UJ
MAGYAR SION.

EGYHÁZIRODALMI FOLYÓIRAT.

SZERKESZTI

ZÁDORI EV. JÁNOS.

TIZENHATODIK ÉVI FOLYAM.

ESZTERGOM, 1885.
NYOMATOTT BUZÁROVITS GUSZTÁVNÁL.

„Si Christi unica Ecclesia est et una est; quidquid inde praeciditur, quis tollit nisi leo ille rugiens et circumiens, quaerens quem devoret (I. Petr. v. 8.)? Vae his qui praeciduntur! nam illa integra permanebit.“

S Aug. Tract in Joan. X. 8.

„Irodalmi termékeinkben oda törekszünk, hogy népünkben a kath. szellem ápolásával a már betört vészt gyengitsük, a még betörőt lehetőleg akadályozzuk, a nemzet fiait társadalmi kapcsaikban megóvjuk.“

János bibornok 1879. beszéde.

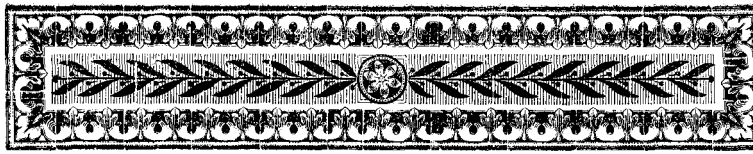

KÖLCSÖNÖS VISZONY A PLÉBÁNOS ÉS KÁPLÁN KÖZT.

NINCS a világnak oly törvény-könyve, melyben több vagy kevesebb hiányosság nem lenne észlelhető. E tekintetben a kath. egyháznak törvény-könyve: a Corpus Juris Canonici, — s az egyházi egyetemes jog többi forrásai sem képeznek kivételt.

Egyházi törvénytárunk s jogforrásaink hiányosságait e helyütt nem akarjuk részletezni, — csakis egyetlen hiányt jelzünk, — mely szerint t. i. a különböző országokban, különféle alkalmakkor alkotott s azért az egyházi életnek csaknem összes mozzanatait felölelő régi canonok gyüjteményeiben, — ép ugy, mint a valódi reformok keresztülvitelére irányult trienti bölcs decretumokban, — és a pápai törvények gazdag tárházában: a bullariumok hatalmas foliánsai közt is hasztalan keresünk oly rendeleteket, melyek a plébános és káplánja közti viszonyt szabályozzák. — Míg a plébánosi hivatalról, — a plébánosi jogokról és kötelmekről számos törvény intézkedik, — sőt az ugyan e tárgyról szóló jogi müvek külön irodalmat alkotnak: addig a káplánok jogairól és kötelességeiről, — a plébánosok főnöki hatalmáról káplánjaikkal szemben, — s a kápláni alárendeltség természetéről mélyen hallgatnak egyházi törvény-könyveink, — s canonistáink is, mintegy elvétve, s akkor is fukar beszéddel szólnak a plébános és káplán közti viszonyról.

Kérdjük: honnét ered, — s miként magyarázható meg egyházi jogforrásainknak e hiányossága és canonistáinknak szófukarsága? Avagy talán oly kicsiny pont az egyházi törvényhozók szemében a káplán, hogy őt eddigelé észre sem vették, figyelemre sem méltatták? Talán az egyház a kérdéses viszony megállapitását és szabályozását teljesen a plébánosok belátására és önkényére bizta? Hisz az egyház törvényei egyébkint a kisebb jelentőségű személyekre és ügyekre is kiterjednek, — az egyéni önkény avagy szeszély kicsapongásai elé lépten-nyomon gátot emelnek! — Tehát egyedül a káplánok lennének az egyháznak mostoha gyermekei, — s csupán a káplánokkal szemben tanusitna az egyház aluszékonyságot? — oh nem! — Az egyház övéi iránt mindenkor és mindenütt s e szerint a törvényhozás terén is édes anyai indulattal viseltetik. — A káplánok sem vádolhatják figyelmetlenségről avagy aluszékonyságról az egyházat és az egyházi törvényhozást, — mert az egyháztörténelem nyomán könnyü dolog megérteniök: miért hallgatnak egyházjogforrásaink a plébános és a káplán közti viszonyról. Sőt a lelkipásztorkodás történeti kifejlődésének kellő megfigyelése, a káplánt ép úgy, mint bárki mást, azon vallomásra birandja, hogy a kérdéses viszony szabályozása nem is képezheti az egyetemes egyházjog tárgyát.

Az egyháznak egyik ismertető jegye az unitas, az egység. Ezen ismertető jegy mind a három egyházi hatalom, — tehát nem csupán a tanitás és papi tiszt — hanem a kormányzói hivatal kezelésénél is élénk kifejezést nyert. Valamint hogy az összes egyháznak sz. Péter apostol ideje óta egyetlen látható feje és főkormányzója volt: akként az egyes egyházi kerületek élén is kezdettől fogva egyetlen püspök állott. Sőt a három első században az egyházi kerületek vagyis megyék egyetlen templommal birván, egyetlen hitközséget is képeztek, s az összes egyház-

megye hivei az egyetlen megyei templomban: a székesegyházban hallgathattak sz. misét, s ugyanott szolgáltattak ki számukra a szentségek!

Később az egyházmegyei kormányzatnak ez ősi egysége tarthatatlanná vált, s azért különféle változásokon ment keresztül. Az egységnek eredeti szigora többé-kevésbbé megenyhült, de maga az egység a változások közepett mai napig fenmaradt.

Miután a véres üldözések vihara lezajlott, s az egyház a római világ-birodalomban szabad vallás gyakorlatot nyert: a vidéki, vagyis oly községekben is, hol püspök nem lakott, templomokat emelt a hivek buzgalma! A püspökök belátva, hogy a székesegyházak rendes látogatása a vidéki hivekre nézve kissé terhes — áldozárokat küldtek ki a templomokkal biró községekbe. E kiküldöttek azután a főpásztortól nyert engedély mellett bizonyos lelkipásztori teendőket végeztek az ujonnan keletkezett sz. hajlékokban. Jelesül nyilvános isteni tiszteletet tartottak vagyis miséztek és prédikáltak, s ezenkivül a haldoklók szentségeit is kiszolgáltathatták. Ámde azért a vidéki hivek a székesegyház látogatásának kötelme alól teljesen föl nem mentettek, mert továbbá is a székesegyház maradt az egyedüli sz. hely, ahol a szentségek rendszerint kiszolgáltattattak, s ez volt az egyedüli hely, melynek baptisteriumában a felnőttek és kisdedeknek keresztelése történt. És a vidéki templomokban működő áldozárok is csupán egyszerű helyettesei valának a püspöknek, ki őket bármikor s bármely okból visszahivhatta a székvárosba, s mást rendelhetett helyükbe. Tehát a vidéki templomok keletkezése után is fenmaradt egy ideig ama szabály, mely szerint az összes egyházmegye egyetlen hitközséget képezett.[1]

[1] „Quotquot in Alexandriae cath. communionis ecclesiae sunt, uni archiepiscopo subjectae sunt, — cuique praepositus est presbyter, qui ecclesiastica munera iis administret, qui circa illas ecclesias habitat.“ (Epiphan. haer. 69. n. 1.)

Bármily magasztos és üdvös volt légyen e szabály, bármennyire ügyekezett légyen e szabályt az egyház fentartani, utóbb mégis kénytelen volt azt feladni. A hivek számának nagymérvű gyarapodása, a régieknél sokkal nagyobb terjedelmű új egyházmegyék alakulása tarthatlanná tette az ősi szokást. Ép ezért új szabály, új szokás jutott érvényre. Ugyanis a tekintélyesebb vidéki városok templomai egy új, eddigelé ismeretlen kiváltságban részesültek, t. i. e templomokban megengedtetett a keresztség s a többi szentségek kiszolgáltatása (ecclesiae baptismales.) Az ily kiváltságos templomokban azután, hol valamely mezei püspök (chorepiscopus) vagy archi-presbyter működött, nemcsak a helybeli, hanem a közeli környéken lakó hivek is a szentségekhez járulhattak. Tehát a kérdéses templomok ép oly központjai lettek egyes kerületeknek, mint a mily központok valának az előtt a székesegyházak. S valamint az egyházmegyét állandó főpásztorként egyetlen püspök kormányozta: úgy a kiváltságos kerületi templomok mellett is egyetlen pap ténykedett, eleintén ugyan egyszerű helyettesi minőségben, de nem sokára, mint állandó, vagyis oly egyházi hivatalnok, kit állásától bármely oknál fogva elmozditani nem lehetett. S mig a vidéki községekbe régente kiküldetni szokott papok, a püspök által kezelt közös egyházmegyei vagyonból nyertek ellátást; addig a baptismalis templomok papjai a székesegyházi birtoktól elkülönitett hitközségi javadalmat élvezték. Igy jöttek létre az egyházmegyék területén a külön hitközségek, melyek a néptől plebániáknak, az élükön álló papok pedig plebánosoknak neveztettek. Időjártával igen sok más vidéki kisebb templom és imaház (oratoria, martyria, capellae) is szintén plebániai rangra emeltetvén: a kerületi rendszer helyébe a hitközségi rendszer lépett. Ezenkivül eleintén csak a püspöki székvárosban, később pedig a népesebb vidéki helyeken is, az egyetlen politikai községből

két vagy több hitközség alakittatott. A kerületi rendszer azonban a hitközségi felosztás behozatala után sem enyészett el teljesen, mert anya- és fiókegyházak mai napig is léteznek. Sőt a még rendes hierarchiával nem biró országokban, p. o. a missio területeken tudvalevőleg most is a régi, bár kissé módosult, kerületi rendszer uralkodik.

A hitközségi rendszer első tekintetre merőben ellenkezni látszik az egyházmegyei kormányzat ősi egységével; de tényleg az ujabb rendszer mellett is épségben maradt a soha el nem ejthető közigazgatási és pásztorkodási egység. Ugyanis: a) valamennyi plébános az egyetlen püspöktől nyert kinevezés avagy megerősités folytán visel egyházi hivatalt; b) egy hitközségnek soha sem lehet egynél több plébánosa;[1] c) a plébániai vagyon jövedelmének élvezésére mindenkor csak egyetlen pap: t. i. a plébános tarthat jogos igényt. A hitközségi rendszer behozatala után is megőrzött kormányzati egységből származott azután ama szabály, mely visszavezet bennünket értekezésünk tulajdonképeni tárgyához. Minthogy minden plébánián csakis egy plébános működhetik: azért a legrégibb időktől fogva megkivánta az egyház, hogy a plébánosok személyesen s ne mások, ne helyettesek által végezzék hivatalos teendőiket. Tehát a régi canonok értelmében — rendes körülmények közt — nem is volt szabad a plébánosoknak helyetteseket rendelni. Kitünik ez a IV. laterani egyetemes zsinatnak e szavaiból: „Qui vero paroecialem habet ecclesiam, non per vicarium, sed per se ipsum illi serviat, in ordine, quem ipsius ecclesiae cura requirit“ (c. 30. de praebend. et dig. III. V.) S ép azért, ha netán a kegyúr

[1] „In apibus princeps unus est; grues unam sequuntur ordine litterario; imperator unus, judex unus provinciae, — — — — — singuli ecclesiarum Episcopi, singuli archipresbyteri, singuli archidiaconi, et omnis ordo ecclesiasticus suis rectoribus nititur (c. 51. C. VII. q. 1. V. ö. c. 3. 4. 5. C. XXI. q. 2.)

a megüresedett javadalomra oly egy nt praesentált volna, a ki nem akarta, vagy nem vala képes hivatalát személyesen végezni, a püspök kötelességszerüleg visszavetette az ily praesentát (c. 3. et 4. de clericis non resid. III. 4.) A magyarhoni régibb zsinatok szintén elengedhetlenül megkivánták, hogy a plébánosok személyesen s ne helyettesek által teljesitsék tisztöket. Igy p. o. a fermói Fülöp pápai követ elnöklete alatt 1279-ben tartott nemzeti zsinatnak XVI. fejezetében ezeket olvassuk: „Ordinamus atque praecipimus, ut omnes et singuli plebani, rectores et capellani ecclesiarum parochialium totius legationis nobis commissae, in ipsis deserviant per seipsos et non per vicarios prohibentes, ne aliqui talium ecclesiarum rectores de caetero absque dioecesanorum consensu, quibus ecclesiae ipsae subsunt, aliquos instituant vicarios, vel institutos in eis teneant vel sustineant, et qui contra fecerint, fructibus et proventibus illius ecclesiae per annum ipso jure privati: dicti fructus de mandata dioecesani episcopi in libris et ornamentis ecclesiasticis ad opus ejusdem ecclesiae irrevocabiliter expendantur.“ (Péterfy: S. Concilia Hung. I. p. 110.) Hasonló rendeleteket találtunk az 1494-ki nyitrai és az 1515-ki veszprémi zsinatok actaiban is (lásd u. o. p. 250. et 289.)

Tehát az eddigelé mondottakból azon természetes következtetésre jutunk, hogy a régi canonok azon oknál fogva hallgatnak a plébánosok és segédjeik avagy helyetteseik közti viszonyról, mert régente, rendes körülmények közt nem volt megengedve a plébánosi segédek avagy helyettesek alkalmazása.

Jóllehet azonban a régi egyházjog rendes körülmények közt hallani sem akart a plébánosi helyettesekről, de azért némely rendkivüli esetekben megengedte, sőt egyenesen el is rendelte a kérdéses helyettesek igénybe vételét. Nevezetesen helyetteseket vehettek maguk mellé a beteg (c. 3. 6. de clerico

aegrot. III. 6.), az elaggott (v. ö. c. un. h. t. in VI-to, c. 17. C. VII. q. 1.) plébánosok; továbbá a püspök által segéd rendeltetett a megőrült (c. un. h. t. in VI-to), s a kellő tudománynyal nem biró javadalmasok (Concil. Trid. sess. XXI. c. 6. de refor. v. ö. c. 1. D. 36. — c. 1. D. 38. — c. 18. de renunciatione I. 9.) mellé. Az ily helyettesek ellátásáról ugyan gondoskodik a régi egyházjog (c. 3. de cler. aegr. III. 6. — c. un. eod. in VI-to §. Praesenti), de a plébánosok és helyetteseik közti viszonyról legkisebb említést sem tesz. Ezért azonban a régi törvényhozókat kárhoztatnunk nem lehet; mert a csupán kivételes esetekben s ideiglenesen alkalmazott plébánosi helyetteseknek az illetékes püspök adott kellő utasitásokat, s ez utasitások pótolták az egyetemes törvény hiányát. Egyébként is miután egyrészről különbözők voltak az okok és czimek, melyeknél fogva a plébánosok helyetteseket igényeltek, s mert másrészről a plébániai viszonyok és plébánosi teendők sem valának mindenütt egyenlők: bajos lett volna kérdéses helyetteseknek viszonyát a plébánosokhoz egyetemes törvény alapján szabályozni. De még ha talán a régi törvényhozás tüzetes szabályzatot alkotott volna is: e szabályzatot nem lehetne a mai segédlelkészekre, vagyis káplánokra alkalmaznunk; mert a hajdani plébános-helyettesek s a mai segédlelkészek közt lényeges különbséget látunk. Hajdanta a plébánosok csakis helyetteseket s nem segédeket vehettek maguk mellé; vagyis a régi plébánosok egyedül azon esetben nyerhettek helyetteseket, ha ők maguk valamely physicai vagy moralis akadálynál fogva egyáltalán nem végezhették hivatalbeli teendőiket. Továbbá a hajdani plébános helyettesek, bár rendszerint az összes plébánosi teendőket átvették csakis ideiglenesen, vagyis a közbe jött akadály fenforgásáig állottak a plébános oldala mellett. Ellenben a mai segédlelkészek, mint nevük is mutatja, nem helyettesek, hanem segédek, s mint

ilyenek rendszerint munkaképes plébánosok mellett működnek. Nem annyira helyettesitik, mint inkább a terhek viselésében segélyezik a plébánost, s ezért nem az összes plébánosi teendőket, hanem azoknak egy bizonyos részét végzik. Nem ideiglenesen, hanem állandóan segélyére vannak a folytonosan túlterhelt plébánosnak. Ily segédek a régibb időben nem léteztek, ily segédeknek alkalmazása csak később, valószinüleg a középkor vége felé jött szokásba.[1] E szokás azután a trienti zsinaton megerősitést is nyert. A nevezett zsinat atyái ugyanis nem csak megengedték, de sőt a népes plébániákon egyenesen el is rendelték a segédlelkészek alkalmazását. „Episcopi etiam tamquam apostolicae sedis delegati in omnibus ecclesiis parochialibus vel baptismalibus, in quibus populus ita numerosus sit ut unus rector non possit sufficere ecclesiasticis sacramentis ministrandis et cultui divino peragendo, cogant rectores, vel alios, ad quos pertinet, sibi tot sacerdotes ad hoc munus adjungere, quot sufficiant ad sacramenta exhibenda et cultum divinum celebrandum.“ (Sess. XXI. c. 4. de reform.)

Tehát e zsinati decretum alapján a segédlelkészek alkalmazása törvényes intézménynyé lőn. Az uj intézmény megalkotásával a plébánosok és segédlelkészek közti viszony szabályozására is legjobb alkalom kinálkozott, de a zsinat atyái ez alkalmat nem

[1] „Per hoc tamen non negatur, quin parochus pro meliori cura animarum, atque officiorum parochialium executione, nec non et aliquali sua quiete, possit unum vel plures cooperatores habere, etiam relinquendo ipsi, aut ipsis munera magis ardua — — — — — — Nam hoc ipsum probat recepta consuetudo, quae est optima legum interpres; imo subinde expostulat ipsa multitudo onerum, per solum parochum non facile expediendorum. (Reifenstuel. Ius. Can. univ. lib. III. decr. tit. IV. n. 86.) — Tulajdonképeni plébános-segédek igénybevételére valószinüleg a káptalanok példája szolgáltatott alkalmat. Ugyanis a káptalanok már a trienti zsinat előtt a chorusi teendők végzésére kar-káplánokat kezdtek alkalmazni, mely szokás azután a plébánosoknál is utánzásra talált.

használták fel, s a kérdéses viszony szabályozására nem is gondoltak. Ezért azonban senki sem dobhat rájuk követ. A trienti zsinat tagjai ugyanis óriási munkát végeztek. Egyrészről az alapjaiban megtámadott és néhol elferditett kath. hitet védték és kellőleg értelmezték a hitujitók ellenében; másrészről pedig az álreformátorok rombolásainak ellensúlyozására s a megbomlott egyházi fegyelem javitására, — keresztül vinni ohajtották a századok óta rebesgetett általános reformokat. A valóban is létesitett reformoknak jelentékeny száma, mint gondolni lehet, olykor-olykor lehetetlenné vagy legalább is kevésbbé tanácsossá tette az új intézményeknek tüzetes szabályozását. — Nem lehetett előre tudni, ha vajjon érvényre jutand-e minden egyes intézmény és reform? E tekintetben az előzetes zsinatok (pisai, baseli, konstanczi, V. laterani) eredményei vérmes reményekkel legkevésbbé sem kecsegtették a trienti atyákat. Az sem volt előre tudható, minő módositásokat fognak szenvedni egyes helyeken a valóban érvényesitett reformok, s ép ezért tanácsosabbnak látszék egyes reformoknál csakis a lényeget megalkotni, a bővebb kifejezést pedig az időre és helyi körülményekre bizni. Igy történt ez a segédlelkészi intézménynyel is. A zsinat a hivek üdve érdekében elrendelte a segédlelkészek alkalmazását; ama kérdést azonban, minő legyen a viszony a plébánosok és segédlelkészeik közt, érintetlenül hagyta. Az európaszerte gyorsan elterjedt új tévtanok meggátlására sürgősen szükségesnek látszék, hogy a népesebb plébániákon működő parochusok oldala mellé segédek adassanak, — tehát a zsinat a segédek alkalmazását valóban is előirta — a még sürgősnek nem mutatkozó további intézkedéseket azonban a püspök az egyházmegyei és tartományi zsinatok bölcs belátására bizta, jól tudva azt, hogy az új intézménynek egyes helyeken való sikeres keresztül vitele nevezett factoroktól függ.

Tehát a segédlelkészek iránti figyelmetlenség vádja legkevésbbé sem sujthatja a trienti zsinat atyáit. Ellenkezőleg — magasztalnunk kell e jeles egyházfejedelmek kitünő bölcseségét és ritka tapintatát, melynél fogva t. i. tartozkodtak az összes világegyházban érvényesitendő szabályzatot alkotni oly viszonyról, mely helyenkint és időnkint változik, hanem e szabályzat megteremtését a legilletékesebb hatóságra, a részleges törvényhozás tényezőire bizták.[1] És ha részleges törvényhozás a ráruházott tisztet — teljesen kielégitő módon — mai napig sem teljesitette, ha a plébánosok és káplánjaik közti viszonynak tüzetes szabályozását részleges egyházi törvényeinkben mai nap sem találhatjuk fel, ennek okát abban kell keresnünk, hogy azon törvény, melytől a trienti zsinat atyái legtöbbet vártak, s a melyet ép azért oly hévvel sürgettek, érvényre nem juthatott. A trienti zsinat atyái bizonyára azt hitték, hogy az általuk létesitett számos intézménynek és reformnak keresztülvitele és fenmaradása legbiztosabban úgy lesz remélhető, ha a püspökök szigorú

[1] A trienti atyák bölcseségüknek az által is jelét adták, hogy az előbbi időkben tilos intézményt, a segédlelkészek alkalmazását megengedetté tették. A zsinat előtt ugyanis az egyház körülményei sok tekintetben a segédlelkészek igénybevétele ellen szóltak, de a nevezetes zsinat idejében ama körülményekre nézve nagyszerű változások állván be, a régi tilalom teljesen fölösleggé vált. — A protestantismus keletkezése és a trienti zsinat tartása előtt a következő körülmények és okok ellenezték a segédlelkészek alkalmazását: a) az egyházi javadalmak nagy száma miatt lábra kapott azon viszszaélés, mely szerint egyes papok egynél több beneficiumot is birtak (cumulatio beneficiorum), tanácsossá tette a plébánosi segédek alkalmazásának eltiltását, mert e tilalom utját állta annak, nehogy egyes lelkészek egyszerre több oly javadalmat birjanak, melyek mindegyike személyes residentiát igényel. b) A trienti zsinat előtt még nem létezvén seminariumok: csekély volt a kellő képzettséggel biró papok száma, s ezért a segédet igénylő plébánosok rendszerint tudatlan papokat vettek maguk mellé, kik, mint gondolni lehet, a lelkipásztorkodás terén valami különös haszonnal és sikerrel nem működhettek. Nem csoda tehát ha az egyház az ily segédekben nem igen bizott, s azok igénybevétele ellen harczolt. c) A trienti zsinat előtt kevésbbé

lelkiismeretességgel teljesitik azt, mire teljes szigorral köteleztettek, vagyis ha az egyes püspökök évenkint meglátogatják megyéiket, évenkint összehivandják a megyei zsinatokat; s ha a tartományi püspökök is minden három évben közös tanácskozás és intézkedés czéljából tartományi zsinatokat fognak tartani. Fájdalom! a trienti zsinatnak most nevezett határozatai életbe nem léptek. Sem a paterna visitatio, sem az egyházmegyei synodusok, sem a tartományi zsinatok oly módon s oly szigorral, mint azt a trienti atyák előirták, szokásba nem jöhettek. S mint imént mondók, ép ebben kell annak okát keresnünk, hogy a plébánosok és káplánjaik közti viszonynak tüzetes szabályozása mai nap is a jámbor ohajok országába tartozik. Mindazáltal igazságtalanok lennénk, ha azt állitanók, hogy a részleges törvényhozás a kérdéses viszony szabályzása iránt legkisebb érdeklődést sem tanusitott avagy, hogy ez érdemben, mit sem tett. Léteznek ugyanis egyházmegyei statutumok és részleges zsinati határzatok, melyek bár nem minden te-

terhes lévén a plébánosi hivatal, az ehhez kötött teendőket, rendes körülmények közt, egyetlen lelkész is pontosan végezhette. Mind e körülmények a trienti zsinat után jelentékeny változásokon mentek keresztül, mert a protestantismusnak erőszakos uton eszközölt terjesztése igen sok javadalomtól megfosztá az egyházat, s ezért a cumulatio beneficiorum név alatt ismert visszaéléstől immár tartani nem igen kellett; továbbá a zsinat elrendelvén a seminariumoknak egyházmegyénkint leendő felállitását (Sess. XXIII. c. 18. de ref.) remélni lehetett, hogy az egyház ezentúl folyton elégséges számú képzett papokkal fog rendelkezni; s végre mivel a zsinat a plébánosokra ujabb terheket rótt, p. o. az isten igéjének nem csak vasárnapokon, hanem az év némely szakaiban (adventben s nagybőjtben) naponkint hirdetését, a kisdedek oktatását (Sess. XXIV. c. 14 de ref.), az anyakönyvek vezetését (U. o. c. 1. 2. de ref. matr.), a szegények gondozását (Sess. XXVII. c. 1. de ref.), stb. az ekként felszaporodott plébánosi teendők a népesebb helyeken egyes lelkészre nézve jóval terhesebbé s nehezebbé tették a lelkipásztorkodást. Ép azért a zsinat atyái igen bölcseknek bizonyultak, midőn a beállott változások folytán a segédlelkészek alkalmazását nem csak megengedték, de sőt bizonyos esetekben egyenesen el is rendelték.

kintetben, de sok oldalról megvilágitják a plébános és káplánja közti helyes és törvényes viszonyt. Hazánk egyházmegyéiben szintén találunk ilyetén statumokat avagy főpásztori rendeleteket. S minthogy nekünk nehány lelkes egyházi férfiú szives közreműködése mellett több egyházmegyének idevágó szabványait[1] egybegyüjtenünk sikerült, — az alábbiakban — ugyanazok alapján megkiséreljük a sokszor emlitett viszonynak minden oldalról való tüzetesebb meghatározását.

Bármily terjedelmes, de jól szerkesztett sz. beszéd velejét egyetlen mondatba is össze lehet foglalnunk. Ugyanez áll a plébános és káplánja közti helyes viszonyról is, melyet szintén egyetlen mondattal hiven jellemezhetünk.

A plébános és a káplán egyrészről, mint hivatalfőnök és hivatalnok-segéd, másrészről, mint két paptárs állnak egymással szemben.

Egyetlen mondatba foglalt eme tétel, bár dióhéjba szoritva, de lényegesen megállapitja a plébános és a káplán közti helyes viszonyt. Tehát a magunk elé tüzött feladatot e tétel tüzetes elemzése, vagyis a belőle levonható logicai következtetések és gyakorlati szabályok összegezése által lehet legczélszerübben megoldanunk. A főtétel elemzésénél akként fogunk eljárni, hogy részletes szabályok nyomán, melyeket legott commentárokkal is kisérünk, először is a hivatalfőnököt és hivatal-segédet, azután pedig az ordo tekintetében egyenlő két paptársat állitjuk egymással szembe.

[1] Ama szép tervünket, mely szerint a tárgyunkra vonatkozó hazai összes adatokat egybeállitni ohajtottuk volna, kivinnünk nem sikerült, mert több egyházmegyéből a kért adatokat neg nem kaphattuk.

A) A plébános és káplánja, mint hivatalfőnök és hivatalnok-segéd.

I. Szabály. A plébános a rábizott hitközséget, mint rendes és állandó egyházi hivatalnok kormányozza; ellenben a káplán a plébános oldala mellett csakis, mint segéd működik. Tehát a plébánián a plébános a tulajdonképeni lelkész, ő a hivatalfőnök, míg a káplán csupán segédlelkész és hivatalnok-segéd.[1])

E szabály bővebb magyarázatot már csak azért sem igényel, mert a föntebbiekben élénken előtüntettük az ősi időktől fogva fennálló ama törvényt, mely szerint egyes hitközségek élén valóságos lelkészi minőségben csakis egyetlen papi egyén, egyetlen plébános ténykedhetik. Elég legyen tehát az első szabály illustrálására két gyakorlati megjegyzést koczkáztatnunk: a) A káplán soha se higyje, annál kevésbbé mondja azt, hogy ő ép oly lelkész, mint a plébános, s hogy ő bár csak káplán nevet visel, mégis végezheti mindazon papi ténykedéseket, melyeket a plébános végez. A plébános és káplán ugyanis nem csupán névlegesen, de tényleg is különböző czimen lelkészek, s nem ugyanazon jogalapon végzik az egyházi ténykedéseket. A plébános, mint olyan lelkészkedik, ki a fensőbb egyházi hatóságtól egy bizonyos területen való lelkipásztorkodásra állandó és rendes jogot nyert; ellenben a káplán ideiglenes, vagyis bármikor visszavonható megbizatás és pedig oly megbizatás alapján segélyezi a rendes lelkipásztort, amely megbizatásnak nem is kell szükségkép a fensőbb egyházi hatóságtól származnia, sőt a mely megbizatás magától a plébá-

[1]) „Parochus et Capellanus ordine aequales sunt, et Parochus ceu stricti nominis curatus solus oneri reddendarum superovibus suae curae concreditis rationum subiacet; Capellanus vero Parocho tantum cooperatur." (Instructio Ven. cleri Dioec. Sabariensis, editio tertia. pag. 167.)

bánostól is megnyerhető. Ennélfogva tehát a plébános ténykedésének jogalapja: a fensőbb hatóságtól engedélyezett képesittetés az állandó lelkipásztorkodásra; a kápláni ténykedésnek jogalapja pedig nem más, mint az ideiglenes megbizatás a plébános főnöksége alatt való lelkészkedésre.

b) Helytelen lenne a káplán eljárása, ha a plébániához tartozókat saját hiveinek (édes hiveim! kedves hiveim!) nevezné; avagy ha állomására érkezve, a hivekhez üdvözlő beszédet, s távozásakor bucsúszózatot intézne.

II. Szabály. A plébános káplánjával szemben mindenben igyekezzék főnöki tekintélyét fentartani.

A főnök akkor érdemli meg e nevet, akkor igazi főnök, ha tekintélynek örvend, vagyis ha alattvalójára oly szellemi fölényt tud gyakorolni, mely az alatt valóban önkénytelen tiszteletet, becsülést és hódolatot gerjeszt főnöke iránt. A főnöki állás magában véve igen rövid időre, hogy ne mondjuk, csakis első perczre kölcsönöz az egyénnek tekintélyt. A főnöknek, mint bárki másnak, úgy kell kiérdemelnie, kivívnia maga számára az állandó, a valódi tekintélyt. Tehát a plébános is csak akkor szerezhet magának káplánjával szemben tekintélyt, ha úgyis, mint ember, úgyis, mint pap, és úgyis, mint plébános bizonyos szellemi és erkölcsi magaslatra képes magát helyezni. Ha ő akár az egyik, akár a másik, akár a harmadik tekintetben alantabb áll, mintsem káplánja, avagy vele teljesen egyenlő niveaura helyezkedik — tekintélyről többé szó sem lehet. Mint ember, mindig bizonyos komolyságot tanusitson káplánjával szemben a plébános, tartsa őt, mint fiatalabb egyént, magától némi tisztes távolságban. Lehet ugyan a plébános, sőt kell is, hogy legyen káplánja iránt barátságos, bizalmas és udvarias, de a barátságosság soha se forduljon pajtáskodássá,

a bizalmasság és udvariasság soha se legyen tulságos. Az is tapintatlanság lenne a plébános részéről, ha különbség nélkül s egyenlő mérvben magához közeledni engedné egymást felváltó káplánjait, ha egyenlő mérvben méltatná őket barátságára, bizalmára. Vannak a fiatal papok közt solid, komoly egyének, correct jellemek, kik a plébános barátságát és bizalmát kitüntetésnek tekintik, s kik is ennélfogva azért megérdemlik, hogy e kitüntetést nagyobb mérvben élvezzék. Vannak azonban könnyelmű, léha káplánok, kik mintegy természetes dolognak tartják, hogy a plébános velük komázzék, az ilyenekkel szemben azután a plébánosnak kissé kimértebbnek kell lennie. Néha ismét a müveltségnek és képzettségnek nagyon is különböző foka támaszthat a plébános és káplán közt némi disharmoniát. A plébános magas müveltségű, alapos tudományú féfiú; mig ellenben káplánja csekély talentumokkal és kevés tudománnyal dicsekedhetik. Ily esetben fölöttébb tévedne a plébános, ha káplánjával lépten-nyomon éreztetni akarná az ő szellemi fölényét, s ha tekintélyét lenéző, megvető modor által vélné fentarthatónak. Az ilyen fenhéjázó és szeretetlen viselkedés ugyanis idegenkedést, keserűséget fogna a fiatal segéd keblében szülni, ki ha talán elismerné is főnökének szellemi fölényét, de őt sem szeretni, sem tisztelni nem tudná. Ép azért a nem csupán tudós, de egyuttal bölcs plébános, inkább magához igyekszik felemelni kevésbbé képzett káplánját, szép szerével fejleszteni törekszik fiatal paptársának alantas fokú müveltségét és ismereteit. S ez a legbiztosabb mód a magas müveltségű főnök tekintélyének megszilárditására.

A most leirtnál is kritikusabb ama helyzet, midőn nem a plébános, hanem a káplán bir magasabb müveltséggel, szélesebb tudománynyal. Ily esetben komoly veszély fenyegeti a plébánosi tekintélyt. Ám a kellő tapintat e veszélyt könnyen elhárithatja. Ha

a káplán valóban művelt, igazán képzett egyén, soha sem fogja fitogtatni szellemi kincseit, soha sem kivánja éreztetni szellemi fölényét plébánosával szemben, ki is ezért tekintélyének sérelme nélkül elismerést, sőt némi hódolatot is tanusithat káplánjának tehetségei és ismeretei iránt. Ezen elismerés és hódolat, mint a bölcs belátásnak természetes eredménye, korántsem teszi elbizakodottá a derék fiatal káplánt. Ellenkezőleg ő is tisztelettel fog meghajolni főnöke, mint oly férfiú előtt, kit az élemedett kornak tudata meg nem vakított, ki egyoldalúságtól menten, nem éveik száma, hanem belső érzékük szerint mérlegeli az egyéneket, s mert az alacsonyabb müveltségű plébános is bir oly szellemi kincsekkel, minőkre a fiatalabb korú, de magasabb képzettségű káplán még szert nem tehetett, mert a plébánosnak kétségkivül lehetnek élettapasztalatai, azért e tapasztalatok viszont a káplánt fogják hódolatra késztetni. S ily módon a kevésbbé müvelt, kevésbbé képzett plébános is tekintélyt tarthat magasabb képzettségű káplánjával szemben. — Ha azonban a plébános rösteli azt, hogy káplánja őt a szellemiekben felülmulja, ha segédjének talentumai iránt legcsekélyebb elismeréssel sem akar adózni, s ha erőnek erejével bebizonyítni törekszik azt, ami saját benső meggyőződésével is ellenkezik, hogy t. i. ő több ember, hogy ő okosabb, képzettebb mintsem káplánja, ez esetben tévuton fog a plébános haladni. Korlátolt elmére valló büszkesége és erőszakoskodása előbbutóbb kihozza sodrából a különben derék és szerény káplánt, ki is azután a maró gúny, a sarcasmus fegyverével védekezve, a hol s a mikor csak lehetséges, nevetség tárgyává fogja tenni gőgös főnökét. Mikor pedig, mint a franczia mondja, ridicule c'est, qui tue, a nevetségesség megöli az egyént, aki egyszer nevetségessé vált, az többé tekintélyre igényt nem tarthat.

Ismét más magatartást kell a plébánosnak tanusitania, ha a magasabb képzettségű káplán kérkedni

szeret képzettségével, és ha szellemi kincseinek tudatában henczegni szokott. A még ki nem forrt ily fiatal tehetséget, az ily nem valódi talentumot állandó s következetes komolysága, kimértsége, s a vitatkozásoktól való tartózkodása által fékezheti meg legbiztosabban a plébános.

Szándékosan szóltunk hosszasabban a plébános emberi tekintélyéről, mert szerintünk ennek kiérdemlésétől s állandó fentartásától függ első sorban a plébános és káplánja közti viszonynak helyes volta.

A plébánosnak papi és plébánosi tekintélyéről már kevesebb a mondani valónk. Ha a plébános káplánja előtt az egyház tanai, szokásai és rendeletei felől mindig tisztelettel beszél, ha sem ezek, sem az egyházi elöljáróság ellen soha nem debachál, ha a papi zsolozsmát rendesen végzi, ha a papi tisztesség és moral ellen nem vét: akkor a káplán őt, mint papot is tisztelni, becsülni fogja. A plébánosi tekintélynek, mint ilyennek kiérdemlésére pedig szükséges, hogy a plébános hivatalos teendőiben pontosnak, jártasnak bizonyuljon, és káplánja előtt a hivatalos ügyekben soha lelkiismeretlenséget, ügyetlenséget, gyávaságot s kapkolódást el ne áruljon.

(Folytatjuk.)

Kazaly Imre.

CHINAI KÖZLEMÉNYEK.

Az, amit a chinai népről szólva utóbbi közleményemben nyilvánságra hoztam, majdnem kizárólag a chinai férfinemre vonatkozott. Ezuttal a chinai nőnemről akarok egyet-mást és csak általában elmondani. Megvallom, hogy e tárgy rám, mint papra és hittérítőre nézve egy kissé ké-

nyes természetű; de mivel czélom abban áll, hogy Chináról, amennyire lehetséges, tökéletes képet nyujtsak, ennélfogva nem véltem helytelennek e dolgot is mennyire-annyira megbeszélni.

Mindenekelőtt szükségesnek látom a chinai nő külső megjelenéséről általános képrajzot adni. Tehát Chinában a nő sokkal inkább viseli magán, mint a férfi, a chinai nemzeti jelleget. Általában a nő alig üti meg a középtermetet, közönségesen apró alkotásu és vézna hitvány fejlettséggel bir. Arcza rendszerint sokkal chinaiabb, mint a férfié. Gömbölyü, állba hegyesült arcz, félig nyitott alvásra hajló szemek, csuta rövid orr, nagy száj nagy fogakkal a nőnél sokkal előbb észlelhető, mint a férfinál. Viseletre nézve azonban már különbözik a férfitól, mégis nem oly lényegesen, mint Európában. Kezdjük előbb a fejnél, mint a multkor is tettük.

Mikor a kis leányka világra születik, ugy bánnak el fejével, mint a férfi gyermekével, vagyis egy évig haját nőni engedik, ha nő; egy év mulva leberetválják, de ugy, hogy feje két polczán egy-egy bokrot hagynak, melyeket tekercsbe fonnak, s melyek aztán épen ugy állnak, mint szarvacskák. Ez, azt mondják, arra való, hogy az ördög megijedjen tőlök és ne merjen ártani nekik. Mikor kissé nagyobbak lesznek, akkor hajokat ugy nevelik, mint a férfigyermekét, vagyis körülnyirják, mely nyiratnak tányérja mégis nagyobb szokott lenni a fiúkénál. Az igy megmaradt hajbokrot vagy kötélbe verik, vagy pedig a jobb fülön felül olyfélét alkotnak belőle, mintha a fejnek golyvája nőtt volna. Hajadonok és asszonyok többé nem bolygatják hajokat, hanem egészen megnövesztik, legfölebb a halántékoktól föl a homlokon végig kissé körülberetválják hajokat, ugy hogy egy szál se álljon kiebb, mint a másik. Hátul kontyot csinálnak, mely a különféle tájak szerint különféle alakú. Vannak tájak, hol csak tulajdon hajokból vetnek kontyot három tűnek segélyével, mely tűk a férj módossága szerint változnak. Néha üvegből, néha rézből, ezüstből, aranyból valók. Ezen tűk a nőnek

legdrágább ékszerei, ha azok csakugyan drágák. Másfelé mesterségesen és vendéghajból készült kontyokat hordanak. Ningpóban a legnevetségesebbek: két legyezőféle hajfonadékot akasztanak kontyukra. Fejkötő vagy kalap a nőnemnél nem használatos, hanem födetlen fővel járnak, a mi legközönségesebb megkülönböztető jelök. Nagyobb alkalmakra valóságos pártát körítenek homlokukra, mely szinte olcsóbb vagy értékesebb a vagyonosság szerint. Minthogy faluhelyen a nők mezei munkával, különösen rizsültetéssel is foglalkoznak, azért nyáridején széles karimáju szalmakalappal védik magukat a nap ellen. Városokban nyáridején nagyon divik virágokat és rózsákat tűzni hajokba, a mi azonban nem jó jelnek szokott tekintetni. Ugyancsak kivált városokban, de falvakban is elég gyakran a hajadonok és fiatalabb asszonyok festeni szokják magukat, de többnyire csak liszttel, vagy kiégetett kagylóporral, melynek fehérsége egyenlő a mésszel. Ebből különben nem csinálnak titkot. Néha kiülnek az ajtóba és ott festetik magokat valamelyik szomszédasszonyom által, kinek szerszáma sem valami furfangos, mert csak zsineggel vakarja le a fölösleges festőport, mint ezt látni alkalmam volt. Ezen drágalátos cziczomához járulnak mások. Kivétel nélküli szokás asszonyoknak függőt hordani. Gyakran csak a függőről tudtam megkülönböztetni, hogy leányka-e vagy fiu, aki velem szemközt jő. Vagyonosabb nők hordanak nyaklánczot és karpereczet is, melynek értéke szinte változik a mód szerint.

Felső ruhájokat hasonlíthatnám hosszú inghez. Ez többnyire kékvászonból van, de az előkelőbbeknél selyemből. Szoknya helyett rendesen bő gatyát viselnek, de láttam néha bizonyos szoknyafélét is hol vászonból, hol selyemből, csakhogy alkotását nem tudom. Megjegyzendő, hogy a chinai nők télen-nyáron ugy vannak öltözködve, mint azt a legszigorúbb illendőség megkivánja. Csak faluhelyen látni néha félinget, de csak a ház körül. Egyébiránt a ruházat bő, mint azt már a keleti szokás ugy hozza, és mondják, hogy a chinai nők még maig meg-

tartották az ősi viseletet, eltérőleg a férfiaktól, kiket a mandsu-tatár uralkodóház ősi viseletök elhagyására és a a tatárviselet elfogadására kényszeritett. Mondják azt is, hogy a gazdagok sok pénzt kihánynak nejeik piperéjére, a mi nem volna csuda, mert piperében áll a chinai nő egyetlen gazdagsága. Ezt azonban nem tudom, mert nem láttam.

Chinai nőkről szólva, okvetlen emlitenem kell a kis lábakat, e kizárólag chinai találmányt és ugyan kizárólag chinai szokást. Az ember nem gondolná, mily régóta divik e bolond szokás Chinában. Kr. e. 1154—1122. uralkodott Cheou-sin vagy Kie nevű császár a Chang nemzetségből. Ez annyira fertelmes és kicsapongó ember volt, hogy neve maig is egyértékű a mindennemű gazsággal. Volt neki egy hires kedvencz ágyasa, kinek kedveért márvány- és porczellánból tornyot, az ugynevezett „szarvastornyot" épittette. Ezen ágyas hozta be a kislábak divatát, mely azóta mindig fönáll, de nem bir föltétlen elterjedéssel. A tatárasszonyok egyáltalán nem, a falusi nőnép csak kivételesen idomítja lábát. Ezen idomitás kezdődik már a kiskorral és abban áll, hogy a láb növését kis czipők és szoros ruhagöngy alkalmazásával egyszerüen megakadályozzák. Némelyek annyira viszik e mesterséget, hogy lábfejök hossza alig tesz 3—4 hüvelyket. Ezen műtét által a láb épenséggel oly alakot nyer, mint valamely bunkós bot, és a járásnak oly kifejezést kölcsönöz, mint mikor valaki erős szélroham ellen eviczkel. Magában véve a dolog utálatos és esztelen, mindazáltal a chinai nyegle képzelődés szépséget talál benne. Mennél kisebb a lába, annál kelendőbb a hajadon. A mi árvaházainkban e szokás természetesen tiltva van, mindazáltal azt nem lehet megakadályoznunk, hogy némely kaczérabbak lábaikat alattomban mennyire-annyira össze ne csuporitsák, mikor aztán az árvaházból kikerültek, mindjárt meglátszik rajtok, hogy egy lábfejjel nagyobbra nőttek, mert bizonyos szerkezetű czipőket vásárolnak, melyek mig egyrészt lábfejöknek kis alakot kölcsönöznek, addig másrészt azt, a mi

lábokban nagyobb, ügyesen eltakarják. Hiába, bajos dolog az asszony eszén túljárni. Ezen kis lábak szerintem egyik oka annak, hogy a chinai nők átlag aprók és vézn'k maradnak. Ugyancsak ezen kis lábak a járást nehezitvén, néha igen könnyen igénybe vett és kifogásolhatlannak vélt mentségül szolgál keresztény asszonyainknak, hogy ünnep és vasárnapokon magokat a templomba való menettől fölmentsék. Egy kissé távolabb lakás, egy kis permeteg nem ritkán foly be elhatározásukra. Ebből és még nehány alább érintendő körülményből nem ok nélkül azt lehet következtetnünk, hogy az ördög előre sejtvén a kereszténység jövetelét, ugy készitette el a talajt, hogy az lehető legtöbb akadályt vessen az evangeliomi munkálás elé. Egyik apostoli helynöknek Mongoliában, azelőtt a lazaristák, jelenleg a belga hittéritők működési szinhelyén, sikerült a kereszényeknél a kis lábak szokását kiküszöbölni. Annak, ki közelebbről ismeri a körülményeket, ez igen sokat mond.

Mig mi keresztények az evangéliom tanitása szerint nyolcz boldogságot számlálunk, addig a chinaiak kevesebbel is beérik, mert csak ötre teszik a boldogság számát, de a szám kevesebb voltát aztán ugy kárpótolják, hogy választanak magoknak oly boldogságot, mely inyöknek legjobban megfelel. Ime a chinai öt boldogság: asszony, gazdagság, gyermekek, jövedelem, hosszu élet. Jóllehet pedig az asszony a chinai boldogságok elsejét foglalja el, még sem kell azt gondolni, mintha a chinai szemeiben az asszonynak volna első vagyis legfőbb értéke. Már mindjárt a születésnél kibujik a szeg a zsákból. Mikor valamely háznál gyermekszülés adja elő magát, a szomszédok és ismerősök a gyermek nemét megtudandók, igy kérdezősködnek: lesz-e belőle mandarin? ér-e ezer aranyat? tanulásra való-e? szerencsére, boldogságra képes-e? Mindezen kérdésekkel mintegy ohajtásukat akarják kifejezni, hogy vajha az ujszülött fiu legyen és ne leányka. És valóban a fiu születése rendszerint örömmel üdvözöltetik és lakomával ünnepeltetik, mig ellenben a leányka születése csa-

pásnak, bajnak, galibának tekintetik. Ha azt kérdezed az igazi chinai apától: hány gyermeked van? mindig csak fiainak számát mondja meg. Ha tiz leánykája, de egy fia sem volna, azt mondaná, hogy nincs gyermeke. A nőnemnek ezen értéktelensége Chinában különösen két okból származik. Az egyik abban áll, hogy a nő csak fogyasztani, csak költséget okozni, de szerezni nem képes. Ez a mai nevelési rendszer mellett némileg való, ámbár magam is sok tájat ismerek, hol a nőnek a mezei munkánál a fonásra, varrásra, szövésre, selyemkészitésre igen jó hasznát veszik, a minek folytán oly tájakon a nőnem száma a férfinem számlétével meglehetős arányt tart. A második főok az, hogy a nő képtelen a nemzetség folytatására és föntartására, a mi annyiban való, hogy a kiházasitott hajadon chinai elvek szerint nemcsak az uj család tulajdonává, hanem egyuttal a régi családra nézve nemlétezővé vált. Egyébiránt az első mint második ok egyaránt a chinai természet alapvonását, a határtalan önzést tárja föl előttünk. A nőnemnek ezen nem becslése szülte Chinában a gyermeksikkasztást, ezen chinai nemzeti bünt, mert e sikkasztás átlag csak leánykákon hajtatik végre, kivéve ha a család végkép földhöz tapadt szegény és már van egy vagy két fiu örökös, miután ily esetben az ujszülött fiu is kénytelen vándorutra kelni. Ugyancsak a nőnemnek ezen megvetése szülte a szent gyermekség egyletét és ennek kapcsán önálló számos árvaházainkat, mert a fölszedett gyermekeknek csak legfölebb öt vagy hat százaléka férfinemű, mely körülmény egyébiránt magunknak is elég gondot szerez, minthogy leánykáink fölös száma miatt azoknak elhelyezése, kiházasitása később majdnem lehetetlenné válik. Sok helyen az illető apostoli helynökök ugy iparkodnak kijutni a zsákutczából, hogy azon leánykákat, kik hajlandóságot mutatnak a szüzességre, bizonyos társulatba, mintegy világi szerzetesrendbe egyesitik s azután egyes missiói állomásokra, mint tanitónőket vagy keresztelőket vagy bábaasszonyokat a keresztények közé kirakják. Egyrészt örülünk tehát, valahány-

szor figyermeket sikerül valahonnét kapnunk, mert igy a leendő keresztény családok szaporodásának s egyuttal leánykáink kiházasitása nagyobb lehetőségének reménye ébred föl bennünk; másrészt épen nem szomorkodunk, ha kifejtett ápolásunk daczára kis leánykáink valamelyike meghal, közönségesen nyolczvan, kilenczven százalék. És igy majdnem a chinaiakkal pendülünk egy húron, csakhogy indokaink természetesen végtelenül különböznek. Mindazáltal, mint mindenütt, ugy itt is van kivétel. Vannak tájak, hol árvaházaink nem győzik nevelni az eladó lányokat és hol a meglevő szám soha sem elég. Itt Hangtcheonban most folyik az utolsó eladó leánynak eljegyzési ügye, és 3—4 évig nem lesz eladó lányunk; de három-négy év mulva lesz egyszerre 20—25, és akkor Isten irgalmazzon nekünk! Azon negélyzett megvetés, melylyel, mint mondám, Chinában a nőnem már a születés órájában találkozik, azt egyszersmind egész életében kiséri és egész társadalmi állását minősíti. A leányka nevelése közönségesen elhanyagoltatik; irni, olvasni a fiúk előjoga, a leánykák csak elvétve és alattomban jutnak hozzá. Van Chinában elég sok zugtanitó, a módosabb családok külön tanitót fogadnak fiaik számára, mert nem sokba kerül. De azt soha nem látni, hogy leánykák iskolába járnának s a családi tanitó is csak kivételképen s a főelemek határáig foglalkozhatik velök. Nagyot nevetnének a chinaiak, ha tüzetesen tudnák, mint vannak Európa számos országában leány-tanképezdék, leány-lyceumok, okleveles tanitónők, stb.; azt mondanák, hogy ez már csakugyan annyi, mint elvesztegetni a drága időt és költséget. Kedvem volna bizonyos foknál elkezdve versenyt nevetni velök. Ezen chinaiak néha furfangosak, de kivált a tisztán világi dolgokban soha sem esztelenek. Igy legalább előre megóvják magokat azon különös érzettől, mondanám émelytől, melyet elég gyakran tudákos nők, irónők, szerzőnők, szerkesztőnők s ki tudja még miféle nők az embernek szerezni szoktak. Mindazáltal akadtak Chinában is nők, kik olvasni, irni, sőt müvet szerezni tud-

nak. Igy Suen-Ouang (Kr. e. 827—781) neje Kiang császárné könyvet irt a nőnevelésről. Keresztényeinknél sürgetjük, hogy a leánykák is legalább olvasni tudjanak, miszerint képesek legyenek a szükséges dolgokat elolvasni és később gyermekeiket oktatni. Az irás Chinában még inkább nevezhető külön tudománynak, mint más országokban; azért az irásra nem annyira szoritjuk keresztény leánykáinkat. Hasonlitást téve China s az ugynevezett mai müveltségű államok között, azt lehet mondani, hogy a nőnem értelmi kiképzését illetőleg China és ama müvelt országok ugy viszonyulnak egymáshoz, mint két véglet.

A mondottak sejteni engedik és egyuttal föltételezik, hogy a nő élete és hivatása Chinában merőben házias; annyira házias, a mennyire e szót a legszorosabb értelemben lehet venni. Azt nem lehet mondani, hogy a chinai nő állapota a rabszolganő állapotával egyenlő, de társadalmi állása a rabszolganő állásától vajmi keveset különbözik. Igy általán a nő Chinában örökképtelen, kivéve nehány helyi szokásokat; mert China elejénte több önálló fejedelemségből állott, melyek az egyesités után is megtartották némi sajátságaikat. Az ugynevezett nyilvános társaság Chinában nőt nem ismer. Nem szólok hivatalokról s egyéb közigazgatási szolgálatokról, melyekre amugy is vannak okleveles tanult férfiak fölös számmal, de még a közforgalom egyéb ágaiban is nőt soha sem látni. A kereskedelmi boltokban, a theaházakban, az éttárakban kivétel nélkül férfiak szolgálnak. A szini előadásokra, melyek az utczákon szabad ég alatt tartatnak, csak férfiak gyülnek össze. Ellenben azt láttam, hogy némely bálványképekhez intézett bucsujáratokban kizárólag csak nők vettek részt. A chinai nő legnagyobb erényei közé számittatik magát a lehető legritkábban mutatni a nyilvánosságban. Ezért a chinai utczákon, noha járó-kelőktől többnyire zsufolvák, ritkaság nőszemélyt látni, ezeket is csak a mindennapi szükség kergeti; a gazdagabbak mindig gyalogszékben mennek ki s igen szeretik, ha ily alkalommal kis gyermeket tarthatnak ölükben, vagy vitethetnek

magok után a dajka karjain. Nyilvánosan nővel szóba állni vagy enyelegni Chinában nagy neveletlenséget jelent és nem is fordul elő. Csak igen ritkán láttam ez ellen kivételt, akkor is a férfi a nővel félvállról beszélt, a szó szoros értelmében. A kétnembeli fiatalság összejövetele tánczra s egyéb mulatságra a képtelenségek közé tartozik, már csak azért is, mert a táncz Chinában épenséggel ismeretlen. Ha férj és nő nyilvánosan megjelennek, soha sincs a nőnek adva az elsőség, még csak férje oldalán sem mehet, hanem utána, mint az inas. Látni való ezekből, hogy ha Chinában a férfinemnek a nőnem iránt a nyilvánosságban mutatott magatartása némelykor talán túlszigorú és rideg, mégis tagadhatatlan, hogy egészben véve nem érdemel kárhoztatást. Annyi bizonyos, hogy azon magatartás, mely a polgárosodott nemzetek müveltebb köreiben lábrakapott, sokkal hamarabb érdemel kárhoztatást, a mennyiben ezen magatartás nem többé a gyöngébb nemet megillető tekintet és figyelem, hanem bizonyos értelemben valóságos bálványozás. Már hogy is lehessen azt helyeselni, hogy tisztességes, érdemekben megőszült uri emberek társaságában nő játsza az előszerepet? És az a baj, hogy az ilyen nők e dolognak nemcsak tudatával vannak, de azt, mint illendőséget, magoknak kikérik. Tudok több esetet, hogy teszem az étterembe való fölvonulás alkalmával, a nő képes volt karjával tekintélyes egyházi férfit megkínálni, és emez, hogy többet ne mondjak, elég egyebugya volt azt elfogadni. Már, uraim, igy jobb szeretek Chinában maradni. Egyébiránt fölösleges említeni, mert minden okos ember tudja, hogy a müvelt társadalom ilyetén ferde kinövései távolról sem találják létezésök okát vagy eredetét a kereszténység szellemében, hanem a keresztény társadalomba csempészte azon szellemben, mely végkifejezésében képes volt az igaz Istent kitagadni és helyette egy ringyót imádni. (Párisban a forradalom alatt.)

(Folytatása köv.)

VEUILLOT LAJOS.

(Szerkesztői eszménykép.)

Veuillot Lajos, 1883. ápr. hetedikén elnyeré a győzelem pálmáját, a mennyei hadvezér örök nyugalomra hivta be állomásáról „hű őrmesterét.“ (Igy szokta a boldogult magát tréfásan nevezni, IX. Lajos dicső védszentjét utánozva; ellenségei azonban őt az „egyház rendőrének“ hivták.) A katona koporsóját diszitték: fegyvere — a toll — és a zászló, mely alatt küzdött és tűrt: a kereszt. Egyetlen földi hatalmasságnak rendjele sem terhelé mellét, neve után nem irta egyetlen tudós-társaságnak cimét. Maga volt király a szellemek birodalmában, maga irta meg halhatatlanságának diszokmányát. Kora e pár szó alatt ismeré: „Veuillot Lajos, az Univers szerkesztője,“ és ezen név alatt marad fönn emléke az utókor előtt; nem mint annyi sok másoké, kik szónoklat, szellemgazdagság és a szó ereje által kortársaik fölé emelkedtek, hanem mint olyané, kiben a legjobbak mesterüket tisztelték és a kinek erejétől még a legerősebb tehetségek is féltek. Ha valaki Francziaország jelen századának történetét megirni akarja azon időponttól kezdve, melyben a rend és katholicismus jogaikba visszahelyeztettek, egészen napjainkig, midőn a rend és katholicismus ismét üldözést szenvednek: az Veuillot Lajos nevét hallgatással nem mellőzheti, annak szükségképpen Veuillot Universét kell fő-forrásul használnia munkájában. A mi Görres József lapja volt I. Napoleon idejében a német politikára nézve, ugyanaz lett negyven éves küzdelmein keresztül Veuillot lapja Francziaország vallása- és szabadságára nézve.

Midőn tehát mi e helyen a nagy francia hirlapiró emlékének és dicsőségének néhány sort szentelünk, ez által a kath. német hirlapirodalom is csak megtisztelve

érezheti magát. Veuillot a vihar és szorongattatás napjaiban alapitá meg Franciaországban a kath. napi sajtót, és lapja által megmenté e nyilvános hatalom ama töredékét, melylyel Franciaországban még manap is bir. A német kath. sajtót szintúgy a nép legdrágább javaiért vivott harca tette nagygyá és erőssé; — mindkettőnek közös jelszava: az egyház szabadsága és a tekintély védelmezése; mindkettőnek közös ellensége: az egyházellenes állam és az istentelen forradalom.

A kath. hirlapirónak teljesen kifejlett eszményisége senkiben eleddig ugy meg nem testesült, mint nagy halottunkban. Emberi gyengéktől, az elhamarkodás pillanataitól emberi élet ment nem maradhat, ámde a szivnek és szellemnek legragyogóbb előnyei: lángész és jellem csak kivételesen egyesültek még oly meglepő mérvben a kath. sajtó bármelyik munkásában, mint Veuillot Lajosban.

Mindazt, a mi embert nagygyá tehet, a legszebb öszhangban és rendkivüli módon megtaláljuk V. Lajosban; életcélul nagy és egységes eszmét, törhetlen és áldozatkész törekvést, hatalmas eszközöket és dicső sikert, — mindezek örökre biztositják részére a tisztelet és szeretet páratlan hódolatát, melyet becsületes ember tőle soha meg nem tagadhat.

Veuillot életczélja világos mindazok előtt, kik csak néhány sort is olvastak munkáiból. Napjainkban alig fogunk találni hozzá fogható világi katholikust, kit az övéhez hasonló és minden egyebet háttérbe szoritó eszme lelkesitene: Rómának, a kath. egyháznak, a pápaságnak a szükséges szabadságot, a köteles tiszteletet és szeretetet megszerezni, és — ha kell — kiküzdeni. Ezen eszme közvetlen behatása alatt irja a munkás iró legjelentéktelenebb cikkét és legártatlanabb költeményét. Ezen egyedüli életcél világításában szemléli a napnak eseményeit, a történelem tényeit, — ezen szempontból itéli meg a viszonyokat és az embereket.

„Ha a kath. ügyet nem védelmezhetném, majdnem szégyennek tartanám más valamiért küzdeni. Mi a poli-

tika, bölcsészet, irodalom — egyház nélkül? Mi volna mindez Isten és magok az emberek előtt? Mit használna az egyházon kivül a politikussal vitatkozni, a bölcsészt cáfolni, az irót rendre utasitani?"

S midőn a kormány a pápa szabadságának e nemes védőjét integetni és fenyegetni kezdé, határozottan visszafelelt: „Ama napon, melyen megtiltjátok nekünk szivünk meggyőződését nyiltan bevallani: örömmel szününk meg a „vegyes hirek" szatócsai gyanánt szerepelni... S ha már jönni kell a napnak — ám jöjjön inkább ma, mint holnap!"

Veuillot Rómát, a pápaságot, az egyházat — azaz Krisztust — lelkesedéssel, egész az elragadtatásig szerette.

Csak az igazat mondom. Az elhunytnak irodalmi hagyatékát lapozgatva ugy találjuk, hogy összes szellemi munkálatainak alaphangja — bár azok tartalomra, alakra és irányra nézve oly különbözők — a lelkesült, az enthusiastikus szeretet. S bármilyen ellenmondást lássanak is ezen állitásunkban azok, kik ismerik halottunk különös előszeretetét és elvitázhatlan tehetségét a kritika, satyra és gúnyiratok iránt, bármilyen hangosan tiltakozzanak ellenünk V. ellenségei, hivatkozzanak akár pes imistikus gyülöletére — mégis fönntartjuk állitásunkat: V. jellemvonása szeretet és lelkesedés.

Csak a kik V. jellemének ezen alapvonását félreismerték, vethették fel a kérdést: „Mi indithatta IX Piust arra, hogy ő — a szeretet embere — Veuillotnak — a gyülölet emberének — aranytollat nyujtson át e szavakkal: Önnek tolla részemre fölér 100,000 emberrel?"

Veuillot gyülölt, ostorozott, gúnyolt és megvetett — mindezek dacára azonban épen oly távolállott a gyülölködés pessimismusától, mint a megvetés resignaciójától; V. idealista volt és maradt nagy szivében eltelve szeretet- és lelkesedéssel. V.-tot teljesen jellemzik e következő önmaga felől irt szavai: „Mit megénekelni akartam, azt védelmeznem kellett." Miként a katona a csata tüze és mészárlásai között szeretetének és az ügy iránti lelkese-

désének a harci riadó által ád kitejezést és igy fegyverének véres munkáját a szeretet cselekvényévé nemesiti: akként V. sem vívott egyetlen csatát, nem érezteté egyetlen ellenségével sem fegyverének erejét, élét és hegyét, hacsak nem a jónak védelmezése végett, mindenkor készen jobbját kibékülésre nyujtani és örökös baráti frigyet kötni. S bár a zsidó „Német Néplap“ a szemtelen „Figaro“ után nem átalotta hiresztelni: „V. mint barát megbizhatlan, mint ellenség azonban bizalmat érdemel“ — Cassagnac Pál jogosan irhatta felőle: „Gúnyja éppen olyan borzasztó, mint jósága nagy és szivélyes; marka éppen oly kemény és nyers, mint jobbja hű és igaz vala.“

Veuillot szerencsés volt oly valamit magáénak vallhatni, mit szerethetett és egyuttal lelkesülten becsülhetett is.

„Mennyi ideig kerestem és nem találtam meg azt a valamit, mit szerethettem és csodálhattam volna ugy, miként azt óhajtottam és a mit tenni eddig is megkisérlettem. Kimondhatlan undor töltött el. Ne csodálkozzék tehát a fölött, hogy Rómában ily jól érzem magamat. A mit kerestem, végre itt föltaláltam. E helyen föladatomat megismertem, itt tudtam meg: mi a lelkesedés és mi a szeretet — és mindkettőből bőven kijutott. Itt minden lelkesedést, minden szeretetet lehell — egyetlen gócpontban egyesülve. Ezen lángnak sugarai világosságot terjesztenek az egész világ, és igy az én életem fölött is. Itt tanultak meg szemeim bámulni, itt tanult meg szivem szeretni.“

Nem képes az Veuillot tevékenységét, sőt még gyengéit sem felérteni és annál kevésbbé elbirálni, ki nem ismeri ezen a világváros Róma, Krisztus helytartójának személye, az egyház egysége és szabadsága iránti lángoló szeretetének keletkezését és az egész embert meghóditó uralmát.

Mi volt V. Rómában érkezésének napján? Szegény ujságiró eszmék és eszmények, lelkesültség és minden különös cél nélkül, — de már is eltelve gyülölettel személyek és viszonyok iránt politikában és irodalomban, a kik

és melyek veleszületett becsületességét hazugságaikkal és természet ellenes voltukkal megsértették; három hatalmas csatát vivott tollával, melyek után az ellenség kénytelen volt pisztolyát előkeresni... szóval a másodrangu sajtónak parvenuje, a provinciális irók rettegett dictatora; nem ugyan istentelen, de mégis az Istenről megfeledkezett; sem jobb sem rosszabb társai kitünőségeinél. Mint egykor Nagy Kristóf, V. is urat keresett magának, kinek szolgálni becsület és a kinek tollát lelkesedéssel és meggyőződéssel fölajánlhatná. Kicsinyes aggályok nem bántották, csakhogy világos esze és nemes szive annyi félszegséget, apró surlódást és aljasságot fedezett fel a rend képviselőinek sorában és a kormány kuliszszái mögött, hogy sokáig ki nem birta volna olyatén ügynek erőteljes védelmezését, mely szivének rokonszenvét nem birta. Guizot bukásával a politika iránti érdeklődését is teljesen elvesztvén, sőt még a Journal des Débats irodalmi tárcáját is méltóságán alólinak találván, éppen minden foglalkozás — és mi még rosszabb — terv és életcél nélkül, szükölködött. Ama közös undora a nagy szellemeknek, kik valódi eszményöket még föl nem találták, teljesen erőt vett rajta Ekkor szólt hozzá a kegyelem hivása egy jó barátnak hangján, ki utazásra szólitá föl a csüggedőt. V. szivesen követte. Hová? merre? neki mindegy volt; csak el-el az eddigi környezetből, hogy magát felejthesse és talán még más lehessen uj környezetében. Konstantinápolyba indult — de annál is tovább ért: Rómába. Megtalálta önmagát és — más lett; megtalálta eszményét és a békességet.

Nem voltak vágyai. Igy szóltak hozzá: „Meglátod a capitoliumot és a vatikánt, a nagyszerű siremlékeket és a tágas katakombákat, a népnek ünnepélyeit és az egyház szertartásait“... Az ujkor gyermekének büszkesége pedig ezt sugdosá fülébe: „Meglátod a — pápát!“ De mielőtt a vatikánig elért volna, most ismét annyi évek után megfürdött a bünbánat malasztjában, és ezen fürdőben lemosta az utóbbi években reá ragadt büszkeséget

és szennyet. — Igy lépett a pápa palotájába... nem öntudatosan, de nem is remegve, — ám mégis egész lelkében teljesen meghatva. Látta a nagy öregnek hófehér öltönyét... Nyolc év óta hordozta már Gergely a hármas koronát és soha meg nem hajolt; nyolc éven át kezelte a kormány evezőjét a vihar nem csillapuló hullámain... Az ujból megtért elfeledte az aggastyánt, a népek tanitóját, a királyt, a főpapot: felségesebb, kedvesebb cim koronáját viselte e hajthatatlan fej... térdre borult az előtt, ki soha meg nem hal, Jézus Krisztus földi helytartójának személye előtt és — atyjának nevezte! A pápa föléje hajol, megáldja és igy szólitja: „Figliuolo! Fiam!“... Még néhány szót mondott ugyan a pápa, de a térdelő csak ezen egyetlen szót hallotta. Ezen egy szóban mindent megértett. Fiatal magára hagyatott, átvonuló idegen, — és az aggastyán, a pápa, a király nyájasan fogadja, szeliden mosolyog reá, fiának nevezi és ez által keresztény méltóságára emlékezteti.

— „Figliuolo!“ Egy pillanat alatt végig látott a fiatal ember egész eddigi életpályáján; látta a szegénység öltönyét, melyeket éveken keresztül viselt; eszébe jutottak a lelki nyomor és éhinség kínai... Fiam! E szó lett napja, mely bevilágitá a jövendőnek eseményeit, — ezen egy szóban felismerte az emberiség történelmét. (Le parfum de Rome. Bevezetés.)

„Fiam!“ — XVI Gergelynek ezen egyetlen szava lerántá a fátyolt Veuillot életének titkáról. A megismerés szeretetté változott. Valamint eddig is nagyszabásu szellemét nem annyira a tévedés és hitetlenség békói, mint inkább kicsinyes, hozzá nem méltó viszonyok akadályai korlátozták és mintegy az eszmény és szeretet aszkórságának betegágyához láncolták: ugy V. most sem az elmélkedés hosszas kerülő utain, hanem a szeretetnek hatalmas szárnyain ragadtatott a világosság magaslatára, önmagának és az őt környező világnak teljes megértésére. A keresztény megtalálta hitét, a müvész eszményét, a katona zászlóját — Nagy Kristóf, urát. A szegény ká-

dár fiát a pápa-király „fiának“ nevezte, és a hirlapiró áradozó lelkesültségében, „szeretetének mámorában“ jövője által beigazolni törekedett a világ előtt, hogy a pápa annak igazán atyja.

Ezen — hogy ugy mondjuk — conversio történetében sok van a középkor szent legendáinak lángoló közvetlenségéből. Némelyek hajlandók talán valamit az érzelmek tuláradozásának és a képzelem ábrándjainak is fölróni, sőt lehetnek, kik Veuillotban megtérése után ábrándos fanatikust látnak; — mert épen napjainkban, a félszegség gyávaság és számitás e korában oly ritka tünemény, hogy nagy szellem a szeretetnek tüzével egyetlen eszményért lángoljon, mit köznapi jellemektől hiába is várnánk. V. megtérésében ujból fölvillanik azon világosságnak villáma, mely Sault damaskusi utjában földre terité, mely Ferencet koldussá és angyallá változtatta, Ignáczot Krisztus lovagjává avatta. Az állhatatosság és tetterő isteni bélyege kezeskedik azon tény mellett, hogy Veuillot megtérése nem az ábrándozás, hanem a kegyelem műve vala. A hitetlenek, forradalmárok és liberalis katholikusok ugyan elfogultságot vetnek szemére, mert V. csakugyan háborut izent nekik és hozzátartozóiknak, és ezen irtóháboruban teljes erejéből küzdött naponkint megujuló erővel és a harc föltétlen szükségességéről meggyőződött lelkülettel. Fanatikusnak mondható V., ha fanatikus az igazság, melyet szolgált és mely a tévelyt gyülöli; ha fanatikusnak mondható a világosság, mely a sötétség elüzésére törekszik mindenütt, hová sugarai csak elhatnak. V. szivének életszükséglete vala a teljes és tiszta igazság, korlátlanul uralkodott fölötte az igazság szenvedélye; az életnek félszeg viszonyait kimélettel szokta megitélni — félszeg elveket soha! „A szabadelvü katholicismust utolsó csepp vérig üldözte, a forradalom elől soha egy hajszálnyit nem tágitott.“

Az igazság és Krisztus egyháza iránti lelkes szeretettel eltelve tért vissza Rómából Párisba; s miként Róma összes eszményeinek központja, ugy Páris — ellentétben

Rómával — kendőzetlen ellenszenvének czéltáblája lőn. Ezen időponttól kezdve nem csak phisikailag mozog V. Róma és Páris között gyakori utazásai alkalmával, hanem még inkább szellemileg szivének gondolatfonalával és egész irodalmi tevékenységével. „Le parfum de Rome“ és „Les odeurs de Paris“ nem csupán esetleges külön-külön czimei két könyvnek, sőt inkább jelzői a két ellentétes sarkpontnak és V. gazdag irodalmi munkálkodásának képletes kifejezései. V. Párist komolyan, határozottan és kiengesztelhetetlenül gyülölte, — de mégis jegyezzük jól meg, hogy ezen gyülöletnek is szülőanyja a szeretet vala: Róma, az igazság és szabadság szeretete.

Mily homályos sejtelemmel birt azonban Veuillot a jövőnek utjai és az abban elfoglalandó állása felől, azon körülmény is világosan mutatja, hogy szivesen fogadott el a belügyministeriumban egy magas fizetéssel járó állomást, a mely hivatalában ritkán volt kitéve pártsurlódási kellemetlenségeknek, de annál több szabad időt nyert kedvencz tanulmányainak folytatására. Egymást érték a következő években V. megjelent munkái, melyeknek csupa czimei is eléggé tanuskodnak akkori békés költői eszmeiránya mellett. Les pélerinages de Suisse (1839); Pierre Saintive (1840); Rome et Lorette (1841); Le saint rosaire médité (1841); Agnes de Lauvens (1842); L'honnête ferame (1842); Le Français'en Algérie (1842): mindannyija önéletrajz, épületes olvasmány, történelem, regény tarka egyvelegben, — mindannyinak alaphangja azonban a teljes odaadás az egyház, és föltétlen undor a forradalom és az istentelen modern társadalom képmutatása iránt. E könyvekben ismételten érintve lett ugyan a politika, de csak annak általános alapkérdései vagy a modern kormányzásban észlelhető hibák; irmodorát pedig azon nyugodtság jellemzi, mely a bölcsészeti szemlélődésnek és költői alakitásnak sajátja. Csak a könyv beszél még — nem a vezérczikk. Igy érkezett el fokonkint V. Lajos teljes életerejének és lángesze bevégzett kifejlettségének órája. Tán volt némi terve jövőjét illetőleg: mily módon fogna egy-

házának és hazájának keresztény szellemű bölcsészettörténelmi munkálkodása által hivatalszobája csendes magányában szolgálni... azonban „mit megénekelni akartam, azt védelmeznem kellett.“ ...Az Ur szólott hozzá, ki fölhivá, hogy hatalmas hangjával tulkiáltsa a forrongó hullámzajlásokat, hogy Gedeon fegyvereként sujtsa le a madianiták, amalekiták és a forradalom minden népeit: — megjelent az uj Sámson és égő rókáival fölperzselé a filisteusok mezőit...

Azon időtájt Párisban egy jelentéktelen kis ujság jelent meg — alig ezer előfizetővel — egy katholikus lapnak szerény kezdeményezése, az Avenir bukása után. Az „Univers religieux“ — bizonyos áldozatkész szivnek nagyszabásu kezdeményezése — daczára volt szerkesztői buzgalmának, számbavehető befolyásra és önállóságra nem juthatott, s mert nem volt a vállalatnak feje, már-már a bukás veszélye fenyegeté. Anyagi kárpótlást nem igérhetett, különös fontosságra nem lehetett kilátása. Veuillot lett fölszólitva, ki a lapot ismerte és néhány czikket már irt is bele. V. tán néhanapján ábrándozott egész csendben egy általa kiadandó ujságról, de ő akkoriban a lapnak sem népszerűséget, sem hires névnek tekintélyét, sem a hatalomnak kedvezményét nem adhatta, mint ki elvből az ellen ékeskedést éppen annyira gyülölte, mint a mennyire a vak szolgaságot megvetette. Ilyen sajátságos körülmények között lettek egymáséi a kis hirlap és a még hirnév nélküli szerkesztő 1843-ban. V-é lett az Univers — az Universé lett Veuillot.

Jellemzi Veuillot-ot, hogy minden fölszólitás nélkül, a kormánynál rögtön benyujtotta lemondását, habár hivatalának jövedelme kétszeresen fölülmulta szerkesztői tiszteletdiját, és habár hivatalos elfoglaltsága legkevesebbé sem akadályozta volna szerkesztői teendőinek teljesitésében. Nem is volt neki szándékában az akkori kormánynak rendszeresen opponálni, de veszélyeztetve látta lapjának jó hirnevét az által, ha azt a függésnek csak gyanuja is érinthetné.

V-nak a hirlapirodalom terén tett első lépése rendkivüli áldozat volt, — de ezáltal fölszabadult kezében a toll, mely oly sokak kezében csak a szolgaság jelvénye.

Nem ide tartozik V. és az Univers történetét — habár eme naptól elválaszthatlanok lettek egymástól — részleteiben felemliteni; ez behatóbb tanulmánynak van szükségképpen fönhagyva. Legyen elég, ha szemlét tartunk az ellenfelek fölött, kikkel V. a harcz napjaiban arczélben állott, és kiket ő ha nem is halálosan, de kisebb vagy nagyobb mérvben minden bizonynyal megsebzett.

Francziaországnak volt ugyan ismét királya, de ezen király maga is bizonyos értelemben a forradalom fia volt; a forradalmi eszmék salakja egyre forrott az alkotmányos polgár-királyság mesterséges üstjében, és az egymással küzdő elemek sem nyugalomhoz, sem tisztuláshoz nem juthattak.

V. a rossznak ezen főforrását alapjában ismerte, mint előtte még aligha más, és a végső elkeseredésig háborut izent a forradalomnak és a forradalmi eszméknek — a „halhatatlan“ 89-ki elveknek.

Francziaországban a vallási viszonyok félig-meddig rendezettek voltak, de a vallást romjaiból követte a gallicanismus kisértete, mely vérszopó vámpyrként a lábbadozó katholicismusnak pezsgőbb életereit szorongatta.

A gallicanismust V. — hogy ugy mondjuk — szivéből gyülölte, mert a gallicanismus tulajdonképeni lényegében szeretetének két fő tárgyát: Rómát és a pápát gyülölte. A mi a „négy fejezet“-ből még fönmaradt, annak buknia kellett; mert bárminő álarcz alatt lépett is föl a nemzeti egyháziaskodás, V. ösztönszerüleg ráismert az ellenségre, azt leálczázta és elkergette.

Francziaország ismét keresztény volt, de ereiben még az encyklopedisták ölő mérge lappangott, különösen a polgárságon rágódott a bölcsészet, hitetlenség és ledérség ráktenéje.

Veuillot rögtön állást foglalt ezen ellenséggel szemben és a forradalom szülő atyái — különösen Voltaire

és Rousseau — ellen hadjáratot inditott, mely a jó ügynek győzelmével és V. nevének dicsőségével végződött.

Igaz, hogy Francziaország azon korban oly sok jeles férfiuval dicsekedett, kiket ily nagy számban együtt csak ritkán találhatunk. E férfiaknak akaratuk épen olyan erős, mint a milyen nemes volt czéljok; ámde ezen akaratban még található volt egy-egy szemernyi önszeretet, és a nemes czélt a tévedés árnyéka követé. E kettő kimondhatlan nyomort hoz vala Francziaországra, ha e vezéreket vakon követi.

A katholicismus hatalmas lendületet nyert, midőn a „theologia Napoleonja“ annak zászlaját az Avenir és az Essay sánczaira kitüzte, és e zászló alatt Lacordaire, Montalembert, Gerbet és még sokan mások is egyesültek. Alighogy azonban a vezér büszkeségének áldozata gyanánt elbukott, e régi zászló vitézei az alázatos engedelmességet ugyan föl nem mondták, de mégis maradt bennök valami a vezér szelleméből, habár magok erről sejtelemmel is alig birtak. A legnemesebb szellemek eme betegségét „liberalis catholicismus“-nak nevezhetjük és csak ma vagyunk képesek megitélni, mily halálos mérget lehel az ki magából. A liberalis catholicismusban pedig mindig rejlik egy bizonyos idegenkedés Rómától — mely még Róma iránti gyülöletté is kinőheti magát — elégséges ok V. előtt, hogy engesztelhetlennek mutassa magát azon rendszerrel szemben, mely Róma iránti szeretetének tagadását rejté méhében.

Nemcsak hogy a liberalis katholicismusnak árnyéka sem férhetett V.-hoz, hanem azt is határozottan merjük állitani, hogy a szabadelvüsködés még alig talált elszántabb ellenfélre világi katholikusban, mint éppen ő benne.

Magától érthető pedig, hogy Veuillot Lajos az ő ellenségeit egyáltalában nem a levegő ködében támadta meg, hanem harczra kelt ugy, ott és azokkal, mint az alkalom magával hozta. Első sorban a hirlapokkal gyült meg baja, a forradalom és liberalismus közlönyeivel, milyenek voltak a Siècle, a Journal des Débats, a Presse,

a Constitutionnel és a többi hasonszőrüek. Ezek eleget tudnának arról beszélni, mi sors vár arra, ki egyszer az Univers tolla alá kerül; a Revue de Deux-Mondes-nak soha hatalmasabb ellensége, sőt magának a Figaronak veszedelmesebb támadója még nem akadt. Az egyes lapokat illetőleg pedig különösen a főszerkesztők személyiségei érezték V. tollának erős szurásait; nagy nevek: Buloz, de Truffières, Cuvillier-Fleury, Fiévée, Chambolle, Sarcey és annyi sok más V. Egyvelegében (Mélanges) örök időkre czégerül állittattak ki a nevetségesség és a gyalázat megérdemlett pellengérjére.

A hirlapokon kivül nagy gondja volt V.-nak még különösen az egyetemre annak előljáróival, hivatalos tanári karával és keresztényellenes törekvéseivel együtt, kik és melyek felé a tanszabadság eme nagy előharczosának hangos Ceterum censeo-ja dörgött. Villimain, Cousin, Nisard és Etienne nem egyhamar lesznek felejtve...

Majd sorra kerülnek a modernisták — regényirók és költők, kik a régi mérget uj és ujabb boritékokban árulják. Satyráiban és egyvelegében alig lehet egybeszámitani birálatai hirneves áldozatainak neveit; a nevetséges Weilltől — Hugo Viktorig, Sue Jenőtől egészen Béranger- és Sainte-Beuve-ig.

Bevalljuk, hogy a liberalis katholicismus kérdésének fejtegetése alkalmából személyeket is érintett, és az elvet ostorozva, a legtekintélyesebb személyiségek sem maradhattak sértetlenül. És ez Veuillot Lajos élettörtének egyik legszomorubb lapja — nem maga Veuillot, hanem ama hires és áldott emlékű nevek miatt, melyekkel az ellenfél táborában találkozunk. De ha az „ultramontan“ elnevezés ma minden hithű katholikusnak becsületére válik, ki ne találná abban V. egyik legfőbb dicsőségét, hogy ő ezen jelzőt már ezelőtt 20—30 évekkel nemcsak előbb viselte, hanem azt igazi jelentőségére emelte és az ugynevezett ultramontan iskolának élére állott?

Már 1851-ben megirta: „A világ vagy socialistává vagy keresztényné válik — de liberalis lenni soha nem

fog. Ha a szabadelvüséget a kereszténység — mely amannak tagadása — el nem nyomja, ugy engedni fog a socialismusnak, mely a liberalismusnak elmaradhatlan következménye. Minden esetre azon próféták jövendölései fognak teljesülni, kik „vakmerők“ voltak azt állitani, hogy a világ Jézus Krisztus törvényein ki nem fog, vagy legalább veszély nélkül azokat meg nem sértheti.“

Az ellenség táborának az „ördög logikája“ által egybefűzött egész vonalában V. csak az alaptévedésnek különféle fokait látta, a hallgatag liberalismustól kezdve föl a forradalmi petroleumismusig. „Megjön az óra, melyben minden kétkedő voltairianusnak fogja magát tartani — ebből hamar kibuvik a forradalmár — és minden kitartó forradalmár végre is a petroleumhoz fog nyulni... A logika mindenkit magával ragad, még az ellenállókat is, valamint Isten logikája magával ragadja azokat, kik törvényeinek hódolnak. Csak e kettős logika lehetséges, egyiket vagy másikat követni, választani kell, a választás alól kibuvni lehetetlen.“ Igy Veuillot. Férfiasan, kérlelhetlenül, egyenes uton levonja a következtetéseket neveken és rendszereken át „Isten logikája“ szerint.

S hogy ért hozzá, férfias meggyőződését a legékesszólóbban kifejezni, ellenségeit a legérzékenyebb helyen megsebezni, más szavakkal: életeszméjének szolgálatában mily tehetség állott rendelkezésére, mint irónak, mily lángész, mint apologetának! Százakban meg van a Veuillotéhoz hasonló jóakarat, — érdemük Isten előtt éppen annyi — de hogy valaki az ellenségnek imponálhasson, ahhoz szükséges V.-nak óriási ereje. Egyik ellenfele igy nyilatkozott felőle: „V. azon mennyei emberek osztályába tartozik, kik a földön is szellemdúsak.“

(Vége köv.)

KARCZOLATOK.

Egy hires iró azt mondja, hogy az ember 30-ik évéig a kalandnak és a könnyelműségnek él, 30 tól 50-ig a becsvágynak, 50-től lefelé a gyomornak meg a mult emlékének. Annyi igaz, hogy mentül inkább lejárjuk életpályánkat, annál örömestebb pillantunk vissza letünt éveinkre s éldelgünk vagy legalább elmulatunk a mult emlékeiben. Ezek a leáldozó nap aranypirja, kivált azoknál, kiknek uj hajnal nem kél többé. És ezen éldelgésünkben sokszor odáig kapatunk el, hogy előszedvén poros rejtekből elsárgult jegyzeteinket, az egyik mesteri kézzel szines rakműt alkot belőlök, míg egy másik csak mint pattanó szappanbuborék játszik velök. Ily szappanbuborék a jelen igénytelen karczolatok is.

I.

Makacs fejszédülés bántott, szobatudósoknál, cathedrát nyomó tanároknál, irodai haemorrhoidáriusoknál, szóval az e fajta embereknél szórványosan előforduló kór, kiknek a fejök járomban húz.

A fej, valamint a „fő“ azonképen a legkényesebb része is physikai szervezetünknek. Benne a lélek, az ész széke vagyon, és ha e szék egyszer inogni, forogni kezd velünk, méltán aggódhatunk, hogy utoljára kiesik belőle az ész, melyet azután az irgalmasok házában sem helyeznek többé vissza.

Ily főbenjáró gondolatokban törvén fejemet, mentem orvoshoz panaszolni bajomat. Megvallom, hogy e jó urakhoz gyónni menni s tanácsukkal élni végső elhatározásomba kerül mindenkor.

His, etsi tenebras palpant, est facta potestas
Excruciandi aegros, hominesque impune necandi.

Az általam consultált egyetemi kapa — az az capacitás* ritka türelemmel s érdeklődéssel végig hallgatta panaszos előadásomat. Elkopogtatott, elfülelt rajtam elül is, hátul is, de különösen szivemet feküdte meg. Scrutator cordium! — törpe emberi alakban. Mit is akart vele? „Az orvosok — mondja a jeles Samarow — csak azon szivizommal számolnak, mely a vérfolyamot az ereken keresztül hajtja, de a bonczkés alá nem eső emberi szivet, az ő mély fájdalmainak, az ő gyöngéd örömeinek örvényével — ezt ők nem ismerik, és pedig ez oly gyakran csuffá teszi mesterségöket."

Miután doctorom belső emberemet ekkép szivestől, veséstől, még pedig vivisectio nélkül megvizsgálta volna, lesütött szemmel s homlokára billentett szemüveggel nagyot gondolt, mint a ki élet-halál fölött itéletet vala mondandó. Én fázva s izzadva csüggtem néma ajkain, melyek végre a következő salamoni mondatra nyiltak meg: „Nyilt fő és nyilt has alapfeltételei a physikai jólétnek" — mire én, igazat adva neki, fejet hajtottam. „Azért ne vegye az ur — folytatja beszédjét — könnyen a bajt, hanem éljen az évaddal s menjen fürdőbe. Ajánlanám pedig a szép stajer hegyeket. Ott van Neuhaus, ott van Römerbad, ott van Rohitsch, válasszon tetszése szerint, mindenütt tiszta levegőt s friss vizet fog találni. Fürödni pedig csak hidegben fürödjék, legjobb zuhany alatt."

Ez már okos ember, gondolám magamban, ez für-

* A határozatlanság a latin-görög szavak irásmódját illetőleg oly akadék, melybe minduntalan ütközünk és mely egyik következetlenségről a másikra visz. Úgy vegyük-e át a szavakat, amint eredetiben iratnak, avagy a magyar kiejtés után? Mig ez nem lesz auctoritative elhatározva, addig furcsánál furcsább irásmóddal fogunk találkozni s állni fog tovább is az: Graeca per Ausoniae fines sine lege vagantur. Olvastam egy vidéki reformer inditványát, mely oda megy ki, hogy a latin-görög szavakat a magyar kiejtés után irjuk, tehát: egzisztenczia, ekszczellencziás, kvalifikáczió, kapaczitás, szarkazmus, filozofus s. i. t. Furcsa, de van benne legalább következetesség. Ellenben nagy következetlenség a szót félig latinul-görögül, félig magyarul irni, mint: capaczitás, excellencziás, qualifikáczio, filosophus.

dőbe s nem a temetőbe küld, ámbár nem tudom, mi kerül kevesebbe, a fürdő-e vagy a temetkezés. Megnyugodva, jó reménynyel hagytam el küszöbét. Vajmi jó növény az a remény! Megfogamzik a legsziklásabb talajban is, ki nem vész a viharban és csak szivünk végdobbanásával hal ki. Egy költő kis gyermeknek nevezi, de mely nagy horgonyt visz. E nagy horgonyba kapaszkodva, igérem én is magamnak, miszerint a hegyek tiszta legében kifog tisztulni az én borongó fejem is, további Recipe nélkül. Azt az orvost dicsérem én, a ki a természetet természettel gyógyitja.

Egy bankár azzal dicsekedett a társaságban, hogy ő még soha sem volt beteg, de van is ám derék házi orvosa. Volt a társaságban egy fiatal orvos is. Ez kérte a bankárt, mutatná őt be dicsért házi orvosának. A bankár más napra ebédre kérte magához a fiatal orvost, ebéd után levitte az udvarra és itt egy szamárkanczát mutatott neki. „Ez az én házi orvosom — mondá — ennek tejével élek s állandóan jól érzem magam.“ — „Elhiszem — mondá a fiatal orvos — mert ezen házi orvosa nem ad egyebet az urnak, mint a mi természetének tökéletesen megfelel.“

A nevezett fürdőhelyeket a jótékony természet a maga pazarságában mind egy rakásra odaszórta a jó stajereknek, alig esnek azok két-három mértföldnyire egymástól. Én, ki a rómaiak tején nevelve, már a konyhalatinsággal szíttam magamba a nevelőim iránti előszeretetet, a jeles Römerbadra határozám el magam, annyival is inkább, mivel itt a tepidarium s caldariumon kivül van frigidarium is, a fürge Sann üde vizében. Ide határoztam el magam még azért is, mert ez a Römerbad hegyekbe temetve, igen kiesen fekszik; mert itt solid, csöndes az élet, nem lévén itt sem bőrből kiugrasztó örökös czigányzene, a vele járó zajos tánczestélyekkel, sem frivol szinház silány szinészekkel; mert végre a társaság szépen fér el e helyen, tolongás nélkül. Mindez előnyöket ismertem már előző balneologikus tanulmányaim után. Csak egyszer

jártam meg vele, hogy készületlen, azaz a helyi viszonyok ismerete nélkül indultam fürdőbe, azóta bárhová megyek, előre tanulom a viszonyokat.

Magán járni a nagy világban nem jó, könnyen eltévedünk benne, azonkivül még társas lény is az ember, ha itt-ott fel is falja egymást. Néztem tehát én is utitárs után. Az egyik tanár barátomnak szintén elkellett volna a fürdő, mert velem rokon bajban, fülzúgásban szenvedett. Nem csoda. A kintornásnak is zúg a füle, mikor egyre azt az egy nótát kinozza. Nevezett barátom szivesen velem tart vala, de bölcsesége még benem hozott volt neki annyit, hogy fürdőre költekezhetett volna. Mennyire viszásan bánik — gondolám magamban — a szeszélyes sors az emberekkel! Mi együgyű halandók a bölcseséget s jelesül a meghitelesitett tudorbölcseséget szinte irigy szemmel nézzük, s mégis pénz nélkül mire megyünk vele? Ezen tépelődött már a bölcs Prédikátor (Ecclesiastes) is s töprenkedésében arra az eredményre jutott, hogy „utilior est sapientia cum divitiis, et magis prodest videntibus solem. Sicut enim protegit sapientia, sic protegit pecunia.“ (7, 12.) Való igaz, mert ha doctor barátomnak az ő bölcsesége mellett volt volna egy kis módja is, úgy hihetőleg már rég megszabadult volna az alkalmatlan török muzsikától, amint ő baját nevezni szokta. És igy a bölcseség ügyefogyottsága okozá, hogy én magam indultam utra, a mit azóta mindinkább megszoktam. Utoljára is az ember magamagának legjobb barátja, leghivebb utitársa.

Bécsből a Semmeringen, Graz-Marburg-Czillin keresztül tizenhat óra alatt szállitott el Römerbadba a szuszogó postavonat. Ismeri ezt az utat mindenki, a ki valaha Triestbe járt erre. A czillei grófok ősfészkének még porladozásukban is büszke romjai alatt összeszorul a sanni völgy, a legfestőibb hegytájak egyike. Benne csak az egy Tüffer állomást érintjük, ős várromokkal s meleg gyógyforrásokkal, nyomban utána Römerbad következik. Tüffer s Römerbad nemcsak tőszomszédok, hanem thermáikat illetve ikertestvérek is.

Valahányszor erre vitt utam, mindannyiszor bizonyos titkos vágygyal néztem ezt az erdők zöld keretéből oly kaczérosan kiemelkedő fürdőhelyet, kigyózó parkutjaival s szivárványszinekben pompázó virágdiszével. Beh szépen fekszik ott a magaslaton! E helyt időzni, gondolám magamban, élvezet lehet. S ime orvosom providentiája most váratlan hozott ide, amikor az évek előtt támadt titkos vágy már rég kialudt volt bennem. Igy teljesedik az élet mostohaságában, de csak nagyritkán, egynémelyik kedves álmunk is — kiengesztelésül a mostohával.

Tizenhat órai ut zárt waggonban, kanikulahőségb n, megvisel érczből gyúrt embert is. Láttam én nagy hőségben érczszobrokat is kigyúlni, s mikor én bámulva az öntött hőst, ő meg engem, törülém homlokomról az izzadtságot, szinte vártam, hogy most előrántja zsebbevalóját az érczalak is s törüli izzó arczáról a verejtéket, sőt hogy elsül az ágyú is, melyre könyököl a megörökitett. Jeles férfiut érczből önteni szerintem nem megtisztelés, hanem inkább megsértés, mert igy, mint üres ember állíttatik oda. Az érczalakok ugyanis, úgy mint a gipszalakok, belül üresek. Szobornak csak kő való. A ki azért emlékszoborra érdemeket tett az életben, az oda irányozza a dolgot, hogy holta után kőbe vágják.

Mikor a waggon tikkasztó, fojtó levegőjében olvadoztam, gondoltam a paradicsomi fügefalevél állapotok boldogságára, azután meg irigylém sorsát a vizilónak (hippopotamus), melyet Kleeberg állatseregletében láttam volt. Az idomtalan szörnyet piszkafával is alig tudták kiszólitani vizmedenczéjéből, hogy bemutassa magát a közönségnek, s mikor vége volt a bemutatásnak, a marhaállat azonnal ismét visszalottyant nedves elemébe. Szerettem volna én is azonnal a Sannba belevetni magam, ámde az elszállásolás, az elhelyezkedés gondjai visszatartottak.

A megérkezett fürdővendéget első járása az igazgatósági irodába viszi. Itt jegyzőkönyvbe bevezetik, hogy kicsoda, micsoda, hová való stb. Ha itt halna, hadd tud-

ják, hova irjanak. Azután elébe teszik a még rendelkezésre álló lakások jegyzékét, melyekből választ kedve szerint. Egy óra mulva már elhelyezkedtem fészkemben, mindent akkép rendezvén el, amint otthon megszoktam, mert hát a szokás a megelégedésnek bázisa.

Amint vannak emberek, kik mindig jól és kedvesen néznek ki, öltözködjenek bármikép: úgy vannak lakások is, melyek mindig barátságosak, legyen az ég bármilyen is. Szobám szerényen volt butorozva, épen csak a szükséges butornemű volt benne, de ez se baj.

Nur wenig braucht der Mensch hienieden,
Und braucht dies Wenige nicht lang —

csakhamar négy deszkával is beérjük. Barátságos levegős szobám a hegyek zöldjében valóságos fészek volt. Zöldben fészkelni madárnak az élete, melyet mi szolgaságunkban vajmi sokszor megirigylünk tőle! Azért rendesen oly bús az énekünk is.

Poros otthonom sivataggá égett virányairól ide varázsolva, szíttam tele tüdővel az ózondús tiszta leget, elmélázva a hegyeket szeszélyesen megvilágító csöndes holddal. Éjfélre járt már az idő, mire tökéletesen lehütve, felkeresém fészkemet. És vajmi nyugodt, vajmi zavartalan itt az éj! „Nincs semmi nesz, nincs semmi zaj, nyugodt az éjmagány“ — amint énekeli a szegény beteg leány.

Visszagondoltam Balaton-Füredre. Mikor évek előtt oda jöttem, egyéb megérkezett „kitünőségekkel“ engem is éjizenével tisztelt meg a gyöngéd czigányzenekar. Ez a házaló üdvözlés eltartott tiz órán túl. Mikor elhangzott az utolsó andalitó hegedűvonás, én azzal a boldogitó gondolattal hajtám álomra fejem, hogy most már beáll az ohajtott éji nyugalom. Ámde még csak ekkor indult meg javában a zene. Az arany fiatalság ugyanis lefoglalván a czigányokat, a vendéglőteremben tánczra kerekedett. Nyitott ablaknál kihangzott a zene a csöndes éjbe, a kis városka, azaz csak falu, valamennyi világtalan utczáiba. Mert hát oly kicsiny és szük az a Füred, hogy mikor én szobámban prüsszentettem, az átellenes házból „kedves

egészségére“ átkiáltott valaki. Pedig én nem tartozom azokhoz, kiknek durranó prüsszentése mozgásba hozza a levegőt. És ennyire zajos Balaton-Füreden csaknem minden éjszaka, mert az öreg Kisfaludy minden nap hoz „kitünőségeket,“ a fiatalság meg mindennap akar mulatni, a fürdővendégnek pedig még meg is kell fizetnie az árát mindezen álmatlan éjszakáinak, mert hát a czigány viszontelismerést vár a kitüntetett kitünőségtől. A kinek, mint nekem, bugyellárisában minden bankó kétszer is meg van olvasva, annál nagy rántást okoz ez a viszonzás, illetőleg kizsákmányolás. Úgy szeret bennünket a világ, ha a pénzforgalom gépeit látja bennünk. S nekünk nem is illik fukarkodni a pénzzel, mert az nemcsak nagy kisértés, hanem némikép igazságtalanság is a szegények irányában. Csak hogy ne épen czigányra szórjuk azt. „Valódi jótéteményeket által kell megváltanunk az igazságtalanságot, mely a nem szerzett vagyonban van.“

A ki nem mulatni, hanem gyógyulni jön Füredre, az harmadnapra megszökik innen. Ha én fürdés-sportom valamennyi stadiumán keresztül megyek: a Perecz vizétől kezdve, mely első kisérleteimet látta, egész az adriai és a középtengerig, a libatótól kezdve egész a zelli és a trauni tóig, úgy azt a tanubizonyságot kell tennem, hogy jobb és kellemesebb fürdés sehol sem esik, mint a Balatonban.

Leirhatlan élvezet az, mikor a hullámzás beálltával az egyik hullám felkapja az embert s magasra emeli, ugyanazon pillanatban átadja egy másiknak, mely ismét oly mélyen alásodorja, hogy szinte érzi háta alatt a homokot. A Balaton úgy játszik el még a kihízott emberi testtel is, mint dióhéjjal. És a dióhéj viszont úgy játszik a habokkal, mint gyermek a buborékkal. Ringó bölcső, viziránnyos hinta ez a fürdés. De mi haszna, mikor a kedves Füred a helyi állapotoknál fogva, gyógyuló ember iránt kegyetlen; mert itt mindenkinek minden szabad, a gyógyulók nyugalmának rovására is. Ezt a „Füredi Em-

lék"-et én a hatvanas évekből fütyülöm. Negyednapra én is eltüntem, a czigány hült helyemet találta, a Rákóczy-induló hegedűjébe rekedt.

II.

A kora regg megújult erővel, és lábon talált. Mindjárt a hely szinét és a környezetet szemügyre vettem. Siettem ki a friss természetbe és nem az emberek közé, kikből van elég otthon is. Avagy nem a természet kedvéért jöttem-e ide? Üdvözlém azt emelkedett lélekkel, amint még harmatgyöngyökben fürösztve ragyogott. De csakhamar felszedte s égnek vitte a nap a gyöngyöket és az illatot, melyekkel a szűz természet örökkön áldoz alkotójának. Lelkem az emelkedő hegyekkel s dombokkal az égnek emelkedett: igy felülemeltetem s elragadtatom mindenkor, valahányszor a természetnek valamely új, hóditó képe kitárul előttem.

Ismertem uri embert, ki szobafalait teleaggatta kétes hirű müvészek tájképeivel, képekkel, melyek rőfszámra készülnek. Eltekintve a problematikus müvészettől, hő természetkedvelőnek tartottam őt, amint maga is vallotta magát. Mikor azután kijött nyaralni a Tátra alá, hol a természet a völgyekben ép oly kies, amint a magasban nagyszerű, azt tapasztalám, hogy az én emberem valóságos képmutató: minden érzéke, minden lelkesedése a természet mellett csak mázolt képeiben állott. Itt künn csak embert keresett, kinek telebeszélje a fülét, a természetben mitsem talált, ha nem unatkozást, szépségeit pedig épen nem nyomozta, miért is? hiszen az ő képei felülmulják a valóságot! Fecsegése lépten-nyomon üldözött, mint a dongó légy, szavát mindenütt hallottam.

Ha az üres csevegés már nőben is kiállhatlan, úgy férfiban épen utálatos. Azonfelül legnagyobb indiscretiót követ el magamagán a fecsegő: leoldja magáról mindinkább a takarót, mely gyarlóságait, hibáit oly kiméletesen födi! Azért igaz a közmondás, hogy nagy ur, a saját komornoka előtt sohasem nagy. Miért? mert ő is szellőzteti,

leoldja előtte a mondott kiméletes takarót, mikor szolgálatával folytonosan él. — Kiben nincs érzék a természet iránt, azt csak sajnálni tudom és szelleméről keveset teszek fel. A természetben ugyanis mens roboratur et componitur; a természetben a lélek magasztos gondolatokra ébred. A ki mindezt nem érzi magában, annak szelleme tesped s nem tudom, mivel volna az még felélesztheto. De hát hiszen Römerbadban vagyunk.

A fürdő, mely hét épületből álló tömeget képez, St. Margarethen helységtől egy negyedóránnyira egészen magánosan fekszik, 760 láb magasban a tenger — s 120 láb magasban a Sann szine fölött. Az épületek ezek: a fürdőház, a horvátok háza, az olvasó csarnok, a mulatóház (Salongebäude), a vendéglő, a Sophienschloss galeriák sikátorok által egymással összefüggnek. A magason a többi épületekben uralkodik a Sophienschloss; ez minden oldalról szabadon áll, a legtágabb kilátást nyujtó három emeletes diszes épület, számos erkélylyel. Mindez épületek szép hátterét képezi a harántos, jól befásitott Senoschegg, melynek tetejéről kétezer méter hosszú vezetéken, dús pompás forrás vezettetik le a fürdőbe, hol az két kutból bőségesen kiömlik.

A nevezett tág épületeken felül van még négy kisebb is: a svajczi — a család — a vámház és az alsó fogadó, mindegyik 4—5 vendégszobával. Az összes épületekben 197 nagyobb kisebb lakszoba van. A svajczi ház egészen erdőben fekszik, itt vala az én kedves fészkem. Van az épülettömegben kápolna is, hol az itt megforduló papok miséznek.

Az egész épülettömeget felfelé kanyarodó diszes park övezi, melyben válogatott fa- és cserjenemű, szines virágágyak, virágos zöld rétek, árnyas lugosok kellemes változatosságot nyujtanak. Kölönféle kilátáspontokhoz szép, kényelmes utak vezetnek. Legszebb pont a Charlottenvue, igy nevezték Miksa főherczeg, utóbb mexicoi császár szerencsétlen neje után. Innen belátni az alantos völgybe, ki a messze hegyekbe s bujazöld rétekre. A szép panorá-

mába egyes fehér házikók, mint ugyanannyi gyöngy, beszórvák. A tekervényes élénk Sann életet önt a képbe, melynek néma csöndjét csak az elrobogó vaspályavonatok rikitó sipja és a napjában kétszer játszó zenekar szakasztja meg.

Römerbad lege mérsékelt, de már inkább déli, erre mutatnak a szépen tenyésző édes gesztenye-, szeder, baraczkfa és a manna-kőrös (Fraxinus Ornus.) Az utóbbi a gyógyszertárban használt mannát adja, mely külömben Calabria és Siciliából hozatik be. Kis gyermekek, ha szólni tudnának, elmondanák a manna csipős hatását. A bő nedvesség a meleggel párosulva buja növényzetet adnak. A hegyek úgy, mint a flórája gazdag és változatos, minden lépten nevető virág köszönti az embert, szintúgy szép piros alma is s egyéb gyümölcsnemű, mert a gyümölcstenyésztés erre felé nevezetes s jövedelmező ága a gazdászatnak. A sok fenyves és lombos fa és a dús növényzet balzsam-illattal töltik el a leget. Mindez ugyanannyi hathatós tényezője a gyógyulásnak. Felépül itt nemcsak a test, de a lélek is — kettős jótékonysága a természetnek!

Römerbad történetét illetve: már neve is mutatja, hogy római eredetű. Stajer ország ezen része, a régi közép Noricum, római provincia, és a helytartó székhelye Celleia Agrippina, a mai Cilli volt. A most csak ötezer lakót számláló városkát akkor negyvenezer ember lakta. A népes székvárosnak oly közelléte a römerbadi forrásokhoz egyrészt, másrészt a rómaiaknál szinte nélkülözhetlen fürdőhasználat kétkednünk nem engedi, miszerint Römerbad látogatott fürdőhely volt. Látogatott pedig nemcsak, mint a test felfrissitésére s tisztántartására szolgáló fürdő, hanem mint gyógyforrás is, a miről tanuskodnak az itteni ásatásoknál lelt fogadalmi táblák (tabulae votivae), melyek közül csak kettőt akarok itt felemlíteni. Az egyikén ez a felirat olvasható: Nymphis Augustis Mutius Finitus Votum Solvit Laeta Mente. A másikán: Nymphis Augustis Sacris Appulenius Finiti Votum Solvit Laeta Mente. Egy harmadikon csak az egy Valetudini szó van, nyilván az

egészség istennőjének ajánlva. Az ásatásoknál lelt bronzés érczpénzek Augustus, Pius Augustus, Claudius, Commodus, Traján stb. császárokra vallanak. Römerbad eszerint a keresztény időszámitás első századaiban már virágzó fürdő lehetett, kétség kivül mindazon csinnal s kényelemmel ellátva, mely a rómaiak culturáját e pontban is, sőt ebben kiválólag jellemzi.

Bárkinek is van fogalma a római thermák nagyszerűségéről s fényéről, ha csak az egy Caracalla thermáinak romjait szemlélte Rómában. Csaknem mindegyik császár nagyszerű fürdővel gazdagitotta Rómát s örökitette meg nevét, igy Augustus, Agrippa, Constantin, Caracalla, Dioecletian, Domitian, Nero, Titus, Traján stb. A fürdők száma Rómában rendkivül nagy volt. Némely irók 22 meleg és 856 hideg, mások 909 nyilvános fürdőt említenek, magán fürdőt pedig 880-at. Maecenas első épitett nyilvános fürdőt. Agrippa idejében 107 ilyen épült, innen nem egész kétszáz év alatt a fürdők száma a fentebbi roppant számokra rúgott!

Szintúgy ismerjük a régészek után a fényt is és a kényelmet, melylyel a nyilvános fürdők felszerelve voltak. Kiterjedésre nézve várak voltak, kivitelre nézve pedig remekmüvei az épitészetnek. A fürdők ékességére azonkivül összehordtak mindent, a mit csak nagyot alkotott a müvészet. Constantin thermáiban lelték a dioscurusokat, azaz azt a két márványlovat a lovasokkal, melyek most a Monte Cavallón állanak s melyektől a tér is nevét nyerte. Állitólag Phidias és Praxiteles müve. Titus thermáinak egyik termében pedig lelték a Laocon-szobort, a vaticani muzeum egyik legcsodáltabb műkincsét. Caracalla kipusztitotta a leggazdagabb házakat, hogy thermáit azok műkincseivel feldiszitse. A fürdők, melyeknél terjedelmes kertek, sétányok, mulató- s testgyakorló termek (gymnasia) léteztek, gyúpontját képezték a társas életnek. Az előkelők itt töltötték idejök javarészét, minden luxusnak, kényelemnek s bünnek engedélyt adva. Igy volt ez a városban.

(Folytatjuk.)

IRODALOM ÉS MÜVÉSZET.

Kibékítése az egyénnek és családnak a vallással, és az államnak az egyházzal. Dr. Schlauch Lőrincz szatmári püspök elnöki megnyitó beszéde a szent-László-társulat 1884. nov. 27. közgyülésén. Ára 30 kr. Megrendelhető Ráth M.-nál.

Nemcsak a havi sajtóban, de a külföldön is beható tanulmány tárgya volt a hirneves beszéd. Ismerik mindenütt, úgyszólva, az egész világon. Hódolatunk gyanánt közöljük egynéhány classikus eszméjét.

„Aki a mai szellemi és erkölcsi állapotokat figyelemmel kiséri, nem zárkózhatik el azon perceptio elől: hogy az emberek nem a nagy eszmék nyugodtan fejlődő hatása alatt működnek és haladnak. Egy homályos, be nem vallható érzelem, egy szavakban ki nem fejezhető félelem vagy elfogódottság ragadja meg mindinkább a sziveket. Mintha csak a ma volna a mienk, a holnap már az Erynniák-é, hogy égő kanóczczal, mint Isten itélete felgyujtsák a házat, melyben évezredek hosszu munkája békét, kényelmet, jólétet, boldogságot teremtett, hogy letarolják mindazt, amit a müvelődés jótékony keze alkotott, hogy békókba verjék a nagy gondolatokat, szolgálatukba szegődtessék a nagy eszméket, hogy ezek többé ne épithessenek, hanem csak rombolhassanak.

Lépten-nyomon a skepsissel találkozunk, mely befészkelte magát mindenüvé, ugy, hogy alig van egészséges eszme, melybe fulánkját nem bocsátotta volna, és ingadozóvá nem tett volna mindent, az Isten lététől kezdve le a legcsekélyebb erkölcsi parancsig.

Ezen dissonantia nem lehet természetes, miután következményeiben oly szánalomra méltó jelenségekkel jár. Nem lehet egészséges eszme, mely csak rombol, mely baljóslatu elméletek fanatismusát hirdetvén, foszlányokra

tép mindent, ami a társadalom fennállását lehetővé teszi: hitet, meggyőződést, jellemet, erkölcsöt, családot; — nem lehet vezéreszme az, melynek tág köpenye alatt megfér a puritan doctrinair és az anarchista, mely a vallásban az istentagadásra, a társadalmi életben a nihilismusra vezet.

Pedig az emberek ezen skepsis hatása alatt állanak, nem tudnak belőle kibontakozni és még sincsen bátorságuk abból a végkövetkeztetéseket kivonni, és igaza van Renan-nak, midőn a németekről mondja: „hogy önmagukat kinozzák, hogy atheusoknak látszassanak és még sem sikerül ez nekik.“ Sok igaz van e megjegyzésben, igaz, mert ugyszólván nem sikerül ez senkinek. Nem sikerül, mert természetellenes, mert ellenmondásban áll az emberi lét egész valójával.

A katholikus tudománynak feladata a skepsisből az elfogult sziveket visszahóditani, szemben állitván vele a hit, a vallás, a morál változhatlan elveit, melyek egyedül képesek megnyugtatást adni, hogy ezeken kivül az elmék a szabad vizsgálat tengerére dobatván, nem találnak sehol megállapodást, nem találnak támpontot, eltévedvén, nélkülözik a delejtűt, hogy ott nincsen egyéb, mint gyanitás, sejtelem és hypothesis, hogy mindig kutatni és soha meg nem állapodni, esztelenség, mindig kételkedni és soha meg nem nyugodni, szerencsétlenség. És valóban!

Ha a vallási érzelem mélységét lélektani és történelmi fejlődésében teljesen áttanulmányozzuk és megismerjük, akkor azon meggyőződésre fogunk jutni, hogy az az emberi tudományra elérhetetlen magasságban fénylik. Az az embernek önhatalmi körén kivül áll, azt az ember sem alkotni, sem megsemmisiteni nem képes.

Nevezzék ezt vágynak, mely az absolut nyomása alól szabadulni nem tud, nevezzék ezt sejtelemnek, mely az embert a mindenség határain tul viszi, hogy a végtelenségben keresse azt, amit e föld szük láthatára nem nyujthat, nevezzék azt félelemnek egy titokzatos hatalomtól, nevezzék azt szeretetnek egy ismeretlen jótékony lény iránt, nevezzék bárminek, de egyet kénytelenek

megengedni, és ez az: hogy létezik, — hogy létezik a tanulatlanban, kiséri mint árny a tudóst, és hogy éppen a szellemnek vergődése, ettől megszabadulhatni, vagy sophismákkal ezt elölni, mutatja, mily mélyen gyökeredzik az emberi természetben. Ez az emberiségnek lelkiismerete, melyet nem a tudomány teremtett, de melyet a tudománynak nem is sikerülend lerontani. Ez azon törvény, melyről a nagy Tarsita azt mondja, hogy minden ember szivébe van vésve.

A tudomány nagy kincs, de oly kincs, melynek birtokából az emberiség óriási többsége ki van zárva; de a vallás az egész emberiség közvagyona, tulajdonosait feltaláljuk a palotában szintugy, mint a kunyhóban. A tudomány időnkinti vivmányai a régi culturákkal több izben lettek eltemetve, a vallás tulélte mindannyit, el nem veszett és nem fog veszni, mig ember lesz a földön; mert létével összenőtt. A tudomány ne alkalmazza a vallásra önalkotta rendszereinek kétes értékü axiomáit, mert az, ami az emberi léleknek legszabadabb nyilvánulása, az a tudományos rendszerek békóiba nem verhető. Czölöpépitmények, neanderthali koponyák, abbevillei állkapcsok becses fölfedezésekre vezethetnek, sokszor félre is vezethetnek; de azon az emberi emlékezetet meghaladó jelenséget, hogy egy magasabb lénynek gondolata egy pillanatig sem hagyta el az emberiséget, lehetetlen ignorálni annak, aki hivatva érzi magát arra, hogy a tudomány határai és a vallás jogosultsága fölött itéletet mondjon. Szükséges az egyik, jogosult a másik; rendszerbe önthető az egyik és az ész fönségét feltüntetheti, de amit alkot, az nem vallás, észvallás non-sens; — életrend a másik, mely az ember egész valóját átöleli és azért az sem rationalismus, sem sentimentalismus.

A tudományos hypothesisek tudniillik ma elijesztő módon szaporodnak. Ez még nem volna baj; mert a hypothesisek gyakran az igazság feltalálására vezethetnek. A baj az: hogy tudósok és tanárok alanyi érzelmeiket, határozatlan sejtelmeiket, sokszor pillanatnyi su-

galmazásaikat könyvekben és kathedrákon a dogmaticus biztosság látszatával hirdetvén, kiváltkép a fiatal elméket tévutra vezetik; a baj az: hogy a még csak a fogamzás stádiumában lévő, még ki nem forrt eszméikből már egész tudományos rendszereket épitenek, és miután ritka ember vesz magának fáradságot, vagy sokszor tán arra nem is képes, hogy a tudós vagy a csak most tolladzó tanár elméletét tanulmányozza és azt annak kiindulási pontjáig visszavezethesse: az eszme mind több követőkre talál, megteszi körutját és az emberek azon veszik magukat észre, hogy egy uj világnézet előtt állanak. És ha találkozik egy másik tudós, aki lépésről-lépésre kimutatja a hypothesisnek és a reá épitett egész rendszernek ürességét, tarthatatlanságát, — hasztalan! a szellemek meg vannak hóditva, a régi el van temetve, a dissonantia a szivekbe vetve, a szakadás a hit és a tudomány közt végrehajtva.

Szemünk előtt foly le azon szomoruan érdekes harcz, mely a keresztény világnézet ellen intéztetik. A tudományos készülék, melylyel e harcz naponkint belterjileg erősebbé tétetik, bámulatra ragadja még a mélyebb gondolkozásuakat is. És mégis, ha a müvelt közönség az ujabb, annyira megtapsolt világnézetet összehasonlitaná a régi, pogány, a kereszténység által már egyszer eltemetett világnézetekkel, akkor látná, mily gonosz játékot üznek hiszékenységével.

A ma mindinkább terjedő világnézet az indok közt már négyezer év előtt uralkodott és a Nirwana követői ma milliók szerint számítatnak. Megkövült ott és megállitotta a civilisatiót.

A kosmos, mint puszta anyag, az atomok, melyek öröktől fogva léteztek és amelyeknek ős attributuma a mozgás, az eredetileg egységes forma, a plasma, melyből a lappangó atomok törvényei szerént ujabb formák keletkeznek, a kényszertörvények, melyeknek a test és szellem egyaránt alá vannak vetve, a leszármazás theoriája, a létért küzdelem, a szabad akarat hiánya, sötét

végzetnek uralma, a pessimismus — mindez többé-kevésbbé nem uj eszmék. Voltak egykor és uralkodtak, de ahová a keresztény civilisatio elhatott, ott el lettek temetve.

A régészeti buzgalom felássa ez eltemetett civilisatiók romjait, hogy az emberiség fájdalmas vergődéseit és ennek phasisait tanulmányozhassa; — a természetbölcsészet pedig az anyagi romokból kiszedi az eltemetett civilisatiók eszméit is. A két eljárás közt a különbség az: hogy a régészet az emberi észt méltán dicsőíti akkor, midőn ennek időszakonkinti haladását feltünteti; a speculativ tudomány pedig elhallgatja, hogy az általa hirdetett eszme régi, hogy az már több ezeréves, és hogy ha az emberi észnek dicsőségére válik, akkor a tisztelet az ind és chinai bölcseket illeti, nem pedig az ujabbkori plagiatorokat.

És ha ez igy van, ha az ujabb, a tudósok által hirdetett és buzgón terjesztett materialisticus világnézet csak egy régi világnézet feltámasztása, ha ez nem egyéb, mint a buddhismusnak átültetése Európába, felékitve az ujabb felfedezések kétes értékü zománczaival, ha az európai pessimismus csak ikertestvére az indiai Nirwanának: akkor méltán kérdezzük: hol itt a haladás; vagy mennyi ideig fog ez az ujabb világnézet uralkodni, hogy ismét elenyészszék, mint számtalan tudományos tévedés?

Vagy igaz volna azon állitás: hogy az emberi müvelődés körben mozog, és megfutván pályáját, meghal, hogy egy másik civilisatiónak helyt engedvén az emberi nem ujra megkezdje a sisyphusi munkát? Az evolutio barátai gondoltak-e már a degradatióra is? Aegyptomnak hány civilisatiója volt már? Itt a pyramisok és mumiák hazájában, a tudomány és hyeroglifek bölcsőjében s ahol minden kő egy-egy letünt civilisatio hirdetője, mennyi életerő pezsgett és az emberi ész mily bámulandó müveit alkotta a tudománynak és müvészetnek?

És amidőn a materialistikus világnézet mindinkább széles körökben elterjed, midőn az ész fénylik, a hit pedig elhalaványul, midőn a tudomány mindinkább maga-

sabbra tör, az Istenben való hit pedig mindinkább alászáll; nem veszik-e észre az emberek, hogy a moral lassankint megsemmisül és a legszentebb kötelékek, melyek embert emberhez füznek, szakadoznak, maga a társadalom bomlásnak indul? csodálkozhatni-e, hogy támadnak gyakorlati emberek, kik ezen tanokból levonják a következtetést? A vándortudósok népszerüsítik ezen tanokat, a közönség tapsol, a kormányok türik, az irók serege ujjong, a sajtó nem ismer korlátot a magasztalásban, a salonok vetélkednek és nem is müvelt ember, aki nem osztozik a közlelkesültségben

Pedig aknamunkát végeznek mindnyájan: a tudós, aki őrült theoriáit világgá bocsátotta; a társadalom, mely azokat befogadja és terjeszteni engedi; az uj világnézet fanatikusa, aki a theoriát átültette az életbe. Ásnak mindnyájan. — És ha az akna felrobban és a romok közt megjelenik a művész, aki az eszmének testet adott, nem kellene-e ezen szomoru jelenséget visszavezetni az értelmi szerzőkre, kiket megtapsoltak, kiket megkoszoruztak?

Mindezek ellenében igen nehéz a szivekbe az elrabolt nyugalmat, a megzavart öszhangzatot, a komoly erkölcsi meggyőződést és ezekkel egy jobb irányt csepegtetni. És mégis, ha valamely vallásnak, akkor a katholicismusnak kell e föladatra vállalkozni, mert egyedül áll azon a positiv téren, amelyen nincsen ingadozás. A katholicismus nem átkozza a modern civilisatiót, amidőn eldobja magától annak egészségtelen, tisztátalan kinövéseit; nem reactionarius, midőn az esztelenségnek gátot kiván vetni, hogy ne állitsa a keble nyugalmától megrabolt szerencsétlen a revolvert torkolata elé, ne hajtsa a bizalmát vesztett embert a kétségbeesés karjaiba, ne rombolja le a családot. A civilisatio törvényes gyermeke az evangeliumnak; a világot tehát meg kell győzni arról, hogy az anya nem fogja ellökni magától gyermekét. A katholicismusnak nincsen oka, de érdeke sem hozza azt magával, hogy a tényleges socialis helyzetet, a mai állapotokat magától eltaszitsa. A keresztény vallás az embe-

rekért adatott az emberiségnek. Ami a civilisatióban életre való, ami benne, tekintve az emberiség magas és idealis végczéljait tiszta, ami maradandó becscsel bir, az nem lehet a katholicismussal ellentétben; mert a természeti rend épen ugy Istenben birja alkotóját, mint a természetfölötti. Ami a civilisatiónak csak ékítménye, amit a hypocrita szellemek csak reá aggattak, az mint hasznavehetlen foszlány, ugy is le fog hullani, és az emberiség ismét fel fogja ismerni a civilsatio valódi anyját, melyet ma félreismert.

Ezt kell a társadalomnak, ezt kell az emberiségnek megmondani, hogy a ködképek el fognak tünni, hogy a reactiónak phantomjai, melyekbe a roszakarat a katholicismust öltöztetni szereti, el fognak enyészni, hogy annál ragyogóbb fényben tündököljön ismét a valódi müveltség, mely vallás nélkül soha el nem lehet.

Tanitásában, szerkezetében, élet- és világnézetében, egész lényegében oly állandóságot tanusít, melyet ellenei ugyan szemére vetnek, de mely minden ember előtt, aki komoly vallásosságot keres, mindig többet fog érni, mint azon vallásos rendszerek, melyek kétes szürkületbe tétovázván, emberi dolgot csinálnak a vallásból, emberi szerzőre esküdnek, emberi véleményt, az ember subjectiv képzeleteit, sokszor absurd elmeszüleményeit vallási igazsággá előléptetik és azon önhittséggel, mely csak fanatikusoknak sajátsága, azon alternativa elé állitják a katholikust: vagy higyj ugy mint én állitom, vagy butának, a haladás, a felvilágosodás ellenségének fogsz tartani.

Hogy a katholicismusnak mai ellenségei nagyobb fanatismust fejtenek ki, mintsem hogy azt a kor müveltségével összeegyeztetni lehetne, a tapasztalás tanitja. Csodálatos elfogultsággal, hogy ne mondjam tervszerü roszakarattal lefoglalják a maguk számára a tudományt, a müveltséget, a humanismust, a hazafiságot. A visszahatás el nem fog maradni. Mert előbb-utóbb találkozni fognak, okos emberek, kik közelebbről fogják megnézni a phrasisokat és találni fogják, hogy üresek, borzasztó

üresek; találni fogják, hogy a finom nevelés és müvészet, a széleskörü tudomány csak nagyon kis részben van a fanatikusok oldalán.

A katholicismus nem szorult ilyenekre. Nyugodtan teljesitheti a mai szédelgések közt békitő küldetését. A müvelődésnek kiindulási pontja a szeretet lévén, a jobbak mindég azon táborba fognak kivánkozni, ahol az uralkodik, el fognak fordulni a gyülölködőktől, vagy akik a gyülölködésből táplálkoznak, vagy akik az örökös forradalmat irják zászlójukra és keresni fogják azon nyugodt szentélyt, melyben lelkök megpihenhessen. A szeretetben véghetetlen vonzó erő van.

A katholicismus egy másik előnye az: hogy isteni küldetéssel ellátott, semmi népfelségtől vagy democratikus velleitásoktól függő papsága van, mely ha a hivatásában és jellegében fekvő tiszta erkölcscsel, szenny nélküli jellemmel, tudományszeretettel összeköti az ügybuzgóságot és az emberiség szenvedései iránti meleg szeretetet, bizonyára mindíg meg fogja találni az ösvényt, mely a szivekhez vezet. Ezen magasztos feladatának annál sikeresebben felelhet meg, mert az alap, melyet a katholicismus kétezer év előtt letett, és amely századokon át, daczára minden kül- és belellenségeinek, megszilárdult, még ma az európai népek közt megvan. Amit e kereszténység erénynek nevez, amit bünnek bélyegez, még ma is annak el van ismerve; az erkölcsök codexe, daczára annak, hogy a lelkiismeretek sokszor félrevezettettek, daczára az akarat soknemü romlottságának, daczára a meghamisitott értelmezéseknek, ma ugyanaz, mint kétezer év előtt és törvényt képez egész Európában. A közvélemény minden habozás nélkül megbélyegzi a bünt, dicsőiti az erényt és a hatalom kezelői kénytelenek meghajolni a közlelkiismeret előtt.

Továbbá a vallási kérdéseket a közönség vitatja, tehát érdeklődik iránta, és daczára a vallástalanságnak, mely terjedni látszik, az emberek tán soha sem gondoltak többet a vallásra, mint ma. A lelkek ezen kedvező

állapotával szemben a lelkes katholikus papság megtalálhatja az utat és az eszközöket, melyek a sziveknek kibékitését a vallással eszközölhetik.

Mutassuk ki a világnak, hogy a katholikus vallás nem philosophema, vagy a bölcsészetnek egy oly vitás pontja, mely igaz vagy nem igaz, érintetlenül hagyja a lelket, hanem hogy az egy isteni életrend, mely megnyugtat, mely tökéletesit, mely a vad szenvedélyeket szelidíti, mely a gyengéd érzelmeket szüli és ápolja, mely, midőn a lelket kimüveli, képessé teszi az önfeláldozásra, mely a szeretetnek legszebb virága.

A katholikus vallást nem lehet alapszabályok módjára, mától holnapra változtatni, egyházi szerkezetét nem lehet kodifikálni. Megszünne életrend lenni és lenne forma élet nélkül.

Az élettel meghasonlott sziveket kibékiteni, az ámitás hálózatát, melybe a modern cultura kétes értékü igéretei, még a legbecsületesebb jellemeket is fogva tartják, szétszakitani; kimutatni, hogy elvadulnak gyermekeink, hogy a kora érettség fonnyasztja ifjainkat, hogy az eszményiség hiánya durva erkölcsöket teremt, hogy apad a családi élet bensősége, hogy a jellemek ritkulnak, hogy az élet utai mindinkább rögösekké válnak, hogy az élet-philosophia még a nagy lelkeknél is csalódás, hogy a kedélybensőség, ezen fénylő melegitő nap a szenvedésekben kihaló fényben van; kimutatni mindezt, meggyőzni az embereket, hogy ezek a hanyatlásnak jelei, mely tán egy fényes müvelődési korszakot lesz hivatva eltemetni, hiszen a föld nemcsak elhalt embereknek, hanem elhalt civilisatióknak is sirja; és ismét meggyőzni őket, hogy sem tekintély, sem hatalom nem képesek megakadályozni a bomladozást, hogy egy erkölcsi betegségnek csak erkölcsi gyógyszere lehet és hogy e gyógyszer csak egy:

„A vallást, melyet az ember eltaszitott, ismét barátjául fogadni,“ ez oly feladat, mely amilyen nehéz, éppen olyan fenséges, de amelynek betöltése a fáradozókat bőven megjutalmazza. — (Vége köv.)

„Az keresztenysegnec Fondamentomiról való roevid keonywechke ki az Szent irasnac kueloemb kueloemb heleiboel, kerdes es feleles keppen irattatot es Telegdi Miklós mester altal Deac nyelwboel Magyar nyelwre forditatot. Bechben niomtattatot Raphael Hofhalter altal: urunc szueletese utan 1562 esztendoeben.

Nevezetes irodalmi jelenségnek mondhatjuk a m. tud. akademia azon előttünk fekvő egyik legujabb kiadványát, mely a Komjáthy Benedek művének kiadásával megkezdett „Régi Magyar Könyvtár“ folytatólagos részét képezi.

Telegdi Miklós (szül. 1535; megh. 1586.) jelen munkája, melyet 27 éves korában forditott, nem kevesebb, mint — az első róm. kath. magyar katekizmus.

Hogy e nyomtatvány létezett egykor, arról az irodalomtörténetnek volt tudomása. Telegdi u. i. maga gyakrabban tett e művéről egyéb munkáiban említést. Igy irja 1580-ban megjelent „Felelete“ 170. lapján: „A Canisius Péter Catechismusát még ifjú koromba én fordétottam magyarrá, de hogy csenáltam volna, még addig nem csenáltam egyet is.“ Ugyanazon munka 172. lapján pedig mondja: „Petrus Canisius.... két Catechismust csenált: Egyet kicsint.... mást nagyot.... A kicsinbe, kit én megtolmácsoltam, csak roevideden irja az elsoe parancsolatot, miképpen a többit is, stb.“

Maga a könyv azonban mindeddig ismeretlen maradt és már-már úgy látszott, hogy tökéletesen elhasználták összes példányait az iskolák, mig egyetlen fenlevő példányát Benkő István ref. theologus 1882-ben a bázeli egyetemi könyvtár egy Colligatumában, mely e szavakkal van a könyvjegyzékbe bevezetve: „F. O. XI. 1. Varia. Abcedarium et Catechismus glagol. Tübingen. 1561.“ szerencsésen fel nem fedezte.

A nehéz meritett papiroson tökéletesen az eredetinek mintájára kiállitott mű elején Oláh Miklós érsek ugyanazon arczképe áll, mely ismeretlen bécsi metsző által készült és először az 1560. évi nagyszombati zsinat végzéseinek első kiadásában jelent meg.

A kép körül latin felirás olvasható, mely felsorolja az érsek főczimeit. A fej felett félkörben e szavak állanak: „Tu es Spes Refugium et Protector meus Dne Deus.“ A kép alatt, de még a körzeten belül, Oláh érsek czimere látható. Alul e distichon zárja lapot:

„Proesulis effigiem quisquis depinxit Olahi,
Vicit Apollo eam sedulus arte manum.“

Két előszó követi e képet. Az egyikben a nyomdász, a másikban a forditó szól a könyv keletkezéséről, czéljáról és lelkesen buzdit a benne foglalt tanok elsajátitására és követésére.

„Kerlec — igy szól Telegdi — wegyetec io newen mostan e kichin aiandekot en tuelem — — — Jollehet ha hasznat megtekintitec ez sem igen kichin: mert azt merem mondani, hogy ha ti e koenwechket nem chak kezetekbe forgattyatok, hanem elmetekbeis veszitek azt a mi benne vagyon, megh tanullyatoc beloele toekelletesseggel, mi legyen az igaz keresztenynec hiti és vallasa, annakfoeloette, minemue gyuemoelchoet kellyen az ti hiteteknek teremteni, ha azt akariatoc hogy az oeroek eletbe reszesec legyetec“ stb.

A könyvecske tartalmáról alig van mit mondanunk. Canisius jól ismert kisebb katekizmusának fordítása levén, a beosztás, a feldolgozás nem ismeretlen. Nem lesz talán még sem érdektelen megjegyeznünk, hogy imáink igen csekély különbségen kivül, teljesen a mai szövegezésben adatnak elő. Megjegyezzük e tényt a következő okból is.

Csak idő kérdése már, hogy új katekizmusokat kapjunk. Némely oldalról e tekintetben azon vélemény hallható, hogy a legkisebb gyermekek részére irandó katekizmusban az imák terjedelme mérsékeltessék.

A jelen katekizmus, mint Telegdi is mondja, „apró gyermekek“ számára készült és mégis, igen helyesen, a hosszabb szövegezést tartotta meg. Elhagyva egyéb nyomós érvet, a katekizmusunkban foglalt történeti érv is tehát a mai hosszabb szövegezést ajánlja.

A mű végén Sz. Á. tollából „Jegyzetek“ czim alatt nagy gonddal és alapossággal készült 40 lapra terjedő értekezést találunk, mely legrégibb katekizmusaink ismertetése kapcsán, a jelen müvecske irójának és forditójának élettörténetével foglalkozik. B. Canisius életét csak vázlatosan adja, de Telegdi Miklós, a XVI. század e kimagasló alakjának életét terjedelmesebben ismerteti.

Csak a katekizmusról kivánván néhány szót szólani, a kitünő értekezést egyedül annyiban emlitjük, a menynyiben annak tanulságos tartalmát kiváló figyelembe ajánljuk.

Telegdi Miklós neve eddigelé is a legismertebbek közé tartozott. A jelen mű kiadása folytán nem kételkedünk, hogy még ismeretesebbé fog válni.

Mert ha nem is képez általános irodalmunk szempontjából korszakalkotó munkát, igen fontos müvecske katechetikánk irodalmának tekintetéből és bizonyosan nagy becscsel fog birni mindazok előtt, kik tudják, mily csaknem áthatolhatlan homály nehezedik legrégibb hitoktatásunk története fölé. A jelen művecske megjelenése figyelemre méltó közlekedés katekizmusaink és hitelemzésünk legrégibb történetének felderitéséhez.

A mű külső kiállitása valóban fényes, méltó úgy a magas kiadó testülethez, mint a fontossághoz, melyet Benkő úr e szerencsés felfedezésének okvetlenül tulajdonitanunk kell.

Dr. Walter Gyula.

Monumenta Germaniae Paedagogica. Nagyjelentőségű irodalmi vállalat fog legközelebb megindulni Németországban a fentebbi czimet viselő nagyszabású gyűjteményes munka közzététele által. Az előmunkálatok már annyira haladtak, hogy az első kötetek még ez év folyamán láthatnak napvilágot. A mű felfogja ölelni a régi római-német birodalom összes tartományainak iskolaügyét a középkor

kezdetétől napjainkig. A kiadó, Dr. Kehrbach Károly, kinek neve a német bölcsészek munkáinak kritikai kiadása folytán igen előnyösen ismeretes, életfeladatává tevé a jelzett mű létrehozását, melynek kitünőségeért nemcsak ő, hanem mindazon kiváló kath. és prot. szakférfiak kezeskednek, kik őt e munka létesitése körül közreműködésökkel támogatják.

Mi képezze a „Monumenta Germaniae Padagogica" tartalmát, világosan mondják a kiadónak előzetesen közölt munkatervében található e szavai: A „Monumenta Germaniae Paedagogica" elő fogja adni a német nevelés- és oktatásügy egész fejlődését annak lényegesebb irodalmi nyilvánulásaiban — anélkül, hogy akár az iskolák valamely nemét, akár valamely kort, akár valamely vallásfelekezetet és főleg valamely párt álláspontját különös előnyben részesitené."

A mű a középkorral kezdetvén meg, fel fogja tárni mindazon halhatatlan érdemeket, melyeket maguknak az oktatásügy körül az Alpok éjszaki tájain sz. Benedek fiai és a nevelészettel foglalkozó egyéb régi rendek szereztek. A munka e részének megirására több tudós bencze és cistercita vállalkozott. A jézus-társaság idevonatkozó működését, mely tudvalevőleg a legnagyobbszerű volt a XVI. század óta, öt nyolczadrétű kötetben az ismert tudós Pachtler S. J. fogja feldolgozni, kiegészitésül hozzáadva még két kötetben, a jezsuiták iskolai szinmüveit.

Ne higyje senki, hogy a Berlinben (Hoffmann und Comp.) megjelenendő munka protestáns szinezetű lesz. Dr. Kehrbach határozottan igéri, hogy „a vállalat szigorú történeti tárgyilagosság mellett jótékony módon fog a politikai és vallásfelekezeti pártsurlódások felé emelkedni." Ép oly kevéssé gondolja valaki, hogy a munkának a kath. egyház tevékenységére vonatkozó részei, nem lesznek szigorú kath. szellemben megirva. Az igazi egyházi szellemet biztositják a munka e részének olyan kath. irói, kikről tudjuk, hogy bátran vallanak szint és nem képesek tágitani. Maga a kiadó óhajtja, hogy a mi

katholikus lesz a könyvben, mindaz kath. szellemben legyen megirva. A munkatársak megállapodtak arra nézve, hogy egy vallásfelekezetet sem fognak sérteni — oly előny, mely a katholikusoknak és szerzetesrendjeinek csak örvendetes tudomásul szolgálhat.

Röviden szólva, amit a nagyérdemü Janssen a német nép történetének mezején az egyházi, polgári és társadalmi viszonyokat illetőleg tett, azt akarják tenni a „Monumenta Germ. Paedagogica" Németország és Ausztria nevelés- és oktatásügyére vonatkozólag. Ábrándozások, alanyi gondolkozás mód és érzelmek, utánirás és utánbeszélés, tévelyek és előitéletek helyett az eredeti források lesznek e munkában feltárva.

Örömmel kell tehát e müvet üdvözölnünk, mely dicséretére lesz a német népnek, de dicséretére a kath. egyháznak is, melynek áldásos tevékenységét a részrehajlatlan munka az igazság fáklyájával fogja megvilágitani. A szóban forgó mű egy évezred nevelői és tanitói bölcsességének, a régi és ujabb idők oly kincseinek lesz tárháza, melyek a jövő nemzedék beláthatlan hasznára leendenek.

A munka minden egyes részletét külön meg lehet majd szerezni és miután egy egész nemzedék fog elmúlni, mig a mű teljes befejezéséhez jutand, nem kellene annak megrendelésétől kevésbbé tehetős tanintézeteknek sem vonakodni.

Kérelem.

Ausztria-Magyarország főtisztelendő Papságához és müvelt Közönségéhez.

Alulirott a „Monumenta Germaniae Paedagogica" czimű nagy munkának következő 2 részét fogom kidolgozni:

1. „Ratio studiorum et institutiones scholasticae So-

cietatis Jesu per Germaniam olim vigentes" (körülbelül öt kötet, 8⁰); 2. „Dramata in scholis Societatis Jesu per Germaniam exhibita" (körülbelül két köt.)

Valószinű, hogy egyes, munkámra nézve jelentékeny dolgok, pl. jezsuita-iskolák tankönyvei a legalsóbb latin osztályoktól fel a theologia negyedik évfolyamáig; klassikusok kiadásai — főleg „editiones castigatae;" iskolai főhatóságok szabványai; fegyelmi rendeletek; iskolai naplók, tantervek vagy szinmüvek, melyek német jezsuitáktól származnak és ezek iskoláiban lőnek előadva, egyesek birtokában vannak.

Kérem ennélfogva a ftdő papságot és a müvelt közönséget, sziveskednék tudatni, hajlandó volna-e e nemű munkáit nekem kölcsönözni vagy eladni, Blijenbeek (Holland) 1884. decz. 24. — G. M. Pachtler S. J. Czim: G. M. Pachtler, Hymanns úr leveleivel. Goch. (Rheinpreussen.)

VEGYESEK.

(Majer István) püspök ő méltósága megküldvén hódolata jeléül nagyszerű müvét (Ezer műkereszt) Ő Szentségének tőle ezen levelet kapta sajátkezü aláirásával. Quum omnia quae ad fovendam augendamque fidelium pietatem comparata sunt singulari studio respicere et complecti Nos deceat, dubitandum Tibi non est, quin pergratum habuerimus munus, quod cum litteris obsequio plenis Nobis obtulisti. Ex illis enim perspeximus eo spectare opus tuum, ut fervidae pietatis sensus in animis hominum incendat erga venerandum signum crucis, in quo Christus triumphavit, et constitutum esse voluit tutissimum adversus hostes salutis nostrae munimentum. Quare dum religionem et zelum tuum merita commendatione prosequimur, ominamur ex animo, ut liber tuus

legentibus proficiat, ac plurimum conferat, ut in hoc saeculo, quod miserrime inservit voluptatibus corporis, quae trahunt ad interitum, ingeratur et amplificetur in cordibus fidelium amor crucis, quae sui studiosos ad veram beatitatem perducit. Interim grati animi sensus tibi profitemur cum pro oblato munere, tumpro pia sollicitudine, qua fructus optatae pacis a Deo Nobis adprecari non desinis; simulque in testimonium paternae dilectionis Nostrae, Apostolicam Benedictionem Tibi peramanter impertimus. Datum Romae apud s. Petrum die 20 Novembris An. 1884. Pontificatus Nostri Anno Septimo. Leo P. P. XIII.

(Kruesz Krizosztom) pannonhalmi főapát meghalt jan. 12. Született a jeles főpap Völgyfalván, Sopron vmegyében 1819. jan. 21. Elemi tanulmányait szülői gondos felügyelete alatt végzé, a gymnasiumi tanfolyamot pedig Győrött kitünő sikerrel. 1835. szept. 16-kán lépett szent Benedek rendjébe. Bölcsészeti tanulmányait két éven át Győrött folytatá, ezután egy évet Bakonybélben töltött a klasszikus müveltségü és széplelkü Guzmics Izidor apát közvetlen vezetése alatt. Itt ismételte bölcsészeti tanulmányait, készült a tanári pályára és egy év leteltével tanári oklevelet nyert. Hittani tanulmányait végezendő innét Pannonhalmára ment, hol négy éven át, a theologiai tanfolyam mellett egyszersmind a bölcsészeti tudorságra is készült s hittani tanulmányait még be sem fejezte, midőn tudori oklevele kezében volt. 1843. julius 26-án áldozárrá szenteltetett és Pozsonyban a rend akadémiai gymnasiumában nyert tanszéket. Innét csakhamar Győrbe helyeztetett át a rend ezen intézetének természettani tanszékére. 1848 ban ismét Pozsonyban találjuk őt az akadémia természettani tanszékén. Működése másodizben sem tartott soká, mert a pozsonyi tanintézet a Bachrendszer alatt a rend kezéből kivétetvén, társaival együtt távozni kényszerült. Főnöke Pannonhalmán, a főapátsági lyceumban természettan előadásával bizta meg. Itt ritka kitartással és önfeláldozással csakhamar szépen felszerelt

müszertárt szervezett. Egyike hazánkban az elsőknek; e részben ő volt az, ki Pannonhalmán rendszeres meteorologiai észleldét szervezett. A szükséges jegyzéseket lelkiismeretes pontossággal maga vezette, sőt dolgozta is föl, és a kész eredményt küldötte be az akkor még csak Bécsben létezett meteorologiai intézethez. Ritka előszeretettel foglalkozott a természettudományokon kivül paedagogiai kérdésekkel. Kedvencz lélektani tanulmányainak tárgyát képezte mindenkor az ifjak szive. — Érdekes dolgozataival találkozott a szakközönség a „Tanodai Lapok"-ban. Mint tanár nagyon is érezte a tankönyvek hiányát s Kühn Raymond tanártársával Schubics természettanát tette át magyarra a középtanodák felsőbb osztályai számára. Mint az ifjuság szivképzésének hű barátja, örömmel karolta föl Füssy Tamás és néhány pápai tanárnak eszméjét és velök együttesen inditotta meg az „Ifjusági Plutarch" czimű füzeteket, melyek könnyed tollából több értékes életrajzi közleményt hoztak. 1862. október havában a pozsonyi állam-gimnázium élére igazgatóul hivatott meg. Rövid idő alatt sikerült neki az intézet létalapját megalkotni s ugyanannak kifelé tekintélyt és bizalmat nyerni. Bár születésénél fogva nem magyar ajku, ifjuságától fogva az s szivben és jellemben tökéletesen magyar; sikerült neki, egy nemzetellenes korszak ellenséges törekvései után Pozsonyban, a németajku és részben német érzelmü városban hazafias nevelés gyarmatát megtelepiteni. Munkája közepett makacs torokbaja annyira fokozódott, hogy hangját teljesen veszitvén félre kellett vonulnia. 1865. szeptember 5-én rendtársai őt általános szavazattöbbséggel főapáti méltóságra kijelölték, melyre ő felsége ugyanazon év nov. 3-án ki is nevezte. A vatikáni sz. zsinat atyái közt 1869—70-ben ott látjuk őt is a magyar püspöki karral Rómában. Nagyszerüen kultiválta szivben és külpéldákkal is a pápai Róma iránti benső vonzódást. Ott volt már 1878-ben, midőn a halhatatlan IX. Pius félszázados „püspöki" jubileumát ülte. Nemes áldozatkészségét hirdeti a pannonhalmi székes-

egyház, melyet 1876 ban nagy költséggel restauraltatott, s melyet maga a bibornok hg.-primás szentelt fel. Községeiben templomokat, iskolákat emelt, azokat javittatta és javadalmazta. A nagy férfiu kiváló érdemei nem maradhattak elismerés nélkül. A szent Benedek rend tagjai Őt választották meg elnöknek a sz. Benedek rend alapitója születésének 14 százados jubileuma alkalmával. A magy. tud. akadémiának 1878 óta tiszteletbeli tagja. A magyar tudományos egyetem százados jubileuma alkalmával rendkivüli kitüntetésként tiszteletbeli hittudorrá avattatott. Ő felségétől 1869-ben a Szt.-Istvánrend lovagkeresztjét nyerte; 1881-ben pedig a hagyományszerű határokon tul menve, a szerény szerzetest belső titkos tanácsosává nevezte ki. Elmondhatjuk, hogy nem volt még oly főapátja az ősi magyar Sz.-Benedek rendnek, ki annyi fényt árasztott volna szerzetére, mint Kruesz Krizosztom.

(*Lázár Miklós*) nagyváradi cz. kanonok s plébános, ugyanott meghalt jan. 5. Született 1814. a hajdumegyei Nádudvaron. Felnevekedvén, iskoláit kitünő eredménynyel végezte Nagy-Váradon, illetve Kassán; szorgalma által elérte azt, hogy kispappá lett. Egyházi pályáját az olaszii plébánián kezdette, hol, miután 1837-ben áldozárrá szenteltetett, mint segédlelkész lett alkalmazva. Alig két év lefolyta után Ujváros lelkészi hivatalát tölté be, hová az ottani lelkész elhunytával helyeztetett. Az 1848 iki mozgalmas napok már Debreczenben találják az általános szeretetnek örvendő lelkészt. A világosi fegyverletétel után elfogták, várfogságra itélték, de kegyelmet kapott, hogy azonban büntetés nélkül ne maradjon, eltiltották hivatása gyakorlásától. Nagy-Váradra kerülvén, kényszerülve volt a tilalom következtében nyelvtudománya használásával keresni kenyerét, de nem sokára megszabadult e keserves helyzetből, mert 1852-ben a peterdi plebániába helyezték. Itt kezdte meg tulajdonképeni irodalmi működését, mely által tekintélyes nevet vivott ki magának. 1864-ben nevezték ki a nagyváradi plébániára, mely alkalommal nyerte el a czimzetes kanonokságot is.

Lázár Miklós, mint költő is kitünt, s legutóbbi munkájával, a zamatos magyarsággal írt zsoltárforditásával általános feltünést keltett irodalmi körökben. Sajnos, hogy az összes zsoltárokat, mint ahogy szándéka volt, nem fordithatta le, mert ebben halála bekövetkezte gátolta meg. — Áldás poraira. Szentannai szép kegyeletes sorokban emlékezett meg az áldott jóságú emberről a M. Koronában, hol ezeket mondja: Magas termetű, szép férfi volt. Arczát a legnemesebb ős római is megirigyelhette volna. Szellem sugárzott róla. Élénk szellem, mely kivált olyan körben, hol otthonosan érzé magát, szüntelen sziporkázott. Valami kedves volt társalgása. Szelleme ilyenkor csapongott legszabadabban. Költeményeiben nem tudott annak olyan röptöt adni, mint beszélyeiben. Szerette az egész egyházat lélekkel; együtt érzett, együtt szorongott, együtt remélt vele. Szerette különösen a Boldogságos Szüzet; e szeretetnek abban nyilatkozata volt az, hogy radnai kegyhelyére csaknem évenkint elzarándokolt, hogy a májusi ájtatosságot Nagy-Váradon ő meghonositotta. Szerette a tudományokat, tudós volt, de nem fitogtatta soha. Hányszor csodáltam mély theologiai ismereteit, melyek kiterjeszkedtek a nyilt kérdésekre is, mert az ő szelleme mindig haladni akart. Szerette és pártolta az irodalmat, melynek valóban szinvonalán állott. Nem egy-két napilap fölületes, ephemer becsü czikkeiből merítette ismereteit. Az irodalomnak csaknem minden ága érdekelte; olvasott sokat, s a mit olvasott, szelleme fel birta dolgozni. És áldozott is az irodalomért, a menynyire szerény, mondhatnám szegény javadalma engedé. Ez volt az ő élvezete. A külföldi irodalmakat is szemmel tartotta mindvégig. Szerette hazáját, mint kevesen. Magyar volt minden izében. Meg volt benne a magyarnak minden erénye, hibáikból pedig csak azok, melyek, ha tiszta szemüvegen nézzük, beválnak talán erényeknek is.

(*Megjelent.*) 1. Adatok Árpádházi b. Margit történetéhez. Némethy Lajostól. Cultusára vonatkozólag Fraknói Vilmostól. Budapest, 1885. Rudnyánszky. Nyolcz. 282

lap. Nagybecsű kutatások eredménye van letéve e műben, mely részben szomorusággal tölt el, t. i. hogy b. Margit ereklyéit többé meg nem látjuk, mert elégtek. A jeles müvet ismertetni fogjuk. — 2. De Theologia S. Anselmi Cantuariensis, discipuli s. Benedicti, ecclesiae doctoris. Dissertationem hanc inauguralem scripsit Anselmus Öcsényi, sacerdos Ordini S. Benedicti de S. Monte Pannoniae adscriptus. Brunae, 1884. 235 lap. Tudori értekezés. Szerző nagy készülettel fogott munkához, mely annál nagyobb elismerést érdemel, minél szebb latin irályban van irva. Müve figyelemre méltó számot tesz a theologiai irodalomban. Szerző nem foglalkozik sz. Anselm életével. ‚Propositum mihi est, irja, s. Anselmi Doctoris Ecclesiae enarrare doctrinam fidei; colligere ceram ex floribus horti eius ad construendos favos; colligere mel ad replendas alvi cellas, idque ex iis etiam floribus, quos amovere ex horto Anselmi conati sunt nonnulli alienos.“ Nagy gonddal áttanulmányozta az egyháztudor müveit s a vele foglalkozó irodalmat. Könnyed, élvezetes áttekintést nyujt a szentnek műveiről. A theologiai irodalom pártolóinak melegen ajánljuk. — 3. A ker. ifju kalauza. Gondolatok tanácsok Szalézi sz. Ferencz müveiből, és életének történetéből. Franciából forditotta Nagy Alajos kegy.-r. tanár Kolozsvárt. Budapest, 1885. Hunyady Mutyás nyomdája. Tizenhatodrét 400 lap. Sz. Ferencz aczélmetszetű képével. A pompás müről méltán lehetne mondani, hogy az „Krisztus követése“ az ifjuság számára. Merő gondolat, bölcseség, fönséges imákból áll az egész mű. Nyelvezete jó magyar zamatu, kiállitása is igen szép. — 4. A Mária-gyülekezet háromszázados ünnepére emlékül a kalocsai nagyobb congregatiónak szenteli az elnök (Rosty Kálmán.) 1884. decz. 8. Kalocsa, 1884. Igen diszesen kiállitott s a háromszor csodálatos Anya ingolstadti kegyelemképével diszitett mű, melyet egy pályadíjt nyert alkalmi oda nyit meg. Jakoblovics Lajostól. Ezt követi Hattler Ferencz után a háromszor csodálatos Anyáról szóló épületes értekezés; a füzet legnagyobb része pedig hozza Rosty Kálmán je-

les költőnk ujabb gyüjteményeit máriai verseiből (az első 1879-ben jelent meg Kalocsán.) Legnagyobb részt eredetiek, néhány Balde, Pecci Joakim (XIII. Leo,) Ashton és a provençalok után. Rosty gyönyörü dalait részben ismeri a közönség a lapokból; bizonyára hálával veszi, hogy itt együtt birhatja. A megrendelések Kalocsára intézendők. — 5. Szent beszédek az év minden vasár- és ünnepnapjára, néhány alkalmival megtoldva. Irta Angerbauer József, kis-zunyomi plébános. Komárom, 1884. 564 lap. Ára 3 forint. Kapható szerzőnél Kis-Unyomban (Vas m.) s Hajóssy Krizánt a „Jó Pásztor" szerkesztőjénél Rév-Komáromban. Szerző beszédeit a népnek szánta; tudomány világosság és egyszerűség jellemzi. A „Jó Pásztor"-ban megjelent számos beszédét a lelkipásztorkodó clerus nagy tetszéssel fogadta, s azért az áldozatkész kiadó a jeles beszédekből teljes folyamot bocsátott közzé, mely, amint a meleg pártolást megérdemli, ugy, hisszük, abban részesülni is fog. A tárgyak egytől-egyig korszerüek; a nyelvezet könnyed, kellemes. — 6. A párbér Magyarországon, jogtörténeti fejlődése és jelen állása szerint, oklevéltári nyomozások alapján irta Timon Ákos győri jogtanár. Budapest, 1885. Ára 4 forint. Ez a czime egy nagyobb kiterjedésű munkának, melynek tartalma a czimből, álláspontja és iránya a liberális lapok dicséreteiből tudható meg. Mint egyik munkatársunk mondotta, szerző előre fölállitotta a thesist s azután indult annak levéltári kutatására; a thesis pedig az volt, hogy minden párbér személyi teher, mely nem a telken, hanem a személyeken nyugszik s melynek fizetésére más vallásuak soha sem kötelezhetők. A bizonyitandó tétel igy fel lévén állitva minden levéltári adat annak erősítésére használtatott fel. Munkatársunk azt irja nekünk, hogy e kérdésben általános elvet nem lehet fölállitani, hanem meg kell birálni minden egyes esetet in concreto s tekintetbe venni nemcsak a visitatiot és az 1802-iki összeirást, hanem a helyi jogszokási s egyéb esetleges szerződésöket, s igy kideriteni valjon a párbér személyi vagy

dologi terhet képez-e? A munka különben nagy szorgalommal van irva. Egyébként munkatársunk bővebben fogja ismertetni.

(Német kath. irodalom.) 1. Michaelis Olsavszky epistola de Unione et Antonii Kanizslic S. J. de reditu ad Ecclesiam Cath. Ex opere cui titulus: Symbolae ad illustrandam Ecclesiae Orientalis historiam in terris coronae S. Stephani. Exscriptae a Nicolao Nilles S. J. Oeniponte 1885. Rauch. Ezen 32 lapos füzet két beszédet tartalmaz mint lenyomatot a jelzett műből, mely sajtó alatt van, s mely sok tényt felderít az uniora nézve. A „Századok"-ban is megjelent erre nézve egynehány értekezés Zsatkovits Kálmántól, mely P. Nillest érdekelni fogja. — 2. Predigten auf alle Sonntäge des Jahres. Von Toussaint, Priester der Dioecese Luxemburg. Mainz. 1884. Kirchheim. Nyolcz. 384 lap. Ára 4 mark. Aki régi igazságokat uj alakban szeret olvasni, élvezetet fog benne találni; minden vasárnapi szakaszból kiválaszt egy igazságot s azt kimeríti; mint például a Redde rationem villicationis tuae evangeliom mondat fonalán mindent előad, amit a lelkiismeret vizsgálatáról mondani lehet. — 3. Erinnerungen an Dr. Karl Johann Greith, Bischof von St. Gallen. Von Alex. Baumgartner S. J. Freiburg. 1884. Herder. Nyolcz. 113 lap. Leginkább mint a tudós jellemzésére van fektetve az életirat, mert Görres köréhez tartozván bölcsész, történész és publicista volt. De áldásdús papi működése is kedvesen vázoltatik, azért a mű vonzó olvasmány. — 4. Metaphysik. Leitfaden von Hageman (münszteri tanár.) Negyedik javitott kiadás. Freiburg. 1884. Nyolcz. 220 lap. Mint egyéb müvei szerzőnek, ez is kath. szellemben van irva. — 5. Zeitschrift für kath. Theologie. Redigirt von Wieser und Grisar (jézusrendi tagok). Innsbruck. 1885. Rauch. Nyolcz. I. füzet. Évenkint ötven iv. (Egész évre I—IV. füzet; ára 3 frt. Kik intentiókra ohajtják, irjanak Nilles Miklós egyetemi tanárnak.) Értekezései a hittanra és egyh. történelemre vonatkoznak. Érdekes vegyeseket közöl a külföldi lapokból. Heller Ev. János ér-

tekezik a chinai nestorián emlékről, melyet vagy 30 tudós már megvizsgált. Heller Széchenyitől, ki arra járt, kapott hű másolatokat s hihetőleg eldönti a kérdést, kételyt kizárólag bebizonyitván, hogy ez nestorian emlék a VII. századból.

(Antikempisták harcza.) Emlitettük immár, hogy Denifle a vatikáni allevéltárnok (az innsbrucki Zeitschriftban) habár Gersontől eltagadja a szerzőséget, Kempis Tamást sem engedi meg, hogy az „Imitatio" szerzőjének tartsák. Okul azt adja, hogy mivel K. Tamást konyhamesternek tették a kolostorban, aligha telhetett tőle az a bölcseség, melyről az Imitatio tanuskodik. Ezt nagyon zokon vették a kempisták, amint ez időszerint első vezetőjök Spitzer (kath. plébános) segitve Hirsch (luth. plébánostól) ily czimű munkát adott ki: Nouvelle Defense de Thomas a Kempis, spécialement en reponse au. R. P. Denifle. Par Spitzer ancien professeur de Theol. curé a Zwoll. Utrecht. 1884. Beigers. Nyolcz. 169 lap. Ismét előadja érveit s avval végzi, hogy reméli miszerint már most senki sem fogja tagadni K. szerzőségét. Ez szokott lenni vége minden vitairatnak; mi fentartjuk állitásunkat, mely szerint többek munkája lehetett, s Kempis Tamás, kit okos bölcs szent embernek tartunk, csak leirta, egy műbe szedte azt, amit mások előtte papirra tettek. Az őskodex olvasó jegyei ezt bizonyitják. Denifle ugyancsak az innsbrucki Zeitschriftben (1885. I. füzet) röviden felel, s hosszabb dolgozatot igér, hol tüzetesen veri vissza Spitzer dárdás kiméletlen támadásait, egyuttal reméli, hogy Kempistől véglegesen elvitatja a szerzőséget. Publikum szivesen leszünk.

(Kath. egyetem Amerikában). A III. plenar zsinat eldöntötte a kath. egyetem kérdését. A helyet ugyan még meg nem határozták, hihetőleg Newyork lesz; evégből püspökök és világiakból bizottság alakult, melynek elnökei Gibbons püspök és Reuberspringer (millionarius.) Ez időközben elhalt decz. 10. Cincinnatiban 80 éves korában. Férfikorában katholikus lett, s vagy 600 ezer dollárt

adott vallási jótékony czélokra. Nagyon szerette a müvészeteket, azoknak is bőkezű pártfogója volt. Egyetemes tiszteletnek örvendett. Szül. 1800. Frankfurtban; a németek nagy pártfogót vesztettek el benne. Ezen alkalommal átvette a bizottság egy megtért kisasszony Mary Caldwell adományát, ki 300 ezer dollárt ajándékozott. Immár a gyüjtés 800 ezerre megy. Egyelőre a hittani kart alapitják meg, azután jő bölcselet, jog, orvostan. A Caldwel kisasszonyok árvák és convertiták, de atyjok is jó indulattal viseltetett a kath. egyház iránt, Louisville-ben kórodát alapitott s az irgalmas nővéreknek adta, más városban is tett hasonlót. Nagy lelkesedés uralkodik az egyetem iránt egész Északamerikában, léte már is biztositva van.

(Ki az eretnek?) A rajnai tartomány főnökének nem rég bevádoltak egy kath. tanitót Moselből, mint fanatikus hegymögit, aki a culturharcz kellő uralkodásában egyebet sem tesz, mint folyton eretnek névvel jelzi a császárt és hatalmas miniszterét, Bismarkot. Evégből mikor a főnök látogatta megyéjét, betért a faluba, hol a hirhedt tanitó háboritja a porosz birodalom békéjét. Iskolába is ment, és mivel félt, hogy rászedik, maga tett kérdéseket, névszerint kérdi a gyerektől: „mi az eretnek?“ Semmi válasz. Kérdi a másiktól, harmadiktól, semmi válasz. Felkiált: „ki tudja mi az eretnek?“ Egyetemes hallgatás. Elvégre a hátulsó padból egy csintalan gyerek fölemeli kezét: „én tudom!“ „No mond el fiam.“ Ein Ketzer ist dass Mänchen von einer Katz. (Macska fia.) A főnök ekképen mindent megtudott. Megszoritotta a tanitó kezét s távozott.

(*Whitackers almanach for. 1885*) ismét érdekes adatokat hoz Angliára nézve. Az angolul beszélő alattvalók vallásra nézve igy oszlanak el. Episkopalisták (államegyház) 21 millio százezer; Methodisták minden felekezete 15 millio 800 ezer; katholikusok 14 millio 340 ezer; presbyteriánok minden osztálya 10 millio 500 ezer; baptisták együttvéve 8 millio 180 ezer; congregationalisták 6 millio; unitáriusok 1 millio; szabadgondolkozók (free thought) 1

millio 100 ezer; kisebb szekták 2 millio; felekezetnélküliek 9 millio, összesen 89 millio 20 ezer. Skotziában a presbyterian egyház mondatik államegyháznak. Előszámlálja az angol püspököket. Azután a kath. szentkormányzatot, névszerint hogy az angol korona alatt van 134 kath. püspök. Azután jőnek a methodisták, öt felekezet szerint, legtöbben vannak a Wesleyan methodistáknál; papjok van 21922. Végre a különféle apró felekezetek, kiknek imaházuk van, ezek száma 186. Protestánsnak négy nevezi magát; egy pedig római katholikusnak. A templomok és kápolnák száma 23341; tehát 695. több, mint a mult évben. Érdekes azonban, hogy 12 uj felekezet keletkezett a mult évben. Neveik ezek: Blakburn psychological Society. Blue Ribon Gospel Army (kék pántlikás hadsereg.) Diof and Dumb mission. Ecclesia of the Messias. Exeter free Spiritual Research Society. King Jesus Army (Jézus a király hadserege.) Lodging House Mission. New spiritual church (uj szellemi egyház.) Rational Christians. Red ribbon army (vörös pántlikás sereg.) Stakton Hebrew Congregation (zsidózók.) Whitte ribbon army (fehér pántlikások.) Azonfelül a mult évben egy felekezet sem szünt meg. Már a mult században mondotta Angliáról Burnet Vilmos: Multitudo adest factionum et sectarum, quae fungis saepe celerius in fortunata insula quotannis nascuntur, et novis inventis et opinionibus populum in diversa trahunt (History of his own Time.)

(*A világ legnagyobb templomai.*) A világ legnagyobb templomai sorában első hely a római sz. Péter templomát illeti, mely 45000 embert képes magába fogadni. Utána következnek: a milanói székesegyház, magába fogad 37000 embert; a római sz. Pál temploma, magába fogad 32000 embert; kölni székesegyház, magába fogad 30000 embert. Ezekután említést érdemel sz. Pál temploma Londonban, és sz. Péteré Bolognában, melyek mindegyikébe 25000 ember fér. Sz. Sophia templomába Konstantinápolyban, mely azonban jelenleg török mecset, 23000; Róma Laterani sz. János templomába 22000; Párisnak

Miasszonyunkról nevezett templomába 21000; New York uj székesegyházába 17000; Pisa székesegyházába és a bécsi sz. István templomba 12000; Bologna sz. Domonkos templomába 11400; München Miasszonyunkról nevezett templomába 11000, Velencze sz. Márk templomába 7000; az esztergomi basilikába pedig 8000 ember fér.

(*Egyház és köztársaság.*) Az amerikai elnökválasztás szerencsés lefolyásaért tartott hálaadó ünnepén az észak-amerikai zsinat is szünetelt, és templomba gyültek, hol fényes dallamu mise közben Spalding püspök prédikált és pedig az amerikai egyház viszonyáról az egyházhoz, felszólitván a hiveket, hogy van elég okuk Istennek hálákat adni, hogy a köztársaság áldásaiban részesülhetnek. Mert még soha egy országban sem élvezett az egyház oly szabadságot, mint Északamerikában, azért egyházunk tagjai minden alkalommal kimutatják is, hogy mily sokra becsülik e szabad kormányformát. Ugy vélik az emberek, hogy ez a legjobban biztositott kormányalak; de jobban van biztositva polgárainak hazaszeretete által. Gazdagsága oly nagy, hogy immár európai népeket is táplál. Államférfiát egy nép vezetői sem mulják felül. Valóban császári városai, melyek nem rég támadtak, felülmulják Európa ezeréves székvárosait. Zavartalan békében élünk! Örülünk ezen áldásnak, s büszkék vagyunk rá. Ámde az erény teszi a boldogságot, mert a bűn is teremt szolgaságot, mely sujtóbb a külső rabságnál. A valódi szabadsághoz az is kivántatik, hogy az erényt szabadon gyakorolhassuk, az isteni törvényt teljesitjük. Az egyház tiszteletben tartja a köztársaságot, s engedelmességre inti hiveit; ezen hálaadó ünnep is azon bizonyságot adja, hogy az egyház az állami kormánynyal együtt akar haladni a törvényes rend föntartásán. Legszebb hálaadás az lesz, ha mi annyi áldásra, mely a köztársaságból ránk háramlik, méltatlanok nem leszünk; főleg azért kérjük ez országos ünnepen az Uristent. Ebben a zsinat az egész ország katholikusainak ad példát, mikor a nemzeti ünnepen örömmel vesz részt. Legyünk tehát ezentul is elsők

a hazaszeretetben! stb. Minthogy Krisztus egyháza világegyház, egyenlően hive a császárnak, királynak vagy köztársaságnak, nincs kötve semmiféle kormányzati alakhoz.

(*Ürge Ignácz*) képeket küldött Chinából és egy látogató jegyet, melynek magassága 25 centiméter. (Olyan, mint előfizetési felhivás.) Alapszine vörös, azon van fölülről lefelé haladva három ábra, vagyis betű, ami ugyanannyi szó: t. i. Ouic Natzio; de ha ker. chinai emliti nevét, hozzá teszi Kon, ami annyi, mint nálunk a bácsi elnevezés. Szokás mindenféle jókivánatokat is irni a látogató jegyre; de a hitküldérek megelégesznek a név kiirásával. Mielőtt valaki előbbkelőnél látogatást tenne, előre küldi névjegyét, de használtatik egyszerü üdvözlés gyanánt. Azzal dicsekesznek a chinaiak, hogy náluk már ezer év óta használják, mig Franczia O.-ban csak a mult században hozták divatba. Mentül nagyobb az ur, annál hosszabb a látogató jegye, a hitküldérek középalakot használnak. Valaminthogy mentül jobban akarnak valakit megtisztelni, annál nagyobb névjegyet küldenek neki. Igy például a 17. században egy angol követ Pekingben kapott 18 láb hosszú névjegyet, s öt diszbe öltözött hordár vitte a követhez.

(*A chinaiak ösvallásáról*) illetékes tollból jeles dolgozat jelent meg. Ismeretes, hogy az Isten létét bizonyító történelmi argumentum ellenei a chinaiakra szoktak hivatkozni, mint akik — szerintük — nem hisznek Istenben. Msgr. Harlez, a louvaini nagy orientalista, ki a chinai őskori műveket eredetiben alaposan tanulmányozta, a „la Controverse et le Contemporain“ czimü folyóirat májusi és következő füzeteiben tudományos értekezést közöl „La religion primitive des Chinois“ czim alatt, melyben hitünk elleneinek azon állitását, hogy a chinaiak kezdettől materialisták voltak, alaposan megczáfolja, kimutatván, hogy a legrégibb chinai vallás, melyet joggal nevezhetünk nemzetinek, tiszta monotheismus volt. „A chinaiak, amint a történelem szinpadján föllépnek, monotheisták. Vallásuk egy hitczikkelyben foglalható össze, ez a hit egy Isten-

ben. Istentiszteletük egy cselekményt ismer, az áldozatot. Ezen legfőbb Istennek ők a Chan-ti nevet adták, azaz fő- (Chan-) úr (ti). L. i. h. 1884. I. köt. 5. lap.

(„*Redemptio poenitentiae.*") Dr. Herm. Jos. Schmitz „Die Bussbücher u. die Bussdisciplin der Kirche. Mainz. Kirchheim. 1883." 144. és kk. ll.) A VIII. században szokásba jött „Redemptio" érdekes világot vet némely országok gondolkozásmódjára és erkölcsi viszonyaira. A „Redemtio" eleintén abban állott, hogy akit körülményei akadályoztak, miszerint a tulajdonképeni poenitentiát, a bőjtöt elvégezhesse, annak a poenitentiárius megengedhette, hogy a bőjt helyett bizonyos számú zsoltárt mondjon, vagy alamizsnát adjon, hogy az ilyen helyettesitésekné l legyen mi után igazodnia a poenitentiáriusnak, a poenitentiálék rendesen utasításokat tartalmaztak ez iránt; igy meg volt határozva pl., hogy aki egy napot nem bőjtölhet, végezzen 50 zsoltárt, aki 7 hetet nem bőjtölhet, fizessen 20 solidust, ha gazdag, ha szegény, kevesebbet alamizsnául. Később e dolog visszaéléssé fajult olyképen, hogy nem volt többé irányadó a vezeklő képessége vagy képtelensége a bőjtre a poenitentia átváltoztatásánál, hanem egyszerüen szabad választás engedtetett neki bőjt, alamizsna, ima vagy térdhajtás között; táblázatok állittattak föl, amelyek mutatták, mennyi bőjtnek, mennyi alamizsna, mennyi ima felel meg; a laxismus, amely az eféle redemtiók által a vezeklési fegyelembe és az erkölcsi életbe belopózott valóságos botránynyá fajult, midőn szokásba jött az u. n. „justus"-ok alkalmazása, akik pénzért mások vezeklését elvégezték. Egy poenitentiálában, mely Beda nevét viseli, olvasható: „Et qui de psalmis hoc, quod superius diximus implere non potest eligat justum, qui pro illo impleat et de suo pretio ac labore hoc redimat." — Eadgar király „ordo poenitentiae"-ja pedig a mágnások számára épen külön eljárási módot állit föl: „Egy hét évi vezeklést e szerint már három nap alatt a mágnás akképen végezhet el, hogy először is tizenkét embert segitségül vesz, akik három napig kenyéren és vizen és zöld-

ségen bőjtölnek; azután még hétszer 120 embert, akik hasonló módon helyette három napot bőjtölnek; ily módon annyi nap lesz lebőjtölve, mint amennyi nap van hét évben." Ez a botrányos systemája a redemptioknak azonban csak Angol- és Némethonban divott és azok a táblázatok is csak az ott használatos poenitentiálékban fordulnak elő. Az egyház teljes erélylyel lépett föl ezen intézménynek ilyen kizsákmányolása ellen. A zsinati határozatokon kivül, melyek ez ügyben hozattak, azon poenitentiálék, amelyek „római" név alatt szerepelnek és a római egyház nézetét és gyakorlatát képviselik ismételten kimondják, miszerint aki mások bünét magára veszi és bérért mások helyett bőjtöl, az egyházközösségből kizárassék.

(*Apró hirek.*) Az egész világon 34 ezer ujság nyomatik; ugy tudták meg, mert Nizzában az egész világ ujságaiból tárlatot rendezett Dr. Czarnovszky. — Jelen év elején az olasz kath. sajtó igy áll: 22 kath. napi lap jelenik olasz nyelven, 54 heti vagy 2 heti ujság; 16 tudományos folyóirat. A magyar kath. sajtót 2 napi lap és 29 heti, havi vagy két havi stb. folyóirat képviseli. — Indiában a calcuttai érsek kath. egyetemet alapit a legszélesebb mérvben; közadakozás képesiti őt ezen nagyszerű vállalatra; az angol kormány részéről nemcsak jó akaratot, hanem erélyes támogatást kap. — A budapesti Szemlében Asboth János beható tanulmányt közöl a bosnyák bogumil nevezetű eretnekekről az Árpádok alatt. — A szabadkőmüvesek száma az egész világon 14 millio, Európában 6 millio 800 ezer, kik 138 ezer páholyban vakolnak. Állitják, hogy ezen számban 2 millio 300 ezer, asszonyi állatokra esik.

Szerkeszti: ZÁDORI JÁNOS.

Előfizetési dij egész évre 6 forint osztr.-m. ért.

Esztergom, 1885. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

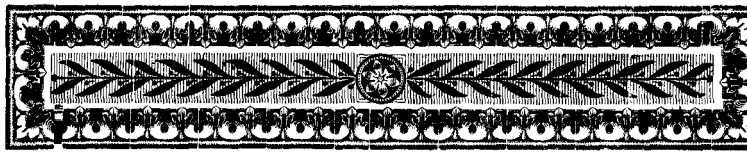

KÖLCSÖNÖS VISZONY A PLÉBÁNOS ÉS KÁPLÁN KÖZT.

(Folytatás.)

III. Szabály. A plébános mint főnök, a hivatalos ügyek végzésére vonatkozólag utasitásokat adhat káplánjának, őt a netán elkövetett hibákra és tévedésekre figyelmeztetheti, sőt hanyagság esetén erélyesebb szavakkal is megfedheti.[1]

A plebánia területén, mint már a fentebbiek nyomán tudjuk, a plébános a tulajdonképeni lelkész. Az összes plébániai ügyekben ő a felelős.[2] Tehát ő határozza meg: mily functiókat akar átengedni segédjének s melyeket kiván a maga számára fentartani. — Azután minden egyes hitközségnek meg vannak a maga szokásai s megvannak a maga szabályai az isteni tiszteletnek legközelebbi körülményeire nézve.

[1] Admomentur parochi, ut sacerdotes subsidiarios, Cooperatores vel Capellanos dictos — — — — muneris partes edoceant. (Az 1869-ik év oct. 26. és 27. napjain tartott győregyházmegyei Conferentiának „de Cooperatoribus" czimü pontja.) — „Parocho competit jus invigilandi officiosæ Capellani activitati." (Instructio venerabilis cleri Dioecesis Sabariensis, editio tertia. a. 1884. pag. 168.)

[2] „Parochus ceu stricti nominis Curatus solus oneri reddendarum super ovibus suæ concreditis rationun subjacet." — „Quia solum parochum ferit rationum coram Deo et hominibus reddendarum onus." (Ugyanott pag. 167.) — Cooperator autem sciet se esse non corregentem parochi, sed cooperatorem pro adjuvamine missum, onere responsionis in pastoratione parochum manente." (Idézett győregyházmegyei conferentia ugyanazon pontja.)

Mind eme szokásokat és szabályokat a plébános ismeri legjobban, tehát ő adhat ezekre nézve káplánjának legbiztosabb utasitásokat. — A káplán által elkövetett hibákat és tévedéseket is leghamarább a plébános veszi észre, vagy ha erről másoktól nyert értesités után venne is tudomást, ő mint főnök, jogositva van arra, hogy segédjét a botlásokra figyelmeztesse. — Ha a plébános lelkiismeretes és pontos hivatalnok, akkor káplánjának hanyagsága iránt elnéző már csak azon oknál fogva sem lehet, mert a meg nem rótt hanyagság rossz következményeiért a plébános felelős leend Isten s ember előtt, ép azért a hanyagság ellen teljes erélylyel felszólalhat, de sőt fel is kell szólalnia.

IV. Szabály. A káplán, mint alárendelt segéd, minden körülmények közt kellő tiszteletet köteles plébánosa iránt tanusitani.[1]

A főnök iránti tisztelet mindenek előtt megkivánja, hogy a káplán plébánosának megadja az őt illető czimet. A plébánost leghelyesebb a bevett azon szokás szerint „főtisztelendő úr"-nak, „főtisztelendő plébános vagy esperes úr"-nak czimezni. A dignitarius plébánosok tudvalevőleg „nagyságos" czimet viselnek. Ugyan e czimmel szokás megtisztelni a „pápai kamarásokat" is. Tehát a káplán soha se nevezze főnökét egyszerüen „plébános" vagy „esperes úrnak", hanem tegye hozzá mindig a „főtisztelendő" czimet. Az „urambátyám" vagy „bácsi" bizalmasabb meg-

[1] „(Capellani) parochis suis honorem ac reverentiam debitam praestabunt — — — — ex livore aut turpis lucri gratia fiduciam fidelium erga parochum suffocare, clanculos adversus eosdem motus in populo excitare cavebunt". (Epitome encycl. almae dioc. vaciensis 1728—1845. pag. 1.) — Cooperator — — parocho annis passim provectiori, experientia et meritis ditiori, justam reverentiam exhibebit." (Inst. ven-cler. Dioec. Sabar. p. 167.) — „Cooperatores autem parochos suos revereantur." (Idézett győregyházmegyei conferentia 3-ik pontja.)

szólitással csakis azon esetben élhet, ha erre őt maga a plébános hatalmazta fel. Továbbá a köteles tisztelet kapcsán mindig illedelmes hangon tartozik a káplán plébánosával beszélni, avagy társalogni, még akkor is, ha netán a plébános őt nagyobb mérvü bizalmára méltatta. Ép azért ha esetleg a plébános megbántaná, megsértené káplánját, s ha ez utóbbi jogos panaszszal állhatna elő, avagy ha e jogtalan bántalmazás ellen szerény tiltakozást kiván tenni, ezt sohase mások előtt, főleg ne a cselédek, ne a hivek előtt tegye. De nem csak szemben, hanem háta mögött, mások előtt se feledkezzék meg a káplán plébánosa iránti tiszteletéről. — Roszat ne beszéljen mások előtt főnökéről; sőt ha mások rosz szándékból emlegetnék plébánosát, legott keljen védelmére, amenynyiben tudniillik ezt az igazság sérelme nélkül teheti. Ha esetleg nem volna lehetséges a plébánost védelmezni avagy mentegetni, legalább kérje fel az illetőt: kimélje meg őt s ne beszéljen előtte rosszat főnökéről; avagy pedig távozzék a káplán a helyről, hol plébánosát szapulják. S nehogy ily kellemetlen helyzetbe jusson, kerülje azokat, kikről tudja, hogy ellenségei a plébánosnak. A köteles tiszteletről teljesen megfeledheznék a káplán, ha a kényesebb természetü házi dolgokat kifecsegné, ha másokat plébánosa ellen izgatna, ha plébánosának ellenségeivel szövetkeznék, avagy ami legkárhozatosabb lenne, ha plébánosát nyilvánosan, lapok utján megtámadná, mert fájdalom, ily esetek is fordultak már elő. Sőt tudunk rá esetet, hogy a káplán egy vidéki lapban előbb gúnytárgyává tette plébánosát, majd azután egyenesen felszólitá a hiveket, szintén ama lap utján: jelentkezzenek mindazok nála, kiknek a plébános ellen bármi panaszuk van. Az ilyfajta káplánok, mint magától érthető, midőn a plébánost bemocskolják, önmagukat is befeketitik s a papi állást sajnos módon meggyalázzák.

V. Szabály. Szintén köteles a káplán plébánosának utasításaihoz alkalmazkodni; annak helyes figyelmeztetéseit és jogos intelmeit megszivlelni.[1]

Ha a III-ik szabály értelmében a plébános jogosan adhat káplánjának a hivatalos teendőkre nézve utasitásokat: akkor viszont a káplán köteles ez utasitásokat elfogadni. Soha se higyje tehát a káplán, hogy ő, mert a jelenlegi szokás nyomán főpásztora által rendeltetett ki a kápláni állomásra, plébánosi utasitás nélkül is végezhet bármily functiókat. A főpásztori kirendelésből kifolyólag ugyanis a káplán csupán a gyóntatásra nyert oly hatalmat, mely a plébánosi jogoktól független. Ellenben minden más functiót illetőleg, a plébános akarata és utasitása mérvadó a káplánra nézve. Különösen pedig a házasfelek esketésére nézve adhat a plébános tüzetes utasitásokat. Megkövetelheti azt is, hogy minden egyes esetnél különleges delegatiot várjon a káplán. Egyébként pedig egyszer mindenkorra is adhat neki delegatiot. Tehát a káplán mindjárt az első napokban tudja ki főnökétől: mily módon óhajtja őt az esketésekre nézve delegálni. És ha a főnök különleges delegatiot követel: akkor a káplán minden egyes esketés előtt kérje ki az assistentia jogát s ha netán ezt a plébános távolléte miatt nem tehetné, semmi áron se adja össze a feleket.[2] Ha azonban egyszer

[1] „Capellanus Parochi dispositionibus muneris pastoralis administrationem respicientibus semet accomodabit.“ (Instructio v. cler. Sab. p. 167.) — Capellani — — — in exequendis muneris sui partibus consilio Parochorum utentur.“ (Epitome encycl. alm. D. Vac. p. 1.) — „Admonentur Parochi ut — — — Cooperatores — — — muneris partes edoceant. — — — Cooperatores autem Parochis debitam praestent obedientiam.“ (A győregyházmegyei idézett conferentia.)

[2] Az 1863-ik évben tartott kalocsai tartományi zsinat egyenesen kimondja (tit. II. c. VII) hogy a segédlelkész csak delegált joghatósággal bir, úgy hogy a plébános határozott engedélye nélkül sem a házassági assistentiát nem végezheti, sem nem subdelegálhat, ha csak erre külön határozottan fel nincs hatalmazva.

mindenkorra nyert a káplán delegatiot: akkor fölösleges az assistentia jogának esetenkinti kikérése, de természetesen még ilyenkor is teljes bizonyosságot kell, hogy szerezzen magának, nem gátolja-e egybekelésüket valamely akadály?

VI. Szabály. A káplán soha szem elől ne tévessze, hogy ő csakis segéd-hivatalnok s ezért a fontosabb plébánosi teendőket, különösen a plébános kizárólagos jogait magának ne arrogálja; a plebániai ügyekbe önkényüleg semmi körülmények közt be ne avatkozzék; s különösen őrizkedjék az ujitásoktól.[1]

Vannak oly plébánosi teendők, melyeket a plébános sohasem, vagy csak kivételesen bizhat a káplánra. Ilyenek az iskolai ügyek, a vétkes tanitók, községi előljárók, tekintélyesebb hivek megintése, tiltakozás az akatholikusok túlkapásai ellen, az áttérési és hithagyási ügyek, a viszálykodó házasfelek kibékitése, végre a kisebb plébániákon a házasságok bejelentése és az anyakönyvek vezetése. Hasonlókép vannak fontos és csakis a plébánoshoz tartozó plébániai ügyek, p. o. a párbér, a plébániai lak és a templom kijavitása, a templomi számadások, a plébániai jövedelem kezelése és a kegyurasági dolgok. Mindezen ügyek rendezése a káplánénál nagyobb tekintélyt, bővebb tapasztalást és bölcs tapintatot igényel, ép azért az e nemü dolgok elintézése körül a káplán soha se arrogáljon magának jogot; avagy ha netalán a plébánostól az intézkedésre nézve megbizatást nyert volna: mindenkor mint egyszerü megbizott szerepeljen, s a megbizatás határait túl ne

[1] „Capellanus — — — in ea, quae ad exclusiva parochi jura spectant, absque provocatione minime se ingeret.“ (Inst. v. cler. Dioec. Sabar. p. 167.) — In jura Principa ium suorum parochialia involare, aut plane de divinis ac pulsu campanarum incisis illis disponere severissime sibi interdictum esse sciant.“ (Epit. encyc'. D. Vac. p. 2.)

lépje. — Igaz ugyan, hogy vannak oly plébánosok, kik a kényesebb természetü fontosabb ügyek rendbehozatalát szivesen a káplánra bizzák, sőt szándékosan őt akarják előtérbe tolni, hogy azután az ügy odiuma ne rájuk, hanem a szereplő káplánra háruljon. Ámde az okos káplán nem fog az ily taktika eszközévé sülyedni és ha látja: hová czéloz a plébános, nyiltan kijelenti előtte, hogy az ügy hozzá mint káplánhoz nem tartozik s ezért az intézkedési szerepet sem fogja magára vállalni.

Az ujitásoktól is óvakodni kell a káplánnak. Az ifju vér, a tapasztalathiány, a tapintat nélküli zelus, igen sok fiatal papot ujitásokra serkent. Az ujitási vágy rendszerint az isteni tisztelet fényesebbé tételére, ujabb ájtatossági gyakorlatok behozatalára, a községben még nem létező jámbor egyletek és társulatok alapitására irányul. A nép az ily ujitásokat örömmel szokta fogadni és ez még inkább növeli a káplánban az ujitási viszketeget. Igy történik azután, hogy kellő meggondolás és a plébános tudta nélkül is különféle ujitásokat eszközöl. A plébános meglepetve tapasztalja káplánjának tapintatlanságát, mely őt nem ritkán kinos dilemmába hozza. Ugyanis a plébános vagy bele fog egyezni az ujitásokba, azokat hallgatagon helyesli s ezáltal mind a saját, mind a későbbi káplánok vállaira oly terheket rak, melyeknek elviselésére magukban legkisebb kedvet és hajlamot sem fognak érezni; vagy pedig betiltja az ujitásokat s ekkor ismét a nép előtt azon gyanuba esik, mintha ő ellensége lenne a jámbor törekvéseknek, s nem lenne oly jó, oly lelkes pap, mint aminő káplánja. — Az ily dilemmától úgy mentheti meg egyszer mindenkorra a káplán plébánosát, ha a jó szándéku utasitásokat mindig a plébános beleegyezésével és tudtával, s ami szintén fontos, ugyanannak nevében eszközli. Tehát a hiuság soha se tántoritsa meg a káplánt, s ezért soha se hangsulyozza a nép

előtt, hogy ő tervezte, ő hozta be az ujitást, hanem mindig akként tüntesse fel a dolgot, miszerint a nép ő benne, mint ujitóban is a plébános segédjét tisztelje.

VII. Szabály. A káplán a plébános tudta nélkül soha se távozzék a plébánia területéről, de söt ha a plébánia területén tartózkodnék is, egyetlen éjszakát se töltsön a plébániai lakon kivül.

A szükségtelennek látszó commentálás helyett ide iktatjuk a püspöki rendeleteket, melyekre a szabályt állapitottuk. „(Capellani) ad loca extra ambitum paroeciae sita, sine consensu et licentia parochi transire, pluribus diebus autem abesse, nisi expressam Officii dioecesani facultatem impetraverint, non praesument. Imo etiam cum distractionis, animique relevandi causa ex aedibus parochialibus egrediuntur, semper principalem suum, aut alium aliquem e domesticis de exitu suo praemonebunt, atque ut deprehendi continuo possint, quo ituri, ubive moraturi sint, eidem indicabunt. In nullum autem casum ultra horam, qua in unaquaque Parochia vespertinae refectioni assidere consuetum est, distractionis ergo emanebunt.“ (Epit. encycl. alm. D. Vac. p. 2.) — „Illius (capellani) est suam — dum muneris partes admittunt, extra parochiam digrediendi intentionem parocho insinuare.“ (Inst. v. cler. Sab. p. 168.) — „Cooperatoribus parochus ad biduum solum discedendi, nullo vero die noctem in parochia extra aedes parochiales agendi veniam tribuat, et in hoc vel semel exerrantes ad ordinariatum corrigendos deferat.“ (Protocollum consultationis cleri Archidioec. Coloc. a. 1878. die 16. oct. asservatae c. VII.) — „A segédlelkészeknek a plébános értesitése nélkül a plebániáról távozni nem szabad, hogy mindig tudva legyen, hol vannak.“ (A váczi egyházmegye püspöki rendeleteinek 37. pontja. 1884.) — „Cum autem juvenilia ingenia ad

nullum magis vitium, quam ad aucupanda mundi hilaria, vagationesque propendant, cunctis Capellanis declarari cupio: quod si unam noctem absque Parochi, triduum vero absque D. Districtualis VADni annutu extra tecta Parochialis domus exigere praesumpserint, ad dandas inobedientiae poenas, meliusque ediscendas suas obligationes, isthoc. (Temesvarinum) ad cubile poenitentiae indispensabiliter evocandi sint." (Litt. encyc. Jos. Lonovics eppi Csanad. die 18 oct. 1834.)

Első pillanatra talán túlszigorúnak látszik ez utóbbi püspöki rendelet, mely az 1878-iki kalocsai conferentián is helyeslést nyert. A pap egyéni szabadságának túlságos korlátozása rejlik abban, — gondolhatja egyik-másik káplán, — azt kivánni, hogy a segédlelkész soha, egyetlen éjszakára se maradjon ki a plébániai lakból. — Mi azonban az idézett főpásztori parancsban nyomát sem látjuk a túlszigornak, ellenkezőleg ama parancsban a hivek üdvéért buzgólkodó főpapi gondosságra ismerünk. Eltekintve ugyanis a moralis szempontoktól, — nem emlitve meg azt, hogy tisztességes világi egyének sem szoktak mulatság kedvéért éjszakázni, — már csak azon oknál fogva is szükségesnek tartjuk, miszerint a káplán éjszakára mindig otthon tartózkodjék, mert egyetlen kimaradása is, főleg ha arról a plébános eleve tudomást nem nyert, veszélyeztetheti valamely haldokló hivőnek lelki üdvét. Könnyen megesik, hogy ép azon éjjel kiván valamely súlyos beteg papot, midőn a káplán a plébániai lakon kivül tivornyáz, s ha véletlenül a plébános is eltávozott volna a községből, az egyházfi nem talál papot a plébánián, s a súlyos beteg hivő lelki vigasztalás és végső szentségek nélkül hal meg. Tegyük fel, hogy csak minden 50 évben, vagy csak minden században fordul elő ily botrányos eset, e feltevés mellett is jogosnak tartjuk ama főpásztori parancsot, mely a botrány

ismétlődésének meggátlására elrendeli, hogy a káplán, soha egyetlen éjszakát se töltsön mulatság kedvéért a plébániai lakon kivül. Mellesleg mondva, a haldoklók lelkiüdvének biztositására irányult szigoru kötelezettség, mint gondolni lehet, nemcsak a káplánok, hanem a káplánnnal nem biró plébánosok lelkiismeretét is érinti.

VIII. Szabály. A plébániai cselédséggel szemben igyekezzék ugyan a káplán papi tekintélyét fentartani, de szintén velük szemben a házi gazda jogainak és kötelességeinek gyakorlására csakis kivételes esetekben vállalkozzék.[1]

A plébános és káplánja közt előforduló izetlenségeknél és viszálykodásoknál igen gyakran a plebániai cselédség is szerepet játszik. A szomorú szerepvitelre olykor a plébános, olykor ismét a káplán ad alkalmat. A botlásokról, melyeket egyes plébánosok e tekintetben elkövetnek, bővebben szólni nem akarok. Kényes théma ez, melynek szellőztetése hozzánk nem tartozik, sajgó seb ez egyházunk testén, melynek tapogatása értekezésünk keretén kivül esik, oly baj ez, melynek orvoslására mi hivatottsággal nem birunk. — Elég legyen annyit mondanunk, hogy vannak plébánosok, kik nem maguk vezérlik a házi ügyeket, hanem azoknak vezényleténél teljesen illetéktelen személynek: a gazdasszonynak engednek befolyást. Ily plébánián azután kritikus helyzetbe jő a káplán, mert vele is éreztetni óhajtja bitorolt hatalmát az illetéktelen vezénylő. Az innét származó kellemetlenségeket, a tehetetlenségre kárhoztatott plébános rendszerint képtelen megszüntetni; sőt nem ritka eset, hogy maga a plébános is növeli a kellemetlenségeket; nem védi, hanem szintén üldözi fiatal

[1] „In privata parochorum suorum negotia semet ingerere, cum domestica illorum familia disponere, aut cum hac, maxime, cum sexu sequiori familiaritatem colere — — — — severissime sibi interdictum esse sciant.“ (Epit. encycl. D. Vac. p. 2.)

paptársát. Az okos káplán azonban ily gyászos körülmények közt sem esik kétségbe, kellő magatartás mellett, ha talán nem is valami pompás, de legalább türhető helyzetet tud magának teremteni. Ha ugyanis a házi hatalom bitorlójával a szükség esetét kivéve soha szóba sem áll, vele szemben folyton papi komolyságot, az illetéktelen beavatkozások, jogtalan követelések ellenében állandó és következetes erélyt tanusit: akkor a káplán oly tekintélyt szerzend magának, mely előtt a házi bajok főokozója is megfog hajolni. Ha talán ily módon sem érne czélt a káplán, végső remediumként kijelentheti plébánosa előtt, hogy ő főpásztorához azon kérelemmel járuland: helyezze őt más állomásra, s ha a főpásztor a dispositio kérésének okai felől tudakozódand, ő (a káplán) nyiltan elfogja mondani inditó okait. E remedium, legtöbb esetben használni fog, s a különben tehetetlen plébános, — ő tudja miért — de bizonyára nem fogja engedni, hogy káplánja a kimondott végső remediumhoz folyamodjék.

Tapintatlanul járna el azonban a káplán, ha az első kellemetlenségek után legott bevádolná a püspök előtt plébánosát. Az ily vád emelése ugyanis nem a káplánhoz tartozik, s azért a püspök is visszatetszéssel fogadná a vádat s egyébként is a vádemelés a plébánost legtöbb esetben boszúra gerjeszti s a vádló ellenében való viszon-vádaskodásokra ösztönzi.

A káplán nemcsak tapintatlan vádaskodása, hanem a cselédekkel való tapintatlan bánásmódja által is sok bajt okozhat magának. Vannak káplánok, kik a cselédek iránt kelleténél nagyobb barátságosságot és nyájasságot tanusitanak, kik csupa időtöltésből a cselédekkel társalogni, sőt velük enyelegni szeretnek, kik e czélból órákig a konyhákban vagy a cseléd-szobában időznek. Ilyetén viselkedés a nőcselédekkel szemben, már csak a moralitás szempontjából is ki-

fogás alá esik, de ettől eltekintve, mind a férfi-, mind a nő-cselédekhez való túlságos leereszkedés a papi tekintélynek lealacsonyitását eredményezi. — A műveletlen cseléd ugyanis a vele gyakran érintkező és csevegő káplánt csakhamar pajtásának fogja tekinteni, sem szemben, sem háta mögött nem fogja megadni neki a kellő tiszteletet. És mert már bátran komáz a káplánnal, nem is fogja irányában cselédi kötelmeit kellőleg teljesiteni; s ha a káplán e miatt őt, bár szelid szavakkal figyelmezteti, az elkapatott cseléd rendszerint gorombasággal viszonozza a jogos intelmet. Ha most a káplán e miatt a plébánosnál panaszt emel: a plébános által ujonnan megdorgált cseléd titkos boszut fog a káplán ellen forralni s mihelyt erre alkalom nyilik, ő fog a plébános előtt a káplán ellen, kit tisztelni nem tud, vádakkal előállani. Meglehet, hogy a káplán a cseléddel való bizalmas csevegései közben olykor-olykor elszólta magát, ezért vagy amazért megszólta plébánosát, az alacsony lelkü cseléd mindezt besugja urának. Igy tör ki azután egész váratlanul az előbb békés főnök és segédje közt a viszálykodás, melynek magvát meggondolatlanul a segéd hintette el.

Vannak ismét káplánok, kik az ellenkező végletbe esve, a cselédeknek soha jó szót nem adnak. Őket minden csekélységért szivtelenül megtámadják, legnagyobb kiméletlenséggel lehordják, becsületüket és önérzetüket sértő gúnynevekkel, sőt néha még ütlegekkel is illetik. Az oly káplánok sem ritkák, kik mintha ők lennének a házigazdák, a cselédekkel szabadon rendelkeznek, őket a házimunkától elvonva, gyakorta ide s tova küldözik, tőlük illetéktelen szolgálatokat követelnek.

Az ily durva bánásmód, az ily önkénykedés szintén keserü gyümölcsöket terem. Ha ugyanis az emberszerető plébános a cselédek iránti nagyobb kiméletességre inti káplánját, ez felforrtyanva tilta-

kozni fog az ellen, hogy őt cselédek miatt bárki is leczkéztesse. Ha pedig a plébános arra figyelmezteti segédjét, hogy a cselédek fölött teljes rendelkezési jogot ne arrogáljon magának: akkor ismét a kevélység ördögétől felizgatott fiatal pap kihivó modorban hangsulyozni fogja, hogy ő teljes kiszolgáltatást követel magának. Igy üzen hadat plébánosának az alázatosságot nem ismerő káplán. Igy kezdődik a később is gyakran meg-megujuló és szünni nem tudó lelki háboruság a főnök és segédje közt.

A bölcs plébános azonban nem fog ily lelki háboruságba keveredni, mert káplánját akként tudja vezérelni, hogy kezdettől fogva tisztesen bánik a cselédekkel. A bölcs plébános, mindjárt az első napokban igy szól az állomását elfoglaló fiatal paptársához: Édes barátom! tudja meg, hogy e házban én vagyok az úr, én vagyok a gazda. Tehát ha önnek valami kivánsága, vagy valami baja van: sohase a cselédeknek, hanem mindig én nekem adja elő kivánságát, avagy panaszát. És általán véve, ha valami bántja önt, ezt előttem soha el ne titkolja, mert nekem igen rosszul esnék, ha látnám, hogy ön roszkedvü, kedvetlen s ennek okát előttem fel nem tárja. Az ily czéltalan titkolódzás igen könnyen megronthatja köztünk a jó, testvéri viszonyt. Csekélyebb mulasztások, vagy hibák miatt ön is megintheti cselédeimet; de ha nagyobb vétségről van szó: ezt mindig nekem jelentse be s az orvoslásról azután én magam fogok gondoskodni. Ha azonban esetleg az én távollétemben adná elő magát valami nagyobbszerü kihágás: ám felhatalmazom önt a komolyabb megdorgálásra. Ha ön valami privát szolgálatot kiván cselédeimtől, arra kérem önt, legyen kissé körültekintő. Lehetőleg akkor vegye igénybe a cselédet, midőn ez nem foglalkozik valamely mulaszthatlan házi dologgal. Ha netalán messzebb helyre akarja a cselédet küldeni, vagy hosszabb időt igénylő munkát kiván rábizni: ké-

rem szóljon erről eleve én nekem s azután majd én magam fogom a cselédet az ön szolgálatára utasitni. Azt is tudomására hozom önnek, hogy én minden cselédemet midőn nálam szolgálatba lép, figyelmeztetni szoktam, hogy káplánomat tisztelje és becsülje és őt a házban én utánnam első személynek tekintse. Én tehát gondoskodtam arról, hogy káplánaim a cselédek előtt tekintélynek örvendjenek. De igen szépen kérem önt, vigyázzon, nehogy eljátsza tekintélyét s ezért mint tapasztaltabb ember, mint idősebb pap melegen ajánlom önnek, hogy a cselédekkel egyrészt emberségesen bánjon, másrészt azonban irányukban kelleténél nagyobb barátságosságot, túlságos nyájasságot ne tanusitson."

A testvéri szeretet hangján adott ilyetén intelmeket minden jóra való káplán megfogja szivlelni s azok megszivlelése által magát is, főnökét is mindenkorra megóvja a fentebb ecsetelt lelkiháboruságoktól.

B) A plébános és káplán mint paptársak.

IX. Szabály. A plébános káplánjában mindig tisztelje a presbyterí.[1]

Amit önmagunkban is nagyra becsülünk, ugyanazt másokban is tisztelnünk kell. Ha a plébános presbyteri méltóságának teljes öntudatával bir: ugyan e méltóságot káplánjában is okvetlenül tisztelni fogja. Már az előbbi szabály commentálásánál érintettük: mikép teheti a plébános cselédjeit káplánja papi tekintélyére figyelmessé. Ezenkivül több más alkalommal is kitüntetheti s ki is kell tüntetnie a házi nép előtt, hogy a káplán korántsem visz a plébánián valamely nagyon

[1] Parochus capellanum ut confratrem suum tractabit, amore et amicitia prosequetur, ejus auctoritatem coram parochianis tuebitur, procurabitque, ut domi forisque eidem Presbyteri honos exhibeatur." (Inst. v. cler. D. Sabar. p. 167.)

is alárendelt, cselédszámba vehető szerepet. Ép azért a plébános mindenkor megfogja adni káplánjának a kellő czimet. Őt, ha csak erre különös oka vagy joga nincs, nem fogja tegezni. A hibázó vagy vétkes káplánját soha sem a cselédség előtt, soha világiak előtt, hanem négy szemközt fogja meginteni. Általán véve laicusok előtt soha sem fog káplánja ellen beszélni. Az asztalnál szintén meg fogja őt különböztetni s ezért még akkor is neki engedi maga után az első helyet, ha netalán rokonok lennének a háznál[1] s ha valami, ép ez fog a rokonokra imponálni. Az asztalnál észlelt megkülönböztetés folyton arra figyelmezteti a rokonokat, hogy amint a ház ura, úgy ők is tisztelettel legyenek a káplán iránt. Vannak oly házi és gazdasági teendők, melyeket a plébános ugyan méltóságának lealacsonyitása nélkül személyesen is végezhet, p. o. pinczébe való lejárás, borkezelés, munkásokra való felügyelés sat., de ugyane teendőket állandóan még sem bizhatja káplánjára. Ezzel azonban korántsem akarjuk azt vitatni, mintha egyes rendkivüli esetekben, avagy saját jószántából a káplán az emlitett megbizatásokat papi tekintélyének sérelme nélkül, el nem vállalhatná. — Egyébként erre vonatkozólag bajos volna határozott szabályt felállitanunk. A plébánosnak élemedettebb kora, beteges állapota, dignitarius volta, továbbá a plébános és a káplán közti rokonság, avagy a köztük létező, általánosan ismert bizalmasabb viszony, vagy végre a káplánnak kiváló előszeretete a gazdálkodás iránt, mind oly körülmény, melyeknél fogva a plébános a házigazda teendőinek egy részét legkisebb aggályosság nélkül káplánjára bizhatja és ez ismét a rábizottakat papi méltóságának csorbulása nélkül végezheti.

[1] Vendégség alkalmával azonban presbyteri méltóságának sérelme nélkül az utolsó helyek egyikén s plébánosától távol is ülhet a káplán.

X. Szabály. A hivatalos terhek megosztásánál a plébános ne a kényelem sngallatát kövesse, hanem a hivatalos teendők nagyobb vagy kisebb sokaságát, azok természetét és a hitközség sajátos körülményeit vegye tekintetbe. — Viszont a káplán a terhek viselésénél ne csupán a szigoru igazságosság, hanem a méltányosság követelményeire is ügyeljen.[1]

Ha valaki a plébánosi és kápláni erények próbakövéről kérdezősködnék: mi ama módozatnak megfigyelésére fognók az illetőt utalni, amely szerint t. i. a két paptárs (plébános és káplán) a hivatalos terheken megosztozkodni szokott. A plébánosnak mint hivatalnoknak lelkiismeretessége s mint főnöknek önzetlen szeretete segédje iránt, főleg a terhek megosztásánál lesz nyilván való. És viszont a káplán is papi hivatását és buzgalmát a terhek viselése körül tanusitott viselkedése által tüntetheti ki leginkább. De fájdalom! ép e téren szenvednek leggyakrabban hajótörést a plébánosi és kápláni jellemek, a plébánosi és kápláni erények!

Midőn a jelen értekezésünkhöz szükséges adatok egybegyűjtése czéljából Esztergomban is megfordultunk volna, ama rendkivüli szerencsében részesültünk, hogy a bibornok-primás ő Eminentiája szájából hallhattunk érdekes tapasztalatokat és fontos nyilatkozatokat a plébános és káplánja közti viszonyról. „Vannak plébániák — mondja a többi közt ő Eminentiája, — ahol nem a káplán, hanem a plébános a cooperator. Vannak plébánosok, kik úgyszólván

[1] Capellani, cum parochis in subsidium dati sint suam illis operam promte, et sine tergiversatione impendent, cavebuntque, ne ad ingratas circa definiendam laborum partem, quaestiones se immittant.“ (Epit. encycl. D. vac. p. 1.) — „Capellanus est cooperator parochi, ergo non unicus operarius. Quare officia parochialia inter utrumque secundum justitiae et aequitatis normam subdividentur. Beneficium datur propter officium. Hinc parochus sanus et vegetus muneris pastoralis onus ad normam, quam diximus portabit. (Instruct. Sabarien. p. 168.)

minden terhet a káplán vállára raknak s ők maguk csakis mint a káplánoknak olykori segédei szerepelnek. Ez azonban nincs rendén. Én mint plébános, testvériesen megosztozkodtam káplánjaimmal a terheken. Nem volt oly plébánosi functio, melyet én magam is nem végeztem volna. Én eljártam a betegekhez, temettem, kereszteltem, gyóntattam, esketten, prédikáltam. Az is megtörtént, hogy közvetlen egymás után következő három ünnepnapon is prédikáltam, p. o. midőn az Advent IV-ik vasárnapja decz. 24-ére esett."

A nagynevü biboros egyháznagynak eme szavai nyomán bátran kimerjük az elvet mondani hogy nem csupán akkor nevezhető a plébános lelkiismeretlen hivatalnoknak és szeretetet nem ismerő paptársnak, ha az összes terheket káplánjának vállaira rakva, csakis a plébániai jövedelmek élvezete által bizonyitja magát plébánosnak, hanem akkor is a lelkiismeretlenségnek, buzgalom hiányának és paptársa iránti csekély szeretetnek vádja éri a plébánost, ha a hivatalos terhek közt különbséget tesz s ha lehetőleg nem igyekszik a plébánosi teendők mindegyikében részt venni. Ezzel azonban korántsem akarjuk azt vitatni, mintha a plébános minden körülmények közt köteles lenne az összes plebániai terheket részben viselni. Lehetnek és valósággal is vannak oly okok, előfordulhatnak és tényleg is előfordulnak oly körülmények, p. o. a beteges állapot, a plébánia túlnépessége, halaszthatlan plébániai ügyek, sat., melyek folytán a plébános ha nem is egyszer mindenkorra, de hosszabb vagy rövidebb időtartamra egynémely terhesebb functiót kizárólag a káplánra bizhat, a nélkül, hogy lelkét bünnel szennyezné. Ily functiok: a temetés, a betegek provideálása, a keresztelés és esketés. De vannak oly terhek, melyeket a plébános semmi körülmények közt sem rakhat a káplán vállaira. Ily terhek: a prédikálás, gyónta-

tás és iskolába való járás. Az oly plébánoson, kit soha a szószéken és gyóntatószékben nem látnak, méltán megbotránkoznak nemcsak a káplánok, de a hivek is. Ami illeti az iskolába való járást, nézetünk szerint a plébános kisebb helyeken nem csak az igazgatói teendőket, de részben a hitelemzést is köteles végezni.[1] Ez utóbbi teendőt azonban a népesebb plébániákon teljesen a káplánnak, avagy a püspök által kinevezett hitoktatónak engedheti át. De még ily esetben is köteles a hitelemzésre felügyelni, s mint a nméltóságu püspöki kar által kidolgozott utasitásban olvassuk: „lelkiismeretes pontosságot kiván meg azoktól, kik mint segédlelkészek, vagy önálló hitelemzők kötelesek a hitoktatást és elemzést teljesiteni.“ (A plébánosok számára adott utasitások 29. §-a.) E helyütt azt is meg kell még emlitenünk, hogy a plébánosnak személyes kötelessége vasár- és ünnepnapokon ad intentionem populi fidelis misézni (S. R. C. 1847. febr. 27. sept. 25. — Ssc. 1881. Apr. 9.) és ha netalán káplánja által végeztetné az ily misét, stipendiumot tartozik ezért neki adni. (Sacr. Poenit. 1845. Decz. 20.) Egyéb fontos plébánosi teendőkről, melyeket a plébános csupán kivételes esetekben bizhat káplánjára, már fentebb a VI. szabály magyarázatánál megemlékeztünk.

Végre ami az anyakönyvek vezetését illeti, e terhet a kisebb helyeken maga a plébános is viselheti, de a népesebb plébániákon a káplán segédkezését igénybe veheti. (Lásd a váczegyházmegyei szabályzat 33. és 34. pontját.) Azon szokást, mely szerint némely plébános az anyakönyvek ügyét teljesen káplánjára bizza, már csak azért sem lehet helyeselnünk, mert a nevezett ügyben a felelőség a plébánost illeti.

Ha a plébános a terhek megosztásánál, az álta-

[1] V. ö. Concil. Trid. (sess XXIV. c. 4. de ref.)

lunk kifejtett elveket és szabályokat követi: közte és jóravaló káplánjai közt aligha fognak viszályok uralkodni. Ámde a viszályok csak akkor lesznek teljesen elkerülhetők, ha a káplán részéről se hiányzik a jóindulat, a józan belátás és a papi buzgalom. A jóindulatu káplán sohasem fogja feledni, hogy ő a hivatalos terhek könnyebbitése végett rendeltetett főnökének oldala mellé s ezért ahol, s amiben lehetséges, s amennyire ez az igazsággal megegyez, valósággal is igyekezzék főnökének könnyebbségére lenni. De a józan gondolkozásu káplán azt is befogja látni, hogy a hivatalos terheket aligha volna lehetséges mathematicai pontossággal két részre osztani, aligha lehetne kivinni, hogy mindenkor és minden tekintetben egyenlő teher nehezüljön a plébános és káplán vállaira. Az okos káplán befogja látni, hogy vannak lelkészi teendők, melyek ugyan kevesebb physicai fáradsággal járnak, de annál több szellemi megerőltetést igényelnek; s ezért nem fog zugolódni, ha a plébános olykor-olykor ez utóbbi terheket végezve: az az előbbieket fiatalabbkoru, több physicai erővel rendelkező segédjére bizza. Az okos káplán nem fog neheztelni, ha az irodai teendőkkel, a házasulandók oktatásával, a viszálykodó házasfelek kibékitésével, az iskolai ügyekkel s a gazdasági dolgokkal túlhalmozott főnöke, a temetést, a betegek ellátását heteken vagy hónapokon keresztül teljesen ő rá bizza. De sőt a méltányos káplán azon sem fog megütközni, ha hajlottabb koru, törődött avagy beteges plébános, a hivatalos terheknek csakis csekélyebb részét vállalja magára.[1] Végre a buzgó káplán, fiatal erejének és virágzó egészségének tudatában, saját jószántából is hajlandó lesz, különben egészséges, de idősebb plébá-

[1] „Ast senem, cujus vires muneris pondus fregit, aequi, justique capellanus duplo virium impendio succolabit." (Instruct. Sabar. p. 168.)

nosát olykor-olykor megkimélni és számára némi kis kényelmet biztositani, amire különben is, bün nélkül igényt tarthatnak az Úr szőllejében már régebb idő óta munkálkodó lelkészek.

De vigyázzon a fiatal káplán, nehogy a buzgalom tévutra vezérelje. Ezért a plébánosnak túlságos kényelemszeretét, tétlenségét soha se ápolja. Azt se higyje, mintha neki nem állna jogában, az igazságtalan felhalmozással rája rakott terhek ellen felszólalnia.[1] Az igazságos panasz rendes körülmények közt nem fogja megzavarni a házi békét.

Ha azonban a káplán az ismeretes nemét a közmondásnak: „Nichts über die Commodität" hódol; ha fiatal vállai a terhek viselésénél túlérzékenyek; ha a terhek megosztásánál a rideg igazságosságot s nem a méltányosságot tartja szem előtt: akkor azután a viszályok közte és plébánosa közt örökké dúlni fognak.

Tehát ha mindazt egybefoglaljuk, amit a most commentált szabályra vonatkozólag elmondottunk, azon végkövetkeztetésre jutunk, hogy a plébánián élő két paptárs közt állandó béke csak úgy uralkodhat, ha terhek megosztásánál és viselésénél mind a plébános, mind pedig káplánja önmegtagadást gyakorolnak, mert önmegtagadás hiányában a béke angyala csakhamar távozni fog körükből.

(Vége köv.)

Kazaly Imre.

[1] „Si tamen (Capellani) plus aequo gravarentur, querimoniam suam debita cum humilitate illis (Parochis) proponere, imo si necessarium foret ad officium dicec. etiam perferre integrum semper iisdem erit." (Epit. ency. D. Vac. p. 1.)

CHINAI KÖZLEMÉNYEK.

(Folytatás.)

A chinai nőnek eme társadalmi elszigeteltsége beszivárog egészen annak magán életébe. Chinában a családi lakházak rendszerint több, legkevesebb három szakaszra vannak osztva. Itt nincs szó a szegény családokról. mert ezek Chinában is, hasonlag más országokhoz, ott is ugy huzzák meg magokat, a hol és a mint lehet. Ezen lakszakok mint megannyi egymásba nyiló, kisded udvarral elválasztott tornáczok. Két oldalt a konyha és egyéb kamrák állnak. Leghátul van a nőszemélyzet lakosztálya. Ezen lakosztály nem épenséggel hárem, de mégis idegennek oda bemenni nagy illetlenség volna. Még a házbeli férfiak sem igen szoknak odavetődni, csak a gyermekeknek van megengedve különbség és kivétel nélkül. Eszembe jut itt egy adoma, melyet nem régiben hallottam. A bonzok szerettek volna egy szomszédságokban levő földdarabra szert tenni, de a tulajdonos sem ingyen, sem pénzen nem akarta odaadni. Mit tettek a bonzok? Összebeszéltek és fölváltva a tulajdonos házához mentek s ott egy bambuszpóznát egy más fadarab ráütésével ketyegettek, mely az ő kéregetésök módja és a hallásra kellemetlenül hat. Ezt igy tették minden nap. Első évben csak az első tornáczban, a második évben a második tornáczban. A tulajdonos tudván, mi legyen e fogásnak czélja, hallatlanná tette a dolgot. De ime, a harmadik évben behatottak egész a nők lakosztályáig. Ez már sok volt, itt már kicsordult a méregpohár. Megfogták a bonzot és jól eldögönyözték. Bonzot megverni tilos. Lett tehát pör a dologból. A mandarin látván, hogy a tulajdonost voltaképen nem kényszeritheti sem eladásra, sem elajándékozásra, csak azt tanácsolta neki, hogy saját békesége kedveért engedjen nekik. És engedett a jámbor.

Ily nevelés után senkit sem fog meglepni, ha azt

mondom, hogy a chinai nők félénkek, emberkerülők, magányt szeretők, a mi általában véve az erkölcsösségnek fölött kedvez, de másfelől a kath. vallás intézményeinek, szokásainak hol kisebb, hol nagyobb akadályokat támaszt. Ez is egyike azon körülményeknek, melyet az ördög jó szín alatt, mert magában a dolgot kicsoda gáncsolhatná, de észszerű föltételek nélkül a chinai közvéleménybe és közéletbe behozott, hogy ily módon ha a kath. vallást teljességgel nem is gátolhatja, legalább annak részint gyorsabb kiterjedését, részint szorgalmasabb gyakorlását bénítsa. Igy a chinai nők nem igen szeretnek vasár- és ünnepnapokon a templomba menni a már érintett okoknál fogva. El eljönnek sürübben, de nem mindenkor, mikor lelkiismeretben kötelesek volnának. A chinai kormány azon emlékiratában, melyet az 1871-ki tien-tsini vérfürdő után a többi hatalmakhoz intézett, a kath. vallás ellen érvényesitette többi gáncsok között azt is fölhozta, hogy a kath. vallás törvényei férfiakat és nőket egy helyre gyakran összegyülekezni rendelvén nem csuda, ha a chinai nép, kinek szemeiben ez tövis, ellenszenvvel viseltetik ily vallás és annak szolgái vagy képviselői iránt. A hatalmak az ő adott feleleteikben erélyesen megmondták neki az igazat és világosan kiszabták a határvonalat, melyen belül észszerü s melyen túl észszerütlen az ily chinai fölfogás. Magok benszülött papjaink is, chinai testből és vérből lévén alkotva, ezen lényegesen keresztény kötelességet hibáztatni ugyan nem hibáztatják, de mintegy ösztönszerüleg nem elég hatályosan sürgetik. Vannak továbbá nehány kath. szertartások, melyek szent olajjal való megkenést igényelnek s mely kenetek némelyike, mint a bérmálásban és utolsókenetben, lényeges, némelyike pedig, mint a keresztelésben, nagyon fontos ok nélkül el nem mulasztandó. Ezekben is a chinai női szemérmetesség akadályokat gördít. Elejénte a hittéritők tétováztak és haboztak. Kérdéseket intéztek a szentszékhez, kell-e, nem kell-e ezen szent kenéseket végbevinni? Majd némelyek ugy segitettek magokon, hogy a kenéseket

botocska segélyével végezték. Ezen ujitást a szentszék természetesen kárhoztatta, a szertartókönyv szabványai nak egyszerű és szigoru megtartását sürgette és a hittéritőknek meghagyta, hogy kellőleg világositsák föl a népet. Mindazáltal 1656-ban a S. C. S. Off. a jézustársasági atyáknak megengedte, hogy csak azon nőket részesítsék az utolsó kenet szentségében, a kik külön kérik s még igy is megtagadhassák, valahányszor a dolgot az adandott körülményeknél fogva veszélyesnek találják. 1788-ban a pekini apostoli helynököknek tizenöt évre meghosszabíttatott (tehát már előbb is megvolt) az engedély, hogy nőknél a lábak kenése elhagyassék. Ugyanezen engedély 1801-ben megadatott a Chan-si és Chen-si apostoli helynököknek azon hozzáadással, hogy azt alattas papjaikkal is megoszthatják, a mely föltételnek a fönebbi engedélyben is meg kellett lennie, mert a püspök ugyan nem mehetett egymaga mindenfelé az utolsó kenetet kiszolgáltatni. Jelenleg, úgylátszik, a körülmények enyhültek; én legalább soha a legkisebb akadályt sem tapasztaltam e tekintetben.

A dolgok ilyetén volta minket hittéritőket is őrködésre int, hogy a nőnemmel való érintkezésben ne csak annyit tegyünk, a mennyi különben megengedve és így vétek nélküli volna, hanem tegyünk annyit, a mennyi mind a chinai fölfogás mértékét teljesen megüsse, mind kereszténeyeink s magok a pogányok bizalmát számunkra biztosítsa. Az önhibájából rosz hirben álló pap mindenütt méltán szánalomra, sőt megvetésre méltó, de itt Chinában ez kétszeresen áll, Tehát résen kell állnunk! Minthogy kereszténeyeink nem egy csoportban, hanem közönségesen többfelé elszórva laknak s a mellett itt sem toronyórák nem igazgatják az időt, sem nagy harangokkal, azoknak hiánya miatt, jel nem adathatik, kereszténeyeink csak amugy gondolom formán gyülnek össze az isteni szolgálatra, egyik előbb, másik később. E miatt szükséges oly helyről gondoskodnunk, hol kereszténeyeink az isteni szolgálat előtt vagy utána megmaradhassanak. Innét van, hogy

ugynevezett társalgó, vagy jobban mondva, gyülekezeti termeket kell állitanunk kápolnáink, templomaink mellé. Van mindig kettő, egymástól jó távol, egyik a férfiak, másik a nők számára; ha kettő nem lehet inkább egy sincs. Ha tehát valamely nőnek a pappal szólni valója van, e nyilvános teremben fogadtatik, és pedig nem egymagán, hanem másik nőnek kiséretében. Azon szobába, hol a hittéritő tartózkodik, soha nőnek bemenni nem szabad még akkor sem, ha útközben a hittéritő valamely magán családnál kénytelen éjjeli szállást keresni. Étkezéskor a hittéritőnek soha nők, hanem mindenkor férfiak szolgálják föl az ételt. Természetesen nyilvános helyeken, utczákon épen ugy, mint magánhelyeken a hittéritő mindig őrizkedik nővel szóba állni; még ha irgalmasnéneinkkel találkozunk is az utczán, a köszöntés szépen elmarad.

Hátra van még, hogy szóba hozzam a chinai nő állását a családban. A család minden társadalomnak alapja, csakhogy Chinában talán még inkább, mint másutt. Chinában a család sokat jelent, sokat nyom. A házastalan élet, mert csak igy lehet nevezni a chinai szüzességet, ugyan korántsem találkozik roszalással, mint például a zsidóknál, sőt ellenkezőleg némileg dicsőittetik. Elejénte nem tudtam elgondolni, mit jelentsenek nagy városok közelében az útfélén fölállitott s faragott kőből alkotott számos kisebb-nagyobb diadalivek. Most már tudom, hogy ezek az ugynevezett chinai szüzek és első házasságukkal beérő özvegyek emlékére vannak fölállitva. De megjegyzendő, hogy ezáltal a chinaiak nem magát a szüzességet és megtartoztatást akarják tisztelni, hanem csak a gyermeki szeretetet, mit a latin: pietas filialis-sal fejez ki. Egyedül ez lebeg a chinainak szemei előtt, midőn szűzről vagy férjhez többé menni nem akaró özvegyről van szó; mert föltételezi, hogy akár a hajadon, akár az özvegy csupán azért nem ment férjhez, hogy koros szüleit illetőleg férje szüleit s netalán fönmaradt gyermekeit ápolhassa. Egyébiránt tudni nem tudom magam emberségéből, hanem megbizható chinai emberektől hallottam, hogy az

ily szüzesség vagy önkénytes özvegység csak boriték, melylyel sok mindenfélét ellepnek. Jóllehet tehát a házastalan élet, mint épen mondám, Chinában nem ócsároltatik, mégis a ki szerét teheti, megházasodik, mert a család itt az első dolog. Láttuk, hogy a chinai öt boldogságban második helyet a gyermekek foglalják el; mert abban, hogy a család, a nemzetség tovább származzék, a chinai az egykori zsidónak ha előtte nem, utána sem áll.

Nem tudom, honnét vette legyen eredetét e magyar kifejezés: eladó leány. Talán egyszerüen azt akarja mondani, hogy a leány immár odaadásra, kiadásra, kiházasitásra való. Vagy talán a benne rejlő eszme még pogány őseinkről maradt ránk s ekkor kitünnék, hogy az ős magyarok a mai chinaiakkal egy húron pendültek. Mert Chinában a leányt eladják a szó szoros értelmében, mint másfelé a tehénkét, üszöcskét. A kinek pénze van s egyéb személyes akadálya nincsen, leányt vesz és megházasodik; akinek pénze nincs, az hopjégen marad. Itt Hangteheonban alig van keresztényünk, kinek földje volna; ezek is künn a vidéken elszórva vannak. A többi itt a városban lakik, vagyis kézművel, kiskereskedéssel, napszámmal keresi kenyerét. Tehát itt a városban túlnyomó számban vannak agglegényeink. De miért? Egyszerűen azért, mert annyit kereshetnek, a miből mindennap megéljenek, dehogy valamit meg is takarithassanak, ez ritkábban van, mint nincs. Nem levén pénzök, hogy feleséget vehessenek, nem házasodhatnak. Ime a talány megfejtése. A chinai hajadon ára igen különbözik, de nem annyira annak személyes előnyei vagy hátrányai miatt, mint inkább az alkudozó felek polgári állása, vagyonossága stb. miatt. A közönséges emberek ötven egész nyolczvan piaszterért kapnak feleséget; nagy családoknál 500—800 piaszterre vagy még többre is rúg a tréfa. Vannak és ilyeneket még európai rendtársaim között is találtam, kik e leányvásárt tulajdonképen nem tartják leányvásárnak, hanem annak legfölebb külalakját hajlandók az eladáshoz hasonlónak mondani, azt hozván föl érvül, hogy a leendő

vő által igért pénzösszeg valósággal fölmegy a leendő mennyasszony kikészitéséhez megkivántató dolgokra. Én azonban még nem tudtam megbarátkozni ezen enyhitő nézettel. Azonkivül néhány okom is van az ellenkezőnek nagyobb valószinűségére. Tény az, hogy a nászruházat s egyéb jegyhozomány közönségesen sokkal kevesebbe kerül, mint az elfogadott pénz; ha pedig az mondatik, hogy a nászlakoma is sokba kerül, ugy én azt mondom, hogy Chinában mindenki köteles a bármiféle lakomában elköltött részét ajándék képében sokszor még pénz képében is megfizetni. Tény továbbá az, hogy Chinában nem ritkák a leánykereskedők, kik oly vidékeken, hol kis leánykák nagyobb bőségben vannak, azokat ellopják és oly vidékeken eladják, hol kevesebb a leánykák száma. Tény az is, hogy mivel ily kis leánykák kevesebbe kerülnek, sok család iparkodik magának ilyen leánykát vásárolni s azt saját házánál, mint leendő menyet fölnevelve magát a későbbi költségesebb leányvétel ellen biztositani. Végtére még az is tagadhatatlan, hogy sokan ohajtva várják, hogy alkalmok legyen ilyféle eladás által pénzhez jutni. Igy árvaházunkban van egy ifju özvegyasszony, kit pogány testvérbátyjához sokszoros sürgetése daczára csak azért nem bocsáthatunk, mivel őt tüstént eladná. Hasonlóképen van egy esetünk keresztényeink között, hol egy özvegyasszony az egyházi törvények ellenére egy szintén özvegy férfinak lett elszerezve az asszony egyik rokona által, természetesen bizonyos összeg fejében, melyet egészen zsebébe dugott. Épen nem, vagy nem sokban csalódom tehát azt állitva, hogy Chinában a házasság valóságos leányvásárral kezdődik.

Azonban Chinában is a valóságos házasságot vagyis menyegzőt az eljegyzés előzi meg. Ezen eljegyzés a pogányoknál igen korán szokott történni és föltétlen, azaz, nem szabad többé fölbontani az egyezkedést. Az eljegyzés fölbonthatlansága a chinai törvény alkalmazása szerint sokkal szigorúbb, mint magának a házasságnak fölbonthatlansága. Keresztényeinknek a korai eljegyzés tilos

vagy legalább az érdekelt két eljegyzettnek jogában áll nagykorusága beálltával az egyezkedést megsemmisíteni. Az eljegyzés alkalmával állapittatik meg a fizetendő összeg mennyisége, valamint ugyanakkor átadatnak a jegyajándékok. Igen gyakran megtörténik pogány családoknál, hogy az eljegyzett leánykát házukhoz veszik s a fiúval együtt nevelik, a mely együttélésből gyakran időnek előtte házasság válik, ugy, hogy a házassági külső szertartást némelykor addig huzzák-halasztják, mig végre egészen el is marad. Egyébiránt az efféle házasságot a chinaiak magok is kurta házasságnak avagy vadházasságnak tartják.

A mi a házasodási cselekvényt, jobban mondva, a mennyegzői külső-belső szertartást illeti, azt itt meg nem beszélhetem, mert igen messzire vezetne és nem is szorosan tartozik a czélhoz, melyet magamnak kijelöltem. Csak azt említem meg, hogy a fiatal menyasszony menyegzője napján evett először és utolszor életében az ő férjével egy asztalnál. Ezen egy napot kivéve, hol vőlegény és menyasszony külön szobában együtt étkeznek, a chinai szokás ugy kivánja, hogy férfiak asztalánál asszony soha ne egyék. És valóban soha nem is láttam, kivéve az igen ügyefogyottakat, kiknek mivel pénzök nincs, tehetségök sincs a chinai erkölcsök magaslatára feljutni.

Maga a házasság mind elméletileg mind pedig és még inkább gyakorlatilag nélkülözi a komoly szilárdságot. A chinai törvényszolgáltatás ismer házassági akadályokat, ismer elválási czimeket; nem szolgáltatja ki a nőt végképen a férj kényének, de mérlege nem egyformán hajlik mindakét félre, hanem a férj érdekei minden, a nő érdeke fölötte csekély tekintetben részesülnek. Ily házasság soha és semmi szín alatt sem köthető oly két személy között, kik ugyanazon vezetéknevet viselik, ha mindjárt harmincz foku származás választaná el is őket egymástól. A vezetéknév Chinában azonos a vérrokonsággal. Szintugy érvénytelen a házasság a sógorság ne-

gyedik fokáig bezárólag. A törvény vérfertőztetésnek tekinti és mint olyant bünteti azon házasságot, mely mostoha nővérrel vagy mostoha leánynyal köttetett. Ezekből kitünik, hogy e tekintetben a kath. egyház házassági törvényeinek nemcsak semmi nehézséggel küzdeniök nem kell, hanem hogy a chinai törvényhozás elvben szigorubb, mint a kath. egyház. Nem tudom, mi oknál fogva, de ekkorig chinai hiveink között még nincs behozva a menyegzői hirdetés, bannum nuptiale. De alapjában véve nincs is rá szükségünk; mert itt ugy van a dolog, hogy a mely törvény egyszer a nép vérébe átment, az áll és meg nem dől. Nagyobb bajunk a valláskülönbségből származó bontó akadály, cultus disparitas. E részben ugyancsak résen kell lennünk. Vannak gátló házassági akadályok is Chinában. Igy tilos megházasodni a megholt szülőkért hordott gyász idején vagy becsteleneknek tartott személyekkel stb. Mandarinok nem vehetnek nőt azon kerületből, melyben tettleg hivatalt viselnek, valószinüleg a rokonkegyzés, nepotismus magakadályozása végett.

Mig a megkötendő házasság bontó akadályai, mint láttuk, elég szigoruak, addig a megkötött házasság bontó föltételei fölötte ruganyosak, csekélyek, némelykor igazságtalanok. De ne feledjük, hogy Chinában vagyunk, hol az érdek főelv, mely elv tehát a házasságot az ő egész terjedelmében, vagyis az ő forrásában, fejlődésében, törvényes értékében szükségképen átlengi. Legfőbb elválási jogot az asszony részéről elkövetett házasságtörés nyujt. Hogy mily joga van az asszonynak akkor, ha a férj részéről történt a házasságtörés, arról a törvény hallgat; és jobb is, miután a többnejüséget nem parancsolja, de megengedi. Sőt a feleség részéről elkövetett házasságtörés, valamint ha a nő oly vétséget követett volna el, mely elzárást, számüzetést vagy bármiféle a férjtől való elválást föltételező büntetést érdemel, a kötött házasság fölbontása kötelező elannyira, hogy az ellenkező férj is fenyiték alá esnék. Azonkivül van még hét föltétel, melyek erejénél fogva végelválás törvényesen eszkö-

zölhető: 1. a magtalanság, 2. a fajtalanság, 3. a férj szüleinek megvetése, 4. hajlandóság a pörlekedésre, 5. hajlandóság a lopásra, 6. férjféltés, 7. gyógyithatlan betegség. A mely férj ezen eseteken kivül elbocsátaná nejét, köteles volna azt visszafogadni és azonfölül nyolczvan botütéssel fenyittetnék. Ha pedig a nő akarná elhagyni férjét a nélkül, hogy ez beleegyeznék, a nő száz botütés büntetése alá esnék és férje eladhatná annak, a kinek tetszik. Az elbocsátó férj ugynevezett elbocsátó levelet ad nejének. Azonban, ha be lehet bizonyitani e három dolgot: 1. hogy a nő három évig gyászt viselt férje megholt szüleiért, 2. hogy mióta a nő a háznál van, a család megvagyonosodott, 3. hogy a nőnek nincsenek többé rokonai, kiknél magát meghuzhatná, — akkor nem engedtetik meg az elválás, és ha mégis megtörténnék, a férj a föntkitett büntetésre tenné magát méltóvá. Hogy valljon a törvénykönyv eme határozatai a mondott föltételek valamelyikének a férj által önként értelmezett egyszerű létezése vagy csak birói itélet után lépnek-e hatályba? hogy valjon továbbá a nőnek van-e panaszjoga vagy az első birósági végzéstől van-e helye a fölebbezésnek? — mindezt nem tudom és valószinünek sem tartom. Tett tudakozásomra azt mondták, hogy a törvényszékek vajmi ritkán foglalkoznak házassági ügyekkel s hogy a chinai férjek ámbár elvben meg volna engedve az elválás, mégis részint az uj feleség vásárlásának költségei, részint az ily elválásból rájok háromló néminemű gyalázat miatt inkább eltürik igazságtalannak vélt sorsukat.

Mindebből ha mást nem, két dolgot lehet következtetni. Egyik az, hogy Chinában a legérvényesebben megkötött házasságnak köteléke, fölbonthatlansága egyértékü a semmivel; mert szeretném én látni azt a hülye férjet, a ki ha kedve tartaná, nem tudna a törvény szabta föltételek egyikében vagy másikában okot találni az elválásra. A másik az, hogy azon védelem, melyben a chinai törvényhozás a feleség jogait részesíti, oly csekély, hogy szót sem érdemel s hogy tehát a férjesült nő állapota

Chinában csak enyhébb formáju rabszolgaság. Egyébiránt kár a chinai törvényhozásnak külön házassági szabványok megállapitásán fejét törni, miután a többnejüséget ha nem parancsolja is, de megengedi és föltételezi. Ugyanis a chinai törvénykönyv nyilvánosan beszél első nőről vagyis törvényes feleségről, mely kifejezés föltételezi a többi nők létezését s mely különben a gyakorlat által elég magyarázatot nyer. Az első nő viseli a feleség nevét, a többiek ágyasoknak mondatnak. Ez különben az ó-szövetségben is ismeretes volt. A törvényes nőnek van jogi állása, az ágyasokkal a törvény nem foglalkozik. A törvényes nőtől származott gyermekek a jogos örökösök, az ágyasoktól származottak csak jogos örökösök hiányában lépnek az örökségbe, de nem a törvény világos rendelete, hanem bevett hagyományos szokás folytán. Ágyasaival a chinai férj azt teheti, a mit akar, elbocsáthatja, eladhatja vagy elajándékozhatja őket. Taval itt Hangteheonban tönkre jutott egy nevezetes bankház, mely mindenfelül összeszedve a tőkéket fényes házakat épitett, még fényesebb házat tartott, valószinüleg a tiszta nyereségből vagyis másnak pénzéből, épen ugy mint európai zsidó bankáraink. A bankárnak, ugy mondják, volt harmincz ágyasa, kik külön palotában laktak, hol kinek-kinek közülök teljesen felszerelt lakosztálya s egy szolgálattevő cselédje volt. Mikor a csőd bekövetkezett, ágyasainak egy részét egyes ismerőseinek elajándékozta, mint mikor nálunk nyulat küldnek ajándékba, másik részét háromszáz piaszterrel kifizetve fejenkint, szélnek csapta. Hogy megmutassa, mily végzetes csapás érte utól őt, hitelezőinek egy részét és egyrészben ágyasainak ruháival kárpótolta. Ekkor több napon a ruhásládák egész menete vonult végig az utczákon hordároktól czipeltetve.

Azonban, mintha a házasságon ejtett ezen rések még nem volnának elegendők a chinaiaknak, azon szemérmeskedő chinaiaknak, kik szégyennek tartják nővel nyilván szóba állni, a mindennapi gyakorlat még más, rútabb visszaéléseket hozott szokásba. Ugyanis nem rit-

kaság Chinában a nőcsere, a mi abban áll, hogy két házasférj nejeiket kölcsönösen átadják egymásnak bizonyos időre. Ehhez hasonló a nőbérlés, mely szerint valamely férj az ő nejét egy másiknak két-három hónapra vagy hosszabb időre bérbe adja fizetésért. Mely emberi gyalázat! Hogy mennyire válik a nő a házasság által férje birtokává és tulajdonává, az onnét is kitetszik, hogy játékosok gyakran nejeiket teszik kártyára és ha vesztenek, nejeiket szó nélkül átadják. Szintugy ha valamelyik kisebb élhetetlen kereskedő pénz dolgában megszorul, ugy, hogy nem tudja, honnét vegyen pénzt üzlete folytatására, végtére nejét adja el. Mindezekre példákat tudok. Azt vélem azonban, hogy ez nem lehet általános szokás.

A család kebelében a nő rangra nézve a gyermekek után áll, kivált ha ezek fiuk. Ennélfogva az anyának nincs is becsülete az ő gyermekei előtt. Mégis, ha az apa meghal, kötelesek a gyermekek anyjokat eltartani. Halál esetében azt hozza magával a chinai szokás, hogy a ki a holt tetemnek koporsóba tételekor annak fejét fogta, az a megholtnak örököse. E tiszt soha sem a nőt, hanem a fiút illeti, bármily kicsiny legyen. Ha nem birja a fejet vinni, akkor valaki más segít neki. Közbe legyen mondva, ezen szokás néha tréfás, néha gyászos jelenetekre szolgáltat alkalmat. Mikor több fiú marad, vagy mikor a megholtnak egyenes örökösei nem maradván, azok, kik az örökségre vagy jogos igényt tartanak vagy csak ásitoznak, a koporsóba tétel előtt a holt tetem fejét körül állják s az adott pillanatban az nyertes, vagy legalább vél nyertesnek lenni, a ki ügyesebb s a holt fejet előbb ragadta meg, a miből természetesen majd dúlakodás, majd pedig ütlegezés és örökös harag támad. A férj halála után a nő nagy és lármás siralomnak adja magát. A ki magának a szentirásban többször említett siránkozó asszonyokról világos fogalmat akarna szerezni, annak ide Chinába kellene jönni, mert a dolog, ugy gondolom, egészen ugyanaz. Mennél jobban jajveszékel, an-

nál jobban tölti be szerepét. Őket látva és hallva az ember azt gondolná: no most mindennek vége! Köny azonban ritkán csordul szemeikből, és nevezetes, hogy ha az ember egy intést tesz csak kezével vagy szemével azonnal ugy eltünt minden siránkozás, mintha soha semmi sem történt volna. Ez szükséges is, mert különben lehetetlen volna az egyházi szertartást elvégezni. A nő férjének holta után köteles nagy gyászt tartani, mely annak előtte három évig, manap közszokás szerint csak huszonhét hóig tart. Ellenben ha a nő hal meg, a férj nemcsak egyetlen könyet nem csordít utána, nemcsak semmiféle gyászt nem ölt, nemcsak a temetési szertartáson részt nem vesz, hanem még a sirhalomba sem kiséri őt. Miért? — Mert nem érdemes egy nő halála miatt fájdalmat mutatni és mert mindez csak azt jelentené, hogy nincs pénze uj feleséget vásárolni. Ime, egy eredeti chinai okoskodás, mely közvéleménynyé és ennek folytán zsarnokká vált.

Az eddig mondottakat mind egybefogva és mintegy zárszóul azt mondhatjuk, hogy Chinában a nőnek kevés erkölcsi értéke, ellenben, legalább külsőleg, annál nagyobb becsmérlése van, mert voltaképen mint állati ösztöneinek eszközével a chinai ember igenis ki tud a nővel békülni, hanem csak chinai módon, vagyis alattomban, képmutatva. Ha semmi más, ez a szempont eléggé bebizonyitaná nekünk, hogy valóban pogánynyal, a természetfölötti renden kivül mozgó emberrel állunk szemközt. A nő magasztos hivatásáról, akár tekintsük azt, mint anyát, akár tekintsük azt, mint Istentől adott életpárt, élettársat, a chinai embernek nincs fogalma, mert eleddig csak a bünös asszonyt, Évát, ismeri, de a szüzesség és anyaság együttes eseményéről, a megszentelt, a megdicsőitett nőről, a boldogságos szüz Máriáról egy szikrányi képzelme sincs. Ha a keresztény népeknél a nő érdemleg becsültetik, ez az isteni megváltással összefüzött legtökéletesb eszményképnek, szűz Máriának köszönhető; ha a pogány chinaiak a nőt megvetik, ez onnét van, mert még be

nem fogadták a megváltás kegyelmét, s igy nélkülözik a helyes eszmét, melyhez fogalmaikat idomitsák. Egyuttal látnivaló, hogy Chinában a hittérités munkájának még nagy utat kell tennie, mig mindezen balgaságokat sikerül eloszlatnia. Egyébiránt daczára annak, hogy a chinaiak oly becsmérlő lenézéssel vannak a nőnem iránt, mégis az isteni Gondviselés ugy akarta, hogy nő, és pedig egyszerre kettő uralkodjék rajtok, a mennyiben a trónörökös császár kiskorusága alatt a két császáranya vezeti a kormányt, kik közül az egyik csak taval halt meg.

Ürge Ignátz.

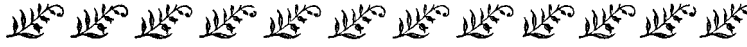

NÉHÁNY SZÓ A NAPISAJTÓRÓL.

Már az unalomig ismeretes mindenki előtt a mondás, hogy a sajtó a hatodik nagyhatalom, — s azzal sem mondunk ujat, hogy különösen a napisajtó óriás hatalmat képvisel. És, ha tekintetbe, veszszük, hogy ma már mindenki hirlapot olvas, hogy ma nem nélkülözheti a napilapnak élvezetét az államférfiutól kezdve le egészen a proletárig senki, hogy a hirlapolvasás a nép minden rétegében immár valóságos szenvedélylyé vált: valóban nem kételkedhetünk többé perczre sem a napisajtónak roppant horderejéről. Macaulay, a hires angol történész azt mondja egy helyütt, hogy „valamely országnak egyedüli hű története annak hirlapjaiban lelhető fel,“ s ámbár e mondása első sorban bizonynyal a politikai eseményekre vonatkozik, mindazonáltal napjainkban nagyon is alkalmazható az államok erkölcsi és anyagi állapotaira is. A napisajtó van hivatva kifejezni a közvéleményt, nyilványos igazságot szolgáltatni, az ő hivatása a tetterőt a jóra sarkalni, a jogtalan tulkapásokat megfékezni, a gonoszságot

pellengérre állitani. Mindenesetre nemes hivatás, és nagyon tudjuk érteni a rajongó lelkesedést, melylyel a sajtószabadság ezelőtt 35—36 évvel üdvözöltetett.

Ámde a közmondás: „nem mind arany, ami fénylik,“ itt is vajmi erősen érvényesül. A napisajtó nagyon sokhelyütt már rég megfeledkezett magasztos hivatásáról, aljas üzletté fajult, és épen ellenkezőleg működik, mint azt küldetése magával hozná; ahelyett, hogy kifejezője lenne a közvéleménynek, megvesztegetteti magát és elnyomja a közvéleményt. A korunkban oly általános corruptiónak — nem mondjuk, mindenütt, hanem igen sokhelyütt — a sajtó is áldozatul esett. A börze megvásárolta azt vállalatai részére, s a hirlapok üzlete nem a közönség előfizetési pénze lőn, hanem a reclam. A lapok elkezdték a dicséretet fizetésért mérni, részeseivé lőnek az üzleti szédelgésnek, ebből egy lépéssel odább — a revolverjournalistica kezdődött, mely fenyegetőzve zsarolt és zsarol. Már most mit tegyen, mikép vélekedjék a közönség, mely azt hallja suttogni, hogy a hirlapirók nemcsak részesülnek a bankok osztalékaiban, hanem külön ajándékokat is követelnek a bankdirectoroktól, hogy a faiseuröknek segítenek a publikumot a tőzsdejátékba bevonni, — másokról pedig azt hallja, hogy subventióért árulják és elárulják politikai meggyőződésöket? De ezek általánosságok.

Nemrégiben egy külföldi folyóirat[1] került kezünkbe, melyben e tárgyra vonatkozólag, és különösen a bécsi napisajtóról igen elszomoritó adatok vannak felhalmozva. Tájékoztatás végett felsorolunk közőlük egyet-kettőt, hadd lássák olvasóink, mikép gyártatik a „közvélemény,“ mily értékkel bir a „meggyőződés.“

Egy független lap, mely épen függetlenségét akarván megóvni, nem birt fönmaradni, e szavakkal búcsú-

[1] Die neue Zeit. Revue des geistigen u. öffentlichen Lebens. Stuttgart, Druck n. Verlag von I. H. W. Dietz. — Iránya, szelleme különben legkevésbé sem keresztény, de themáinkra nézve tárgyilagos.

zott olvasóközönségétől már 1871-ben: „Mi azon meggyőződésre jutottunk, hogy becsületes hirlap, mely nem rabol, itt (Bécsben) — vagy egyáltalán — csak oly óriási összeggel tartható fenn, melynél a risico semmi arányban nincs a jövedelemmel. Aki ily óriási összeggel nem rendelkezik, nem prosperálhat, vagy zsaroló lesz belőle. A corruptio mindaddig meglesz, mig a hatóság közbe nem lép.“[1] Azóta tizennégy év mult el, s e tizennégy év alatt a viszonyok borzasztóan sülyedtek. Azelőtt, — hogy valaki jó hirlapkiadó legyen, háromra volt neki szüksége: világos főre, becsületes szivre és jó tollra: most — Montecuculiként csak pénze, és ismét csak pénze legyen. Sok pénz kell egy napilap megalapitására, s mi természetesebb, mint hogy a kiadó e tőkéből a lehető legnagyobb hasznot akarja húzni, — s hogy ezt tehesse, nagy forgalmat és jelentékeny befolyást kell biztosítania lapjának, amely befolyást aztán a legdrágábban árusítja el. A közönség érdeke teljesen mellékes valami. „Mit akar Ön“ — így szólt a „Presse“ kiadója egy üzletemberhez, ki csodálkozott, hogy közhasznú felszólitásaért még fizetnie is kell, „mit akar Ön? a lapszerkesztőség nem más, mint oly bolt, melyben a publicitás eladó.“ Valóban találó, pompás definitió.

Nem a lapnak elárusítása hozza be a hasznot, hanem a lap befolyásának elárusitása. Amely lap nagy elterjedtségre aspirál, olcsó áron változatos, érdekes tartalmat köteles nyujtani, s ez pénzbe kerül. Wuttke tanár kiszámitotta, hogy 1873-ban a „Neue freie Presse“ egy évi példányának kiállitása 34 frtnál többe került, holott az előfizetési ár csak 18 frt. És ime, ama lapnak mégis roppant vagyona, s a Stadtpark mellett szép palotája van. Más bécsi lapok előfizetői jóformán csak a papirt fizetik meg, és mégis a laptulajdonos urak jelentékeny vagyont szereztek. Látható, hogy a „publicitás“ áruczikk jól fizettetik.

[1] Österr. Journal 1871. nov. 1.

Abból, hogy pl. ugyancsak a fennevezett tekintélyes lap czikkeknek is pénzért ad helyet hasábjain, nem is csinál titkot senki sem, maga a lap sem, s igy nyiltan bevallja megvásárolható voltát, s a naiv olvasóközönség, — mert hiszen annak legnagyobb része nem itél önállóan, nem olvas critice, hanem acceptálja azt, ami nyujtatik — „közvélemény"-ről álmodik! Nem gondolja meg, mi annak rugója, hogy ez vagy amaz ügy annyira sürgettik; nem veszi észre. hogy egy másik ügy teljesen agyonhallgattatik, és hogy miért hallgattatik agyon. Hiszen oly kényelmes dolog a politikát, a folyó ügyeket, napi kérdéseket készen kapni a gyárból! Igy jő létre a közvélemény, a szabad sajtó által, — s ha az egykori censor elnyomhatta az igazságot, a capitalismus ma meghamisitja azt. Szolgáljunk példákkal?

1870-ben az Anglobank kibocsátotta Bécsben az u. n. „török sorsjegy"-eket. A bizalom nem volt igen nagy. Mit tett az anglobank? Megütötte a reclamdobot, és hetvenhárom bécsi lapnak nagyszerű összegeket fizetett, hogy dicsérjék és magasztalják a nevezett sorsjegyeket. (A „Tagblatt" 32000 frtot kapott, a „Neue fr. Presse" 25000-et, a „Vorstadt-Zeitung" 16000-et stb. stb.) A közönség magas árakon vette a sorsjegyeket, — és ime, már az első huzások után a nyerő-sorsjegyeknek megtagadtatott a kifizetés, — az anglobank s a vállalkozók pedig 200 millió frankot söpörtek fiókjaikba.

Egy másik példa. Az 1872-i liberalis ministerium megmaradása a cseh tartománygyülés minőségétől függött; ha a választás föderalisticus többséget eredményez, mennie kell. Miután pedig a többség a nagybirtokosok kezeiben volt, mely cseh-föderalisticus érzelmeiről volt ismeretes, mi volt a teendő? A liberalisok tömegesen vettek Csehországban földbirtokokat, kétszeres árt is fizetve értök, s elosztva pártfeleik közt, megszaporitották szavazataikat, — de miután e manipulatióra sok pénz kellett, melyet a publikum által akartak előteremteni, részvénytársaságot alapitottak, mely ama jószágokat át-

vegye és kezelje. A lapok teljes erejökből zengették a vállalat dicséretét, s poussirozták a részvényeket. És a dolog sikerült. Többséget is nyert a liberalismus, s azonfelül 35 frt agiot a kibocsátott részvényeken. Később persze kitünt a szédelgés, a részvényesek veszitettek, — de hisz a sajtónak csinos jutaléka ekkor már rég zsebében volt!

Dehn Pál, egy német nemzetgazdászati iró[1], ugyancsak a bécsi napisajtóról szólván, egyenesen kimondja: „Az egész liberalis sajtó kivétel nélkül megbizhatlan és megvesztegethető. A legnagyobb dijakat követelik és kapják is a ‚Neue fr. Presse' és a ‚N. Wr. Tagblatt', a a többi lap olcsóbban is megteszi. A külügy-, illetve a belügyministeriumhoz való viszonyuk miatt a ‚Fremdenblatt'; a ‚Presse' és az .Extrablatt' csak azon esetre kaphatók, ha ott fenn nem kell tartaniok megütközéstől,..... csupán" — ezt kérjük figyelemmel olvasni — „csupán a klerikális, kevéssé elterjedt ‚Vaterland' az, mely eddig megközelíthetlennek bizonyult be." Valóban igen becses vallomás, — vajjon miben rejlik a klerikális lap tisztakezűségének oka?

A „publicitás" áruczikknek vevője, mint már röviden jeleztük, a capitalismus. Azon tényezőknek, melyeknek létföltétele a közönség bizalma és kedvezése, leginkább áll érdekökben, befolyni a sajtóra, s azt önczéljaikra fehasználni. Ilyenek főleg a bankok, részvénytársaságok, szinházak, közvállalatok stb., ezek tartják fen a lapokat, s fizetik nekik a köteles évi átalányt; — s a mely bank például azt hinné, hogy nincs rájok szüksége, nem birna sokáig daczolni támadásaikkal. Egyes bankerottoknál, melyek a törvényszék elé kerültek, kitüntek a jelentékeny összegek, melyekkel az illető bankház a napisajtót a maga czéljainak megszerezte, — és ugyanazon lapok, melyek a bukás előtt az illető czéget melegen ajánlották, a bukás után pedig a publikum könnyenhi-

[1] Deutschland und Orient. 1884.

vőségével mentegetőztek: utólag bevallották, hogy előttük a speculansok megbizhatlansága nem volt titok!

Azonban nemcsak így, esetről-esetre vásároltatik meg a publicitás, — ezt az eljárást a bankok kissé drágának találták, — hanem először a lap közgazdasági rovatát bérelték ki egészen, később az egész lapot magát. Ha a nagy közönségben nem is, de az illetékes körökben ismeretes dolog, hogy a „Neue fr. Presse" a Journalrészvénytársaságé, a „Presse" és „Extrablatt" az osztrák Länderbanké, a „Tagblatt" és „Vorstadt-Zeitung" a „Steyrermühl"-társaságé, a „Wiener allgem. Zeitung" egy börzeconsortiumé stb., miért is e lapok közös név alatt, a „banksajtó" név alatt szoktak összefoglaltatni.

Hogy mily értéket kell tulajdonitnunk e lapok meggyőződésének; a mondottak után immár nem szükség hosszasan fejtegetnünk. A baj csak az, hogy az ily állapotok a kornak közerkölcsiségére nagyon szomoru fényt vetnek. Mert a megvesztegethetőség nem állapodik ám meg a börzerovatnál, kiterjeszkedik az a lapnak politikai részére is, sőt a lapnak egész tendentiájára. Az idő szerinti ministeriumnak elég módja van imponálni a laptulajdonos consortiumoknak, s ezek által befolyni magukra a lapokra. Igy lett az egyik szabadelvü lapból s a másik democratikusból egy szép reggelen conservativ foederalisticus; innen van, hogy egyes politikai és még élczlapok is, (Kikeriki) nem egyszer változtatták már érzületöket. S ha valamelyik meggyőződéséhez hű journalista *makacskodnék, mi könnyebb, mint őt egy másikkal,* ki alkalmazkodni tud, pótolni?

A sensatiót keltő hamis hirekről, hatásvadászó gyártott levelekről, melyek szintén megfizettetnek, — nem is akarunk szólani. Ez épenséggel aljas dolog; mert ha néha magukban ártatlanok is, mint pl. az „Illustr. Extrablatt"-nak Cocigliari ifju olasz költőről adott életrajza és arczképe, ki szegény, a casamicciolai szerencsétlenség alkalmával ért légyen szomoru véget, és kiről azután kisült, hogy soha nem is létezett, s hogy az arczkép egy bécsi zsidó „Handlungs-

commis"-é: máskor annál ártalmasabbak, midőn nyilvánosan szereplő befolyásos férfiaknak oly leveleket tulajdonítanak, melyekről ezek nem is álmodtak, (p. o. a tiszaeszlári ügy alkalmából Kossuthnak egy philosemiticus levele a „Wiener allg. Zeitung"-ban, melyet Röszler gyártott) vagy midőn az ily hamisitványokkal megakasztják egy nyilvános pörnek ügymenetét, és ártatlanokat kinoznak (például az ősz Kraszevszky ügyénél, kinek egy compromittáló levelet tulajdonitottak, melyet soha nem irt ő, hanem valamely leleményes publicista koholt, mint ezt a következés kimutatta.) Ime a corruptió, mely előtt semmi sem szent, mely vakmerőségében határokat nem akar ismerni! — Pedig ezek a lapok, melyekről eddig szó volt, nagy lapok, tekintélyes lapok.

Hát még a kis zuglapocskák, melyeknek száma körülbelül háromszáz, ezek mivelnek ám csinos dolgokat! Ezek az u. n. revolver-lapok. Ezek persze, semmi tekintélyök nem lévén, nem is kapnak douceuröket. annálkevésbé évi átalányokat, — szereznek tehát maguk. Irnak borzasztó, ócsárlással telt czikkeket intézetekről vagy egyesekről, s a kefelevonatot „szives megtekintés végett" elküldik az illetőknek. A legtöbb esetben ezek azután igyekeznek „meggyőzni" a szerkesztőt az ellenkezőről, a ki ismét az „érvek" minémüsége szerint vagy egyszerre magasztalóvá változtatja czikkét, vagy legalább hallgat. S hogy e taktika mily mérvben üzetik, arról fogalmat nyújthat azon adat, mely szerint egy bizonyos Schuster Ignácz nevű úr 22, egy másik, J. J. Weisz nevű úr pedig 8 ily lapocskának tulajdonosa, melyek nagyon természetesen csak czímökre, nem pedig tartalmokra nézve különböznek egymástól.

Valóban megdöbben az ember e statistika szemlélésénél, és azt kérdi önmagától: Hághat-e a corruptió a a napisajtó terén még magasabb fokra?

De hát a törvény, a hatóság? Mit szól mindezekhez a törvény? Semmit. Az idevágó XIII. törvényczikk ekkép hangzik: „Kinek-kinek jogában áll, élőszóval, irás-

ban, nyomtatásban vagy képekben saját véleményét — a törvényes határokon belől — nyilvánitani.“ E „törvényes határok“ pedig igen nagy területet körítenek, s nem csekély dolog legyen az, ami már az államügyész beavatkozását vonja maga után, és akkor is más természetű szokott az ok lenni, amely miatt a lapok az esküdtszék elé kerülnek, hol azután a corruptio esetei többnyire csak ugy mellékesen sülnek ki. Ilyenkor azután megbotránkozik, elszörnyűködik a közönség, pedig csak jobban kellene körültekintenie, és látná, hogy a baj nagyon el van már terjedve, — hogy az, mit ő a lap meggyőződése gyanánt tekintett, nem más, mint fizetett lárma, s hogy a közvélemény mesterségesen van gyártva.

Igy állnak a dolgok Ausztriában, nevezetesen Bécsben. Hát nálunk?

Örömmel mondhatjuk, hogy e pontra nézve a magyarországi, nevezetesen a magyar hirlapirodalom magatartása jelentékenyen jobb. A legtöbb magyar ujságiró jellemesebb ember, mintsem gondolják azok, kik egyes kivető példák után, — mert ilyenek hol ne találkoznának? — itélnek róluk. S noha a közönség névszerint csak keveset ismer közülök, — mert midőn leirták legjelesebb eszméjöket, melylyel talán politikusoknak, államférfiaknak adtak ideát, már le is mondtak a tulajdonjogról, nevök dicsőségéről, s ha tapsokat érdemelnek is, átengedik azokat lapjok czímének: mégis, érzi, tudja a közönség, látja magokból a hirlapokból, azoknak hazafiságából, lojalitásából, hogy a magyar hirlapirodalom erkölcsei sokkal tisztábbak, mint a németei, kivált mint a bécsiéi. Nem piszkolódik annyit, nem csinál börzeüzleteket és szédelgést. Ezért van becsületük a hirlapiróknak minálunk, van népszerűségök. Kitetszik ez nemcsak azon lelkes fogadtatásból, melyben évről-évre részesíti őket a vidék, midőn az „irók és müvészek“ az ország legkülönbözőbb tájékain in corpore megfordulnak: hanem még inkább azon kétségbevonhatlan részvétből, melylyel a magyar

társadalom nem régiben rövid idő alatt százezer forintot gyüjtött és adott a hirlapirók nyugdíjazására.

S e részvétet a tisztességes hirlapiró meg is érdemli. Mily nagy szolgálatokat tesz a közönségnek folytonosan! Csekély fizetésért, bizonytalan állásban dolgozik késő éjjelig, szellemi munkát végez, kell hogy tanult és tehetséges ember legyen, gyors észszel felfogja és megitélje a napi eseményeket, hogy másnap a közönség ujságát elolvasva mindenről értesítve legyen s nyugodtan láthasson dolga után; kell, hogy politikai, irodalmi, müvészeti meggyőződései legyenek a hirlapirónak s mivel a nyilvánosság előtt szerepel folyton, elveit nem változtathatja érdekei szerint, mint némely államférfiu, mert közönsége megneheztelne, elhagyná. A passzió viszi a fiatal irókat a hirlapirodalmi pályára, mely nem pálya és sokan ott rekednek, ugy, hogy Bismarcknak majdnem igaza van, midőn mondja: „Journalisten sind verfehlte Existenzen.“ Ők napszámosok mind, kiknek ünnepük is alig van s kik éjjel-nappal dolgoznak a politika, a közmüvelődés, a nemzetiség szolgálatában. S ameddig mindezt akkép fogják tenni, hogy ne jöjjenek összeütközésbe az erkölcsiséggel, — ameddig a csábitásoknak ellenállva, tiszta függetlenségöket meg fogják őrízni, meggyőződésöket nem fogják pénzért eladni: addig a publikum becsülése is osztályrészök leend. Reméljük, hogy így is marad.

Dr. Kereszty.

AMERIKAI LEVÉL

az oda kivándorolt magyar honfitársaink lelki gondozásának ügyében.

(Sz.) Emlékeznek t. olvasóink, hogy az utóbbi nyár folyamában egy levelet közöltünk e becses folyóiratban, melyet Wimmer Bonifácz, amerikai benczés főapát a pannonhalmi főapáthoz intézett, az utóbbinak kegyes intézkedését kérvén, hogy, ha lehetséges, magyar kath. papok mennének át Amerikába, az ottani magyar kath. hivek lelki gondozására.

Mult decz. havában egy hasonló második levél érkezett Pannonhalmára, mely, amellett, hogy ugyanazon kérelemmel van ismét a czimzetthez, egyik másik tekintetben az emlitett első levél sikerével és eredményével is foglalkozik. Egy jó és szent ügy érdekében kérjük az igen tisztelt nagys. Szerkesztőséget, ha becses folyóiratában e második levelet is közölni méltóztatnék, annyival inkább, mert több más érdekes és tanulságos dolog is olvasható benne. Nem szükséges emlitenünk, hogy e második levél folyó évi jan. 12-én érkezvén Pannonhalmára, már csak gyászos ravatalán találta azt, ki életében oly lángolva buzgott magyar hazánk, szent egyházunk és vallásunk érdekeiért! Fájdalmunkban, mely jeges kezével ma is összeszoritva tartja még szivünket, csak annyit kivánunk itt, könyörögjön az átköltözött e második levélnek az elsőénél nagyobb sikeréért az Ur szine előtt!

St. Vincent Abbey,
Westmoreland Co. Pens. decz. 28, 1884.

Nagyméltóságú kegyelmes Főapát úr!

Alig merek már „ujévre“ irni, mert e levelem addig alig éri el a tengert; de azért Excellentiádnak mégis átküldöm ujévi üdvözletemet, azon kivánsággal, hogy 1885, ha talán nem legjobban kezdődik is, annál boldogabban

végződjék; részeltesse a jó Isten gazdagon minden jóban, mit magának Excellentiád kiván, lélekben és testben, kolostorában és azon kivül az ideiglenes és örökkévaló dolgokban, fiat!

Nem vagyok rosz levéliró, de valóban annyi a dolgom, hogy képtelen vagyok barátaimnak és jóakaróimnak megfelelni s azokat kielégiteni. Csak decz. 9-én jöttem vissza a baltimorei zsinatról, mely, nem számitva a praeliminaris üléseket, négy álló hétig tartott. Jelen volt ott 13 érsek, 60 püspök, néhány püspöki helyettes, 1 trappista és 6 benczés apát, továbbá, mint theologusok 8 praelati domestici, 3 camerarii secreti Suae Sanctitatis, 35 rendfőnök, 12 papnevelői igazgató és 76 egyszerű theologus. Baltimorében egy német községem van, hol Mainrád atya rendünkből egy szép nagy plébániai épületet (első alapja egy perjelségnek) emelt. Ezen épületet nyitottam meg lakásul a zsinat tartama alatt a 3 benczés püspöknek és 6 apátnak, ugy hogy rendünknek képviselői mindnyájan együtt laktak, mig maga a plebános egy kis melléképületben huzta meg magát. Az idő a zsinat egész tartama alatt rendkivül szép és kedvező volt. Naponkint 10 órától 1-ig és 4-től 6-ig voltak üléseink, melyekre erős félórai utat kelle tennünk, vasuton, kocsin vagy carriages-okon; vasárnapokon pedig az ülések 10-től 2—3 óráig tartottak. A templomban naponkint 16 sz. mise mondatott. Esténkint ismerős püspökök vagy theologusok számos látogatását fogadtuk. A schema, mely fölött a tárgyalás folyt, 96 negyedrét és kis szük nyomásu oldalt tett s minden a legszebb rendben és parlamentáris modorban folyt le. Az ülések a sulpitiánusok seminariumában tartattak, vagy pedig (a plenarisok) a székesegyházban, hol kiválólag a theologusok beszéltek, de szavazás nem történt; a nyilvánosak coram populo tartattak a székesegyházban.

A két uj apátságot illetőleg azt hallottam a Gen. Proc. Pucci-Sisti apáttól, hogy folyamodásom jól fogadtatott és helyben is hagyatott, de a Breve Apost. még nem érkezett meg.

Az elnökválasztásnál, mint Excellentiád már tudja, egy democrata,* a new-yorki kormányzó győzött (Cleveland), ki fia egy presbyteriánus predikátornak. Mivel Blaine, az ő ellenjelöltje, egy kath. irlandi nőt bir anyául s az ő testvérei mind katholikusok, az irlandiak ő reá szavaztak s csak 1000 szavazat hiányzott, hogy elnökké ő választassék. Pennsylvánia 80,000 majority-t adott neki, a mi democratikus county-nk (Co.-kerület) ez alkalommal csak 5 szavazat majority-val birt; egy öreg presbyteriánus predikátor egy toaszt által (Rum, Romanism, Rebellion) megfosztotta azon 1000 szavazattól New-Yorkban, melyek hiányzottak neki. De a democraták magok is sokat szenvedtek.

A mi aratásunk igen kitünő volt, a nyugati részeken annyira, hogy a parasztság igen szenved most ez által, amennyiben a gabona fölötte olcsó s nem éri meg a munkát. Mindenfelé munkátlanság, strikes-ek és pénzhiány. Hová fog ez vezetni, az ég tudja.

Azon magyarországi plebános urnak, ki az Amerikába való jövést és az itteni apostolkodást illetőleg Excellentiádnál levélileg jelentkezett, azt lehetne felelni, hogy, ha csakugyan átjönne, legtanácsosabb volna neki, New-Yorkban vagy valamely más nagyobb városban letelepedni és a lelkipásztorkodásban ott segédkezni, teszem egy német községben, mig Amerikát jobban megismeri Az assistensi, cooperatori vagy segédlelkészi minőségben működő papok évi fizetése itt körülbelül 6—800 dollár;**

* Az Egyesült-Államokban tudvalevőleg két párt létezik jelenleg, a republikánusok és a democraták. Az előbbiek radikálisabb elveket vallanak, a hagyományokkal szakitanak, centralistikus irányzatot követnek, a Washington-féle ősi alkotmányon egyik rést a másik után ütik s egységes állam felé törnek az egyes foederalistikus államok jogi köreinek rovására. Mindezek ellenkezőjét teszik és vallják a democraták, tehát a helyesebb irányt ezek követik. Clevelandot magát igen becsületes, fáradhatlan embernek mondják s igy kormányrajutása a helyesebb régi iránynak sok jót látszik igérni. (Sz.)

** Figyelembe veendő itt, hogy ez összeg ugyan 1200—1600 forintnak felel meg, de a drágasági viszonyok Amerikában olyanok, hogy 2—3 dollárt kérnek, amiért mi 1 forintot adunk. (Sz.)

a többi magától jönne. New-Yorkban ezer és ezer magyar él; az illetőnek arra kellene törekedni, ezeket egy községbe egyesiteni és számukra templomot épiteni, természetesen az érsek vagy püspök engedélyével. Ha az illető derék, buzgó ember, praktikus észszel, e dolog nem volna oly nehéz. S..... magyarországi városból két tanuló jött át hozzánk, de ezekkel nem voltunk szerencsések, mert honvágy bántja őket s vissza akarnak térni hazájukba. Két ferenczrendi is jelentkezett nálam, de ezeknek nem felelhettem még: legjobb volna nekik itteni ferenczrendiekhez csatlakozni.

Oly papok, kik a magyar nyelv mellett a németet is beszélik, minden egyházmegyében találhatnának itt fölvételt, és legalább bizonyos időkben a magyar vasuti munkásokon segithetnének, kiknek a sz. gyónásra adhatnának alkalmat, mint ezt az én papjaim és mások is tenni szokták. A püspökök nagyon örülnek, ha ily pap akad a nép maga rendesen, szivesen és bőkezüen fizet az utazásért és fáradságért; de bizonyosat nem lehet mondani, mig az illető nincs itt. A mi perjelségünk Newark-ban (nevezetes város New-Yersey államban s csak 4 órányira New-Yorktól) minden jövevényt szives vendégszeretettel fogadna, mig az alkalmazást találna. A new-yorki ferenczrendiek, capucinusok, redemptoristák szintén megtennék ezt szivesen. De bátorságot és bizalmat mégis csak magával kellene már az illetőnek hoznia.

Ez körülbelül minden, amiről irhatok. Politikával foglalkozni sem kedvem, sem hajlamom, azonkivül rendi ügyeink, lelkem üdve és egészségem, mely igen gyönge, eléggé elfoglalnak. Csodálom, hogy a zsinatnál annyira kitartottam; csak három praelatus volt ott jelen, nálamnál öregebb.

Mindnyájan igen örültünk, hogy Európában ismét két benczés lett bibornokká. Reménylem, hogy Excellentiád egészsége megjavult s kivánom, hogy ily állapotban még sokáig megmaradjon, javára rendjének és hazájának.

Imádkozzunk hűségesen egymásért s munkálkodjunk együtt amig s amint lehet! Maradok őszinte szeretetben és nagyrabecsülésben Excellentiád lekötelezett rendtársa

Wimmer Bonifácz,
apát.

VEUILLOT LAJOS.

(Szerkesztői eszménykép.)

(Folytatás.)

S valóban, V. irodalmi geniejét barát és ellenség egyhangulag bevallva elismerik, hogy a 19. században ő volt Francziaországnak legnagyobb publicistája és legjobb próza-irója. „V.-tal Francziaország legelső irója halt el“ — ugymond a magvasság- és irályban oly nagyszerű Cassagnac Pál — és e vélemény szabad nyilvánitásával nem áll egyedül, sem nem az ő tolla alól került ki az első ízben. Évek hosszú során át, a viadal tüze közben, tehát nem is az emlékbeszédek hizelgő hangján, az irodalom legavatottabb ismerői és személyének legnyiltabb ellenségei is kényszerültek V.-nak az irodalom minden terén kimagasló tehetségét elismerni kendőzetlen őszinteséggel. Sőt találkoztak, kik egyenesen kimondták, hogy Francziaországban csak kivételesen vagy tán még soha sem tünt föl oly iró, milyen V. Lajos volt, mint ki az igazi tiszta franczia nyelvet teljesen ismerte, azt erőltetés nélkül kezelte és általa gondolatait mintegy játszva, világosan, erőteljesen és tetszetős alakban kifejezni birta. „Ki olvashatná mindezeket csodálkozás nélkül — kérdi Sainte-Beuve, a legfinomabb franczia kritikus, V. néhány hirlapi czikkét birálgatva — V. ékesen szóló, lelkesült vallásos és teljesen franczia, — vagy hogy az ő irályával szóljunk: csak ugy ragyog a legcsillogóbb életszikrák tüzes villámaitól. Igazán nem ismerek ily nemes prózát, melyre a

sajtó büszkébb lehetne.“ V. egy másik ellensége, az általa annyiszor rendre utasittatott Sarcey pedig imigy nyilatkozik: „Olvassuk csak az 1847, 1848. és 1849. kamaraülések felől irt czikkeit: valóságos drámák, melyekből a szellem és szeszély csak ugy csillog-villog. Minden politikai személyiségnek megvan azokban komoly vagy mulattató szerepe, mintegy halljuk és látjuk őket, ide-oda mozognak szemeink előtt a müvész mesteri ónjának néhány találó vonása által megelevenitve... La Bruyère nem lehetne finomabb, képzelődése bizonyára utol nem éri. Ha valaki majd századok mulva tanácskozó gyüléseink felől részleteket akar olvasni, csakis ezen czikkekben kell azokat keresnie, miként XIV. Lajos udvarának hű képét Saint Simon emlékirataiban.“ Irálya világos, magvas és népszerű. V. irályát elnevezhetjük Bossuet és Voltaire nyelvezete egyesülésének. Ez utóbbival közös viztiszta átlátszósága és könnyüdsége, az elsővel méltósága és magasztossága. De még igy sem jellemeztük V. irályát teljesen, mint aki magamagának sajátos irályt teremtett, melyet hogy megértsünk, épen nem elégséges egy kisérlet vagy egy könyvének olvasása, mert irálya mindenkor a legapróbb részletekben is a tartalomhoz, alakhoz és tárgya körülményeihez alkalmazkodik. Még tán legalkalmasabbak volnának V. művei közül „Çà et là“ vagy „Le parfum de Rome“ a tanulmányozásra, hogy nyelvezetéről megközelitő fogalmat nyerhessünk; csakhogy ezeket meg az általa föltalált proza-verses alakban irta, mely más művekben alkalmazható. Különben is megjegyezzük, hogy munkáinak középszerű átforditása által idegen nyelvekre V. irálya élvezhetlenné, majdnem gyülöletessé válik, — a jó forditás pedig épen annyi figyelmet és nyelvbeli jártasságot feltételez, amennyit költői műveknek átültetése kötött alakban.

Megszoktuk V.-ban csak a hirlapirót látni. Csakhogy V. nagyot és maradandót alkotott az irodalom legtöbb ágában, és neve épen ugy elválaszthatlan a szépirodalmi és birálati productiótól, mint a hirlapirói munkásságtól.

Habár ifjukori termékek: regényeinek alapterveiben annyi az eredetiség és önálló gondolkozás, kidolgozásaikban annyira szellemesek és költőiek, hogy akár szakbeli regényirónak is becsületére válnának és közülök néhány — L'honette femme és Corbin et d'Aubecourt — akkor is kézről-kézre fognak járni, mikor majd a legtöbb divatos férczelmény régen sutba került. Költői tehetségét pedig barátai és ellenségei annyira becsülték, hogy verseinek közzétételét mintegy aggodalommal várták, és Róma fenséges megéneklőjétől majdnem a gyengeség jele gyanánt vették, midőn „satyráit" és „Viperáit" nyilvánosságra hozta. Nem akarjuk tagadni, hogy nemes és szabad muzsája a franczia versalkotás szűk korlátai között nem a legotthonosabban mozog, és mi magunk is szivesebben látjuk hegyi sasként a kötetlen próza-ritmusok széles szárnyain a magasba röpködni; — de azért még sem lehet állitani, hogy verseinek csupán szerzőjök neve kölcsönözne értéket. Az élet- és jellemrajzban páratlanul megállja helyét; az irodalmi kritika és a szellemességtől szikrázó tárcza-irás terén pedig az Odeurs de Paris szerzőjét alkalmi tanulmányainak magaslatára még magok a legnagyobb mesterek — egy Jules Janin, Sainte-Beuve és de Pontmartin — sem képesek követni. — A müvészetről is általában elérhetlen finomsággal, legmélyebb igazsággal és legjobb izléssel kidolgozott tanulmányai maradtak. Nem tudom már ki mondta — de bárki volt is, igazat mondott — hogy Mozart és Murillo felől egyetlen franczia sem irt oly szépen és lelkesülten, mint a tollal harczoló Veuillot. De épen az teszi V.-ot oly nagygyá, hogy nála sok olyasmit csak mellékes dolognak szoktunk tekinteni, mik másokat egymagokban nevezetesekké tettek; hogy hirlapirói hadjáratai közben szabadságidejét mesteri müvek alkotására forditja — minők Cà et là, Le parfum de Rome, Leslibres penseurs—; más részről pedig Páris mérges gőzkörében, az anyagelvüség és romlottság fakó ege alatt, a mindennapos pörpatvar és harcz, az egyház és haza sorsa iránti aggályok között is — daczára az undornak,

fölháborodásnak és kifejezhetlen utálatnak, melyet környezetének látása benne naponkint megujított, a hitnek és szeretetnek eszményi magas röptét, idealismusát megőrizte, — és látva a nyomort, majd bottal, majd karddal harczolva, még mindig megmaradt kedve a béke, szent boldogság és lelkesülő szeretet bájos képeit rajzolgatni (Fiesole és Murillo), vagy kedélyes és finom idyllek rengedezésével kedélyét felüditeni. Ki V.-ot teljesen ismerni és méltányolni akarja, az soha ne felejtse, hogy ezen hirlapiró, harmincz év küzdelme után, hattyudala gyanánt a békességnek könyvét irta meg, melyet inkább lehetett volna várni egy önkivületbe ragadtatott remetének összekulcsolt kezeiből, mint egy kifáradt csatárnak poros tolla alól. V. hazájának szétszórt gúnyhóiban csak mint a „Jézus Krisztus élete“ czimű könyvnek irója ismeretes, — és talán ez legszebb és legnépszerűbb munkája.

Ismételjük: a sajtó és kritika, jóbarát és ellenség egyaránt elismerik és magasztalják V.-nak tehetségét; azonban a nézetek határozottan megoszlanak, mihelyt az elhunytnak tevékenysége vagy a kritizáló pártja iránt elfoglalt álláspontja jön kérdés alá. És ezen érdemben nemcsak a leghangosabb szemrehányásokkal és legelkeseredettebb vádakkal, hanem a legaggályosabb és — csak mondjuk ki — igazolt föntartásokkal állunk szemben.

V. nem tagadhatja, hogy az ujságirás volt legelső kenyere; meglátszik rajta, hogy e vallásáról félig-meddig elfelejtkezett, de éles látó tárczairó megfordult a restauráczio szerkesztőségi irodáiban és megismerkedett a kulisszák titkaival; meglátszik rajta, hogy nem hiába tanulmányozta Voltairet és Rabelaist; hogy igazán a — nép gyermeke volt, ki a párisi utczasuhanczok között nevelkedett; hogy nem haszon nélkül lapozgatott ellenfeleinek könyveiben és ez által tett szert a sarcasmusnak ama hatalmas adagjára, mely nemzetének szájaize szerint lévén, a győzelmet részére biztositotta.

A hitetlenek, forradalmárok és szabadelvüek előtt abban állott legfőbb hibája, hogy a rosszat mindenütt és

minden alakban fényesre fent kardjával nemcsak megvagdalta és rajta eret vágott, hanem különösen azt vették zokon tőle, hogy néha a nemesebb fegyvert sútba dobván — furkósbotot és korbácsot ragadott vagy épen az iskolai virgácsot suhintgatta, csakhogy a csacska nyegleséget elhallgattassa.

Vannak emberek, kiknek egész életükön át egyéb dolguk sincsen, mint hogy mindent, mi nagy és szent, kigúnyoljanak, az utcza sarába letiporjanak vagy a nevetségesség bohócz ruhájába öltöztessenek, — kiknek mintegy üzletük minden becsületes meggyőződést üldözni, a buzgóságot képmutatásnak, a lelkesedést üldözési maniának bélyegezni, minden jócselekedetnek árnyéka gyanánt a gonosz szándékot a képre rajzolni; kik nem válogatnak az eszközökben, hogy az igazságot megbuktassák.... Ezen emberek vetik szemére V.-nak, hogy igazainak védelmére a sarkasmus, irónia és a személyes támadások fegyvereihez nyulni nem vonakodott!

A liberalismusnak különféle árnyalatai egy ideig azon hitben ringatództak, hogy e fegyverre csak is ők nyertek monopoliumot; hogy a katholikusok között nincs is erre fegyverfogható ember, vagy, hogy a katholikust már helyzetének sajátossága is eltiltja e fegyver használatától. Voltairenak, a 18. század ezen rettegett gúnyolójának nem volt nagyobb ellensége Frènonnál, azon egyszerű okból, mert csakis ezen kritikus kisérlette meg az istentagadót nevetségessé tenni. Ha meggondoljuk, hogy Voltaire óta gúny és csufolódás a vallásellenes sajtóval ördögi szövetségre léptek, nem lesz jogosulatlan a kérdés: miért engedjük át e rettegett fegyvert egyedül az ellenségnek? Hát a hitetlenség, ledérség és szemtelenség nem érdemlik meg a megvetés átkát? vagy annyira tiszteletreméltó dolgok-e ezek, hogy a gúny és nevetségesség szégyenpadjától távol kelljen maradniok? Hol van megirva azon keresztény vagy természeti parancs, mely az iróniának és sarkasmusnak alkalmazását a napi sajtó hasábjain eltiltja? A komikum a bünt csupán csak a

szinpad deszkáin sujthassa? V. Lajos ellenkező nézetben volt — és mi is vele tartunk. Mert a ki — miként ő — ellenfelei legtöbbjének alávalóságát, tettetését és ostobaságát az igazság iránti lelkesedéssel, véleményének meggyőződésével és becsületességének igazolt haragjával tulszárnyalja, — ki még hiszi, hogy nyilt harczban minden becsületes fegyver meg van engedve és hogy még nem járta le magát a hadviselő felek jelszava: háboruban a leghasznosabb fegyver a legjobb: az dobjon első követ V.-ra és elvére: le ridicule tue! Vajjon az istentelennek személye és öndicsérte neve többet ér a legszentebb igazságnál — a népek lelkénél? Nagy szavakkal nem lehetett V-on kifogni, mint akinek sokkal több élettapasztalata volt, hogysem a szabadság, meggyőződés és türelemféle czifra frázisok fátyolán keresztül nem látta volna meg a gazembert, vagy mint maga nevezi — a gredint. Különben V. nagyon jól megtudta különböztetni az ártatlan tévedőt az alávaló népbolonditótól. V. az ostobaságot magát soha nem csufolta és a magán ember soha sem volt nyilainak czéltáblája; csak ott lépett fel határozottan minden himezés-hámozás nélkül, hol a gonosz nyilvánosan szerepelt és általános szerencsétlenségtől lehetett tartani. De ki a meggyőződéséhez hű embert becsülni tudja, el nem itélheti V-ot azért, mert azt tartotta, hogy jobb a hamis próféta tekintélyét minden becsületes eszközzel lerontani, jobb a gyujtogató jobbját levágni, mintsem negélyezett udvariasság fejében a tévely elterjedjen vagy a ház lángba boruljon.

Különös! az egyháznak legádázabb gyülölői egy másik szemrehányással állottak elő, farizeusi szemforgatással gyászolván a V. munkássága következtében az egyházra hárult károk fölött... És a hitetlenségnek még ezen szóvivői is akadtak igazoló pártolókra akárhány gyávalelkü katholikusban— —.

Azt mondták: Veuillot az egyetlenséget szítja a katholikusok táborában és czivakodásokra ad okot a franczia klerus tagjai között. Sajátságos ellenvetés! Ugyan-

azon férfiu tehát a szakadás előmozditója, ki életét áldozza föl, hogy mindeneket a kath. egységnek Istentől kirendelt központjához elvezessen? Talán azért, mert V. állhatatosan, minden mellékes tekintetnek háttérbe szoritásával e központbani egyesülés szükségességét hangsulyozta, mi által sok szivnek titkos óhaja, a gallicanismussal és a forradalom halhatatlan elveivel váltott szerelmes kacsintgatása jött napfényre?... De árt-e az orvos betegének, ha a benső részekben lappangó mérget fölszinre hajtván, a sebet felmetszi és igy a gyógyulást lehetővé teszi? Nem V. gyujtá meg és éleszté az egyenetlenség tüzét, hanem egyesegyedül csakis azok, kik az egységnek V. által hirdetett elveit elfogadni vonakodtak. Minden az igazi egységnek őszinte barátja V. részén állott. V. az ő eszméit nem önmaga találta föl, csak ismételte azt, mit Róma mondott és amit Róma hasznosnak itélt. Egyébiránt elhunytunknak elve volt: „A szükséges hasznos és egyszersmind korszerű.“ Az összes kath. hirlapirók között V-ot illeti meg a dicsőség, hogy a legbensőbb, legteljesebb és legőszintébb érintkezésben állott Rómával, — és ez megczáfolhatlan érdeme.

Szemére hányták, hogy a pápára és püspökökre fölerőszakolta magát és határtalan merészsége által fölöttük uralkodott... A világ mindent előbb elhisz, mint az igazat, és csakis ezen hitetlen világ képzelhette a szemfüles kádárfiú előtt IX. Piust — remegve... Pedig épen V. volt az, ki 1847-ben, midőn Gioberti a pápát Olaszország liberalis papságával együtt saját utjára akarta csábitani és a jezsuitáktól rossz néven vették, hogy a többi rendekkel ellentétben minden tüntetéstől távol maradtak, — épen V. mondá: „Ami a jezsuitákat illeti, én csak azt mondó vagyok: valamint eleddig, ugy ezután is legokosabb a pápa után indulni... inkább reverendájába kapaszkodjunk, semhogy magunk után kényszeritsük... A pápa elég bölcs arra, hogy magát sem előre, sem hátra tolatni ne engedje, mert biztonság lakik árnyékában.“ Félreismerné IX. Pius jellemét az, ki elhinné felőle, hogy

valaha egy szegény ujságiró előtt meghunyászkodott — azon Pius, ki még királyok és nemzetek kedveért sem tágitott egyetlen lépést utjából. De V. műveiből is a legszebb lapokat, szivéből a legdrágább gyöngyöket tépnők ki, ha kétségbe vonnók Krisztus helytartója iránti gyermeki tiszteletének és engedelmességének őszinteségét.

Hanem V. nem átallott — mondják többen — magasrangu és érdemteljes férfiak ellen fellépni, és pedig — miként fellépni! A miként-hez tán férhetne szó, ha éppenséggel ez volna az ellenvetésnek végső és legfőbb oka, — de ha az ellenvetés szóvivői őszinték akarnának lenni, be kellene vallaniok, hogy gáncsoskodásuk nem V. fellépésének módjára, hanem magára a fellépésre vonatkozik. Még egyszer: ki akarja gáncsolni, de ki is gáncsolhatja — megérdemlett dicséret helyett — V-ot azért, mert ő határozottan, állhatatosan, emberi félelem és személyes tekintetek nélkül azt védelmezte, mit nem csak egyénileg tartott igaznak, hanem mit a hit maga is, mint igazságot tanit? Nem lett-e volna V. hűtelen publicistai kötelességéhez, ha meg nem támad és birál nyilvános irodalmi és hirlapi közleményeket, melyek felől joga volt feltételezni, hogy a szent atyának nem tetszenek és hazáját szerencsétlenségbe döntik? S bár érdemes férfiak tollából folytak e közlemények, V.-nak joga és kötelessége volt annál határozottabban tiltakozni ezen áramlat ellen, mennél nagyobb és megtámadhatlanabbb volt azok tekintélye, kik azt meginditották. Igaz, V. néhány esetben kiméletlen volt; de alig ismerünk irót, kit az ellenfél már megelőzőleg kiméletlenebbül és igazságtalanabbul megtámadott volna; s ha V. néha ezen urakkal kissé keményebb hangon beszélt, azt neki annál inkább elnézhetjük és megbocsáthatjuk, mert ellenesei neki erre elégséges okot adtak. S midőn 1872-ben maga IX. Pius is indittatva érezte magát a béke kedveért harczoló katonájának a mérsékletet és szeretetet figyelmébe ajánlani, V. az Universben közzétett alázatos és megható válasza után ezt irja egyik barátjának: „Daczára az óriási lármának és

zajnak, lelkiismeretem a szeretetlenség vádja miatt teljesen nyugodt; kinyilvánitom, hogy czikkeim miatt teljes életemben a gyónás alkalmával alig tizszer kellett magamat vádolnom; azt pedig bizton állithatom, hogy nyomtatott hazugság miatt — soha!" (Kézirat — 1872. ápril 26.) Veuillot — mint önvallomásában olvassunk — vagy tizszer hibázott a szelidség és szeretet parancsa ellen, — de mégis szabadelvü ellenesei az utolsók, kik ezt neki szemére lobbanthatják, mert V-tal egybehasonlitva, ezen erényt ők még kevesebbé ismerték és gyakorolták.

Feltünőleg foglalkozunk bővebben e tárgygyal, mit a higgadtan és személyeskedés nélkül itélendő utókor igazolni fog. Ma még V. eljárásának helyessége elvileg lehet kérdésnek tárgya. Nekünk katholikusoknak — ugyszólván — megrögzött hibánk, hogy a politikai küzdtéren annyira szükséges mérsékletet és okosságot felcseréljük a gyengeséggel, azt vélvén, hogy szelidség és engedékenység által mindenütt czélt érünk, az ellenfélben mindig a legjobb szándékot és legőszintébb jóakaratot feltételezzük; bizonyos személyiségek iránt kiváló tiszteletet fitogtatunk és inkább hallgatunk, semhogy igazainkat a nagylelküség és ugynevezett türelmesség szabadalmának koczkáztatásával is megvédelmezzük. Csak nem torzsalkodni! csak nem ingerelni! — a gyáva katholikusok hadi szabálya. Eltekintve ezen alapszabály követőinek naponkinti csalódásaitól, azt a katholicismussal ellentétesnek, lényegével ellenmondónak kell nyilvánitanunk. Az igazság bizonyára önmagában is nagyszerű, de győzelemre csak emberi közreműködés juttatja. Határozatlanság, kislelküség és tulzott elővigyázat épen oly elhibázott lépések a győzelem felé, mint az örökös zsémbelődés vagy hirtelen megrohanás. Non veni pacem mittere, sed gladium — ugymond az Üdvözitő — és századok történelme igazolja, miszerint csak okosság és férfias bátorság, szünetnélküli harcz és kihivás által érhető el a czél. V. távol állott a képzelődéstől és ábrándozástól, de rögtön lobbot sem vetett: egyszerű, de egész ember volt, ki tudta mit akar, és

egészen akarta, a mit egyszer elfogadott. Elég leczkét és tapasztalást adott neki az élet, hogy beláthasssa, miszerint a forradalom és kereszténye llenes irányzat csak azon jogokat hagyja meg az egyház és a katholikusok birtokában, melyeket ezek mintegy kierőszakolnak és csak naiv gyermekes ész hiheti, hogy a hazugság ördöge szabad akaratjából és meggyőződésből akár hajszálnyit engedjen át az igazságnak. Az élet harczmezején ész és erő döntenek, férfias elhatározottság és bátorság segitenek. Politikai kémek, diplomatikus kétszineskedők, az igazság susogó leventéi, aprólékos tekintetek illemtanárai, jogos igazaik szégyellős koldusai — a meggyőződésnek, akaratnak és bátorságnak ezen sphynxei — nem is voltak V. emberei; előtte csak az volt férfi a gáton, ki összes tehetségeit egészen határozottan az egyszer már bevallott eszmének szolgálatára szenteli. Hogy V.-ot küzdelmei közben nem a harczi dicsőség utáni vágy, személyes érdekek vagy lázas ábrándozás vezérelték, tanusitja a kétrendbeli csapás, mely (a püspöki) 1852, és mely (a császári) 1860. érték az Universt.

Az első csapás után ezeket irja V. egyik ismerősének: „Azt hittem, hogy az Univers jelen alkalommal nem birja ki az orleansi püspök fenyitékét; már-már bele is nyugodtam, nem mintha féltem volna a küzdelemtől, hanem mert a visszavonulást minden hátrányaival együtt jobbnak és óhajtandóbbnak tartottam a győzelemnél, melyet látszólag az egész episcopatus fölött arattam volna.“ Igy ir V. és — hazugságról a mai napig senki sem merte vádolni.

1860. év jan. 28-án kapta kezeihez V. a Nullis certe encyclicát, mely a szentszék elleni utóbbi merényletet kárhoztatta. V. egy pillanatra sem felejtkezett meg abbeli kötelméről, hogy ezen okmányt honfiainak tudomására kell hoznia, de abban is bizonyos lehetett, hogy ezen publikáczió adja meg lapjának a halálos döfést. Oda mutatja munkatársainak az encyclicát: „Ime, ez a mi halálunk; holnap betiltják lapunkat!“ De mivel szükséges-

nek látta, hogy a kath. Francziaország a pápa elitélő szózatát meghallja Napoleon politikája fölött — V. hiveivel egyetemben nyitott szemekkel megy a halál elé... az encyclica megjelent, az Univers pedig még ugyanazon napon be lett szüntetve 7 hosszú esztendőre. — —

Ki merné tagadni, hogy az ilyen kath. hirlapirónak, ki ezen óriási áldozatra képes, mindig fönnmarad joga szavát a legjobbakkal szemben is érvényesiteni? Különben V. összes polemiájára alkalmazhatjuk következő szavait képletes értelemben: „Életemben megszámlalhatlanul többször megtámadtak, mert Molièret nem tartottam tisztességes embernek, mint megtámadták Proudhont, ki igy szólott: Isten a rosz.“

Zalavári.

(Vége köv.)

IRODALOM ÉS MÜVÉSZET.

Kibékítése az egyénnek és családnak a vallással, és az államnak az egyházzal. Dr. Schlauch Lörincz szatmári püspök elnöki megnyitó beszéde a szent-László-társulat 1884. nov. 27. közgyülésén. Ára 30 kr. Megrendelhető Ráth M.-nál.

(Vége.)

Nem kevésbé fontos, mint szövevényes az egyház és az állam közti viszonynak kérdése, mely bármily elmés theoriákra lehet fektetve — a könyvekben, a gyakorlatban mégis annyi nehézséget tüntet föl, hogy eddig a legnagyobb államférfiak sikertelenül fáradoztak annak általánosan megnyugtató megoldása körül. A caesaro-papiától — kezdve le a legujabb egyházpolitikai non-sensig, mely „a szabad egyház a szabad államban“ nyert kifejezést, minden meg lett kisértve.

Emberi dolog, hogy a legszebb eszmékbe belejátszik az érdek, a legnemesebb törekvésekbe belevegyül a

szenvedély. Aki a vallást és a társadalmat, az egyházat és az államot csak mint küzdő feleket tekinti, kiknek egyéb feladatuk nincsen, mint egymást legyőzni, ugy hogy a hatalom összege, melylyel egyik a másik fölött bir, jelezné egyszersmind a körnek jogosultságát vagy jogosulatlanságát, melyben mozoghat, az kielégitő megoldást soha sem fog eszközölhetni.

Az egyház társadalmi természettel bir, az állam politikai hatalom, a kölcsönhatás tehát olyannyira természetes, mint természetes a nagy müvelődési eszméknek egyes nemzetek törekvésére való visszahatása. Az államnak harcza az egyházzal és viszont, felforgatása a természet rendének, melyet elkerülni az egyiknek éppen ugy az érdeke, mint a másiknak. Az egyház nehezen nélkülözheti az állam támogatását, mert lehetetlen, hogy működésében oly jogtérre ne lépjen, melyet az állam képvisel és amelyen, ha az állam jogait tiszteletben tartja, ezt tulajdon jogbiztonságának érdekében is teszi. Az állam tekintélyének lealacsonyitása csak tulajdon gyengitését fogná maga után vonni.

És viszont az állam nem taszíthatja el magától az egyházat, mert oly térre szorithatná, melyen már nem „a szabad egyház a szabad államban,“ hanem a „status in statu“ elve fogna érvényesülni minden kellemetlenségeivel együtt.

A kölcsönös támogatás mértékét nem az elméletek, hanem a sajátlagos viszonyok és a történelmi fejlődés határozzák meg. A kifejlődött viszony is nem a jogfeladás, hanem a kölcsönös engedmények szempontjából a jogkörnek minden összetévesztése nélkül birálandó meg.

Ahol a katholikus egyház a századok folytán szoros viszonyba jött az állammal, ennek részéről előnyökben részesült, a jog és törvény védelme alatt vagyont szerzett, ahol sok világi vonatkozásu ügyeibe, tevékenységére, iskoláira, a benső összeköttetés miatt az államkormány befolyást gyakorolt; hogy ott az egyháznak nagyobb szüksége van az állam támogatására, mint másutt, ahol a

kölcsönhatás nem öltött oly barátságos viszonyt, az magából a dolog természetéből foly.

Nagyon tévesztett volna azonban a felfogás, mely az államnak ezen nagyobb mérvü támogatásából az egyházra nézve azon következtetést vonná, hogy az ezáltal az alárendeltség sorsára jutott. Átruházott hatáskörben működni, még nem vehető jogfeladásnak sem az egyik, sem a másik részről. Ami eredetileg és természetszerüleg egyházi jog volt, az a hosszú gyakorlat által nem változhatik át állami joggá, és viszont. Az absorptio elmélete végeredményében szakitást idézne elő, mely sem az egyik, sem a másikra nézve haszonnal nem járhat.

Ha az egyházra nézve a lét és nemlét kérdése állittatik fel olyformán, hogy csak a kettő közt választhat: vagy az államban élvezett jogainak, előnyeinek megtartása mellett meghajolni az államhatalom előtt, feladni ősjogait, melyektől független tevékenysége és egész léte feltételeztetik, szolgájává lenni a hatalom kezelőinek és ezáltal megszakitani a solidaritást az összes katholicizmussal; vagy pedig sánczba dobván különleges bármely kecsegtető érdekeit, kibontakozni az állam mindenhatóság a már semmi támogatást nem nyujtó hatalomnak karjaiból; — a választás az egyházra nézve valamint sohasem volt, ugy ma sem lenne kétes.

Az elvek mindig hatalmasabbaknak bizonyultak be, mint az emberek, és ha valamely országban a dolgok külső látszata szerént az egyház állása a hatalommal szemben gyenge, nyomás esetére vagy jogfosztás után a látszatot felváltják a dolgok mélyében fekvő elvek.

Elv és történelem egyaránt feltüntették a dualismust, mely az életnek két hatalmas tényezői közt, az egyház és állam közt fennáll, feltüntették másrészt azon számtalan érintkezési pontokat, melyek a két hatalom közt léteznek; de feltüntették egyuttal annak szükségét, hogy nem a harcz, hanem a kölcsönös megértés biztosithatják csak a nyugodt és üdvös haladást. Az egyház sohasem kivánta az államot absorbeálni vagy nullificálni, sőt min-

dig fennhangon hirdette annak fenhatóságát; de egyuttal megkülönböztette ezt az állam mindenhatóságától. Nem ismerte el az állam absolut hatalmát, mert ilyen nem is létezhet, különben megszünnék minden szabadság, megszünnének az egyéneknek szellemi és anyagi jogai, megszünnének a korlátok, melyeket a természetjog mindenkinek szab. Támogatását sohasem vonta meg, egyiránt tisztelte a monarchiát és a köztársaságot. Elválni az államtól nem kivánt és nagy sulyt fektetett annak jóakaratára. Erőszakosan eltaszítva azonban vagy üldöztetve, önállólag folytatta utját, küldetésétől egy perczig sem távozott, jogait védelmezte nyugodtan, nemesen, menten minden gyülölettől vagy roszakarattól.

Az államtól eltaszított egyház önerejére van utalva, és már csak önfenntartási ösztönből is nagyobb szeretettel és hévvel ügyei fölött őrködni. Utjában lehetetlen, hogy az államhatalommal ne találkozzék; lehetetlen, hogy az emberi szenvedélyek természeténél fogva érdek összeütközésbe ne jöjjön, és ekkor kifejlődik a harcz, melynek bármily kimenetele is legyen, az vagy az egyház vagy az állam, mindkettő gyengitésével fog végződni.

Ha valaki tehát az állam közti viszonynak rendezését szükségesnek tartja, annak tartózkodnia kell minden bármily kecsegtető elméletnek erőszakolásától.

Aki a vallást nem tartja erkölcsi erőnek, szellemi tényezőnek a népek életében; aki elfogult, aki nem tud felülemelkedni a köznapi chauvinismuson, aki subjectiv felfogását reá akarja erőszakolni más meggyőződésekre és az életből kifejlődött, az életben létrejött alakulásokra; aki hozzá nem szokott ahhoz, hogy tiszteletben tartsa a becsületes meggyőződést és a szabadságot; szóval aki nem államférfi a szó legnemesebb értelmében, az ne fogjon hozzá rendezni azt, amiben a századok kulturája annyi nehéz harczot vivott.

Miután pedig a vallás a leghatalmasabb ruganya a népéletnek, olyannyira, hogy az emberek készebbek vagyont, szabadságot, családi örömet, az életnek legnagyobb

kincseit is sánczba dobni, inkább a rabság legsulyosabb: szenvedéseit eltürni, mint vallásukat elhagyni: a bölcs államférfi számolni fog ezen hatalmas tényezővel. Miután a vallási élet mindig különállónak tartatott a polgári élettől, és a caesarok csak akkor vélték biztosítottnak hatalmukat, ha e czimhez a Summus Pontifex nevezetet is csatolhatták; miután a „forum" nem tartatott egyedüli helyül a népélet nyilvánulásainak, hanem melléje állittatott a „templum" is; miután végre ma a nézetek oly annyira tisztultak, hogy senki az államot nem hiszi hivatottnak arra, hogy vallást, vagy morált tanítson; nem fog e névre érdemes államférfi találkozni, aki az egyházat ignorálhatja, és ha teszi, önkárára teszi, teszi az állam kárára, a közügyek és a köznyugalom veszélyeztetésével.

Véleményem szerént az egyház és állam közti viszony rendezése nem a hatalom, hanem a társadalmi béke kérdése. Az államnak meg kellene szünni azzal, hogy ellenségét a katholika egyházban lássa.

Az ellenség ma másutt van. Az állami függetlenségnek érzete ma olyannyira ki van fejlődve, hogy csak a hypocrisis az, amely ugy tetteti magát, mintha az egyház tulsulyától félne. Az első franczia forradalom az állammindenhatóság révén kivánta megsemmisíteni az egyházat. Sikerült is azt megbénitani; de azáltal nem az állam hatalmát biztositotta, hanem teremtette az anarchiát, mely ismét a maga részéről megsemmisitette az államot. A történelem gyakran ismétlődik.

Nem veszik-e észre a kormányok és mindazok, akik esztelen zajongásokkal a kormányokat az ellenségeskedésre nógatják, hogy a katholika egyház, ezen erkölcsi és lényegében fenntartó erő helyébe egy másik hatalom, mely egész nyilvánulásaiban bontó természettel bir, hatol be lassankint az államéletbe? ha lebilincselik az egyház tevékenységét, nem nagyra növelik-e az anarchia bátorságát? Ma az államhatalommal egy uj társadalmi erő áll szemben, mely nem mint az egyház az államot szilárditani igyekszik, hanem azt szétzuzni, minden fennállót széttörni

és az egyházat az állammal együtt megsemmisíteni. Ha a kath. egyház a haladásnak, a müvelődésnek, vagy az államnak ellensége lenne, akkor miért fordul e társadalomnak ezen ellensége az egyház ellen is? Vagy azt hiszik, hogy egy eszmét törvények és erőszak által meg lehet semmisíteni? A tapasztalás mást bizonyít. Szellemi erő csak a szellemi erő tulsulya előtt hajol meg; az erkölcstelenséget pedig csak az erkölcsiség győzheti le.

Mi, kik hazánkat mélyen szeretjük, aggódnánk, ha az előjelek után itélve, ezen irány Magyarországban is lábra kapna; de aggódnánk — különösen azon, ha a felületesség a külföld utánzásában oly elveket hangoztatna, melyekkel daczára minden elaltató ovatosságnak, minden megnyugtató biztatásoknak nyugtalanitják a kedélyeket. Mi, akik nem alszunk; mi, akik látjuk az egyház elleneinek és kivált a vallástalanság térfoglalását, mi kik a békét proklamálni halljuk azon oldalról, ahonnan tevékenységünk és jogaink csorbitása czéloztatik; mi, kiknek a bárány és a farkas meséje nem ment ki emlékezetünkből, mi nem fojthatjuk el azon ohajunkat: vajha azok, akiket illet, felismernék, hogy Magyarországban sem szükség, sem ok nem forog fenn arra, hogy a kedélyek felzavartassanak, bármely oldalról is történjék ez. Nagy felelősséget vállalnak azok magukra, kik öntudatlanul az elvek és következményeik nem ismerésével mozditják elő azon törekvést, mely a kath. egyház és a magyar állam közt fennálló kilencz százados békét megzavarni igyekszenek.

A katholicizmus a magyar monarchiának ős vallása. Ő teremtette a magyar államot, és csak a roszakarat gyanusithatja azzal, hogy tulajdon gyermekének ellensége. Közte és a magyar állam közti viszony nem a concordatumok, nem a pactum conventumok, nem a békekötések, nem a törvény betüjének szüleménye. Együtt született itt e földön, a magyar állammal, együtt nevekedett, együtt vérzett és ha a magyar állam megdől, a katholicismus e földön idegen lenne idegenek között. Ezt érezzük, ezt tudjuk, és mivel ezt tudjuk, mi szeretettel fogunk, daczára

minden ellentörekvésnek, ezen államnak boldogságán csüggeni és visszautasítani mindazt, ami közöttünk konkolyt hinteni alkalmas volna.

Egy másik kötelék is van, ami a katholikus egyház és a magyar állam közti békét biztosithatja és ez: a magyar király főkegyuri joga. Ez a mi erőnk, ez az egyháznak szinte mint az országnak garantiája. A ki Magyarországban a katholicismus és az állam közt szakadást felidézni akar, annak előbb a királyi főkegyuri jogot le kell rontani, ezen jogot, mely a magyar koronának kiváltsága, mely közjogunk egyik sarkalatos része.

Ha a hazaszeretet érzete és kötelessége fűz bennünket hazánkhoz, ugy kettős kötelék füz bennünket királyunkhoz: a király felség iránti hűség és a főkegyur iránti mély tisztelet.

Feltünő csak a jog, a történelem és a helyzet nem ismeréséből származhatik az eszmezavar, mely eziránt általában uralkodik. Tán kevesen értik át a viszonyt, mely a főkegyuri jognál fogva a kath. egyház és a magyar állam közt kilencz századon át kifejlődött és mely azt sokkal bensőbbé alakitotta, mint bárhol e világon, de sokkal szorosabbá is tette, mintsem azt nagy rázkódtatás nélkül feloldani lehetne. Az egyház anyagi helyzete, az alapitványok biztositéka, az ezen alapitványokból fenntartott tanodák jellege, a hazában levő felekezetekhez való viszony, maga a sokat hangoztatott kath. autonomia kérdése a főkegyuri joggal szoros összeköttetésben állanak. Aki e kérdések megoldásához fog, annak számolni kell a magyar király ezen jogával. Aki azon kérdést veti föl, hogy miként különíttessék el az egyház az államtól, vagy miként illesztessenek be a törvény oltalma alatt szerzett százados jogai a modern alkotmányba, a képviseleti rendszerbe, a miniszterialis felelősségbe? annak azon gondolattal is kell foglalkozni: mily következménye lehetne a főkegyuri jognak elszakitása a koronától? — vagy mily visszahatása lenne ennek a magyar közjogra?

A „jus supremi patronatus“ több, mint a „jus su-

premae inspectionis.“ Az előbbit a magyar király a katholikus egyház által adott kiváltság alapján birja, és csakis a katholikus egyház irányában a kiváltság keretében és szellemében gyakorolja oly terjedelemben, mint sehol; ellenben az utóbbi állami jog és a királyi jogokhoz tartozik, melyet gyakorol minden felekezet fölött. Mindkét jog törvényeinkben gyakran felemlíttetik — kapcsolatosan sokszor a katholikus ügyekben, elkülönítve a „jus supremae inspectionis“ a felekezetek ügyeiben. A jogtudós e kettőt nem fogja összetéveszteni, a gyakorolt magyar államférfi pedig meg fogja különböztetni a jogkört, mely eljárását egy vagy más irányban szabályozza.

Ami a főkegyuri jogban egyházi jellegü, azt nem szabad állami attributummá minősíteni; és ismét ami a főfelügyeleti jobban állami természetű, azt nem szabad e határon tul terjeszteni. A főkegyuri jog sulypontja az egyházban, a főfelügyeleti jogé az államban. Az erőszakos felcserélés, illetőleg átültetés, történelmi és jogi ha misitás volna; a benső átszövődés, mely e külön természetü jogkörökre nézve Magyarországban századokon át létrejött, nem eredményezhette azt, hogy e jogok természetöket elvesztették volna. A jog eredete határozza meg annak természetét, terjedelmét és gyakorlását.*

Ezen elvek tiszteletben tartása mellett Magyarországban lehetetlenné válik az egyház és állam közti szakadás; ellenben félreismerésök nehéz küzdelmeket idézhetne föl.

De a sokat hangoztatott kath. autonomia is a királyi főkegyuri jog körül fordul meg. A római Szentszék a katholikus egyház világi vonatkozásu ügyeiben terjedelmes jogokat adott szent Istvánnak és utódainak oly tág mérvben, hogy a királyi intézkedések sokszor az

* Az itt csak rövideden felsorolt elvekről bővebb tárgyalások vannak: Dr. Konek Sándor Egyházjogtan. 1871. I. köt. 212, 213, 214 lapjain, — továbbá 228, 229, 230 lap. — Bluntschli Staatswörterbuch 7. köt. 769, 770 lap. — Lásd Verbőczy II. I. és II. Sylvester Bulláját Szalay László történelmében.

egyház beléletét is érintették. E jogokat a magyar király mindig személyesen gyakorolta, gyakorolta a magyar közjog keretében és szellemében, de a kath. egyház isteni intézményének tiszteletbentartása mellett, gyakorolta kormányközegei által is majd az esztergomi érsek-primás, majd más egyháznagyok befolyásával; ezen jogokra hivatkozik adományleveleiben, ezen jogok erejénél fogva fentartotta magának az intézkedést és a királynak fenntartatni kivánják törvényeink. A kath. autonomia tehát, amennyiben ezen jogokat, ha részben is, egy tanácskozó és határozó képviseleti testületre ruháztatni kivánná, mindenesetre szemben találná magát a királyi főkegyuri joggal. — Mert a jogok átruházása ennek korlátozását illetőleg, egy választott testületre való kiterjesztését involválja. Az érett megfontolás nem fog tehát elzárkózhatni azon gondolat elől, hogy itt egy mélyen járó jogátalakitás forog szóban, mely felnyul a koronáig, de amelynek szálai a római Szentszékig is vezetnek.

De másrészről, miután a királyi főkegyuri jog a magyar közjoggal is szoros viszonyban van, lehetetlen, hogy számtalan oly kérdés ne nyomuljon előtérbe, mely az egyház és állam közti viszonyra is visszahatással volna.

Egyébiránt, ha az autonomia kérdése egyszer még komolyan felvétetnék, az csak a kath. egyház ügyeit intéző és kormányzó körök bizalmán épülhetne fel. E bizalomnak azonban előföltételei a hithűség által teremtett kath. közszellemben, az egyház jogainak önzetlen és buzgó védelmében és az összetartozandóság kifejlett öntudatában vannak. Ha a hallgatás többé nem lesz érdem, melyet a roszul értelmezett liberalismus szemében szerzünk, hogy az autonomia hiánya nem lesz többé ürügy a tétlenségre, ha az egyház jogainak védelme az egyháziakat és világiakat egyaránt terhelő kötelességnek fog tekintetni, akkor magától fog kifejlődni a bizalom. Minden intézmény, hogy életképes és üdvös legyen, az életből kell, hogy kifejlődjék; statutumok tervezése és alkotása még nem biztositékai az autonomiai képességnek.

Én azon meggyőződésben vagyok, hogy a királyi főkegyuri jognak minden tekintetben érintetlennek kell maradni. Ez képezi védelmünket azon nem épen legjobb szándéku támadások ellen, melyek alapjaink, alapitványaink és jogaink ellen intéztetnek.

A magyar király kezében levén, kihatásaiban is a legalkalmasabb közvetitő mindazon kérdésekben, melyek az egyházat kormányzó főtényezők és a kormány közt felmerülhetnek. Királyaink az ország törvényei szerint de mindig kontaktusban az egyházzal gyakorolták, és nemcsak ohajtandó, hanem a dolgok természeténél fogva szükséges is, hogy e kontaktus továbbra is fenntartassék. Az egyháztól elválva, vagy az egyház ellen, nincs kegyuri jog.

Hogy miként tartassék fenn ezen érintkezés a változott viszonyok közt, mikép illesztessék be a régi gyakorlat a modern magyar államéletbe: az mindenesetre az érett megfontolásnak és komoly tanácskozásoknak lehet fenntartva; egyet azonban nem szabad kifeledni, és ez az: hogy a katholikusok valamint szeretettel ragaszkodnak hazájokhoz és a jó viszonyt, mely kilencz századon át az egyház és állam közt létezett, fenn kivánják tartani: épen ugy ohajtják, hogy az egyházi és hazai törvények alapján kifejlett hagyomány a kegyuri jogok gyakorlásában fenntartassék. Ez pedig kiválólag kettőt foglal magában:

Az első az: hogy katholikus ügyeink, alapjaink, alapitványaink és iskoláink kezelése kizárólagosan katholikus férfiak kezeiben legyen. — A katholikusok megnyugodva látták azelőtt egyházi és nevelési ügyeiket, kitünő és vallásukhoz hiven ragaszkodó kormányférfiak kezeiben; de nem oly nyugodtan nézhetnék, ha a parlamentaris kormányzat bizonytalan esélyei folytán ezekben más vallásuak intézkednének, kiknek legjobb szándékuk mellett sem lehet érzékök a mi szükségleteink iránt, kik más légkörben nevekedtek, más elveket szivtak magukba, más jogi nézeteket vallanak, kik a főkegyuri jogot és az ebből folyó következéseket nem ismerik, kik tehát ben-

nünket, jogos és méltányos törekvéseinket nem képesek felfogni; annál kevésbé, mert más vallásnak hagyományaiban nevekedtek.

És én azt hiszem, hogy a kath. egyháznak ezen kivánsága nem eshetik kifogás alá. Nem mi teremtettük a társadalmi életben a felekezeti határvonalakat, nem mi állitjuk előtérbe a felekezeti szempontokat minden adandó alkalommal; de miután a felekezeti érzék Magyarországon nagyon ki van fejlődve, miután ez törvényeink által is elfogadott irány lett a kormány közegeinek minden intézkedéseiben, akkor tán magunk részére is kivánhatjuk azon jogczímet: „quod uni justum, alteri aequum.“ Mi mások ügyeibe nem avatkozunk, és ha avatkoznánk, joggal visszautasittatnánk: ugy hiszszük, csak méltányos azon jogczimünk, hogy mások se segítsenek bennünket épiteni vagy tatarozni, midőn mi segedelmöket nem ohajtjuk.

A másik az, hogy miután a miniszteri rendszer mellett a királyi főkegyuri jogokban közvetve intézkedő kormányférfi nem oly állandó, hogy a kath. ügyekben kellő tájékozottságot szerezhessen; miután a nagy katholikus közönség mindinkább érdeklődéssel kezd viseltetni alapitványaink és alapjaink sorsa iránt; miután a törvény iskoláinknak katholikus jellegét biztositotta, afölött pedig itéletet mondani, hogy milyennek kell lenni a katholikusnak nevelésnek? azt meghatározni, van-e valamely tankönyvben a kath. vallásra nézve sérelmes tétel? nem lehet feladata egy kormány-közegnek; találtassék módozat a kath. befolyást ez irányban is biztositani.

Ezelőtt az ország herczeg-primása jelentékeny tényező volt minden a kath. egyházat érintő ügyek elintézésében; törvényeink más püspökről is tesznek emlitést; az azelőtti kormányszéknél magas egyházi méltóságok voltak alkalmazva; maguk a kormányszékek ugyszólván katholikusok voltak; létezett egy bizottság, melyről ha állittatik is, hogy nem volt tisztán katholikus, de melynek kebelében már azért sem hozathattak katholikus érdekeket sértő határozatok, mert szorosan az akkor még katho-

likus kormányszékhez volt kötve. És ha ma a katholikusok hasonnemű intézkedést vagy épen az utóbbi módozatot veszik tekintet alá,* ha utat-módot keresnek, hogy legszentebb érdekeik biztosíttassanak; ha összeköttetésben a kormánynyal önügyeikben tényezők kivánnak lenni: akkor sem az állam érdeke ellen nem cselekszenek, sem a modern alkotmány ellen nem vétenek, amint nem vétenek más felekezetek, midőn a kormánytól különválva intézik ügyeiket. „Azt“ — igy szólt nem régen egy tekintélyes liberalis országgyülési képviselő — „hogy a katholika egyház, melynek Magyarország annyit köszönhet, amelynek itt oly nagy történelmi multja van, amelynek papjai mindig a hazafiság példányképei voltak, hogy ez egyház az őt megillető állásnak örvendjen, hogy jogai meg ne csorbíttassanak: ez nem csak hogy nem ultramontanismus, hanem oly tétel, amelyet a legliberalisabb is szivesen elfogad.“

Az államjognak merev hangoztatása nem enged compromissumot, de lehetővé válik az egyetértés, ha az ország és különösen a kormány meggyőződik arról: hogy mi az állammal akarunk karöltve járni, mint eddig, hogy mi a királyi főkegyuri jogot sem magunknak (püspököknek), sem hiveinknek eltulajdonítani nem akarjuk; hogy mi a kormánynak törvényadta jogait iskoláink irányában nem perhorreskáljuk; de hogy abban sem nyugodhatunk meg, hogy a modern államban mások katholikus ügyeinkben rólunk nélkülünk intézkedjenek.

Én azt hiszem, jogtisztelet és jóakarat meg fogják könnyíteni a magyar katholikus egyház és az állam közt fennálló viszonyt s azt meg fogják szilárditani. Jogtisztelet és jóakarat felülről; nyugalmas és tiszta felfogás alulról, ez az, ami minden intézménynek akár életbe léptetésénél, akár átváltoztatásánál szükséges. Jogfeladást senki sem követelhet tőlünk, és hogyha ez bárhonnan, vagy bármely irányban

* Tudniillik, amennyiben a katholikus autonomia bármi okból létesithető nem volna, a kormány mellett ennek felterjesztésére és a korona által kinevezendő egyházi és világi katholikus férfiakból álló bizottságot.

szándékoltatnék, ugy hiszem, hogy még azok is, a kik ma közönyösek, velünk együtt a küzdtéren meg fognak jelenni, hogy védjük jogainkat, védjük az igazságnak öntudatával, az erkölcsi jogosultság fegyverével, szenvedély nélkül nemesen harczolva. Az izgatottság, a szenvedély, a lelkesedésnek vett meggondolatlanság a győzelmet kétessé tehetik; ellenben a nyugalom, a czélnak állandóan szemmeltartása és a kitartás biztositani képesek a lelkek meghóditását.

És ebben dicső előképül szolgál nekünk szent Atyánk, XIII. Leo pápa, ki, mint a beszéd elején mondottam, méltóságteljesen, türelemmel, szenvedések közt és azon kimondhatlan lelki békével, melyet Isten után csak a győzelem biztos kilátása nyujthat, küzd, nem adva fel soha a jogot, de bölcsen megválasztva a kedvező pillanatot; soha hevétől el nem ragadtatik, nem sért senkit, hanem érvekkel törekszik meghóditani ellenfeleit, — kinek csak egy eszménye van: a lelkeket kibékiteni a vallással, az egyház és állam közti ellentéteket kiegyenliteni és igy lassan haladva, megszilárdítani, gyarapítani az Isten országát.

Kövessük példáját.

Das ewige Priesterthum von Cardinal Manning. Autorizirte Uebersetzung von E. W. Schmitz. Missionspriester. Mainz. Kirchheim. 1884. Kis nyolcz. 256. l. Ára 2 mark.

Ez ismét oly könyv, mely nem compilatio vagy idézethalmaz. A fenkölt szellemű iró a meggyőződés közvetlenségével szól minden sorból, s nekünk szól. Ami szépet és fönségest rejt magában a czimben foglalt tárgy, az az értelmes és alapos gondolkozás által van felölelve. Semmi sem könnyebb, mint enemű tárgyakban inkább a képzeletet, mint az értelmet szerepeltetni, határozott, tisztázott fogalmak helyett, csillogó és ragyogó szavakon gyönyörködni, s végül a legfönségesebb igazságokat is haszontalanokká tenni az által, hogy nem adunk nekik az életben

testet, megvalósulást, hanem a felhőkre ültetjük vagy a csillagok közé. Manning Cardinális szerint a Sacerdotium aeternum a világba van állítva realis föladattal s oly czélból, hogy azt egészen megvalósitsa; következőleg azt úgy kell előadnunk és úgy kell fölfognunk, mint, amely minden gyökerével s minden ágával ez életbe fogódzkodik. Belső ereje, lelke, eredete, eszközei, czélja természetfölöttiek, de mindez kifejezést nyer az egyes pap és a társadalom földi, ideiglenes létében.

A biboros szerző 20 fejezetben szövi az örök papság érzékeltethető képét, beleszövi a pap életébe, melyben alakot és hatást nyer az eszme. A czimsorozat igazolja, hogy épen reálisnak mondtuk az ideális tárgy földolgozását. Győződjék meg erről maga a t. olvasó: I. A papság természete. II. a papság hatalma. III. a papság hármas viszonya. IV. az életszentségre való kötelezettségek a papságban. V. A tökéletesség segédeszközei. VI. a pap czélja. VII. a pap veszélyei. VIII. a pap támaszai. IX. a lelkipásztorkodás, a bizalom egyik forrása. X. a pap idejének értéke. XI. a pap szenvedései. XII. a pap rágalmakkal szemben. XIII. a pap barátja. XIV. a pap, mint igehirdető. XV. a pap szabadsága. XVI. a pap engedelmessége. XVII. a pap jutalmai. XVIII. a pap laka. XIX. a pap élete. XX. a pap halála.

Minden egyes fejezet önállóan és eredetien van kidolgozva. A szigoru egyházi szellem, mely éltetően átvonul a földön, mely transactiót nem ismer, mely önereje teljéből akarja föltámasztani a sok helyütt eltikkadt, elcsenevészett papság tagjait, jóltevően áramlik a buzgó bibornok minden mondatából. Oly papság lebeg szemei előtt, melynek családfájához tartozik ő is, mely néhány száz évig vértanuk és hitvallókból toborzódott, s vértanui és hitvallói erő kellett ahhoz, hogy a törzs megcsonkitva ne álljon a multban, ne meredezzék csak mint történetei emlék a jelenbe, hanem életteljesen fejlessze ki koronáját a hősi papság hasonszellemű utódaiban.

Anglia papságára és egyházára vonatkoznak a bi-

bornoknak 109. lapon foglalt szavai: „Itt (Angliában) az egyház régi is, uj is. Csak maroknyi nép vagyunk, hanem elválasztva a világtól, az udvaroktól, a világi kegyuraság és a világi védnökség romlott légkörétől. Az egyház igazi oltalma az ő függetlensége, és szabadságában áll igazi ereje. Mi pásztorai vagyunk azon nyájnak, mely vértanuk- és hitvallóktól származik és ezeknek buzgalma ki nem halt utódaikban. Mi különös módon a szegények pásztorai vagyunk; mert a gazdagok elhagytak minket, s Anglia nagy birtokai azok kezében annak, a kik nem ismernek minket. A szegények közt élhetni, ez volt már édes Üdvözitőnk sorsa, és sorsában részesülni, ez rólunk való gondoskodásának záloga. Mi nemcsak a szegények lelkipásztorai vagyunk, mi magunk is szegények vagyunk. Szegénység a papi-állás sorsa, a világ ezen leggazdagabb királyságában. Mi itt egymáshoz füződünk kölcsönös felebaráti szeretet és szivesség által. Hiveink hozzánk füződnek nagylelkű szeretet és kölcsönös bizalom által és papjaink egyetemben összeköttetésben állnak püspökükkel. Egymás közt szorosan egyesülnek a testvéri szeretet kapcsa által, oly szorosan, mint sehol máshol a hatholikus egység bármely országában. S ha mind ez velünk s mellettünk, mi lehet ellenünk?“

A szerző komoly, nagyon komoly, szavai nyomósak, lelke a nagy eszmék behatása alatt szivhezszólóan beszél, int, buzdit. A hosszú tapasztalat, különösen annak gyászos adatai szavainak még megragadóbb erőt kölcsönöznek, ébresztik az olvasóban a jelentős sejtelmet, mily sokat mondhat s érthet ő a mondottak alatt.

Legyen itt ujra egy idézetnek helye, melyet „a pap barátja“ czimű fejezetből veszünk: „Midőn fölszenteltetett (a pap), lelkét adta át isteni mesterének; s viszonzásul a szabadságot nyerte, mely őt minden rendetlen barátság és helytelen ragaszkodás alól fölszabaditotta. Ez a szabadság a lélek tökéletes egyensulyában áll. Az Istenszereteten alapul, mely kedélyének minden indulatát uralja és meleggé és gyengéddé változtatja mindazok

iránt, kik őt környezik, hanem amely egyszersmind tilt minden oly csatlakozást máshoz, hogy annak következtében egyensúlyát és lelkének teljes függetlenségét elveszitse. Hogy lelkünk ez egyensúlyt elvesztette, annak legbiztosabb jele a gyakori összejövetelek, sok levél, hosszú látogatások, unatkozás otthon, folytonos keresés, az idő eltarisznyázása és elégületlenség a magányban. Ha a pap estéit unalmasoknak érzi, szobáját magányosnak, könyveit ízetleneknek, akkor világos, hogy egyensúlyát már elvesztette."

A benyomás elkerülhetlenül komoly észretérés, fölébredés, öntudatos magába pillantás, észrevevése annak is, hogy sok nem fér meg állapotunkkal, amit a világ, a szokás, a vak köznapiasság ránk rakott.

A magasméltóságú és szentéletű szerzőnek azonban legnagyobb ereje a mély meggyőződés és a gondolat eredetisége. Szava olyan, mint a hegyi patak, mély a szikla alján fakad és kifogyhatlanul és mesterségtelenül halad frissen tovább. Gondolatai és érzelmei magasztosak s erőteljesek, mint az égbolt, a végtelennel elmosódnak, mint a tenger, természetesek és üdék, mint az erdő, s minden nemesen érző lélekbe, épen azért, mert ilyenek, mint sajátjukba vonulnak ellentállás nélkül, s ha a nemes érzés erős akarattal párosul, akkor megotthonosodnak benne, s kifejtük erejüket.

Hogy legjobb akaratunk mellett keveset mondunk e műnek értékéről, arról a szives olvasó, ha kezébe veszi azt, csakhamar meggyőződik. Szeretnők, ha mindenkiben jönne létre e meggyőződés. Szebbnél szebb idézetekkel érlelhetnők másokban is e fölfogást. Midőn az igehirdetésről ir, ezeket mondja: „Az embernek, az igehirdetőnek kell előkészülnie, s nem a predikácziót kell előkészítnie. A távoli előkészület s nem a közvetlen a legszükségesebb. Az ember prédikál, s nem a prédikáczió, és a prédikáczió olyan, milyen az ember." Ugyane szavakat alkalmazhatjuk a biboros szerzőre és müvére: Az ember

beszél itt hozzánk s nem valamely müve, s e müve olyan, a milyen ő maga.

Legközelebb megjelenik e mü magyar forditása főt. Haudek sz. benedekrendi atyától, melynek ajánlására a mondottakon kivül megjegyezzük, hogy az efféle iratok pártolása irodalmunkban különös érdeklődést és figyelmet érdemelne, mindeddig pedig az enemű buzditások és fölszólalások hiuságos reménységekkel kergetődznek, mert az előfizetési vagy könyvvásárlási kedv ugyancsak gyászosan megcsappant.

Dr. Petheö.

Az egyházi müvészet haladása hazánkban egy uj, a szó szoros értelmében vett remekmüben nyilvánult, a budapesti központi papnövelde uj házi-kápolnájában, melyet f. hó 15-én áldott meg biboros főpásztorunk. Akkor ezen ünnepélyes actussal, mint oly napi eseménynyel, mely ugy a ténykedő egyházfejedelem magas méltóságát, mint az intézetnek országos jellegét tekintve, általános érdekkel birt, a napilapok is bőven foglalkoztak: a kápolnának leirását azonban vagy épen nem, vagy csupán egy-két sorban adták, miért is el nem mulaszthatjuk, hogy olvasóinknak ne szolgáljunk a kápolnának legalább rövid leirásával, mely, ujra mondjuk, az épitészetnek és ornamentikának valódi remeke, s melyet személyesen is volt alkalmunk láthatni és csodálhatni.

Túlhosszadalmas lenne elbeszélni, miként lett a papnövendékeknek megszaporodása folytán valamint az egész intézetnek megnagyobbitása, ugy egy uj házi-kápolna is szükségessé, — ez tizenöt évnek lenne története, — csupán a kápolna ismertetésére lehet szoritkoznunk.

A kápolna az épület uj balszárnyának második emeletén van elhelyezve, bejárása a megmásithatlan helyi viszonyoknál fogva — a mi Lippert lovag-főépitésznek, önvallomása szerint, nem csekély fájdalmat okozott — nem a fő-, hanem egy mellékfolyosó felől van alkalmazva.

Ezen belépve, egy előpitvarba jutunk, s néhány lépcsőn felhaladva, feszült kiváncsisággal nyitjuk ki a hatalmas, remek lakatosmunkával diszitett ajtót, — s im egyszerre szemeink elé tárul a megragadó látvány.

Az első behatás alatt önkénytelenül röppen el ajkainkról a meglepetés fohásza. A ragyogó fény, a pompa, a stylnek a legkisebb részletekig való megtartásából származó egyöntetűség, melynél fogva a szemet semmi nem sértheti, okozzák e kellemes meglepetést. A kápolna nemes modern-román stylben van épitve, hossza 26 méter, szélessége 7 méter, s a jellemző félkörrel (apsis vagy concha) van befejezve. Modern-románnak neveztük a stylt, mert különbség van ezen, és a XII. századbeli román styl között, melyet ugyancsak „Lippert lovag az esztergomi sz. István-kápolnában juttatott a legtökéletesebben érvényre. E styl, mint mondók, a berendezésben is, az utolsó gyertyatartóig, gondosan meg van őrizve. De, hogy csak némileg felsorolhassuk a kápolna szépségeit, egy kis rendet kell tartanunk.

Az örök fény a szép bronzlámpában arra int, hogy térdet hajtsunk a legmélt. Oltáriszentség előtt, — s ezáltal legelőször is a padozat ötlik szemünkbe, mely terracotta koczkákból kétszinű desseinben van összerakva. Majd a remek tölgyfa-boltozatra pillantunk, mely polychromirozott apró oszlopokon nyugszik, és egyenlő, ugyancsak szinezett és aranyozott négyszögű mezőkre van osztva, mint egy kis bazilikáé. A falakat több szinű, tükörsimára csiszolt stuccomárvány fedi, melynek rajzában a kereszt alakja praedominál, s mely oly sikerült, hogy csak szakértő ismer az utánzatra, (az európai hirü Detoma Antal munkája.) Világosságát a kápolna az egyik oldalon hat, a másikon három nagy, tengerzöld üvegbetétekkel ellátott ablakon át nyeri (Kratzmann Ede munkája,) mely ablakoknak fülkéi tiszta fehér carrarai márványnyal burkolvák. Két óriás gázvilágitásu csillár vert vasból (Jungfer fővárosi műlakatos remekmüve, kitől a többi, stylszerű lakatosmunka is van) gazdag aranyozással, szórja a reg-

geli és esti istentisztelet alatt a világosságot. Ugyancsak stylszerüek a szép padok, s a szószék, (Keym-Liebrecht fővárosi műasztalostól,) melyek mellett elhaladunk, hogy a szentélybe érjünk. Ez két lépcsővel magasabban fekszik a hajónál, s az oltár ismét két carrarai-márvány lépcsőn emelkedik. S ez az oltár a fényes kápolnának fénypontja. Tiszta márvány, Flórenczben, tizenkétféle valódi márványfajtából készitve, csupán a mennyezetet tartó négy lapis lazuli- és a két malachit-oszlop imitált. Gyönyörű színvegyülék! A tabernaculum ajtaja bronz-munka, gazdag zománcz-munkával ékítve. Az oltár fölött a félkörben foglal helyet az aranyalapon festett frescokép, mely Magyarország védasszonyát a bold. szűz Máriát ábrázolja az isteni kisdeddel karján, jobbról sz. István, balról sz. László királyokkal, s mely méltán sorakoznék a kápolna szépségeihez, ha azt Lotz Károly festőművészünk nagyobb gonddal és szabatossággal igyekszik kivinni. Az oltárkő sepulchrumában szent Adalbert és szent Gellért püspökvértanuk ereklyéi nyugosznak ezüst szekrénykében. Az oltárral szemben, a bejárás fölött van a chorus, ma még csak harmoniummal, de később bizonyára orgonával.

Ime, a budapesti központi papnövelde uj kápolnája. Méltán irja róla a „Religio“: „Mint minden igazi remekműről, ugy ezen kápolnáról is áll, hogy amint az összbenyomás a részletek szépsége által emeltetik, ugy az egyes részletek is önmagukban annyi szépséget tüntetnek fel, hogy a nézőnek szeme ép oly szivesen és ép oly megnyugvással tekint a részletekre, mint az egészre. Egészben gyönyörű, részleteiben valóban szép!“

Lippert lovag, a genialis müvész, igazán halhatatlan müvet létesitett; mert ő volt, ki ritka müízléssel és szakavatottsággal ezen valóban remek kis bijou comceptióját adta, ő az egész tervnek létesítője, és a legkisebb részletekig kidolgozója. Örülünk, hogy nemcsak gyönyörüen fejlődő, már is büszkeségünket képező fővárosunk nyert egy uj s megtekintésre méltó nevezetességet, hanem különösen, hogy

az egyházi müvészet is ily tökéletes fokban bizonyitotta be örvendetes haladását hazánkban. Vajha minél több ily háza emelkednék Istennek, hol, midőn az áhitat is tápot nyer, egyszersmind a mű-izlés is nemesbűl és tökélyesbűl.

Dr. Kereszty.

VEGYESEK.

(Árpádházi ereklyék.) Köszönettel vettük a hivatalos olasz nyelvű okmányt, melyet a spalatoi püspök azon alkalomból kiadott, mikor IV. Béla magyar király két leányának tetemét megtalálták. Ugyanis javitván a székes egyházat, mult év majus havában találtak egy urnát, mely ilyen felirást viselt: † „Hec. Est. Sepultura. Filiarum. D. mni. Belle. Regis. Ungarie. M.CC.XLII. Die. XII. Mar„cii. (h) m. Fugiens. (a fa) cie Tartaror (um"). A püspök, egynéhány régész jelenlétében megvizsgálta az urnát s kitünt, hogy födele immár volt megnyitva, de a tetemek sértetlenek. Ismét bepecsételtették az urnát s a székesegyház baptisteriumába letették. Mult év nov. 6-ára számos régészt, előkelő urat s főleg orvosokat hivott össze a püspök, hogy hivatalosan vegyék szemügyre a tetemeket. Megállapitották és nov. 30. kihirdették, hogy a csontvázak csakugyan két leányka tetemei, kik közül az egyik 6—8, a másik 14—18 éves lehetett. Decz. 2. pedig a püspök az urnát kápolnájába hozatta, s ott ünnepélyes misét és absolutiót mondott a leányok s a királyi család lelki üdveért. IV. Béla király és neje Lascari Mária a tatárok elől futamodván, gyermekeikkel együtt Klissába vonultak, mely akkor nevezetes erősség volt. 1242 april elején elvonulván a tatárok, hazajött Béla király, de neje septemberig a várban maradt, hol két leánya (Katalin és

Margit) meghaltak. Midőn neje is a hazába tért, ugy intézkedett, hogy leányainak tetemeit egy koporsóba tegyék, és a spalatoi székesegyházban örök nyugalomra temessék. Amint Ő Emja a Hgprimás olvasta a püspök hivatalos iratát, legott elhatározta magában, hogy ir a püspöknek s elkéri az ereklyéket. Azt is mondotta környezetének: ha ideadják majd lesz siremlékük a basilikában. Adja Isten, hogy ő Emja hazafiui szándéka teljesüljön. IV. Béla, (és egyik fia) Esztergomban temettetett el.

(Megjelent.) 1. Épen most jelent meg: „Haladás és kereszténység," irta dr. Kereszty Géza, hittanár. Esztergom, Buzárovitsnál. Nyolczadrét, 142 lap, — ára 1 frt. Megrendelhető szerzőnél,(Esztergom, papnövelde.) --- Ismertetni fogjuk. --- 2. A tizparancsolat és századunk. Irta Karsch Lollion. Második kiadás. Nagyvárad, 1885. Nyolcz 533 lap. — Minthogy a mű a Horváth-féle jutalomdíjjal van kitüntetve, s másodszor megjelent, mind a hittani kar, mind a közönség részéről megvan a bizonyitvány, hogy jeles, üdvös a munka. — 3. Szent József tisztelete. Imakönyv. Második kiadás. Első kiadása oly lendületet adott szent József tiszteletének, hogy bátran tizezerre tehető azok száma, kik e könyv folytán Szent József folytonos tiszteletének társulatába léptek. Rendén is lenne, ha e tisztelet hazánkban minél inkább terjedne: hisz ki sz. Máriát igazán tiszteli és szereti, szent jegyese iránt közömbös nem lehet. Ezen imakönyvnek czélja szent József tiszteletének szélesebb körben való terjesztése. Kapható Szemenyei Mihály regölyi plébánosnál p. helyben, és Vajdics Gyula szakadáthi plébánosnál p. Gyönk (Tolna m.) Az aranymetszetü példány ára 80 kr. Sz. József folytonos tiszteletének egyesületébe való felvételi lapokból 100 db. ára 75 kr. A jelzett szerzők sz. czélra kiadott minden munkájokat 5 frtért, vagy erga 25 sacra bérmentesen megküldik. — 4. Mariaczelli utitárs. Kalauzul ajánlja s kiadja Dr. Gyarmathy János veszprémmegyei áldozár s pápai kamarás. Budapest, 1884. Rózsa Kálmán könyvnyomdája. Tizenhatodrét 110 lap. Előadja a kegyhely tör-

ténetét közöl imákat és énekeket, szóval mindazt amit a búcsusnak tudni kell. — 5. A bölcsészet Magyarországon. Irta Erdélyi János. Budapest 1885. Franklin-társulat. Nyolcz. 156 lap. Ára 80 kr. Erdélyinek eredeti dolgozatát, mely a B. Szemlében jelent meg (1865.) ujra kiadta Bánóczi József, mint a bölcsészeti irók tárának VI. füzetét. Örülünk, hogy a kiadó közeledni látszik a feze szó azon értelmezéséhez, melyet az elmult években ajánlottunk. Ugyanis van bűntartozás (reatus culpae) és bűntetéstartozás (reatus poenae.) Szerző azt hiszi, hogy a német schuldnak felel meg, ez lenne a reatus culpae. Azonban tekintve a halotti beszéd gondolatmenetét, jobban illik rá a bűntartozás fogalma, mert a halál csakugyan a bűn következménye vagyis büntetés. Minthogy a „feze" szó értelme most sincs eldöntve, talán lehetne elfogadni a reatus poenae fogalmának jelzésére.

(Külföldi kath. irodalom.) De inspirationis bibliorum vi et ratione. Auctore Franc. Schmid Prof. Theol. Brixinae 1885. Weger. Nyolcz 443 lap. Ára 3 frt 60 kr. Fogjuk ismertetni. — 2. Wilhelm Cardinal Allen (1532—1594) und die englischen Seminare auf dem Festlande. Von Alfons Bellesheim. Mainz 1885. Kircheim. Nyolcz 316 lap. A jeles mű ismertetése munkában van. — 3. Die grossen Exercitien des Pater Judde S. I. aus dem französischen von einem Kapuziner mit kirchlicher Approbation. Mainz 1885. Kircheim. Nyolcz 540 lap. Szerző Rouenben született 1661 decz. 21. Mint jézusrendi tag Párisban volt rektor és ujonczmester. Meghalt 1735 évben. Harmincz napra van felosztva az elmélkedések tárgya, s asketák mondják, hogy méltó volt a régi szellemi kincset más nyelvekre forditani. — 4. Erinnerungen an Dr. Karl Johann Greith, Bischof von St. Gallen. Von Alex. Baumgartner S. J. Freiburg 1884. Herder. Nyolcz. 113 lap. Greith arczképével. — 5. Mein liebes Rosenkranzbüchlein. 2. Auflage. Preis 20 Pf. Geb. in Pappe mit broncirtem Umschlag. Ára 25 fillér. — 6. Lehr- und Gebetbüchlein für fromme Kinder. Preis 30 Pf. Geb. in Pappe mit

broncirtem Umschlag 40 Pf.; mit broncirtem Umschlag, lackirt und mit Scheide 45 Pf.; in Halbleinwand mit Goldtitel 45 Pf. (Herdernél Freiburgban.)

(Drága mulatság.) E czím alatt közlik a külföldi lapok, hogy az angol missió-társaság, mely csupán zsidókat akar megtériteni, kiadta beszámoló iratait, hol kijelenti, hogy a mult évben négy zsidót téritett a protestans vallásra. Összes kiadásaik voltak 84 ezer dollár, tehát egy szál zsidóra 21 ezer dollár esik. Nem azt állitják, hogy ez a négy zsidó nem ér annyit, amint ezt állitani, nagy igaztalanság volna; mert hiszen, ha jó keresztények, s tisztán meggyőződésből tették a lépést, akkor értéküket nem is lehet pénzben megbecsülni; ámde jól tenné a társaság, ha bebizonyitaná, hogy ezek igazi keresztények és csupán égi üdvösségük végett keresztelkedtek meg. — A sok sikertelenség folytán néhány német egyetemen ugynevezett Institutum Judaicumokat állitottak föl, melyeknek czélja a zsidókat a protestáns vallásra tériteni. Besszarábiában már megindult ilyen mozgalom a zsidók között, hajlandók többen elfogadni a protestáns hitet, ha meghagyják nekik a szombatot, a körülmetéltetést, a zsidó húsvétot stb. Az Institutumok igazgató bizottsága természetesen kész beleegyezni ebbe is, ujból bebizonyitandó, hogy a protestantismusban mindenki azt hiszi, amit akar és hitegységről szó sem lehet.

(A szabadkömüvesség) jótékony czélokra alakult egyesületnek nevezi magát: érdekesen illustrálja ezt a Monde Maçonnique egy nemrég történt önvallomása, melyet kommentár nélkül közlünk: „Valahányszor jótékony intézetek vagy segélyegyletek alakitásának terére lépünk, mindannyiszor csúfosan fölsülünk... Ha ellenségeink, a klerikálisok fel tudnák ismerni a gyakorlati jótékonyság terén eszközlött törekvéseink hiábavalóságát, szép thémát találnának, hogy nevetségessé tegyenek. Ha tekintetbe vesszük, hogy negyvennégy év alatt egyetlen intézményünk huszonkét évi fennállása alatt nem birt virágzásra emelkedni, s összehasonlitjuk az intézkedések megszám-

lálhatlan mennyiségével, melyek által az egyház kliensei ezreinek osztja a segitségnek minden nemeit, elleneink valóban csak szánalommal tekinthetnek ránk."

(*A chinai kereszténység első csiráit*) érdekesen illustrálja a hires singanfu-i emlékkő, melyet 871-ben állitottak fel és melyet 1625-ben talált meg Semedo jezsuita hittéritő. Részint chinai, részint szirus nyelven olvasható rajta egy nesztoriánus hitvallás, történeti adatokkal és nagyszámú névvel. Feltaláltatása óta sokat vitatkoztak felőle; a „pártatlan" protestáns tudomány több koryphaeusa csak azért is hamisitottnak állitotta, mert jezsuiták találták; sőt volt, aki a kőnek még létezését is kétségbevonta. Gróf Széchényi Béla nagy keleti utjában ezen követ is megszemlélte és ennek első, teljesen hű másolatait hozta meg az európai tudomány számára. A volt pozsonyi Jézus-társasági házfőnök pedig, P. Heller a Széchényiféle másolat alapján kimeritően ismerteti az innsbrucki Zeitschrift utolsó füzetében a felirat történetét és tartalmát, és sikraszáll annak eredetisége mellett a néhány gáncsoskodó ellennel szemben.

(*A zsolozsmát*) jól végezni nem egészen egyszerű dolog. Akik eziránt tájékozást akarnak szerezni, azoknak melegen ajánljuk: Bole Ferencz brixeni tanár ily czimű könyvét: Die heilige Messe und das Breviergebet zur Förderung von Verständniss und Andacht beim Vollzuge vornehmlich in ihrem Organismus dargestellt von F. Bole. Brixen, Weger, 1883. 143 l. ára 80 kr. Az előszóban ezeket mondja: „A bő változatosság első tekintetre zavarba hozhatná az olvasót és a türelmetlenséget gyorsan azzal kisérthetné, hogy a breviarium nem más, mint zsoltárok, olvasmányok, hymnusok, responsoriumok összezavart nagy halmaza, melybe itt-ott egy-egy Paternoster van beleszórva. Türelem és alapos megfigyelés azonban gyönyörű harmonikus egészet fog benne találni.... A pap naponta hosszabb ideig foglalkozik a breviariummal, ugy hogy tiz év alatt már körülbelül ötezer órát tölt el annak végzésével. Az ő kezében ez ugyszól-

ván Áron vesszéjévé lesz, mely puszta ajakimádságnál száraz bottá zsúgorodik egy-két elsárgult levéllel, — de figyelem és áhitat által élő galylyá lesz az egyházi élet fáján friss, zöld lombozattal, illatos virágokkal és egészséges gyümölcsökkel." — Eszünkbe jutnak itt b. Avila Jánosnak Andalúzia nagy apostolának szép szavai: Ha a papi zsolozsmák imádsága azon titokszerü szivverés, mely millió pap keblében egyszerre dobog s melyet a szent mennyasszony az egyház hall és velük érez — az joggal nevezhető az egyház szive vérének is; mert minden fel van itt jegyezve, mely anyai szivét valaha mélyen meginditotta: hitének élő és rendithetetlen bevallása; reményeinek titkon érző óhajai és szeretetének égő lángjai. Itt halljuk panaszait és sóhajait, örömeit és gyönyörüségeit. Itt látjuk vértanuinak biboröltönyeit és szent szüzeinek liliom lepleit; itt szenvedéseinek éjjelét, győzelmeinek és diadalainak napfényét. Ó égi mennyasszony, szent Egyház, mily hálát adnak neked papjaid ezen imádságokért, melyeket neked talán angyalok imádkoztak elő, ezen mennyei énekekért, melyeket talán angyalok ajkairól lestél el!"

(Uj szentirási kommentár) fog a következő években megjelenni Lethielleuxnél, Párisban, melynek szerzői jezsuiták. Czime: Cursus Scripturae Sacrae. Különös részt fognak venni szerkesztésében Cornely, Hummelauer és Knabenbauer atyák, kik közül az első az általános és részletes introductiót irta meg, mely már sajtó alatt van; erre P. Knabenbauer kommentárja fog megjelenni Job könyvéhez. Mózes öt könyvének értelmezésén P. Hummelauer dolgozik, ki e téren máris nagy munkásságot fejtett ki, mint ez a Stimmen aus Mária-Laach olvasói előtt ismeretes.

(Socialisták.) Philadelphiában (Északamerika) ilyen kiáltványt bocsátottak ki: „Meg kell ölni a capitalisták gyermekeit, nejeit is, mert ezek semmi irgalommal sem viseltetnek a munkások gyermekei iránt. A vonatokat, melyeken capitalisták utaznak, légbe kell röpiteni, mint

az orosz czárral megkisértetett. A vegytan és természettudomány immár kezünkbe adta a módot, miképen kell a zsarnokokat elpusztitani. Dymanit és nitroglicerin a munkások segédei lesznek ezentúl. Pusztitsatok, és megjön a nap amikor a „vagyonbestiak“ nyaka törik és elhullanak. Föl tehát, legyünk mind internationalisták. Szervezkedjetek! Ha forradalom támad, foglaljátok el mindenekelőtt a fegyvertárakat és lássátok el magatokat, szúró, ölő eszközökkel; ha aztán jön a katonaság, lőjétek le saját puskájokkal.“ A new-yorki „Freiheit,“ melyet Most socialista pártja szerkeszt, ilyen jeligét használ: „gyujtogassatok, öljetek, lincheljetek; de mindenekelőtt a „vagyonbestiakat“ (Wahrheitsfreund.)

(A keresztények üldöztetéseiről a két első században) kitünő forrástanulmányt irt Allard Pál franczia történettudós a Controverseben, melyet kibővitve önállóan is kiadott Párisban Lecoffrenél. A feladat, melyre vállalkozott, annál háladatosabb, mert katholikus részről, Renan, Aubé és Duruy vallástalan nagy művei ellenében mindeddig csak czikkeket és monografiákat irtak. Allard folytatja nagyszabásu tanulmányainak közlését s az emlitett folyóirat januáriusi füzetében Philippus Arabsról értekezik, mihelyt az erről szóló rész be lesz fejezve, bővebben fogunk rá reflectálni.

(Apró hirek.) Amerikában, Talmadge methodesta szónok, községének házaiba telephont huzatott egyházából, hogy azok kik templomba nem járnak papolását mégis meghallják. — Nemrég elégett Broklynban (New-york mellett) a kath. árvaház. Egy hét alatt bejött 21 ezer dollár a ház ujra épitésére, s 322 ezeret adtak a megkárosult egyének segélyezésére.

Szerkeszti: ZÁDORI JÁNOS.

Előfizetési dij egész évre 6 forint osztr.-m. ért.

Esztergom, 1885. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

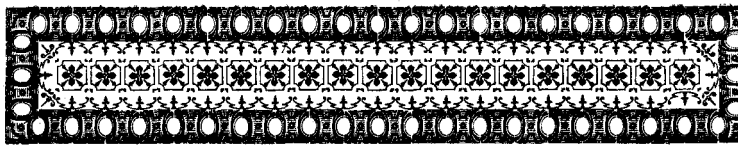

FŐMAGASSÁGU SIMOR JÁNOS

Bibornok és herczeg-primás Ő Emja elnöki megnyitó beszéde.

Tisztelt Nagygyülés!

Szerencsésnek érzem magamat mindannyiszor, valahányszor a nagygyülés alkalmával díszes körükben megjelenve, mindnyájokat Üdvözitőnk szentséges nevében üdvözölhetem. Ez alkalommal figyelmöket irodalmi működésünk mezején oly kérdésre kivántam fölhivni, mely elől, bármily rémületes legyen is, kitérni alig lehet; értem a munkások kérdését, mely a megélhetésnek, nemzeti és társadalmi fönmaradhatásnak, minden müveltségnek, minden erkölcsi rendnek kérdése Európában.

Hazánkban nem született, hanem közénk dobatott e kérdés, mert azokban is utánoztuk a külföldet, melyek ott e kérdést szüleményezték. A vész, habár csak első morgásban, itt is megvan és fenyeget; de kedvezőbb helyzetünk, mert a betegség kezdetén állunk, a meglevőnek gyógyitását, a fenyegető elem további fejlődésének megakadályozását a kormányzók bölcsesége, a nemzet szeretete könnyűvé teheti.

Ne keltsen csodálkozást, hogy e kérdésről, habár csak legfőbb elemeiben, irányainak csak legvékonyabb vonásaiban én szólok. Ez a szegénység ügye általában, ez az örök igazságnak, az erkölcsi törvénynek, tehát az evangeliumnak ügye az anyagiakban; ez a pártolás, a vezérlés ügye az ügyefogyot-

tak szélesre nyult táborában, hogy a lelketlen vezérek alatt, a kétségbeesés őrjöngéseitől elkapatva, a mit erőszakkal gyógyitani akarnak, teljesen gyógyit hatlanná ne tegyék.

„Misereor super turba,“ szánom a sereget, szólt Üdvözitőnk, látván az éhező sokaságot. Mások érdekéről, mások javáról gondosnak lenni, — ez, amit a világ ma nehezen fog fel, minden lelkipásztor kötelessége.

Mikor én, mint választott püspök az oltárhoz léptem, az engem felszentelő püspök az egyház nevében e kérdést intézte hozzám: akarsz-e a szegények, az idegenek, az ügyefogyottak iránt szelid és irgalmas lenni? feleltem: akarok.

Ily társadalmi kérdés megoldásánál felszólalni, közreműködni engemet püspöki fogadalmam kötelez.

Szentséges atyánk Rómában a püspökök püspöke. Ő azoknak utódja, kik a protestáns Müller szerint, az európai társadalmat megalkották, kik az anglicán Macaulay szerint, Európában minden királyi ház bölcsőjénél virrasztottak, és ki, mintha Angolország fővárosát mai ábrában szemlélte volna, irja a pápákról, hogy akkor is a társadalom mentői lesznek, mikor az ausztráliai vadonból kikerült idegen London főhidjának romjain merengeni fog. Ezen hidat akarták pár hét előtt szétrobbantani.

Szentatyánk védtelen elhagyatottságában a munkások-, az iparosokat, szóval a társadalom elhagyatottjait többször már védelembe ajánlotta, és hogy magukon, ker. társulatokba sorakozva, a közrend megrázkódtatása nélkül segitsenek, többször buzditotta; legujabban folyó évi február 17-ikén a bőjti hitszónokokat fogadva, ezeket mondá: „Szemeim előtt lebegnek a siralmas, a szomoru társadalmi viszonyok, melyek az istentelen, a forradalmi tanokból fejlődve, nem csak az egyházat, de magát a társadalmat is végveszélylyel fenyegetik. Az emberi bölcseség nem

talál védvet, nem talál orvosságot; — az elhagyott keresztény elvekre kell visszatérni; legyetek rajta, hogy erről ez elméket felvilágositsátok, meggyőződésre birjátok.“ Ily értelemben nyilatkozott febr. 23-án, mikor a franczia iparos egyletek küldöttjeit fogadta.

A nyomor, a nyomornak forrása, a nyomornak veszélyessége és orvossága a Szentatya által megjelelve: a Szentatyának a tisztelt nagygyülés tagjaival együtt engedelmes fia, s Szentatya rövid mondatát röviden taglalom.

Az egyház, mint tökéletes társadalom, szülte, ezredév folyamán át szervezte, a lázadó szenvedély, vagy féktelen hatalmaskodás ellen védte a ker. társadalmat; a mai vész távoli eredete az, hogy a keresztény hittől elszakadt tanok javaslatai szerint a társadalom főelemeit: a házasságot, a családot, az iskolát, a birtokot, a tekintélyt természetes isteni alapjaiból kiemelve, természetes őrétől elszakitva, az önérdek, a bir-, a nyer-, a kéjvágy szenvedélyeinek átszolgáltatták.

Államkormányzási rendszerek embernek a müvei, azért változók; a társadalom azaz: religio, család, birtok, tekintély, Istennek müve, azért mindig ugyanazok. Itt valamit lényegben szervezni annyi, mint rontani. Isten nélkül nincs religio, nincs vallás; — vallás nélkül nincs család, nincs nevelés; — család nélkül nincs birtok, nincs tekintély, — birtok és tekintély nélkül nincs társadalom, — társadalom nélkül fölösleges az állam, mely épen az Istentől alkotott, szervezett társadalmi rendnek megóvására küldetik.

A nyomor legközelebbi forrása ott rejlik, hogy a nyervágy korlátlan följogositása mellett az iparos minden társulati kötelékből, mely egykoron óvadéka, támasza s vallásos vigasza volt, kiszakitva minden erkölcsi hivatástól megfosztva, pusztán, mint szervezett erő, mint áruczikk tekintetett, mely Cobden szerint a közpiaczra dobva, értékében annak számossága

szerint emelkedik, vagy hanyatlik. Mondták: szabadsága megvédi őt; kit védett meg a szabadság az éhhaláltól? Megvédi iparos társaival kötött szövetség. Epen e szövetkezés, a mai vész.

Ily helyzet, ily viszony önmagában nem keresztényi, nem igazságos, nem emberi, nem társadalmi.

Az emberi munka jutalmat követel, de az nem áru, mert az maga az ember az ő családjával, az ő hivatásával, az Istenhez; ő erkölcsi személy, erkölcsi rend, erkölcsi méltóság; az ő munkájára a társadalomnak szüksége van, de neki napibérén kivül még más figyelemre is van joga, mert a nemzet jóléte nem csak azt követeli, hogy az iparosnak mindennapi kenyere, hanem hogy erkölcsösen nevelt családja is legyen.

Az áruczikk-elmélet ezt figyelmen kivül hagyja, és azért erkölcstelen.

A társadalmi egyes osztály elhanyagolásáról Cicero, mint államtudós megjegyezte: „Qui parti civium consulunt, partem autem negligunt, rem pessimam in civitatem inducunt, seditionem, atque discordiam“ („hogy akik a polgárok egyik osztályáról gondoskodnak, a másik osztályt elhanyagolják, a legnagyobb roszat viszik be az államba, a lázadást és az egyenetlenséget.“)

Proudhonnak sok állitását lehet s kell is tagadni; de mikor irja: „tagadni a tőke és a munka ellentétét annyit tesz, mint tagadni az okot, mely az ellentétet szülte s ez: a társadalmi igazságtalanság“ („L. Capecité des classes ouvriers“), a helyzetek mellette tanuskodnak.

Egyes gyárosok lehetnek még érzékenyek munkásaiknak nyomora iránt; de a névtelen részvénytársulatok? Ezek közt nem hiányoznak az érzéketlenek, előttök a munkás gépkerék, mely ha elpattan, megindulás nélkül mással cseréltetik fel.

E helyzetről irja Mesnil, hogy „a munkásnak már nem erényre, hanem hősies erényre van szük-

sége, hogy ne gyülölje a társadalmat, melyben ilyesmi a jog védve alatt történhetik.“ Ily társadalomban, irja Leroy-Beaulieu, csak ember-csoport van egymás mellett, nem pedig erkölcsi ember; ezek egymás iránt keblökben csak hidegséget, megvetést, irigységet hordoznak. Két táborra szakad fel tehát a társadalom, bár melyik tábor győzelme az egész társadalom roskadása — s milyen roskadás!? A szenvedélyek magas lángokban csapnak fel — a hadi szervezés a munkás kezek millióinál befejezéshez közeledik, a vezért a vak eset, vagy merészség fogja megadni, és a népvándorlások siralmai — számum, az égető szél, — cyclon, a forgó szél szárnyain rohanó viztölcsér pusztításai csak árnyképek, — — nem akarok nagyítani, mert a vad szenvedély rohamainak rombolásait előre kimérni nem lehet.

Tizenöt év előtt még nyugodtan lehetett tudományos felolvasásokat tartani a munkás kérdésről; ma tenni kell és messzelátó bölcseséggel, mert, kuruzsolás csak mérgesiti a betegséget. A veszély jelenleg az, hogy a munkás védtelennek hivén magát, vasfegyelem szigorával követi azt, aki neki védelmet igér, lenne bár ez legnagyobb csaló, körmönfont szédelgő. A munkás sokat látott, sokat tanult, ő nagy iskolán esett át; mert ha szabad volt koronákat, országot feldulni, elfoglalni, s erre őt, mint eszközt vezették: mi nem volna előtte szabad, amit végrehajthatni gondol? Nescit plebs jejuna timere, — az éhező sokaság nem ismer félelmet s az éhség rosz tanácsadó „malesuada fames“ megmondta már Virgil. A munkás tanult; megtanulta, hogy nincs jog, nincs igazság, csak melyet a többség teremt; ő elhiszi, hogy ő a többség, övé lehet az államhatalom s akkor majd teremt ő magának jogot, teremt igazságot, s meg lesz a paradicsom a földön. (Derült helyeslés.)

Küzdelem a fönlétért a haladás, a közgazdagodás gyanánt dicsértetett, melyből majd kijut minden-

kinek, s ép erről irja Louis Blanc: „ha a küzdőfelek egyenlőtlenek, a szabadság csak az elnyomás fegyvere.“ Néhánynak hirtelen gazdagodását százezereknek elszegényedése kiséri; ezeknél a nyomor pusztit, a gazdagnál, miként Molinari megjegyzi, a gazdagság elvesztette az állandóságot — a dus asztalnál kezéből a kanál kiesik, mert a gazdag sem bizonyos, hogy holnap hol eszik. A nemzetgazdászat általában a vallásos erkölcsi alap hiányában beteg — nagyon beteg — e viszonyok, a mint szentatyánk hirdeti, a keresztény hittől elpártolt, azért istentelen és forradalmi tanokból fejlődtek. (Ugy van!)

Hol van a gyógyszer!

Az állami hatalom nem oldja meg e kérdést, mert a munkások kérdése magában vallásos, erkölcsi kérdés. Az egyház egymaga nem oldhatja meg, mert az erkölcsrontó helyzetek anyai szavának hatását eltompitják. Egyes ország erre gyenge, mert a baj egyetemes; rövid időszak nem elég, mert majdnem egy század tévedései szülték e rémületes kérdést.

Intés ez, hogy az Istennek müvét rombolni büntetlenül nem lehet. (Ugy van!)

Anyagi erő nem segit. Oroszország a példa. Engedmények, a vesztett előrelátás gondatlanságának szülöttjei, mit sem enyhitenek, mert Francziaország, a legnagyobb beteg, ma egészséges volna. Pénz nem segit. — Angolország, ha igaz, a csaták győzelmeit pénzen vásárolhatja, de az ötszáz millió franknyi évi szegény-adója csak egy csepp viz a homoktengerben. Munkaszabadság nem javit; mert ép ez a nyomor szülője. Kormányzási ügyesség, vagy szigoru csendőrség mit sem kérlel, mert Poroszországnak nyakán a veszély.

Méltán mondhatja a szentatya, „az emberi bölcseség önmagában nem talál védvet, nem talál orvosságot.“

A fő czél, mi itt főeszköz is egyszersmind, az:

hogy az ipartulajdonos és az iparmunkás, szóval a munkaadó és munkás közt az erkölcsi, a vallási kötelék visszaállitassék; — mind a kettőnek érdeke követeli ezt. — Gazdag és szegény mindig volt, lesz is e földön; együtt éltek ezek, együtt kell élniök, az Isten egymásra szoritotta őket, hogy a szeretet és hála éltesse mindkettőjöket. Mindenkinek parancsot adott az Isten az ő felebarátjáról; a gazdag és a szegény találkoztak, mert mindkettejök alkotója az Isten, mondja a szentirás. Lázadás az Isten ellen, önzés és nyervágy ásta meg az ürt a kettő között; keresztény igazságnak, keresztény szeretetnek kell azt behordani, kiegyenliteni. A munkás sorsa mindig sanyaru volt, marad is sanyaru, csak a keresztény hit, keresztény erkölcs fogja megakadályozni, hogy türhetetlen ne legyen. Azért irja Blanqui: „a gazdászati kérdések sohasem fognak megoldatni, hacsak a religio nem veszi azokat kezébe.“ Más helyen irja: ‚Harmincz év előtt a gyáros nem volt ugyan példás atya, de mégis atya volt; a munkás nem volt példás családtag, de mégis családtag volt, mert vallás-erkölcsi kötelék volt köztök; ma pusztán érdekre vannak utalva, ez pedig ellentétbe hozza őket.“ Egy tető alatt éltek, egy asztalnál étkeztek; ma este felé bejegyeztetvén a napibér, a munkás távozik, mert ő éjjel teher, ő veszély; véd volt a háznál, ma nem egyszer gyilok a kezében, dinamit a zsebében. (Ugy van!)

Mi óvja meg a tulajdonost az önérdek nem nemes, de csábitó tanácsaitól? mi tartja meg türelemben, feláldozó szeretetben némely munkásainak hálátlanságával szemközt? Mi fogja a munkások lelkét az izgatások ellen vértezni; mi fogja önmegtagadásban tartani, hogy a gyártulajdonosban minden esélyek közepette legnagyobb jóltevőjét és ennek gazdagságában saját jövőjének biztosságát ismerje el?

Csak a ker. hit, csak a ker. erkölcs. — Nagy tévedés, nagy bün volt a törekvés az egyházat a

társadalom minden pontjain akadályozni, mellőzni s nélküle, sőt ellene mindent alkotni akarni.

A tizenharmadik század elején hasonló társadalmi feloszlás fenyegette Európát; ki kérlelte meg a veszélyt? Assisi Szent Ferencz az ő önkéntes szegénységével és sz. Domonkos az ő rózsafüzérével. Paulai sz. Vincze s mai nap Don Bosco szerzetes többet tettek a munkás-kérdés megoldására, semmint a világ tudósai egyetemben; mert mint egy amerikai socialista irja: „társadalmi föladatok megoldására nem elég az ész; sziv is kell hozzá és meleg részvét az emberiség egy nagy részének szenvedései iránt.“ (Élénk helyeslés.)

Simon Gyula, az ismert senator 1876-ban szólt, minél helyesebben egy szent Vincze-egylet legbuzgóbb tagja sem szólhatott, mondván: „a rendnek, a békének eleme nem annyira az anyagi, hanem az erkölcsi javitás. Belépni kell a viskóba, a munkásnak büzhödt lakásába, megvinni neki az élet tudományát a jelenre, az alapos reményt a jövőre, fölkölteni a csüggedésben szunnyadozó lelkét, bátorságot önteni bele: akkor, de csak akkor a hozott jótétemény nem lesz hasonló e mélységbe dobott kőhöz, mely morajt okoz, azután örök csend van.“

Mitől várja Liebknecht a sikert? „meddig a munkás a papnak járma alatt van, — igy csufolja ő a keresztény hitnek befolyását — esztelenség várni, hogy a munkás készséges eszköz legyen kezeink között.“ És Bakunin mitől várta? „a népnek kell, hogy jobbkarunk legyen, és hogy a kar tétlen ne heverjen, fel kell azt szabaditani az Isten és az örök élet hitétől; nem elég, hogy törzstisztjeinknél meglegyen az atheismus, kell, hogy az a közkatonákat is áthassa.“ (Teologia politica di Mazzini, 1872.)

Mily mélységes bölcsészettel mondá sz. Ágoston! „Jézust keresi mindenki, egyik gyülöletből, másik szeretetből; amaz, hogy Jézust megölhesse, emez,

hogy örökre birhassa. Ő az ut, ő az igazság, ő az élet: az ő hiánya a szivekben, az európai társadalom nyomorának legélesebb nyomora."

Bastiat olvasván az evangeliumot, bevallá: „hogy ez a társadalmi gazdászat legfőbb kérdéseit oly értelmiséggel oldja meg, miszerint következtetni kell, hogy az evangelium és a társadalom szerzője egy s ugyanaz." Az anglican Rodcher pedig azon meggyőződésének adott kifejezést, hogy a „canonjog legtökéletesebb társadalmi törvénykönyv." (Nagy tetszés.)

Dumond, socialista, hasonló irányu ujságban (Liberté) mult hó utolsó napjaiban Zola regényének egész tartalmáról, a munkás osztály hanyatlásáról ezeket irta: „Mily más jelenet volt ezelőtt a műhelyben! A céh gondoskodott arról, hogy az iparos a védszentben saját magát szemlélje. Ott látta ő szent Honoriust, mikor a kenyértésztát a kemenczébe rakta; más mühelyben sz. Eloit, mikor a tüzes vasat verte; sz. Crepint, mikor varrt; sz. Crepinient, mikor a bőrt metélte. A céh kápolnájában ott volt Jézus képe, aki születésül bármelyik királyi családot választhatta volna, választott iparossá tett királyi családot. A pap az isteni ácsmestert hirdette az iparosoknak, s Bossuet után mondhatta, hogy az egyház kezdetén ekét mutogattak, mely Jézus kezeiből került ki, s az iparos örvendhetett, mert Jézus a kézmüvesek egyike. Mily másképen gondolkodik, mily más eredményeket mutathat fel az egyház a kézmüves osztályban; ő tudja az ipar költészetét és nemességét megkedveltetni; mi a mühelyből a munkásra bagneot csináltunk, a kézmüvesekből pedig örökös rabokat." (L'Univers 6298. sz. febr. 26. 1885.)

Tisztelt nagygyülés! Ma a társadalmi veszélyek ugyanannyi ostorozó hitküldérek az eltévedt elmék megtéritésére. A nagy angol lap, Times, ismerik, hogy nem katholikus lap, a napokban irta: „mai nap a katholicizmust a közrend érdekében nem lehet

nélkülözni.“ Thiers, 1830-ban Quelen párisi érsek palotájának rombolója, öreg napjaiban kényszerült bevallani: „Katholicizmus nélkül Európa borzalmas chaoszba menne át.“ (Nagy tetszés.)

Tanulhattunk, tanulhatunk ezután is sokat a külföldtől; de viszont a külföldnek oktatást is adhatunk: minden nemzeti és társadalmi intézményeket a keresztény religio, a ker. erkölcs alapjaira fektetvén. Nemzetünknek életereje lesz, és legyen az egyházi és az állami hatalom bizalmas, testvéries együttműködése.

Pressensé, protestáns rationalista, ezen évi febr. 23-án a franczia szenatusban ezeket mondá: „E türelmetlenség, ez ellenségeskedés az egyház és állam közt borzasztó következéseket fog szülni az államra; mert a religio megelőzött minden államintézményeket, tul is fogja élni azokat, miután ő örök elveken alapszik. Én előnyt adok Quinet Edgár szavának: csalódunk, ha hisszük, hogy minden csak anyagi erő által teremtetik, csak anyagi erő által kormányoztatatik. Emlékezzenek Pelletán Ödön mondására: az Isten nem halt meg, de mi haltunk meg nélküle.“ (L' Univers febr. 24. 1885.)

Legyenek általam üdvözölve nagygyülésünk tagjai, legyenek hálás köszönetünkkel tetézve társulatunk magas méltóságu elnökei és a mindennapi munkában fáradni nem tudó tisztviselői: én a gyülést ezennel megnyitom. (Hosszantartó zajos éljenzés.)

OLÁH MIKLÓS IRODALMI FOGLALKOZÁSAI A KÜLFÖLDÖN.

Egyháztörténetünk e kimagasló alakjáról egyik másik nagyobb történeti munkát kivéve, alig olvashatni valamit, s életének viszonyai felől még ezekben is nagyon keveset, úgyszólván semmit. Irnak róla amennyiben kora eseményeire szereplése határozott befolyással volt, anélkül azonban, hogy részletekbe bocsátkoznának eseménydús életének egyes phazisai felől; pedig sok érdekest tárhatna ez fel előttünk és sok buzditót, tanulságosat találna életében az, ki állásának nehéz küzdelmeiben szivesen merit a mult példáiból lelkesedést. Nem lehet feladata e rövid soroknak pótolni a hiányt, s őt működése közepett állitani az olvasó szemei elé, hogy gondolkozásmódját és érzelmeit, tehát jellemét lehessen teljes világitásba helyezni, mert e feladat sokkal nehezebb, mintsem hogy avatatlan tollal hozzá méltóan megoldani lehetne. Csupán irodalmi munkásságának egy részét czélom ismertetni azon időből, melyet mint Mária királynénak — a szerencsétlen II. Lajos özvegyének titoknoka a külföldön töltött.

1493 január hó 10-én született Szebenben. Atyja — Oláh István — ki Mátyás király alatt jött Erdélybe oláh fejedelmi családból származott, s magával a Hunyadi házzal is rokonságban állott, habár néhányan iróink közül ezt kétségbe vonják. Melyik állitás bir több valószinüséggel — talán máskor lesz alkalmam kimutatni. Gyermekéveiről csak annyit tudunk, hogy 1505 és 1512 között a váradi káptalani iskolát látogatta, tanulván itt a latin-, görög nyelvet, szónoklatot, költészetet, csillagászatot,

gyógytant és zenét. Befejezvén 17 éves korában tanulmányait, atyja Ulászló udvarába küldé, hogy ott a politikai ügyekben szükséges ismereteket és jártasságot magának megszerezze. Az itt töltött hat év alatt azon meggyőződésre jutott, hogy vágyai és hajlamai más pályára — az egyházira hivják; követé tehát a hivatás gyengéd szavát és 1516-ban Szakmáry György pécsi püspök mellé ment titkárnak, hol két év alatt felszenteltetvén, előbb pécsi, négy év mulva pedig esztergomi kanonok, és mint ilyen komáromi főesperes lett.

Több izben megfordulván az udvarban, alkalmat nyert megnyerő modora és ügyessége által magát a fiatal királyi párral megkedveltetni, úgy annyira, hogy Lajos 1526 márczius hóban őt a maga, nemkülömben neje, a királyné titkárává nevezé ki. A szerencsétlen kimenetelű mohácsi ütközet után követte Mária királynét a külföldre is és csak vagy tizenhat év mulva hagyta oda tisztét, végleg vissza térvén szeretett hazájába, s I. Ferdinandnak ajánlván fel szolgálatát, ki őt kir. tanácsosi czimmel, az udvari kanczellár teendőinek végzésével bizta meg, feladatává tevén egyszersmind a kir. iroda főnökségével járó ügyeket is elintézni. Mint ilyen lett 1543-ban zágrábi, 1548-ban pedig egri püspök — nem egész öt év mulva pedig 1553. év május hó 7-én — a királyi bizalom a legfényesebb magyar egyházi méltóságra, az esztergomi érseki székre emelé, épen akkor, midőn hazánk vallási viszonyai — lehet mondani a legválságosabb ponton állottak.

Nem csupán a reformatio terjedése volt a baj, hanem legfőképen azon visszaélések, mik a hosszas zavarok alatt az egyházi ügyek közé csúszván, az új vallás hatalomra jutásának eszközlőivé levének, és emellett a vallás újításnak kedvező azon olygarchák és kisebb-nagyobb birtokosok túlkapásai és hatalmaskodásai, kiket eddig a törvény tiszteletben tartására senki nem figyelmeztetett. Midőn Oláh Miklós az érseki széket elfoglalá, kellő képzettsége és lángoló buzgalma mellett ide a sokat próbált

ember azon erős elhatározását hozta magával, hogy a katholikus egyházat fenyegető veszélyt elháritja; s a tizenöt évnek — mely alatt a magas méltóságot viselé — története azt bizonyitja, hogy az önmagának tett fogadást hiven beváltá. Oly sokat tett ezen idő alatt, hogy a magyar egyháztörténelem méltán „a katholikus egyház megtartójának“ nevezheti őt. Visszaszerezte székének több már feledésbe ment jogát — (pizetum) kiváltotta az elzálogositott egyházi javadalmakat, betöltötte a megürült egyházi hivatalokat, megfosztotta a méltatlanokat állásaik és jövedelmeiktől, egyházmegyei vizsgálatokat, zsinatokat tartott, szerzeteseket telepitett le, iskolákat, papnevelőintézetet alapitott, a katholikusok érdekeinek megvédésére törvényeket léptetett életbe, királyi leiratokat eszközölt ki, egyszóval minden tehetségét és idejét, hatalmát és befolyását — mit az is nevelt, hogy 1562-ben királyi helytartóvá lőn — arra használta, miszerint az egyház és vallás szent ügyét előmozditsa.

Az 1568. évben fejezé be áldásdús életét, január 14-én Pozsonyban.

Ő az irodalom azon művelői közé tartozott, kik anélkül hogy minden tehetségeiket és idejüket a tudományos foglalkozásnak szentelhetnék, szabad perczeikben előszeretettel bővitik ismereteiket, s időközönként önálló munkákat is létesitenek. Sokoldalú műveltsége, finomult izlése elősegiték ebbeli törekvéseit, s többre képesiték őt, minthogy kizárólag csak irodalmi dilettantizmust üzzön, bár életmódja nem igen kedvezett e tekintetben neki, sőt gyakran huzamosb időn át gátlá önképzését.

Az udvarhoz, mely oly hosszú időn át tartózkodási helyéül szolgált, mint már fennebb emlitém, még a mohácsi vész előtt került, de már 1527-ben azon igéretet vette I. Ferdinandtól, hogy a megválasztatása körül kifejtett buzgó tevékenységének megjutalmazásaul a legközelebb betöltendő püspökségre őt fogja kinevezni. Ezen időponttól majd minden óhajtásával és gondolatával a

jövő azon pillanata felé fordult, mely számára a szabadulás óráját volt meghozandó; a szabadulását mondom, mert az udvari életet s az azzal járó folytonos nyugtalanságot és szigorú függést, az egyéni szabadságát megőrizni szerető férfi egy-két év alatt annyira megunta, hogy börtönnek tekinté a kört, hol minden egyes lépését női szeszélyek kormányozák, s önmagát benne oly fogolynak, kit egyrészt saját ambitiója, másrészt anyagi viszonyai tettek rabbá. — A király azonban, vagy mert igérete egyike volt azoknak, melyeket hogy párthiveinek ragaszkodását magának biztositsa, tett, anélkül hogy komoly szándéka lett volna azokat valaha teljesiteni, vagy — s ez valóbbszinű — mert csakugyan nem volt azon helyzetben, hogy szavát beválthatta volna, érdekében igen sok ideig mitsem tett, s igy kényszeritve lett Mária szolgálatában megmaradva őt a külföldre is követni s szerencsétlen hazájától mintegy tizenegyévi időtartamra bucsút venni.

Az itt töltött első három év épen elegendő volt arra, hogy őt helyzetével még elégedetlenebbé tegye. Ő, ki irtózott a nyugtalan életmódtól, ki mint egyik barátjának irá: jobb szeretett volna valamely csendes nyugodt helyen a tudományos foglalkozásnak élni,[1] most három hosszú éven át arra volt kárhoztatva, hogy a királyné kiséretében a német birodalom egyik városából a másikba utazzon, s hogy minden nemesebb szellemi élvezetről lemondjon. — Mert ha elővette is könyveit ezen idő alatt, hogy társaságukban elfelejtse néhány órára az aulikus élettel járó bajokat, miután megszokott s ép azért egyhangú napi foglalatosságai, nemkülönben szórakozásai erre elégtelennek bizonyultak, csakhamar keserű csalódással volt kénytelen meggyőződni arról, hogy még egyfelől szellemének rugékonyságát veszélyezteti a folytatott életmód, addig másrészről épen nem alkalmas arra, hogy önmagát képezze.

Ily gondolatok között találák Augsburgban az 1530-év őszi hónapjai, idejét sz. Ágoston, sz Ambrus, arany-

[1] Codex Epistolaris Mic. Olahi p. 85.

szájú sz. János, Origenes munkáinak olvasásával töltve.[1] Hű viszhangja azon hangulatnak, mely szivét és lelkét ez időtájt uralá azon levél, melyet 1530 október 17-én a kalocsai préposthoz irt, felelvén annak hozzá intézett soraira, melyekben ez őt azon óhajáról tudósitja, hogy szeretne az udvarnál valami állást kapni. Mily gondjai vannak — olvassuk e levélben — az udvar körében élő embernek, és mennyi kellemetlensége, nem hiszem, hogy valaki könnyen eltudná mondani. Majd ez, majd az, úgy felizgatja őket, hogy kivált azok, kik nem egészen mentek az ambitiótól semmiben sem tudják örömüket lelni. És ezt tapasztalásból mondhatom. Úgy szólván gyermekségemtől fogva az aulában tartózkodván sok jó- és balszerencsét éltem át; de soha semmi sem esett oly nehezemre, mint az olyanoknak előtérbe helyeztetését és kitüntetését látni, kik — távol legyen tőlem a kérkedés — sok tekintetben mögöttem állottak. Te az udvarhoz kivánkozol? hidd meg, nagyon tévedsz, ha ami életünket boldogabbnak tartod a magadéná l. Most azt teszed amihez épen kedvet érezesz; ha akarod pihensz, ha úgy tetszik gazdasági teendőkkel foglalkozol, tanulás, vadászat vagy más egyébbel töltöd idődet, holott ha idejösz mindezekről le kell mondanod. Sem éjjel, sem nappal nem lesz nyugtod, s elfelejted mindazt, mit azelőtt nagy fáradsággal megtanultál, mert itt a gondok és lelki gyötrődések meg nem engedik, hogy valami tudományos vagy egyáltaljában csak szellemi munkával is foglalkozzál.[2]

Augsburgot novemberben elhagyván Regensburg Linzen át a királyné kiséretében Kremsbe ment, s itteni tartózkodása alatt történt, hogy Károly császár nővérét, Mária királynét a Német-alföldek kormányzásával bizá meg, mely esemény nem csekély befolyással lett az ő viszonyaira is.

Mária ugyanis az eléje szabott fontos szerep betöltése végett a belga földre utazván, nem akart kipróbált hű-

[1] Epistola ad Joannem Veuceslaum. Cod. ep. p. 92.
[2] Cod. ep. p. 94.

ségű és ügyességű titkárjától megválni, s különféle kecsegtető igérettel igyekezett reá birni, hogy őt a messze földre kövesse. A királynét czélja elérésében nagyban elősegité azon körülmény, hogy titkárának azon birtokait, — melyeket mint esztergomi kanonok és fehérvári őrkanonok birt nagyrészben lefoglalák és elpusztiták az ellen király Szapolyai János pártjához tartozó Bebek testvérek s így jövedelme nagyban megcsappanván, állásától megválnia nem igen lehetett.

Mindennek daczára rendkivül sokáig habozott, mig eltudta magát határozni arra, hogy a királyné kivánsága szerint tisztét továbbra is megtartsa és teljesitse oldala mellett. — Az 1531. év tavaszán ért Brüsselbe. Csak ekkor kezdé teljes mértékben érezni mit tesz hazájától oly messze elszakadni, megválni a sok jóbaráttól, ismerőstől, idegen nép ismeretlen körébe lépni, hónapokat tölteni kínos gyötrő, nyugtalanságban mig hazájából valami csekély tudósitást kapott, s akkor is kételkedni annak hitelességén. Hónapok teltek el végtelennek látszó lassusággal s még mindig feszélyezettnek érezte magát azok társaságában, kikkel naponkint érintkeznie kellett. A királyné ellen — irja Burgio pápai követhez 1531. október 16-án — semmi kifogásom nem lehet. Jövendő szerencsémről gondoskodást, tisztességes — tisztem és állásomnak megfelelő ellátást, szóval mindent igér, mi az embert csak arra birhatja, hogy szolgálatában megmaradjon, de az itteni szokások ideegnek előttem s különböznek az enyéimtől. Úgylátszik, hogy ezek az emberek szeretik a a szinlelést, szivesen megigérnek valamint, de igéretükkel mitsem törődnek, egymást nyájas mosolylyal ajkukon köszöntik s ezalatt szivük mélyében boszút forralnak. Mindehhez még nyereség vágyók is, kik szünet nélkül pénzünkre gondolnak, s másokkal való érintkezéseikben inkább önhasznukat tartják szem előtt, mint a szivből fakadó igaz barátságot.[1]

[1] Epistola ad Joannem Burgio p. 160

Ezen lelki állapot azonban, a dolgoknak ezen a külszín utáni s ép azért hibás megitélése, nem tarthatott és nem is tartott sokáig. A sűrűbb érintkezés, a közelebbi ismeretség lassankint kiigazitá az elhamarkodottan hozott itéletet, s mindinkább több és több jó tulajdonságot ismervén fel a müvelt népben, a nemzeti sajátságok és szokások is kevésbé idegenszerüeknek tüntek fel előtte. Sőt azon szivélyes és barátságos viszony, melybe itt tartózkodásának már első éveiben lépett néhány kiválóbb államférfi és iróval, a tudományok méhszorgalmú munkásaival néha — egyes rövid pillanatokra — még a honvágy keserveit is képesek voltak feledtetni vele.

Szükségesnek tartottam mindezt előrebocsátani, hogy az olvasó megérthesse mily viszonyok befolyása alatt került a külföldre, mely irodalmi foglalkozásainak tulajdonképeni tanuja lett, s most áttérek tulajdonképeni tárgyamra — ez irodalmi foglalkozás ismertetésére.

Ha Oláh Miklós tudományos képzettségéről és irói munkásságáról szólani akarunk, tekintetbe kell vennünk, hogy élete azon időre esik, midőn Olaszországból a renaissance már átszivárgott az éjszak államaiba, s ennek következtében nemcsak a művészet, hanem maga a tudomány és irodalom is uj életre ébredt.

Az ókor irodalmának utánzása és követése lévén az ekkor nagy tekintélynek örvendő humanista irók jelszava „bár hamis tekintélyt, a klasszikusokét — követtek s hamis bálványt, a stylust — imádták,“ [1] mégis érdemül kell nekik felrónunk, hogy a szellemi tevékenység különnemű válfajának sokoldalú működésökkel eddig nem követett irányt adtak, ha nem is üdvözölhetjük őket oly örömmel a modern müveltség megalkotásaért, mint ezt munkájában (A renaissance Olaszországban) a rationalista Symonds teszi.

Az általuk keltett hatásnak kell tulajdonitanunk a görög nyelv és művészet iránt oly nagy mértékben elter-

[1] Symonds: A renaissance Olaszországban II. 451. l.

jedt előszeretetet is, mi kétségkivül fontos mozzanatot képez a kor müvelődéstörténetében, amennyiben „nemcsak fölelevenitette a művészet és irodalomban a szépnek érzését, hanem megszülte a birálatot, kutatást és összehasonlitást is, s ezen felül a bibliai kutatásokban is új korszakot nyitott meg.“[1]

Bármily messze esett tőlünk magyaroktól a renaissance bölcsője és hazája Olaszország, már a nagy és tudományszerető Mátyás „a renaissancet Magyarországon oly virágzásra hozta, amilyennek az Alpeseken innen sehol sem örvendhetett,“ — mondja Fraknói — „Magyarország a mohácsi vész előtt“ czimű könyvében. E virágzás ugyan megszünt a kitünő fejedelem halálával, ki oly szépen tudta egyesíteni a harczi dicsőség és a művészetek s tudományok szeretetét, mint kortársai közül senki, a nemzeti életre gyakorolt hatásaiban azonban élt azontúl is, egészen a minden haladásnak egy csapással utját szegő mohácsi szerencsétlen ütközetig. — Ennek kimutatására elég az iskoláinkban végbement változásokat felemlíteni. Hogy csak egy példára szoritkozzam, arra, hol Oláh is végzé a XVI. század első évtizedében tanulmányait: a váradi káptalani iskolában azelőtt a latin nyelv, szónoklattan, költészet és zene — az utóbbi csak mint rendkivüli tantárgy — képezte a hittan mellett a tanitás anyagát. A XV. század vége felé azonban a legtöbb iskolában, még a székesegyházak körül emelkedőkben is „megszünik a tisztán scholasticus rendszer, s a történelem, szónoklat és költészet müvelése mellett a tanitás egyik legfőbb feladatául tekintetik, a klasszikai nyelvek és müvek beható ismerete. Róma és Hellasz nyelvén csinnal irni és beszélni, a remekirókat érteni és idézni, ez volt a magasabb müveltség lényeges tulajdonsága, tanitók és tanulók ambitiója.“[2] Igy volt alkalma Oláhnak megismerkedni már első fiatalságában a renaissance viv-

[1] U. o. 97. l.

[2] Fraknói V.: „A hazai és külföldi iskolázás a XVI. században 18—19 l.“ Bunyitay: A váradi püspökség története II. 19. l.

mányaival, az oly nagy lelkesedéssel elővett ó-kori irodalom munkáival, s igy lett alkalmunk nekünk is reámutatni azon forrásra, melyből a görög nyelv s egyszóval a classica-philologia iránt táplált előszeretete fakadt, s mely brüsseli tartózkodása alatt tápot nyervén a kor általánossá vált gondolkozás módjában, s a „három nyelv hires akadémiája"[1] tanárainak buzditásaiban, őt arra birta, hogy a Váradon megkezdett tanulmányokat itt folytassa és bevégezze.

Kollányi Ferencz.

(Vége köv.)

VEUILLOT LAJOS.

(Szerkesztői eszménykép.)

(Vége.)

A hirlapirónak jellemrajzában közelről érdekel bennünket annak politikai pártállása. Ha tekintjük Franczia-ország állami kuszáltságát és a változásokat V. journalistikai tevékenysége alatt, e zürzavar tömkelegében szembetünő a politikai kapkodás és benső forrongás, mely majd mint köztársaság, majd mint polgár-királyság, majd mint commune, majd mint császárság, majd ismét mint legitimista velleitas uszik a felszinen rövidéletü szappanbuborék gyanánt, mialatt a nemzettest belső részeiben a legellentétesebb elvek harczolnak az uralomért. Franczia-ország — mint egységes egész — a nagy forradalom óta nem juthatott el a benső egységre, és az uralomra törő alakulások egyike sem volt az egész nemzet akaratának kifejezése.

Az a kérdés, minő állást foglaljon el a kath. hirlap-

[1] Igy nevezi egyik levelében a lőveni akadémiát.

iró ezen különféle alakulásokkal szemben? Az állami alakulások változásai, gyakran benső ellenmondásai között mi módon adjon kifejezést egység utáni törekvésének — még világosabban, minő egységre törekedjék a meggyőződés embere?

V. ebben is eltalálta a helyes utat.

Szivből nem szeretett egyetlen kormányt sem, mint egyedül a forradalmi eszméktől távol álló királyságot — Isten kegyelméből. Ez volt személyes politikai eszményképe. De mint hirlapiró nem adhatott első sorban személyes sympathiájának kifejezést, hanem általánosságban csak nemzetének java lebegett szemei előtt. Mivel pedig ilyen általánosság mellett valamely kizárólagos absolut igazságot védelmeznie nem kellett: opportunista volt, a minek kellett is lennie.

V. forradalmat nem provocált és nem is helyeselt: forradalmat előidéző viszonyokat föltételesen elfogadott, ha megfeleltek ama követeléseknek, melyeknek teljesitését minden kormánytól jogosan megvárjuk.

Ezeket előre bocsájtva most már kimondhatjuk: V.-nak nem volt politikája; mert legfőbb alapelve volt és azt ki is mondotta: minden kormányforma jó annyiban, a mennyiben az egyházat népboldogitó tevékenységében istápolja és cselekedeteinek rugójául a jogot, rendet és igazságot elfogadja. Ezt fejezi ki V., de Falloux grófnak adott feleletében: „Az Universnek általános és szorosan meghatározott iránya: semmiféle ujjhuzás a hatalommal. 1830-ban elfogadtuk az alkotmány-levelet, a királyt dynastiájával együtt és csak arra szoritkoztunk, hogy az állam hatalmát fölhasználjuk az egyház előnyére.“ Az utóbb bekövetkezett változások alatt sem szegődött az Univers egyetlen politikai pártnak szolgálatába. A programm, meyet V. Montalamberttel 1848. Febr. 24-én este kidolgozott, csakhamar megerősítést nyert a legtöbb püspök-pásztori körlevelében. „Épen oly távol állott a vakmerőségtől, mint a gyáva meghunyászkodástól.“

Midőn Napoleon Lajos az elnökségre aspirált, V.-tot,

mint pártjának legbefolyásosabb tagját magához kérette értekezletre; V. elküldte a katholikusok valódi vezérét: Montalambert grófot. De midőn Napoleon minisztere Falloux hézagos oktatásügyi törvényjavaslatát előterjesztette, V. ugy a javaslatot, mint pártolóit nyiltan megtámadta. Majd ismét az elnök bizonyos levelet a római kérdésben, — V. ezen levelet is a legélesebb kifejezésekkel elitélte. Az államcsiny után, melytől V. teljesen távol állott, egy pillanatig sem habozott — Montalambert példájára a bevégzett tényeket elismerni. Nyugodt kedélylyel irhatta 1851. év Decz. 8-án: „Mi (az Univers pártja) sem győzők, sem legyőzöttek nem vagyunk. Nekünk mindaddig nincsen mit szólanunk, mig az, mit mindenek fölött szeretünk, megtámadva és veszélyeztetve nem lesz.“ Montalambert igen szépen jellemzi V.-nak akkori magatartását: „Ugy beszélt és irt, mint tanu és nem mint kezes; elfogadta azt, mit az egyház elfogadott; a többiekben pedig megvetett minden aljas mende-mondát és gyanusitást. Miután teljesen magunktól függ — szokta mondani — a rágalomra okot szolgáltatni, maradjunk békében.“ — „A herczeg emlékezzék meg a bizalomról — irja 1852. Márczius 14-én — melylyel a nemzet megtisztelte; nem ugyan azon része a nemzetnek, mely hatalmát kancsal szemekkel nézi és ellene küzd, — hanem igen is azon része, mely kormányzásától igazságot, erőt és békét vár. A herczeg tehet sok jót és roszat: ámde Isten nem sokáig oltalmazza a gonoszt, a franczia nép állandóan pedig csak a nagyságot tiszteli.“ A császárság megszületvén, V. nem talált okot akár ez ellen is nyiltan fellépni. A jót a császárságban is bátran megdicsérte, a mi pedig az egyház szabadsága ellen foganasittatott vagy megakadályozva lett, azt hasonló bátorsággal megrótta. Mikor pedig az eseményekből megtanulta, hogy Napoleon a pápaság ellensége és a forradalomnak álczázott barátja — régi fegyvere után kap és hadat izen a császárnak életre-halálra.“ Rést tör az elvek bástyáján, ingerkedik a hirlapokkal, leleplezi az álnokságot, üldözi a

császárnak felbérelt orgyilkosait és végre elesik, mint a fáradhatatlan odaadásnak áldozata."

1860—67. években siker nélkül folyamodott a kormányhoz lap-alapitási engedélyért: a Monde is csak azon feltétel alatt türetett, ha V. a szerkesztésben részt nem vesz. Annyiféle ujság járta már — — és csak is ekkor (7 év után) jött Napoleon kormányának azon eszméje, hogy talán mégis tanácsos volna V. erejét a mindinkább izmosodó forradalmi áramlat ellen gátul fölállitani... Annyira mégis bizott Napoleon V. nagylelküségében, miszerint feltételezte róla, hogy ezen jellem nem fog késni a legfőbb hatalomnak védelmére kelni az önkény lázadása ellen, bár a hatalomnak esetleg egy Napoleon legyen is képviselője.

De a titkos hazudozások és nyilvános bünök által aláaknázott császárságon többé segiteni nem lehetett, — a rettegett összeomlásnak órája közelgett... Az ez után következett commune zavargásai és rémuralma fölötti undorának és haragjának méltó kifejezése a „Paris pendant les deux siéges" czimű magasztos munkája, melyet csak kevéssel előbb ennek ellentétese: a „Rome pendant le concile" pompás könyv előzött meg.

A harmadik köztársaság alatt is hű maradt régi elvéhez: pártolta a kormányt mindazon törekvéseiben, melyek a rendnek és Francziaország ujjászületésének megvalósitását czélozták; de épen azon rettenthetlen bátorsággal küzdött minden ellen, mi az egyház leigázására vezethetne vagy a forradalmat megerősitené. Rettegett hangját két ízben rövidebb vagy hosszabb időre elnémithatták, de meggyőződésének bátorságát egyenes lelkületének kötelesség érzetét elrabolni nem birták.

Politikai személyes meggyőződését nyilvánithatni csakis akkor nyilott alkalma Veuillotunknak, midőn egy rövid időközre fölcsillámlott a remény, hogy politikai eszménye: a föltétlen keresztény királyság megvalósul. Chambord grófnak levele (1873. október 27.) megjelenvén, ő is szegény elvakitott nemzetének sorsa fölötti legmé-

lyebb gyászát túláradott szivéből végre kiönthette. „Igy mulnak ki a nemzetek“ — irja, habár fájdalmának daczára a gróf királyi önérzetét magasztalja — „ki megveti azon trónt, melyről népét nem jog és bölcsesség szerint kormányozhatná.“

A tábornagy alakja az elnöki székben ismét azon reménynyel kecsegtette, hogy a bukás legalább oly gyorsan nem fog bekövetkezni, — ámde ekkor a könyörület Istene örök fátyolt borita a kifáradt harczosnak szemeire, hogy ne lássa az utolsó dolgokat... A katasztrófa utófájdalmairól volt csalhatatlan előérzete, mint a Figaro nyilatkozatából láthatjuk: „Midőn V. a Collége de Francet, az elemi iskolákat és az Alma matert megtámadta, mintegy belelátott a jövendőbe. Legalább is sejtette a francia család legveszedelmesebb ellenségének — a rühes Bert Pálnak feltünését... Most valóságban megjelentek közöttünk a nyomorultak, kiket fenyegető kisértetekként láttunk mozogni előbbi czikkeiben... Érezte az 1870-dik évet; látta e szellemeket — mint fecskéket vihar előtt — szárnyaikkal a földet csapdosni... Ismétlem; előre látta a közel jövő Ferry-it. Oh Istenem! mennyire hiányzik közülünk az, kit csak tegnap is oly fölöslegesnek tartottunk!“ —

— — Veuillot Lajos eszméit, munkálkodását és harczait ismervén, feltehetjük a kérdést: mit ért el, mit alkotott? Csakhogy a felelet nem valami könnyű dolog; részint mert sokkal közelebb állunk az eseményekhez, hogysem azok fölött teljesen végig tekinthessünk, — részint pedig mivel ezen események még annyira a létesülés stadiumában vajúdnak, hogy azok fölött itéletet alig koczkáztathatunk.

Azt kérdezem: mi más kötelessége van a hirlapirónak, mint a naponként felmerülő kérdésekre naponként megfelelni, a politikának napról-napra tévesztőbb labyrinthusából biztos irányban kivezetni és a szülemlő történelemnek eseményeit az igazsághoz hiven beigtatni? A hirlapiró első sorban is a vigyázó őr, kinek köteles-

ségében áll minden kivülről fenyegető vagy belülről kitörő veszélyre eleve figyelmeztetni; kinek nem szabad eladni a biztonság tudatában és nem szabad az ellenséggel titokban egyet érteni, — az első kötelességének elmulasztása, a második árulás. És V. az igazi journalista ezen föladatát több, mint harmincz éven át hiven teljesítette, helyét becsülettel betöltötte.

Ha a hirlapirónak tevékenységét azon szempontból akarjuk méltányolni: minő — bár alig észlelhető, de mégis elvitázhatlan befolyást gyakorolt a közvéleményre, a társadalmi légkör fertőtlenítésére vagy elragályositására? önkényt előtérbe lép az eredmény, melyet V. Universével elért a harcz idejében, a salak leszürődése által minden rétegben.

A Revue catholique-ban egy névtelen, szenvedélyességtől mentes biráló imigy nyilatkozik: „Az utókor talán szigoruan fogja megitélni V. törekvéseinek és műveinek némelyikét; de azt nem fogja felejthetni soha, hogy Francziaországban ő alkotta meg a kath. pártot. De „párt“ idegen, nem tetsző elnevezés — tehát inkább legyen: kath. iskola. Ennek megalakitása pedig becsületére válik létrehozójának.“

Meg van adva tehát a felelet e kérdésre: mit alkotott Veuillot? Először is szoros értelemben vett római kath. pártot a francziák minden rendéből.

Mit alkotott? Kath. sajtót, melyek — az Univers és Monde — a fővárosban és vidéken a katholikusok jogait védelmezték, Israel házának végső maradványát együtt tarták, és ezen szánandó meghasonlott országban a rend és vallás bekövetkezendő győzelmének utját egyengették. Lapozgassunk csak a ma megjelenő franczia kath. lapokban és hasonlitsuk egybe ezek tartalmát a negyvenes évek mustármagjával — — —, ha nem is mindent V.-nak köszönhetünk, de a munka és siker oroszlán részét tőle el nem vitathatjuk.

Nem volt csekélység a legyőzött és lenézett katholikusokra nézve, kiknek az Avenir sokat igérő megjele-

nése és annál szánalomraméltóbb bukása óta számottevő hirlapjok nem volt, midőn 1840-ben körükből oly erőt láttak feltünni, milyennel egyetlen ellenzéki lap sem birt akkorában: csatára és támadásra mindig kész harczost, ki mintegy kierőszakolja maga részére ellenfeleitől a félelem tekintélyét és meghallgattatást a vallásnak és azon iróniának nevében, mely a katholikusoknak eddig annyi szenvedést okozott. V. megszerezte az eddig sarokba szoritott pártnak a szerencsés kedvezményt, hogy akaratját a latba vethesse és a sajtóban már nemcsak utolsó, hanem a döntő szó is övé legyen. Igy épitgetett tovább V. azon alkotmányon, melyet előtte a notre-damai szószéken Lacordaire és a pairek kamarájának diszemelvényén Montalambert megkezdettek. Miként a két hires szónok, ugy V. is a katholikusokat bátorságra, bizalomra és öntudatra ösztönözte, és kitépte fullánkját azon hitvány emberi félelemnek, mely annyi nagy szellemet fogva tartott békóiban. Mint Montalambert és Lacordaire, ugy Veuillot is saját körében mintegy rákényszerité, az eddig a kath. ügy iránt közönyt vagy lenézést negélyező közvéleményt, hogy a kath. sajtóval számot vessen, azzal harczra keljen, attól féljen, minden a katholikusok részéről felvetett kérdéssel foglalkozzék és ezeknek minden követeléseivel alkura lépjen. Mindez erős munka és nagy föladat volt azon időben: tisztelet tehát Veuillot Lajos érdemeinek! (A V. iránt elfogult Français szavai.)

Mit ért el?

Cassagnac Pál igy felel: „Az egyház hálával tartozik neki, mert segitette kiírtani a gallicanismust, mely idáig a titkolt utógondolatoknak és szabadelvű gyávaságnak búvhelyül szolgált.“

Mit ért el?

V. a mennyire tőle, mint laikustól kitelhetett, egyre zaklatta a liberalis katholicismust hazájában és mindaddig buzgólkodott a pápai csalatkozhatlanság mellett, mig az hitczikkely gyanánt kihirdetve nem lett. Bizonyos értelemben elmondhatjuk a gambettista Temps-sel, hogy V.

neve elválaszthatlan az egyház történetétől IX. Pius pontificatusa alatt, az 1848-diki forradalom és az 1870-diki zsinat között. Még azt megkoczkáztatjuk — mert ki gondolhat minden lehetőségre? — hogy a syllabus és az infallibilitas dogmájának hasznossága és szükségessége nem is lép annyira előtérbe, és az ezekre vonatkozó kérdések még sokáig nem váltak volna annyira égetőkké, V. fáradhatlan harcziassága és azon kérlelhetlen következetesség nélkül, mellyel a veszedelmes ellenséget lépten-nyomon üldözte.

Mit ért el?

Veuillot mint hirlapiró elérte azt, mire IX. Pius, mint pápa, egész uralkodása alatt törekedett; mert neki nem volt más akaratja, mint szolgálni a pápát, azt védelmezni és annak törekvéseit erejéhez képest megvalósitani.

Mit ért el?

Veuillot, a hatalmas, rettegett és gyülölt vezér, ezernyi és ezernyi világi katholikus sziveiben, kiknek szószólójuk és utmutatójuk vala, a szeretet és hála emlékszobrát állitá föl; a buzgó, tudós és Rómával együtt érző papság és püspöki kar egyhangulag zengi e hű harczos sirja fölött a köszönet és elismerés dicshymnuszát; a szerzetes-rendek kivétel nélkül — a szegény kéregető apácza és a solesmesi tudós benczés, a betegápoló camillianus és a hazájából annyiszor számüzött jezsuita — mind-mind tudják és örömmel beismerik, hogy V-nak nem volt mássa Francziaországban, ki legszentebb ügyeiket több erővel és tüzzel védelmezte, ki ügyes bajaikban és érdekeik mellett határozottabban a sikra kilépett volna.

— Veuillot az egész világon különösen, mint az egyház védője ismeretes; a miket mint a keresztény charitas ékesen szólló ügynöke minden téren — kiválólag pedig a missiók érdekében tett, egyéb jeles érdemei mellett homályban maradtak. V. ascetikus erényei, személyes jámborsága, a keresztény tökélyetesség után törekvő

ernyedhetlen buzgósága és fáradhatlan igyekezete megérdemelnék a behatóbb részletezést... „Annyi meg annyi szerzetes kolostoraiknak csendes celláiban rendkivüli erényekben tündököl, — ám a világ nem néz be a kolostorok falai közé... De a kinek szeme volt, az láthatott az óriási Páris nyilt térein egy keresztényt, ki épen azon körülmények között élt, mint a többi párisiak és vallási kötelmeit mégis a legtökélyetesebb módon teljesité, — keresztényt, kiről mindnyájan őszintén elhitték, hogy okos, rettenthetlen, józan gondolkozásu, szerény, igénytelen és egyenes lelkületü.“ (Liberté.) Hány buzgó szerzetest ismertünk Francziaországban, kik pirultak ezen ujságiró erényei előtt!... Az emberi álszemérem honában az erényességnek ezen nyilvános példája épen úgy helyén volt, mint a hitnek nyilt bevallása.

Záradékul idézzük a V. irányával távolról sem rokonszenvező Journal de Bruxelles nyilatkozatát: „Veuillot nevének dicsősége nőni fog az utókor csodálata által, miként hires barátjának Donoso Cortes és de Maistre József nevei. Az előitéletek megszünnek, az igazság kitünik — nem tehetségét illetőleg, mely az egész világ egyetértő véleménye szerint kétségbevonhatlan és rendkivüli, hanem értelmének és hitének nyiltsága fölött. A kath. hirlapiróknak ő marad örökre mesterök, példányképök és halhatatlan vezérök. Elnevezték a 19-dik század laikus Tertulianjának. Legyen; de jegyezzük meg, hogy hitéhez hű Tertuliánról van szó, ki mielőtt meghalna, az élet utolsó perczében ajkával a feszületet csókolja, az Ur testét magához veszi, szemeit — mint egész életén — Róma és a világosság felé forditja, mely soha meg nem csal...“

A kath. Francziaország — az összes becsületes emberek Francziaországa — följajdulhat a Figaroval: „Oh gyász és siralom! Az iró, kit Francziaország vár, hogy a gazemberek és bolondok ellen csatába vezesse — épen olyan, mint volt Veuillot... A kit várunk ugyanaz, a kit imént elvesztettünk!“ Francziaország mindaddig nem le-

het és nem is lesz boldog, mig csak teljesen és egészen azzá nem lesz, minek Bismarck északnémet dialektusával csufolja: „Veuillot hazája!“ (Kreiten V. — S. J. után.)

Zalavári.

KARCZOLATOK.

(Folytatás.)

De a fürdő a nyaralókban is a ház egyik kiegészitő nélkülözhetlen részét képezte. A rómaiak sem harisnyát, sem inget nem viselvén, fürdővel már a test tisztán tartása kedveért is élniök kellett, innen magyarázható meg a fürdők roppant sokasága is. Mi sokszor csodáljuk a fényt és a kényelmet, melyeket egyes mai nyaralókban találunk, szeretjük korunkat comfort dolgában finomitottnak nevezni. Pedig mindez semmi a rómaiak által kifejtett luxushoz s kényelemhez képest. Olvassuk csak Plinius II. könyv. 17-ik levelét, melyben az Gallus barátját az Ostia közelében fekvő lauretumi nyaralójába meghivja s melyben e villáját részletesen leirja. Ha t. olvasóim közül valaki (amit mindnyájának kivánok) valaha azon szerencsés helyzetbe jutand, hogy nyaralót épit magának, ajánlom, hogy Plinius villájának mintájára épitsen, akkor ugyan meglesz minden képzelhető kényelme, még a napsugarakat is kénye kedve szerint regulázhatja, különben, mint azt a fényképész teszi. Volt itt természetesen fürdő is, melyet a háztulajdonos ekkép ir le. „Inde balinei cella frigidaria spatiosa et effusa, cuius in contrariis parietibus duo baptisteria (fürdőmedencze) velut eiecta sinuantur, abunde capacia, si innare in proximo cogites. Adiacet unctorium hypocauston, adiacet propnigéon balinei (forraló kazán) mox duae cellae, magis elegantes quam sumtuosae; cohaeret calida piscina mirifice, ex qua natantes mare adspiciunt.“

Rőmerbad már per associationem idearum felelevéniti bennünk a régi emlékeket, és mi a rómaiaknak a fürdők körül kifejtett culturája után nem hibásan következtetünk arra, miszerint Rőmerbadban sem hiányzott a külcsin és a kényelem, az ásatásoknál talált mozaikok az az elsőről eléggé tanuskodnak. De nem hiányzik a csin és a comfort a mai Rőmerbadban sem. A még római alapokon álló köz tükörfürdő szép márványpadolattal ékeskedik, köröskörül ugyancsak márványpadok nyúlnak el, melyeken ép oly kényelmesen ülsz, mint elterjeszkedel. A tükröt felülről szép galeria futja körül. Ép oly elegansak a magánfürdők is: finom fehér cseréppel kirakvák s fehér márványnyal szegélyezvék. Kényelmes lépcső vezet le a fürdőbe, hol ismét márványpad szolgál kényelmedre. Ezt az elegantiát sem a harkányi, sem a szklenói fürdőben nem találtam. A rőmerbadi forrás hőmértéke 36 Cels. Hogyha Rőmerbad a Dr. Mayrhofer fürdőorvos által felszámlált kóroknak csak felét is meggyógyitja, úgy az máris nagy jótétemény a szenvedő emberiségnek. De mi ezért nem a nympháknak mondunk hálát, hanem a mindenható igaz Istennek, ki számtalan Siloe s Bethsaidában, ki ezer növényben s érczben tett le gyógyszert, a szenvedő emberiség javára.

Megvan tehát Rőmerbadban szépség csin és kényelem tekintetében minden, a mit csak kivánhatunk — drága pénzünkért. Nem is volna az annyira látogatott, ha a fürdővendégnek hiányt kellene szenvednie valamiben, mert ha már elszántuk magunkat a költségre, nem is szeretünk hiányt, szükséget szenvedni. Mégis daczára a szép természetnek és a teljes kényelemnek hányan vannak, kik alig várják, hogy szabaduljanak innen, s miért? csupán azért, mert — unatkoznak. Ezt nem tudom felfogni oly emberben, kiben szellem, kiben érzék van. Ám a ki sem szellemét nem tudja elfoglalni, sem a természet annyi szépsége, annyi változatossága iránt érzékkel nem viseltetik, az persze unatkozni fog itt, de azt tartom másutt is. Az ilyen unatkozott ember egész valója azt

mondja: „Unalmas egy hely ez a világ, és az élet csak ellenkezve s elégedetlenül lakja e házat.“ Erre azután a revolver következik.

Engem eléggé szórakoztatott itt maga a séta a szép hegyekben, mely közben ha felszedtem néhány virágot, hogy azokat bonczolva vizsgáljam, részletezzem, máris kellemesen telt el az időm. Magammal elmulatva, néha oly félreeső, magányos helyekre kerültem, hol már biztón legel a vad. Meg is figyeltem egynél többször rejtekhelyekből a szép karcsu őzeket, amint a zöld gyöpön szedték elegansan vékony lábaikat, amint kinyujtották kémlelve karcsu nyakukat. Kökényszemök aggodalmat fejezett ki, mikor körülnézve és szaglálva lesték, nem-e fenyeget veszély valahonnan. Belőlem rosz vadász vált volna, nem tudnám bántani a szegény állatot, jóllehet nem vagyok vegetarianus, sőt igenis kedvelem tálon a vadat. Egyvalaki, a ki mint én figyelte a szép őzvadat, azt a megjegyzést tette, hogy mégis van valami igaz az ős regében, mely szerint emberi lelkek néha állatok testében laknak. „De még sem oly gyakran — mondá rá egy másik — mint ellenkezőleg állatok lelkei emberi testben. Az ember ugyanis gyakran elállatosodik, míg az erdők négylábú lakói az ember magasságára látszanak emelkedni akarni.“

A ki tehát eltudja foglalni szellemét s tud gyönyörködni a szép természetben, az nem egykönnyen fog Rőmerbadban unatkozni. És ha mégis hosszabb ittmulatás után únni kezdenők az egyformaságot: Rőmerbadból szebbnél szebb s könnyen eszközölhető kirándulások esnek, melyek változatos sceneriáikkal s uj szépségeikkel biztosan elűzik az unatkozás mutatkozó felhőit. A ki birja lábát, és 2—3 órai gyalogolást elvisel, az gyalog járjon erre, mert igy legtöbbet élvez, különben a vaspályán Bécs irányában Füfferbe egy negyed, — Cillibe fél óra alatt érünk, mindakét helyen római emlékekben gyönyörködhetünk, ámbár nem sok, a mi fenn van még belőlük, a többit a muzeumokba vitték. Triest irányában pedig

Steinbrück ismét egy negyed — Hrastnigg félórányira esik, mindakettő kedvelt kirándulás. Steinbrück mellett a Sann a Szávába ömlik, itt az utóbbinak átadjuk üdvözletünket, hadd vigye azt hazánk határszélére. Steinbrücktől félórányira fekszik Radschach mezőváros, mely alatt barátságos völgy terül el, Weichenstein, Hotemesch s Erkenstein várakkal. Szépen fekszik a weichensteini lovag tulajdona, melynek diszes parkját, válogatott külföldi növényeivel megnézni érdemes.

Igen hálás kiránduló a két órányira eső Gairach, a kartauziak egykori tulajdona. Birták azt a 14-ik század óta egész II. József császár idejéig, ki azt más annyival eltörülte. Gairachhoz tartozott Rőmerbad is, mely azután az eltörlés után számos kézen ment keresztül. Ma Uhlich család Rőmerbad ura és regeneratora egyszersmind. Ő létesítette a díszes épületeket, a szép parkot, neki köszöni a fürdő mai virágzását, melynek emeléséről egyre gondoskodik a család. Évről-évre kibővíti a sétányokat s nyit ujakat hegynek völgynek, szóval megtesz mindent a fürdő emeléseért.

Gairach, mint mondám, csak két órányira fekszik. Az út utolsó harmada a nagy fűrészmalom egy festői sziklaszorosba hoz, melyen a rohamos patak csak ezer bajjal vesződik keresztül. Itt juliusban utfélen virágzó havas rózsát szedhetünk.

A környék gazdag kőszénbányákban. Van ily Hrastniggban, nagyszerű siklóval, melyen a kőszén a pályaállomáshoz szállittatik. Egy másik a bresnói bánya, Drasche tulajdona. A bányából lóvaspálya vezet a déli államvaspályához. Ehhez a bányához igen szép völgyben visz az ut St. Margarethen helységből. És igy válogathatunk szebbnél szebb kirándulásban, melyeket ha hétszámra beosztunk, valóban nem fogunk panaszkodni unatkozásról s tapasztalni fogjuk mindinkább, hogy mégis csak nagy ez a világ, miután mindig valami ujat találunk benne.

III.

„Ha sokat láttunk a világból és még inkább az embereket a világban, úgy bizonyos undorral telünk el a nem iránt, melyhez tartozunk“ — ezek szavai egy misanthrop irónak. Nem vagyok ennyire a világgal és az emberi nemmel, a miért is elfogulatlan jöttem Rőmerbadba, hol a nemünkkel való érintkezés csak oly mellőzhetlen, mint minden egyéb nyilvános helyen. Nem keresem fel ugyan az embereket, kivált az idegent, kihez mi érdek sem köt, de nem is térek ki előlük, hol a viszonyok összehoznak velök. Más táj — más levegő — más emberek — ez együtt jár, és a ki az emberi viszonyokkal nem akar megalkudni, az otthon maradjon, sirtásson magának s temesse el magát. Nagyon túlbecsüli magát az, ki undorral fordul el embertársától s kérdés, ha vajjon jó volna-e, ha mindnyájan ilyen kaptafára volnánk ütve. Az ilyen túlemelkedett ember magára épen nem reflectál, csak másban látja a hibát. Pedig

Das, was dein Aug' an Andern sahe,
Wird Andern an Dir nicht entgeh'n,
Wir steh'n uns selber viel zu nahe,
Um uns're Fehler selbst zu seh'n.

Tiedge.

— Legkevésbé illik papnak emberkerülőnek lenni, mert ő az emberekért van itt, kiknek becsülését, bizalmát valóban ki nem fogja nyerni, ha kerüli őket. Kerülik őt is. Én egyébiránt az embereket igen felületesen szoktam venni, nem annyira jellemöket nyomozva, a mihez úgy is huzamosb ismeretség kell, mint inkább csak társas, mulattató oldalukról nézvén őket, a mi mindidáig szerencsésen megóvott a komor embergyülölettől. Ember gyülölet megforditott sziv. De nemcsak megóvott, hanem egynél több érdekes alakot is szolgáltatott emlékeim albumába, melyek időről-időre felfrissitve, ujra meg ujra elmulattatnak. Ilyen volt mindjárt első rőmerbadi ismeretségem.

Reggeli sétámban egy pompás fenyő árnyában az ülőpadon kényelmesen elhelyezkedve egy magában merengő magyar alakot találtam. Tájték csibukjából plena bucca szórja az illatos bodor füstöt a kék felhőkbe. Kerekre kiborotvált szürke szakála, csúcsba és az égnek kipödrött ritka bajusza, barnára sült busongó arcza első pillanatra magyar typusra vallottak. De a ki ezek után, fel nem ismerte volna benne a magyart feszes csizmanadrágja, sujtásos attilája után, rá jött volna, a mely öltözet, mellesleg mondva, ez idő szerint nemcsak ritka, hanem a kanikulahőséggel nem is igen egyeztethető meg. Nekem tehát kétszeresen tünt fel idegen földön.

Földim busongó arczáról a szavakat olvastam le: Szegény magyar hazám! Mi egyéb fölött tudna is busongni a magyar, mint hazája fölött? Földim a maga elegikus hangulatában valamely hazafi halottas urnája mellé állitva, pompás busongó magyar geniust ábrázolt volna, persze csibuk helyett kialudt fáklyát kellett volna tenni kezébe.

Melléje ülvén, kifejezést adtam szerencsémnek, hogy mindjárt első kimenetelem alkalmával magyar emberre akadtam. Földim A. baranyamegyei birtokosnak mutatta be magát. Tudakolásomra, vajjon mi baj hozta ide, azt válaszolta hogy neki hála Istennek semmi baja, csak a hőség meg a szúnyogok elől menekült ide pusztájáról. „Pusztámon — ugymond — már-már felpörkölt a nap, és a szúnyogszúrástól szinte megfekélyesedtem már. Bevégezvén tehát aratásomat, ide menekültem néhány hétre, amint azt évente tenni szoktam. Most itt a hűsben, lombok közt élek, mint a zöldbéka s füstölöm a szúnyogokat. Azaz, hogy nincs is itt szúnyog, de mit nem tesz a szokás! Én most már mindenütt látom s hallom magam körül az átkozottakat.“

Azután meg ő tudakolá, hogy mi bajban járok itt. Hallván azt, hogy fejszédülésemet levegő s friss vizzel gyógyitani jöttem, sceptice mosolygott s nem tudott egyetérteni orvosommal. „Ki tehet róla — ugymond — de én a

vizgyógyitással semmikép sem tudok megbarátkozni, mert a viz tudvalevőleg fellágyit mindent, következésképen az idegeket is, az urnak pedig épen arra van szüksége, hogy megizmosodjanak fejidegei, a mit az én nézetem szerint erősitő jó borral biztosabban fogna elérni. Mert ime, ha valamely organismust időre fentartani akarunk, nemde borszeszbe tesszük azt, mint például a csodaszülötteket, emberi tagokat, kigyót, békát, sat. És ha valamely tagunk kificzamodik, vagy kitágul, nemde borszeszszel borogatjuk azt? Borszesz — borogatás — mindenütt a bor hangzik ki, és igy már a gyógykezelés e szavai is borra utalnak bennünket. A viz kitágitja, a bor tömöriti a testeket. Ha tőlem függ: úgy én az urat Baranyába, a villányi, sz. jánosi, görcsönyi pinczékbe küldtem volna, ez az ur bajának megfelelő patika. Nálunk csak annak szédül a feje, a ki bekap, de fejszédülésről, mint betegségről, nem igen tudnak ami orvosaink, amiért nem is mindentudók."

Ismeretségünk ilyetén bevezetéséből felismertem mindjárt, hogy eredeti egyéniséggel van dolgom, a minek az én földim a további társalgásban mindinkább bizonyult. Mert mikor én például egy ízben afölötti csodálkozásomat fejeztem ki, hogy ő a nagy hőségben mikép tudja elviselni ezt a kényelmetlen feszes öltözetet, ezt a magyarázatot nyerém tőle: „Minket az 1861-ki év beleszoritott a magyar ruhába, s viselte azt mindenki teljes hat évig. Én ez idő alatt beletörődtem, mint a baka s megszoktam annyira, hogy többé nem is változtatok rajta, mert én nem szeretek mindannyiszor hámlani, mint a kigyó, azután köpenyegforgató sem vagyok."

Azt jegyzém meg, hogy a magyar öltözet csak tüntetés volt a kiegyezkedés előtt, a mire a kiegyezkedés után nincs többé szükségünk. „Azt hiszi ön? — kérdé ő — én máskép gondolkozom. Igaz ugyan, hogy a magyar öltözet csak tüntetés volt a kiegyezkedés előtt, de kérdem, jelenlegi kormányunk mivel jobb a németnél? Ha a kiegyezkedés előtt elég volt tüntetésnek a feszes nadrág s at-

tila, úgy most szeretnék még kardot is kötni oldalomhoz, miszerint lássák, hogy én még ki nem egyezkedtem."

A. ur elkeseredett ellenzéki volt, honfi keble ezer sebtől sajgott, melyeket sokszor drasticus előadásban, de nem humor nélkül tárt ki előttem. Bel- és financzpolitikánkon irgalmatlanul keresztüljárt elkeseredett bonczolásában s nem egyszer elevenbe is vágott. Ha ő Józua: úgy harsonájára megdőlnek a kormány falai. Főkép financz gazdálkodásunk és az elviselhetlen adóteher alatt vérzett a pusztai gazda hazafias keble. Mikor én csillapitására egyszer azt találtam mondani, hogy Szapáry kétségkivül a maga birtokain próbálja meg először az adó-felemelést; hogy Szapáry ügyes financzpolitikája szilárditotta meg az állam hitelét a külföld pénzpiaczain, hol is az ő neve a legjobban hangzik: A. ur ezt válaszolá nekem: „A mi nevét illeti, ismerem azt én is, még gyermekéveim óta de csak úgy, hogy „Czapáry-Zwick" a melyet el is vertünk dióra nagybuzgón a boldog karácsonyi időben. Ma Czapáry-Zwickkel velünk s mint a játék mester elszedi minden diónkat. Mai napság a Zwick a legdivóbb játék, mindenki csak Zwikkel velünk."

Kifakadásaiban csodáltam földim phlegmáját. Minden felindulás nélkül tudta elpanaszolni keserveit, ugy, hogy hajlandó voltam beszédjeit inkább tréfának venni. „De nem ugy van — mondá. — Nyugalmamat ne csodálja az ur, hiszen utoljára a ló is beleszokik a hámba s húzza a rá mért terhet, ha eleinte ágaskodik is. Beletörődtem én is már annyi idő alatt s megadtam magam, amint megadja magát a török a maga kizmetjének, vagyis fátumának. A felindulás mire való? Az emotio tűz, mely sok erőnket emészti hiába. Sőt én már csak tréfás oldaláról fogom fel a dolgot, mikor más panaszolja a baját. Barátom — mondom — a kormány csak gyakorolni akarja a magyart, hogy sokat tudjon elviselni. Eleinte a borjút emelteti velünk, hogy a folytonos emelés folytán felbirjuk utoljára emelni az ökröt is. Persze, hogy soknak beletörik az ereje, de az experimentum csak sikerül."

Ilyen volt az én baranyai földim. Kérdem már most, van-e okom undorral elfordulni az emberi nemtől, ha a véletlen utamba ejt embert, kivel én egyben-másban egyet nem értek, de ki egyébiránt ki tudja nyerni teljes rokonszenvemet? Ugyanis A. ur nemcsak a legszeretetreméltóbb kedélyes társalgó, hanem mivelt, tájékozott, olvasott férfiu is volt, ki tudott a szellemiek iránt is érdeklődni, amiért is a vele való társalgás tág kört engedett. Mennyire bántam, hogy őt kezdetben az első benyomás után könnyen itéltem meg! Minden modora arra mutatott, hogy nem a pusztán, hanem a legjobb társasági körökben töltötte jobb éveit. Úgy is volt, sőt szerepelt a nyilvános életben is, de mint ő mondotta „a ki lejátszotta szerepét, annak odább kell állnia.“ Odább is állt, pusztai birtokára húzta magát, hogy igy a politikai hullámzástól kevésbé érintessék. A. ur gyakorlati bölcs volt: engedte feje fölött elvonulni a vihart, tanulságot vont le belőle, de nem engedte magát többé az egyszer elért békéje egyensulyjából kisodortatni.

Sehol se kerülhetjük ki egymást oly könnyen s magányban lehetünk, mint fürdőhelyen. De mi Rőmerbadban nem forditottunk hátat egymásnak, amint e neveletlenség Karlsbadban divik. Itt mind egymás hátába néznek az emberek, mikor az epés *Κοπρονυμος* alakok járván a forrás körül a libaindulót, töltik magukba a veszedelmes explodáló párát. — Ez a Karlsbad olyan Eisleben, amilyennek azt kibővitette P. Abraham a S. Clara egyik husvéti beszédjében. (Geschenk der Ostereier.) A jó Pater sok ízben csak bocsánatkéréssel idézhető. Mondja tehát Eislebenre voatkozólag: „Eisleben! ja wann ein Sch vorgesetzt wird, ein solches Leben fűhrte er“ — t. i. az eislebeni reformator. Karlsbadhoz egy ifjukori emlékem is fűződik. Mikor mint iskolásfiu először láttam a karlsbadi Sprudelből hazahozott petrificalt tárgyakat: virágot, gyümölcsöt, rákot, és azt hallottam, a betegek ezt a petrificáló vizet iszszák is, úgy azt hittem, hogy ezek hasában is szükségképen kővé válik minden, és hogy a zsidó

ezt a karlsbadi Sprudelt érti, mikor felebarátjának azt kivánja, hogy kő nőjjön a hasában. Ennyire naiv a gyermek!

De ha egyébiránt ki kerülhetjük is egymást, az étkezés mégis mulhatlanul érintkezésbe hoz a társasággal, illetőleg asztalszomszédjainkkal, hacsak nagy urak módjára szobában nem étkezünk, a mely exclusivitás azonban nevezetesen felszökkenti a számla higanyát. Ki nem hallott vagy olvasott már szemtelen felszámolásokról a vendéglősök részéről, kivált fejedelmi, herczegi személyek irányában? Igy olvassuk az orleansi herczegről, hogy az egyszer utjában betért egy kis városkában a vendéglőbe, ahol csak egy csésze levest vett magához. Ezért a szemtelen vendéglős száz frankot számitott fel. A herczeg megütközött a szemtelenségen, de nem szólt semmit, hanem magához kérette a polgármestert s átadott neki a szegények számára ötszáz frankot, oly megkereséssel, hogy fizetné meg ez összegből a csésze levest is, melyet ő itt elköltött. Az eszes polgármester kifizetett a vendéglősnek a csésze levesért, öt frankot, a többit a szegények közt osztotta el. Igy járt keresztül a herczeg a szemtelen vendéglős számitó eszén.

Mi Römerbadban közasztalnál vagyis table de hôte étkeztünk, de lehetett étkezni étlap szerint is. Engem, mint a ki utolsó jöttem, az utolsó hely illetett volna. Mivelt emberek társaságában ez a legelőnyösebb hely, először azért, mert az utolsóra nem igen figyel a társaság, odaadhatja magát tehát tartózkodás nélkül az asztal élvezeteinek, másodszor, mert kölcsönös tekintet és figyelemből ide kerülnek a legjobb s legnagyobb falatok — mindig mivelt társaságot értve. Láttam nagyratartó embereket, kik különben primos in mensis accubitus quaerunt, fényes tábláknál az utolsó hely után kapkodni. Ez gyomorphilosophia. Ilyen philosophus a halak között a harcsa: nem igen vadász préda után, hanem a viz irányának hasra feküdve, várja kitátott szájjal a felülről jövő falatokat.

Az illető uri ember nem akarván, merő udvarias-

ságból (?) távozni az utolsó helyről, én az egyik oldalról baranyai földimhez tartottam, a másikról szomszédom lett egy egyetemi tanár, és pedig a bölcselet rendes tanára. Rendes talán csak azért, mivelhogy rendkivüli semmi sem volt benne. Magába néző komoly férfiu, száraz ember volt, ugyancsak száraz arczczal is, melyen bizonyos sarcasticus vonás ült. Szakála borzas, ruházatától távol volt minden földi hiuság, úgymint minden illatszer is, amely pedig a léghasogató Rapé ellensúlyozására, legalább mérsékelt adagban kivánatos lett volna. Impraegnalt ruhájába ugyan bele nem vette magát a moly. A tanár ur sokat gondolt, keveset szólt, a mi már is külső criteriuma a bölcseségnek. De lehet szintúgy az ostobaságnak is, mert hogy valaki hallgat, azért még nem philosophus, amint azt iskolai éveinkben tanáraink ad hominem demonstrálták.

Bemutatván magam tanárszomszédomnak, azonnal tárczájába nyúlt s átadta névjegyét, melyen egész sorok voltak irva. „Nevem B. — mondá — egyszerűen tanár vagyok, a többi titulus sine vitulo.“ — E szavakra ujra eszembe jut a deákocska, ki felkapván valahol a szavakat, kérdi tanárától, hogy mi az: titulus sine vitulo? A jóakaratu tanár készségesen megmagyarázta neki. „Ha én — ugymond — azt mondom neked: te szamár — úgy az titulus sine vitulo.“

Első társalgásunk, mondanom se kell, a tudományok és a tudományos egyetemek körül forgott. A megismerkedés első nehézségein úgy esünk keresztűl a legjobban, ha felülünk felebarátunk falovára. Kérdém tehát tanáromtól, vajjon jól látogatottak-e collegiumai, a mire azt válaszolá, hogy szinte szégyenli megmondani, hallgatói mily kevesen vannak. Azután panaszolva mondá: „Ám lejárt már a tudományok aranykora. Avagy hol van az idő, mikor Maldonato spanyol jezsuita (1650) nem találván Salamancában termet, mely hallgatóit befogadhatta volna, a szabad ég alatt ütötte fel tanszékét? Hol van az idő, mikor Muret franczia humanistát (1526) tanitványai

vállaikra emelték, hogy a sokaságon keresztül cathedrájához vigyék! Az én hallgatóim számára minden polgári háznál találnék szobát, és ahelyett, hogy tanitványaim engem kapnának fel vállukra, nekem kellene felkapnom s termembe hoznom az ifjakat, hogy az csak félig meddig megteljék. Legsajnosabb pedig az, hogy ép a bölcselet iránt oly nagy az idegenkedés, holott pedig ez alapja minden tudománynak."

„Ennek oka mondám korunk anyagiasságában keresendő. A bölcselet csak elméleti tudomány, ma a gyakorlatiaké az előny."

Erre B. ur némi megütközéssel válaszolá: „Elméleti csak, mondja kicsinylőleg az ur? Igenis elméleti csak, de a melynek haszna nem kevesebb, s eredményei nem kevésbé fényesek, mint az exact tudományoké, vegyük akár a számtant. Mert amint itt számokkal, ugy a szellemi világban speculatio utján positiv, biztos eredményeket nyerünk."

„Azon külömbséggel mégis, tanár ur bocsánatával — mondám én — hogy mig a $2 \times 2 = 4$ elvitázhatlan igazság, azalatt a bölcsészetben ellen — vagy épen álérveléssel kiforgatható minden állitás, megdönthető minden eredmény. Avagy van-e csak két bölcsész is, kik egy és ugyanazon tárgy körül egyeznének, ha nem épen ellenkeznek egymással? Egy és ugyanazon problemán dolgoznak, de különböző productummal. A hány bölcsész, annyi rendszer, és a mit az egyik fehérnek mond, azt a másik feketének bizonyitja."

Ilyetén beszédemre redők támadnak tanárom homlokán és elég ingerülten ezt vetette oda: „Hallván uraságodat a bölcsészetről ekkép nyilatkozni, azt vagyok kénytelen következtetni, hogy ön a forum contentiosum, a parlamentek, a theologusok sophistikus feleselései után szedi példányait, de a bölcsészet mestereivel komolyan nem foglalkozott, a szellemi világrend körüli speculatióban nem igen fáradozott."

Ime — gondolám magamban — a homályos bölcsész

urak mennyire tudnak világosak is lenni! s magam is kissé ingerültebb hangon ezt felelém a tanár urnak: „Ön legjobban tudja, hogy az iskola mennyi időt mér ki a bölcsészetnek, azontúl a hivatás és az ennek körébe vágó tanulmányok veszik igénybe időnket. Kant, Fichte, Schelling, Spinoza, Schopenhauerral tehát csak keveset és csak mellékesen foglalkozhatunk mi, kik sem irók nem vagyunk, sem tanszéket nem kezelünk, épen úgy, amint uraságtok nem foglalkoznak Scotus Erigena, Albertus Magnus, aquinói Tamás, Duns Scotus, Durandussal. Fáradni tehát, igenis keveset fáradtam, de azt mondhatom, hogy ha bele is fogtam tudásvágyból az ujabb kor valamely bölcsészének tanulmányozásába, csakhamar belefáradtam. S miért? Mert az én korlátolt szellemem nem követhette a mestert az ő korlátlan röptében; az ő magas köreinek ritka legében elvesztém lélekzetemet, eszméletemet: pislogó mécsemmel keresztül nem hathattam az érzékfölötti irály homályain; a pókháló finom subtilitások fonalai megszakadtak lábaim alatt, és én mindannyiszor nyomorultan visszarogytam a nyomorult érzéki világba azon érzettel, hogy homo sum, és hogy mégsem hamis az a scála, melyen az alkotás magasabb lényei ekkép követik egymást: ember, költő, bölcsész, angyal. Minden, a mit megértettem, az: hogy „a bölcsészet merőben sikeretlen, meddő kisérlet, örökké ismeretlen megismertetni vagy csak félig meddig is megértetni akarni — amint azt egy jeles iró mondja, ki úgy látszik nálamnál nem több szerencsével foglalkozott a bölcsészekkel.“

Erre az én tanárom még sürűbb ránczokba szedte homlokát és most már épen ideges hangon ezt válaszolá. „Névtelen, illetőleg meg nem nevezett iró nem fogadható el tekintélynek, eltekintve attól, hogy a mit mond, csak puszta ráfogás és csak bevallása saját képtelenségének. Mert ha a tanulmány nehézségét meg is engedem, ámde a bölcsészet rendszeres tudomány, s minden bölcsész rendszert követ, rendszer után pedig komoly akarat mellett könnyű eligazodni bármely tanulmányban.“

A névtelen iróra mért csapás közvetve engem is ért, de azért ki nem vett sodromból, annál kevésbbé, mert volt még tartalékban válaszom, melyre tudtam, hogy B. ur még inkább fog pattogni, ami engem csak mulattatott, mert hiszen komoly vita távol volt tőlem, ki philosophus nem lévén, philosophiáról komolyan nem is vitázhatok. De tormát reszelni a magasabb lény orra alá: e kis emberi gonoszságot meg nem tagadhattam magamtól. „A rendszert illetőleg — mondom tehát — engedje meg tanár ur, hogy egy más, nem kevésbé jeles iró szavaival válaszoljak. Ezt sem nevezem ugyan, egyrészt mivel csakugyan névtelenül irt, habár minden könyvárus ismeri nevét, másrészt mivel uraságodnak e dologban senki sem tekintély, hacsak nem philosophus, ami pedig circulus vitiosus, épen úgy, mint circulus vitiosus a hivatalos közegek lánczolatának jelentései, melyek után indul valamely kormány. Én mindazonáltal súlyt fektetek iróm szavaira, mint a melyek gyakorlatilag bevannak győzve. Mondja tehát névtelen iróm: „A ki azt mondja nekem, hogy ő megért valamely bölcsészeti rendszert, vagy hogy épen rajong érette, azt én sajnálom s gyakorlati eszéről s igazságszeretetéről keveset teszek fel.“

Erre tanárom bőréből kiakart ugorni, de én visszatartottam őt, akarván még tovább idézni irómat. „Névtelen iróm — folytatám tehát — még többet mond, a mit még meghallgatni kérek. „Ha becsületes bölcsésztől kérdjük — ezt mondja iróm — vajjon érti-e saját könyveit, saját rendszerét, úgy az, ha becsületes, kénytelen lesz „nemmel“ válaszolni s legföljebb azt mondhatja: én sejtek ilyesmit, ösztönöm mondatja velem.“

Ez már puskapor volt, mely tanáromat explosióra hozta. Nemcsak képtelenségnek, hanem épen gonoszságnak nevezte a ráfogást, nekem pedig azt veté szememre, hogy én studio látszom colportálni ezeket az odiosus nyilatkozatokat, ahelyett, hogy fáradságot vennék magamnak, behatóan foglalkozni a bölcsészekkel és igy győződni meg a ráfogás alaptalanságáról.

Miután én hivtam ki gonoszságommal B. urat, azért neheztelés nélkül zsebre tettem a leczkét. Jó barátnak s bolondnak sokat el kell nézni — mondja a közmondás. Én B. urat barátomnak néztem s tanártól külömben sem apprehendálok meg ilyesmit, mert leczkézni — ez az ő hivatása. Mentségemre csupán ezt hoztam fel: „Félreismer, sőt meg is bánt tanár ur, ha bennem gyülöletet tesz fel. Én tanulmányaimban követem a méhet, mely az utjába eső virágokról szedi a port s összehordja azt méhkasában. Én is olvasva szedem a virágport, úgy az ártalmatlan, mint a mérges növényekről, mert hát igy készül a méz. Ez az én egész bünöm, a melynek meg van azónban a maga jó oldala is, az: hogy megóv az egyoldalusságtól. Többiben gyülöletet tenni fel theologusban a philosophia iránt: ez — bocsásson meg tanár ur, ha önnek szavával élek — képtelenség. Ez testvérgyülölet volna, mert a theologia a philosophiában testvérét nézi. Ez annyi volna, mint katonáról feltenni, hogy gyülöli fegyverét. Theologus ugyanis philosophia nélkül katona fegyver nélkül. Köztünk csak az a külömbség van, hogy önök az adottat nem fogadják el adottnak, hanem tovább mennek, egész a megismerhetlen végtelenig. Inquirunt in causas rerum causarumque causas. Önök conquistadórok, míg mi kiszabott téren mozgunk: őrizzük s védjük a hit letételét, a már megállapitott keresztény tant, a sánczokon belül, de védjük ugyanazon fegyverrel, melylyel önök kiindulnak kétes hóditásaikra. Én a philosophiát tárgyilag véve feltétlenül tisztelem, de a bölcsészekben megválasztást teszek, amint felteszem tanár urról is, hogy nem esküszik minden bölcsész szavára, mert igy a legkövetkezetlenebb ember volna a világon.“

Látván, hogy B. ur a philosophiának tett ilyetén bókra kissé megszelidült, siettem a beszédet másra forditani, nehogy az ingerkedésből végre neheztelés legyen. Nem is neheztelt meg reám, amit az által tanusitott, hogy tovább is asztalszomszédom maradt, a mely jóindulatát én azzal háláltam meg, hogy türelemmel, szó nélkül hallgat-

tam beszédjét, ha itt-ott beleesett is, valamely abstract fejtegetésbe, a mit én épen nem értettem. Ő azonban szótlan figyelmemet érdeklődésre magyarázván, még meg is dicsért érte. Ilyenek a tudós urak: csak hallgassuk őket és ők ki vannak elégitve.

Ebéd után a társaság csoportokra oszolván, az urak még csak most kezdtek kávé s szivar mellett fesztelen, kedélyesen társalogni, ebéd fölött ugyanis teljes figyelmökkel a hölgyeknek tartoztak. A társalgás sokszor a néma figyelőt is mulattatta, sőt sok izben tanulságos is volt. Csak figyeljünk másokra s saját önelégültségünk lehangolására, azt fogjuk tanulni, hogy van még nálunknál okosabb ember is. Utoljára is minden okosságunk csak az, a mit mások után felszedünk.

Itt éltek egészségüknek, szabadságidejök felhasználásával C. külföldi ezredes s D. gróf követségi tanácsos is. A két ur egymáshoz tartozott, a mit egészen természetesnek találtam, mert a diplomaczia, hogy nyomatékkal fellépjen, kell hogy kardot csörögtessen. Diplomatának kardja a katona.

C. ezredes zömök, alacsony termetű alak volt. Élénk arczvonása, izmainak mozgékonysága, a szüntelen nyugtalanság, izgékonyság higgadtsághiányra s oly caracterre vallottak, mely a pillanat sugallása alatt határozza el magát. Én nem biztam volna benne, hogy valamely hadi műveletet sikeresen keresztülvigyen. Az ezredes feltünő arczán legfeltünőbb volt az orr, azaz hogy ép ez az orr tette feltünővé egész arczát. Némely ember orrának bizonyos közössége van a hegyekkel. Nem is ok nélkül nevezik az orrt az arcz hegyének, csúcsának. Valamint tehát a hegyek napkeltével felkapják a napsugarakat s kigyúlnak a hajnal rózsás pirjában, mielőtt megvilágittatnék a többi környék: akként felkapta C. ezredes orra is a szőlőhegyeket megvilágitó hajnalpirt. Ez megfeküdte magát bibor szinben az ő orrán s elterjeszkedett innen, mint az egészség pirja, az egész arczán.

C. ezredesnek egészen ellenkezője volt a követségi

tanácsos, szép sugár termetű alak. Magas homlokán fontoló higgadtság honolt, éles szeméből ész, szellem sugárzott ki. Átlátszó sápadt arcza azt jelezte, hogy nála a szellem uralkodik az anyagon. Finom, udvarias modora, lekötelező nyájassága, becsületes nyiltsága mindannyi megnyerő tulajdona volt. Benne semmi sem volt észlelhető ama görbe vonalakból, melyeket nagy urak oly igen szeretnek az emberben s melyek után hajlandók a meghajolt egyén centrumára kedvezőleg következtetni. D. gróf carriérejét aligha nem a katonai pályán kezdte meg, mert e pályán épen nem tűretik meg a görbe vonal, a katona még legfelsőbb hadi ura előtt sem hajol meg. Azért szeretem őket, hizelgőt még nem találtam köztök. Engem D. gróf emlékeztetett a Palazzo di Venezia (mikor még a Vaticánhoz tartott) egyik kedves alakjára, kinek előzékeny szivessége tartósan vésve marad emlékembe.

Az ezredes tüzről pattant férfiu volt, nem ismert semmiféle politikai tekintetet, neki a kard nemcsak ultima, de mindjárt prima ratiója is volt. A higgadt diplomata alig győzte visszatartani az azonnal rohamot futó katonát.

A napi lapok csaknem minden száma hoz tudósitást valamely parlamenti botrányról, zavargós meetingről, lázas munkásgyülekezetről, zajos képviselői beszámolóról, ablakbeverő utczai tüntetésről stb. Az ily tudósitások mint puskapor lángba hozták a tüzes ezredest, és az ő catói végszava mindig az volt: „A zavargó népet szuronynyal rendre kell utasitani,“ — mire a higgadt diplomata mosolyogva ezt felelé neki: „A szurony magában véve hasznos dolog, de leülni nem lehet reá. Hasznos kifelé forditva, de befelé forditva öngyilkosság.“

„Ámde mit akar tenni tanácsos ur — kérdi az ezredes — tétlen akarja-e nézni a zavargást, míg felkelés lesz belőle? Egy kis lármás csoportulás — egy kis utczai tüntetés — nyomban reá a barrikádok s végre reá az általános felkelés — ez a dolog gyors fejlődése.“

„Ezredes ur azonnal felkelésre gondol. Ám legyen. Ily esetben azon kell lennünk, hogy leültessük a felkelő-

ket. De szuronyra — mint megjegyzém — nem lehet leülni, de még támaszkodni sem. Szuronynak csak végesetben van rendeltetése."

„De az begyőzött tény — ellenveti az ezredes — hogy a nép lázas állapotában nem hajol se jó sem kemény szóra, azért jobb mindjárt szuronynyal elejét venni a dolognak."

„Én még jobb módját tudom — válaszolá nyugodt mosolylyal a tanácsos. — Lássa ezredes ur, a néppel úgy kell bánni, mint a nőkkel: mindakettőnek kivánságait ösztönszerüleg el kell találni s azokat mint kedves meglepetést oda kell nyujtani. Ez által nagy örömet szerzünk nekik, magunk pedig megtartjuk kezünkben a gyeplőt. Igy, és nem szuronynyal vesszük elejét, sőt megelőzzük a felkelést."

„A diplomata urak türelmes bevárása valóban csodálatos — mondja most már kissé felingerelve az ezredes, ki, ha nagy Sándor meg nem előzi, bizonyosan ő oldotta volna meg karddal a gordiusi csomót. — Mire mennénk vele mi katonák?"

„Kinek nagyobb baj, mint nekünk diplomatáknak az önök türelmetlensége? — felele a tanácsos. — Mi a katonai párt hirtelenkedésének már sokszor megadtuk az árát. Hány szerencsétlen háborúnak nem volt már oka a katonai párt bevárhatlansága! Avagy nem volt-e ez oka Napoleon Sedánjának is?"

„Erre nézve — felele az ezredes — elágazók a nézetek, de én erről nem akarok vitatkozni. Én csak azt mondom, hogy tanácsos ur nem is tudja elképzelni magának, mennyire lángol a katona háború kilátásában a vágytól, minél előbb tettre kelni, a béke unalmas theoriáját a praxissal felváltani. A harczriadó fölkelti minden ambitiónkat, a harczmező az, hol az kielégitését találja."

(Folytatjuk.)

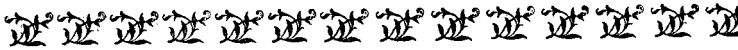

GYARMATOSITÁS ÉS KERESZTÉNYSÉG.

(A középafrikai ker. missiónak, fölséges urunk és királyunk egyik müvének, Chartum eleste általi valószinü és végzetes elpusztulása alkalmából.)

Méltán és joggal lehet állítani, hogy manap Európának összes tengerparti államait és nemzeteit valóságos gyarmatositó láz fogta el, mely magas fokára nézve csak nagyon keveset enged annak, mely a tizenötödik és tizenhatodik században a spanyolokat, portugallokat, hollandusokat és angolokat fogta el.

Őszintén megvalljuk, hogy nem sok rokonszenvvel viseltetünk korunk e vállalatai iránt. Nagyobbára területi gyarapodásnak, a hatalmi eszközök szaporitásának, uj piaczok szerzésének vágya inditja meg e vállalatokat; önző anyagi czélok, melyek eszményi czélok elérésétől ég és föld közti távolságra vannak. Az európai czivilizatiónak idegen országokra és távol világrészekre való kiterjesztése, mit mint a gyarmatalapitás egyik főczélját emlegetnek? Aki a gyarmatositások történetét ismeri, a legkorábbiaktól a legkésőbbiekig, de kivált a spanyol felfödözésektől fogva napjainkig, Angolország garázdálkodásáig Indiában: az csak fájdalommal sóhajthat föl lelkében azon gúny fölött, melyet az emberek a legszentebb dolgokkal és eszményekkel elkövetnek; azon tengernyi ártatlan vér fölött, melylyel a „czivilizáló“ felfödözők, gyarmatositók és hóditók uj világrészek virányait elöntötték; azon tömérdek, földult jólét és boldogság fölött, mely az Úr igazságosságának türelme mellett ma is boszuért kiállt az égbe!

Az Európaiak, daczára az emberboldogitásról szóló hangzatos phrázisoknak, amelyek már évszázadok előtt minden felfödözőnek, minden hóditónak ajkairól áradoztak, minden időben vajmi csekélyet tettek idegen felfö-

dözött vagy meghóditott népek valódi javának előmozditását illetőleg. A távol világrészek óriási területeit birtokba vették s azok aranyát hajószámra hazahozták, ezért pedig cserébe saját hazájok büneit vitték át a meghóditott területekre, e területek szűz földjét a physikai és erkölcsi bajok valóságos özönével árasztották el, az addig szabad őslakó kezére pedig békót és rablánczot raktak. Dühös betanitott kutyákkal vadászatot tartottak a benszülöttekre, a szerencsétlen, üldözött és védtelen vadnépektől még az emberrangot, az emberi méltóságot is megtagadták, hogy minden keresztényi kötelességtől szabadon az országok azelőtti uraival a barmokat megillető módon alul bánhassanak. Ezt tették a spanyol és más conquistadores. És ezt tették akkor, midőn Spanyolország több mint nyolczszáz év óta keresztény volt! Nem kell itt fájdalmunkban arczunkat kezeinkkel eltakarnunk?! Igaz, hogy a Spanyolországba ily áron özönlött amerikai arany rettenetesen megboszulta magát! Mert a spanyol népet nem, mint némelyek állítják, a vallási vakbuzgóság és az inquisitio tette tönkre, hanem az egy század óta ott grassáló titkos társulatok, forradalmak, összeesküvések és katonai pronuntiamentók mellett és már előbb Amerikának aranya! De mit használt e boszu magoknak a szegény amerikai benszülötteknek?

És ilyen, ily szomorú, ily sötét minden lapja a történelemnek, mely idegen országok felfödöztetéséről vagy ottani gyarmatositásról szól, és sajátságos dolog, hogy e lapok mindenben hasonlitanak egymáshoz, hogy az emberi önzés, az emberi kincsszomj, az emberi semmirekellőség mindenütt ugyanazon eredményeket létesitette azelőtt, azóta és mindig. Mit müveltek az angolok ujabban Indiában, hova az európai czivilizátiót mentek terjeszteni! Az angolok ugyanazok voltak itt, mint a spanyolok Mexicóban és Peruban, és a francziák hajszálig a spanyol és portugall conquistadores-ek nyomdokaiba léptek, és ma, négyszáz évvel Amerika felfödöztetése után, megváltozott talán formája, de bizonyára nem lényege hasonló

hóditásoknak, gyarmatositásoknak és eredményeiknek. Az illető távoli vidékekről érkező összes hirek és tudósitások megegyeznek azon egy pontban, hogy az igazi, valódi emberiességnek, az igazságszeretetnek, az aequitasnak s a cuique suum elvéről hires jus gentiumnak valódi haladása a világon nem észlelhető. A szegény vadat ma épp ugy kifosztják és csalják, mint ötszász év előtt s az európai conquistador épp ugy, mint akkor a földdel egyenlővé teszi, ami utjába akad és lábai elé nem borul. Az erő, a hatalom a jog előtt jár, talán inkább, mint valaha. Az angol a német ellen izgat, mint a hollandus háromszáz év előtt spanyol és portugall ellen izgatott. Száz és ezer dologban oly sokat s oly dicsően haladt a világ, csak az embersziv megnemesülésében nem jutottunk tovább egy lépéssel a conquistadores barbariesénél!

Csak egy dolog van, mely az emberi gonoszság és zsarnokság e sötét szövevényén, mint vörös fonál huzódik végig, mely mint csillag e szivtelenségek szomorú éjszakáját megvilágitja: az evangelium, az isteni kinyilatkoztatás üdvforrása, mely a halál árnyékában ülő népeknek a felfödözések alkalmával megnyilott. Csak a megfeszitett Üdvözitőről szóló tan eszközölte, hogy a halálig gyötrött, kinzott és megfeszitett szerencsétlen népek kemény sorsukat elviselték és kétségbe nem estek. Mig egyrészről számtalan vadnak teste hullott porba a conquistadores ostorcsapásai alatt, másrészről ugyanannyi lélek lett az égnek megnyerve. A mit hittéritők a két Indiának, Afrikának és Amerikának, valamint a legifjabb continensnek szerencsétlen lakóiért tettek, fényes betükkel van és marad az égben és a földön följegyezve s örök dicsőségül őrzi azt meg a ker. missióknak, fájdalom, csak nagyon kevéssé ismeretes történelme.

Aki a szerzetes rendeket csak benső honi tevékenységök után ismeri, miként hirdették az evangeliumot itthon Európában, miként őrizték meg a népvándorlás hullámaiból a classikus ókor szellemi kincseit, miként ápolták a tudományokat és művészeteket, miként irtották az

őserdőket, száritották ki a mocsarakat, hóditották meg a földet eke és kapa számára, a ki a szerzetes rendeket csak e tevékenységök után ismeri, az csak könnyebb napszámuk oldaláról ismeri őket. A ki a szerzetes-rendek valódi heroikus működésével s tulajdonképeni nagyságával akar megismerkedni, annak a Ferencz- és Domonkos rendiek, a Jézus-társaságiak, sat. missiói tevékenységét kell tanulmányoznia, melyet a távol világrészekben kifejtettek; annak követnie kell e szentéletü férfiakat a puszták égető homokján át, rideg, barátságtalan, égbemeredő vad hegylánczok sivár szakadékain át, viharzó tengereken és rohanó zuhatagokon át; annak tanujává kell lennie, a majd hidegtől rázott, majd égető napsugaraktól megfonyadt, majd éhségtől és szomjuságtól gyötört szenvedők, mint ajánlják szenvedéseiket az Urnak s vonszolják magokat, magok betegen és haldokolva, a védelmökbe ajánlott szerencsétlenek betegágyaihoz, hogy a haldokló testnek erősítést, a távozó léleknek vigasztalást vigyenek. El kell azt olvasni, ezen a lemondásban és önfeláldozásban oly erős férfiak, hogyan fogták föl hittéritői tevékenységöket, hogy forgatták két irányban fegyvereiket győzelmesen, hogyan iparkodtak a vadonnak tudatlan, együgyü, ártatlan fiait, de egyszersmind ezeknek müvelt és felvilágosult elnyomóit megtériteni; hogyan értek sokkal könnyebben czélt a szegény vadaknál, mint az ő saját keresztény hitsorsosaiknál, kik ajkaikon Jézus nevével, de szivökben gonoszsággal, az auri sacra fames által megvakitva, buzgóbban a mammont, mint embertársaik javát és boldogságát keresték."

Ha Las Casas maga egyedül vitte volna az oczeánon tul s ültette volna ott Amerika földjébe a keresztény szeretet zászlaját, a fehér ember által ott keltett félelem és rettegés már akkor is megfogyatkozott volna. Amint a keresztény eszme és világnézlet még mindenütt és mindig paradicsomokat varázsolt elő a sivatagokból, ugy történt ez a conquistadores vérengző gonosztettei közepette is. Az egyedüli értékes dolog, a melyet Európa

az ujvilágnak vitt, az evangelium volt, a megváltásról és az utolsó itéletről szóló tan. Hisz, a vadon szegény fiainak meg kellett egyszer váltatniok az igából, melyet betolakodott idegenek vállaikra tettek, a rabszolga-hajcsár véres ostorától, azon gazoktól, kik ellopták tőlök szabadságukat és függetlenségüket, szegény nyomorult hajlékukat s apáiktól örökölt s azok emléke által megszentelt földjüket. Ez uj tan szerint a szegény elnyomottak egy igazságos biróra várhattak, ki a bőr szinre való tekintet nélkül mond itéletet, egy biróra, ki előtt semmisem marad titok, még a fehér ember által a feketén elkövetett igazságtalanság sem az utóbbin elkövetett csalás, az ittas állapotban kötött szerződés, idegen jószágnak eltulajdonitása, az Isten hasonmásával való visszaélés és hasonlók. Ilyenek által vált az evangelium tana az ujvilág lakóinak üdvére; saját benső egyéb értéke mellett, s a felfödözések, gyarmatositások és hóditások egyedüli áldásos kisérőjévé, valamint annak hatása e vállalatok egyedűl áldásos következménye.

De mért mondjuk mi el itt voltakép mindezeket?

Azért, mert czikkünk elején mondottuk, jelen évtizedünkkel ismét megnyilt egy gyarmatositási korszak, mely a kormányokat és államokat idegen távol világrészekbe viszi és e kormányok és államok közt épen — az osztrák-magyar monarchiát nem találjuk. Nem kivánunk félreértetni s igaz intentiónk kifejtésére türelmes meghallgatást kérünk.

Mi vagyunk a legeslegutolsók, államaink kormányai részéről oly vállalatokban való részvételt óhajtani, melyek oly kevéssé vannak a mi izlésünkre; semmi áron nem akarnók, hogy a habsburgi monarchia oly gyarmatositási politikába keveredjék, mely irigyeink számát szaporitaná, nehéz terheket rakna reánk s eredményeiben és következményeiben oly végtelenül bizonytalan volna. De a dolognak másik oldala is van. Minden megelőzőleg kimondott igazság mellett nem tudjuk elfelejteni s nem akarjuk figyelmen kivül hagyni, hogy az osztrák-magyar

monarchia manap tényleg az egyedüli kath. nagyhatalmasság. Ismerjük ez államnak hagyományait, kath. hivatását, a habsburgi uralkodóház történelmét, e házból származó fejedelmeknek meggyőződéseit, hajlamait, a monarchia számra nézve túlnyomó kath. népeinek óhajait; sokkal jobban ismerjük ezeket, hogysem elhihetnők, hogy a gyarmatositási dolgok fejlődését, más országok és népek hasonló törekvéseit ölbe rakott kezekkel tétlenül nézhetjük.

Azután, a gyarmatositások culturai munkájának van oly része is, melyet egy kath. nagyhatalom bátran választhat magának, mely rész önző irányzatok gyanuját nem kelti föl, az irigységet elhallgattatja, a rágalmat lefegyverzi; értjük a missiókat, azon népeknek megtérítését és christianizálását, melyeket szent hitünk napsugara nem ért még el s melyek igy lelki sötétségben élik szomoru napjaikat. Hiszen nem is uj dolgot kivánunk mi, hanem csak egy rég létesitettnek fölujitását és folytatását; mert hisz a sudani harcztér mult febr. havi szomoru eseményei, Chartumnak a mahdi által történt elfoglaltatása, Hansal osztrák-magyar consulnak ez alkalommal történt halála, az ottani (chartumi) ker. missiónak valószinű és végzetes elpusztulása, mely missiónak egyik alapitója fölséges urunk a király és osztr. császár volt, valamint egyik főtámasza emlitettük derék consulunk Hansal, — mindezek, mint látható ezekből, közelebbről érdekelnek bennünket.[1] Ennyi ok és körülmény összefoglalása után fogja-e valaki csodálni, ha az evidéki gyarmatositások e missiói részére sulyt fektetünk? Ha kivánjuk, hogy legalább ezen antidotum legnagyobb mértékben fölhasználtassék? Ha sóvárogva azon mézcsepp után kivánkozunk, mely az üröm italt elviselhetővé tenné? Ha kivánjuk, hogy azon szerencsétlenek, kiknek azon kétes értékű sors jut osztályrészül, hogy civilizáltassanak, leg-

[1] Azért terjeszkedünk ki e dolgokra ily terjedelmesen, Dichtl János apost. missiónáriusnak egy bécsi „Vaterland"-ban közölt tárczaczikke s ugyanazon lap, ugyanazon számu S. vezérczikke nyomán.

alább elvesztett szabadságuk egyedüli értékes kárpótlásától meg ne fosztassanak?

Tudjuk, hogy a mai világ megvetőleg tekint a hittéritők munkájára. De azt is tudjuk, hogy e megvetés tudatlanságból származik, mely az oktatást elfogadja. Az kétségbe vonhatatlan igazság, hogy azon szerencsétlenek, a kiket a civilizatio boldogitani akar, csak a kath. egyházban találhatják föl üdvöket; hogy Európa, a világ csak a hitetleneknek vagy másként hivőknek a kath. egyházba való megtéritése által óvathatik és védelmeztethetik meg nagy károktól és iszonyu bajoktól. Ha a távol országokat, a keletet, a sötét világrészt a nyugateurópai müvelődés körébe akarják vonni, ez, az európai érdekek kára nélkül csak a kath. vallás segitségével történhetik. Azon dilemma előtt állunk: vagy az ó-világ nihilizmusának uj megszámlálhatatlan ezredeket szerezni még veszedelmesebb társakból, vagy a positiv kereszténységet erősiteni. A ki az utóbbit akarja, velünk egyetemben a missiói müveknek legjobb, legfényesebb eredményét kell kivánnia, nem is említve itt azon hasznot, melyet a ker. missiókból a modern tudomány merít.

Mondottuk tehát, hogy nem uj dolgot kivánunk, hanem egy régen létesitettnek ujjá szervezését. A sötét világrész megtéritésére egy nevezetes emeltyüt fölséges és dicső uralkodó-házunk alkalmazott, a középafrikai missió annak müve. A monarchia számos kitünő férfia és hölgye csatlakozott a nemesirányu czélhoz, erkölcsileg és pénzáldozatokkal s osztozik igy azon önfeláldozó áldozárok érdemeiben, kik a „jóhir"-t a Sudanba vitték s az aethiopiaiakat az emberi nem megváltásának tanával megismertették. Az utóbbiakból számosan kidőltek kimondhatatlan fáradságu munkájukban. E holtak dicső müve bevégzetlen maradjon? Mikor nekik irányunkban támasztott igényük és joguk van, mert ők a keresztény szeretet és áldozatkészség kimerithetetlen kincsbányája iránti határtalan bizalommal kezdték meg nagy és nehéz munkájokat! E holtak munkája és halála minden haszon

és eredmény nélkül maradjon? Az ő hatásuk nagy hord-erejű következményeiben a mi szükkeblüségünkön szenvedjen hajótörést?

Midőn egy ízben már a középafrikai missio fölöszlatása fönntartási eszközök hiánya folytán Rómában kimondatott, Ferencz József császár és apostoli király kinyujtotta mentő kezét s ennek meg volt azon hatása, hogy a missiói müvet hosszu időre biztositottnak lehetett tekinteni. Dichtl az ő „Der Sudan" cz. müvében leirja e dolgot körülményesen, többek között, miként állittatott föl a missio jogainak biztositására a chartumi császári és királyi consulatus. Ugyanazon időbe esik „a középafrikai kath. missió érdekeit előmozditó Mária-Egyesület alapitása is. És a „Stella Matutina" nemsokára reá megjelent a szent folyam hullámain, a monarchia és az uralkodó-ház szinei csillogtak az esti pirban s a császár-hymnus hangjai zengték túl a partokat. A chartumi missiói szék másodszor is megalapittatott.[1]

Fájdalom, a mozgató erő a „Mária-Egyesület" európai székhelye olasz kezekbe került, Verona 1859-ben megszünt osztrák város lenni. Ujabbi időkben pedig az

[1] A középafrikai chartumi csász. és királyi consulatus 1851. márcz. 30-án dr. Reiz Constantin első cs. és kir. viceconsul által nyittatott meg, ünnepélyesen. E férfiunak valamint utódainak hatása legáldásosabb volt e vidékeken a kereszténység érdekeire nézve, s azért e férfiak megérdemlik, hogy emlékök e helyen is megörökittessék. Reiz maga kieszközölte a nyilvános keresztény temetés és harangozás megengedését, a zsarnok és vérszomjas Latif pasát szelidebb kormányzatra birta s az európai és arabs rabszolga-kereskedőket kellő korlátok közé utasitotta. Követte őt Heuglin Tivadar, az ismeretes Afrika-utazó, ki tudomány-szomjának engedve letette tisztségét, miután a rabszolga-kereskedés elnyomása és a missió körül is nagy érdemeket szerzett. Utódja Natterer József szintén az utóbbi ügy körüli buzgalma által tünt ki. Utána Binder állott nehány hónapig ideiglenesen a consulatus élén, kitől a derék Hansal vette át, vezetvén azt erélyes kézzel és nagy érdemekkel a legutóbbi szomoru napokig.

E férfiu a jognak, igazságnak, emberiességnek nemeslelkű védője s a missiónak valódi jótevője volt, emellett szorgalmas buvár és tudós a földrajz, történelem, természetrajz, (különösen növénytan és ornithologia) és

egyptomi zavarok s a mahdi mozgalmai a középafrikai missió hatékonyságát, sőt létét kérdés alá helyezék. Chartum, tudjuk, manap a mahdi kezeiben van! Nem lehet kétség abban, hogy a rend a Sudánban ismét helyre fog állittatni; de abban lehet kétség, hogy a rend helyreállitói fogják-e méltányolni tudni a kath. missiónak fontosságát a vallásterjesztésre, a culturára és civilizatióra nézve; és ha igen, készek lesznek-e ők, oly vallásnak, mely nem az övék közegeit hathatósan támogatni. Szóval, a középafrikai missió ismét válság előtt és fordulóponton áll.

Aggodalmas szivvel, fájó lélekkel kérdezzük magunktól, mi fog vele történni, a monarchia, az uralkodóház müvével!! Fog-e akadni, ki e szerencsétlen gyermeket adoptálja? Az egész modern gyarmatositási törekvés azon részét, mely a cultura-mű tisztes nevét majdnem egyedül érdemli meg! Fog-e akadni, ki vetni is akarna ott, hol a többiek csak aratni szeretnének, de a kinek vetéséből még unokáira is áldás sarjadzanék a földből?! Hisz az sajátja a nemes növénynek, hogy gyümölcsöt hoz és hasznot hajt, melyekre az ültető nem is gondolt!

Szentimrey M.

nyelvtudomány terén, valamint kiváló énekes és zenész. A rabszolga-kereskedésnek rettentő ellensége volt, mig más államok consulai sokszor magok rabszolga-kereskedők vagy más tisztátalan üzletekben megközelíthetők. A missió annyira szivén feküdt, hogy mondani szokta, nem fog előbb meghalni, mig a tervezett templom és missiói ház el nem készül.

És e kitünő érdemes férfiunak oly nyomorult halállal kelle kimulni, Chartumnak a mahdi általi elfoglaltatása alkalmával, gyilkos kéz által, mely rabolni akart! Parancsot, hogy Hansal megölessék, a mahditól bizonyára senki sem kapott, mert a mahdi őt személyesen ismerte és becsülte és kedvéért sokat megtett. Fájdalom Hansal halálával a consulatusi gazdag és érdekes archivum is elpusztult!

IRODALOM ÉS MÜVÉSZET.

Bunyitay Vincze. A váradi püspökség története alapításától a jelenkorig. Nagyvárad. I. köt. 1883. 473. l. — II. köt. 1883. 540 l. — III. köt. 1884. 536. l. — Legnagyobb 8⁰

Midőn a szerkesztő úr azon megbizással tisztelt meg, hogy e művet ismertessem, kisérő levelében azt irta, hogy „Bunyitay olyan érdekes, miszerint az olvasástól nem fog az iráshoz jutni.“ — Valóban igaz! Érdekesebb, lekötőbb olvasmány kevés került még kezembe. Pedig azt is hozzá teszem, hogy én professionatus historikus nem vagyok, hanem csak amolyan dilletans, mint minden olvasni szokott ember.

Sietek azonban magamat kimagyarázni, nehogy fentebbi megjegyzésem, melylyel egy magas tudományos szinvonalon álló műnek legelőször is érdekességét emeltem ki, félreértessék. T. i. a jelenkor történeti irodalmában csak azon munka üti meg a magas mértéket, amelyen, hogy úgy mondjam, megérzik a levéltári porszag. A levéltári kutatások mértéke, az új adatok halmaza nagyobb becsű az előadás művészeténél, s ennek rovására az ambitió főczélja is. Ekként azután a munka rendkivül becses lesz a czéhbeliek előtt, és rendkivül unalmas egy óriási nagy közönség előtt, mely a történelmet szereti. — Sietek tehát magamat kimagyarázni, hogy igenis a váradi püspökség története a legszorgalmasabb és lelkiismeretesebb tanulmányokon és név szerint levéltári kutatásokon alapul. Váradtól Budapestig, Esztergomig, más felől Pécsig, a Szepességig és Erdélybe vezetnek a levéltárakba szerző úr tudományos utjai; mig adatainak legbecsesebb részét, a sz. Atya áldásával, Rómából hozta. De mielőtt iráshoz fogott — megmosta kezeit. A nagy szorgalommal, mindenre kiterjedő nyugodt figyelemmel összegyüjtött anyag szépen be van építve, elsimítva, harmonicus diszletekkel

ékítve művének monumentalis épületében. Az olvasó nem látja a nyers követ, annál kevésbbé látja azon a munkás verejtékét. Ámde az alkotmány hatalmas arányai épen úgy, mint a részek nemes disze mély alapra és solid anyagra engednek következtetni.

A tudomány szempontjából felette becses s egyúttal művészi szépségeivel gyönyörködtető mű ez.

Az I. kötet a váradi püspökök életrajzait, a II. a káptalanok és monostorok, a III. az egyházak történetét hozza, de mind a három csak 1560-ig, a püspökségnek a török uralom következtében való megszüneséig. A többit tehát, egész a jelenkorig, még csak ezután várjuk.

Az I. kötet a váradi püspökség alapítójáról folyt százados vitával kezdi. Hányadik történetiró birt volna azon önmérséklettel, hogy e hosszú és heves vita csinjátbinját olvasói elé ne tálalja? B. alig hogy annak contourjait megérinti, de — — eldönti a kérdést. Oly egyszerű a dolog, mint a Kolumbus féle tojás, és oly biztos, mint a Kolumbus számitásai Amerika körül. A káptalannak a XIV. században készült chartularumából dönti el, hogy a püspökség alapitója csak sz. László lehetett.

Mi az a chartularium?

Sokat hallottunk a váradi regestrumról is. Ki is van ugyan adva, de a szaktudósokon kivül bizony kevesen ismerik.

Megmondja mindezt B. Müvének érdekessége főleg abban is rejlik, hogy leereszkedik hozzánk, laicus olvasókhoz is, mit még más helyeken is ki fogok emelni. — Kapjuk tehát a chartularium és regestrum tartalmának érdekes ismertetését, melyek önálló becsü fejezetei a műnek.

Megkezdődik ezután a püspökök sora — Könyves Kálmán királylyal — de csak „talán.“ Lehet, hogy ő volt várad első püspöke. — Megismerteti a püspököknek még nemzetiségét is, ahol csak forrásaiból telik. Elmondja életök történetét, elsorolja tetteiket, nem hallgatja el gyöngéiket, hibáikat sem, melyeket az ember mindenüvé ma-

gával visz, a trónra úgy, mint az oltárhoz. — Ily módon valódi jellemképeket kapunk amaz ősi idők homályiból is. Ámde mindenütt a fiú beszél atyjáról, midőn a történetiró előtt ott lebeg is a „nequid falsi dicere audeat, nequid veri non audeat.“ Lelkiismeretes, figyelmes tárgyalásban részesül valamennyi; természetes azonban, hogy egy-egy Vitéz János, Martinuzi, Forgách Ferencz nagy alakjai kiváló gondu előadásban részesültek, s a róluk szóló fejezetek önálló becsű részei a nagy műnek.

E kötet mellékletei — mert minden kötet számos felette becses és gyönyörű kivitelű kép-melléklettel van diszítve — kivált az egyes püspökök pecsétjei és autograph aláirásai. Kiemelendő ezek mellett a váradi káptalan egyik legrégibb kiadványának, egy 1260. évi okiratnak, továbbá Vitéz János könyvtárából való egy Plautus-codex czimlapjának fénynyomata. Végül ugy ezt, valamint a többi kötetet is, a tartalomjegyzéken kivül pontos és bő betürendes tárgymutató zárja be.

A II. kötet a káptalanok és monostorok történetét tárgyalja. Váradnak a székeskáptalan mellett három társas káptalana volt. Rendkivül érdekesen adatnak elő ezek történetei, szervezete. Ez utóbbi ama régi időkben is olyan volt körülbelül, mint jelenleg; mégis fölötte érdekesek szerzőnek az olvasóhoz leereszkedő magyarázatai, melyek a káptalani tagok és a segédszemélyzet tisztjét adják előnkbe. — A püspöki megye területén létező vagy létezett szerzetes-rendek, melyeknek történetei elbeszéltetnek, a következők: a benczések (ezekhez tartozott a sz. jobbi apátság, melyről különös kegyelettel ir sz.), a premontréiek, sz. János-vitézek, sz. Domonkos-rendiek, sz. Ferencz-rendiek, pálosok, sz. Ágoston-rendiek, végre a női szerzetesek, clarissák és dominicánák. A sz. fáradni nem tudó szorgalmának e kötet legszebb monumentuma. Nem csak történeteit mondja itt el a káptalanoknak és zárdáknak, hanem kiterjeszkedik valamenynyi kanonoknak, az apátságok és prépostságoknál legalább az elöljáróknak életrajzaira. Összeszedi épületeik és templomaik

törmelékeit, és ismerteti szóban és képben. — Mennyi itt a müvelődés történeti adat, el lehet képzelni: a társadalmi alakulás — melynek erjesztő eleme voltak a szerzetesek — az irodalom, iskola, építészet és egyéb művészetek története megszámithatatlan adattal van itt gazdagitva. — A kép-mellékletek itt is a káptalanok, kanonokok stb. pecsétei; de ezek mellett templomok és kolostorok tervrajzai, látképei, fenmaradt épület-kövei stb. Különösen kiemeljük itt Váradnak 1598-iki fölötte érdekes látképét.

A III. kötet, mely az egyházakról szól, igazolja B.-nak az előszóban mondott kegyeletes szavait: „Bejártam az egyházmegye területét, keresve mindenütt az ősök szent nyomát, összegyüjtve alkotásaik maradványait.“ Elkezdve a székesegyháztól, az utolsó erdei kis kápolnáig, felölel minden templomot, elmondja történetét, leirja alakját, felszerelését, összegyüjti töredékeit — collegit fragmenta ne pereant. Mennyi tiszteletre méltó sz. ereklye!

Az első fejezetben áttekintést ád az egész középkori egyházmegyén, s azt egy igen szép térképpel támogatja. Azután következik a székesegyház történetének, műépitészetének leirása. Ez utóbbit egy combinált alaprajz magyarázza, melyen a sz. László által épitett, majd Báthory András püspök által fényesen átépitett székesegyház alaprajzai egymásba vannak rajzolva. Kár, hogy a két alaprajz különböző szinekkel nem készült. — A székesegyház belső butorzatának és szerelvényének leirása ismerteti annak fényét és gazdagságát; a sirok és sirhelyek pedig megmagyarázzák a kegyeletes ragaszkodást e templomhoz. Alig szükséges emliteni, hogy fel vannak itt használva a váradi legujabb ásatások eredményei is. — A székváros egyéb templomainak ismertetése után áttér szerző az egyházmegye templomaira, melyeket a 6 főesperesség szerint s betürendben sorol fel; hogy mily szorgalommal, lelkiismeretességgel és kegyelettel végezte e munkát, mely a váradi egyházmegyei papságot legközelebbről fogja érdekelni, azt már emlitettük.

E kötet a mellékletekben is leggazdagabb, s ezek

fölötte érdekesek. Nem a székesegyházra vonatkozó rajzokat értem, hanem a kis falusi templomok számos rajzát. Nem építészeti műremekek ezek, melyek rendszerint bizonyos stylushoz tartozván, sablonszerű vonásokat szoktak feltüntetni. E képek — csupa jó kivitelben — többnyire egyszerű falusi templomok rajzai a középkorból. Egészen új tárgy! S ezért érdekesebbek bármely műremekek rajzainál.

Akiről legelső helyt kellett volna megemlékeznünk, a kegyeletes és bőkezű Maecenasnak emlékezetét a végére hagytuk; kinek kézirása után készült következő facsimile ajánlás értékesíti e művet. „E munkát elődei emlékének kegyelettel szenteli és egyházmegyéje papságának atyai szeretettel felajánlja Lipovniczky István nváradi püspök.“ — Ha igaz, hogy non minor est virtus quam quaerere, parta tueri, ugy a nagynevű püspök úr, midőn valamennyi elődjének tetteit és érdemeit megvédte a feledékenység pusztitó porától, részesévé is lett mindazoknak. De nem egyedül e mű — melynek fényes kiállitása a kor nyomdai technikájának magaslatán áll — tudandó be neki érdemül, hanem még inkább az, hogy ő födözte fel és adta Bunyitayt a magyar katholikus irodalomnak. Ő vonta ki magányából a szerény tudós falusi plébánost, s állitotta őt olyan helyre, ahonnan első művével az akadémiába lépett. Bunyitay, mint katholikus iró, méltó váradi nagy társaihoz, s büszkesége lesz azon katholikus irodalomnak, melynek productumai nem számitanak a keresztény szeretet mindent eltakaró palástjára s nem számitanak azon elvre, hogy charitas patiens est . . . omnia suffert. — Amolyan Maecent és irót adjon nekünk az Isten minél többet, s tartsa meg és lelkesitse fel szent Nevének dicsőségére azokat, akiket már adott!

Békesi.

Haladás és kereszténység. Irta Dr. Kereszty Géza hittanár. Esztergom, Buzárovits, 1885. 142 l. Nagynyolczadrét. Ára 1 frt 20.

A t. szerző a haladás fogalmával kezdi s a haladás eszméjével fejezi be müvét. Egy elvont, inkább átérzett mint átértett fogalommal állunk szemközt, azért a kérdés az első fejezet tárgya: „Mi a haladás?“ e fogalom azután a következő kilencz fejezetben testet ölt, s miután a lét és az élet minden rétegére kiterjesztve a kereszténység befolyása alatt az olvasónak bemutattatott; ismét az eszme fenségében tünik föl előttünk: „A haladás keresztény eszme.“

A rendszerességre gondja volt a t. szerzőnek. Organikus egészet képez a mű tervrajza, arról a tartalom is tanuskodhatik. Si licet in parvis exemplis grandibus uti; valamint a sejt kifejlése közben, önmagától új meg új részekre és sejtekre oszlik s az által a növekvés, szerves gyarapodássá válik: ép úgy a haladás eszméjének kifejtése, négy összefüggő s mindent magába fogható nézpontot és irányt nyitott az írónak, melyben a haladás és a kereszténység testvéries szövetkezetét, sőt egybeolvadását érdeklődő, éber tekintettel követjük. A IV. Fejezet nyitja meg e négy irányt, a melyben a haladás nyilvánuljon: az erkölcsi, értelmi, anyagi és társadalmi téren.

„Első helyre tettük azonban az erkölcsi haladást, mert enélkül semmiféle haladás nem lesz igaz haladás, nem az anyagi, nem az értelmi, nem a társadalmi.“ E szavakban jellemezve van a könyv iránya, e szavakban fekszik a kereszténység befolyásának súlypontja, következőleg ezekben van eldöntve a viszony is a haladás és kereszténység között.

Ezen iránynak a szerző biztosabb alapot adandó már a második és a harmadik fejezetben dolgozik czélirányosan, midőn ezekben „a haladás kiinduló és czélpontját“ s ismét „a haladás eszményét“ fejtegeti. A fejtegetés nem tűzött maga elé más czélt, mint az idevágó, azember czéljáról és tökéletesedéséről szóló keresztény tant

előadni. A mi „a haladás eszményét“ illeti sokan talán megütköznek a haladásnak az erkölcsi térre való egyoldalú szoritásán, mely a mű folyamán is kisért néhol úgy, hogy a haladás csak egy nemét gondolnók tárgyalva, de az ismertető joggal koczkáztatja véleményét, hogy az első és legfőbb, és lényeges iránynak előtérbe való állitása, ennek értékét akarta érvényre juttatni a többi ugyis szemetszúró vivmányokkal szemben.

Hogy a t. szerző mért vett föl négyféle haladást, arra az egyes részletek tüzetesebb előadásában találunk okot, mert magában véve a két utóbbi s különösen az anyagi ismét csak az értelmi haladásra vihető vissza s avval a legszorosabban függ össze.

A mü tervének elismerést adozó megjegyzéseink után nem mulasztjuk el a terv kivitelét is tekintetbe venni.

A valamivel többet mint semmit jelentő epithetonok közt ugy látszik egy huron pendül a „hézagpotló“ és „kimerető“ adalék. De „kimerető“ essay plane komikus jelenség. Ez az essay sem kimerető, de helylyel közzel relative kimeritőbb lehetne. Némelyek tán az adatokban várnák; de adathalmaz olcsó dicsőség. Én inkább az erkösi haladást szerettem volna jobban tisztázva látni, miben létét és valóságát! S akinek skeptikus gerjedelmei volnának, ha létezik-e a kereszténységen belül nemcsak a külformákkal együttjáró, hanem lényeges erkölcsi haladás, nemcsak az élet enyhébb és szelidebb alakjaiban nyilatkozó s az erkölcsiségre igenis visszaható állapot, mely egyenesen a nyers indulattal ellenkezik, hanem a lélek belső értékét és tett erejét mérő erkölcs — s ebben való haladás; ha mondom valaki hajlandó ez észszerü kételyre, kivánatos lett volna, erre is tekintettel lenni.

De nem akarunk követelményeinkben tulozni! A t. szerző a kilenczedik fejezetben a haladás akadályairól szólva, emliti a pauperismust, az egoismust s más társadalmi kórtüneteket, melyeket röviden és egyszerüen állit szembe a kereszténység hatásaival. Ha szivesen hallottunk volna e kérdésekről többet is, a t. szerző a bővebb kifej-

tést talán czéljához nem vezetőnek gondolta; én azt nem gondolom, ezek képezik a haladás és kereszténység közti viszony legsúlyosabb argumentumait.

Amit az értelmi haladásnál nélkülöztem, azt a megjegyzést t. i., hogy az értelmi haladás is önmegtagadást, következőleg erkölcsi erőt tételez föl, azt a szerző más helyen ügyesen beszőtte tárgyalásába. S így van ez mással is.

A mü nyelvezetét illetőleg pedig azt mondjuk, hogy irálya könnyed és folyékony, épen az ily essayhez mért, mely nem akar a philosophiai alaposság mélységével dicsekedni, czélja inkább egy korszeszerü kérdést minél érthetőbben megbeszélni s az által a hit akadályait lerontani. Üdvözöljük a szerzőt e legnemesebb és legáldásosabb törekvések mezején, melyen irodalmunkban csak egyes szük gyalogutak kigyóznak az öntudatos, vallásos meggyőződés szentélye felé.

Végre egy mellékes, de igen gyakorlati szempontból ébreszti föl figyelmünket! Meglepett ugyanis, hogy a stereotyp: erga intentiones... egy fölhivásában sem szerepel. Örülünk, hogy e bankjegyek itt nem birnak folyammal. Az olasz papiros lirákra ez volt nyomva: corso sforzoso: erőszakos és erőszakolt értékfolyam; miután arany nincs, legyen papir; az irók is valamiben hasonló refugiumra vannak utalva: miután pénzt könyvért nem kapnak, elfogadják azt, amit a vevők könnyen adnak, amit ezek meg nem éreznek s bőviben van. E megjegyzést nem az elvi kérdés, hanem a divat ellen irányul. Nem hisszük, hogy e divat végleg is akár az egyház, akár az irodalom javára szolgálna. A szerző tehát ebben haladt s úgylátszik, hogy haladása correkt, keresztény!

Dr. Pethő.

Allgemeine Moraltheologie. Systematisch dargestellt und mit zeitgemäss praktischen Beispielen erläutert von Dr. Jozeph Scheicher. Regensburg. Josef Manz. 1885. Nyolczadrét. 588 l.

Praxis confessariorum. Auctore Aemilio Berardi Parocho et Examinatore Prosynodali faventinae dioecesis. Facentiae. Ex Typographia Novelli. Volumen comprehendens fasciculos I. II. III. IV. usquead pag. 912. Fasciculus sequens quo citius fieri poterit, mittetur. Pretium Francs 12.

A „Magyar Sion" novemberi füzete Scheicher: Der Klerus und die Sociale Frage czimü müvének ismertetését hozta. Praeludiuma volt az azon münek, mely most előttünk fekszik. Ugyanazon üde, életerős fölfogás diktálta mindkettőt, mely eredetiségében hozzá illő nyelvet is formált magának. Kár, hogy a nyelv német, nem mondom ezt chauvinistikus ügyefogyottságból, mintha kivánnám, hogy magyar legyen, hanem mert a theologiai tudománynak jobban áll a latin.

A szerző tehát németül adja elénk az általános erkölcstant. A tartalom iránt eszerint senkisem lehet kétségben, mert általánosságban szólva, az erkölcstanban nem is beszélhetünk másról, mint azon többé kevésbé elvont elemekről, melyek az erkölcsi cselekedetre vonatkoznak. Tehát ott van az emberi, szabad, beszámitható, törvény alá eső cselekedet, mely vagy jó és erényes vagy bün. Ezen tagozott fogalom adja a paragraphusok schemáját.

A kifejtés ellen nincs kifogás: egyszerű, érthető gondolatmenet felöleli a tárgyat, s az olvasó, különösen az, kinek szellemi munkája nem áll egyébben, mint megérteni, amit az egymáshoz fűzött mondatok állitanak a kielégitett tudás szomj jótevő érzeteivel hagyja ott a könyvet. Néhol azonban nem értünk egészen egyet, ott tudniillik, ahol kötelezettséget állit föl a szerző, jóllehet nekünk existenciája kétesnek látszik. Szolgáljon példa gyanánt a következő: a szerző az 507 lapon, miután a bünök számáról bizonyos esetekben, melyeket idéz két probábilis véleménynek adott helyet, ekkép végez: „a dolgok ily állásánál, mert mind két félről találkozunk tekintélyekkel,

mind két véleményt elméletileg probabilisnak tarthatnók. De mivel gyónásról tehát szentségről van szó, lehetőkép pontosan kell a bünök számát jeleznünk. Tot sunt peccata, quot sunt quoad eumdem actum objecta totalia seu distantia.“ Csakhogy ez előadás legalább azon jogos előitéletre ad alkalmat, hogy a probabilis véleménynek kizárását itt az elv kivánja, in Sacramentis administrandis tutior pars est sequenda; pedig annak itt helye nincs. Igaz marad mindig, hogy „a bünök számát pontosan kell jeleznünk“, de a vélemények épen a körül forognak, vajjon van-e a kérdéses esetekben több bün, vagy nem. A probabilismus a szabadság vértezett őre, s az erkölcsi gondolat és törvénymagyarázat hibázhatlan hordozója, ebből soha, sehol, semmit sem engedünk.

Az erőteljes nyelven kivül, mely magától értetik, a kifejtésnek is beható élt és zamatot kölcsönöz, a praktikus irányzatot dicsérem. Minden szakasz után következik egy csomó casus, melyeknek alakjai nem a holdból valók, hanem a földről; nem is a régi jó időkből, hanem korunkból. Ez alakok teste és szive nincs kőből vésve, vagy papir machéból gyúrva, hanem Ádám nemzetségfájából élethüen metszve. Ama gyötre, áttetsző poesis, mely erkölcsi tanuság czéljából embereket szerepeltet, kik élni nem élhettek, s az emberi nevezeten kivül más emberit nem birnak, az életre vajmi kevés befolyással lehet, szerepeljen bár a szinpadon vagy a kasuisztikában.

A szerző casusainak emberei korunk hitetlensége, hitközönye, lanyhasága, áltürelmetességének föltüntetői, kik vasutakon utaznak, zsidó lapokat és regényeket olvasnak, a finomitott élet kényelmét ismerik s emellett vagy szorosan vagy lazán az egyházzal összeköttetésben állnak.

Az alkalmat illetőleg, melyre a szerző müve kiadását szánta ezeket olvassuk: „Szivesen tartottuk volna vissza pulpitusunkban az itt kiadott müvet s a kifejezett elveket pedig törekedtünk volna tovább is próbára tenni, de mivel 1885-ban a sz.-pölteni püspökség száz éves fönállásának

ünnepét üli, azért mi is részünkről egy kis jubilaeumi ajándékkal kivántunk az ünnepélyhez járulni.“ A szerző ugyanis a Sz. Pölteni papnöveldében a theologia tanára.

A második föntidézett mű olasz eredetű. Szerzője ismeretes moralista, Faenza városának plébánosa. Hive azon józan s igazán moralis szellemnek, melynek hazája a mult század végén s ezen századon kereszül Olaszország. A föléledésnek enyhe, éltető lehelete volt ez, mely sz. Alfonsz fölléptével veszi kezdetét, az oktalan, dermesztő Jansenismus levitézlése után.

Ezen könyv berendezése igen eredeti, (de sollicitatione, de libris prohibitis... ezekről az egyház parancsolatainál értekezik) amennyiben czimét s ebben czélját hiven szemei előtt tartja, s ezen czél utmutatása szerint halad át az egész morálison, választ belőle s rendezi a kiválasztott anyagot ugy, amint a gyóntatónak arra szüksége lesz.

Különösen említésre méltónak tartom azt, hogy a parancsok előadása után áttérvén a különleges állások és hivatalok kötelmeire, ezen czim alatt: De parocho, előadja mindazt elég bőven, amit itt ultra montes a pastoralisban tractálunk. E szakasz X. fejezetében van helye ezen kérdésnek is: Quomodo se gerere debeat parochus circa sacramenta, s azután átveszi az egész tant kitünően practicus álláspontról. Hogy e fejezet aránytalanul hosszú, magától értetik, de az aránynyal ő sokat nem törődik, amit természetesen alapossága és gyakorlatiassága e fölosztás mellett tökéletesen igazol. Érdekes az is, hogy a házasság akadályairól szólva egyszerre áttér az excommunicatióra; a ki pedig e fölött csudálkoznék, azt a bevezetés megnyugtatja: Excommunicatio impedit, ne quis licite Sacramenta (et proinde etiam Matrimonium) recipiat. Quum de excommunicatione hucusque nihil dictum fuerit, hic paulisper sistendum et notanda sunt sequentia stb. s itt azután rendre veszi az excommunicatio eseteit. Mikép értse az ember a paulisper sistendum féle figyelmeztetést, arról a lapozgatót 41 sürün nyomtatott

széles oldal világositja föl, de a szerző azért nem vesziti el jóakaró indulatát, hanem azon kezdi a 903-dik pontot: Reminiscatur lector, quod occasio tractandi de excommunicationibus fuit, quia parochus ad matrimonii celebrationem de regula ordinaria admittere nequit eos, qui excomunicatione sunt innodati. Csakhogy érzi, hogy ép az ilyen reminiscentiából származik a protestatio: minek szóltál hát erről annyit, hogy azt se tudjuk, merre vagyunk; azért hozzá teszi Berardi: Veniam peto si digressio nimis prolixa fuit. Ez az a szeretetreméltó olasz leggerezza tudományos pongyolában, melyen elképed a szigoru fogalomclassificatio; ismétlem azonban, hogy ez mitsem von le a mű értékéből, sőt épen kiemeli a praxis egyedüli vezérszerepét a beosztásban is.

Nem mondhatunk dicséretére többet, minthogy hivségesen szótartó és a czimet realizálja; benne csakis praxis van, a theoria a háttérbe szorul. Tárgyát tekintve kiegészíti Scheichernek müvét, mig ez az általános erkölcstant tárgyalja, addig Berardi ennek keveset szentel, s mindjárt áttér a részlegesre. A lapok száma után itélve, azt gondolhatnók, hogy a faenzai plébános fusus auctor, de ez nem áll, nem tehet róla, hogy a keresztény élet ezer meg ezer tüneményeivel mindenfélére fölhivja a buzgó lelkipásztor figyelmét; itélete józan, nem biró, nem is törvényhozó, hanem csak hirnök, nem mondja, ezt kell tenni, mikor más állitja, hogy el is lehet hagyni; előadása világos s magán hordja az iskolai latinság egyszerűségét és igénytelenségét.

Mindenki, ki a müvet olvassa, őszinte tiszteletre gerjed a faenzai plébános iránt, ki a sok igényt támasztó olasz hitélet ápolása mellett időt talált ily könyvnek megirásához. Hogy a buzgóságban nem szenved hiányt, arról a könyvnek számtalan helyei tanuskodnak. Minden papnak bizalmát e könyv iránt már az is nagy mérvben fokozhatja, hogy azt nem valami kiszáradt s a világot „phaenomenon"-nak néző professor irta, hanem a lelkipásztorkodás terén buzgó és tevékeny férfiu. Ezen körülmény azonkivül helyre iga-

zithatja némely papok fölületes itéletét vagy jobban okadatolatlan előitéletét, hogy gyóntathatnak, ha csak a katekismust tudják. De hogyan, mikép? s ha nem mindig kárral, de mily risicoval? Berardi plébánosnak, aki nem professor s az életet nem a foliansok sárgult leveleiből ismeri, más nézete van, azért irta e müvét is.

Egy némely kérdésben különösen az olasz viszonyokat tartja szem előtt, igy például a bőjtöt illetőleg. Megemlitem még ezt is, hogy előtte a moralis és pastoralis theologia egy dolog, s nem két gyengédtelen testvér, kik egymás elől kölcsönösen elszedik foglalkozásuk anyagát. Erre nézve mondja: „Qando agam de statibus particularibus, obligationes Pastorum animarum cum convenienti amplitudine exponam; et tali modo hic liber continebit non solum praxim confessariorum, sed cursum Theologiae Pastoralis, de qua (quum sine dubio sit primae necessitatis) summopere optandum, ut in omnibus Seminariis, ad exemplum multarum Austriaci Imperii dioecesum tradi incipiat.“ Eltekintve az utolsó szótól, igazat adunk neki.

Dr. Petheö Rudolf.

Valeria oder der Triumphzug aus den Katakomben, historische Erzählung von A. De Waal, Regensburg. Pustet 1884. Negyedrét. Képekkel. Ára 6 frt.

Második Fabiolát irni már többen kisértettek meg, több kevesebb szerencsével, de halhatatlan iróját egyikök sem érte, amint nem is érhette el, mert az a közvélemény, hogy a tudós, genialis Wiseman e részben elérhetetlen.

Fabiola első megjelenése óta harmincz év folyt már le, és az epochalis könyv, egy nemzedék öröme s épülése, e hosszú idő alatt csaknem egészen elveszett az ifjabb nemzedéknek a könyvözön apadatlan áradatában. Avagy hányadik az közülünk, aki elővészi még a kedves Fabiolát, könyvtára végrejtekéből s adja azt az ifjuságnak kezébe, hogy épüljön, hogy buzduljon a magasztos pél-

dák után az annyi mártyr vérével megpecsételt hit, a háromszázados üldöztetés fölött diadalmaskodott egyház mellett?

Fabiola hiányát a mai nemzedéknek pótolni hivatva van De Waal Valeriája. Nem éri el ugyan ez sem Fabiolát, amint szerző szerényen vallja, de szerintünk igenis megközelíti azt s úgy sorakozik melléje, mint fiatalabb testvér idősb mellé, a mi már sok az elérhetlennel szemben.

Ha azok, kik Fabioláért annak idejében szinte rajongtak s utána történetének szinhelyét, az ős Rómát és a katakombákat autopsiájuk után ismerni tanulták, de még többet is olvastak utólag a tárgyra vonatkozólag; ha ezek mondjuk némi előitélettel, a skepsis bizonyos nemével fogadnak mindent, a mit ujat hoz az irodalom az elérhetetlen Fabiola után: azon ki fog csodálkozni?

Igy vagyunk Valeriával is. A bizalmatlanság bizonyos nemével s azon előfeltevéssel vesszük kezünkbe a könyvet, hogy abban mi ujat sem fogunk találni többé, hogy ez is csak oly félig sikerült kisérlet, mint a többi. Ámde mily édes megelégedésünkre szolgál ennekutána bevallani csalódásunkat! Mert mennél tovább olvasunk benne, annál inkább köti le figyelmünket, annál erősebben ragadja meg lelkünket a könyv, melyet ezennel rövid áttekintésben ismertetni akarunk.

Szerző, a Vatican melletti Sta Maria in Campo Santo német hospitium papja, már tizenhárom évig komolyan tanulmányozza a keresztény régészetet s foglalkozik a katakombák emlékeivel. Tizenhárom év óta vezeti a katakombákba Rómába érkező honfitársait, kiknek ajánlva is van a könyv, hogy bennök az örök városból haza hozott emlékeket felelevenitse. Ennyi idő alatt szerző — saját bevallása szerint — annyira beleélte magát már az első keresztények életébe, hogy minden név, melyet a siremlékeken olvas, alakot nyer szemében, képzelete pedig fonalat szolgáltat kezébe, melyen tovább szövi az illető vértanu vagy hitvalló életét. Képzelete részletesen látatja vele a küzdelmet, az áldozatot, a martyriumot,

egész a halottas menetig a katakombákba. Tizenhárom évi buzgó és szakadatlan tanulmány eléggé kezeskedik szerző készültsége s gazdag ismeretei mellett, melyeket avatott tolla fényesen hoz érvényre. A toll az ő kezében inkább véső, melylyel müvésziesen alkotja az alakokat s beléjök leheli a megfelelő jellemet. A lelkesedés pedig, az ihlettség, melylyel irva van a könyv, önkényt közöltetik az olvasóval, kit az olvasmány nemcsak kellemesen szórakoztat, hanem buzdít is s ujabb ismeretekkel gazdagít. Olyan az, mint a nap, mely gyönyörködtet, világít s melegit.

Nemcsak a könyv alapja történelmi, hanem a szereplő személyek is. Fabiola Diocletián idejében mozog: Valeria tiz évvel később, Maxentius császár idejében. Fabiolában az egyház a katakombák rejtekében keres menedéket: Valeriában ex cavernis terrea ad mundi regimen hivatik. Amaz a szenvedések, emez szenvedés után a diadal korszakát festi. Valeria története abban a világrenditő történelmi pillanatban tetőzik, melyben Constantin hadai legyőzvén Maxentiust, a kereszténység felszabadul a háromszázados üldözés alól és egy uj aera, a keresztény aera hajnalpirja megujitani indul a föld szinét. A megrázkódtató pillanat, a nagyszerű dráma oly eleven szinekben, oly plastikus vonásokban, annyi hévvel s érzelemmel van festve, hogy magával ragadja egész valónkat s belevegyülünk önkényt mi is az In exitu Israel de Aegypto diadalénekbe, melylyel az üldözött kereszténység, Milciades (Melchiades) pápával élén, kivonul százados rejtekéből s égő szövétnekek világánál diadalmasan bevonul az örök városba.

A könyv tizennégy fejezetre oszlik. Minden egyes fejezethez hozzá vannak kapcsolva a szövegre vonatkozó jegyzetek, a mit már a diszes kiállitás így hoz magával. E jegyzetek az alap, melyen kiépül a történet. Gazdag tára az egyházi úgy mint a polgári életre vonatkozó régészeti ismereteknek, fényes bizonyitékai szerző beható tanulmányának.

Pustet, a lelkes kiadó, Valeriát igen diszesen kiállitva küldi ki a világba, hogy azt igy külső alakja után is annál inkább megkedveltesse. A könyv alakja negyedrét, a szöveg kettős keretbe van foglalva, a fejezetek művészies initialékkal ékitve. Szintúgy minden fejezet egy-egy rajzzal végződik. A fametszetek oly finomak, hogy azokat alig lehet érczmetszettől megkülömböztetni. De az initialéknál sokkal értékesebbek a történetet illustráló ábrák s egyes képek, melyek az ős Rómára s környékére oly kedvesen emlékeztetnek, mint valami albumlapok. Itt van a pons Aelius, itt a mamertini börtön, a régi forum, a Colosseum, itt Metella siremléke az appiai uton, itt Titus és Constantin ive, itt a laocooni csoport, itt egy kilátás a palatinusi fokról a folyóra és a Vaticanra, itt a hires csatakép, Rafael után rajzolva. Ám a nyolczvanat meghaladó ábrák nagyobb, sőt túlnyomó része a katakombákra vonatkozik, hű másolatban elénkbe állitják a katakombák szerkezetét, a siremlékeket, a leleményeket stb. Ez Valeria előnye Fabiola fölött, de másrészt hátránya is, mert a költséges kiállitás drágává teszi a könyvet.

Kivánnók mindenkinek az élvezetet, hogy e jeles könyvet, a kedves Fabiolának e testvérmását, olvashatná. Mig ez magyar forditásban elérhető leszen, de még inkább az elérhetlenség esetére közöljük rövid kivonatban Valeria történetét, fejezetről fejezetre követve a könyvet.

(Folyt. köv.)

Várnai.

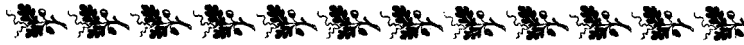

VEGYESEK.

(Végrehajtás alá) kerül Ő Emjának régi terve, a székesegyház kupolája márványburkolatat kap. Márcz. 5. határozta el, hogy Lippert József épitész terve szerint, Detoma bécsi márványozó által végrehajtassék a nagyszerű mű, mely által a székesegyház a világ elsőrendű müvei közt foglal helyet. A szentatyák freskói is ujakkal váltatnak fel. A kupola alapövén, hol a római vaticani templomban állnak a „Tu es Petrus" szavak, itt az egyházi karének szavai fognak aranytól ragyogni: Assumta est Maria. A költség 175 ezer forintra van előirányozva, de belejön kétszázezerbe, mert csupán az állvány, mely husvét után két hétre készen lesz, 18 ezerbe kerül. 1886. sept. 8. készen kell lennie a díszitésnek.

(Ő Emja) márcz. 12-én, kétszáz ezer frtot küldött a káptalanhoz kamatozás végett, a melyet egy „érseki árvaház" alapitására szánt. Az árvafiuk csupán az esztergomi egyházmegyéből fognak felvétetni, s ezek közt állandóan 10 tanitó árvája fog neveltetni. Még nem tudjuk, hol fogja Ő Emja megállapitani az árvaházat, de hihetőleg Nagyszombatban lesz. — Érdekes véletlen, hogy ép ama napokban két csufondáros röpirat jelent meg, (az egyik egy magyar mágnástól,) hol a magyar főpapságra nyelvöket öltögetve, arról vádolják, hogy közczélokra nem adakoznak stb. A két nagylelkű tény agyontaposta mindkettőt. A kiadók befűthetnek velök.

(Lourdesi hirek.) Az elmult évben öt nyilvános megtérés történt a kegyhelyen, titokban számtalanok tértek meg. — Cholera miatt 17 bucsújáró vonat letiltatott (furent suprimés.) Habár Lourdesban nem dühöngött, egy harmaddal kevesebb volt a bucsújáró, mint az előbbi években; t. i. csak 75 ezer, nem számitva a környékbeli sz. járdalatokat. — A kegyhely oltárainál 33 ezer mise mon-

datott, és 350 ezeren áldoztak. 26 érsek, püspök volt a bucsúsok közt; ezek egyike amerikai. Az alsó templom (crypte) 300 darab márványtáblával kirakatott, ezek közől sok ajándékba küldetett, különféle feliratokkal; Mexicoból is jött egy ily felkiáltással: „egészséget adj vagy türelmet!“ A forrás vizéből 70 ezer palaczk küldetett el. — A csodák százakra mennek. A barlangban a mult évben 81 ezer gyertya égett. A missionariusok régi lakát még 1883. szétrombolták, most épitik alapját a nagy lépcsőzetnek, hol előbb 12 ezer mázsa sziklát repesztettek szét. A rózsafüzér templomon 280 munkás dolgozik. Apiscina mellett pavillont épitettek a betegek számára. Hatalmas gép emeli a vizet a Missionariusok lakására és a M. liget öntözésére (ott tartottuk nemzeti zászlók elővitele mellett a körmenetet.) És ezt a rengeteg költséget mind adakozások utján kapják az ott alkalmazott lelkészek, kiknek feje a tevékeny Sempé. Ugyan ő épitetett iskolát a ministransok számára, egy szerzetes 20 gyereket tanit az elemi tárgyakban, énekben. A mult évben az épitési költségek 295,215 francra rugtak. Mindezeket s az ott történt csodákat közli a lourdesi folyóirat: Annales de Notre Dame de Lourdes.

(Megjelent.) 1. Az örök papi méltóság. Irta Manning bibornok. Angolból forditotta Haudek Ágoston benczés áldozár. Győr. Sauerwein. Nyolcz. 297 lap. Ára 1 frt 50 kr. Mult számban ismertettük a jeles munka német forditását. A magyar hű, folyékony kellemes irályban van irva; szebb a németnél. — 2. Az apostoli atyák theologiája. Hittörténelmi monografia. Irta dr. Sprinzl József szentszéki tanácsos, a salzburgi egyetemen cs. kir. ny. r. hittanár. Forditotta a csanádi növendékpapság magyar egyházirodalmi iskolája. A csanádegyházmegyei nyomdából. A felette csinosan kiállitott 303 oldalra terjedő mű ngos és ft. Spéth Károly kanonok s papnevelő intézeti kormányzó úrnak van ajánlva. Irodalmunkban uj dolog; alapvető részében az apostoli atyák (Barnabás, Kelemen, Hermas, Ignácz, Polykorp s Diognet-féle levél irója) ira-

tait vizsgálja; a részletező részben az atyák irataiban lelt hittani bizonyitékokat taglalja. A munka a jelen kor szinvonalán áll. Forditása igen jó. Ára 2 frt. Ajánljuk, mint élvezetes könyvet azok számára, kik szeretnek hitágazataink történetében kutatni. — 3. Lelkipásztori törvénytár. Dr. Szeredy József nyomán szerkesztette dr. Pátkai Pál, plébános. Székesfehérvár, Szammer. 1885. Nyolczadrét. II. füzet 116 lap. Az egész mű ára 4 frt. Az I. füzet később fog megjelenni. — 4. Szeressetek. Irta Marchal Győző. Francziából forditotta Dr. Rada István. Veszprém. Szentistván-nyomda. 1885. Tizenhatodrét 306 lap. Ára 1 frt. Az isteni legelső parancsnak vonzó előadása. — 5. A házassági elválás joga. Gyakorlati használatra irta Stehló Kornél ügyvéd. Budapest. 1885. Franklin-társulat. Nyolcz. 248 lap. Ára 2 frt 40 kr. Kiadtuk birálatra. — 6. Schematismus Cleri A. Strigoniensis. 1885. Strigonii. Typis Buzárovits. Nyolcz. 249 lap; a tanitók magyar névtára 40 lap. A papság száma 663; ezekközt 427 plébános, 147 káplán, 12 budapesti hitelemző, 19 papnöveldei előljáró. A papnövendékek száma 200. Az egyházmegye területén van 542 szerzetes, 522 apácza. A hivek száma egy millio 93 ezer 449. Plébániatemplom 478. Fiókegyház 244. Kápolna 108. — 7. A ferenczrend Mária tartományának névtára megjelent. (Schematismus prov. Reformatae nunc S. Mariae Posonii. 1885. Wigand. Nyolcz. 45, XI. 16 lap.) Az áldozár-tagok száma 108, a növendékpapoké 54. Laicus fraterek 77. A rend ellát 9 plébániát. Mint hitküldérek működnek 3. A rend tagjai mind XX kolostorban laknak. Végén vannak a Confraterek. — 8. Schematismus Ordinis Capucinorum, provinciae Austro Hungaricae. Viennae 1885. Mayer. Nyolcz. 20 és 12. A tartomány áldozárai 88. Növendékpapok 24. Laicusok 68. A kolostorok száma 13.

(Külföldi kath. irodalom) 1. Allgemeine Moraltheologie. Von Dr. Joseph Schwane o. ö. Professor der Theologie an der königl. Akademie zu Münster. Freiburg. Herder. 1885. Nagy nyolczadrét. 199. l. Ára 3 mark. Fog-

juk ismertetni. — 2. Die Heimsuchung der allers. Jungfrau Maria Mai-monats Predigten. Von Carl Bilgskron Congr. SS. Redemptoris. Regensburg. 1885. Pustet. 277 lap. Ára 1 frt. Szűz Mária életét és a Magnificatot magyarázza egyszerű, de szónoki nyelven. Példákat is hoz fel egynémely erény ajánlására. — 3. Corluy S. J. Spicilegium dogmaticum czimű munkájának megjelent II. kötete. Mint az I. kötet megjelentekor emlitettük, ezen munkájában a szentirási helyeket értelmezi, melyek a dogmatikusnak szükségesek, azért valóságos vademecumnak mondható. Jelen kötetben a hit, kegyelem, megtestesülés és szentségekre vonatkozó szentirási helyeket értelmezi. — 4. Fasciculus manualis czimű zsolozsmáskönyv második kiadásban megjelent (Tournai, Szent János Belgiumban.) Most a paginatio egyöntetű és más számos javitás vehető észre, ugy hogy most főleg a votiv zsolozsmák zavarodás, keresés nélkül végezhetők. Ára 4 frank. — 5. Nirschl Patrologiájából megjelent a III. s utolsó kötet. Mainz. Kirchheim. Nyolczadrét 604 lap. Ára 8 mark 80 fillér. Tartalmaz 44 szerzőt az V. század közepéig. — 6. Schmied Kristóf, a hires iró, kinek fiatalsági iratai minden európai nyelvre vannak leforditva, meghalt 1854. szept. 3. Igy tehát elmult a 30 év, melyek után német törvény szerint, bárkinek iratai, bárki által kiadhatók; ezokon számos kiadás indult meg Németországban; munkái ennek folytán igen olcsón fognak árultatni. — 7. Ordre de Premontré. Congregation de la premiére Observance. Monastére de Storrington (Angleterre.) Paris 1885. Palme. Negyedrét 39 lap. Sok képpel; névszerint Norfolk angol főur (duc) arczképével, aki a Fr.-Országból számüzött premontrei szerzeteseknek Sussex grófságában földet ajándékozott, hova meghuzódott 10 premontrei, ezeknek perjele Gonzaga Alajos, kiadta a jelen könyvet. Ugyanis könyöradományokat gyüjt egész Európában, a jótevők iránti hálája kimutatása végett kiadta a jelen művet, hol leirja miképen ostromolta kétezer katona Frigolet nevű kolostorukat (Tarascon mellett)

miképen alapitották merőben protestánsok közt uj kolostorukat. Mindezeket szóval is elmondta, erre járván. Névszerint megemlitette, hogy habár hetenkint több előkelő ur tér a kath. vallásra, a nép zöme fanatikus protestáns. A mult évben saját kertjükben, mely egyuttal temető, keresztet állitott fel, s ünnepélyesen fölszentelte. Másnap hivatta a prot. lelkész, kimondotta, hogy ő nem tűri lelkészi kerületében a keresztfát. Gonzaga emlité, hisz ez Krisztus Urunk alakja, kit ti is imádtok, — nem tágitott, fenyegetőzött. Ezt, ugymond, annál kevésbé engedhetem, mert Krisztus felénk tárja ki karjait, mintha azt akarnák önök jelenteni, hogy utóvégre egész községem katholikus lesz. Ebből semmi sem lesz. Utóvégre az történt, hogy egy reggelen ketté fürészülve találták a keresztfát, nagyobbik fele a földön hevert. Azóta nyugodt a prot. lelkész, mert elpusztitott egy keresztfát. A pokolban is áldomást isznak valahányszor ledől egy keresztfa, igy tartja a legenda. — Frigolet-i kolostoruk gyönyörű templomán még mindig függ a kormány pecsétje; öt szerzetes gondoskodik az épületről, a többi javarészben plébános lett különféle egyházi megyében; ötven szerzetes mondotta a zsolozsmát, mikor a köztársasági kormány kiüzte őket. — 8. Az északamerikai kath. névtár (melyet Sadlier (†) ad ki) szerint van É.-Amerikában 1 bibornok, 11 érsek, 60 püspök, 1 apostoli főnök, 6 infulás apát, 7043 áldozár, 1597 papnövendék, 6626 templom, 907 kápolna, 1895 imaház (station) 35 papnövelde, 83 collegium, 581 akademia, 5464 plébániaiskola, 490511 tanulóval, 272 kath. menhely, 154 kórház. – 9. Rosenthal müncheni odondász 41. számú jegyzékében (Biblotheca cath. theologica) melyet most adott ki, temérdek Pelbárt találtatik; Rosarium theologiae czimű hittana négy példányban van, egynek ára 30 mark. Egy olyan müvet (sajátlag kiadás) is idéz, melyet Szilády nem emlit, azon jeles művében, melyet Pelbártról irt. — (Lakása Hildegardstrasse 16.)

(*Antideisták*) igy hangzik a legujabb felekezet neve.

Atheistak csak kételkednek az Isten létében az antideisták hadat üzentek, Istennek, s jan. 11. először léptek fel, mint szervezett társulat Párisban. Elnökük Lewy Armond, zsidó; pedig a zsidó nép sokszor neveztetik a Monotheismus praetorium seregének. Alapszabályaikat a franczia kormány jóváhagyta. Legfőbb czéljuk, a II. alapszabályban van kimondva, mely szerint fő törekvésük az Isten nevét minden nyelvben kiküszöbölni, mert miután eszméje, csak is képzelvény, a név semmit sem jelent, tehát nincs is jogosultsága. A III. alapszabály azt rendeli, hogy az irók, szerkesztők, költők az Isten, Gondviselés nevét csakis arra használják, hogy az eszmét megczáfolják (magától értetődik, hogy kis betűvel irják.) Amikor nem czáfolják, ne is említsék. A V. alapszabályban felszólittatik minden polgár és polgárnő, hogy az egyletbe lépjenek, sőt gyermekeiket is beirhatják. Azon öntudattal vannak a tagok, hogy még ilyen társulat nem létezett; ez elvégre megvalósitja a régi szólamat: ero sicut altissimus! A Menilmontant városrészben, helyiséget is béreltek, melynek kapuján ez olvasható: Dieu, voila l' ennemi! (Isten, az ellenség). A jelszó e századból eredt, hanem Isten ellenségei már igen régiek, ismeri mindenki; — Lucifer kimondotta már a harcz eredményét is:

Győztél felettem, mert az végzetem,
Hogy harczaimban bukjam szüntelen!

(*Az amerikai Wahrheitsfreund*) irja: nemrég Huntigtan episcopal (protestáns) egyház püspökének fia letette a Coelibatus fogadalmat és Ascetismusra (igy) adta magát. Ezen esemény erős vitára fog adni alkalmat a magas és alsó egyház között. A napokban Newyorkban letették alapkövét egy kolostornak, melyet az episcopalis magas egyház (mely Angliában állami) alapitott, ahol az emlitett Huntigton zárdafőnök lesz. A városrészben, hol a kolostort épitik, jobbára szegények laknak. A zárdába csak azok vétetnek fel, kik az engedelmesség és szüzesség fogadalmát leteszik. Immár 35 ezer dollár gyült össze a zárda számára. A kolostor egyik részét a szent

János nővérek kapjuk, kiknek temploma Jézus szive tiszteletére avattatik fel. Egyébiránt ilyen templom több van már az amerikai s angolországi protestáns községekben. Hihetetlen dolgok ezek, de nyomtatva olvassuk, az idézett ujságban.

(Sacerdotibus) et in sacris constitutis P. P. Leo XIII. sub die 14. Augusti 1884. indulgentiam 300 dierum semel in die concessit pro sequenti oratione: „Jesu dilectissime, qui ex singulari benevolentia me prae millenis hominibus ad tui sepuelam et eximiam sacerdotii dignitatem vocasti, largire mihi, precor, opem tuam divinam ad officia mea rite obeunda. Oro Te, Domine Jesu, ut resuscites hodie et semper in me gratiam tuam, quae fuit in me per impositionem manuum Episcopalium. O potentissime animarum Medice, sana me taliter, ne revolvar in vitia, et cuncta peccata fugiam: Tibique usque ad mortem ita placere possim. Amen.“ Sub eodem die concessit Indulgentiam 100 dierum pro sequenti oratione: „Bone Jesu, rogo Te per dilectionem, qua diligis Matrem tuam, et sicut vere Eam diligis, et diligi vis, ita mihi des ut vere Eam diligam.“

(*Magyar templom Chinában.*) „Ilyen templom most ugyan még nincsen, de igen könnyen lehet, ha magyar kath. honfitársaim őszintén akarják. Magyar templom alatt Chinában azt értem, ha magyar pénzből, a magyarok nevében, magyar létemre, a magyarok Nagyasszonyának, a bold. szűz Máriának tiszteletére itt Hang-tcheonban tisztességes templomot épithetnék. Hang-tcheon városa, hol jelenleg működöm, mind politikailag, mind helyzetileg, mint történetileg nevezetes hely. Politikailag Tché-kiang tartomány fővárosa, a tartományi főkormányzó székhelye, a közigazgatás gyúpontja. Helyzetileg sokan vannak, kik egész Chinában a legkiesebb fekvésű városnak mondják. Történetileg, és pedig kivált egyháztörténetileg, a hires jézustársasági hittérítő atyák idejében ez volt Pekin után a legnevezetesebb keresztény fészek. A később bekövetkezett üldözések majdnem mindent elsöpörtek. Ama régi keresztények utolsó ivadékát, egy öreg

anyókát, taval temettük el. Ami keresztényeink most vannak, ezek mind ujak. De a hely, melyen állunk, régi és egykoru, a hangtcheon-i egyház kezdetével: maga a chinai császár adott vala azon időben a hittéritő atyáknak tekintélyes telket, melyet az üldözések alatt ármányos szomszédok tetemesen megnyirbáltak, de még mindig maradt annyi, hogy megférünk rajta. A hely tehát igen méltónak látszik arra, hogy szép emlékművel fölékesitsük. Mostani templomocskánk, mely a szeplőtelen szűz Mária tiszteletére van fölavatva, még szintén ama régi jézustársasági atyák épitménye; és igy legalább százötven éves. Fából van az egész, csak kétfelül három-három ölnyi magasságu fal képezi az oldalakat, de ugy, hogy itt is faoszlapok vannak a falba épitve, melyek a tetőzetet tartják. Elképzelhető, hogy részint az ókság miatt, részint az itteni nedves, mindent időelőtt megrohasztó éghajlat miatt e faalkotmány mily siralmas állapotba jutott. Most már nem szabad hozzányulni, nehogy összeroskadjon. A foltozást sem veszi föl többé, mert a szeget ugyszólván már nem birja. Itt okvetlenül gyökeres javitásra vagy, ami legjobb volna, uj épitésre van szükség. S ez utóbbi eszmét vagyok bátor magyar katholikusaink megszivlelésébe, nagylelkűségébe ajánlani. Eleinte másképen akartam elintézni ezt az égető dolgot. Azt gondoltam, hogy ha nevezett templomban a faszerkezetet megujitom, eléggé segitve lesz a bajon. És ily értelemben irtam is többfelé kérő leveleket. De minthogy szives ügybarátok méltónak találták nyilvánosságra hozni az ügyet, sőt részben nyilvános gyüjtést nyitottak: ennélfogva ismét azt gondoltam, hogy ha már egyszer a nagy közönség is bele van vonva az érdekbe, akkor jobb, ha némileg országossá teszszük a kérdést s alkotunk oly művet, mely mig egyrészt a magyar nép becsületére válik, addig másrészt a megtérések czélját is nagyban elősegiti, amennyiben nincsen név az ég alatt, melyet a külső fény és csin jobban vonzana, előnyösebben hangolna, mint a chinai nép. Azért ne ütközzenek meg, kérem, jelen lépésemen. Ha franczia

volnék, bizonyára a franciákhoz fordulnék; ha más nemzetbeli volnék, oda mennék kérni; most magyar létemre igen természetes, hogy magyar hitfeleimhez forduljak, kiktől szintén igen természetes leszen, ha távollevő honfiukat meg nem tagadják. A hitterjesztés nagy müvét illetőleg a jó Isten Magyarországot eleddig jóformán ugarföldnek hagyta. Azért-e, mert önhibánk ugy kivánta azt? azért-e, hogy egy ideig mintegy tartaléknak maradva most ez inségesebb időben, mint uj segélyforrást megnyissa? — én nem tudom, nem is kutatom; csak azt vélem, hogy nem fogok sérelmet elkövetni a magyar hitrokonok becsületén kérve őket, hogy megragadván a kinálkozó jó alkalmat, kimutassák hitök erélyét, elevenségét és egy hathatós lépéssel oda jussanak, a honnét versenyt mehetnek a többi kathólikus nemzetekkel. Egyébiránt magam számára nem kérek egy batkát sem. Eljöttem Chinába, itt élek Chinában, mindehhez idegenek adták és adják a szükségest. Azonban kérek annak számára, kihez a magyar nép, daczára minden hibáinak és fogyatkozásainak, ekkorig hű maradt s ezután is hű fog maradni: tudniillik kérek a bold. sz. Mária számára, a hozzá való szeretetért. Nem lesz fölösleges megérdemelnünk szüz Mária szeretetét; pártfogása még jó ránk fér! Ha a magyar katholikusok harminczer forintot összeraknának, ugy igérem, hogy oly templomot épitenék, mely Chinában ha nem első, utolsó sem volna. Otthon ezen összeg falusi templomra is alig volna elegendő; itt fővárosi templomról van szó, mégis elég lenne az összeg az itteni körülményeket számba véve. Ha több gyülne be, a templom is szebb lenne; ha kevesebb, ugy a keserves foltozásnál mást nem igen fogunk tehetni. Azon esetre, ha tisztán magyar alapból sikerülne a tervezett templomácskát fölépiteni, akkor e tényt egy kőbe vésett latin emlékirattal s talán a magyar czimer beillesztésével megörökíteném. Hasonlóképen a templomot lerajzoltatnám vagy lefényképeztetném, és megküldeném a magyar képes lapoknak, hogy kiki láthassa az alkotmányt, melyhez filléreivel já-

rult. Természetes, hogy minden legkisebb adomány hálával fogadtatik. Kérem azon főtiszt. urakat, kiket az ország majdnem minden részében ismerni szerencsém van, sziveskedjenek környezetökben az ügyet melegen előmozditani. Mindazáltal bátor vagyok megjegyezni azt is, hogy ha csak krajczárok- és forintonkint kell majd a mondott összegnek begyülni, ugy a dolog eltart talán oly sokáig, hogy a végét meg sem érem, mert itt Chinában hamar vége van az egészségnek; már pedig szeretnék magam személyesen végére járni a dolognak. Azért mély tisztelettel fölkérem egyházam nagyérdemű tagjait, méltóztassanémileg tetemesebb összeggel az ügyhöz járulni, hogy annál előbb létrejöjjön. Kérem a kath. lapokat és folyóiratokat ezen fölhivásom szives közlésére s ajánlandott összegek átvételére. A begyült összegek hozzám szállitását szivesek voltak magokra vállalni: Zádori János Esztergomban, Nogely István tanár és szerkesztő Nagyváradon, Médits Nándor lazarista Bécsben VII. Kaiserstrasse, No. 5. — Tisztelettel Ürge Ignácz hittéritő, Chinában."

(Apró hirek.) Róma, Jeruzsálembe zarándokol egy társaság Münchenből; indulnak apr. 12., hazaérnek jun. 12. Árak, mint más években, t. i. 500 frt. — A jézusrendi tagok közt vannak tizen, kik egyházi méltóságot viselnek, Franzelin bibornok és 9 püspök a külsőmissiókon.—Dublini érsekké választatott Dr. Valsch, a maynoothi collegium (papnövelde Irföldön) kormányzója. — A párisi községtanács eltiltotta Voltaire müveinek használatát az iskolában. És pedig azért, mert azokban előfordul az Isten neve. Az inditványt tette Dreyfusz nevü zsidó. A tanács elfogadta az indokolással együtt. —

Szerkeszti: ZÁDORI JÁNOS.

Előfizetési dij egész évre 6 forint osztr.-m. ért.

Esztergom, 1885. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

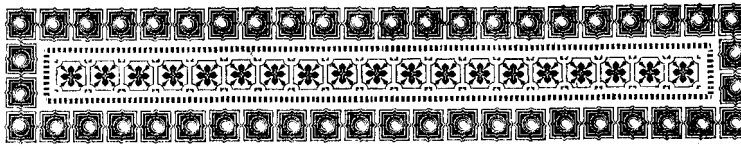

KÖLCSÖNÖS VISZONY A PLÉBÁNOS ÉS KÁPLÁN KÖZT.

(Vége.)

XI. A káplán dijazásánál a fukarságnak még csak látszatjától is ovakodjék a plébános. A káplán jövedelmeit soha igazságtalanul ne csökkentse; ellenkezőleg, amennyire lehetséges, igyekezzék azokat gyarapítni. — Viszont a káplán is őrizkedjék a kapzsiság bünétől.

Ismeretes a szomorú tény, hogy a magyarországi segédlelkészek csak a közel multban is fölöttébb silány dijazásban részesültek, voltak oly helyek, hol a káplán 40 frtnyi, a kocsis ellenben 60 frtnyi évi fizetést huzott. E szégyenteljes állapotot azonban főpásztoraink atyai kegyessége, és apostoli nagylelküsége a legtöbb egyházmegyében megszüntette. Ez időszerint káplánaink nagy része ha nem is fényes, legalább elégséges jövedelmet élvez. De azért káplánainknak anyagi helyzete a plébánosok jóindulatának s áldozatkészségének hozzájárulása nélkül teljesen kielégitővé soha sem lesz. Vannak plébánosok, akik ugyan pontosan dijazzák káplánjaikat, de azok fizetését soha egy krajczárral meg nem toldják. A szegényül dotált plébánosoknak ilynemű eljárását igen természètesnek találjuk, s azért azt legkevésbbé sem roszaljuk. A gazdagabb beneficiatusoktól azonban némi kis bőkezűséget igényelhetünk. Mi legalább akként vagyunk meggyőződve, hogy a jobb módú plébános, főleg a jóravaló és buzgó káplánt, ha nem is titulo justitiae,

de titulo aequitatis olykor-olykor különleges remuneratioban is részesitni köteles. Igy p. o. az anyakönyvi kivonatokért járó illetékeket a káplánnak fogja átengedni a plébános, mindazon helyeken, hol ama kivonatokat állandóan a káplán készíti. A kézi misestipendiumokat is káplánjával szokta megosztani a méltányos plébános, még azon esetben is, ha ne talán ő maga is képes lenne azokért eleget tenni. Utazás vagy fürdők használata végett hazulról hosszabb ideig távol levő plébános szintén honorariumot ad az őt helyettesitő segédlelkésznek. Szóval a méltányos főnök segédje jövedelmének gyarapitására különféle czimeket tud találni.

A méltányosság most jelzett követelményének szem elől tévesztése még nem lenne oly nagy bün. Sokkal nagyobb bünt követnek el az oly plébánosok, kik csakhogy pár forinttal többet dughassanak zsebre, minősithetlen rosz szivüséggel csökkenteni törekednek káplánjaik jövedelmeit, vannak kapzsi plébánosok, kik egyenesen megparancsolják hiveiknek, hogy minden egyes mise stipendiumot nekik kézbesitsenek. Ily módon azután a káplán soha egyetlen stipendiumhoz sem juthat, mert a fukar lelkű főnök mind a maga javára tartja fenn, vagy csak elvétve ad egy vagy két stipendiumot szükölködő segédjének. Vannak ismét plébánosok, kik káplánjaiknak az énekes misék elfogadását tiltják meg. Ép azért több egyházmegyében (p. o. a győriben) főpásztori rendelettel kellett a mondott plébánosi fukarságot megfékezni. A káplán a rend érdekében köteles plébánosának az elfogadott énekes miséről jelentést tenni, de a plébánosnak nem áll jogában a mise decantálása ellen tiltakozást tenni.

Ismerünk egy még most is élő plébánost, ki egy jámbor fundator amaz ohajának, hogy a plébános és káplán évenkint együttesen végezzenek 50 csendes misét, oly módon vélt eleget tenni, hogy t. i. káp-

lánjának minden évben átengedett 2, mond két misét, a többi 48-at pedig ő maga végezte.

Egy népes hitközség élén álló másik plébános csupa kényelem szeretetből le szokta beszélni hiveit, hogy ne adstantiával temettessék el halottjaikat, ő ugyan ez által legkisebb rövidséget sem szenvedett, a temetési functio végzésétől is megszabadult, de két káplánjának jövedelmét jelentékenyen megcsökkentette.

Nem ugyan követendő például, hanem csupán curiosumként felemlitjük, miként főzte le egy káplán fukar lelkületű plébánosát.

„Lesz-e holnap valami dolog?“ kérdi a káplán a vacsoránál plébánosát.

„Igenis lesz. Egy öreg halottat fog temetni misével“ válaszolt a plébános.

A káplán másnap annak rendje szerint elvégzi a halottas háznál az előirt szertartásokat, azután a gyászmenettel együtt a templomba jön, hogy ott praesente corpore decantálja a requiemet. A mint azonban a sekrestyébe lép, nem csekély meglepetésére ott látja mise ornatusban a plébánost, ki édeskés hangon igy szólitja meg őt: „Amice! majd én elvégzem a misét. Addig menjen maga a szobájába és költse el reggelijét!“ A káplán minden megjegyzés nélkül nézi, miként megy a plébános az oltárhoz. Mielőtt azonban a kegyes utasitáshoz képest a sekrestyét elhagyná, nehány szót súg az egyházfi fülébe. A mint a plébános mise végeztével vetköződni kezd, körül néz, és mert sehol sem látja segédjét, kérdi az egyházfit: „Hát a káplán úr nincs még itt?“ „Nincs,“ válaszol az egyházfi, s nem is fog ide jönni, mert, mint nekem mondá, a reggelizés után elment vadászni, s általam azt üzenteti a plébános úrnak, hogy ha el tetszett végezni a misét, most már tessék folytatni a temetést is!“ A plébános azután akarva, nem akarva kénytelen volt a gyászmenetet a sirkertbe vezetni.

Az életből meritett e példák eléggé illustrálják, mily rút dolog, mily kárhozatos a plébános kapzsisága káplánjával szemben! Annak megitélését: minő kellemetlenségeket, mennyi viszályt szülhet az ily piszkos lelkület, az olvasónak belátására bizzuk.

A kapzsiság bünébe azonban a káplán is beleeshet, ha p. o. a hiveket egyenesen felszólitja: hozzanak számára misedijakat; avagy ha a plébánosa elől, ki talán fukarnak ép nem nevezhető, mesterséges utakon el akarja halászni a stipendiumokat. Az ily kapzsiság által mig egyrészről a hivek előtt is megbélyegzi magát a káplán, másrészről főnökének jogos neheztelését is magára fogja vonni.

XII. Szabály. Az élelmezés és egyéb szükségesekkel való ellátásnál is legyen inkább bőkezű, mintsem fukar a plébános. Vegye tekintetbe káplánjának ifjú korát, sőt olykor-olykor káplánja egyéni izlésének is kedvezzen. De viszont a káplán se legyen túlkövetelő. Ő is vegye tekintetbe plébánosának korát, izlését, vagyoni helyzetét és sajátos házi körülményeit.

Mily szomorú az, ha a plébános és káplánja étel, ital, mosás, fűtés, takaritás, vagy egyéb ily prosai dolgok miatt veszekednek és csaknem verekednek! Hisz ily materalis ügyek miatt még csak szóváltásnak sem szabadna a két paptárs közt előfordulni! Nem kellene-e szégyenletükben a föld alá bujniok az anyagiak miatt izetlenkedőknek, ha Krisztus Urunknak e szavait olvassák: „Nolite ergo solliciti esse, dicentes: quid manducabimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur? Haec enim omnia gentes inquirunt! (Matth. VI. 31. 32.) Sajnos azonban, hogy az előbbi szabálynál illustrált fukarság nem csak a pénz, hanem egyéb anyagiak dolgában is rútabbnál rútabb bünökre viheti a plébánosokat. Viszont a káplánokat is megejti a torkosság, az inyenczkedés és a szeretetlenség.

Némely fukar plébános, még a betevő falatot is sajnálja káplánjától, s nagyon is kitünteti, mennyire terheli őt a kötelezettség, mely szerint segédjének élelmezéséről gondoskodnia kell. Régente voltak oly plébánosok is, — ma talán már nincsenek — kik a reggelit, sőt a vacsorát is megtagadták káplánjaiktól. A bold. emlékű Csájághy Sándor csanádi püspök egész felháborodással emliti fel és kárhoztatja egyik encyclikájában az ily rút fukarságot. „Incredibile visum est — ugymond — reperiri quosdam de medio Vestrum V. F. et F. in Christo D. qui in obversum statuti dioecesani (quod adeo in natura mutuae inter parochos et cooperatores correlationis fundatur ut superfluum videri poterat) cooperatoribus suis coenam denegarent, taliterque eosdem ad hanc in locis publicis, quorum aditus canonum sancitis interdicitur, aut quod pejus, in privatis domibus cum vespertina divagatione, quaerendam compellerent. Dum abusum hunc pessimum gravissime perstringimus, damnamus et profligamus, et veteris statuti dioecesani vigorem instaurantes praecipimus et mandamus, ut singuli parochi suis cooperatoribus coenam quantumvis frugalem tribuere noverint nullam cujuscunque generis excusationem contravenientibus suffragaturam declarantes, quominus ea pro re nata agamus quae eo valitura dignoverimus, ut statuto huic dioecesano debitam procuremus observantiam“ (die 1-a Maji 1858.)

Reggeli és vacsora megtagadó plébánosok, mint az előbb megjegyeztük, mai nap már talán nem léteznek, de ismerünk városi plébánosokat, kik káplánjaiknak reggeli és vacsora helyett bizonyos pénzösszeget adnak. Mi az ily eljárást sem tudjuk helyeselni, mert az ily pénzbeli kárpótlás avagy megváltásnál mindig a káplán huzza a rövidebbet, ki legtöbbnyire csakis azért fogadja el a pénzbeli kárpótlást, hogy azután az estéket a plébániai lakon kivül tölthesse. Pedig, mint az idézett főpásztori encyclika szavaiból

bárki is megértheti, az esti kóborlás semmikép sem fér össze a papi állással. Ép azért a jóravaló plébános nemcsak az ebédet, hanem a reggelit és vacsorát is in natura szolgáltatja ki káplánjának.[1] És pedig mi azt hisszük, hogy a mai igényekhez mérten ebédre legalább is négy, és vacsorára legalább is két fogás ételt adhat a plébános. Avagy ha igen szigorú anyagi körülmények közt élne: kövesse a papnöveldékben divó szokást, s ha talán mindennap nem teheti, hetenkint legalább 2—3-szor rendeljen ebédre 4 tál ételt. A minőségre és adagra nézve szintén a seminariumi élelmezés lehet a mérték, melynél alább szállni nem szabad. Nagyon furcsa és leverő érzést támaszthatna ugyanis a káplánban a tudat, hogy ő, mint presbyter oly élelmezésben sem részesül, minőt papnövendék korában nyert.

Kérjük az olvasót, ne kicsinyelje az élelmezésre vonatkozó eme részletezésünket. Nem szőrszálhasogatás ez részünkről, hanem kellő megfontolás után tett nézetnyilvánitás. Az étkek mennyisége és minősége miatt gyakorta botrányos czivakodások fordulnak elő a plébános és káplánja közt. E czivakodásoknak ohajtottuk elejét venni, midőn a nyilvánosság előtt tüzetesebben szóltunk az étkekről. Igy akartuk egyuttal részletezni azt, mit az egyházmegyei statutumok csak általánosságban jeleznek. Némely keményebb fejű avagy kevésbbé jó indulatú plébános ugyanis nem tudja, vagy nem akarja megérteni az ily általános kifejezéseket: „Capellanus — — — jus habet congruae mercedis, quorsum praeter congruam spectat, victus“ (Instruc. Sabar. p. 168.); avagy: „A segédlelkészek tisztességes ellátást élveznek, ide értve a kiszolgálást és reggelit is.“ (Vácz egyházmegyei rendeletek 35-ik pontja, 1884.)

[1] Eme vélekedésünket a győregyházmegyei (1869) conferentiának következő szavai is megerősitik: „Neque patiantur (Parochi) ut (Capellani) extra aedes parochiales seu resideant, seu victum habeant.“

Megemlítjük még e helyütt azt is, hogy a jóindulatú plébános az étkek minőségének meghatározásánál az önzéstől is ovakodni fog. Mindenkor és mindenben nem fogja saját egyéni izlését követni, hanem néha-néha káplánja izlésének is kedvezend, még az esetben is, ha ne talán ez némi önmegtagadással avagy némi kis áldozattal járna. A fiatal segédlelkész irányában tanusitott ily figyelem, ily apró kedvezmények hathatósan előfogják mozdítni a két paptárs közti testvéri szeretetet és szivélyes viszonyt.

Egyoldalúak lennénk, ha azt akarnók vitatni, mintha az étkek miatt felmerülő viszályoknak mindig a plébánosok lennének előidézői. Már fentebb jeleztük, hogy sokszor a káplánok provocálják az izetlenségeket. Vannak követelő, inyencz segédlelkészek, kik azt szeretnék, ha mindig az ő egyéni izlésüknek megfelelő étkek kerülnének az asztalra, s ezért ezer meg ezer kifogással boszantják a plébánost, s ha netán a konyha személyzet valami kis hibát követne el, nagy lármát csapva elefánttá fujják fel a szunyogot. Az ily fajta káplánok ellenében alkottatott a következő szabály: „(Capellani) ratione victus inmoderatas praetensiones non formabunt, et dummodo sana, bene praeparata, illis in seminario alumnorum apponi solitis non pauciora aut sufficienti in portione sibi subministrantur fercula, his contenti erunt.“ (Epit. Encycl. D. Vac. p. 3.)

E szabály megtartása azonban önmegtagadást és testvéri szeretetet igényel. A jóra való plébános, mint fennebb emlitők, káplánja kedvéért az asztalnál olykor-olykor önmegtagadást gyakorol, sőt némi kis áldozatot is hoz. A viszonozás elvénél fogva a káplánnak is követnie kell főnöke példáját, s az ő kedvéért neki sem szabad visszariadnia az önmegtagadástól. A szeretet törvénye ismét némi kis elnézésre kötelezi a káplánt. Nincs a világnak oly kitünő konyhaművésze avagy művésznője, ki néha-néha egy vagy

más hibát el nem követne. Nincs oly fényes háztartás, melynél egyszer-másszor silányabb étkek nem kerülnének az asztalra. Ha mindezt a testvéri szeretet világánál meggondolja a káplán, az étkek miatt veszekedéseket előidézni nem fog.

Az étkezéssel kapcsolatban felemlitjük azt is, hogy a káplánnak a házi rendet sem szabad megzavarnia. Már pedig e rendet megzavarná, ha a kellő időben az asztalnál meg nem jelenne, ha magára várakoztatna, avagy ha máshová lévén ebédre vagy vacsorára hivatalos, ezt a plébánosnak előre be nem jelentené, avagy más által meg nem üzentetné.[1] De másrészről a plébános embertelen viseletet tanusitna, ha káplánját, ki esetleg vagy saját hibáján kivül az ebéd vagy vacsora idejére haza nem érkezett, ebéd-vacsora nélkül hagyná, ha számára étket félre nem tétetne.

Végre ami illeti az egyéb ellátást, a plébános e tekintetben is óvakodni fog a fukarságtól. Nem tesz különbséget maga és káplánja közt. Aminthogy a maga számára rendes és tisztességes kiszolgáltatását követeli a cselédségtől, káplánja számára is ugyanilyet biztosit. A jóravaló plébános lelkiismeretesen megtartja az idevágó s országszerte körülbelül ily formán hangzó statutumokat: „(Capellani) lotione, lumine, calefactione, et maxime necessaria interna cubilis instructione per parochos suos providebuntur. — — — Cubilia eorum verrere, aliaque minora servitia iisdem praestare, domestici parochorum servitus tenentur (Epitome encycl. vac. p. 3.)“ „(Capellanus) jus habet congruae mercedis, quorsum praeter congruam spectant: victus, servitium, lumen et lotio.“ (Instr. Sabar. p. 168.)

[1] „Quod si vero pro prandio vocati ad alios fuerint, id Parocho tempestive notum reddere non intermittent. (Epist. Encycl. Vac. p. 3.)

XIII. Szabály. A plébános soha se feledje, hogy ő bár főnöke, de nem valóságos elöljárója káplánjának, s ezért főleg káplánja privát életének megfigyelésénél és elbirálásánál, az u. n. fraterna correctio határait soha túl ne lépje.

Minthogy a hazánkban, de több más országban is általánossá lett szokás erejénél fogva, a plébánosok oldala mellé a megyés püspökök rendelnek káplánokat, e rendelés kapcsán a plébánosok káplánjaik felett bizonyos felügyeleti jogot is gyakorolnak. E felügyelet azonban nem valóságos joghatóság, e felügyeleti jog nem teszi a plébánost káplánjának tulajdonképeni elöljárójává. A plébános csakis mint idősebb, tapasztaltabb, tekintélyesebb pap, mint hivatal főnök ügyeli meg fiatalabb paptársának hivatalos működését és privát életét. E felügyeleti jog alapján a plébános ugyan hibás vagy vétkes káplánját megintheti, de őt büntetéssel nem sujthatja; őt a misézéstől vagy gyóntatástól le nem tilthatja. Semmiféle zsarnoki hatalmat fölötte nem gyakorolhat. De sőt még akkor is túllépné a plébános felügyeleti joga határait, ha káplánját, mint valami gyermeket, derüreborura korholná, minden csekélységért kemény szavakkal megdorgálná. Az okos és bölcs plébános mindig a testvéri szeretet hangján figyelmezteti avagy inti káplánját, őt soha el nem keseriti, hanem a botlások beismerésére, a gyengék elkerülésére serkenti. Akkor is a szeretetlenség bünébe esnék a plébános, ha a megintést mellőzve, rögtön bevádolná a főpásztornál hibázó segédlelkészét. A rögtöni bevádolásra csakis valamely nagyszerű vétség jogosithatja a főnököt. Egyébiránt pedig a többszöri intések sikertelensége, a javithatlanság utalhatja a plébánost arra, hogy káplánja ellen a püspöknél vádat emeljen. A vád emelése előtt azonban a plébános e szándékát mindig adja eleve tudtára káplánjának. Ha ezt teszi, aljas árulkodásról ki sem fogja őt vádolni.

A plébánosnak imént vázolt felügyeleti jogát ékesen ecseteli a szombathelyi instructio: „Parocho competit jus invigilandi officiosae capellani activitati et moribus, quod tamen in duram nunquam degeneret imperium; si enim s. Paulus I. Tim. V. 1. Juvenes obsecrandos, ut fratres jussit; presbyteri in partes muneris pastoralis assumti culpae per conpresbyterum miti censura perstringendae et defectui experientiae magis, quam malae voluntati adscribendae erunt. Ast aliud foret ferendum judicium, si capellanus neglecta parochi paterna reflexione, in delictum morale rueret, et parochi, regulam „principiis obsta“ secuti, monita et observatio praecepti Math. XVIII. 15. „Si peccaverit .... frater tuus vade, corripe eum inter te et ipsum solum“ nihil proficerent; hoc enim in casu idem capellanus Nobis denunciandus esset. Sed ut in his quoque adjunctis fraternae dilectionis officium observetur, parochus capellano, antequam de eo Nobis referret, propositum declarabit, atque facta relatione idem parochus, ne quid inscio capellano fecisse arguatur, hunc idem pariter edocebit.“ (p. 168.)

Némely plébános készebb káplánjának bármily botrányos életét avagy bármily vétségét elnézni, semhogy őt a főpásztornál bevádolja. „Nem akarok árulkodni“ ez a jelszava egyik másik plébánosnak. Az ily gondolkozásmód helytelenségének, sőt kárhozatosságának bebizonyitására ide iktatjuk Lonovicsnak szavait: „Unaque eorum (Parochorum) conscientias onero, ut me de quibusvis cooperatorum suorum excessibus, naevisque postposito omni humano respectu diligenter edoceant, alioquin districtum quoddam pro eo subituri judicium, quod patrem, quem episcopali hortatione aut castigatione ad frugem meliorem reducere, lucrarique potuissent, damnabili suo silentio perdiderint.“ (Encycl. Temesvarini die 18-a Oct. 1834 emissa.)

XIV. Szabály. Általán véve mind a plébános, mind a káplán folyton tartsák szemük előtt a nemzetek apostolának intelmét: „Alter alterius onera portate, et sic adimplebitis legem Christi.“ (Galat. VI. 2.)

Bármily tüzetesen és kimeritőleg irtunk légyen a plébános és káplánja közti viszonyról, e tárgyat teljesen még sem meritettük ki. A két paptárs közti viszonynak még több oly mozzanatai is lehetnek, melyekről mi említést nem tettünk. Az együttélésre utalt két paptárs közt kétségkivül előfordulhatnak oly differentiák, oly vitás kérdésekre, melyek megbeszélésére értekezésünk ki nem terjedt. Mindeme meg nem vitatott pontok eldöntésénél, de sőt az általunk részletezett szabályok megtartása körül is egy a fődolog, t. i. a kölcsönös testvéri szeretet, a kölcsönös önmegtagadás. Ha e két erény egyik másik részről hiányzik, hiába valóknak bizonyulandnak az általunk felállitott szabályok, változatlanul fenmaradandnak az általunk nem érintett differentiák. Ellenben ama két erény a két paptárs számára állandó békét, állandó egyetértést biztosit.

Értekezésünk befejezésére aligha találhatnánk alkalmasabb szavakat azoknál, melyeket a Bibornok-Primás ő Eminentiájának ajkairól valánk szerencsések hallani: „Legyen a plébános káplánjára nézve tükör és a papi erények mintája, s köztük legjobb viszony fog uralkodni. Jó és derék plébánosoknak rendszerint jó és derék káplánjaik vannak. Rosz káplánok ellen többnyire rosz plébánosok ajkairól hangzanak panaszok.“*

Kazaly Imre.

* Minthogy jelen értekezésünket később külön füzetben ujra sajtó alá ohajtanók bocsátni, felkérjük az érdekelt feleket, sziveskedjenek hozzászólásaik által a most megbeszélt tárgynak általunk talán nem érintett pontjait is megvilágitni, avagy esetleges tévedéseinket, kevésbbé helyes nézeteinket helyreigazitni. Azokat is, kik a tárgyhoz ugyan hozzászólni nem hajlandók, de tárgyunkra vonatkozólag érdekes adatokat ismernek, ezennel felkérjük,

OLÁH MIKLÓS IRODALMI FOGLALKOZÁSAI A KÜLFÖLDÖN.

(Vége.)

Egész kora a régiek irodalmáért lelkesült, mindenfelé visszhangzott Latium és Hellasz nyelve, összejöveteleknél, társaságokban, tüntetve idézték a klasszikus költőket és historikusokat, és csak ő tett volna kivételt, ő ne hódolt volna kora követelményeinek? Nem! ez nem volt összeegyeztethető tudományszomjával, s a gondolat, hogy ő is a sokat emlegetett külföldi müveltség színvonalára küzdje fel magát hizelgett tetterejének. — Elővette tehát a már nagyrészben elfelejtett görög nyelvtant, s törhetlen szorgalommal látott ez örökké szép nyelv elsajátitásához. Az időpontot, melyben tanulmányait ez irányban ujból megkezdette egész pontossággal meghatározni nem lehet, de meglehetős biztossággal következtethetünk erre egy lőveni könyvkiadó által 1531. December havában hozzá intézett levél szavaiból, melyben ez örömét fejezvén ki azon körülmény felett, hogy a királyné környezetében személyében a tudományok nemcsak jóakaratú pártfogót, hanem egyszersmind lelkes munkást is birnak, igy zárja be sorait: légy állhatatos a görög nyelv elsajátitásában s én a legnagyobb örömmel fogom rendelkezésedre bocsájtani mindazon könyveket, melyekre szükséged lesz, s melyek nyomdámban megjelentek.[2] Bizonyos tehát, mint ebből láthatjuk, hogy alig néhány hóval Belgiumba érkezte után hozzá látott a görögnyelv tanulásához, mi kezdetben a nyelvtan olvasgatásában ál-

kegyeskedjenek részünkre az adatokat megküldeni. Ha azután a hozzászólalások akár e folyóirat hasábjain, akár egyebütt megtörténtek, s ha ujabb adatokat nyerendünk, ezek alapján ismét átdolgozandott és esetleg kibővitett értekezésünket körülbelül egy vagy másfél év mulva, mint önálló munkácskát fogjuk nyilvánosságra hozni. *Kazaly.*

[1] Cod. ep. p. 168.

lott, s csak később midőn a szó és mondatfüzés szabályaival s egyéb nyelvsajátságokkal tisztába jött, fogott kisebb forditásokhoz, hogy igy a szükséges szóbőséget magának megszerezhesse.

Még mielőtt tanulmányaihoz komolyan hozzáfogott volna, gondoskodott arról, hogy legyen valakije, a ki kivált a kezdet nehézségeinek leküzdésében segitségére legyen, s útmutatása, felvilágositó útbaigazitásai által, a maga elé tüzött feladat megoldását megkönnyitse.

Kivánságát ez irányban teljesitenie nem tartozott a nagyobb nehézségek közé.

Ismeretségben állván a löveni akadémia tanáraival, ezek csakhamar ajánlottak neki óhaja szerint egy a görög irodalomban teljesen jártas egyént, ki a löveni akademiát látogatván, itt a Rotterdami Erasmus által megteremtett iskola tanitványa lett, s mint ilyen a korabeli német és belga humanisták azon osztályához tartozott, kiket általában újabbaknak nevezünk azon ujabb szellemnél fogva, mely őket a régiektől még a nagy egyházszakadás előtt elszakitotta.

Arthusiani Dan Jakab — ez volt neve — körülbelül az 1531. év október havában került Oláh mellé, ki számára az udvarnál a maga oldala mellett állást és alkalmazást szerze. A választás — mint rövid idő alatt kitünt, mindkettőjüket kielégité. — Oláh minden tekintetben megvolt elégedve emberével, s teljesen tudta méltányolni a segitséget, mit benne nyert. Amaz pedig nem győzte eléggé magasztalni és dicsőiteni a magyar főpap jeles lelki és szellemi tulajdonait, s örömmel irta már ugyanezen év november 19-én mestere és pártfogójához, Rotterdami Erasmushoz: „Sum jam, Erasme omnium charissime, apud magistrum Nicolaum Olochum, secretarium reginae Mariae, quem — ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς ἤδη παιδεύω. Vir candidissimi pectoris videtur, non solum videtur, sed etiam est ὅλος φιλέρασμος — quem regina libenter velit apud Brabantos esse.“[1]

[1] Történelmi Tár 1885. évi f. 348 l.

Nem is távozott el oldala mellől majd egész három éven keresztül, ekkor is csak amiatt, mivel állása teendőinek végzésére teljesen képtelenné lett a betegség folytán, melybe esett.

Szépen jellemzi Oláht a figyelem, melylyel a szegény emberről, ki vizibetegségben — mint ő mondja *τῇ ὕδρωπι*, morbo pestifero — szenvedett, gondoskodott. Nemcsak arra volt gondja, hogy tisztességes lakása legyen, hanem még arra is, hogy az orvoslás rendszeresen történjék, s hogy semmiben sem szenvedjen hiányt; nem akarván — úgymond — engedni, hogy nélkülözéseknek legyen kitéve az, aki még egészséges volt segitségére szolgált.

Érezte is hiányát sokáig. — A görög nyelv tanulásában — irja egy karthauzi szerzeteshez 1534. julius 6-án — annyira nélkülözöm őt és segitségét, hogy különben is zavarva levén nemcsak az udvari élettel járó kellemetlenségek, hanem úgy királyom és hazám ügyei, mint saját dolgaim által is, nagyon kevés előre haladást vagyok képes felmutatni. A minap, hogy nálam volt az általad is ismert Buccius, bemutattam neki egynéhányat fordításaim közül, miket gyakorlás végett tettem át görögből; természetesen nagyon is egy szinvonalon állanak a kisérletekkel, miket a kezdők felmutatni szoktak.“[1]

Hogy három évi tanulásnak nem volt több gyümölcse, vagy legalább nem az, a mit tekintve, az aránylag hosszú időt várhatnánk, ez meglepő lehet ugyan egy pillanatra előttünk, de nem megmagyarázhatatlan.

Nála a tanulás már nagy elfoglaltsága miatt is csak mellékes lehetett úgy annyira, hogy csak nagyon csekély időt szánhatott önképzésére. Emellett időközönkint a tartomány egyes városait meglátogató királynét is el kelle kisérnie utazásaiban, sőt még a vadászatokra is. Igy pl. az 1532. év utolsó három hava egészen ily utazgatás közt folyt le, nemkülönben a következő 33. év julius, augusztus és szeptember hónapjai.

[1] Cod. ep. Nic. Olahi p. 507.

Nem kell tehát csodálnunk, hogy ily körülmények között nem haladt oly gyorsasággal előre tanulmányaiban, mint maga is szerette volna, amint nem lehet megütköznünk afelett sem, hogy az ily megakasztások és akadályok keserű panaszt csaltak ajkaira, a folytatott életmód ellen. — Ily kifakadásokkal találkozunk a többi közt egy 1533-ban Czeglédy Jánoshoz irt levelében, kit távollétében birtokainak gondozása és felügyelésével bizott meg, s a ki ez idő tájt panaszkodik azon sok figyelmeztetés és intés miatt, mikben a lelkiismeretes hűséget lelkére kötni igyekezett. Azt véled talán — irja feleletképen erre Oláh — hogy én a Hesperidák kertjében vagyok? Bizony nagyon tévedsz, ha ezt gondolod. Tegyük fel, hogy semmiben sem szenvedek hiányt, mégis sokat kell nélkülöznöm az által, hogy enyéimtől távol kell élnem, s midőn a te s mások leveleiből azt kell tudnom, hogy óráról-órára jobban ki van téve hazánk a gazabbnál gazabb rablók dúlásai- és garázdálkodásainak. — Ehhez járul még az is, hogy a sok munka és utazgatás nem engednek úgy élni, a mint szeretném és óhajtanám.[1]

Midőn azonban e lehangoltságot vigabb pillanatok, a remény édes megnyugtatásai válták fel, ismét visszatért lelke nyugodt hangulata, s annál nagyobb tűzzel és szorgalommal látott az után, hogy kipótolja mindazt, mit mulasztani kénytelen volt.

Könyveinek, melyekre tanulmányaiban szüksége volt, jó részét ajándék vagy kölcsönképen megkapta iró vagy nyomdász ismerőseitől; igy az előbb emlitett löveni könyvkiadó Roscius Rothgerus sz. Vazul homiliáit, Arnoldus Oridryus Haesiod egyik munkáját, Domianus Vissenacus görög újszövetséget, egy negyedik pedig görög nyelvtant küldött neki, stb. emellett ő maga is tetemes összegeket forditott könyvvásárlásokra, úgy hogy nemsokára oly kisebb könyvtárral rendelkezett, melyben a legtöbb munka kétségkivül a hittudomány körébe tartozott, de a mely-

[1] Cod. ep. Nic. Olahi p. 403.

ből nem hiányzott Homér, Quintilian, Ovid, Hippocrates munkája sem, s amelynek maradványairól Csontosi azt mondja ismertetésében, „hogy egytől egyig ritka, kitünő kiadások a legkiválóbb XVI. századbeli nyomdászok műhelyeiből.“[1]

De hogy irodalmi foglalkozásait érdem szerint méltathassuk, másról kell szólanunk, mint a görög nyelv tanulása és könyveiről. Ezekből még csak annyit tudunk meg, hogy mig egyrészt a renaissance hatása alatt álló humanista irók befolyása alól magát kivonni nem tudta, vagy nem akarta, addig másrészt szivesen és őszinte örömmel olvasgatott, vagy tanult szabad perczeiben, és semmi esetre sem következtethetünk arra, hogy az irodalom öntudatos munkása és művelője volt.

Szellemének önálló alkotásairól emlékezve meg, első sorban azon kisérleteket kell figyelembe vennünk, melyeket a költészet terén tett.

Mikor irta első verseit, nem tudjuk megmondani, annyi bizonyos, hogy jóval azelőtt még hogy Belgiumba jött — tehát vagy Váradon vagy Ulászló udvarában[2] — természetesen a kor müveltségének szellemében, latin nyelven. — Termékenységének nem válik dicsőségére, hogy múzsáját ujból csak Brüsselben halljuk megszólalni, Rotterdami Erasmus halála alkalmával irt egy-két epitaphium és elegiában, melyek néhány más hasonló tartalmú versezet kiséretében, miket ugyanezen alkalommal ismerősei irtak, nyomtatásban is megjelentek;[3] olvashatók ezen felül leveleinek gyüjteményében is, s igy néhány szóval itéletet mondhatunk felőlük.

Hogy mindenek előtt magáról irójukról szóljunk, — meg kell vallanunk, miszerint nem született poetának, de tartozunk az igazságnak annak kijelentésével is, hogy

[1] Magyar könyvszemle 1885. évf. 66. l.

[2] „Subdubius fui aliquamdiu a soluta oratione vel numeris, quorum jam a multis annis in desuetudine veni tua carmina responderem“ — irja 1536. szeptember 16-án. Cod. ep. p. 582.

[3] Roscius Rothgerus nyomdájában Lövenben.

magáról ezt soha nem is képzelte. Volt ugyan benne néhány oly vonás, mi bizonyos mértékben rokonságban lehetett a költői lelkek közös tulajdonaival, de egyénisége egészben véve távolról sem mondható olyannak, mely minden izében költői lélekre mutatott volna. — Érzékeny, talán néha túlérzékeny kedélye, mely képessé tevé őt a benyomások könnyed elfogadására, egyike volt ezen tulajdonainak; ehhez járult finom gyengédsége és fogékonysága minden igaz, szép s nagy iránt; de sem nem volt egészben alanyias, sem képzeletének — a költészet Múzsája ezen gyengéd dajkájának — ereje nem birt átalakító hatással a tárgyilagosságban, sem pedig azon könnyen hevülő játszi változékonysággal, mely a szivárvány gazdag színpompájával hinti be alakjait, s amely ép ez okból mindig érdekel, s mindig új dallammal csendül meg a költészet harmóniájában.

Innen költeményei, avagy helyesebben költői szárny próbálgatásának néhány általunk ismert csekély terméke, inkább az érzelem melegsége, a stylus tisztasága által tünik fel, mint nagyszerű gondolatok és képek által, inkább mondható a renaissance által kiművelt izlés és nyugodt felfogás, mint ihlettség és lángész munkájának. Nagyon hihető, hogy amint első költeményeinek megteremtője az ifjuság képzeletdús gondtalan évei valának, úgy a későbbi években tett kisérletek, a humanista irók reágyakorolt hatásának tulajdonitandók inkább, mint a költészet geniusának, melylyel nem birt.[1]

Sokkal több hivatottságot és képességet árult el a toll kezelésében prózai dolgozataival, — melyek nem annyira számra — mert hisz itt Brüsselben csak kettőt irt, mint tartalomra nézve jelentékenyek. Ezek egyikében

[1] Pray: „Specimen hierarchiae hungaricae" czimű munkájában I. 181. p. (Posonii 1779.) szintén megemliti ezen verseket. „Exstant — mondja — praeter Synodalia et alia typis edita, illius Poetica in M. S. quae a veterum elegantia non longe recedunt. Majláth is ismerni látszik a költeményeket, legalább erre engednek következtetni ezen szavai: „Er ist der Verfasser mehrerer eleganten Verse." Geschichte der Magyaren. V. 110. l.

hazája viszonyaival foglalkozik az iró oly kitünő módon, hogy munkája ma is megbecsülhetlen adatokkal szolgál Magyarországnak a mohácsi vészt megelőző történetéhez, amennyiben t. i. az ország helyrajzi viszonyait és vázlatos történetét ismerteti. A másikban pedig Attiláról, a nagy hún király és hóditóról ir, tárgyalván életviszonyait és tetteit.[1]

A feladat, melyet kivált első dolgozatának megirásában maga elé tűzött, nem mondható valami szerfölött könnyűnek.

Emlékezet után megirni oly tájak fekvését, vidékét, földrajzi és éghajlati viszonyait, melyeket évek óta nem látott, rajzát adni oly városok, épületek és termeknek, melyek ekkor már nagyobbrészt romokban elhagyatva hevertek; ismertetni pontosan sok oly aprólékosnak látszó dolgot, mely a kevésbé tüzetesen szemlélő figyelmét nagyon könnyen kikerülhette volna, hivatkozni személyek és eseményekre, melyek neveit az ezerféle benyomás rég letörölhette volna az emlékezet táblájáról, ha mást nem is, mindenesetre kitünő emlékező tehetséget kivánt. Adjuk ehhez még, hogy az előadás könnyen folyó, mint a patak kristály vize, egyszerű, mint maguk a lágyan zsongó habok, és mégis érdekes, mint a letünt idők viszhangja, és előttünk fog állani a „Hungaria.“ Olvasván e topographikus munkát, feltünik szemünk előtt Buda, Visegrád, Székesfehérvár, Esztergom stb. fénye, a paloták, könyvtárak, képtárak gazdagsága, az emberek müveltsége, szóval a nagy Mátyás uralkodásának, a magyar nemzet dicsőségének és müveltségének, ekkor még szeretettel és büszkeséggel ápolt emlékei.

A városok és nagyszerű épületek közül kivezet az Isten szabad ege alá, a sik mezőre, mely rengő arany

[1] Iróink közül többen fölemlitik munkáikban e két művet, anélkül azonban, hogy közelebbről ismertetnék. Igy Katona: XXV. p. 632. Horányi: Memoria Hungarorum II. 700. Lányi: Egyháztörténelem II. 405. Pauer: Az egyh. rend érdemei 428. l.

kalászaival eléd varázsolja a föld termékenységét, felhág a magas bérczre, melynek felveri vadjait s bemutatja madarait, sőt feltárja előtted a föld méhének titkait, a bányák kiaknázhatlan kincseit is, helylyel-közzel reá mutatva a nép foglalkozásaira és életére.

Hungáriáját, mint a bécsi császári könytárban őrizett kéziratból kitünik 1536. év május hó 16-án fejezte be, Attilájával pedig valamivel később a 37. év elején készült el.

Mindkét munkáját jónak látta iró ismerőseivel közölni s azok véleményeit felőlük kikérni. Álljon itt mutatványul egyikről is, másikról is egy-egy rövid kritika, mit ezek elolvasásuk után róluk leveleikben adtak.

Átolvastam lehető rövid idő alatt Hungáriádat — olvassuk Cranveldius Franciscus hozzá intézett soraiban, — és őszinte csodálattal adózom kitünő emlékezőtehetségednek, mely lehetővé teszi, hogy oly sok hires helyet, nevet, oly hiven tudj előszámlálni, s oly világos előadásban ismertetni.[1] Attilája felől pedig Petrus Nannius véleményét tartjuk legczélszerűbbnek idézni, amennyiben legtartalomdúsabb. Azt kivánod — irja ez levelében — hogy műved felett itéletet mondjak; röviden csak annyit mondok, hogy amennyire csodálom, annyira megszerettem. Nem akarok hizelegni — hisz egyaránt gyülöletes ez mindkettőnk előtt, mégis kötelességemnek ismerem kijelenteni, hogy benned több kitünő iró tulajdonságát látom összpontosulva. Irásod kiváló pontosságot és a történeti hűség melegét leheli az olvasóra. A törökök — ezzel fejezi be levelét — nagy részt elfoglaltak Magyarországból, de te számunkra visszaszerezted az egészet.

Külömben a dicséretekkel, melyekben dolgozatait oly bőven részesiték, egyik sem elégedett meg azok közül, kiknek elolvasni alkalmuk volt, hanem mindegyikük oda igyekezett hatni az irónál, hogy munkáinak közrebocsájtásával az abban foglalt adatokat az irodalom közkincsévé

[1] Cod. ep. p. 602.

[2] U. o. p. 605.

tegye. — A fennebb emlitett Petrus Nannius pl., hogy csak egyet emlitsek a többi közől, enyelegve irja hozzá egy izben, hogy a legközelebb nyilvánosságra hozandó könyvéhez irt előszavában tudomására fogja adni az iróvilágnak, miszerint ő (Oláh) egy teljesen kész kéziratot rejteget iróasztalában, — s igy majd kénytelen lesz munkájával előállani.

Maga a dolgozatok megirása, bármily oldalról vegyük is figyelembe a dolgot, arra enged következtetni, hogy szerzőjük tollát azon szép ambitio vezette, miszerint szerencsétlen hazáját, melyet a legközelebbi multban lezajlott események amúgy is érdekessé tevének a külföld előtt, annak müveltebb részével minél jobban megismertesse.

Azon rajongásszerű szeretet, melylyel szülőföldje iránt viseltetett, sokszor ugy is abban nyilatkozott, hogy barátai körében leirta azon földet, melynek ekkor minden göröngye egy nagy fájdalmat jelentett. Ilyenkor lelkesülve szokta emlegetni a magas bérczeket, a vadregényes tájakat, melyek virágos mezőket, csendes messze sikot ölelnek át óriási karjaikkal, s melyek megrázó fönsége vagy elbájoló szépsége, a honvágy megszakithatlan lánczán vonta őt vissza az elhagyott szép hazába. Mégis, mindennek daczára munkáinak egyikét sem bocsájtotta sajtó alá, bár körülményei és pénzügyei őt ebben nem gátolták.

Az ok, mely őt arra birta, hogy kéziratait továbbra is elzárja a kiváncsi nyilvánosság elől, s igy lemondjon azon dicsőségről, melyben az irói hirnévre való szerttevés őt részesitendő volt, sokkal messzebb fekszik tőlünk, mintsem hogy minden kételyt kizáró határozottsággal reá mutathatnánk. Amennyiben azonban a körülmények összevetéséből következtetni lehet, mi ez okot szigorú lelkiismeretességében véljük megtalálhatni. Kevés e tekintetben hozzá hasonló irója volt századának, sőt ha lehet valamivel vádolni — és mennyivel lehet! — kora tudományos müveltségének és klasszikus képzettségének leggenialisabb képviselőjét, Rotterdami Erasmust, úgy első sorban a

könynyelmű lelkiismeretlenség az. Annál szebb tulajdonsága a magyar főpapnak, hogy kortársai befolyásától magát e tekintetben megtudta őrizni, és tekintettel volt azon helyzetre, melyben az iró olvasóközönségével szemben áll, s mely megköveteli, hogy tollával csak a legtisztább igazságnak szolgálatába lépjen. Sokkal jobban megvolt ő győződve arról, hogy az irónak megbocsájthatlan büne, ha könnyelműsége vagy járatlansága által másokat tévútra vezet, hogysem könyvével, mit hazájától távol minden segédeszköz és forrás nélkül egyedül emlékezet után irt, az olvasóközönség elé mert volna lépni. Évekkel ezelőtt hagyván el hazáját, a tengernyi változás, mi azóta fölmerült, sok olyat idézhetett elő, miről tudomása a messze külföldön nem lehetett; sok talán nem is úgy történt, mint ő visszaemlékezni vélekedék, egy-más nem lényegtelen dologban rosszul lehetett értesülve, s több ily gondolat azon megyőződést érlelé meg lelkében, hogy könyve mindaddig meglesz fosztva a történelmi hűségtől, mig az idő számára meg nem hozza a visszatérés alkalmát, s itt a hely szinén újból át nem dolgozza, az egykorú tanuk elbeszélései és saját meggyőző tapasztalatai nyomán, ki nem javitja kéziratát.

Ez lehetett oka, mint Bél Mátyás is vélekedik,[1] annak, hogy ő Brüsselben Hungáriáját és Attiláját kinyomatni nem akará; de hogy mi akadályozá őt terve kivitelében hazájába való visszatérése után, arra már valamivel bajosabb lenne felelni. Adatok hiányában csupán sejtenünk lehet, hogy roppant elfoglaltsága, mely mint kanczellár-, püspök-, primásnak minden idejét igénybe vevé, nem engedé a munkák sajtó alá adását, és az ezt megelőzőleg szükséges átnézést és javitást. Igy történt azután, hogy Hungáriája csak körülbelül kétszáz évvel később, 1735-ben látott napvilágot, Bél Mátyás által kiadva „Adparatus ad Historiam Regni Hungariae“ czimű gyüjteményben,[2] az „Attila“ czimű dolgozat pedig Bonfin

[1] Az „Adparatus“-hoz irt előszavában.

[2] Megjelent Pozsonyban 1—41 lap egész ivalak.

Decadeseivel együtt jelent meg több izben. Mindkettőt együtt Kollár Ádám hozta nyilvánosságra e czim alatt: „Olahi Nic. Aep. Strig. Hungaria et Attila.“[1]

És ezzel vége szakad Oláh Miklósnak a külföldön folytatott irodalmi működéséről irt rövid ismertetésünknek, amint hogy vége szakad egyelőre az ő külföldi tartózkodásának, mert az 1539. év közepe táján elhagyván Belgiumot, visszatért hazájába.

Ha volt valami, mitől nem szivesen vált meg, ami a visszatérés felett érzett örömét némileg megzavarni képes volt, azt hiszem nem tévedek, midőn azt mondom, hogy ez nem volt más, mint azon kellemes órák emléke, mely egyrészt a tudomány férfiainak élvezetes társaságához, másrészt saját irodalmi munkásságához füződött. Legalább erre engednek következtetni azon levélnek sorai, miket még 1533-ban intézett Scepper Kornélhoz. Hogy ha vissza áll Magyarországban a béke — ezek a levél szavai — s ügyeim otthon jobbra fordulnak (t. i. ha birtokait visszanyernie sikerülni fog) engem sem a harangok szép hangja, sem a kandalló melege, sem pedig a nők rábeszélései nem fognak visszatartani attól, hogy haza menjek; legfeljebb a tudomány férfiainak társasága lesz az, amit sajnálni fogok.[2]

Kollányi Ferencz.

VISSZAEMLÉKEZÉS SZABÓ JÓZSEFRE,

fölszentelt nilopolisi püspökre.

„Virtus non sinit latere suos.“

Még nincs egy éve, hogy eltemettük. A szeszélyes aprilis egyik komor délutánján jöttünk koporsójához, hogy tőle végső bucsúnkat vegyük; és mialatt a szél egyhangúan rázta meg a fák ágait, s fenn a magasban sebesen

[1] Bécsben 1763. évben 8° 244. lap.

[2] Codex Ep. p. 313.

hajtá a sötét felhőket, mi szomorúan állottunk meg a sir felett, elgondolva — hogy „egy jó emberrel“ ismét kevesebb van a világon. — Valami megmagyarázhatlan érzés járta át szivünket e gondolatnál, mely nehány forró könycseppben tört elő, amint felhangzott a gyászének, melynek szavait felkapta a szél s körülvitte a sokaságban, fülébe zokogva mindegyiknek: „sirjatok! óh sirjatok!“

És láttunk könnyezni ifjút és aggot, szegényt és gazdagot. Ezek voltak azok, kik ismerték őt közelebbről. A többi a nagy sokaság azon tagjai közé tartozott, kik a végtisztesség adóját jöttek leróni az iránt, kinek kitünő lelki tulajdonait csak mások elbeszélései után volt alkalmuk ismerni.

Ha ez utóbbiak megvoltak győződve arról, hogy a körükből távozó hiánya sokáig érezhető lesz, úgy az elsők bizonyára nagyon jól tudták, hogy lesznek, kik őt felejthetni soha nem fogják.

Legyenek e szerény sorok maradandó bizonyitékai mindkét rész hitének és meggyőződésének; a bennük feltünő kép pedig legyen azon koszorú, mit a megemlékezés fon azon kert virágaiból, melyet ő maga müvelt az élet termékeny talaján.

Veszprém-megyében, Mező-Komáromban született 1805. márczius hó 17-én egyszerű, szegény szülőktől, kiknek minden kincsük vallásosságuk, becsületességük s egymás iránti meleg szeretetükből állott. — Az Ég több gyermekkel áldván meg őket, nem is merték reményleni, hogy egyik vagy másik iskoláztatására többet áldozhassanak, hanem megnyugodtak azon gondolatban, hogy egyszerű, de becsületes emberekké nevelik fel őket.

A kis Józsit is elküldötték az elemi iskolába, hogy az irás, olvasás és számolás elemeivel, mikre az életben mindenkinek szüksége van és lesz, megismerkedjék — anélkül azonban, hogy valaha arra gondoltak volna, hogy fiuk a felsőbb osztályokat is elvégezze.

Volt Mező-Komáromban ez időben egy Vajky György nevezetű plébános, kinek templomában Szabónk édes atyja

sekrestyés volt. Jó szivű, az érdemet becsülni tudó ember lévén, szivesen leereszkedett szegényebb sorsú hiveihez is s meghallgatá bajaikat úgy, mint örömeiket, gondjaikat, reményeiket, és igy lassankint megismeré nemcsak társadalmi, vagyoni állásukat, hanem családi körülményeiket is. Igy ismeré sekrestyésének gyermekeit is, kik közöl az egyik eleven esze, találó feleletei s jó magaviselete által annyira megnyeré rokonszenvét, hogy megigéré a szülőknek, miszerint a fiút neveltetni és tanittatni fogja a maga költségén; mely igéretét annál könnyebben beválthatá, mivel nem sokkal reá veszprémi kanonok, később pedig felsőeőrsi prépositta lett.

Az isteni Gondviselés által kijelelt ezen uton jutott Szabó Veszprémbe, hol jótevője szemei előtt végezte el a középtanodákat, s hol alkalma volt a prépost jóságára magát méltónak mutatni nem csupán az által, hogy tanulmányait kitünő sikerrel végezte, hanem még inkább, hogy szivét és lelkét a legkisebb szennytől is tisztán megőrizé. Mindez befolyt arra nézve, hogy Vajky ne csak anyagilag segitse a már jövőjéről aggódó ifjút, hanem buzditásai és tanácsai által oda hasson, miszerint az egyházi pályára lépjen, miután ez a minden szép és jó iránt fogékony lelkületű gyermeknek, amúgy is leghőbb vágyát képezé.

Az 1823. évben jelent meg Nagyszombatban a „concursus"-on. A prépost ajánlásainak-e, vagy pedig a magával hozott kitünő bizonyitványoknak tulajdonitandó-e a siker, nem tudni — talán mindkettőnek; elég az hozzá, hogy az esztergomi főegyházmegyebeli papnövendékek közé fölvétetett. Elvégezvén Nagyszombatban a philosophiát, két év mulva, 1825. márczius hó 29-én felvette a négy kisebb rendet és tonzúrát, Ürményi Péter olvasókanonok és fölszentelt püspök kezeiből, a szent Ferencz-rendiek templomában. — A szép előmenetel, mit a tanév végével minden tekintetben felmutatni képes volt, nemkülönben lángoló buzgósága az egyház és vallás szent ügyei iránt, előljáróinak figyelmét csakhamar magára vonta,

minek következménye az lett, hogy még ugyanazon évben Bécsbe küldetett a Pázmányról nevezett semináriumba, hogy igy alkalma legyen itt az egyetemen, a tudományosság tüzhelyén, magát az egyház szolgálatára kiképezni.

Theologiai tanulmányait négy év mulva, 1830-ban befejezvén, végre teljesülhetett forró vágya, s felvehette a nagyobb rendeket. Szeptember 28-án lett subdiákonussá, másnap szerpappá, s 30-án reggel áldozárrá; mindhárom rendet a már emlitett Ürményi püspöktől kapván fel, mily érzelmek között könnyen elképzelhetjük, ha meggondoljuk, hogy hat hoszszú éven át kelle küzdenie és fáradoznia, mig eljutott azon pontra, mely meghozta számára a lehetőséget betölteni a leszebb, legnemesebb, de kétségkivül legnehezebb életpályát, vagy inkább ennek betöltését megkezdeni azon munkásság által, mely önmagát ép ugy, mint embertársait örök czélja elérésére segíti.

Első állomása a Nógrád megyében fekvő Marczal község csendes kápláni szobája lett.

A község azóta kétségkivül nagyot változott, s a lefolyt ötven év alatt talán új nemzedék népesité be, vagy legalább a legtöbben azok közül, kik elbeszélhetnék nekünk, mint tölté be hivatalát a fiatal káplán, ott vannak a hol ő, a temetőben — a sírban; de kétségkivül vannak még a falu tisztes vénei között, kik vissza fognak emlékezni reá, hisz ő sem tudta elfeledni soha első hiveit, s az itt töltött év emlékét édes tanujaként őrizé egész életén át, a fiatal kor égő lelkesedésének. „Némely helyek iránt — ezek saját szavai — bizonyos kegyelettel viseltetünk, minek oka gyakran magában a hely minőségében rejlik; vagy mert magas fekvése messzeható és nagyszerű kilátást nyújt, vagy mert erdei, berkjei, szőlőhegyei, rétjei és szántóföldjei oly sebesen váltják fel egymást, hogy a kifáradt elmének és szivnek kellemes szórakozást szereznek. Máshol ismét Istennek különös oltalmát tapasztaltuk, midőn a terhes munka között kitartást, a gyakori küzdelmekben bizalmat, az ellenmondások daczára léleknyugalmat, az alacsony sorsban megelégedést, a kétes jövőre

nézve megnyugvást adott. Ezen kegyelet különösen akkor fokozódik szivünkben, midőn másutt ellenkezőt tapasztalunk. Általános ugyan a tapasztalat, hogy a szülőföld minden még nem romlott kedélyre nézve különös érdekkel bir, de azt sem tagadhatni, hogy különösen vonzódunk azon helyhez is, melyen több évet töltöttünk, ha legkivált ottani maradásunkat mi sem keseritette, sőt ellenkezőleg a gyengéd figyelem, hivatási körünkben az őszinte engedelmesség és szives ragaszkodás azt kellemessé tette."

De bizonyitja ezt azon tette is, hogy midőn már életpályájának legmagasabb pontján állott, — Marczálnak egyik fiókegyházában — Illingben diszes kápolnát épittetett, s azt minden egyházi szerrel gondosan fölszerelé. Lélekemelő volt látni, mint tért vissza az egykori káplán, mint fölszentelt püspök a szerény kis faluba, s mint szentelé fel az általa emelt épületet a Magasságbeli tiszteletére azon helyen, mely áldásdús tevékenységének első tanuja volt.

Marczalról főpásztora parancsára még az 1831. év folyamában Szölgyénbe ment ugyancsak segédlelkészi minőségben, majd három év mulva Udvard nevű Komárommegyei községbe helyeztetett át, innét pedig Karancs-Sághba. 1836-ban ismét Szölgyénben találjuk, hol ez alkalommal egyhuzamban vagy öt évet töltött el, a legutóbbi időben, mint administrator.

Ki tudná elszámlálni, mennyi mindenféle alkalma nyilik a kath. áldozárnak jót tenni, az erkölcsiség és élettisztaságot, a valódi becsületességet s a vallásosságból folyó léleknemességet ápolni, növelni és előmozditani; a hivek figyelmét az anyagiaktól elvonva, az egyedül nemesitő lelkiekre irányozni, egyszóval az embereket igazán jókká, erkölcsösökké és becsületesekké tenni s igy egyszersmind boldogitani! És ő nem mulasztott el a sok közöl egyet sem, nem hagyott figyelmen kivül egy oly körülményt sem, lett légyen az bármily csekély vagy kicsiségnek látszó, mi őt czélja elérésében — mi nem volt

más, mint Isten dicsősége és felebarátjának üdve és örök boldogsága — elősegitheté. Nem tartozván azok közé, kik elvül állitják fel, hogy a pap csak az egyházban legyen pap, az életben pedig ne legyen más, mint ember, egy saját vágyainak, a testiségnek hódoló tagja a társadalomnak, minden lépését és tettét a keresztény vallás fönséges elvei szerint intézé úgy, hogy az egyházban és azonkivül, a társaságban mint kis, egy ablakú csendes szobájában egyaránt megmaradt annak, a mi lenni egész életén át akart, Isten szive szerinti papnak.

Számtalan teendője között, mely úgy szólván minden idejét igénybe vevé, időt talált magának arra is, hogy az önképzés szép, de nehéz munkáját végezze. Midőn dolgait, állásának teendőit elvégezé, iró asztalát és kisded könyvtárát keresé fel, s a nemesebb szellemi táplálék után vágyódó lélek örömével tanulmányozá, a keresztény vallás soha ki nem merithető tudományát, képesitvén magát igy arra, hogy segédlelkészkedése alatt a bécsi egyetemen, a szent theologia tudorává mozdítassék elő.*

A fiatal áldozár kiváló lelki és szellemi tulajdonai utóvégre magukra vonták érsekének figyelmét is, ki ennek következtében, midőn Nagy-Szombatban a semináriumban az egyháztörténelem tanszéke megürült, őt nevezé ki az emlitett tárgy tanárává. Az 1841. tanévben kezdé meg előadásait tartani az egyháztörténelem bő és érdekes anyagából, de már ugyanezen tanév végével egyszer s mindenkorra be is fejezé azokat, mert a jövő évben már az erkölcstan és lelkipásztorkodás tanára lett. 1842-től 1854-ig, tehát mindössze tizenkét évig oktatá az egyház fiatal növendékeit e minőségben, kitünő készültséggel s atyai jóindulattal, úgy hogy „még legnagyobb részt élő tanitványai — mondja egy közülök — ma is a legnagyobb rokonszenvvel emlékeznek vissza népszerű és gyakorlati

* A szigorlat alkalmával irt értekezésének czime: „De purismo“ volt, jeligéje pedig: „Inclinavi cor meum ad faciendas justificationes tuas in aeternum propter retributionem.“

előadásaira, annál is inkább, mivel azokat már 1847-ben magyar nyelven terjesztette. Lelkipásztorkodástanát mindanynyiszor üdités gyanánt hallgattuk a sok életből meritett példával s mindenki elmondhatta az öreg Szabóval (e néven ugyanakkor ifjabb Szabó tanár is volt) „usus te plura docebit.“ Hogy a beléje helyezett bizalomnak minden tekintetben megfeleljen, minden igyekezetét arra forditá, hogy tanitványai a lelkipásztorkodás minden nehézségeivel már az intézetben ne csak egészen tisztába jőjenek, hanem hogy e nehézségek legyőzésében egyszersmind életük legszebb feladatára ismerjenek; vagy más szavakkal — nemcsak előadott, hanem tanitott is, nemcsak buzditott, hanem képzett is kathedráján.

A tűz pedig, melyet szavaiba önteni tudott, a hév, mely magyarázataiból kisugárzott, gyújtólag hatott a fiatal szivekre, s az azokban lappangó szikrát fölélesztve, az egyház szent ügye és jóvolta iránti lelkesedés lángjára lobbantá.

Itt van helye annak, hogy irodalmi munkásságáról és működéséről néhány sorból álló méltatásunkban megemlékezzünk, már csak azon okból is, mert irói tevékenységének legnagyobb része nagyszombati tanárkodásának éveire esik.

Munkásságának legelső termékeit a „Religio és Nevelés“ czimű katholikus hetilap 1843. évfolyamában találjuk, s ezen túl a 44., 45. évfolyamokban jelentek meg czikkei, részint egyháztörténeti, jogi, de legkivált és legtúlnyomóbb részben lelkipásztorkodástani értekezések és ismertetések.

Kezdetben névtelenül küldé be dolgozatait, a szerény „Sz“ betü volt minden, mi a szerző nevét sejtetni engedé; nem áhitozva az irói hirnév dicsősége után, megelégedett azon őt bőven megjutalmazó öntudattal, hogy tehetségeit e téren is kellő mértékben érvényesité. Mindvégig azonban, bár óhajtotta, nem maradhatott meg az ismeretlenség őt jól befedő leple alatt, mert czikkei általános érdeklődéssel olvastatván, a közönséget kiváncsivá tevék az iró

neve iránt, minek következtében több felszólalás történt a lap hasábjain az iránt, hogy lépjen az eddig ismeretlen szerző a névtelenség homályából az olvasóközönség elé, miszerint ez őt a megérdemelt elismerésben részesithesse. Látva végre, hogy tovább nem rejtőzhetik a nyilvánosság mindent felkutató szemei elől, a „Religio és Nevelés“ 1844. évfolyamának 76. lapján kijelenté, hogy mindazon czikkek és értekezéseknek, melyek a közel multban az illető lapban „Sz“ aláirással megjelentek, szerzője ő.

Azonban lássunk néhányat e czikkek közül, legalább czimük szerint felsorolva.

„A tanitó anyaszentegyház hit dolgában isteni és csalhatatlan tekintéllyel bir.“ (Religio és Nevelés 1843. évf. I. 5. szám.) „A régi szent atyák bizonyitványai s a régi protestansok vallomásai a tanitó anyaszentegyházról.“ (U. o. I. 8. szám.) „Vegyes házasságokban a gyermekek vallásos nevelésére nézve, hite s lelkiismerete szerint melyik házasfél, a protestans-e vagy a katholikus engedhet a másiknak?“ (U. o. I. 22, 23, 24, 25. számok.) „Lelkészi örömpillanatok.“ (U. o. 1844. évfolyam I. félév 16. szám.) „Az oltáriszentseg kiszolgáltatásának ünnepélyesbbé tevéséről.“ (U. o. I. félév 21. szám.) „Jób könyve szent Gergely pápa által értelmezve.“ (U. o. I. 26. és 27. számok.) „Nézetek az egy szükségesről.“ (U. o. I. félév 38, 39, 40. sz.) „Emlékeztetés a lelkipásztorság tudományának hallgatóihoz.“ (U. o. II. félév 2. és 3. számai.) „Párbeszéd a papi szent gyakorlatokhoz.“ (U. o. II. félév 5. szám.) „Miben értenek egyet a párbeszélők a papi szent gyakorlatokra nézve a közbeszólókkal.“ (U. o. II. félév 7. szám.) „Vallás és nemzetiség.“ (U. o. II. félév 10. és 11. számai.) „A katholiczizmus életereje s annak jele.“ (U. o. az 1845. évfolyam I. félév 3, 4, 5, 6. számai.)

Mindezen munkálatok a világos gondolkozásmód, helyes itélet és alapos tanulmány szülöttei, melyek mindegyikén kivétel nélkül meglátszik, az emelkedettség magaslatáról az egyes részeket helyes arányban elrendező szakavatott kéz. Mig a nehézségeket az egyes részekben

teszi előbb világossá, hogy igy az egészen átlehessen azután tekinteni, mig a fontosabbakat anélkül, hogy az olvasónak feltünhetnék, vagy másnak vélné betudhatni, mint a dolgok természetes folyamának, oly helyre emeli, mely a figyelmet önkénytelenül is magára vonja, addig a bonyolódottabb tárgyak és kérdések körül, a rögtöni lebonyolitást akadályozó csomót élesen látó szemmel keresi — finoman, minden erőltetés nélkül, mintegy félve, hogy egy elhibázva tett gyengédtelenebb közbelépés által, megszakitja az összefüggés vékony fonalát. És mindezt oly megnyerő módon, oly tiszta tősgyökeres magyarsággal, a föl nem cziczomázott nyelv azon hatásos egyszerűségével végzi, mely semmivel sem áll hátrányban a szavakban kifejezett velős mondatok és igazságok mellett. — Ha mindezekhez még azt is hozzá adjuk, hogy dolgozatainak minden egyes sorából az egyház szent érdekeinek ismerése és szeretete, s ennek igaz ügyeérti lelkesedés sugárzott ki, nem fogunk csodálkozhatni a hatáson, melyet irodalmi munkássága az olvasó közönségre gyakorolt, nem lesz előttünk megfejthetlen azon kiváncsiság, melylyel neve után a szerkesztőség irodájában kérdezősködének.

Irói működésének ismerése azonban még egy más körülmény folytán is érdekessé válik előttünk, amennyiben t. i. munkáinak olvasása által több tekintetben ismerni tanuljuk elveit és gondolkozásmódját. Átélte azon kort, melyben a magyar nemzet szellemi és nemzetiségi életének új korszaka kezdődött, s tanuja volt a szabadságharcz keletkezésének ép úgy, mint egész lezajlásának. Ő magyar volt minden izében az tagadhatatlan, de a túlzásnak soha barátja nem lévén, már elveinél fogva is más állásra helyezkedett, mintsem hogy a nemzetiségi kérdéseket, a politikát, a szószékre vagy pedig a kathedrára vitte volna.

Jól tudván, hogy — mint egy helyen maga is irja — „a hatalom nem képes magának tekintélyt kivívni, minthogy hitünk nélkül nem is lehet biztos alapja, ennélfogva a társadalom ingadozik, a jó rend felbomlik, melyet az

erőszak egyidőre ugyan helyreállithat, de állandóan nem biztosithat,[1] bár a magyar nemzetnek dicsőségét és boldogságát a legőszintébben kivánta, nem helyeselte azt, hogy ennek kivivása bármily eszköznek felhasználásával történjék.

Mily szemmel nézte ő azon egyháziakat, kik feladatukká tevék az amúgy is izgatott kedélyeket, a politikai eszmék bonczolgatásával és fejtegetésével még inkább feltüzelni, mutatják a következő sorok, miket egyik értekezéséből vettünk át. „Arról se álmodozzunk — irja — mintha a politikai igazságok megvitatása által tisztünknek méltóságot, magunknak pedig közkedvességet vivnánk ki; még az ilyesekben szenvedélyes kor is neheztelni fog, hogy az örök igazságok helyére oly véleményeket vittünk, miket a forradalom vagy a bor által fellázitott kedély hozott divatba, és vádolni fog bennünket, hogy beszédünkben sok volt a haladásról, de kevés az evangeliumból.“[2] Ily nyugodtan gondolkozott a nemeslelkü férfi akkor, midőn a liberalizmus eszméinek terjedésével a vallás, a hit mindinkább kezdett háttérbe szorulni, hogy helyet engedjen az uralkodni vágyó nemzetiségi eszméknek. Hitét azonban nem veszité el a jövőre nézve, s lelkének teljes meggyőződésével irta 1845. márczius hó 30-án egy levelében: „tornyosuljanak bár néha egyházunk fölé a komor felhők, azért nem egyszer látjuk nyitva az eget, s Jézust az Atyának jobbján állani; dühöngjön bár néha a pokol támasztotta szélvész, mindazáltal sem a buzát el nem ragadja, sem az izmos gyökereket ki nem forgathatja.“ Vagy egy más helyen: „agyarkodjék bár a philosophia a klérusra, mely a számüzött vallást visszavezette egy oly országba, mely a rationalizmus zászlaját Európa szine előtt kitűzte, tagadja meg tőle azon jogot, melyet az alkotmány és szabadság annak részére méltán követel, eljő mégis az

[1] „A katholicizmus életereje, s annak jelei.“ Religio és nevelés 1845. évf. 3. szám.

[2] U. o.

idő, mikor az igazság lelke előtt kénytelen lesz fegyverét letenni, s a közkivánatnak engedni.[1]

A „Religio és Nevelés“ lapjain kifejtett irodalmi munkássága az 1845. év közepe táján egyszerre megszünik, minek oka azon fontos, de egyszersmind terhes munka volt, melynek végzésével őt ugyanezen évben Kopácsy József herczegprimás megbizá, s mi nem volt más, mint hogy a „Szepessy“-féle magyar szent irást kijavitva, ujra átdolgozza. Az egész dolog következőleg történt.

Bucsánszky Alajos pesti könyvkiadó és nyomdatulajdonos azon tapasztalatra jutván, hogy a nép tetemesb áldozat nélkül, a szentirás birtokába azok ritkasága és drága volta miatt nem juthat, elhatározá magát: „a Szepessy-féle szentirásnak ujabb és számos képpel diszitett, s mégis olcsóbb kiadására, s emiatt engedélyért az esztergomi érsek- Kopácsy Józsefhez folyamodott.“ A primásnak megnyervén tetszését a terv, most már csak az volt a kérdés, hogy kire bizassék a rendkivül nehéz munka.

Kopácsynak választása a nagyszombati tanárra, dr. Szabó Józsefre esett, kinek irói hirneve, mit az igaz, hogy csak a közelmultban szerzett, de annál biztosabb alapokra fektetett, kezeskedett arról, hogy a magas bizalomnak teljes mértékben megfelelend.

Ő maga igy irja le a megbizás elfogadását és teljesitését. „A magas felszólitásnak édes örömest engedtem, bizva Isten malasztja, az olvasóközönség méltányossága és saját szándékom tisztaságában. Azonban minél tovább haladtam a munkában, és jobban megismerkedtem a szent könyveket átlengő isteni szellemmel, annál inkább kezdettem átlátni, hogy főleg oly jegyzetek szükségesek, melyek az olvasót azon igazság elismerésére vezessék, hogy itt nem emberek, hanem Isten szavát, Isten igéjét olvassa; hogy itt nem az emberi kiváncsiságnak táplálékot nyujtó tárgyak, hanem oly dolgok foglaltatnak, me-

[1] „A katholicizmus életereje, s annak jelei.“ Religio és Nevelés 1845. évf. 3. szám.

lyek helyesen felfogva behatnak a szivek és vesék bensejéig, lelkünket a pornál följebb emelik, Isten felé irányozzák s annak mély imádására birják, ki a teremtés nagy napjától fogva egész maig nemünknek nemcsak mindenható Istene, hanem egyszersmind gondviselő, ideig és örökké boldogitó atyja is.

Ezen nézet lebegvén szemeim előtt, a holt betükhöz nem tapadtam, hanem annak szellemébe behatni s azt a jegyzetekbe is önteni, Istennek segitségével törekedtem. Különös figyelmet forditottam arra, hogy az emberi nem üdvözitésével foglalkozó isteni szeretetnek nyomait, már az ószövetségi betükön fölfedezzem, a megváltás nagy munkájának előkészületeit kiemeljem. Mivel pedig a történetek folytonos kinyilatkoztatásai az Istennek, ezeknek is valamint eredetét, úgy eredményét is előadni szükségesnek véltem, hogy igy az intő, dorgáló és büntető Istenségnek bölcsességét, szentségét és igazságát megismertessem. Evégre ahol csak lehetett, az előttem e munkán fáradozott tudós férfiaknak szellemét a rövidités daczára is megtartani, némely helyeken pedig Dr. Allioli jegyzeteit szorgalmasan fölhasználni igyekeztem. A mi az irásmódot illeti: amennyire lehetséges vala, azt az újabbhoz alkalmazni törekedtem. Reménylem, ha a munka azon lélekkel olvastatik, melylyel én rajta fáradoztam, gyümölcstelen nem marad. Ez leend legszebb jutalmam, de ez legforróbb kivánatom is[1] stb."

A fáradságos munkát alig két év lefolyása alatt befejezvén, 1847. julius havában azon örvendetes jelentést terjesztheté a primás elé, hogy a szentirás új kiadása immár megkezdődhetik.

Tudjuk, hogy erre Kopácsy halála, majd ismét a lelkesedésteljes, de sok tekintetben gyászos következményű szabadságharcz következett, mi mind befolyt arra, hogy Bucsánszky tervét — legalább rögtön — ki ne vihesse. Végre 1851-ben, négy évi várakozás után napvilágot látott az új magyar szentirás tiz füzetben, a szöveg

[1] A szentiráshoz adott előszóban.

közé nyomatott s a szentirási történetekből vett eseményeket ábrázoló kétszáz képpel. Czime: „Az ó- és újszövetségi Szentirás, képekkel, keresztény katholikusok számára. Néhai négyesi báró Szepessy Ignácz egykor pécsi püspök felügyelése alatt kelt forditás szerint, rövidebb jegyzetekkel s az irásmód némi változtatásával újonnan kiadva. Pesten 1851. Nyomatta s kiadta Bucsánszky Alajos saját költségén. I. kötet. Az ó-szövetségi szentirás. 4. r. 1067. l. II. kötet. Az új-szövetségi szentirás. 4. r. 406. l.“

Midőn 1850-ben az esztergomi főegyházmegyei papnevelőintézet Nagyszombatból az alapitók tulajdonképeni akarata szerint áthozatott az egyházmegye központjába, Esztergomba, mint papneveldei tanárnak, Szabónak is el kelle hagynia Nagyszombatot, s új tartózkodási helyére, Esztergomba költözni.

Az intézetben az új tanév november 12-én fényes ünnepélylyel vette kezdetét, melyen a káptalan tagjainak diszes kiséretében maga a primás, Scitovszky is megjelent. S ez alkalommal Szabó nem hosszú, de tartalomdús, az academicus beszédek formájára szerkesztett értekezést olvasott fel, ismertetvén ebben a magyar papnövelés történetét, nemkülömben az ennek körébe vágó tudományágakat. A beszéd latin nyelven tartatott, s igy jelent meg néhány nap mulva 12 negyedrétű lapon nyomtatásban is.

Azon számos hittudományi dolgozat sorát, melyet mint tanár Esztergomban, de legtúlnyomóbb részben Nagyszombatban irt, a missiók áldásdús befolyásáról irt terjedelmesb munkája zárja be.

A lelkipásztori élet azon 10 évre terjedő ideje alatt, mit, mint segédlelkész a külömböző plebániákon töltött, azon tapasztalatra jutott, hogy az úgynevezett népmissiók tartása egyike a leghathatósb eszközöknek arra nézve, hogy a hivek szivében a hit, remény, és szeretet új életre ébresztessék, hogy a hitélet valóban gyümölcsözővé és termékenynyé váljék s hogy az emberek részint a széltében hosszában elterjedt vallási közönyből, részint pedig a

vétkek örvényéből mintegy kiragadtassanak, s veszélyes álmukból fölébresztessenek.

E tapasztalatból eredő meggyőződését akarta ő munkájával másokba átönteni az által, hogy a sokak által nem is ismert intézmény czélját, feladatát, eszközeit és hatáskörét, a számtalan példa bizonyitotta eredményt tüzetesen ismerteté, s hogy kimutatá az ellene felhozni szokott érvek tarthatlanságát, reámutatván egyszersmind azon idegenkedés okára is, melylyel ennek már felemlitése is nem ritkán találkozott. Ismerteté emellett müvében a legnagyobb hittéritők életrajzát, milyenek: Antiohiai szent Ignácz, sz. Athanáz, sz. Ágoston, sz. Bernát, sz. Domonkos, Assisi sz. Ferencz, Borromaei sz. Károly, Salezi sz. Ferencz, Loyolai sz. Ignácz, Xaveri sz. Ferencz, Paulai sz. Vincze, Ligouri sz. Alfons stb. Végül a magyarországi missiók történetére térve át, közli olvasóival Schlör Alajos életrajzát is röviden, dióhéjban.

A munka Esztergomban jelent meg Beimel József nyomdájában 73 16-od rétű lapon; czime: „Breves notitiae de sacris exercitiis et missionibus popularibus, quas indigentiis aevi adcommodate exhibuit Josephus Szabó, ss. theologiae doctor et professor.“

Visszatérve élettörténetének elbeszélésére, az egy időre letett fonál legombolyitását ismét ott kezdhetjük meg, midőn 1854 ben megvált tanári székétől, melyet tizenhárom éven át főpásztorának legnagyobb megelégedésére, oly kitünően töltött be. Az új állás, melyre most emeltetett, fényes bizonyitéka annak, hogy mennyire sikerült neki a főpásztor kegyeit kiérdemelni.

Mint primási irodaigazgató — ez volt hivatala után nyert új czime, az érseki iroda ügyeit intézé mintegy négy éven keresztül; csak ismétlésekbe bocsájtkoznám, ha elakarnám sorolni mindazon kitünő tulajdonát, melyet hivatala és tiszte betöltése, új kötelességeinek teljesitésében érvényre juttatott. E helyett csak a száraz tények elsorolására szoritkozom azon megjegyzéssel, hogy a kitüntetések, melyekben időről-időre részesült, a magas

méltóságok, melyekre emeltetett, legigazabban s egyszersmind legkézzelfoghatóbban bizonyitják azt, hogy ő kötelességét legkülönfélébb állásaiban lehetőleg jól teljesitette.

1858-ban lett kinevezve esztergomi kanonokká, „a latere“ czimmel, minek folytán még néhány évig a primási udvarban tartózkodott, mint Scitovszky herczegprimásnak oldalkanonokja. 1859-ben a tartományi zsinat határozatait megerősités végett a b. primás maga vitte Rómába, mely útjában kiséretében volt ő is, kit ez alkalommal ő szentsége a b. e. IX. Pius pápa házi főpapjai — praelatus — közé vett fel, két év mulva, 1860. augusztus hó 26-án pedig a Boldogságos Szűz biersi czimzetes apátjává lett. Ugyancsak ez időben lett ő felsége a király által a Lipót-rend kiskeresztjével feldiszítve. Majd elhagyván a primási udvart, főpásztora megbizása folytán átköltözködött Pestre, hogy a központi papnövelde vezetését és igazgatását átvegye.

Pesti tartózkodásának ezen idejéből, még pedig az 1863. évről egy szent beszéde maradt reánk, mit ugyanezen évben, a szent István napján megtartatni szokott körmenet és ünnepélyes isteni tisztelet alkalmával, a budai vártemplomban tartott.

A „szent István napi dicsbeszédek“ irodalmi gyüjteményében a következőket találtam följegyezve róla: „1863. Budán. Szabó József esztergomi kanonok, apát, ő szentsége házi papja, hittudor, a központi papnövelde igazgatója. Pest, Emich, 16 lap. Gira. A szent király a hitnek giráját valamint önszivében hiven megőrzötte, úgy országában is buzgalommal terjesztette. Érzékeny példákban megvilágosittatik, hogy valamint a buzgó imádság szilárditja a hitet, úgy a vétkes élet annak világát eloltja.“

Mint kanonok és papnöveldei igazgató, szabad idejének jó részét ismét az irodalom müvelésére szentelé, melyet teendőinek fölhalmozódása miatt az 1854-től 1860-ig terjedő időszak alatt, abba hagyni volt kénytelen. „Figyelme most leginkább az egyháztörténelem felé fordult,

— mondja róla irodalmi munkásságának egyik méltatója — s a Palkovics György volt esztergomi kanonok után maradt egyháztörténeti adatokat, ki egész életén át hangya szorgalommal gyüjtött adatokat a főegyház, illetőleg a főmegye történetéhez kezdte rendezni, de e munkája nem jelent meg, csak egyes kisebb részleteket közölt belőle a Magyar Sion hasábjain."

Ezek közül összesen hármat ismerünk; úgymint: „Illyés István" (Magyar Sion 1863. évf. 881. lap.) „Ordinarius seu ordo divinus secundum ritum et consuetudinem almae Strigoniensis Ecclesiae anno 1505." (U. o. 1864. évfolyam 654. lap.) „Egy XVI. századbeli napló." (U. o. 305 lap.)

Ugyancsak a „Magyar Sion" lapjain olvasható: „Visszaemlékezés Szölgyénre" czimű önálló dolgozata is, melynek eredetéről a következő szavakkal ad magában a dolgozatban számot: „E sorok irója segédpapi minőségben nyolcz évnél többet töltött el Szölgyénben; különösen az utóbbi évek alatt üres óráit oly adatok böngézésére forditotta, melyek Szölgyén multjára vonatkoznak. Ezen gyüjteményt azóta is nevelte, ha hivatalos teendői közt idevonatkozó adatokra bukkant, a mely iratok tehát eddig üszögében hevertek, azokat közzé tenni annál kevésbbé tartja érdeknélkülinek, minél több okmányt tartalmaznak, melyek az egyház és haza multjára nézve általános érdekkel birnak."[1] E rövid bevezetés után áttér a községnek, nemkülömben a hozzátartozó falvaknak, s azok történetének ismertetésére, itt-ott okmányokat szőve közbe, az ott lelkészkedő plébánosok életviszonyait ismertetve, s a plébániára vonatkozó adatokat közzétéve.

Életének végső éveiben az esztergomi főegyház megyebeli meghalt áldozárok névsorának, halálozási évei és helyeinek összeállitásával foglalkozott, mit 1830-tól kezdve egész 1872-ig terjedő évekből el is készitett; mielőtt azonban bevégezhette volna — lelke elköltözött az élők so-

[1] „Magyar Sion" 1864. 334 lap.

rából. És ezzel számot adtunk azon irodalmi foglalkozásról, melyet hivatással és előszeretettel végzett egész életén át, s mely számára nemcsak számtalan kellemesen töltött óra örömét szerezte meg, hanem az irodalom barátjainak dicsérő elismerését is. 1867-ben a pesti központi papnevelő igazgatását és vezetését másnak engedvén át, visszatért Esztergomba, hogy itt főpásztorának a terjedelmes egyházmegye vezetésében segitségére legyen.

Az 1868. év junius havában érkezett meg Rómából a szent Atya praeconisatiója, s a reá következő julius 19-én a Herczeg-primás, Biró László szatmári és Zalka János győri püspökök segédkezése mellett, Szabó Józsefet, a pápa ő szentségének házi főpapját, biersi czimzetes apátot, honti főesperest, esztergom-főegyházmegyebeli kanonokot az egész egyházmegye legnagyobb örömére, nilopolisi „in partibus infidelium" püspökké szentelte föl.

Fölszenteltetése napját 4000 forintra rúgó alapitványnyal tette emlékezetessé: miből az esztergomi papnevelő intézetnek 1000 frtot, a szegényebb segédlelkészek fizetésének pótlására szintén 1000, az iskolamesterek nyugdijalapjának, s az esztergomi basilika épitési alapjára különkülön szintén 1000 frtot adott.

Mint fölszentelt püspök érseki vicarius s általános ügyhallgató lett, úgyszintén a zsinati vizsgáló bizottság elnöke, mi által vállaira nehezedett a nagy kiterjedésű egyházmegye kormányzásának nem csekély része, s az ezzel járó roppant munka, kitartó munkaerőt és szigorú lelkiismeretességet megkivánó feladata.

Ily magas állásban és ily nagy kitüntetések között találá őt az 1880. év szeptember havának 30. napja, melyen az egyházi és világi hivők osztatlan öröme között megélte azon örömet, hogy áldozárságának ötven éves jubileumát ünnepelve, aranymiséjét mutathatta be az egek Urának. Nem soknak adja meg Isten a kegyelmet, hogy ötven hosszú év áldozári munkásságára tekinthessen vissza, és még kevesebbnek, hogy ezt oly megnyugvással, a lelkiismeretnek azon örömteljes megelégedésével tehesse, mint

ő, kinek megadatott, hogy érezze a hozott áldozatok legbecsesb jutalmát, azon öntudatot, hogy életét Isten dicsőségére és felebarátainak üdvére szentelte.

Mielőtt még megtartotta volna aranymiséjét, junius hó 23-án a következő sorokat intézte Ő Eminentiájához, kegyelmes Főpásztorunkhoz: „Kegyelmes Uram! Hogy azon tollakat, melyekkel a mult napokban megajándékozni méltóztatott, a legjobb alkalommal vegyem használatba, mindenek előtt azon fiui kegyeletből kifolyó jókivánatoknak kifejezésére élek velük, miket Eminentiád névünnepe alkalmával a következőkben foglalok össze: hogy Isten, a minden jónak osztogatója, halmozza el Eminentiádat az emberi élet legvégső határáig, minden áldásával és boldogságával. Azután pedig — mivel legyen áldva Isten szent neve — megértem életemnek 76., áldozárságomnak 50. évét, hálás lélekkel határoztam el magamban, hogy néhány alapitványt teszek, s azokat kegyes jóváhagyás végett alázattal Eminentiád elé terjesztem. Az ily jubileumok alkalmával különféle oly ünnepélyek, lakmározások és tüntetések szoktak tartatni, melyeket én napjaink nyomorával összeegyeztetni sehogy sem tudok, s azért inkább Eminentiád kezeibe teszem le azon 3500 forintot, melynek kamatjait a szegényeknek szántam. Én pedig a szent miseáldozatot minden pompa és fény nélkül fogom valamely templomban felajánlani.“

Jellemzők azon sorok is, melyeket ugyanezen alkalommal egy nála kérdezősködő régi tisztelőjéhez intézett. „A jubileum megünneplésének helyét és idejét — mondja ebben — még magam sem tudom. Az újságok naponkint hoznak hireket éhség, nyomor, tüz, árviz, tolvajlások, rablások, gyilkolás és öngyilkosságokról — épen nem helyes tehát, hogy az egyháziak, kiknek sirni kell a siránkozókkal, ily viszonyok között ünnepélyeket üljenek, vagy lakomákat adjanak — miért, igy végzi be levelét: egész csendben fogom Istennek hálaáldozatomat bemutatni.“

A kivánsága szerint egész csendben megült jubileum után még mintegy három évig élt. Minél inkább közele-

dett az 1884. év, annál jobban kezdette érezni az aggkor gyengeségeit, beteg azonban csak egy izben volt súlyosabban, de ebből szerencsésen fölépült. A gyengeség azonban, mely betegségéből visszamaradt, nem hagyta el többé, s bár teendőit még folyton, megszakitás nélkül végzé, meglátszott rajt, hogy az áldott jó kéz nem fogja sokáig oszthatni alamizsnáit.

Utolsó ténykedése papszentelés volt; még az nap megbetegedett, még pedig — az őt szeretve tisztelők nem csekély aggodalmára — súlyosan. Két hónapon át küzdött a mindinkább gyengülő életerő a betegséggel, s mig ez egyre jobban és jobban elhatalmasodott rajta, ő türelemmel és békességgel tűrte szenvedéseit, viselte fájdalmait, teljesen megnyugodva az isteni Gondviselés határozatában.

Fehér vasárnapon délután elhozatta mucetumát a basilikából, s nem sokkal reá felvette a halotti szentségeket.

Igy találta őt a végső pillanat april 27-én délután négy óra tájban. „Halála csendes volt, szelid elszunnyadás az Úr Jézus nevében. A szegények imája könnyüvé tette neki az örökkévalóság útját.“

Végrendelete, mit halála előtt hat évvel irt meg, hiven visszatükrözi nemes lelkének egész életén átragyogó fényét, s igy nem lesz egészen érdeknélküli a szives olvasóra nézve, egész terjedelmében elolvasni végakaratát; álljon tehát itt a latin eredetinek magyar forditása.

„A teljes Szentháromság, az Atya, Fiú és Szentlélek Isten nevében. Amen.

Ha betegség nem jelentkeznék is, 74 évem figyelmeztetne arra, hogy a halál már nincs távol. Mivel pedig az ember végóráját nem tudja, és emberi természetünknek megfelelőleg, nem ritkán a végső pillanatban oly nehéz és éles fájdalmak fogják el, hogy alig engednek időt a szellem összeszedésére s arra, hogy lelkét a végső szentségekkel ellássa: nehogy azon szerfelett nehéz pillanatban megkelljen osztanom időmet Isten és az emberek között, már most, a mig ép és minden nyugtalanságtól ment el-

mével birok, akarok házamról rendelkezni, és végakaratomat megirni, amint itt következik:

1. Mindenek előtt hiszem és vallom az egy, szent, katholikus és apostoli egyházat, a melyben ujjászülettem vizből és a sz. Lélekből, s a melyben Isten segitő kegyelmével éltem, megőrizvén szeplőtelenül hitemet, s őszinte igyekezettel csepegtetvén azt a tanulékony lelkekbe; ugyanezen egyházban akarok élni véglehelletemig, s hogy ezen jótéteményben részesüljek, hitünk szerzőjét, a mi Urunk Jézus Krisztust, soha sem szünöm meg alázatos szivvel kérni.

2. Ezen hittől indittatva és lelkesítve, kérem alázatos és megtört szívvel a Mindenható Atya Úr Istent, a minden irgalom és vigasztalás Istenét, hogy bűneimet, melyeket emberi gyarlóságból elkövettem, egyenkint és összesen — az Ő végtelen jósága szerint megbocsátani és egyszülött Fia — értem nyomorult bünösért kiontott szent vérének érdemei által engem, aki ugyanazon Jézus Krisztus szent sebeiben és minden szenteknek pártfogásában bízik, választott nyájába fölvenni kegyeskedjék.

3. Testem, mint Krisztus testének tagja és a sz. Lélek temploma illő, a káptalanban szokásos módon, mindazonáltal minden hiú pompa kizárásával temettessék el.

4. A marczali, szölgyéni s udvardi, ez idő szerinti plébános urakat testvéri bizalommal arra kérem, hogy midőn halálom hirét veendik, lelkem üdveért énekes halotti sz. misét legyenek kegyesek mondani. És hivják fel hiveiket, hogy amint én szerettem őket Krisztusban, és szünet nélkül megemlékeztem róluk imáimban, hasonlóképen ők is imádkozzanak értem, bűnösért. És ha valakit közülök megbotránkoztattam, felejtsék el a botrányt, és emlékezzenek vissza inkább azon jótettekre, melyeket Isten segitségével közöttük véghez vittem.

5. Többen vannak az áldozó papok közt, kik vagy a szent tudományokat hallgatták tőlem, vagy másküllönben kormányom alá voltak rendelve, ezeket ugyan minden erőm megfeszitésével igyekeztem Krisztus Urunk példáját

követve, tökéletesekké képezni, ha mégis valamikor valami olyant mondtam vagy irtam volna, ami bármikép ellenkeznék Krisztus egyházának tanitásával, azt úgy tekintsék, mintha soha sem lett volna mondva vagy irva; egyszersmind barátságosan fölkérem őket, hogy Isten előtt emlékezzenek meg rólam, meglehetvén győződve arról, hogy csak azt teszik, a mit én is tettem érettük.

6. Vagyonom nem lehet nagy, mert még életemben igyekeztem eleget tenni a hála és felebaráti szeretet követelményeinek, és igy csak a következő hagyományokat teszem:

7. A káptalanban érettem évenkint mondandó misére 1000 frt.

8. A sz. Ferencziek esztergomi zárdájának 300 frt.

9. A sz. Orsolyáról nevezett apáczák nagyszombati zárdájának 300 frt.

10. A mezőkomáromi egyháznak — veszprémi egyházmegyében — hol megkereszteltettem és a hol első sz. mise áldozatomat bemutattam 200 frt.

11. A bécsi Pazmaneumnak 200 frt.

12. A pozsonyi szent Imréről nevezett papnöveldének 200 frt.

13. A siketnémák váczi, és a vakok budapesti intézetének 200 frt.

14. A missiók bécsi központi igazgatóságának 1000 frt.

15. A bécsi nuntiatúrának péterfillér czimen 1000 frt.

16. A sz. István és sz. László társulatoknak összesen 400 frt.

17. Marczal, Udvard és Szölgyén községek szegényeinek összesen 1000 frt.

18. Az esztergomi belvárosi irgalmas nővéreknek 500 frt.

A köteles czimeken pedig (pro titulis officiosis) 600 frt.

Végrendeletének végső soraiban még azon összegről intézkedett, a mi ezen elsorolt hagyományok és a temetési költségek levonása után, készpénzben fennmaradt vagyonából. Ez összeget, mely mintegy 83,000 forintra rú-

gott, a következőleg rendelte el elosztatni: az egész összeg az egyházmegyei pénztárnak jutott, melyből egyharmadrész a segélyalapra (ad titulum fundi auxiliaris), egyharmadrész a szegény egyházakra, egyharmadrész pedig az iskolamesterek fölsegélyezésére lett forditva.

Hátra van még, hogy a fennebbiekben hiányosan adott jellemrajzát néhány vonással kiegészitsük.

Szükségtelennek tartom szeretetre méltó egyéniségét oly oldalról világitani meg, melyet eléggé világossá tesznek életének most vázolt eseményei, s igy nem szólok külön Isten iránti forró szeretetéről, nem azon lelkes buzgóságról, melylyel az Ő dicsőségén munkálkodott, gyermeki hitéről, melylyel az egyház tanitásaihoz ragaszkodott, önfeláldozó lelkiismeretességéről, melylyel hivatásának kötelességeit teljesité; azokhoz, miket erre vonatkozólag már közöltem, egész röviden csak azt adom, hogy rendkivül nagy tisztelője volt Jézus sz. szivének, úgy szintén a lourdesi kegyhelynek, mit azon egyetlen körülmény is bizonyit, miszerint nem tarthatván az 1881-ben megtartott magyar zarándoklattal, maga helyett képviselőt küldött.

De nem hagyhatom említés nélkül azon lelkitulajdonait, melyek őt a jótékonyság angyalává, s a társaságok keresett és mégis szerény, egyszerűségét mindig megőrző tagjává tevék.

Különösen a szivjóság az, ami őt kiválóan jellemzi. „Mindenkor nemes lelkületű volt, — mondja róla egyik tisztelője — de a jótékonyság szenvedélyévé vált, főleg pedig az Isten iránti hála, s minden bármily csekély jótétemény elismerése; még az arczátlan kéregetőt sem hagyta segély nélkül, habár néha keményen megfeddette is.“

Hogy mije volt ő a szegényeknek, arról csak az szerezhet magának helyes fogalmakat, a ki ismeri azon naplószerű kimutatást, mit 1867. február 4-től kezdve, 1884. márczius 29-ig adakozásairól rendszeresen vezetett, annál is inkább, mivel ha adakozott nem dicsértetni, hanem segiteni akart.

E kimutatásból tudjuk meg, hogy tizenhét év lefolyása alatt a következő összegeket adta ki jótékony czélokra: a szükölködők felsegélyezésére 50,003 frt; intézetek, egyesületek, missiókra 9779 frt; templomok belső felszerelésére 3934 frt; miseruhákra, melyekkel szegény templomokat szerelt fel 7293 frt; templomok és egyházi javadalmak alaptőkéjének gyarapitására 8344 frt; iskolákra, harangok, orgonák, szobrok stb. beszerzésére 5348 frt; szegény tanulók, különösen tanitó jelöltek segélyezésére 3038 frt; papnöveldék és növendékpapok javára 1727 frt. Nincs e számok közé felvéve azon 2000 frt, sem pedig azon 517 frt 70 kr, mit az esztergomi semináriumnak adományozott, az utóbbi összeget azon kikötéssel, hogy azon a Mansi féle „Coll. Conciliorum" czimű hires munka a papnöveldei könyvtár számára, melyet életében számos becses munkával gazdagitott, megszereztessék. Nincs bele számitva azon összeg sem, mit az intézetnek több szegény iskolás fiú élelmezése fejében fizetett, pedig több éven át ugyancsak e czélból 10—12 öl tüzi fát is juttatott a papnöveldének, mégis, ha összegezzük a naplóból kiirt számokat, s az igy nyert főösszeget viszonyitjuk az évek számaihoz, úgy találjuk, hogy jövedelmeiből ezen átlagos számitás szerint évenkint 5262 forint 45 krajczárt forditott jótékony czélokra; vagyis tizenhét év lefolyása alatt összesen nem kevesebbet, mint 89461 forintot adott ki e czimen.

Igy lett ő a szegényeknek valódi kegyes pártfogójává, a kit találékonynyá tett a nagylelkűség, a szenvedés és nyomor okozta könnyek letörlésében.

Hálás, a jótettet úgy, mint a jószivüség valamely csekély jelét feledni nem tudó lelkületének kimutatása czéljából, csak azon két jelentéktelen körülményt emlitem fel, hogy Vajky prépostnak, gyermekkori jóttevőjének képét egész életén át hálás tisztelettel őrizé meg nemcsak szivében, hanem azon festményen is, mivel szobájának falát diszité, — s a másikat, hogy egy fiatalkori ismerősének azért, mert ez egy izben, még a boldog gyermek-

kor idejében, jószivűséget tanusita irányában, mint püspök ezer forintot küldött; midőn t. i. tudomására jött, hogy nem a legjobb anyagi viszonyok jutottak az illetőnek osztályrészül, az élet viszotagságai között.

Mint ember egyszerű, őszinte, nyilt jellem volt, ki hacsak szerénysége nem érezte magát feszélyezve, szivesen megjelent a társaságban. Ismerte a népéletet, a falusi viszonyokat, a régi jó idők majdnem meseszerű világát, s a visszaemlékezés nem egyszer kedélyes elbeszélővé tevé a külömben komoly embert, s ilyenkor ártatlan adomái sok vidám mosolyt csaltak ismerőseinek ajakára.

Ilyen volt a „jó öreg Szabó püspök."

E rövid jellemzésnek mintegy koronája gyanánt álljanak itt azon sorok, melyekben legkegyelmesebb Főpásztorunk, megyéjét segédpüspökének halála felől tudósítá; hisz a legszebb és legbecsesb emléket a sok közől, mit a boldogultnak sirjára az elismerés helyezett, kétségen kivül e sorok képezik.

Súlyos csapás érte folyó hó 27 én az érseki főmegyét — igy szól a tudositás — méltóságos és főtisztelendő Dr. Szabó József fölszentelt nilopolisi püspök, érseki vicarius, általános ügyhallgató, éneklő kanonok, a szent theologia tudorának halála által. Testi egészség mellett jeles lelki tehetségekkel lévén megáldva, s a könnyű felfogással tudvágyat és hű emlékező tehetséget egyesitvén magában, nem csoda, hogy már azon időben, midőn a humanista, bölcsészeti s hittani tanulmányokkal foglalkozott, kivált társai közül.

Fölszenteltetése után, mint segédlelkész teljesité három plebánián lelkipásztori teendőit, lankadatlan törekvés és buzgósággal, s kivált szent beszédei oly egyaránt kitünően voltak kidolgozva és előadva, hogy hivei még évek mulva sem tudták elfeledni azokat. Ami kevés szabad ideje maradt, azt részint tanulás, részint pedig irodalmi foglalkozásokra szentelé.

Midőn az egyháztörténelem, később pedig az erkölcstan és lelkipásztorkodás tanárává lett, tanitványainak

hasznát, s nem tudományának fitoktatását tartá szem előtt. Hirét is ezek vitték el messzeföldre, mert nem találkozott közöttük egy sem, aki ne táplálta volna felőle a legjobb véleményt, s ne dicsérte volna, ha erre alkalmat lelt, társaságában úgy, mint a nyilvánosság előtt, ámbár inkább szeretett dicséretes dolgokat müvelni, mint dicsértetni. A kitüntetések és magas méltóságok, melyekre emeltetett, csak külső helyzetét változtatták meg, de lelkületét nem. A legkülönfélébb viszonyok között, mint segédlelkész, tanár, primási iroda igazgató, kanonok, semináriumi igazgató, püspök, vicarius s általános ügyhallgató, ugyanaz maradt, ami volt.

Mint tudományosan képzett ember, az irodalomnak avatott művelője volt. Sokat irt, mi nyomtatásban is megjelent, még többet hagyott hátra kéziratban, mint tudományos képzettségének, szorgalmának emlékeit, melyeket érdemes lenne kiadni.

A szegény egyházak és egyháziak segélyezése nála mindig nyitott kezekre talált, mert a jótékonyságot kötelességei közé sorolá, megemlékezvén a királyi zsoltáros szavairól: „Te reád biztam a szegényt, az árváknak légy te gyámola.“ Különben nagylelkű, egyenes, nyilt szivű ember volt.

Állandóan jó egészségnek örvendett, s csak két évvel ezelőtt lett beteg; ekkor felgyógyult ugyan még, de testi erejét nem nyerte többé vissza, s ennek lassú, de folytonos, fogyatkozását érezte önmaga s észlelték rajt mások. Még életének utolsó idejében is több órát töltött fenn, úgy hogy ágyban alig feküdt. Teljes öntudattal vette magához a szentségeket, s a fent emlitett napon, testi és lelki orvosainak jelenlétében, ezeknek és más jelenlévők imái közben, lelkét csendesen vissza adta Teremtőjének. Végrendeletében minden vagyonát Istennek, a szegényeknek, az egyháznak, katholikus intézetek és iskoláknak, s ezek nélkülöző tanitóinak hagyta; méltó, hogy emléke áldott legyen előttünk, s hogy róla az oltár előtt és ájtatos imáinkban megemlékezzünk.“

Ime a kép, mit visszaemlékezéseim kezdetén igértem. Igy találtam rajzolva életét azoknál, kik szerencsések voltak a boldogultat közelebbről ismerni.

Nem adtam hozzá semmit, amint nem is vettem el belőle semmit, mert nem tettem mást, csak egymás mellé helyeztem az itt-ott elszórva talált részeket.[1]

Kollányi Ferencz.

LEVÉL CHINÁBÓL.

Hang-tcheon városa, 1885. febr. 10.

T. Szerkesztő!

Minthogy az „Uj M. Sion" mult novemberi füzetében nyilván fölhivott, irnám meg, ha a jelen franczia-chinai háború következtében keresztényeink szenvednek-e, és mennyiben szenvednek? — e fölhivást parancsnak véve, magamat pedig sok tekintetben lekötelezettnek érezve, sietek szives olvasóinak röviden elmondani, a mit e tárgyra vonatkozólag értesüléseim folytán elmondhatok. Jóllehet pedig ugyanezen tárgyról már előbb többfelé leveleket küldöttem s mikorra Ön e sorokat veendette, ama levelek talán részben vagy egészben már nyilvánosságra kerültek vala, mégis jelen levelemet ugy tekintvén, mint eddigi észleleteim összletét, elmondok mindent ugy, mintha először mondanám, ha mindjárt ismétlésekbe esem is.

Mikor csak Tonkingban folyt a háború a francziák és chinai között, akkor mi a dolgok folyásáról vajmi keveset tudtunk, vagyis inkább a dologgal nem törődtünk,

[1] Munkay: „Oltári áldozat." — „Magyar Korona" 1884. évf. april 29. száma. — „Magyar Állam" april 29. száma. — „Magyar Sion" 1863, 64 65, 68, 84. évfolyamai. — „Religio és Nevelés" és „Religio" 1843, 44, 45, 54, 58, 60, 68, 75. évfolyamai, s több magán értesülés nyomán.

mert messze volt. A chinai embernek nem a harczi élet a kenyere, hanem a nyereség és eszem-iszom; azért mig a háború körmére nem ég, nem igen gondol rája, annál kevesebbet emlegeti. Mi pedig örültünk, ha e kellemetlen gondolattal nem kellett vesződnünk, s meglehet, hogy ezen örömünkben szintén egy kis chinai természet rejlett. A mint azonban a francziák a tulajdonképeni chinai területen megjelentek s magával Chinával közvetlen háborút kezdtek, akkor eleinte volt nagy lárma, volt éktelen zenebona. Ekkor mindenki hős, hadvezér, vitéz volt, de persze csak otthon a thea-csésze mellett. Azt azonban megtették, hogy bennünket bolygatni kezdettek és pedig annál könnyebben, annál nagyobb hűhóval, mert mi sem szuronyt nem szegezhettünk ellenök, sem kemény szóval nem szoktuk bántani őket. Hogy azonban e dolgot jobban megértsük, egy megjegyzést kell tennem. A francziáknak legfőbb dicsőségök kétségkivül abban áll, hogy a merre hittéritő van, nevök a hittéritéssel, a kath. hittel, a kath. egyházzal végképen összeforrott, elannyira, hogy a benszülöttek a francziákat és a kath. vallást közönségesen egy kalap alá teszik, egy dolognak tekintik. E dicsőség természetesen nem mai keletű; a mai franczia kormányzási elvek s az azokat képviselő államférfiak szépen köszönik az ily megtiszteltetést. Mindazáltal ugy vagyunk e dologgal, mint némely jószaggal: ámbár maga a jószagu tárgy rég megromlott vagy eltávolittatott, mégis a jószag még sokáig érezhető utána. Eszerint a chinaiak ellenségül tekintvén a francziákat, a miben nem hibáztak, ellenségül tekintették a hittéritőket, sőt a megtért keresztényeket is, de nem okos következtetéssel, hanem csak a szokásos eszmetársitásnál fogva. Az ellenséges mozgalomban két irány volt észlelhető: az egyik látszatra a népből vette kezdetét, de alattomban valószinüleg a mandarinoktól vagy legalább ezek tudtával és hallgatag jóváhagyásával egyes tehetősebb polgároktól volt szitva; ezen nemű üldözés többfelé és különböző időben fölmerülve rendesen pusztitással, gyujtogatással, sőt öldökléssel végződött. A

másik irányú üldözés inkább politikai zaklatás volt, és egyenesen és nyilván mandarinoktól származott. Ugyanis a mandarinok azt vetették ürügyül, hogy miután a nép háborog s ők az illető hittéritők biztonságáért nem kereskedhetnek, ennélfogva szükséges, hogy a hittéritők magok gondoskodjanak biztonságukról, oly helyre visszavonulva, hol, mint pl. Shanghaiban vagy más nyilt városokban, a kellemetlen esélyektől megóva lennének. Nemde, csattanós érvelés? még némi elérzékenyitő jóakarat is kiszaglik belőle. És mégis ezen eljárás nem volt más, mint árulás. Ugyanis, a népháborgás a mandarinok műve volt, ezen senki sem kételkedett. Azonkivül nyilván megszegték a császártól kétvégben is kiadott nyiltparancsot, melynek értelmében a helyi hatóságoknak meghagyatik, hogy a külföldieket egyátalán s nevezet szerint a franczia származásu kereskedőket és hittéritőket is pártolják, védelmezzék és minden bántástól megóvják. Meglehet azonban, hogy a chinai kormány is ért immár a kétkulacshoz, vagyis nyilván igy beszél, alattomban pedig másképen utasít. Elég az hozzá, hogy a vérnélküli olcsó harcz az egész vonalon megkezdődött a hittéritők, gyakran a hivek ellen is, de jobbára azon tartományokban, melyek a harcztérhez közelebb esnek. Ezek közé tartozik Tché-kiang tartomány is. Én voltam az első, kinek az első rohamot kellet kiállanom; mert itt a székhelyen lakván, leginkább estem kezök ügyébe. Történt tehát a mult szeptember hó egyik délutánján, hogy hivatalos meghivást kapok a mandarinhoz. Nem tudván, mit jelent a dolog, de körülbelül sejtvén, hogy fontos pillanat várakozik rám, előbb a kápolnába siettem, az Urnak és szűz Máriának ajánlandó magamat, s ügyemet. Azután ma gammal véve a velem levő benszülött papot, mint tolmácsot, a hivatalba mentünk. Tolmácsot még akkor is jó használni, ha birja az ember a nyelvet, mert ez a chinai felfogás szerint többre mutat. Egyébiránt én a chinai nyelvet még csak tördelem. Odaérve fölpattant előttünk minden ajtó s a három mandarin diszbe öltözve kilépett elejbénk. Helyet foglalva a főman-

darin mellett, elmondta mondókáját azon értelemben, mint fönebb emlitettem s távozásra szólitott föl engem és hat néném. Én megköszönve előrelátó jóakaratát ellenvetettem, hogy én nem magam fejétől jövén ide, magam fejétől nem is távozhatom, hanem be kell várnom elüljáróm intézkedését, a mi valami tizennégy napba fog kerülni. Azután, mint ők magok látják, mi egészen a jócselekedeteknek élünk s a háborúval semmit sem törődünk. Különösen pedig én nem lévén franczia származású, engem a francziáknak szánt megtorlási intézkedések semmiképen sem illethetnek, annál kevésbbé, mivel a császári rendelet következtében jogom volna védelmöket igénybe venni még akkor is, ha franczia volnék, mennyivel inkább most, midőn franczia nem vagyok. E beszéd kissé zavarba hozta őket, a mit abból láttam, hogy mindjárt ki akartak bujni a zsákból állitván, hogy ha én nem is vagyok franczia, de a helyen, melyen tartózkodom, franczia lévén, a nép is francziának tart. Ezen, mondván, ugy lehetne igen könnyen segíteni, ha sziveskednének hirdetményben a népnek tudtára adni, hogy ki-mi vagyok. Mindazáltal utolsó szavuk az volt, hogy csak menjek, és csak menjek. E dolognak mindjárt hire futott az egész városban. Keresztényeink megszeppentek; néhányan családostul kereket oldottak s ismeretlen helyre futottak, mások azonban az első benyomás után ismét megnyugodtak s ezek voltak a legokosabbak. Ezentúl házunkban csődült a nép, mindenki látni akart bennünket. Kivált szegény néném nem volt helyök és maradások a sok kiváncsi néptől. A chinai nép olyan mint a czigány: mindent megnéz, mindenhová betolakodik, módnélkül kiváncsi kivétel nélkül. Házunk keritéséhez van ragasztva néhány zsellérházunk: a zsellérek már előre örültek, hogy eltávozván az európai ember a házak majd nekik tulajdonul maradnak. Igy esett el a birtoktól sok házhely a nagy üldözés alatt. Az utczán széltiben beszélték, hogy a néném is távozniok kellvén s annyi lánykát magokkal nem vihetvén, kénytelenek azokat áruba bocsátani: eladó leányok 5 piasz-

terbe, kisebbek 3 piaszterbe, még kisebbek két piaszterbe, a többi pedig semmibe sem kerül: ingyen adják annak, a kinek tetszik. Mily fényes kilátások chinai ember előtt! kinek élete legfontosabb cselekvénye leányvételben áll. Igy folyt el két vagy három hét, mire püspököm válasza megérkezett, melyben maradásra szólitott, de azon esetre, ha sürgetnék a nénék kivonulását, két nem-franczia nemzetbeli nénét küldene. Erre én irtam a főmandarinnak. A tollat kissé meghegyeztem. Azt irtam neki, hogy miután irgalmas nénéink valósággal francziák, ám legyen, távozzanak, egynek kivételével, ki elaggott kora mellett nem képes többé utazni, de a többi helyébe nem-francziákat helyezünk, hogy a szolgálat, mely voltaképen egyedül a chinaiakat illeti s mely ellen senkinek okos kifogása nem lehet, megakadást ne szenvedjen. A mi pedig engem illet, én nemcsak hogy nem távozom, de egyuttal óvást teszek a China és Ausztria között kötött szerződés ilyetén megsértése ellen s felelőssé teszem őt mindenről, ami akár személyesen baj, akár intézeteinkben kár történnék. E levélnek teljes eredménye lett. Csak azt kivánta a mandarin, hogy kimutassam az én és az illető nénék nemzetiségét. Ezt a shanghai-i osztrák-magyar konzul s az illető konzulok utján csakhamar megtettem, mire a három városi mandarin érdekünkben és előnyünkre együttes kiáltványt bocsátott ki. Evvel a mi történetünk be lett fejezve. Azóta ugy vagyunk, mint annak előtte. A betegek szakadatlanul jőnek a kórházba, a gyógytárba; kisdedeket ingyen ajándékoznak ugy és oly számban, mint azelőtt; csak néneink nem igen birják a sok dolgot, mert az előbbi hat helyett hárman vannak. E háromnak egyike, mint mondám, amaz elaggott, közel nyolczvan éves néne, kit nem engedtem elmenni. Olyan mint az ősz galambocska; a kapu gondja van rábizva, még elcsoszog ide-stova a házban. Sokat bizom imádságában és Isten előtt kedves voltában, azért is akartam különösen, hogy a háznál maradjon s rája való nézvest az Úr Isten az intézetet annál hathatósabban megótalmazza. És hála Istennek, azóta nem

is történt rajtunk semmi, hacsak azután nem tesz bennünket próbára a jó Isten.

Ám püspököm és többi rendtársaim nem voltak ily szerencsések. Nemsokára a hang-tcheon-i eset után hallottam, hogy Ning-poban is fölszólitották a mlt. püspököt és a többi hittéritőket, hogy kivonuljanak. Sokáig ellentálltak, de végre engedniök kellett. Ennélfogva valamennyi franczia egyén, tehát az irgalmas nénék is átvonultak Kang-poba, tőszomszéd helységbe, mely az európaiaknak Ning-po miatt nyitva áll s itt sem fogságban, sem őrizet alatt, de mintegy belebbezve élnek, a mennyiben ha a házat elhagyják és máshova mennek, a chinai hatóság nem vállal többé felelősséget életökért. Ugyanez történt az egész tartományban mindenütt, a hol franczia nemzetiségü hittéritők vagy nénék voltak. A hova lehetett a püspök nem franczia hittéritőket és néneket tett, a többi helyekre benszülött áldozárokat küldött, ugy, hogy most mennyire-annyira minden hely be van töltve. Mindez, hála a jó Istennek, még igen türhető sanyaruság, még igen távol van a vértanuságtól, ha vértanuság alatt testi kinokat és szenvedéseket értünk. Ama kényszer heverés, melyre most sok hittéritő kárhoztatva van, egyikének beteges állapota miatt jól esik, másika által idővel még helyrehozható lesz. E szerint még valamennyi idevaló hittéritő életben van, csak egy forgott világos halál veszélyben, a ouen-tcheon városi és kerületi hittéritő, névre nézve Procacci úr, származásra olasz, kinek megmenekülése a csodával határos és ki lakhelyével, kápolnájával, árvaházával együtt mindenét, de mindenét elvesztette. De minthogy e dologról a „Kath. Hitterjesztés Lapjainak“ elég kimeritő tudósitást küldöttem, azért azt itt nem ismétlem. Ennyit a hittéritők személyes állapotát illetőleg a mi apostoli helynökségünkben. Másfelé a missionáriusok sokat szenvedtek, mint Kouang-tong, Fo-kien, Ju nan, Koueitcheon tartományokban. Némely tartományokban a hittéritőket egyenesen kiköltözésre kényszeritették; némely tartományban, különösen a Tong-king-nel határos tarto-

mányokban volt elég vértanui eset is a hittéritők közt. Éjszakon eleddig a hittéritők még nyugodtan megmaradhattak. De mindezt csak annyiban tudom, a mennyiben vagy lapok vagy levelek utján egyes hir hozzám elszáll; kimeritőbb adatokkal nem rendelkezem.

Most áttérek keresztényeink sorsának megbeszélésére, mert ez az voltaképen, a mifelől ön tüzetesen tudakozik. Tehát itt minálunk még nem fordult elő erőszakos vértanui halál a keresztények között, de üldözésnek, zaklatásnak, gyűlöletnek, fenyegetésnek bőviben vannak. Mondottam főnebb, hogy a keresztényeket ugy tekinti nemcsak a köznép, hanem a kormány is, mint a francziák alattomos szövetségeseit s e szerint mint a hon árulóit. Ez sulyos vád volna, ha a chinai embernél egyszóval hazaszeretetről szólni lehetne, és ha különösen keresztényeink ily vétség elkövetésére képesek volnának. Hogy keresztényeink tisztelettel és szeretettel viseltetnek a külföldi hittéritők iránt s más modorban itélik meg őket és nyilatkoznak róluk, mint a pogányok, ez igen természetes; de általában szólva nagyobb bizalommal szoktak viseltetni a benszülött hittéritők iránt, s ez még természetesebb. Ha keresztényeink mintegy ohajtani látszanak, hogy a francziák győzzenek, ez még nem annyit jelent, hogy hazájoknak kárát kivánják, hanem annyit jelent, hogy félnek, nehogy zsákmányul és áldozatul essenek a pogányok dühének és kapzsiságának, a mi okvetlenül be fogna következni, ha esetleg a francziák vereséget szenvednének. Még, teszem, a tulajdonképeni franczia-chinai háború alig volt megkezdve, máris itt kerületem egyik helyén a keresztények zaklatása egész erővel kitörött. Három családot már nyolcz hónap óta tartok élelemmel, részben ruházattal, sőt hajlékkal. Ha hazamennek, azonnal rajtok esnek és elverik őket. Házaikból a mi elvihető volt, elvitték, a többit összetörték. Nem vethettek, nem arathattak, s még előttök van egy egész félesztendő. A tettesek, nagyobbrészt pogány rokonok, azon hiszemben vannak, hogy ha sikerül keresztényeinket akármi módon

elkergetni, majd ők teszik kezöket kis birtokocskáikra. Már vagy tiz levelet irtam a mandarinnak. Tárgyalta is az esetet, de ugy, hogy inkább csak kereszténeyinket hordta le és szemökre hányta, hogy minek fogadnak el ily vallást, minek közlekednek az európai emberrel? Ezek oly szavak, melyek megérdemlenék, hogy bevádoljam magát a mandarint, mint a szerződések nyilvános megvetőjét, csakhogy e zavart idők nem arra valók. A bevádlott pogányok oly szépen elértették a mandarin szándékát, hogy mihelyt a törvényházból hazaértek, azonnal ismét elnáspágolták szegény kereszténeyinket. Azóta is nálam vannak. Irtam már, igérnek tárgyalást, de ki tudja mi lesz a dologból. Pedig ugyanazon helyen szépen megindult a katechumenek ügye; most is még vagy öt család volna ezen állapotban, de egyelőre nem igen mernek szint vallani, amin nem szabad megütköznünk, ha meggondoljuk, hogy még nincsenek megerősödve a hitben. Egy másik gazdag és előkelő keresztényenyel pedig a következő dolog adta elő magát. A szomszéd faluban volt nehány bérháza. A bérlők már egy év óta nem fizették a szállást; kereszténeyünk utóvégre is megsokalta a várást s több intés és járás után végre följelentette a dolgot a törvényszéknél. A mandarin megidézte a feleket, és miután meghallgatta az ügyet, mit határozott? Kereszténeyünk engedje el a bérdijt és azonfölül még fizessen ugyanannyit, mint a vádlottaknak fizetniök kellett volna. Miért? Senki sem tudja. A mandarin a hittérítő részéről a hozzá intézett panaszra azt felelte, hogy kénytelen volt ezen embert elmarasztalni és őrizet alá helyezni mindaddig, mig az adót le nem fizeti. Pedig soha hátralékban nem volt az adóval. Lefizette tehát az adót előre. Ekkor a mandarin azt kérdezte tőle: Te építetted-e ama kápolnát vagy az európaiak? Mert két év előtt ott egy kápolna épült részben a missio pénzéből, részben ugyanezen keresztény költségén. Én magam építettem, felelé ez. No mivel nem folyamodtál engedélyért, azért büntetve leszesz. És letartóztatta őt. Pedig soha ilyen dologért engedelmet kérni nem kellett,

hanem mindez csak ürügy volt, hogy e szegény keresztényt megfejhesse. Tudja, hogy gazdag; tudja, hogy kétszáz holdnál több a földje, azért élni akar a kinálkozó alkalommal, hogy pénzt csikarjon ki tőle. Mert tudnunk kell, hogy a mandarinok Chinában az első rablók és tolvajok. Sokszor pörbe fogják a gazdagokat holmi koholt ürügyek alatt, hogy csak megfizettessék őket. Egyuttal tudja ezen mandarin, hogy a hittéritőnek semmi hatalma nincs ellene. Ha a franczia védnökség még elismerve volna China részéről, ugy csak rövid jelentést kellene tenni a legközelebb lakó konzulnak s ez nálunk nélkül elintézi a dolgot és pedig előnyösen. Most Francziaország hadviselő fél, a diplomatiai viszony meg van szakítva, azért nem hallgatnak sem a konzulok, sem a hittéritők szavára. Ez már rég óta igy van. Azért a jelen háboru, noha magában véve rosz, noha egyelőre a hitterjesztés ügye is megsinli, noha talán több drága élet fog esni áldozatul, mégis ugy tekintendő az, mint szükséges rosz. Az állapotok immár tarthatlanok voltak. A chinai hatósági közegek éppenséggel nem törődtek többé az egyezkedések és szerződések kikötéseivel. Panaszaink már-már soha meghallgatást, szenvedett sérelmeink soha orvoslást nem nyertek. A minap is azt üzenték üldözött kereszténye ellenfelei: A katholikusoknak nincs többé hatalmok, azért senki sem árthat nekünk; nem egyezkedünk! Bármily nevetséges is magában véve, hogy oly emberek, mint a mai franczia kormány, kik otthon üldözik a katholikusokat, viseljék a kath. egyház védnökségi tisztét, mégis eleddig Francziaország e tisztének megfelelt, védnöksége érvényes és foganatos volt. Ezt maga a kormány ugyan nem valami ájtatos indokból és indulatból tette, hanem tette puszta politikából; mert ha az egyház védelme czimén nem, akkor más czimen Francziaországnak itt nem sok keresni valója van.

Igy van itt környékünkben a dolog. Még a keresztények vére nem folyott, de itt-ott a vészfellegek, vagyis a rosz fondorlatok már mutatkoznak. Talán a mi halad,

el nem marad; talán ha nem szenvedtek keresztényeink eddig, szenvednek ezután. A Tonkinnal határos tartományokban már százával és százával gyilkolták agyon a keresztényeket, és pedig egyenesen a hitért. A még déliebb tartományokban szinte sokat szenvedtek a benszülött katholikusok. Nem tudjuk, mi várakozik ránk. Egyébiránt igen sok függ a hatósági egyének minőségétől. Némelyek természettől jobbak, ezek ritkán bántják a keresztényeket; némelyek természettől vadak, ezek aztán gyönyörrel kinozzák a keresztényeket. Így volt a nagy üldözések idejében is. Némely tartományokban daczára a császári határozott rendeleteknek a keresztények meglehetős békét és nyugalmat élveztek; mig más tartományokban fogdosták és kinos halálra adták őket. Ez a tartományfőnök tulajdonságától függött. Most is körülbelül igy van.

Mindazáltal mi abban a reményben élünk, hogy a jó Isten meg fog oltalmazni bennünket. Különösen áll ez Hangtcheon-ra nézve. Itt a nép szelídebb; eddig legalább sem nem fenyegetett bennünket, sem más galibát nem szerzett. E pillanatban pedig daczára a háborui hireknek ugy vagyunk, mintha háboru sem volna. Ha bajunk lesz, az véleményem szerint nem a hang-tcheon-i néptől fog származni, hanem az itteni mandarinoktól. Ámde ezek sem igen garázdálkodhatnak itt, miután Hang-tcheon a tartomány fővárosa, a kormányzó székhelye lévén, már csak külső szinből is kénytelenek lesznek a császári rendelet betüjét megtartani. Ez véleménye mindazoknak, még pogányoknak is, kikkel e dologról szót váltottunk.

Azért Nagyságod bátran folytathatja a gyüjtést templomocskánkra. Mire a gyüjtés befejezve lesz, akkorra minden látszat szerint a háborúnak, s e szerint a rettegett veszélynek is vége lesz. Általános a vélemény, hogy a francziáknak csak egy határozott vágást kellene tenniök, miszerint e magában véve valóban megfoghatatlan chinai ellentállást megtörjék. Most e döntő csapásra készülnek; eddig a háború csak inkább a chinaiak ijesztése volt. A legroszabb esetben, vagyis ha a jó Isten valóban ugy

végezte volna, hogy e zürzavarban életemet veszejtsem, a minek méltán örülnék, a püspök, kit a háboru esélyei nem könnyen érhetnek el, már értesitve van egyrészt arról, hogy a begyülendett pénz a hang-tcheon-i templom javitására, vagy esetleg uj templom épitésére fordittassék, másrészt, hogy nyoma maradjon annak, hogy e javitás vagy uj épités magyar szeretetből és áldozatkészségből történt. Arra azonban fölkérem szives olvasóit, hogy engem és szegény kereszténeyeimet imádságaikba foglalni sziveskedjenek, mert elvégre is tagadhatlan, hogy az idők ránk nézve válságosak.

Ürge Ignácz
lazarista, apost. hittérítő.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Les origines de l'histoire d'aprés la Bible et les traditions des peuples Orientaux. Par François Lenormant, Professeur d'archéologie près la Bibliothèque nationale, membre de l'institut. Paris, Maisonneuve et Comp. I. kötet, Paris, 1880. 12-ed rétü XXII és 630 lap. Ára 5 frank. II. kötet I. része. Paris, 1882. 12-ed rétü 561 lap. Ára 5 frank. II. kötet II. része. Paris, 1884. 12-ed rétü 394 lap. Ára 3 frank 50 cent.

Utolsó — és fájdalom! — befejezetlen müve fekszik előttünk azon nagy tudósnak, kinek ravatalánál egy év előtt könyezett a keresztény franczia tudomány. Többször emlékeztünk meg már róla, engedjék meg tisztelt olvasóink, hogy itt egy rövid pillantást vessünk tettekben gazdag életére.

Lenormant Ferencz született 1837. január 17-én, mint fia Lenormant Károly híres régiségtudósnak s a párisi nemzeti könyvtár konzervátorának. A kitünő eszű fiú úgy-

szólván a nemzeti könyvtár muzeumának termeiben nevelkedett. Itt vált vérévé az ókori numismatica. Itt tanulta atyjától már hat éves korában a görög nyelvet. Óriási léptekkel haladt előre a tudományokban, s tizennégy éves korában hozta első dolgozatát a Revue Archéologique ily czimen: Lettre a M. Hase sur des tablettes grecques trouvées à Memphis. 1857-ben adta ki első önálló művét a lagidák pénzeinek osztályozásáról.

1859. október havában útra kelt atyjával Görögországba ezen klasszikus földet tanulmányozni dicső emlékeivel és komor romjaival. A görögök úgy fogadták a két tudóst, mint egy királyt fiával. De mégis mily végzetes lett rá nézve ezen utazás: november 22-én Atheneben meghalt az, kinek életét és tudományát köszönte, édes atyja, igaz keresztény halállal.

1860-ban anyjával ment Görögországba; ezt itt hagyva, átment Sziriába az akkor végveszélyben forgó keresztények segitségére. Bizonyára emlékeznek tisztelt olvasóink azon vérfagyasztó mészárlásokra, melyeket a drúzok (a libanonhegyi szektarius muhammedanusok) a keresztények között véghez vittek. A nemeslelkü fiatal franczia nem állhatta meg, hogy oda ne siessen szorongatott hitsorsosainak segélyére. És sokat segített eszélyes, de egyszersmind erélyes eljárása által.

Görögországban is foglalkozott a kath. egyház ügyeivel és azon módokra nézve is megszívlelést érdemlő tájékozást nyujtott, melyeken a görögök visszacsatlakozási hajlamait igen sikeresen lehetne fejleszteni.

1863-ban harmadszor látogatta meg Görögországot. Mindannyiszor eszközölt ásatásokat, melyeknek eredményeit mind bőven leirta.

Nagyratörő szelleme nem engedte, hogy kutatásait azon szűk térre szorítsa, melyet Hellas dicső földjének szoktunk nevezni — belevonta tanulmányai körébe a régi Nilos és Eufrát völgy civilisatióit. És itt az Eufrátvölgyi kutatásoknál állapodott meg; ezeket nevezte az ő tudományos provinciájának. Ezen a téren ismerkedett meg a

turáni nyelvcsaláddal is, s nagy előszeretettel viseltetett ez iránt, különösen pedig ennek magyar ága iránt. Egy nyilatkozatát erről közöltük a Magyar Állam 250—7479-ik számának tárczaczikkében.

A mult évi deczember 9-én fejezte be férfikora virágában tevékeny életét, mint ezt a Sion annak idején jelentette.[1] Halála egy szenthez is méltó lett volna. Kimondhatatlan örömmel és szeretettel emlegette az édes Üdvözitő szent nevét; s végtelenül szerencsésnek érezte magát azért, hogy az édes Jézus őt annyira méltatta, hogy a szentséges öt seb képére az ő testén is öt vágást eszközöltek az orvosok. (Semaine religiense, 1883. decz. 15-iki szám.)

Assyriologikus műveinek azon részét, mely a szentirástudományokra vonatkozással bir, elsoroltuk a mult évi deczemberi füzetben a nagy tudós nekrológjában. Többi munkájának czimeit el kell hallgatnunk, hogy az Origines de l'histoire ismertetésére térhessünk át.

Mit akart szerzőnk ezen művével? Egy nem hittudományi, hanem „tisztán tudományos," tehát történeti és régiségi kommentárt adni az emberi nem őstörténelméhez, a keleti népek hagyományai alapján. Keresztény meggyőződését nyiltan bevallja — és volt már alkalmunk eziránt tett szép nyilatkozatait közölni. De ami a tudományt illeti, azt mondja, hogy ő nem ismer keresztény és szabadon gondolkozó tudományt; szerinte csak egy tudomány van, mely az igazságra törekszik. Tulajdonképen igaza is van — a tudomány egy, csak a tudósok vannak két táborra oszolva. A tudomány a vallással nem ellenkezhetik, miután már tárgyaik is egészen mások — még Schäfernél is tovább megy, de mindenben nem is mernők követni.

A mű tartalmának részletesebb elmondására ki nem terjeszkedhetünk, mivel akkor a jelen Sion füzet jó részét

[1] Sion 1883. 952. l. Van den Gheintől a „Précis historiques" febr. füzetében (külön is megjelent) vagy Le Hirtől a „la Controverse et le Contemporain" jul. aug. és szept. füzeteiben.

ismertetésünk töltené be. Azért itt rövidre fogjuk a tollat. Ez legyen ismertetésünk első része. A másodikban körvonalazzuk Lenormant művének hasznát a hittudományokra nézve; a harmadikban pedig érintünk egy-két pontot, hol szerzőnk talán túlságosan engedett a rationalista értelmezőknek és hitetlen történettudósoknak.

Az egész mű fel akarta ölelni a genezis tíz fejezetét, a másodiktól a tizenegyedikig; de a kérlelhetlen halál megakasztotta a munka befejezését. Japhet fiai nemzetségtáblájának végén. Hiányzik tehát a chamiták és szémiták genealogiája Nimroddal együtt, azután a bábeli torony-építés, nyelvzavar és Ábrahám őseinek története. Tárgyának feldolgozásában, különösen a felosztást illetőleg, nem ugy járt el, mint rendszerint a kommentátorok, minthogy műve nem is akar a szó szoros értelmében vett magyarázó kommentár lenni, nem ragaszkodik a szentirási szöveg verseihez, hanem az összefüggő tárgyhalmazt fejezetekre osztja.

Az első kötet első 491 lapja nyolcz fejezetben adja elő az emberi nem történetét a vízözönig; a 493 laptól a tárgymutatóig (619. l.) öt nagybecsű függeléket találunk, melyek a babyloni és phoinikiai őskori hagyományok teljes szövegét közlik, és pedig a klasszikus irók idevágó töredékeit franczia forditásban, a feliratokon találtakat pedig ezenkivül az eredeti assyr nyelven (de latin betükkel.)

Tárgyalását az ember teremtésénél kezdi; a hexaemeront mellőzi. Igaz, hogy ez szerintünk sem tartozik tulajdonképen a történethez és igy nem is tárgyalandó ily szempontból az Origines de l'histoireban, de mint az őskori traditiók egy kiegészitő részét mégis szerettük volna látni Lenormant tudományos apparatusával feldolgozva. De ezen megjegyzésünk nem kritizálásnak, hanem félig sajnálkozásnak, félig amolyan jámbor óhajtásnak akar vétetni.

A vízözön történetét letárgyalva, az első kötet véget ér. Ennek általánossága felül szerző a XIII-ik fejezetben

igéri véleményének kifejtését; de ezen fejezet nem lett befejezve és igy ezen kifejtés is elmaradt.

A második kötet a kilenczedik fejezettel kezdődik, mely az Araratról és az Édenről szól, értekezik azután Noe és fiai történetéről, a nemzetség táblárol általában és ennek Gomer, (és fiai) Magog és Madai neveiről az 528-ig lapig. Erre egy függelék következik, mely Delitzschnek a paradicsomról eszközölt kutatásait birálja (nem fogadja el az eredményt, de az ott, különösen a függelékekben felhalmozott földrajzi jegyzetek nagy értékét elismeri.)

A második kötet nemrég megjelent második része folytatja a nemzetségtábla részletes tárgyalását; Japhet ivadékait le is irta; de ezen leirás végén ezen szavakat olvassuk: „L'auteur en était arrivé ici de son travail, quand il a été frappé par la mort, le 9 décembre 1883."

Jeleztük tehát röviden a kitünő munka tartalmát, s ezzel áttérünk az ismertetés második részére, előadjuk annak fontosságát a hittudományokra nézve.

Mint már fentebb említettük, Lenormant nem annyira hittudományi, mint inkább tisztán tudományos művet akart adni a közönség kezeibe, és alább lesz alkalmunk kimutatni, hogy csakugyan a szorosan vett theologiai dolgok tárgyalásában remekelt szerzőnk legkevésbé. De azért az iró keresztény meggyőződéséről minden sor tanuskodik. Programmként mondja ki, hogy ő a történelemben Bossuet iskolájának hive, mely a történelem középpontját a Golgotha hegyén ismeri fel.

A keresztény meggyőződés tehát legkevésbé sem hiányzik, és mégis úgy írt Lenormant, hogy egy rationalista sem ellenezheti a saját álláspontjából az ő levezetéseit; a theologiai kérdéseket nem tárgyalja, és ha a történeti és régiségtudományi kérdéseket úgy oldja meg, miként a katholikus tudomány, akkor ezen megoldás helyes voltát tisztán profántudományos argumentumokkal teljesen be is igazolja.

Nem jellemezhetem jobban Lenormant művének theologiai fontosságát, mintha azt a keresztény hitvé-

delem arzenáljához hasonlitom. Nem csatatér a munka, melyen az ellenfelet leterítve tekinthetjük, hanem csak fegyvertár, hol a hitvédők felvértezhetik magukat . . . . Nevezhetjük továbbá ezen művet encyclopaediának a keleti őskori hagyományokra nézve. Aki tehát a genesist kommentálni akarja, az szedje adatainak egy részét Lenormant ezen munkájából, és nagy szolgálatot tenne a katholikus tudománynak, ki a Lenormant nagyszerű kutatásai által hangyaszorgalommal összegyüjtött adathalmazt szorosabban theologiai szempontból átdolgozná és igy uj rendszerbe szedve kiadná vagy Lüken Henriknek némely pontban már elavúlt, de külömben igen jó munkáját Lenormant nyomán átdolgozná.

Lenormant kutatásai annál fontosabbak, minél kevésbé van művelve a tudományok királynőjének, a theologiának azon provincziája, melyet a hagyományok tudományának neveznek. Pedig, hogy ez ugyancsak még nincs kikutatva, arról tanuskodik azon tény, hogy még a fundamentalis dolgokat illetőleg sem jutottak megállapodásra a tudósok. Ilyen csakugyan alapvető kérdés az, mely a szentirási és pogány hagyományok hasonlatosságának alapoka körül forog. Pedig itt eddig nehéz tisztába jönni, egyelőre nyélbe ütni nem lehet a dolgot.

Mig fundamentalis tényekről is vitatkozunk, addig nehezebb is megfelelnünk az ellenséges obiectiókra; szem előtt kell tartani mindenféle lehetőséget, ami mindig igen körülményes és mégis föltétes megoldásokat eredményez.

Azért teljesen igazolt azon törekvés, melyet most sokan az őstraditiók tudományára fordítanak, és miután a rendszeresitést az anyaggyüjtésnek kell megelőznie, azért nem tagadhatjuk az Origines de l'histoire fontosságát.

Ki kell azonban jelentenünk, hogy a munkát, melyről szólunk, ezért nem tartjuk kizárólagos adathalmaznak, mintha az minden rendszert és minden közvetlen hittudományi értéket nélkülözne: Lenormant, mint a tartalom

rövid jelzéséből is kitünhetik, nem rendszernélküli művet irt; csakhogy rendszere inkább történelmi, mint theologiai; a theologusnak egy általánosabb és elvontabb, inkább philosophiai részt kellene előrebocsátania, melynek a történeti fejtegetés csak gyakorlati kommentáriusát képezné. A hittudományi kérdéseket sem kerüli ki egészen a szerző; nem ugyan a szorosan dogmatikai kérdések (pl. az eredeti bűn mivolta stb.) azok, melyeket bővebben tárgyal; de sok dolog van, mely a dogmákkal szorosan összefügg; ilyenek az úgynevezett dogmatikus tények és más nem ugyan egészen ezekkel egyenrangú, de mégis ezeket többékevésbé érintő vagy megközelitő események.

Ezek azok, melyeknek tárgyalásában szerzőt nem nevezhetjük mindig szerencsésnek. A franczia és belga katholikus közlönyök sokszor panaszkodtak Lenormant merész exegesise fölött; és pedig többnyire joggal. Igy igen tág téren akalmazta az allegorikus magyarázatot, Origenest és Cajetan biboros főpapot tartva szemei előtt, de jól mondja Le Hir abbé a Controverse szept. füzetében, hogy azért Origenes és Cajetán kardinális is aligha irnák alá Lenormant minden ilyenféle értelmezését. Vannak továbbá benne oly állitások, melyeket bizonyos értelemben talán el lehetne fogadni, de melyek mégis sokak részéről a „male sonans“ censurában részesülnének (pl. hogy a genezis 2-ik fejezetében Isten majdnem leszáll egy demiurgus proportióihoz. I. k. 43. l.)

Mellesleg emlitjük, hogy a pentateuchust nem tartja egyetlen szerző művének; az Istennevek szerint való feldarabolásnak hive. Ez külömben nem eretnekség, katholikus tudósok is vannak, kik osztják véleményét, anélkül, hogy az egyház beleszólna. Azoknak nem is adhatunk igazat, kik őt emiatt is tulságos engedékenynek állitják a német rationalismussal szemben (pl. Le Hir id. h.)

Hogy Éva alkotásáról miként nyilatkozik, tudják tiszt. olvasóink a Sion tavalyi folyamának 799-ik lapjáról.

De mivel bizonyitás nélkül kritizálni nem szándékunk, a bizonyitások belekeverése pedig nagyon is kitá-

gítaná jelen ismertetésünk kereteit, azért nem is folytatjuk lajstromát azon nézeteknek, melyeket a nagytudományu szerzővel nem oszthatunk. Ezekről külön majd alkalom adtával többet!

Halász Ágost.

Allgemeine Moraltheologie. Von Dr. Joseph Schwane o. ö. Professor der Theologie an der königl. Akademie zu Münster. Freiburg. Herder. 1885. Nyolczadr. 207 l. Ára 3 M.

A német irodalomnak mult évre eső 15607 terméke közt a theologia 145 művel szerepel. Mindenesetre tekintélyes számok. Ezen irodalmi termékenységnek, mely minden ágra kiterjed, kell betudnunk azt, hogy a kath. erkölcstan irodalma is az utolsó években szemlátomást gyarapszik. A nyolczvanas évek különösen lenditettek az iró kedven és a bátorságon, melynél fogva a nagy elismeréssel fogadott egyik mű nem lohasztotta le a következőnek reményét. Igy látjuk az egymást követő művek már is hosszú sorát, s nem látjuk még eddig végét.

Az itt ismertett általános erkölcstan harmadik kötetét képezi az egész, már jóval előbb kiadatni kezdett műnek. Szerzője ismeretes alak a német kath. tudósok közt, és veterán tanár. Már 1855. adta elő az erkölcstant, s a harmincz éves studium e könyvben fakasztja gyümölcsöt rejtő virágát. A számtalan tanitványnak ezáltal szives emléket kiván a szerző nyujtani együttes, közös fáradságaikra, melyekben a tanár bizonnyára nem kevésbé osztozott, mint a tanitványok. De tagadhatlan, hogy csak okadatolatlan szerénységnek volna betudható, ha a tudós szerző csak ezen körre gondolt volna hathatni, s erre is emlékképen; mi ellenkezőleg azt hiszszük, hogy műve minél szélesebb elismerést fog aratni.

A beosztást illetőleg nincs sok szavunk. Aki más neműt keres, mint a melyet a régi traditio és az új tudósok szokása követ, az bizonyosan nem fog jobbat, de rosz-

szabbat találni. A bevezetés után (§§. 1—10) három főrészben tárgyalja az erkölcsi törvényt (§§. 11—31), a lelkiismeretet (§§. 32—43), és az erkölcsi cselekedeteket és állapotokat (§§. 44—75).

A kifejtés egyszerű és világos; igazán meglátszik minden paragraphuson, hogy a megfontolás vezette a tollat, és sokszor húzott át valamit, amin fönakadt. A probabilismus és a többi rendszer ismertetése igen sikerült, rövid, világos, s emellett nem zárja el a tanultabbtól a kilátást az összefüggő kérdésekre és következtetésekre, sőt többször ügyesen megnyitja azt. Óvatosan szól a határról, melyet a probabilismus elé vonnunk kell, nehogy elterpeszkedve elláposodjék éltet adó vize. Sz. Alfonz az ő vezércsillaga, de nem a szellem nyűgözésére, nem az értelmi munka kényelmes föladására, mely tanto duce és doctore nem tenne mást, mint utánna irni és mondani, amit már jól megmondott és megirt.

Egyes kisebb elhagyások, melyeket más ismertetések fölsorolnak, egészen lényegtelenek, sokszor alighanem csak azért találkozunk velük, mert szükségtelen volt fölemliteni vagy taglalni azt, ami a teljességhez ugyan megkivántatik, de az illető tárgy vagy kérdésnél egészen fölösleges. Az irályban pedig nincs tekintete másra, mint a präcis és világos kifejezésre, azért nagyon egyszerű, de kiváló diszét képezi a folyékonyság és a kerekdedség, rövid és tömött, de csak a szószátyárság elkerüléseig. Csak ezen iránya az irálynak lehet ajánlatos tankönyvek irásánál; már is észrevesszük, hogy némelyek az eredeti s épen azért sokszor képes, allegoriás nyelvet használják a fensőbb tankönyvek megirásában, de ugyanezeknél a tapasztalás azt is mutatja, hogy inkább más térre valók, hol ha nem is értünk mindent, se baj.

Dr. Petheő.

Valeria oder der Triumphzug aus den Katakomben, historische Erzählung von A. De Waal, Regensburg. Pustet 1884. Negyedrét. Képekkel. Ára 6 frt.

(Folytatás.)

Constantin 312-ki ősszel Galliából haddal készül a trónbitorló Maxentius ellen. Gordianus jóspap kedvezőtlen jeleket olvasván ki az állatáldozatból, ellene van a hadjáratnak. Constantin már-már felhagy hadi tervével. Ekkor az égen a leáldozó nap fölött megjelenik a görög irás: ἐν τουτο νικᾶ, Krisztus monogrammjával XP fölötte. Candidus százados (keresztény ifjú) kitárt karokkal s könybe lábadt szemmel üdvözli az égi jelet s jósolja Constantinnak, hogy ő e jel erejében, melyben az ég maga szól hozzá, lefogja győzni ellenségét. Constantin, nem figyelve Gordianus ellenkező magyarázatára, a lyoni aranymüveseknél hadizászlót készíttet, melynek hegyére a szokásos sas helyébe Krisztus monogrammját tűzi fel, aranyból verve. Ez a labarum, (praemium laborum) a seregnek ezentúli fő hadizászlója. Zászlóvivőnek Candidust nevezi ki Constantin. Candidus annál inkább örül a hadjáratnak, mert Rómában viszontlátni reméli anyját, a nemes Irénét, Castulus özvegyét, kitől már évek óta elszakasztva van.

Rómában ez idő szerint Aradius Rufinus a városfőnök (Praefectus Urbis) Maxentiusnak úgy, mint Constantinnak egykori bajtársa Constantius Chlorus hadaiban. Rufinus Nicomediában nőül vette volt Sophroniát, keresztény szülők leányát, kivel három fiu- és egy leánygyermeket nemzett. A leány neve Valeria, a történet hőse. Ez anyjával háboritlanul s buzgón gyakorolja vallását, Rufinus ugyanis házassága előtt megfogadta volt Sophronia szüléinek, hogy ezt vallása gyakorlásában nem fogja háborgatni. Fiai nevelését Lactantius Firmianus rhetorra bizta, kit Diocletian 301-ben Afrikából Nicomediába hítt meg. Hogy Lactantius, elvállalván a fiúk nevelését, nem sokára keresztény lett, azt Rufinus nem is gyanitja. A három fiú utóbb Licinius császár hadaiban szolgált.

Maxentius, politikai tekintetekből nem ujította meg Diocletian véres edictumait a keresztények ellenében, de azért mégis üldözte őket. Külömben is zsarnok volt. A népet roppant terhekkel nyomta, a nemességet pedig vagyonkobozással s börtönnel félelemben tartotta. A zsarnok büneihez tartozott az is, hogy amely római nőre szemeit vetette, azt magához hozatta s visszaélt vele.

Egyik nap Sophroniáért is küldi szolgáit. Ez maga van otthon, nem tud menekülni. Kis várakozást kiván, míg felékíti magát. Szobájába visszavonulván, előbb hogysem hűtlen legyen házassági frigyéhez, tőrrel végzi ki magát.* Mialatt ez történik, Rufinus hivatalában el van foglalva. Sophronia az ő számára sorokat hagyott hátra, melyekben érzékenyen bucsút vesz tőle. „Krisztus elfogja fogadni lelkemet — mondja a végén — és amit én az életben ki nem esdhettem számodra, azt kiesdhetni reménylem, ha mint vértanu fogok imádkozni éretted. Valeria, kedves gyermekem, vigasztald atyádat, ajánld őt az egyház imáiba, legyen gondod szegényeimre.“

Nagy, úgy a férj, mint a leány fájdalma, de menynyire külömbözik a keresztény leány megnyugvása a hitetlen férj reménytelen fájdalmától! Alig, hogy értesül Iréne az ő meghitt barátnéjának, Sophroniának haláláról, azonnal a házhoz siet, intézkedik a családdal a halott eltakaritásáról, vigasztalja a kesergő hátramaradtakat, elbeszélvén nekik, a mi szomorú érte őt is életében. Elbeszéli nekik, mikép temettetett el elevenen Castulus férje Maximilian alatt egy homokbányába, mikép vettetett ő maga és két leánygyermeke külön-külön börtönre azért, hogy a nyilak alatt ki nem múlt Sebestyént házuknál elrejtették; mikép találtatott egy nap két leánya halva,

* Sz. Ágoston (de Civ. Dei L. I.) mondja ugyan, hogy senkinek sem szabad életétől megfosztani magát, még a szüzesség megőrzése kedvéért sem, mindamellett (cap. 26.) beismeri, hogy ha Isten ugy parancsolja és ezt kétséget kizárólag megismerteti; az engedelmesség nem vétek. Említi azután a sz. nőket, melyek az üldözés idejében, erényöket megőrzendők, a hullámokba dobták magukat s melyeknek martyriumát az egyház nagy tisztelettel üli.

börtönláztól felemésztve; mikép nyitotta meg neki a börtönt Maxentius trónralépése. De most — mondja — pusztán áll az életben, mint a lombjaitól megfosztott fa, egyedüli reménye még csak a Constantin hadainál távol lévő fia Candidus.

Rufinus még egyszer felolvastatja magának Valeria által Sophronia bucsúsorait, a mit megtévén a leány, mondja: „Atyám, ez édes anyámnak végrendelete, fogod-e teljesiteni?“ Rufinus hallgat, de a malaszt már működni kezd benne.

Constantin hadai átkelvén a havasokon, egymásután meghóditják Taurinumot, Brixiát, Veronát, és már Florenczet fenyegetik. A három csatában egymásután megvert fővezér, Rufus jelentést tévén Maxentiusnak, beszéli hogy Constantin hadai egy a keresztények Istenének nevét jelentő jel alatt harczolnak ily hősiesen s győzedelmesen. Mire Maxentius haragra gyulván, magához rendeli irodafőnökét, Heracliust. Ez hitehagyott keresztény, születésére nézve pedig görög, Athenből jött Rómába Diocletian alatt. Mint minden hitehagyott, úgy ő is dühös ellensége a keresztényeknek, annál dühösebb pedig, mert nem sikerült neki, amint ő kivánta, minden vezeklés nélkül visszafogadtatni az egyházba. Maxentius meghagyja neki, hogy Rufinus városfőnöket börtönre vettesse azért, hogy Róma ostrom esetére nincsen elegendő élelmi szerekkel ellátva, amint ezt Rufus fővezér panaszolja. Heraclius, ki Rufinust nagy tekintélye miatt gyülöli, kedvező alkalmat talál, ezt még arról is gyanusítani a császár előtt, hogy ő nyilván Constantinnal, egykori bajtársával egyetért, mert külömben nem mulasztja vala el, Rómát elegendő élelmiszerrel ellátni. Maxentiuson fog a gyanu. De a császár még a keresztényekre is boszankodik a Krisztusjel miatt. Azért meghagyja Heracliusnak továbbá azt is, hogy Rómát ez államellenes fajtól megtisztitsa. Az álnok és számitó Heraclius, hogy magát Constantin győzelmének esetére is, mint a keresztények jó barátja, biztositsa, azt a keresztényeknek látszólag kedvező s engesztelékeny mó-

dot ajánlja Maxentiusnak, adná vissza a keresztényeknek a betiltott coemeteriumokat, ezekbe ők — úgy mond — mint egérfogóba fognak belemenni, amikor egy csapásra érheti őket.

Sophronia az appiai uton fekvő katakombákban temettetik el. Oda kiséri tetemét hű férje is, de aki, mint hitetlen, nem bocsáttatik a miseáldozathoz, hanem az alatt Severus szerpap körülvezeti őt a katakombákban, figyelmeztetvén őt az egyik másik sirfelirásra. Rufinus meg van hatva, olvasván az annyi reményt s szeretet kifejező felirásokat. De még mélyebben meg van hatva, mikor Sophronia sirjához visszatérve, hallja az e körül egybegyült keresztények imáját s énekét. Maga is imádkozhatott volna velök a keresztények Istenéhez. Mielőtt a fossorok elzárnák márványtáblával a sirt, Rufinus még egyszer ráborul neje hullájára, s Valeria, ki buzgón imádkozik atyja megvilágitásáért, e szavakat hallja ajkairól: „Szeretett nőm, legyen a te Istened mihamarább az én Istenem is.“ Ime Sophronia imája Isten trónja előtt működni kezd! Hazamenet Melchiades püspök Valeria esedezésére Rufinushoz csatlakozván, beavatja röviden a keresztény hit alapigazságaiba.

Amint Rufinus hajnalban házához visszatér, azt hallja házmesterétől, hogy távollétében kutatás tartott a háznál és hogy a praetor szolgái várják is már, miszerint őt a mamertini börtönbe a praetor elé vigyék. Rufinus praetornál Heracliust is találja, ki Constantin neve alatt leveleket hamisittatván, Rufinust most felségárulásról is vádolja. Ez a hamisitott levelek nyomán csakugyan conspirált volna Constantinnal Maxentius Heraclius még a meghalt Sophroniát is belehozza az ügybe, azt állitván róla, hogy ő is részese volt az összeesküvésnek, melynek felfedezését miután előre látta volna, félelmében életének véget vetett. Heraclius Sopronia halálának ilyetén magyarázata által elháritani akarta császári urától a gyülöletet, mert egész Róma fel volt háborodva, hogy Maxentius igy mert bánni egy előkelő római nővel. Rufinus hasztalan védi magát:

a Heraclius által befolyásolt praetor halálra s javainak elkobozására itéli el őt. A zsarnok császár akarata törvény.

Valeria a katakombákból Irenével Rustica gyermekágyas pórnőt ment látogatni a tiberentúli negyedbe. Mialatt ott mulatnak, haza jön Rustica férje, Mincius fossor s jelenti, hogy Valeriát otthon várják. Mennyire megrémül, mikor otthon hallja, hogy atyját a mamertini börtönbe vitték! Ide záratni bizonyos halál. S atyja meghaljon, mielőtt kereszténynyé lett volna!? Irene tanácsára a börtönőrt pénzzel igyekszik megnyerni, hogy atyjához férhessen; de a börtönőr Heracliushoz utasitja őt. Mily nagy áldozatába kerül a keresztény szüznek a hitehagyottnál kegyelmet keresni! Meghozza még is az áldozatot, főkép atyja lelkének kedvéért. Heraclius elfogadja őt, de csak azért, hogy Rufinus elleni boszuját kielégitse, és kemény, lealázó szavakon visszautasitja kérelmét. Itt Heraclius fia, Sabinus ifjú lép közbe. Elfogad Valeriától pénzajándékot és a maga felelőssége alatt elvezeti őt a börtönbe. Később még arra is vállalkozik az érzékies, pénzszomjas ifjú, hogy kieszközöl Rufinus számára teljes szabadságot, ha Valeria neje lesz. Sabinus akként számit, hogy a tizenhat éves bájos Valeriában nemcsak előkelő patricius családból veend nőt, hanem vagyonos egyszersmind, mert Rufinus szabadságával visszanyerendi javait is. Valeria, szemmel tartván atyja lelki üdvösségét, meghozza hősies szeretetében még ezt az áldozatot is. Sabinus s anyja Sabina rávették Heracliust, hogy Rufinust szabadon bocsássa.

Rufinus a börtönben visszagondolván javaira, előkelő állására, páratlan nejére s reményteljes magzatjaira, melyeket most mind egy csapásra elvesztett, kétségbeesésében szinte őrjöng. A láncz, melylyel őt a kegyelem a kereszthez füzte, megszakadt a balsors viharában. Valeria bejutván a börtönbe, legott felismeri atyja szánandó lelki állapotját. Szeretetében mindent elkövet, hogy a hit megszakadt fonalát ismét egyesítse. Isten erőt kölcsönöz a szűz szavainak és a magzat szavaival egyesül az anya

imája Isten trónja előtt. Rufinus kezdetben kétkedő mosolylyal hallgatja a leány érveit, de amint felháborodott, lelkében csillapul a hullám, azonnal keresztül tör ismét a sötét éjen a világosság sugara, s miután Valeria még Sophronia végszavaira s Isten előtti imájára is figyelmeztette atyját: a malaszt ereje által meggyőzve mondja: „Igenis most ujra hiszek, édes gyermekem, s hinni akarok mindent, amit te hiszesz és amit anyád hitt, és szivesen halok meg, hacsak mint keresztény halhatok meg.“

Amint Valeria ezek után örömmel jelenti atyjának, hogy szabad, és a leány szavainak beigazolására a börtönőr is megjelenik, hogy leoldja Rufinus lábairól a lánczokat s kivezesse a napvilágra: bámulatában kérdi leányától, mikép nyerte meg számára ezt a kegyelmet, vajjon a császár lábaihoz borulva esdette azt ki? Mikor Valeria hosszú vonakodás után enged elvégre atyja unszolásának s megmondja, hogy mi áron szerezte meg neki a szabadságot: Rufinus meghatottságában nem talál szavakat, csupán könnyeket, mig végre igy szól leányához: „Ha neked nem, úgy nekem magas ez az ár. Kivánhatod-e te tőlem, hogy én örökké azt a szemrehányást tegyem magamnak, hogy az arasztnyi időt, mely éltemnek még engedve van, egyetlen leányom boldogságának árán vásároltam meg? Isten jutalmazza meg neked az áldozatot, melyet te kész vagy értem meghozni, mert csak örök jutalom méltó ár az ily gyermeki szeretetért; de én inkább ezer kint és halált akarok szenvedni, mintsem a leányok legnemesbikén ily lélekvásárt elkövetni.“ — Azután a börtönőrhez fordulva mondja: „Én e helyről nem távozom. Menj és jelentsd meg Heracliusnak, hogy mi keresztények vagyunk és hogy én már ezért is visszautasitom az ő feltételeit.“

Heraclius és családja nem lévén elkészülve az ily visszautasitásra, dúlnak, fúlnak megaláztatásukban. Hogy a város főnöke nyilvánosan kereszténynek vallja magát, ez még inkább növeli boszújokat. Sabinus lehütő gyanánt jelenti atyjának, hogy ő Rufinust s Valeriát a börtön leg-

mélyebb fenekére vettette. „Ott haljanak éhen mindaketten“ hozzá teszi boszúsan Sabina.

De Heraclius boszuállása más módot talál ki. „Az öreg — ugy mond — és nem a leány hiusitotta meg ter vünket. A leány koldus életet éljen, ez jobban fog fájni az öregnek, mintha együtt meghalnának. Vezettesd ki mind a kettőt a börtönből — mondja Sabinushoz — és Rufinust add ki a basilika épitészének. Herculesre esküszöm, hogy az ő vére első fogja festeni a circus falait.“

Az elkobozott apai házból kiűzött Valeriát a nemes Irene veszi fel lakában. Rufinus és vele számtalan keresztény a biró elé hurczoltatnak, s egyszerű bevallásuk, hogy ők keresztények, elégséges arra, miszerint mint az összeesküvés részesei s felségárulók halálra s javaik elkobozására itéltessenek. A férfiak kivégeztetésök napjáig a császári basilika épitésénél, mint munkások alkalmaztattak, a nők a mamertini börtönbe zárattak.

(Folyt. köv.)

Várnai.

VEGYESEK.

(*Ő Emja*) megszentelvén a budapesti kath. legényegylet házát, (kivonatban) ekképen szólott. „A legényegyletet, a katholikus iparossegédek társulatát Kolping Adolf tervezte, megalapitotta, aki maga is tiz éven át iparos inas és segéd volt, a czipészmesterséget üzte; tanult sokat és jót, a papi pályára lépett, káplán lett Elbersfeldben, Németország e nagy iparos városában. Saját tapasztalatából tudta, hogy az iparos segédek izmos karját, testi erejét mindenki igénybe veszi, de szellemi állapotával nem törődik senki. Tapasztalatból tudta, hogy az iparos legény csak műhelyhez tartozik, nem családhoz, ez egyik baj,

aztán a vasárnapi munka és hétfői dőzsölés, végre iszonyú veszélyek fenyegetik a legényt vándorlásában, hol kalauz, tanácsadó nélkül erkölcsileg, anyagilag oly gyakran tönkre megy. E bajokon segiteni akarva alapitotta a legényegyletet, követve ebben azt, aki a földön a munkát becsültté, tiszteltté tette Jézus Krisztust. Kolping az ő egylete által azt akarta elérni, hogy az iparos-ifjuság élte virágát dorbézolás által el ne hervassza, egészséges érzületű, művelt iparos osztály képződjék. 1849-ben Kölnben 7 segéd által környezett asztalnál veté meg alapját az első legényegyletnek, s 16 év mulva, 1865. deczember 4-én, mikor meghalt, 410 városban 600,000-nél több taggal rendelkező egyletek voltak, s belőlük már akkor háromszázezer tisztes iparos került ki. Magyarországon ez az első legényegyleti ház, a szeretet filléreiből épült, fölszerelése is jótékony adományokból gyült. A jótevők közt első helyen áll a főváros, (éljenzés) ez adott telket. „Legkedvesebb kötelességemnek ismerem — mondá a herczegprimás — a fővárosnak itt a nagylelkű adományért hálás köszönetemet kifejezni nemcsak a magam, hanem a katholikus legényegylet nevében is, (zajos éljenzés) de nem mulaszthatom el továbbra is kegyébe és pártfogásába ajánlani. Az egylet igazgatói és elöljárói vezessék az egyletet ugy, hogy tagjai hasznára váljanak a fővárosnak, egyháznak és hazának (éljenzés) vezesse a legényegyletet a kölcsönösség; a kölcsönös támogatás, buzditás forraszsza egygyé minden tagjait s ülje a legényegyletben is, mint üli az egész világon diadalát a tevékeny felebaráti szeretet. Nem végezheti szavait anélkül, hogy ő felségének a királynak ne kivánja, hogy az Isten őt sokáig tartsa. Harsány éljenzés közt fejezé be szavait Simor. Ezzel az ünnepély véget is ért, a vendégek oszladozni kezdettek. Siffer Ferencz, az elnök felkérte Ő Eminencziáját, hogy irja be nevét a vendégkönyvbe. — Nem kerül semmibe? kérdé a főpap. -- Nem, felelt az elnök. Ő Emja beirván a könyvbe nevét, (felszentelte és megáldotta 1885. ápril 26-án, bibornok herczegprimás János esztergomi érsek) igy szólt

Sifferhez: De én meg akarom fizetni a taksát, itt van husz darab százas a házatokra. — A kath. legényegylet háza egy emeletes, de magas szouterrain helyiségekkel. A szouterrain magában foglalja a házi vendéglőt, torna-termet, házmester lakást; a földszinten van a társalgó, olvasó és nagy terem, iroda és elnöki lakás. Az emeleten van a tanuló-szoba, háló-terem, átutazó vándorlegényeknek (20 ágyra) s egyéb helyiségek. Az épületet Palóczy Antal terve szerint Knotz S. építette, került 36.515 frtba, miből 15,800 frt még adósság.

(Jeruzsálem és Lourdes.) A szent föld számos helyén tisztelik a lurdi eseményeket; magában Jeruzsálemben több szentélyben. A Hakeldama terén megvan a barlang pompás másolata. A harmadik (1884.) franczia zarándoklat egynehány tagja a jeruzsálemi iskolatestvéreknél szállásolt, ezek között volt Vachia plébános (curé de La Moth-St-Jean). Egy nap mondják társai: „ugyan illik-e, hogy e szép tájat lourdesi barlang nélkül hagyjuk? Vachianak e kérdés szivét érintette; ugyanis ő már sokszor zarándokolván Lourdesba, számos ily barlangot épitett. Legott elhatározták, hogy épitenek. A jó plébános, épitész, vállalkozó és kőmives egy személyben. Homokot, meszet vásároltak, az odavaló katholikusok pedig annyi követ, sziklát hoztak a vidékről, hogy Vachia 10 nap alatt pompás barlangot épitett, mely 8 méter magas, 7 méter széles s 6 méternyire mély. Ugyanott bevégezhették a májusi ájtatosságot. Sajátszerű tünemény, hogy akárhol épitenek barlangot, mely a jelenésre emlékeztet, vagy felállitják a lourdesi Boldogasszony szobrát, számos imameghallgatással válaszol az ég. Mintha másoltatnék Malachias jóslata, mely szerint az egész világon áldoztatik Isten tiszta áldozata (Mal. I. 11.) a Szűz Anya által megtisztitott imák szállnak az égbe. Egy másik jóslat valósulása: „boldognak hirdet engem minden nemzedék“ (Luk. I. 48.) a lourdesi események által nagy mértékben mozdittatik elő; mert most kelet ismeretlen pogány népei kezdik magasztalni az Isten anyját, s legtöbben azon ismerik meg őt, hogy Bernadettának megjelent.

(Megjelent.) 1. A kath. főpapok- és főuraknak a középiskolai törvényjavaslat felsőházi tárgyalása alkalmával mondott beszédei. 1883. Sajtó alá rendezte, előszóval s bevezetéssel ellátta: Paszlavszky Sándor, kassai egyházmegyei áldozópap és nevelő. Kiadta Szüts és Társa kath. kath. könyvkereskedése s egyházi szerek műintézete Budapesten (sz. Ferencziek bazárja 16 sz.) Füzve 1 frt 50 kr. Kötve 2 frt. Diszkötésben 2 frt 50 kr. Budapest, 1885. Nyomatott a „Hunyadi Mátyás" intézetben. Nagy 8-ad r. XLIII+157 lap. A finom papiroson és diszes nyomtatásban megjelent munkát figyelmesen átvizsgálván, örömünknek adunk kifejezést, hogy a fennevezett főrendiház beszédek gondosan irt előszóval s az egész vita történetét megvilágitó bevezetéssel kerültek a t. nagy közönség elé. Mindenesetre elismerésre méltó, hogy ama korszakot alkotó fejtegetéseket, melyek tanügyi kérdéseinket ugy egyházpolitikai, mint neveléstörténeti szempontból a legfényesebben világitják meg, oly könnyen hozzáférhető alakban birhatjuk. E könyv megjelenése határozottan irodalmi nyereség. — 2. „Virágcsokor a katholikus gyermekkertből." Második kiadás. Hattler F. S. J. nyomán Tóth Mike, Jézus társaságának tagja. A kalocsai főegyházmegyei hatóság jóváhagyásával. Kalocsán, 1885. Nyomatott Holmeyer Ferencznél. A derék, mondhatni hézagpótló mű második kiadását is melegen ajánljuk m. tiszt. olvasóink kiváló figyelmébe. Megrendelhetni a ft. szerzőnél Kalocsán; ára 40 kr. — 3. „Botrányok-botránya röpiratokban: Válaszul irta egy országgyülési képviselő." Nyolczadrét. Budapest, 1885. Kiadta Szüts és Társa. Ez a röpirat válaszul szolgál a mult napokban megjelent azon két röpiratra, amelyben a magyar papság igazságtalan és sértő támadásnak van kitéve. Sorba veszi a vádpontokat s egyenként semmisité meg azokat, az ész és a történelem fegyverével. Jelesül kiemeli a főpapság hazafiságát s nemzeti irányu politikáját; kiemeli a magyar főpapságnak az 1848-ki alkotmány körüli érdemeit. Visszautasitja azt a sértő értelmezését Schlauch püspök beszédének, mintha annak éle

a képviseleti alkotmány ellen irányulna. A papi javak politikai és nemzetgazdászati jelentőségét a századok tapasztalataiból kimutatja. Ára 60 kr; ajánljuk olvasóink figyelmébe. — 4. Magyarhon ezredéve, költemény három részben. Irta Ney Ferencz. 1885. Budapest. Nyomatott Wodianer F.-nél. A pompásan kiállított 155 lapnyi mű dr. Majer István vál. püspök urnak, az országos István Bácsinak van ajánlva régi barátság emlékeül. A barátságnak szentelt, lelkes szavakban irt ajánláson kivül három részből áll e költemény, u. m. Ünnepi ének 3—8 lap. Millenium a II. rész. A nemtők, idyll, 11—24 lap. Millenium III. r. szellemek gyülése melodrámai költemény 3 szakaszban 25—155 l. Lelki gyönyörrel olvastam végig, mondja a „Közoktatás" e sajátságos, igazi költői kebelből áradt költeményt, mely annyi szépet, annyi fönségest tartalmaz, a mennyit a hazafiui lelkesedés hosszú évek során át nem nyujtott a nemzetnek. Az a lángoló honszeretet ujúl ebben meg, amely a Széchenyi, Vörösmarty kort oly magasan kiemeli hazánk történelmében. Annak a kornak utóhangja e mű, melyet csak oly ember irhatott meg a mai korban, aki azokat az óriásokat látta, csodálta, bámulta, akik az emberi tevékenység minden ágában annyira kimagaslottak, hogy azokhoz foghatót ma már keresve sem találunk, kivéve talán a jogos és jogtalan és nem ritkán a közjó rovására való meggyapjasodás élelmes mesterségében. Amint tudjuk, az első kiadás teljesen elfogyott s talán szabad reménylenünk, hogy az ősz fürtök alatt is fiatal lelkesedésű szerző nem fogja fáradságát sajnálni a második kiadástól sem. — 5. Kisebb dolgozatok a természettudományok köréből. Kiadja a Jézus-társasági kalocsai érseki főgymnasium természettudományi bölcselő köre. Kalocsa, 1885. Nyolczadrét. Kalocsán ft. Menyhért László Jézustársasági tanár vezetése alatt álló tanulmányait fönczimzett füzetben közzétette. Alapot és irányt nyernek ez által az ifjak arra, hogy a természettudományokkal keresztény szellemben foglalkozzanak, aminek fontosságát lehetetlen félreismerni. Tartalma felette érdekes: a legkisebb lények szerepe a betegségeknél, az ősnemződés,

gyilkos növények, Kalocsa utczai flórái, az érseki kert tavaszi flórája, vidéki kirándulások, holdfogyatkozás stb. — 6. „A népiskola és az egészségügy.“ Irta Dr. Walter Gyula. A szerző sajátja. Kapható Esztergomban, ára 1 frt. A jeles munka méltóságos és főtisztelendő dr. Majer István vál. stagn. püspök stb. urnak van ajánlva. Fogjuk ismertetni.

(*Latin s német kath. irodalom.*) 1. Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis in terris Coronae s. Stephani maximam partem nunc primum ex variis tabulariis, Romanis, Austriacis, Hungaricis, Transilvanis, Croaticis, Societatis Jesu aliisque fontibus accessu difficilibus erutae a Nicolao Nilles S. J. s. Theologiae et ss. canonum Doctore, horumque in Caesaria et Regia Universitate Oenipontana Professore publico ordinario, patrocinantibus almis Hungarica et Rumena literarum Academiis editae. I. kötet (XX. és 496 lap. II—1005.) Ára 6.50 vagy 13 mark. Első sorban hazánk egyházi történetét érdeklő adatok, fontos okmányok, hitágazati magyarázatok alkotják a nevezetes munka tartalmát. Szerző sokat utazván, eredeti okmányokat másolt s teljes fénybe deritette az egyesült görögök megtérési történetét. És más tényeket is teljes fénybe derit, mint például Tököly megtérését. Ajánljuk hazánk történeti kutatóinak a felette érdekes művet, mert kincsbányára akadnak. Kaphatják 13 intentio fejében is, kik latin levelet irnak szerzőnek Innsbrukba. Fogjuk ismertetni. — 2. Mansi: Sacrorum Conciliorum Collectio. Editio instaurata, mely fényvésetben állittatik elő, — megjelent az első füzet. Parisiis. Palmé. Nyomtatták Berlinben 1885. Az egész mű (mint jeleztük) 31 ivrét kötetben fog megjelenni. Az előfizetők számára egy kötet 28 markon árultatik, később, midőn az egész mű megjelenik, 40 mark lesz az ára. — 3. Weninger amerikai hitküldér beszédeiből megjelent azon kötet, mely apostolok, szerzetalapitók, védszentekről szól. Originelle praktische Festreden stb. Mainz, 1885. Kirchheim. Nyolczadrét 730 lap. Ez legkapósabb. — 4. Glaube und Leben. Von einem

Priester der Ges. Jesu. Regensburg, 1885. Pustet. Nyolcz. 591 lap. Ára 3 mark 60. A hit mivoltából kiindulva, mind azt felkarolja, ami reá vonatkozik, t. i. kijelentést, vallást, csalhatatlanságot, megigazulást stb., de legfőbb érdeme az, hogy a hit befolyását vázolja az életre, hol taglalja a felebaráti szeretetet, a keresztények viszonyát a felsőbbség iránt stb. — 5. Uebereinstimmung von Wissenschaft und Glauben in Bezug auf das heiligste Herz Jesu. Von A. Riche, Priester der Congregation von St. Sulpice in Paris. Autorisirte Uebersetzung, von Cleve Voss. 1884. Lentner (Raufinger-Strasse) München. A munkának czélja tudományosan bevitatni a Sziv jogosultságot arra nézve, hogy ez a szeretet jelvénye és igy a cultus tárgya legyen. — 6. Az innsbrucki Zeitschrift für kath. Theologie megjelent a II. füzet (IX. folyam), mely hasonlag nagybecsű értekezéseket foglal magában. Ide s tova a német hittani folyóiratok közt első helyet vivja ki magának. (Ára egész évre 3 forint.)

(*Cosi olasz ferenczes*) meghalt Francziaországban ezen év január havában. Arról nevezetes, hogy a chinai nyelvre uj betüket talált fel. Ugyanis a chinaiak irásnyelve 40 ezer képből áll, azért nem is lehet mind megtanulni; aki ötezer képet megtanult, az már nagy tudós (és méltán). Egész mondatsor szükséges egy eszmének kifejezésére. Például ʌ annyi, mint „ember;“ ʌ˘ annyi, mint „ember jár“ stb. Hozzájárul, hogy a chinai irás (mint Zottoli S. J. hires müvében, melyet a chinai irodalomról irt, olvassuk) négy féle, t. i. scriptura recta, expedita, quadrata, antiqua. Ezokon az irott és élő nyelv felette külömböznek. Képzelhetni, milyen nehézségeket érez az idegen, a szegény hitküldér, mikor chinául akar prédikálni! Eddig lehetetlennek vélték, hogy a chinai nyelvre betűket alkalmazzanak; de Cosi vállalkozott rá, és sok évi figyelmes gond után 34 betűre szedte a chinai hangokat. Nyelvtanát is félig megirta, a szótárba is kezdett. Ő Felsége királyunk adott neki nyomdát, mely miután az uton elveszett, ismételte a küldést. Az általa feltalált betükkel kinyoma-

tott első könyv ily czimet visel: „Május hava,“ a második „a tisztitó tüzben levő lelkek hava“ (november). A pogányok számára leforditott egynehány helyet a szentirásból, főleg olyanokat, hol a bálványok imádásáról van szó. Nagyon kivánatos, hogy valaki folytassa a nagyszerű művet, mert ily modorban egy év alatt is meg lehet tanulni a chinai nyelvet, mig a régi modorban tanulók 10 év alatt annyira viszik, hogy az ősrégi chinai csak minden második szavukat értheti meg. Az lesz China tudományának ujjászületése, ha Cosi módszere érvényesül.

(A chinai m. templom) ügyében Ürge főnöksége ilyen levelet adott ki: Lecturis Salutem in Domino! Infrascriptus Vicarius apostolicus Provinciae Tche-Kiang, in Sinis, attestor omnibus et Singulis quorum interest, D. Ignatium Ürge, Sacerdotem Congregationis Missionis, huic Vicariatui legitime incorporatum esse, inque praesentibus munere Directoris districtus Hangtchon fungi; eum porro operi restaurationis Ecclesiae suae pervetustae ac celeri fulcimento reapse perquam indigentis, non solum me sciente et permittente, sed imo me consilium ejus plenissime approbante, insudare, haud plane indignus cui Concives sui, Catholici incolae regni Hungariae, regni, inquam, inclyto nomine Mariano jure celeberrimi, stipem ferendo assistant, certo persuasi se, tali ratione hinc signum quoddam luculentissimum Sui erga Beatissimam Virginem Mariam amoris ac adhaesionis ob oculos quodammodo totius orbis Catholici ponere, inde pignus majoris profecto praesidii caelestis ac aeternae quondam retributionis in Sinu ejusdem Beatissimae Virginis ac matris Dei tuto recondere. Datum in Hing-do, an. Dm. 1885. die 12-a Februarii. P. M. Reynand C. M. Consecr. Eppus Felsulan. Vic. aplicus Tche-Kiang.

(Amerikai dolgok.) Boston amerikai tartományban a mértékletességi egyletek elhatározták, hogy a dohányzás Isten és az emberiség elleni vétek. Idáig még egy társulat sem vitte. Husz év előtt ugyanitt eltiltották az utczán való dohányzást, ez később elévült, de fentartatik azon

tilalom, mely szerint a prédikátoroknak még délután sem szabad dohányozniok. Több methodista felekezet, baptisták, presbyteriánok stb. elcsapták papjokat, mert valaki látta dohányozni. Szeszt, bort és dohányt egyaránt üldöznek ezen tartományban. — Nem a bor használata tiltandó el, hanem a visszaélés, a részegség. — Rome Go. városában a borárulók okosabb határozatot hoztak. Kijelentették, hogy akit egyetlen egyszer berugva látnak, annak bort nem adnak. E tilalom egyszeri áthágása 50 dollárral büntettetik. E határozatot a vendéglősök mind aláírták, egyuttal mindazon kocsma látogatók jegyzékét is elkészitették, akik immár részegek voltak. Ezen urak, ha józanon is érkeznek a bormérésbe, italt nem kapnak. Egy nehézség aggasztja a vendéglősöket. Ugyanis a részegségnek 15 foka van, tehát hol kezdődik a valódi részegség? Ezen tekintetben szintén akartak határozni, de nem lehetett; ezokon titkos megbizást adtak egymásnak, hogy a nálok megforduló psycholog, physiolog, és moralista vendég urak által fejtessék meg a kérdést. Csak annyit határoztak, hogy ha egyszer megállapitva lesznek a fokok, a 7-ik leszen elhatározó.

(Apró hirek.) A római ősrégi kolostort, Ara Coeli lerombolták, hogy helyén Victor Manonok emléket állitsanak; márcz. 14-én, születés napján letették az alapkövet. — A londoni püspök, Dr. Jackson meghalt; tehát a legjobb államegyházi javadalom üres. Van 2 palotája, 100 ezer forintja és 190 javadalma. A megholtnak volt 9 leánya, mind férjhez adta, s minden vejének jó plébániát adott pompás berendezéssel. — A dublini prot. érsek French, csakugyan megtért; most Rómában időz. — A jeruzsálemi egyházmegye tagjai: 12 kanonok, 8 tanár, 20 hithirdető (lelkész) 10 kisegitő pap.

Szerkeszti: ZÁDORI JÁNOS.

Előfizetési dij egész évre 6 forint osztr.-m. ért.

Esztergom, 1885. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

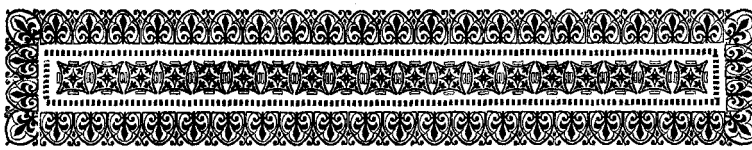

MIKLÓS OSTIAI PÜSPÖK KÖVETSÉGE MAGYARORSZÁGON.

1301—1302.

I.

Azon időtől fogva, mikor II. Silvester pápa szent Istvánnak a szent koronát el küldvén, Magyarországot a keresztény államok sorába fölvevé, hazánk és a szentszék közt folytonos, szoros és benső viszony állott fönn. Ennek kifejezése és megerősitése érdekében szentszéki követek gyakran fordultak meg nálunk, és válságos időkben a szentszék tekintélyének súlyát vetve az ország ingadozó serpenyőjébe, jelentékeny szolgálatot tettek.

Ily válságos idő volt a Kúnnak csúfolt IV. László király uralkodása, melyről krónikáink nem tudnak elég siralmasan megemlékezni.[1] Idejét látta tehát IV. Miklós pápa követeül Benvenuto, gubbioi püspököt Magyarországba küldeni, hogy IV. László királyt a pogányok szövetségétől elvonja, eltorzitott nejét, Erzsébetet, a siciliai király leányát haza hozza, szükség esetén keresztes hadat hirdessen.

Azonban a követ még el sem indult, midőn Rómába hirül érkezék, hogy IV. László királyt a kúnok (1290. julius 10.) megölték, talán az is, hogy utódját, III. Endrét Székes-Fehérvárt, julius 13-án már meg

[1] Lásd a Dubnici krónikát M(átyás) Florián kiadásában: Hist. Hung. fontes Domostrici, II. köt. 108. l. (Pécs, 1884.)

is koronázták; mihez képest megváltozott Benvenuto követi utasitása, mely most úgy hangzott: szerezzen a követ megbizható felvilágositást az ország állapotáról és viszonyairól, továbbá arról, miként lehetne azt helyesebben kormányozni? és hogy fogja pártját az özvegy királynénak, védje meg hozományát, egyéb javait és jogait.[1]

A készség, melylyel a magyarok az Árpádok királyi nemzetségének utolsó fiágát urokul elismerték, azért sem volt indokolatlan, mert e törvényes és bevégzett tényök daczára azonnal két trón követelő támadt: Habsburgi Rudolf, római király, ki hűbérképen fiának, Osztrák Albertnek adta Magyarországot; azonképen Mária, II. Károly siciliai király neje, a meggyilkolt IV. László nővére, ki örökségi jogon igényelte a maga és gyermekei számára a magyar koronát, mig a római szentszék magának követelte a jogot rendelkezni Magyarországról, mely (szerinte) „régtől és tudvalevőleg számos oknál fogva a római egyházhoz tartozik."

Ez elvből kiindulva, hogy az Anjouk igényeit istápolja, IV. Miklós pápa János, jesii püspök személyében uj követet nevezett ki, s ezt az utjára — úgy látszik — el sem indult gubbioi Benvenuto teendőin felül azzal is megbizta: jelentse ki világosan Rudolfnak, Albertnek és mindazoknak, kik állitják, hogy valamelyes joguk van Magyarországra (értsd. III. Endrét), hogy az egyház és pápa jogait bitorolni, sérteni vagy megtámadni ne merészkedjenek.[2]

E pápai követ tevékenységének Magyarországban igen kevés nyoma van. Krónikáink mindössze ennyit jelentenek: „Hogy Károly uralkodhassék, a pápa egy és más követét küldé oldala mellől Endre király ellen, s Károly mellett, kik azonban mitsem levén képesek

[1] Theiner. Monum. Hung. I. 582. és következő számok.
[2] Theiner. Monum. Hung I. 594. és következő számok.

tenni, haza mentek.[1] A „másik“ követ alatt Miklós, az ostiai püspök levén értendő, az „egyik“ alatt a jesii püspököt érthetjük, kinek levelei valának a pápától az esztergomi és kalocsai érsek számára, kiről még azt is tudjuk, hogy Henrik bánfia bizonyos igéretet tett neki.[2] Hogy Magyarországon nem sokat végzett, abban igaza lehet a krónikásnak; de teljesen czélt ért Osztrák Albertnél, kinek miután atyja Germersheimben, 1291. julius 15. kimúla, ő maga pedig a király választásnál Nassaui Adolf ellen megbukék, érdekében állott, hogy a jó viszonyt a szentszékkel föntartsa.

Egyidejűleg a szentszékkel a siciliai király család is meginditotta actióját a magyar trón elfoglalása iránt. II. Károly, Sicilia királya nyilt levelet idézett Magyarország rendeihez, melyben III. Endre ellenében neje, az Árpádházi Mária számára követelte az országot, minthogy IV. László magyar király halálával „észszerűen“ reá származott át. Meghatalmazottakat is küldött az országba, kik a magyar hivek hűségi esküjét fogadják, s az Anjouház érdekeit föntartsák. Mária Aixban, 1292. január 6-án kelt okmánya által jogát, melyet a magyar koronára birni vélt, ünnepélyesen átruházta fiára, Károly-Martelre, kit a szentszék magyar királyul elismert, és követe által meg is koronáztatott.[3]

Elismerték ilyenül — dús adományok árán a dalmát és horvát főurak: a Frangepánok, a Babenicsok, a Subicsok, sőt a Német-Ujváriak is, kik mind meghatalmazást nyertek, hogy háborút inditsanak III. Endre király ellen, mire Károly-Martel maga is készült.[4]

Azonban eltekintve attól, hogy Német-Ujvári István 1292-ben III. Endre királyt fogságba ejtette,

[1] Idézett kiadás. III. köt. 111. lap.

[2] Theiner. Monum. Hung. I. 603, 604, 618. számok.

[3] Wenczel. Anjoukori diplomaciai Emlékek. I. 94, 96, 100. számok.

[4] Ugyanott, a 95. 102, 104, 108. számok.

utóbb pedig váltságért szabadon bocsájtotta,[1] mind ez erőködésnek nem lett Magyarországon sikere. Nem lett pedig azért, mert IV. Miklós pápa rövid időn (1292. aprilis 4.) meghalt, halála után a római szentszék hosszas üresedésben maradt (1294. julius 5-ig); mikor pedig a jámbor remete életű V. Szelestyén rövid uralkodása (1294. decz. 13-ig) után az erélyes VIII. Bonifácius kerüle szent Péter székébe, a trónkövetelő Károly-Martel húnyt el 1295. nyarán, kiskorú, talán hat éves fiára, Károly-Róbertre hagyván a magyar királyi czimet, melyet halálaig bitorolt.

Aki pedig tényleg gátolta az Anjoupárt terjedését, a legitimitás hű őre, Monoszlai Ladomér, az esztergomi érsek volt, főoszlopa és támasza az utolsó Árpádfinak. Ladomér egyetértve az ország püspöki karával, habár III. Endre uralkodását az országos romlottságnak közepette szerencséssé nem tehette, megakadályozta legalább azt, hogy az ingadozó trón felboruljon.

De megváltoztak a viszonyok, midőn Ladomérnak 1298. januáriusban bekövetkezett halálával az esztergomi káptalan Gergelyt,[2] a székes-fehérvári prépostot választotta meg főpapjává, érsekévé.

[1] Lásd Szabó Károly értekezését a Századok 1881. évfolyama 97. és köv. lapjain.

[2] Knauz Nándor, a Monumenta Ecclesiae Strigoniensis tudós szerkesztője Gergely választott érseket a Katpánok nemzetségéből származtatja (Monum. Eccl. Strigon. II. 433.) következő történeti inductioval: Minthogy XI. Benedek pápa 1303. november 14-én kelt levelében (Theiner, Monum. Hung. I. 646.) úgy emliti Gergelyt, mint ki az esztergomi egyház kanonokjai közől választatott érsekké, III. Endre király 1294. julius 29-én kelt levelében pedig szintén emlit Gergely nevű esztergomi mester-kanonokat, hic „frater comitis Ceeney, de genere Katupan;“ e két adatot összeköti Knauz és állitja, hogy a Gergely, választott esztergomi érsek és Gergely, előbb esztergomi kanonok, a Cene gróf testvére a Katpánok nemzetségéből egy személy. — Kifogás nem lehetne ez éleselmü lehozás ellen, ha az megfejthetetlen nehézségekbe nem ütköznék. Mert míg ugyancsak III. Endre király egy másik,

Gergely nyiltan elpártolt III. Endre királytól, az ország déli részében elhatalmasodott anjou párthoz csatlakozott, abba eszével lelket öntött, erélyével öszszetartotta, müködésbe inditotta azt.

Ha az indokok után kutatunk, melyek Gergely érsek elhatározására befolytak, vannak, kik igy vélekednek: „Minthogy csak választott érsek volt és megválasztatása a székes-fehérvári prépostságra se volt még helyben hagyva, a pápa megerősitését minden áron kiérdemelni iparkodott. Mivel pedig a viszhangokhoz képest be kellett látnia, hogy Endre király Rómában nem hasznára, de kárára leszen, csakis önhasznát keresvén, a köteles háláról megfeledkezett, Magyarország összes főpapjaitól elvált, és Károly-Róbert pártjára szegődött.[1]

E fölfogás a valószinüség hián nincs, mint mondani szokás: a tenyéren fekszik.

Szabadjon azonban némely kételyeket támasztanunk ellene. Gergely halála, mely őt VIII. Bonifácius pápa védelmében érte utol, rokonszenvünket kelti föl; az eredmény, mely az általa mutatott uton utóbb

1297. január 21-én kelt levelében a fönnevezett Gergely esztergomi kanonok atyjául határozottan András grófot nevezi (Árpádkori uj Okmánytár, V. 109 szám), addig XI. Benedek pápa Gergelyt, a választott esztergomi érseket igy jelöli meg közelebbről: „Gregorium dictum Bodod," mely szavakat Knauz igy kivánja olvastatni: „filium Bodond seu Botond" és helyesen, mivel a pozsonyi krónika is Wotend azaz Botond fiának vallja Gergely választott érseket. — Minthogy pedig két atyja Gergely érseknek nem lehetett, el kell hagynunk az egyikét, és pedig András grófot, minek ismét az a folyománya, hogy Gergely érsek nem származott a Katpánok nemzetségéből. Mert habár ahhoz kétség nem fér, hogy élt 1294-ben és 1297-ben a Katpán nemzetségből származott Gergely esztergomi mester, kanonok; viszont az bizonyitani, hogy e kanonok és a hasonnevü esztergomi érsek ugyanegy személy volt, nem lehet. — Szopori N. Imre Anjoukori Okmánytárában „Botond" fiaiul előfordulnak Péter bán és János gróf, kiknek I. Károly hű szolgálataik fejében megengedi, hogy Bicskén, saját helységökben vámpénzt szedhessenek. (I. köt. 111. lap. v. ö. a 11. lappal.)

[1] Knauz Nándor, Monum. Eccl. Strigon. II. köt. 439. lap.

eléretett, az Anjouk uralmának, hazánk a legfényesebb korának megalapitása, igazolni látszik pártütését. Ezért kisérjük meg őt tisztázni.

Igaz; a történelem nem sok positiv adatot nyujt e vállalatunkhoz, de talán a viszonyok összevetése s a lélektan utján sikerülni fog méltányosabb szinben tüntetni föl e nem közönséges férfiút, kit jeles emlékü elődje, Monoszlai Ladomér fönnen magasztal és két káptalan, a székes-fehérvári meg az esztergomi, az ország első főpapi székére megválasztott urának, nem emlitve a pápa és Károly-Róbert dicséreteit, kiknek érdekében müködött.

Hisz megesik, hogy a kortársak nem értik meg kitünőbb egyéneknek a járt utról való letérését; a „társaság," vagy mondjuk: „a faj" pedig épen rossz néven veszi, ha egy némely irigyelt tagja kiválik belőle és meg nem bocsájt akkor sem, ha utóbb tagjai valamennyien jónak látják azon nyomdokokon haladni, melyeket a „renegát" a közjog szem előtt tartva, tettei horderejét kimérve maga után hagy. Ha kénytelenek is bevallani, hogy ő helyesen cselekedett, mert hisz most ők is így mivelkednek, a megrovás legalább a „modort" illetőleg el nem marad. Az uttörő pedig vigasztalhatja magát azzal, hogy majd a történet igazságot szolgáltat hirének, nevének, hült porainak a félreértésekért, sőt rágalmakért, melyekkel lelkét elkeseriték a rövid látás, a pártszenvedély és az emberi gyarlóságok sok más hajtása. De e föltevésben is csatlakozhatik, mert a történelemmel sem áll mindig módjában az igazságot kifürkészni.

A kérdés pedig az: Okvetlen szükséges volt-e a szentszék megerősitésének kinyerésére, hogy Gergely nyiltan pártot üssön törvényes királya ellen?

Válaszom: Nem. Hisz a szentszék 1395-ben, mikor az Anjouk mellett határozottan állást fogott volt, megerősitette Gergely prépost-elődjét, Tivadart a győri püspöki széken, noha ez hive volt, hive ma-

radt III. Endre királynak is.[1] A szentszék még később sem, midőn Károly-Róbert már Dalmátországban kikötött vala, tüzelt mellette annyira, hogy e miatt az egyház érdekeit háttérbe szoritotta volna, mint ez Bonzanoi Péter III. Endre király római ügynökének leveléből kitünik.[2] Annyira tudták ezt Magyarországon, hogy III. Endre király nagy csomó pénzzel Rómába merte küldeni nevezett ügynökét Antal, csanádi püspök érdekében, „pro utilitate et negotio domini fratris Antonii episcopi.“ Mi lehetett ez érdek más, mint hogy Antal püspököt nevezzék ki esztergomi érsekké Gergely helyébe, kit a pápa időközben megbizott az esztergomi érseki szék kormányával. Igaz, ez uton a csanádi czélt nem ért, czélt nem érhetett, amiért — ugylátszik — még Ottót is pártolta Károly-Róbert ellen.[3]

Kérdjük továbbá, ha Gergely annyira haszonleső volt, mi hasznát látta volna a pápa megerősitésének, melyet pártütése árán nyert volna el? Valamint hogy mi anyagi haszna volt abból, hogy a pápa kinevezte őt az érsekmegye kormányzójának? Elüzték Esztergomból, az érseki jószágokat a király elfoglalta, érseki joghatóságát még a magyar püspöki kar sem ismerte el, számüzött volt saját honában. — És ezen következményeket Gergely nem látta volna előre? Ellenkezőleg; ha önző volt, be kellett látnia, mennyire hasznosabb a püspöki karral III. Endre király mellett tartania. Megmaradtak volna javai, jövedelmei, méltósága, tekintélye. E mellett nem kellett rossz viszonyba keveredniе Rómával, valamint hogy III. Endre király is iparkodott a barátságot föntartani Rómával.

Mi lehetett tehát Gergely elfordulásának oka? A kortársak nem akarták azt megérteni. Hogy a király őt megbántotta, mondogatták. De a király

[1] Knauz. Monum. Eccl. Strigon. II. 436. l.

[2] Árpádkori uj Okmánytár. V. 262. l.

[3] Ugyanott, 263. lap. — Theiner. Monum. Hung. I. 420. lap.

ártatlannak érezte magát e vádra nézve. Teljesen el hisszük. — Ugyanazon országgyülés, mely Gergely pártütése okát kutatta, ad nekünk e tekintetben fölvilágositást. Az 1298-ki országgyülésen hozott törvények élénk szinekkel festik a magyar egyház és haza feldúlt állapotát. Borszasztón hű kép ez. III. Endre király legbensőbb hivei festik e siralmas képet és miatta szemtül szembe a király magát, az ő „gyávaságát" okolják. Fölhivják, hogy idegen segitséggel is megfékezhesse a főurak rakonczátlanságát.[1]

E korról mondja jeles történetbuvárunk, Botka Tivadar: A magyar állam „közel állott azon ponthoz, mely szétmállással végződik."[2]

Azt hisszük, az állapotok e világos, mert közvetlen szemlélete birta Gergely érsek kissé erőszakos természetét[3] az elhatározásra, hogy hátat forditson a tehetetlenségnek, mely az egyházat, az országot, saját magát, a rendet, az erkölcsöt alattvalói ellenében megvédeni képtelen, melynek utolsó reménye ipjának, Osztrák Albertnek segélyében összepontosult, mi által — hogy Szalay László szavaival éljek[4] — „a római k. birodalom boldogtalan tömkelegébe sodortatik emberi valószinüséggel az ország."

Persze Gergely lépését a kétségbeesés sugallatának kell betudnunk. Az ország állapota kétségbe ejtő is volt. De azért nem volt épen „ugrás a sötétbe;" mert a változás az osztrák herczeg, illetve római király és római pápa közt, főleg akkor, midőn

[1] Endlichers. Monum. Arpad. 630. és köv. lapok.

[2] „Chák Máté" czimü értekezése 31. lapján.

[3] Hogy Gergely azon természetek közé tartozott, melyeket erőszakosaknak nevezünk, arra abból vélek következtethetni, hogy saját rokonaival nem jó barátságban állott; kiméletlen eljárása a magyar püspökök ellen ugyan csak e mellett bizonyit, nem különben halála. Nogaret emberei Anagniban ez egyetlen főpapot ölték meg. Bizonyára nem esett ez másként, hanem mert a magyar főpap, ki Károly-Róbertet is követte hadjáratában, elragadta hevessége és fegyvert ragadott a pápa védelmében.

[4] Magyarország tört. II. 137.

a hatalmas VIII. Bonifácius ült a szentszéken, nem volt nehéz. Már szent István király megadta erre a példát.

Ezen előzmények után, melyek szükséges bevezetésül szolgálnak, térjünk immár érdemlegesen tárgyunkra.

II.

Az anjou-pártiak, kikhez már a nagy tekintélyü Csáki Ugrin, e nemzetség Ujlaki ágából tartozott, követet követre küldének Siciliába, hogy Károly-Róbert közéjök jövén, hathatósabban müködhessenek. A nagyszülők nehezen bocsájtották magoktól tizenegy éves unokájukat, főleg mivel a szentszék sem látta észszerünek, hogy az ifjút veszélynek kitegyék. De csak mégis átjött a tengeren (1300. aug.) Hosszabb ideig Dalmatiában, aztán Horvátországban tartózkodék. Itt vette hirét III. Endre király halálának, mely Bolle Januárius 14. következett be.

Károly-Róbert hivei, élökön Gergely esztergomi érsek erre a hirre az ifju királyfival Esztergomba jött, ahol, mint ezt a Monumenta Ecclesiae Strigoniensis tudós szerkesztője fényesen bebizonyitá,[1] Gergely érsek által megkoronáztatott.

A dolgok e váratlan fordúlata VIII. Bonifácius pápát is tevékenységre sarkallta. Hogy az ifjú királynak támasza és tanácsadója legyen, 1301. május 13. kelt levelében elküldötte Magyarországba Miklóst, az ostiavelletrii biboros püspököt, kit Magyarország, a hozzákapcsolt tartományok és Lengyelország részére de latere követévé nevezett ki.[2]

[1] II. kötet, 444. lap.

[2] Theiner. Monum. Eccl. Hung. I. 619. sz. — A bulla szövege csaknem szóról-szóra megegyez azzal, melylyel több évvel később (1307. aug. 8.) Gentilis bibornok küldetett Magyarországba (Vatikáni Okirattár, II. köt. I. 1. szám.) Valószinüleg mellékeltettek a követi jogkörre vonatkozó okiratok némelyei legalább, melyek a Vatikáni Okirattár II. kötetében folytatólag, 2—9. szám. következnek.

Miklós bibornok nem sokat késlekedett, hanem azonnal Budára indult, hova Ausztrián keresztül, Pozsonyt, Győrt, Esztergomot érintve, valószinüleg a Dunán, szeptember előtt érkezett meg.

Még serényebbek valának, kik az ország függetlenségét, megőrizni hitték azzal, ha az egyház által ajánlott királyt el nem fogadván, inkább mást választanak királyokul. Ezek eljárását érdekesen előadja István nádor, Ernei bán fia azon levelében, melylyel hü szolgáját, István grófot Varbóval megajándékozza, hogy legyen, mint magyarán mondja, mihez törülköznie.[1]

Miután András ur, Magyarország dicső királya az isteni kegyelem hivására e világból kimula, — ezek István nádor szavai, — és sz. István, a magyarok első királya nemzetségének, törzsének és vérének atyai ágon származó utolsó arany gallacskája kihala, Magyarország összes egyházainak kormányzó főpapjai (administrationem habentes), főméltóságai, főurai, összes nemesei és minden rendü lakosai halálát Rachelként megsiratván sokat aggódának és gondoskodának affölött, Isten kegyelméből hol és miként találjanak magoknak a sz. király véréből lelkezett királyt? Hosszu gondolkozás után elvégre egy szivvel egy lélekkel megegyezének László (Venczel) urban, Magyarország jelennen uralkodó (e levél 1303. febr. 26-án kelt) királyában, Venczel urnak, Cseh- és Lengyelország első szülött fiában, és hogy őt megnyerjék, elküldötték hozzá László bánt, a Rátoltiak nemzetségéből, Miklóst, Demeternek, a Zólyomi főispánnak fiát az ország sok más nemeseivel követségbe.[2]

E főurakon kivül, első sorban Csáki Mátyus lett volna megemlitendő; ha nevét elhallgatta István nádor, ez onnan van, mert halálos ellensége volt, annál di-

[1] „Unde sudores laborum leui linteamine possit detergere."

[2] Anjoukori Okmánytár. I. 47. sz.

csőitőbben emeli ki őt maga Venczel-László király.[1] — Venczel elé mentek még a főpapok közől is többen; ha talán nem is mindazok, kiket a Dubnici krónika emlit,[2] bizonyára János kalocsai érsek, András egri, Hab váczi, Jakab szepesi és Antal csanádi püspökök, kik 1301. julius 30-án „a nagy-szombati szüzek templomának bucsút engedtenek,“[3] nem másért tartózkodának e városban, hanem hogy Venczel elé menjenek, őt üdvözlendők, kit aztán (1301. augusztus 27.) a kalocsai érsek Székes-Fehérvárt a sz. koronával megkoronázott.

Fölötte zokon vette VIII. Bonifácz pápa, hogy tervei kivitele ily fönakadást szenvedett. Kitünik ez 1301. october 17-én kelt ama két nevezetes leveléből, melyekben elveit a pápaság világuralmi főségéről talán sehol oly praegnansan ki nem fejezte. Csodálkozunk rajta, — irja annál keményebben, minél bizalmasabban Venczelnek, a cseh királynak, — és megütközünk, hogy megengedted fiadnak a magyar királyi czimet fölvenni, magát a kalocsai érsek és nehány czinkostársa (complices) által megkoronáztatni. Mi jogon és mi czimen? Bizony, nem kellett volna ily fontos ügyben az apostoli széket mellőzni, melyek tekintélye nélkül szent István, az első magyar király sem akart méltóságra fölmagasztaltatni. — Még keményebben szólt a pápa magyarországi követéhez intézett levele, melyben meghagyja neki, hogy a kalocsai érseket hivatalvesztés terhe alatt Rómába idézze.

Távoztod után, irja a pápa, keserü tudomásunkra jutott, hogy tisztelendő testvérünk (ha ugyan tisztelendőnek nevezhető) a kalocsai érsek oly merész és vakmerő kihágásra, de sőt eszeveszettségre vetemedett, hogy Venczelt, a cseh király fiát, nem várva

[1] U. o. I. 26. 27. ll, — Fejér. CD. VIII. 89.
[2] Az idézett kiadás 112. lapján.
[3] Anjonkori Okmánytár. I. 14. l.

be jöttedet, ki már a küszöbön valál, megkoronázta, noha e jog a kalocsai érseket soha meg nem illette, hanem az esztergomit, mely érseki szék be van töltve és Károly, a siciliai király fia általa megkoronázva.[1]

Igy kezdődék Miklós ostiai püspök és szentszéki követ müködése Magyarországon, melyet mielőtt a gyér nyomokon követnénk, czélszerünek látszik jellemével közelebbről megismertetnünk.[1]

Trevisoban, 1240-ben szegény szülőktől származott. Atyja jegyző, némelyek szerint pásztor volt. Szük anyagi körülményei azonban nem oltották el az ifjú Miklós tudomány szomját. Egy darabig patriciusok fiait tanitván Velenczében élt. Majd sz. Domonkos szerzetébe iratkozván, érdemei és teologiai tudománya fokról-fokra a rend főnökségig emelék (1296.) Vicencai Ferreto szerény, tudós, jóakaró és szelid férfiunak ismeri, ki a békét szerette s a háborgást gyülölte.[3] Villani[4] egybehangzólag Ferretoval szintén jó, tisztességes, igazságos és szent életü férfiunak jellemzi, kinek meg volt a hajlama minden jóra. A florenczi Dino Compagni igy itél felőle: állhatatos és tiszteletre méltó, értelmes és szent férfiu.[5] Nem kis súlyt kivánunk fektetni VIII. Bonifácz pápa szavaira, ki e szavakkal mutatja be követét: „religione praeclarus vir magni consilii, et grande romanae membrum ecclesiae, cuius

[1] Theiner. Monum. Hung. I. 621—625. számok.

[2] Boccasino Miklósról, ki 1303. okt. 22—1304. jul. 7. XI. Benedek néven ült a pápai trónon több kimeritő életrajz jelent meg: Léon Gautier, Bénoit XI. étude sur la papauté au commencement du XIV-e, siècle. Paris. 1863. jeles mü. — Fietta, Niccoló Boccassino di Trevigi e il suo tempo. Vol. I. i fatti, vol. II. gli scritti. Padova, 1871. Terjengő, de sekély. — Régibb irók közől megemlitendők: Quétif et Echard, Scriptores ordinis Praedicatorum I. 444—47. — Ciaconius, Vitae et res gestae Pontificum ab Oldvino recognitae II. 330. Bernardus Guidonis, De ord. Praedicatorum. Recueil des histor. des Gaules XXI 737. És mások.

[3] Muratori. SS. IX. 1010.

[4] VIII. 80.

[5] Reumond. Gesch. d. Stadt Rom. II. 671.

praesentiam nobis non absque magna incommoditate subrtaximus.[6]

Kik XI. Benedek pápa uralkodása fölött itélnek, birálataikban szétágazók. Drumann,[2] Christophe,[3] nem különben Gregorovius[4] és Renan[5] gyöngeségről vádolják; mig mások tekintetbe veszik azon rendkivüli nehézségeket, melyek közt a pápai trónra lépett és méltányosabb elbirálásban részesitik. Igy Reumond[6] és Wenck.[7] A gráczi Weiss[8] ekként itél felőle: „Valamint a kormányos a viharban, Benedek is kénytelen volt egyet-mást kihányni a hajóból, hogy a többit megmentse.“ Nem másként hangzanak Hergenröther[9] és Papencordt[10] Guatier és Fietta birálatai. A protestans Zoepffel[11] egyesen védelmébe veszi, irván: „Nem gyávaság vagy gyöngeség, hanem a helyzet megértése s a nemes alázat vezette a kibékülés utjára.“ Mi hasonlóképen fogjuk föl jellemét, és adatainkat magyarországi követsége történetéből meritjük. Boccasino Miklós jelleme ha nem is volt aczélból, de becsületességét s a helyzet felfogásában tanusitott értelmét bizonyos szivósság teszi értékessé. E szivósság pedig nem volt ruganyosság hián, mely ha oscillál is, elvégre elfoglalja a kiindulási pontot.

A pápák, Miklós és Bonifácz nagyra becsülték e jó tulajdonságokat benne és különböző diplomatiai küldetésekre használták föl. Igy indult 1297. őszén akkor még mint a domonkosiak főnöke a ferencziek főnö-

[1] Theiner. Monum. Hung. I. 392. lap.
[2] Gesichte Bonifac. VIII. II. köt. 153. kk. ll.
[3] Gesch. des Papstthums (Ritter forditása. Paderborn, 1853.) I. 126.
[4] Gesch. d. Stadt. Rom. V. 570. kk.
[5] Értekezésében Nogaretről: Hist. litt. de France 27, 262. kk.
[6] Idézett helyen.
[7] Die Anfänge des französ. Papstthums, 13 l.
[8] Lehrbuch d. Weltgesch. III. 608.
[9] Kath. Kirche u. Christl Staat. 340. kk.
[10] Gesch. d. Stadt Rom in Mittelalter 341.
[11] Herzog. Realencyclopaedie.

kével Gentbe, hogy a francziák és angolok közt a békét közvetitse. E nehéz föladat oly jól sikerült, hogy mire Miklós visszaérkezék a biborosok sorába igtatta a pápa,[1] hogy mint ilyet Magyarországba küldje.

Magyarországi müködéséről a pápához küldött eredeti tudósitásait nem ismerjük, de ismerjük a pápa válaszait ez elveszett tudósító leveleire. E válaszokat se mind, mert, például, azon (valószinüleg első) levelére, melyet Győrből irt Rómába, nem birjuk a feleletet. Mindazonáltal VIII. Bonifácz e válaszai tárgyunkra oly érdekesek, hogy azokat bővebb kivonatban kell adnunk.

Levelet küldöttél nekünk, — irja 1301. november 8-án a pápa,[2] — melyben egyebek közt az is foglaltatik, hogy Magyarország főpapjai csaknem valamennyien idegenkednek az esztergomi választott érsektől, és hogy a kalocsai érsek meghalt, és hogy amaz országban az a közvélemény, ha az esztergomi és kalocsai érsekségek alkalmas egyénekkel volnának ellátva, a közügyek könnyebben fordulnának jobbra. — E nézetből kiindulva jónak láttuk a kalocsai érseki szék betöltését magunknak tartani fönn. Ami pedig az esztergomi egyház vál. érsekét és kormányzóját illeti, még elmeneteled előtt személyesen utasitottunk téged, arra t. i., hogy azon egyház ügyébe ne avatkozzál. Sem e választott érseket, se mást székében meg ne erősits. Most is e levelünk rendén utasitunk és akarjuk, hogy különös engedelmünk nélkül ne nyulj ez ügyhöz, mert ha teszed, megsemmisitjük rendelkezésedet. Egyébiránt gondosan és óvatosan kutass oly egyének után, legyenek azok magyarok vagy idegenek, kikkel ama két egyházat hasznosan el lehetne látni; ezekről valamint a föltételekről, melyek alatt valakik vállalkoznának, értesits bennünket.

[1] Maduis. Schwandtnernél, 1748. bécsi kiadás. III. 638.

[2] Theiner. Monum. Hung. I. 626. szám.

Ime az első benyomás, melyet Miklósra, a szentszéki követre a magyar főpapsággal való érintkezés gyakorolt. Kezdék belátni az akkori papi fejedelmek, hogy Venczel választásával nem épen jó fogást tettek. Hajlandók immár pápa tanácsát követni, csak az a Gergely szálka még szemökben. Az ember gyöngeségéhez tartozik, hogy mentséget keres saját hibái vagy tévedései palástolására. A közönségnek bünbak kell. Miklós szentszéki követ simuló természete hajlandó is lett volna már ilyenül Gergelyt föláldozni, de gyönyörü vonása VIII. Bonifácz pápa jellemének! ő ezt határozottan ellenezte; a kecsegtető nagyobb előnyökért el nem ejtette Gergelyt, ki mint úttörő magaslott ki az irigy köznapi tömegből. Megbizta ugyan a pápa követét, hogy a kalocsai mellett az esztergomi érseki székre való alkalmas egyén felől is tudakozódjék, de hogy ez utóbbira nézve csak követe iránti tekintetből, és nem végérvényesen czélzott, megmutatta következmény. Gergely mind halálig vitte a reá bizott hivatalt, és ha önfeláldozó halála közbe nem lép, kétségkivül mint megerősitett esztergomi érsek jő vissza Anagniból.

Hogy VIII. Bonifácz nem alkudozni akart a magyar főpapokkal, ami különben nem tartozott gyöngéi közé, legkevésbbé pedig a Gergely bőrére, kitünik abból is, hogy mig az összes főpapságot felhivta, hogy követét ostiai-velletrii püspököt támogassa, viszont ennek szigorúan meghagyta, hogy mindazon papokat: érsekeket, püspököket, apátokat, zárdafőnököket, káptalanokat, konventeket, kik parancsainak nem engedelmeskednek, szándékaikat nyiltan vagy titkon gátolják, „spiritualiter et temporaliter“ megbüntesse, a megbüntetőket Rómába idéztesse.[1]

A pápa e határozott fölléptének rovandó fel, hogy noha Miklós biboros eleddig a „pártok egyi-

Theiner. Monum. Hung. I. 392. lap.

kének sem kedvezett különösen," mely látszólagos részrehajlatlanságának köszönhető, hogy Budán „tisztelettel fogadták," a gyermek Venczel-László királyt, vagyis inkább környezetét az elhagyottság érzete szállotta meg. Hallja a pápai követ és némely jelenségekből maga is következtetheti, hogy Venczel már bánta, hogy Magyarországba jött, de álszégyenből nem mond le még terveiről. Hallja azt is, Károly és Venczel közt valamilyen egyezményre törekesznek, azonban nincs biztos tudomása az e fölött netán megkezdett tárgyalásokról.

Kétségtelen, hogy Venczelék e hangulatára az ország siralmas állapota, melynek Miklós biboros és élénk rajzát adja, hatással volt; még inkább az, hogy az ország főurai, Csáki Mátyus, a Német-Ujváriak, miután kegyeikben bőven részesülének, a velök hozott kincseken könnyitének, őket magukra hagyták: be kellett azonban látniok azt is, hogy a szentszéki követ bármily ügyesen adja a pártatlant, ellene dolgozik, s hogy a magyar főpapoknak oktober 25. napjára kitüzött zsinata jóllehet Miklós biboros az ország ügyeiről és békéjéről való tanácskozást tüzte ki czéljául, voltaképen ellene van intézve.

Hogy Miklós biboros a mondott zsinatot meg is tartotta Budán, az kétségtelen; tanuskodik erről 1301. oktober 31-én a szent-mártoni apát érdekében kiadott levele.[1] Hogy Pozsonyban is tartott zsinatokat, és pedig már a következő, 1302-ki januáriusban egyet, azt szintén általa kiadott okiratok bizonyitják.[2] Ez időtájt Pozsonyban találjuk a pécsi, csanádi, nyitrai és váradi püspököket, a szent-mártoni apátot, a kalocsai és pozsonyi prépostokat;[3] ott voltak valószinüleg Magyarország többi főpjapjai is.

[1] Anjoukori Okmánytár I. 11. szám. 15. lap.
[2] Knauz. Monum. Eccl. Strigon. II. 544 sz. 510. lap.
[3] Anjoukori Okmánytár I. 22. lap.

A tanácskozmányok folytán belátta Miklós biboros, hogy fáradozásai daczára az ország békéjét jó szerén és hamarjában helyre nem állithatja, hogy e czél eléressék rendszeres, időt igénylő munkára van szükség; belátta, hogy az oligarchák corruptiója a legmagasabb fokra hágott, hogy velök nem szövetkezhetik, mert haszonlesők és teljesen megbizhatatlanok; belátta, hogy politikai tényezők csak a főpapok, kik mögött a félig leigázott alsóbb nemesség állott, és — ha figyelmeztetik, — az alsó papság jó szolgálatot tehet. E „clericalis szövetkezést" létre hozni volt tehát Miklós biboros „bölcs és dicséretes" törekvése. És e törekvése, segittetvén Károly-Róbert bőkezüsége által, czélt ért. Az esztergomi és kalocsai érsekek a magok és az ország püspökei nevében tudatják ez eredményt az erdélyi nemesekkel és papjaikkal, hogy t. i. (Miklós) biboros parancsára egybegyülekezvén, az ország főuraival és sok nemesével tanácskozván, Károly királyt az ország urának egyhangulag kikiáltották.[1]

Alapvető munka volt ez, melyen VIII. Bonifácz pápa, mint látni fogjuk tovább épitett. Felületesen itélnek tehát a krónikások, midőn állitják: a pápai követ látván, hogy semmire se megy, visszatére a pápai udvarba. Másként itélt a pápa, midőn elismeri, hogy Magyarországon „apud Deum erunt meritorii et gloriosi fructus eorum."[2]

Pór Antal.

(Vége köv.)

[1] Katona. Historia Crit. VIII. köt. 61. lap.
[2] Theiner. Monum. Hung. I. 393. l.

A HITETLENSÉG ÉS LÁZADÁS PROPAGANDÁJA.

(Propaganda infidelitatis et rebellionis 1790.)

A kath. egyház, hogy a hitterjesztés fenséges munkáját szabályozza s lehetőleg gyümölcsözővé tegye, a congregatió de propaganda fide nevü intézményt hozta létre. E congregatió áldásdús müködéséről tanuskodnak a világ minden táján elterjedt missiók; az ujvilágban alapitott s majdnem századokra menő püspökségek; a kath. hitéletnek különösen Európán kivül s nevezetesen Észak-Amerikában feltünő feléledése; s tanuskodik a megható és szivemelő jelenség, hogy a világnak legvadabb népei és nyelvei is a szeretet vallásának meleg és termékenyitő behatása alatt szelidülve fejlődni és haladásnak indulni kezdettek.

Hogy a részben elért, részben várható eredményeket megrontsa illetőleg megakadályozza, a keresztény szellemet elölje s az ez által létesitett áldásdus intézményeket felforgassa s elpusztitsa, a gonosz szellem, a jó intézmények majmolója, szintén egy congregatiónak adott létet, s azt hasonlóképen propagandának nevezte.

E propaganda alatt e helyütt nem az álbölcsészek istentelen szövetkezetét, nem is az egész szabadkőmivesség általános vallásellenes törekvéseit, hanem egy különös, a vallási és politikai hitetlenség és forradalom terjesztésére irányuló egyesületet értünk, mely a mult század vége felé, épen a franczia forradalom kitörésekor alapittatott.

A manifestum, melyet a franczia oriens nagymestere, az orléansi herczeg, 1789-ben a német páholyokhoz intézett, s a melyben a páholyok tagjait arra buzditotta, hogy a forradalmi szellemet saját országukban is fölébreszszék és éleszszék, már a propaganda tagjai és kiküldöttei számára egyengette az utat.

Magát a propagandát azonban a hitehagyott Fauchet Abbé, Bonneville, Sieyes és Condorcet, hirhedt egyénségek segitségével alapitotta és szervezte 1790-ben. E propaganda fizető és müködő tagokból állott; az előbbeniek évenkint négy, vagy ha gazdagok voltak, nyolcz Lajos aranynyal járultak a szövetkezet czéljainak előmozditásához; az utóbbiak helyzetük és körülményeikhez képest tettleg müködtek a czél elérésén, a miért ha rászorultak, dijazásban is részesültek. A fizető tagok száma 1791-ben már 5000-re rugott, a kik közt nem egy, mint pl. az orléansi herczeg, egész vagyonával támogatta az egyesületet. Maga a jakobinus kormány is óriási összegeket bocsátott a propoganda rendelkezésére. Dumouriez tábornok, ki mint jakobinus igen jól volt az akkori ügyekről értesülve, egyik iratában azt mondja, hogy a propaganda évenkint harmincz millió livre-t emésztett fel a nemzeti kincstárból. „S ez nem is valószinütlen — mondja Dumouriez emlékiratainak kiadója Girtanner[1] — ha meggondoljuk, mennyi pénz pazaroltatott el az osztrák-németalföldi, hollandi, schweizi, angol, spanyol, lengyel, török és nápolyi lázadásokra.“

A müködő tagok száma 1791-ben 60,000-re rugott. A felavatandó egyik kezében tőrt, a másikban a „systéme de la nature“ czimü szörnymunkát tartotta, s igy tette le a felebaráti esküt, melyben eget-földet s magát az egész egyesületet hivta föl maga ellen, ha azt valaha elárulná. A müködő tagok nem voltak egyenlően bevatva a propaganda titkaiba; az egyik rész ismerte a czélt, de nem az eszközöket, a másik ismerte mindkettőt, de mint az első feltétlenül engedelmeskedett az előljáróknak, a kik a főtanácsot képezték.

A tanács székhelye Páris volt. Innét kapták utasitásaikat az emissariusok, vagyis azok, kiknek a vidéket és a külföldet egyesületi czélokból beutazniok kellett. Ezeket 100 aranyos követeknek (embassadeurs à cent Louis)

[1] Lásd Denkwürdigkeiten des Generals Dumouriez von Girtanner 1794. II. 343. l.

is hivták, mivel utnak indulván 100 Lajos aranyot kaptak a propaganda pénztárából. Hogy kitől jő a parancs, azt az emissarius soha sem tudta, de hogy illetékes helyről jön, azt az utasitáson alkalmazott titkos jelek mutatták.

Az emissariusok hivatását és feladát s ezzel közvetve magának a propagandának czélját e fenemlitett Dumouriez tábornok a következőképen irja le:[1] „Ezek kiküldetnek, hogy a kormányokat felforgassák, a hadseregeket a gazdagok ellen felizgassák, a tanácsokat és az előkelőbb polgárokat hatalmukba ejtsék, (s természetesen, ha lehet és jónak tartják) guillotinirozzanak, börtönözzenek, deportáljanak, pénzt, élelmi szereket, lovat és fegyvert szerezzenek, a kivándorlásokat előmozditsák s a kivándorlottak javait lefoglalják, a vallást gyülöletessé tegyék s a szabadság és közjó nevében a népet tönkretegyék."

A pokol összes ördögei sem volnának képesek gonoszabb és istentelenebb programmot összeállitani. S a franczia kormány akkor ezen czélokra évenkint 30 milliót áldozott!! A tudósabbnál tudósabb történtirók, az ékesenszóló tanárok, kiket a nemzetek drágán fizetnek meg, hogy fiaikat tanitsák, javitsák és nemesitsék, az ilyen tényeket vagy bölcsen elhallgatják, s a feledékenység vastag burka alá temetni iparkodnak, nehogy gyülöletessé tegyék ama harczot, melynek nagy szólamú magasztalásával a fiatalság fejét és szivét elszéditik, s mely szerintök az előjogok és előitéletek ellen, de a maga valójában a rend és béke, a jó és igaz ellen volt irányitva.

A propaganda a párizsi főklubbon kivül magában a fővárosban s utóbb a vidéken mellékklubbokat is alapitott; s ilyen klubbja már 1791-ben 1800 volt. Ezek természetesen jobbára franczia klubbok, de akadtunk már az emlitett esztendőben ilyen klubbokra egyebütt is. Igy pl. Strassburgban volt egy főklubb, mely alá 12 alsóbbrendü német klubb tartozott; — sőt még Bécs sem volt ment a propagandistáktól, mert már 1791-ben oly commisariusokkal találkozunk Bécsben, akik a propaganda kiküldött-

[1] L. U o. 151. l.

jeinek dijazásával s költségeiknek kifizetésével voltak megbizva. Általában a hová csak a franczia klubbok küldöttei érkeztek, mindenütt hasonló klubbokat iparkodtak alapitani. Igy Bourdon hamburgi franczia követ követségének időtartamát arra használta fel, hogy ott egy franczia minta szerinti klubbot alapitson.

Nem vagyunk most még azon helyzetben, hogy a propaganda elterjedéséről tökéletes statisztikai táblázatot állithatnánk össze, annyit azonban mondhatunk, hogy 1798-ban alig volt Európában vidék, a hol e propagandának nyomára nem akadnánk. Sőt többet mondunk, 1797-ben már Ázsiában, Seringopatamban is találunk propaganda-klubbot.

E propaganda természetesen irodalmilag is müködött; hiszen Voltaire tanitványai nagyobbrészt tagjai voltak, sőt Condorcet, mint láttuk, a propaganda megalapitásánál is már közremüködött. Innét kerültek ama piszkosabbnál piszkosabb röp- és folyóiratok, a melyek, mint maga Montmorin miniszter az 1791. évi okt. 31-én tartott nemzeti gyülésen panaszlá, Európa egy fejedelmét és kormányát sem kimélik meg, hanem valamennyit sárral dobálják. S ezen iratok, melyek ép oly dühhel voltak eltelve a vallás és szolgái — mint a királyok és kormányaik ellen, még a legutolsó falvakban is, természetesen ingyen, elterjesztettek, hogy a nép békéjét fölzavarják és hitét megingassák.

Ezen propaganda volt az, mely III. Gusztáv svéd király gyilkosának mellszobrát, a klubb helyiségében Brutus mellé felállitotta. E propagandának lapja: Le Père du Chesne volt az, mely II. Lipót császár-király halála alkalmával a legnagyobb megelégedéssel emlitette, hogy e halált egy kis ital okozta. (!) E propaganda klubbjaiban jött szóba az 1200 királygyilkosból álló legio felállitása és szervezése; itt tüzetett ki a császár-király fejére 400,000 livres; a porosz királyéra ugyanannyi; a provencei és artois grófok és Condé herczeg fejére egyenkint 300,000 livre stb. stb. s e czélra Francziaországnak csupán 15 départementjában 3 milliónyi subcriptió történt.

A szörnyetegek, a kik a franczia forradalom idejében felszinre vergődtek, majdnem kizárólag mind a propaganda tagjai voltak; ördögi tervük: a pusztitás és romlás meglehetősen sikerült, mig végre önmagukat falták fel. A forradalom megijedt önmagától. Uj korszak vette kezdetét. A propaganda eltünt; szerencsésebb s tervei keresztülvitelére érettebb időket várva visszahuzódott oda, a honnét kikerült, a szabadkőmivesség páholyaiba.

Dr. Csápori.

RATISBONNE MÁRIA ALFONS LEVELE SAJÁT MEGTÉRÉSÉRŐL.*)

Golleg Juilly, ápr. 12. 1842.

Megtérésem pillanatában első gondolatom, szivem első fohásza volt, e titkot egész valómmal valamely kolostor magányába rejteni, hogy igy a világnak, mely már úgy sem érthetett meg, kitérjek s magamat Istennek teljesen átadjam, ki egy más világ dolgaiba pillantani s azokat megizlelni engedte. Kibeszélni magamat pap engedelme nélkül nem akartam; áhhoz vezettek tehát; ki Isten helyettese lett reám nézve. Ez megparancsolta, hogy tárjam fel előtte, ami velem történt; nyilatkoztam előtte oly hiven ahogy csak tehettem. Jelenleg azonban, hogy nehány hetet csendes elmélkedésben töltöttem megkisérlem jobban behatolni a részletekbe és pedig Ön előtt Plébános úr; mert épen Ön, mint a bünösök megtéritésére alakult test-

[1] Irata a párisi győzelemről nevezett Miasszonyunk plebánoshoz és Mária szeplőtelen Szive társulatának alapitója s igazgatójához. Minthogy tudtunkra e levél magyarul még meg nem jelent, (mert csak halála után adták ki) örömmel közöljük. Ratisbonne megtért 1842. Jan. 20. Meghalt a mult évben máj. 6. Jeruzsálemben, hol a zárdák megtéritésén fáradozott, 60 éves korában. Forditotta Pápai Ferencz.

vérület megalapitója illetékes tudomásul venni a bünösök értesitéseit a nekik nyujtott kegyelmekről.

Ha csak az lenne feladatom, hogy egyszerüen megtérésemet tudassam Önnel, úgy erre elegendő lenne a Mária név. Azonban Ön által többről kivánnak értesülni, tudni akarják, hogy Ábrahámnak micsoda fia az, ki Rómában kegyelmet, életet és boldogságot talált. Én tehát mennyei Anyámhoz legbensőbben fohászkodva egyszerüen és őszintén akarom életpályámat leirni.

Családunkat eléggé ismerik; gazdag és adakozó s e tekintetben már évek óta első volt Elsassban. Elődeim különösen vallásos buzgalmuk által tüntek ki; nagyatyám nevét pedig a keresztények és zsidók egyaránt áldották.

Ő volt az egyedüli zsidó, ki XVI. Lajos alatt nemcsak vagyonszerzési jogot nyert, hanem a nemesi rangot is megkapta. Ilyen volt családunk akkorában; a vallásos traditio azonban manap teljesen kiveszett belőle.

Tanulmányaimat Strassburgban a királyi gymnásiumban végeztem, ott azonban, fájdalom, nagyobb haladást tettem a szivromlottságban, mint a tudományokban.

1825. körül, (1814-ben, május 1. születtem) nagy csapás érte családunkat. Tivadar bátyám, reményeink központja áttért a kereszténységre, pappá lőn, sőt papi hivatalát szülővárosában, vigasztalhatlan rokonai szemei előtt gyakorolta. Bár még fiatal voltam, mégis bátyám e lépése miatt egész valóm fellázadt s gyülölettel töltött el úgy ruhája, mint állása ellen. Fiatal, indifferens keresztények között nevelkedve, nem éreztem a ker. vallás iránt sem vonzódást sem ellenszenvet; azonban bátyám megtérésére, melyet őrültségnél egyébnek nem néztem, ellenállhatatlan utálatot öntött belém a kath. egyház ellen. E közben kivettek a kollégiumból s egy protestans nevelő intézetbe adtak, melynek fényes prospektusa szüleimet elkáprázatta. Az elsassi s német országi protestans házak családjainak fiai keresték itt kiképeztetésöket a párisi divatos élet helyett, ámbár inkább a mulatságokon járt az eszök, mint a tanulmányokon. Itteni tanulásom befejezéseül vizs-

gálatra jelentkeztem — s nem annyira érdemből, mint inkább szerencse segitségével elnyertem a baccalaureusi fokot. Ekkor már örökségem ura voltam, mivel még kora ifjuságomban vesztettem el anyámat; a boldogultat pár évre rá atyám is követte. Azonban derék nagybátyámban, családunk patriarchájában második atyámra találtam; ennek nem lévén gyermekei, bennünket ölelt szerető szivére. Nagybátyám, ki a financziális körökben becsületessége s szokatlan jártassága miatt jó hirnévnek örvendett, a vezetése alatt álló bankház számára akart megnyerni. Én azonban még jogot mentem hallgatni Párisba s miután az ügyvédi diplomát megkaptam, nagybátyám visszahivott Strassburgba. Itt mindent felajánlott számomra, hogy csak magához vonzzon. Irányomban való bőkezüsége nem ismert határt: a lovak, fogatok, utazások egyaránt rendelkezésemre állottak. A vonzalom e bizonyitékait még a bizalom positivebb jelével tetézte, a mennyiben a ház prokuráját reám bizta s megigérte, hogy üzlettársnak vesz magához.

E szándékát 1842. január 1. csakugyan ki is vitte; az erről szóló hirt Rómában kaptam meg.

Nagybátyámnak csak az ellen volt kifogása, hogy sokat járok Párisba. Te túlságosan szereted a Champs „Elysees"-ket, mondá atyailag. Igaza is volt. Én csak a mulatságokon kapkodtam; az üzlet untatott, a bureau levegőjét pedig fojtónak találtam. Ugy okoskodtam, hogy az ember pusztán a gyönyörökért van a világon; s ha bizonyos természetes szégyenérzet távol is tartott a vad tivornyáktól, s ezek lovagjaitól, annak daczára csak ünnepélyeken, élvezeteken járt az eszem, melyeknek teljes szenvedélylyel adtam át magamat.

Ez időtájban jó alkalom kinálkozott számomra olyasféle jót tehetni, mi természetemnek s tevékenységemnek megfelelni látszott; azért rögtön teljes odaadással fel is karoltam. Az ügy czélja a szegény zsidók regenerálása volt, persze jogtalanul; mert most már belátom, hogy egy hitetlen nép regenerálásához pénznél s lotteriánál egyéb dolgok szükségesek. Akkoriban lehetőnek véltem az ily

újjászületést, e czélból lettem egyik legbuzgóbb tagja a „Société d'encouragement au travail en faveur des jeunes Israélites.“ E társulatot bátyám, a mostani pap, vagy 15 év előtt alapitotta Strassburgban s azóta a szűk segélyforrások daczára föntartotta magát.

Az egylet pénztárát sikerült megtöltenem, mi által roppant dolgot véltem tenni. Ó keresztény szeretet, menynyire mosolyogtál volna akkori önelégültségemen! A zsidó magasra tartja fejét, ha sokat ad; a keresztény mindenét odaadja s megalázza magát; sőt megveti önmagát addig, mig magát is oda nem adja s ha ezt is megvetette, akkor is alázatos marad. Serényen foglalkoztam szegény hitsorsosaim bajával, ámbár hitem sem volt. Csak névleg voltam zsidó, több semmi; mert Istent se hittem. Vallásos könyv kezemben soha sem volt. Nagybátyámnak házában épen úgy mint fivéreim s nővéreimnél a zsidó kultusnak még árnyéka sem létezett. Szivemben ürességet éreztem, boldog meg épen nem voltam, ámbár mindennek bővében voltam. Még valaminek éreztem a hiányát, ám úgy gondolkodtam, hogy majd ez is megjön számomra.

Volt egy unokahugom, az egyik bátyám leánya, ki gyermekkora óta nekem volt szánva. Szemeim előtt virult fel egész gyönyörüségében; benne szemléltem boldogságom teljességét. Különben itt nincs annak helye, hogy jegyesem szépségét elzengjem. Azoknak, kik őt nem látták, fölösleges lenne; akik pedig ismerték, tudni fogják, hogy szelidebb, szeretetreméltóbb, nyájasabb lényt alig lehetett volna képzelni. Mintha csak számomra lett volna teremtve, hogy földi életemnek kiegészitője legyen. Mivel pedig sziveink vonzalmával öszhangzásban volt összes rokonaim közös óhajtása is, végre meg lett az oly sokat várt házasság határideje is állapitva, én pedig szentül hittem, hogy boldogságomhoz most már semmi sem hiányzik.

Az eljegyzés után családunkat a szerencse tetőpontján lenni véltem, különösen nővéreim voltak boldogok. Csak egy szemrehányással léptek fel ellenem és pedig, hogy jegyesemet nagyon is szeretem, miáltal féltékeny-

ségökről tőnek tanuságot. Itt meg kell jegyeznem, hogy kevés oly család van, hol úgy szeretnék egymást a családtagok, mint nálunk. Közöttünk, testvérek közt, mindig a legbensőbb egyesség létezett, sőt a leggyöngédebb, az imádással határos szeretet. Ó mily jók, szeretetre méltók az én nővéreim! Miért nem keresztények ők is!

Csak egyetlen családtag volt előttem gyülöletes, Tivadar bátyám. Ő pedig mégis szeretett bennünket. Ruhája utálatos volt előttem, jelenléte kiállhatatlan, komoly szavai pedig csak ingerültségemet keltették fel.

Végre nem birtam indulataimat fékezni; — ez egy évvel történt eljegyzésem előtt — ezeknek egy levélben adtam tehát kifejezést, mely arra volt hivatva, hogy közöttünk minden viszonyt megszakitson. Az alkalom a következő volt. Egy gyermek közel volt a halálhoz; bátyám pedig anélkül, hogy az akadályra tekintett s a szülőktől engedelmet kért volna, meg akarta keresztelni s talán hozzá is fogott, midőn én erről hírt vettem. Én e tettét hitvány gyávaságnál egyébnek nem tartottam s azt irtam neki, hogy forduljon a férfiakhoz, nem pedig a gyermekekhez. Ehhez még gyalázásokat és fenyegetéseket csatoltam; még manap is csodálom, hogy szónélkül hagyta őket. Többi rokonaimmal megmaradt a régi viszonyban; én azonban látni sem akartam őt, sőt halálos gyülöletet szítottam magamban a papok, templomok és kolostorok iránt; különösen gyülöltem a jezsuitákat, már nevök hallatára is égtem a dühtől.

Szerencsére bátyám nemsokára elhagyta Strassburgot. Ez volt, amit annyira óhajtottam. A párisi Notre Dame des Victoires templomhoz lett meghíva; midőn elbúcsúzott megigérte, hogy nem fog megszünni fivérei s nővérei megtéréseért imádkozni. Elutazásával nagy kő esett le szivemről; később azonban engedve rokonaim kérésének, eljegyzésemkor levélben nehány szóval bocsánatot kértem tőle. Barátságos feleletében figyelmembe ajánlotta szegényeit, juttattam nekik némi csekély összeget.

Ezután minden viszony megszünt köztünk, többé nem is gondoltam rá, megfeledkeztem róla . . . ő pedig imádkozott érettem.

Itt fel kell emlitenem, hogy eljegyzésemkor vallási nézeteimben bizonyos változás állott be. Mint mondottam, hitetlen voltam s e nihilismusomban egy húron pendültem többi katholikus és protestans barátaimmal.

Azonban, valahányszor jegyesemre tekintettem, mindig az emberi méltóság bizonyos tudatát éreztem magamban ébredni. Hinni kezdettem a lélek halhatatlanságát; sőt ösztönszerüleg fohász lebbent el olykor ajkaimról Istenemhez, hogy boldogságomat neki meghálájam. Pedig még sem voltam boldog. Érzelmeimről nem tudtam volna számot adni. Jegyesemet őrangyalomnak tartottam, mit neki sokszor meg is emlitettem. S valóban, ha rágondoltam, ez Istenemhez emelte szivemet, kit nem ismertem s hozzá soha nem imádkoztam.

Mivel jegyesem akkor csak 16 éves volt, menyegzőnket bizonyos időre elhalasztottuk. Nekem ezalatt valami kéjutazást kellett volna tennem; hogy merre, azt magam sem tudtam. Az egyik Párisban lakó nővérem azt kivánta, hogy hozzá menjek, mig egy jó barátom Spanyolországba hivott. Én több ajánlatot mellőzve végre arra határoztam magamat, hogy Nápolyba megyek, a telet egészségi szempontból Malta szigeten töltöm s a Keleten keresztül térek haza.

1841. november végén el is utaztam, mig a jövő nyár elején otthon kellett volna már lennem. Az elválás rendkivül elszomoritott. Oda hagytam szeretett arámat, nagybátyámat, ki csak értem élt, testvéreimet, kiknek társaságában legtöbb gyönyört találtam; szegény hitsorsosaimat, számos barátomat; nem válhattam el tőlük könnyek nélkül, mert szerettem őket s szeretem most is. — Egyedül s oly hosszú időre elutazni! E gondolat a legnagyobb melancholiába döntött. Hanem azzal vigasztaltam magamat, hogy az Isten csak megkönyörül rajtam, utamon valami jó ba-

ráttal. Elutazásom előtt közvetlenül két különös eset adta elő magát; ezek emléke most is sajátságosan érint.

Mielőtt útra keltem volna, a szegény zsidók segélyezésére még számos nyugtát kellett aláirnom. Én előre, január 15-ről kelteztem azokat. A huzamos irástól kimerülve, letettem tollamat, miközben arra gondoltam, hogy a jó Isten tudja, hol leszek én január 15. talán halálom napja lesz az.

Január 15. épen Rómában voltam s az nap lett új életem hajnala. Még egy más esetre is élénken emlékezem, t. i. több tekintélyes zsidó gyülést tartott; ezek arról tanácskoztak, hogy miképen kellene a zsidókultust reformálni s a kor szellemével öszhangzásba hozni. Ezen tanácskozáson magam is részt vettem. A dologról annyi volt a vélemény, ahányan voltak. Szó volt ott sok mindenféléről, beszéltek a kor követelményeiről, a czivilizáczió eszméiről, szóval mindenről — csak az Isten törvényeit felejtették ki. Erről említést se tett senki; én legalább nem emlékezem, hogy Isten nevét csak egyszer mondották volna is ki, úgyszintén Mózesét s a sz. irását.

Én oda nyilatkoztam, hogy minden vallási formát mellőzni kellene, úgy, hogy kiki saját tetszése szerint gyakorolhassa vallását. Ez elégséges jel volt arra nézve, hogy mily magas fogalmaim voltak nekem a vallási dolgokban. Én a haladás embere voltam, mint Ön látja. Végre a gyülés feloszlott, anélkül, hogy valami eredményre jutott volna. Egy értelmes zsidó a következő, figyelemre méltó nyilatkozatott tette: „Siessünk ezt a régi imaházat odahagyni, mert falai már minden oldalról ropognak, nehogy romjai alá temessen.“ Szent igazság, mit minden zsidó elmondhat magában. Pedig! XVIII. századja annak, hogy elhagyták régi templomukat s az újba belépni mégsem akarnak, bár kapui tárva-nyitva vannak előttük.

Végre útnak indultam. Strassburgot elhagyva az ezernyi sejtelem sirásra késztetett. Néhány napra Marseilleben maradtam, hol rokonaim s barátaim pompásan fogadtak. Fölötte nehezemre esett tőlük megválnom. Nemcsak ba-

ráti kötelékek vonzanak a honi partokhoz, hanem a tenger sem látszott megengedni a franczia talajtól való megválást. Valóságos hullámhegyekkel igyekezett előbb az utat elzárni, hanem ezek is tágitottak a gőzös előtt, mely Nápolyba vitt át. A mérhetetlenség szemlélése nagy gyönyörüségemre volt, hanem, ami rám az égnél és tengernél nagyobb benyomást tett, az az ember volt, ez a gyenge teremtmény, ki az akadályok daczára is megképes fékezni az elemeket. Ily pillanatokban magasabbra emelkedett büszkeségem a tengernek hajónkat fenyegető hullámainál, melynek hegyei meredekebbek s nem oly simulékonyak voltak. Hajónk mielőtt Nábolyba ért volna, Civita Vecchiában kötött ki. A partra szállás pillanatában hatalmasan fölhangzott az erőd ágyuinak döreje. Mohó kiváncsisággal kérdezősködtem a pápa békés türelétén történő ágyúzás oka iránt. Azt felelték, hogy ma van a Szeplőtelen fogantatás ünnepe. Vállat vonva, a kikötőben maradtam. Másnap reggelre Nápolyba értünk, épen midőn a fölkelő nap sugaraival bearanyozta Vezuv felszálló füstoszlopát. Természeti kép sohasem bájolt el annyira, mint ez alkalommal.

Egy hónapot töltöttem Nápolyban, hogy mindent lássak és leirjak. Azonban legtöbbet irtam különösen a vallásról és a papokról, kik nézetem szerint sehogysem illettek e szép országba. Ó mily bántalmazásokat találok naplómban feljegyezve! Itt azért szólok erről, hogy megmutassam azt a sötétséget, melyben lelkem akkor volt. Azt irtam Strassburgba, hogy a Vezuvon Ratisbonne abbé egészségére ittam lacrimae Christit, pedig azok a könnyek velem is jó tettek. Azt a szörnyű szójátékot, melyet akkor magamnak megengedtem, nem merem leirni. Jegyesem azt kérdezte tőlem, vajjon tartok-e azokkal, kik azt mondják: „Látni Nápolyt s azután meghalni.“ Én azt válaszoltam nekik: Nem, Nápolyt látni és élni, élni azért, hogy még láthassuk.“ Ilyen volt az én akkori hangulatom. A Rómába való menetelhez nem volt kedvem, holott családunk két jó ismerőse erősen nógatott. Ezek voltak Coulmann egykori követ Strassburgból, protestans, és Rothschild báró,

kinek családja Nápolyban sok jóakarattal halmozott el. Tanácsukat nem követhettem . . . Jegyesem azt kivánta, hogy rögtön Maltába menjek; egyszersmind elküldötte orvosom rendeletét, melyben az volt, hogy a telet töltsem Maltán, Rómába pedig ne menjek az ott uralkodó láz járvány miatt.

Tehát kelleténél is több volt az ok, hogy a római úttól elálljak, ha az egyáltalában szándékomban lett volna. Mivel tehát csak visszajövet akartam odamenni a Mangibelló féle kikötő felé tartottam, hogy majd onnan Siciliába indulok. Egy barátom felkisért a hajóra s megigérte, hogy az elindulás pillanatában még felkeres. El is jött, hanem engem már nem talált ott.

Ha Rechecourt úr valaha megtudja, hogy miért nem vártam meg, akkor felfogja fogni udvariatlanságomat s megbocsát érte.

Coulmann megismertetett egy derék úrral, ki szintén Maltába akart hajózni. Ezen ismeretség egészen boldoggá tett s mondottam is magamban, hogy ezt az ég küldötte számomra.

E közben újév napja lévén, a hajó nem ment el. E nap rendkivül melancholikus hangulattal köszöntött be hozzám. Csak egyedül voltam Nápolyban, újévi kivánatokat senkitől sem kaptam s nem volt senkim, kik átölelhettem volna. Visszaemlékeztem családunkra, a nagybátyámnál szokásos ünnepélyességekre; sirni kezdettem s a nápolyiak öröme még inkább lehangolt. Szórakozást szerzendő sétálni mentem, gépiesen követve a tömeg áramlatát. Igy jöttem az úgynevezett palota térre s anélkül, hogy tudtam volna hogyan, egy templom bejáratánál találtam magamat. Beléptem. Mint gondolom, épen mise volt, bizonyosan azonban nem tudom. Amint egy oszlophoz támaszkodva megálltam, úgy tetszett, mintha szivem feltárult volna s ismeretlen légkörrel telt volna be. Anélkül, hogy törődtem volna azzal, ami körülöttem történik, imádkozni kezdettem a magam módja szerint jegyesemért, nagybátyámért, boldogult atyám- s jó anyámért, kit oly

korán szakitott el tőlem a halál, mindazokért, kik drágák voltak előttem, végre arra kértem Istent, hogy tudatná velem, hogy miképen lehetne a zsidók sorsán javitani, mely utóbbi gondolat szüntelenül üldözött.

Bánatom egyszerre eltünt, mint a széltől szétkergetett sötét felhők; bensőmben kimondhatatlan békét s vigasztalást éreztem, mintha azt mondotta volna valaki: „Imád meghallgatást nyert.“ Igen, százszorosan, minden várakozáson felül lett meghallgatva; mert ugyanazon hónap utolsó napján készültem a keresztség ünnepélyes felvételére.

De hogyan jöttem én Rómába? Azt én se másnak, de még magamnak sem tudom megmagyarázni. Én úgy gondolom, hogy útat tévesztettem; mert a helyett, hogy a Palermo téri ügynökséghez mentem volna, amint akartam is, egyszerre a Rómába menő gyorskocsik bureaujában találtam magamat. Megérkezésem után rögtön jegyet váltottam; Vigne barátomnak pedig azt izentem, hogy ennek a kis kirándulásnak nem birtam ellentállani, hanem január 20-ára bizonyosan visszajövök. Ezt a toldalékot fölösleges volt hozzátennem, mert egyedül Isten az, ki velünk rendelkezik. Január 20-ának egészen más jelentőségünek kelle lennie életemben. Nápolyt 5. hagytam el s 6. vízkereszt napján már Rómában voltam. Utitársam egy Marschall nevű vonzó társalgású angol volt.

Róma kezdetben nem volt rám oly hatással, mint a minőt vártam. Mivel pedig ezen rögtönzött kirándulásra csak pár napot akartam szánni, valóságos tourista mohósággal siettem a város régi és modern romjait, hogy úgy mondjam elnyelni. Egyhangú kiváncsisággal kerestem fel a képcsarnokokat, az amphitheatrumokat, a templomokat és katakombákat s az örök város számtalan nevezetességét. Az utat legtöbbnyire angolom s egy bérszolga kiséretében tettem meg. Hogy milyen valláshoz tartoztak, nem tudom, mert a templomokban egyik sem mutatta magát kereszténynek. Ha nem tévedek, én tiszteletteljesebben viseltem magamat náluknál.

Január 8-án az utczán sétálva, valaki nevemnél fogva szólit meg; az illetőben Bussieres Gusztáv ifjúkori barátoramra ismertem. E találkozás egészen boldoggá tett, mert ez egyedüllét nehezemre esett. Délben barátom atyjánál ebédeltünk s ebben a kellemes társaságban élveztem azon örömöt, melyet a honfitársaknak a külföldi találkozás szerezni szokott.

Amint a salonba léptem, épen akkor lépett ki onnan Bussieres Tivadar a család idősebb fia. Tivadar bárót nem ismertem személyesen, annyit azonban tudtam, hogy rokonom barátja; arról is volt tudomásom, hogy a protestantismusból áttért a kath. egyházba, mi magában véve elegendő volt, hogy bennem ellenszenvet keltsen iránta. S nekem úgy látszik, hogy ő hasonló érzelmet táplált irányomban. Mivel azonban Bussieres Tivadar keleti s siciliai útjai által nevet szerzett magának, arra gondoltam, hogy mielőtt ezen utat megtenném, felhasználom az alkalmat s tőle nehány utasitást kérek; ez okból, vagy csupán udvariasságból nyilvánitottam, előtte óhajomat, vele szólhatni. Ő előzékeny volt irányomban s mindjárt értesitett, hogy levelet kapott Ratisbonne abbétól s közölheti velem bátyám lakczimét. „Örömmel veszem — mondám — ámbár nem fogom hasznát venni.“

E közben folytattam Rómában a járást-kelést és pedig naponkint reggeltől estig, kivévén két órát, miket reggel Gusztávnál töltöttem s a pihenés idejét, melyet este a szinházban, vagy a soirée-ben kerestem. Gusztávval pompásan mulattam, mert régi iskolatársak közt a legegyszerűbb emlék is bő tárgyul szolgál tréfára és csevegésre. Buzgó, sőt ábrándos protestans volt, mint az elsassi pietisták általában s kifogyhatatlan volt szektájának magasztalásában. Nem csekély mulatságomra rajtam is megkisérlette a téritgetést; eddig azt hittem, hogy csak a katholikusok mániája a proselytáskodás. Beszédére rendesen tréfásan feleltem, azonban, hogy hiába való fáradozásaiért megvigasztaljam, megigértem neki, hogy ha valaha áttérési kedvet éreznék, úgy pietista lennék. Ekkor igérte meg, hogy

jövő augusztusban megtartandó esküvőmön ő is meg fog jelenni. Most még tovább maradtam Rómában, két más barátom pedig, Humann Ödön és Lotzbeck Alfréd urak mindent elkövettek, hogy a karneválig itt tartsanak. Erre azonban sohasem tudtam magamat elhatározni. Egyrészt nem akartam arámnak kedve ellen tenni, másrészt nem akartam adott szavamat megszegni, mivel Vigne úrnak január 20-ra igértem, hogy Nápolyból együtt utazunk el. Ennélfogva római tartózkodásom utolsó perczeit mennél jobban akartam felhasználni. Elmentem tehát a Capitoliumra az Ara Coeli egyházba. Az impozans épület, az ünnepélyesen felhangzó énekek s a számtalan történeti emlék, melyeket annak talaja lelkemben felidézett: óriási hatással voltak rám. Mélyen megvoltam hatva s mintegy magamon kivül ragadtattam. Vezetőm észrevette megindultságomat s hidegen mondá, hogy ezt a hatást több idegenen vette már észre, kik az Ara Coelit meglátogatták. Lejövén a Capitoliumról ciceroném végig vezetett a Ghettón (zsidó negyed.) Itt már egészen más érzelmek vettek rajtam erőt: a részvét és felháborodás. „Ez tehát Rómának sokat emlegetett jótékonysága?“ szólék magamban a nyomor láttára. Elborzadtam az iszonyuságtól s azt kérdeztem magamban, vajjon megérdemli-e egy egész nép a barbár bánásmódot, ezt a kiirthatatlan előitéletet csupán azért, mert 1800. év előtt egyetlen egy embert megölt? Óh, mert akkor még nem ismertem azt az egyetlen egy embert. Nem gondoltam e népnek vérszomjazó kiáltására, melyet itt nem is merek ismételni. Inkább eszembe akarom juttatni a keresztről lehangzó szózatot: „Atyám bocsáss meg nekik, mert nem tudják mit cselekszenek.“ Arról, amit láttam és éreztem tudósitottam rokonaimat is. Emlékezem, hogy ez alkalommal azt irtam, hogy inkább szeretnék az elnyomottak helyzetében lenni, mint az elnyomókéban.

Visszatérve a Capitoliumra, nagy mozgást vettem észre az Ara Coeliben. Ennek oka után tudakozódva, azt nyertem válaszul, hogy az anconai Constantini zsidó testvéreknek bekövetkező ünnepélyes megkereszteléséhez ké-

szülnek. Midőn vezetőm azt kérdezte tőlem, nem óhajtanám-e a szertartást megtekinteni, egész felháborodással kiáltottam fel: „Ily gyalázatos ténynél jelenjek meg! semmi esetre sem, mert aligha birnám magamat visszatartani, hogy a keresztelőket és keresztelendőket meg ne rohanjam."

Az igazat megvallva, soha életemben nem voltam a kereszténység ellen annyira elkeseredve, mint a Ghetto látásakor. Csak úgy szórtam a gúnyt és bántalmakat.

E közben a bucsulátogatásokra is kelle gondolnom. A Bussières úrnak igért látogatást, önként magamra vállalt kellemetlen kötelességnek tekintettem. Szerencsémre elfeledtem magamnak lakása czimét kikérni s nem kevésbbé örültem, hogy igy lesz okom igéretemet elmulasztani.

Január 15. helyet béreltem egy nápolyi gyorskocsin; elutazásomat pedig 17-ére, reggeli 3 órára tüztem. Igy ujabb kirándulásaimra még csak két napom maradt. E közben, amint egy könyvkereskedésből kiléptem, hol nehány Konstantinápolyról irt munkát kerestem, a korzón találkoztam az idősebb Bussières úr inasával. Megkérdeztem tőle Tivadar báró lakczimét; meglehetős elsassi accentussal mondotta, hogy a Piazza Nicosián lakik, a 38. szám alatt.

Ezt a látogatást tehát akarva nem akarva megkellett tennem, ámbár sokáig haboztam. Végre felirtam névjegyemre a p. p. c.[1]) s elindultam. Felkerestem a Piazza Nicosián s nem csekély lótás-futás után rátaláltam a 38. számra. A ház épen a nápolyi gyorskocsik bureauja mellett volt, hol az nap már jegyet váltottam.

A Bussieres úrhoz való bemenetelem kellemetlenül hatott rám, mert az inas ahelyett, hogy névjegyemet átvette volna, rögtön bejelentett s a salonba vezetett. A báróné mellett, ki kedves kis leányaival benn volt, helyet foglalva, amennyire csak rajtam állt lekötelező mosolygással igyekeztem palástolni kedvetlenségemet. Kezdetben a társalgás könnyű s felületes volt, ám nemsokára

[1] Pour prendre congé (búcsútisztelgésre.)

élénkké s izgatottá vált, midőn szóba hoztam a benyomásokat, miket rám Róma tett.

Bussieres bárót nagyon „jámbor“ embernek találtam oly értelemben, minőt a világ e szónak ád s megörültem az alkalomnak, hogy megmondhattam ami a római zsidók állapotát illetőleg szivemen feküdt. Jóllehet ez a beszélgetést a vallás terére vitte át, nekem mégis jól esett, hogy kipanaszkodhattam magamat. Bussieres úr szólt a katholicismus fenségéről, mire én azon gúnyolódásakkal és vádakkal feleltem, miket hallottam vagy olvastam. Tekintettel azonban a bárónéra s a mellette játszó gyermekekre, némileg fékeztem istentelen buzgalmam.

„No — mondá Bussieres úr — „ha ön annyira irtózik a babonaságtól s liberális eszméket vall, volna-e önnek bátorsága, mint erős és felvilágosodott szellemnek, magát egy ártatlan próbának alávetni?“ „Miféle próbának?“ „Ennek, hogy ön egy kis tárgyat fog magánál hordani, melyet adni fogok... Ez pedig a bold. Szűznek érme. Nemde ez nevetségesnek látszik, pedig lássa, én nagyon becsesnek tartom azt.“ Ezen rendkivül különös beszédre megvallom, elbámultam. Ilyesmit ugyan nem vártam. Először kedvem lett volna magamat elnevetni, de eszembe jutott, hogy ez naplómnak egy érdekes fejezetét fogja képezni, azért elfogadtam az érmet, hogy majd később mint dokumentumot felmutathassam menyasszonyomnak. Úgy is tettem. Végre nem csekély fáradság után, mit a rövidre kötött csomó okozott, keblemen függött az érem. Ekkor már nem tartoztathattam magamat a hangos nevetéstől s felkiáltottam: „igy, tehát most már római katholikus vagyok!“ Ez az ördög szava volt, ki saját szájamból mondotta meg a jövőt.

Ratisbonne Mária Alfons.

(Folyt. köv.)

KARCZOLATOK.

(Folytatás.)

„Az ambitio magában igen dicséretes és szép dolog — mondja a tanácsos — de szintannyira veszedelmes is. Úgy vagyunk vele, mint a léghajózással. Egy bizonyos magaslatig felszállván szép és érdekes és tág kilátás nyilik előttünk. De ha még magasabbra törekszünk, szédül a fejünk, a kilátás ködös, homályos, a lég higabb lesz. Utoljára ki is esünk s nyakunkat szegjük. Sohasem szabad pedig a katonai ambitiónak egész a dolgok elhamarkodásaig, veszélyeztetéseig menni. Nekünk diplomatáknak a türelem nem erény, hanem szükség. Nekünk ki kell húznunk a fegyverrel való eldöntést mindaddig, míg harczképesek, míg elkészülve vagyunk, és ez, higyje meg ezredes ur, nem kis mesterség. Tudja-e ezredes ur, mikép élődünk mi?

Con arte e con inganno
Si vive 'l mezzo anno,
Con inganno e con arte
Si vive l' altra parte.

(Ügygyel és csellel az év felét éljük, csellel és ügygyel a másik felét.)

Élvezettel hallgattam mindig a szellemdús férfiút és tanulékonyan lestem el praegnans, elmés mondatait. Az ezredes egyszer azt veté neki szemére, hogy mindig csak az ellenzéknek tartja a rudat. „Ha nem tudnám — mondá — hogy kicsoda Ön, úgy ellenzékinek nézném.“

„On ne peut pas s' appuyer que sur ce qui resiste“ válaszolá röviden a tanácsos. — (Csak arra támaszkodhatunk, a mi ellentáll.)

„Ezt már meg nem értem — mondá az ezredes — tanácsos ur szives megfejtése nélkül.“

„Megfejtem röviden — válaszola ez. — A kormány-

párt adott esetben maga ejtené el a kormányt, nem teszi csak azért, nehogy engedjen az ellenzéknek. Nem támasza-e ily esetben a kormánynak az ellenzék? Annál hathatósb támasza pedig, mennél konokabb az."

Ezt a szót bizonyos körökben nem igen jó koczkáztatni, kivált államhivatalnoknak. Pedig „hogy a szabad szónak haszna legyen, szabaddá kell tenni az egyént is, mert különben a szabad szó csak hizelgő átmenet a despotismusra."

Hegyekben az a jó, hogy megtartván siestánkat, azonnal ismét a szabadba mehetünk, lévén elég hűs hely a nap parázsa ellen. És ha még friss forrás is van közelben, úgy annak jeges frissében épen kialszik a nap tüze.

Mikor én igy könyvvel a kezemben letelepedtem valamely árnyasfa hüsében, visszagondoltam ismét Balaton-Füredre. Itt nincs menekvés a hőség elől. Mikor itt ebéd után egyik barátomnak mondám: no most menjünk siestát tartani, ő sopánkodva ezt felelé: „Te boldog, te mehetsz, neked van pamlagod, hová lehajtsad fejedet. Az én két pamlagomat nőm és leányom foglalják el, és ha az alacsony szoros lakásban, melyben alig fér el a nők ruhája, még én is fujnék velök, úgy akár megfulhatnánk a hőségtől." Mit csinálnak tehát itt ebéd után az urak? Ott maradnak az ebédlőben vagy a kávéházban s ütik egy ingben s savanyúviz mellett a kártyát, egész alkonyatig, mert csak ekkor lehet ismét kimenni a levegőre, sétára. Ámde milyen ez a séta! Örökké csak a szőlők közé, vagy a poros tihanyi utra — tertium non datur. A szőlőkből van legalább még kilátás a tóra és a veszprémi nagyságok bakonyi stylben épült nyaralóira. Én legalább ennyire koczkás modort csak itt a Bakony alatt láttam. Bábeli nyelvzavar az, architectonice kifejezve. Mennyire hiányzik Füreden az ischli vagy a gmundeni esplanade! Pedig az itt is lehetne, a tó diszére és az emberiség javára vagy talán van is már azóta, hogy én erre jártam s sültem a nap heve alatt. Csak az egy E. báró tudott segíteni magán, a maga hóbortja szerint. Ez kék gyolcs bő

uju ingben, szintoly gatyában, nyitott mellénynyel nyilvánosan járt kelt, még hölgyek társaságában is. Engem mindannyiszor a szecsei kálomista legényre emlékeztetett, ezek járnak igy. Itt Rőmerbadban a rendőrség nyomban kiutasította volna a csikós bárót, de Füreden azon időben urnak nem találkozott ura, akár a fején járhatott volna.

IV.

„Hogy magánosan élhessünk, ahhoz kedvező klima szükséges, mert rosz idő és a hideg a világgal való érintkezésre szorit bennünket.“ Való igaz. Ezt tapasztaltuk Rőmerbadban is: jó időben ellehettünk egymás nélkül, de ha eső állt be, úgy kiki felkereste, kivált az esti órákban, a társalgó termet, még a fürdővendégek nestora is, a podagrás F. excellenciás ur is. Ez nyolczvannál korosabb őszbeborult tiszteletreméltó aggastyán volt, megtört alak, emberi rom, ki csakis két nőrokonától istápolva birta még magát. De a lábában hiányzó erőt pótolta a még mindig tehetséges fő. Ő Excellenciája magas rangu államhivatalnok volt, most már lustrumok óta nyugalmazva.

V. Károly császárt is bántotta a podagra. Mikor egyik udvaroncza egy ízben nevetett, látván, mikép emelgeti a császár gólya módjára majd az egyik, majd a másik lábát, és a császár kérdezé tőle, hogy mit nevet: az udvaroncz ura lábaihoz borulva, őszintén bevallá, hogy úgy látszott neki, mintha császári urával biczegne a római sz. birodalom is. „Keljen fel — mondá hozzá nyájasan a császár — de azt jegyezze meg magának, hogy nem a lábak kormányozzák az államot, hanem hogy ez a fej dolga.“

A két hölgy oly gyöngéden, annyi gonddal s figyelemmel ápolta az öreg urat, mint valami ereklyét. És vajjon nem egy század ereklyéje-e, a ki kilenczven felé halad? Mikor igy néztem a Rubens ecsetjére méltó alakot, eszembe jutott e hasonlat: „Az aggastyánt — igy olvastam valahol — ki maga egyedül maradt fen övéinek köréből, ki min-

dent túlélt s szinte csodának nézetik s mesterségesen fentartatik, úgy nézem én, mint az egyetlen megmaradt fogat, mely valamennyi társát túlélte, de most már hasztalan ül a foghúsban. Az ilyen aggastyán csak mint mult idők emléke, mint tengődő Memento mori tartatik még fen gondosan. Ő is, az egyetlen fog is mérföldmutatója a megtett utnak, a közeli czélnak."

Megjelent tehát a társaságban az öreg ur is, s rendesen tombola, zene volt a mulatság. Találkozik nagyobb társaságban csaknem mindig egyes zeneművész, ki akár előzékenységből, akár felkérve játszik. Találkozott itt is ily nemes sziv, G. gyártulajdonos nejének s nyolcz éves leánykájának személyében. Az anya kitünően zongorázott, a kis Frieda meg vékony czérnahangján apró dalokat énekelt, anyja zongorán kisérte. Jobbnak hiányában ez is jó volt, annak pedig, a ki nem épen kedveli a zenét, még sok is. Johnson angol irónak a zene fülsértő zörej volt. Egyik társaságban egy fuvolás nehéz darabokban törte magát. A szórakozott Johnsont szomszédja figyelmezteté, hogy ez igen nehéz darab. „Nehéz? — kérdi sopánkodva az iró — én azt kivánnám, hogy épen lehetetlen volna."

No itt nem találkozott ennyire érzéketlen fül. G. asszonyság bő tapsot aratott, a mi nagyon hizelgett az ő hiuságának, mert hát mely nőben nem volna kis hiuság? De még inkább hizelgett anyai szivének az, hogy kis Friedája közkedvességnek örvendett a fürdővendégeknél. E körülmény mérséklé némileg az anyának a kis Frieda testi súlya s elhízottsága alatt szenvedő hiuságát. Talán ő is három évig táplálta tejével a gyermeket, mint a Machabaeusok hősies anyja utolsó szülöttjét. (II. 7, 27.) — Frieda különben kedves jó leányka volt. Jóságát anyja is dicsérte. „Már mikor a világra jött — mondá egyszer — oly jó, oly jámbor volt, hogy szinte fölösleges volt ráadni a keresztséget." — De anyjára, gondolám magamban, annál inkább ráférne még most is a bérmálás, mert a sz. Lélek hét ajándékának ugyan kevés a nyoma rajta.

Sokáig nem tudtam, hogy a családapa is itt van a hölgyekkel. Hárman voltak, de a háromságban az atya az utolsó személy s jóformán csak arra nézve volt itt, hogy fizesse a számlákat. Látván a megforditott családi viszonyt, eszembe jutott az egyszeri vőlegény, ki esküvőjét előző napon prókátorhoz ment, végrendeletet csinálni. „Ugyan mi jut eszébe? — kérdi a prókátor — holnap esküszik és ma végrendeletet akar csinálni! Mikép függ ez össze? — „Uram — mondja a vőlegény — én azt tudom, hogy a végrendeletet szabad akarattal kell megtenni. Nekem ma még szabad akaratom van, lesz-e még holnap is, ki tudja?“ — G. urnak is jó lett volna esküvője előtt végrendelkezni. Nyomoruságos alak a papucs alatti férj, gyávasága bizonyitványát homlokán hordja.

G. asszonyság az évek azon fatalis fordulatánál volt már, amikor a nő nem szeret többé festőnek, hanem csak a maga ecsetjének titkos boudoirjában ülni. A kép már restaurálásra szorul. A gyártulajdonos neje roppant fényűzést fejtett ki, élő divatáru-, ék- és illatszerkirakat volt, minden Angelusra frissen öltözött. Igy vélte a hervadó rózsa elhomályosithatni a feselő bimbókat is. „Megindító pillanat — mondja a gunyoros Victor Hugo — mikor a a nő megszünik tavaszokat és kezd teleket számlálni. Mogorva haragja az időnek neki fordul. A fiatal feselő szépségek rád nézve merő tövisek és te érzed szúrásait mindezen rózsáknak.“ Hiába, a toilette minden mestersége vissza nem tartóztatja, csak elmázolja némikép a redőket, melyeket irgalmatlanul szánt az idő. Elvirágzik a rózsa, és e mi fenmarad, az — a tövis.

Et viget amissâ spina relicta rosâ — Ovid.

S ez ingerlő tövisek befelé is, kifelé is szúrnak. „Hogy az ősz elszáradt levelei lehullnak, az szomorú ugyan, de természetes, s mégis oly kevesen tudják beletalálni magukat a halál, a feloszlás elkerülhetetlen tényébe!“

Ilyen volt G. asszonyság külső megjelenésében. Férje ellenben nagyon egyszerűen öltözött, egészen alárendelt szerepének megfelelőleg. Mikor barátjai azért ingerkedtek

is vele, azt mondván, hogy nem nagy becsületére válik elegans szép nejének, ezt válaszolá: „Nőm divatlap után öltözik, én meg számlakönyvem lapjai után s csakis így tudom fentartani az egyensúlyt.“ Vajmi sok pénzébe kerülhetett a gyártulajdonosnak az ő fényűző neje! Gyertyát gyártott, tehát világosságot terjesztett, s annyi világnál mégse nyilt meg a szeme! Azaz, hogy megnyilt, de gyávasága oly nagy volt, hogy szemeláttára tönkrement a család, a vagyon — pár év mulván, amint utóbb megtudtam, csőd alá került.

A ruhafényűzés nemcsak a test hanyatlását, hanem a szellem ürességét is akarja eltakarni. Nőben, mely idejének javát a tükörnél tölti és csak a szemnek tetszeni kiván, nagyon szegény, vagy épen semmi szellem sem lakik, de annál több hiuság, önzés és önteltség. A hiuságnál az a jellemző, hogy az minden situatiót, még a legtávolabbat is magára vonatkoztatja, önnön szemében ő a központ, mely körül minden forog, és a mi történik, azaz ő kedves énjéért történik, merő „én.“

Ilyen volt szellemileg G. asszonyság. Az évad királynéjának nézte magát és mivel ő nézte, úgy nézetni is akarta magát annak. Elképzeltségében elég vak volt fel nem ismerni, különösen a nők hangulatát, nem sejteni azt, mikép a feltolakodó praetendensnek senki sem fogja meghozni a várt hódolatot. A lepke addig tánczol a láng körül, míg megégeti magát: G. asszonyságnak kudarczot kelle vallania, hogy felismerje helyzetét. Midőn egy este zongorajátéka után ismét megtapsoltatott volna, azt kérte hallgatóitól, lenne szives mindenki az ő autografgyüjteményéhez egyegy levelkével hozzájárulni, ezt ő — úgymond — a legszebb elismerésnek fogja venni és mint a legkedvesebb emléket őrízni. Ehhez már nagy önteltség, roppant tapintatlanság kelle. G. asszonyságnak a társaság nagyobb fele egészen idegen volt, annyira hogy sokan, mint magam is, még szót sem váltottak volt vele. Mikép tehette fel, mikép várhatta okosan azt, hogy ezek is, mind meg fogják neki vinni kezökirását? Jóstehetség nél-

kül is kiki előreláthatta, hogy az elbizakodott nő kudarczot fog vallani, a minek félreismerhetlen jelei máris mutatkoztak. Az a néhány hölgy is, kiknek társaságában eddigelé járt, észlelhetőleg visszahúzódott tőle. A nő finom érzékkel bir. „La jalousie flaire les disgrâces, comme les hyènes sentent les cadavres.“ (A féltékenység, az irigység szagolja a kegyvesztést, amint megszagolja hiéna a hullát.) Egynémelyik közülök már erősebben is szoritott vele kezet, amint szoritja kezünket a jó (?) barát, mielőtt azt, buktunkat látva, elejtené.

De hogy a dologra térjünk: a mit G. asszonyság autografokban kapott, az igen kevés volt s kapta csak szűkebb körétől és a nehány zenerajongótól. Ilyetén váratlan, lehangoló eredmény után levolt hangolva a zongora is — nem játszott többé, és a harmadik szép reggelen csak azt tudtuk meg, hogy királynénkat a tündérek az éj homályában körünkből kiragadták — málhástól. — Pedig én is akartam autografot készíteni, olyant körülbelől, a minőt kapott egy előkelő párizsi grófhölgy Vivier hires zeneművésztől. A grófnő ugyanis levél utján tudakolá a művésztől, hogy mennyit kivánna egy zeneestélyért, melyet az ő palotájában tartott volna. Vivier követelt ezer frankot. Nem nyervén választ, azt hitte, hogy a grófnő sokalja az összeget. Utóbb ennek egyik barátnéja elbeszéli neki, jóizűn nevetve, hogy mikép szedte őt rá a találékony grófnő. — Ez ugyanis nem akart egyebet, hanem csak autographját birni a hires művésznek. Vivier erre azt felelé a hölgynek, hogy ha ő tudta volna, miszerint a grófnő az ő autografját kivánja, ugy ő maga irta volna ama levelet. De mivelhogy az ő kezeirása nem igen olvasható, azért házmesterével iratta a levelet, ki szivesen ragad meg minden alkalmat, szép kezeirását bemutathatni.

G. asszonyság rögtöni távoztával a társaság korántsem árvult el zeneélvezet dolgában. Fürdőhelyek igen hálás talaj vándor muzsáknak. A kiürült városokból ők is távoznak az évaddal, követik a kiköltözött vagyont. Rőmerbadba a szomszéd Olaszország is küldi troubadour-

jait s zenemüvészeit. Megfordult itt közülök férfi — és női quartett is s müvészies, elragadó előadásuk csengő elismerésre talált. Az olaszban igen finom zeneérzéke van, hamis hangot még kintornájában sem tűr meg, játszik pedig érzelemmel, azaz átérezve. Mennyivel más a csengő huros hangszer a zongora tompa érczhangjánál! A húr, mint állati rész, természetesebben, rokonszenvesebben, delejesen hat nemcsak érzékeinkre, hanem a sziv húrjaira is, tudván a természetes hangokat hiven utánozni, a mire a zongora épen nem képes. Avagy próbálja csak valamely zongorász Reményi „Repülj fecském"-jét visszaadni.

Zenészt büvész váltott fel, azaz ma már nem büvész, hanem spiritista vagy antispiritista, vagy mindakettő egyszerre s minden esetre tanári czimmel. Miután e tanár urak már csak egymás másolói, azért nem igen vonzanak többé, s a müvészetők sokszor koplalva házal. Csak az egyik, a ki városunkban mostoha látogatás mellett kezdte meg előadásait, tudott találékonyan publikumot szerezni magának. Első előadásán én is jelen voltam s szinte szégyenlém, hogy oly kevesen vagyunk. Attól tartottam, hogy tanárunk nagyon le lesz hangolva, talán meg sem kezdi. Ő azonban a legjobb kedvvel mutatta be csudáit s bennünket is a legjobb kedvben tartott az által, hogy minden műdarab után megmutatta azonnal annak csinyját is. Igy alkalmunk volt látni, hogy mily kevésen fordul meg ez vagy amaz megbámult csoda! Büvészünk nem bitorolta a tanárnevet, mert ő csakugyan tanitott bennünket. Ilyetén szemlélhető modorának hire eljárt a városban és ő további előadásait, illetőleg demonstratiót, teli ház előtt tartotta. De bezeg utódjainak megrontotta a dolgát. Népszerü előadásaiból bizalmas, kedélyes társalgás fejlődött ki: ez is amaz is tudott a büvésznek a maga mesterségéből valamely fogást bemutatni. Az egyik ur azzal dicsekedett neki, hogy ő ujdonuj cilinderét szakadó esőben esernyő vagy takaró nélkül tudta szárazon haza hozni, amit ő, miután a társaság hiába törte fejét a műdarab megfejtésében, ekkép magyarázott meg. „Egyik uri háznál

— beszélé — estélyen voltunk. Én ujdonuj cilinderben jöttem. Mikor éjfél után távoztunk, szakadt az eső. Esernyőt nem hoztam, cilinderemet sajnáltam. Mit tettem tehát? Fogtam elviselt cilinderét az egyik urnak, kinek fogata volt. Azt tudtam, hogy mindenki saját kalapja után fog nyúlni és igy csak az én cilinderem maradhat számára. Más nap házához küldtem kalapját, bocsánatot kérve a tévedésért s visszakövetelém a magamét, melyet ő hintóján szépszárazon haza szállitott.“ A pap holtig tanul.

De zenekar, büvész, declamator, népénekes, cziterás nem mindennapi jelenség. Mi meglett férfiak nagyon is beértük vele, de a pezsgő fiatalság halálig únja magát, ha nincs rendes mulatsága. Mit is tegyenek a mamáik szárnyai alatt gondtalan s tétlen élő fiatal lények? Azért jöttek-e ide, hogy unatkozzanak, avagy hogy csak az amateurök tárlatában mint eladó áru kiállittassanak? Fiatal éveik hasonlók a lepke rövid napjaihoz. A lepke illatos zöld virányokon játszva, szállongva tölti megszámlált napjait. Ezt akarja a fiatalság is.

Nunc pede libero pulsanda tellus.

És mivelhogy akar mulatni, azért gondoskodik is mulatságáról. Nagyobb társalgásban mindig találkozik egy rendező. Nehéz, de háladatos vállalat, mert ha jól viszi dolgát, úgy ő a legkedveltebb, a legkeresettebb ember, neki le van kötelezve mindenki. Ámde leleményes, élczes fő legyen, jókedve s áldozatkészsége ki ne fogyjon, tudjon szolgálni mindenkinek, megapprehendálni semmit.

H. lovag, helytartósági titkár, mind e szeretetreméltó tulajdonokkal bir. Világra való és a világban otthonos fiatal ember volt, megnyerő külsővel, udvarias modorral, kifogyhatatlan humorral, semmit megtagadni nem tudó szolgálatkészséggel. Ha mindent úgy tanult, mint másokat mulattatni, úgy állását jól tölti be. Körüle repdesett a mulatni vágyó lepkevilág, ostromolván őt különféle kérvénynyel: most társas kirándulást, most társas játékot, most halászatot, majd egy kis tánczot rendezzen a jó H. ur.

Érdekes volt látni, mily komolyan fogadta a hizelgő kérelmezőket. „Jó H. ur! — mondá — mily szépen hangzik ez önök mézes szájában! Igenis jó vagyok, mert igazság szerint neheztelnem kellene egész nemökre, úgy mint a mely oka minden malheurömnek.“ — Hogy hogy? kérdi a kiváncsi nép. — „Mindjárt Évánál kezdem. Avagy nem neki köszönöm-e, hogy a ki gond és vesződség nélkül élhettem volna a paradicsomban, most tintaverejtékkel keresem kenyeremet?“ „Ezzel hagyjon fel titkár ur — közbeszóla a nevető sereg — ez már nagyon régi historia.“ — „De a mely mindannyiszor megujul Éva leányainál — mondja a titkár — csak azzal a külömbséggel, hogy az első Éva kosár nélkül vitte oda Ádámnak az almát, mig a mai Évácskák kosarat osztogatnak.“ — „Aha, sejtjük már titkár ur malheurjét, ön is bizonyosan kosarat kapott.“ — „Azt ugyan nem — felele a titkár — de ennél roszabbat.“ — „Ennél roszabbat? Kiváncsiak vagyunk ezt megtudni.“ „Elmondom, önök megszégyenitésére. Hallják tehát. Jegyben jártam és csak addig kértem türelmet, mig közel kilátásban volt előléptetésem bekövetkezik, mert hát oly állásban kivántam lenni, hogy nőmet is tisztességesen eltartsam. Megadták a moratoriumot. Tavaszszal kimentek nyaralni. Onnan egy nap visszakapom jegyemet, oly jelentéssel, hogy a leány nem várhat bizonytalanra, mikor biztos kérője akadt, a kivel el is jegyezték már. Most már piruljanak szép nővérökért“

De a vidám sereg csak nem akart pirulni, hanem az egyik ezt veti oda: „Miért nem tapasztott czédulát reá, hogy már elvan adva, amint azt mükiállitásban a képeken látjuk“ — a második pedig: „Jobb, hogy most hűtlennek találta“ — a harmadik meg: „Ez a kár könnyen pótolható, mert „Leider an Weibern die Welt ist voll“ — mondja egyik szánakozó költőnőnk. Ha több malheurje nem esett még, úgy még ki fog engesztelődni nemünkkel,“

„Több malheur? — kérdi a titkár. — Kisebb malheureimről szólni sem akarok, de hogy lássák önök, miszerint minden malheuröm csak a nőktől van, csupán ezt

az egy esetet akarom elmondani. Drezdába nemzetközi lövészet volt hirdetve. Ezen a mi lövészegyletünk is küldöttségileg képviseltetni akart. Meglett állapitva a küldöttség megválasztására a nap, oly határozattal, hogy csak a megjelenő tagok választhatók meg. Siettem a választásra. Utamban felkap nagynéném ügyvéde. — „Épen Ön után járok — mondja — nagynénje küldött. Önnek hitelezői bepanaszolással fenyegetőznek. A nemeslelkü hölgy ez egyszer még tenni akar valamit érdekében. Térjünk tehát be a közel kávéházba, hogy megbeszéljük a dolgot, megállapitsuk a kiegyezkedést.“ — „Isten áldja meg jó néném et — felelém én — de nekem most oly sürgős a dolgom, hogy én nem ülésezhetek.“ — De a buzgó ügyvéd ki nem bocsátott többé. Neki — úgy mond — még egyéb dolga is van, és én a választásnál nem fogok elkésni, mert röviden végez velem. Ügyvéd, és röviden végezni! Én izzó parázson ültem és az unalmas conferentia után lóhalálában siettem az egyletbe, de mire oda jöttem, már megvolt ejtve a választás és én kimaradtam. Kérem, mit mondanak ehhez?“

„Mit? Hogy titkár ur csak nyert vele, miután igy megszabadult zaklató hitelezőitől.“

„Hogy nyertem volna? Igenis, ha én kapom a pénzt, de ezt hitelezőim kapták, ők nyertek tehát, de nem én. A mi pedig zaklatásukat illeti: e miatt én nyugodtan alszom, talán nyugodtabban mint ők. De hogy kiestem a küldöttségből, az igenis megrontotta egész éjemet. Boszankodtam önnönmagamra, boszankodtam a tolakodó udvariatlan ügyvédre, ki az utczán kapja fel az embert, de boszankodtam leginkább nagynénémre, mert végre ő volt oka mindennek.“

„Persze csak ő, és nem ön, a ki csinálta az adósságot.“

„E szókimondás hölgyben gyöngédtelenség, ha nem épen bün. Egyébiránt én felhivom önöket, hogy a ki adósság nélkül van önök közül, az első követ dobjon reám.“

Ezt hangos hahota követte a hölgyek részéről, de a titkár következetes komolysággal igy szólt hozzájok:

„Önök nevetnek, önök tréfára veszik a dolgot, a mivel azt mutatják, hogy nincs is öntudatuk tartozásukról. Pedig mindnyájan tartozunk egymásnak valamivel: engedelmességgel, hálával, tisztelettel, szeretettel, kimélettel stb. azaz, hogy minden ember tartozásban van. A mi engem illet: én megvallom, hogy inkább pénzzel tartozom, semhogy egyébkint lekötelezve legyek valakinek, mert ez az érzet a legnehezebben nyomja az érzékeny embert. Innen az én kis adósságom, és nem könyelmüségből, amint Önök gondolják. Én, dicsérés nélkül legyen mondva, oly óvatos vagyok, annyira vonakodva fizetem s irom alá a szabó-számlát, mint lángszivü fejedelem a halálitéletet. Hogy önök is félreértenek, ez ismét malheurömhez tartozik."

És igy tudott H. ur számtalan malheur esetet elbeszélni, a legkomikusabb komolysággal. S mivelhogy már ennyire malheurös volt, azért mindig előre tiltakozott, hogy ne őt okolják, ha valamely kilátásba vett mulatság roszul sikerül, gondoljanak mindig az ő vele született malheurjére.

Egyik délután nagyob kirándulást rendezett a fiatalsággal a hegyekbe. Ott rögtön zivatar s zápor érte őket, bőrig átázva jöttek haza. Most mind neki estek a rendezőnek, a fiatalok persze inkább csak ingerkedtek vele, de az átázott mamák már komolyabban szemrehányást tettek neki. Hiába csillapitotta őket a titkár szavaival, hogy a jó ég nemcsak napot, de esőt is küld a virágra, miszerint azt frissen megtartsa — a szemrehányást minden bókjával nem tartóztathatta fel. De kiállotta férfiasan a sarat, azután pedig kijelenté a társaságnak, hogy mai malheurje sirját ásta és hogy kész már a sirfelirat is. „Itt nyugszik a jó H. — mondá — ki a balsors folytonos akadékoskodása folytán fűszálban megbotlott, hanyat esett s mégis orrát zúzta be s — elvérzett." Ilyen volt H. malheurje!

H. ur egyébiránt nemcsak a fiatalság kedveltje volt, egyaránt le tudott kötelezni magának mindenkit. Nem kellett több, csak hogy ketten-hárman kirándulást tervezzenek valamely ismeretlen, félreeső pontra, és ő nemcsak

utbaigazitással szolgált, hanem azonnal társnak is ajánlotta magát. Sőt mivel itt otthonos volt s ismerte a vidéket egész mérföldekre, úgy nemcsak maga figyelmeztetett bennünket az érdekesebb pontokra, hanem mindjárt vezetőnek is ajánlkozott, a mit mi annál szivesebben fogadhattunk el, mivel változatlan jó kedélyénél fogva a legkellemesebb társalgó volt. Születésre nézve stajer volt. A stajert hamisitlan természetessége, kedélyessége, előzékenysége s könnyű assimilatiója jellemzi, köztük jól érezzük magunkat.

Várnai.

(Vége. követ.)

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

De inspirationis Bibliorum vi etrezratione. Auctore D. Francisco Schmidt s. Theologiae professore. Brixinae, typis et sumtibus Weger 1885. VIII.⁰ 443. l. Ára 3 frt. 60 kr.

Mennyire dústartalmu bánya a biblicum studium, leginkább mutatja azon körülmény, hogy a theologiának összes disciplinái közől egy sincs az ujabb irodalomban oly erősen képviselve — tekintve a dolgozatok számát — mint épen a szentirástan. Annyi mindenféle értekezés, tankönyv, monographia stb. jelent már meg e téren, ugy katholikus, mint protestans tudósok tollából (kiket, míg positiv hitök van, főleg ez ószövetségi szentiratokra nézve épen nem ignorálunk); — és még mindig, folyton jelennek meg uj munkák, melyek még mindig képesek érdeklődést kelteni, amennyiben a régi kérdéseket uj meg uj szempontból, vagy kimeritőbben, tökéletesebben tárgyalják.

De talán nincs is itt helyen a biblikus irodalom felemlitéséből kiindulnunk, miután a mü, melyet röviden ismételni szándékozunk, az inspiratióról tractál, ami a dogmatikának a tárgya. Régi vitás kérdés ez már. A

Sion t. olvasói bizonynyal emlékeznek még arra, hogy e kérdés egykor ugyane hasábokon is szellőztetve volt (l. 1882. évf. 660. l.) Akkoron t. i. inditvány alakjában utalás történt arra nézve, hogy a különböző disciplinák azon tractusai, melyek egymással érintkeznek, melyik tanár által tárgyaltassanak, és — hogy példa gyanánt az inspiratio is felhozatott ezen véleménynyel, hogy ez mint a biblicumot érintő tárgy, a biblicus által adassék első. A czikkiró viszhangot is várt, ez azonban — elmaradt. A mi szerény véleményünk szerint szorosan a szentirástanhoz, nevezetesen az általános introductióhoz tartozik a szent könyvek authentiájának, hitelességének, és integritásának bebizonyitása, nem különben a sz. szöveg története, — de az inspiratioról szóló tan harározottan a dogmatikát illeti, — mindazáltal a gyakorlatban a biblikus is aligha fog kitérhetni az inspiratio tárgyalása elől, amit, ha a dogmatikában ujból hallana a theologus, az ismétlés semmi esetre sem lenne kárára.

Ime, az előttünk levő kötetnek szerzője is a dogmatika tanára, — és szolgáljon e körülmény némi magyarázatául annak, hogy ama régibb vitás kérdést felemlitettük. De most szóljunk magáról az uj müről. Mondjuk ki mindjárt előre, hogy ez, tekintve, hogy épen az inspiratióról szóló kimeritőbb müveknek nem vagyunk aránylag bővében, megérdemli mindjárt a Franzelin és Patrizi idevágó nagyobbszabásu müvei után való felemlitést. Sz. nehéz és fontos tárgyát igen jó rendben dolgozza fel, mindenekelőtt bebizonyitván a három főelvet, hogy a szentirás 1. tévmentes, 2. hogy isteni tekintélylyel bir, 3. hogy Isten a szerzője. (1—29. l.) Áttér azután az inspiratió fogalmára, melyet a legélesebb katholikus theologusok nyomán akkép határoz meg, hogy az „Istennek ama különös müködése, melylyel a szentirót az irásra inditja, s ugyancsak a szentirónak értelmét és akaratát akkép igazgatja, hogy ez az isteni czélnak megfelelően irjon.“ E meghatározást aztán bőven és alaposan indokolja. (29—117. l.) Különös theologiai értékkel bir ama kérdés taglalása, hogy micsoda

értelemben veendő az egyes helyek inspiratiója, tekintve, hogy a szentirásban nem minden Isten szava, amennyiben ott oly egyének is szerepelnek, kik nem beszéltek isteni sugalmazásból. (117—178. l.) Arra nézve, hogy hányféle értelme, sensusa van a szentirásnak, Sz. szintén az egyedül helyes utat választotta, melynélfogva végelemzésben csakis kétféle értelem különböztetendő meg, a betüszerinti és a mysticus, — s ez annál nagyobb érdeme Sz.-nek, mennél általánosabbá vált a hermeneuticákban sok mindenféle sensusnak túlhajtott megkülömböztetgetése. Mindkétféle sensusról külön értekezik Sz. igen jelesen (178—282. l.) Majd áttér az inspiratió hatásainak körvonalozására, és itt helyes indokolással tagadja az u. n. verbalis inspiratiót, — nehogy azonban valaki ezáltal a katholikus dogmát — mely szerint az egész szentirás inspirálva van — gyöngitve gondolja, kimutajta, hogy a Szentlélek tért engedett az emberi közremüködésnek is a sz. könyvek megirásánál, amit már a stylus külömbözősége, az éles dialectica az egyiknél s az egyszerüség a másiknál stb. is bizonyit. (282—365. l.) Az utolsó kérdést végre, vajjon miről ismerjük meg, hogy valamely könyv inspirált-e vagy nem, akkép oldja meg Sz., hogy ennek valamint legáltalánosabb, ugy önmagában kielégitő criteriuma az isteni kinyilatkoztatás és katholikus traditió. Ezzel, még egy igen jó betürendes tárgymutatót füzve az egészhez, bezárja értekezését.

Az egész müről csak dicsérettel lehet megemlékeznünk, nem compilatió ez, hanem önálló mü, mely léptennyomon Sz. alapos készültsége mellett tesz tanuságot. Ajánljuk az érdeklődők figyelmébe.

Dr. Kereszty.

Die Heilsarmee („The Salvation Army") nach eigener Anschauung und nach ihren Schriften. Von D. Th. Kolde ordentlicher Professor in Erlangen. Verlag von Andreas Deichert. 1885. Közép 8⁰ 1—128. lap. Ára?

Alig néhány éve annak, hogy a világ figyelmessé lett egy vallás-szövetkezetre, mely Angolországban már

e század közepe előtt üté fel fejét, s katonamódra szervezve — csaknem ágyukkal — indít hadat az ördög ellen; kezdetben nem keltett nagyobb érdeklődést maga iránt, s legfölebb a hirlapok szórványos czikkei adtak róla életjelt anélkül, hogy valaki tüzetesen foglalkozott volna e társulat czéljai és tanaival. Funke, Schramm irtak ugyan róla, de ezek jobbadán másodkézből és a lapok hasábjain itt-ott elejtett töredékekből vevék adataikat, s így a készlet hiányossága mellett kimerítő művet alig nyujthattak. Kolde tanár a tavali szünidőt arra használta fel, hogy statisticus tanulmányai érdekében Angolországban tartózkodván, figyelmét egyuttal az „üdv-serege" sectájára is irányitá, s ekként a közvetlen tapasztalás s tanaikkal való tüzetes foglalkozása eredményét a jelen műbe tevé le, mely a „Salvation Army" tanait, szokásait, keletkezését és szervezetét behatóan ismerteti.

Azon vallás-mozgalom, mely „üdv-serege" nevét viseli, egy férfiunak a műve, kit Booth Vilmos „tábornoknak" neveznek hivei. Motthingamban született 1829-ben, s fiatal korában mint methodista prédikátor hirdette az igét, s mint ilyen nem hogy egy hitközséget szolgált volna, hanem vándorszereplést folytatott s szónoklataival meglehetős figyelmet keltett. Utóbb meghasonlott főlebbvalóival, kik meg is tiltották neki az „evangelistaság" kóbor működését, mire ő fogta magát s Londonnak azon negyedében telepedék le, hol legtöbb a komediás; ezek között üté fel sátrát s velök versenyt hóditá magához a bámész közönséget. Sorban kikérdezte hallgatóit, hogy állnak lelkök üdvével? és az adott felelet minősége szerint aztán papolt nekik irgalmatlanul; midőn pedig az őszi viharok nyakába zudíták a sátrat, egy tánczermet, majd egy gazdátlan korcsmát, utóbb pedig egy egész szinházat bérelt ki a gyülekezők számára. Kezdetben kevés különbség volt közte és a methodisták között, de utóbb mindinkább függetlenité magát s szervezni kezdte a társulatot, melyet egyelőre „The Christian Mission"-nak nevezett el. Követői akadtak is elegen, s kiválóbb hivei

közül többen — „evangelisták“ — egyházias szervezetet igyekeztek adni a társulatnak, mit azonban Booth határozottan ellenzett, ki mindennemű egyházi gyülekezettől való teljes függetlenségre törekedvén, maga irányában a legföltétlenebb engedelmességet igényelte.

A társulat kezdettől fogva bizonyos katonás szinezettel birt, hadi attitudokhoz szokott, de határozottan körvonalozott szervezet nélkül; a „Salvation Army“ nevet csak 1877-ben vevé föl, midőn már országszerte birt testvértársulatokkal, melyeket ezen közös név alá foglalt együvé. Következő évben tartotta a szervező gyülést Whitechapelben, mely elhatározá, hogy Jézus tábornokának — Boothnak — vezetés alatt üdvrohamot intéznek az egész országban, és a roham alapszabályszerű módozatait is megállapitá. Ekkor már nagy érdeklődést keltett mindenfelé; figyelemben részesültek kivált egyes hadállomások női kapitányai — nép nyelvén „Alleluja kisasszonyok“ — kik a terjesztés művét hatásosan űzték a kiélt dandyk blasirt táborában. 1879 ben már lobogót is nyert a sereg; szine vérvörös aranyhimzetű czimerrel, közepén kereszt, mely körül kigyó fonódik, efölött pedig két karó keresztezi egymást azon fölirattal: vér és tűz, jelezni akarván Krisztus vérét és Szentlélek tüzét, az egészről végre óriási szalag omlik alá a társulat nevével „Salvation Army.“ A sereg ügye sajtó utján is képviseltette magát, alapitván saját üdvlapot, a „Harczriadó“ („The War Cry“)

A sereg eközben folyton terjedt s csakhamar áthatolt Angolország határain; a londoni főhadiszálás mindenfelé küldte szét a kapitánykisasszonyokat, kik egyenruhában terjeszték az üdvöt, árulták a „Harczriadót“ és prédikáltak a korcsmák mellett, kivált ezek, mint a bűn főbástyái ellen intézvén a rohamokat. A bormérők és csaplárosok ezért haragusznak is rájok, innét van azután, hogy gyüléseik gyakran tragicus véget érnek szükségessé tevén a rendőrség erélyes közbelépését; de a sereg pártolói hatalmasak ám; támogatja őket a sajtó egy része,

védik a parlament szónokai, sőt anglicán püspökök magok is anyagi segélyben részesítik őket, martyroknak hirdetvén a kalodába került üdvkatonákat. Nem is csoda tehát, hogy ily támogatás mellett a nyolczvanas évek az öt világrész mindegyikébe juttatták az üdvsereg tanait, s alig hihető mily gyorsan terjednek azok kivált az angolok külső birtokain. Nálunk jóformán csak akkor kezdtek tudomást venni e mozgalomról, midőn a genfi botrány után lármát ütöttek a lapok: pedig e társulat, mely már százezrekre számitja hiveit magas milliókra pedig vagyonát, több mint husz év óta intézi ostromait a sátán birodalma ellen.

Működésök módját illetőleg főkép arra fektetik a fősulyt, hogy feltünőségek által vonják magokra a figyelmet, s fölhasználják az angolok reclamleleményességét, akár egy comis voyageur a francziákét; annonce plakát, muzsika stb. mind jó eszköz nekik, csak hiveket szerezzen. Az emberiség egészen bűnbe sülyedt — mondják ők — vissza kell azt hóditani bármi módon, és a bűnösöket, kik nem járnak a templomba, utczán kell összefogdosni és kényszeriteni erkölcsös életre. Az irány tehát, melyben működnek, jobbadán aggressiv természetű, és a szervezet, mely működésöknek külső egységességét biztosítja teljesen katonai. Vannak közlegények, káplárok, al- és főtisztek, ezredesek stb. maga Booth pedig a legfőbb tábornagy és hadügyminiszter: mert szerinte csak ugy biztosítható a működés sikere, ha az egész sereg szigoruan fegyelmezve egy akaratnak hódol s ennek föltétlen parancsait pontosan hajtja végre anélkül, hogy kérdezné miért? Ez tehát a legkorlátlanabb absolutismus, mely alatt akaratát veszti mindenki s egy csak félig ismert czél érdekében vakon engedelmeskedik; aki közéjök áll, lemond mindenről, bor, sör, szeszes italokról, le a dohányzás és burnótozártól, le gyakran rendes hivatala és foglalkozásáról is, ha ezt a kapitány úgy rendeli. Egy ilyen „megtért“ többi között ezt irta barátjának: az üdv utján járok immár; nem iszom, koplalok, ruhám rongyos, és a

hol egykor mocskos pipám és undok burnótszelenczém állott, oda most a bibliát helyezem, hogy kéznél legyen.

Társas összejöveteleiknél ének viszi nálok a főszerepet: de milyen ének; kiki amit tud és a hogyan tudja, úgy zengi, s erről aztán azt mondják, hogy ez „kedélyes lárma az Urban,“ mely oly fülhasitó dissonantiákat hoz létre, melyek már az angol fülek nem épen musicalis hallását is sértik. Nagy fontosságot tulajdonitanak továbbá az utczai szónoklatoknak; azt tartják ugyanis, hogy a legtöbb bűn künn követtetik el az utczán, következésképp ott is kell szembeszállni vele. Prédikálnak is folyton velőtaszaló forróságban, hó és zivatarban, utczasarkon, csapszékek előtt, sétányok lombjai közt és a gyárak nagy munkatelepei mellett, mi gyakran a rendőrséggel is kellemetlen érintkezésbe hozza őket; de ők ezt föl sem veszik, mert — miként azt Booth mondá — az üldözések csak haszunkra vannak, és az Ur ötös bankókkal törli le az elnyomottak könyeit. — Tanaikat illetőleg bajos eligazodni, mert köztök mindenki prédikál; de röviden összefoglalva körülbelül ezek vehetők a tanitás főbb pontjainak: Az ember bűnös, Krisztus pedig üdvözitő; ő megváltott engem, s így én is megválthatok másokat, kik hozzám jönnek; aki hisz, meg lesz váltva, aki pedig nem hisz elkárhozik; a pokol egy égő szuroktenger, a mennyország pedig oly hely, hol fehér ruhát és arany koronát viselnek az emberek; — melyekhez más apróbb czikkelyek is járulnak a prédikáló egyéni felfogása és dispositiója szerint. Maga Booth a „Contemporary Review“ 1882-iki folyamában bocsátá közre hitvallását, melynek több pontját azonban az érthetetlenség misticus homályossága veszi körül, s így nem alkalmas arra, hogy a szervezet példás egysége mellett a tanitás egységét is biztositsa.

Ezek főbb vonásai a „Salvation Army“ keletkezése, szervezete és tanainak; kérdés csak az, vajjon soká fel fogja-e magát tarthatni e secta, avagy szervezője hatásával nem mállik-e szét, mint annyi más? Az üdv seregének

léte s élettartamára mindenesetre befolyással lesz az, vajjon tisztán ezen „térités“ mellett marad-e, s vajjon előbb-utóbb nem szegődik-e politikai természetű irányáramlatok szolgálatába? Ha Booth egyszer meghal, egy ily jól szervezett sereg feletti parancsnokság és uralom sok tekintélyes férfiu hiuságának fog hizelegni; hátha ezen főparancsnokság azután esetleg egy ügyes agitátor kezébe kerül, ki azt más czélokra is kizsákmányolhatná, mint a melyekre a sereg Booth életében törekszik? ki biztosít bennünket arról, hogy az üdv katonái nem fognak egyszer majd a puritánok modern szerepében fellépni? helyzetök mindenesetre annyival is előnyösebb lehetne, mert már készen, szervezve léphetnének actióba. Annyi bizonyos, hogy a kormányok részéről éber figyelmet igényel ez ügy, nehogy e secta észrevétlen hóditásokat tegyen az európai continensen, mely eddig nem bizonyult alkalmas talajnak az „Army“ számára.

E véleményt osztja Kolde is ki a társadalmi napikérdések ezen legifjabbikát eléggé szellemes módon taglalja müvében; meglátszik rajta, hogy nemcsak könyvekből és a hirlapok kétes megbizhatósága referádái után ismeri az üdv seregét, hanem személyesen is megfordult köztök, s igy tanulmányait a közvetlen érintkezés utján is alkalma volt kiegészíteni. Műve nem nagy, de az „Army“ kérdésére elég világot vető, s ha leszámitjuk a katholicismust bántólag érintő nehány megjegyzését, (Kolde protestáns tanár) nincs okunk sajnálni az időt, melyet olvasására fordítánk. *Tomann.*

Valeria oder der Triumphzug aus den Katakomben, historische Erzählung von A. De Wall, Regensburg.

(Folytatás.)

A basilika épitése, melyet Maxentius elhalt fia, Romulus nevére s emlékére épittetetett, lázas gyorsasággal siettetett, mintha csak sejtette volna a zsarnok, hogy a művet nem fogja befejezni. Úgy is lett: a basilika sem

az ő, sem fia nevét nem viselte, hanem Constantinét, ki azt befejezte.

Hogyha a keresztények a nehéz munkánál, melynél az ostort folyton alkalmazták, az őrök megvesztegetése folytán egymáson enyhíthettek is: Rufinus terhén senki sem enyhíthetett, mert ezt Heraclius különösen szigorú őrízet alá helyezte. Volt a foglyok között három catechumenus. Ezeket megkeresztelni sikerül a megvesztegetés folytán bejutott papoknak: Rufinushoz hozzá nem férhetnek, a szigoru őrizet miatt. Ennek egyedüli vigasza Valeria, ki az átellenes magaslatról naponta nézi a munkát, illetőleg atyját, kinek jelek által nyilvánitja gyermeki szeretetét s kezével az ég felé mutatva, ezzel vigasztalja őt.

Rufinus a nehéz munka alatt megtörve, kevés nap alatt már csak vázhoz hasonlit. Valeria egyik nap nem látván őt a munkások között, sulyos betegnek hiszi, sőt attól fél, hogy talán meg is halt már. Megnyugtatására a bátorszivű s fortélyos Rustica ajánlkozik felkeresni őt s hirt hozni róla. A pórnő férfi öltözetben bejut az épitőhelyre a fuvarosokkal, kiknek az épitéshez megkivánt anyagot csak éjjeli órákban szabad összehordani, nehogy nappal a közlekedés akadályoztassék. Rustica tervének kedvez az éj. Megtalálja a betegen fekvő Rufinust erősíti őt itallal, azután felrakja üres taligájára, betakarja, s sikerül neki őt az őrök félrevezetésével az épitőhelyről kihozni. A taliga Irene laka előtt állapodik meg, de az álmából felvert ostiarius azzal utasitja el a fuvaros Rusticát, hogy Irenét nappal elfogták s börtönre vitték. Hogy hová lett Valeria, azt az ostiarius megmondani nem tudja. Ily körülmények között Rustica Rufinust a tiberentúli negyedbe viszi és lakásán elrejti.

Valeria gyermeki szeretetében s lelke aggodalmában már azt a kisérletet is megtette, hogy a császárnéhoz fordult közbenjárásért. A császárné szánakozott rajta, de be is vallotta, hogy ő egészen tehetetlen és hogy ő

a gyöngyékességek alatt irigyli a legutolsó szegénynek a sorsát.

De a nemes Irene miért került börtönbe? Sabinus kémei által megtudta, hogy Irene adott menedéket a gyámoltalan Valeriának. Hallott továbbá Candidusról is, ki Constantin hadaiban ama végzetes zászlót viszi. Ez ugyanaz a Candidus, kit ő mint tanulótársát már azért is gyülölt, hogy keresztény volt. Mivelhogy pedig Maxentius most mindazon katonatisztek rokonait, kik Constantin hadaiban szolgálnak, börtönre vettette: Sabinus nevezetes jutalomra számithatott, ha Irenét, ama Candidus anyját, elárulja. Igy került Irene börtönbe.

Maxentius falragaszok által meghivja a római népet a nyilvános játékokra, melyeket ő trónfoglalásának évfordulóján az általa a Via Appián épitett circusban megtartandó vala. E játékokra fenvannak tartva az elitélt keresztények is. A játékok műsora az egész várost feszült várakozásban tartja. Constantin győztes csapatai Róma felé nyomulnak, Maxentius megvert legioi már a város falai alá érkeztek: de ez Maxentiust épen nem zavarja, hisz a jós a mult éjjel megölt csecsemő beleiből neki a győzedelmet teljes bizonyossággal megjósolta. A Palatin visszhangzik az orgiáktól, melyeket Maxentius katonáival ül. És a római nép? Nem törődik a várost fenyegető Constantinnal: ha győz, Róma megszabadul zsarnokától.

Valeriának, mint feljebb említettük, Rustica megigéré, hogy Rufinusról hirt fog hozni. Ám az emberi lélek szerencsétlenségben hajlandóbb félni a végsőtől, mintsem reményeket táplálni. Valeria is körülményei között, azt hitte inkább, hogy atyja már meghalt, vagy a közel órákban fog kimulni, szenvedéseinek súlyja alatt. Azért az Aventin helyett, hol Irenénél lakott, a Via Appia felé intézi lépteit. „Holnap egy vértanut kell eltemetnem — mondja, atyjára gondolva — akarom sirját anyám sirja mellett elkészittetni.“ És ha Rufinus eddig nem is halt volna meg, úgy meg fog halni holnapután a Circusban, és igy a sirról való gondoskodás mindenesetben indo-

kolva van. Valeria utjában egy ismerős férfival találkozván, ez által üzeni Irenének megnyugtatásul, hogy a katakombákba ment ki, atyja számára sirt készittettetni. A szegény gyermek nem sejti, hogy Irene épen most börtönre hurczoltatik.

Irene, oly véletlen börtönre vetve, készül a mártyromságra. Csak Candidust szeretné még látni, mielőtt meghal. De gondol szeretettel az elhagyott Valeriára is, kit igaz anyai szeretettel szivébe zárt. És midőn e két szeretett lényre gondol, lelkében észrevétlenül egy édes kivánság támad. Mentül jobban ismerte Valeria erényeit, annál tökéletesebbnek festi magának a boldogságot, melyet e két, egymáshoz annyira méltó lény frigyéből képzelt magának. De ez csak átmenő gondolat lelkében, mely egyébiránt már egészen Istennél van.

Valeria Callistus coemeteriumában, melyet már annyiszor látogatott, tökéletesen tájékozva van. Megtalálja a fossorokat, kik épen egy polyandrumon — közös siron — dolgoznak. Ez a holnaputáni játékokban elvérzendő mártyrok számára készül. Valeria kérésének engedve, a fossorok készségesen nyitnak egy másik sirt Sophronia sirja mellett.

A katakombáktól az Aventinre, Irene lakásához érve, Valeria leirhatatlan fájdalmára hallja, hogy második anyját csak imént börtönre vitték. Lelke most kettőért aggódik. Miután első fájdalma némileg enyhült, szeretne atyjáról bizonyost tudni. Felkeresi az előhaladt éji óra daczára Rusticát a tiberentúli fertályban, de csak Minciust s ennek vak anyját találja otthon, Rustica még nem érkezett meg az épitőhelyről, hova Rufinust felkeresni ment. Mincius elbeszélé neki, hogy Rustica mily hősies tervvel indult ki: nemcsak enyhiteni akar a betegeken, de ellenségeinek hatalmából is ki akarja őt ragadni. E közlemény is nagy vigaszára van Valeriának, mert legalább azt tudja, hogy atyja még életben van. Óra-óra után mulik, az idő már éjfélen túl van s Rustica mégsem jön haza! Lépteket hallanak az utczáról, Mincius kimegy szövétnekkel,

felsegiti nejével a beteg, átfázott Rufinust a szobába, hol őt az elkészitett nyoszolyára fektetve, borral s friss vizzel erősitik. Valeria csak távolról nézi könnyes szemmel atyját, fél, nehogy hevesebb felindulás súlyosbitson az elgyengyült beteg állapotán. Csak miután előkészitve van a beteg leányának látására, borul Valeria megmentett atyja karjaiba.

Constantin azalatt gyorsitott járatban Róma felé nyomul. Mintegy két órányira a várostól megállapodik a flaminiai uton s hadiszállását ad Gallinas czimü nyaralóban üti fel. Itt akarja be várni összes csapatait, hogy a következő reggelen, oktober 28-án, Maxentius trónfoglalásának évfordulóján, a döntő csatát megejtse.

A Constantia kiséretében megérkezett Candidus ég a vágytól, anyját mielőbb ölelhetni. Egyelőre csak kevés sorokban tudatja vele megérkezését és a sorokat biztos ember által mellékutakon a vaticani sz. Péter templomába küldi. Itt — úgy mond — át fog vétetni a levél, további kézbesités végett. A küldött visszaérkezik oly üzenettel, hogy Irene ép egészséges és hogy a levél át fog neki szolgáltatni. A Vaticanban ugyanis mitsem tudnak még Irene elfogatásáról. Candidus első öröme ekkép zavartalan maradt.

Constantin katonáiban minden győzelem után erősebb gyökereket vert a hit, hogy őket a keresztények Istene segiti győzelemről győzelemre. Ez okon már sokan, maga Constantin is hajlandó vallani a Megfeszitettet, még csak Róma elfoglalását akarja bevárni. Gordianus jóspap boszankodik, mert minden áldozatkémlése kedves Constantin fegyvereinek. „Én meg fogom élni — mondja magában — hogy az oltárok és templomok elfognak pusztulni és hogy a halhatatlan istenek megdőlt szobrai zsámolyul fognak szolgálni a nazarethinek.“

Heraclius sem bizik többé Maxentius fegyvereiben, amiért is jókor „egy másik ágba akar kapaszkodni“ — és ez az ág Constantin. Rufus fővezér akként intézkedik ugyan, hogy Maxentiust végesetben biztosan Afrikába

szállitsa: de Heraclius épen nem hajlandó a desperalt expeditióhoz csatlakozni és a hidat maga után lerontani. De mit tegyen, hogy a győzedelmeskedő kegyeit biztositsa magának? mert a mit ő eddig tett, az mind Constantin ellen volt intézve. De ezzel mit sem törődik a kétszinü görög, csak találna módot. Megtalálja ezt is. Eléterjeszti Maxentiusnak aláirás végett az edictumot, mely a keresztényeknek visszaadja a coemeteriumokat, ismételve biztositván Maxtentiust, hogy az év végén, mikor a keresztények Istenök születését ülik, ezek mind belefognak menni a kelepczébe. Az edictum kezében lévén, megtudja kémei által a pápa titkos tartózkodását a suburrában. Hozzá megyen, de félóra mulva nagyon lehangolva jön ki a pápa kunyhójából. Ez ugyanis határozottan visszautasitja az edictumot, melyhez Heraclius az egyházi büntetéstől való teljes felmentését köté. A pápa csak részletes felmentést tesz neki kilátásba, mire boszusan távozik.

A forumon fiával, Sabinussal találkozik, ki őt azon hirrel lepi meg, hogy Rufinus a basilikából menekült, vagy hogy testét a keresztények ellopták. Ha betegsége csak szinlelt volt — mondja — úgy menekült, ha pedig meghalt, úgy a keresztények ellopták testét. A hir gondolkodóba s aggodalomba ejti Heracliust, mert igy okoskodott: ha Rufinis meghalt volna, úgy a keresztények egy kis borravaló árán megszerezhetik maguknak testét s ki nem teszik magukat veszélynek. Rufinus él tehát s nekem minden okom van, félni boszujától. De hol találja s mikép keritse kezére a veszedelmes embert? Csak úgy, ha ennek leányát Valeriát kezére ejti. Meghagyja azért Sabinusnak, kerestesse a leányt, kinek fejére egyuttal nevezetes jutalmat tüz ki. Sabinus már ennek kedvéért is buzgón nyomoz, de csak annyit tud meg, hogy Valeria reggel óta vissza nem tért az Aventinre. Később elé áll egy ember, ki azt beszéli, hogy ő jól ismeri Valeriát, mint a ki vele egy házban lakik; hogy a leány, mikor vele az appiai uton találkozott, megbizta őt, mondaná meg Irenének, hogy ő a katakombákba ment, atyja számára

sírt készittetni. Atyja számára? — mondja magában Heraclius — igy hát mi kétséget sem szenved, hogy Rufinus csakugyan meghalt. Súlyos kő gördül le kebléről.

A holnapi emberáldozatra szánt keresztények, számra ötvenen, délután Maxentius circusába szállittatnak, egy nagyobb szám az ünnepély nyolczada alatt megtartandó állatviadalokra van fentartva. Valeria meg nem tagadhatja magától, hogy bucsút ne vegyen Irenétől. Atyjától nyugodtan távozhatik, mivel ez a viszontlátás öröme után már tetemesen javult. Melchiades pápa, mihelyest értesült Rufinus megmentéséről, azonnal szerpapot és orvost küldött hozzá, hogy ezek a beteg ápolásáról gondoskodjanak. Valeria tehát Rustica kiséretében a circusba siet.

A elitélteknek római szokás szerint meg van engedve, övéiket kivégeztetésök előtt még látni, sőt számokra még az úgy nevezett coena libera is rendeztetik, melynél a nép is nézheti őket. A keresztények nyugodt arczán ülő vidámságot bámulja a hitetlen, nem tudván felfogni, mikép lehetnek ezek, a halállal szemben, oly nyugodtak. A keresztények mindazonáltal bizonyos nyugtalansággal néznek a bejárat felé, mintha még várnának valakit. És a nyugtalanul várt végre megis érkezik. Silvester szerpap az, az Ur testével palástja alatt. A pénzen megnyert őr akadálytalanul bebocsátja őt. Miután kezéből mindannyian a viaticumot elvették volna, kiki a maga helyére visszatér.

Irene Valeriát s Rusticát ama mély és szent nyugalommal fogadja, mely már visszfénye a mennyei békének, mig ellenben Valeria zokogva borul anyai barátnéja keblére. Ez miután körülményesen elbeszéltette volna magának Rufinus megszabaditását, mondja Valeriának: „Az ég nem akart árván hagyni téged, mig elveszi barátnédat, atyádat adja vissza.“ E közben szeretett Candidusára gondolva, átad Valeriának egy capsulát. „Vedd ezt — mondja hozzá — s add át fiamnak Candidusnak. E szelenczében atyjának vérével itatott szivacs van, ez az egy, a mit anyai áldásomon kivül hátrahagyhatok neki. Mondd meg neki, hogy utolsó sohajom s imám ő érette szállt fel, mond

meg neki, hogy én onnan felülről szüntelen őrködni fogok fölötte. De őrködni fogok fölötted is és atyád fölött s imádkozni fogok mindnyájatokért.“ Valeria s Rustica mielőtt elindulnának, térdre borulnak Irene előtt s kérik áldását. Rustica még karján lévő kisdedét is oda tartja s kéri Irenét: „Áldd meg, oh nemes hölgy, az én kisdedemet is s gondolj reá is az égben, hogy jámbor s erkölcsös életű legyen. Mi szegény emberek lévén, mitsem adhatunk neki az életbe. De ha én azt mondhatom majdan neki, hogy egy mártyr adta rá halála előtt áldását, úgy ez felér minden kincscsel.“

Mialatt a keresztények a circusban a szeretet lakomáját ülik, azalatt Maxentius a maga ünnepének előestéjén az előkelő rómaiakat s hadi parancsnokait szintén coena liberával tartja, palotájának legfényesb csarnokaiban. De a lármás orgiák rögtön megzavartatnak. Lakomaközben sikerül a lépcsőzeten előnyomulni egy nőnek, mely egy csecsemő véres hulláját húzza elé kosarából. — Amint Maxentius megpillantja a hullát (ez az a csecsemő, a kit megöletett, hogy beleiből jósoltasson magának) annyira felbőszül, hogy félelmében szétbomlik az egész társaság, csupán Rufus hadvezér elég bátor viszszamaradni. Ez Maxentiust hálótermébe vezeti, hol a friss levegő kissé megnyugtatólag hat reá. De csakhamar kitör ismét daczos boszuja, melyben e szavakra fakad: „Én naponta katonáim ezreit áldozom fel, hogy trónomat föntartsam, mi nagy dolog ily hitvány teremtést feláldozni, ha bizonyosságot akarok szerezni magamnak, győzelmem felől? Ha a végzet gyermekvért követel, úgy Jupiterre esküszöm, hogy Rómában és az egész birodalomban felkonczoltatok mindent, minek csecsemő neve, legyen az ember vagy állat.“

Rufus mereven nézi embertelen urát s mondja magában: „S te egy ily szörnynek szolgálsz s uralmáért latba veted hadvezéri talentumodat, de még katonáid életét, sőt saját életedet is?“ Rufus egymaga volt a pamlagon terpeszkedő Maxentiussal, mibe kerül vala neki,

ennek mellébe döfni a tőrt? Legiói, arról biztos volt, rivalgva fognák őt imperatornak kikiáltani. „Nem teszem — mondja magában — Maxentius általam négy csatát s birodalmának felét vesztette el, nem akarok még gyilkosa is lenni. Ha az istenek engem akarnak trónra emelni, úgy másnak kezébe adják a gyilkot.“

Rufus, ki még éjjel a táborba jött, más reggel futár által értesíti Maxentiust, hogy Constantin felállitotta már csatarendjét, hogy a csata minden perczben megindulhat. „Jól van — felelé a zsarnok — én a győzelem hirét a circusban fogom bevárni. Csak azt mond Rufusnak, legyen gondja reá, hogy Constantint elevenen kezemre hajtsa, miszerint a gazembert diadalmenetemben mutathassam be a népnek.“

Maxentius elbizakodottsága könnyen megérthető. Serege számra nézve tetemesen meghaladta Constantinét. Az ő legiói, az ő praetorianusai, az ő testőrei, ez utóbbiak számra nézve hatezeren, szolgált, hadedzett katonák voltak. A testőrség válogatott katonákból állott. Serege nem volt mint Constantiné hadjáratokban kifáradva. A részletes csüggedést a vesztett csaták után kiegyenlíté az afrikai meg a siciliai csapatok megérkezte. És e legiók leirhatatlan lelkesedéssel üdvözlék Rufust, régi hadvezéröket. Az egész sereg lelkesedett a katonáit jól fizető Maxentius mellett, ki még tegnap megkettőztetve szolgáltatta ki nekik trónfoglalása évfordulójának alkalmából a szokásos pénzajándékot, a donativumot. Minden előny tehát Maxentius részén volt.

A jámbor Irene imában tölti az éjet, már minden földi salaktól megoldva. Ha a sas magasra felemelkedett a földtől, akkor tekintetét a napnak szegezve, nem csapdos többé szárnyaival, hanem lebeg a tiszta aetherben. Irene ha gondol is még szeretett fiára: e gondolat nem zavarja többé lelke békéjét.

Valeria is álmatlan tölti az éjszakát, gondolataiban egyre Irenenél van. Hogy anyai barátnéjától meg kell válnia, ebbe nem tudja beletalálni magát, pedig az elvá-

lás minden órával közelebb jár. Gondol Candidusra is. Vajjon mi emléket hozzon anyja részéről? Igenis hozhat. Hogyha a circusba megyen, sikerülhet neki, gyolcsba vagy szivacsba felszedni Irene vérét és azt a capsulában Castulus vérével egyesíteni. Sikerülhet neki Irene testét az atyja számára készíttetett külön sirban eltakaritani. E gondolatoktól, e vágytól vezettetve, atyja beegyezésével, Rustica kiséretében a circusba indul.

A város utczái és az utak tömve vannak kiváncsi néppel, mindenki látni akarja az ünnepélyes fényes menetet, melylyel Maxentius a Via Appián épitett circusába vonul. Az appiai utat egész népcsoportok lepik el. Csak két férfiu, az egyik öregebb, a másik fiatalabb, áll búsan, Cornelius siremléke alatt. Az öregebb Severus szerpap, a másik, amint már szerszáma mutatja, fossor. Mindaketten a vértanuk eltakaritása czéljából a katakombák felé tartanak. „Ha látom ezt a fényt, ezt a gőgöt — mondja a fossor — melylyel a császár ismét a circusba megy, hogy Krisztus tagjait lemészároltassa, úgy néha mégis azt kivánnám, hogy .... „Bízzuk Istenre a büntetést — félbeszakasztja őt a szerpap — a mértéket is meg az időt. Vajjon Balthazar, babyloniai király, nem öletett-e meg az éjjel, melyben lakomájánál megszentségtelenitette a templom szent edényeit?“ — „Igen ám — felele a fossor — a mai ünnepélynél nem érczből készült edények rontatnak el, hanem a Szentlélek eleven edényei; nem bor, hanem mártyrok vére ontatik ki.“ — „S ha Isten akarja — válaszol a szerpap, Constantinra gondolva — megjelenhetik egy titkos irás, melyet Maxentius és ünneplő vendégei nem értenek.“ — „De ekkor a szent edények már el lesznek törve, vérök már ki lesz ontva“ — ellenveti a fossor. „Ki tudja, fiam! avagy nem rántotta-e ki Isten a maga szolgáit már sokszor a halál torkából?“

Eközben Maxentius a rivalgó nép által üdvözölve a a circusba ér s emelkedett trónján helyet foglal. Az ünnepély megkezdődik Romulus (Maxentius fia) szobrának leleplezésével. A circus az ő emlékére van épitve. Ezt

követi a beavatás vallásos szertartása, melyet a császár és a néző közönség egyaránt unalmasnak találnak. A papok ima s ének közt körmenetben körülviszik az istenek szobrait és a falakat aqua lustralissal hintik be. Ez előzmények után a nép nyugtalanul várja már, hogy a császár kendővel jelt adjon a játékok megkezdésére. De a császár a szertartások alatt eltünt helyéről és most percz percz után múlik, anélkül, hogy visszajönne. A nép nyugtalankodni kezd, de egészen más irányban, mert most szájról-szájra szállong a hír, hogy Constantin megtámadta Rufust, hogy foly már a csata. A dolog még komolyabbá lesz, mikor a császár helyett annak egyik udvari tisztje adja a játékok megkezdésére a jelt. „Hol van a császár — mi történik? Tudni akarunk“ — kiáltozik a nép. Végre előlép egy hirnök s jelenti fenhangon, hogy az isteni legióinak élére sietett, hogy élükön Caesar nevét fogja elérni, mert elég neki csak megjelenni, miszerint győzzön. Az egyik rész neveti a nagyszáju hirnököt, a másik aggódik a csata kimenetele fölött, valamennyien pedig iparkodnak mielőbb a városba visszaérni. Kevés percz alatt üres a circus, a nép tömegesen tolong a város felé, a ki látja, azt hinné, hogy Constantin nem a flaminiai, hanem az appiai uton jön, üldözve az előtte futó tömeget.

Maxentius, midőn Rufus jelentésére elhatározza magát, csapatainak élére állani, a keresztények őrzésével megbizott századosnak még azt a parancsot adja, hogy ha kilencz óráig (három óra délután) a győzelem hire be nem érkeznék, a keresztényeket konczoltassa le. „Ha én szerencsétlenül találnék járni — mondja magában — úgy legalább ez ebek ne nevessenek vesztemen.“

A magaslatról, melyen Cornelius siremléke áll, Severus szerpap és a fiatal fossor nézik az alattok futó tömegeket. Nem kételkedhetnek róla, hogy mit jelent ez a futás. Az ősz szerpap összekulcsolja kezeit s szemeit az égre emelve, megható komolysággal mondja: Balthazar!

Leiratik a csatatér. A via flaminia fölött hegymagaslatok vonulnak el. Ezek és a Tiber között tág völgy

terül el. A porta flaminia előtt, félórányira a várostól, van a pons Milvius, melynél a flaminiai és a cassiai utak összefutnak. E térség a csatatér.

Rufus hadvezér igen kedvező állást foglal el. Serege, némely irók szerint, négyszeresen meghaladja Constantinét, a ki gyorsított járatokban kifáradt hadával vakmerő harczot kezd. De bízik az égi jelben, mely őt már annyiszor győzelemre vitte. A keresztények a labarum alatt, mint oroszlánok harczolnak. De mivel az istenekhez tartó parancsnokok és katonák nagyrészt még idegenkednek e jeltől, sőt maga Constantin is, daczára annak, hogy győzedelmeit e jel erejének tulajdonitja, habozik még az igaz Istent lelkéből imádni: azért elhatározta, hogy a hatodik legió, melynél a labarum van, csak szükség esetén fog támadni.

Constantin az adott jelre a galliai lovasság élén megtámadja az ellenséget, de ennek vitéz ellentállásán megtörik ereje, és most Rufus lép fel támadólag. Rufus egyik előnye az, hogy a nap katonáinak hátában van, mig az Constantin embereinek szemét vakitja, azonkivül a szél sürü porfellegeket hajt szemökbe. Constantin csapatai Rómával, végczéljokkal szemben a leghősiesebben küzdenek, de Maxentius részén hidegvérűség, kedvező állás és túlnyomó erő. Rufus által elfoglalt magaslatokról a nyilak pusztitólag rontanak Constantin balszárnyában, a vitéz german legiók már hátrálni, soraik már felbomlani kezdenek. E válságos perczben Constantin a keresztények Istenéhez fordul. „Ha csakugyan a te jeled volt — ily szól hozzá — mely nekem a nap fölött megjelent s győzelmet igért: úgy most váltsd be igéretedet és én hinni fogok benned, és velem az egész birodalom téged fog mint az egyedül igaz Istent imádni.“ Erre eléparancsolja a hatodik legiót.

A labarum alatt viaskodó daliák „Christus vincit“ harczkiáltással az ellenségre törnek, és ime, oh csoda, a koczka egy ütésre megfordul! Rufus hadai hátrálni kezdenek, Artemius leszoritja az ellenséget a magaslatokról,

és most a tág völgyben Constantin csapatai az ellenség szárnyára esnek. Ujra kitör s tovább terjed a „Christus vincit“ harczkiáltás, melybe a keresztényekkel már a pogányok is belevegyülnek.

Mikor ennyire kedvezőtlen fordulatot vesz a csata, Rufus Maxentiust a circusból futár által legióinak élére hivja, maga pedig azalatt a támadt üreket friss legiókkal pótolja, a mi túlnyomó ereje mellett módjában van. Rufus egy tömeges támadás által akarja az ingadozó szerencsét Maxentius zászlóihoz füzni.

Maxentius a szavakkal: „Názárethi, majd megfogjuk látni, melyikünk erősebb“ hagyja el a circust s három negyedóra alatt megjelenik a seregnél, lelkesen üdvözölve. Azonnal testőreinek élére állván, viszi őket az ujból kigyult csatába. Maxentius erejének végmegfeszitésével hősiesen harczol. De mikor oldala mellett Rufus, nyil által találva összeroskad: magok a testőrök is hátrálni kezdenek. Csakhamar általános a feloszlás, a futás. A menekülők a galliai lovasságtól üldözőbe véve, maguktól eldobva a fegyvert, a két hidnak tartanak. A hajóhid leszakad a a roppant súly alatt s terhét a hullámokba temeti. A többiek mind az épitett, a milviusi hidra igyekeznek. Ennek kőtámlata ellent nem állhatván a tömeg roppant nyomásának, megdől, s innen ismét egy nagy mennyiség a vizbe zuhan.

Maxentius is hátrál már a maga testőreinek s praetorianusainak maradványával a hid felé. De itt a megszorult tömeg valóságos falat képez: Maxentius egy lépést sem tehet előre. E perczben megjelenik Constantin hatodik legiojának élén, utolsó csapással véget ejtendő a csatának. Ő maga is „Christus vincit“ kiáltva, egész súlylyal ellenére tör. Maxentius látván, mikép számára minden vesztve van, megsarkanytúzza ménét és a meredek partról a folyóba ugrik. Lovának sörényébe kapaszkodva, egyideig még tartja magát a viz fölött, azután összecsap feje fölött a hullám s eltemeti őt Constantin szemeláttára.

Ez azonnal jelt adat a harcz és az üldözés beszün-

tetésére, mire lováról leszállva térdre borul s levett föveggel hálát mond az égnek az elért győzelemért. Vele térdre borul Candidus, térdre borulnak a keresztények százai s akaratlanul még a pogányok is. A meghatottság könnyűi áztatják az elbarnult arczokat, mindenki érzi, hogy itt egy magasabb kéz törte meg a túlnyomó ellent s tüzte Constantin jeleire a győzelem babérját. Kevéssel délután megvolt nyerve a Róma és az egyház fölött eldőlt a csata. Raphael halhatatlan ecsetje megörökitette azt a Vaticán Constantin termének falain s Valeria művészies másolatban mutatjá azt be olvasóinak.

Constantin a csata bevégzésével azonnal lovas csapatokat küld a városba, hogy a forumot és a Capitoliumot elfoglalva, őrködjenek a város fölött s megakadályoztassanak minden dúlást, rablást és zsákmányolást, melyet Maxentius szétbomlasztott s ide meneklüt katonái netalán megkisértenének. A lovasokkal küldi Paulinus senatort is, hogy ez hivatalosan tudassa a városi hatósággal a győzelmet. Paulinust,azért szemeli ki Constantin, mert ez már vágyva vágyódik Rómában hátrahagyott gyermekei után.

A senatus azonnal hódoló küldöttséget meneszt az uj császárhoz, egyuttal szabadlábra állitja mindazokat, kik felségsértés vádja alatt elfogva vagy elitélve vannak. A börtönök megnyilnak, a basilika épitésénél sanyargatott folygok szabadon bocsáttatnak, a leget Constantinért kitörő üdvkivánatok hasitják. Paulinust senatortársai a legszivélyesebben üdvözlik s gyermekeit illetőleg azt válaszolják, hogy ezek az appiai uton fekvő egyik villában biztosan elrejtvék. Ha tudták vala, hozzátehették volna még azt is, hogy azok, mint catechumenusok már hetek óta a keresztény hitben oktattatnak. Paulinus azonnal értök küldi emberét.

Reggel, a csata megkezdésének hirére Melchiades pápa nehány szerpappal és több hivővel a flaminiai uton fekvő sz. Valentin katakombákba megy, hogy itt, közel a csatatérhez, a sebesült keresztényeknek azonnal szolgálatára legyen. A magasabban fekvő katakombák elrejtett

bejáratából átlehet tekinteni a csatatért, megfigyelni lehet a csata lefolyását. Végre megérkezik Constantin győzelmének s Maxentius vesztének hire. Az őszbeborult főpap feláll s lelkesen intonálja Mózes hálaénekét: Cantemus Domino, gloriose enim magnificatus est, equum et ascensorem deiecit in mare. Ezután kiséretével a csatatérre indul, egyrészt hogy a győzedelmes Constantint táborában üdvözölje, másrészt hogy a sebesülteken a szeretet és az irgalmasság missióját végezze. De még egy különös indok serkenti őt, Constantint mielőbb láthatni: a halálra itélt keresztények a circusban. Ha a zsarnok kegyetlen parancsa még nincsen foganatositva, úgy csak Constantin mentheti meg őket.

Constantin épen haditanácsban ül, melyben többi között ünnepélyes bevonulásáról intézkedik. E haditanácsban a vitéz Candidust ezredesnek (tribunus militum) nevezi ki. Történelmileg nevezetes pillanat az, melyben az őszbeborult valódi Pontifex Maximus a fiatal Imperator előtt megjelenik. Constantin annál kegyesebben fogadja őt, mivel ő első hozza meg neki üdvkivánatait s hódolatát. A főpap egyszerű s mégis méltóságos megjelenése s beszédje mély benyomást gyakorol úgy a császárra, mint környezetére. Constantin érzi, hogy pápával áll szemközt. Mennyire törpül el szemében Gordianus, ha őt a keresztények e főpapjával összehasonlítja!

Melchiades üdvkivánatai után közbeveti magát a halálra itélt keresztényekért. Mialatt ezekről beszél, Candidus nem tartóztathatja magát, hogy ne kérdezné anyja sorsáról. És amint a pápa hallgatása után gyanitja sorsát, a császár lábaihoz veti magát s engedelmet kér, hogy a cirkusba siethessen. Constantin a leggyorsabb andalusiai ményt rendeli elé számára, egyuttal két lovas szakaszt indit a circusba, Candidusnak pedig irásbeli rendeletet ad, melyben az elitélt keresztényeket azonnal szabadon bocsáttatni parancsolja.

A Maxentius által kitüzött délutáni három órával be nem érkezvén az ő győzelmének hire, az általa meg-

bízott százados a keresztényeket már kivezetteti, hogy kivégeztessenek. Nem képes őt sem Constantin győzelmének hire, sem az illetők könyörgése halasztásra hajtani, megátalkodva Maxentiushoz szított mindvégig. A végzetes perczben megérkezik Candidus Constantin parancsával — a keresztények meg vannak mentve.

Megható pillanat, látni az anya és a fiú forró ölelkezését, látni mint szoritja itt kebléhez a férj visszaadott nejét, a fiú visszanyert atyját. Valeria, bármennyire szeretne is visszanyert barátnéja keblére borulni, mégis hogy az anya és fiú boldog találkozásának első perczeit ne zavarja, szemérmesen távol tartja magát örömtől ragyogó arczczal, édes mosolylyal ajkán, hasonlitván a rózsához zivatar után. De alig hogy megpillantja őt Irene, azonnal kebléhez szoritja őt is, és mindketten úgy éreznek, mintha az ég angyala elvette volna tőlük a szenvedés poharát. Irene megismerteti fiával Valeriát s annak erényeit, melyeket egyébiránt Candidus csakhamar maga ismer fel benne a további társalgás folytán. Csodálja leginkább atyja megmentéséért hozott nagylelkű áldozatát, melyről anyja beszél neki. Candidus azt találja, hogy e nemeslelkű hajadonnal csak anyját hasonlithatja össze s igenis érti a szeretetet, mely e két nagy és nemes lelket egyesíti.

Constantin Irene számára lakásul a laterani palota egyik szárnyát rendelte. Candidus itt helyezi el anyját Valeriával, de előbb mindahárman Rufinust keresik fel a tiberentúli negyedben, ki szintén a laterani palotában nyer lakást, míg saját palotáját visszafoglalandja. Mincius fossor, nagy büszkeségére, megbizatik, a pápának megvinni a hirt, hogy a keresztények még jókor megmentettek.

A nap már alkonyra hajlik s Melchiades papjaival még mindig a sebesültek körül foglalkozik, miről értesülvén Constantin, csak növekedik tisztelete az ősz főpap iránt. Osszeegyeztetvén vele Gordianust, kérdi magától: „miért nem gondoskodik Gordianus is a sebesültekről? Ki tanitotta ezeket a keresztényeket, a győzelem örömeit nem tivornyában, hanem a sebesültek ápolásában ülni?“

Mire az ünnepélyes bevonulásra az előkészületek megtétettek, már az éjhomálya állt be. Constantin a vaticani uton, Hadrian siremlék mellett, az aeliusi hidon át, diadalmasan a Capitoliumra vonul. Határozott kivánatához képest a labarum előtte vitetik, mely most is a daliás Candidus kezében van. Anyja s Valeria szamára Titus ive közelében alkalmas pontot szemelt ki, melyről azok a bevonulást nézhetik. Rufinust az éji levegő szobájában tartja. A két hölgy szeme az egész fényes vonatban csak Candidust keresi. Mennyire tágul örömében az anyai sziv, mikor Valeria távolról reá mutat, ki a szent jelvénynyel kezében, a császár diadalkocsija előtt lovagol. Mikor Candidus szeme is megtalálja a két hölgyet, és ezek koszorut dobnak neki, a labarumot feléjök hajtva, köszönti őket. Hogy anyja, Valeria látták őt, ez neki többet ér, mint a nép örömrivalgása a kivilágitott utczákban.

A senatus Concordia templomában, a Capitolium alján, várja az uj császárt, hogy átadja neki a megerősítési okmányt, a mi már csak üres formaság, de melyet Constantin bölcsen respectál. Miután meghallgatta méltóságos türelemmel a hosszadalmas dicsbeszédet, egyenesen a palatinumi palotába vonul. A capitoliumi Jupiter templomát, hogy itt az isteneknek áldozatot hozna, egészen mellőzi, a késő órára hivatkozván. Ezt, valamint azt is, hogy ő Victoria templomában nem végezte a szokásos áldozatot, rosz néven veszik neki a nagyobbrészt még az istenekhez tartó senatorok.

Mialatt hadi parancsnokai a fényes tricliniumban dúsan lakomázva mulatnak, Constantin a nap fáradalmai után nyugalomra visszavonul. Seregének győzedelmes jelvényei a csarnok közepén trophaeum gyanánt vannak felállitva, fölöttök a labarum magaslik ki. Constantin elmélkedésében visszagondol az oly gyorsan és szerencsésen bevégzett hadjárat phasisaira s keblében mindinkább megszilárdul a hit, hogy egy magasabb kéz közbevetésének köszöni diadalát, hogy őt az hozta Rómába, kinek

neve alatt hadjáratát megkezdette. Szeme előtt fönnen lebeg a labarum. Constantin térdre borul a szent jelvény előtt s kezeit a keresztények Istenéhez hálaadólag emeli. A világuralók részéről Krisztus neve ellen három századon át folytatott harcz után most az uj imperator a Megfeszitett lábainál fekszik! E pillanatban dőlnek meg a hamis istenek, e pillanatban kezdődik egy uj kor a világtörténelemben.

Várnai.

(Vége köv.)

VEGYESEK.

(*„Esztergom és vidéke“ czimü helyi lapban)* valaki öszehasonlitást tesz Salzburg és Esztergom két érseki város között, s az öszehasonlitás Salzburg előnyére válván, vádolja az esztergomi érsekeket, mintha Esztergom részükről mostoha sorsban részesült volna. Amazok nagy tetteit ostornak használja a magyar érsekek ellen. Feledi az utazó iró, hogy az érseki szék Esztergomba csak 1820. évben hozatott vissza, s ami azelőtt kincse volt a városnak, templomok, zárdák, középületek, könyvtárak, Vitéz függő kertei stb. mind elpusztultak, nemcsak a várostromok által, hanem a török dúló természete folytán; 1543-tól 1683-ig tabula rasat csinált Esztergomból. Azalatt Salzburg gyarapodhatott minden tekintetben, nálunk csak a romok szaporodtak. Azon korból csakis a Bakács kápolna maradt meg, mely márványból levén, a basilikába van beépitve, s melyre 1875-ben diszes kúpot csináltatott Ő Emja. A várbástyákban levő, állitólag sz. István idejéből származó kápolnát pusztuló romjaiból szintén a hetvenes években oly diszes fénybe helyezte, hogy multkor külföldiek leraj-

zolták s minta gyanánt fogják használni diszábráit. Ha az érseki széket ide nem hozzák vala a primások, talán olyan lett volna Esztergom, mint Bács, honnét a főpapi szék Kalocsára tétetett s elpusztitották a törökök. Menjen az utazó Bácsba, láthat ott szép csonka romokat. Róma is elpusztult, mikor Avignonban laktak a pápák, pedig csak 70 évig voltak távol. Az utazó munkatárs azt is emliti, hogy csak hizelgés mondhatja a primási palotát kis Vatikánnak, vagy aki nem volt Rómában. — Miután ezt mi is mondjuk, kik heteket töltöttünk a vatikáni kincsek nézésében, de ugyuttal ismerjük a primási palotát, fentartjuk mondásunkat, s ismételjük, hogy Esztergom ép oly arányban lehet büszke a primási palotára, mint Róma a Vatikánra. Aránylag mondjuk, mert Rómában nemcsak a Vatikánban vannak gyüjtemények. Ugyanis van itt pompás képtár, az országban gazdagságra és mennyiségre nézve első magán könyvtár, ritka gyüjtemények, tartalmukat, ha a most készülő jegyzékek napvilágot látnak, megtudhatja az utazó munkatárs is, pedig megnézhette volna, mielőtt utra indult, mert láthatja mindenki. Látják csaknem mindennap európai tudósok, akik azok miatt szállanak ki Esztergomban. Ha csak betekint a „Damasus udvarra," ott láthatta volna a 364—375. évekből származó emlékkövet, melyet Valentinián és Valens császári fivérek, Esztergom bástyáira alkalmaztak, Equitius parancsnok által, Augustianus felügyelete alatt. Ez a város lakói előtt ép oly becsű, mint a salzburgi „Te saxa loquuntur," felirás. A többit nem emlitjük, látja mindenki, a basilikát, papnöveldét, káptalani lakokat, érseki kórházat, képezdét, két leánynöveldét stb. melyek az érsekek által emeltettek. Aki párhuzamot akar vonni, legyen szeme egyenes, ne kancsal, vagy tegye le ellenséges szemüvegét; tudja legalább a kis türkörből, mit mond a történelem, itélete pedig legyen érett, hogy ne állitson igaztalan, sérelmes valótlanságokat.

(*Megjelent.*) 1. Beszéd, Pázmány Péter tudományos érdemeiről, melyet a budapesti m. kir. tudomány-egyetem alapitásának harmadfélszázados és ujjáalakitásának

105. évfordulója alkalmából, 1885. május 13. mondott Dr. Bita Dezső, pannonhalmi szent-Benedekrendü áldozár, az alapvetőhittan ny. r. tanára, és a magyar kir. tudomány-egyetem rectora. Budapest, nyomtatott a magyar királyi egyetemi könyvnyomdában. Nagy nyolczadrét. 31 lap. Mind az ünnepélyhez, mind a tudós testülethez méltó remek beszéd, melyet élvezett, olvasott az egész ország. Diszíti Pázmány Péter esztergomi szobrának fényvésete. — 2. A sz.-vezér s kis csapatja. Emlékül sz. József pártfogása ünnepére kiadja a nagyobb congregatio. Kalocsa, 1885. Kis nyolczad. Egy fényképpel, 72 l. Közli XIII. Leó pápa ő szentsége körlevelét a szabadkőmüvesség ellen azon czélból irta, hogy óvja a világ harczterére lépőket azon veszélyektől, melyekkel a titkos társulatok az ő legszentebb érdekeiket, hitöket és jóerkölcsüket fenyegetik. Midőn ezen encyclica megjelent, a kalocsai congregatio tagjai ünnepélyes igérettel oltár előtt fogadták, hogy az egyház által kárhoztatott társulatokba soha belépni nem fognak, és ennek a sz. Atyához intézett hódolati föliratban kifejezést is adtak. A mi fölött ő szentsége egy ft. Rosty Kálmánhoz, mint a congregatió elnökéhez intézett levélben örömét fejezte ki. Mindezekről az előttünk fekvő füzet részletesen értesít és „végszó“ czimmel buzditó szózatot intéz az ifjúsághoz. — Befejezi a füzetet egy szép költemény viszhangul a „Humanum genus“ encyclicára. — 3. „Munkálatok“ kiadta a budapesti növendékpapság n. e. i. iskolája, a 48. folyam. II. kötete. E mű eredeti értekezésekből s költeményekből tartalmaz több, igen jól sikerült darabot. Ezek között első helyet foglal el a mult évben a Fraknói dijjal kitüntetett pályamunka: „A magyarországi főpapi kinevezések történelmének vázlata 1000—1526-ig.“ A kérdést történelmi szempontból s a források uj tanulmányozása alapján tárgyalja s kimutatja apostoli királyaink e nevezetes kiváltságának egyházi eredetét és természetét. — Ezt követi több szép költemény. Végül a harmadik helyet „Vallásos irányú szép prózánk fejlődése“ czimű dolgozat foglalja el, mely test-

vére az iskola által két év előtt kiadott s igen kedvező fogadtatásban részesült „Vallásos költészetünk“ czimű monografiának. Önálló adatgyűjtés alapján tárgyalja azon tényezőket, melyek vallásos szépirodalmunk fejlődésére napjainkig befolytak. — A 168 lapra terjedő, finom velin papirra nyomott, fölötte csínos és ízléses müvet ajánljuk egyházi és világi olvasóink becses figyelmébe. Ára 1 frt. — 4. Szemelvények a kalocsai növendékpapság Szent-Ágoston-Egyletének munkálataiból. Kalocsa, 1885. Nagy nyolczad. 175 lap. A kalocsai Szent-Ágoston-Egylet tagjai részint eredeti dolgozatok készitésével, részint a sz. atyák müveinek tanulmányozásával foglalkoznak. A sikerült költeményeken kivül értékes egyháztörténelmi tanulmányt tartalmaz e kötet ily czimmel: „A Patarénok vagy Bogumilek Boszniában az Árpádok alatt, tekintettel a kalocsai érseki székre.“ Továbbá eredeti dolgozat az Ecclesiastes czimszerűsége. A mellett a szent atyákból, több gyakorlott tollra valló forditás, mint például Krisostom XV. homiliája. — 4. „István bácsi könyvesháza“ Kiadja Szolcsányi Gyula könyvkereskedő Egerben, mely ő méltósága főtiszt. dr. Majer István cz. püspök kanonok ur, az országosan ismert „István bácsi“ védnöksége alatt és az ő kegyes gyámolitásával jelenik meg; a mely védnökség biztositékot nyujt az iránt, hogy eme vállalatban csakis erkölcsnemesitő, vallásos és hazafias dolgozatok fognak közzététetni, a magyar nép és ifjuság mulattatására és müvelésére. Az „István bácsi könyvesházából“ máig megjelent négy füzet a következőket tartalmazza: 1. füz. Majer István. A jó házigazda. Nép számára életszabályul. III. kiadás. Ára —.20. 2. füz. Szulik József. Az elveszett fiu. Népies elbeszélés. Ára —.15. 3. füz. Szulik J. A seprős János. Népies elbeszélés. Ára — 20. 4. füz. Szulik J. Minden farsangnak megvan a bőjtje. — A czigány gyermekek. Népies elbeszélések. Ára —.10. — 6. Magyar Helikon 44 és 47 füzetei. melyekben Gvadányi, Tinódy, Bethlen, II. Rákóczy Ferencz életrajzai foglaltatnak. Egy füzet ára 20 kr. Kiadja Stampfel Ká-

roly Pozsonyban. Az életrevaló vállalat általános és megérdemelt felkarolásnak örvend, amint egyszer már említettük. Ugyan ő Kortársaink czím alatt uj vállalatot inditott meg. Szerk. Fésüs György. Itt a füzetek 60 krba kerülnek.

(*Külföldi kath. irodalom.*) 1. Dissertationes selectae in historiam ecclesiasticam. Auctore Bernardo Jungman, Canonico Brugensi et Professore. Tomus V. Ratisbonae 1885. Pustet. Nyolcz. 506 lap. Ára 4 márk 60 fillér. Miután a jeles mű előbbi köteteit ismertettük, ezen ötödiknek csak a tartalmát emlitjük meg. Dissertatio 23. de statu Esiae saec. XII. Diss. 24. De dissidiis inter Fridericum I. et R. Pontifices. Diss. 25. Cantuari sz. Tamásról szól. 26. III. Inczéről. 27. Az albigoi és más eretnekekről. 28. A XIII. század egyházi állapotokról gyönyörűen értekezik. — 2. De magitudine Esiae Romanae libri duo. Auctore Thoma Stapletono Anglo, olim Professore. Brugis et Insulis. Nyolcz. 109 lap. Ára 1 frank. — A hires szerző még 1598. okt. 4. halt meg, hanem világraszóló müveit most is olvassák, azért a Lilleben (és Brugge-ben) alakult irodalmi társulat ujra kiadta fényes anyagi kiállitásban. Nem egyszerű lenyomat, mert egynehány irodalomtörténeti hibáját a szövegrendező (Bouquillon Tamás) kijavitotta. — 3. Die Andacht zum h. Herzen Jesu, und die Bedenken gegen dieselbe. Von Joseph Jungman. S. J. Freiburg 1885. Herder. Nyolcz. 51. lap. Ára 50 fillér. Második kiadás. Azon vitákban, melyet a Jézus Szive ájtatosság némely szólásmódja körül tartattak, Jungman neve is emlittetik; jelen munkája, mely a nagy közönség számára iratott és pedig levelekben, sokat használt az ájtatosság terjesztésében. — 4. Nirschl Patrologiájából megjelent a III. kötet. Kirchheimnál, Mainzban. Nyolcz. XII és 664 lap. Ára 8 mark 80 fillér. — 5. Stolz Alban hátrahagyott irataiból megjelent: Homiletik. Kiadta Schmidt. Herder 1885. Freiburgban. Ára 2 mark. 40 fillér. — 6. Hettinger Ferencz, a hires dogmatikus két kötetben utazásait adta ki: Bilder und Reiseskizzen. Herdernél Freiburg.

Nyolczadrétben. Ára 7 mark. 20 fillér. Nagy dicséretnek örvend mindazok részéről, kik olvasták.

(Levéltöredék Chinából.) Hang-tcheon, 1885. márczius hó 16. „Azoknak megnyugtatására, kik a jelen háború miatt félnek adakozni, nehogy a chinaiak azt, amit épitünk, ujra lerontsák.“ Tehát tudni kell, hogy az állapotok nem mindenfelé egyformák. Azon helyeken, melyek igen messze esnek a központi kormánytól, vagy a hol a mandarinok is fölötte európaifalók, könnyen előadhatja magát valami zenebona. És még akkor is nem marad a dolog a nélkül, hogy a baj előbb vagy utóbb jóvátéve ne legyen. Példát mondok. Apostoli helynökségünkben történt egy ilyen eset. Puen-tchon városában a lázangó nép lerontotta nemcsak a mi kápolnánkat és lakházunkat, hanem valamennyi európai épületet. Ma teszem, lerontották, harmadnapra a kormány mindent kárpótolt. Mi tizenöt ezer forintot kaptunk kárpótlás fejében, többet, mint a ház és kápolna ért, mely már szinte dülő félben volt. Igy leend ez mindazon helyen, a hol eddig valamely rombolás történt. Ugyanis a mi állapotunk nem alapszik többé a chinai kormány kegyelmén, mint azelőtt, hanem alapszik ünnepélyes szerződéseken. Majdnem minden nemzettel van már szerződés kötve. Az osztrák-magyar kormánynyal szintén van kötve. Ezen szerződésben mindenütt biztosittatik a vallás szabad gyakorlása. Tegyük hozzá, hogy előbb akartam elkésziteni a szükséges költséget, hogy midőn a háború bevégződik, azonnal munkához foghassunk. Mert európai ember Chinában ne igen igérjen magának hosszú életet, kivált akkor, ha oly idős korában jött ide, mint én. Hacsak akkor kezdtem volna mozogni, mikor a háborúnak vége lesz akkor talán az ügynek végét nem értem volna. Multkori levelemben kimeritő tudósitást adtam állapotunkról. Kivánom, hogy eme levelet megkapta legyen. Azóta helyzetünk nem változott, jóllehet a háború szinhelye változott és elég közel esik hozzánk. Most már Tché-Kiang tartományban őgyelegnek a franczia hadihajók. Ningpótól körülbelül két mértföldre, Hang-tcheontól valami any-

nyira esnek, mint Esztergom Vácztól. Eddig semmi bajunk, s ha a jó Isten megsegít, ezután sem lesz, vagy ha lesz nem baj. Mi több, egy nénikét a régiekből sikerült visszakaparnom, úgy, hogy most már négy nénikénk levén a kórházunkban, kissé könnyebben mozgunk és lélekzünk. Késlelteti a háboru bevégzését az, hogy a francziáknak fel kell felkeresni búvhelyeiken a chinaiakat és ha megtalálták őket, majdnem azonnal futásnak erednek. Azonkivül ugy látszik, hogy csekély hadierőt küldenek ide Francziaországból. China roppantul erőlködik, hogy ellentálljon, és mondják, hogy mesés összegeket költ a hadikészletek beszerzésére és katonák szedésére. Ha a franczia hadvezérek azért nem siettetik a háború befejezését, mert a késedelem nagyobb veszteség a chinai birodalomra, mint egy elvesztett válcsata, ugy e számitás nem épen rosz s eredményében jobban fájhat a chinai kormánynak, mint két-három millió embernek halála a csatában; mert emberben nincs hiány itt Chinában, de pénzben nagy a hiány. — Kérem ne tessék megfeledkezni rólunk imádságaiban, mert csak az imádságban van vigasztalásunk. Én is imádkozom Önért, kivált azon szándékkal, hogy a jó Isten szemeit meggyógyítsa. Ha életben és egészségben maradok, majd később is irok. Soóky és többi ismerős barátimat szivélyesen üdvözlöm. Ürge Ignátz, missiótárs. áldozár.

(*Örömmel jelentjük,*) hogy Páli sz. Vincze élete szép kiállitásban megjelent. Irta Galura, brixeni püspök. Forditotta Galambos Kálmán, missiótársasági áldozár. Nagy nyolczadrét 551 lap, vagyis 35 iv. Két aczélmetszetű képpel. Ára 2 frt 50. kr. Kik stipendiumok fejében akarják, azoknak jelentjük, hogy 5 intentio elvállalása által megkaphatják az „Uj Magyar Sion“ szerkesztősége által. Nem sokára szétküldjük az előfizetőknek. Azon t. pályatársakat, kik a páratlanul hasznos életrajzot terjeszteni óhajtják, kérjük, méltóztassanak levelezőlapon tudtunkra adni, hány példányt óhajtanak, hogy igy a vitelbért megkiméljük. Nem kételkedünk benne, hogy a sz. Vincze egyletek s

más jámbor társulatok örömmel megragadják az alkalmat, hogy a jeles mű birtokába jussanak. Mert nem csak az igazán „modern szent“ nagy kihatásu cselekedetei, hanem Galura egyszerű, de nyomós, folyékony és eszmédús előadása lebilincseli az olvasót. Apró szakaszai folytán nyilvános felolvasásra is felette alkalmas, azért reméljük, hogy ez is fogja előmozditani azon óhajunk teljesülését, vajha magyar kolostorokban magyarul történnék a közös felolvasás.

(P. Amyrhein) olyan papnöveldét alapitott a régi reihenbachi kolostorban (Pfalcz tartomány), hol világi hithirdetőket fog képezni. A tanfolyam 3 évig tart. Kinek hivatása lesz a papi palyára lépni, hittanhallgató lesz. A többi az afrikai és európai pogányországokba, vagy zsarnok uralkodók országaiba küldetnek, hová papnak belépni nem szabad, például a kultur harcz ürügye alatt. Nevök: „Kath. társaság, a külföldi missiók számára.“

(Halálozások.) 1. Garrucci Raphael, elsőrangu archaeologus és műitész april harminczadikán hunyt az amerikai collegium egyik szerény szobácskájában, Rómában. Kitünő szakember volt zsidó, egyptomi, görög és római régiségekben. Véleménye megdönthetlen alaposságu. Három monumentalis műnek befejezését tüzte ki magának életczélul a nagynevű régész. A keresztény müvészet emlékei első sorban állanak, hat foliokötetet képezve, melyek az összes keresztény műemlékek ábrázolását és leirását tartalmazzák a nyolczadik századig. Storia dell arte cristiana. Ezt mi is ismertettük. Második müve összes értekezéseinek teljes gyüjteménye. Numismaticája a harmadik, melyben az italiai pénznemek képeit és magyarázatát adja az aes rude korától napjainkig. Halála előtt három nappal jelentette ki társinak, hogy a három mű befejezését kérte Istentől, mi meg is adatott neki; legutolsó munkája teljesen kész, azonban csak kéziratban; halála előtt egy nappal tette meg rajta a nagyszerű tudós utolsó változtatásait. A boldogult Nápolyban 1812. évben január 23-án született előkelő és gazdag szülőktől

nem volt még tizenöt éves, midőn a Jézus-társaságba lépett, 1826 okt. 10-én, melynek dicsősége volt. A franczia akadémiának csak négy tiszteletbeli tagja van egész Európában s azok egyike Garrucci, a szerény szerzetes volt. — 2. April. 22. meghalt Wieser Ev. János S. J. az innsbrucki „Zeitschrift" szerkesztője. Szül. Völan-ban, (Déltirol.) 1831. martz. 24. Meranban tanult s Jézus-rendbe lépett. Tanárai voltak: Gasser, Rudigier, Feszler. 1861. Kalksburgban tanitott. 1865. Szathmárt az egyházi történelmet adta elő. 1869 óta Innsbruckban az egyetemen tanitott. „Állat és ember" s egy névtelen munkája magyarul is megjelent. Leginkább a reformatio történetére nézve kutatott. Szép világos előadása miatt kedvelték olvasói. Sorvadásban halt meg. — 3. Seidel Pál, pátkai plébános irótársunk meghalt 40 éves korában, Pátkán.

(*Apró hirek.*) Az Amerikai (III.) általános zsinat uj katekizmust adott ki, mely csak 72 lapra terjed (A Catechism of cristian doctrine.) Ezt azután tömnyomatban kiadják és 3 krba fog kerülni. — Jeruzsálemben legtöbb orosz zarándok szokott megjelenni; ezek egyik része ott letelepedik, máris többen vannak, mint akármily más vallásbeli; ha majd elözönlik a sz. földet, elég ürügye lesz Oroszországnak, hogy elfoglalja. — „Schidsi Simbo" nevű japáni ujság szerkesztője (Fuku Szewa) felhivást intéz előfizetőihez, hogy miután már elfogadták a keresztények ruházatát, müveltségét, erkölcseit, stb. hagyják abba a dőre bálványimádást s legyenek keresztények. Ő ugymond családjával együtt keresztény lesz, mert a napokban (jan. 12. irta) az anglikán (protest.) egyház tagjává lett. — San Sebra városban (Texas) az utczán esküdött meg egy pár. A vőlegénynek duplafegyver volt kezében, a menyasszony revolvert mutogatott; ugyanis attól féltek, hogy a menyasszony szülei által fölbérelt üldözők elérik. A szertartás végeztével menekülő nászutra mentek.

Szerkeszti: ZÁDORI JÁNOS.

Előfizetési dij egész évre **6** forint osztr.-m. ért.

Esztergom, 1885. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

MIKLÓS OSTIAI PÜSPÖK KÖVETSÉGE MAGYARORSZÁGON.

1301—1302.

III.

(Vége.)

Nem jelentéktelenek voltak Boccasino Miklós érdemei az egyházi fegyelem helyreállítása s az egyház jogai megvédése körül is. Működésének ez irányban csak egyes nyomai tünnek ugyan fel; de e nyomok oroszlánnyomok, mint azokat a következőkben bemutatjuk.

Kétséget nem szenved, hogy Miklós zsinati határozatokat adott ki, minthogy őmaga egyenesen Constitutióknak nevezi azokat. Ezek egyike arról rendelkezik, hogy senki az ő követsége területén az egyház tizedét, javát, jogát csorbítani, elfoglalni vagy fosztogatni, az egyháziakat zavarni, zaklatni ne merje; haki e tilalom ellen cselekszik, és egy hó lefolyása alatt eleget nem teszen, kiközösítendő. Gentilis biboros, később szentszéki követ Magyarországon, hivatkozva elődje e határozatára, azt megujítja.[1] Nem különben megerősíté némi módosítással Miklós biborosnak a nyilvános ágyasság ellen hozott zsinati határozatát, melyet ez utóbbi elődjétől, Fülöp fermoi püspöktől és ugyancsak pápai követtől Magyarországon, vett át, valamint

[1] Vatikáni magy. Okirattár II. 141. lap.

hogy kétségtelen, de természetes is, hogy míg Miklós Fülöp nyomdokain jára, Gentilis Miklós nyomát követte, ki hogy a nevezetteknél többről rendelkezék, magától értetik, de nyilván említi is.[1] Miklós biboros püspök és szentszéki követ egyéb rendelkezései közöl felemlítjük a következőket:

A szent-mártoni apátnak a budai zsinaton emelt azon panaszára, hogy a somogyi nemesek és jobbágyaik a sz. királyok által rendelt tizedet több év óta megfizetni vonakodnak, meghagyá az illetőknek, hogy ebbeli tartozásoknak eleget tegyenek, mert hatalmat adott az apátnak, hogy őket különben kiközösíthesse s az egyháztól eltilthassa. A papságnak pedig megtiltá, hogy a tizedet megtagadóknak misézzenek, hacsak az egyház büntetését magokra vonni nem akarják.-

Ugyancsak panaszszal jártak a szent-ferencz-ren[2] diek a Pozsonyban tartózkodó szentszéki követhez, hogy a plebánosok őket kelletlenül lenyügözik; nem engedik nekik, hogy alamizsnát gyüjtsenek, prédikáljanak, gyóntassanak; részt követelnek minden jövedelmökből, és szabadságleveleiket semmibe se veszik. — Miklós biboros ezek ellenében kijelenti és felhatalmazza a ferenczieket, hogy könyöradományokat gyüjthetnek a plebános, sőt püspök engedelme nélkül is; ellenben ha valamely templomban prédikálni akarnak, erre a plebános vagy püspök engedelme szükséges; nem ugy, ha Isten igéjét szabadban hirdetik, a templomon kivül. Ha kiknek a püspök megengedi, vagy erre felsőbb megbizatások van, azok gyóntathatnak is, nem törődve a kisebb praelatusok tilalmával, mert ezek azt, amit a nagyobb megengedett, el nem tilthatják. Ami a szerzetnek végrendelkezések utján jut, abból részt adni nem tartoznak senkinek. Hogy pedig valaki az ő

[1] Knauz. Monum. Eccl. Strigon. II. 303. l. — Vatikáni magyar Okirattár. II. 280—284.

[2] Anjoukori Okmánytár. I. 11. szám.

bucsúengedéiyeiket, szabadságleveleiket hiábavalóknak tartja, azt merő tudatlanságnak bélyegzi.[1]

Segített Miklós biboros és szentszéki követ a nagy-szombati klarissákon is, kik arról panaszkodtak, hogy jóllehet a pápa fölmentette őket a tizedadó alól, az esztergami káptalan bérlője, Alba gróf azt rajtok megveszi. Miklós biboros eltiltotta ettől Alba grófot, mindazonáltal tizenkét napi határidőt szabott neki, melyen belül netáni jogát bemutathassa és védhesse.[2]

Hogy Miklós, mint szentszéki követ törvényt látott és pöröket intézett el, kitetszik abból, mert Lendenaviai Altegradus mester, jogtudor és pápai káplán személyében a szentszéki követségnek nemcsak cancellárját, de általános ügyhallgatóját megismerni van alkalmunk a pörben, melyet előtte indított meg Szerafin pozsonyi prépost Hermann szent-mártoni apát ellen a kápolna miatt, melyet a benczés a pozsonyi prépostság joghatóságához közvetlenül tartozó dénesdii birtokán építtetett a misérdi anyaegyház hátrányára. A pört barátságos egyesség szüntette meg olyképen, hogy a misérdi plebános joga kiterjesztetett a panaszos kápolnára, melyben csakis ő keresztelhetett és temethetett, a szent-mártoni apát és benczés papok pedig, ha épen Dénesdiben tartózkodának, misézhettek a kápolnában, lelkészi minőségben azonban nem működhettek. Ez egyességről Tudertoi János császári közjegyző okmányt irt a nevezett ügyhallgató előtt, ki azt hivatalos pecsétjével megerősitette.[3] E pecsét, melynek körirata: Nicolaus Ostiensis et Velleciensis (?) Eps, feltünteti a biboros czimerét: egy pajzson kilencz kisebb pajzs; fölötte bárány, s ezen sas.

Érdekesebb ezeknél a szepesi prépostság ügye.

[1] Ez érdekes Okirat eredetije a sz. ferencziek pozsonyi levéltárában: ladula 36. n. 5.

[2] Knauz. Monum. Eccl. Strigon. II. 539. sz. 504. lap.

[3] Anjoukori Okmánytár, I. 17. szám.

Jakab, szepesi püspök és prépost[1] Venczel király koronázásánál Székes-Fehérvárt 1301. augusztus 27-én jelen volt még, hanem nem sokára azután meghalt Budán, és ugyanott a várban, a sz.-ferencziekneк a sz. János evangelistáról nevezett templomában, a vár éjszaknyugoti végén, hol manap a helyőrségi templom áll, eltemettetett.[2]

A szepesi káptalan, „nehogy a ragadozó farkas megrohanja az Ur nyáját,“ sietett uj prépostot választani.

Egybehiván választási joggal biró tagjait, ezek 1301. szeptember 20-án egyhangulag közvetett választásra (per formam compromissi) határozták el magokat. Hárman: Merklin a kántor-kanonok, Márk és István mester-kanonokok lettek a választással megbizva. Megválasztották pedig Pál mestert, a kalocsai prépostot, kiben az összes káptalan megnyugodott, mint ezt Miklós biborosnak, a pápai követnek megirták a végből, hogy az uj prépostot megerősíteni méltóztassék.[3]

[1] A szepesi káptalan 1302. julius 26. kelt okiratában igy nevezi: Venerabilis in Christo pater, dominus noster Jacobus, miseratione divina episcopus Scepusiensis, (Anjouk. Okmánytár I. 34. l.) és a közszokás ellenére hozzá se teszi, hogy „néhai,“ holott 1301. szeptember 20. kelt okiratában ekként emlékezik róla: Venerabili patre, domino Jacobo episcopo, felicis recordationis praeposito nostro, viam universae carnis ingresso et corpore eius ecclesiasticae tradito sepulturae. (Knauz. Monum. Eccl. Strigon. II. 494. lap.) — Lásd e prépostról C. Wagner Analecta Scepusii sacri et profani II. 13—21.

[2] Igy adják elő a bécsi képes krónika után (M. Florianus, Hist. hung. fontes domestici. II. 231. l.) a többi, belőle eredett koriratok. — Rupp, Budapest helyrajzi története, 111. l.

[3] A választási jegyzőkönyvet lásd Knauz imént idézett müvében és helyen. — Ez iraton tizenhat kanonoknak van a neve aláirva, de csak nyolczé sajátkezüleg. A káptalan fele tehát nem tudott volna irni? Nem valószinü; mert még magisterek is másokkal iratják alá nevöket. Valószinübb, hogy többen, talán hatan, jelen se valának személyesen a választásnál, hanem megbizottak által, kiknek kezökhez adák pecsétjeiket, képviseltették magokat. A szepesi káptalanban sok volt a széket nem tartó kanonok. Ellenök Gentilis 1309. febr. 3. szigorú rendeletet bocsátott ki (Vatikáni magy. Okirattár. II. 262.), melyet Tamás, esztergami érsek 1316-ban ujolag kihirdetett. (Knauz. Monum. Eccl. Strigon. II. 821. sz.)

A biboros kézhez vevén a választásról szóló okiratot, hogy azt kellő módon helybenhagyhassa, határnapot tüzött ki mindazoknak, kik a választást netán megtámadni szándékoznak.[1]

A szepesi prépostság betöltésének joga sok vitára adott okot. Még I. Lajos király is magának követelte a kegyuri jogot a szepesi egyház fölött, s ennek alapján a prépost kinevezését is, mi iránt nem egy jegyzéket váltottak a budai és avignoni udvarok. E vitának régibb eredetünek kellett lennie, mert Miklós biboros szükségesnek találta megkérdezni pozsonyi szállásán, 1302. január 24-én egybegyült főpapokat: a pécsi, csanádi, nyitrai püspököket s a pozsonyi prépostot, ha vajjon a megürült szepesi prépostságot betölteni a királynak, vagy a káptalannak, avagy más valakinek áll-e jogában? A megkérdezett főpapok egyértelmüen azt felelék, hogy a szepesi prépostnak se választása, se bemutatása Magyarország királyához nem tartozik; hanem hogy a választás kizárólag a szepesi káptalant, a megerősítés pedig az esztergami érseket illeti meg. Az utóbb meghalt szepesi prépostot is a nevezett káptalan választotta s az esztergami érsek erősitette meg. — E nyilatkozat közokmányba foglaltatott Miklós biboros közjegyzője által.[2]

Ez alatt a ragadozó farkas, kitől a szepesi káptalan úgy féltette az Ur nyáját, csakugyan belopódzott a prépostság birtokaiba. Miklós, esztergami kanonok állevéllel, mintha a pápai követ nevezte volna ki, beköszöntött szepesi prépostnak; atyja pedig, Feliczián ur, és nagybátyja Miklós, továbbá Szepesi Kakas és Rikalf, meg Gömöri Miklós, a Batiz fia fegyveres erővel foglalták el a prépostság javait, és tartották számára lefoglalva.

[1] Knauz, i. m. II. 499. l.

[2] Ez érdekes okmányt ujabban kiadta Knauz föntebb idézett müve 502. lapján.

A pápai követ, midőn zsinatot tarta Pozsonyban, vehette hirét e csempességnek és erőszakoskodásnak, mire azonnal — 1302. február 20-án — megbizta a szepesi cistercita apátot, hogy Miklós kanonokot és elősorolt pártfogóit — ha ugyan valóságon alapulnak az ellenök felhozott vádak — az egyházból igtassa ki. Ugy látszik azonban, hogy ez intézkedésnek azon kivül, hogy az álnok és gonosz tény hire megerősitést nyert, egyéb eredménye nem volt, minthogy a pápai követ két hónap mulva (1302. márczius 22.) ismét azon kezdi, hogy ugyanazon cistercita apátnak meghagyja, idézze meg a nevezett Miklós kanonokot a pápai követség elé, hadd mutassa meg azt a levelet, melyet állitólag a pápai követségtől kapott, mert ha nem; megfosztja őt minden egyházi méltóságtól, hivatalától, és képtelennek nyilvánítja jövőben is hasonlók viselésére. Megjelenjék pedig a kézhez vett idézésre két hét mulva, és ne mentegesse magát azon magyar törvényes szokással, mely hosszabb határidőt enged a megidézettnek.[1]

Mi eredménye lett ez erélyes elbánásnak, azt tüzetesen nem tudjuk, mert Miklósról ezentúl nincs emlékezés. Ellenben Pál hosszú ideig előkerül mint szepesi prépost. Már 1303. január 13-án engedelmet ad Gargovi (György) János grófnak, hogy kőkápolnát épithessen toporci birtokán.[2] Utóbb lemondott a prépostságról, szerzetbe lépett és Tamás esztergami érsek, mint istenfélő férfiút magasztalja őt.

IV.

A Miklós biboros és szentszéki követ által kiadott okmányok közől az utósó, melyet ismerünk, 1302. junius 15-én kelt. Valószinü, hogy ez időtájban

[1] E két okmány közli Knauz, Monum. Eccl. Strigon. 537. és 544. számok alatt.

[2] Anjuokori Okmánytárt I. 50. lap.

el is hagyta hazánkat. Ugy vélem, a pápa maga szól lította fel a visszatérésre követét, időzése Magyarországon immár czéltalan levén. E visszahivás mellékelve lehetett a pápa 1302. junius 10-én kelt leveléhez, melyben megbizá, hogy a két Venczelnek, atyának és fiúnak, nem különben Károly-Róbertnek a szentszék idéző leveleit kézbesitse vagy legalább közhirré tétesse.

Emlitettük főlebb, hogy a pápa a cseh királyt megrótta, amiért fiának megengedé a magyar korona elfogadását. Válaszul e megróvásra a cseh király Pabeniz Ulrik, prágai kanonokot küldé követeül a pápához, hogy fia ügyét, ki szinte szabályszerüen és egyhangulag választatott meg Magyarország királyának, a pápa kegyelmébe ajánlja. — Minthogy azonban Mária, sicilia királynéja viszont azt állitá, hogy testvérének, (Kún) Lászlónak halálával a magyar korona a természet rende szerint reá, illetve unokájára, a törvényesen megkoronázott Károly, magyar királyra szállott, kinek az ország jelentékeny része meghódola: a pápa mindkét félt, valamint azokat, kik ez ügyben érdekelve vannak, maga elé idézte, hogy jogaikat védendők hat hó lefolyása alatt törvényszéke előtt megjelenjenek.

Ekkor bizta meg Miklós, ostiai-velletrei biboros püspököt, és e megbizása az utolsó, melyet hozzá, mint magyarországi követéhez intézett, hogy az idéző levelet a nevezett felek tudomására juttassa, Mária siciliai királyné, ki a pápai udvarhoz közelebb tartózkodik, más által fogván megidéztetni.[1]

E hat hónap bőven eltelék, midőn VIII. Bonifácz pápa Spectator omnium kezdetü bulláját, melyben Károly-Róbert jogát a magyar koronára itéletileg kimondá, közhirré tette.

Ezen nevezetes okirat első kikezdésében a pápa Magyarország hanyatló állapotát festvén igy indul ki:

[1] Theiner. Monum. Hnng. I. 628—9. számok.

A mindeneket szemlélő és tudó örök király Jeruzsálem pusztulását előre látván, meghatottan siránkozék fölötte. Vajon mi, kik helyettese vagyunk, könyűinket visszatartsuk, midőn a végső romlásának indult Magyarországot szemléljük? Azután amily széles vonásokkal oly hüen festi az ország szánandó állapotát, mely hajdan oly fényes volt, melyet oly jeles királyok kormányoztak; és kérdi: nincs már mód segiteni e bajon? Mire válaszul szükségesnek találja, hogy főpásztori gondjait ez országra különösen kiterjeszsze.

A második kikezdés elbeszéli; mint küldött hozzá a cseh király követet és levelet, esdvén, hogy fiát, kiről azt tartá, hogy egyhangulag és szabályszerüen választották meg Magyarország királyának, pártfogásába vegye. Ámde Mária, Sicilia királynéja viszont azt állitá, hogy neki mint közelebbi örökösnek több joga van a szerencsétlen Magyarországra, és hogy unokája az ország nem kis részét tényleg birja, s az esztergami egyházban, régi szokás szerint, illetékes személy által megkoronáztatott. — Hogy tehát a vetélytársak közt a békét helyre állítsa, maga elé idéztette Venczel cseh királyt és fiát, nem különben a nevezett Károlyt Miklós ostiai püspök által, ki akkoron követ vala Magyarországon.

A követ teljesitette a reá bizott feladatot, miről irásban, utóbb szóval is jelentést tőn neki, a pápának, és elérkezvén a kitüzött határidő, Sicilia királynéja, kihez más uton szintén megküldetett az idézés, azonképen unokája ügyvédeket vallottak: István kalocsai érseket, Mihály zágrábi püspököt, Tivadar győri püspököt, Benedek veszprémi püspököt, némely főesperest és prépostot Magyarországból, kik meg is jelenének.

Ellenben sem a cseh király, se fia meg nem jelentek, se jogvédet nem küldöttek, hanem ravaszságok palástolására mentegetők érkeztek tőlök: (Padeniz) Ulrik jogtudor, János az ó-budai egyház éneklők-kanonokja és János római jogász, kik hiú

mentségeket mondának, amiért megbizóik nem küldenek jogvédőket, mert t. i. soha se volt szándékokban Magyarország fölött pereskedniök, míg az ellenfél ügyvédei sürgeték, hogy a cseh király makacsságban marasztaltassék el.

A pápa meghányván az ügyet testvéreivel: a szánandó állapotot, melyben Magyarország a folytonos viszályok közt mindinkább sülyed; siciliai a királyné örösöködési jogát, mely jogon a közjog szerint reá háramlik az ország ép ugy, mint atyjára István királyra és testvérére László királyra, kivel atyúl és anyúl egy vér; hogy Károly (Martel), a nevezett királyné első szülött fia, Károly (Róbert) atyja általánosan és különösen a római szentegyház által Magyarország királyának tartatott; hogy a cseh király és fia más jogra nem is támaszkodhatnak, hanem csak a választásira, mely kevesebbet nyom, minthogy Magyarország az örökösödési jog a mérvadó, miről irott törvények tanuskodnak: az elősorolt és egyéb okoknál fogva tehát, testvéreinek is tanácsával, nyilvános consistoriumban, melyben a cseh király mentegető követei is jelen valának, kijelenté a pápa, hogy egész Magyarországon s a hozzá tartozó részeken Mária királynőnek, Károly pedig, az ő unokája, királynak czimeztessék; az ország egyházi és világi urai és összes lakosai nekik engedelmeskedjenek, adózzanak, őket az ország megszerzésében segítsék, miket ha tenni elmulasztanának, ezennel kiközösíttetnek.

Hasonló büntetés terhe alatt meghagyja továbbá a pápa, hogy senki se merészelje a cseh királyt vagy fiát Magyarország királyának czimezni, nekik bármi néven nevezendő adót fizetni, őket az ország elfoglalásában, vagy megtartásában legkevésbbé is segíteni, amiért feloldja a hüségi eskü alól mindazokat, kik azt nekik netán letették.

Egyébiránt még ezek után is méltányos kiván lenni a pápa trónon ülő barátai iránt és még négy havi

határidőt enged, mely idő alatt a cseh király és fia jogát a szentszéknek előterjesztheti.

Ami pedig Magyarország elgyarlódott állapotát illeti, föntartja magának a pápa, hogy azon a viszonyokhoz képest segítsen, hogy visszatérjenek a nyugott, jó idők, a béke és jólét helyreálljon.

Kelt Anagniban, 1303. évi május hó 31. napján.[1]

Ime a fontos okmány!

A pápa igérete, hogy a körülményekhez képest hathatósan részt vesz Magyarország békéjének helyre állításán, mely igéretét Máriához és Károlyhoz intézett atyai intelmeiben ismételte, reményét fejezvén ki, az országot ugy helyre állitani, hogy a felburjánzott forradalom galagonyájáról a béke édes gyümölcseit szedhetik,[2] — nem maradt üres szó.

Iratott nemcsak a magyar nemzetnek, hogy Károlyt királynak elismerni ne vonakodjék, hanem Albert római királynak és Rudolf osztrák herczegnek is, kérvén őket, hogy már a rokonság kapcsainál fogva is (Károly-Róbert anyja, Constantia Albert király nővére volt) védjék Mária, illetve Károly jogait és Venczel támadásait ne türjék.[3] És mert tudta a pápa, hogy rendeleteinek csak akkor leszen hatása, ha az azokhoz kötött büntetések végrehajtatnak; fölhatalmazta az ujonnan kinevezett kalocsai érseket, hogy az engedetlen szerzeteseket: a domonkosiakat, ferenczieket, ágostoniakat és pálosokat szigorú fegyelem alá szorítsa.[4] — Bizonyára az ő parancsára történt, hogy Gergely, az esztergami érsekség kormányzója Anagniába sietett, az érseki palástot, melyet hüsége és fáradozása megérdemlett, elnyerendő, s a további teendőket az erélyes pápával megbeszélendő, — midőn lecsapott az anagnii merénylet.

[1] Theiner. Monum. Hung. I. 635. sz.
[2] U. o. I. 636. 637. számok.
[3] Ugyanott, I. 639. 640.
[4] U. o. I 632.

A megfenyített Colonnák és Szép Fülöp, a kiközösítéssel fenyegetett franczia király tervezték azt. Colonna Jakab, melléknéven Sciarra és Nogaret Vilmos a franczia király kanczellárja voltak a végrehajtók. Mintegy ötszáz lovas és valamelyes gyalogság állott rendelkezésökre. Titkon közeledtek Anagnihoz, VIII. Bonifácz születése helyéhez, hol a pápa udvart tartott. Szeptember 7-én hajnalban megtelt a város hadi néppel, mely harsányan kiáltozá: „Halál a pápának; éljen a franczia király!“ Egy pillanat alatt körülvevék a pápai palotát. A pápa unokája, Gaetani a hű cselédséggel visszaverte az első támadást. Ugy sejtem, az esztergami érsek, ki egy évvel előbb részt vett Buda megtámadásában, a védők sorába állott. Elesett-e már most, vagy csak későbben, midőn Sciarra csapatjaihoz a rabló vágytól ingerelt csőcselék is szegődvén, uj támadás intéztetett, kútfők hiányában ki nem derithető.

A biborosok és egyéb papok menekültek, csak frá Niccolo Boccasini, az ostiai püspök és a spanyol eredetü Péter, a sabinai püspök tartottak ki a pápa mellett. A szent atyát egy perczre se hagyta el bátorsága, lelke nagysága. „Nyissátok ki szobám ajtait; — parancsolá a nehány körötte maradt szolgának, — készen vagyok a vértanú halálra Isten egyházaért.“ *És a pápai trónon, Constantinus tiarájával a fején,* jobbjában a feszületet tartván várta a gyilkosokat, kik azonban megdöbbenve e látványon, visszahuzódtak.

Végre előléptek Sciarra és Nogaret; durva, szitkok egész özönével rutalmazták az agg egyházfőt, ki szemelőtt tartván, hogy kinek helytartója, isteni mesterünk példájára hallgatott. Csak midőn Nogaret azzal fenyegeté, hogy lánczra füzve fogja Lyonba vitetni, ott a közzsinat elé állítani, elitéltetni és lecsapatni; akkor mondá Bonifácz egész felháborodással: „Itt a fejem; itt a nyakam! Az egyház szabadságaért el fogom türni mint katholikus, törvényes pápa, mint Krisztus helytartója tűrni fogom, hogy a patarénusok

elitéljenek; mert óhajtom Jézus Krisztusért és egyházaért a halált.“ E szavak szégyennel tölték el Nogaret urat, kinek patarénus nagyatyja máglyán halt.

Három napig tartott ez állapot, miközben a pápát fogolyként őrizték, kincstárát fosztogatták, palotáját feldúlták, az ereklyéket megszentségtelenítették, levéltárát szétszórták.

Elvégre utálat fogta el a lakosokat ennyi istentelenség fölött; Fieschi biboros lelkesítésére feltámadtak és a rabló bandát a városból kiüzték. Orsini vezérlete alatt négyszáz fegyveres érkezett Rómából a pápa védelmére, ki miután visszanyeré szabadságát, visszanyerte erélyét is. Egybehivatá a népet, megjelent körében és — mindenkinek megbocsátott. Méltó vonása VIII. Bonifácz nagyszerü jellemének; fenséges befejezése hosszu, az egyház és emberiség javára müködött dicső életének.

E megrázó esemény után Rómába tért vissza a pápa. Itt ágyba döntötték a kiállott szenvedések és méltatlanságok. Bátran nézett ujra a halál elé. Fönhangon letette, mint a pápáknál szokás, az apostoli hitvallást; fölvette a haldoklók szentségeit, és október 11-én az Urban elhúnyt.

Tizednapra Bonifácz halála után összgyülekeztek a biborosok a Vatikánban pápaválasztásra. Mindnyájok szavazata azonnal egyesült Boccasino Miklós, ostia-velletrii biboros püspök személyében. Az uj pápa XI. Benedek nevét vette föl, hogy ekként is kitüntesse bámulatát VIII. Bonifáczás iránt, ki a sz. keresztségben kapta volt a Benedek nevet.[1]

XI. Benedek pápa nem sokáig uralkodott, a következő 1304. év julius 7-én halt meg. — A zilált viszonyok, melyekbe a franczia király merénylete a

[1] Abbé J.-B. Christophe, Geschichte des Papstthums während des XIV. Jahrhunderts. Ford. francziából Ritter (Paderborn, 1853.) I. köt. 117. köv. ll. — Alfred v. Reumond, Gesch. d. Stadt. Rom. (Berlin, 1867.) II. köt. 664. köv. ll.

pápaságot zavarta, nem engedének neki annyi időt, hogy Magyarország érdekében behatóbban müködjék.

Utána szinte egy évig állt üresen szent Péter széke, mígnem 1305. junius 5-én megválasztották V. Kelement, ki azonban csak november közepén koronáztatott meg.

Ismét két évbe telt, míg a szentszék a magyar ügyeknek szentelheté figyelmét, követeül szemelvén ki fra Gentile de Millefiori biborost, kiről másutt értekezett.[1*]

Pór Antal.

A HARANG.

(Tanulmány.)

Laudo Deum vero, plebem voco, congrego clerum,
Defunctos ploro, nimbos fugo, festa decoro."

I.

A harang története.

Nem szükséges talán indokolnom, minő joggal jelenik meg egy egyházirodalmi folyóirat hasábjain — a harang. Hiszen alig van az egyház életében mozzanat, mely körül e tárgy kisebb-nagyobb szerepet nem játszanék.

„A harang, mondja Staudenmayer, az egyház szózata, mely minket imádságra és közájtatosságra hi s szent hang-

[1] Lásd a Bevezetést. Vatikáni Magyar Okmánytár, első sorozata, második kötetéhez. (Budapest, 1884.)

* Bocsánatkéréssel jelentjük, hogy e czik első részében véletlenül sajtóhibák csusztak be; képen kérjük kijavitani: A 321. lap 2. kikezdésében „eltorzitott" helyett eltaszított olvasandó; a 323. l. szövege utolsó sorában Német-Ujvári István Iván-ra javítandó ki; a 324. l. 1. jegyzetében idézett mű a századok 1884. évfolyamában jelent meg; a 325. l. 2. kikezdésében viszhangokhoz helyett viszonyokhoz álljon; a 326. l. kikezdésében közjog helyett közjót olvasandó; a 328. l. 2. kikezdésében Szalay idézetében k. helyett sz. vagyis szent olvasandó; öt sorral alább változás helyett választás; a 330 l. 3. kikezdésében Cseh- és Lengyelország után kimaradt e szó: királyának; a 337. l. 10. sorában fegyelmeztetik álljon figyelmeztetik helyett. A 329, l. 15. sorában, 1301. helyett Bolle van szedve, stb.

jaival az élet minden viszonyán át kisér. Hirdeti a nap különféle szakait: a hajnalt, a delet, az estet s arra int, hogy a nap kezdetét, közepét és alkonyát imádsággal szenteljük meg. Ő hivja a serdülő gyermeket majd az első sz. áldozásra, majd bűneinek töredelmes megvallására. Ő hivja az ifjat s a szüzet a házassági frigy megkötése végett az oltár zsámolyához. Hiv minket hitünk titkainak s az egyház sz. napjainak ünneplésére; felriaszt tűz és egyéb veszélyek esetén; vidáman zeng örömünnepeink alkalmával és bús hangjával örök nyughelyökre kiséri az elszenderült hiveket."

Nem szükséges talán előrebocsátanom azt sem, hogy nem szándékom a harangról, mint az ipar egy kiváló tárgyáról szólani és készitésének mechanismusával foglalkozni. Gyanitani fogja mindenki, hogy csak azon kérdéseket fogom érteni, melyek e tárgyra vonatkozólag e lapok t. olvasói előtt érdekkel birhatnak.

Bátran mondhatni, hogy a mindennapi életben a különféle czélokra használt tárgyak között a harang egyike a legrégebbieknek. Kelet és nyugat népei mind ismerték ezen eszközt. A legáltalánosabban, úgy látszik, a rómaiak használták.

Martial szavai: „sonat aes thermarum" és Plinius megjegyzése: „hora balinei nuntiata est" bizonyitják, hogy a fürdők megnyitásának idejét csengetyű szóval adták tudtára a közönségnek.

Az egyház hiveinek összegyüjtése czéljából az istenitiszteletre utalva levén oly eszközre, mely egyszerre és még a távolabb lakó hiveket is figyelmeztesse sz. kötelességeikre, könnyen képzelhetőleg szivesen átvette volna a harangok használatát, ha az első századok üldözései miatt nem lett volna kénytelen összejöveteleit egészen titokban tartani, úgy hogy azoknak bemondására, mint Baronius bizonyitja, küldönczöket kellett a hivek lakaiba meneszteni.

Alig csendesedtek azonban le a véres üldözések viharai, alig derültek a szabadság békésebb napjai az egyházra, a küldözgetés lassú, nehézkes intézményét, mint

sz. Athanáz védiratából világosan kitünik, egyszerűbb és gyorsabb eszköz váltotta fel. Nem szabad mégsem gondolnunk, hogy már N. Constantin idejében harangszó hivta össze a hiveket, valamint azt sem, hogy az egész egyházban ugyanazon eszköz használtatott ez időben a jelzett czélra. Az egykorú feljegyzések szerint u. i. más eszközt használt a keleti, mást a nyúgati egyház.

Keleten — főleg a zárdákban — tekintettel Mózes rendeletére: „Csinálj magadnak két, ezüstből vert harsonát, melyekkel egyebehihassad a sokaságot,“[1] harsonával jelezték az istenitisztelet idejét. Pachomius szabályai büntetéssel fenyegetik azon szerzeteseket, kik a harsona megszólása után későn jelennek meg a gyülekezetben és Climacus Sinai apát tudósitása szerint szintén harsona hivta össze a szerzet tagjait. A harsona mellett fa-kalapácsokat találunk a keleti zárdákban. Használatuk egyszerűen abból állott, hogy a „keltő“ szerzetes társai czelláinak ajtaját néhányszor érintvén, figyelmeztette őket az istenitisztelet kezdetére. Kezdetben a harsona és fakalapács csaknem kizárólag a zárdák házieszközeit képezte. Idők multával azonban mindkettő szélesebb elterjedést nyert, általános használatnak örvendett, sőt az utóbbi, mely *σημαντρὸν σημαντὴρ, σημαντήριον* = signum nevet viselt, keleten részben napjainkig fentartotta magát.

Mig azonban a keleti egyházban az emlitett szemantrón divatozott, addig nyugaton a VI. század második felétől kezdve az istenitisztelet idejének jelzésére oly eszköz nyert alkalmazást, mely kötél segélyével hozatott mozgásba. Toursi sz. Gergely az első, ki ezen eszközről irataiban említést tesz. Sz. Márton csodáinak leirásában péld. igy szól: „Reverti autem cupiens nocte ad funem illum, de quo signum commovetur, advenit.“ Más helyütt pedig: „Interea, signum movetur horis matutinis, aggregatur et populus.“ És ismét: „Dum per plateam praeterirent, signum ad matutinas motum est.“

[1] IV. Móz. X. 2.

Hogy ez eszköz alatt harangot kell értenünk, bizonyitják nemcsak a régibb irók, kik a harangot egészen a X—XI. századig „signum“ névvel jelelik, hanem tanusitja az egyház hivatalos elnevezése,[1] mutatják Walafridus Strabo szavai.

„De vasis fusilibus vel etiam productilibus, irja a hires reichenaui apát, quae simpliciter signa vocantur, quia eorum sonoritate quibusdam pulsibus excitata, significantur horae, quibus in domis Dei statuta celebrantur officia, de his inquam, hic dicendum videtur, quod eorum usus non adeo apud antiquos habitus proditur.“[2]

Vajjon kinek tulajdonithatjuk a harangok feltalálásának dicsőségét, alig lehet meghatározni.

A legnagyobb valószinűség szerint a XV. században keletkezett vélemény alapján sokáig a hires nólai püspök, sz. Paulin († 431.) tartatott a harangok feltalálójának. E vélemény azonban semmi régibb bizonyiték által sem támogatható. Keletkezésére, úgy látszik, a harangok elnevezései: campana és nola szolgáltattak alkalmat — jóllehet Paulinus után jóval később jöttek használatba.

Az első u. i., kinél a campana szó harang értelemben fordul elő, Cumenaeus Albus a Skótországhoz tartozó Hy sziget apátja (660 körül) volt.[3] Sevil. Isidor († 636.) ugyan már korábban használta e kifejezést, azonban nem harang, hanem mérték értelemben.[4]

Mily alapon nyerte a harang a campana nevet, kitünik W. Strabo szavaiból, ki igy ir: „Eorum (sc. signorum) usum primo apud Italos affirmant inventum. Unde et a Campania, quae est Italiae provincia, eadem vasa majora quidem campanae dicuntur: minora vero, quae et a sono

[1] L. Pontificale Rom. „De benedictione signi vel campanae.“

[2] De exord. et increment. rer. eccl. cap. 5.

[3] „Media nocte pulsante campana.“ L. Vita s. Columbae. cap. 22. — „Quadam die ministro suo campanam subito pulsare praecipit.“ Ibid. cap. 25.

[4] „Campana statera unius lancis, e regione Italiae nomen accepit, ubi primum ejus usus repertus est“ — V. ö. Diez. Wörterbuch der roman. Sprachen. IV. kiad. 83. lap. — Paul Cassel. Thurm und Glocke. Berlin. 1877. 14. lap.

tintinnabula vocantur, nolas appellant, a Nola ejusdem civitate Campaniae, ubi eadem vasa primo sunt commentata".[1]

Tekintve azon általánosan ismert tényt, hogy Itáliának Campania tartománya az ó-korban mindig hires volt nemcsak érczeiről és kitünő agyagjáról, hanem e két anyagból készült edényeiről is[2] és tudva azt, hogy az agyagalakitás és érczöntés mily nagy szerepet játszanak a harangok készitésénél, könnyen elképzelhetjük, hogy azon hely neve, a hol a harangokhoz kivántató anyagot nyerték és a hol ez anyag feldolgozásában ügyes iparosok éltek, átvitetett magára az előállitott tárgyra — ámbár mi a „nola" elnevezést illeti, mely szó már a IV. századbeli meseiró Avienusnál is csengetyű értelemben fordul elő,[3] nagyon kétséges, vajjon Nola várostól származik-e és nem helyesebb-e Hospinianusnak Cassel által is elfogadott értelmezése, mely szerint a kelta noll, nell = hangzani szóból képeztetett.[4]

Bárhonnan vegyék is azonban e szavak eredetöket, bizonyos az, hogy összefüggésben állanak azon fentebb érintett hagyománynyal, mely szerint sz. Paulin, nólai püspök volt a harangok feltalálója.

Az ujabb tudósok kétségbe vonják e vélemény helyességét, e hagyomány alaposságát. Kétségbe vonják pedig és méltán — azon okból, mivel Paulinus azon leirásában, mely az általa épitett két templom legcsekélyebb részleteit is magában foglalja — harangokról egy szóval

[1] De exord. et increment. rer. eccl. cap. 5.

[2] Horatiusnál Sat. lib. I. sat. VI. 118. dicsérettel emlittetik a „Campana supellex." A Scholiasta pedig megjegyzi e szavaknál: „Capuae hodie aerea vasa studiosius fabricari dicuntur."

[3] Avienus egyik meséjében egy dühös ebet szerepeltet, melynek nyakára figyelmeztető jel gyanánt csengetyű (nola) volt függesztve.

„Hunc dominus, ne quem probitas simulata lateret,
Jusserat in rabido gutture ferre nolam;
Faucibus innexis crepitantia subligat aera,
Quae facili motu signa cavenda darent."

[4] Cassel. Id. mű 14. lap. — Dr. Heinrich Otte. Glockenkunde. Leipzig. 1884. 11. lap.

sem tesz említést. Már pedig lehetetle a feltételezni, hogy ha csakugyan ő a harangok feltalálója, saját templomaiban ne alkalmazta volna azokat. Mert hogy, ha lettek volna templomainak harangjai, azokat emlitett leltárából kihagyta volna, még nehezebb elhinni. Valamely irónak hallgatása nem nyomós érv ugyan, de valamit bizonyit talán azon körülmény is, hogy sz. Jeromos sz. Paulin kortársa, a neki tulajdonitott oly annyira nevezetes tényről szintén nem tesz irataiban említést.

Paulinus ellenében mások Sabinianus pápának (604 körül) tulajdonitják a harangok feltalásának dicsőségét — minden más érv hiányában egyedül azon rendelete folytán, melylyel Rómában meghagyta, hogy a zsolozsma órái harangozással jeleztessenek. E rendelet azonban épen nem bizonyitja, hogy Sabinianus feltalálta a harangokat, hanem inkább feltélezi azok létezését és csak azt mutatja, hogy Sabinianus a harangokat különös czélra alkalmazta. Különben is Sabinianus kora késői e találmányra nézve.

Ha u. i. Cumenaeus tudósitása szerint már sz. Columba idejében († 599.) a távol éjszakon fekvő Hy szigeten használatban voltak a harangok; sőt ha Dagaeus († 586.), a kierani kolostor egyik tagjáról — bár valószinűleg némi túlzással állittatik, hogy „trecentas campanas“ készittetett: akkor, miután a harangok hazájául ez éjszaki vidékek helyett inkább Itáliát kell tartanunk, feltalálásuknak jóval ezen idők előtt kellett történnie, egyházi használatuknak sokkal korábban divatba jönnie. Teljes határozottsággal azonban sem a feltalálót, sem azon időt nem lehet megállapitani, melyben a harangok használtatni kezdettek.

A VII. századtól fogva mind általánosabbak lesznek a harangok. E tényt igen sok adat bizonyitja.

Baronius beszéli, hogy midőn Clothar király Sens városát (Burgundia) 615-ben ostrom alá vevé, a város püspöke Lupus, az ottani sz. István templomba menvén, a lakosság össszehivása czéljából meghúzta a harangot („tangebat signum ecclesiae“), mire az ellenséget oly félelem szállotta meg, hogy gyors futásban keresett menekvést. —

Flodoard Rheims krónikájában irja, hogy Rigobert püspök idejében (700 körül) a székesegyházból két harangot loptak el. — Midőn Erinharius Wandrille prépostja (734—738 körül) felépittette az ottani sz. Mihály templomot, „ut moris est ecclesiarum“, egy harangot helyeztetett el a tornyában. — Angolországban ez idő körül általános volt már a harangok használata. — Hogy Spanyolország a VII. VIII. században szintén használta a harangokat, világosan kitünik azon egykorú feljegyzésekből, melyek szerint épen a harangozás szolgáltatott legtöbb anyagot az arabok gúnyolódásaira a keresztények ellen és hogy több templomot fosztottak meg harangjaitól.

A IX. századtól kezdve nyugaton általánosan divnak a harangok. Igen; a IX. század azon kor, melytől fogva a harangok használatát általánosnak kell a nyugati egyházban tartanunk. Ez időtől kezdve nemcsak egyes kolostorokban vagy nagyobb városokban találunk harangokat, hanem a legkisebb falvak templomaiban is. Hogy e században keleten is kezdették már használni a harangokat, bizonyitja Baronius, ki beszéli, hogy Ursus Patriciacus velenczei herczeg 865-ben[1] Mihály görög császárnak 12 pompás harangot küldött ajándékba és hogy a császár azokat a Zsófia templom mellett épitett toronyban helyeztette el. Keleten mindazáltal lassabban terjedta harangok használata. Aacheni Albert szerint Jeruzsálembe pl. csak a keresztes hadjáratok idején, bouilloni Gottfried által jutott az első harang. E lassú meghonosulásnak oka nem annyira az ércz hiánya, mint inkább azon kegyelet volt, melylyel Fortunatus tanusága szerint, keleten a régi szemandron iránt viseltettek, nem emlitve azon körülményt, hogy a keleti nem keresztény népek határozott ellenei valának a harangoknak és azok gyors és általános terjedését jelentékeny mérvben gátolni igyekeztek.[2] Mily ellenszenvvel viseltettek Muham-

[1] Mások az évet 874-re teszik.

[2] A muhammedánusok gyülölték a harangokat. — Saadeddin török történetiró Jeruzsalem elfoglalásának nagy előnyei között felemliti azt is, hogy a gyalázatos harangok elnémittattak. — A zsidók sem kedvelték a

med követői az ártatlan harangok iránt, legjobban bizonyitja azon irtó háború, melyet Konstantinápoly elfoglalása után (1452.) a harangok ellen folytattak. Csak a legtélreesőbb kolostorok harangjai kerülték ki a barbár hóditók fékvesztett pusztitási dühét.

A fentebbiek szerint nem igen sokat mondhatunk a harangok keletkezéséről és első terjedéséről. Hiányosak ugyan az adatok azon kérdésre nézve is, mily anyagokból készültek a harangok a legrégibb időben, mindazáltal elégségesek arra nézve, hogy magunkat e pontot illetőleg tájékozhassuk.

A középkor kétféle harangokat ismert. Voltak harangok vert vasból és öntöttek bronzból.[1]

A harangok e kettős faját jelzi már W. Strabó, midőn „de vasis fusilibus vel etiam productilibus" tesz említést és Erchambert freisingi püspök († 853.) egy visitatiója, mely bizonyos falusi templom leltárában felsorolja: „campanae duae, una aerea et alia ferrea." Voltak még vaslemezekből készült harangok is, de úgy látszik ilyeneket csak szükségből, oly szegényebb templomok vásároltak, melyek a drágább érczharangok beszerzéséhez szükséges nagyobb összegekkel nem rendelkeztek. Irlandban több ily harang létezik még ma is. A legismeretesebb a kölni Caecilia-templom lemez harangja, mely ugyanott a városi muzeumban őriztetik. Alakjára nézve a mai kolompokhoz hasonlit. Három, szögekkel összefüzött lemezből áll és állitólag Kunibert érsek idejéből, 613-ból származik. Bősége alul 0·36, felül 0·22 m., magassága 0·41 m. A nép szájában „Saufang" név alatt él, mivel állitólag Köln egyik utczájában (Peterspfuhl) sertések hozták napvilágra valamely tócsából. Hasonlók ehhez azon ősrégi harangok, melyek Noyon franczia, st. Gallen svajczi, továbbá Murnau és Motting bajor városokban őriztetnek.

A harangöntéshez használt anyag már a legrégibb

keresztények harangjait. — V. ö. Bechai. Comment. in libr. Moysis. Fol. 96. col. 1. — Sepher Nizzach ad Jesaiae V. 18.

[1] Dr. H. Otte. Id. mű 68. lap.

időben is réz és czin vegyülék volt.[1] Hogy ezüstöt is vegyitettek volna a régiek a harangok anyagához, nehezen felel meg a valóságnak.[2] Bizonyosabb azonban, hogy ólmot kevertek az érczanyaghoz, Gozbert Tegernseei apát († 1001.) harangot szándékozván öntetni, felkéri egy barátját, küldene neki rezet, czint vagy akár ólmot („Kupfer, Zinn oder auch Blei".) Rendes körülmények között azonban csak rezet és czint használtak a harangok készitésénél[3] — jóllehet bizonyos, hogy ezen két anyagon kivül, melynek vegyüléke a legtisztább szavú harangokat szolgáltatja, némelykor, mint Girardin vegyi elemzései mutatják, régebben vasat, horganyt és ólmot is használtak.

Miután az emlitett anyagok drágák, jutányossági szempontból a XVII. században tiszta vasból kezdettek önteni harangokat. Genfben 1610-ben készitettek először vasharangokat. Nem sokkal később kezdették azokat gyártani Bécsben és Berlinben is. A készitésnél épen úgy jártak el, mint az érczharangok öntésénél, kivéve, hogy azon részt, melyen a nyelv az oldalfalakat érinti, vastagabbra öntötték. A vas harangok hangja erős, de nyers és nem érczes. Árukat tekintve jelentékenyen olcsóbbak, mint a bronzharangok, de nagy hátrányuk nemcsak az, hogy könnyen meghasadnak, hanem az is, hogy az ily megrepedt vas harangok anyaga teljesen értéktelen. Nem is örvendtek e harangok nagy keresletnek. Egyetlen fogyasztójuk III. Frigyes Vilmos porosz király volt, ki

[1] Theophilus (XII. század) irja, hogy a harangércz — rézből és czinből áll. — III. Henrick angol király idejében (1216—1272.) Dover számára öntöttek 3 harangot. A felhasznált anyag volt; 1050 font réz és 500 font czin.

[2] E vélemény a sz. Galleni szerzetes azon elbeszéléséből származott, mely szerint egy harangöntő N. Károlytól az általa rendelt kitünő szavú harang elkészitéséhez 100 font ezüstöt kért. Megkapta, de elsikkasztotta. — Mindazonáltal nem lehetetlen, hogy néha valóban vegyitettek ezüstöt a harangok anyagához. Viollet-le-Duc u. i. bizonyitja, hogy azon Sou-darabok (fr. pénznem = 1/2 kr.), melyeket a rémuralom idejében harangokból vertek, tartalmaztak valami elenyészőleg csekély mennyiségű („cependant il s'y en trouve") ezüstöt.

[3] Dr. H. Otte. Id. mű 71—73. lap.

azokkal a szegényebb községeket szokta volt megajándékozni. Napjainkban ily öntött vas-harangokat már sehol sem készitenek.

Bochum városában (Westfália) 1852. óta öntött aczél harangokat készitenek.

Mint minden ujdonság bizonyos feltünést kelt, úgy keltett ezen találmány is általános figyelmet. Szakértők csakhamar szigorú vizsgálat alá vevék, komoly tanulmány tárgyává tevék és siettek kutatásaik eredményét a nagy világgal tudatni. Véleményeik nem valának megegyezők.

A trieri Pius-egylet pl. 1865-ben adott véleményében[1] határozottan elitélte e harangokat. Kifogásolta a hangot, mely erőre, lágyságra, teljességre nézve hasonlithatlanul mögötte áll az érczharangok hangjának. Jelezte továbbá, hogy nem tartósak e harangok. Az élelmes gyáros azonban megmozditott minden követ, hogy gyártmányának jövedelmes keresletet biztositson. Kiállitotta harangjait mindjárt 1852-ben Düsseldorfban, majd 1867-ben Párisban és 1873-ban Bécsben. Dicsértette egyletek által és újságokban. Kieszközölte, hogy a sziléziai Gustav-Adolf egylet 1855-ben Heidelbergben tartott nagygyülésén — ajánlotta. Hirdette, mily olcsók harangjai[2] és hogy a hasadásért öt évi jótállást vállal stb. Mindezek daczára sem volt azonban képes a harangok nagyobb elterjedését kivívni.

Igaz; hogy vannak ez aczélharangoknak némi előnyei. Nevezetesen: olcsók és hangjok továbbra hat el, mint az érczharangoké. Azonban minő hangjok van?! Nagyon éles, kellemetlen. Aztán könnyen megrepednek — jóllehet a gyáros fennen hirdeti, hogy azon 2000 db. harang közől, melyet eddigelé eladott, még egysem hasadt meg. (Ha igaz!)

Lehet, hogy esetleges tökéletesitések foganatositása által kitünőekké lesznek e harangok, de ma még nem igen ajánlhatók.

[1] Organ für christliche Kunst. 1866. 123. lap.

[2] Az érczharangok mázsája átlag véve 125—150; ezen aczélharangoké azonban csak 65—80 márka.

A harang u. i. nem ideig-óráig tartó szolgálatokra, hanem századok használatára vásároltatván, mulhatlanul nagy figyelemmel kell lenni arra, hogy tartós és jó hangú legyen. Ámde az ilyen harang — drága levén anyaga — nem lehet olcsó. Inkább legyen azonban drágább, de jó, mint jutányos és — rossz. A jó harang mindig drága volt. Hiteles feljegyzések bizonyitják, hogy a régi olcsó világban is csaknem oly nagy összegekbe kerültek a jó harangok, mint ma. Csak néhány példát akarunk emliteni.

A hollandi harangöntő Wou Gerhard 1497. évben megbizást kapott, hogy Erfurtban három harangot öntsön: a 275. m. óriás harangot (Riesenglocke) és Osannát a székesegyház, továbbá a Vincenti-harangot a sz. Szever templom számára. Négy segédet vitt magával és máj. 16. — auguszt. 25. időzött a városban — szabad ellátás mellett egy kanonoknál. És minő ellátásban részesült! A krónikás alig talál szavakat a lucullusi lakomák leirására. Némelykor, irja, háromféle hús jött az asztalra és nemcsak sört, hanem bort is ittak. Azon napon, melyen a harmadik és utolsó harang öntetett — horrendum dictu — csak halat tálaltak fel és csak bort fogyasztottak!

Biztosan nem tudjuk mennyibe kerültek e harangok. Részben felhasználták u. i. a régi anyagot, melynek valamint mennyisége, úgy ára is ismeretlen. A székesegyház két harangjának árát Tettau 18157 márkára teszi. Tekintve, hogy a pénznek értéke azon időben legalább háromszor oly nagy volt, mint ma, e két harang ára oly magas volt, melyen azokat most is megvásárolhatnók.

A strassburgi Mária-harang (420 m.) 1519-ben összesen 10420 (akkori) forintba került. — A bécsi sz. István templom 370 mázsás 1711-ben készült nagy harangjának öntője a munkáért mázsánként 7 frtot és az öntés bevégeztével 100 db. arany tiszteletdijat kapott.[1]

[1] Az ajándék a harangöntésnél régóta szerepel. Kisebb harangok öntésénél a munka folyama alatt háromszor kedveskedtek a munkásoknak ajándék gyanánt — borral. — Először megérkezésök alkalmával (pro benevento); másodsor az öntés sikerének jelentésénél (pro bono nuntio); har-

A mi a harangöntést különösen drágává tette, az azon nagyszerű ellátás volt, melyben a harangöntőket hagyományszerűleg részesitették. Sok panasz is olvasható arra nézve, hogy az anyagot szerették e jó urak — mint ma a pénzeket szokás — elsikkasztani.[1] Szóval tény az, hogy a jó harang mindig drága volt, főleg midőn a XIII. századtól kezdve a városok felvirágzásával a különféle mesterségek mellett a harangöntést is a világi iparosok vonták magukhoz.

A XIII. századig e mesterséggel csaknem kizárólag a szerzetesek foglalkoztak. Tanco, ki N. Károly parancsából Aachen számára öntött egy harangot, a sz. Galleni zárda tagjaihoz tartozott. — A X—XII. században főleg sz. Benedek fiai tüntek ki a harangöntésben. — Salzburgról is tudjuk, hogy a harangöntés az ottani zárdákban egészen honos volt. — A Chiemseei zárda egy tagjáról 1135-ből egy oklevél irja: „Roudbertus campanarum fusor.“ — A franczia szerzetesek is hiresek voltak idevonatkozó ügyességökről.

A XIII. században ez iparág már a világiak kezében volt. Korábban is léteztek ugyan világi férfiak, kik e mesterséggel foglalkoztak, de számuk oly csekély volt, hogy világi harangöntőkről tulajdonképen csakis a XIII. századtól kezdve szólhatni. Hogy nagyon sokan nem léptek e pályára, hogy harangöntők csak a nagyobb városokban telepedtek meg, azt könnyen képzelhetjük. A középkor szerint atyáról fiúra szállott e mesterség, úgy hogy a szó teljes értelmében harangöntő családok keletkeztek. A XIII. XIV. századból különösen a franczia De Croisilles család nevezetes. A XV. századtól egészen a XVIII. század közepéig virágzott a Trier család Aachenben; a Wou család Kampenben; az Ernst család, mely a XIV. században Regensburgban telepedett meg, és 1470-ben Stuttgartba

madszor a távozás alkalmával. Ekkor azonban a megrendelők jóindulatuk jeléül (pro curialitate) még vagy egy kész ruhadarabot, vagy 3 rőf jobb minőségű posztót ajánlottak fel a mesternek.

[1] Dr. Otte. Id. mű 79. lap.

tette át lakását. Jelenleg is fenáll e család és Memminbengen folytatja a rég pihenő ősök üzletét.

A régi időben — sőt még a XVIII. században is — ezen iparosok folyton úton voltak. Városról városra, faluról falura vándoroltak, hogy a helyszinén végezzék munkájokat.

Ha a mester megérkezett rendeltetése helyén és a fényes fogadási lakomák be valának fejezve, serényen hozzá látott munkájához.

Midőn Wou Gerhard Erfurtban az érintett három harangot öntötte, először egy házat épittett a sz. Szever templom udvarán, melyben a formákat készitette, aztán készitett két, három ember magasságú kályhát. Mindenki segitett, ki segithetett. A felnőttek az épületekhez szükséges anyagot hordták, a gyermekek a fuvók mellett izzadtak.[1]

Miután a harangöntés nem volt mindennapi dolog és harangöntő csak ritkán fordult meg valamely vidéken, igen természetesnek fogjuk találni azon különben eléggé eredeti jelenségeket, melyek e műtét alkalmából fellépni szoktak. Midőn u. i. már minden készen állott a munkához, a megrendelő helység kihirdette a körülfekvő falvakban, mily nagy munka előtt áll, figyelmeztetvén egyúttal, hogy ha netán valamit a mester által végeztetni akarnának, ne mulaszszák el felhasználni az alkalmat.

Közel egy század óta eltűntek a vándor harangöntők. Ez iparág képviselői ma rendszerint tekintélyes vagyonnal rendelkező férfiak, kik dúsan felszerelt gyárhelyiségekben végeztetik e művészi munkát. Vannak azonban gyárosok, kiknek ügynökei vándorolnak folytonosan, hivatlanul jelennek meg a vidéken, hogy mézes beszédeikkel megrendeléseket csikarjanak ki főnökeik számára. Ily ügynökökkel szemben igen óvatosnak kell lenni, főleg

[1] V. ö. W. J. A. von Tettau. Der Meister und die Kosten des Gusses der grossen Domglocke zu Erfurt. 1866. — U. a. Nachträge zu dieser Abhandlung. Erfurt. 1868. 134. lap. — Steph. Beissel. Baugeschichte der Kirche des heil. Victor zu Xanten. 1883. 116. lap.

akkor, ha hajlandók régi, esetleg hasadt harangokat újakkal kicserélni. Adnak új harangokat, de rossz anyagból!

A régiek rendes szerződéseket kötöttek a harangöntőkkel. Oly óvatosak voltak, hogy még túszokat is kivántak a mestertől. Az is megtörtént, hogy próba harangokat követeltek. Trier Péter 1664-ben egy harang jóságáért kezest állitott. Voss Pál Lüneburgban 1607-ben nagyobb harangot megelőzőleg ügyességének bebizonyitása czéljából egy kisebb, 30 mázsásat öntött.[1]

Ügyelni kell főleg a következő pontokra: Először a harang legyen a megrendelés értelmében diszitve, a megállapitott feliratokkal pontosan ellátva és minden tekintetben kifogástalanul készitve. Ha az öntés nem sikerül, firnissel szokták bevonni a harangokat. Az igy mázolt harang tehát — gyanús. — A harangnak nem szabad nagyobb súlylyal birnia, mint megállapittatott. Ha mégis nehezebb volna, kisebb harangoknál 25 font, nagyobbaknál 40—60 font súly felülfizettetik. De több nem. — Különösen figyelni kell, hogy a harangnak jó hangja legyen. A hang szintén megszokott előre határoztatni. Ha aztán elkészül a harang, szabadon felfüggesztetik, hogy a hangot ki lehessen puhatolni. E czélra vagy sipot használnak, vagy hangvillát. Ezen eszközök hangjaival meg kell a harang hangjának egyeznie. Azonban nemcsak a hang magasságára, de tisztaságára is kell ügyelni. — A harangöntő gondoskodik a szükséges szijakról és mindazon fa- és vastárgyakról, melyek a harang végleges elhelyezéséhez kivántatnak. Az elhelyezés a mester felügyelete alatt történik. — Ha már a harang rendeltetése helyén van, akkor próbául vagy 24, vagy csak néhány órán át félóránként harangoznak. Első esetben, ha ez idő alatt sértetlen marad a harang, a mester ment a további felelősségtől, az utóbbi esetben azonban legalább egy évig felelős. — Ha nem új harangot vásárol valaki, hanem csak régit öntet újra, vagy anyagot ad a

[1] H. Boeckeler. Beiträge zur Glockenkunde. Aachen. 1882. 133—139. — Dr. H. Otte. Id. mű 84. lap.

harangöntőnek, akkor az egész mennyiség 10 %-át leszokták számitani azon anyagra, mely az olvasztás alatt kárba megy. E mennyiség azonban kissé sok, mert mint a tapasztalat bizonyitja, alig tesz a vesztett anyag 5—6 %-ot.[1]

Amily változásokon ment keresztül a harangöntés mestersége, ép oly fejlődésmenetet tüntet fel maga a harang is.

Harzer F. jeles munkájának (Die Glockengiesserei Weimar. 1854.) előszavában irja: „Nagy harangok öntése, mi egykor nehéz és művészi munkának tekintetett, az érczöntés terén tett nagy haladás folytán ma a legegyszerűbb dolgokhoz tartozik.“

Igaz, hogy jelenleg a harangöntés sokkal könnyebben hajtatik végre, mint azon időkben, midőn a vándor harangöntők azon helyeken, hol a munka rájok várakozott, csak nagy nehézségek árán voltak képesek megküzdeni feladatukkal. Mindazáltal kissé merész állitás, hogy a harangöntés, főleg pedig a nagy harangok öntése — ma már igen egyszerű dolog. Ha igazak volnának e szavak, nem történnék oly gyakran, hogy még a leghiresebb harangöntők is kénytelenek újra önteni egyes harangokat, vagy a jelentkező hiányokat művészi úton eltávolitani. Nem könnyű dolog — a mi a fő — a harang-bordát (Glockenrippe) úgy meghatározni, hogy a harang minden tekintetben kifogástalan legyen.

A régiek is érezték e munka nehézségét, tudták méltányolni fontosságát. És innen van, hogy különféle alakú harangokkal találkozunk.

A legrégibb harangok méhkas alakúak voltak. Biringoccio leirása szerint Olaszország régi harangjai keskenyek és hosszukásak valának. Iggensbachban (Alsó-Bajororszag) van egy harang, melyen e felirás olvasható: „Anno MCXLIII. ab incarnatione Domini fusa est cam-

[1] Bővebben értekeznek e kérdésekről; Boeckeler. Id. mű 117. lap. — Schreiber. Denkmäler deutscher Baukunst am Oberrhein. I. 32. lap. — Roujoux. Der künstliche und harmonische Glockengiesser. Augsburg 1766. 89. lap. — Dr. H. Otte. Id. mű 84—86. ll.

pana.“ Magassága 43 cm., átmérője 35 cm. Kerülete a felső részén 82, közepén 92, alsó részén 112 cm. Vastagsága alul 4, felül a fülnél 5 cm. Hasonló alaku a Magdeburg közelében fekvő Diezdorf harangja is, mely szintén nagyon régi és bizonyitja, hogy a jelzett idő körül a méhkas alak divatozott. A sienai székesegyházban levő 1159-ből származó harang azonban hosszukás, közép részén csekély mérvben kidomborodik, alul azonban ismét befelé hajlik. Több harang létezik e korból az emlitetteken kivül. Ilyenek: a nordhauseni (Kőnigsberg környékén), mely a czukorsüveghez hasonlit; az eislebeni, melyet Grössler tanár fedezett fel és a közönséges tökhöz hasonló; továbbá a mégis kissé csinosabb alakú idenseni (Szászország), a wolmirstedti stb. Lehetetlen azonban, hogy e harangok hangja tiszta, kellemes legyen.

A jelentékenyebb haladást e téren a XIII. századnak köszönhetjük. Sokkal rövidebb harangokat kezdettek már ekkor készíteni és alsó széleiken félszögben jól meghajlitották azokat, mint ezt a helftai (1234-ből), az assisi-i (1238-ból) és főleg a hildesheimi (1278-ból) bizonyitják. Vincentius Bellovacensis tanusága szerint, ki irja: „Campana in tribus locis, si pulsetur (t. i. ha ujjunkkal kopogtatjuk) tres habere sonos invenitur: in fundo mediocrem, in extremitate subtiliorem, in medio graviorem“ — a XIII. század vége felé tisztában voltak már az iránt is, hogy a jó harangnak három összevágó hangot kell adnia. E fontos tulajdon elérésére azonban a harang bordázatának igen ügyesen kell készülnie. Ha valamennyi harang ugyanazon bordázattal bir, különvéve lesz ugyan minden harangnak hangja, de több ily harang együtt kiállhatlan összhangtalansággal fogja a füleket kinozni.[1]

[1] Bővebben, lásd: Chladni. Akustik. 192. lap. — Biringoccio. Pirotechnia. Vinegia. 1540 és 1558. 94. lap. — Dr. H. Otte. Kunstarchäologie. V. Aufl. 404. lap. — Vinc. Bellovacensis. Speculum naturale. Lib. IV. cap. 14. — Fr. Harzer. Die Glockengiesserei mit ihren Nebenarbeiten. Weimar. 1854. 43.. lap. — Roujoux. Id. mű 52 s köv. ll. — Dr. H. Otte. Glockenkunde 86—108. lap.

A harang-borda megállapitásán kivül, melyre nézve ujabban többféle elméletet állitottak fel a szakférfiak, befolyással van a harang hangjára: az ércz minősége; továbbá azon körülmény, vajjon valódi harangozás avagy csak ütés által csaljuk-e ki a hangokat; a harangozásnál követett üteny; a hallgató helyzete; a harang közelében levő tárgyak minősége; végül a légmérséklet és az időjárás.

Ha a harang csak üttetik, a mellék hangok csaknem egészen elenyésznek. — Lassú, egyenlő ütenyben folytatott harangozás mellett sokkal szebben hangzik a harang, mint ha gyorsan mozgattatik. — Ha a fül nyilása a harang alsó felülete felé tartatik, akkor a főhangot erősen, de a mellékhangokat alig halljuk. Ha ellenben függélyes irányban áll a fül tengelye a harang alsó felületére, az ellenkező esetet tapasztaljuk. Ha valamely nagyobb tárgy, pl. fal áll a harang közelében, melyről a hang visszaverődik, akkor a távolabb álló — mélyebb, a közelebb álló — magasabb hangokat hall. — Már Beauvais Vincze jegyezte meg, hogy a viz közelében függő harangok hangja — tisztább. („Clarior esse dicitur.") Ha a föld nedves, elvesztvén resonantiáját, a hang kevésbbé terjed és nem oly tiszta, mint ha fagyott a föld.[1] Éjjel erősebb és messzehatóbb a hang, ha azonban borongós az ég, zugó utóhangok is jelentkeznek.[2]

Régi szokás a harangokat feliratokkal ékiteni. A legrégibb felirat, a fentebb emlitett iggensbachi harang felirata, a XII. századból származik. E korban azonban alig fejlődött még általános divattá a feliratok alkalma-

[1] A nagy fagy merevvé és igy törékenynyé tevén a érczet, nagy hidegben igen közeli a harang megrepedésének veszélye is.

[2] A köznép is észrevevé e körülményeket és nem késett azokat magyarázatokkal kisérni, jelentőséggel felruházni. Magdeburgban mondják: „Läutet es bei der Trauung „Tiktak", sterben die Brautleute bald." — Oldenburgban honos e mondás: „Klingen die Glocken ungewöhnlich hell, so stirbt bald Jemand." — Szilésiában azt mondják: „Klingen die Glocken beim Begräbnisse dumpf, so folgt aus derselben Familie bald noch eine Leiche."

zása, mivel igen sok — minden valószinűség szerint — legalább ily régi harang létezik minden felirat nélkül. De a XIV. század óta — kivéve az igen kis példányokat — alig készült harang, mely feliratott ne viselne.

A legrégibb feliratoknál a betűk mélyek, nem kiállók, mint jelenleg. A kivitel igen primitiv levén, a régi feliratok olvasása sok nehézséggel jár, annál is inkább, mivel a haranglábak keskenyek és a világosság sem igen nagy a toronyban. Ennek folytán papir levonatokat készitenek a tudósok, körülbelül oly módon, mint a nyomdákban a kefelevonatok készülnek. Egy megfelelő hosszúságú papirszalagot megnedvesitvén, nedves felét a feliratra helyezik és sürű kefével mindaddig ütögetnek a papirra, mig a betűk le nem nyomódnak.

A XIV. századig rendesen latin nyelven valának szerkesztve a feliratok; későbben az illető ország nyelvét kezdték használni. A feliratok hossza és tartalma szintén különböző volt a századok folyama alatt. A XIV. századig leginkább néhány szóból állottak a feliratok és az öntési év mellett az öntő nevét foglalták magukban. A XIV. század közepétől kezdve azonban mind terjedelmesebbekké lőnek a feliratok. Sokszor a harang csaknem egészen el lőn fedve a feirat által. A legtöbb felirat versben van fogalmazva és pedig hexameterekben. Más versnemek ritkábban fordulnak elő. Tartalmukat illetőleg főleg a következő osztályokhoz sorozhatók a feliratok.

1. Imák, sz. irási idézetek, vagy azon szentek nevei, kiknek tiszteletére a harangok ajánlvák. Igy pl. már a a XIII. században előfordult, de főleg a XV. században divatozott e felirat: „O, rex gloriae Christe veni cum pace.“ A jüterbogki harangon e szép könyörgés áll: „Dei agne, Jesu magne, tu dignare nos salvare. Amen idest fiat.“ — Gyakrabban fordultak elő e szavak: „Agnus Dei, qui tollis peccata mundi, miserere nobis.“ — Vagy: „Hagios o theos, hagios ischyros, hagios athanatos, eleyson ymas et libera nos a grandine.“ — A diesdorfi harangon e szavak állanak: „In honore Sae Trinitatis in ae. e.“ —

Merseburg egy igen régi harangján pedig olvassuk: „In nomine Domini. Amen.“ — A thurgaui cantonban egy harangon e felirat van: „Cirillus eps. p. in Alexandria positus fugat sagittas tonitrui.“ — A genfi Magdolna templom 1486. készült harangjára e szavakat vésték: „Jesus autem trasiens per medium illorum ibat.“ (Luk. IV. 30.) — Gyakran fordulnak elő a keleti bölcsek nevei: Caspar, Melchior, Balthasar és az evangelistákéi, nevezetesen a stedteni 1300-ból származó harangon e distichonban:

„Matthaeum signat vir, bos Lucam, leo Marcum,
Ales discipulum, qui super corde fuit.“

A számtalan különféle felirat sorában leggyakrabban fordulnak elő a bold. Szüzhöz intézett imák. Kiválik különösen a greifswaldi Mária harang (1418.) e szép felirata:

„Ave regina celorum, mater regis Angelorum,
O Maria flos virginum, velut rosa, vel lilium,
Funde preces ad Filium, pro salute fidelium.
O rex glorie, veni cum pace.“

2. Sok felirat a harangok rendeltetését tárja elénk. Igy pl. „Vox mea, vox vitae; voco vos ad sacra — venite.“ — „Dum sonat hoc signum, fugiat procul omne malignum.“ — Vagy: „Sit tempestatum per me genus omne fugatum.“ — A humor sem hiányzik néha. Azonban csak prot. felekezeteknél találjuk e tárgynál a tréfálkodást. Lösterenben (Giessen mellett) egy harang e feliratot viseli: „Est mea vox bam bam, potens repellere Satan.“ Egy másik felirat még geniálisabb!

„So lang ich sitze, bin ich stumm,
Doch schwing ich mich im Thurm herum
Und werf' mein Zungen hin und her,
So ruf' ich dich zu Gottes Ehr'
Zur Predigt, Orgel und Gesang.
Den Dieb ruf' ich zum Galgenstrang,
Den Wittwen bring ich Traurigkeit,
Dem Brautpaar bring ich frohe Zeit,
Auch des creirten Doctors Ruhm
Verkünd' ich in der Stadt herum.

Zu Märkten, Schlachten und zu Brand
Ruf' ich die ganze Stadt zu Hand.
Was man verliest bei meinem Schall,
Ein jeder Bürger wissen soll."

Leggyakoribb mégis azon felirat, mely egybefoglalja a harang rendeltetésének összes mozzanatait. Legelőször a hagenau sz. György templom egyik harangján, mely 1268-ban készült, fordul elő ezen alakban: „Caetum voco, nuncio festa, pando fori gesta, produco funera moesta." Ugyanezen gondolatok a lűhndei harangon (Hildesheim mellett) 1277-ből a következőleg fejezvék ki: „Signo dies festos, fleo defunctos, voco vivos." A XIV. századtól kezdve pedig még kibővitve a már Gerson János által idézett ezen Leoféle hexameterekben fordulnak elő:

„Laudo Deum verum, plebem voco, congrego clerum,
Defunctos ploro, pestem fugo, festa decoro."

Kevésben különbözik ezektől azon vers, mely Schiller hires költeményének mottoját képezi: „Vivos voco, mortuos plango, fulgura frango." E felirat a schaffhauseni főtemplom 1486-ban készült harangját ékiti, azonban nem egészen eredeti, módositása csak azon versnek, mely a harsewinkeli 1354-ben készült harangon olvasható és igy hangzik:

„Funera deplango, plebem voco, fulgura frango."

Mennyire uralkodott e vers a harangok ékitésénél, mily első rangú szerepet vivott ki magának egyéb feliratok között, bizonyitja azon számtalan változat, melyben előfordul. Nevezetes és régi (1633. körül) átdolgozása a következő:

„En ego campana, nunquam denuntio vana,
Laudo Deum verum, plebem voco, cogrego clerum,
Defunctos plango, vivos voco, fulmina frango,
Vox mea, vox vitae, voco vos ad sacra venite,
Sanctos collaudo, tonitrua fugo, funera claudo,
Funera plango, fulgura frango, sabbata pango,
Excito lentos, dissipo ventos, paco cruentos."

3. Különféle történeti adatokat találunk a harangok feliratai ban. Ez adatok a régibb harangokon igen lakonicusak valának és leginkább az öntés éve, a mester, a harang, vagy az adományozó neve körül forogtak. Würzburgban egy harangon a közepén e név áll: „Katerina.“ Körülötte pedig e felirat: „Anno. Domini. Mill. CC. XL. VIII. Indictione. septima. Dominus. Cunradus abbas me fieri jussit.“ Olykor az évszám egészen el van burkolva. A mindeni székesegyház egyik harangján (1270-ből) e sorok olvashatók:

„Ecce sub hoc titulo tua dicor, Sancta Maria,
Ora pro populo dum sono, virgo pia.
Annis a Christo plenis creor ere sub isto
Bis decis denis millenis septuagenis.“

A XVI. század közepétől körülbelül olykor felsorolták a harangokon mindazon személyeket, kiknek némi részök volt a harang előállításában. Néha feljegyezték a a súlyt, máskor a harang zenei tulajdonait, sőt olykor egész történetét is. Kölnben volt egy harang 1313-ból, melyen e sorok állottak:

„Me veterem fidus renovat abbas Godefridus,
Fudit Suardus, mea vox dulcis quasi nardus.
Annis millenis ter C. tres addite denis.
Quater sum nata, quater Christina vocata.“

Schmiedebergben egy harang e feliratot viseli: „Anno 1441. ward ich zuerst gebracht zu Stande — Anno 1637. der Schwede diese Stadt abbrandte — Doch wunderlich erhielt mich Gott — In der so grossen Feuersnoth. — Anno 1656. Churfürst Johann Georg des J. Todes Fall — Benahm in Trauern mir den Schall — Aber durch Gottes Guitt und Gnad — Anno 1661. Billig mich umgossen hat — Doch da ich drauf bedauern wollt — Den Tod des Kaysers Leopold a. 1703. — Verlor ich ein grosses Stück Medall — Und büsste ein den vorigen Hall — Bis jetzt durch Gottes Gnad — Mich Weinholdt neu gefertigt hat. Sic me fieri senatus loci fecit — 1753.“

Az érintett feliratokon kivül más diszitések is fordulnak elő. Igy pl. képek, az adományozó czimere stb. A képek sorában leggyakrabbban a keresztrefeszités, Veronika kendője, az Isten báránya, a bold. Szűz karján a kisded Jézussal stb. találhatók.[1]

Általában véve a régibb harangok diszitése igen egyszerű volt, mig későbben ép az ellenkező tapasztalható. Ujabban főleg Belgiumban és Francziaországban terhelik túl a harangokat különféle reliefekkel, nem gondolva meg azt, hogy a diszités túlhajtása hátrányos befolyást gyakorol a hang tisztaságára. Igaz, a külső kiállitás csinossága kellemesen hat még a harangnál is és ajánlja a mestert. Ha azonban figyelembe veszszük, hogy a harangot — felfüggesztvén a magas, sötét toronyban — kevesen látják — de hallja mindenki, egészen helyesnek kell tartanunk azok véleményét, kik a harangnál a diszitést — mellékesnek, a hangot pedig fődolognak tartván, azt sürgetik, hogy itt nem annyira a csinos kiállitásra, mint a jó hangra kell mindenekfelett törekedni.

Dr. Walter Gyula.

(Folyt. köv.)

[1] Bővebben: Angelus Rocca. De campanis commentarius ad sanctam eccl. cath. Lenyomatva: Thesaurus pontif. Sacrarumque antiquitatum. Romae. 1745. Tom. I. 166. lap. — Sulzberger. Sammlung aller Thurgauischen Glockeninschriften, in „Thurgauer Beiträge." XIII. köt. Frauenfeld. 1872. — Voges. Mittelalterliche Glockeninschriften aus dem Herzogthum Braunschweig. „Anzeiger des Germanischen Museums." 1876. Nro. 7. — Nüscheler. — Usteri. Die Inschriften und Giesser der Glocken im Kanton Schaffhausen. „Beiträge zur vaterländischen Geschichte." IV. köt. Schaffhausen 1878. — Idem. Glockeninschriften im reform. Theile des Kantons Bern. „Archiv. des hist. Vereins des Kantons Bern." IX. köt. 1882. — Dr. H. Otte. Id. mű 121—138. lapok.

RATISBONNE MÁRIA ALFONS LEVELE SAJÁT MEGTÉRÉSÉRŐL.

(Vége.)

Bussieres úr gyermekesen örült győzedelmének s mindenféle előnyt vélt belőle nyerhetni. „Most azonban — tevé hozzá — a próbát még ki is kell egésziteni. Önnek reggel és este el kell mondania sz. Bernardnak a b. Szűzhöz intézett hatásos kis imáját, a „Memoráret.“ „Mi az a „Memoráre,“ kiáltottam fel, kiméljen meg uram az ily esztelenségektől.“ Mert a pillanatban már felindult bennem az elkeseredettség. Sz. Bernard neve eszembe juttatta, hogy bátyám e szentnek életrajzát megirta, mit ugyan kezembe nem vettem volna. Ez az emlék feltámasztotta régi haragomat a proselytáskodás, jezuitismus s azok ellen, kiket képmutatóknak s apostataknak neveztem.

Azért kértem Bussieres urat, hogy tovább már ne menjen s gúnyosan jegyeztem meg, hogy sajnálom, hogy nincs nálam is valami zsidó ima, hogy viszonzásul neki adhatnám. Pedig az ilyesmi nálam nem hogy most, de sohasem volt.

A báró azonban megmaradt kivánsága mellett. Ha megtagadom az ima elmondását, meghiúsitom a próbát s kezébe adom a bizonyitékot a zsidók nyakassága ellen, melyet szemünkre vetnek. Én az egésznek nem tulajdonitottam valami nagy fontosságot s azért mondottam is: „jól van tehát, én megigérem, hogy az imát elfogom mondani, ha nem használ, akkor bizonyára nem is árt.“ Bussieres úr elémbe tette az imát s kért, hogy irjam le magamnak. Erre úgy álltam rá, hogy leirom ugyan, de a másolatot tartsa meg ő, az eredeti példányt pedig én viszem el. Ezt azért tettem, hogy tárczámat uj okmánynyal szaporitsam. Igy azután megegyeztünk. Társalgásunk fő-

lötte rendkivülinek tetszett s nem kevésbbé mulattatott. Innen elbúcsuzva az estét a szinházban töltöttem s csakhamar feledve lőn az érem és a „Memorare.“ Lakásomra térve, ott találtam Bussieres úr névjegyét; látogatásomat viszonozta s kért, hogy elutazásom előtt látogassam még meg. Minthogy „Memorare“-ját még vissza kellett adnom, az elutazásra szükséges előkészületek után leültem, hogy az imát leirjam. Az ima igy hangzik:

„Emlékezzél, ó legkegyesebb Szűz Anya Mária, hogy még sohasem lehetett hallani, hogy valaki, ki a te oltalmadat kérte szószólásod- és pártfogásodért könyörgött, magára hagyatott volna. E bizalomtól lelkesitve hozzád folyamodom ó szüzek Szüze Mária! s büneim terhe alatt sóhajtva borulok lábaidhoz. Ó anyja az örök Igének ne vesd meg könyörgésemet, hanem halgass meg kegyesen.“

Gépiesen s majdnem minden figyelem nélkül irtam le sz. Bernárd szavait. El lévén pedig már fáradva, nyugalomra hajtottam fejemet.

A következő nap reggelén, január 16-án láttamoztattam útlevelemet s az elutazásra mindent készen találtam. Az uton azonban szüntelenül ismételtem magamban a „Memoráre“ szavait. Mégis, hogyan esett az meg édes Istenem, hogy e szavak oly élénken vésődtek lelkembe? Nem birtam tőlök szabadulni, körülvettek, mint a melodia, mely üldöz, terhünkre esik, anélkül, hogy szabadulhatnánk előle.

11 óra felé Bussieres úrhoz indultam, hogy imádságát visszaadjam. Keleti utamról szólottam neki, melyre nézve nehány praktikus utasitással szolgált.

Egyszerre azonban felkiált: „Az mégis csak különös, hogy ön épen azon pillanatban hagyja oda Rómát, midőn az egész világ ide siet, hogy jelen lehessen a Sz. Péter egyázban tartandó ünnepélyességeken. Talán sohasem látja többé Rómát s csak akkor fogja majd sajnálni, hogy azt mulasztotta el, mit sokan oly vágygyal keresnek fel.“

Erre azt válaszoltam neki, hogy már kocsit fogad-

tam s rokonaimat is értesitettem elutazásomról; Palermóban pedig levelek várnak rám, szóval, már későn van, intézkedéseimet többé meg nem változhatom s az elutazásra el vagyok határozva.

Erre a beszélgetés félbeszakadt, mert a belépő levélhordó levelet adott át Bussieres úrnak Ratisbonne abbétól. A báró a levelet nekem is átadta, hogy olvassam el. Minden kiváncsiság nélkül futottam át a sorokat, mert azokban csak valami vallásos könyvről volt szó, melyet Bussieres úr Párisban nyomatott. Egyébiránt bátyám nem tudta, hogy Rómában vagyok. E váratlanul közbejött dolog volt oka, hogy látogatásomat megrövidítettem; mert bátyámnak még emlékét is kerültem.

Mindamellett, mintha valamely megfoghatatlan befolyás parancsolta volna, elhatároztam magamban, hogy még tovább maradok Rómában. Igy tehát egy olyan embernek ösztönzésére, kit alig ismertem, megtettem azt, amit legjobb barátomnak megtagadtam.

Istenem! honnan jött ezen ellenállhatatlan ösztönzés megtenni azt, amit nem akartam? Nem volt ez ugyanazon erő, mely daczára a Valenciából és Párisból jövő meghivásoknak Strassburgból Olaszországba s Nápolyból Sicilia helyett Rómába vezetett? Ugyanazon hatalom volt az, mely Rómában elutazásom órájában arra ösztönzött, hogy megtegyem e látogatást, ellent állt, — jóllehet már alig volt időm, hogy azoktól búcsút vegyek, kiket szerettem. Ó szeretett kéz, mely gondunkat viseled! Tehát valóban létezik ama titkos befolyás, mely az embert földi útjában kiséri. Születésemkor Tóbiás és Alfons neveket kaptam. Első nevemet elfelejtettem, a láthatatlan angyal azonban nem feledkezett meg rólam. Ő volt igaz barátom, kit az ég küldött számomra s én őt nem ismertem. Ó hány Tóbiás van a világon, kik nem ismerik égi vezetőjüket s szózatát megvetik.

Most már nem azért maradtam Rómában, hogy a karneválon mulassak, hanem, hogy lássam a pápát. Bussieres úr biztositott, hogy még az első napokban fogom

őt láthatni a Sz. Péter egyházban. Az egyes kirándulásokat közösen tettük meg. A társalgás arról folyt, ami esetleg szemeinkbe ötlött. És pedig hol egy emlék, vagy pedig festmény, hol meg az ország erkölcsei voltak azok, melyekről társalogtunk, ezekbe azonban mindig vallási nézetek is vegyültek. Bussieres úr oly ártatlanul tudta azokat a beszédbe vonni s oly buzgón megtartani, hogy nem egyszer mondottam magamban: „ha képes valami az embert a vallástól elidegeniteni, ugy a tolakodás az, melylyel őt valaki téritgetni igyekszik.“ Természetes élénkségemmel a legkomolyabb dolgokat is a nevetségesbe vittem és sajnos, hogy a tréfa szikráihoz nem ritkán a bántalmak pokoli tüze is járult, melyekre most már vissza sem merek gondolni, annyira irtózom tőlük. Bussieres úr mindamellett szelid és kiméletes maradt, ámbár fájdalmát nem volt képes palástolni. Sőt egy alkalommal igy szólt hozzám: „Az ön féktelensége mellett megvagyok arról győződve, önből még keresztény lesz, mert megvan az igazság iránti mély érzéke, mely engem megnyugtat s biztositékot nyújt arról, hogy az Isten önt felvilágositja, ha angyalt is küld az égből.“

„Nem bánom — mondám neki, mert máskülönben nehezen menne a dolog!“

Amint a Scala Sanctához értünk Bussieres urat elragadta buzgósága. Felemelkedett a kocsiban s levett kalappal élénken mondá: „Üdvözlégy szt. lépcső! nézd ezt a bűnöst, ez nehány nap mulva térdein fog rajtad felhaladni!“

Azt a benyomást, melyet e váratlan jelenet s a lépcső iránt tanusitott tisztelet bennem keltett, képtelen vagyok leirni. Elkaczagtam magamat, mint valamely esztelenség fölött s midőn később a Volorsky villa örökké virágzó kertjei mellett haladtunk el, melyeket Nero vizvezetékei hasitanak keresztül, parodizálni akarván a bárót, hasonlóképen felkiáltottam: „Légy üdvözölve Isten csodája! előtted boruljon le az ember, nem pedig egy lépcsőzet előtt!“

A következő két napon egy-két órára folytattuk sétakocsizásunkat. Szerdán 19-én még egyszer láttam Bussieres urat; szomorú és levert volt. Azért korán vonultam vissza, anélkül, hogy kérdeztem volna szomorúságának okát. Csak a következő napon tudtam azt meg, a St. Andrea delle Fratte templomban.

Január 22-én kellett már elutaznom. Bussieres úrnak gondjai s teendői némileg lelohasztották téritgetési buzgalmát; azt hittem, hogy az éremről már megfeledkezett, én eközben megfoghatatlan türelmetlenséggel mondogattam magamban sz. Bernárd imáját.

Január 19 és 20-ika közti éjjel, felriadva álmomból, nagy, sajátságos alakú fekete keresztet pillantottam meg, Krisztus képe nélkül. Az alakot minden módon igyekeztem eltávolitani, azonban sikertelenül; mert bárhová is fordultam, mindig előttem állt. Hogy meddig tarthatott e harcz, nem tudom. Majd még elaludtam s a következő reggel nem is gondoltam többé rá. Még nehány levelet kellett irnom s emlékezem, hogy jegyesem nővérének irt soraimat e szavakkal fejeztem be: „Isten oltalmazza meg Önt!“ Rá kaptam menyasszonyomtól is egy január 20-áról keltezett levelet, mely sajátságosan hasonlóképen e szavakkal végződött: „Isten oltalmazzon meg!“ E nap valóban Isten oltalma alatt volt.

Ha e napon reggel, nekem valaki azt mondotta volna: „Te ma mint zsidó keltél fel s mint keresztény fogsz lefeküdni,“ azt a legnagyobb bolondnak tartottam volna.

Csütörtökön, jan. 20-án, miután megreggeliztem s leveleimet a póstára adtam, meglátogattam Gusztáv barátomat a pietistát, ki a megelőző napokon vadászni volt.

Nagyon elcsodálkozott, hogy még Rómában vagyok. Okul azt hoztam fel, hogy a pápát kivánom még látni. „Mindamellett elutazom, anélkül, hogy láttam volna — tevém hozzá — mert az ünnepélyességeknél a Sz. Péter egyházban, hol látni véltem, nem volt jelen.“

Gusztáv ironice vigasztalt s egy más igen sajátságos

szertartásról, az állatok megáldásáról kezdett beszélni, mely mint gondolom a Santa Maria Maggiore egyházban szokott megtartatni. Hogy mennyire épületes beszéd keletkezhetett erről egy zsidó és egy protestáns között, könnyen ellehet képzelni.

11 óra felé elváltunk. Elhatároztuk, hogy a következő napon találkozunk s megtekintjük a báró Lotzbeck által, egy olasz művésznél megrendelt képet. Onnan egy kávéházba mentem ujságot olvasni; alig foglaltam helyet, amint Humann Ödön pénzügyminister fia lépett hozzám. Élénk kedvvel csevegtünk Párisról, a művészetekről s a politikáról. Hozzánk csatlakozott még a protestans Lotzbeck Alfréd s beszélgettünk a vadászatról, a karneval örömeiről s a Torlonia herczeg által adott soiréeről. Szóba jött menyegzőm is; meg is hivtam rá Lotzbeck urat.

Ha e pillanatban egy harmadik jött volna hozzánk s e szavakat mondotta volna hozzám: „Alfons, negyed óra mulva imádni fogod Jézus Krisztust, mint Megváltódat; melledet verve térdelni fogsz egy szegényes templomban a pap lábainál s a karneval alatt készülni fogsz a szt. keresztségre egy jezsuita kolostorban, készen léssz életedet feláldozni a kath. hitért; lefogsz mondani a világról, annak pompáiról s örömeiről, birtokodról, reményeidről, jövődről; sőt ha kell jegyesed szerelméről, rokonaidról, barátaid becsüléséről, fajbelieid vonzalmáról, hogy csak Jézus Krisztusért élj s keresztjét halálodig hordozd...“ ismétlem, ha valami próféta nekem ezt jósolta volna, ugy azt mondottam volna: „E prófétánál csak az lenne nagyobb bolond, aki ily őrültségnek hitelt adna.“ S mégis ezen őrültség az, mely ma bölcsességemet s boldogságomat képezte.

Elhagyva a kávéházat, Bussieres Tivadar kocsijával találkoztam. Megállitotta fogatát s maga mellé ültetett, hogy tegyem meg vele a sétakocsizást. Az idő pompás volt, azért örömmel fogadtam a meghivást. A St. Andrea della Fratte templom elé érve engedelmet kért néhány pillanatra s bement, hogy ott valami ügyben intézkedjék;

ámbár azt ajánlotta, hogy a kocsiban várakozzam rá, mégis leszálltam, hogy a templomot megtekintsem. Benn exequiákra tőnek előkészületeket s tudakozódva a megholt neve után Bussieres úr azt felelte, hogy az illető egyik volt barátja Laferronnays gróf. „Rögtöni halála — tevé hozzá — volt oka szomorúságomnak, melyet pár nap előtt észlelhetett rajtam."

A megholtat nem ismertem, nem is láttam soha. Nem is éreztem e hir hallatára egyebet bizonytalan szomorúságnál, melyet a hirtelen halál híre okozni szokott. Bussieres úr azért ment be, hogy a megholt családja számára helyet rendeljen a templomban. „Legyen pár pillanatra türelemmel, mondá bemenve a kolostorba, két percz mulva itt leszek."[1]

---

[1] Talán nem lesz fölösleges Bussieres úrnak, mint szemtanunak elbeszélésével a levelet megtoldani, ki következőképen adja elő a tényt.

Az én távollétem alig tartott 10—12 perczig. Amint ügyeim befejeztével a templomba visszatértem, nem tudtam Ratisbonne-ra kezdetben rátalálni, azonban nemsokára térdelve találtam őt a Szt. Mihály kápolnában. Hozzá közeledve 3-szor vagy 4-szer érintettem őt, mig észre vett. Végre felém forditotta könnyes arczát s kezeit összekulcsolva, kimondhatatlan kifejezéssel mondá: „Ó mennyit imádkozott érettem ez az úr!"

Én magamon kivül voltam bámulásomban; azt éreztem, amit egy csodánál érezni lehet. Felemeltem Ratisbonnet s kivezettem, jobban mondva kivittem a templomból s kérdeztem tőle, hova akarna menni. „Vezessen, hova önnek tetszik" mondá „azok után miket láttam, engedelmeskedni fogok." Én sürgettem, hogy magyarázza ki magát; nagy felindulásától azonban nem volt rá képes. Erre előhúzta csodálatos érmecskéjét s csókjaival és könnyeivel boritotta el. Végre lakására hoztam s minden sürgetésem daczára nem birtam tőle kitudni egyebet, mint zokogástól megszakitott sohajokat: „Ó mily boldog vagyok! mily jó az Isten! Mily kegyelem, mily boldogság! Ó szánandó emberek, kik ezt nem tudják!" E szavaknál hangos zokogásban tört ki. Végre azt kérdezte tőlem, hogy nincs-e megőrülve. „Ó nem," kiáltott fel, „teljes öntudatomnál vagyok; Istenem Istenem! én nem őrültem meg! Mindenki tudja, hogy nem vagyok őrült."

A fölindulás lecsillapultával Ratisbonne karjaiba zárt s átszellemült arczczal kért, hogy gyóntatóhoz vezessem őt. Tudni kivánta, hogy mikor veheti fel a keresztséget, mert anélkül tovább nem élhet. A vértanúk boldogságára áhitozott, kiknek kinjait a Szt. István falfestményein látta. Tudtomra adta, hogy szót sem akar előbb szólani, mig arra valami áldozártól engedélyt

A St. Andrea templom kicsi, épen nem díszes s kevésbbé látogatott;... nem hiszem, hogy kivülem még valaki lett volna benn. Müvészi megtekinteni való tárgy nem volt abban. Gépiesen jártattam tekintetemet, nem időzve semmi tárgynál; csak arra emlékezem, hogy egy fekete kutya futott el előttem. A kutya csakhamar eltünt, vele a templom s én többé semmit sem láttam... vagy inkább óh Istenem! csak egy valamit! Hogy lehetne ezt az egyet kifejezni? Az emberi nyelvnek nincsenek szavai annak megmondására, ami kimondhatatlan, akárminő leirás, bármily fenséges lenne is az, megszentségtelenitése lenne a kimondhatatlan igazságnak. Ott feküdtem leborulva, könynyekkel fürösztelve, magamon kivül, midőn Bussieres úr életre ébresztett.

Meglepetést kifejező kérdéseire nem valék képes felelni, végre kezembe vettem a keblemen függő érmet s egész bensőséggel csókoltam meg a kegyelemtől sugárzó sz. Szűz képét... Igen, mert ő maga volt az.

Nem tudtam, hol vagyok, azt sem tudtam vajjon Alfons vagyok-e vagy más valaki; oly változást éreztem magamban, hogy nem ismertem rá önnönmagamra sem. Igyekeztem magamat megtalálni, de nem sikerült. Lelkem

---

nem kap. „Mert ami mondani valóm van, azt csak térden állva mondhatom el.“ Rögtön Villefort atyjához az al Gesuba vezettem, ki engedély adott neki, a szólásra, Ratisbonne kihúzta az érmet s megcsókolva azt e szavakkal mutatá meg nekünk: „Én láttam őt, én láttam őt!“ Lecsillapulván a következőket mondotta el:

„Alig valék a templomban, óriási meglepetés vett rajtam erőt. Felemelve szemeimet, mitsem láttam a templomból, mig az összes fény egyetlen kápolnában volt concentrálva s a fény közepette, fönn az oltáron teljes nagyságában, kegyességében megjelent a b. Szűz alakja, amint az érmen ábrázolva van. Ellenállhatatlan erő vonzott feléje. A sz. Szűz kezeivel intett, hogy térdeljek le s azt látszék mondani: Igy jól van! Nem szólt ugyan semmit, hanem én értettem.“ Tudva van, hogy Laferronnays gróf ki az utóbbi években élete jámborsága s erényei által épülésére szolgált egész Rómának, január 17. este rögtön meghalt. Még az nap Borghese herczegnél vacsorált, mely alkalommal Bussieres úr a fiatal zsidót imáiba ajánlotta, mert Laferronnays gróf nagy figyelemmel viseltetett megtérése iránt.

bensője, mintha lángoló örömtől lett volna felgyújtva. Szólani nem tudtam, nem is volt kivánságom beszélni; valami ünnepélyeset, szentet éreztem magamban, pappal kivántam szólani.... Egy áldozárhoz vezettek tehát s csak miután határozott parancsot vettem tőle, adtam elő a dolgot, úgy amint legjobban tehettem és pedig térden állva, szorongó szivvel.

Legelső szavaimban hálámat fejeztem ki Laferronnays úr, és a győzelemről nevezett Miasszonyunk társulata iránt. Határozottan beismertem, hogy Laferronnays úr imádkozott érettem, hanem, hogy miképen jutottam én e tudatra, nem tudnám megmondani. Minden, amit mondani tudok, annyiból áll, hogy ama pillanatban kötelék esett le szemeimről és pedig nem egy, hanem sok, melyek behálózva tartottak. Most pedig egymásután eltüntek, gyorsan, mint a hó és a jég a nap sugarai alatt.

Sirból jöttem fel, a mélység sötétségéből életre, valódi életre ébredtem... Azonban sirtam is! Letekintettem az örvény mélyébe s a borzasztó nyomorra, melyből a végtelen irgalom kiemelt; elborzadtam bűneim sokaságának láttára, megrettentem, megindultam s elnyomattam a csodálattól s a hálától. Kimondhatatlan örömmel gondoltam bátyámra. Azonban a szeretet könnyeihez járultak a részvét könnyei is. Ó mennyi dölyftől s gondatlanságtól elvakitott ember lépdel nyugodtan az örvénybe — lefelé szállanak s elevenen nyeletnek el a borzasztó sötétségtől.

S az én rokonaim, jegyesem, szegény nővéreim. Ó mily szivszaggató fájdalmat okoz ez nekem. Rátok gondoltam, rátok, kiket szeretek, nektek szenteltem első imáimat. Nem fogjátok szemeiteket a világ Megváltójához emelni, ki vérével mosta le az eredendő bűnt. Ó mily rettenetesen undoritó a bűn! Ez teszi az Isten képmására teremtett embert teljesen felismerhetetlenné.

Kérdik tőlem, hogyan jutottam ezen igazságok ismeretére; mert vallásos könyv sohasem volt kezemben,

a sz. irásnak soha egyetlen szavát nem olvastam s az eredendő bűn dogmájával, melyet korunk zsidai elfelednek, vagy tagadnak, elmém sohasem foglalkozott; nem tudom, hogy csak nevét is ismertem volna. Honnan tudtam meg ezeket? Ezt nem valék képes megmondani. Minden, amit tudok ez: amint a templomba léptem, tökéletesen tudatlan voltam; midőn pedig elhagytam, mindent tisztán és világosan láttam. E változást csak az emberről vett hasonlattal tudom megmagyarázni, kit hirtelenében vernek fel mély álmából, vagy a született vakkal, ki egyszerre nyeri vissza szeme világát. Ő lát, de a fényt nem képes magának megmagyarázni, mely őt körül veszi s melynek .világánál csodálkozásának tárgyait látja. Ha tehát nem tudjuk a physikai világosságot megmagyarázni, hogy tudnók akkor megmagyarázni azt a fényt, mely a maga lényegében nem más mint az örök igazság. Nem vélek hibázni, ha azt mondom, hogy a dogmákat nem a betüből, hanem jelentésökből és lényegökből ismertem meg. Én a dolgokat inkább éreztem, mint láttam és pedig éreztem kimondhatatlan hatásaikból, melyeket bennem előidéztek. Minden végbement bensőmben. E benyomások nemcsak meginditották bensőmet, hanem azt teljesen átváltoztatták más czélhoz és élethez adtak neki irányt és pedig százszorta gyorsabban, mint a gondolat, ezerszerte hatásosabban, mint a reflexio.

Én érthetetlenül magyarázom ki magamat; hanem Ön nem is azt kivánja tőlem, hogy oly érzelmeket, melyeket a szív alig képes magába foglalni száraz szavakban öntsem. Bár mennyire homályos és tökéletlen is beszédem, bizonyos, hogy félig meddig úgy tüntem fel magamnak, mint valami szegény teremtés ruha nélkül, mint a puszta beiratlan lap. A világot már semmire sem tartottam, a kereszténység iránti előitéleteim eltüntek s ifjukori képzelődésemnek nyoma sem maradt. Az Isten iránti szeretet olyanná formálta szivemet, hogy egyéb szeretet számára nem maradt benne hely: sőt jegyesem is más szinben tünt fel előttem. Szerettem őt még, hanem mint Isteu

teremtményét, mely az Adományozó iránti szeretetet fokozza.

Ismétlem, hogy gyóntató atyámat Villefort atyát s Bussieres urat megesküdtettem, hogy az egész eseményt, mint sérthetetlen titkot őrizzék meg. Magam pedig a trappisták kolostorába akartam vonulni, hogy csak az örökkévalókkal foglalkozzam; egyszersmind megvallom arra is gondoltam, hogy rokonaim és barátaim őrültnek fognak tartani s lépésemet nevetségessé teendik. Igy tehát jobbnak véltem, ha a világtól, a mende-mondától s itéleteitől örökre visszavonulok.

Az egyházfők biztositottak, hogy a gúnyolódások, rágalmak s a hamis itéletek azon kehelyhez tartoznak, melyből minden kereszténynek innia kell; buzdítottak a kehely elfogadására, mert Krisztus urunk tanitványainak bajokat, szenvedéseket s üldözéseket jósolt. Ily komoly szavak semmi esetre sem félemlitettek meg, sőt, ellenkezőleg fokozták benső örömet. Erősnek éreztem magamat mindenhez s kérve kértem a keresztség szentségét.

Azonban még halasztani kivánták. „De miért?“ kiáltottam fel; „a zsidók kik az apostoli prédikálást hallgatták, minden halasztás nélkül meglettek keresztelve s ti engem akartok reményben hagyni, miután az apostolok Királynőjét hallottam beszélni!“

Izgatottságom, állhatatos vágyódásom és kérésem végre meginditották kegyes párttogóimat s végre megigérték a keresztséget.

Alig voltam képes a keresztségre megállapitott napot bevárni, oly visszataszitónak éreztem magamat Isten előtt. Mennyi jóságot, irgalmat tanusitottak irányomban az előkészület napjaiban. A jezsuiták kolostorába vonultam, hogy ott Villefort atya vezetése alatt nehány napot elmélkedésben töltsek. Az atya az Isten szavának minden édességével és kenetteljességével táplálta lelkemet. Az Istennek ezen férfia nem ember, ő valódi szív, a mennyi szeretetnek személyesitője. Azonban alig nyiltak meg szemeim, már is oly férfiakat láttam magam körül, kikről a

világ mitsem sejt. Istenem, mily jóság, gyengédség, kellem disziti a valódi keresztény szivét. E lelki magányomban minden este felkeresett a jezsuiták tiszteletre méltó generalisa s az ég balzsamát önté szivembe. Csak keveset szólt hozzám, szavai azonban kifejlődni, nagyobbodni látszottak bensőbben oly mértékben, aminő figyelmet tanusitottam irántuk; eltöltöttek világossággal és élettel.

Ezen alázatos s mégis oly hatalmas férfiunak nem is kellett volna hozzám szólania; mert puszta megjelenése is szavak hatásával volt reám. Ha ráemlékezem, az még ma is elegendő arra, hogy magamat Isten jelenlétébe helyezzem s legbensőbb hálára gyuladjak. Hálám kifejezésére nem találok alkalmas szavakat; más, nagyobb szivemnek kellene lennie s száz nyelvvel kellene birnom, hogy kifejezhessem szeretetem nagyságát Istennek e férfiai, Bussieres Tivadar a b. Szűz ezen angyala s a Laferronnays család iránt.

Végre elérkezett január 31-ike. E napon körül voltam véve nemcsak egyesektől, de a jámbor és szeretetre méltó lelkek nagy tömegétől, kik a legnagyobb rokonszenv és gyengédséggel halmoztak el. Mennyire szeretném őket ismerni s jóságukat megköszönni. Bár imádkoznának érettem, mint én ezt érettök teszem.

Óh Róma! a kegyelmek mily forrására akadtam benned!

Megváltóm anyja előre gondoskodott mindenről, ő vezette Rómába Dupanloup urat, hogy kereszteltetésemnél anya nyelvemen szóljon hozzám. Emléke örökre elválaszthatatlan lesz életem legmélyebb, legszentebb érzelmeivel. Szerencsések azok, kik őt hallhatták. Mert hatalmas szavainak viszhangja már az élő Ige volt. Én éreztem, hogy e beszéd attól volt sugalva, kiről az szólott.

A keresztségről, bérmálásról s első szt. áldozásomról nem akarok részletesen irni. E kimondhatatlan jótéteményeket egy napon vettem fel Ő szentsége generalis-vicariusától, Patrizzi bibornoktól.

Sok mondani valóm volna, ha vázolni akarnám a benyomásokat, ha elakarnám mondani, amit láttam, hallottam és éreztem — különösen, ha megakarnék a rám pazarolt szeretetről emélkezni. Csak Mezzofanti bibornokot akarom emliteni. E férfiunak az Isten szive odaadó szeretetért adta a nyelvek tudományát.

Még egy öröm volt számomra fentartva. Ön emlékezhetik még, mennyire kivántam Ő szentségét láthatni, mert e kiváncsiság, jobban mondva kivánság tartott vissza Rómába. Akkor még távolról sem sejthettem vágyaim teljesülésének körülményeit. Most pedig, mint az egyháznak ujdonszült gyermeke jelentem meg a hivők atyja előtt. Nekem ugy látszik, hogy mindjárt a keresztség felvételekor éreztem az egyház feje iránti fiui szeretet és tisztelet érzelmeit. Túlboldog lettem tehát, midőn tudtomra adták, hogy a Jézus társaságának generalisa Ő szentségéhez fog vezetni. Mindamellett megrettentem, mert még sohasem érintkeztem a világ nagyjaival; pedig ama nagyságok rendkivül kincsinyeknek tüntek fel e valódi méltósággal szemben. Megvallom, hogy a világ minden méltóságát abban láttam öszpontositva, ki itt a földön az Isten helyettese, ama főpapban, ki elődjeiben megszakitás nélkül Sz. Péterig s az Ó szövetségi Aaronig ér föl, Jézus Krisztus utódjában, kinek megdönthetetlen székét elfoglalva tartja.

Sohasem felejtem el a félelmet és szivszorulást, mely a Vatikánba való lépésemkor elfogott s midőn a pápához vezető nagyszerü termeken végig mentem. Azonban aggodalmam csakhamar eltünt a meglepetés és ámulattól, midőn oly egyszerünek, szelidnek s atyainak láttam őt. Nem is fejedelem volt ez, hanem atya, kinek fölötte nagy jósága úgy ölelt magához, mint szeretet gyermekét.

Istenem! Úgy lesz-e ez az utolsó napon is, midőn majd előtted kell megjelennem, hogy számot adjak a nyert kegyelmekről? Az ember megretten Isten nagyságának és igazságosságának gondolatánál; azonban felébred a bizalom, szeretet és végtelen hála, ha irgalmát tekintjük,

A hála legyen a jövőben életem szabálya. Szavakkal nem birok neki kifejezést adni, azon leszek tehát, hogy tettel bizonyitsam be.

Rokonaim teljes szabadságot adtak; ezt a szabadságot életemmel együtt áldozatul hozom Istennek, hogy a b. Szűz oltalma alatt Egyházamnak s testvéreimnek éljek.

Ratisbonne Mária Alfons.

PÖR ALATTI NAGYSÁG.

Május 22-én párisi házában élte 83-ik évében kimult Hugó Victor, a francziák legünnepeltebb, égig magasztalt, bálványozott irója. A franczia nemzet már életében, de még inkább kimulása után, valóságos cultust üzött vele és nemzeti veszteségét világveszteségnek mondja.

A nagy halott hullája junius 1-én a Pantheon (sz. Genovefa egyház) kryptájában eddig nem látott fénynyel s részvéttel takarittatott el, miután két napig az Arc de Triomphe alatt nagyszerű gyászravatalon nyilvánosan volt ki téve. Temetésén a nemzeti gyász minden pompáját s nagyszerűségét kifejtették, csupán az egyházi szertartás hiányzott, mert igy akarta azt végrendeletében a nemzet halottja.

A kamra egy törvényt rögtönzött, mely a Pantheont az állam birtokába adja, mert különben félni kelle, hogy Hugó V. tetemeinek nem nyilik meg az egyház kryptája. A kath. egyháznak a kath. hivőknek ilyetén keseritése amint méltatlan szintúgy fölösleges is volt. Hogy ha Hugó Victort, életében megkérdezték volna, bizonyára lemond vala a kitüntetésről, hogy hamvai e kisajátitott mausoleumban takaritassanak el, — kilátással a közeli felmondásra. Ugyanis midőn a nemzeti Convent 1792-ben elfoglalta a még fel nem avatott egyházat, legelőbb Mirabeaut te-

mették oda; nem sokára azonban ki is takarittatta, az ellene felfedezett árulás következtében. — Utána Marat nyert dicsőséges elhelyezést a Pantheonban, de ezt is utóbb, gyalázatos módon kidobták. Követték Voltaire és Rousseau. Ezeknek tetemeit ismét a restauratio távolitotta el. Ennyire kétes a Pantheonban a maradás, az „örök" nyugalom!

Hugó V. gyászravatala fölött tizenöt beszéd mondatott. Szónokolt a senatus, a kamra elnöke, a közoktatási miniszter, az Akademia egyik tagja és tizenegy más. „Ez már nem temetés, hanem apotheosis volt."

Komolyabb, kevésbé exaltált emberek már meg is ünták a Hugó V. hullájának egy álló hétig üzött módnélküli cultust. A „Figaro" főszerkesztője ekkép nyilatkozott a dologról:

„Mily különös hét! Ideje immár, hogy a párisiak józan eszének érdekében véget érjen. Nem akarok szólni a közönség vásári kiváncsiságáról, nem a jeles férfiu hulláját csaknem ostromló árusokról, nem a meghatottság komédiaszerű és már mesterségessé vált kizsákmányolásáról. A mi leginkább lep meg, az az őszinteség hiánya, a nagyon is lelkiismeretesen gyüjtött részvét nyilatkozatokban: sehol emelkedetebb hangulat, sehol szivből eredő szó. Sőt nehéz komolynak maradni annak, ki olvassa a „Rappel" által közlött leveleket és táviratokat. A bölcsész örömmel észleli, miszerint az emberi állat változatlan maradt, és hogy az istenités szenvedélye, dűhe, sajátja maradt e fajnak. A szenteket lerázzuk, de a választmányokat, számüzötteket stb. tiszteljük. Azt hisszük, hogy az Istent kiküszöböljük a világból, éppen nem; csak változó neveket adtunk neki: ma Thiers, holnap Gambetta, holnapután Hugó V. a neve. Az ész korszaka még nem jött meg!"

Leroyer, a senatus elnöke, parenesisében arról magasztalja Hugó Victort, hogy ő mindenkor az igazságosság s humanitás eszményeit tartotta szem előtt s Francziaország „moráljára" roppant hatással volt.

Nem irigyeljük Hugó Viktortól a tiszteletet, melylyel

szellemének adózik nemzete, de másrészt nem sokat tartunk a moralról, melyet ő alapitott volna meg övéi között. Tisztelet becsület fényes tehetségének, termékeny szellemének, tolla varázsának, lankadatlan munkásságának: de Hugó V. moralista nem volt. Ezt épen nem mondhatjuk róla, hacsak a fogalmakat összezavarni nem akarjuk.

Régi axioma az, hogy vallás nélkül nincs moral, amint nincs épület alap nélkül. Hugó V. pedig a vallást teljes életében csak profanálta, de nem birta, mert ha lett volna vallása, ugy nem is profanálja vala. Utolsó születése napjára egyik tisztelője versezetet küldött be neki s kérte, miszerint tekintve 83 évet ért aggkorát, gondolna valahára Istenére is. Hugó V. megszeretett lapidaris irmodorában ezt felelé neki: „Atheista nem vagyok, de dogma és papság nélkül — e kettő átka az emberiségnek.“ És az ekkép gondolkozó, az ily hitvallásu iró nemzete moráljára hatott volna? Sajnálnók ez esetben a már amúgy is megszólt franczia morált. És ha azt megszólták, úgy abban Hugó Victornak nem csekély a része. Avagy talán a „Notre Dame de Paris“ elhirhedt regényében kifejtett eszmék morálvető eszmék-e? Nem ismerünk könyvet, mely oly lángoló gyülölettel volna irva vallás, egyház és minden ellen a mi szent, melyben annyi szitok, annyi istenkáromlás, annyi rágalom össze volna hordva. Iszonnyal fordul el a pokol officinájából kikerült e könyvtől minden lélek, melyben a vallás-erkölcsös érzetnek utolsó szikrája még ki nem aludt. És a hasonszőrü irodalmárok mégis azt mondják e könyvről, hogy nincs hozzáfogható a világirodalomban! Megengedjük — istentelenségre nézve. — Avagy „Marion Délorme“-jével mozditotta-e elő Hugó V. a közerkölcsösséget? Ha nincs „Marion Délorme“, talán sohasem iratott volna a „Kameliáshölgy“ s el nem szaporodott volna annyira a magdolna-irodalom, mely akár szinpadon előadva, akár magán olvasásban egyaránt erkölcsrontó, egyaránt lázitó.

Hugó V. müvei egyátalában lázitók, amit már az iró jelleme megfejt.

Hugó V. ugyanis állandó oppositióban élt egyházzal, kormánnyal, társadalommal. Minden intézményt, mindent tekintélyt, istenit úgy, mint államit s társadalmit egyaránt ostromolt, mindent kifogásolt, mindent ostorozott epés gúnyjával, neki semmisem volt jó a világon. Eszményeknek élt, csakhogy eszményei jobbjára utópiák voltak. „A tenger munkásai“ czimü iratában előképet szolgáltatott Zolának, és igy minden téren csak rontott, de nem épitett. Avagy minek adtak létet, minek adtak életet tervei, s annyi inditványa?

Mindezt ugyan mért cselekedte? Planche Gusztáv a 40-es években kimondotta: pour exciter l'attention. (Kétségbeesetten küzd, hogy a figyelmet magára vonja.) És ezen irányban mindig hű maradt magához; mindent egyebet változtatott, de a feltünés hajhászatát élte végeig meg tartotta. „Azon hite, hogy a költészet nélkülözheti az eszmét, de nem a csattanós szavakat, rendszerré lett.“ „Rím végett bármikor elhagyta az igazságot, azt hiszi, hogy rím szüli a költészetet.“ (Portraites.)

Honnan van mégis, hogy mindamellett oly annyira bizarr, annyira phantastikus irataival is oly fényes eredményeket ért, oly szokatlan népszerüségre tett szert? Ne feledjük, hogy a szellemmel vitt oppositio mindig eredményre, mindig tapsra számithat, mert az oppositio már Ádám óta vérében van az emberiségnek; azt pedig tagadni nem lehet, hogy Hugó V. fényes tehetségei, bámulatos sokoldalusága, pezsgő élcze, kápráztató phantasiája, ellentállhatlan tolla mind annyi tényező, megnyerni, sőt magával ragadni a felületes, ledér, phantastikus, elégedetlen elméket, jelesül a könnyelmü francziáknál. Hugó V. elvégre annyira népszerü lett, hogy a francziák haladó korával mindinkább hódoló tisztelettel voltak iránta, aminek az volt a következménye, hogy elkapatva a hódolattól, néha tovább is ment, mintsem kellett volna és igy némileg feljogositotta elleneit, hogy a nagyzás tébolyát fogják reá. Sokan nem is vették már komolyan. Hogyha Hugó V. fényes szellemével hivő lélek párosul: tolla áldás

lehetett volna az emberiségre, mig az igy inkább átoknak nevezhető.

Le succès n'absout pas l'erreur. (A hatásos eredmény nem oldja fel a tévelyt) mondja „arczképiben“ Planche.

Ilyképen nagyon relativ s megosztott nagyság, melyet a francziák egök letünt csillagának, a halhatatlan szellemhősnek tulajdonitanak. Sőt vannak a maguk a francziák között is, a buzgó katholikusok pedig úgy hiszszük mind, kik Hugó V. vérmes magasztalóival egyet nem értenek. A nap fényét tagadni nem lehet ugyan, de ha a nap perzsel és nem éltet, az nem jótékony. Mi Hugó V. irodalmát csak vallás-erkölcsös szempontból itéljük meg, hogy kitüntessük, mennyire felelnek meg az igazságnak Leroyer gyászszónok szavai, ki Hugó Victort mint a moral terjesztőjét is magasztalja, a mi ellen úgy az igazság, mint a moral érdekében tilalkoznunk kell.

Tudjuk felfogni a chauvinismust, mely már vérében van a francziának, de osztozni, nem osztozunk benne. Pártatlan, elfogulatlan, a franczia gloire által nem érintett itészek másképp gondolkoznak Hugó Viktorról, amint azt alkalmunk volt látni a jellemzésekből, melyeket halála alkalmából csaknem minden jelentékenyebb lap hozott róla. Igazabban, hűbben egy sem jellemzé őt, mint egy bécsi lap, melynek szavait mindenki érdekkel fogja olvasni, a ki Hugó V. élethű képe iránt érdeklődik. A lap pedig épen nem klerikális.

„A föld nem rengett — igy kezdi — és a csillagok nem hulltak az égről azon órában, melyben Franczia-ország első és utolsó regényirója meghalt. Az Avenue Victor Hugóból nem szállt fel tüzes kocsi az égnek, hogy felvinné az örökkévalóságba az eliáslelket. A halhatatlan meghalt úgy mint minden egyéb halandó.“

Göthe s Hugó V. között párhuzamot vonván ama lap, ekképen folytatja:

„Mig Göthe eszméi még az uj korban is uralkodnak, azalatt Hugó V. magával viszi világát, kápráztató romantikájával, a természet e genialis tagadásával együtt, régen

ledőntve trónjáról a legujabb franczia müvészet naturalismusa által."

„Hugó V. a modern franczia szellem leggeniálisabb megtestesülése volt. Ő Francziaország volt, ő és Francziaország érezték ezt. Ritkán foglalt el költő annyira szabadalmazott állást kortársai, vagy legalább a maga polgártársai között. De ő ki is töltötte ez állást valódi francziai önérzettel. Souverainnek érzé magát és szólt a királyokhoz s népekhez mint velök egyenlő. Törvényen felül állt, és ha nem is tehetett mindent, mégis szabad volt neki minden, és ez csaknem mindenhatóság. Ő korának egyedüli nagy embere volt, ki még a logikán is túltehette magát, sőt mi több: ő még nevetségessé is tehette magát anélkül, hogy (Francziaországban) kinevették volna. Házában, utczájában mint valami magas hegyen ült e különös férfiu, alatta a felhők, és ő szórta villámait a föld leghatalmasbjainak fejére. Anathemát mondott császárokra s pápákra, világboldogitó törvényeket hirdetett, melyek álomhüvelyezések voltak; már is csak sententiákban beszélt. Ha az emberiségnek szüksége volt nagy feljajdulásra, ő felzajditotta; ha zavarban volt valami megváltó szó iránt, csak hozzá kelle imádkozni, és ő feltalálta, szükség esetén semmiből teremté azt. Megélte a maga istenitését, mint a római császárok, és ha valaki nem is hitt benne, mégis térdet hajtott neki. E különös jelenség csak Francziaországban lehetséges és talán Olaszországban. A nemzeti temperamentumnak itt is, ott is múlhatatlan szüksége van az istenités valamely tárgyára. Hugó V. és Garibaldi kielégitettek egy nemzeti szükséget, az élet változatos mozgalmainak közepette valami egyáltalánost, egy világi dogmát állitottak fel, melyre az emberek, egyéb elveik kára nélkül esküdhettek s esküdni akartak, mert az embernek mindig kell valami, amire esküdhetik."

„Hugó V. imádásának volt csakugyan erős, positiv alapja (Francziaországban.) Már gyermekkorában dijakat nyert első költeményeivel, annakutána pedig mesés gyorsasággal uj irodalmat, uj nyelvet alkotott. A világ benne

az oppositionalis szellem megtestesülését látta: az oppositiót müvészeti, társadalmi, politikai, vallásos irányban. Ő a jövő szineit hordta, és még ami éretlen s homályos is volt benne, szerették benne a francziák. Igy lőn reménye az ifju Francziaországnak, neve pedig jel — és parancsszó volt a szabadság utáni minden törekvésben. Harczolt a lengyelekért és a néger rabszolgákért, az éhezőkért és a szavazatnélküliekért, óvást tett minden halálitélet ellen (Barbés megkegyelmezését egyetlenegy strófával nyerte meg) fellépett a communardok menhelye mellett, hadsereget hitt fel fegyverletevésre, uralkodókat békekötésre szólitott fel. A humanitás minden résén ott állt és dörgött egy emberkoron át, félig mind Ezechiel, félig mind Don Quijote. A ki nem vette komolyan, azt leperzselte saját meggyőződése lángjával. — A Bonapartok elleni olthatatlan boszuja leginkább szentté tette őt a francziák szemében, daczára annak, hogy a Bonapartok visszahivása mellett valaha beszédet tartott a Senatusban. A második császárságot a leghevesebben ostromolta jersey-i számkivetéséből, háza ágyútelep volt, melyből tizennyolcz éven át ernyedetlenül tüzgolyókat röpitett az empire táborába. Ezt el nem felejté neki a franczia köztársaság, és mivelhogy királylyá nem tehette, tette legalább — istenné."

„Amint látjuk Hugó V. politikában is teljes életében romantikus volt. Szeretett lehetetlenségekkel, képtelenségekkel játszani. Az utópiák diszpolgára volt, és az örök béke szerződése alá első és egymaga irta alá nevét. Hisz neki rhetorikus mindenhatóságában valamennyi kérdés megoldása gyermekjáték volt, egy szó — és meg volt minden. Az irodalomban is a szó mindenkor az ő legnagyobb ereje volt. Ez soha sem hagyta őt cserben, és kápráztató nyelve s versmüvészete még költői vereségeit is diadallá alakitotta. A hyperbola és az antithesis az ő leghatalmasabb fegyvere volt és úgy vivott velök, mint semmiféle dialectikus idáig. Képzelete túláradt volt váratlan szines képekben, élete kifogyhatlan volt elmés

epigrammákban. Mennyi varázs kellett hozzá, hogy a közönséget fogva tartsa a szinekben ragyogó hazug világban, melyben minden csak phantasia volt! A rábeszélés mily nagy müvészetére vala szüksége, hogy a közönséget kéjhölgyek, banditák, udvari bohoczók, gyermekcsonkitók, félig állatias szörnyek, sőt még polypok iránt is érdekeltetni tudja. A mi emberi, arra Hugó V. nem birt mérvesszőt: csak emberfölöttiben s ember alattiban élt, az egész teremtést csak annak kisérteties, phantastikus, eltorzitott sötét oldaláról nézte. Bölcsőjénél Fra Diavolo és a manchai lovag állottak. Ő császárokat, királyokat, köztársaságokat fejjel lefelé a semmibe taszitott, világrendeket egy éjen át átalakitott. Ifjuságának bálványa Byron lord volt, és Hoffmann (a regebeszélő) a tintatartót tartotta, melybe tollát mártá. Ily csirákból alakult az ő vallása: a magasztosnak és a nevetségesnek egybeolvadása."

Renan mondja róla, „hogy vallásos volt, de atheus is; szellemben hitt, de vallott anyagelveket is; időnkint volt gnostikus, majd pantheista. Volt idő, hogy montanistának lehetett mondani, majd ismét positivistának."

Ha Hugó Victort, mint a humanitás apostolát magasztalják: azt tartjuk Herderrel, hogy „a vallás az ember legfőbb humanitása." Ha nagynak magasztalják: mi Cicero-al azt mondjuk: „Nemo vir magnus sine afflatu aliquo divno unquam fuit." Nagyságát csak annyiban engedjük meg amennyiben Börne szerint „nagy szellem tévedései tanulságosabbak, mint kicsinynek igazságai." Gloire incomplète!

Várnai.

IRODALOM ÉS MÜVÉSZET.

Monumenta Vaticana, historiam Regni Hungairae Illustrantia, Series Prima. Tomus Secundus. Acta Legationis Cardinalis Gentilis. Gentilis Bibornok magyarországi követségének okiratai 1307—1311. Budapest, 1885. Franklin-társulat nyomása. n. 4-rét. — CXX., és 510. l. Ára 10 és 8 frt.

A magyar főpapság anyagi és erkölcsi támogatása mellett megjelenő nagy vállalatnak ez a nyilvánosság elé került második kötete; az általános berendezés szerint pedig az első sorozatnak, második kötete, mely Gentelisnek a nagynevű bibornok és magyarországi pápai legatus jelentéseit foglalja magában. A nagynevű főpap épen akkor került hazánkba, midőn a magyar uralkodóház, az Árpád nemzetségnek kihalása utáni években, a pártviszályok szülte egyenetlenség tetőpontjára hágott, s oly erős jellemre, nagy kitartású és páratlan erélyű férfiura volt szükség, hogy a viszálykodó trónkövetelők és pártjaik közt érvényre tudja az anjouk s ezzel az országnak érdekeit és jogait emelni. Gentilis bibornok jelentései közt már eddig is ismertünk több okmányt; de oly teljességben, oly rendszerben, miként azokat itthelyt összegyüjve találjuk, mindeddig sem átkutatva nem voltak, sem pedig meg nem jelentek. E dicsőség a magyar főpapságnak s azon buzgó férfiaknak volt föntartva, kik kiváló szakavatott képességök mellett áldozatkészségökben vállalkoztak arra, hogy a gazdag vatikáni levéltárból öltárják hazánk történetének uj forrásait.

Az előttünk fekvő kötetetben mindenekelőt találjuk Pór Antal pozsonyi kanonoknak Gentilis bibornokról szóló jeles értekezését, mely bevezetésül szolgál és megismertet minket a kötet tartalmával. A tudós kanonok lelkiismeretesen használja föl a közlött okmányokat; hazánk akkori állapotának kimerítő és hű leirását nyzli, s midőn e

leirással elkészült, előadásába Gentilis bibornokot vezeti be, kit önálló tanulmánya alapján „éles eszü, nagytudományu, körültekintő, serény férfi-"nak nevez, kit sok jeles tulajdonsága mellett „kivált erélye ajánlott." Előrebocsátván származását, átmegy küldetésének leirására s hazánk akkori helyzetének Gentilis általi világos szemléletéből, ennek elhatározását vagyis programmját következőkép adja elő: az egyházi fegyelmet helyreállitani, s a leghatalmasabb főurakat jó szerrel — a hol lehetett, kiméletes szigorral a mennyiben ez elkerülhetetlen volt, czélzatainak megnyerni, vagy legalább arra birni, hogy ne gátolják működését. E kettős irány vonul végig Gentilis három évi működésén hazánkban." Ezek után vázolja Gentilis működését, melyet már Spalatóban kezdett meg, az ottani papság reformájával, s melyet azután Budára érkezvén, az által folytat, hogy zsinatokat tart, papokat szentel, püspököket erősit meg, rendeleteket küld szét igazságot szolgáltat.

Politikai működésének főczélja Károly-Róbert hatalmának megszilárditása, a mit különösen az által sikerült elérnie, hogy az országnak leghatalmasabb főurait megnyerte számára; e czélból szigorubb rendszabályoktól sem riadt vissza és a hol rábeszéléseivel, igéreteivel czélt nem ért, ott az egyházi szigoru büntetésekben hatalmas eszközöket talált. Mindezen törekvéseit élénk szinekkel ecseteli a nagytudományossággal készült bevezetés.

De ezen működése mellett nem kevésbbé fontos az, amit Gentilis az egyházi élet terén különösen zsinataival alkotott. E zsinatok képezik a pápai legátus működésének, egyik fénypontját; itt alkottattak a legüdvösebb rendszabályok s Gentilis bibornok gondoskodott, hogy azok necsak meghozassanak, hanem gyakorlatilag is érvényesüljenek. E nehéz munkájában támogatták udvari emberei, kiknek száma igen nagy volt. Pór kanonok a fönmaradt emlékek nyomán mind elősorolja őket, hogy igy is meg legyen örökitve emlékök azon férfiaknak, kik a jeles főpapnak oldala mellett hazánk zilált állapotainak rendezésében segédkez-

tek. Nagy számuk érthetővé teszi, hogy a procuratio czimén hazánkban szedett dijak az akkori állapotok és a pénz értékéhez képest meglehetős nagyok voltak. Dignus est operarius mercede sua és azok, kik ennyit dolgoztak hazánkért, méltók voltak arra, hogy kitartó munkájuk után dijaztassanak. Néhány érdekes pört is ismertet a bevezetésben, helyesen jegyezvén meg ezekre nézve, hogy a pereken „mint ajtóhasadékon keresztül, belepillanthatunk ama kor erkölcsi életének szemeink elől elzárt csarnokába.“ Ezek között a legérdekesebbek: az erdélyi püspök választás ügye, a gyulafehérvári káptalan pöre némely szász papok ellen, Narniai Angelo keresete László szerémi püspökkel szemben, és Miklós pécsi éneklő kanonoknak pöre az esztergomi érsek és a pécsi püspök ellen.

Mindezeket behatóan és alaposan ismerteti. Érdekesen jellemzi azután trencséni Csáki Mátyust s vázolja Gentilis általi kiigtatását, kisérvén aztán röviden Gentilis működését egészen ennek haláláig és bevezetését ekkép végezvén: „Magyarországon Gentilis emlékét sem szobor, sem lobor, sem festmény nem hirdeti, de közreműködése az Anjou ház uralkodásának megalapitásában, mely alatt a magyar nemzet legvirágzóbb korszakát élte, maradandó emléket, ércznél tartósabbat biztosit nevének.“ S hozzátehetjük mi, hogy e kötet is egyik monumentum gentilianum, melyet neki az áldozatkész magyar főpapság és kitünő történészeink emeltek.

Pór értekezését, mely egymaga egész mű, követi Fejérpataky Lászlónak előszava „Az oklevéltár ismertetése“ czim alatt, mely, miként czime is tanuskodik, a közölt okmányok levéltári eredetére, eddigi és jelen kiadására, berendezésére vonatkozik; minden egyes okmánynál megmondja honnét, ki által, hol közöltetett és egyuttal a vezető elveket is ismerteti, melyek az okmánytár kiadásánál irányadók voltak. Az okmányok fölsorolásával terjedelmesebb ugyanezen előszónak „prolegomena“ czim alatti latin forditása, mely Rosty Kálmán S. J. hirneves

költőnk s tudósunk klassikus remekű tollából folyt, ki ugyanily klassikus latinságban ismerteti Pór Antalnak bevezetését is, mely az előbbivel együtt megelőzi a két magyar eredeti értekezést. A latin prolegomenák a külföld előtt is használhatóvá teszik e nagybecsű publicatiót, mely egyszersmind arról is meg fog győződni, hogy Cicero klassikus nyelvezete nem halt ki Magyarországban és hogy azt a nagyérdemű társaságnak e kitünő tagja ép oly tökéletesen kezeli, mint a magyar lantot. Az okmányok száma 88 és három függelék. Az elsőben Gentilis bibornok irodájában használt különféle minták közöltetnek, melyek ránk nézve annyival érdekesebbek, minthogy az előfordult jogiesetek alkalmából kiállitott eredeti okmányok után készültek s tájékoztatnak az akkori egyházi életnek különféle nyilvánulásai felől; a másik kettő Gentilis bibornok számadási könyvét foglalja magában. Ezek annyiban birnak fontossággal, hogy számos egyházi méltóságot viselő nevét tartották fönn, kikről egyéb emlékeink hallgatnak s igy hazánk e korszak egyik legnevezetesebb történeti kutforrását képezik. Egy, nagy pontossággal készitett betűrendes Tárgymutató könnyen használhatóvá teszi a munkát. Az utolsó lapon közöltetik azon áldozatkész főpapoknak jegyzéke, kik adományaikkal a nagy vállalathoz járultak és annak anyagi költségeit viselik. Bezárja négy okmánynak hasonmása. A kiállitás rendkivüli fényes, a nagyfontosságu vállalathoz és hazánk bőkezű főpapjaihoz méltó. Az általános czimlapot Gentilis bibornoknak pecsétje s a kötet czimlapját ugyanannak arczképe idszíti. A monumentalis müvet olvasóink szives pártfogásába ajánljuk, kik megrendeléseikkel járulhatnak a vállalat előmozditásához. A kétszer meritett papiron nyomtatott kötetnek ára 10 frt; az egyszerűbbé, mely azonban szintén igen fényes, 8 frt. Történészeink és jogászaink egyaránt használhatják.

Cs.

Patris Platelii, S. J. synopsis totius cursus Theologici, diligenter recognita et variis in locis locupletata a Francisco de Collone. Brugis et Insulis (Brugge, Lille.) Ex typis Societatis S. Augusini (Descelée Brouwer et Soc.) Nyolczadrét. I. 462. II. 403. A két kötet ára 10 frank.

Az egész mű 5 kötetből áll. Irta Platel Jakab belga jézusrendi tag, ki Duaci (Donay-ban) bölcsészetet és hitant adott elő, 19 évig. Meghalt 1661. decz. 7. Művét kijavitva többször adták ki hazájában, a jelen kiadás ad mentem auctoris átdolgozva adatott sajtóba. Hurter mondja róla: egregiam plane atque raram synopsim cursus Theologici reliquit. (Nomenclator II. 313.) Irt még contra praedeterminationem physicam pro scientia media, melyet a dömések, mint darázsok megszálltak. A synopsis, melyet bemutatunk, tekintélyes mű.

A megjent két kötetnek ez a tartalma. I. De Deo uno ac Trino et de angelis. II. De beatitudine, actibus humanis, legibus gratia et merito Minden kötet végén van Synopsis synopseos, seu index compendio exhibens omnes assertiones, probationes, quae (a szövegben) fusius explicantur. Ezt átolvasva röviden emlékezetébe vésheti a tanuló.

Közönségesen két osztályba szokták sorozni a hittani könyveket; az egyik magában foglalja a tankönyveket, a másik azon nagyobb munkákat, melyek arra hivatvák, hogy előbbre vigyék a tudományt, jobban, velősebben és nagyobb terjedelemben bebizonyitván a hittanokat, felforgatván vagy a bizonyosság nagyobb fokára vezetvén a szabad tételeket; mert köztudatos dolog, hogy minden tudományban vannak állitások, melyek habár igazságok, vagy legalább sokak előtt azoknak látszanak, de nem általános igazságok, nem hitágazatok. Számos tétel, habár a kijelentett igazság folyománya, de nem rendelkezvén elegendő érvekkel, nem egyetemes igazság. Ilyen tételek sorsa változik, mig elvégre az egyház döntő tekintélye folytán elhatároztatnak; vagy dogmák lesznek, vagy elvettetnek.

A jelen munka tankönyvi igényekkel lép fel; de nem kezdők számára. Ugyanis a hittani műszavakat nem értelmezi, hanem föltételezi tudásukat; jobban mondva az egész három éves bölcsészeti folyamat föltételezi. Számos oly dolgot taglal, ami kezdőknek fölösleges teher; már pedig kezdetben nagyon szükséges a tananyagot megválogatni, mert oly sok magyarázatba keveredik a tanár, hogy nem birja fölemészteni a hallgató. Továbbá egyes tételekbe ugy bele mélyed, hogy beható tárgyalásnak mondható, nem pedig, mint a tankönyvtől igényeljük, csupán tájékozásra. — Hanem ez ruganyos magán mérték. — Azonkivül mint a tartalomból láttuk, beleveszi az erkölcstant, mely most jobbára külön adatik elő.

Aki azonban az elemeken túl van, tüzetes dogmatikus akar lenni, s a nagy elmék tanulmányozásába akar fogni, annak alkalmas synopsis. Amint volt is szerző korában azok számára, kik a nagy dogmatikusok teljes megértésére válalkoztak s most is lehet, főleg azoknál kik Svarez munkáit élvezni akarják. Tökéletes scholastikus, értve ezen szó alatt azon éles elméket, melyek a hittanokból, mint alapokból kiindulva, az eszmélkedés lépcsőin addig hatolnak fel, a meddig lehet. Ilyenkor aztán megtörténik, hogy nem követheti mindenki (főleg azok nem, kik a műszavakat nem értik.) Olyanok sokan a scholastikusok között, mint a léghajósok, ők magok fölemelkednek, de a földön maradt halandók, nem követhetik; azaz szemmel követik bizonyos magasságra, azután eltünik a láthatárról, nemcsak felhők vonják el szemünk elől, hanem a széditő magasság is.

Szerzőnk sokban eredeti, azaz volt a maga idejében, mert azóta teljesen megérthető állitásait eltulajdonitották. Sok maradt azonban, amit csak nagy müvekben találhat fel az olvasó. A szent atyákban járatos, főleg szent Ágostont idézi minduntalan, mert a jansenisták leginkább szent Ágoston műveivel éltek vissza. Minthogy korában a jansenisták nagy uralmat gyakoroltak, ahol lehet fülön ragadja, s agyoncsépeli. Most már vesztett ezen alattomos eret-

nekség akkori érdekeltségéből, ezen irányú szorgalma, az idézett okmányok, melyeket a kegyelemről szóló szakaszokban felhoz, mind elvesztették fontosságukat.

Ezekután bizvást mondhatjuk, hogy aki jártas a scholastikus észmenetben, az örömmel fogja használni, mert világossága és alapossága mellett érdekes, s aránylag rövid, mert ez a rendszerrel jár, hanem az észnek elég munkát ad. Irálya keresetlen, egyszerű, de szép; kitünik társai közül az által, hogy ép annyi szavat használ eszméi kifejezésére, amennyi kell; irtózik szószaporitástól.

S.

Voltaire. Ein Charakterbild von W. Kreiten S. J. Zweite vermehrte Auflage. Mit Voltaires Bildniss. — Freiburg in Breisgau. K. Herder'sche Verlagshandlung. 1885. kis 8°. I—XVI. és 1—580. l. Ára?

Ha teljesen elfogadható a tétel, mely szerint minden század az ezt megelőzött korból emelkedik ki, s ennek nyomán halad, úgy lehetetlen fel nem ismernünk azon szoros összefüggést, melyben napjainknak nemcsak a hittől idegenkedő, de ezzel szemben határozattan ellenséges álláspontra helyezkedett bölcselem a XVIII. századéval áll. Folytatása ez azon keresztényellenes forradalmi szenvedélynek, mely a bölcsészet utján csempészeteték be a kedélyekbe, a társadalomba, az élet köz- és magánviszonyaiba, s mely signaturáját jobbára Voltaire-től nyeré. Ő e téren külön iskolát képvisel, s azon hatalomnál fogva, melyet az erkölcsileg hanyatlott kor beteg eszméire kifejteni tudott, méltán ő tőle nyeré nevét az eszmeirány és az által befolyásolt század egyaránt. Nekünk ma már alig lehet teljes fogalmunk azon jelentőségről, melylyel Voltaire-nek és elvrokon társainak egyénisége saját korában birt, s mely a jobblelkűekre is annyira áthatott, hogy szinte fáradságukba került tiszta hitöket és keresztény meggyőződésöket a voltairianismus akkor divatos ragályától megóvni. A magasabb körök salonjai ép úgy, mint a tudomány tanszékei viszhangzottak Voltaire böl-

csészeti elveitől nemcsak az ingatak franczióknál, de a nehézkesebb németeknél is, hol kivált II. Frigyes felvilágosodott academiája szegődött az elvek szolgálatába, melyek még az emelkedettebb szellemre is, mint Göthe, Lessing stb. birtak varázszsal.

Nagyon felfogható tehát, sőt egészen természetes azon figyelem, mely nem egyedül korában, de utóbb is Voltaire nagy befolyásu személyére irányult; a művelt világ nemcsak feljogositva érezte magát, hanem kötelességének is ismeré tisztába jönni a férfiuval, kinek törekvései oly messze körre elgyürüztek, s kit a nem érdemlett dicsfény sugaraival szeret övezni a tájékozatlan világ. Azok, kik őt közelről, személyes érintkezés utján ismerték, kik lelke mélyeig belátni képesek voltak, felette tartózkodók a dicsőittetések nyilvánitásában, s már Voltaire egyik legbizalmasabb barátja II. Frigyes is szükségesnek találta azon expediens alkalmazását, mely szerint Voltaireben a geniet el kell különiteni a jellemtől, hogy aztán az előbbire Voltaire egyessége minden fényét, az utóbbira minden árnyát lehessen háritani; mely felfogása utóbb oda módosult, hogy Voltaire csak ilyen jellem lehetett, hogy az eszmék birodalmában ennyit s ily nagyot alkothasson. Mindez természetesen arra szolgált, hogy Voltaire „genialis hitványságát“ — mint Maymard mondja — némileg palástolja, de nem lehetett elegendő arra, hogy őt még a legodaadóbb hivei előtt is teljesen rehabilitálja. Condorcet, Strauss, Hettner s mások is teljes buzgalommal keltek Voltaire elvei s személyes jelleme védelmére, hogy prófétai nymbusát megmentsék s jelleméről az általa képviselt eszme irányra áttapadt szennyel letisztogassák; s épp ezért okvetlen szükség volt arra, hogy a kath. irodalom is tudomást vegyen e törekvésről, s tisztakezü, elfogulatlan és a feladat fontosságához arányos tehetségü munkásai által mutassa be Voltaire jellemét úgy amint az valóban volt, s amint az számos irataiban nyilvánul. E feladatra vállalkozék Kreiten, ki legujabb művében vázolja Voltaire életét s jellemét, ez utóbbit kivált nagy kiterjedésű leve-

lezéseiből világitva meg, mint olyanokból, melyeken át legbiztosabban átlátni a sziv és lélek titkos archivumáig, s melyek Voltairet — saját vallomása szerint — undok pongyolában mutatják be.

Voltaire bölcsője a XVIII. század alkonyán (1694.) ringott, tehát XIV. Lajos uralkodása azon idejében, midőn a külső fény és csillogás alá rejtőző társadalom az erkölcsi enyészet fejlődő csiráit hordá magában. Már születése törvényességéhez is alapos kételyek fértek, melyeket Voltairenek anyjáról koczkáztatott nyilatkozatai épenséggel nem oszlattak szét; nevelését keresztatyja vezeté, ki Moisade istenkáromló költeményeivel pótolta a katekizmust. Ferencz — ez volt Voltaire keresztneve — tiz éves korában a jezsuiták collegiumába került, hol a nevelést gondosan vezető atyák csakhamar átlátták, hogy a szegény gyermeket előbb meg kell téríténiök, mielőtt tanitani kezdenék. De kisérletök hasztalannak bizonyult; a fiu szabad óráiban keresztatyja által oly körökbe vezetteték, hol rövid idő alatt el kellett vesztenie ártatlanságát, melyet akkor sem lehetett többé lefagyasztott szivébe vissza plántálni, midőn Chateauneuf — a keresztatya — elhalálozék. Elvégezvén a rhetoricát, távozott a collegiumból anélkül, hogy tanulmányaiban nagy haladást tett volna; latin nyelvben volt ugyan jártassága, de a göröghöz alig konyitott, s tudása hiányait már gyermekkorában jelentkező szószaporaságával pótolá; ha egyszer haladni kezdett, a professor ur nem jutott több szóhoz, és a collegium rectora az intézet anyakönyvébe a távozó Voltaire nevéhez azt jegyzé oda: ingeniosus puer, insignis nebulo.

— Nos hát fiam, mi lesz belőled? — kérdé atyja a hazatérő kis Ferenczet. Irodalmár, viszonzá nagy hetykén a fiu. Az Istenért csak az ne! szörnyülködék a hüledező apa; az olyan pálya, mely haszontalan embereknek való, s melyen biztos a koplalás. Voltaire azonban megmaradt elhatározása mellett, s kezdte tanulni a jogot. Apja nem adott neki egy fillért, de ő jutott azért pénzhez mindig, melyet hol verselésével keresett, hol meg uzsorásoktól vett

fel, mit atyja utoljára is megsokalván Hollandba küldé fiát a franczia követséggel azon reményben, hogy távol Páristól jobb társaságban leszokja pazarlásait. De ott sem birtak vele, s igy csakhamar Párisba került vissza. Atyja e fölötti boszuságában ki akarta zárni az örökségből, majd meg utóbb Amerikába küldeni, s csak nagy nehezen egyezett bele, hogy fia Párisban maradjon egy ügyvéd irodájában. Joggyakornoki szereplése abból állt, hogy verseket csinált szinésznőkre, melyeket egyik irodatársa másolt s adott át az illető divának; utóbb pedig az Orleansi Fülöpöt pelengérre állitó költeménye miatt alkalma volt megismerkedni a bastillel is.

Első irodalmi sikerét képezte Oedipus tragoediája, melyet mielőtt szinre került volna, fűnek-fának sietett legalább részletben bemutatni. Negyvenötször adták egymásután Párisban, s igy cassadarab hirére kapott, daczára annak, hogy szerzője vallomása szerint, benne csak Sophocles hasonczimű szimű vének azon hibáit dolgozta fel, melyek a XVIII. századra is alkalmazhatók, s ebbe helyezte annak irodalmi becsét is. De a siker s barátainak támogatása őt nem biztositá egy másodszori kiutasitás előtt, melyet Philippiques czimű satiricus gunyiratai miatt magára vont, s mely csak akkor szüntettetett be, miután bebizonyult, hogy nem ő irta azokat. Az egyház iránti gyülölet csirája még mindig csak szunyadt benne s legfölebb a papi csalások unalmas frázisainak stereotyp ismétlésében tört ki olykor-olykor belőle. Amint azonban (1719.) a theista világnézetű lord Bolinbroke kastélyába került, félretéve az irodalmat és költészetet egészen az angol bölcseletirány karjaiba veté magát, mely aztán nem fejlett ki benne, s mely legelőször is „Pour et Contre“ költeményben lép fel hevesebb módon. Nem sokára aztán Rousseau-val találkozék Brüsselben, ki — bár szivesen fogadá a fiatal atheistát (mert akkor már az volt), — de mérséklőleg igyekezett rá hatni; Voltaire bemutatta neki a Henriade egyes töredékeit, melyek tetszettek Rousseannak s csak az egyház és vallás elleni kifakadásokat

tanácsolt neki törleni belőle, melyek nem annyira hőskölténeme, mint inkább gúnyiratba valók. Voltaire aztán módositott is rajta, de nem a Rousseau által kijelölt irányban. Henriade-nak egyébként egész története van, s már születéséhez is annyi fatum fűződék, hogy viszontagságai szintén érdekessé teszik.

Voltaire nem tartozott azon irók közé, kik a bölcs tanácsot követik, mely szerint a művet előbb kilencz évig kell érleltetni az iróasztalban, mielőtt nyilvánosságra bocsátatnék. Ő amint letette tollát, legott melegében szaladt barátjához, hogy neki legujabb irodalmi termékét bemutassa. Henriade-ját nemcsak Rousseau-val közlé, egyes énekeivel úgyszólván házalt főrangu barátjainál, sőt kilencz éneket le is nyomatott, de anélkül, hogy feltünést keltett volna velök. Időközben aztán Angolországba ment, s itteni tartózkodását használta fel arra, hogy hősköltemény en gyökeres módositásokat tegyen, melyek kivált arra vonatkoztak, hogy boszuból Sully iránt, ezt Duplessis-Mornay személyével helyettesité. Munkaközben aláirásokat is gyűjtött művére; egy ivet bocsátott közre, melynek legelején II. György figurált a királynéval egyetemben, követve nehány költött és valódi nagyság nevei által. Ily módon aztán sikerült neki éppen annyi aláirót összekoldulnia, hogy egy jóravaló könyvkiadó már szóba is állhatott vele. A mű megjelent Londonban, mert a franczia kormány megvonta tőle a nyomatási engedélyt; alakja kétféle volt: ünnepi és közönséges; az előbbi elkelt, de az utóbbi éveken át hevert a kiadó padlásán, s csak jóval később, miután boritékának megujulása által második kiadásképen bocsátá közre, kelt el alacsony áron. Később aztán még megjelent ugyan, de úgy látszik már szerzője életében borult rá a feledékenység homálya, daczára, hogy az irodalomtörténet voltairianus munkásai Illias-sal igyekeztek egy szinvonalra emelni, kárpótolni akarván a szerzőt azon kicsinylésekért, melyekkel Henriade-ja a komolyabb itészet köreiben találkozék.

Mert Voltairet bizony le is rántották ám akárhány-

szor, amiért ő aztán nem maradt adós, mint azt többi között „Praeservativ“ czimű rut plamphetje is mutatja. Ennek czimlapján ugyanis látni egy térdelő abbét, kit egy markos legény ver, mialatt Venus felhőkből nézi e furcsa executiot; a füzet nehány ronda versé aztán magyarázza a képet. Az abbé nem más, mint Fontaines „Nouvelliste du Parnasse“ folyóiratnak szerkesztője, ki több izben a critica igazságos szigorával járt el Voltaire műveivel szemben, mi ezt annálinkább felbőszité, mert a többi lapok nem igen mertek önálló itéletet mondani dolgozatai fölött, legfőlebb egy jóakaró kivonatban közölvén azok némelyikét.

Jóllehet Voltaire már eddig is meglehetősen lefelé gördült volt az atheismus lejtőjén, ennek saját szabásu iskoláját mindazáltal csak akkor alapitá, midőn a vele rokonszenvező II. Frigyes udvarához került, mint oly helyre, mely eszméi és törekvéseinek minden tekintetben alkalmas talajául kinálkozék. Kezdetben mintha vonakodott volna elfogadni Frigyes meghivását, de utoljára is a király hizelgő szavai, Voltaire előtt megnyilt fejedelmi fény, 20,000 livre évi dij, pompás élet, királyi kényelem, gyönyörü equipage, s hozzá hiuságának folytonos legyezgetése, mind oly varázserővel hatottak rá, hogy Frigyes meghivásának nem állhatott ellen. A társaság, mely itt Voltaire-t környezé egészen az ő izlése szerinti jellemekből állott; többnyire francziák voltak, kétes hirü existentiák, kik bűneik miatt voltak kénytelenek elhagyni hazájokat, hogy Frigyes udvarában nagy szabadságot élvezzenek s több pénzre tegyenek szert; valamennyien irodalmi inasai a bölcsész fölségnek, kik a többet igérő szenvedély szolgálatába bocsáták bérencz tollukat s csak akkor vettek tudomást a hitről és Istenről, mikor azokat gyalázták. Maupertuis, Marquis d'Argens, Offroi de la Metrie, Darget stb. képezték az atheista törzskart, kikhez még két olasz abbé is csatlakozott: Algaretti és Bastiani és egy franczia pap de Prades, s mások többen, kik állandóan, vagy csak ideiglenesen tartózkodtak a porosz udvarnál. Ezek közé került Voltaire.

Hogyan is tudott még habozni — kérdi önmagát Voltaire — ily válogatott társasághoz csatlakozni? midőn oly helyre jutott, melyet hir, dicsőség és művészet egyaránt székhelyül választott, hol költői ihlet lengi át az aethert, s melyet a bölcsész király, ki költő és hős is egyszersmind, földi paradicsommá alakitott át. Voltaire boldogsága eleinte nem ismert határt, midőn a nagy Kurfürst ágyában hortyogott, a nagy marschallal tekézett s viselte a király házi sapkáját, és ami a fő fejedelmi asztal philosophus falatain lakmározék; kötelessége az volt, hogy semmit se tegyen, legfölebb egy-egy órát töltött a király cabinetjében s csiszolta annak döczögős verseit. Különben szabadon rendelkezett idejével, melyet ő a herczegnők dilettans szinpadi szereplése és társainak trágár szórakozásai között osztott meg.

Voltaire addig — többször gyalázatosan ugyan — de mégis a tartózkodás egy nemével irt és szólt a vallásról; amint azonban Berlinbe kerül, mintha egy helyett hét sátán vonult volna bele, annyira lángolt fel benne az egyház és vallás elleni vakdűh, elfajult szenvedély, melynek élesztésében kétségtelenül legtöbb része volt a királynak, kinek „bölcsészeti“ értekezletei tették Voltaire-t azzá, amivé lett. Frigyes cinismusa, melylyel ez „állitólagos üdvözitőről“ szólt, dühös kifakadásai, melyekkel az egyház szolgáit illette, kik „Isten nevében csalják a világot“, maró gunyja, mely minden ellen irányult, ami a hit és valláshoz némi vonatkozásban állott, nem téveszthették hatásukat Voltaier-re, ki mindezekhez amúgy is elég hajlammal birt; s igy egészen jogosult azon mondás, hogy Francziaországnak sohasem lett volna Voltaire-je, ha Poroszországnak nincsen II. Frigyese.

A baráti viszony azonban, mely kezdetben oly émelygő gyengédségekben nyilvánult Frigyes és Voltaire között, csakhamar véget ért. Voltaire mindinkább terhére volt királyi barátjának, ki éreztette is vele, hogy most már mehet Isten hirével, és csak Voltaire hizelgő szemtelensége tette lehetségessé maradását egy ideig. De ez sem

mentheté meg Voltaire-t, ki már csak azon törte fejét, hogy legalább tisztességesen vonulhasson vissza. Az elválás felette hideg és rövid volt, s 1753. mart. 26-én történt; e nap óta a két férfiu nem látta egymást többé e földön. — Voltaire-nek a porosz udvarnál töltött vendégszereplése idejére nem terjeszkedhetünk ki részletesebben, daczára, hogy élete és jellemének legérdekesebb vonásai itt domborulnak ki; s mellőzvén apróbb irodalmi és pénzüzleti hitványságait, melyek berlini, frankfurti, ferney-i tartózkodása, s utóbb a hét éves háboru korában átélt kóborlásainak idejére esnek, csak azon viszonyt kell még kiemelnünk, melyben Voltaire az encyclopaedisták gyászos emlékü iskolájával állt.

A XVIII. század szellem-irányának mintegy irodalmi zárkövét, és az ezen szellem irány szolgálatába szegődött kiélt, blazirt, kételykedő nemzedéknek emlékoszlopát képezte azon nagy literalis vállalat, melyben a kor összes szennyét egy halmazba gyüjtve látjuk, s melyet „Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers“ neve alatt ismer a világ. E mű kezdeményezőjeül és tulajdonképen apjául Voltaire-t szokás tekinteni, de tévesen. Az irány, a szellem, mely e művet átlengé, kétségkivül Voltaire szelleme volt, ki utóbb tevékeny részt is vett a mű szerkesztésében, de a kezdeményezés és a módszer nemcsak az ő közreműködése nélkül történt, hanem nagyrészt határozottan az ő nézetei ellen foganatosittatott. Az encyclopaedia első vállalkozója Diderot vala, egy szegény, kiéhezett irodalmár, ki mindennapi kenyerét irói napszámmal keresé, s kinek bérbeadott tolla alól egyaránt kerülnek ki az abbék prédikácziói és magasrangu maitressek szerelmes levelei. Egy alkalommal megbizást kapott arra, hogy Chambers „Cyclopaediáját“ angolból francziára forditsa, mi őt azon elhatározásra birta, hogy forditás helyett egy önálló, eredeti franczia encyclopaediát inditson; s miután ehhez saját ismeretkészletét keveslé, összeköttetésbe lépett d'Alembert mathematicussal. Ez két kézzel kapott utána Diderot tervének, melynek megvaló-

sitásában nemcsak financspeculatiók kedvező alkalmát, de egy uttal régi óhajának teljesülését látta, hogy t. i. a hitetlenség iránya a tudományok összes szakmáiba vezettessék egyszerre, s ezáltal mintegy egységes szervezetet nyerjen. Ketten tehát megállapitották a kivitel módozatait; Diderot elvállalta a prospectus összeállitását és a sajtóengedély kieszközlését, d'Alembert pedig a bevezetés megirását. Gondoskodtak egyuttal a vállalat magasrangu védnökeiről, kik között első sorban Madame Pompadour, d'Argenson, Choiseul, Turgot, Malesherbes, Richelieu miniszterek szerepelnek.

Az encyclopaedia első hire Voltaire-hez berlini tartózkodása utolsó idejében érkezék, midőn sokkal jobban boszantá a porosz király részéről tapasztalt hideg, csaknem sértő bánásmód, semhogy nagyobb érdeklődést tanusithatott volna a nagy mű iránt; de 1755-ben már a munkatársak sorában találjuk őt, midőn d'Alembert arra kérte, hogy a kidolgozandó czikkek sorozatát küldje meg neki, hogy szabad óráiban munkába vehesse azokat; utóbb pedig már annyira benne volt a kedvére való munkában, hogy maga válogatta ki a megirandó passusokat. Egyes dolgok azonban mégsem találkoztak tetszésével, s különösen azon „átkozott óvatosságot" veté d'Alembert szemére, melylyel ez és Diderot a hitetlenség mérgét ártatlan mezbe öltöztetve árulják, ahelyett, hogy azt nyiltan hirdetnék; mire Diderot azt felelte, hogy a nemzet százados előitéleteit s vallásos balhiedelmét csak óvatosan s bizonyos tisztelettel szabad gyomlálni, és oly módon osztogatni az arczütéseket, mint ha simogatni akarna az ember. Az idő — úgymond d'Alembert — megtanitja az embereket nem azt olvasni ki gyüjteményünkből, amit irtunk, hanem azt, amit gondolánk. Kivált a theologiába vágó czikkek miatt háborodék fel Voltaire. Mert bajos is volt e vállalathoz alkalmas theologus munkatársakat találni, miután a szerkesztő úgy a jezsuitákat, mint a jansenistákat előre ki zárta; jóra való pap nem akadt, aki dolgozott volna az encyclopaediába, rosszakkal pedig - kezdetben legalább

— nem akarták gyanus hirbe hozni a művet; 1758-ban már három úgynevezett „theologust“ használtak el, később a protestánsok soraiból igyekeztek kiegésziteni a megfogyott munkatárs-állományt, s találtak is egyet, ki büszkének vallá magát, hogy czikkei a Voltaire-től megirottakkal egy papiroson jelennek meg, ki azonban utóbb oly erősen karmolt a katholicismuson, hogy maguk a szerkesztők is szükségesnek találták „körmei fölé bársony keztyüt huzni.“

De ezt már későn vették alkalmazásba; a vallásos kedélyek felháborodása egyre hangosabban nyilatkozék az encyclopaedia ellen, úgy, hogy a király már rendeletet is bocsátott ki, mely szerint halálbüntetés mondaték azokra, kik vallásellenes iratokat bocsátanak nyilvánosságra; s csak Malesherbes miniszter érdeme, hogy a legfelsőbb rendeletet akkép foganatositá, hogy az encyclopaedia egészen a befejezésig fentarthatta magát; de d'Alembert már unni kezdé a örökös szinlelést, mely őt arra kárhoztatta, hogy valódi gondolatait mindig elrejtve tartsa, s azt irta Voltaire-nek, — ki eközben az encyclopaedia vezetését átvette, — hogy a vállalattól visszalép. Voltaire erre dühös lett annál is inkább, mert azt hitte, hogy a legfelsőbb titalom ijeszté meg d'Alembert-t, holott még mindig bizhattak Pompadourban, kinek kegye fölért magával a királyéval. De nem is az üldözés miatt lépett vissza d'Alembert, hanem a pénz volt a bibe, mely szakadást hozott a philosophicus táborba. D'Alembert keveselte a honoráriumokat, s további közreműködése felmondásával strajkot akart csinálni társainak, kik azonban nem mentek a lépre, hagyták távozni a mathematicust, s magok aztán nagy nehezen valahogy csak bevégezték a művet, mely 22 folió kötetből állt.

Mint mondók, Voltaire az encyclopaedia tartózkodó hangjával sehogysem tudott kibékülni, s hogy tajtékzó vallásdühének szabad folyást engedhessen, infernalis buzgalommal ő maga inditott meg egy kisebb művet „Dictionnaire philosophique“ czim alatt. Ha igaz, amit ennek előszavában ir, úgy a nagy encyclopaedia óriási elterje-

dettségnek örvendett. Az első kiadás után azonnal 4520 uj példányt kellett nyomatni, melyet legott melegében kapdostak szét úgy, hogy egyes példányok 1800 frankjával keltek el, s igy — Voltaire számitása szerint 7 millió 650 ezer livre jött forgalomba, tehát oly pénzarányok álltak elő, melyek felülmulták a két Jndia évi üzletforgalmi gyarapodásait; a könyvkereskedők pedig 500%-nyire dolgoztak. A „Dictionnaire" 1764-ben jelent meg, s nem egyéb, mint a vallásgyülölet, történeti hazugságok és alávalóságok gyüjteménye zsebkiadásban; valóságos pandämonium tizenketted rétben, melyet még d'Alembert is sátán művének tart. A mű névtelenül jelent meg, de csakhamar kitudódott a szerző, s Voltairet bevádolták; ez szabadkozott s mentegetőzött, de titokban egy ujabb „terrible" módon bővitett kiadást rendezett belőle sajtó alá Hollandban. Kicsinyben is mult, hogy baj nem érte az agg atheistát, s csak a tudós akademiának, Pompadournak, s egyéb barátainak köszönheti a kiméletet, melyet iránta a király tanusitott, kit azzal ámitottak el, hogy a mű korántsem oly veszélyes, mint azt a püspökök hirdetik.

*

Voltaire jellemével már régen tisztában van a világ, s még azok is, kik műveit a genie legremekebb alkotásainak tartják, undort éreznek a nagy „bölcsész" jellemének, ki alávalóságait a hitvány courtisanok szolgálatára bocsátá, a hazugságot a köz és magán élet első elvének állitá, kinek undok birvágya miben sem különbözött a lopástól, erkölcstelensége nemcsak a szemérem, hanem a szentély legszentebbje ellen is irányult. Ezt hirdeti minden tette, ezt iratainak minden sora, ezt leheli becstelen ajkairól elrebbent minden szó. Kreiten rajza, melyet Voltaire-ről nyujt, s melyben Voltaire alávaló jellemének minden oldalát — többnyire saját vallomásai alapján — bemutatja, annyira találó, hogy szinte magunk előtt látjuk a kiélt, hitvány emberkét, ha a szerző Voltaire arczképének egy sikerült krétarajzával nem is kedveskednék. Jelen sorainkban Kreiten művének inkább csak egyes

vázlattöredékeit emeltük ki izleltetőnek, anélkül, hogy részletesebb kivonatát nyujthatnók; mert a mű oly érdekes, hogy egészen le kellene forditanunk, ha annak fontosabb részeit akarnók bemutatni; fontos és érdekes abban minden, s úgy illik a mű szerves egészébe, hogy alig lehet belőle valamit kiemelni az egymást kiegészitő összefüggés megzavarása nélkül. Aki negligében akarja ismerni az atheismus és anarchismus nagy prófétáját, Voltaire-t, vegye kezébe Kreiten művét, melynek tárgya szükségessé tette ugyan, hogy több oly kényes dolgot érintsen, mely nem minden szemnek való, de óvatosan kerül mindent, mi a komoly olvasó erkölcsiségi érzetét, vagy tisztult izlését sérthetné. Nálunk a külföldi irodalom annyi terméke részesül a forditás szerencséjében, hogy óhajtanunk kell Kreiten művének a magyar olvasó közönség számára való hozzáférhetőségét. Ha olvasni fogják ki volt tulajdonképen Voltaire, tán lemondanak műveinek tervezett kiadásáról, mely csak szennyet ejtene a magyar irodalomban.

Tomann József.

VEGYESEK.

(*Főpapi adakozások.*) Valamint az üde hegyi forrásból szakadatlanul bugyog ki a tenyészetet éltető és frissitő viz: ép úgy ő Emjának, a Bibornok Herczeg Primásnak, a szenvedők és szegények szeretetéből soha ki nem fogyó szive a szükölködést és nyomort új meg új jótéteményekkel enyhiteni soha meg nem szünik. Bizonyság erre a következő s a legközelebb lefolyt félévre vonatkozó — bár kétségkivül hiányos kimutatás is. A szegényebb ellátású segédlelkészek felsegélyezésére kiutalványozott 5000 frton kivül Ő Emja még a következő ada-

kozásokat tette: A norwegiai missióra 200 francot; a chinai missióra 50 db. cs. aranyat; egyéb missiókra 200 frtot; Hieronymita szerzet czéljaira 50 frtot; a nagyszombati képezdének 816 frtot; a budapesti képezdéknek 1808 frtot; az esztergomi képezdének 710 frtot; a budapesti legényegyletnek 2000 frtot; az orsz. iparművészeti társulatnak 1000 frtot; a spanyol károsultaknak 1000 francot; a sz. László-társulatnak 100 frt; az esztergomi szegényeknek 300 frtot; a székesfehérvári nőegyletnek 100 frtot; a stoószi tűzkárosultaknak 100 frtot; a nagyszombati képezde orgonájára 200 frtot; az uzapanyiti plebánialak helyrehozására 100 frtot; a budai legényegyletnek 100 frtot; a vicsap-apáthi orgonára 50 frtot; thurócz-szentmártoni harangra 100 frtot; a kiskoszmályi és nagyzellői iskolákra 200—200 frtot; a galgóczi iskolának 150 frtot; a szkiczói, óvári, kicsindi, keszegfalusi, rattkóczi, pecseniczi, nyirágói és németgurabi iskolákra 100—100, összesen 800 frtot; a saági iskolára 300 frtot; a vámosfalusi templomra 100 frtot; ösztöndij és egyéb segélyezések czimén 605 frtot. *cs.*

(*Megjelent.*) 1. Jézus sz. Szivének diadala korunkban czimű munka, melyet forditott Molnár János apát, komáromi plébános. Mint czime is mutatja, Jézus sz. Szivének diadalát tárgyalja e könyv, amennyiben t. i. korunk egyik legkimagaslóbb alakjának: tiszteletreméltó (venerabilis) Barat Zsófia s az általa alapitott sz. Szív-nőszerzetnek (Sacré Coeur) történetével foglalkozik. Legnagyobbrészt ascetikus mű tehát, mely kellemesen és érdekfeszitő modorban azt állitja elénk, hogy miként lehet még a legtevékenyebb életet is benső, Istennel folyton szoros összeköttetésben álló lelki élettel egybefűzni, s Jézus szentséges Szivét mind magunkban, mind másokban diadalra juttatni. E magyar munka a franczia (60 ives) eredetiből és a kisebb-nagyobb eltéréssel eszközölt német, valamint angol forditások nyomán készült, tekintettel honi viszonyainkra, sajátságainkra, 30 nagy nyolczad-alakú iven. Ára, bérmentes szétküldéssel, fűzve 1 frt 80 kr vagy 5

sacra elvállalása, angol kötésben 2 frt 50 kr vagy 7 sacra elvállalása. — 2. „A kereszténység és korunk“ a czime Bougaud Emil orleansi püspöki helynök kiválóan jeles művének, melyet Dobos Lajos és Szentannai (Spett) Gyula forditottak magyarra. Ép most hagyta el a sajtót a mű V. kötete. Ára a diszesen kiállitott vaskos kötetnek 1 frt 60 kr. — Az ép oly érdekes, mint tanulságos munkát többször ajánltuk mélyen tisztelt olvasóink becses figyelmébe, most csupán a mű utolsó kötetének megjelenését akartuk jelezni. — 3. Magyarország és a nyugati nagy egyházszakadás. Felavató értekezés. A hittudományi tudorság elnyerése végett irta Karácsonyi János nváradi áldozár. Nagyvárad, 1885. Nyolcz. 89 lap. Minden adatot a tárgyra nézve gondosan felkutatott s igen érdekes értekezés keretébe foglalta a kutatás eredményét. Hét részre oszlik, az első hatban a viszony egyes részleteit és változásait taglalja, az utolsóban következményeit adja elő. Alig lehet letenni, oly vonzóan vannak adatai egybeállitva. Aude sequi: Knauz, Fraknói, Bunyitay! — 4. Az egyház és az állam. A két hatalom eredete, egymáshoz való viszonya, jogai és hatásköre. Irta Moulart Nándor kanonok, löweni egyetemi ny. r. tanár, forditotta a budapesti növendékpapság. II. kötet. Nyolcz. 266 lap. A beküldött munka oly korszerű kérdések szellőztetésével foglalkozik, melyek majdnem naponkint felmerülnek a közéletben. Igy a királyi tetszvényjog, az egyház hatalma a tanitói, a törvényhozás terén, a házassági ügyek rendezése. Az egyház vagyonszerzési és birtoklási joga. Az egyház polgári személyisége. Az egyházi javak elvilágiasitása és annak következményei stb. stb. A tudós szerző e munkájával nagy tetszést aratott Európa katholikusainál, s a kiadók hálára kötelezték a magyar közönséget, hogy e művet leforditották. Az igen diszesen kiállitott munka Bonnaz Sándor csanádi püspök ő excellentiájának van ajánlva. — 3. Lelkipásztorkodási egészségtan, különös tekintettel a közegészségügytanra. Irta dr. Stöhr Ágoston, würzburgi magántanár, a második eredeti kiadás után

forditotta a veszprémi növendékpapság Pázmányköre. II. rész. Budapest, 1885. A „Hunyadi Mátyás“ intézet nyomása. Tartalma a következő: IV. a papok kórtana. Halálozási és betegedési arány. A papi nőtlenség befolyása. A hivatással járó betegségek. Idegbajok. V. A lelkipásztor és beteg. A betegek lelki gondozása általában. A lelkész teendői a kórházakban és tébolydákban; sulyos sebesültek mellett és szerencsétlenségek alkalmával; orvosi műtéteknél; nehéz szüléseknél. Lázas betegek. Haldoklók. Idegbetegek. VI. A lelkipásztor és az orvos. A lelkipásztor és orvos közötti viszony és érintkezés. Hitetlenség az orvosoknál. Orvosi erkölcstan. A lelkész magatartása hitetlen és máshitű orvosokkal szemben. Ördöngösség, esetek az orvosi gyakorlatból. Lelkész és orvos közösérdekű tanácskozása és kutatásai. VII. A lelkész a gyógytani babonával szemben. A gyógytani babona régebb és ujabb időkben. Hasonszenvi gyógymódok. Ördöngös betegségek. VIII. Lelki kórtan. Szellemi betegségek. Hülyeség és bárgyuság. Az „erkölcsi téboly.“ Buskomorság, őrjöngés, őrültség. IX. Ascesis és gyógytudomány. A böjt. Elragadtatás. X. A lelkipásztorkodási egészségtan casuisticája. Iszákosság stb. Reméljük, hogy a ft. plebános urak e majdnem nélkülözhetlen művet minden plebániakönyvtár számára meg fogják szerezni. A megrendelések a kiadókhoz Veszprémbe intézendők. A diszesen kiállitott munka irodalmunk egyik jelesének, Devics József kanonok urnak van ajánlva. — 6. XIII. Leo pápa és az iparosok. A kalocsai kath. legényegylet 1885. máj. 3. tartott ünnepélyes közgyülésén olvasta dr. Várossy Gyula. Kalocsa, 1885. 15 lap. Nagy vonásokban fölemliti mindazt, amit a pápa ő Szentsége az iparosok erkölcsi és anyagi helyzetének javitására több alkalommal nyilvánitott. A sz. atya a régi vallásos-irányu iparos egyletek fölelevenitését ohajtja. Kivánsága, hogy az alakitandó uj egyletek, mint a régiek, a püspökök felügyelete és támogatása mellett jőjjenek létre. A régi egyletek három főirányban érvényesitették működésöket: 1. Szabályozták az iparosok vallási

életét. 2. E társulatok továbbá nagy gondot forditottak tagjaik anyagi helyzetének könnyitésére, mit olcsó vagy ingyenes kölcsönök, elszállásolások, élelmezések, betegápolások stb. által iparkodtak elérni. 3. Végül tagjaik szakbeli képzettségét nemcsak mindenkép előmozditák, hanem szigoruan ellenőrizék is, kezdve a tanonczság első napjától egész a mesteri szabadalom elnyeréséig. Végül melegen ajánlja a sz. Vincze-egyleteket, melyek az egyedüli hatékony eszközt képezik a köznyomor terjedésének megakasztására. — 7. Filozófiai irók Tára. VII. Bacon. A Novum Organum első része. Forditotta és magyarázatokkal ellátta Balogh Ármin. Budapest, Franklin-társulat. 1885. Nyolczadrét 150 lap. Be fogjuk mutatni.

(Külföldi kath. irodalom.) 1. Tractatus de Ecclesia, in quo etiam de Romano Pontifice; editus a F. M. De Brouwer, Theol. dogm. in sem. Brug. Prof. Ára 5 frank. Fogjuk ismertetni. — 2. Balan, P. Praelatus Domesticus S. S. Documenta Reformationis Lutheri, ejusque Reformationis historiam illustrantia. Ex tabulariis S. Sedis secretis collegit. ordinavit, edidit. 1884. 8⁰ Pustetnél. Regensburg. 616 p. 10 Mark. — 3. Decreta authentica S. Congregationis Indulgentiis sacrisque reliquiis praepositae ab anno 1668 ad annum 1882 edita. Jussu et auctoritate Leonis XIII. Pont. Max. 1882. 8⁰ Apud Pustet. 620 pag. 6 Mark. — 4. Horae Diurnae Breviarii. Tornaci Verbiorum (Tournay) 1885. Apud Societatem s. Joannis (Desclée Lefebvre et Soc. Tizenhatodrét. Kis, de szép betűkkel, finom nyomásu fametszetekkel van kiállitva. Bevétettek a legujabb zsolmák, nemkülönben a votiv officiumok. A megrendelő kéretik, hogy jelezze egyuttal az országot, egyházi megyét, melyben lakik, hogy odaköthessék a propriumot. Legjobb kötve hozatni meg, mert tartósan s izléssel kötik a könyveket. A kiállitás minden tekintetben brillansnak mondható. — 5. Die Sittenlehre des Darwinismus Eine Kritik des Ethik Herbert Spencers, von Victor Cathrein S. J. Freiburg im Breisgau. Herder. 1885. Ára 2 mark. Fogjuk ismertetni. — 6. Feuilles de Mai ou entretiens

dogmatiques sur la Ste Vierge, par le chanoine Ribolet, in 48, 252 lap. Ára 1 franc. — 7. La Ste Messe et la Ste Communion par le R. P. Petitalot, de la Société de Marie. Nouvelle édition, in 16. 344 lap. Ára 3.50. — 8. Fleurs de Ste Gertrude, par un religieux de Citeaux, in 32, 207 lap. Paris, H. Mignard. Ára 1 franc. Kivonatok sz. Gertrud műveiből. — 9. Jansen nagyhirű munkájának IV. kötete megjelent Herdernél. Tárgyalja a reformatio 1555—1570 éveit. Uj eredeti adatokban bővelkedik a jelen kötet is, mint a többi. — 10. Egyházi intézetek számára ajánljuk a következő jó irányu szinműveket. St Pierre ou le premier pontife romain, tragédie en 4 actes et en vers par le P. Houard. S. J. in 8⁰. Ára 1 frank. — Absalom. Drame biblique avec choeurs, en 3 actes et en vers, par l'abbé Hector Hoornaert, 2-me édition, in 8⁰. Ára 1 frank. — Athalie, par Racine, in 16. Ára 2 frank s olcsóbb kiadásban 50 cent. Esther, par Racine, in 16. Ára 2 frank, olcsó kiadásban 50 cent. Kaphatók Lille-ben vagy Bruggeben (Belgiumban.) A szent Ágostonról nevezett kiadóságban.

(Névtárak.) 1. Schematismus Cleri Agriensis 1885. Agriae. 192 lap. A tanitóké 31 lap. Van a főmegyében 197 plebánia, ezek közöl kettőt szerzetesek administrálnak. A káplánok száma 79. A lelkészek száma 274, ezekközt jubiláns pap 13. A főmegye papsága 328 egyénből áll. A növendékpapok száma 77. A szerzeteseké 117. — 2. Schemat. Cleri D. Szatmariensis pro anno 1885. Szathmarin. 206 lap (a tanitókéval együtt.) Van 92 plebánia, 26 káplán; a lelkészettel foglalkozók száma 118, a papság száma 172. A szerzeteseké 58. Itt találjuk az irgalmas nénék teljes névtárát. 1842. évtől fogva alapittatott 34 ház; ezekben 273 szerzetesnő gyakorolja az irgalmasság testi-lelki cselekedeteit sz. Vincze szellemében.

(A vallásváltoztatások) Budapesten érdekes világot vetnek a mi viszonyainkra. Mult évben 117 egyén tért át a katholikus hitre. Ezek között volt 84 zsidó, 17 helvét, 13 ágost. vallásu, 2 görög nem egyesült s egy unitarius Áttérésök indoka volt a meggyőződés, melyet legjobban

az által tanusitottak, hogy szorgalmasan jártak a hittani oktatásokra s a kik nem készültek el kellően, föl nem vétettek. Apostatáltak összesen 132 és pedig a kálvinistákhoz 53, lutheranusokhoz 53, görög nem egyesültek és unitáriusokhoz 26. E szám fölülmulja ugyan az áttérők számát, de azt kell tekintetbe venni, hogy az apostaták nem meggyőződésöket követték, hanem házastársuktól iparkodtak szabadulni, ami tudvalevőleg a katholikus egyháznál nem megy olyan könnyen, vagy rendesen s általában lehetetlen.

(*Résen állt.*) Hogy mily különböző emberek találkoznak a vasuti kocsiban, mindenki tapasztalja, ha csak egy-két állomáson keresztül robog. Nem rég egy pap beszáll egy félig teli waggonba, hol szabadkőmives vallásgúnyolók nevetgéltek egymás élczein. Amint belépett, örömmel fogadták, mert uj élczekre támadt alkalmuk. Miután a pap hallgatott, elvégre az élczelők egyike oda fordult hozzá, s tettetett komolysággal kezdi, ugyan t. uram, hogyan kell azt érteni, hogy az angyalok Jákob álmában létrán mászkáltak fel s alá, pedig állitják a papok, hogy az angyaloknak szárnyuk van. A pap nyugodtan felelte: „Uram, könnyű ezt megfejteni. Az angyalok hihetőleg akkor sok hitetlent szállitottak a pokolba, s ott megpörkölték a szárnyukat, innen a létra.“ Azután békét hagytak neki.

(*A chinai császárhoz*) küldött pápai rendkivüli követ, (a M. Á.-ban olvassuk) Giulianelli most tért vissza a „menynyek országából.“ A derék misszionarius elmondta, hogy a chinai császár őt a legnagyobb pompával fogadtatta. Külön audenczián beszélt vele, ami csak nagy ritkán történik, s a legnagyobb kitüntetés jele. Az „ég fia“ egy óráig társalgott Giulianellivel, és sokat kérdezősködött XIII. Leo felől, kit ő a „vallás császárának“ nevezett. Ugyancsak több miniszter által fogadtatott ünnepélyesen, nevezetesen a Tsung-li-Yamen, a chinai külügyminiszter által. Majdnem az összes kormánytagok és udvari méltóságok vetekedtek egymással, hogy a pápa követét asztalukhoz hivják. Elutazása előtt a császár 100,000 sapeknyi pénzössze-

get adott ajándékba kiváló jóakaratának jeléül. Ami a katholikus alattvalókat illeti, a legjobb biztatással bocsátotta el a pápa követét a chinai császár, ugy, hogy bizvást legjobb reményeket füz ezen diplomacziai küldetéshez a szent atya. (Tehát ne tartsunk tőle, mintha a chinai magyar templomra való adakozásaink elvesznének, vagy az épitendő templomot a mandarinok lerombolnák.)

(*Apró hirek.*) Welte, hires német iró, tanár, kanonok meghalt Tübingában, május 26-án, 80. évében. Ő szerkesztette valaha Wetzerrel († 1853.) a Kirchenlexikont. Több év óta vak volt, azért aranymiséjét sem tarthatta ünnepélyesen. — Bridgeport (Connect) városban egy nászpár kerekes korcsolyán esküdött. Csak azt nem tudja az ujság, ha vajjon a methodista pap is korcsolyán repült hozzájok. Az esküvő után egyetemes korcsolyázás következett és csak azután fogtak a lakomához. — Gutenberg első biblia kiadása: Biblia Sacra Vulgata. Mainz 1450—1455, melyből csak öt példány van, nemrég áruba bocsátott Londonban. Minthogy ez az első munka, mely mozogható betükkel nyomatott, fölment az ára 2690 sterlingre (egy sterling 10 forint.) Megvette Quarits londoni ódondász (morva zsidó.) — A baptista felekezetbeliek az amerikai Nebraskában ünnepélyesen papnővé avattak fel egy hölgyet, kinek neve Frances E. Townley. Hiszen prédikáltak eddig is oldott nyelvű hölgyek egynehány methodista (nem lutheranus, sem kalvinista) felekezetben, de a pappá avatás szertartásának hire megjárta az amerikai lapokat mind. — A franczia kath. lapok beszámoltak az elüzött szerzetesek javára tett adakozásokból; bejött 606 ezer 614 franc, a dömések kaptak 54 ezeret, jezsuiták 57 ezeret, benczék 37 ezeret, redemptoristák 19 ezeret, trappisták 62 ezeret, Jézus Szive hithirdetők 16 ezeret, stb. Az egész világra széledtek el, hozzánk egy sem jött, (hogy ne zokogjon a Prot. e. i. lap.)

Szerkeszti: ZÁDORI JÁNOS.

Előfizetési dij egész évre 6 forint osztr.-m. ért.

Esztergom, 1885. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

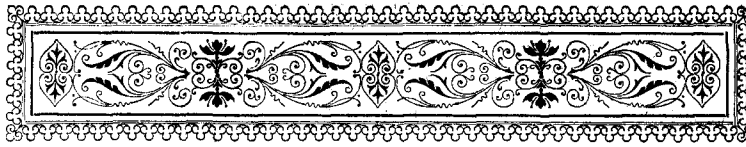

DR. MAJER ISTVÁN
irói jubileuma.

„Handelt! Durch Handlungen zeigt sich der Weise,
Ruhm und Unsterblichkeit sind ihr Geleit.
Zeichnet mit Thaten die schwindenden Gleise
Unserer flüchtig entrollenden Zeit.“

Salis.

A magyar tudomány ritka és nevezetes ünnepre virradt.

A már-már pihenni készülő jelen század szellemi csatáinak egyik leglelkesebb bajnoka, sőt több, legjelesebb vezére e napokban ülendi meg ötvenedik évfordulóját ama figyelemre méltó ténynek, hogy nagy szellemé első termékét a haza közkincsévé tette.

Ötven éve, hogy méltóságos és főtisztelendő Dr. Majer István úr, vál. püspök, ált. érseki helynök és az esztergomi főkáptalan érdemgazdag tagja, 1835. évben, a „Tudományos Gyüjtemény“ XIX. évi folyamának augusztusi (VIII.) füzetében: „Az ábéczék tökéletesitéséről“ czimű becses dolgozatával a nyilvánosság terére lépett.[1]

Tudván, hogy e rövid élet maradandó nyomokat csak úgy hagy hátra, ha minden erőt, időt, tehetséget egy eleve jól átfontolt terv megvalósitására pontositunk össze, azt állandóan szemeink előtt lebegtetjük, attól soha el nem tántorodunk: számot vetvén

[1] L. Tudományos Gyüjtemény. Szerk. Horvát István. Pest. 1835. XIX. Évf. VIII. köt. 44—61. lap.

önmagával minden gondolatát, minden szavát, minden cselekedetét oda irányozá, hogy a haza szellemi és anyagi emelkedésével oly benső összeköttetésben álló nevelés és tanitás sz. ügyének előbbrevitelén fáradozzék.

A 30-as évek pezsgő életének jótékony befolyása alatt serdülvén a fogékony szellemű ifjú, nem állhatott ellene ama lelkes köztörekvésnek, mely a tudomány hatalmas karjain akarta magasra emelni azon nemzetet, mely jobbjainak lánglelkű ösztönzései által új életre keltve, példátlan szivósággal szállott sikra a nyugati kulturállamok müveltségének meghonositása érdekében.

Tettvágyó keblének egyetlen ohaja volt azon dicső férfiak seregéhez csatlakozni, kiknek elévülhetlen érdeme, hogy — a nagynevű Toldy Ferencz szavaiként — Bessenyei György, „a hatalmas mozgató által adott lökés rezzenetétől ébredezve,“[1] a magyar irodalom minden irányú gazdagitására serkentek és a költészet, tudomány s a szellemi élet minden más terén oly tevékenységet fejtettek ki, melynek vivmányai nemcsak méltó büszkeségét képezik nemzetünknek, nemcsak szilárd alapjai mai örvendetes irodalmi viszonyainknak, hanem a mily példátlan gyorsasággal keletkeztek, ép oly tiszteletet is biztositottak számunkra az elfogultságából mindinkább kiábránduló külföld előtt.

Magyar iró akart lenni. Érezte, hogy birja e ritka és nemes hivatás feltételeit. Tudta, hogy vannak eszméi, melyek megvalósulása előnyére válhatnék hazájának; tudta, hogy melegen érző szive csak nemzetének javáért dobog; tudta, hogy szivós tettereje nem fog visszariadni a választott pálya nehézségeitől.

A toll munkása ohajtott lenni e szép elvei szerint: „Istennel, észszel, szorgalommal boldogulni; a

[1] Toldy Ferencz. A magyar költészet története. Pest. 1867. Heckenast. II. kiad. 325. lap.

közjót és egyesek boldogságát hazafiúilag buzgón előmozdítani; a hiányokat pótolni."

A papnevelőintézet csendes magányában higgadt megfontolással kutatta a tért, melyen tehetségeit a legnagyobb sikerrel fogja érvényesithetni. Végre határozott és hajlamainak engedve, a nevelészet magasztos tudományát jelelé ki magának azon tér gyanánt, melynek tevékeny élete egész folyamán keresztül hű bajnoka maradt. Azon térre lépett, melynek legtöbb munkás kézre volt szüksége, azon pályának szentelte összes erejét, melyen leginkább vélt szolgálhatni az irodalomnak és hazájának.

Tagadhatlan u. i., hogy népnevelésünk ügyét e századnak csaknem fele, igen szánalmas állapotban látta. A hullámok, melyeket a tanitás és nevelés terén Pestalozzi működése a külföldön vert, csak lassan hatottak el Hunnia határáig. Kevesen voltak, kik e mozgalom vivmányait hazánkra nézve értékesíteni siettek.[1] Csaknem parlagon hevert a talaj, melyen az általános müveltség eléggé alig méltányolható gyümölcseinek kellett érlelődniök. Misem volt tehát kivánatosabb, minthogy épen a nevelészeti irodalomnak támadjanak hivatott és lelkes munkásai; annál is inkább, mivel alig van tudomány, mely szorosabb összefüggésben álljon a nemzetek szellemi és anyagi emelkedésével, mint épen a tanitás és nevelés tudománya.

„A nevelés az, mondja a nagy Dupanloup, mi a népeknek nagyságát megalapitja, fényét fentartja, őket a sülyedéstől megóvja, vagy ha már sülyedtek volna, az örvényből kiemeli."[2]

„Mindazon eszközök között, igy ir Grivel, me-

[1] Garamszeghi Lubrich Ágost. A nevelés történelme. Budapest. 1876. Hunyadi M. intézet. II. köt. 444. s kövv. ll. — Dr. Kiss Áron. A magyar népiskolai tanitás története. Budapest. 1881. Franklin-társulat. I. köt. 115. s kk. lapok.

[2] Felix Dupanloup. Die Erziehung. Mainz. 1867. Kircheim. I. köt. VIII. lap.

lyek a családok boldogságát, a társadalom békés nyugalmát, az államok és az egész emberiség jólétét hivatvák biztositani, egy sem oly hatásos, mint a jól vezetett nevelés, mely erős és egyöntetű alapon nyugodva közkincsekké teszi a testi s szellemi erőket, a tiszta erkölcsöket és a hasznos ismereteket."[1]

„Amely állam, mondja röviden, de találóan Girardin, jó tanitást és nevelést vet, annak alattvalói erkölcsösséget, jólétet és szabadságot aratnak."[2]

Oktatásügyünk mostoha helyzete és messzeható fontosságának élénk tudata érlelték meg a tervet, melyet Dr. Majer István úr ő méltósága magának egész életére alkotott és a melynek kivitelében odaadóan fáradozván, oly érdemeket szerzett, melyektől csaknem folyton, de különösen most, irodalmi munkásságának 50. évfordulója alkalmából viszhangoznak Árpád honának tájai és vetélkedve sietnek leróni a legőszintébb elismerés és tisztelet köteles adóját.

„Ipsa quidem virtus pretium sibi, solaque late
Fortunae secura nitet, nec fascibus ullis
Erigitur, plausuve petit clarescere vulgi,"

mondja Claudianus. Tudjuk, hogy e szavak az országszerte tisztelt és hódolattal környezett Ünnepeltre a szó legteljesebb értelmében ráillenek; mindazáltal mivel tettdús élete az utánzásra méltó mozzanatok egész lánczolata, el nem mulaszthatjuk felnyitni életének tartalomdús könyvét, hogy megtanuljuk, miként lehet és kell nemesen élni, magasztosan gondolkozni, erélyesen munkálkodni.

*
* *

[1] L. J. Larcher. Opinions des anciens et des modernes sur l'éducation, ou le livre des instituteurs. Paris. Larousse et Boyer. 39. lap.

[2] L. J. Larcher. Id. mű. U. o.

A társadalomban, mely különféle elemek egyesüléséből áll, egyes osztályoknak a többiek felett okvetlenül ki kell emelkedniök. „A nemesség, irja Burke, szép disze a polgári társadalomnak, korinthusi kapitoliuma a jól rendezett és művelt államoknak.“[1] A teljes egyenlőség apostolai csak felforgatói a legtermészetesebb állami rendnek. Helyesen és igazán mondja ennélfogva Rückert:

„Selbst die fünf Finger sind nicht gleich an einer Hand,
Verschieden ist ihr Dienst, ihr Ansehn, Gröss' und Stand.“

Boldogok azok, kiket a születés előnyei túlemelnek az emberiség alacsonyabb rétegein. Tekintetök már a természettől magasabb szempontok felé levén irányozva, egész lényök magasabb légkörben mozog. Nem ismervén a nehéz körülményeket, melyekkel az alsóbb rétegeknek kell küzdeniök, egész könnyűséggel haladhatnak a tekintély, hirnév és nagyság utain.

Sajnosan tapasztaljuk azonban, hogy a magas születés fényes kiváltságának szerencsés tulajdonosai nem ritkán megfeledkeznek a kötelességekről, melyeket az előkelő származás ró vállaikra. Megfeledkeznek arról, hogy az igazi nemesség mértéke — az erény; hogy az ősök dicsősége és érdemei csak annyiban ékitik az utódokat, amennyiben jeles tetteik által hozzájok hasonlókká lenni törekednek, az általok kijelelt pályán haladni iparkodnak.

És viszont! A történelem számtalan példával bizonyitja, hogy azon jelesek között, kik mint a tudomány, szépirodalom, vagy a művészetek dicső bajnokai türelmes kitartás, lankadatlan munkásság és tántorithatlan feddhetlenség által maradandó nevet, szilárd emléket biztositottak maguknak, vajmi sokan vannak, kiknek bölcsőjét nem palotában ringatták. Számosan találkoznak oly kitünő férfiak, kik minden

[1] „Nobility is a graceful ornament to the civil order. It is the Corinthian capitol of polished society.“

születési előny támogatásától távol, egyedül saját érdemeik által hatoltak fel a tekintély, hirnév és nagyság magaslatára.

Igen; nagy emberek, kiknek nevét tisztelettel és bámulattal emlegetik a késő unokák, legalsóbb rétegekből emelkedtek gyakran a legmagasabb polczokra. Megküzdöttek a legnehezebb körülményekkel, diadalmasan háritottak el minden akadályt, keresztül törtek minden gáton, mely férfiui törekvéseik utjában állott.

Sőt nem ritkán tapasztaljuk, hogy épen a kényszerült küzdelem volt előnyükre, hogy épen a legnehezebb körülmények, a leküzdhetleneknek látszó akadályok valának — gyámolaik, amennyiben aczélozták akaraterejöket és életre kelték oly tehetségeiket, melyek különben talán örökre tétlen szendergésben maradtak volna.

Dr. Majer István is egyike azon kiváló férfiaknak, kik életök sikereit a küzdelmes munkásságnak köszönik.

„Non possum fidei caussa, mondotta dicsősége tetőpontján egy hadvezér ősei felől kérdeztetvén, imagines, neque triumphos aut consulatus majorum meorum ostentare. At si res postulet hastas, vexillum, phaleras, alia militaria dona; prœterea cicatrices advorso corpore. Hœ sunt meœ imagines, hœc nobilitas, non hœreditate relicta, ut illa illis; sed quœ ego plurimis laboribus et periculis quœsivi.“[1]

Dr. Majer István dicsőségét sem képezik a magas származás, őseinek fényes hadi tettei, országos méltóságai, hanem saját érdemei. Elmondhatná ő magáról: Ime a toll, melylyel félszázadon át küzdöttem; ime a sz. kereszt, melynek zászlaja alatt harczoltam;

[1] „Igazolásom czéljából nem hivatkozhatom őseim képeire, nem diadalokrá, nem konzuli méltóságokra. De ha épen szükséges volna, felmutathatnék dárdákat, zászlót, mell-éket, más hadi kitüntetéseket — és sebeimet. Ezek az én családképeim, ez nemességem, melyet azonban nem örökség által nyertem, mint azok az övéiket, hanem erőmegfeszités és veszélyek árán szereztem.“

ime itt van feldúlt egészségem, mely a munkának lőn áldozata — ezek őseim képei, ezek az én nemességem!

Középosztályú szülők gyermeke.

Született 1813. év augusztus 15-én Nyitra megyében Mocsonokon (Nyitra várostól délnyugat felé mintegy 15 kilometernyi távolságra fekvő hely), Majer Mihály szentléleki (Esztergommegye) és Tillmann Antónia esztergomi származású igen vallásos, becsületes, munkás, egymást hűen szerető és gyermekeiket példás gondossággal nevelő szülőktől, kiknek emlékét ritka kegyelettel őrzi. „Jó s gondos szülőim voltak, mondotta 1885. jun. 16-án az esztergomi kisdedóvó-egyesület által festetett arczképének leleplezési ünnepélyén, és áldom is őket végpillanatomig.“[1]

Atyja a nagynevű Kluch József[2] néhai nyitrai püspöknek udvari tisztje volt. Szorgalma és hűsége

[1] Esztergomi Közlöny. 1885. VII. Évfoly. 25. (jun. 21.) szám.

[2] Kluch József született Znió-Várallyán 1748. márczius hó 30. Pappá szenteltetvén 1771., a nagyszombati papnevelőintézet tanulmányi felügyelőjévé lőn. A jezsuiták eltöröltetése után 1773. a nagyszombati egyetem tanárává és magyar hitszónokká, 1774. pedig papneveldei alkormányzóvá neveztetett. Három év mulva a nagyszombati érs. helynök titkára és főszentszéki jegyző lett. Néhány év mulva 1779. okt. 12. a dús nagyölvedi javadalmat nyerte, honnan 1786. esztergomi kanonokká neveztetett. Mint ilyen majd a Presbyterium Rectora, majd Vilt József győri püspökké neveztetése folytán 1806. káptalani helynök, 1807. ált. érs. helynök lőn, 1808. apr. 29. pedig nyitrai püspökké neveztetett ki. Tizenkilencz évig kormányozta vala megyéjét, midőn 1826. decz. 31. jobblétre szenderült Mocsonokon, honnan tetemei a nyitrai székesegyház sirboltjába vitettek. — „Quam fuerit Josephus, Nittriensium Proesul, potens opere et sermone — irja Jordánszky Elek — quantum decursu undeviginti annorum Episcopatus sui ad amplificandam gloriam Dei, promovendam animarum salutem, explenda magni sui muneris omnem in partem officia egerit? non paucis lineis; sed prolixo vix potest volumine enarrari. Dioecesin regebat labore indefesso, cunctis Episcopi officiis, quantum per diuturnum morbum licuit, exacte impletis. — In vivis 600 prope millia florenorum impendit in causas pias stabiliter permansuras; utpote: in exstruendas, ampliandas, reparandas, et instruendas Ecclesias et Capellas. (unicus, quem Cathedrali Ecclesioe donavit, sacer apparatus 27232 fl. ei venit.); in erigendas, aut reparandas Parochias et Scholas; in educationem juventutis utriusque sexus. In subsidia parochorum et cooperatorum, reli-

miatt kedvencz emberei közé tartozott a főpapnak, kinek udvaránál 27 évet töltött, midőn 1833. évben decz. 13. jobblétre szenderült. Édes anyját korábban veszitette el.

Megtagadta tőle a Gondviselés a szerencsét, hogy édes anyja részesítse azon első nevelésben, mely egy

giosorum et monialium; pauperum, pupillorum, infirmorum; cleri prœsertim junioris, cui decurrentibus quadriennii sterilioris annis florenos 46688 suppeditavit; pro studiosa vero juventute intra 13 postremos vitœ annos 60058 fl. erogavit; pro educatione puellarum usque annum 1819. 12074 fl. distribuit; anno autem 1819. dotem 5000 aureorum, seu 22500 fl. in M. C. defixit, e quorum censu septem puellœ nobiles apud Ursulinas Tirnaviœ alerentur. Tantumdem constituit pro adferenda illis parochis et ludimagistris ope, qui inter numerosiores alterius confessionis incolas degunt et egent. Pro aliis autem dedit anno 1814. 30000 fl. Pro stabili dote Ecclesiœ, Parochiœ et Scholœ in Vogyerád prope Galgóczium, defignavit 11600 fl. in M. C. anno 1821. — Alterum tantum insumsit in erectionem œdium earundem. Pro subsidio pauperum Dioecesis Neosoliensis, anno adhuc 1810 constituit summam 55000 fl., eamque postea restituit in integrum. Pro erectione et instructione domus Altaris s. Josephi et Joannis Nepom. 52000 fl. Dotem autem hujus altaris in 500 aureis, seu 2250 fl. M. C. stabilivit anno 1821.—Pro nova Basilica Metr. Strigoniensi in vivis 12000 dedit, testamento autem eidem fl. 12000 actutum impendendos, ac mille aureos pro dote defigendos legavit. — Subsidia, quœ tempore belli Gallici, ac in alia publica instituta, munificentissime contulit, quotidianas deinde in Pauperes collatas eleomosynas, quis rediget in calculum? Quantum pro effectura sit summa piorum legatorum, nondum potest fieri conjectura. Sufficiat dicere: universales hoeredes constitutas esse Ecclesias ac pauperes Dioecesis Nittrienis. Pertinet itaque Josephus Episcopus ad eorum Ecclesiœ Prœsulum classem, de quibus dicit Sapiens: „Sapientiam eorum narrent populi et laudem eorum nuntiet Ecclesia.“ — Sermo in solemnibus exequiis Exc. Ill. ac Rssimi Domini Josephi Kluch, Epp. Nittriensi, s. coes. et reg. ap. Majestatis act. int. status consiliarii, die 31. Decembris 1826. in Mocsonok pie mortui — habitus Nittriœ in Eccl. Cathed. Cal. Maji 1827. per Alexium Jordánszky, Abb. B. M. V. de Százvár, Proep. s. Georgii de viridi campo Strig., E. M. S. Can. et ADiac. Cathed., ss. Theol. Doctorem, Protonotarium Ap. et ad comitia Regni capitularem ablegatum. — Tirnaviœ. Typis Joan. Bapt. Jelínek. Pag. 27—28. — V. ö. Néhai főmélt. és főt. Kluch József nyitrai püspök cs. kir. belső titk. tanácsos ő Excellentiájának érdemei. Hirdette gyásztiszteltetése alkalmatosságával 1827. esztendőben, pünkösd hava 2. napján Fejér György bold. Szűzről neveztetett Pesti Ujhegy prépostya. Nagyszombatban, Jelinek Ker. János betűivel. 15—17. lap.

gyöngéd és erényes nő által vezetve, nem kisebb befolyást gyakorol a gyermek egész jövőjére, mint a legkiválóbb természeti tulajdonok. „Az anya az, mondja Feuillet, ki gyermekeinek erkölcsösségét biztositja, a jó elveket sziveikben szilárd alapokra fekteti, nehogy eltávolodjanak az erénytől és tönkre menjenek az életben.“[1]

Már gyermekkorában tehát, az élet azon kedves szakában, melynek napjai másoknál gondtalan élénkségben, zavartalan örömekben folynak, meg kellett ismernie a legérzékenyebb nélkülözés súlyát. A gyermekkor farsangját megelőzte az érettebb kor bőjtje. De megfoghatlanok levén a Gondviselés végzései, kifürkészhetlenek útai, ki tudja, nem azért jöttek-e oly korán a bú napjai, hogy annál inkább fel legyen vértezve a türelem, önmegtagadás és lemondás fegyvereivel, melyek az élet küzdelmeiben olyannyira nélkülözhetlenek?!

Valamint u. i. a folyó vize, mely nagy esésekben sziklák között siet torkolata felé, egyik szirtről a másikhoz ütődik: akként ragadják a feltartóztathatlan idő féket ismerni nem akaró paripái éltünk könnyű szekerét majd az örvény széléhez, majd szétzúzással fenyegető sziklákhoz. Misem szükségesebb tehát, mint folyton éber lélekjelenlét mellett az állhatatosság, türelem és megadás erős karjaival tartani a gyeplőket, hogy diadalmasan kikerülhessük a végzetesse válható veszélyeket.

A kegyesszivű főpap, ki hű embereinek fáradozásait sohasem hagyta jutalom nélkül és családjaik jólétét különös gondjainak tárgyává tette, felismervén a testileg és szellemileg szépen fejlődő gyermek tehetségeit, ártatlan jámborságát, szelidségét, korán elhatározta, hogy őt saját költségén a papi pályára fogja neveltetni. Szülői vallásosságuk és azon körül-

[1] L. J. Larcher Opinions des anciens et des modernes sur l' éducation des filles. Paris. Larousse & Boyer. 32. lap.

mény által indittatva, hogy kedves gyermekökkel épen a bold. Szűz egyik ünnepén ajándékozá meg őket a kegyes Ég, szintén mint Elkana és Anna Sámuelt,[1] az Úr szolgálatára ajánlották fel Istvánt. Pályájának megválasztására előnyösen működött közre azon tény is, hogy édes anyja halála után sokat időzött anyai ágról közelrokonánál Kapossy Jánosnál, ki nagyölvedi (Esztergom megye) lelkész volt.

Szerető és gondos atyja fia jövő hivatása szempontjából különös figyelemmel és éberséggel kisérte jámborságát, szelidségét, mindenki irányában gyakorlandó szeretetét és szolgálatkészségét. E gyöngéd tulajdonok egy szép nyilvánulása volt főleg, mi a serdülő gyermek részére a nagylelkű főpap kegyeit is biztositotta.

Történt, hogy Majer István gyermekkorában Mocsonokon nagy tűzvész ütött ki. A község nagy része áldozatává lőn a fékezhetlen lángoknak. A veszély tetőpontján állott, midőn hogy kis testvéreit a szerencsétlenség színhelyéről biztos helyre vigye, kivezette őket a mezőn a falutól távolabb eső Mária-szoborhoz és ott imádkozott velök. A püspök épen Mocsonokon tartózkodott szép nyári kastélyában, melyet saját költségén épittetett volt. A veszedelem elől a szabadba kocsizván, ott találta a kis imázó csapatot.[2]

Elemi iskoláit Érsekujvárott, a középtanodákat Esztergomban kitünő eredménynyel végezte.

Élénk szellemű, tehetséges gyermek levén, életrevalósága, tevékenységi ösztöne korán nyilvánult a játék és a társaság kedvelésében. Tudvágya mindenre kiterjedt. Megtanult mindenféle apró mesterséget. Ügyesen font lánczokat lószőrből; tudott zsinórt készitení; pompás bőrlaptákat varrni. Mester nélkül tanult fuvolyázni, lantot verni, faragni.

[1] I. Kir. I. 28.

[2] E történetet később Majer István álnév alatt képletekben le is irta „Szivmivelő beszélgetések" munkájában — ily czimmel: „A jámborság jutalma." Id. mű 176. s köv. lapok.

Különös előszeretetet tanusitott a szépművészetek iránt. Szenvedélyesen rajzolgatott és festegetett. Minden fillérét festékekre, képekre forditotta. Mivel azonban ez idő körül a képeskönyv a legnagyobb ritkaságok közé tartozott, rajzmesterek sem nagy számban voltak az országban, alapos és rendszeres rajztanitásban nem részesült, hanem természeti ösztönénél fogva mint naturalista sajátitotta el a rajzolás ügyességét.

Tizenöt éves korában 1828-ban bold. Rudnay Sándor hg-primás által az esztergomi főmegye növendékei közé soroztatván, Nagyszombatban folytatta felsőbb tanulmányait, melyeket 1834-ben szerencsésen, szép sikerrel be is végezett.

Szorgalma és példás viselete jutalmául előljárói különféle tisztet biztak rá az intézetben. Volt nevezetesen: karvezető (cantus prœfectus,) iskola-gondnok (pedellus,) majd a betegszoba felügyelője (infirmarius,) majd ruhatárnok (vestiarius).

Teendőinek szorgalmas és lelkiismeretes elvégzése után fenmaradt idejét öntökéletesitésére forditotta. A rajzolás és irodalmi tanulmányok képezték mellékfoglalkozásait. A rajzban oly előmenetelt tett, hogy Kuliffay István papnevelő-intézeti kormányzó felhivásának eleget téve 1832—1834. növendéktársait, számra 47-et, heti három órán keresztül alapos rajztanításban részesíthette.

A fiatal leviták nagy lelkesedéssel karolták fel az ügyet. Alig várták a szünnapokat, melyeken a rajzórák valának, hogy a művészet ifjú apostola köré csoportosulva Zeuxis, Parrhasius, Rafael és Michel Angelo nagyságának titkaiba hatolhassanak. A szent atyák foliánsai és a nagy theologusok tudós könyvei mellett hévvel forgatták az irónt, hogy a kezdők gyakorlatlan vonásaival boritsák el rajzlapjaikat. Azonban lassan-lassan lohadni kezdett a buzgalom és csakis az ifju mester lánglelkesedése volt képes a kitartást fentartani és a sikert biztositani.

Rajzoktatásánál maradandóbb hatása volt ama lelkes tevékenységének, melyet Sághy Vendel, Almássy István és Balázs Sándor társaságában kifejtett, hogy a nagyszombati papnevelő intézet falai között a temesvári növendékpapok által 1828-ban létesitett „Olvasó társulat“ és a pestiek által 1830-ban alakitott „Magyar gyakorló iskola“ mintájára „Honi nyelvgyakorló egyesület“ léptessék életbe.

Midőn e század második tizedében, a nagy franczia háborúk és a szomorú pénzügyi válság után politikai szempontból bizonyos kimerültség, lankadtság vett erőt a nemzeten, egyedül az irodalom nem szunyadott, hanem szebb jövővel kecsegtető tevékenységet tanusitott. Miként is nyughatott volna a szellemi munkásság, midőn Kazinczy, Kölcsey, Kisfaludy Sándor és hasonló férfiak buzgólkodtak abba életet önteni?!

Az ország minden részében találkoztak lelkes férfiak, kik belátván nyelvünk fejletlenségét, egész odaadással és önzetlen hazafisággal törekedtek arra, hogy az irodalom virágzását és a nemzeti szellem ébredését előmozditsák. E lelkesek között valának az egyház levitái is, kik sohasem hiányoztak a cselekvés terén, midőn valamely nemzeti ügy támogatására keresett a haza munkás kezeket. Papnöveldéinkben egyesületek alakultak, melyeknek tagjai buzgóan fáradoztak a hazai nyelv müvelésén.

Nagyszombatban az emlitett négy lelkes papnövendék buzgólkodott oly egyesület létesitésén, „melyben a hivattatása mellett csak középszerűen is buzgolkodó ifjú — mint Unnepeltünk, az egyesület első történetirója mondja — kölcsönös felvilágositás mellett még más ugyanezen Egyesület által élesztendő ösztönt, sőt késztetést lelhessen s úgy magát a korszelleméhez illetőleg kimüvelhesse.“[1]

[1] Emlékkönyv. Kiadta az eszterg. növendékpapság magyar egyházirodalmi iskolája alapittatásának ötvenedik évfordulója alkalmával. Esztergom. 1883. Laiszky János. 14. lap.

A mozgalom már 1829—30-ban indult meg és hogy igazi hazafias érzelem volt rugója, éltető eleme, szépen kitünnek Majer Istvánnak szavaiból, ki az egyesület második évfordulójára irt történetében mondja: „Ha az 1829. s 1830-iki esztendőket veszem szemügyre a magyar nyelv tekintetében, e papnevelő-intézetünkben ugyan sok magyar nevendékre akadok, mindazonáltal a visszaemlékezés is kedvetlen érzéseket gerjeszt bensőmben, mivel a magyar nyelvet nem uralkodni, sőt a latin s tót után nyögni látom. Szólt ugyan a növendék akkor is magyarul, mindazonáltal csak egyesek tevék azt.... Próbaprédikációt is ugyan többen hallattak nemzeti nyelvünkön, mindazonáltal ezekben a csinosbuló nyelv szellemének alig mutatkoztak egykét szikrái..... A magyar ifjak akaratos szunnyadozásuk miatt bolyongtak vakságukban.“[1]

E körülmények érlelték meg a „Honi nyelvgyakorló egyesület“ megalakitásának forró vágyát és elhatározását.

Sokáig lappangott a jámbor és lelkes szándék — egyesekben, mig legalább az említett négy ifjú kezdett felőle baráti körben bizalmasabban szólani.

„Én ebbéli tanácskodásaimat Sághy Vendel magában hasonlót főző barátomnak fedeztem fel, úgy Almássy István Balázs Sándor iskolatársának. Több órát töltött e két pár e tárgy feletti beszélgetéssel, mig egymás szándékát kitudván, egygyé olvadott volna. Ekkor (1831.) november, deczember, január és február (1832.) estvéit erről tanakodva töltöttük el; a gáncsokat elhengeriteni, az ellenvetéseket megczáfolni, a nehézségeket elháritani igyekeztünk egymás közt; valamint másrészről a meginditandó Egyesületből (melynek létesitéséről csak egy fénysugár pislogott felénk) háromló örömekben uszkáltunk s az ily

[1] Emlékkönyv. 11. lap.

képzelt s reményleni kezdett haszon s öröm buzditott minket tanácskozásainknak állandó folytatására."[1]

Hosszú vajudások után 1832. május 1-én megalakult ugyan az egylet, de az ifjúi hév és lelkesedés, mellyel a növendékek az ügyet felkarolni látszottak, csak szalmatűznek bizonyult, melyet a szünnapi szórakozások szele eloltott. A megalakulás alkalmával jelentkezett 33 tagból csak 8 maradt hű a kigöngyölitett zászlóhoz. Ezek körében volt Majer István is, ki az 1832—33 tanév első ülésén jegyzővé is választatott és a kinek szivós tettereje, komoly lelkesedése és őszinte törekvése jelentékeny tényező gyanánt szerepelt az Egyesület fenállásának szerencsés megmentésében, addig, mig annak léte — a növendékek buzgalmától függött.

Mily szeretettel függött az egyesületen, melytől oly sok üdvös eredményt remélt, fényesen igazolják a bánatos szavak, melyekkel az egyesület megszüntetését tartalmazó felsőbb leiratot kiséré. „Igy lőn vége — ugymond — ama szép intézetnek, melynek idegen ajku növendéktársaink megmagyarosodásukat, nemzetiebb érlelésöket, szilárdabb s rokonabb érzelmű gondolkodásukat elösmerni mindenkor hajlandók. Igy lőn vége azon szép intézetnek, mely (hiuság nélkül legyen mondva) bennünket a monotonia és pedántság korlátiból a finomabb izlés, gondolkodás és társalkodásra vezérelni képes volt."[2]

Az intézetben értelmessége, kedélyes társalgása, vidámsága, előzékenysége társai kedvenczévé tevék. Szorosabb, maradandóbb barátságot azonban nem annyira a legkitünőbb tanulókkal, mint azokkal szeretett kötni, kikben a tehetség mellett kitartó munkakedvet, szilárd jellemet és derült kedélyességet tapasztalt. Különösen bensőbb viszonyban állott: Sujánszky Antal, Búd János (gör. k. növendék,) Mészáros

[1] Emlékkönyv. 14—15. lap.
[2] Emlékkönyv. 36. lap.

Imre, Mráz (Déri) Mihály, Sághy Vendel, Peőcz Zsigmond, Somogyi Alajos és András társaival, kik közől Mészáros Imre és Peőcz Zsigmond társaságában az 1832—33 tanév szűnnapjaiban tapasztalatok gyüjtése czéljából az országban nagyobb utazást tett.

Az 1833-iki ülésszak egyike a legfontosabbaknak hazai törvényhozásunk életében. Alig volt országgyülés, melyen oly nagy száma lett volna együtt az erélyes jellemmel párosult hatalmas elméknek. A szőnyegen forgott messzeható kérdések is hasonlithatlan érdeket kölcsönöztek a tanácskozmányoknak, melyek ugyan még nem voltak egészen nyilvános jellegűek, mindazáltal hozzáférhetők, úgy hogy nagyszámú fiatalság szokott volt azokon jelen lenni.

Majer István és társai Pozsony felé irányozták tehát lépteiket. Égtek e vágytól látni azon dicső férfiakat, kik önzetlen hazafiságtól dobogó keblök gyujtó hevével és ragyogó ékesszólásuk ellenállhatlan hatalmával szállottak sikra a magyar nyelv jogainak kivivásáért. Látni akarták az akkori fiatalság bálványát, Kölcsey Ferenczet, a tudós költőt, a páratlan dialektikájú szónokot, ki odahagyva csendes tanulmányait, kilépett a parlamenti küzdelmek versenyterére, hogy feláldozza nagy szellemének dús kincseit azon haza szolgálatára, „mely — mint pályája küszöbén csaknem lyrai hangon mondotta — ifjú- és férfikorom érzelmeibe lángvonásokkal szövé szent képét; melynek dicsőségeért meghalni oly régi s szép gondolata vala lelkemnek s melynek háromszáz évi sebeit szivem alatt ezerszer érzem megujulni.“

A lelkes ifjak, kik intézetük csendes falai között oly szép mozgalmat inditottak meg a magyar nyelv müvelése érdekében, látni ohajtották az elragadó szónokot, ki hatalmas csapásokat mért a magyar nyelv behozatalát ellenző pártra, midőn felkiáltott:

„Ég és csillagok! Ha a római tanács és nép.... egy meghóditott tartományocskája volnánk és úgy-

mint alattvalók folyamodnánk hozzájok, hogy szabadulhassunk meg nyelvöktől és ők adták volna nekünk ezen választ, azt meg tudnám fogni, de mikor magyar nemzetnek kivánságára magyar főrendek adnak ily választ, azt megfogni nem tudom.... Mi magyarok és független, önállású nemzet vagyunk, legalább akarunk lenni. Ezen érdekből következik, hogy a magunk tulajdon nyelvével élni kivánjunk. Azt mondják, lassan kell haladni, erőszakolni nem kell ezen lépést. De hát nem elég lassúság-e 43 év óta küzdeni a nyelvért?.... S e miatt hol áll a mi egész tudományi tehetségünk, egész litteraturánk? Nem hozom fel a németet, francziát, vagy angolt; de maga a dán és svéd parányi litteratura is nem sokkal előbb van-e a miénknél? S miért? Azért, mert járomba vetették nyelvünket; mert csúfot csináltak azon szerencsétlenekből, kik hazafiságtól vezéreltetvén, ezen nyelv kimivelésére adták magukat."

Pozsonyból keletnek vevé utját a kis társaság és meglátogatá Győrt, Pannonhalmát, Esztergomot, Pestet.

Majer István mindenütt nagy figyelmet fordított mindazon tárgyakra, intézményekre, viszonyokra, melyek nemcsak az ujság ingerével hatottak rá, hanem a melyeknek alaposabb tanulmányozása által gazdagithatni is remélte ismereteit. Utazásának emlékeit érdekes naplóban is megörökitette.

A következő tanévben befejezte theologiai tanulmányait. Megérkezett az idő, hogy gazdag ismereteivel és a nemes tettek vágyától emelkedő kebellel kilépjen az élet küzdterére — harczolni Isten dicsőségének és a haza jólétének előmozditására. Mint a szenvedélyes hajós, ki jól felszerelvén járművét, alig várja a pillanatot, hogy a szeszélyes hullámokra bocsátkozhassék: úgy érzé magát a lelkes ifju, hogy a tettek mezején minden erejét, idejét, összes tehetségeit Isten dicsőségének és a haza javának szentelhesse.

Valamint azonban a hajóst nem ritkán huzamosabb ideig is visszatartják a kikötőben a kedvezőtlen szelek: akként kellett Majer Istvánnak is tanulmányai végezte után még jó ideig várakoznia ama forró vágyának teljesülésére, hogy mint az újszövetség papja magasztos tevékenységét megkezdhesse. A kánonok által megállapitott kor hiányában nem vehette fel az egyházirendet.

A két évet, mely őt e szent pillanatoktól elválasztotta, öntökéletesitésére kivánta felhasználni. Pestre ment tehát, hogy a jogtudományokat hallgassa, melyekből az 1834—5-iki tanév végén rendes vizsgálatot is tett. A következő tanév kezdetével azonban már nyilt alkalom számára, hogy gazdag ismereteit gyakolatilag is érvényesithesse.

A kitünő katholikus báró Sennyey család hivta meg nevelőnek. A neveléstudomány iránt mindig előszeretettel viseltetvén, örömmel engedett a meghivásnak és átvette báró Sennyey Pál és Géza úrfiak nevelését.

Pesti tartózkodása és az előkelő körök életének behatóbb megismerése igen előnyös befolyást gyakoroltak fogékony szellemére. Tágabb látkört nyert, gazdagithatta ismereteit és a kor legkitünőbb embereivel volt alkalma megismerkedni. Helyzete gyöngébb jellemű ifjúra talán veszélyessé is válhatott volna, de ő, kit komoly gondolkozása, szilárd elvei korán határozott férfiúvá tevének, nemcsak rendithetlen maradt jövő hivatásához, hanem a nagyvárosi élet hiúságainak átlátása folytán még inkább megerősödött szent elhatározásában.

Kora legjelesebb iróival, nevezetes Albach Szaniszló, Gegő Nicefor, Horváth István, Mátray Gábor, Szaniszló Ferencz, Szilasy János és másokkal nyilván alkalma Pesten megismerkedni, „mint naptól virul a rózsa,“ ezeknek társasága fokozta öntökéletesítési vágyát, fejlesztőleg hatott szép tehetségeire és sarkalta

irodalmi munkásságra, melyet 1835-ben Pesten meg is kezdett jeles értekezésével, az: „ABCz-k' tökéletesítéséről."

Éles tekintettel pillantott a jövőbe. Látta, hogy a lelkes tevékenység, melyet a haza legjobbjai ez idő körül kifejtettek, nem maradhat eredmény nélkül. Meg volt győződve, hogy nyelvünk az európai nyelvek arányában nem hosszú idő mulva jelentékenyen ki fog müveltetni, hogy a tudományok nagy haladásnak néznek eléje. Világosan elénk tárják e meggyőződését, jelzett értekezésének egyes helyei.

„Félszázad mulva — ugymond — talán hatalmasabban szólhatnék fel e tárgyban, de tanácsos-e jelen körülményeink között a szót addig halasztani?.... Hazánkfijainak egyik része merészen vág a tökélyvágya után s tusakodva feszegeti a rést, melyen a tökélt nemcsak pillanthatja, hanem ki is vivhatja.... Hazánkat a mennyei gondviselés bölcs fiakkal ékesité, kik a Szeretettől magától kijelelt utján igyekeznek a boldogságot kieszközölni s azt az egész honra árasztani. Minek hallására a jó sziv egyrészről örömre, más oldalról pedig hálára buzdulni kénytelen."[1]

Az értekezés az ABC betűi számának megállapitásával és az összetett betük jegyeinek egyszerűsitési kisérleteivel foglalkozik.

A betük számára nézve mondja: „Negyven külön hangot veszek észre és következőleg annyi hangjegyet, azaz betűt látok lenni szükségesnek nyelvünkben."[2] A „ds" betűt elhagyta, mert „ds-t — ugymond — a magyar nyelvben nem találtam." „Ha, folytatja, idegen szavakat száműzni akarunk nyelvünkből, akkor az ellenkezőnek ajtót ne nyissunk a ds-nek, mint külön betűnek elfogadtával. Ha idegen szót

[1] Tudományos Gyüjtemény. 1835. VIII. köt. 44—45 lap.
[2] Id. h. 48. lap.

akarunk kiirni, akkor a két betűt, t. i. d-t és s-et használhatjuk; mi csak tulajdonunkról gondoskodjunk.“[1]

Az értekezés súlypontja az összetett mássalhangzók jegyeinek egyszerűsítésén fekszik.

Régóta kedvencz themája nyelvészeinknek az összetett betűk egyszerűsitése. E dicséretes törekvés mellett száll sikra a jelzett értekezés is és mondhatni, hogy Majer István betűi, melyeket a régibb jegyek helyett ajánlott, mint az értekezésében mellékelt saját metszése után készült mintalap mutatja — egy kettő kivételével — sikerültek, úgy, hogy joggal irhatta: „Előadott s különösen megvizsgált betűimben az egyszerűséget, szembetünő különbséget, többnyire az eredeti hangok egyben fellelhető charactereit és a szépizlési összhangzást tagadni nem lehet, valamint alkalmatosságukat sem, gyors, folyó s ékes irásra.... Szóval, minden oldalú kivánságnak megfelelnek véleményem szerint betűim s igy bátran merem ajánlani a közönségnek.“[1]

„Kétféle nevelésben részesülünk, mondja Gibbon. Az egyiket másoktól nyerjük, a másikat, mely annál jóval fontosabb, önmagunk szerezhetjük meg.“ Walter Scott pedig igy szólt: „Nevelésünk leglényegesebb részét saját magunknak köszönhetjük.“

És valóban! Azon jelesek sorában, kik az irodalom, tudomány és művészet terén kitünő állásra emelkedtek, igen sokan vannak, kik önérzetesen mondhatják Brodie Benjáminnal a hires angol orvossal, hogy ők az „önképzett“ emberek számához tartoznak. Ugyanezt mondjuk Majer Istvánról is, ha müvészi jelentőségét tekintjük. Minden rendszeres oktatás nélkül tanult rajzolni, festeni; mester nélkül sajátitotta el a metszés titkait.

(Folyt. köv.)

[1] Tudományos Gyüjtemény. 1835. VIII. köt. 61. lap. — Nem mulaszthatom el megjegyezni, hogy a jelzett értekezés határozottan szólal fel a „cz“ betű egyszerűsitése, illetőleg a puszta „C“ betű használata mellett is.

A SIBYLLÁK.

Némely jeles ember eszébe jött a kérdés: volt-e, s ha igen, melyik volt az eszköz, mely által a gondviselés a paradicsomi őshit és ősigéret hagyományát a pogányok közt is föntartá s a népek szemeit a Megváltóra irányozta?

Mint ki hatalmas fal mögött hallja a döngető csapásokat, tudja, hogy neki szólnak, de örül, hogy nem érik: maliciosus megelégedéssel veszem észre, hogy az első sorba állitott „némely jeles ember" fejére az exegeta tudomány hevenyében mennyi vedret zúdit mély belátásának és bölcsességének katlanaiból. Nem tudom, vajjon az a „némely jeles ember" beleveszett-e a szellemi özönvizbe; — de gondolatuk nem fúlt meg; már ezen is látszik különc, nyakas s esetleg zseniális természete.

A zsidóknak prófétáik voltak, az ihletés magasztos fénykörében ragyogó, lánglelkü keltőik, korholóik, — kiknek szeme a jövőnek volt megnyitva, s kiknek tüzes nyelve ezt a látott jövőt egy reménytől élesztett hitnek tárgyává tette kortársaik csüggedő lelkében. „Deus loquens in prophetis" ez volt a zsidóság szellemi életének időről-időre föltünő tűzoszlopa a hitetlenség és csüggedés pusztájában.

De az a töméntelen pogánynép? „némely jeles ember" emberbaráti gondolatának első szellemi sziporkázása kérdés alakjában. A veszélyes szikra az exegeta tüzoltóság részéről gondos eláztatásban részesül. A zsidó nép Isten választott népe, tehát ki van választva az ős-

Megczáfolván a „cz" mellett felhordott érveket irja: „Előitéletekkel felhagyván, kövessük a legrövidebb s legtermészetesebb utat." Id. h. 58. lap. — E kérdés, melynek más annyi buzgó apostola volt, mint ismeretes maig sincs eldöntve. Az akademia kinek-kinek tetszésére bizza akár a „cz", akár a „c" használatát. V. ö. A magyar helyesirás elvei és szabályai. Budapest. 1884. Tud. akademia. III. kiad. 12—13. lap.

hagyomány tiszta és életteljes hordozására, — a pogányok pedig át vannak adva in reprobum sensum; az Isten az „idők“ beálltáig nem gondol velük! Ha pedig valaki megkivánja, hogy gondolt volna velük, akkor vegye szivére azt, hogy a mi a zsidóknak szólt, azt a pogányok is hallhatták; ha közeledtek hozzájuk, melegedhettek tüzükön. De különben is kereken kimondják, hogy nem paktálnak, mert mire való akkor a rómaiakhoz irt levél 3 részének első és második verse: „Mi előnye van tehát a zsidónak? vagy mi haszna a körülmetélésnek: Sok mindenesetre. Először ugyan, mert ő rájuk bizattak az Isten beszédei.“

Quidquid sit, a föndicsért „némely jeles ember“ nem adta meg magát egy két citácio mordálya előtt, nem tagadták, hogy a zsidókra nem bizatták az Úr Isten beszédei; azt sem, hogy a zsidók a választott nép: valamint viszont nem állitották, hogy a pogányokra bizattak az Isten beszédei s ép oly kevéssé, hogy a pogányok az Isten választott népe; ők csak emberbaráti gondolatuk sugaraiban melengették lelküket, hogy az isteni gondviselés a pogányokban is élesztette a maga csodálatos módja szerint a Megváltó hitét és reményét.

S a gondolat méltányosságát nehány reflexióval támogatták: először is semmit sem állitanak és semmit sem tagadnak, a mi a sz. irás ellen van, csak azt pártolják, a miről ott szó nincs; másodszor a Krisztusban való hit alkotta minden időben az egyházat, minden ember, a ki a Megváltóban hitt, az az egyházhoz tartozott, ha nem is volt meg a külső egyesülés kapcsa. Ha pedig, a mi kétségtelen, a pogányságban is föllelhető volt az üdv kapcsa, a hit: méltán kérdezzük magunkat nem volt-e a pogányságban is valami hasonló intézmény a hit fölelevenitésére, mint voltak a próféták a zsidónépben; annál is inkább, mert nagyobb szüksége volt reá a pogánynak tévedéseiben, mint a zsidónak; és a többi, és a többi.

És e kérdések fölvetésében sokan már is csodálkozással álltak meg a pogány Sibyllák előtt; bennök akar-

ták fölismerni a gondviselés eszközeit, melyek a próféták helyét betöltsék. Tovább fejtik a gondolat méltányosságát; kezdik ab ovo construalni a zsidónép és a pogányság fejlődését és egymáshozi viszonyát, s némileg ellenszenvvel viseltetnek a zsidók particularismusa és privilegiuma ellen. Különösen az érvek közt utóbb említetett gondolatot szeretik magyarázgatni s nem sikertelenül. Az egyház fönállott, más szóval a hit az Üdvözitőben élt a bünbeesés óta. A zsidónép csak később lépett föl Ábrahámmal. Előtte nem voltak zsidók; akarjuk-e pogányoknak nevezni; jobb lesz e névvel csak azokat illetni, kik bálványokat imádtak. A zsidónépen kivül is létezett Krisztus egyháza, azokban, kik az őshagyományt föntartva, az Üdvözitőt várták. Ilyen volt Jób, ki nem volt zsidó, Husz földén élt, egyszerű romlatlanságban, hittel szivében, mely elmondatta vele: tudom, hogy az én Megváltóm él. Jób pedig valódi látnok volt, s ha környezete is és ismerősei is, mint föltehető, vele egyetértettek, akkor ő a zsidónépen kivül állva valódi próféta volt. Ugyanezt föltehetem másokról is, mert Jób példája már is bizonyitja a lehetőséget, több ily hivő ember, család és nemzetség fönnállásáról, melyekre nézve Jóbhoz hasonló ihletett férfiak, a próféták szerepét viselték.

Az inductio e pontban csak egy tényhez sorakozik, de azért nem vonja le magára az elégtelenség és alaptalanság vádját; mert nem akar tapasztalati törvényt lehozni, a zsidónépen kivül álló próféták gyakori fölléptére vonatkozólag, mint inkább közelebb hozni reflexiónkhoz a föltevést, hogy tekintve a világ állását, könnyen föltehető, hogy a pogányságban is szerepeltek próféták, ezen férfiak traditionális küldetésével.

Ezen föltevés azonban nem azonositható még a Sibylláknak, mint valódi jósnőknek odaállitásával, mert ellenvetés érhetné. A Sibyllák ugyanis maguk is pogánynők és talán mindannyi a bálványimádók látnokai voltak; Jób pedig hivő és talán a népre irányuló prófétai küldetés nélkül volt.

Tegyünk még egy más kisérletet. A sz.-irás megemlékezik egy hirneves pogánypapról; mindenki előtt ismeretes e pap, mint próféta, jóllehet nem nagy dicsőség hárul reá, sőt mondhatni, nagyobb dicsőség hárul szamarára. E férfiu Balaám próféta; ő jövendölt; az Isten ihlette szavait, midőn a közelgő ellenségre az izraelitákra átkot mondandó, áldását adta s a nép nagy jövőjét hirdette. Balaám pogány volt s mégis próféta volt; kérdem vajjon a zsidók vagy sorsosai javára és kinek érdekében nyilvánitá a jövendőt. A zsidók tudták azt, és sok más jövendölés hirdette azt, a mit vastagnyaku pogánypap akaratlanul mondott, jóllehet megerősödtek ez uj jelenet által: mindazonáltal a nyilatkozat az ellenszegülő pogányokat óvta. Törzseik emlékezetébe és a hagyomány történettábláira is bevésték ezen jövendölést; annak a tündöklő Jakobcsillagnak téveteg sugara folyton világitott sötétségükben is s századok multával még oly átható volt, hogy az Üdvözitő jászolához elvezethette bölcseiket. Van tehát pogány prófétánk, kinek szava népéhez intézve, mint világitó csillag élt és ragyogott, mig az ezredéves éjnek reménycsillaga, szendén és békéltetően napkeleten föl nem támadt.

E példák arra szolgálnak, hogy a jövendölés erejéből és áldásából a pogányságra is átszivárogjon egyikmásik ér a zsidónép kiválasztásának s az általa magasan meredő elválasztásnak, elkülönitésnek sziklafalán át. Jóllehet, hogy ne hajoljunk egy nézethez sem vakon, tekintetbe kell vennünk azt, hogy a pogány Balaám a zsidónépé inkább, mint magáé, vagy nemzetéé; mert a zsidónép történetének keretén belül van.

De az a töméntelen pogány nép teljes elhagyatottságnak esnék átka alá? Ujra előkerül a föntebb megdicsért emberbaráti gondolat. Igaz ugyan, hogy legélénkebb rokonszenv mellett sem lehet csak valamit érő inductióval föllépnünk a Sibyllák sorsára vonatkozólag, de valami enyhülést hozott a bibliai példázgatás emberbaráti reményeinknek. De az emberbaráti érzelem ez esetben

csakis az édes reménység szende sugarától melengethető, s belátja maga is, hogy rendes józanság mellett Jóbról és Balaámról a Sibyllákra következtetni nem lehet. Vagy lehet, ha úgy tetszik. Ha inkább a szemlélődő értelem sejtelmeinek adunk szabad tért, mint a bizonyitásnak. Igaz ugyan, hogy az intuicio, mely tudományos alapokból kiindulva sokszor az igazságok és tények lánczolatának koronájához ért el átugorván mindazt, a mi közbeesett, mint azt jeles mathematikusok és csillagászok, például Newton tudományos fölfödözéseiben látjuk: de az ily contemplacio és intuicio csak akkor dicsértetik, ha igazán czélhoz vezetett. A sikerrel koronázott intuicioval pedig talán csak úgy leszünk, mint a téveteg maggal, mely a kicsépelt szalmában itt-ott találkozik: sokkal több a sikertelen s mégis előbb valónak tartott intuicio.

Mindazonáltal sok érdekes adat füződik a Sibyllák alakjaihoz a pogány és keresztény fölfogás reájuk vonatkozó emlékeiből, melyek az egyháztörténelem és a római történelem folyamába helyezik át a kutatót, melyek az apostoloktól kezdve föl a középkor kimenetéig s a római birodalom régibb és ujabb korában egyaránt a Sibyllákkal foglalkoztatják az apostolokat és egyházatyákat, a consulokat és császárokat. A tárgy azonkivül igen alkalmas a szellem költői felhangolására, s azért a költészetben és a rokonművészetekben az alkotás termékeny forrását nyitotta; vonatkozások a sibyllákra szólnak a költők ajkairól és a véső és az ecset kifejezésteljes alakjairól. Hiszen a tévely vagy legalább a helyét meg nem álló hypothesis nemcsak a szép eszméknek és alkotásuknak lehetett sokáig istápja, hanem még a tudomány terén is, hol igazról és valóról van szó, s másnak polgárjoga sincs, alkalmas híd gyanánt szolgált sok igazság föltalálására s ismereteinkre vonatkozólag sokszor a tévedés vagy tévhit szülője a helyes ismeretnek!

Amiért nem lesz kár, megismertetni ez alakokat elsőben is, amint azok a pogányságban szerepeltek. — A mi nevüket illeti, különböző vélemények támadtak; néme-

lyek a Sibylla nevet a delfiai jósnőtől származtatják, kit magát sibyllának neveztek, mely név azután a többire is átszármazott volna; mások összetétel által eredettnek gondolják, Lactantius Firmianus szerint: „omnes feminae vates Sibyllae sint a veteribus nuncupatae vel ab unius Delphipis nomine vel a consilliis Deorum enuntiandis; σιους enim deos, non θεους, et consilium non βουλην, sed βυλην appellabant aeolico sermonis genere.“ A Sibylla név eszerint két szóból lenne összetéve σιους és βυλην-ből, mely két szó az aeoli szójárásban θεους és βουλην helyett használtatott, mi annyit jelentene, mint „Isten tanácsa.“ De e névszármaztatást mások elvetik s nem görögnek, de kisázsiai szónak mondják. Nekünk régisége elég. Beérjük ugyanis e homályos, régi eredettel, mi magában véve is azt bizonyitja, hogy mindenesetre voltak e névnek hordozói, — léteztek, kiknek elnevezése valami jós, valami látnoki minőségre mutat.

Valamint nevök eredete, úgy homályos és bizonytalan egyszersmind számuk és megjelenésük kora. Varro Cicero kortársa több Sibyllát vesz föl, s őt követve Lactantius is tizet említ. Első volt a persica, Sambethe, Noé leányának tartották, amint ezt jövendöléseiben is megemlíti; valamint azt is, hogy a vizözön idejében a bárkában talált menhelyet; beszél róla Nicanor Nagy Sándor történésze; második a lybica; harmadik a delfica, a hirneves delfi jósdából; negyedik a kimeria, Kimera városából, mely az Avernus tava mellett feküdt Campaniában; ötödik az erythrea, egyike a leghiresebb Sibylláknak, kinek szereplését az első keresztény történetiró, Eusebius Róma alapitásának korába helyezi. Az erythrei Sibylla jövendölé az Illionba vonuló görögöknek Trója vesztét és azt is, hogy Homer sok hazugságot fog énekeiben elénekelni; hatodik a samiai, Numa Pompilius második latin király idejében; hetedik a kumaei, a Nápoly melletti Cumaeból, aki Tarquinius Priscusnak jóslatait fölajánlá, de midőn a király a kért összeget sokalva őt kinevette, könyvei egy részét megégette, a fönmaradtakért ugyanazon

ért követelte, de nem nyervén meg a király belegyezését, néhányat ujból tüzbe vetett, s harmadáért megkapta végre az összeget, melyet első izben követelt. Ez vezette az Aeneis hősét az alvilágba, ki őt akkor már 600-ik évének tavaszában találta; a monda szerint azonban a kumaei sibylla evvel be nem érte, hanem ezer évig élt.

Nyolczadik a Lactantiustól fölállitotta Sibylla sorban a hellespontia, Solon és Cyrus idejében, trójai volt, született Marpessában; kilenczedik Sibylla, a phrygiai, Ancyra kisázsiai városból. Tizedik a tiburtina, Tiburból, a mai Tivoliból. Ha valahol, ugy bizonyára Tivoliban igazán Sibyllai tartózkodási helye volt e vén szüznek, az Anio vizeséseinek borzasztóan fenséges katlanában, hol a természet óriási hatalma a zuhanó és zajgó viztömegek zúgásában bizonyos félelmesen titokszerű érzetet rezget át az emberen; mert szól, ott a mű nagyságából sibyllai ihletés nélkül is a hatalommal körülövedzett Isten. Ezen Sibylla Tiburban Albunea istennő neve alatt imádtatott, és szobrát is találták az Anio medrében. A régészek még templomára is ismernek a mai St. Giorgio templomában. Ennyit a Sibyllák nevét és számát illetőleg. Azon kérdésre térek most, mi tulajdonképeni jellegök s miknek tartották őket a pogányok.

A Sibyllák a pogányságban jósnőknek tartattak, kik előtt a jövő tárva van, kik látják azt, amit halandó nem lát. E tekintetben egy szinvonalon álltak a régi jósdákkal, melyeknek a régiek istenektőli ihletetést tulajdonitottak. Az irók tanusága szerint a jósnők, kik mindanynyian szüzek voltak, mindig raptusban, az istenek szellemétől megszállva adták feleleteiket, leirásuk szerint a szellem a földre vetette őket, s ott törve, gyötörve, gyümöszölve érteté meg magát. Feleleteik azért homályosak, s magyarázatot igényeltek. — Az Aeneis hatodik éneke méltóságos egyszerűséggel irja le a Sibylla ihletett állapotát:

Phoebi nondum patiens, immanis in antro
Bacchatur vates, magnum si pectore possit

Excussisse deum: tanto magis ille fatigat
Os rabidum, fera corda domans, fingitque premendo.

Többen kutatták a jóstehetség okát és a régiek közül némelyek azt a mélységből és a forrásokból, melyek fölött a jósdák épültek, felszálló gőzök kábitó hatásának gondolták; — s azért a jósdák szünetelését vagy végleges elhallgatását a gőzképződés megszünésének tulajdonitották. Cicero, de divinatione harmadik könyvében pellengérre állitja a jóstehetség e magyarázását, mintha a a jóslás részegséghez hasonló állapot lenne, s valamint a részegségben a fejbe szálló ködök kiemelik az embert a nyeregből, és láttatják vele azt, ami nincs; úgy e jósdalyukak gőzei is feltárnák az elkábult lelki szem előtt azt, mint más nem lát. Különben a feleletek méltán részeg, s elkábult főnek tulajdonithatók, oly homályosak és érthetlenek voltak; a mi szintén érvül szolgál arra, hogy a Sibylláknak jelenleg tulajdonitott könyveket, mint nem hiteleseket visszavessük, miután bennök világosan szól a verselő s kiváló gond tünik elő a versek alkotásában.

A mi most magát a Sibyllák tekintélyét illeti, a régiek sokszor hivatkoznak rájuk, s érdekes e tekintetben néhány adatot fölsorolni, melyekből a régiek hite és a Sibyllákkal való ismeretségök előtünik. Beszél a Sibyllák jóslatairól Cicero de divinatione második könyvében, a hol ő a szenvedélyes szabadságféltő megemlékezik a királyról, kinek a jóslatok szerint jönnie kell a költő szavai szerint:

Tunc Deus e magno regem dimittet Olympo.

Igen különös tünemény látni azt, mint készültek már e korban a népek azon várt, sejtett király fogadására. Mert ez általános, uralkodó néphit megkönnyité s tevé egyedül lehetségessé némely nagyratörő s tróntigénylő vezérférfiu zavargásait. Lentulus a Sibyllák jóslataira hivatkozva, s verseikben bizva, igényelte a köztársaság romjaira állitandó trónt, s ez igényeinek érvényesitésére szövetkezett Catilinával. Ugyanazon ürügy alatt vagy jobban mondva ugyanazon alapon fölajánlá M. Antonius a lupercali já-

tékokon Caesarnak a koronát, mi ellen Cicero második philippikájában keserűen kikel. Legszebb kifejezést adott azonban a várva váró hitnek s reménynek, mely Sibyllai jóslat szerint jobb idők virradását hirdeté, s a hol csak alkalom kinálkozott, ez időket, az aranykort, a költészet erejével ébreszteni akarta, Virgil a negyedik eclogában, hol aranyszavak mézfolyamával szól az ujkorról és hőséről:

Ultima Cumaei venit jam carminis aetas,
Magnus ab integro Saeculorum nascitur ordo
Jam redit et virgo, redeunt Saturnia regna,
Jam nova progenies coelo dimittitur alto
Tu modo nascenti puero, quo ferrea primum
Desinet ac toto surget gens aurea mundo
Casta fave Lucina, tuus jam regnat Apollo.

Szól itt a költő a gyermekről, mely most születni fog s Saturnus aranykorát festi az uj nemzedék egére; e kort pedig, melynek közel hajnalhasadást várja, a kumaei Sibylla énekei nyomán említi. Ultima cumaei venit jam carminis aetas!

A jövendő király érkezését mindenütt hirdette a néphagyomány, ha nem is lehet benne a Sibyllák énekeire való vonatkozást mindenütt fölismerni. Megemlítem mégis e néphitet, mert a pogányok a Sibyllák jövendöléseinek tulajdonitották azt, s nem a zsidó próféták rájuk való átszármazásának, ahol tehát jövendölésekről volt szó, ott mindig a Sibyllákat szerepeltették. Már pedig az őshagyomány és a Megváltó várása általános elterjedésnek örvendett, kitünik az a pogány római irók nézeteiből.

Jellemző a többi közt, hogy a próféta jóslatát, mely szerint Judaeából fog előlépni az új király a pogány irók Vespasianról magyarázták, ki Judaeában hadviseléssel volt elfoglalva és aközben a trónra hivatott, miáltal az „új“ Augustus valóban Judeában tünt volna föl s onnan lépett volna elő diadalmasan.

Igy nyilatkozik Tacitus Annalium L. 21.: „pluribus persuasio inerat, antiquis Sacerdotum litteris contineri, eo ipso tempore fore, ut valesceret Oriens, profectique Ju-

daea rerum potirentur, quae ambages Vespasianum ac Titum praedixerant.“ És Suetonius, in Vespasianum, c. 4.: „Percrebuerat, ugymond, Oriente toto vetus et constans opinio: esse in fatis etc. Vespasianról magyarázván a néphitet, mely az akkori kor érzületében élt és a jövendölésekre támaszkodott. Ekként tünnek föl a pogányságban a Sibyllák és a részben rájuk hivatkozó közérzület, melyre jövendöléseik befolytak, ha nem is hivatkoznak egyenes a Sibyllákra némely régi irók és egyszerüen: esse in fatis, hae ambages, kifejezésekkel élnek.

Áttérek most a Sibyllák jellemzésére, amint azok a kereszténységben föltünnek. Tekintem a tekintélyt, melyet a keresztény őskorban birtak s a Sz.-atyák nekik tulajdonitottak. Ezen résznek helyes kifejtése mindenesetre kritikus fényt önt alakjaikra s méltán egyoldaluságról vádolhatnók a birót, ki csak pogány nyomok után indulva akarna itélni illetékességük fölött. A pogányok bizonyára elfogultak voltak e tekintetben, szavaiknak kis fontosságot nyujthatunk csak, miután a zürzavarhoz melyben éltek s mozogtak, fogalmaik elégtelensége járult, mind az ihletésről, mind a jóslatok közti helyes megkülönböztetésről. Mi volt tehát a Sz.-atyák véleménye a Sibyllákról?

Ha a Sibyllák valóban Istentől ihletett jósnők voltak, úgy küldetésük a hagyomány élesztésére a prófétáékhoz hasonlitott. Valamint pedig a próféták jövendöléseiből az Üdvözitő eljövetelét vitatták, kimutatva, mint teljesedik személyén mindaz, mit róla hangoztattak; — ép úgy lehetett a Sibyllák jóslataiból is kiindulni, még pedig alkalmasabban a pogányokra nézve, miután övéik voltak, kebelükből származtak: nem voltak zsidók.

Nem lehet a Sibyllai könyvekre való hivatkozásból különböztetés nélkül levonni a következtetést, hogy az illetők, kik állitásaik bizonyitására valamit idéznek, azok hitelességét és teljes érvényét elismerik, vagy épen úgy gondolkoznak és vélekednek azokról, mint a pogányok. Mert az egyházatyák alkalmazkodhattak a pogány fölfogáshoz, felhasználván belőle azt, ami előnyükre szol-

gált. Azt mindenki megengedi. Csakhogy van idézés és idézés közt különbség; mert sokszor az alkalmazkodás föltevése nem érvényesül, — különösen, ha keresztényekhez intézett müvekben fordulnak elő, vagy általános érdekű igazságokról van szó; nem különben, ha a szerző véleménye az idézetek komoly és általános érvényéről máshonnan kitetszik. Nem is hihetem, hogy valaki komolyan tagadásba venné néhány egyházatya véleményét a Sibyllai könyvek érvényéről.

Elkezdem e néhány adat fölsorolását Josephus Flaviussal, ki ugyan egyházatya nem volt, de rafinirozott zsidó létére a biblia történeteinek bizonyitására a Sibyllát lépteti föl. Josephus Flavius idézi a Sibylla szavait, hogy bebizonyitsa a babeli torony és a nyelvzavar tényeit. Utána a keresztény küzdelmek hőse, Sz. Jusztin vértanú lép föl ugyanezen ügyben. Antonius Caesarnak beadott védiratában a Sibyllák tanuságát hozza föl bizonyitékul; odautasitja a görögöket avégből, hogy ha a prófétáknak nem hisznek, a Sibylláiknak higyjenek. A hivőkhöz intézett kérdések (Quaestiones ad orthodoxos) szerzője, kinek sz. Jusztint tartják, állitja, hogy sz. Kelemen a korinthusiakhoz irt első levelében a Sibylla szavait érvényesíti a bünösök örök tűzben való bünhődésének erősitésére. Őt követik Hermas, Alexandriai Kelemen, Lactantius, ki de vera Sapientia czimű müvében ismerteti a Sibyllákat és sokszor hivatkozik rájuk.

Sz. Jeromos contra Jovinianum L. 1. a Sibyllákat, mint szüzeket említi, s szüzeségük jutalmának a jóslást tekinti.

Oly sokszor használják a Sz. atyák a Sibyllák jóslatait, hogy Origenes szerint a keresztényeket Sibyllistáknak nevezték. Említésre méltó az is, mit sz. Pálról ir alex. Kelemen Stromatum L. 6., a hol a többi közt ekkép nyilatkozik: „Quomodo Deus Judaeos salvos esse voluit, dans eis Prophetas; ita etiam Graecorum spectatissimos propriae suae linguae exercitatos, prout poterant capere Dei beneficentiam a vulgo secrevit. Praeter Petri praedicationem declaravit Paulus Apostolus dicens: Lib-

ros quoque graecos sumite, agnoscite Sibyllam, quomodo unum Deum significet, et ea, quae sunt futura; Hydaspem sumite et legite et invenietis Dei Filium multoclarius et apertius esse scriptum et quemadmodum adversus Christum multi reges instruebant aciem, qui eum habent odio et eos, qui nomen ejus gestant et ejus fideles, et adventum et tollerantiam.“ Eszerint már sz. Pál is a Sibyllákra hivatkozott volna, ami nem idegenithet el; mert sz. Pál Görögországban járva, minden bizonynyal felhasználta mindazt, mit a görög tudás és müveltség kezére szolgáltathatott. — Ide tartozik még Constantinus Augustus nyilatkozata ad S. Coetum beszédéből, melyet Eusebius közöl. A hires achrostichont említi ott, mely a Sibylla verseinek kezdőbetüiből olvastatik le s igy hangzik: *Ιησους χριστος θεου υιος, σοτηρ, σταυρος.*

Divatban volt tehát az egyházatyáknál a Sibyllákra való hivatkozás és a keresztények előtt ismeretesek voltak könyveik. Nem is találhattak volna ártalmasabb fegyvert. A római senatus fölismerte az eljárás veszélyes voltát és halálbüntetés alatt megtiltotta a Sibyllai iratok olvasását, mint ez ismét sz. Jusztin védiratából kitünik, hol következőkép szól: „Opera autem et instinctu malorum daemonum mortis supplicium adversus librorum Hydaspis et Sibyllae aut Prophetarum lectores constitutum est; ut per timorem homines ab illis, quominus Scripta ea legentes rerum bonarum notitiam percipiant, sed in servitute eorum retineantur, absterrerentur; quod quidem efficere et ad finem suum perducere nequiverunt. Nonenim absque timore tantum hujusmodi scripta legimus; verum etiam vobis ad inspiciendum, quae in eis traduntur, ut videtis offerimus, grata acceptaque omnibus fore, scientes.“ Sz. Jusztin szavai után itélve a Sibyllák olvasása, mint a kereszténység terjesztésének eszköze, kemény büntetések által volt lenyügözve. A félelem vezette a hatalmasok hatalmaskodását, mert a vértanu szerint az eltiltott könyvekből fényesen kiviláglik az igazság. Különben nemcsak a keresztények jogát zsákolta a törvény,

másoknak is eltiltatott a Sibyllák olvasása. Erre vonatkozólag felhozzuk Aurelianus Augustus, Flavius Vopiscusnál följegyzett szavait: „Miror vos Pàtres Sancti, tamdiu de aperiendis Sibyllinis libris dubitasse perinde quasi in Christianorum ecclesia, non in templo Deorum omnium tractaretis.“ A tilalom különösen a keresztények ellen irányult, de úgy látszik a senatus is annyira tartózkodott e részben, mintha a keresztények ellen hozott rendszabályok a többiekre is ki lettek volna terjesztve.

A kereszténység első századaiból fölhozott nézetek szerint oda nyilatkozhatunk, hogy általában divott a Sibyllákra való hivatkozás, s következőleg tekintélyük is volt nemcsak a pogányoknál, hanem az egyházatyáknál is. Azonban az egyházatyák közt voltak, kik nem tulajdonitottak e jóslatoknak tekintélyt; ezekhez sorolható sz. Ágoston, ki óvakodva emeli ki a csalhatlanul igaz és isteni tekintélyű zsidó próféták jövendöléseit a mindenütt körülhordozott s keletnek örvendő Sibyllai jóslatokkal szemben; valamint sz. Ambrus is, a ki ezeket irja: „Spiritus mundi hic est,.... hic est, qui per verisimilia fallitur et fallit, est, qui per Sibyllam, sensum nostrorum secutus, locum volens inter coelestes habere.“ Helyes értelmünkben fogjuk föl e szavakat, ha a Sibyllák könyveiről kimondva tekintjük, mert hogy ezek nem egyebek, mint a keresztény korban irt versgyüjtemények magától értetődik. Nem tudni, mi uj, mi régi rajtuk. Azon alakban, melyben most közkézen forognak, sokkal világosabbak és többet mondanak, mint a zsidó jövendölések összevéve. Ennyi tiszteletet nem juttathatunk méltányosan a Sibylláknak. Aligha találhatunk valamiféle belső ismérvet e régi kereszténykori emlékekben, melynek nyomán azt kiválasztani lehetne, a mi a pogány eredetet világosan föltüntethetné magán; különösen, ha hozzávetjük a sok kósza hirt, mely a Sibyllai könyvek eredete és sorsa köré szövődött.

Már az Aeneis említi, hogy a kumaei Sibylla levelekre irta jóslatait. Kezdve a legrégibb időktől a Sibyllák jóslatai összszedettek és följegyeztettek ugyan, ha a régi

iróknak hinni akarunk; de a följegyzés ténye maga is oly gyarló, primitiv és határozatlan, hogy századok és ezredek be nem érik vele, s még kevésbé a hitelesség sok követelménye. Symmachus L. IV. ep. 34. szerint: „Et Marcionum quidem vatum divinatio caducis corticibus inculcata est, monitus cumanos lintea texta sumserunt.“ A római capitolium őrzé a Sibyllák könyveit, melyeket senkinek sem volt szabad olvasni. Három, később tiz férfiu őrizetére bizattak, kiknek száma később még többre rugott. A köztársaság komor éveiben, midőn nyomor és baj érte Rómát, a Sibylla jóslataihoz folyamodtak, hogy megértsék a souverain s egyedűl isteni fatum végzeteit. A tilalom, mely e könyveket zárva tartotta, fölötte szigoruan magyaráztatott; azért Attilius decemvir, midőn a könyveket lemásolta, bünének áldozata lett: zsákba varrva a tengerbe dobták. De a fatum a Sibyllák könyveit sem hagyta bántatlanul. 83-ban Kr. előtt a capitoliumot tűzvész rombolta szét s a könyvek is oda égtek. De a római tanács nem lehetett meg a jövő titkai nélkül s azért az egész világról összegyüjtette a Sibyllai verseket s Rómába hozatta. „Ex omnibus civitatibus et italicis et graecis et praecipue erythraeis coacti allatique sunt Romam cujuscunque Sibyllae nomine fuerint.“ E verseket a papok bizottsága megvizsgálta és a görög világ jósdáiról összesöpört vegyülékből az eredetieket itéletök szerint kiválasztá. Jelenleg az egyházatyák iratai közt a Sibyllák könyvével is találkozunk.

Mindezen adatok türelmes végig olvasása után, tekintsük meg a két ellenlábas pártot, mely e kérdésben az igazságért harczot viv. Némelyek teljesen elvetik s ezek az ujabb történetirók, hogy a Sibyllák valóban léteztek s ha keresztény érzelmüek az illető irók hozzátehetjük, hogy a látnokok fönséges hivatásának hordozóiul csakis a zsidó prófétákat ismerik el. Legélesebben ellent mondanak ezáltal a középkornak, mely nagyon is megtetszett magának ez eszmében. Kifejezést is adott hitének a művészet minden ágában: az egyházi játékokban, a

költészetben, építészet és festészetben. Méltó is volt hozzá a Sibyllák e magasztos fölfogása. De képes-e a szó e fönséges föltogás ecsetelésére? Ha kifogyott gondolataiból és képzeletéből, nézzen föl a Sixtina kápolna boltozatára, ott van megörökitve utolérhetlen s megragadó tökélyben az eszme: az a két mécs a kettős látnoki küldetés, melynek fénye a halál éjében a megszabadulás és az élet hajnalának vékony biborvonalát vonta a zsidó s a pogánynépek nehezen alácsüngő láthatárára. A Sixtina falain egymást váltják a Sibyllák s a próféták alakjai; hatalmas, koruk millióiból kimelkedő, erőteljes alakok, tekintetük hirdeti, hogy jelenük sötétsége és nyomorától körülvéve mégis világos, verőfényes időket szemlélnek a messze jövőben. Arczkifejezésükben a mulandóság csendes, de soha el nem muló bánata elmosódik a hiányt és változást nem ismerő örökkévalóság visszfényével, mely nemes kitartást és hajthatatlan kitűrést lehel ez arczokra. Remény és mozdulatlan, sejtelmes várakozás kifejezése ömlik el rajtuk, ülnek és meredve tekintenek az őket környékező vak éjbe, s mégis látnak. Máshol a dómok külsején, a Sibyllákat alkalmazták, mig bent a próféták alakjai vonulnak el hosszú sorban. Érdekes fölemlíteni az egyházi játékokat is, melyek néhol karácsony éjjelén tartattak. A templom ajtajánál vették kezdetöket: ott álltak az ősszülők, kik a Megváltóról szóló első igéretet vették, sorban követték őket a patriarkák és próféták. A szentélyen kivül találkozunk a Sibyllákkal, a szentélyben a prófétákkal, s közel az oltárhoz, hol az Üdvözitő jászola áll, mindazokkal, kik kevéssel eljövetele előtt hirdették és várták. A középkor véleményét nyilvánitja a dies irae borzalmas éneke, akár a tizenegyedik századnak a végitéletet váró félelme, akár a Szerafikus rend egyik énekese Celanói Tamás költötte legyen. Az egyház elfogadta ez éneket.

Dies irae, Dies illa
Solvet saeclum in favilla
Teste David cum Sibylla.

A Sibylla nagy tekintélynek örvendhetett, hogy Dáviddal, a prófétával egy szinvonalra helyeztetett. A későbbi korban tünőfélben volt hitele, mig végre az ujkor kriticismusa végleg elsöpörte. De szó ami szó az ujkor kritikájának sem kell mindenütt hódolnunk, elmefuttatásában tulad sok dönthetlen és bizonyos tényen, sokszor már azért is, mert valami a régi időkben történt, előtte a mese jellegével bir. A helyes és való kritika előtt nagy tekintélylyel kell, hogy birjon a közvélemény, midőn kimutatható, hogy nem a tévely, nem az elfogultság volt gyökere. És mily babona kellett ahhoz, hogy fölismerjék a jóslást, a jósdákat s esetleg a Sibyllákat? Sokszor csak kétértelműségen, csak találgatáson alapulhatott a jóslatok valósága, de gondoljuk-e, hogy csupa talánynyal elbolondítható az egész emberiség. Ennek a józaneszű emberiségnek föl kellett a jósdákban ismernie valami fensőbb, az emberi tudást és eszélyességet meghaladó elemet. Én nem hiszem, hogy csupa találgatás által szerezhettek volna a jósdák, mint a delfiai oly hirnevet, mely azokat Apollo kortinájának büvös dicsőségével besugározá. Lehetetlen, hogy csupán a szavak ügyes elrendezésén fordulhatott meg volna nyilatkozataik igazsága. Minden föltehető raffineriával és furfanggal szemben tekintenünk kell a természetes, romlatlan közészre, mely fölött teljes győzelmet a csalás sohasem arathatott. Azután sok kérdés és tanácskérésben lehetetlen volt szójátékkal felelni, mint pl. Kroesus kérdésére, hogy mit csinál ő most Kisázsiában? Legalább nem lehet megfelelni közkielégittetéssel, pedig csak sok, ismételt, kielégitő felelet után léphetett föl a világhir, mely a jósdák tekintélye mellett szólal föl. Az ily dolgokat egyszerűen tagadásba venni, vétség a történettudomány alapja és elvei ellen.

Midőn fenntartom és védem a jósdák nem mesés, hanem igenis való voltát; magától értetődik, hogy nem tulajdonitom nekik a jövendölést. A jósdák az ördög kathedrái voltak, qui in cathedra pestilentiae sedit, azon kor bálványozásának dajkái, melynek fordulópontját graphice

festi sz. János a titkos jelenések könyvének 20-ik fejezetében: „És láték egy angyalt leszállni mennyből, a mélység kulcsa és nagy láncz levén kezében. És megragadá a sárkányt, a régi kigyót, ki az ördög és a sátán és lekötözé azt ezer esztendőre és leveté a mélységbe és bezárá és pecsétet vete rá, hogy többé ne hitegesse a nemzeteket.“ A nemzeteket látszatos jövendölésekkel pompásan lehetett hitegetni, mert isteni erőt és mindentudást tételeznek föl, az ördög tehát a jósdák által elhitette az emberekkel, hogy ő Isten. De mikép adhatta szavainak a jövendölés látszatát? Az ördög a szellem gyorsaságával sok feleletet adhatott, mint ad most a Spiritistáknak, kik Amerikában kérdezik, hogy mit csinálnak Pesten?; az ördög éles elméje és észrevevő tehetségénél fogva, számos tapasztalatán okulva, az emberek cselekvési módjára támaszkodva, sokat mondhat, ami meg fog történni, s amit mi észre nem veszünk, — de mindez nem jövendölés.

Jövendöltek-e tehát a Sibyllák? más szóval isteni ihletés volt e ismeretük forrása? A Sibyllák mindenesetre nyilatkoztak az Üdvözitőről, — minek ezt tagadni? Midőn az egész hagyomány hangoztatja s a Sibylla névhez e sejtelmes várakozás s az Üdvözitő hirdetése van fűzve. Azonban mily forrásból merítettek e jósnők? Isten ihlette-e őket? Azt mondjuk mi erre: az ördög jól ismerte a próféták jóslatait s meglehet, hogy az isteni gondviselés kényszeritette az ördögöt csalárdsága eszközei által is előmozditani a nép felvilágositását. E véleményben van sz. Ágoston is a jóslásról irt müvében, hol ezeket mondja: „Sic autem indignanter accipitur, quod aliqua etiam talia daemones audiant et praedicant (Talia alatt érti a jövendöléseket, melyek az Üdvözitőre vonatkoznak,) quasi aliquid indignum sit, et quod ideo dicitur, ut hominibus innotescat, hoc non solum boni, verum etiam mali non taceant: cum . . . . nec obesse aliquid (potest,) imo etiam prodesse ad majorem notitiam famamque veritatis, cum de illa etiam hi quidquid noverunt, dicunt, qui ei perversis moribus contradicunt.“ Ez érvelés odamegy ki, hogy

miután az igazságra nézve érdemét tekintve egy s ugyanaz, ha jók, ha roszak hirdetik: elfogadható a vélemény, hogy a jósdák és Sibyllák, ha az ördög befolyása alatt is, hirdethették az Üdvözitőt, hirdethették az őskinyilatkoztatást és a próféták jövendöléseit, kényszeritetve arra az Istentől, ki ezáltal a pogányok segélyezését czélozta.

Ha pedig valakinek tetszik, ami nekem épenséggel visszatetszik a Sibyllákat csak mint eszményi alakokat szerepeltetni; akkor ezek a személyesitett őshagyomány gyanánt tünnek föl, mely Sibylla név alatt mythosi jósnő-alakot vőn. Akkor is megállja helyét a sz. Atyák érvelése és a Sibyllákra való hivatkozása; mert ekkép a Sibyllák alatt a személyesített hagyományt érthették, mely a pogányságban is elterjedt, azután nagy részben mythoszszá fajult, csak az igazság egyik másik morzsája maradt hamisitatlan, melynek méltó őrzésére és értékesitésére a költészet az ihletett Sibylla látnoki lelkét és szűzi ajkait teremté.

Dr. Petheő Rudolf.

AZ ESZTERGOMI ÉRSEKI KÉPTÁR LEIRÁSA.

Egy pályatárs megkért, hogy nyujtsak valahára gyakorlati hasznot azoknak is, kik Esztergomba jőnek s nem rendelkezhetvén sok idővel, látni akarják a képtárt. „Mondja el tehát a szerkesztő, mit nézzen meg tüzetesen a látogató, mit futólagosan, de ne műszavakkal, hanem csak ugy közönséges kifejezésekkel, nem a művészek számára, hanem a laikus közönségnek, nem hosszasan, hanem rövid vonásokban, hogy észtörés, emlékezetterhelés nélkül szerezze meg magának a képtár műveinek élvezetét. Legjobb lenne, ha külön adná elő azt, amit félóra alatt lehet látni, és külön, amit egy vagy több óra alatt lehet szem-

ügyre venni."* Ezen meginditó felhivásra legott egybeállitottuk a látnivalókat. Nem minden képet irunk le, hiszen számuk meghaladja a négyszázat; csak az előkelőbbek közül egynehányat, amelyek t. i. tüzetes megnézést igényelnek, a többi közül egynehányra figyelmeztetjük, hogy nézze meg a látogató. Mindezt azonban (amint kivántatott) csupán a nagy közönség számára irjuk, mely nem műértő, hanem csak consumens a művészet terén, mert a hivatásos műértők ugy sem szorulnak vezetőre. Ezokon nem is használjuk a műszavakat, kivéve ha közérthetőségnek örvendenek. Egyébiránt aki ezekben okulást akarna, megszerezheti egy megjelent német füzetből, mely 60 percz alatt műértőt farag akárkiből. (Berlin 1884. Gutentag). Ott azután van szó „az emberi eszmények papjairól" (már t. i. a művészekről), „a köznapiság súlyától megszabadult művészetről," a „szinek rokonszenves öszhangjáról," a „sejtő öntudatlanságról," stb. s pompás tanácsokat ad, miképen kell a közönséget nagyszavakkal Corregio, P. Vecchio, temperatechnik, kroplák s más szavakkal lefülelni. Tudomány, izlés, érzés fölösleges, hidegvérű bátorság és emlékező tehetség elégséges; mihelyt ez meg van, lóra ülhet. Mindezektől őrizkedünk, habár az olvasóra nézve mulattató lett volna.

A pápának első kötelessége az, hogy a természetfeletti kincseket, melyek Isten irgalmából az emberiségnek adattak, megőrizze, eredeti tisztaságukban megtartsa; ilyenek a tiszta hit, kegyesség s az ezek föntartására szükséges eszközök, mint a templomok, iskolák, egyházi irodalom, kórházak, növeldék, stb. Ez az első kötelesség.

* A képtárt Maszlaghy munkatársunk az 1876. folyam 30. és 109. lapjain leirta. De mivel azóta megszaporodott a képek száma körülbelől felényivel s az uj palotába más berendezéssel állittatott ki, örömest engedünk a t. felszólaló parancsának, s körülvezetjük az olvasót. 1878. ugyancsak Maszlaghy kiadta a képek jegyzékét. 1879-ben leirta Rényi Rezső ily czimű füzetben: „Az esztergomi primási kép- és metszettár s annak műirodalma, culturtörténeti szempontból." Budapest 1879. Atheneum. Kis nyolczad. 54 lap. — Ugyanezen évben valaki leirta a „M. Korona" 15. s köv. számaiban.

Ezenkivül a pápák arra is törekedtek, hogy az emberiség szellemi kincseit a természeti rendben is föntartsák s ápolják. A római szent Péter templom s az egész Vatikáni palota (hol a pápa csak négy szobában lakik) ezen eszmét valósitja. Ugyanis itt van pompás könyvtár, képtár, régiségtár s az emberi tudományos kincsek oly gyüjteménye, melyet az egész világ látni, tanulmányozni igyekszik. A szobortár mindazt egybefoglalja, amit a régi s uj világ szépet, nagyszerűt létrehozott. — A pápák ezen eljárását (habár kisebb mértékben) igyekeznek utánozni az áldozatkész főpapok is. Ezek közt van Simor bibornok m. o. primása, a jelen képtár teremtője, melyet leirni akarunk. „Régesrég tudjuk, mondá a megnyitás idején egy napilap, mennyi előszeretettel, mennyi lelkesedéssel karolja föl a művészet és tudomány kitünő alkotásait a nemes izlésű magyar műbarát. Országszerte ismeretes az ő határt nem ismerő áldozatkészsége s messze külföldön tudva van, mennyi buzgalommal gyüjti a tudomány első rangu termékeit s a művészet kiválóbb alkotásait. Ez a hajlam, ez a magasabb küldetésű hivatás létesitette az esztergomi herczegprimási képtárt. Ez a hajlam, ez a magasabb küldetésű hivatás létesitett a sok közül való oly munkát, mely nemcsak műtörténelmünkben őrzi meg a magas alapitó fényes nevét, de a nemzet szivébe is bevési azon férfiú emlékezetét, ki nemzeti művelődésünk örökbuzgalmú fölkentje.“

Most van 25 esztendeje, hogy Ő Emja, mint győri püspök, azon szándékból kezdte gyűjteni a képeket, hogy képtárt alkosson. Azelőtt csupán kifejlett szépérzetből, s emlitettük, kötelességérzetből szerzett képeket. Amióta e nemes szándékát végrehajtja, vajmi sokszor kiváló szerencséje is volt, egynémely kép vagy gyüjtemény megszerzésében; a szerencse a gyűjtőknél vajmi sokszor nagyobb szerepet játszik, mint a pénz. Igy történt, hogy 1876-ban a képtárt átadhatta a nyilvánosságnak. Ezen alkalomra mondotta a M. Korona: „1876-ban, október 12-én nyilt meg a gyüjtemény. Zaj nélkül foglalta el diszes he-

lyét a hazai nyilvános képtárak sorában, ép ugy mint a szerény, elkészült tudós a többi régi, jóhirnevű tudósok körében. Föltünés nélkül nyitotta meg ajtaját a közönség előtt. És annál inkább föltünt egész nagyságában. Kápráztatás nélkül fogadta a gyönyörködőket. És annál inkább hatott. A zaj, kápráztatás és feltünés viszketege különben sohasem szegődik az igazi érdem s igazi érték mellé. Hangzatos fogásokra üres emberek és gyarló művek vannak utalva."

A képek száma már felülhaladja a 400-at, nem számitva be azon száznál több képet, melyeket a Bibornok előszeretettel őriz palotájában. Tehát oly műcsarnokot alapitott, mely a kezdeményezés korát régen elhagyta, s már is a nagyobb gyüjtemények közé soroztatik. Hazánkban pedig első magángyűjtemény. Adja Isten, hogy valamint Mazarin bibornok a Louvrenak adott létet, Simor Herczegprimás is a majdan nagynevű képtárnak adott legyen alapot.

A képtár került Ő Emjának vagy 150 ezer forintjába, bele nem számitva a képek javitását s a kereteket. De most, mivel ezidőszerint műtárgyakban a kinálat csekély, a kereslet pedig igen nagy, értéke megháromszorosodott. Ugyanis növekedvén a műkedvelők sokasága, rémséges árakat követelnek. Ő Emja 1878-ban Rómában időzvén (a pápaválasztás alkalmával), megvette 20 ezer forinton Bertinelli római kanonok gyüjteményét, melyet Overbeck, a hires művész „igen becses"-nek nevezett; — ilyképen 60 darab válogatott képpel öregbitette a képtárt, mely most is egyik gyöngyét képezi a herczegprimási gyüjteménynek. A régi képek ára nagyon subjectiv (alanyi) alappal bir. Igy például Pulszky a 98. számu képre mondotta, hogy megér 40 ezer frankot, én nem adnék érte annyit.

Az elméleti résszel hamar végzünk. A „művészet" az anyagnak azon elevenitése, mely által érdeket gerjeszt a szemlélőben. A keresztény művészet szem előtt tartva az ember hivatását, érzelmeit az anyag eszközi segitségével a földtől elszakitani, égbe vezetni s mennyei békével az

örök boldogság előizével megnyugtatni törekszik az embert. Ezokon méltán mondják, hogy az egyházi képző művészet minden sikerült tárgya: megtestesitett „sursum corda.“ Az esztergomi primási palota, a basilika ragyogó feliratát (Quae sursum sunt quaerite) nem csak anyagilag sugározza vissza, (mert a templomhegy aljában van) hanem erkölcsileg is, amennyiben ezen felirat értelmének irányában gyüjtetnek a képek, s nemcsak a szép, hanem az igazsággal egyesitett szép volt a gyüjtésben az irányadó elv.

Mi a szép?

Szép az, ami tetszik. De nem akárkinek, hiszen a tulipános láda is nyert bámulókat, tehát azoknak, kiknek izlésök van. Itt is nehéz az osztályozás; tehát ezen elv nem egészen biztos. Szép az, ami meginditja, elragadja az embert, nemcsak az ügyes kivitel folytán, hanem elmeébresztés, érzetemelés által. A festészet remekei eszményitett, nagyitott valóságok. Azon művészet, mely nem szól sem a szivhez, sem az értelemhez, mely nem kelt rokonszenvet, nem ad alkalmat elmélkedésre, nem érdemli meg az elnevezést. A művészet eszközli, hogy az örökkévaló igazságokat a földiség tükrében szemléljük.

A szépről immár 4 ezer év óta vitáznak; mikor az egyiptomi hierophantok kifizették a most romban heverő templomok festőit, kétségkivül a „szép“ elveit hangoztatták, s azok szerint hagyták jóvá a falfestményeket. És mégis a „szép“-nek oly meghatározását, mely azt általánosságban felölelné, még sem tudták megalkotni a tudósok. Tehát ne botránykozzék meg az olvasó, ha az elméleti részben, akárhány idézetet talál emlékezetében, melylyel meghatározásomat lesujtaná. De legalább érthetőleg szóltam s kifejezéseim oly jogosultak, mint másoké. Siessünk a gyakorlati részre.

A primási palota képtári osztálya egy folyosóval kezdődik, hol két római másolat ötlik szembe (sz. Sebestyén és sz. Pál remete). Paczka készitette s mint a technikai műtökély, hű másolás példányai számot tesznek. Egy mel-

lék ajtón a metszetek tárába lépünk. Itt meg ne állapodjék, sőt ne is nézzen balra, mert ide nyilik a diszművek gyüjteménye. (Körülbelül 800 gazdag mű.) Ezek nagyon csábitólag intenek, s pompás elrendezés által magukhoz édesgetik a látogatót, de most nem is tekintünk feléjök, mert ott ragadnánk. Szintazonkép mellőzzük a metszvénytárt, ahol vannak Dürer s más hires festők képmetszvényei, melyeket Ő Emja nagy árakon gyüjtött össze, s melyeknek ára szintén naponkint növekedik. Igy például egy ilyen metszvényért adott 50 frtot, most pedig (mivel ritkán kerül elő) 200 frttal fizetik. Ezeket tehát mellőzzük, és annál könnyebben, mert (igy titokban megmondhatom) Dürer képeit szépnek nem találom. Lehet, amint van is sok megragadó motivum eredeti compositióiban, de olyan fintor arczok nézésében, milyeneket festett Urunknak és Szűz Máriának, szépséget nem találok. Ezt nyilvánosan nem merem állitani, mert az amateurok,* mint darázsok agyoncsipnének, hanem ilyen magán körben elmondhatom véleményemet. Meggyőződésem önkénytes és rendszerré kőgült össze. A hány a virágillat, annyi a festői egyéniség; annyiféle az itélet.

E teremben vannak Hardy Bernát viaszszobrai, melyek méltó büszkesége az érseki gyüjteménynek, de most ezekkel nem foglalkozunk, mert elég dolgunk lesz a képtárral.

* Amateur (amatör) annyi, mint műkedvelő, de nem dilettans; mert ezen utóbbi szó a gyakorlati életben kezdőt, néha kontárt is jelent. Az amateur pedig műértő, de egyuttal szenvedélyes gyüjtő, aki inkább foltos ruhában jár, semhogy valamely ócska képet elszalaszszon. Napjainkban, midőn a műtárgyak kinálata csekély, kereslete nagy, már az is az amateur fogalmának ingredientiája, hogy pénze legyen, s míg másban gazdálkodik, az ócskászatban hideg vérrel adja ki pénzét. A british muzeum, Louvre vagy más európai nemzetek muzeumaival nagyon nehéz versenyezni a szegény antiquarius amateurnek! Adja Isten, hogy hazánkban is sokan érdemeljék ki a „műgyüjtő“ tisztes nevét, s az eddigi könnyelmű pénzpazarlást alkalmazzák a kultura, művészet, tudomány czéljaira. Nemrég egy orosz bankár (Stieglicz) 16 milliót adott át culturai czélokra.

A képtárterem több termelyre oszlik, azaz vászonfalak választják el a közöket, hogy több kép férjen el bele, mert világossága elég van. Az első termecskében a legrégibb művek a byzanti ó-velenczei, s ó-német festmények vannak elhelyezve, melyek inkább műtörténeti szempontból érdekesek, habár van köztük számos olyan kép is, mely nemcsak műtörténeti adat, hanem művészi alkotás is. Mi csak a következők leirására szoritkozunk.

Legott az ajtónál van a 30. szám alatt egy nevezetes kép, mely a német iskolához tartozik és szárnyoltár részét képezé. Főleg azért érdekes, hogy a garamszentbenedeki benczekolostorból származik. A kép fa, arany alappal. Festőjét nem tudjuk. Készitésének ideje a képre van irva ily szavakkal: „hoc opus fecit fieri reverendus Joannes abas, ad s. Benedictum. 1510.“ A kép alján van egy pajzs, melynek vörös mezején infulával keresztbe vetett pásztorbot látszik; oldalain i és b goth modorban (hihetőleg az apát nevének kezdő betüje). Tárgya: Középen áll Krisztus Urunk és sebeiből hullámozva folyik a vér. Előtte térdel, gazdagon aranynyal áttört palástban és süveggel a fején az apát, (hihetőleg B. (harmadik) János, a donator, ki azon évben meghalt; vagy talán Csulai János; mert az okmányok ezen években hiányosak). Kezében tart góth izlésű szentségmutatót. K. Urunk kiterjesztett karokkal van ábrázolva és Szive sebéből a szentségmutatóra lövell vérsugárt. Ezen monstrantia, mely itt lefestve van, sz. Benedeken őriztetik.* Párja az esztergomi székesegyház kincstárába került sz. Benedekről. A háttérben magas hegyek, folyam, s jobb oldalon szikla-

* Knauz Nándor a szentbenedeki monostor és templom történetén dolgozik; mely jövő évben megjelenik. Ugyanis az esztergomi káptalan az ősrégi templomot eredeti modorba százezer forintnyi költséggel visszaállitván, jövő évre a fölszentelés alkalmával fog megjelenni a nagybecsü monographia; itt fényvésetben lesz előállitva a szentségmutató, s egynehány kép között ez is melyet, leirtunk. Érdekes, hogy egy 1427. évben készitett kép tábláján Kolosvári Tamás nevű magyar festő emlittetik. Hogyan, miképen, majd K. N. munkájában fogjuk olvasni.

meredély látszik; a sziklatetőn szép tornyu apátsági épület. A festő sz. Benedek vidékét akarta ábrázolni, ami részben sikerült neki.

Ugyancsak sz. Benedekről származik a 44. számu nagy kép, mely a keresztrefeszitést ábrázolja. Ugylátszik, hogy főrésze volt egy szárnyoltárnak. Szűz Mária arcza nemes fájdalmat lehel, távol van a modorosságtól; elájul, sz. János felfogja. A modorosság csak a katonák csoportositásában látszik, kiknek csupán sisakjait rakta együvé. A csoportból egy gazdag ruházatu katona szökik elő s fölötte az igeszalagon e szavak olvashatók: vere Filius Dei erat! Alul, egy zsidó szivacsot nyujt az Üdvözitőnek. Érdekesen ábrázolja azon embert, ki átdöfte Urunk oldalát s megvakult. Alul a néző balján fehér öltönyű alak térdel (hihetőleg a donator) s igeszalagján ezek olvashatók: adoro te Dne Christe in cruce pendentem, et spineam coronam. Csak sejtem, hogy Pethös kanonok csináltatta Kolosvári Tamás által; majd kitünik talán valaha.

Figyelmet érdemel a 17. számu Ecce homo, az élénk alakok által, melyek conceptiójának eredeti merész volta, Dürer alakjaira emlékeztet. Mintha a festő már igen régen szakitott volna a merev mintákkal, oly természetes mozdulat, élet terül el vásznán. Valódi Giotto-ja ezen ódon részletnek. Szintazonkép, a 31. számu feszület arany alapon és alatta lévő (32. sz. a.) három mezőre osztott kép, hol Urunk, sz. Mária és sz. János ábrázoltatnak. A diszitett arany alapon előnyösen tünnek elő az arczok szinei s helyzethezi alkalmazott kifejezései.

Végre az ó-német irányban nevezetes a 216. sz. alatti mű, t. i. a nagy passio-kép. Mestere ismeretlen. Tárgya: Krisztus Urunk kinszenvedésének több csoportozatú jelenetei, melyek habár különböző kifejezésben, mégis az általános eszme befolyása alatt állanak, s azt sok oldalról érzékitik. A jelenetekkel szemben előállittatnak az ó-szövetségi előképek; például balra a háttér magasán Izsák feláldoztatása, mely előképe volt Urunk halálának; ugyanezt je-

lenti a rézkigyó, az egyiptomi József, Jónás, Sámson. A csoportokat körülbelől 100 alak ábrázolja, s mindenik arczán megvan a helyzetből kilövellő arczkifejezés. A fájdalom harmoniája nemesen van kifejezve.

(Folytatjuk.)

KARCZOLATOK.

(Vége.)

V.

Az egészségem helyreállitására kimért idő gyorsan s kellemesen telt el a szép hegyekben s bajom tetemesen javult a természet jótékony befolyása alatt. Az embereket úgy vettem, amint találtam őket: szigorúbb kritika nélkül. Mielőtt ezt másokon gyakorolnók, előbb magunkat kritisáljuk meg s bizonyosan elnézőbbek leszünk mások hibái, gyarlóságai iránt. Diogenes embert keresett mécscsel, hát ha még jellemeket is keresett volna! Ki is keresné ezeket vendéglőben? Minket pedig a szél úgy összehordott ide, mint vendéglőbe. Ma itt, holnap ismét a szélrózsa minden irányában, szorosabb kapocs, személyes érdek nélkül. Mikor tengeren utazunk, csak a viz felületét nézzük, a benne rejlő kincseket nem nyomozzuk. Schopenhauer pessimistikus szemüvegén nézni az emberiséget szerintem gőg, arrogantia, túlemelkedés. A szigorú ember, a ki úgy áll mindig előttünk mint a lelkiismeret, sokáig el nem viselhető. A szigor kimélettel legyen párosulva, úgy aztán nem telünk el undorral az emberiség iránt. Nézzük csak a természetet, Istennek e nagy, e szép művét. Benne a legkülönbözőbb s részben undoritó organimusokkal is találkozunk, azért mégis ki telnék el, ha érzés van benne, undorral iránta? A leirt emberek társaságában nem lettem roszabbá. Talán azért, mivelhogy

roszabbá nem is lehetek már? Meglehet. Avagy azért, hogy a lágy természetben meglágyultam magam is? Mert a természetnek a lélekre való lágyitó, nemesbitő hatását tagadni nem lehet. A kiben kemény szív van, az keresse fel az idylli scenákat. Ezek — amint mondja Dickens — érzelmeket keltenek bennünk, melyek nem a világból valók, melyeknek semmi közük a világ gondolatjaival, reményeivel. Ezek képesek szivünket megtisztitani, régi gyűlöletet s haragot kioltani, gőgünket mérsékelni, sőt elnyomni, sejtetvén velünk egy jövőt, melyben nem uralkodik többé szenvedély, hanem ki van egyenlitve, ki van engesztelve minden. Mert csak az élet tud gyűlölni, a halál kiengesztel.

Rőmerbadtól Triest úgy mint Fiume csak hat órányira esvén, ellent nem állhattam a vágynak, évek után ismét tengert nézni. „A vágyban fekszik — mondja utivázlataiban a mexicoi trónon elvérzett genialis iró s lelkes tengerész — a korlátlan tenger vonzereje, mely ugyanazt a varázst gyakorolja reánk, melyet az elláthatlan kék ég a maga csillag miriadjaival, a hegyek a maguk korlátozó s átrepülésre serkentő magaslataikkal.“ Az ég, a hegyek, a tenger szárnyra emelik, magasra serkentik a lelket. Vágyamat haza utazva könnyen kielégithetém egy kis kerülővel, melyet azért sem sajnáltam, mert Fiumét, a magyar kikötőt, nem ismertem még. Tengerre magyar!

Mikor elrobogtattunk a kietlen, elátkozott földhez hasonló Karszton, kérdém magamtól, vajjon nem lesz-e minálunk is előbb utóbb ily karszt, ha elejét nem vesszük az oktalan erdőpusztitásnak. Mert ez a karszt se volt ám mindig ilyen, sőt a roppant terület, mely oly kopáron amint van, egész Dalmácziában kiterjed, valaha tömör erdőség volt. A velenczei köztársaság első kezdte meg rajta a pusztitást, szedvén a hajóépitésre szükséges fát ahol épen találta. Ennek következtében rések támadtak, melyekbe belekapaszkodván a dúló bora, ezerszámra leteritette a fákat. Az elemmel szövetkezett az emberek oktalansága, szedték a fát anélkül, hogy ültettek volna.

Igy támadt a mai karszt. A bora széthordta, a záporok elmosták a humust, ma márcsak merő szikla a roppant terület! Az osztrák kormány immár gondolkozni kezd a karszt fokozatos befásitásáról. Járjunk akár határainkon belül, akár határainkon kivül a hegyekben, százados óriásfát seholsem találunk többé. De pusztitják a vágásra még tökéletesen alkalmatlan fát is, kivált vaspályák s folyók mentében. Ezt szigoru törvényes intézkedés által megakadályoztatni, a kormányok elodázhatlan feladata volna. Egy téli ülésezés, egy nyaralás a karszton — és a törvény meg van alkotva nemcsak, de foganatositva is.

A Karszt plateauján, a bora dulásainak tökéletesen kitéve áll a szt. péteri pályaudvar. Az itt állomásozott pályatiszteknek keserves lehet és puszta, mint a Karszt maga, az életök. Innen egy mellékpálya két óra alatt hoz Fiumébe. Megtehetné ezt az utat felényi időben is, ha csiga módjára nem haladna. Ám itt óvatosan kell vezetni a vonatot, mert a pályának emelkedése s esése nevezetes, a magas töltések pedig, melyeken az halad, csak feltöltött kőrakás. A nyom balkézről jobbára sziklába van vájva, a sziklából mint tüzes kemenczéből párolog ki a hőség. Jobb kézről mély völgyek esnek, ugyanannyi vázak a kietlen sziklarengetegben. Itt legalább zöldet, növényzetet látunk. Apró szőlőkertek, egy pár füge — s olajfa — ez a szegény vidék monoton physionomiája. A vonat lassú járása a sziklák között a hőséget csaknem elviselhetlenné teszi augusztusban. Azt tartom, a Sahara levegője nem fojtóbb, nem rekedtebb ennél.

Mattuglie, utolsó állomásról megpillantjuk a tengert s Fiumét, jobb kézről a festői fekvésü Abbaziát, a tengerbe kinyúló hegy aljában. A ki tengert nem látott még az itt nem nyer róla fogalmat, a mit látunk magunk előtt, az csak tó, melynél külömb hatást tesz a Balaton is. Fiume ugyanis csak tengeröböl, a szabad tenger el van zárva az előtérbe eső hegyek, illetőleg szigetek által, a mi nagyon korlátolja a kilátást. Mint öböl igenis szép, de a szabad Adriát a Quarnérón túl kell keresni.

A várost övező magaslatok merő kopár szikla, csak szórványosan befásitva, de kertecskét a házak körül eleget látni. A kikötő, más kikötőkhez viszonyitva, minden tekintetben szerénynek mondható, de annál biztosabb, mert roppant sziklatöltések s falak védik a tenger ellen. A mik Triestben a tengerbe kifutó pompás molók, az itt az elzárt kikötő, molo nélkül. Triestben nevezetes a forgalom, a behozatal s kivitel mindennemű áruban: itt csak dongát s gabonát visznek ki, a vaspálya alig szállit is egyebet ide az országból. Igy mondták ezt nekem embereink, és én magam is nem láttam egyebet, mint dongát felrakni angol hajókra. A triesti tőzsde, a triesti nagykereskedőházak, a triesti raktárak itt hiányoznak, a közlekedést, a forgalmat hasonlitani sem lehet Triesthez, de nagy jövőt mindenki jósol Fiumének, Fiume még csak lesz. Egy előkelő trieszti kereskedő, ki itt fiókot tart és a ki velem jött a vaspályán, oda nyilatkozott, hogy ha az osztrák kormány annyit tenne Triestért, mint tesz a magyar kormány Fiumeért: úgy Triest ma Hamburg-féle kikötő lehetne már. S csakugyan milliók épittetnek be évenkint a fiumei kikötőbe, a környéken nem is látni egyebet mint követ fejteni, molók épitésére. Csodáljuk a colossalis sziklákat, melyek a tenger fenekére hengerittetnek, hogy föléjök ismét uj halmazok tölthessenek fel — alapnak!

Csak Triesthez viszonyitva itélem meg Fiumét, kicsinyités nélkül, mert hogy mennyire haladott az az utóbbi időben, azt csak az mondhatná meg, aki Fiumét előbb ismerte. Többiben a kis városban igen élénk ipar van: petroleomfinomitó-, dohány-, viasz-, vitorlavászon-, bőr-, czukor-, papir-, rosoglio-, tésztaneműgyár, gőzmalom, vasöntőde sat. A vaspálya által nevezetesen nyert Fiume már eddig is.

A középületek közül legszebb a kir. tengerészeti akademia, mely emelkedett ponton szép parkban fekszik. Itt képeztetnek a tengerész tisztek. — A kormányzó háza a palota mai fogalmának nem felel meg, ne képzeljünk

magunknak sugáruti palotát Budapesten: ez ó modorban épült, alacsony, minden küldiszt nélkülöző épület. — Az Európa szálloda egészen modern, szép magas épület, homlokkal a tengernek. A hozzá tartozó kávéház, illetőleg a kávéház járdája, gyülhelye a finom világnak. A szállodán kivül van még egy pár ujabb díszes épület, melyek előnyösen elütnek az ó várostól. — Tengeri fürdő csak a kikötőben van, szabadban fürödni nem lehet. Korlátolt tükörben, minden kilátás nélkül, hozzá még álló vizben is, melyet hullámzás nem mozgat, fürödni nem élvezet. Ide csak propter improbitatem solis tértem be.

Van Fiumének több, nem ugyan feltünő, de díszes temploma. Csak a Nagyboldogasszony és sz. Vitus templomát láttam. Ez utóbbival összefügg Fiume régi neve is: Fanum Sti Viti ad Flumen. A flumen pedig azaz a folyó: Fiumara, mely itt a Quarneroöbölbe szakad. De még a kapuczinusok templomában is voltam fönt a hegyen, melyre kemény út visz, kétszáznál több lépcsőt kell mászni. Ez a legmagasabb pont a város fölött. Ugyanitt van Frangepan vára is, melynek nevezetességeit, illetőleg romjait a kapus mutatja. Mert nevezetesség alig van itt, hacsak nem a Nugent grófok mausoleuma, ugyanis e grófi család volt a vár utóbbi ura. Tagadhatatlan, hogy innen a legszebb kilátás van a tengerre és a környékre. De ide felmászni egyszer elég. A vár kertecskéje még most is meglehetősen ápoltatik, láttam itt rozmarint oly hatalmas bokrokban, hogy egy vármegye vőfényei le nem szedhetnék.

Amennyire kietlen Fiume a kopár sziklák miatt, épannyira kellemetes s üditő az egy órányira fekvő Abbazia a fiumeiek nyaralója s legujabban már klimatikus gyógyhely is. Tüdőbajban szenvedő, elgyengült, ideges emberek mindinkább látogatják s hirnévre hozzák Abbaziát. Fekvése a képzelhetőleg legkedvezőbb. Az öbölben hegyektől övezve oly elzártan fekszik az, hogy minden szél ellen meg van védve. Elzárt fekvése daczára levegője mégis jó, mert itt a hegy már erdős, erdő és a tenger

fuvalma kellemesen mérséklik a leget. Azonban Abbazia legét kissé nehéznek találtam azért, mert nagyon aromatikus. Itt a borostyán közönséges fa, a nerium oleander a szabadban telel, a puszpáng (buxus semper virens) a piniák, a rozmarinbokrok s egyéb cserje illatukkal annyira terhelik a levegőt, hogy megfekszi a mellet. Kora tavaszszal, késő ősszel kétségkivül könnyebb, amikor is legjobb itt időzni, de nyáron el innen, mert a hőség csaknem elviselhetlen. Déli Olaszországban találjuk magunkat Isztria e gyönyörűséges pontján. Fügét sehol sem ettem oly olcsón, hetet — tízet adnak egy krajczárért! A borostyán, melylyel megkoszorúztatni hajdan a legnagyobb kitüntetés volt, itt nagyon olcsó dicsőség. Caesar rendesen borostyánkoszorúval ábrázoltatik: itt a hentes kirakatában disznófőt látsz borostyánnal koszorúzva. A halhatatlan caesarok, költők, triumphátorok koronájának mélyebb degradatiója nem is képzelhető.

Fiumében láttam Littrow Henrik, nyugalmazott cs. kir. tengerészeti tisztet, a tenger és a tengerészet fenkölt lantosát. Megragadó költeményeit „Die Marine von Bromy-Littrow“ czimű könyvben olvastam. Ha volt eddig is érzés bennem a tenger magasztos poézise iránt, úgy azt Littrow gyönyörű költeményei egész a lelkesedésig fokozták. Örültem tehát, hogy a nekem olyannyira kedves költővel megismerkedhettem. Littrow Fiumében általánosan ismert s kedvelt alak. Fürtjeit talán a sós tenger festette oly galambfehérre. Ám az ősz fürtök alatt még nagyon eleven szellem lakik, az öreg úr még nagyon mozgékony, életteljes férfiu. A sokat hányatott, világokat látott tengerész most itt Fiumében tapossa a száraz földet.

Szebbnél szebb költői képeiből csak egyet mutatok itt be emléknek, habár a tökéletlen másolat csak árnyéka a remek eredetinek.

Vasárnap a tengeren.

Vasárnap van, az Úrnak napja,
Telnek a dómok ívei,
Ünneplő csöndben seregelnek
Istent imádni hívei.

Mindenki szentelt vízbe mártja
Kezét, lemosni szennyeit,
Az Úr már áldozatnak veszi
A megtört lélek könnyeit.[1]

Igy kedvesebben száll az égbe
Ünnepies Hallelujánk,
Igy biztosabban ér az áldás,
A pap szavára le reánk.

A porba mélyen leborulva
Imádja a hívő sereg,
Az örök áldozat bárányát,
Az ajkról hő ima pereg.

Künn, messze a nagy oczeánon,
Egy árboczos hajó magán
Evez, hányatva kétes utján,
A szép vasárnap hajnalán.

Az elláthatlan tengerpusztán
Nem hí harang, nem orgona,
Nem tömjénillat áldozatra,
Holt a viztömeg zordona.

[1] Sacrificium Deo spiritus contribulatus.

S van mégis dóm: az azúr égbolt,
Van díszben fénylő áldozár:
A nap, vagy napnak szine alatt
Isten maga, a fényes ár.

Az árbocz s kötélszerkezetből
A fuvalomra hang kikel,
Mint orgonasíp, s a hullámár
Magasztos karban énekel.

És én kezem a vizbe mártom,
Melyet az Úr megszentele,[1]
És mint templomban tenni szoktuk,
Behintem homlokom vele.

Az ilyen istentiszteletet
A lázas tengerár felett,
Choral- szenteltviz- aranydisszel,
Az ég alatt, templom helyett,

Még Róma is méltatni fogja
És Isten úgy fogadja azt,
Mint a magasztos dóm öléből
Égnek emelkedő fohászt.

A károlyvár — fiumei vasut az ér, mely a magyar tengerpartot az ország szivéhez fűzi. A pálya Zágrábnak visz. Jó alkalom, Horvátország fővárosát is ismerni tanulni. Incognito szálltam itt ki, mert nevem véletlenül nem végződvén „vics"-re, féltem a sympathia megforditott nyilvánitásától. Még a vendéglőben sem vallottam be nevemet, miért fizessen értem a szegény vendéglős üvegesnek? Zágrábban egy perczünk sem biztos. Rögtön földrengés — utczai tüntetés — nemzetiségi verekedés —

[1] Spiritus Domini ferebatur super aquàs.

mindez oda határozott, hogy ittmulatásomat a legrövidebbre szabjam, nehogy a sok veszély közül valamelyik véletlenül érjen. Délben jöttem, éjjel ismét tovább mentem.

Beértem a XV. században épült pompás székesegyház, az érseki palota, a papnövelde, az országház, az egyetem megtekintésével. A két utóbbi épületet kellemetlen érzéssel néztem. Az egyetemi ifjuság ugyanis tanulmány helyett utczai politikát űz, tantermek helyett az országház karzatait tölti be, nyugtalanit, zavar, idétlenül tüntet. Elhanyagolja tanulmányait, a mit pedig az országházában tanul, azért csak sajnálni lehet. Mert a zágrábi országház nemcsak continensünk, hanem talán a világ legbotrányosabb parlamentje. Száműzve van belőle minden ildom, bene az iniuriák, a gorombaságok, hallatlan szótára honosodott meg, már a személy sem biztos többé, csaknem revolver-parlament lett. Valóban rosz iskolája az ifjuságnak. Annál nagyobb sajnálattal irom ezt, mennél melegebb sympathiával viseltetek külömben a testvérnemzet iránt.

Időt vettem magamnak még a szép s nagykiterjedésű érseki parkot is, az úgynevezett Maximir parkot megnézni, melyet megirigyelni lehet a zágrábiaktól. Megvetette alapját Verhovacz Miksa püspök, utána hőn ápolta s csinositotta Haulik bibornok-érsek.

Zágrábban elpattan utolsó szappanbuborékom. Vége a mulatságnak, vége a hegyek poézisének, vége gondtalan röptömnek, ujra az élet prózájával, komolyságával foglalkozunk. És ez jól van igy, mert utoljára az egymásra következő verőfényes napok sem viselhetők el s igazán csak az élvez, aki nélkülözni tud. Nélkülözzünk tehát ismét.

Várnai.

IRODALOM ÉS MÜVÉSZET.

Sanctum Jesu Christi Evangelium secundum Matthaeum, additis ubique locis parallelis, amplo commentario tum morali et homiletico ex ss. Patribus, tum literali et exegetico ex auctoribus nostrae actatis, illustravit S. A. van Steenkiste Can. hon. Brug., ss. Theol. licent., et s. Script. prof. in Semin. Brugensi. — Négy kötet, 1700 lap, Brügge 1880—82. Ára 20 franc.

Ő Emja gazdag könyvtárából egy valóban gyönyörű munka jutott e napokban kezeinkbe, melynek minden uj lapja uj élvezetet nyujt az olvasónak. Sz. Máté evangeliumának négykötetes kommentárja ez a fentnevezett szerzőtől.

Érdemes volna a mű jelességeit bőven, kimeritően méltatni, de a hely szűke most csak a legrövidebb ismertetést engedi meg. Nem lehet tagadni, hogy ujabb kommentárokban épen nem szenvedünk hiányt, sőt igen jeles commentárok jelentek meg az utóbbi években ugy az ó-, mint az ujszövetségi szent könyvekhez, kivált német theologusoktól, német nyelven, melyekről a Sion nem is mulasztotta el tudomást venni: a jelen munkánál azonban ugy a sokkal bővebb, mindenre kiterjedő feldolgozás, mint különösen a latin nyelv, mely az egész világnak hozzáférhetővé teszi a müvet, nagy előnyt biztosit számára amazok felett.

A négy kötetes munkának átnézete a következő: Az előszóban sz. a munka tervezését, s ennek alapos indokolását nyujtja, 17 lapon keresztül, következik az „introductio“ czimmel ellátott, 15 czikkre terjedő szakasz, melyben a rendes introductorius kérdéseket tárgyalja (de persona auctoris, de authentica, integritate etc.) Azután megkezdi magát a kommentárt. Hogy ebben rendszeres felosztással az olvasónak könnyebbségére legyen, az egész Máté-evangeliumot három főrészre osztja; az elsőt képezi az előkészitő

történet, kezdve a genealogiától egészen a kisded Jézus Egyptomból Nazárethbe való visszatérteig, a másodikat a Messiás nyilvános működésének leirása, a harmadikat Krisztus Urunk kinszenvedésének, halálának és feltámadásának története.

Természetesen a második főrész a legtartalmasabb, minden legkisebb kérdés a modern kutatás szinvonalán tárgyaltatik, a parabolák, a pericopák ugy a szentatyáknak, mint a legnevesebb ujabb biblikusoknak felhasználásával magyaráztatnak. Ezenkivül tömérdek, szebbnél szebb dissertatio van közbeszőve, az illető helyeken, melyekben a theologikus kérdések annyira ki vannak merítve, hogy bátran mondhatjuk: Itt már ugyan mindennek elég van téve, bármit kutasson az olvasó, bármit keressen, azt itt bizonyosan megtalálja.

Gyönyörű a harmadik főrész is, melyben az Üdvözitő kinszenvedése, halála és föltámadása foglaltatik. Minthogy e momentumokban különösen szükséges a világosság, sz. e főrészt ujból felosztja actusokra és scenákra, s szépen külön taglalva adja a szenvedés történetét, ismét felölelve mindazon kérdéseket, melyek a chronologiára, a kereszt minőségére, a régiek szokásaira a föltámadás körülményeire nézve tétetni szoktak.

Következik öt függelék, Jézusnak mint embernek életéről, a profán irók bizonyságairól stb. Az egész müvet 14, mondd tizennégy index fejezi be, külön a dissertatiókra, külön a látszólagos antilogiákra, külön a példabeszédekre, stb. és végre az alphabetum szerinti index.

Egy szóval a mű nagyszabású, — latinsága amellett, hogy keresetlen, mégis tiszta és világos, élvezet olvasni, — s mi őszintén megvalljuk, hogy ilyen commentárt az evangeliumokhoz még nem láttunk. Azért nem is csoda, hogy oly rövid idő alatt most már a negyedik kiadás van a sajtó alatt, — nem is habozunk kimondani, hogy, ha sz. a többi három evangeliumot is hasonló tökéletes cemmentárral fogja illustrálni, — e gyüjtemény valódi kincs leend a theologiai irodalomban.

Melegen ajánljuk nemcsak a biblicum studium kedvelőinek, hanem általában minden lelkipásztornak, minden papnak, — igen sok hasznot fog belőle mindenki meríteni.

Dr. Kereszty.

Valeria oder der Triumphzug aus den Katakomben, historische Erzählung A. De Waal.

(Vége.)

Constantin legott akarja keresztény érzületét kifejezni. A kereszténységnek, mely idáig földalatti barlangokban, rejtek helyeken keresett menedéket, ezután a város egyik legszebb dombján, a város középpontján legyen méltó széke. Nero kiölte a Lateranusok ivadékát s palotájukat a Mons Aeliuson lefoglalta. A palota, mely időközben ismételten császároknak szolgált lakhelyül, ezután a pápa székhelye legyen. Amint Constantin az erre vonatkozó adománylevelet megirta, belép Candidus, hogy megtegye jelentését a keresztények szerencsés megmentéséről. Elbeszéli körülményesen, mikép találta meg anyját, mikép találta meg Rufinust, az elitélt városparancsnokot s ennek nagylelkű leányát, Valeriát, Constantin annál szivesebben látja Candidust, mert ép őt akarja megbizni, hogy vigye meg a pápának az adománylevelet. Az ifju harczos szemei ragyognak e megbizásra. „Megbizásod — igy mond — szárnyakat ad nekem, ki lelkem mélyéből köszönöm, hogy engem szemeltél ki, hogy a levelet a pápának megvigyem. De köszönöm a másik kegyelmet is.“ Ez az volt, hogy Constantin kijelenté, mikép Rufinust, egykori bajtársát, nemcsak hivatalába visszahelyezni, hanem mindjárt holnap leányával együtt magánál látni kivánja, Irenét illetőleg pedig mondja: „Én anyádat, az előkelő római hölgyet nem kérhetem, hogy Rufinussal s ennek leányával hozzám jöjjön, nemsokára magam teszek nála látogatást.“ — „Uram és császárom — válaszola Candidus — anyám mitsem kiván hőbben,

mint hogy lábaidhoz letegye köszönetét a kitüntetésért, hogy Te a labarumot az én kezemre biztad, és ő a legnagyobb kegyelemnek fogja venni, ha holnap Rufinussal s Valeriával előtted megjelenhetik.“ — „Holnap reggel — jegyzi meg a császár — a senatorok s lovagok seregesen fognak nálam fogadtatásra jelentkezni, de rendelkezni fogok, hogy benneteket legelőbb bocsássanak be.“

Candidus, miután övéit a császár nagylelkű elhatározásáról értesítette bucsút vesz, hogy a pápánál való megbizatásában mielőbb eljárjon. Valeriától megtudja, hogy a sz. Valentinről nevezett coemeteriumban fogja találni. Candidus kilovagol tehát a flaminiai utra. Gondolatjaiban megzavartatik távolról hallatszó ének által. Nem egyházi zsoltárok dallama-e a mit hall? Igenis az. A magaslatról, melyen sz. Valentin coemeteriuma fekszik, fénylő körmenet száll alá. Valamennyi résztvevő: gyermek, férfi, nő, égő szövétneket tart kezében. A menet élén Krisztus monogrammja látható, szövétnekektől képezve. Candidus e jelenettel szemben mélyen meg van hatva, szemében köny ragyog. Kétséget nem szenved, hogy mit jelent e menet: Urától Krisztustól vezettetve kivonul az egyház a pápával a katakombák rejtekéből s égő szövétnekek fényénél, örömének zengedezése mellett bevoul diadalmasan a világ fővárosába. Candidus leszáll lováról s megállitván a menetet, közli vele fenhangon az örömhirt s átnyujtja a pápának a császári adománylevelet, azután a menet élére áll s belovagol vele a városba.

Heraclius az elvesztett csata után egészen magán kivül van. Fia Sabinus a harczban elesett, neje Sabina fiának s szerencséjének veszte fölött megőrült. Heraclius sorsa fölött aggódik. Meghalni nem akar, ezt lelkiismeretének furdalása sem engedi, fél Istentől, kit tagadott. Inkább arra gondol, mikép fúrja be magát Constantin kegyeibe.

A császárhoz kihallgatásra bocsáttatván, térdre borul s olyatén vallomást tesz, hogy ő, ha kénytelenségből

szolgált is a zsarnoknak, közvetve mégis Constantin ügyének szolgált légyen, amennyiben az ellene való összeesküvésnek nyomára jövén, azt meghiusitani tudta. Szavainak beigazolására előmutat leveleket, melyeket az ő papja Gordianus Rufus fővezérrel váltott. Gordianus tehát, ki Constantinnak egyre jósolta a győzedelmet, kéz alatt Rufussal conspirált! Constantin homloka ez árulásra redőkbe huzódik, de nem akarja kormányát első papjának kivégeztetésével inaugurálni. — Heraclius további előadásában mondja a császárnak, hogy ő nem is hinné, mennyi ellensége van a senatorok és a lovagok között. Ő (Heraclius) a legjobban ismeri érzelmüket, mert a háló fonalai, melylyel az egész várost körülvette kémei által, a titkos császári irodában folynak össze. Ebbeli szolgálatait Constantinnak is felajánlja, de ez indignatióval fordul el a kémrendszertől, és most maga látja, hogy mennyire igaz mindaz, a mit Candidus Heraclius alávalóságról mondott, midőn Rufinus és Valeria szenvedéseit festette.

„Ha te oly jól vagy értesülve mindenről — igy szól hozzá Constantin — úgy bizonyosat fogsz nekem tudni mondani, mi sors érte legyen Rufinus régi bajtársamat, a Maxentius által hivataláról letett városfőnöket.“

„A derék férfiu — mondja Heraclius — mint áldozata a zsarnoknak a basilika épitésénél halt el, s leánya az appiai uton temette őt el. Alig semmisült meg ember még ennyire gonosz módon.“

„Maxentius részén — felele Constantin — meg volt miért üldözte őt, mert felmutatattak levelek, melyeket állitólag én irtam volna Rufinusnak. Tudod-e megmondani nekem, hogy ki iratta, azaz hamisittatta e leveleket? Tudod-e megmondani, hogy ki volt az az alávaló görög, a ki a városfőnöket a mamertini börtönre vettette? Tudod-e megmondani, hogy mi ár csikartatott ki légyen leányától, atyja megszabaditása fejében? s ki itélte el legyen ezt a basilikaépités munkájára, leányát pedig mint, koldust kitaszittatta az utczára? És te merészelsz még szinem előtt megjelenni s aljas szolgálatidat felajánlani?

Rufinus nem halt meg, Krisztus, kit te alávaló megtagadtál, megmentette őt incselkedésedtől."

A leálczázott Heraclius jajgatva esd kegyelemért, de Constantin előhivat egy századost, kinek parancsolja, hogy vezesse el Heracliust s vesse őt a mamertini börtönök legmélyebb fenekére. „Reménylem — igy végzi a császár — hogy Rómában nem akad, a ki annyira megérdemelné a halált, mint ez a gaz." Az elhurczolt Heracliuson senkisem szánakozik mindazon előkelők közül, kik a csarnokokban kihallgatásra összegyültek.

Ép amint levezettetik Heraclius, Candidus Irenével, Valeria, Melchiades és Rufinus szállnak fel a főlépcsőzeten kihallgatásra. Heraclius ismeri mindez alakokat, melyeknek mindegyike egy-egy döfés az ő gonosz lelkiismeretének.

Constantin azonnal és pedig a legnagyobb nyájassággal fodadja a megjelenteket. Irene elébe menve, szerencsét kiván neki hősies fiához, ki a harcz zabolátlanságai között is épen megtartotta erényét. „A háború mai napon — igy mond a császár — visszaadja fiadat, visszaadja romlatlan, edzetten s sokféleképen kitüntetve, mi árnyék sem boritja anyai szived büszke örömét."

Miután a pápa kifejezte volna háláját ama fogadással, hogy az egyház a császárra az ég áldását fogja lekönyörögni imáiban, Constantin ezt válaszolja neki: „Te a földi adományt égi pénzzel fizeted vissza, és én ezt annál szivesebben fogadom el, mert én uralmam tartósságát s kormányom boldogságát egyedül Istentől várom."

Valeria bájos megjelenése azonnal belépésénél meglepi a császárt. A dicséretnél, melylyel Candidusról Irene irányában megemlékezett, nem kerülte ki az ő figyelmét a sugárzó öröm, melyben a szűz szive akarata ellen is elárulta magát. Constantin most Candidus felé fordul és a labarumra mutatva, ezt mondja hozzá: „A hadjárat bevégzése után visszaveszem tőled a hadi zászlót, melyet kezedre biztam volt. Te azt annyi elismeréssel kezelted, hogy most egy más kincset akarok rád bizni, melyet te

bizonyosan ugyanannyi szeretettel fogsz átkarolni. Én ugyan az eddigi tulajdonos beegyezését még nem kértem ki, de teszem ezennel: „Rufinus, én leányod kezét Candidus tribunusom számára kérem.“ — „Császárom — felele Rufinus — te magad valósitod azt, amit én titkon reméltem. Én örömest adom harczosaid legérdemesbikének a kincset, melylyel az ég megáldott.“ — Mire Irene a nyakába borult szűzhez mondja: „Édes gyermekem, igy az ég tebenned pótolja leányaimat.“ Constantin Candidust Valeria elébe vezeti s Rufinus ennek kezét Candidus kezébe teszi. A pápa, a labarumra tekintve, mondja: „Képes-e bármi inkább pótolni az oltárt, mint a malasztos névnek e jele? Én tehát mint az Úr szolgája, Krisztus nevében megáldom a köztetek kötött frigyet s kivánom Isten malasztját hozzá.“

A pápa még az nap elfoglalja a Lateránt, melynek házi basilikáját, kettős oszlopsoron nyugvó tág termet, a római püspökök székesegyházának szánja. Idáig sz. Pudentiának temploma volt a pápák székesegyháza.

A két boldog család délutáni órákban az appiai uton lévő katakombákba zarándokol Sophronia s Candidus nővéreinek sirjaihoz, melyeket virágékkal diszitenek fel. Ők ma nem az egyedüliek itten. Az egyház ma sz. Cornelius pápa s vértanu ünnepét üli s ennek sirjához még az üldözés idejében is buzgón zarándokolt a keresztény sereg. Ma a fossorok megnyitották a titkos bejárást s Cornelius sirkamrája virág- és szőnyegékben diszlik.

Nyolcz nappal később a pápa megáldja Candidus s Valeria házassági frigyét a lateráni basilikában, ugyanazon mensánál, melyen az apostolok fejedelme szokta volt a sz. mise-áldozatot végezni.

Várnai.

Páli sz. Vincze élete. Irta Galura Bernát brixeni püspök. Forditotta Galambos Kálmán missió-társasági áldozár. Esztergom, Buzárovits Gusztávnál. 1885. Nyolczadr. 547 l. Ára 2 frt. 50 kr.

Mint a forditáshoz irt előszó mondja két okból ültettetett át a boldog emlékű bixeni püspök e műve a magyar kath. irodalomba. — Az első ok, hogy a magyar közönség, melynek egy része ismeri már sz. Vincze fiait és leányait, a lazaristákat és az irgalmasnénéket, megismerje azok alapitóját is. A másik ok, hogy a keresztény életnek példánykép e, melyet sz. Vincze élete nyujtott a világnak, föltáruljon a magyar közönség szemei előtt is.

E második ok lebegett, mint czél, Brixen apostoli buzgalmú főpásztora előtt, midőn sz. Vincze életét megirta, amint e felől ő maga tesz bizonyságot e művében közölt nyilatkozataival. „Páli sz. Vinczének életrajza — igy szól — és jelesül az ő erényeinek leirása mindnyájunkat érdeklő munka — mindnyájunkat, mondom, mert belőle, ha azt figyelmesen és érett megfontolással olvasandják, nemcsak a papok- és szerzetesekre, hanem a bármily állapotban levő világiakra is legnagyobb haszon fog háramlani. Páli sz. Vincze sem rendkivülit, sem lehetetlent nem tanit, hanem csak arra oktat, mi módon lehet mindenkinek, legyen bár magas vagy alacsony állásban, legyen papi vagy világi egyén, keresztény és állapotbeli kötelességeinek lelkiismeretes teljesitése- s a valódi erények állhatatos gyakorlata által, életének minden körülményei között szent-életetviselnie.“ Miért is e könyvet mindenki számára irt könyvnek nevezi, mely méltó arra, hogy mindenkinek ajánltassék, ki szivét az evangelium elvei szerint akarja kiképezni.

Habár ezek szerint e könyv minden állapotú keresztények számára iratott is, mindazonáltal a nagynevű szerző különösen a papságnak és pedig a lelkipásztorkodás terén működő papságnak szánta azt, midőn a mű előszavában ezeket mondja: „Oly férfiú, mint sz. Vincze, nemcsak a papság disze, hanem a tökéletes lelkipásztornak szép

példaképe is. Sz. Vincze élete ugyanis a legbuzgóbb, legszentebb lelkipásztorság volt. Oh mennyire óhajtanám tehát, hogy ti, — áldozárok! sz. Vinczétől megtanulnátok, mit tesz az, áldozárnak és lelkipásztornak lenni!"

A buzgó főpásztor oly annyira át volt hatva e szándéktól műve irásában, hogy azon, némileg talán sajátságosnak is látszható, kivánságának adott kifezést, hogy ezen életrajz, mint iskolai tankönyv használtassék a papnöveldékben és fölötte a növendékeknek előadások tartassanak. „Az én kivánságom oda megy ki, hogy e könyv a növendékpapok iskolakönyve legyen; hogy az, mint más egyéb tankönyv, minden növendék kezén forogjon; hogy egy buzgó áldozár fölötte és belőle előadásokat tartson, és a növendékeket sz. Vincze cselekvényeinek és tanainak szépsége- és correctségére figyelmeztesse, a lelkipásztorkodás elveit sziveikbe mindinkább becsepegtesse, és végre, hogy e legfőbb tantárgyból illendő vizsga is tartassék. — Azon oktatások — teszi hozzá, — melyeket sz. Vincze a lelkipásztoroknak a szó- és gyónószéket, a hitelemzést, a betegágyat és a magán társalgást illetőleg nyújt, egy sz. férfiúhoz valóban méltók." — Akit a szerző eme szavai talán némileg meglepnének, tekintse az idő körülményeit, melyben a mű napvilágot látott. 1780-ban jelent meg. Ez időtájt kezdett a lelkipásztorkodás tudománya, mint külön tantárgy, a papnöveldékben tanittatni Ausztriában; nevezetesen a bécsi egyetemen ez időtájt emeltetett külön tanszék a lelkipásztorkodástan számára. A szerző érezte e téren eszközlendő pótlások szükségességét, ő maga is közre akart működni ezen üdvös intézmény létesitéséhez; irt tehát egy lelkipásztorkodástant kézi- és tankönyvül, csakhogy a nehéz, elvont módszer helyett, a könnyű, szemlélető módszert választotta; szabályok helyett, egy életet irt le, melyben a szabályok megtestesitvék. Innét a szerző azon ohajtása, hogy műve a papnöveldékben tanittassék; innét a mű sajátos jellege. Sem puszta életrajz, sem puszta szabályok rendszeresitett összege: hanem élettörténet, melyben a lelkipásztorko-

dástan szabályai állanak az olvasó szemei előtt. — Azért nem pusztán a szerző reflexiói képezik az oktató elemet, mint talán valaki gondolhatná; ő inkább háttérbe vonul sok helyütt és sz. Vinczét magát működteti és beszélteti. A képet, melyet sz. Vincze személyében a jó lelkipásztor felől nyujt a szerző, maga sz. Vincze festi, nemcsak úgy, hogy anyagot ad e képhez, melyet a szerző feldolgozzon: hanem ugy, hogy még a külső alak is sz. Vinczétől való, és a szerző csak keretet ad az egyes kisebb képek mellé, azaz bevezeti azokat, amiket sz. Vincze cselekedett vagy mondott, és a sz. Vincze által nyujtott kész részeket alkalmasan egy egészszé füzi. — Ez a mű jellege.

Galura püspök három kötetben adta ki ez életrajzot; a jelen alak a brixeni papnöveldei elöljáróságtól származik, kik azt ujból kiadták; e kiadásban, mely után a magyar forditás készült, az életrajz két könyvre oszlik egy kötetben. Az első könyv a tulajdonképeni életrajz; amennyiben sz. Vincze életét és müködését adja elő. Ezt az életet és ezt a működést benső megindulás és bámulat nélkül alig olvashatja valaki, ugy hogy teljesen igaza van a szerzőnek, midőn sz. Vincze szentté avattatása felől irván a csodák közől, melyek ezen szentté avattatásnál felhozattak és bebizonyittattak, nem kétkedik a legnagyobb csodának nevezni sz. Vincze életét.

Röviden visszapillantván sz. Vincze életére és működésére és egybe vetvén az ő egyéniségét érzés- és gondolkozás módját, mely csaknem irtózott minden nagy, szokatlan és rendkivüli dologtól, azon hatalmas szerepléssel, mely ennek daczára osztályrészévé lőn, és a bámulatos sikerrel, mely e szereplést koronázta, igy szól: „Ki mindezeket megfontolja, az be fogja vallani, hogy e férfiunak élete és működése az isteni bölcsesség és irgalom folytonos csodája volt; s hogy Isten e hiv szolgájában is „a világ bölcseségét bolonddá tette... Hogy azokat, kik magukat bölcseknek és erőseknek gondolják, megszégyenitse, azokat választotta ki, kiket a világ erőtlenek-, nemtelenek- és megvetetteknek tart, hogy egy ember se

dicsekedjék az ő szine előtt.“ (I. kor. 1. 20. és köv.) Ezt a benyomást érezte a szerző, midőn a műnek ezen részét irta; ennek az örök igazságnak teljesedését szemlélte sz. Vincze életében, ugyan ezen benyomást teszi, ugyan ezen meggyőződést kelti a műnek ezen része az olvasó lelkében is.

A második könyv sz. Vincze legkiválóbb erényeiről szól, melyek őt mint keresztényt, mint papot, mint lelkipásztort, mint egy társulatnak fejét, mint magas állású államhivatalnokot diszitették, és példányképpé tették a hasonló állapotúak számára. Megkapóbbnál megkapóbb jelenetek hozatnak fel az egyes erények feltüntetésére életéből e könyvben is, és szebbnél szebbek ama nyilatkozatok, melyekkel sz. Vincze maga ezen erények felől értekezik s azokat fejtegeti, nem is vevén észre, hogy midőn igy beszél saját életét adja vissza élőszóval és saját cselekedeteinek legbensőbb forrásaira, legtitkosabb rúgóira mutat, ezzel tanitván, hogy ha ahhoz a megkapó képhez, mely életében szemeink elé tárul, hasonlók akarunk lenni, az övéhez hasonló benső után törekedjünk. — Ez a mű czélja, tartalma és beosztása.

Az alakot illetőleg a nyelvezet ugyan némi kivánni valót hagy hátra, amennyiben itt-ott érezhető az eredeti német szöveg hatása a magyar forditáson, de a tartalom eléggé kárpótolja e hiányért az olvasót. A csinos külső valóban dicséretére válik a kiállitó czégnek. A szöveghez két szép metszet is van mellékelve; az egyik sz. Vinczét, a másik az irgalmasnénék alapitónőjét Le Gras szül. de Marillac Lujzát ábrázolja.

Hogy a szerző a czélt, melyet maga elé tűzött, elérte-e, hogy a hivőknek és a papságnak, különösen a lelkészkedő papságnak vezérfonalat adott-e, mely élvezetet és oktatást nyujtson egyaránt — eldönteni nem feladatunk; aki ez iránt tisztába akar jönni, gondolja meg, hogy a mű annak az életrajza, akinek szelleme élteti a lazaristákat, sz. Vincze utódait a lelkipásztorkodás terén, s hogy egy olyan püspök irta, aki a szó szoros értelemben lelkipásztor volt, s hogy a lazaristák maguk e művet alkalmasnak

itélik arra, hogy a szellem, mely sz. Vinczeé és mely az övék is, általa tovaterjesztessék.

Mi csak azon benyomásnak adunk kifejezést, melyet a mű olvasásánál éreztünk, alkalmunk lévén azt egész terjedelmében megismerhetni. Nekünk valóban vezérfonál gyanánt tünik föl, mely élvezetet nyujt és oktat egyszerre. Egy képet láttunk magunk előtt, olvasván e müvet, mely kép csodálattal és vonzódással töltött el. Csodáltuk a működőt, ki emberi erőt haladó müveket létesitett egyszerű, zajtalan munkássággal; lekötött bennünket azon szeretet, melyet az emberi nem legnyomorultabb és legelhagyatottabb lényei iránt érzett, és amely életének minden működését áthatja; tanultunk tőle elveket, hogyan lehet a lelki és testi nyomor és elhagyottság szánandó gyermekein segiteni, amelyeket talán máshol is hallottunk már, de sehol oly mély benyomással nem vésődtek elménkbe, mint épen sz. Vincze életének olvasásánál.

Ha e benyomás jogot adhat arra, hogy e müvet úgy a hivő népnek, mint a főt. papságnak, különösen pedig a lelkészkedő papságnak ajánlhassuk, mint élvezetes és léleknemesítő olvasmányt: ugy a legőszintébb meggyőződés szavával ajánljuk azt.

Dr. Fehér.

Apion, ein Culturbild aus dem ersten christlichen Jahrhundert. Wien. Hölder, 1882. Nyolcz. 161. lap.

Áhitatos vágygyal fogtam e könyv olvasásához. Mert valamint gyönyörködik s dagad keblünk a kelő nap aranyfényében, szintúgy, sőt még magasabban emelkedik s buzdul az in nascentis ecclesiae primordiis, azaz a zsenge kereszténység hajnalpirjában. E harmatos hajnal adja ama üde, tiszta, ragyogó zománczos képeket, melyekben a keresztény lélek magasztos eszményeit találja.

Én Apionban Wisemann halhatatlan Fabiolájához hasonló épületes keresztény olvasmányt vártam. Menynyire csalódtam, midőn végig olvasva a könyvet, azt ta-

láltam, hogy abban a kereszténység csupán a czimlapon meg a véglapok egyikén, s itt is csak úgy mellesleg érintve, fordul elő. A történet igenis az első keresztény századba esik, de a kereszténységgel egy hajszálon sem függ össze. Lucus a non lucendo. Szintoly illetékesen irhatná valaki: Muhammed, kulturkép a hatodik keresztény századból. Roszhiszemű itész a czimlapon hangoztatott, de a szövegben nem érvényesitett kereszténységet könnyen félrevezetésre magyarázná — engem legalább félrevezetett a czim.

A könyv nélkülöz előszót is, a mi nézetem szerint határozott irányú könyvnél mulasztás, hiány. Az előszó az iró credója s igazolása is egyszersmind. Ha ezzel nem is tartoznék önnönmagának, de tartozik vele olvasóinak, illetőleg vevőinek, kik a könyv létrejöttének indokai s s annak iránya körül tájékozva szeretnek lenni, mielőtt olvassák, illetőleg megvásárolnák a könyvet. A mi a társas életben az önbemutatás, az az irodalmi téren az előszó, vagy a bevezetés. Avagy névtelen irót felmentsen-e az illemnek e szabálya alól incognitója?

Pedig mibe került volna névtelen szerzőnek az irat indokolását s irányát e kevés szavakban előadni: Mainapság az antiszemiták sok bolondot ráfognak a zsidókra, számtalan alaptalan vádat szórnak fejökre, sokat izgatnak ellenök és még inkább vagyonuk ellen, a mi pedig nem jól van. Megakarom mutatni olvasóimnak az ó-korból elővett egy képben, hogy mennyire vádoltattak igazságtalanul az ártatlan zsidók minden időben mindenféle bünről. Megakarom mutatni, mikép a zsidó vagyon elleni izgatás veszélyeztet végre minden vagyont, minden birtokot. Látni fogják végre olvasóim, mikép vetett legyen az isteni gondviselés ama viszontagságos időben véget a zsidóüldözésnek egy igazságos, erélyes kormányos által. S olvasóim ez ódon képet, csupán csak a személynevek változásával, megujitva, felelevenitve szemlélhetik napjainkban, a zsidózavargásokban, előhaladt századunknak nem nagy becsületére.

Pótolván e kevés szóval az előszó hiányát, megismertettük egy csapásra az irat irányát is. Nem polemia az, szerző senkivel sem felesel, ignorálja tökéletesen az antiszemitismust, tárgyalja a maga dolgát merőben tárgyilagos s akként elvontan, hogy tartózkodik még hasonlatot is vonni történetének ideje és a jelen mozgalmas kor között. De hogy ő mégis a zsidókérdésre, azaz bocsánat (de strygis quae non sunt) a mai antiszemitikus forrongásra czéloz, azt minden sorából s egész határozottan tolla megnyomásából, mit a szedő szórt betükkel másolt, ki lehet olvasni. Az eljárás tökéletes összhangzásban van a rejtélyes lovag névtelen, leeresztett szemfödőjével, beköszöntés nélküli megjelenésével.

A t. olvasó lemondva a többiről, beérné jóformán az irat ennyire terjedő ismertetésével és jellemzésével. Én azonban nem akarván veszendőbe bocsátni kitartó olvasásom gyümölcsét, sőt megakarván azt keresztényileg osztani t. olvasóimmal is: ime kivonatos ismertetést adok a könyvről.

Nem is lesz az egészen érdektelen. Fölöttébb tanulságos ez az irat. Belőle ismerni tanuljuk egyrészt, hogy mennyire szabadelvüek, elfogulatlanok, vallástűrők, nemes jellemüek, erkölcsösek voltak már az azon időbeli zsidók is; de másrészt meglep azon sajátságos jelenség, hogy a zsidókat mindamellett már kilencz századdal ezelőtt is vádolták mindarról, a mit ma szór fejükre az antiszemitismus. Kivánatos ismertetést adok még azért is, hogy megkiméljem t. olvasóimtól a költséget, a mit netalán a könyv megvásárlására szánnának. Én ingyen ismerkedtem meg vele. Gratis accepistis gratis date. Az ingyen itt csak nyeremény. De megismerkedni jó vele. Mert mikor még buzgó chinai missionariusaink is érdeklődnek az oczeánon túl, antiszemitikus országos mozgalmaink mellett, illő, hogy annál inkább tájékozva legyünk mi a küzdelem szellemi fegyverei körül is, kik a nyers fegyvereket elég sajnosan untig ismerni tanultuk.

A történet ideje a 37—44 évek Krisztus sz. után,

szinhelye pedig Alexandria, a múzsák akkori menhelye. Ide gyültek a világ minden részeiből bölcsészek, költők, tudósok s képeztek némileg tud. akademiát, melyet museumnak neveztek. Ennek tagja volt Apion sophista is, szintannyira cselszővő, mint nagyravágyó ember, tudományára nézve nagyszájú charlatan, jellemét illetőleg pedig a legelvetemedettebb gaz. Ő beutazta Hellas jelesebb városait, megfordult Rómában is a császár udvaránál s tartott itt is, ott is előadásokat Homerről, maga magát a nagy költő legjobb értelmezőjének hiresztelvén. Munkái azonban elitélő kritikára találtak s Tiberius császár „a világ csörgőjének" nevezte őt el. Hitelét vesztvén, kénytelen volt Rómából távozni s visszajött Alexandriába.

A museumnál betöltendő vala ez időben a megürült elnöki szék, és a többség erre Philót, a zsidó bölcsészt (Philo Judaeus) jelölte volt, mit meghallván ez elnökségre vágyódó hiu Apion, kitört féktelen haragjában az általa gyülölt Philo ellen. Gyülölte ezt pedig azért, mert Philo megvetette a charlatan tudóst s nem találta érdemesnek vele feleselésbe bocsátkozni. „Fattyak vagytok és nem hellenek — odaveté Apion Philo pártjának — ha zsidót választva elnöknek, gyalázatot hoztok a világ első intézetére."

Erre felál a száz éves Euphranor, Apion egykori mestere s többi között e szavakkal dorgálja méltatlan tanitványát: „Miért emeled te ki oly gonosz szándékkal e nagy Philóban a zsidót? Mi közöd hozzá neked, mi köze hozzá a museumnak, lelke vallási szükségeit kiki a maga módja szerint elégiti ki? Mi köze egyáltalában tudomány és müvészetnek felekezethez és fajhoz?" (Ime a modern felekezetlenség s kosmopolitismus.) „A mi pedig a te hellen voltodat illeti: vajjon született hellen vagy-e te?" (Apion született egyptomi volt.)

E jelenet közben belép Apollos, Philo szellemes fia s üzenetet hoz atyjától, hogy ez köszöni ugyan az őt ért megtiszteltetést, de az elnökséget el nem fogadhatja, készülvén küldöttségben Rómába, a szorongatott zsidók számára a császárnál oltalmat keresni. E küldöttséggel meg-

bizatott légyen hitsorsosai átalános kivánatára az alabarchostól. (Ez annyi volt, mint ma az izr. hitközség elnöke.) Vala pedig ez idő szerint alabarchos Alexander, Philónak édes fivére.

Apollos Euphranor irányában ekkép indokolja atyja küldetését a császárhoz: „Nem tudod te, mikép Alexandria görög csőcseléke nekünk zsidóknak alkalmatlan kezd lenni s vágyódik a babér után, melyet egykor a nyers és barbár syriaiak haza hoztak a zsidóüldözésekből? A munkakerülő csőcselék ugyanis, istápoltatva még könyveket iró s müvelést szinlelő tudós proletariatus által is, azt fogja reánk, hogy a delta városrészt lakó s jobbára kereskedést üző zsidók a tengerparton leselkedve, mohón elnyelik a kincseket, melyek a világ legtávolabb részeiből hozatnak Alexandriába, mig a szegény görögök, kiknek már nemes származásuknál fogva a zsidók urainak kellene lenni, éhen halnak s kénytelenek a zsidóknak szolgálni.“ (A mi mai állapotaink.) „Ezen és hasonló gyanusitások a tömeg közé dobva, fellázitják a kedélyeket s nyugtalanitják hitsorsosainkat.“

Euphranor ily körülmények között az elnöki szék betöltését, mint nem sürgőst, elhalasztandónak véli, szerinte sokkal sürgősb „a város különféle nemzetiségi s felekezeti között egy idő óta észlelhető türelmetlenség ellen szóval úgy mint irásban küzdeni, az utczasarkokon türelmet s szeretetet prédikálni s ama önző áltudósok s gonosz sophisták arczáról, kik titkon dolgozva, fajt faj ellen izgatnak s ekkép a háborúk legveszedelmesebbikét előidézni akarják, az álarczot letépni “

A bölcs Philo családjával a városon kivüli a Mareotis tó fölött csöndes magányban élt. Lakát azonban sürűn látogatták szomszédjai. Ezek Philóhoz hasonló férfiak voltak „melegen érző s szellemmüveltség által kitünő zsidók, kik a maguk saját, úgy, mint embertársaik nemesbülésén s tökéletesedésén ernyedetlenül dolgoztak; kik a maguk rajongva szeretett vallásuk és a görög bölcsészet által hirdetett embertestvérülési ethikai tanokat

az életben érvényesíteni, tovább terjeszteni s ekkép a prófétáik által megjövendölt messiási országot megalkotni, igyekeztek, röviden mondva: essenusok, kik a tó körül sürűn laktak."

Itt bővebben leiratik az essenusok rendje, mely fő feladatául tűzte ki magának, a pogányokat zsidó vallásra tériteni, mire nézve bejárták, mint hittéritők az akkor ismert világ mindhárom részét. Se nem vásároltak, sem nem adtak el semmit, hanem a kinek mije volt, abból adott annak, a kinek nem volt. Hogy a pogányokat könnyebben megnyerjék, eltörültek többet Mózes terhes szertartásaiból. Nőtlen életet éltek, de gyermekeket fogadtak. Csak bizonyos próbaévek mulván avatattak fel a keresztség által, (nyilván János keresztelése a bünök bocsánatára) amikor is a felavatandó ünnepélyesen megfogadta többi között azt is, hogy a gonoszt gyülölni, az igazat szeretni s segiteni, a hazug arczáról az álarczot letépni, lelkiismeretét igazságtalan keresettől megőrizni fogja. — (Szerző nagy ügyességet árul el, hogy ép e szigoru erkölcsű zsidókat, és csakis ezeket szerepelteti, mintha Alexandriában egyéb fajta nem is létezett volna.)

Az egyptomi essenusok feje ez idő szerint a kilenczven éves ezüst szakállu Onias volt, Philo egyik legmeghittebb barátja s leghőbb csodálója. Ők ketten együtt buzgólkodtak a derék Apollos nevelésén, ki naponta megfordult Onias czellájában s töltött órákat istenes mestere lábainál. A mi őt Onias házához azonkivül vonzotta, az ennek fogadott leánya, a bájos s szellemdús Doris volt. Ezt évek előtt egyik rendtársa hozta vándorlásaiból Onias házához, mint két éves gyermeket. A leányka övezve volt egy teleirt papiros-szalaggal. Onias elolvasván az irást, könnyezett és azon percztől magáénak fogadta s felnevelte a leánykát.

Apollos és Doris szerették egymást. Ez az irat regényes része. Onias csakhamar észrevette az ifjak kölcsönös hajlamát s inté Dorist, tanuljon jókor lemondani Apollosról, mert ez hivatva van majdan mint, hitterjesztő

terjeszteni Isten országát, azonfelül pedig lehetséges még az is, hogy Dorist talán még életben lévő atyja visszafogja követelni, a mely esetben az összekelésbe való beegyezés ettől fogna függni.

Philo s neje Ismene szintén ismerték az ifjak hajlamát s érdekelték magukat azoknak majdani összekelése mellett. Philo azonban egyik alkalommal bevallja nejének, hogy őt az ifjak szerelme nyugtalanitani kezdi. — „S miért?“ — kérdi Ismene. — „Azért, mert Doris pogány szülék gyermeke.“ — „És ez nehézséget szüljön a szerelmeseknek? kérdi tovább Ismene. — Vajjon az én Philóm a különböző származást (ámde itt vallásküllönbség is volt) házassági akadálynak nézi?“ — „Félreértesz, kedvesem, — válaszol Philo — efféle előitélet nem fér énhozzám. Mózes, a mi nagy mesterünk maga is idegen fajból vett őt. Ruth, a moabita nő, törzsanyja volt Dávid dicső királyi házának.“ (Ime a vegyes házasság zsidó és keresztény között.) „Mi nyugtalanithat tehát“ kérdi ujra Ismene. — „Doris pogány szülék magzatja, anyja elhalt néhány hóval a gyermek születése után, de atyja még él.“ — „S mi tartóztathatná ezt az embert, hogy házunkkal szorosb rokonsági összeköttetésre ne lépjen?“ — „Veleszületett gonoszsága, népünk és házunk iránti gyülölete, mert ez ember neve — Apion.“

Ezt Philo Oniastól tudta, ez pedig Ananiától, a hitküldértől, ki a gyermeket házához hozta. Anania előadása szerint Apion Latopololisban évek előtt egy gazdag görög özvegy leányát, Tryphosát, pénze kedvéért nőül vevén, azt az özvegy halála után annyira gyötörte s kinozta, hogy őt halálos ágyra hozta. Ekkor összekaparván nejének minden kincseit, ott hagyta őt csecsemőstől, kiről azután sem gondoskodott többé. Anania ismerte volt Latopolisban Apiont s annak családi életét.

Alexandernek, az alabarchosnak is volt Tiber nevü fia, de ez épen ellenkezője volt Apollosnak. Tiber valóságos arszlány, felületes, mozgékony, könnyelmű, élczes, tele görög frivolitással. Szinház, circus, hippodrom, lár-

más mulatságokban, magasb hellen körökben szeret mozogni. Zsinagogába nem jár, népe történetét nem akarja tanulni, azért vakon hisz Apion rágalmainak, ócsárlásának. Szégyenli zsidó származását, kész minden perczben lemondani hitéről s nemzetéről, melyről annyi gonoszt irt és szónokolt Apion, kit pedig a müveltebb alexandriai osztály, úgy, mint a nép is oraculumnak tartanak. Tibert egyébiránt csak anyja engedékenysége s hiusága hozta ennyire. A jó Apollonia fiát álmában látta már magas állami hivatalokban.

Előfordul a könyvben egy jelenet, hol Tiber és Apollos hevesen feleselnek egymással. Apollos Tibert jobb utra, helyesebb nézetekre igyekszik tériteni. E feleselésből azt tanuljuk többi között, hogy már akkor is gyanusitották a zsidókat tisza-eszlárféle büntényekről.

„Én ismétlem — igy szól Tiber Apolloshoz — te nem ismered azokat a hajmeresztő vádakat, melyek a zsidóság ellen felhozatnak.“ — „Sőt untig — válaszol Apollos. — „A régi káposzta az csak, mely most ujra felmelegittetik.... Apion a maga méregnyálával piszkitja népünk tiszta eredetét és a többi otrombaság között azt is fogja reánk, hogy mi szentélyünkben szamárfejet állitottunk fel, melyet imádunk. Továbbá, hogy mi elfogunk valamely görögöt, hizlaljuk egy évig, azután erdőbe viszszük, leöljük s testét nagy ünnepélyesen feláldozzuk, mire beleiből valamit izlelve, gyülöletet esküszünk a görögöknek.“ — És tovább mondja: „Ha vannak mégis a város müveltebbjei között, kiknek itéletét Apion vad lármája elhomályositotta volna: úgy ezeknek üsd fel sz. könyveinket, hadd győződjenek meg az ellenkezőről. Üsd fel csak bibliánkat s azonnal az első lapok szolgáltatnak csalhatatlan fegyvert elleneink ellen. Mutasd meg nekik mikép törvényeink már ama ős időben, melyben a világ tele volt még erőszakkal, tiltották szigoruan magát az állatvérrel való élést is, miszerint igy annál nagyobb undorral töltsenek el bennünket minden vérontástól. Mutasd meg nekik a számtalan törvényt, melyek a legtisztább em-

berszeretetet lehelik. Mutasd meg nekik, mikép törvényeink parancsolják, hogy szeressük felebarátainkat mint önnön magunkat, hogy ápoljuk az idegent s szeretetet tanusitsunk iránta; hogy törvényeink tiltják gyülölni még az egyiptomiakat is, kik pedig népünket századokon át szellemileg s testileg igázták s gyötörték; hogy törvényeink még az állatok s növények iránt is gyöngédséget parancsolnak, miszerint ez által annál inkább megszokjunk felebaráti szeretetet gyakorolni, minden igazságtalanságtól tartózkodni s vagyonunkat embertársaink javára forditani. Mutasd meg nekik mindezt s merészeljék azután népünket szeretetlenségről, törvényeinket keménységről vádolni; ama törvényeinket, melyek még az állatokat s növényeket is annyira gyöngédséggel s szeretettel ölelik, és az embert már zsenge korától kezdve szelidségre s szeretetre szoktatják! Merészeljenek ezek után embergyilkolóknak nevezni bennünket.“ Maga Philo szavai de humanitate. — (Ám Rohling sem vádolja Mózes törvényét, hanem a Talmud tanait.) *Várnai.*

(Folyt. köv.)

VEGYESEK.

(Páli szent Vincze, mint az egyház összes jótékony intézeteinek védnöke.) XIII. Leo pápa ő szentsége a franczia püspöki kar és hivőknek kérelmére 1883-ban az összes francziaországi jótékony intézetek védnökévé nevezte ki sz. Vinczét s ezt az ir püspöki kar kérelmére, később Irországra is ki terjesztette. Ezen esztendőben pedig, midőn az egész katholikus világ püspöki kar kérelmével járult ő szentsége elé, esedezvén, hogy e kiváltságot az összes katholikus jótékony intézetekre kiterjesztené, ő szentsége e kérelmet teljesitvén, legujabban páli szent Vinczének

védnöksége alá helyezte az összes jótékony intézeteket. Szent Vincze tisztelői bizonyára örömmel fogadják a szent atyának eme kegyes intézkedését, mely egyuttal buzditásul fog nekik szolgálni a keresztény szeretet cselekedeteinek gyakorlásában. Ugyanezen alkalommal időszerűnek tartjuk fölemliteni, hogy szent Vincze tiszteletét hazánkban előmozditandó, Galambos Kálmán missiótársasági áldozó pap magyarra forditá Galura Bernát, egykori brixeni püspöknek kitünő munkáját, mely „Páli szent Vincze élete czim“ alatt Esztergomban jelent meg lapunk kiadásában s ugyanitt akár előfizetés, akár szentmisék elvégzéseért kapható. A kitünő munka különösen missiók alkalmával igen hasznos olvasmányul szolgálhat a népnek, de paptársaink is nehéz hivatalukban igen sok gyakorlati utmutatást, szomoruságaikban sok vigasztalást merithetnek belőle.

(Van szerencsém jelenteni,) hogy ily czimű munka jelent meg: Fragmenta Syntagmatis. Concinnata per Joannem Ev. Zádori Doct. Theol. Canon. Theol. E. M. Strigoniens. Secundis curis auctoris. Cum Permissione ordinariatus. Strigonii apud Gust. Buzárovits. Budapestini apud Carolum Knoll. 1885. Nagy nyolczadrét, 63 lap. Ára postán bérmentve küldve 80 kr. Tartalma három taglalat, melyek az ágazatos hittanhoz tartoznak, t. i. a bold. Szűz M. szeplőtelen fogantatása, Jézus Szivének imádása és Krisztus valóságos jelenlétéről az oltáriszentségben. Jeligéje ezt eképen fejezi ki:

Aurum, Thus, Mirrham gestant tria munera reges;
Flecte gradum Lector, tria nos quoque dona feramus:
Auro magnifices puram sine crimine Matrem,
Tum Cordi Jesu tribuemus thuris honores,
Myrrha colet Corpus, panis sub nube verendum.

† †

Jelen munkájában szerző bucsúzik a t. közönségtől, mely csaknem 30 évig méltatta iratait figyelemre; s fájdalommal jelenti, hogy az ágazatos hittant nem adhatja

ki, mint tervezte, mert szemfájása miatt kénytelen az olvasás-, irástól tartózkodni. Habár a szakaszok nagyrésze kész, jelen alakzatban a t. közönség elé nem léphetnek s gyökeres átdolgozáshoz fognia váltig lehetetlen.

(Irodalmi dolgok.) 1. A budapesti egyetem hittani kara, kiadja Pázmány Péter minden munkáit. Sikert kivánunk a nagyszerű vállalatnak. — 2. Fonyó Pál ujra kiadja: Hitelemzéstanát. Ára 1 frt 20 kr.; mely Kalocsára küldendő. Miután többb tanintézet kézikönyvül elfogadta, tömeges megrendelésnél 20-% leengedés történik. — 3. Tájékozás a csillagos égen. Irta a művelt közönség számára Dr. Cserny Béla tanár. Gyulafehérvár 1885. Nyolcz. 144. lap. Ára 80 kr. A világ egyetem vonzó leirása, mely az olvasóra jótékony hatással lesz; én is azonnal kezdtem olvasni és lekötött, de a nyomdai festék némely helyen oly halavány, hogy belefájdult a szemem. Szerző jobb nyomdát érdemel. — 4. A szabadkőmüvesség czélja és rendszerei. Irta Dr. Beuren Ottó. Forditotta Rózsa József magyarbánhegyesi lelkész. Szeged, 1885. 184. lap. — A szabadkőmüvesség annyira elterjedt társadalmunkban, hogy jelenleg az emberiség nagy része, ha tényleg nem is, de gondolkozásmódra a kőmüveseket követi. Megjelent e mű évek előtt czikksorozatban a Scheeben által szerkesztett „Periodische Blätterek"-ben; csak hogy a szerző művét önállóan kibővitve adja a közönség elé. A munka igen időszerü. — 5. Jó olvasmány. Irta Vágásy Gyula jászfényszarúi segédlelkész. Budapest. Ára 4 kr. Kapható a szerzőnél. Helyes irányban, élvezhetően irt könyvecske, melyet a szerző a hiveknek a földi élet egyik utmutatójául ajánl. A fejezetek: Isten valóban létezik. Az Istent nem szabad rosszról rágalmazni. Kikre bizta Isten az igaz vallás javitást? A vallási elüljárók szükségesek. A szentirás habár nagyon fontos, de nem egyedül utmutató az igaz vallásban. A törvényes egyházi elüljáróság fölött Isten őrködik abban, hogy az igaz hitet hamisitatlanul föntartsa. Kik az apostolok jogos hivatalbeli utódai? Megjegyzendők. — 6. Nachtgebet meines Lebens. Von Alban

Stolz. Nach dem Tode des Verfassers ausgegeben von Schmidt. Freiburg, 1885. Nyolcz. 276. lap. Érdekes mint minden müve a halhatatlan népirónak. — 7. Das kostbare Blut Jesu Christi. (Ima és elmélkedéskönyv Julius hóra.) Von Jos. Schneider, Redemptorist. Pustet 1885. Második kiadás. Tizenhatodrét 568. lap. Ára 1. mark 80 fillér. — 8. Florilegium, seu fasciculus Precum et excercitiorum, quae, florum ad instar, collegit ac in Sertum redegit, sacerdos dioecesis Brugensis. Accedunt notiones scitu perutiles circa opera pia praestantiora, praecipuaque sodalitia indulgentiis ditata. Ára 2.50. Szebben kötve 3.50. Kiadta a Szent Ágoston társulat Lilleben, de bárhol kapható. Ugyanott megjelent: — 9. Juris Cononici et Juris Canonico-civilis compendium, praelectionibus accommodatum quas in Seminario Brug. habuit P. De Brabandere, Juris Can. Lic. in Univ. cath. Lovan., Eccles. Cathedr. Brug. Can. hon., et D. D. Brug. Episc. Vicar. gen. Editio tertia, recognita et aucta. 2 vol. Ára 15 frt. — 10. Ezen czég vagy 20 féle kath. naptárt is ad ki, czimeik ilyenek: Calendrier de St. Domnique, Benoit, azután sz. Teréz, Alfons, Jézus Szive, sz. Ferencz s igy tovább. A képek rendesen sikerülnek.

(Lourdes.) Hazánkban folytonosan terjed a lourdesi csodák tisztelete; versenyeznek egymással a hitközségek, melyik bir szebb oltárt kiállitani a B. Szűz tiszteletére. Jul. 12. Udvardon (Érsekujvár mellett) avattatott fel az oltár, melyet egy gyönyörü jelenési barlang környez. A hivek közadakozásból épitették az ezer frtos oltárt. Egyes földmüvesek adtak 120, 80, 40, ftot, a kis gyermekek 3 krajczártól fölfelé. Az udvardiak hódolata a sz. Szűz iránt igen régi; szálai 1309-ig terjednek, amikor itt egyházi zsinat tartatott, hol a délesti harangozás a Sz. Szűz tiszteletére, az egész országban elrendeltetett; itt van a szép kálvária, melyet országos ünnepélyben felavattak 1860-ban. Hozzájárult, hogy a felavató apát-kanonok Meszlényi Gyula, Lourdesben járt s a helyszinen érezte azon édes érzelmeket, melyeket a „Szeplőtelen“

tisztelőinek bő mértékben osztogat; ezek befolyása alatt tartotta harsány hangon elmondott lelkes beszédét, mely mennyországi villanyossággal járta át hallgatói lelkét; mert eme titok tisztelete azon állapot sejtelmeibe emeli a „siralomvögy“ lakóinak lelkét, melyben voltak ősszüleink a paradicsomban, a bűnbeesés előtt. Az eredendő bűn nagy titok, de meggyőződünk igazságáról, mikor Isten kegyelmével megigazulván, szembetünőleg kiemelkedünk a siralomvölgyének, lehangoló, átoklehelő ködéből. A buzgalmas község áldottszivü lelkipásztora Kertész Ignátz pápai káplány.

(A házassági elválások statistikáját) közli a „Jourl. de Genève,“ mely szerint 1876. évi január 1-től 1883. év végeig Svajczban 7775 házasság bontatott fel. A 15,500 elválasztott házas felek közül 5774 ismét uj házasságra léptek és pedig nagyobb részök még ugyanazon esztendőben, melyben az elválás megtörtént. Az elválasztottak aránya, kik ismét uj házasságra léptek ijesztő módon növekedik; 1876-ban 3162 és 1883-ban már 4154 voltak. Azon európai államok között, melyek a házassági elválásokról statistikát vezetnek, a legnagyobb számot Svajcz tünteti föl, itt minden 10,000 lakosra, 184 elválasztott férfi, és 171 elválasztott nő esik. Ugyanezen számra Szászországban 138 férfi, 134 nő esik, Thüringiába 77 és 73, Dániában 68 és 61, Poroszországban 56 és 58, Magyarországban 51 és 44, Würtenbergben 37 és 44, Hollandiában 25 és 23, Badenban 24 és 20, Bajorországban 21 és 18, Elszász és Lotharingiában 15 és 12, Svédországban 6 és 15, Angolországban 3 és 2, Norvégiában 2 és 3. Ha igaz, amint az is, hogy a házasságnak tiszteletben való tartása az államok erkölcsi erejének és általában a közerkölcsiségnek mérve, ugy az uj kor törvényhozóit, kik a fölbonthatósági törvényekkel boldogitották az államokat, nagy felelősség terheli Isten és emberek előtt. E statistikából látjuk, hogy hazánkban is mennyire megszaporodtak a házassági elválások — az ujbb aera alatt. Megjegyzendő még, hogy az elválasztottak, vagyis jobban mondva, a házasság

fölbontóknak legnagyobb része protestáns, kik ugyancsak fölhasználják „az evangéliumi szabadságot.“ Bizony szomoru statistika s protenstáns atyánkfiai büszkék lehetnek rája.

(Palmieri S. J.) hires hittaniró, kinek már több munkáját bemutattuk, legujabban kiadta egyik müvét, mely kőnyomatban már 10 év előtt megjelent s mi is egynehányszor idéztünk. Czime: De gratia divina actuali. Galopiae, (Gülper, Holland) 1885. Nyolcz. 556 lap. Ex officina libraria Alberts. Palmieri e müvét még Rómában irta, azóta háromszor javitotta, mig elvégre betűsajtóba került, s örvendve fogadja a tudós világ. Szerző most biblicumot tanit a mastrichi jézusrendi collegiumban. Amit P. eddig irt, az mind alapos, jól átgondolt és szabatos munka. Tartózkodik a köztudatos érvelésektől, habár azok a Cursistáknál (kézikönyvirók) hagyományosak lettek, hanem inkább uj oldalakat keres fel, s ugy érvel, hogy a meggyőződést eszközli. Nagy tudós és mégis világos. Ami fő, nem ijed meg semmiféle nehézségtől, addig mérlegeli, forgatja, fényesiti, mig föl nem tárja. Az ugynevezett fél válaszokkal meg nem elégszik, gyökeresen old fel mindent. A jelen munka öt részre oszlik. Az I. a kegyelem és akarat közti viszonyt fejtegeti; és hogy az üdvösséges cselekedet végrehajtó princzipiuma, az isteni kegyelemmel telitett emberi akarat; ilyképen a foganatos kegyelem az, melybe a lélek beleegyez. A II. fejezetben kimutatja, mit tehet a természet kegyelem nélkül, mert nem minden természetes cselekedet bün, amint Luther állitotta. A III. fejezetben tárgyalja a kegyelem ingyenes voltát. A IV. fejezetben értekezik a foganatos kegyelem mivoltáról. Itt a szentirásból oly élesen vagdalja a thomistákat, (jobban mondva Banezistákat), hogy végső vita szónak merném e tárgyban mondani. Azután jő a tridentinum, itt hasonlag tönkre teszi a Trid. azon szavaival: „neque posse dissentire si velit“ (sess. VI. can. 4); mert ezen határozat szembetünőleg bizonyitja, hogy az akaratnak szabad: praesente gratia dissentiálni, tehát in sensu

composito;* mert hiszen: dissensus a gratia absenti, fonákság. Ép oly világosan bebizonyitja, hogy a thomismus sem sz. Ágostonra, sem sz. Tamásra nem támaszkodhatik, mert ezek a szabad akaratnak ép oly terjedelmet tulajdonitanak, mint a Molinismus; csakhogy a fogalmak ruganyos volta miatt hol ide, hol oda csavarják. Az V. fejezetben taglalja, miképen osztja Isten a kegyelmet, s itt feltünteti, hogy minden eszes lény, még a legátalkodottabb ember is kap kegyelmet, de mértéke különböző. (Zeitschrift für Theologie, Innsbruck 3. füzet.)

(Stepnyok) orosz tudós „Russia sotterranea" czimű művében a forradalmi férfiak jellemzését irta meg. Irálya szép, költői, de tartózkodik a teljességtől s igy történetei hiányosak, mert fél, hogy ha mindent kiirna, elárulni tartott. A nihilisták számát több száz ezerre teszi, talán egy millió; de ezen szám, ugymond, naponkint növekszik. A nihilista szóra azt jegyzi meg, hogy Turgenjeff gondolta ki, s kezdetben 1860—1870 években, csupán bölcsészeti értelme volt, mennyiben jelentette az ember tökéletes függetlenségét mindentől, még Istentől is, tehát atheismus. Isten ellen is csakugy küzdöttek, mint egy átalánosan

* *Sensus compasitus* (kapcsolva érthető) est, quando duae significationes (praedicati et subjecti) eodem tempore possunt simul in eodem contistere, E. g. studens est sedens. Midőn az alany és állitmány közt nincs akkor, ahogy kimondatik, ellentmondás. *Sensus divisus* (elváltan érthető) quando id quod significatur per subjectum et praedicatum, nequit eodem tempore consistere, sed potest diverso; quia in subjecto obest potentia in aliud. E. g. Qui sedet est stans. — Avis quiescens volat (tehetségileg, per potentiam.) És igy sensu diviso, igaz, stans est sedens. Ide tartozó példák: „Stetit unda fluens." „Coeci vident, claudi ambulant (járnak sensu diviso, miután t. i. iraik megerősödtek.) A thomisták mondják, hogy az ember potest dissentire quando non adest gratia effiicax, tehát in sensu diviso; sed voluntatem motam a gratia in sensu composito non posse dissentire. Ez nyilván a Tridentinumba utközik, mely a kegyelem által erősitett emberről mondja, hogy ellenkezhetik a kegyelemmel, potest dissentire.

elfogadott vélemény, eszme ellen. Magyarázatul hozzáadták, hogy ez a valódi individualismus, amennyiben az egyén egészen független és szabad az Isten, egyház, család, állam által hirdetett kötelességektől. A nihilismus — az akkori definitiók szerint — az erkölcsi despotismustól való szabadulás. Ezen első küzdelem (a vallás ellen) egy rohammal befejeztetett, mert nincs ország, mondja szerző, hogy a müvelt közönség oly kevéssé lenne vallásos, mint Oroszország. A mult nemzedék is csak szokásból volt keresztény, mihelyt a természettudományokat anyagelvileg kezdték tanitani, legott elpártolt a ker. vallástól. 1870 óta a nihilismus immár socialistikus mozgalmat jelent, s egyenlő az anarchista jelzővel. Érdekes azon kijelentése, mely szerint maga az orosz kormány, nemcsak negative (zsarnoksága által) hanem positive is oka a a nihilismusnak. Ugyanis midőn az orosz nép müveltségének előmozditásáról volt szó, az ötvenes évek elején (sőt a negyvenes években is) sok külföldi, főleg német tudóst hoztak az országba. Ámde ezeknek a jogot nem volt szabad meg említeniök sem, a történelmet is csak ugy adtak elő, a hogy az udvari történészek megszabták, s ebből is a lehető legkevesebbet. Hanem a természettudományokat a legnagyobb mértékben irták elő, miután ugy hitték, hogy ezek egészen ártatlanok az államra nézve. Felhozatott ugyan, hogy a vallásra nézve (mely megcsontosodott szakadár vallás) ártalmas lehet a behozott atheismus, ámde ezzel nem gondoltak, teljes dühhel kezdték az anyagelviséget prédikálni. Most is az internationalis könyvtár egyetemesen elterjedt olvasmány, hol Darwin az evangelista. Ezen irány azután megteremtette a politikai nihilismust, s most élvezik az anyagelviség eredményeit. Tehát Oroszország nihilistikus bajai a hitetlenségből származnak.

Szerkeszti: ZÁDORI JÁNOS.

Előfizetési dij egész évre 6 forint osztr.-m. ért.

Esztergom, 1885. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

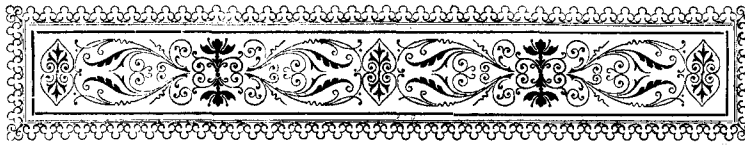

DR. MAJER ISTVÁN
irói jubileuma.

(Folytatás.)

Mint fentebb érintettük, a rajzban már papnövendék korában szép előmenetelt tett volt. A metszésben is már akkor gyakorolta magát. A „Honi nyelvgyakorló egyesület“ pecsétje, mely fejlő rózsabimbó volt e szavakkal: „Fejlik idővel“, az ő kezeiből került ki.[1] E pecsétnyomó azonban márványba volt vésve. Rézbe metszni Pesten tanult.

Gyakrabban fordulván meg bizonyos Kapisztrán nevű sz. Ferenczrendű atya czellájában, ki jeles rézmetsző volt, elleste tőle e mesterséget. Kezdetben nagyon primitiv eszközökkel: csizmadia-árral, varrótűvel dolgozott, nemsokára azonban megszerezte magának a szükséges műszereket és kitartó gyakorlata által oly ügyességre tett szert, hogy nemcsak a „Regélő és Honművész“, a „Tudományos Gyüjtemény“ lapokat és a pesti növendékpapság „Munkálatait“ díszitette metszeteivel, hanem szent képeket is készitett, melyek nagy tetszéssel fogadtattak az országban.[2]

A sokoldalú tevékenység szárnyain gyorsan reppent el az idő, mely alatt felszenteltetésére kelle

[1] E pecsétnyomó az egyesület feloszlása után a pesti növendékpapság tulajdonába ment át. Sokáig használták is és maig is birják. — V. ö. Idéz. Emlékkönyv. 36. lap.

[2] Először 12000, másodszor 22000, majd 1845-ben 100.000 példányban jelentek meg sz. képei. — Tanodai Lapok. Pest, 1863. VIII. Évfoly. 32. szám.

várakoznia. A fontos lépésre nagy gonddal elkészülvén, 1836. évi augusztus hó 29-én,[1] gróf Nádasdy Ferencz váczi püspök (később kalocsai érsek lőn) által Váczott egész egyedül szenteltetett fel az esztergomi főmegye részére, mely ekkor Rudnay Sándor hgprimás 1831. szept. 13-án történt halála óta árva volt. Első sz. miseáldozatát Szaniszló Ferencz kalauzolása és két növendékének szolgálata mellett szeptember 8-án, Kisasszony ünnepén, Pesten az egyetemi templomban mutatta be szerény csendben a Mindenhatónak. Koszorúleánykák b. Sennyey Pannika és Vidámka valának. Jelen volt az egész magas család, jelen mostoha anyja, Sándor testvére és barátainak nagy száma.

Régóta vágyván az Úr szőllejébe, nagy volt öröme, midőn rövid idő mulva 1836. okt. 9-én megérkezett a dispositio, mely őt Muzslára (Esztergom m.) szólitotta. Örömét fokozta azon körülmény, hogy rokoni körbe, nagybátyjának Tillmann Mihálynak oldala mellé jutott.

A kinevezés vétele után elhagyta Pestet, hogy elfoglalja uj hivatalát, melyet a legnagyobb lelkiismeretességgel, példás pontossággal ügyekezett betölteni. Templom és iskola egyaránt buzgó papot és fáradhatlan tanitót birtak személyében. Sohasem lépett szószékre anélkül, hogy sz. beszédeit rendszeresen ki ne dolgozta volna. Az iskolára különös gondot forditott. Nemcsak szorgalmasan végezte annak körébe eső teendőit, hanem mint képzett és lelkes pœdagogus, megragadott minden eszközt, hogy az iskola összes viszonyait rendezze, javitsa, tökéletesítse. Hivatalos teendői után fenmaradt idejét olvasással és minden irányú önképzéssel töltötte, folytatván egyszersmind irodalmi tevékenységét is, melynek gyü-

[1] Az esztergomi főmegye névtára felszenteltetését 1835. aug. 29-ére teszi. — L. Schematismus Cleri Archidiœcesis Strigoniensis. 1885. 228. lap. Ez évszám nyilván sajtóhiba.

mölcseit a Sion, Regélő és Honművész s Jelenkor az időszerinti tekintélyes lapok hasábjai őrzik. A falusi élet és sok munka nem volt terhére. Kedvező egészségnek is örvendett mindaddig, midőn 1837 év tavaszán nagy bucsujárást vezetvén Sasvárra, annyira meg nem hütötte magát, hogy csökönös torokbajt és oly fejszédülést kapott, hogy minden nyilvános fellépés, mint prédikálás, énekes mise — főleg magasabb szószékről, vagy emeltebb oltárnál — terhére esett.

Szorgalma és sokoldalú munkálkodása nem maradhatott titokban és buzditó elismerés nélkül. Nem egészen két év lefolyta után 1838. junius 12. „ex obtutu laudabilis suæ applicationis" Esztergomba, a belvárosba küldetett segédlelkészi minőségben.

Mily lelkes odaadással, fáradhatlan hivatalbuzgalommal töltötte be ez ujabb állásának kötelmeit, bizonyitsák munkássága egyik szemtanujának teljes elismerést tartalmazó eme nemrég mondott szavai: „Ismertem ő méltóságát mint fiatal embert, igazabban nem is, mint fiatal embert, mert ő már ifjuságának virágzó korszakában 23 éves korában az irodalmi térre lépve, mint kiképzett komoly férfi kezdte élete pályáját. Négy évvel később Esztergom kir. városába lőn segédlelkészül kinevezve. És miután mint káplán, egyszersmind katechétája vala az elemi iskoláknak, én pedig mint az időszerint városi tanácsos és kapitány, egyszersmind az elemi iskolák igazgatója valék, volt alkalmam vele hivatalosan érintkezni nemcsak, de egyszersmind kedves megnyerő modora és szelid bánásmódja miatt becsülni tanulni."[1]

Négy éven keresztül működött Esztergomban, midőn 1842. év szept. 17-én Kopácsy József hgprimás által az ujonan felállitott tanitóképző intézet tanárává lőn kinevezve.

[1] Meszéna János ügyvéd beszéde Majer István arczképének leleplezése alkalmából az esztergomi kisdedóvó egyesület nagy termében. L. Esztergomi Közlöny. 1885. VII. Évf. 25. szám.

Kopácsy József 1841. évi egyik körlevelében nyilvánitotta már ama szándékát, hogy mint püspöksége alatt Veszprémben, úgy most Esztergomban is fog tanitóképző intézetet létesiteni.

Majer István, kinek a tanitás azon időtől kezdve, hogy növendéktársainak rajzórákat adott, eszményét képezte és a népnevelés sz. ügyének előmozditását életczélul tüzte ki magának, a jelzett nyilatkozat és paptársainak rábeszélései által bátoritva, felajánlotta a lelkes főpapnak szolgálatait. Kopácsy József látható örömmel vette a jelentkezést és terve megvalósitásának egyik fontos kérdését megoldottnak tudván, alig egy év leforgása alatt megnyitá az intézetet és Majer Istvánt 1842. szept. 17. annak tanárává nevezte.

Az intézet 1842. év november 2-án adatott át rendeltetésének. Megnyitásának alkalmával Majer István emelkedett beszédet mondott, melyet tartalomgazdagsága miatt több lap közölt és a herczegprimás meghagyásából külön is kiadott.

Kineveztetésével változott ugyan működési köre, de ugyanaz maradt pontossága, lelkiismeretessége és buzgalma, úgy hogy követendő mintakép gyanánt áll e pálya munkásai előtt.

Tanári eljárásában főelve volt, hallgatóit nemcsak elméleti ismeretekre vezetni, hanem a praktikus életre előkésziteni úgy, hogy a szó valódi értelmében ne csak képzett tanitókká, hanem igazi népnevelőkké váljanak, kik magasztos hivatásuk iránt őszinte lelkesedéssel viseltessenek!

E czélt elérni az akkori körülmények között — nem volt könnyü feladat. A képezde növendékei a legheterogenebb elemekből állottak. A legkülönbözőbb előkészültséggel és előélettel, korra nézve egymástól jó távol álló egyének jelentkeztek. A serdülés éveiben levő ifjak mellett férfiak találkoztak, kik mint családos emberek az élet küzdelmei közepette nem-

csak nem tartottak lépést a kor haladásával, de sőt régóta feledésnek adták át azt is, mit gyermekkorukban nagy nehezen elsajátitottak.

Majer István éles tekintetével csakhamar átlátván a helyzet nehézségeit, komoly ügyekezettel fáradozott oly rendszer megállapitásán, mely eredményhez vezessen. Bold. Rendek József tanártársának azt ajánlotta tehát, hogy tanitványaikat az elemi iskolás gyermekek módjára kezeljék.

E megállapodáshoz hűen, mig Majer István, mint a nevelészet tanára, növendékeit illedelmesen ülni, állni, járni s általában, mint a gyermekeket szokás, illő magaviseletre tanitotta, addig Rendek, mint a többi tudományszak és módszertan tanára, az ABCzével, szabályos olvasással, irással stb. kezdette előadásait. A terv kitünőnek bizonyult. Egy hónap alatt — legalább a főbb dolgokat illetőleg — egyenlő képzettségű egyénekkel állottak szemben úgy, hogy siker reményében kezdhették meg a rendszeresebb és alaposabb előadásokat.

Mennyire lebegtek Majer István szemei előtt a régi közmondás: „Non scholæ, sed vitæ discimus“ szavai, leginkább kitünik rajztanitási módszeréből, melyet sokkal érdekesebbnek tartunk, hogysem röviden meg ne ismertetnők.

Jelenleg a rajztanárok többnyire mintalapokat adnak a növendékek elé és ezeket másoltatják. A minták leginkább virágokat, diszitményeket, emberfejeket, kisebb tájképeket, állatokat stb. tartalmaznak. E tárgyak azonban bármily jók legyenek is azokra nézve, kik a rajzban magasabb tökélyre akarnak emelkedni, nem mondhatók egészen megfelelőknek — leendő néptanitók számára, kiknél első sorban arra kell törekedni, hogy határozott ügyességgel birjanak azon ismeretekben és képességekben, melyekre a gyermekeket vezetni hivatvák. Már pedig az érintett mintalapokhoz hasonló rajzokig nem jutnak az elemi

iskolák növendékei. De nem is képző az ily rajztanitás, mert legfeljebb a szemmértéket gyakorolja és a műérzéket fejleszti, holott tulajdonképen az összes szellemi tehetségek fejlesztésére kell irányittatnia.

Majer István tehát a pædagogia helyes elveinek megfelelőleg úgy kezelte a rajztanitást, hogy általa a növendék összes tehetségei: értelme, képzelete, ízlése, gondolkodása, itélete, a helyes és jó iránti előszeretete fejlesztessenek és hogy az különösen a leendő néptanitó szempontjából — hasznos gyakorlati oktatássá váljék.

E végre mindenekelőtt különös figyelmet és gondot forditott a legváltozatosabb vonalak rajzolására. A vonalakból azután egyszerű tárgyakat (pl. asztalt, ajtót, ablakot, ágyat stb.) állittatott össze. Hasonlókép járt el a körökkel is. Ekként a növendékek önkéntelenül tanultak figyelni, különböztetni, kombinálni, határozni, itélni, következtetni; fejlődött izlésök; megszerették a helyeset és szépet, szóval a rajz e módszer folytán az összes szellemi tehetségek fejlesztésének hathatós eszközévé vált.

Midőn aztán a képzőintézet növendékei kellő ügyességre jutottak már a rajzolás elemeiben, a jelzett geometriai alakok gyakorlati alkalmazására vezette őket különféle épitészeti tervrajzok készitése által. — Először a tantermet mérette és vetette fel; majd lakásaikat kellett tervszerűleg lerajzolniok méretek szerint; mig végre kisebb-nagyobb épülettervek készitésére ment át — utasitásokat adva a költségvetések kidolgozására nézve is.

Általában véve igen nagy gondot forditott a rajztanitásra. Meg volt erősen győződve, hogy a rajz a legfontosabb s leghasznosabb nevelési és tanitási eszközök között foglal helyet. És méltán! Mert a rajz ügyesiti a szemeket és kezeket; tápot nyujt a képzeletnek, fejleszti a szépérzéket és befolyással van az erkölcsiségre is. Azért mondották már a régiek:

„Didicisse fideliter artes, emollit mores, nec sinit esse feros.“ Göthe szerint a rajztanitás egyik részét teszi a nevelésnek, mert a dicső természetet észlelni, ismerni, szeretni s belőle örömeket meriteni tanit. Tudós nevelészünk Lubrich Ágost pedig határozottan állitja: „Mig a rajzot egész lélekkel fel nem karoljuk, addig hiába várjuk a jobbat.“[1]

A rajz ily nagy jelentőségénél fogva, lehetetlen teljes elismeréssel nem adóznunk azon buzgalomért, melyet e tárgy érdekében és különösen az egyszerű épitészeti rajznak meghonositása és szorgalmazása körül kifejtett. Mert hogy a néptanitó ilyetén ismeretei nagy befolyást gyakorolhatnak köznépünk sanyarú lakásviszonyaira, azt bizonyitgatni fölösleges. Nemcsak alaposan képzett tanára, fáradhatlan vezetője, hanem valóban lelke és áldása volt az esztergomi tanitóképző intézetnek. Sikerdús tevékenységét bizonyitja az országos hir, melyre az intézetet emelt úgy, hogy a messziről sereglett növendékek az első évi létszámot a harmadik évben annak kétszeresére emelték. Ritka szakértelméről tanuskodhatik azon körülmény is, hogy Nedeczky Katalin, ki az időszerint tekintélyes nőneveldét birt Esztergomban,[2] intézete igazgatói tisztének elvállalására Ünnepeltünket kérte fel.

Képezdei tanárkodása alatt bokros teendői daczára igen nagy irodalmi munkásságot fejtett ki. Sőt mondhatjuk, ez időszak képezi e nemű tevékenységének fénykorát. Eltekintve u. i. attól, hogy az időszaki sajtó organumai sűrüen hozták tartalmas czikkeit, értekezéseit, könyvismertetéseit, birálatait, utirajzait; eltekintve ez idő körül irt kisebb önálló dolgozataitól, maradandó becsű müvei, nevezetesen a: „Népneveléstan“; a „Liturgika“; „A rézmetszészet

[1] Garamszeghi (Lubrich) Ágost. Neveléstudomány. Budapest. 1878. Hunyadi M. intézete. III. kiad. IV. köt. 454—458. lap.

[2] A jeles intézet, mely huzamos ideig szolgált Esztergom és vidéke n nevelésének sz'nhelyéül — talán nem lesz érdektelen megjegyeznünk — a főtéren, a mai Tauberféle házban volt elhelyezve.

műtana" és műveinek koronája: „A magyar képezdék reformja" — mind képezdei tanárkodása idejében láttak napvilágot,

„Népneveléstana" a legjobb kútfők nyomán, hazai viszonyainkhoz alkalmazott jeles tankönyv gyanánt üdvözöltetvén az összes sajtó által, csakhamar általánosan kedvelt kézikönyve lőn képezdéinknek. Mint a maga nemében első magyar munka, Esztergom vármegye közgyülése által 1845. október 28. az ország minden hatóságának figyelmébe ajánltatott és a megye által minden tanitó számára saját házipénztárából vásároltatott meg. Egy szláv irodalmár, Csaban András, 1846-ban tót nyelvre forditotta, hogy a tót képezdék is tankönyv gyanánt használhassák.

A „Liturgika" koszorúzott pályamű. A pesti tud. egyetem hittani karának és az ország hg.-primásának kedvező ajánlata folytán u. i. V. Ferdinánd legfelsőbb határozatával 1847-ben 400. p. frt. jutalomra érdemesittetett. Egyidejüleg az összes hazai tanitóképzőintézetek számára tankönyvül iratott elő.

Kitünő és irodalmunkban maig is páratlanul álló munka: „A rézmetszészet műtana." Eredetileg felolvasás volt, tartva Sopronban 1847. augusztus havában a természetvizsgálók VIII. gyülése alkalmával hg. Eszterházy Pál jelenlétében. Sőt, hogy a munka keletkezésének történetét hűebben adjuk, meg kell jegyeznünk, hogy rég készült értekezés volt már akkor, midőn élő szóval előadatott.

„Tiz év előtt egy értekezést irtam, olvassuk a munka magvas bevezetésében, mely azóta kéziratai között hevert, erősen hivén, hogy fejledező korunkban fog találkozni, ki tökéletesebb munkával lépend fel. Azonban ekkorig irodalmunkban e nemű munka nem tünt fel .... tehát elővettem értekezésemet s azt .... nyilvánositani elhatároztam."[1]

[1] Majer István. A rézmetszészetnek műtana. Buda. 1847. M. kir. egyet nyomda. VIII. lap.

Előrebocsátván a rézmetszés történetét — hol hazánkról szólván, megemlíti, hogy Szelepcsényi György esztergomi érsek (1666—1685.) is kiváló jártassággal birt a művészet ez ágában — beható tárgyalás alá veszi mindazon kérdéseket, melyek e müvészettel összefüggésben állanak. Szól a rézmetszőnél szükséges kellékekről és tanulmányokról; leirja a műhelyet, segédeszközöket; ismerteti a metszés különféle modorait és részletesen előadja, miként kell a müvésznek munkája közben eljárnia. Azután közli a betű-, térkép-, zenemű- és aczélmetszés titkait, mig végre a réznyomtatás- és réznyomtatóról értekezik. A munkát egy rézmetszetű tábla dísziti, mely Majer István saját munkája és a rézmetszés műszereit tárja elénk.

Nem terjedelmes a mű, (IX. és 80. lap.) hanem tartalmas. Az alaposság, melyről minden sora tanuskodik; a világosság, melylyel benne a gyakorlati szakember művészetének elméletét közli; a tájékozottság, mely adatait az egész idevágó irodalom tárházából gyüjtögeti, maradandó becsűvé avatják irodalmunkban. Határozott belbecsén felül emeli értékét azon körülmény is, hogy egyetlen a maga nemében, mert Novák Dániel munkája,[1] a „Közhasznú ismeretek tára“ és az „Ifjúságot képző ismeretek tára“ czimű encyklopœdikus müvek idevágó rövid czikkei a „Rézmetszészet műtana“ mellett elenyésző csekélységek.

Régibb tanügyi viszonyainknak ismerői tudják, hogy a rendszeres tanitóképzés ujabb keletű intézmény hazánkban.

A „Ratio Educationis“ édes keveset gondoskodék a tanitók képzéséről. Az úgynevezett „Normalis“ iskolák valának azon tanhelyek, hol az ifjuság jövő vezetői képeztetésöket nyerték. „Schola vernacula primaria seu Normalis est, in qua non pueri modo plenius ac uberius, quam in ceteris, sed ipsi

[1] Novák Dániel. Hajdan-, közép- és ujabbkori hiresb képirók, szobrászok és rézmetszők életrajza. Buda, 1835.

etiam Pœdagogi erudiantur et in muneris exsecutione exerceantur, neque prius ad docendi officium admoveantur, quam severo examine dexteritatem suam adprobaverint," mondja a szabályzat.[1]

A Normalis iskolákban ugyanazon tantárgyak adatván elő, mint a városi három osztályú iskolákban, csakhogy nagyobb terjedelemmel — ezenfelül némi zene, rajz és alaposabban a szépirás, a tanitójelöltek szorosan véve csak a tudományok elemeiben nyertek oktatást, mig 1806-ban két külön óra nem rendszeresittetett a tanitójelöltek számára azon czélból, hogy a mértan, hazai történet, rajzolás, zene és a nem magyar ajkúak részére — magyar nyelvtan adassanak még elő.

Ezek szerint a Ratio által előirt tanitóképzés elég hiányosnak mondható. Ha aztán e hézagos képzéshez hozzá gondoljuk még, mily csekély előtanulmánynyal elégedett meg e rendszer; hogy egy gimnazialis osztály jogot adott tanitójelöltté lehetni; továbbá, hogy a tanidő igen rövid, olykor csak 2—4 hónap volt: könnyen elképzelhetjük, hogy ezen rendszer tanitói nem sokat lendithettek a nevelés és tanitás sz. ügyén, annál is kevésbbé, mivel elegendő számú tanitó hiányában mindenféle individuumokat, kiszolgált katonákat, tönkre jutott iparosokat, feslett életű szinészeket stb., szóval egyéneket alkalmaztak az iskola szentélyeiben, kik minden magasabb képzettség és hivatás nélkül, lelketlen módszerökkel csak kinozták a gyermekeket.

Nem szabad azonban pálczát törnünk hazánk e nemű kezdetleges viszonyai felett. A tanitóképzés ez időtájban Európa egyéb államaiban sem tár fel sokkal vigasztalóbb képet.

Igaz ugyan, hogy Közép-Németországban az úgynevezett „Contubernium"-ok felállitása által már

[1] Ratio educationis totiusque rei litterariæ per Regnum Hungariæ et provincias eidem adnexas. Vindobonœ. 1777. pag. 73.

a XVI. század első felében találunk oly mozgalmat, mely feladatává tevé a tanitóképzés rendszeresitését; igaz, hogy a jelzett intézmény némi haladást tüntet fel a félszázaddal fiatalabb „Énekiskolák"-ban; továbbá a XVII. század közepe táján alakult s a mai internatusokhoz hasonló „Árvaházak"-ban: mindazáltal a nagy és művelt német nemzet képezdéi is csak a XVIII. század közepén léptek életbe, midőn 1748-ban Hecker Gyula megvetette a berlini első képezde alapjait. Sűrű egymásutánban keletkeztek aztán Közép-Európa államaiban a képezdék, de mindezen intézetek, mint Heppe is bizonyitja, úgy a tanerőket és felszerelést, mint a közlött ismeretek mennyiségét tekintve oly szegényesek valának, hogy alig érdemlik meg a szó nemesebb értelmében vett képezdék nevét — elannyira, hogy azoknak keletkezése a jelzett területeken is csak a folyó század első tizedeire tehető.

Hazánkban a legelső, ki felfogván a helyzet mostohaságát és méltányolván a tanitóképzés nagy fontosságát, rendszeresebb tanitóképzőintézeteket állitott fel, Pyrker László egri érsek, a fenkölt szellemű költő volt, ki 1819-ben Szepeshelyen, 1828-ban pedig Egerben létesitett tanitóképezdéket két tanfolyamra osztva. Dicső példáját lelkesedve követték hazánk mindig áldozatkész főpapjai. Gyors egymásutánban létesültek képezdék: Pécsett, Esztergomban, Zágrábban, Rozsnyón stb. alapitva nagylelkü róm. kath. érsekek és püspökök által; majd Aradon, N. Szebenben, Zomborban a gör. kath. főpapok bőkezűségéből. Végre a kormány is méltányolni kezdé az ügyet és 1840-ben a tanulmányi alapból Pesten, Szegeden, Miskolczon, Érsekujvárott és N. Kanizsán, tehát számra öt képezdét állittatott és az eddigi néhány hónapra terjedő tanfolyam helyett két évet rendelt a tanitók képzésére.

Ily helyzetben tengődött a népnevelés egyik leg-

fontosabb tényezője — a tanitóképzés, midőn Majer István az esztergomi intézet tanárává neveztetett.

Lelkesedéssel függvén hivatásán; mitsem hordván inkább szivén, mint a mutatkozó hiányok lehető eltávolitása által előmozditani hazája emelkedését és a tanitás s nevelésügy tág mezején tett beható tanulmányai folytán felismervén tanitóképzésünk sanyarú állását: közrebocsátá alapos szakértelemről tanuskodó maradandó becsű munkáját, melynek czime: „A magyar képezdék reformja“, elég világosan jelzi czélját.

A munkát, mely terjedelmes felterjesztés volt a kormány illetékes tagjához, magvas, határozott hangú és a „Minister úr“-hoz intézett bevezetés nyitja meg, mely utalva a tanitóképzés fontosságára és annak mostoha állapotára hazánkban, magas figyelmébe ajánlja a Minister úrnak a gyökeres reform minél előbb eszközlendő életbe léptetését. Hangja oly erélyes, hogy szerző maga is csaknem megsokalja és megjegyzi: „Fogják talán némelyek mondani: Ön fennhangon beszél! Igen, én nyiltan szóllok, mivel jellemem, elveim igazsága, az érdek nagyszerűsége s a vallás és közjólétérti buzgalom, a tapasztalásszülte meggyőződés, mely lelkemet eltölti, jogositanak erre. Legforróbb ohajtásom, hogy dolgozatom oly jó indulattal fogadtassék; oly jó foganattal gyümölcsözzék, a mily buzgalom és lelkiismerettel van Isten dicsőségére és édes hazám javára szentelve.“

Huszonhat fejezetben, 115 lapon keresztül értekezik aztán a tudós szerző nagy hévvel felkarolt fontos tárgyáról.

Nyomós érvekkel bevitatván a reform halaszthatlanságát, néhány fejezetben tárgyalja, mily alapokon kell az igazi népnevelésnek nyugodnia (I—X.) és aztán előadja, hogy „a hivatással biró egyedek a képezdékben gondosan nevelendők a népnevelés fontos pályájára.“ (XI. fej.) A XII. fejezet a növendékek elő-

képzettségével foglalkozik és javasolja, hogy a képezdei tanuló 16—18 éves, ép egészséges, és az elemi tanulmányokban jártas ifjú legyen. A gimnaziumi tanfolyamot nem tartja szükségesnek. Miután azonban az elemi iskolákat az érintett kor előtt fejezi be a növendék, Németország példája szerint óhajtja, hogy a közbeeső időt gyakorlati tevékenységben töltse a leendő növendék, valamely derék tanitó oldala mellett. A következő fejezetek részletesen sorolják elő mindazon tantárgyakat, melyek a képezdékben tanitandók volnának. (XIII—XV. fej.) A XVI. fej. a képezdék felosztásáról szól és inditványozza, hogy négyféle képezde rendszeresittessék az országban; nevezetesen: egy elsőrendű Pesten; 14 középképezde a nagyobb városokban; több kis képezde és végül nőképezdék. A további fejezetek (XVII—XXIV.) részletes javaslatokat adnak elő e képezdéket illetőleg, mig a XXV. az „utóképzés“ szükségességét fejtegeti, a XXVI. pedig a nevelők összejövetelei és eszmecseréinek módozatait tárgyalja.

A munka, tekintve megjelenésének idejét, méltán keltette azon feltünést, melyet előidézett. Szinvonalán áll az akkori pœdagogiai tudománynak, tájékozást nyújt az összes idevonatkozó mozgalmakról és oly javaslatokat foglal magában, melyek hivatva valának előbbre vinni az ügyet, melynek érdekében napvilágot látott. A szakkörökben osztatlan elismerést aratott és szerzőjét országszerte ismertté tevé, úgy, hogy midőn báró Eötvös József meghivására 1848-ban Pesten az „Első egyetemes és közös magyar tanitó gyülés“ összeült, Majer István mint általánosan ismert nagy szakértelmű férfiú, egyhangulag választatott meg a tekintélyes tanácskozmány jegyzőjévé. Sokoldalú tevékenységének, de különösen érintett munkája által tanúsított szakképzettségének volt kifolyása azon megtiszteltetés is, hogy a magyar püspöki kar által 1848-ban Lonovics József elnöklete

alatt tartott tanügyi tanácskozmányba a szaktudósok között ő is meghivatott.

Tanitóképzőintézeteink jelenlegi körülményei mellett a munka kétségkivül elvesztette gyakorlati jelentőségét, de azon kitünő részletei által, melyek elvi megállapitásokkal foglalkoznak és mint forrás egyes akkori viszonyokat illetőleg — maradandó helyet biztositott magának a tanügyi irodalomban.

Mig azonban a tanári széken és az irodalom terén oly nagy munkásságot fejtett ki, addig alkalomadtával buzgó tevékenységet tanusitott a lelkészkedés és a nemes hazafiúi tettek mezején is, mint ezt egy szemtanú ezen ékes szavai bizonyitják: „Eközben felmerült a nemzetre nézve örökre dicső 1848. és gyászos kimenetele folytán szerencsétlen 1849. év. S ha azt méltóztatik kérdezni, vajjon ezen válságos korszakban, miként felelt meg ő méltósága hivatásának, nem fogok habozni ünnepélyes tanuságot tenni arról, miként ő méltósága szóval és tettel bebizonyitá azt, hogy az áldozatkész hazafi, a jó és buzgó áldozár, egyszersmind hű fia is lehet hazájának. Ő u. i. amellett, hogy egyházi és polgári kötelmeinek buzgón és teljesen megfelelt, azon nagy nemzeti kórodában, mely Esztergomban a sebesült harczosok részére az akkori káptalanbeli urak által átengedett saját lakházaikban rögtönöztetett, nemcsak lelki vigaszt és utolsó áldást nyujtott a nehéz sebesülteknek, de a körülményekhez képest tényleges segély- és betegápoló szolgálatban is részesítvén a szenvedőket, a papi talárt az emberbaráti szeretet polgári köntösével nemes versenyben szövetkezteté.“ [1]

Sokoldalú müveltsége, jeles ékesszólói tehetsége, higgadt, nemes gondolkodása és tevékeny érdeklődése miatt minden közhasznú dolog iránt, sietett Esztergommegye a fiatal tudós egyházi férfiút és buzgó

[1] Esztergomi Közlöny. 1885. VII. Évf. 25. szám.

hazafit táblabirái közé sorozni. Mint ilyen is jelentékeny szerepet játszott és úgy a közüléseken, mint a bizottmányokban és az országgyülési utasitáskészitő küldöttség munkálataiban tevékeny részt vőn.

Tapasztalatainak bővitése és önképzés czéljából a szünidőket rendesen utazásokra használta fel. Bejárta hazánk legnagyobb részét, meglátogatta a németországi és olasz tartományokat és mindenütt behatóan tanulmányozta a jelesebb tanintézeteket. Különben pedig szorgalmasan irt, metszeteket készitett és festett. Buzgó támogatója volt mindazon intézeteknek, egyleteknek, melyeknek működése összhangban állott elveivel. Mint emelkedett szellemű férfiú, szorgos gyüjtögetője volt a régiségeknek. Igy gyüjtött kéziratokat, könyveket, képeket, régi pénzeket, tájszavakat, szójárási kifejezéseket; jegyezgette a népdalokat, népszokásokat és népmeséket. Gyüjteményéből szivesen áldozott aztán oly intézeteknek, melyek körében tárgyai az egész ország hasznára lehettek. Igy ajándékozta Kluch püspök arczképét és Baróthi Szabó David Aeneisének kéziratát a nemzeti muzeumnak; a népdalokat és szójárási gyüjteményt pedig a m. tud. akademiának és a Kisfaludy társaságnak adományozta.

Alapos szakképzettsége, eredménydús gyakorlati tevékenysége és figyelmet keltett irodalmi munkássága nem maradhatott nagyobb elismerés nélkül.

És csakugyan, 1849. évi okt. 27-én a pesti m. kir. tudományos egyetem tanácsa által a bölcsészeti karhoz a felsőbb nevelészet helyettes tanárául hivatott meg és e minőségében három féléven keresztül nagy sikerű előadásokat tartott. Hivatalos elfoglaltsága mellett a „Katholikus Néplap“ czimű ujságot szerkeszté és egyidejüleg az „Olcsó könyvkiadótársulat“-nak (a mai Sz. István-társulat) első ügynöke volt. Mint ilyen a bizományosok számára utasitásokat és számadási mintákat tett közzé, miáltal az ügyvitelnek nagyobb rendszerességet kölcsönzött. Később

— hogy e társulat körében kifejtett tevékenységét összefoglaljuk — a választmány megbizásából elkészitette a „Pázmány-Füzetek“ czimű egyházszónoklati folyóirat tervezetét; továbbá egy közgyülésen keresztülvitte a ponyvairodalom szabályozásának elhatározását és összeállitotta ezen inditványának foganatositására szolgálandó jeles tervezetét.

Az egyetemi helyettes tanárságot nem sokáig viselte, mert 1850 végén Pest városa által az összes nyilvános elemi és magántanodák igazgatójává választatván, új működési kört nyert, hol a fővárosi tanügy emelése körül magának elévülhetlen érdemeket szerzett.

Megfelelő tér nyilván tehetségeinek és hajlamainak, önfeledő buzgalommal ügyekezett a diszes hivatal által nyujtott kedvező alkalmat felhasználni arra, hogy a haza első városának tanügyi viszonyait példányszerüekké tegye az egész országra nézve.

Feladatát daczára a nehéz, nemzetiségünkre nézve válságos körülményeknek, oly szerencsésen oldotta meg a hazafias lelkületű férfiú, hogy munkásságának emlékeit méltó büszkeséggel őrzik a főváros évkönyvei.

Midőn u. i. átvette hivatalát, b. Geringer Károly teljhatalmú császári biztos már kihirdette volt (1849. okt. 9.) az „összbirodalom ministere,“ gr. Thun Leo által dolgozott hires „Organisations-Entwurf“ nevű általános kötelező erővel biró rendeletet, mely, illetőleg annak ily czimű melléklete: „Magyarhoni koronaországban az oktatásiügy ideiglenes létszeresítésének alapjai“ — szabályozandó volt Magyarország tanügyét. E rendelet közoktatásunk történetében kétségkivül uj korszakot jelent, mert annak jelentékeny lendületet adott.

Világosan ugyan nem osztályozta e rendelet a népiskolákat, úgy hogy 1858. január 4. egy miniszteri kibocsátvány oszlatta el csak a zavarokat. Ha-

nem szélesebb alapokra fekteté az összes tanitást; behozta a tankötelezettséget, minek következtében számos új iskola keletkezett és — mit első helyen kellett volna emliteni — igen nagy súlyt fektetett a gyermekek vallásos oktatására. Csak az kár, hogy e rendelet a nemzeti élettel kiáltó ellentétben állott, a mennyiben a német nyelv és az osztrák tankönyvek behozatala által a nemzeti szellem elnyomására törekedett. Maga a német nyelv miatt nem itélne senki e rendszer felett, mert azt minden művelt magyar ember tudja, hogy a német nyelvre sok tekintetnél fogva szükségünk van. Ami visszatetszést szült: az azon törekvés volt, melylyel a nemzeti érzelem kiirtása czéloztatott.

Voltak tanférfiak, kik az idők és körülmények által ragadtatva, sajnos, nem érvényesitették munkásságukat hazafias szellemben és magyar létökre nem titkolták abbeli törekvésöket, hogy az alföldi csikós is németül tanulja az Abczét!

Majer István azonban hű maradt mindig azon sz. érzelmekhez, melyeket az ember születésétől fogva bir kebelében a szülőföld iránt és egy pillanatra sem feledte, hogy — magyar. Hazafias szellem lengette át fáradhatlan tevékenységét pesti igazgatósága alatt és ez által magának, tekintve a körülményeket, kettős érdemeket szerzett. Sőt ha nem vesszük is figyelembe az akkori viszonyokat, mondhatjuk, hogy Majer István, mint pesti igazgató, maradandó emlékű munkássággal örökitette meg nevét.

Mindenekelőtt odatörekedett, hogy az iskolákat a kornak megfelelőleg rendezze és számukat a körülményekhez képest növelje.

E tekintetben létrehozta a főelemi IV. osztályokat. A kőbányai és téglaházi telepeken iskolákat alakittatott; néhány gyár-iskolát létesitett és több helyütt parallel osztályokat állittatott. Az iparos tanonczok számára vasárnapi- és ismétlőiskolákat szervezett. A

városi dologházban a mindkét nemű fegyenczek számára szintén vasárnapi iskolát és könyvtárt létesitett. Tevékeny része volt az angolhölgyek nőnevelő intézetének felállitásában és ő volt, ki a Josephinum árvaházban könyvtárt alakitott. Neki köszönhető, hogy a magántanodák czélszerű rend és ellenőrzés által nagyobb hitelre emelkedtek. Az angol hölgyek neveldéjét ásvány- és éremgyűjteménynyel ajándékozta meg. Midőn ő csász. és kir. Felsége fejedelmi asszonyunkat 1857-ben a fővárosba hozta, a nemzeti muzeum termeiben a köztetszéssel találkozott első fővárosi női kézimunkatárlatot rendezte. Hogy pedig törekvései és alkotásai az egész ország hasznára lehessenek, megkezdette a fővárosi iskolák statisztikai kimutatását sajtó utján közzétenni. Szóval alapos szakértelme, lelkes tevékenysége és fáradhatlan buzgalma a főváros tanügyét magas virágzásra emelte, mit eléggé bizonyit azon körülmény is, hogy mig hivatala elfoglalása idején a főváros budgetjében tanügyi kiadások czimén 21431 frt. szerepelt, addig távozásakor ugyanezen tétel 42000 frt pp. tüntetett fel. Tudván azonban igen jól, hogy az iskola állapota szoros összefüggésben áll a tanitó képzettségével és ügybuzgalmával, annak elősegitése és ennek fokozása czéljából tanitói könyvtárat hozott létre és meghonositotta a tanitói tanácskozmányokat, melyek havonként tartatván és alapos értekezések felolvasásával, gyakorlati előadásokkal, az iskolai életből meritett esetek tüzetes megvitatásával füszereztetvén, a tanitóvilág tovább képeztetésének hatalmas emeltyűjeiül bizonyultak, úgy, hogy e nemű tevékenysége iránt teljes elismeréssel kell adóznunk, meggondolván a nagy erkölcsi hasznot, melyet a kellőleg vezetett tanitói tanácskozmányok nyujtanak.

Tagadhatlan u. i., hogy e tanácskozmányok szorosabbra füzik a viszonyt a tanitók és elüljáróik között; élesztik és táplálják a hivatásszeretetet; bizonyos

életegységet hoznak létre, mely mig fentartja és fokozza a tanitói önérzetet, tiszteletet szerez e hivatás harczosainak mások részéről és a mi e tanácskozmányok egyik legüdvösebb eredménye, kizárják a veszélyt, mely gyakran a legtehetségesebb és legtörekvőbb tanitókat is fenyegeti azáltal, hogy ily tovább képzési intézmény nélkül a szokás, közöny és kényelemszeretet hatalmába esvén, egész tevékenységök gépies foglalkozássá változik.

Sokat fáradozott a tanitók dijaztatásának javitása érdekében és szerencsésen ki is eszközölte azt, amiért a helyretartótanács részéről 1857. máj. 10. kelt 11,868. számú leirattal elismerést nyert. Ezen buzgalma elég ékesszólóan dicséri önmagát. Minden méltányosan gondolkodó főnek be kell ismernie, hogy önmagát tiszteli meg azon nemzet, mely tanitóinak tisztességes megélhetést biztosit. Mert ha a munkás érdemes jutalmára, úgy a tanitóság az első sorban, mely jogos igényt tarthat arra, hogy kellő arány legyen fáradozásai és azok jutalma között.

Mennyire hordotta szivén a tanitók anyagi helyzetét, fényesen bizonyitja azon buzgólkodása is, melylyel a fővárosi tanitók özvegyei és árvái számára nyugdijintézetet tervezett, melynek alapját 50 forintnyi adománynyal meg is vetette; de ez intézet önállólag nem maradt fenn, hanem később a megyei hasonló nyugintézetbe olvadt be.

Egyik nagyérdemű és maradandó emlékű ténye volt még pesti igazgatóságának, az első hazai bölcsőde (Krippe, Créche) megalapitása, mit Rozmanith Antal fővárosi tanácsnok és Tormay Károly főorvossal szövetkezve hozott létre és a főváros osztatlan elismerése mellett azon kitüntetést szerezte meg számára, hogy a bécsi és párisi Bölcsőde-egyletek által tiszteletbeli tagnak választatott.

Nagy szelleme és hő tettvágya azonban nem elégedett meg ennyi alkotással. Kiterjesztette figyel-

mét a vidéki és szorosabb hivatalkörén tul eső intézetekre is. Igy több tanintézetnek tantervvel és egyéb utasitásokkal szolgált. A pesti k. r. gimnaziumnak szép számú ásványokkal kedveskedett. A Losonczon keletkezett tanintézeti könyvtárt több jeles munkával gazdagitotta, Az esztergom-városi rajziskolának 1855. april. 26. egy ez intézmény nagy hasznát lelkesen fejtegető levél kiséretében több rajzmintát, idevágó szakmunkát és gypsz öntvényt küldött, mely nemeslelkü adományaért Jagasich Ferenc cs. k. biztos részéről 1855. máj. 1. 645. sz. a. kelt igen meleg hangú köszönő iratot nyert. Ugyanott a reáltanodát több száz ásványnyal gazdagitotta. Továbbá pályakérdéseket tüzött ki, hogy az ifjuságot az irodalom müvelése körül nemes versengésre keltse. Igy a Kath. Néplapban a vasárnapi iskolák életbe léptetésének módozatairól az egész országban hirdetett pályázatot 5 db. arany jutalom mellett. A pesti növendékpapság egyházirodalmi iskolájánál pedig 12 kötet jeles munkát ajánlott fel egykori nagylelkű jótevője Kluch József püspök életirójának. A pályadijat elnyerte Alvinczy Ferencz, kinek munkája a növendékpapság 1853. évi munkálataiban meg is jelent. Sok más helyütt végre hasznos munkákat ajándékozott a derék tanitók és szorgalmas növendékeknek.

Bokros teendői daczára tolla és vésője soha sem nyugodott. Nemcsak a Kath. Néplapot szerkesztette, hanem egyéb folyóiratok és lapok is sürűen hozták alapos, tanulságos czikkeit, mig a „Regélő és Honművész,“ „Rajzolatok,“ „Kassai Képes Ujság,“ „Magyar föld és népei,“ „Vasárnapi ujság,“ a lipcsei „Illustrirte Zeitung,“ „István bácsi naptára“ stb. hasábjait gyakran disziték természet után készült szép rajzai.

Ennyi munka, ily áldásos tevékenység és ily alkotások létrehozása után természetesnek találhatjuk úgy a kiváló elismerést, melyet feljebbvalói részéről

több izben nyert, mint a rajongó tiszteletet, melynek az egész fővárosban örvendett.

Az ország herczegprimása Scitovszky János 1854. január 5. a vasárnapi iskolák szervezése alkalmából e szavakkal adott kifejezést magas megelégedésének: „Hœc fidelia non possum prœtermittere, quin etiam Dominationi Vestrœ pro vere salutaribus suis conatibus, quos ad levandam moralem non minus quam temporalem humanitatis sortem impendit, paternam meam complacentiam declarem.“ Ugyancsak 1854. szept. 27. pedig ezeket irá Majer Istvánnak; „Quia autem certum est, hunc juventutis profectum unice dexteritati et egregio RDVestrœ zelo deberi, non possum a me impetrare, quin eidem paternam desuper complacentiam declarem ac ad porro quoque educandos Ecclesiœ et Civitati utiles filios animem.“ A helytartótanács részéről pedig a közoktatási ministeriumnak is meghagyása folytán 1852-ben 1696. sz. a.: „Kedves részvéttel adatott tudtára, hogy a pesti reál- és elemi tanodák gyarapodását és felvirágzását egész megelégedéssel kiismervén, miután az az igazgató dicséretes ügyekezetének tulajdonitandó, ezen a közoktatás előmozditásában tanusitott buzgalmának méltánylását várostanácsilag nyilvánittatni rendelte.“

Hét éven keresztül állott Majer István Pest iskoláinak élén, midőn 1857. junius havában saját kérelmére a komárommegyei Kürth helység lelkészévé neveztetett. Távozása őszinte sajnálkozást keltett mindazok körében, kik hivatott munkásságának tanúi valának és azt kellőleg méltányolni tudták. Testületek és egyesek vetélkedve siettek kifejezést kölcsönözni mély tiszteletöknek azon kiváló férfiú iránt, ki emésztő munkássága által megroncsolt egészségi állapota miatt mozgalmas hivatalából a lelkészkedés békésebb terére és az üditő falusi magányba volt költözendő. Mily érzékeny volt az elválás, midőn Majer István bucsút vőn a pesti tanügytől és férfiaitól, kik hálás kegye-

letök jeléül arczképét Barabás Miklós által kőre is rajzoltatták, megmagyarázzák némileg a tanitótestületi küldöttség szónokának, Matégka Antal kegyesrendi tanár s egyesületi jegyzőnek a bucsútisztelgés alkalmával 1857. május 3. mondott következő szivből fakadt szavai:

„Főtisztelendő, tudós Igazgató Úr,
Mélyen tisztelt Atyánk, legkegyesb Jóakarónk!

Kétes harcz keletkezik mindannyiszor az ember szivében, valahányszor ott két ellenkező indulat öröm t. i. és fájdalom egymással szembeáll. Ezen állapot osztályrésze jelenleg egész Pest városa nyilvános és magán elemi tanintézeteinek, midőn ezen tisztes személyzet által képviselve főtisztelendő, tudós Igazgató úr előtt megjelent. A fáradhatlan törekvést, munkás ügyességet, szellemi s anyagi czélszerű haladást, szóval az igazi érdemet aránylag méltányolva s jutalmazva látni — az, a mi legédesebb örömet áraszt minden jók szivére. Épen ezen indokból az emlitett összes tanintézeteknek határtalan örömük, mivel látják, hogy szeretve tisztelt Igazgatójuknak bokros érdemeit, a hirnév legszebb babérjain kivül, magasztositó s szive szerinti jutalom koszorúzza. Ezen őszinte, ezen kristálytiszta öröm, a tanitókar gondteljes fáradalmainak megosztása, az ártatlan kisdedek atyai ápolása, vagyis az igazi közjó megalapitása körül forgott irányeszméjének, tanácsainak, munkáinak magasztaló elsorolásában szeretne most áradozni, hogy főtisztelendő, tudós Igazgató úr országos nevének illőleg tömjénezzen. De a szembe találkozó gondolat és érzés, egy ily bölcs, tudós, ügyes tapintatú vezértől, ily méltán kegyelt és viszont kegyelő jó Atyától elválni, oh, e gondolat s érzés égető lángja, hirtelen elhervasztja örömrózsánkat, lehangolja kedélyünket, elnémitja nyelvünket. Mit még belőlünk zokoghat a fájdalom — az e kérelem: Vedd mély tiszteletünk, hálánk, szeretetünk nálunk határtalan becsű zálogát arczképedet és ismerd meg benne magadat, a megtestesült becsüle-

tességet, jóságot és erényességet. És valahányszor rátekintesz, emlékezzél meg rólunk, emlékezzél meg a pesti, hű gondod hét évig ápolta elemi tanintézetekről, melyekben ennek mása a vallásosság s minden szépre és jóra ösztönzőleg álland ezentúl és hol valahányszor rátekintendünk, mély fohászunk szárnyaland fel az ég Urához: hogy soká, igen soká tartson meg az egyház, a haza, a felség hű szolgálatára, barátaid, tisztelőid gyönyörére, leendő hiveid, szóval az emberiség testi, lelki javára! — Isten hozzád!"

Amily sajnálkozást, mondhatjuk őszinte fájdalomérzetet keltett sokak szivében Majer István távozása Pestről, ép oly benső örömet szerzett Kürth jámbor lakóinak a tudat, hogy lelkipásztoruk gyanánt azon férfiút tisztelhetendik, kinek nagy tudományát, páratlan jó szivét, szelid lelkületét tisztelve ismerte el az egész ország; kit a fényes állás, melyet elfoglalt volt és dicscsel töltött be; a kitüntetések, melyekkel páratlan tevékenysége miatt elhalmozták; a kiváló szerep, melyet az ország első városában játszott; a hirnév, melynek hazaszerte örvendett: soha egy pillanatra sem tántoritottak el az egyszerűség, szelidség és szeretet azon magasztos elveitől, melyek az Úr igaz szolgáinak kell, hogy sajátjait képezzék és azon kulcsok, melyek a legfásultabb sziveket is megnyitják a kath. vallás isteni igazságainak és ragyogó tisztaságú erkölcsi tanainak.

Nem is titkolhatták őszinte örömüket. Megérkezése alkalmából u. i. a körülményekhez képest nagyszerű ovatióval fogadták, mely fényes zálogát képezte azon igazi tiszteletnek, változatlan bizalomnak és törhetlen ragaszkodásnak, melylyel hőn szeretett személye iránt mindaddig viseltettek, mig magasabb intézkedések más kört nem jeleltek ki az érdemgazdag férfiú számára.

Körülményei, hivatala, működési köre változott ugyan, de buzgalma, lankadatlan tevékenysége, oda-

adó munkássága ugyanaz maradt, mely eddigi pályáján állandó kisérője volt és számára a köztiszteletet, általános elismerést kivivta.

Szivből szeretett hivei lelki ügyeinek példás vezetése mellett, kiváló gondot forditott annak értelmi müvelésére és anyagi jólétének előmozditására is. E czélból nagy buzgalmat fejtett ki az iskola rendezése körül. A rendes tanitáson kivül meghonositotta a vasárnapi iskolát. A munkakedv élesztésére és az ügyesség fokozására buzgón törekedett a háziipart otthonossá tenni. E czélból behozta az iskolában, hogy minden gyermeknek kellett valamely kéziipar-czikket készitenie. A fiúk szekerkéket, ekéket, taligákat, padokat, fogasakat faragtak; szalmából méhkast, lábtörlőt, szakajtókat fontak és más mezei vagy házi eszközöket — természetesen en miniature — készitettek; a leánykák pedig ruhadarabokat varrtak, hálókat kötöttek, koszorut fontak, zsineget stb. készitettek. Az évi zárvizsgálatokon mindezen tárgyak kiállittatván, egész kis kiállitásban gyönyörködhettek az örömben úszó szülők. Nem kell mondanunk, gyanitani fogja mindenki, hogy a kis munkásoknak a nagy gyermekbarát megadta fáradozásaik jutalmát — és inkább azon ohajt tolmácsoljuk, vajha hasonló modorban ügyekeznénk mindenfelé és kitartóan megkedveltetni és meghonositani a háziipar különféle ágait.

Szivén hordozván itt is a tanitók érdekeit, keresztül vitte a kerületi tanitó-tanácskozmányokat, melyeknek nemcsak tevékeny tagja volt, hanem daczára állásának, még a jegyzői tisztet is elvállalta, fényesen bizonyitván ezáltal azon megdönthetlen igazságot, hogy a lelkes férfiú ügyszeretetében mindenre kész. E tanácskozmányokon több felolvasást is tartott, melyek közől néhányat közé is tett. Valódi életet öntött ilyetén eljárása által a vidék tanitóiba és biztositotta magának azok őszinte bizalmát, odaadó ragaszkodását.

Irodalmilag folyton tevékeny volt. Folytatta az

1856 ban meginditott „István bácsi naptár“ szerkesztését, több önálló munkát adott ki és „Kürthi merengések“ czim alatt szorgalmasan czikkezett az „Idők Tanuja“ napilapban. Emellett festett szabad óráiban, metszeteket készitettés nagy kedvvel kertészkedett, annyira, hogy a magyar kertészeti társulattól az 1858-iki kertiipar-kiállitás alkalmával „kitünő kertgazdasági csoportjáért“ dicsérő oklevéllel lőn kitüntetve.

(Vége köv.)

Dr. Walter Gyula.

OLÁH MIKLÓS ÉS ROTTERDÁMI ERAZMUS.

A XVI. századdal Németországban a humanizmusnak új korszaka vette kezdetét, szellemben, irányban ellentéte a réginek s megteremtője azon nagy fontosságú szellemi forradalomnak, mely nemcsak Németországot, hanem egész Európát lángba boritotta.

A régebbi humanistákat a vallás eszméi lelkesiték, az emberi szellem legfőbb rendeltetésének, az igazságnak megismerése képezte tevékenységük czélpontját, melynek elérésében, ha felhasználták is a klaszszikusok remekeit, azokban legfeljebb az őskinyilatkoztatás utóhangjait keresték, megtartván egyuttal ellenséges álláspontjukat a pogány világ-felfogással szemben.

Behatolni a régi világ tudományosságába, s a klaszszikai képzettséget az önálló itélethozás kitünő gyakorlatának elismertetni, azt oly eszközzé tenni, mely a tudományos szellem kezében az igazság kifejtése és felfogása körül a legczélszerűbben felhasználható legyen — ez volt czélja és feladata a régi humanizmusnak. Wimpheling Jakab, a kitünő praedagogus mondja: „nem a pogány hajdankor tanulmányozása magában véve veszélyes, a keresztény

szellemben haladó képzettségre, hanem annak helytelen felfogása és alkalmazása." Ily értelemben nyilatkoztak a XV. század legkitünőbb theologusai is, a kik közül csak Trithemius szavaira hivatkozunk. Mindazoknak jólélekkel ajánlhatjuk, — mondja ő — a régi auktorok tanulmányozását, a kik nem világias czélból vagy merőben szellemi élvek miatt, hanem tehetségök komoly kiképezése végett teszik ezt, s azon szándékból, hogy ama munkákból a szent atyák nyomdokain haladva, a keresztény tudományosság részére minden használhatót kimeritsenek.

Kitünik ezekből, hogy ők szivesen foglalkoztak ugyan a kereszténység érdekében a pogány tudománynyal, mindazáltal megtudták mindenkor őrizni magukat annak veszélyes befolyásától, s az újabb tudományosság vivmányait mindig összegyeztetni igyekvének a theologia skolasztikus rendszerével.

Igy született meg a keresztény humanizmus, mely Janssen szerint[1] kiváló hivatottsággal birt az egyházban felburjánzott visszaélések lassankinti kiirtásával a reformátiót létesiteni, miután tagjai teljesen átvoltak hatva az egyház igazságában és szentségeiben való hit által, s mert ebből kifolyólag komoly, tiszteletreméltó életmódjuk s az egyház parancsai iránt tanusitott engedelmességük, a legparányibb részletekig összhangzásban állott lelkük meggyőződésével.

Egyház politikájok a középkor felfogásán épült és állott, és mindnyájan egész lelkesültséggel védelmezék ennek a császárság felől megalkotott fogalmait. Bármily és mennyire gyengeségben szenvedett légyen is ez időben a német császárság, ők mégis minden szeretetükkel e hatalomnak adóztak, miután a török legyőzése és a kereszténység világuralmának megállapitása előttük a legnagyobbszerű feladatnak tünt fel, s miután e feladatnak megoldásával a császárság megmondotta volna, hogy leg-

[1] Hirneves munkája: „Geschichte des deutschen Volkes" 3 kötet. Megjelent Freiburgban, 1883. melyből a humanizmusra és Erazmusra vonatkozó adatot — legnagyobb részét meritettem.

nemesebb feladata a kereszténységnek, az egyháznak védelme.

Németország XV. századbeli szellemi életének ezen kitünő képviselőivel, e józan humazimussal szemben állott, a XVI. század fiatalabb humanistáinak iskolája. Vizsgálván ennek szellemét, úgy találjuk, hogy ez már merőben ellenkezik az egyházzal. Lenézéssel és megvetéssel tekintett a középkor összes vallási tudományára, mint a melyben nem látott egyebet, mint sophistikus tételeket s e tételek alkalmazását. Feleslegesnek nyilvánittatott általa a dolog mélyére ható alapos bölcseleti tanulmány, s a magasabb képzettség mérvesszejévé, a görög és római irók kizárólagos tanulmányozása által elsajátitott könnyű, és csinnal kezelt irály — tehát puszta formaság tétetett.

Ez bár kétségkivül nagy tévedés volt részükről, mert a mellett, hogy nemcsak nem nyert semmit a tudomány az általuk összeirt munkákban, még másokat is elvontak gúnyjaik és ócsárlásaik által a tudományok alapos, mélyre ható művelésétől, még sem volt legroszabb oldala a dolognak. Felülmulta kártékonyságban ezt azon szellem, melyet a klasszikusok tanulmányozásával magukba szivtak, s mely oda vitte őket, hogy Ovidet is minden tekintetben tisztának találták, sőt Juvenal beszédeit, az evangeliumi igazságokkal egyenlő rangra helyezék.

Ezen iskola volt az, mely a kedélyeket előkészité a XVI. század nagy fontosságú eseményeire, s az itt hirdetett elvek és tanok mételyezték meg az emberek vallásos meggyőződését oly mértékben, hogy a nagy egyházszakadás alig néhány év lefolyása alatt végbe mehetett.

Megalapitója és legjelentékenyebb tényezője ezen iskolának Rotterdámi Erazmus volt, a ki genialis szellemi tehetségei, termékenysége, ragyogó tisztaságú irásmódjával oly általános befolyásnak örvendett, s személye iránt oly nagy mérvű lelkesülést tudott kelteni, mely őt a Nyugat első tudományos emberévé, s Európa irodalmi embereinek mintegy személyesitett központjává tevé.

Születési éve ismeretlen a történettudósok előtt; leg-

nagyobb valószinűség szerint 1464—69. terjedő időszak alatt látott napvilágot. Korán elveszitvén szüleit, miután a lelkiismeretlen gyámok rövid idő alatt szétforgácsolák vagyonának legnagyobb részét, magányosan és tehetetlenül látván magát az életbe sodorva, a nyomor szemei elől kolostorban keresett menekvést, s a nélkül, hogy magában hivatást érzett volna a szerzetes élet iránt, felvéteté magát az ágoston-rendi szabályozott kanonokok Gouda mellett lévő steini klastromába. Itt 1492. april havában áldozárrá szenteltetett, mire csakhamar elhagyta kolostorát,[1] s évtizedeken keresztül vándorolt Európa egyik tartományából a másikba, üzetve a bensejét emésztő folytonos nyugtalanságtól, elégedetlenül önmagával és az emberekkel egyaránt.

Párisban nem egész négy évet töltött folytonos tanulás közt, miközben kétszer meglátogatta Angliát.[2] 1507-ben fölkereste a kék egű Itáliát, Bolognában a sz. theologia tudórává avattatott, s 1508-ban meglátogatta Velenczét, huzamosb időt töltvén itt Manuzio Aldo hirneves olasz nyomdász házában, hogy személyesen ügyelhessen fel közmondásainak új kiadására. (E műve 1500-ban jelent meg először Párisban.) Ugyan itt tagja lett a már régebben megalakult hellén akadémiának, melynek tagjai alapszabályaik értelmében csak görög nyelven társalogtak egymással, s kötelességeik közé sorolák a görög nyelv és műveltségnek minél szélesebb elterjesztését.[3]

[1] Janssen ezen elutazását már 1491-re teszi (II. 8. lap.) Én azonban hajlandóbb vagyok Fleurynek hitelt adni, ki az elutazást csak felszenteltetése után mondja megtörténtnek. (Hist. eccl. XXXIII. p. 437.)

[2] Fleury szerint ekkor történt, hogy Erazmus fölkérte a pápát, miszerint engedtessék meg neki a szerzetesi öltönyt mással cserélni föl „ne toties ponenda sumendaque veste gravius etiam scandalum pariam male loquentibus.“ (XXXIII. 439.) Janssen müvéből azonban kitünik, hogy a szerzetesi öltöny nem viselése miatt előbb excommunicatioba esett, csak azután folyamodott ő szentségéhez, hogy az egyházi censura alól fölmentessék; mit X. Leo megbizásából Ammonius András, angolországi pápai követ 1517. april. 9-én teljesitett is, megengedvén neki egyszersmindenkorra, hogy a világi papok módjára élhessen és ruházkodjék. (II. 3. l.)

[3] Symonds: A renaissance Olaszországban. II. 320 l.

Bejárván Rómát és Olaszország nevezetesebb városait, visszatért az éjszaki tartományokba, s 1509-ben Angliába utazott, hol Morus Tamás főkanczellár házában talált szives fogadtatást, s hol „Moriae encomium“ czimű könyvét is irta. Megismerkedvén a canterbyri érsekkel, ez neki egyházmegyéjében egy plébániát ajánlott fel, mit azonban elfogadni nem akart. Miután az oxfordi egyetemen egy ideig még a görög nyelv tanitásával foglalkozott, elhatározta magában, hogy elhagyván Angolországot, Bazelben fog letelepedni, hol Frobenius kitünő hirben álló nyomdája nagyon megfogná könnyiteni munkáinak közzé tételét.

Irodalmi munkássága, midőn a férfi kor delén állott, már szét vitte hirét nevét egész Európában. Egyaránt kitünt ismereteinek általánossága által, mely felölte korának majdnem összes tudományait, mint alkotásainak bámulatos termékenysége és sokoldalúsága által. Emellett kevés embere van a világirodalomnak, kinek iratai, a latin nyelv elegantiáját s az irásmód könnyed elevenségét és tetszetőségét tekintve, az övéi mellé lennének állithatók.

Legnagyobb jelentőséget műveinek, az egyetemességet átölelő látkör, s a legtalóbb, legtalpraesettebb kifejezések kölcsönöznek, melyek úgy tüntetik fel őt, mint a tudomány legkülönfélébb ágainak közös gyúpontját, amint az ismeretek világosságát, szikrázó fényét szétszórja a világegyetembe. Leforditotta, magyarázta, újból kiadta a szentirást, a latin s görög klasszikusok remekeit, a szent atyák örök becsü iratait; s emellett irt bölcsészeti, theologikus, nevelészeti, és szatyrikus könyveket.

Legfőbb törekvése a stylus tisztasága és válogatott előkelősége volt. Bár beutazta, lehet mondani egész Európát, mert megfordult Angliában, Francziaországban, Olaszországban a lengyel és spanyol tartományokban, őrizkedett csak egy idegen nyelvet is elsajátitani, nehogy nyelvezetének tisztasága ez által valami csorbát szenvedjen. Sőt oly nagy súlyt fektetett erre, hogy nem egyszer dicsekedve emliti, miszerint az olasz nyelvből nem tud többet

mint az indiánból, s hogy a német, franczia, angol nyelvekben egyaránt járatlan.

Ezek fényoldalai irmodorának; most lássuk a homályosabb részeket.

Első és legnagyobb hibája a fölületesség. Nem tudott a dolog mélyére hatolni, elvakitotta az olvasó szemét, de nem győzte meg teljes értelmét. — Elbájolta; de üresen hagyta szivét. Soha, vagy nagyon ritkán foglalkozik behatóbban tárgyával, s inkább csak átsiklik a dolog bizonyos megállapitott rendjén. Gondolatait inkább kiönté mint feldolgozta, s mint maga is nem egyszer bevallá, könynyebben esett neki egész munkát össze irni, mint egy már készen állót újból átdolgozni. E tulajdona, oka gyakori pontatlanságának, s ez elhamarkodás keveri őt a gyakori ellenmondásokba, melyekkel munkáiban az olvasó lépten nyomon találkozik.

Minél tovább haladunk az általa kifejtett irodalmi munkásság méltatásában s munkáinak ismertetésében, annál sötétebbek lesznek a szinezések, mig végre, valamint a zivatar felhőitől haragos ég elfödi a napot, s a tárgyakat homályos világitásban tünteti fel, úgy előlünk is elfogják a genius ragyogó fénysugarait az óriási tévedések sötét barna fellegei, s alig fogunk mást láthatni, mint az önmagára támaszkodó nagy elme gyengeségét.

Az irodalom terén kifejtett nagymérvű tevékenységet ő egy czélnak elérésére szentelé, t. i. összeegyeztetni a humanisztikus tudományokat a theologiával. Nem jelentett ez nála mást, mint a theologia nyelvének és előadási modorának megváltoztatását, kapcsolatban a tartalom és szellem megmásitásával, más szavakkal, bevinni a humanizmust a theologiába, s az egyház tanaihoz való szigoru ragaszkodás helyére, tetszés szerint magyarázható hitczikkelyeket helyezni. Hogy ezen általa eszmény gyanánt magasztalt tágitható, és sok jelentőségű theologiát diadalra segitse, munkáiban oly határozatlan, különböző időkben, különböző czéljai és szükségletei szerint mindenféle szint játszó nyelvezettel élt, hogy egynémely nyilatkozataira a

legellentétesebb szellemek, katholikusok úgy mint eretnekek és rationalisták, egyaránt hivatkozhattak. Teljes joggal mondja róla egy franczia iró, Durand de Laur: „le oui et le non, le pour et le contre, se heurtent dans ses écrits.“[1]

Ha ellenei szemére lobbantották, hogy az eretnekekkel czimborál, rögtön kész volt a felelettel, hogy a katholikus egyháztól elszakadni soha nem akar, de az egyházban csak oly emberi intézményt látott, mely a kor gondolkodásmódja szerint elvethetett vagy elfogadhatott egyes hittételeket. Nemcsak a primatus isteni eredetét vette tagadásba, hanem a kereszténységnek alapdogmáit is kétségbe vonta, mint a Szentháromságról szóló tant, a Fiúnak az Atyával való egylényegűségét, a sz. Lélek istenségét stb.

Egész komolyan sürgette az egyház csalhatatlan tekintélye által kimondott, és megállapitott hitágazatok újból történő átvizsgálását, s a keresztény élet romlását a skolasztikusoknak akarta betudni, kik szerénte függővé tették a theologiát a csűrni, csavarni tudó bölcselettől. E szempotból indulván ki, egész életén át sajátságos elkeseredettséggel szállt sikra a hittani igazságok spekulativ tárgyalása ellen, maró gúnyjának egész özönét szórván a skolasztikus rendszer képviselői és védőire.

A vallásos hitélet gyöngítésére legtöbbet tett „a bolondság dicsérete“ czimű munkájával, mely 1509-ben jelent meg első izben, s alig néhány hó alatt 7. kiadást ért. Méltán mondhatta Janssen, hogy e könyvet előszónak lehet tekinteni a XVI. század nagy vallási szomorújátékához.

Krisztus helytartójáról pl. igy ir egy helyen: „a mi teendőjük van, azt sz. Péter és sz. Pálra bizzák; a tekintélyt azonban, s helyzetük előnyeit a maguk számára tartják fenn. Azt vélik, hogy teljesen Krisztus szellemében járnak el, ha titokteljes, sokszor szinészies diszöltö-

[1] Janssen i. m. II. 13. l.

zetükkel, szertartásaik, czimeik és áldásaikkal önmagukat valódi egyházfejedelmeknek mutatják. Csodát müvelni — nem egyezik a kor szellemével, tanitani — terhes, a sz.-irást értelmezni — iskolába illő kicsinység. Imádkozni? igen, ha egyéb teendőjük nem lenne! Nincs tehát más dolguk, mint élni a bitorolt hatalommal, hogy kiigtassanak, s az átok ama rettenetes villámait szórni, melyekkel a szegény halandók lelkeit a pokol mélyére tudják juttatni."

A szentirást illetőleg azon véleményben volt, hogy a hittudománynak, ha megakar menekülni hibáitól, ismét a szent könyvekre kell vissza vezettetnie.

„Óhajtom, irja az 1516-ban kiadott új-szövetséghez irt előszavában, hogy az evangeliumot és sz. Pál leveleit minden asszony elolvassa, s hogy minden nyelvre lefordittatván, azokat még a skótok, irek, törökök és szaraczénok is ismerjék; hogy a földmüvelők szántás, a takácsok szövés közben énekeljenek belőle, s hogy az utasok az út hosszadalmasságát bibliai elbeszélésekkel tegyék élvezetessé." De milyen volt a szentirás-magyarázat, melyet mindenki által elfogadtatni kivánt? Szerinte sem a szentatyák értelmezése, sem pedig a szó és betü szerinti értelem nem volt helyes. Előtte az ó-szövetség majdnem minden könyve megbotránkoztató tartalommal birt, vagy mert látszólagos képtelenség beszéltetik el bennök, vagy pedig mert talányszerűen homályosak az előadott történetek. Mi különbség van, kérdezi, a királyok és birák könyvei és Livius története között, ha az allegoriát figyelmen kivül hagyod? Mert Liviusban több olyas dolog olvasható, mi az erkölcsiségre jó hatást gyakorol, mig amazokban sok botrányos van, mint Dávid fondorlatai, házasságtörése, Jonathan szerelmeskedései s több effélék.

Innen van, hogy ő mindenhol allegoriát keresett és mindenben képletes beszédet látott, mert az egyes eseményeket a mögöttük fekvő eszmék szerint akarta megfejteni. De ez oka egyszersmind annak is, hogy a szent

könyvek magyarázataiban, teljesen rationalistikus felfogást árul el.

Az inspirált könyvek szerzőitől ő sem tagadta meg az isteni sugalmazást, de felruházta ezzel mindazon pogány szerzőket is, kiknek munkái nem szükölködnek bölcs és igaz tanok nélkül; sőt odáig ment, hogy ezeket a katholikus egyház szentjeivel egy szinvonalra állitotta.

A szentirást ugyan — mondja Colloquiáiban — első hely illeti meg valamennyi könyv között, de vannak egyes pogány irók és költők, kiknek müveiben nem ritkán oly nyilatkozatokra találunk, melyeket oly szentnek, tiszták-nak és istenieknek kell mondanunk, hogy meggyőződésem szerint e férfiakat az isteni szellemnek kellett ihletnie munkaközben. — Cicero iratait az öreg korról, a barátságról és kötelességekről, nem különben Tusculánáit nem tudom kezembe venni a nélkül, hogy olvasás közben meg ne csókoljam, s azt a jámbor szivet, mely az Istenségtől igy át meg át volt hatva, ne tiszteljem. Ha összehasonlitom ezeket, az ujabb erkölcsi iratokkal, mily hidegek ezek az előbbeniekhez képest s mennyire kitetszik belőlük, hogy nem érzik amit leirtak! Inkább engedném veszendőbe menni Scotus és más hasonlóknak összes iratait, mint egyetlenegyet Cicero vagy Plutarch művei közül. Nem mintha egészben véve kárhoztatnám őket, hanem mivel az utóbbiak olvasása után jobbnak érzem magam, ezek tanulmányozását abban hagyva pedig azt tapasztalom magamon, hogy hidegebb lettem az erény iránt, s készebb a versengésre. Alig tartóztathatom sokszor vissza magam, hogy ne mondjam: szent Socrates könyörögj érettünk, és gyakran úgy vélekedem, hogy Virgil és Horácz lelkei szentek."[1]

Erkölcstana, mint: „Enchiridion militis christiani" czimű munkájából, melylyel irodalmi pályáját megkezdette — kitünik, minden másra inkább volt épitve, csak a keresztény vallás igazságaira. Össze s erkölcstani rend-

[1] Colloquia (Lugd. 1664. kiadás.) 145. l.

szere: bizonyos józan világnézet, természeti alapgondolaton, keresztény hangzású, nem ritkán édeskés szólamok alatt.

Mindennek daczára, munkái rövid idő alatt oly ünnepeltté tevék személyét, hogy fejedelmek és alattvalók egyaránt dicsőségöknek tarták őt barátaik közé sorolni. Maga Károly császár az által mutatta ki iránta jóindulatát, hogy kétszáz forint évi fizetéssel tanácsosává nevezé, reábizván egyuttal a hirneves lőveni akademia vezetését.

Itt találta őt a Luther által meginditott vallási mozgalom, ki miután eléggé érettnek találta kora szellemi fájának gyümölcseit, elhatározta magában megrázni a fát, s a lehullott gyümölcscsel saját szenvedélyeinek éhét kielégiteni.

A lipcsei vitatkozás után, bár Ecknek dialektikája tönkre tette a pápai primatus jogosultságát tagadó Luther érveit, az utóbbi szükségtelennek látta tovább is folytatni a szinlelést, s letevén álarczát nyiltan megtámadta a pápaság tekintélyét, kifejtvén mindazon tételeket, melyek szerint a reformálandó egyház hierarchiáját kijavitani, illetőleg ujból szervezni kellene.

Legelső szövetségei, kikből a legjelentékenyebb tanitványokat nyeré, az új humanizmus emberei voltak. Ezek voltak az elsők, kik őt, mint az igazság új hirdetőjét üdvözlék, s a kik kimondották felőle, hogy hivatva van az új és jobb kornak megteremtését keresztül vinni.

Az első közeledés a humanisták legkitünőbbjéhez Luther részéről még akkor történt, midőn az egyház fejéhez intézett irataiban engedelmességet és alázatos hűséget fogadott ugyan, de tekintetével már a jövő azon pillanata felé fordult, melyben elég erősnek fogja magát érezni a kath. egyház tekintélyével szembe szállani.

1519. márczius hó 28-án fölkereste levelével Erazmust. Sorai, melyekben a tudós hiúságának erősen tömjénez, kevés önérzetről tesznek tanuságot; annál több bennük a czélzatosság. Elnevezi őt kora reménysége- és

büszkeségének, teljesen szive szerinti férfiúnak, kivel naponkint szokott lélekben társalogni. Nem hiszi, hogy lenne valaki, a ki ne tanulhatna sok mindent tőle, vagy a kit le nem fegyverzett, meg nem hóditott volna. A mi saját személyét illeti, azon egész idő alatt, mit a szofisták közt töltött, mindössze sem tanult annyit, hogy ily tudós emberhez levelével közeledni mert volna; de miután neve a bucsúengedély felett folytatott vitákból ismeretessé lett előtte, s miután azt vette észre, hogy iratait helyesli — bátorkodik fölkeresni őt, hogy kegyéért esedezzék, s hogy a legnagyobb szeretet kapcsán lekötelezettjévé lehessen.[1]

Ilyen és hasonló nyilatkozatokkal igyekezett a nagy befolyásnak és tekintélynek örvendő Erazmust ügyének megnyerni, teljesen tudván méltányolni az előnyt, melyet a vele való szövetkezés tervei sikerének részére biztosithatott volna.

Ezen sorokra a humanistáknál nem szokatlan émelygős hangon irt válasz, Erazmus részéről óvatos nyilatkozat volt, mely mindazáltal bizonyos tekintetben a tüzes barátot is kielégitheté. A többi közt figyelmezteti őt, hogy czélszerűbb lenne azok ellen emelnie fel szavát, a kik a pápai hatalommal visszaélnek, mint maga az egyházfő ellen. De megdicséri a zsoltárokhoz irt commentárait, mint a melyek nem csak rendkivül tetszettek neki, hanem a melyektől sok jót is vár.[2]

A katholikus theologusok már régtől fogva rosz szemmel nézték az Erazmus neve alatt megjelent munkákban észlelhető rationalistikus elveket, s a viszonyt, mely közte és az egyháztól folyton távolodó Luther, s a többi vallás újitó között szövődött. Természetesen, e nem tetszésüket szükségtelennek vélték titkolni, minek következtében nem ritkán lehetett tőlük oly nyilatkozatokat hallani, melyek

[1] Janssen i. m. II. 87. l.
[2] Fleury XXXIII. 449. l.

vádnak is beillettek, miután egyenesen kimondották, hogy ő egy húron pendül a wittenbergi reformátorral.

Megerősité őket hitükben azon körülmény is, hogy bármennyire unszolták őt, nem volt rá birható, hogy Luther tanait, — bár ekkor már nyiltan tagadta a katholikus dogmákat, — kárhoztassa és iratait megczáfolni megkisértse. Nem az én teendőm, szokta volt mondani az ily felszólitásokra, a mások által támasztott zavart lecsendesíteni. Azokhoz tartozik ez, akik okozóivá levének. Azonfelül méltatlan dolognak látszik előttem, hogy az egyházi hatóság által nyiltan kárhoztatott irónak könyvei ellen irjak, s nem is czélszerű, hogy még inkább felingereltessék azon nyelv, mely egyenesen arra törekszik, hogy rágalmakat szórjon ellenfeleire. — Továbbá már csak azért sem vállalkozhatom Luther tanainak megczáfolására, mivel nem rendelkezem elegendő idővel azok többször átolvasására, enélkül pedig mitsem kezdhetni.[1]

E mentségek azonban nem elégiték ki ellenfeleit. Ha akarták volna sem hihették volna el neki a felhozott okokat, miután eljárása és könyvei mást bizonyitottak. Nem szünvén meg a gyanúsitgatások, s az ennél még rosszabb nyilt támadások, helyzete utóvégre oly kellemetlenné vált, hogy kényszeritve látta magát Lőwen elhagyásával segiteni magán.

Hogy mily érzelmek közt hagyta el e várost elképzelhetjük, ha meggondoljuk, hogy a benyomások melyeket magával vitt, évek mulva is oly annyira megőrizék keserűségüket, hogy még 1532-ben is egész felháborodással irta egyik ismerősének: „miként bántak velem nehányan Lőwenben, nem fogom elmondani; csak annyit jegyzek meg, hogy vagy távoznom kellett e helyről, vagy pedig bakóvá aljasodnom, mert ezzé akartak tenni.“[2] S miután választania kellett, az előbbenit tette. Átköltözött

[1] u. ott 454. lap.

[2] „Codex epistolaris Nicolai Olahi.“ 201. lap.

Bazelba, majd később — 1529-ben — Freiburgba, hol ezentúl élte végeig tartózkodott.

Csakhamar tapasztalnia kellett, hogy a passziv magatartás meg nem mentheti őt azon vádaktól, melyeket ellene a Luther táborához való csatlakozásra vonatkozólag felhoztak. Ez birhatta őt rá, hogy egyes kiválóbb katholikus főpapok és világiakhoz irt leveleiben, eljárá sát mentegetni igyekezzék.

„Minden jámbor lélek, — irja 1520. márcz. havában egy spanyol püspökhöz, kell hogy a pápa részén álljon. Luther hajlandó a zavargásra, s mindig ujabb és gyülöletesebb tartalmú iratokkal lép elő.“ A pápának pedig ugyanezen év szeptember havában azt irta, hogy Luther könyveit soha sem olvasta, legfeljebb néhány lapot nézett át belőlük, azt is csak úgy futólag. — Majd meg Campegio bibornok és pápai követ előtt mentegeti magát a haerezis vádjától. „Ha kedveztem Luthernek — ugymond, — úgy ez azon jó miatt történt mit benne láttam vagy látni véltem; sőt nem is neki akartam kedvezni, hanem csak Krisztus dicsőségét előmozditani. S vajjon mily arczczal követelhettem volna én Luthertől hallgatást? én, aki sem kellő tudománynyal, sem elegendő tekintélylyel nem rendelkezem; hisz a dorgálással úgy sem nyertem volna egyebet, minthogy engem is pellengérre állitott volna.“ Körülbelül hasonló tartalmú levelet kapott tőle utódja, — a löweni egyetem rektora is. „Soha sem hallotta senki tőlem, — olvassuk e levélben — hogy én Luther tanitása felől valaha kedvezőleg nyilatkoztam volna. Még annyi fáradságot sem vettem magamnak, hogy munkáit átolvastam volna. Az ellene folytatott vitákban mindvégig hű szövetségestek voltam, és senki nem látott szomorkodni akkor, midőn könyveit elégették. — A miatt tartanak lutheranusnak, mert magán körben sokat mondtam és irtam, hogy másokat az ingerült irásmódtól visszatartsak.“[1]

[1] Janssen i. m. II. 146. lap.

Hogy mennyit lehet elhinnünk mind ezen jámbor nyilatkozatokból, azt legjobban úgy fogjuk megtudni, ha ismerni tanuljuk más részről azon őszinte vallomásokat, melyeket viszont az újhit barátai előtt tett.

Midőn a pápai követek 1520. november 4-én Kölnben, átadták Frigyes száz választófejedelemnek a szent atya által kiállitott bullát, melyben Luther iratai kárhoztatvák, ezt azon kéréssel tevék, hogy az eddig általa pártfogolt vallásujitó iratait semmisitse meg, őt pedig vagy tétesse fogságba, vagy pedig küldje Rómába. Frigyes válaszában kijelenti, hogy az ügyet megfontolja, egyuttal pedig magához kéreté az ekkor épen Kölnben időző Erazmust, s felszólitá, hogy nyilatkozzék, tévedett-e Luther irataiban, vagy nem.

A megkérdezett tudós mosolyogva adá válaszul a választó fejedelemnek: igen — még pedig két dologban. Először, hogy a pápának koronájához, és másodszor, hogy a szerzetesek gyomrához nyult.

Fölkéretvén a fejedelem tanácsosai által, irásban is kifejezést adott e véleményének. A Luther ellen folytatott egész vitának — igy hangzott a nyilatkozat, egyedüli oka a széptudományok iránti elfogult gyülölet, és zsarnoki önhittség. A legjobb, s az evangelium szelleme által vezérelt férfiak, nem Luther tanai, hanem a pápai bulla felett ütköztek meg; joggal követelheti tehát Luther, hogy ügye részrehajlatlan birák itéletére bizassék.[1]

A zürichi tanácshoz irt levelében pedig, mely 1523. aug. 10-éről van keltezve, határozottan érdemül rója fel magának azon buzgalmat, mit az evangeliumi vallás érdekében (a mi egy jelentésű volt az eretnekséggel) kifejtett, s azon meggyőződésének ad kifejezést, hogy a ki szivén hordja a vallás ügyeit, annak kell, hogy tetszésével találkozzék Luthernek tanitása is.

[1] Hogy azonban e nyilatkozata valamikép a pápai követek kezébe ne kerüljön, sietett rögtön visszakérni. — Meg is kapta, csakhogy ezzel egyidejüleg, legnagyobb boszuságára nyomtatásban is megjelent. Janssen i. m II. 145. l.

A mindkét oldalról felhozott nyilatkozatokból eléggé világosan kitünik, hogy ő egy és ugyanazon időben ép úgy mutatta magát hithű katholikusnak, mint a hitujitás buzgó barátjának. Amazokkal szerette volna elhitetni, hogy a vallás béke háboritóival szemben ő is ellenséges álláspontot foglalt, ha nem lépett is nyiltan ellenük, ezeket pedig arról óhajtotta biztositani, hogy még mindig táborukhoz tartozik. Legjobban úgy fejezhetjük ki talán e köpenyegforgatást, hogy meggyőződésből a hitujitók felé hajlott, érdekből pedig a reformatio ellenének mutatta magát. Nyiltan nem mert sem az egyik, sem a másik párthoz csatlakozni, mert félt magát az ellenfél támadásainak kitenni.

Az ily eljárásnak természetes következménye nem lehetett más, mint a két párt kölcsönös elégedetlensége. Ha végig tekintett azon a két nagy táboron, melyre a forradalom és lázadás szelleme az előbb oly szilárd vallási egységet szakitá, lehetetlen, hogy ne érezte volna lelkében a vádat kétszinű eljárása miatt, s ne tudta volna, hogy mindkét félről joggal megvethetik tanusított álnokságáért. A katholikusok szemében nem menthette ki őt semmi; mert ha nyiltan nem szakadt is le soha az egyház szerető kebeléről, egész életén át ellenséges érzületet, kicsinylést és közönyt tanusitott iránta, kigúnyolta megvetette intézkedéseit, lerontani igyekezett tekintélyét. Ott hol irodalmi tevékenységét méltattuk, eléggé kimutattuk ezt. De bizonyitják azon munkák is, melyekben az egyház tanaihoz ragaszkodók nyiltan elitélték és kárhoztatták elveit, úgyszintén azon censurák, miket az egyes theologiai fakultások könyveire kimondottak.

A párisiak pl. Colloquiáit a bennük hirdetett rationalistikus elvek miatt, névszerint, mivel az egyházi parancsok és intézkedések felől kicsinylőleg nyilatkozik, mivel a bőjtöt, önmegtagadást, gyónást, a szentek segitségül hivását s egyéb jámbor cselekedeteket, mint érték nélkülieket megveti, indittatva érezék magokat egyházi tilalom alá vetni, s ez által visszatartani a hivöket olva-

sásától. Hiába folyamodott a párisi községtanácshoz, személyeskedéssel vádolván Beda syndicust, hasztalan mentegette magát ájtatos szavakba burkolt ferditésekkel, a kimondott kárhoztató itéletet, még nagybefolyásu pártfogói által sem tudta megmásittatni vagy visszavonatni.[1]

Másrészről azonban a hitujitók előtt is úgy tünt fel, mint álnok és hűtlen szövetséges, a ki előnyei miatt saját meggyőződését is megtagadta, őket is cserben hagyta. Luther már 1522-ben elitélte kétszinűségeért, midőn úgy nyilatkozott, hogy sokkal többre becsüli Ecket, a ki nyilt homlokkal küzd ellene, mint őt, akit akár mint ellenséget, akár pedig mint barátot meg kell vetnie, csalfa és képmutató eljárása miatt.

Ily körülmények között, hogy a mindkét részről reá sujtott vádak súlyát magáról némikép elhárithassa, úgy igyekezett a nyilvánosság szine előtt magát feltüntetni, mint a ki megőrizvén függetlenségét, egyik párthoz sem tartozott, hanem a pártérdéken felülemelkedvén, itt is, ott is csak azt helyeslé, a mit a vallás és egyház érdekében jónak, igaznak tartott.

A katholikusok előtt azzal védekezett, hogy a Luther által szitott vallási viszály az ő tanácsa nélkül lett megkezdve, s hogy a vittenbergi hitujitó kiméletlen, makacs eljárása kezdettől fogva visszatetszésével találkozott. Viszont a hitújitók táborát annak tagadásával kisérlette meg hallgatásra birni, hogy a pápai széknek sikerült volna őt megvásárolni. Az igaz, hogy ő semmi esetre sem szándékozik a szentszéktől elszakadni, de — igy mentegetődzött — csak addig, mig ez Krisztussal tart. S midőn igy megjelelte volna azon álláspontot, melyet egyfelől a ka-

[1] Különben azon vélemény, hogy Luther kezdetben az Erazmus munkáiból meritetteket használta fel, az egyház ellen intézett támadásokban, már a XVI. század második évtizedének vége felé oly általánosságra tett szert, hogy igy gondolkoztak az emberek nemcsak Németországban, hanem az európai külföld egyéb tartományaiban is. Bizonyitja ezt a tekintélyes magyar humanista, Piso Jakab egyik Erazmushoz intézett levele Történelmi Tár 1885. évi folyam 342. l.

tholikusok, más oldalról a reformatorokkal szemben elfoglalt, a függetlenség nagyon jól utánzott önérzetével szives volt úgy az egyik, mint a másik félnek jó tanácscsal szolgálni.

Az egyház az új tanok ellen folytatott harczban szerinte úgy tünik fel, mint küzdő párt egy másik párt ellen, — holott a feleknek kötelességük lett volna alkalmazkodni még áldozatok árán is egymáshoz, mi annál könnyebben megtörténhetett volna, mivel a keresztény vallás főbb hitágazataira nézve úgyis egyetértének, s a viszálykodás különben is csak némely érthetetlen és kevésbé lényeges paradaxon körül forog. Az egyházi és világi hatalmasoknak pedig félre téve magánérdekeiket, s elhallgattatva szenvedélyeiket, alattvalóikat kellett volna meghallgatniok s oda hatni, hogy a tudomány férfiai minden előitélet és gyanusitgató roszakarat nélkül fogjanak az ügy tárgyalásába, melynek eredményét titkos levelekben kellett volna azután a pápa és a császár elé terjeszteni.[1]

Ez által vélt véget vethetni a mindinkább elmérgesedő bajnak, melynek létrehozásában — bár tiltakozott ez ellen — neki is nem csekély része volt. Ez volt, ilyen volt Erazmus, a kinek Oláh Miklóshoz való viszonyát ismertetni és megmagyarázni akarom.

II.

Az 1521-ben Vormsban megtartott birodalmi gyülés azon határozata, mely szerint ha Luther huszonegy nap alatt tanait vissza nem vonja, a német császári birodalom minden alattvalójának szoros kötelességévé tétetett, a javithatatlan eretneket a császár hatalmába szolgáltatni, nem különben munkáinak terjesztését minden módon meggátolni; a legnagyobb részben hatálytalanná lett a hitújitás számtalan pártfogójának ellenkezése folytán. Sőt az

[1] „Spongia Erasmi adversus Adspergionem Hutteni" czimű munkájában, mely 1523-ban jelent meg.

új vallás hiveinek száma napról-napra jobban növekedett, s az általuk okozott zavarok mind sűrűbben kezdtenek mutatkozni, kivált midőn a hirdetett tanok életbe léptetését itt-ott megkisérlették.

A következő évben lefolyt nürnbergi országgyülésen, melyen Chieregati Ferencz pápai követ VI. Adorján nevében, erélyes hangon sürgeté az egybegyült rendeket a vormsi határozatok keresztülvitelére, ezek, miután előbb az apostoli szentszékhez fölterjesztendő gravameneket megállapitották, határozottan kijelentették, hogy a folyton szélesebb hullámokat vető vallási mozgalmakon mással, mint egy Németországban megtartandó egyetemes zsinattal segiteni nem tartják lehetségesnek, miután a nép az új tanok iránt rendkivül nagy előszeretetet mutat.

És valóban, Németország csendjét és békéjét a vallási villongások, a hitújitás által lángra lobbantott tűz roppant mérveket öltő terjedése ekkor már olyannyira felzavarta, hogy a katholikusok és az új hithez szitók egyaránt szükségesnek látták, a közelben fenyegetődző összemérkőzésre szervezkedni. Igy a katholikus fejedélmek és egyháznagyok 1524. junius 5-én megkötötték a regensburgi szövetséget, kötelezvén tagjait a vormsi határozatok életbe léptetésére, s az egyház érdekeinek megvédésére. Viszont az új tanok barátjai Torgauban szövetkeztek 1526. május 4-én. Két tábor állott tehát egymással szemben, folyton tömörülő sorokban, szivükben elkeseredett gyülölet és szenvedélyességgel egymás iránt, elhatározva még a polgárháború iszonyaira is, ha érdekük úgy hozza magával.

Az 1526-ban megtartott speieri országgyülésen, a Luther táborához szegődött országnagyok már oly fenyegető állást foglaltak el a katholikusokkal szemben, hogy Károly császár, kikerülendő a véres összeütközés veszedelmét, fivére Ferdinánd által kénytelen volt a katholikus rendeknél odahatni, miszerint beleegyezzenek a vormsi határozat ideiglenes felfüggesztésébe s kimondják, hogy megtartása vagy mellőzése tétessék az egyes fejedelmek

tetszésétől függővé. — Ámde a katholikus fejedelmek és országrendek e határozattal nem lehettek megelégedve, ha engedtek is a pillanatnyi szükség követelésének.

Igy történt, hogy a három évvel később, 1529-ben megtartott második specri gyülésen határozatilag kimondották, hogy a hitújitás terjedése kivétel nélkül minden tartományban megakadályozandó, az új vallás eddigi papjai pedig köteleztessenek a szentirást a szentatyák tanitása szerint magyarázni, ugyszintén a vitás kérdések feszegetésétől az egyetemes zsinat egybehivásáig tartózkodni.

A lutheranusok, mint előre is várni lehetett e határozatok ellen óvást emeltek, s tiltakozásukat benyújtották az ekkor épen Olaszországban időző császárnak is, ki protestáczióiukat visszautasitá ugyan, de megigéré, hogy ügyük végleges eldöntése végett 1530-ban Augsburgban birodalmi gyülést fog tartani.

A meghatározott időben megtartott tanácskozás szinhelyén 1530. junius havában Károly császáron kivül megjelent fivére Ferdinánd magyar király s nővére Mária is, a szerencsétlen II. Lajos gyászoló özvegye.

Ez utóbbi többféle okból óhajtott fejedelmi testvéreivel már régebben találkozni; ezek közül az egyik pénzügyeinek rendezése volt.

Midőn ő Ferdinándnak magyar királylyá való megválasztatását oly nagy ügyességgel keresztül vitte, s lankadni nem tudó fáradozásaival számára a magyar koronát megszerezte, szerető önzetlenségében egyedül csak fivérének érdekeit tartá szem előtt. Hisz csak egy intésébe került volna, s a keze után esengő Zápolyával Ferdinánd terveit örökre megsemmisitheti. Méltán gondolhatta tehát, midőn 1527-ben a koronázás szinhelyéről távozván Óváron át az országot végleg elhagyá, hogy fivérei a testvéri szeretetnek hozott áldozatot viszonozni fogják azáltal, hogy számára a jövőben gondnélküli lételt fognak biztositani. Szüksége volt erre annálisinkább, miután magyarországi birtokait az ellenpárt emberei nagyrészt le-

foglalták, s igy a megmaradt jövedelemből állásának megfelelő fényt nem tudott kifejteni.

Azon szándékkal jött tehát most ide, hogy megbeszélvén fivéreivel ügyeit, egyszersmind segélyüket is igénybe vegye, mert a rendelkezésére álló összeg oly csekélynek bizonyult, hogy környezetének és alárendeltjeinek is utóbbi hónapokban már nem tudta a kellő járandóságot megürült pénztárából kiutalványozni.[1]

Károly császár és Ferdinánd királynak kapóra jött nővérük szorult anyagi helyzete. Már rég várták a kedvező alkalmat, rábeszélni a férjét vesztett fiatal nőt egy óhajuknak minden tekintetben megfelelő második házasságra, mely a pfalzi őrgróffal lett volna megkötendő. Csakhogy egyet kifeledtek számitásukból. A szerető hitves előtt sokkal drágább volt szerencsétlen férjének emléke, mintsem hogy feledést tudott volna találni másnak karjaiban, és sokkal erősebb volt elhatározása meg nem válni özvegyi fátyolától, minthogy kész lett volna egy könnyen engedni sürgető rábeszéléseiknek. Arra kérte inkább őket, engedjék meg neki Spanyolországba utazni, s itt azon zárda falai között tölteni napjait, a hol szerencsétlen anyjuk — őrült Johanna — tengette életét. Nem lehetetlen, hogy a fivérek engedtek volna kivánságának, ha Károly császárt nem figyelmeztetik ez időben orvosai, hogy Margitnak, a Németalföldek kormányzónőjének napjai meg vannak számlálva, s a közel jövőben utódjáról kell majd gondolkodnia.

(Vége köv.)

[1] Codex epist. p. 110.

LEVELEK AZ ORSZÁGOS KIÁLLITÁSRÓL.

Kedves Szerkesztő Ur! Tizenkét év előtt megtettem az ön kedves és türelmes olvasói ellen azt a merényletet, hogy a bécsi világkiállitásról nem annyira tudományos, mint inkább mulattató czikkeket irtam, egy huzomban nem kevesebbet, mint tizenegyet. Ha akkor megérdemeltem a gáncsot azért, mivel egy komoly, tudományos folyóirat hasábjait a pajkos szellem kalandozásainak szinteréül választottam, — ohajtom most helyrehozni hibámat és oly komolyan szólni hasonló dolgokról, mintha előre érezném azt a nagy deficitet, amely ezen országos dicsőségnek lealkonyodásával fog feltünni. Csak az a kérdés, vajjon ön és kedves olvasói milyen alakban ohajtják a panaszt, olyképen, mint az andocsi búcsún a mondva csinált szegény lázárok elénekelik, a vagy az angol-orosz összekoczczanás alkalmából a bőrzetermekben volt hallható, vagy pedig olyképen, hogy jó arczot csináljak egy rosz játékhoz. Valamint a szellemben szegény embernél nincs untatóbb valami a világon, ugy a szellemes szegény ember a legmulatságosabb. Nem magamra értem. A nyomorúság humora a valódi humor. A boldog embernek jó kedve legfeljebb irigységet ébreszt, a szegény emberé ellenben megvigasztal. Már most vonja le mindenki a következtetést azokból, amiket tőlem hallani fog, s minthogy e mai szomorú világban vajmi soknak van szüksége vigasztalásra, keresse és találja föl azt e tárczacsevegésben, ahol egy levitézlett magyar iró fölötte mulatságosan és jó kedélylyel irdogál épen nem mulatságos dologról.

Készakarva hagytam leveleim megirását, — mostanra, mikor már benne vagyunk kiállitásunk javában. Csupa merő diadal, ünnep, eszem-iszom, bankett, czigányzene és török muzsika ami mostani életünk. Folyton teritett asztalnál ülünk, — hanem hogy az asztal alatt fo-

gunk felébredni, az több, mint bizonyos. Ehhez az ébredéshez senki sem fogja mondhatni, hogy váljék egészségünkre, ha csak nem ami jó barátaink: a rumunyok. Bizony, mi tagadás benne, egy kissé nagyon is gavallérosan kezdtük el; — amúgy magyarosan, mintha akár egy uj Szegedet akartunk volna — deconstruálni. Egy, fejlődésének legszebb korában élő kultur-nemzet diadalát akartuk bemutatni a világnak; meg akartuk mutatni, hogy a magyar nép nemcsak lóczát tud faragni, meg czifra kulacsot, hanem ipara immár bátran versenyezhet a külföldével. Lássa a világ, mire képes a magyar! Szép, nagy, lélekemelő gondolat, hanem egy kissé olyan ize van, mint annak, mikor az adós játszik urat. Még eddig minden hasonló kiállitáson nemcsak az ipar, művészet, tudomány vivmányait mutatták be a világnak a különféle nemzetek, hanem legfőbbképen azt, hogy — nem tudnak gazdálkodni. A magyar ember ráért volna bemutatni ezt az ősi erényét később is, a mikoron sajnos, hogy be fogja mutatni minden országos kiállitás nélkül. Mert bizonyára szomorúan mulatságos dolog az, mikor valaki azzal akarja bebizonyitani, a világgal elhitetni gazdagságát, hogy adósságot csinál; azzal kérkedik, hogy bezzeg van hitele, a mennyi kell; — pedig végső elemzésben majd nem jobb, ha az embernek nem kell dicsekednie azzal, hogy van hitele. Mi ugyan eléggé vén nemzet vagyunk Európában, hanem azért jól esik nekünk hallani szomszédainktól, hogy milyen fiatalok vagyunk s mennyire lehet még nekünk hitelezni.

Tagadhatlan, hogy a mi országos kiállitásunk per eminentiam magyar; nemcsak azért, mert a társországok nagyon gyéren vannak abban képviselve, hanem mert abban folyton esznek, lakmároznak és öt helyen buzgólkodnak Pharaó brúgós fiai. Valaki igen jellemzőleg inkább mulatóhelynek nevezte el kiállitásunkat, a hol felségesen lehet szórakozni, ahová különösen esténként nagy rajban vonul ki a fővárosi nép, hogy jól tölthesse el a nap végét, mintsem oly helynek, ahová az ember ta-

nulni jár. Ez a vád ugyan nem egészen alapos, de nem is egészen légből kapott. A magyar nem tagadhatja meg faját. Mikor úgy a déli időkben betéved az idegen a kiállitási területre, azt hiszi, egy kolossális tánczterembe lépett, egy faluba, ahol búcsú van — jobbról balról szól a dinom dánom és Isten bocsássa meg nekem, bizony én a legtöbb vendéget mindig a Pohl-nál és Dréhernél találtam, holott az iparcsarnokban és a többi pavillonokban csak lézengtek a látogatók. Annyit előre lehet mondani, hogy megszámlálhatlanul sokan anyagilag nagyon fognak csalódni számitásaikban. Biztos haszonra, még pedig fényes haszonra csak is a vendéglősöknek van kilátásuk.

Mondják, akik ahhoz értenek, hogy kiállitásunk már abban is lefőzte valamennyi elődjét, mert — ami hallatlan volt eddig — elkészült a kitűzött időre. Az előre meghatározott napon megnyilt. Ott voltam ezen a fényes ünnepélyen és mondhatom, minden magyarnak szive fennen doboghatott akkor, mikor szent István koronájának örököse fenséges nejével együtt ama magasztos és valóban fejedelmi szivre valló szavakat intézte felséges atyjához, Magyarország királyához, amelyekkel az országos kiállitást megnyitá. E jelenet volt fénypontja a kiállitásnak. Ott sorakoztak a király magas személye köré az uralkodóház tagjai, az ország főrendei, a miniszterek, a kormány s városi hatóságok előkelőségei. Festői látvány volt az. Bizonyára egy szép és jelentőségteljes nap nemzeti kulturánk életében. Még az ég is kedvezett; mert a kora tavasz daczára oly ragyogóan sütött a nap, mintha ezuttal minden sugarát csak nekünk tartotta volna föl. Mindenki bizonyos nemzeti büszkeséget érzett e napon, ebben a pillanatban és érezte gyönyörét egy hosszú és terhes küzdelem édes jutalmának. Az öröm, ilyen okból, ilyen alkalommal eddig ismeretlen érzés volt előttünk. A honfiui büszkeségbe belevegyültek a vérmes remények, az első napok kábitó sikere, egy nagy erkölcsi győzelem lélekemelő öntudata, — az első mámoritó benyomások alatt

megfogamzott hir, hogy ez lesz az első hasonló kulturversenyek között, amelyre majd nem kell — ráfizetni. Minden ember keble feszült, minden ember ujjongott elkezdve Matlekovics Sándor és Zichy Jenő gróftól, mint a kiállitás elnökeitől egész a csomó vargainasig, akik a kiállitást keritő óriási nyárfák ágai között széditő magasban, de legalább ingyen szemlélték az ünnepélyes megnyitás szertartásait.

Tetézte a fejedelem magasztos szereplésének örömét e napon ama ritka királyi kegy is, hogy ezen nagy nemzeti ünnep alkalmából a király, mint a legelső magyar ember az összes kiállitók, jurytagok s tömérdek mindenféle egyszerű, szerény munkás ember előtt megnyittatá királyi palotája fényes termeit és olyan estélyt adott, a melyet sok vendég, aki először jutott a király asztalához, megemleget holtig. Mátyás óta a budai királyi palota nem látott termeiben olyan állásra, rangra, hivatásra különbözőbb tarka-barka népet, mint akkor. A felséges ur ezen estén nem kevesebb, mint hatszáz különböző egyént mutattatott be magának. Valamennyivel szót váltott, mindenkinek tudott valamit, őt érdeklőt mondani, mindenkivel nyájasan társalgott. A hullámzó vendégsereg praktikusabb és a helyzet előnyeivel ismerősb része már megvacsorált, tele itta magát pezsgővel, vagy megtömte zsebeit a királyi asztal czukormorzsáival az otthon levők számára; másik jó hazafi már kezdett hangosabb is lenni a melléktermekben, — a király maga még mindig ott járt a nép között. Ha egy czoboly-prémes, aranyos mentés, vitézkötéses főurral találkozott, aki állásánál vagy rangjánál fogva várja a kegyet, hogy királya őt megszólitsa, azt szándékosan elkerülte, hanem nyájasan társalgott azokkal, akik azt a czobolyprémet kidolgozzák, a mentét megvarrják. Mintha azt akarta volna mondani, amit V. Károly császár a Tizián miatt mellőzött s durczáskodó nemeseknek mondott, hogy nemes embert csinálhat mindennap akár tizet, de — egy értelmes szűrszabót sem teremthet királyi hatalma. Egyébiránt egész lényén kifejezve volt ama magasz-

tos válasz az előre nyomuló uraknak, — ma az én népemé vagyok.“

Persze, hogy a ki ott volt a királynál az országos kiállitás megnyitásának ünnepén adott vacsorán, — az ha gyalut, tűt, dikicset forgatott kezében, elmondhatta magáról másnap, hogy biz ez szép nap volt, jó nap volt, az Isten áldja meg érette ő felségét. Már most azután jöhet akármi, nem igen bánkódunk miatta. „Ott voltam az én királyomnál, beszéltem vele, immár ismer engem, — s az nekem, fiamnak, sőt unokáimnak is elég.“ A dynasztia iránti hagyományos hűség és kegyeletben felnőtt és megőszült becsületes polgár az ő fejedelmének legkisebb kegyét hálás emlékezetben őrzi, — mert hiszen ez nemzeti jellemünk egyik oly szép és vonzó tulajdonsága. Elég neki ez, sőt több a soknál. A számitóbb és spekulativabb urak azonban, akik épen ezt a munkáspolgári elemet irtogatják ki a társadalomból, a kik maguk tán semmit sem teremtettek maguk fejéből, hanem csak a nyers erőt, a kérges kezet, a homlokról gyöngyöző verejtéket tudták jól kamatoztatni, a nagykereskedők, a gyárosok, azok persze szintén megeszik a buffetben a hideg fáczánt és a császár madarat, hanem otthon nem dicsekednek ezzel, hanem azzal, hogy mit ér mindez, mi a neve mindennek? Egy vacsoránál mégis többet ér egy rendjel; vagyha az embert ténta és porzó gyártásért kinevezik — kunigliche Róth-nak.

Persze, hogy kiállitásunknak nemzetközi becsét, fényét és jelentőségét a felséges király és a dynasztia tagjainak feltünő és minden tekintetben példaadó szereplése biztositotta. Tizenkét évvel ezelőtt az osztrák birodalom fővárosa Bécs, hallatlan deficittel ugyan, de olyan nemzetközi világkiállitást mutatott be, hogy azóta egy sem vala hozzá mérhető. Akkor is megtette az uralkodó azt, amit nemes szive sugallott, hogy tegyen népének érdekében. Ott mi egészen elolvadtunk. Az óriási nagy versenyen alig vették észre, hogy van Magyarország is, ha csak nem ama művészileg egybeállitott honvéd-alak cso-

portozaton, amely előtt minden vasár- és ünnepnapon Bécs szakácsnéi és egyéb delnői jelentőségteljes epedezéssel ábrándoztak, — hogy, bárha elevenek volnának ezek a pompás kitömött és faragott alakok. A „Fesche Infanteristek" — annyira tetszettek, hogy engemet magamat kérdezett meg egy mellettem álló szobahölgy, nem tudnám e megmondani, hol vannak ezek a szép szál legények — garnizonban. Ezt a hóditást megtettük már tizenkét év előtt, — hanem más különben nagy soványan szerepeltünk. Ha a mostani kiállitásunkat, úgy amint van odatehettük volna a bécsi világkiállitás közepébe, — bizton legyőztük volna valamennyit. Azért nem csoda, hogy maga felséges királyunk is örömmel hódolt fejedelmi nagy kötelmének, midőn kiállitásunk erkölcsi sikerét biztositandó, magas személyében nyitotta meg azt, mert nemcsak országainak legszebbje, leghivebbje és egy időben talán legvagyonosabbja kultur-győzelmére ohajtotta feltenni a koronát, de egyuttal sokoldalúsága, gazdagsága, terjedelme és sok tekintetben uj vivmányai csak elismerés- és büszkeséggel tölthették el fejedelmi szivét. A magyar nép sokáig, évszázadokon át csak fegyverével adózhatott királyának; — ime most, hogy békésebbek a századok, megmutatta azt is, hogy nemcsak katona, hanem jó munkás és iparos is egyszersmind.

Arra ugyan nem számithatunk, hogy ami kiállitásunkért egy Naschr Eddin perzsa sach ott hagyja Teheránját és utra keljen Budapestre három láda rendjellel; azt sem várhatjuk, hogy Kalakava, a Sandwich szigetek kedélyes királya az itteni Orpheumban tanulmányozza a népek bölcs kormányzásának csodálatos titkait, — mert ugy tudom, hogy mi nem invitáltuk meg a fejedelmeket külön meghivó levél mellett; egyrészt azért, mert kiállitásunk nem nemzetközi, hanem csak nemzeti, másrészt, mert a jó magyar közmondással tartván, gondoltuk, hogy — jó bornak nem kell czégér. Azt sem tettük, hogy a legszájasabb, tehát ennek alapján legtekintélyesebb lapokat megvásároltuk volna, hogy üssék a nagy dobot érdekünk-

ben. Mert hiába! most már ugy vagyunk, hogy ingyen senkit sem dicsérnek a lapok. Legfeljebb annonceokat küldtünk a külföldi lapokba, jelentvén, hogy nálunk is lesz valami. Ha a timbuktui császár ő felsége esetleg tud olvasni, hát majdan megérti, hová kelljen mennie, ha valami különöset akar látni. Azonban, ami halad, el nem marad. A *lélekemelő* példán, amelyet koronánk örököse nyujtott, legelsőbben is a szomszéd kisebb államok fejedelmei kaptak. Természetes valami. Először is szomszédok volnánk; s nemcsak politikai, de társadalmi, kereskedelmi, gazdászati és ipari szempontból is igen jó, ha az ember tudja, mi történik a szomszédban s ha valaki olyan kolossális szalámikat tud teremteni, mint a mi kiállitóink, hátha ugyanazon arányban tudna fabrikálni ágyúkat is. Jó ezt tudni a békességes szomszédoknak. Azért legelsők voltak a fiatal fejedelmek, a jeunnesse dorée a dynaszták között. A szerb király, — Isten áldja meg érette vitéz hadvezérét — Alimpicset, akit csak hétszer poroltak ki a törökök, — azután a bolgár király, meg a román király. Ugy futtában betekintett a svéd király is. Valamennyi e koronás fejedelmek közől azt hitte, hogy hiszen hamar elkészül velünk. De valamennyi csalódott bennünk, — illetve kettőben. Először is a magyar ember olyan vendégszerető, hogy ha valaki egyszer betette lábát a háza küszöbén, azt, hacsak teheti, fürészti tejben, vajban, jól ellátja mindennel, amit szeme-szája kiván, azután egy-egy gyöngébb pillanatban rajta ront, és megfogadtatja vele minden szentekre, hogy megint visszajő. Másodszor, ami itt látnivaló, az sokkal szebb, érdekesebb, tanulságosabb, hogysem valaki, akinek érzéke van a népek kulturális haladása iránt, csak ugy rövideden, futtában odahagyhatná. Ez a két factor nagyban közreműködött arra, hogy a szomszéd fejedelmek egytől-egyig elragadtatva a magyar vendégszeretet, és kiállitásunk nagyszerűsége által megigérték, hogy ujból és hosszabb ideig fogják azt megszemlélni. Mi ugyan őszinte magyar loyalitással fogadtuk koronás szomszédainkat, s fogadjuk jövőre is, ha-

nem mi tagadás benne, annyi igaz, hogy hasonlóan szivesen látnók azon fejedelmeket, akik egy kissé — öregebbek. Egyébiránt e czikkek alig érnek véget a folyóirat hasábjain s már is jelezhetni, hogy az angol és porosz trónörökösök, s az európai nagy kulturállamok fejedelmei is megjelentek kiállitásunkon, — ami egy egyszerű nemzeti kiállitásnak — nagy becsület.

Hanem ha a koronák fényéből eddigelé csak a hajnalsugarak lettek osztályrészünk, annál bővebben kijutott több rendbeli és nemzetiségű testvéreinkből. A tömérdek sok egylet, intézet, társulat, sat. közől első helyen emlitsük Bécs városának érdemes községtanácsát. A bécsiekről el lehet mondani, hogy szeretik ugyan a magyarokat, de nem Magyarországot, különösen nem Budapestet, a birodalom második fővárosát. Bécs, mint minden nagy állam fővárosa annyira assimilálta magát Ausztriával, hogy az egész Ausztriában csak Bécs szerepel, — a többiről semmit sem tudunk. Bécs maga az egész Ausztria. Ily módon azután azon kissé fonák meggyőződésre jut, hogy Budapest egész Magyarország. Pedig nálunk épen az ellenkezője áll a dolognak. Budapest csak főváros és nem több. Meg lehet bocsátani Uhl polgármesternek, ha azt hitte, mikor a B.-pesti főpolgármester hatalmas ebéd közben összecsókolta, hogy most egész Magyarországgal csókolódzik. Hanem hiszen elmondhatjuk, hogy most az egyszer rászedtük a bécsi sógorokat. Feszesen, kényesen és kissé rátartóan jöttek hozzánk, — persze az első ebédnél vége volt a hivatalos komolyságnak, — olyan jó bruderek lettek a rosz budapesti bor mellett, hogyha valami idegen nyelvet, jellemet, szokásokat nem ismerő ember betévedt volna az ebéd vége felé közéjük, a csókolozó him-társaságba, nem tudom mit mondott volna — olaszul. Ott a gyöngyöző bor és habzó sör mellett a jó és becsületes bécsiek belátták, hogy kár nekik ránk irigykedni, mert hát hiszen, mint mondják — testvérek vagyunk, s az idősb testvérnek örülnie kell, ha öcscse — szuperál! Azután mit irigyelhetnek tőlünk a bécsiek, —

hacsak nem a lipótvárosi bazilikát, amely előbb született mint a kész bécsi Votiv-templom. Vagy van-e Budapestnek aránylag kevesebb sikkasztója, divatos gonosztevője, raffinált csalója, terjedelmesebb kertje — mákvirágból? Csak a bécsi zsidó zugfirkászok agyarkodnak ellenünk s kiáltanak ránk kigyót-békát. Szépen elférünk mi egymás mellett és elismerjük alázattal, hogy messze vagyunk még Bécstől, nem csak politikai, kereskedelmi, financialis, sőt moralis tekintetben is, és ha mi adhatunk valamit a bécsieknek, hát az is mi lehetne egyéb, mint egy kissé erősebb nationalismus — befelé.

A bécsiek, tehát az osztrákok cremje, a legszebb emlékekkel távozott tőlünk, kivéve azokat, a kiknek a budapesti bor és a zsiros konyha megártott. A főváros ugy fogadta őket, mint kollégákat és épen nem juttatta nekik eszükbe, hogy voltak már idők, mikor Bécsben magyar ember volt az ur, s hogy Bécs városának jogait Hollós Mátyás, mint Ausztria herczege erősítette meg; Zápolya István uram pedig ott székelt a burgban. Hadd mondhassák el a bécsiek azt, hogy ők is voltak egyszer urak Magyarországban. Csak egy vala feltünő az egészben. Az, hogy a bécsiek, talán nem lévén szokva ilyen vastag vendégszeretethez, megfoghatlannak találták, hogy ez az eszem-iszom mind potyában járja. Amely okból köszönő levelükhöz, amelyet már hazulról irtak hozzánk, jelentékeny pénzösszeget is csatoltak, amint azt naivan megjegyzék — jótékony czélokra. No ez bizvást elmaradhatott volna!

A bécsiek diadala fellármázta a cseheket is. Ezeknek sehogy sem tetszett ez a nagy barátság, mert nem lehet tagadni, hogy a jámbor, türelmes cseh nem nagy lelki vigasztalódással látja a magyar főváros szép egyetértését Bécscsel, a birodalmi fővárossal. Van oka arra. A hajdan dicső Prága egy kissé mostoha bánásmódban részesül.(?) Bécs már réges-régen legyűrte, most hazánk fővárosa is föléje kerekedik. Pedig az osztrák-magyar birodalomban Bécs—Prága—Budapest három nagy hatalmat

képez és a csehek fővárosa miveltség, szellem, ipar, kereskedelem, tudomány, történelmi hagyományok és jogok tekintetében majdnem felülmulja a másik kettőt, s azért jogos az ő feljajdulása igaztalan mellőztetése miatt. A cseh lapok csunya lármát ütöttek a budapesti csókolózások miatt, hanem ez nem akadályozta őket abban, hogy már most azért is egy monstre — járdalatot rendezzenek Budapest felé, — de más alakban, mint azt a bécsiek tették. Készakarva kerültek minden tüntetést s az országnak inkább industrialis értelmisége sorakozott a magyar főváros látogatására, mintsem — a municipális testületek, a melynek tagjai még most sem felejthetik el, milyen hálátlanok valánk mi a jó csehek iránt 1859- és 1860-ban, mikor innét kitakarodtak. Csak az itteni cseh klubb szerény és tapintatos eljárásának lehet köszönni, hogy egynémely vad magyar ember a régi ismeretség nyomán beléjük nem kötött. Egyébiránt élelmes ember a cseh. Van annak esze. Ahelyett, hogy ő kivánt volna valamint tőlünk, ők adtak nekünk — két konczertet. Egy bandát előre betanitottak a Rákóczy-nótára. A zenekart magukkal hozták s minthogy már most a sör is jobban esik nóta mellett, húzatták a cseh és magyar nótát napestig a maguk és mások gyönyörűségére. Hivatalosan ugyan nem barátkoztak meg velünk, mert csak mint magán expediczió jöttenek, — hanem a dikczióból, bankettből, toasztból, és mindenféle szláv idiomában elharsogtatott „éljenek" ből kijutott nekik is.

De a királyoknak, herczegeknek, birodalmi fővárosok képviselőinek, az egyes testületeknek fogadtatása mind semmivé zsugorodik össze a francziák fogadtatása előtt. Ezt a fogadtatást nem a kiállitási bizottság, nem a főváros, hanem a magyar irók és művészek társasága rendezte, — a másik kettő csak lógósnak maradván mellette. Ezeket a magyar vendégszeretet formaliter felapritotta, felemésztette, mártyrokká tette. Ámbár a franczia vendégek, — habár mind igen tisztességes társadalmi állással birnak, -- egy-kettő kivételével nagyon távol állanak

attól, hogy a valódi Francziaországot képviseljék, mégis olyan minden mértéket, határt meghaladó óváczióban részesültek, hogy egy-két szerényebben gondolkozó s inkább a csöndes egyszerűséget, amit a mai eszeveszett, hóbortos ünneplési mániát kedvelő tagja az expedicziónak, szinte restelleni kezdte azt az éretlen emberektől provokált apotheosist, amely osztályrészük lett. Valóságos őrült lázzá fajult ez az ünnepelés, — és alig lehet másnak beszámitani, mint egy különféle tényezők által létrehozott tartós mámornak, amely igen sokat levon a fogadtatás értékéből. A franczia felületesség eddig magának arrogálta a dicsőséget, hogy mindent kolossális arányokban szokott létesiteni. Az utolsó szabadság-ünnep Párisban, vagy épen Hugo Viktor temetése az emberistenités oly émelyitő tüneteit juttatta felszinre, hogy a philosoph szemlélőnek már teljes apathiáját, ébresztette föl. Olyan széles gyürükben verte szét hullámait, ahol már a komoly nevetségessé, a nevetséges pedig boszantóvá válik. Ezt az ember-kultust, amelyben a mai francziák jelen élhetetlen gloirja összpontosul, egész a körömszakadtáig kifejtették itt Budapesten. A kiállitás maga, — pedig az lett volna a főczél — csak bliktri maradt; ellenben mondottak kétszázhúsz dikcziót, százharmincz toasztot, ettek ittak, vendégeskedtek, tánczoltak, verseltek, szavaltak; pezsgő, taps, koszorú, szerenád, éljen-zaj hajnaltól napestig, Kárpátoktól Adriáig, iratott, dobatott, mondatott. Akár az egész históriát le lehetne irni szenvedő alakban, annyira megszenvedték ezt a dicsőséget a francziák. A megmagyarázhatlan s a legsértőbb ellentétekben gazdag tüntetés itt-ott olyan alakot nyert, hogy az ember valóban nem tudja, hová menekedett a főfő-rendező és szereplő urak fejéből a józanság. Például az öreg Pulszky a király ő felségére emelvén poharát, megnevezhetlen őszinteséggel s neki sajátos öntudattal azt mondja, hogy tizenhárom évig konspirált ő felsége ellen, — és hogy most nem konspirál (mily szép, nemes áldozat az állam részéről dúsan fizetett hivataláért!) az biztos jele an-

nak, hogy ő felsége alkotmányos. Tehát Magyarország koronás királya tudhatja, minek köszönje azt, hogy Pulszky nem — konspirál. Nem émelyitő dolog ez? És hozzá még, ez a beszéd viharos tetszést tartott! Vagy midőn Párisis Aradon a communnét és a socialis forradalmat kezdi éltetni! s a Petőfi-szobor megkoszorúsánál a köztársaságért riadoznak. Soha a loyalis és dynasztikus magyar nemzetet ily kirivó módon pelengérre nem tették, mint ekkor. Mi tisztelettel, elismeréssel vagyunk a franczia nemzet iránt; tudjuk becsülni, méltányolni azon vivmányokat, a melyeket a világtársadalom javára kiküzdött; voltak teremtő, alkotó szellemeik, amelyeket mintául elfogadunk; de a hódolatnak van határa s nekünk vannak olynémű honpolgári kötelmeink, olyan hazafiúi meggyőződésünk, amelyeket nem szabad elvetnünk nem néhány másodrendű franczia iró és művész, de az egész Francziaország kedveért sem. Mi alkotmányos nemzet vagyunk és nem szabadkőmives köztársaság. Az egész franczia — hűhó, a melybe akaratlan sok derék embert belekergettek, alkalmat szolgáltat kimondanunk, hogy ideje volna már holmi agylágyulásban szenvedő s a szereplési viszketegtől folyton nyugtalanitott nehány nagyképű hazafit erélyesen figyelmeztetni arra, hogy ne vakarózzék már annyit — publice.

Bizonyára a tiszteletreméltó, ősz Lesseps, a ki talán maga sem tudja minő kompániába került, mert néhányszor már szükségesnek látta egész határozottan és ünnepélyesen kijelenteni, hogy ő hivő katholikus, legitimista, és monarchikus politikai elvű, — legkevésbbé fogja megköszönni, hogy ilyen furcsa tapasztalatokat tett magyar földön; hogy megtanulhatta ismerni azt a hirlapirói jellemet, amelylyel nálunk megfér ma dicsőiteni a trónt, a koronát, a királyi családot, holnap pedig éltetni Kossuthot. Ugyan mit mondanának Párisban arra az iróra, aki ma a párisi grófot, holnap Grévit, holnapután pedig a socialis forradalmat dicsőitené? Az expediczió többi tagján is meglátszik, hogy mint egy zsibvásáron lettek össze-

szedve, összeverbuválva. Dreyfus, Massenet, Coppée, Ulbach, Gouzin sat. többiek mind egethordozó Atlaszok, rhodusi oszlopnak beillő világitó tornyok, mennybe felnyuló óriások gyanánt szerepelnek a mi hirlapjainkban; valamennyi egy félisten, egy-egy Dalai Lama a fészkelődő firkoncz előtt, aki Ahn gramatikájából megtanult annyit, hogy bon jourt tud kivánni. A francziák, majd ha elmult ez a mámor, maguk ráfognak jönni, mennyi illette meg őket ebből az istenitésből jogosan s minthogy irni fognak rólunk, bizonynyal folytatni fogják Parisisnek, a franczia vendégek egyik legalaposabb journalisztájának minket dicsőitő referádáit, — aki is a tátrafüredi ebéd végéről azt irta párisi lapjának, hogy a magyar asztalnál az evés végén bajuszkenőt hordanak föl — konfektnek.

Mindez, amit eddig irtam, kiállitásunknak csak historikumát képezi. Minthogy erre vonatkozólag czikkeim sorában még egyes momentumokra kiterjeszkedem, elégnek találok bevezetésül ennyit. Most térjünk át magára a kiállitásra.

(Folyt. köv.)

Maszlaghy Ferencz.

IRODALOM ÉS MÜVÉSZET.

Vie du Cardinal Dechamps, de la Congr. du Très-Saint Rédempteur, archevêque de Malines et primat de Belgique, par le P. Henri Saintrain, de la meme Congregation. Paris, librairie internationale catholique, rue Bonaparte, 66. — Leipzig L. A. Kittler, commissionnaire, Querstrasse 34. — Veuve H. Castermann, editeur pontifical, imprimeur de l'éveché. Tournai 1884.

Dechamps bibornok életirása a kath. Belgium legujabb történetének rövid vázolása. Alig husz éves korá-

ban már is részt vett az 1830-ki mozgalomban, mely hazájának függetlenségét vívta ki. A congressus, mely a nemzet politikai intézményeit rendezni, illetőleg megalkotni volt hivatva, fényes alkalmul szolgált Dechamps első szereplésére. Mint az egyház előjogainak előharczosa oly hirlapi czikkeket bocsátott közzé, melyek a törvényhozók figyelmét magokra vonták.

1831. évi okt. hóban Dechamps Victor a tournaii papnöveldében, mint növendék jelentkezett, s felvétetvén, 1834. decz. 20-án pappá szenteltetett. De csakhamar a szerzetes életben az üdvösség biztosabb útját s a mennyország kapuját látván, 1835. novemberben belépett a redemptoristák közé; s itt, mint sz. Alfons igaz gyermeke, a világgal szakítva, idejét tudomány és ima közt felosztva, munkás és elmélkedő életet folytatott.

Ékesszólásánál fogva, mint szónok alkalmaztatott, a mely téren az értelem megvilágositása mellett rendkivül tudta a sziveket megindítani. Tiszta és fenkölt szónoklata élénken emlékeztet a XVII-ik század nagy szónokaira. Észre lehet venni, hogy Dechamps szorgalommal és haszonnal tanulmányozta sz. Ágostont és sz. Tamást, de különösen Bossuetet. Főtörekvése az, hogy mindenki megértse.

De leginkább kitünt abban, hogy a katholikus tanok puszta fejtegetése mellett is tudta ezek magasztosságát és összhangzását senkitől utol nem érve, feltüntetni.

Mint iró a de Maistrek, Gratryk, Balmesek és Nicolas-k családjához tartozik. Nagy értelmiségük és szellemük nyugodtságával egyesíti nyelvezetük ünnepélyességét és helyességét, valamint az észnek ama könnyedségét, a mely rögtön megragadja az igazat, s a lehető legvilágosabb s szinte váratlan és meglepő módon közli másokkal. 1863-ban az egyház fejének parancsára s a belga katholikusok örömére elfoglalta a namuri püspöki széket.

Időközben az olasz forradalom mindinkább szűkebbre szorítá a pápaság világi hatalmát, s a gonoszság és igazságtalanság e diadala nem egy hivő szivét ingatta meg.

Dechamps püspök kötelességének tartotta egy pár vigasztaló és bátoritó szót intézni hiveihez s ennélfogva 1866-ban karácsony előtt körlevelet bocsátott ki, melyben az isteni irgalomról és igazságosságról beszélt. „A világ történetének bizonysága szerint — úgymond — az emberiség javára tett isteni intézkedéseknek mindig a szeretet az alapja, melyet azonban nyomban az igazságosság követ, s ez ismét kegyelem- és irgalommá változik. Ezt látjuk mindjárt a megváltás munkájánál; a Bethlehemben és kalvaria hegyen nyilvánuló isteni szeretet csodái után a keresztény vér három századon át folyt, hogy lemossa a földről a pogányság szennyjét. S igy volt ez minden nagyobb korszakban. A mi korunk is, mely valamennyi közt a leghálátlanabb, szintén nagy büntetéseknek néz elébe, s miután főjellege a gőg és lázadás, Isten, hogy e kort megbüntesse, magára hagyva s tetszése szerint cselekedni engedi. E gőgös század a biztonságot keresi, s Isten e kor megalázására megengedi, hogy önmaga fosszsza meg magát a kivánt biztonságtól. E század az erkölcsök szelidségével dicsekszik, s Isten, hogy megszégyenitse, megengedi, hogy e század födözze föl és csodálja a romlottságnak és halálnak eddig nem ismert hathatós eszközeit. E század a jog megtestesülésének és az általános szabadság megteremtőjének tartja és vallja magát — s Isten, hogy megcsufítsa, megengedi, hogy e korban az erőszak, és csakis az erőszak döntsön minden fölött — künn a fegyverekkel, benn a szavazatokkal.“ S talán büntetésképen azt is meg fogja engedni az Isten, hogy a modern barbárok a keresztény polgárisodás központjába, az örök városba betörjenek? A püspök tartott tőle, s azért körlevele végén imára szólitotta fel hiveit, hogy a mindenható az igazságosság napjait megrövidítse, melyekre ismét az irgalom napjai következzenek.

1867. végén Dechamps mechelni érsekké neveztetett ki, s mint ilyen a vaticani zsinaton nemcsak a világi hatalomtól dédelgetett hitetlenséggel, de sok megcsalatott vagy elfogult nagy keresztény kicsapongó eszességével

is megküzdött, s a mily rettenetes volt a hamis tanokkal szemben, ép oly édes volt a tévely áldozataival.

1870. szept. 20-án végrehajtatott korunk legutálatosabb merénylete; egy magát katholikusnak nevező király betört Rómába. Az érsek e bitorlást pásztor levélben adta tudtára hiveinek, akiket imádságra és az egyház szabadsága ellen intézett merényletnek ünnepélyes és nyilvános kárhoztatására szólitott fel. S e rendelet jel volt az ima és zarándoklat hosszú keresztes hadjáratára.

A kath. Belgium legelső ünnepélyes tiltakozása a mechelni általános nagy katholikus congressus volt, melyen az érsek óriási hallgatóságát nagyszabású beszédjével a szentszék iránti tántorithatatlan ragaszkodásra föllelkesitette. Guizot-t és Thierst híva tanubizonyságul, kimutatta az egész kereszténységnek elévülhetetlen jogát sz. Péter örökségéhez, kimutatta a pápai tekintély és függetlenségnek szükségességét az európai rend fentartására. S ezek után azon ohajnak adott kifejezést, vajha a nagy hatalmak a pápa világi fenhatóságának és függetlenségének biztositásában és megerősitésében keresnék, találnák és teljesitenék fő-főkötelességüket, „amit, ha meg nem tesznek, — igy végzi az érsek — tudjátok-e mi fog rajtok teljesedésbe menni? Az fog velük történni, ami a kalvária hegyén a római birodalom nevében parancsnokoskodó katonával történt. Ez tanuja volt Krisztus Urunk elhagyattatásának a kereszten, s megindulás nélkül hallgatta végig, mint vetették szemére a zsidók az isteni áldozatnak az ő gyöngeségét és tehetetlenségét; de midőn a földet megindulni, a napot elsötétedni látta, mellét verve igy kiáltott fel: „Ez valóban az Isten fia volt.“ S ha most a nagy hatalmak hidegen és közömbösen nézik Jézus Krisztus helytartójának elhagyattatását, eljön majd a nap, a népek általános lázongásának és forrongásának napja, amidőn ők is mellüket verve azt kiáltják: „A pápa valóban Isten fiának földi helytartója, szavának szócsőve, az egész kereszténységnek igaz atyja volt. Mi elkábulva hatalmunktól azt hittük, hogy Isten nélkül is békében élhe-

tünk, s ime béke helyett háború, nyugalom és biztonság helyett általános fölforgatás és zavar lett osztályrészünk s akkor a kereszten felmagasztalt isteni Mester példájár az ő helyettese is mindeneket magához fog vonzani."

IX. Pius pápa méltányolván Dechamps érseknek érdemeit és erényeit, őt 1875. márcz. 15 én bibornokká tette.

1878-ban a belga kormányra oly férfiak kerültek, akiknek a szabadkőmives páholy kötelességükké tette, hogy a gyermekek vallásos nevelését megakadályozandók, uj iskolai törvényt készitsenek és fogadtassanak el, amely törvény oly találóan „a viszály és szerencsétlenség" törvényének neveztetett. Dechamps bibornok, aki már mint namuri püspök nem nagy kiterjedésü, de annál jelentékenyebb munkájában nem kevés bátorsággal reámutatott e kor legveszedelmesebb és legkárosabb befolyásu társulatára, a szabadkőmivességre, most is minden Istentől nyert eszközt erélyesen és buzgón felhasznált, hogy a páholy ez uj támadását meghiusitsa. És ha e nemes czélját minden buzgólkodása daczára nem is érte el — legalább előkészitette a jó ügynek általa már nem élvezett, de utóbb mégis bekövetkezett diadalát.

Halálát közeledni látván a jámbor érsek azon öntudatban, hogy mint hivő és pásztor kötelességének megfelelt, elkészült az utolsó órára; de még ekkor sem feledkezett meg a katholikus iskolák ügyéről, s daczára annak, hogy az orvosok kérve kérték, hogy kimélje magát, mégis még 1881-ben is egyházmegyei zsinatot tartott. E zsinaton mondotta el utolsó beszédjét, a melyben papjainak még egyszer lelkére kötötte az iskolaügyet; s ezzel bevégződött nyilvános élete. Szeptember 15-e óta ereje rohamosan fogyott, s 29-én a redemptoristák egyik patronusának, sz. Mihálynak ünnepén meghalt.

Saintrain munkája rendkivül szépen irja le Dechamps bibornoknak életét, mely nem volt egyéb, mint folytonos küzdelem az egyházért és a társadalomért. Az olvasó épül a szerzetes erényein s nemcsak csodálja, de szinte élvezi

az egyházi szónokot, irót és hitvédőt; — e század minden nagy problemájánál ott látja Dechampsot, aki valamennyinek megoldását az egyház tanaiban találja föl. Ez élet a fensőbb és egészséges bölcsészet illatát árasztja, a gyöngék számára világosságot lövel, a hivő szivében biztos reményt ébreszt.

... *p* ...

Dr. Walter Gyula: „A népiskola és az egészségügy.“ Esztergom. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál. 1885. Ára 1 frt.

Fontos társadalmi kérdéssé nőtte ki magát hazánkban is már a nép egészségügyi állapotának javitása. Emellett szólnak egyesek társadalmi buzgólkodásai ép úgy, mint a kormánynak a község érdekében tett ujabb intézkedései. Az érdeklődés e tekintetben kiválóan az iskolai egészségügy iránt igen élénk, amit az valóban meg is érdemel. Tagadhatatlan ugyanis az, hogy az iskolába járó gyermekek egészsége érdekében ezeddig vajmi kevés történt s midőn ez érdemben az érdeklődést oly élénken ébredezni látjuk, ezt alig lehet kellő hálával és megnyugvással nem fogadnunk.

A II-ik orsz. képv. tanitó-gyülés jövő tanácskozmányainak tárgyai közé szintén fölvevé az iskolai egészségügyet s ennek folytán fölhivá a vidéki tanitóegyleteket, hogy e fontos tárgyat köreikben előzetesen megvitatni el ne mulasszák. E fölhivásnak egyik nagybecsű eredményeül van szerencsénk e kedves folyóirat t. közönségének a bevezetésileg megnevezett munkát bemutatni, mint olyan munkát, mely az égető kérdést nemcsak fején találja, hanem amely oly bámulatos apparatussal, a legkitünőbb szakkönyvek és férfiak legiói véleményének felhasználása mellett oldja meg feladatát, hogy ezért a fáradságot nem ismerő szerzőn kivül e jeles munka országos nevű maecenásának, Dr. Majer István ő méltóságának is, ki kifogyhatlan bőkezűségében és nevelésügyünk iránt mindenkor éber és tettdús érdeklődésének ujabb fényes

bizonyitékául lehetővé tette kinyomatását, — forró hálával tartozik mindenki.

Szerző az előszóban megvilágitván azt az igazságot, hogy az egészség a földi lét legdrágább és legbecsesebb ajándéka, ez levén azon alap, melyen a földi boldogság legbiztosabban épül és nyugszik, magától érthetőleg olykép, hogy az egészség a lélek és szív kellő műveltségével párosult legyen; a közegészségügyi — sok tekintetben kifogásolható — viszonyainknak javitása körül a tanügy férfiainak is szán szerepet, mivel — úgy mond — „működésök szinhelye, az iskola, igen sok bajnak forrása.“ A tanitókhoz áll — szerénte és nagyon is helyesen — legközelebb a bajok orvoslásának úgy lehetősége, mint kötelme. Ez állitás valóságának kimutatásaul nagy horderejű elaboratumát három részre osztja.

I. Igaz-e, hogy sok testi fogyatkozás az iskola számlájára rovandó;

II. melyek a mindinkább terjedő iskolai betegségek okai magában az iskolában; és

III. mily módon, mily eszközök segélyével lehetne az iskola hátrányos befolyását az egészségre — ellensúlyozni.

Értekezése első részében védelmére kel az iskolának, amennyiben az egészségtannak a rovásból a szülői ház számlájára is kell, hogy juttasson tisztességes osztályrészt. Ezt aztán megczáfolhatlanul részletezi. Kutatásában tovább menve, a mai nemzedék elsatnyulásának okát azon — a modern irók által teljesen ignorált — körülményben is leli, melynélfogva a vallásosságot és erkölcsiséget igen kevéssé méltányló mai társadalmi viszonyok mellett, az ifjuság korát messze túlhaladó élvezetekbe merülvén, amint eltompítja szellemét, ugy elerőtleníti testi szervezetét is, mert bizonyos az, hogy az erkölcsi sülyedéssel karöltve jár a fizikai elgyengülés.

De amig a szülői házat, illetve társadalmi viszonyainkat teszi felelőssé a serdülő nemzedék egészségi állapotáért, nem menti föl az iskolát sem azon vád alól, hogy

hozzá járul az ifjú sarjadék gyöngitéséhez. Hirneves orvosok észlelései nyomán kézzel foghatóvá teszi az iskolának közreműködését a rövidlátóság, hátgerinczferdülés, vértolulás, vérszegénység, golyva, phtisis, görvély és altesti betegségek tömeges föllépésében. Azután sorra veszi mindazon tényezőket, melyek a gyermekek testi és szellemi fejlődését, egyszóval az iskolai ügyet közelebbről érintik, befolyásolják. Befolyást kiván a tanitónak az iskolaépitésre biztositani. A tanteremmel foglalkozván, szól a „mellékeseknek" tartott mellékhelyiségekről, melyek az egészségügy szempontjából szintén határozott gondban és figyelemben lennének részesitendők. Fájdalom, hazánkban azonban előbb meghonositásukról kellene gondoskodni. E mellékhelyiségek: a ruhatárak, a mosdószobák és a bizonyos helyek. Elmondja, mik volnának ezeket illetőleg a megszívlelendők. Kiterjed mindenre, ami bármely tekintetben közrehatóként szerepel. Indokoltan ostoroz és dicsér. Küzd az uj szerkezetű padok mellett. A „Függelék"-ben ad „Különféle méretek" czim alatt rovatos táblázatokat: I. Dr. Riant méretei a gyermeki testről. II. Cardot padjainak; III. a párisi pad; IV. a zürichi elemi iskolában használt padok; V. Kunze-Schildbach-pad; VI. Gönczy-féle padok; VII. a bécsi padok és VIII. Lemel padjainak méreteit centimeterekben.

Kiterjeszkedik a női kézimunka-termek butorzatára. A padokon kivül hygienikus szempontból különösen érinti még a tanitó asztalát, a táblát és a taneszközöket. Nem kerüli ki figyelmét a könyvek nyomása és papirja sem. A térkép. A diagnosis mellett mindenütt a panacea: fölfedezvén a forrásokat, melyekből a panaszolt állapotok származnak, ráutal az eszközökre is, melyek közbenjöttével e bajok megszüntethetők lennének. Ezt értekezése harmadik részében tárgyalja. Birálja mindenelőtt azokat az intézkedéseket, melyeket a mult és jelen időszak alatt az egészségügyre nézve tettek s a magyar e tárgyi miniszteri utasitásokat az ausztriai e nemű szabályrendeleteknek meszsze mögötte állóknak állitja. (98. l.)

Nem szándékozván kivonatot adni ezen, a maga nemében zamatos magyarsággal épugy, mint rendkivüli szakértelemmel, fáradhatlan, hangyaszorgalommal és bámulandó ügybuzgalommal irott műről, utaljuk a t. olvasót magára a munkára, melynek bizonynyal nem utolsó érdeme az, hogy egész határozottsággal, nyilt sisakkal és a meggyőződés melegével lándzsát tör amellett, miszerint a közegészségügy kérdése csak a valláserkölcsi neveléssel párhuzamban oldható meg gyökeresen. Igen helyesen mondja: „...egészségi szempontból épen ugy, mint az ember rendeltetése tekintetéből múlhatatlanul szükséges, hogy a gyermekek vallásossága és erkölcsössége a nevelés egész folyama alatt kiváló gondban részesüljön.“

És midőn e tiszta, őszinte és melegen hangoztatott meggyőződésben szerző urnak szivünk mélyéből gratulálunk, magát a kitünő művet, mely a legszélesebb körök figyelmét teljesen megérdemli, ajánljuk az életbevágó kérdés, a közegészségügy iránt érdeklődő és az abban tájékozást szerezni óhajtó minden tanférfiú és emberbarátnak meleg pártfogásába. Siessen e jeles munkát megszerezni minden népiskolai igazgató, iskolaszéki elnök, hitelemző és néptanitó; mert minden szakember csak tanulhat belőle. Ára oly csekély, hogy mindenki megszerezheti s könyvtárát gazdagíthatja vele. Szegényebb sorsú egyházi férfiak 3 int. elvállalásával is megszerezhetik maguknak. S hogy még az anyagi gondok súlya alatt nyögő szegény népnevelők is megszerezhessék maguknak, tán jó leendne, ha minden egyházmegyei ft. Hatóság kegyes engedélyt adna, miszerint a templomok pénztáraiból rendeljék meg a gondos lelkész-igazgatók e kitünő művet a néptanodákban izzadó, fáradozó napszámosok, kedves tanitótársaik számára. Egy kis jóakarat s ügybuzgóság s a korszerű mű néhány hó alatt 12—15000 kézhez el fog jutni. Faxit Deus!

Egy öreg paedagog.

Apion, ein Culturbild aus dem ersten christlichen Jahrhundert. Wien. Hölder, 1882. Nyolcz. 161. lap. (Folyt.)

Mialatt a zsidó küldöttség Rómába készül, hire érkezik, hogy Tiberius császár meghalt, illetőleg megöletett, és hogy Caius Caligula lett utódja. Ez eseményből úgy a zsidók, mint Apion is levonják jóslataikat. Tiberius erélyes kormánya meg nem tűrt semmiféle zavargást, Caiustól ellenben, ki már ifju korában kicsapongónak, kegyetlennek, gyávának, hóbortosnak bizonyult, most pedig ép a téboly jeleit viselte már magán, mi jót sem igér magának Philo, Alexander is csak annyiból, hogy Herodes Agrippa, Caius testi lelki barátja őrködni fog majd a zsidók üdve fölött.

Apiont ellenben Tiberius halála csak inkább ösztönzé zsidógyülöletét tényekre átvinni. Római összeköttetései után tudja, hogy Flaccus, az alexandriai helytartó állása, sőt talán személye is Caius alatt veszélyeztetve van, miután Flaccus Tiberius Gemellus, a megholt császár unokájának trónöröklése mellett kitette volt magát. Apion élvén e tudomással, a zsidók legdühösebb ellenségeiből toborzott küldöttség élén megjelenik Flaccusnál, azt szorgalmazván tőle, „hogy a zsidók, kik Alexandria öt városrészéből kettőben kizárólag laknak és a többiben a legszebb házakkal s palotákkal birnak, a delta negyedre szoritassanak s polgári jogaiktól megfosztva, idegeneknek nyilvánitassanak.“

Flaccus ily követelménynyel szemben haragra gyulva, visszautasitja Apiont: „Azt hiszed, Flaccus megfogja engedni, hogy Alexandria lakóinak legjobb, legszorgalmasabb, legjózanabb részét a prédaszomjas csőcselék megsemmisitse? Takarodjál vakmerő.“ Miután azonban Apion Flaccusnak négy szem között megmondotta, hogy Rómából hitelesen értesült, miszerint Tiberius Gemellus, úgy mint Macro, a praetorianusok parancsnoka is, mindkettő Flaccus pártfogói, már kivégeztettek, és hogy őt magát is hasonló sors érheti: ekkor Flaccus megtörve összerogyott. Apion ekkép bátoritá a kétségbeesettet: „El nem

vesztél még, ha bennünk bizol. Alexandria hatalmasabb maga Rómánál s kész és képes téged maga a császár ellen is megvédni, ha a szükség úgy hozná magával.“ Erre s hasonló biztatásokra Flaccus egészen Apion karjaiba dobta magát. Mielőtt azonban végleges választ adna a küldöttségnek, fel akarta még keresni Oniast az essenust, a nagy jóst, hogy ettől Caius úgy, mint a maga sorsát is megtudakolja. Odakiséré őt Apion, Demetrius társával együtt.

Épen sabbath volt, mikor Flaccus kisérőivel Onias házához jött. Onias csak imént érkezett haza a hivők gyülekezetéből, hol ma a buzgó Anania hosszasabban beszámolt volt utolsó missiói utjáról, hirül hozván többi között azt is, hogy János, a lelkes essenus, ki a Jordán partján Isten országát hirdette, csak nem rég kivégeztetett légyen rettenthetlen bátorságáért, melylyel Herodias Antipas bünös életét korholta.

Flaccus nagyban megvolt lepetve Onias méltóságos, úgy mint Doris bájos alakjától. Apion pedig meglátván Dorist, remegni kezd egész testében, nem birja tartani magát, fellármáz hirtelen: „Megnyilt a pokol, a zsidó rám idézte a poklot“ s kifut. Ő ugyanis Dorisban elhalt neje szellemét vélte látni, annyira hasonlitott rá. A gondolatra, hogy elhagyott gyermeke Onias házánál lehetne, távolról sem jött volna. — Onias jóslata odament ki, őrizkedjék Flaccus Apiontól, mint daemonjától. De Flaccus ezt csak a gyülöletre magyarázta, melylyel a zsidók Apion ellen viseltetének. „Zsidó, te vakmerő vagy — e szavakkal távozik Flaccus — ez izben azonban elnéző akarok lenni a leány kedvéért, mely itt nálad van s melynek bájai magamon kivül ragadtak.“

Alig, hogy haza jött a megfutamodott Apion, beköszönt nála Anania s miután szemére lobantotta volna lelketlen bánásmódját a szegény Tryphosával, és hogy gyermekét is szintoly lelketlenül elhagyta, azzal végzé beszédjét, hogy ő mint essenus megesküdött rendjének, miszerint az ártatlant oltalmazni, a gonoszat gyülölni, a hazugságot

leleplezni fogja. Ez esküje alól csak úgy mentheti őt fel Apion, ha a világtól visszavonulva, szigorú vezeklésben töltendi napjait.

Apiontól mi sem volt távolabb, mint e feltételbe beegyezni. De látván Anania tágitani nem akaró határozottságát, huszonnégy órai meggondolást kért tőle, a mit ez engedett is neki. Kérdésére, hogy hová lett elhagyott gyermeke, Anania csak annyit mondott, hogy az egészen anyjára ütött gyermek bájos, istenes szűzzé fejlődött, és hogy közelében van. Apion erre mitsem kételkedett többé, hogy az Onias házánál látott Doris az ő leánya. Mivel pedig észrevette volt, mi nagy benyomást gyakoroltak ennek bájai Flaccusra: elhatározta magában, ezt most még Doris által is szorosabban kötni magához. Elment tehát Flaccushoz, és miután hazudott volna neki, hogy gyermeke, mialatt ő tudományos utjain járt, elraboltatott tőle, és hogy Anania, a rabló, maga bevallotta neki a tényt: kéri Flaccust, fogassa el Ananiát s vegye oltalmába Dorist. Anania elfogatott s börtönre vettetett, de Flaccus tovább menni nem mert.

A zsidók ellen meginditott mozgalom növekedésének láttára Philo Mareotis fölötti magányából lejött a városba, hogy szorongott hitsorsosait nyugtassa s bátoritsa. Buzgón prédikált a zsinagógákban, beszédjeit még a görögök is hallgatták. Egyszerűsége s szerénysége is jótékonyan hatottak azon hitsorsosaira, „kik gazdagságukkal minden alkalommal tüntetni szeretvén, ezáltal a tömeg irigységét csak inkább ingerelték.“

Egyik sabbath napján, mikor a zsidók ellen, hogy ezek „jött ment idegenek, kik az élelmi szereket magukhoz ragadják, hogy ellenségei a görögöknek és a hazai isteneknek, hogy elcsábitják a fiatalságot, megvetik az ó-hitet“ sat.

A néptömeg már erőszakhoz készült nyúlni, amikor felláll Apollonius sophista, Apion ellene, hogy megczáfolja a fentebbi vádakat. Bizonyitja hallgatóinak, hogy az alexandriai zsidók nem jött-ment nép, hanem hogy azok

a városalapitó Alexander által ide plántáltattak, a makedoniaiakkal egyenlő jogokban részeltettek s ezekben az utóbbi királyok által megerősittettek. Nézni kell csak — ugymond — a városban diszlő oszlopot, melyen a zsidóknak a nagy Caesar által engedett kiváltságok feljegyezvék. Nem is gyarmatok hiányában telepitette légyen ide Alexander a zsidókat, hanem mivel őket derék, megbizható népnek ismerte. Becsületességök s hűségök jutalmául Samariát is, mint adómentes országot birtokukhoz csatolta.

Az ellenvetésre, hogy a zsidók nem harczoltak a nagy makedoniai király hadjárataiban, és igy nem is tettek érdemet annak hálájára, Apollonius tovább bizonyitja, mikép Alexander hadaiban ezer meg ezer zsidó hősiesen harczolt, sőt példát hoz fel, mikép hatott légyen buzditólag egyetlen egy zsidó az egész seregre.

Apollonius ilyetén meggyőző bizonyitásaira sokan átkozni kezdték Apiont, de a prédaszomjas tömegből az egyik odakiáltja, hogy mindegy, Apionnak vagy Apolloniusnak van-e igaza: tény az „hogy a zsidók minden pénzt, minden keresetet magukhoz ragadnak, a mit tűrni nem szabad.“ — „Rágalom — visszakiált egy másik. — Csak igen kevés zsidó gyüjtött nevezetesb kincseket, a nagy tömeg szintoly megerőltetve kénytelen dolgozni, mint mi s van köztök is ép annyi szegény, mint mi közöttünk, csak hogy hitsorsosaik nem engedik őket tönkre menni, hanem módjukhoz képest segítik őket. A mi görögeink ellenben és az egyptomiak szegényeiket tönkremenni engedik. Miért nem tanulnak jótékonyságot a zsidóktól?“ — „És a mi illeti a gyártulajdonosokat — mondja egy harmadik — ezek sokkal emberségesebben bánnak munkásaikkal, mint a görögök s egyptomiak. Én Euodios zsidónál dolgozom, szabad napom van a zsidók minden sabbath — s ünnepnapján s kikapom esténként béremet, mert igy követeli ezt zsidótól szentirása, mig ellenben görög gyártulajdonosoknál dolgozó munkástársaim egész éven át szakadatlanul dolgoznak, és csak minden hét vé-

gén kikapják bérőket, melyet azután egy nap alatt, elköltenek rosz társaságban.“ — „Én is bizonyithatom ezt — mondja egy negyedik. — Az én munkaadóm Andron zsidó, derék ember, ki a maga munkásaival, legyen az zsidó vagy pogány, egyaránt szeliden bánik. Az ő törvénye — igy hallom őt gyakran mondani — parancsolja, hogy mindenkit különbség nélkül szeressünk.“

Mialatt igy folyik a beszéd pro et contra, lárma támad a tömegben, hogy Hera istennő temploma megszentségteleníttetett, hogy abból a fogadalmi ajándékok elraboltattak, és hogy ezt ismét csak a zsidók tehették. Kisül azonban, hogy Demetrius, Apion ezelőtti társa, de ki most a maga kezére halász a zavarban, az orzó. Egy nő, ki a templomban az oszlop mögül látta az orzást, ráismer a tömegben Demetriusra, neki ugrik, mint a tigris, felemeli erőszakosan karjait s ime köpenye alól kihullnak az istenasszony csillogó karpereczei. A nép csaknem széttépte Demetriust, Apionnak kudarczot vallott pártja szégyennel távozik.

Csak egy módon sikerülhetett még Apionnak terve és csökkent tekintélyének helyreállitása: ha t. i. a helytartó a zsidók elleni mozgalmat nyiltan pártolja. Ha ugyanis felülről bátorittatnak az ő pártemberei, ugy neki mennek a zsidóknak s vagyonuknak s minden meg van nyerve. De ő ezt Flaccustól csak akkép várhatja, ha ennek oldalán Doris áll, mint szövetséges. Ámde mikép keritse hatalmába az Onias által oly féltékenyen őrzött leányt? Erőszakkal. Reáadja magát erre is, bérel két czinkost, lesbe áll velök egy este, mikor Doris Apollossal a szabadban ül s már-már reátör a szerelmesekre, a mikor egy halottas ének megható szavai (egy essenust temetnek) zavarba ejtik őt. Azonfelül hirtelen szélvész kerekedik, mely elől, és igy Apion keze elől is, a szerelmesek jókor menekülnek.

A zsidóság aggodalmait ez időben még egy más körülmény növelte. Caius tébolya már annyira ment, hogy istennek kikiáltotta magát s isteni tiszteletet követelt ma-

gának. Parancsára a templomokban fel lett állitva szobra s ennek tömjéneztek. A zsidók nem ok nélkül féltek, hogy rájok is fog parancsoltatni, hogy a császárnak szobrot állitsanak. Egyelőre Agrippában, a császár meghitt barátjában, biztak még. Csak mikor Agrippa Caius uralkodása második évében Rómát elhagyta, hogy Judaeát elfoglalja, szabadabb kezet nyertek az udvarnál az antiszemiták, Apion barátjai.

Agrippa Judaeát elfoglalandó, Alexandriának vette utját és az alexandriai zsidók nagy és költséges készületeket tettek a zsidó király elfogadására, amit a cselszövő Apion ismét a maga czéljaira igyekezett felhasználni. Flaccusnak azt súgta, hogy az Agrippával való tüntetés csak az ő elhomályositására s megdöntésére terveztetik és hogy az egész terv Philótól ered, holott ez épen ellene volt a tüntetésnek. Flaccus haragra gyuladt, Apion pedig azzal is növelte boszúját, hogy elbeszélé neki mikép ő csak azért nem juthat Doris birtokába, mert ezt Onias és Apollos, ki a leánynak szerelmi ajánlatokat is tesz, féltékenyen őrzik. Ekkép felkeltvén Flaccusban még a féltékenységet is, arra akarta őt birni, hogy ez Onias ellen erőszakot használjon, a mibe azonban Flaccus nem akart beleegyezni.

Agrippa megérkezett s ünnepélyesen fogadták, Apion, ki az napra még a környékből is beszólitott prédaszomjas csőcseléket, ellentüntetést szervez, ép az alabarchos palotája előtt, hová Agrippa szállt. Apion emberei felfogják az elmegyönge Carrabast, az alexandriai gyermeknép nyeggetéseinek tárgyát, trónra ültetik őt, gyékénköppenyt vetnek vállaira, papiros-koronát nyomnak fejébe s Marin Marinnak (a mi urunk) üdvözlik, ép úgy mint üdvözölték a zsidók Agrippát. Ez utóbbi mélyen megbántva, boszut forral Apion ellen; azonnal meneszt Rómába levelet, melyben különösen a helytartót vádolja, hogy ez a közrendet tétlen megzavartatni engedi és hogy visszautasit minden kérést, melyet a zsidók a maguk megvédésére hozzá intéznek. (Folyt.) *Várnai.*

VEGYESEK.

(Jóslat jövő évre.) Nostradamus hires jóslatáról van szó, melynek jövő évben kellene teljesednie. Mi ugyan csak két jóslatban hiszünk, az egyik: non praevalebunt, az egyház és annak feje a világ végeig él; a másik: „diligentibus Deum, omnia cooperantur in bonum (Rom. VIII, 28.) A többivel nem gondolunk. De mivel széltében emlegetik Nostradamust, álljon itt mondata. N. Mihály hires astrolog, született 1503. decz. 14-én St. Remy-ben, a franczia Provence-ban. Ősei zsidók voltak. Marseilleben orvostant hallgatott. Mint vándororvos kuruzsolt s jósolt a csillagokból. Nevezetes emberek udvaraiban homályos verseket szavalt, Medici Katalin udvarában is megfordult, mint vándordalnok. IX. Károly pedig kinevezte udvari orvosának. Meghalt Salon-ban 1566. évben, jul. 2-án. Jóslatos dalai „Centuries," megjelentek Lyonban 1558-ban, s azután többször. Hires jóslatát 1555-ben nyilvánította francziául, ekképen:

Quand Georges Dieu crucifiera
Que Marc le resuscitera,
Et que Saint-Jean le portera
La fin du monde arrivera.

— Vagyis, mikor a nagypéntek György napra esik (april. 23); husvét Márk napra (april. 25); szent János, úrnapján ünnepeltetik (jun. 24.) eljön a világ vége. — Hasonló jóslat fordul elő Oberemmel templomában egy kőtáblán, mely szintén régi.

Quando Marcus Pascha dabit (april. 25.)
Antonius Pentecosten celebrabit (jun. 13.)
Joannes Christum adorabit (jun. 24.)
Totus mundus vae clamabit.

Mindezek a jövő évben történnek. Mindazonáltal az ünnepek ezen sorrendje megtörtént 1451, 1546, 1666,

1734-években, amikor elég bajt viselt el az emberiség; — de számos csapás esett más években is, s a világ mégsem pusztult el. Tehát most sem kell félni. Minthogy 1943. és 2038. években szintén ez lesz az ünnepek sora, halasszuk el a félelmet ezen évekre, amikor mások fognak „bakkancsoskodni“ az életben.

(Megjelent.) 1. „Népiskolai hitelemzéstan“ a katholikus lelkészek, hitelemzők, tanitók s nevelők, úgyszintén növendékpapok s tanitójelöltek használatára. — Irta Fonyó Pál. — Kalocsán, 1885. Szerző sajátja. A mű két részre oszlik, ugymint az általános és a részletes vagy hitelemzéstanra. Az első vagy általános rész a vallás, vallásosság és vallásoktatás szükségességének beigazolása után szól: hitelemzés kezelőjéről, annak tulajdonairól, teendőiről, s a szülők és tanhatóságok közremüködéséről stb. A II. vagy különös rész ismerteti: 1) a bibliai történet kezelésére vonatkozó szabályokat: 2) a katekizmus feldolgozását illető részletes módszertani elveket; 3) a szertartások és ünnepek ismertetésének terjedelmét, beosztását s módszertanát; 4) az egyháztörténet tanitásának jelentőségét, tananyagát, feltagolását és feldolgozását stb. Függelék adja a hitelemzés rövid történetét, az egy és két tanitóval biró népiskolák részletes hitelemzési tantervét, ugy szintén hoz 17 kidolgozott minta hitelemzést a biblia, katekizmus, szertartások, egyháztörténet; bibliai képismertetés stb. köréből. A mű 20 középnagyságú ívre terjed, megrendelési ára 1 frt 40 kr. tanitójelölteknek 1 frt 20 kr. Könyvárusok és tanintézetek nagyobb megrendelésnél 20% leengedésben részesülnek. — 2. Krisztus előtti különösen Mózesi áldozatokról. Hittudori értekezés. Irta Pruzsinszky József, váczegyházmegyei áldozár, fegyházi lelkész. Vácz, 1885. nyomatott Mayer Sándornál. E derék értekezés tartalma: I. Az áldozatról általában. II. Néhány szó az áldozat eredetéről. III. A patriarchák áldozatai. IV. A mózesi áldozatok alakulása. V. A mózesi áldozatok feltételei. VI. Mózesi áldozatok és azok szertartása. VII. A vérnélküli áldozatok. VIII. A mózesi ál-

dozatok jelentménye. — 3. A „Jópásztor“ ezentúl Budapesten fog megjelenni (Ferencziek kolostora). A szerkesztő: Hajósy Krisant, ily czimü munkát adott sajtó alá, a „Skapulare kegyelmei és bucsui.“ A füzet ára 25 kr. Aki tiz példányt megrendel, 20 kron kapja. — 4. Temetési énekkönyv, kántorok részére. Esztergom, Buzárovits 1885. Tizenhatodrét 35. lap. Ára kötve 30 kr. — 5. Cicero a kötelességekről. Latinul és magyarul. Forditotta és jegyzetekkel ellátta Csengeri János. Budapest 1885. Franklin-társulat. Nyolczadrét 333 lap. Ára 1 frt 50 kr. — Ez már harmadik m. forditása Cicero ama hires müvének. Habár Szalay (1857) forditása jeles mű, de latinosságai folytán nem volt évezetes; ez nemcsak hűség, hanem folyékonyság által egyaránt kitünik; jegyzetei s a szembenes latin szöveg által minden kivánalomnak megfelel. Azért emlitjük meg Cicero e müvét, mert ez a természetes moral örök (habár nem csalhatatlan) codexe. Ugyanilyen De finibus czimű munkája. — Bár honnét eredetezzék is a hitetlenek az erkölcsi érzetet (nevelés, társadalmi szerződés stb.) a pogány Cicero ezen műve örökös czáfolat gyanánt tünik fel s bizonyíték arra nézve, hogy az erkölcsi érzeteket a vallás a társadalom nem tukmálja az emberre, hanem azokkal születik (épen úgy mint a vallásos, jobban monda egélyes érzet.) Azért e művet mindenkor kegyelettel őrizte a keresztény tudomány, s alkalom adtán örömmel idézték, főleg most, ahogy a kapkodó tudósok az erkölcs és kötelesség érzetét, csupán conventionalis módozatnak hirdetik.

(Latin kath. irodalom.) 1. Opera omnia S Bonaventurae. Tomus II. Quaracchi. Ivrét. XII., 1026 lap. Ára 24 mark 50 fillér. Tartalma: a Sententiák második könyve. A két első kötet 47 markon s 50 filléren bérmentesen küldetik. — 2. Praelectiones juris canonici, quas tradebat Franciscus Santi, Professor. Ratisbonae, 1885. Pustet. I—II kötet nyolczadrétben. Szerző ép most halt meg 37 éves korában. Fogjuk ismertetni. — 3. Sanctorum Patrum opuscula selecta Edidit H. Hurter S. J. Oeniponti

(Wagner). 1885. — 47. füzet. Tizenhatodrét, 278 lap. Tartalma: Sancti Bernardi Abbatis Clarae-vallensis, de consideratione libri v ad Eugenium III. et tractatus de moribus et officio episcoporum. Ad Henricum senonensem archiepiscopum. Ez az utolsó előtti füzet. A 48-ban lesznek: Sulpitii Severi opuscula selecta, itt lesz tökéletes tartalomjegyzék s ezzel bevégződik a jeles vállalat, mely sok fiatal emberben felébresztette már a szentatyák müveinek tanulmányozását. — 4. Commentarius in evangelium S. Joannis, quem in usum praeletionum sripsit Josephus Corluy S. J. Editio altera, aucta et retractata. Gandavii. Paelman. Nyolcz 49 l. Még 1880-ban jelent meg, de csak most győződtünk meg jelességéről. Ára 4 frt. — Legtöbb súlyt fektet a dogmatikus kérdésekre; irálya egyszerű, szabatos, rövid s arra törekszik, ut quod elegantiae detraheretur, accederet claritati. — Ugyanott megjelentek a következők: 5. Epitome Historiae Societatis Jesu, auctore Jos. Juvencio, ejusdem Societatis sacerdote. 4 kötet. — 6. Introductio generalis ad Historiam ecclesiasticam critice tractandam, auctore P. Carolo De Smedt, S. J., exprofessore historiae ecclesiasticae, nunc socio Bollandiano. — 7 Dissertationes selectae in Primam AEtatem Historiae ecclesiasticae auctore P. Carolo De Smedt, S. J. — 8. Manuale Missionum, auctore P. Is. Van De Kerckhove, Societatis Jesu presbytero, oblatum collegis suis, et omnibus religiosis, et sacerdotibus, qui a superioribus suis mittuntur, ut populo, in civitatibus et ruri, missiones tradant. Prima pars naturam spectat missionum; secunda materiam in illis tractandam. Erit utilissimus liber, etiam sacerdotibus non missionariis, qui conciones et instructiones praeparare debent. — Editio altera, auctior et emendatior. — 9. Methodus infirmos providendi, ad rubricas ritualium exacta. Edita quatuor lingvis (latin, magyar, német, tót.) Strigonii, G. Buzárovits. Tizenhatodrét, 143 lap. Ára 70 kr.

(*Külföldi kath. irodalom.*) 1. Schuszter-Holzammer: Handbuch den biblischen Geschiche. Negyedik javitott

kiadás. Freiburg, 1885. Herder. Ez immár negyedik egészen átjavitott, képekkel diszitett kiadása a legjobb biblia-történtnek, mely 13 füzetben fog megjelenni. Egynek ára 1 mark. Nevezetes ezen kiadás azért is, hogy a szerző legujabban a szentföldet, Syriát, Egyptomot beutazta, s valamint Sz. Jeromos, szerző is sokat szemmel látván, világosabban adhatta elő, mint a ki csak könyvek után dolgozik. — 2. Geographie von Palestina. Von Dominikus Koriath. Freiburg. 1885. Herder. Nyolcz, 84 lap. Sok képpel és térképpel. Ára 1 mark. Iskolai használatra ezen rövid földrajz a legjobb; ez immár negyedik kiadás. — 3. Lährbuch für den kath. Religionsuntericht von Herman Nedewer. Freiburg, 1885. Nyolczadrét. I. füzet. Kirchengeschichte. Harmadik kiadás, képek s időtani táblák segitik a tanulót. — 4. Saint Ignace de Loyola, son saintete, admirable puissance et son culte. Par Denis S. J. Lille & Bruges. 1885. Descleé de Brouwer et Cie. Tizenhatodrét 439 lap. Ára 2 franc. Szent Ignátz képével. Tartalma sz. Ignátz szépen irt életrajza; azután elmélkedések és imák a Szent tiszteletére. Számos eseményt leir, hol szent Ignátz esedezésének nagy eredményei tünnek elő. A kiadás igen szép. A kettőskiadó czég (Lille és Bruges-ban van árudájok) az antwerpeni világtárlaton 3 diszoklevelet kapott, nemcsak a diszes, izlésteljes nyomásért, hanem a hibátlan kiadásért. A jelen mű is azon munkák közt foglal helyet, melyért megérdemelték a kitüntetést. Szép sárgás papiron, közép nagyságú és gömbölyü betükkel nyomatott, miáltal a szemnek soha sem alkalmatlan az olvasás. Az elzevir betük itt legnagyobb tökélyt nyertek.

(Szent István-beszédek.) 1. Egyházi beszéd, Sz. István napján mondotta Budán Bende Imre, apát, ujvidéki esp. plébános, képviselő. Budapest, 1885. Pallas. Nyolcz. 20 lap. — „Egyházi Beszéd," melyet szent István első apostoli magyar király nemzeti ünnepén Bécsben, a tt. kapucinus atyák templomában 1885. évi Kisasszony hava 20-án tartott Bárdossy Mihály, egri főegyházmegyei áldozár, tardi

plébános. Kapható tt. kapucinus atyáknál Bécsben. A szerző tulajdona. Eger. Érsek-Lyceumi nyomda. 1885. — 3. „Egyházi Beszéd" Szent István Magyarország első apostoli királyának ünnepén a s.-a.-ujhelyi plébánia templomban 1885-ik évi augusztus hó 20-án. Tartá Füredi János, kegyestanitórendi áldozópap és nagygymnáziumi rendes tanár. A szép beszédek mind számot tesznek az irodalomban.

(Kath. naptárak.) 1. A sz. család képes népnaptára 1886-ra. III. Évfolyam. Szerk. két pécsmegyei plébános (Wajdits és Szemennyei.) A naptári részt szerkesztette Tóth Mike, S. J. Budapest, Pallas társaság. Negyedrét 112 lap. Ára 30 kr. — A jelen naptár oly keletnek örvend, hogy immár 20 ezer példányban kellett nyomatni. Mindamellett hogy olcsó, tartalma gazdag, s kiállitása szép. Ott van Simor Ő Emja arczképe, mert jövő évben fogja tartani aranymiséjét; azután sok épületes olvasmány, csinos kép, vásárok stb. s mindaz, ami egy kath. naptár szükséges tartalma. — 2. Katholischer Kalender für Zeit und Ewigkeit auf das gemeine Jahr 1886. Winterberg. Verlag von J. Steinbrener. Negyedrét, 126 lap. Két fényvésettel, melyek a szenvedő Jézust ábrázolják. Az elbeszélések, melyek mint magától értetődik, vallásos irányuak, szintén csinos fametszetekkel vannak illustrálva. Ára 50 kr. 3. Kalender zu Ehren der hochheiligsten Herzen Jesu und Maria, für das liebe Volk. Redigirt von P. Gottfried Hacker. Winterberg, Steinbrener. Negyedrét 96 lap. Ára 40 kr. Szintén két fényvéset és számos fametszet díszíti, melyek a Jézus Szive kultusára vonatkoznak. Szintazonkép az elbeszélések, melyek népszerüség mellett ájtatos hangulatban tartják az olvasót. Nem predikácziók, mert a prédikáczió templomba való, hanem oly tapintatos modorban irvák, hogy az eredmény ugyanaz, melyet ügyes templomi tanitás által lehet elérni. Habár a czél egy, nem szabad az eszközöket összezavarni. — 4. Groszer Marienkalender für das kath. Volk. Winterberg, Steinbrener. Negyedrét 94 lap. Ára 40 kr. Itt kiváltképen szépek a

beszélyek, s izlésteljes képek kisérik. Hozzájárul minden naptárhoz azon sokféle tudnivaló, melyek a profán naptárak tartalmát képezik; mint például a szentek betürendben, vásárok stb. A kiállitás tetszetős, amiért a kiadó iránt hálás lehet a német közönség, amint az is, mert évről-évre nagyobb számu példányban nyomatja azokat. Miután ilyképen tartalom s kiállitás tekintetében versenyez a többi naptárakkal, lassankint kiszoritja a profán naptárokat. A kiadó összesen 27 féle naptárt ad ki, (német és cseh nyelven) de mi csupán e hármat emlitjük meg, melyek a vallásos irányu naptárak közt számot tesznek; s ami kath. naptárcsinálóinknak példányképül szolgálhatnak. Ajánljuk a németajku katholikusoknak.

(Szabadkőmüvesség.) Nemrég a New-Yorkban lakó kőmüvesek főnöke kijelentette, hogy atheistát be nem fogadnak, de zsidót, mohamedánot igen; egy másik azt is kijelentette, hogy agnostikust sem fogad be, de inditványát el nem fogadták. Ezen alkalommal „Sun“ angol lap meghatározta az agnostikus fogalmát, ekképen. Agnostikus annyi, mint gyakorlati (praktikus) atheista. Nem mondja ugyan: nincs Isten; hanem: nem tudom létezik-e Isten, már hogyan is tudnám? (Ugyanigy tanit a positivismus, vagyis tényimádó.) Az agnostikus annyi, mint vallásbeli knownothing (semmitsem tudó.) Elveti a kijelentést, hagyományt, egyházat, mivelhogy ezek személyes Istenről tanuskodnak. Csak azt hiszi, amit lát, hal; azért az ember végéről, eredetéről, örökkévaló jutalomról hasonlag tudatlanságot vall, mert szerinte erről bizonyosságot nem szerezhetünk magunknak. Tehát annyit tud Istenről, mint a földön csúszó féreg; valóságos hitetlen. Nem imádkozik, nem remél felsőbb segitséget; ilyképen az agnostikus lelkileg vak, vagyis atheus, de ki nem mondja.“ És mégis a felsőbb iskolák tanárai az agnosticismus hivei, mert a tankönyvek gondosan kerülik az Isten nevét. A gyermek, ahogy tanul, úgy él is, t. i. Isten nélkül. Mi lesz majd belőle, ha a vallás nem fékezi szenvedélyeit?

(Iskolatestvérek.) Az orleansi világtárlaton (Éjszak-

Amerikában) a ker. iskolatestvérek 67 jutalmat nyertek, ezek közt egy diszoklevelet, 18 diplomát stb. Nagy lett ezek miatt az elkeseredés a hitetlen táborban, s hogy hűtsék boszujokat, „ignorans testvéreknek“ nevezték el. Ugyis hivják folyvást; a kath. lapok csak ezt kérdik válaszul, hol maradtak a public schools (közös iskolák) kitüntetései?; mert azok csakugyan semmit sem kaptak.

(*Prot. inditvány.*) Cincinnatiban a presbyterian zsinat (meeting) ülésezett és elhatározták, hogy Kalvinnak szobrot emelnek; mert hiszen kálvinisták. Azután pedig (komolyan) ilyen határozati javaslat tétetett a ház asztalára: „Huzamos tanácskozás után azon határozott itéletet kell kimondanunk, hogy a római kath. egyház, Krisztus vallásától egészen eltért, ennélfogva többé nem keresztény egyház. Miután ekképen nem tarthatjuk a Krisztus látható egyházának egyik tagjának s papjai csak usurpálják Krisztus egyházában, a papi functiókat, kijelentjük, hogy minden intézkedésük a szentirásba ütközik, s keresztelésük érvénytelen“(!) — A világ elfojtott lélekzettel várja, hogy hová dől az itélet. A tiszteletes urak egyrésze elvetendőnek véli e határozatot, mert minden keresztény egyház bárki által végrehajtott keresztelést érvényesnek mond, másik része pedig állhatatosan küzd, hogy a kath. egyházat agyon kell sujtani ezen határozattal. A Cincinnatii katholikusok méltán remegnek (!) Ugyanott bizonyos Nevin, philadelphiai kálvinista prédikátor egyebek közt azt is mondotta: hogy a kath. egyház elfajult, abból is kitünik, mert szamarakat keresztel.“ (Igy olvastuk ezt a Cincinnatiban meglevő „Wahrheitsfreund“ czimű hetilapban.)

(*Tanner*), aki állitólag 40 napig semmit sem evett, most mint egy uj felekezet szervezője lépett fel. Lakik Új-Mexikóban (Santa Anna Co.) hol máregy év előtt prófétai viselkedést kisértett meg. Hirhedt bőjtje után Buffaloban orvoskodott, de miután hire daczára betegeket nem kaphatott, s másutt sem bizták rá magukat a szenvedők, utolsó üzlethez kapott, ami Amerikában nem is szokatlan, t. i. uj vallást akar alapitani. Szándéka a re-

formátusokat reformálni. Nehezen megy vállalata, miután a reformátusokat is már több reformátor megcsalta.

(*Apró hirek.*) Somogyi Károly esztergomi kanonok 8000 forint alapitványt tett ösztöndijakra az esztergomi főtanodánál. — Bubla Károly püspök a budai apáczák fölsegitésére ezer forintot.—Palásthy Pál szülőföldje iskolájának alapjára négyezeret. — Luczenbacher Pál a főrendiház ujon kinevezett tagja nejével együtt Szobbon egy leány-nevelő-intézetet alapitott, melynek beszentelése jul. 26 án történt. Az ünnepélyes szertartást Majer István cz. püspök és érseki helynök végezte. Az intézet vezetése irgalmas-rendü szürkenénékre bizatott. Az intézetre alapitó család közel ötvenezer forintot költött s azonkivül huszezer forintnyi alapitványt tett le évi szükségleteinek fedezésére. — Taxil Leo, vagy valódi nevén Gabriel Jogand-Pagés, a hirhedt párisi „Anticlericale" szerkesztője megtért, kérelmet intézett a párisi érsekhez, hogy oldaná föl büneitől, melyeket töredelmes szivvel megbánt. Hogy a megtérés nem percznyi felhevülés, hanem komoly meggondoltság eredménye, mutatja a levél, melyet az „Univers" szerkesztőjéhez irt s hol visszavonja káromkodásait.— Néhány Bécsben lakó japán, templomot akar épiteni Budha tiszteletére; Páris, London már is bir ily nevezetességgel. — Desmet jézusrendi hittérítő az északamerikai indiánok közt, meghalt; és pedig azon való bánatában, hogy miután sok indiánt megtéritett, az északamerikai kormány a prot. secták közt felosztotta a katholikussá lett indiánokat, ezek aztán magokhoz téritették. Nagy lárma van emiatt az északamerikai kath. lapokban. És méltán. — Angliában a nők tizedrészének neve Mária; a férfiak több, mint nyolczadrészét Vilmosnak hivják. — Van szerencsénk jelenteni, hogy ezen folyóirat a jövő évben is meg fog jelenni, a megrendeléseket már is elfogadjuk a XVII. folyamra.

Szerkeszti: ZÁDORI JÁNOS.

Előfizetési dij egész évre 6 forint osztr.-m. ért.

Esztergom, 1885. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

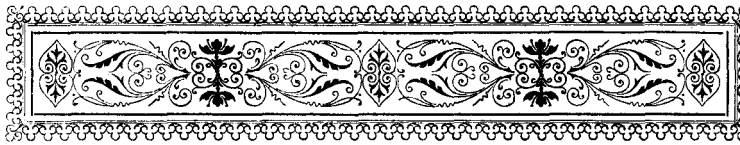

DR. MAJER ISTVÁN
irói jubileuma.

(Vége.)

Országos hirneve, magas szellemi tehetségei és ritka társadalmi tulajdonai nem lévén ismeretlenek az esztergomiak előtt, epedő vágyódással tekintettek azon férfiú érkezése elé, kiről — jól tudván, hogy a közhasznú tevékenység mondhatnám szenvedélyét képezi — meg valának erősen győződve, hogy nemes érdeklődését, gazdag szakismereteit és lankadatlan munkásságát készséggel fogja érvényesiteni a közügyek sikerdús előmozditása érdekében.

És valóban! Bármily egylet vagy társulat kérte Ünnepeltünk magas közreműködését, kérése mindig meghallgattatásra talált. Kész volt nemcsak idejét és tehetségeit hozni a közjónak áldozatul, hanem bármily közhasznú ügyet kifogyhatlan bőkezűségében tetemes anyagi segélylyel is támogatni.

Alig foglalta el magas állását, midőn az 1866. évi szomorú kimenetelű porosz-osztrák hadjárat sebesültjeinek segélyezésére egyletet alapitott, mely 1867. nov. havában „Sz. Erzsébet jótékony nőegylet“ czim alatt állandósittatván, a város szegényeinek támogatásában az ő elnöksége mellett maiglan áldásos működést fejt ki.

A következő évben 1868-ban, sokat fáradozott az „Esztergomi irodalmi egylet“ megalakitásán, melynek czélja leendett szakférfiak tollából oly népszerű füzeteket

juttatni a magyar kath. olvasóközönség kezeibe, melyek az égető napi kérdéseket kath. szempontból alaposan megvilágitani és ekként a korrekt gondolkodást elősegiteni, a kath. érzületet ápolni, fokozni lettek volna hivatva. Az egylet létre jött és kiadott több füzetet. De kellő érdeklődés hiánya miatt sokáig nem állhatott fenn. Hogy egy évig működött, az csakis Majer István lelkesedésének és nagy áldozatkészségének köszönhető, ki az egy évi kiadások tetemes részét sajátjából fedezte.[1]

[1] Mily életre való volt ezen „irodalmi egylet", bizonyitsa egy évi kiadványainak következő sorozata.

Megjelentek a korkérdésekből:

I. Szellemi csaták. (Két kiadást ért.) Irta Ney Ferencz, pesti főreáltanodai igazgató, akad. tag.

II. A polgári házasság. Irta Palásthy Pál egyetemi tanár.

III. Jézus Krisztus a történelemben. Lacordaire nyomán Zádori J.

IV. A divatos haladás és a munkások osztálya korunkban. Högele után Ludvay.

V. Ki a pappal az iskolából. Ducpetiaux Ede után névtelen.

VI. A pesti egyetem katholikus jellegéről. Irta Tömöri Gy. (Schopper Gy. egyetemi tanár.)

VII. „Az egyház a szabadság légkörében." Irta Kőhalmi-Klimstein J.

VIII. IX. Pius pápa élete. Irta Zádori János.

IX—X. Vallás és művészet. Irta Rényi Rezső.

XI. Mi czélja lehet napjainkban egy általános közzsinatnak?

XII. A divatos nevelés és következményei. Kőhalmi-Klimstein Józseftől.

A népiratokból megjelentek:

1. A jó házi gazda. Életbölcsészeti szabályok. Irta Majer István.

2. A szántás és vetésről. Irta S. J. gazdatiszt

3. Isten ujja. Egy család története. Irta Kuthen.

4. A takarékosság. Irta Körész Kelemen.

5. Elme és szivnyugtató történelmi képek a nép számára. Irta Nagy Antal.

6. Népnevelési egyletekről. Irta Szabó Imre. (Szombathelyi püspök.)

7. Ki a szabad ember? Irta Nagy Antal megyei főmérnök.

8. Néhány levél a természet könyvéből. Irta Sárváry Endre.

9. A vasárnapok és ünnepek megszenteléséről. Irta Devics József.

10. A megtért. Történeti elbeszélés. Irta Gyurinka Antal.

11. A csillagos ég. Irta Sárváry Endre.

12. Falusi rosz szokások. Irta Novák Lajos.

A szépen és hasznosan működő irodalmi egylet 1870-ben megszünt.

Ugyancsak 1867-ben az esztergomi kisdedóvó-egyesület elnökévé választatott. Mily tevékenységet fejtett ki ez egyesület körében, legfényesebben igazolják egy illetékes biró e szavai: „Kisdedóvódánknak közvetlen jótékony szellemé, áldástosztó geniusza vala. Mert habár az intézet már 1863-ben, az akkori bibornok áldornagy herczegi adományozása és buzditása, nemkülönben a mélt. főkáptalan, a nemes város és a helybeli pénzintézetek, valamint a négy város nemeslelkű fiai és leányai kegyadományaikból alapitva és a legszükségesebbekkel ellátva lőn; mindazáltal a hiányok és fogyatkozások szükségkép későbbre halasztott pótlása, továbbá a háznak tatarozása, költséges födéllel és csatornázással való ellátása, a játék és tanszerek beszerzése, tökéletesitése, mindenekfelett pedig az ezrekre terjedett adósságoknak törlesztése — mindezen tények ő méltóságának érdemeit hirdetik. Ő u. i. ő eminentiájának fővédnöksége és rendesen felujult kegyadományozása mellett, a fentebb elősorolt kegyes jótevőktől beszedett és összegyüjtött fillérekkel a kitüzött nemes czélt tettleg megvalósitotta.“ [1]

A korkérdések utolsó füzetén e leverő tény igy lőn bejelentve:

„A közlött 12 korkérdéssel és röpiratokkal az irodalmi egylet részvényesit kielégitvén, megszünik, főleg a következő okoknál fogva:

Főczélunk volt kivált a világi olvasókra hatni; részvényeseink pedig — kevés kivétellel — egyházi férfiak, kik véleményeinket osztván, ily nem csekély munka- és áldozattal járó nyomtatványokat kevésbbé igényelnek.

Egy provincialis város viszonyai, kivált nyomda viszonyai sokkal korlátoltabbak, semhogy a kor kivánalmaival versenyt futhassanak, ami inkább egy főváros összepontosult erőitől telnék.

Továbbá azon kedvező fordulat, hogy a „Magyar Sion“, eddig főleg történelmi folyóiratunk, ujévtől uj szerkesztők (dr. Zádori Ev. János és dr. Frankl Vilmos tanárok) sőt uj erők közreműködésével — oly átalakulást nyerend, mely szerint a korkérdések tüzetes fejtegetésével is fog foglalkozni, s igy havifüzeteiben a hiányt pótolni és a kor kivánatainak emberül megfelelni készül.“

[1] Meszéna János beszédéből. L. Esztergomi Közlöny. 1885. VII. Évf. 25. sz.

Nemes versenyre kelve fordultak az esztergomi egyletek ő méltóságához, hogy az elnöki tiszt elvállalásával őket megtisztelje.

1869. deczember 11. az „Esztergomjárási kath. tanitóegylet“ elnökévé lőn és annak ma is nemcsak éltető vezére, hanem bőkezű támogatója is, mert mig szakértelemmel készült elnöki megnyitó beszédeivel, több itt tartott felolvasásával és előadásával irányitó csillag gyanánt tündöklik a tapintatteljes vezetése alatt virágzásra emelkedett egylet egén, addig tetemes anyagi áldozatot is hoz közhasznú czéljainak megvalósitása érdekében. Ugyanezen évben Esztergom szab. kir. városa iskolaszékének tiszteletbeli tagjává választatott. 1872-től 1877-ig az esztergomi „Iparsegélyző egylet“ (ma „Kereskedelmi és Iparbank“) elnöki tisztét viselé és ugyanazon évben a „sz. Ignáczról nevezett temetkezési egylet“ elnökségét fogadta el. Tevékeny részt vőn 1877-ben az esztergomi főgymnazium segélyegyletének megalakitásában és ma is elnöke gyanánt áll élén. E mellett a közügyek terén, mint a közigazgatási bizottság és az érsekvizivárosi képviselőtestület tagjai fejti ki tevékenységét.

Ezen elég teendőt nyujtó tiszteletbeli hivatalok mellett sok más szorosabban vett hivatal veszi igénybe idejét, szakértelmét és munkásságát.

1868-ban zsinati vizsgálóvá; 1876-ban a hittudományi kar igazgatójává neveztetett. 1871. óta vezetése alak állanak Páli sz. Vincze leányainak összes esztergomi leányiskolái és az érseki felsőbb nőnevelőintézet.

Hosszú éveken át kezelte majd a mélt. főkáptalannál levő „Cassa Pauperum“ nevű, majd pedig az egyházmegyei „általános“ („Cassa generalis“) pénztárakat, mi valóban nem csekély munkával van összekapcsolva. 1868-ban a sz. István-társulat által kiküldött könyvkiadó bizottság elnöke lőn és üléseiben tevékeny részt vőn. 1870-ben a főegyházmegyei fő-

tanfelügyelői terhes tisztséggel lőn felruházva. 1871-ben az augusztus 3. — szeptember 13. tartott képezdei póttanfolyam rendezését vezette, sőt személyesen is hetenként két órán át előadta a nevelészetet. 1876-ban helyettes érseki helynök lőn, mig a bold. eml. Szabó József püspök és ált. érseki helynök elhunytával ő neveztetett ki e kitüntető állásra.

Hasonlag 1876. évben a püspöki kar megbizásából a kalocsai, egri és szatmári főtanfelügyelőkkel, az ő elnöklete alatt lőnek kidolgozva a kath. népiskolákra vonatkozó tantervek és utasitások. Valamint ugyancsak ő volt elnöke azon bizottságnak, mely a püspöki kar által nagylelküleg megalapitott „Orsz. kath. tanitó segélyalap" alapszabályainak kidolgozásával volt 1884. megbizva.

Hűen életelvéhez: „Istennel, észszel, szorgalommal boldogulsz," oly sokoldalú elfoglaltságban folynak napja ma is; oly folytonos tevékenységet fejt ki előhaladott kora daczára is; oly kevéssé élvezi a nyugalmat, melyet a szakadatlan munkásságban töltött évek után teljes joggal engedhetne meg magának, hogy mondhatjuk, miszerint a munkásság, mely kora ifjuságától kezdve jellemző tulajdonát képezte, életszükségletévé vált és szép bizonyitékot szolgáltat a sz. irás eme szavainak igazsága mellett: „Az ifjú az ő útja szerint, midőn megöregszik sem távozik attól.[1]"

Eltekintve u. i. attól, hogy mindazon egyletek és társulatok vezetése körül, melyeknek elnöki tisztét viseli, igen sokat fáradozik; nem emlitve azon tartalmas, gonddal dolgozott elnöki megnyitó és más alkalmi beszédeket, melyeket az esztergomjárási kath. tanitóegylet és ugyancsak az esztergomi gazdasági egyesület kebelében szokott mondani és a melyek közöl több sajtó utján közöltetvén, szélesebb körök-

[1] Példabeszéd. XXII. 6

ben is ismeretes; elhagyva a „Lelkipásztor“, „Isten Igéje“ és „Jézus szt. Szivének Hirnöke“ czimü egyházi folyóiratok hasábjain közölt szivhez szóló szent beszédeit és szép czikkeit, csak önállólag megjelent munkáit akarjuk érinteni.

Ilyenek azon szent beszéde („A kereszt nekünk Isten ereje“), melyet az Esztergom-Zamárdhegyi új kereszt (mint a vidéken nevezik „Lázkeresztt“) felállitása és beszentelése alkalmával 1871. máj. 3. mondott. A bécsi világkiállitás alkalmából 1873-ban egy eddigelé páratlanul álló bibliographikus munkát szerkesztett, melyben az esztergomi főmegye papságának irodalmi munkásságát tüntette fel. Legujabban pedig közzétette nagy feltünést keltett művészeti munkáját, melynek czime: „Ezer műkereszt.“

A czim ugyan eléggé jellemzi a diszmű tartalmát, mindazáltal nem lesz érdektelen azzal közelebbről is megismerkednünk.

A munkát terjedelmes, nagy tudományosságra valló értekezés nyitja meg, mely a kereszttel történeti, vallásrégészeti és liturgikus szempontból igen behatóan foglalkozik. Azután következik ezer gyönyörü különféle római, görög, góth, renaissance stylben metszett kereszt majd arabeskekkel, majd lombokkal, virágokkal, angyalok, emberek, madarak s egyéb állatkák ábráival diszitve. Midőn az ember e specialitásnak szemléletébe merül, nem tudja, vajjon az alkotó fantázia teremtő erejét és változatosságát, vagy a műérzék finomságát, a technika tökélyét, a kezek ügyességét és biztosságát, avagy a mester kitartó türelmét bámulja-e, annál is inkább, mivel e keresztek minden előleges rajz vagy minta nélkül egy igénytelen kis ollócskával rögtönözve készültek, úgy hogy egy szellemes iró méltán vetette fel találnyul bizonyos lap hasábjain: „Melyik azon eredeti mű, mely egészen ki van ollózva?“

Mily gyakorlati értéke van a nagyszerü munká-

nak, bizonyitsák egyik kiváló festőnk e szavai: „E jeles metszvényekben, nemcsak a szemlélő gyönyörködhetik és művelheti izlését, hanem szebbnél szebb mintákat találhat bennök a rajzoló, műfaragó, aranymüves, könyvkötő, szobafestő, műlakatos, himző, parketgyáros és egyéb diszművekkel foglalkozó iparos.“

Rövid két év alatt ujabb 2 ezer keresztet metszett ő méltósága. A munka jelenleg a budapesti országos kiállitáson közszemlére van kitéve. Körülötte láthatók apró disztárgyak is, melyek fényesen igazolják a munka azon praktikus értékét, mely fentebb a müértő szavaival lőn előadva.

Csodálandó-e, hogy ennyi munka, ily sokoldalúság, e vaskitartás és a tudomány, művészetek s közügyek terén szerzett oly sok érdem mellett egymást érék a kitüntetések, melyekkel Ünnepeltünk a legmagasabb helyekről lőn elhalmozva?!

Alig mult egy év kanonokká történt kineveztetése után, midőn 1867. január 25. ő felsége által a humanisztikus intézetek és egyletek alakitása körül szerzett érdemeinek méltánylásául, a III. osztályú vaskoronarenddel lőn feldiszitve. — 1868. junius 12. az Esztergom melletti sz. Benedekről czimzett apátságot nyerte. — 1874. julius 3. a b. eml. IX. Pius pápa által házi főpapjainak diszes sorába emeltetett. — 1876-ban az Esztergomban pusztitott vizár alkalmából kifejtett buzgó tevékenységének és nagy áldozatkészségének elismeréseül a Lipótrend lovagkeresztjével tüntette ki ő felsége Ünnepeltünket. — 1877. april. 14. a budapesti m. kir. tudományos egyetem hittani kara a tiszteletbeli tudorok sorába iktatta. — 1880. márcz. 21. ő felsége a stagni cz. püspökséggel tüntette ki és ugyanazon év april. 15. kelt legmagasabb kéziratával a főrendiházba is meghivta. — Legutóbbi nagy kitüntetése — megválasztatása a főrendiház élethossziglani tagjai közé.

Általánosan ismeretes, hogy ősrégi intézményünk

a főrendiház, a folyó évben új alapokra lőn fektetve. Százados jogok mellőzésével, valamint a kisebb birtokú mágnások, úgy czimzetes püspökeink is megfosztattak a főrendiházi tagságtól. Némi kárpótlásul a jogvesztettek közől 50-en élethossziglani tagokul választattak. Majer István ő méltósága nagy többséggel szintén megválasztatott ezen 50 tag sorába, fényes bizonyitékául kimagasló és közelismerésben álló azon érdemeinek, melyeket tettgazdag élete folyamán magának szerzett és még folyton szerez.

Hiszen tudjuk mindnyájan, hogy Dr. Majer István úr ő méltósága még mindig forgatja hivatott tollát, vésőjét és legujabban kis ollóját. Tudjuk, hogy alig van jelentékenyebb egyházi vagy tanügyi mozgalom, melyben tevékeny részt nem venne. Ifjúi lelkesedéssel, törhetlen kitartással és lankadatlan odaadással dolgozik és fárad ma is — az egyház és haza javának elömozditására.[1]

Személyes munkásságán kivül pedig ritka áldozatkészségével is ügyekszik hatást gyakorolni a tényleges viszonyok fejlődésmenetére.

Ezerekre mennek azon összegek, melyeket az ifjabb nemzedék serkentésére, buzditására eddigelé áldozott és szakadatlanul áldoz. A budapesti és főleg esztergomi papnövelde egyházirodalmi iskoláinak évkönyvei e tekintetben sokat tudnak elbeszélni.

Pályadijai mellett ott vannak még örök alapitványai és nagyobb adakozásai[2]; ott vannak a munkák, melyeknek nagyobb költségeket igénylő megjelenését egyedül Dr. Majer István bőkezűsége tette lehetővé,

[1] Nem hagyhatom emlités nélkül, mily gondosan gyüjt ő méltósága egyes dolgokat, melyek valamikor hasznos szolgálatokat tehetendnek. Nevezetesen gazdag gyüjteménye az apróbb nyomtatványokban, milyenek a kis füzetek, gyászjelentések és egyéb kis nyomtatványok.

[2] Esztergom szab. kir. városban és határában levő Nep. szent János szobrai fentartására — 100 frt. (Esztergom, 1878. május 19.) — A szent Ignáczról nevezett esztergomi temetkezési egylet javára — 100 frt. (Eszter-

úgy, hogy a közjó, a közmüvelődés és a tudományosság előmozditására hozott anyagi áldozatok szempontjából is azon jelesek között foglal helyet, kik a haza osztatlan tiszteletére számithatnak.

*
* *

Vázoltuk a fentebbiekben röviden a püspök úr ő méltóságának életét. Feltártuk a képet, melynek érdekes alakjait tevékenységének mozzanatai, hátterét pedig a kor képezi, melynek egyik legjelentékenyebb harczosát tiszteljük személyében. Volt alkalmunk látni, hogy mint pap, iró művész és hazafi egyaránt oly ösvényen haladt, melynek rögei nem nagy vonzerővel birnak; akadályai sokakat visszariasztanak.

Ünnepeltünk azonban tettvágyó kebelének magasztos törekvései által ragadtatva és az isteni segélybe vetett bizalom által erősitve, alig érezte az út nehézségeit; szellemének, tudományának fegyvereivel diadalmasan küzdötte le nemes czéljainak akadályait és vaskitartású szorgalma gyümölcseként megérte az örömet, hogy megelégedéssel szemlélheti azon vivmányok áldásos hatásait, melyekért éjeket napokká változtatva lankadatlan serénységgel izzadott, fáradt és küzdött.

Mint pap, mint szolgája azon vallásnak, mely isteni tanainak varázsával átalakitó hatást gyakorolt az egész világra; üdvöt szerzet az egyednek; tiszteletet és békét biztositott a családnak; szilárd alapokra fektette a társadalom anyagi és szellemi haladását: odairányozta minden törekvését, hogy az egyedül üdvözitő hit élő lángja magasan lobogjon a keblekben;

gom, 1883. szept. 2. — A kürthi kath. népiskola javára — 1000 frt. (Kürth, 1880. okt. 3.) E „szép tettéért és hazafias áldozatkészségeért" a vallás és közokt. minister 1881. jul. 15. kelt 18773. sz. a. levelében köszönetét nyilvánitotta. — A tagositás alkalmából Szentlélek (Esztergom m.) községre eső járadék felét 500 frt, — bold. édes atyja születéshelye iránti kegyeletből — ő fizette ki.

hogy napjaink korrumpált szelleme hazánk határaiból messze száműzve maradjon; hogy a közmüvelődés általános virágzásnak örvendjen és végül, hogy a kellőleg müvelt értelmiség szárnyain emelkedjék ugyan hazánk mindinkább az anyagi jólét magaslata felé, de ne jusson lakossága azok sorsára, a kik az anyagiság bilincseibe verve megfeledkeznek arról, hogy halhatatlan lelkök jövő boldogságáról is kell gondoskodniok.

Azon papok közé tartozik, kiknek még Voltaire is tisztelettel adózik, midőn igy ir: „Un bon prêtre, doux, pieux, charitable, tolérant, est un homme qu'on doit chérir et respecter.“ [1]

Irodalmi munkásságát tekintve egyike azon iróknak, kiket méltán termékenyeknek és sokoldalúaknak nevezhetni.

Fő szakmája kétségkivül — a nevelészet. Ennek körében mozognak legfőbb müvei, sőt a néhány művészeti és egyházi munkát leszámitva, kisebb munkáit is nevelészetieknek mondhatnók, amennyiben nevelői czélból irattak.

Avagy népies iratai, ifjusági szinművei, a nagy kedveltségnek örvendett „Naptár“, „A regélő István bácsi“ stb. nem arra czéloztak-e, hogy elmeképzőleg és szivnemesitőleg hassanak, nevelői befolyást gyakoroljanak?! Mondhatni tehát, hogy Dr. Majer István per eminentiam nevelészeti iró[2] és pedig oly nevelészeti iró, ki bátran mondhatja magáról, hogy el is érte a czélt, mely szemei előtt lebegett.

[1] „A jó, szelid, jámbor, szeretetteljes, türelmes pap oly egyén, ki szeretetet és tiszteletet érdemel.“

[2] Mily gyakorlati nevelész volt bizonyitsák e szép sorok:

„Ma sem tudom, mint kerültem a vizsgaterembe. Egyszerre csak egy nyulánk, szeretetteljes modorú papnak ölében találtam magamat. (Dr. Majer István volt „a szeretetteljes modorú pap.“) Gyöngéd kezével megsimogatá üstököm, rám veté bizalmat keltő kék szemei szelid tekintetét, aztán egy ezüst huszast, Magyarország védasszonya képét viselőt vont elő zsebéből és leereszkedve gyermeki elmémhez, a huszasból kiindulva kérdéseket intézett

Lehetnek irók, kik vaskosabb köteteket bocsátnak világgá; lehetnek irók, kik mélyebb tudományossággal töltik meg könyveiket; lehetnek irók, kiknek művei hangzatosabb szólamokkal és czikornyásabb kifejezésekkel pompáznak: de nem igen könnyen fog találkozni oly második „István bácsi", ki jobban ismerje a nép szükségleteit; szerencsésebben válassza meg tárgyait és jobban értse azon nyelvet, melyen a nép beszél.

És épen ezen népies modora az, mi őt szorosan vett eredeti iróvá teszi; ez az mi nevének elévülhetlen maradandóságot biztosit; ez az mi miatt mindazok, kik az igazi népnevelés becsét kellőleg méltányolni tudják, kell, hogy irodalmi munkásságát magasra becsüljék.

Oly korban élünk, u. i., midőn az általános anyagi jólét nem annyira a talaj kedvező viszonyaitól, mint inkább a földmüvelő tevékenységének mértékétől és gazdálkodásának okszerűségétől függ. Ez azonban nemcsak fizikai, de szellemi rátermettséget is tételez fel. A közboldogság előmozditásának egyik leghatásosabb eszköze tehát — a nép szellemi érettségének elősegitése, úgy hogy ki ez irányban fáradozik, legtöbb érdemet szerez magának; legtöbb igénye van a közelismerésre és tiszteletre. Ez irányban azonban alig tett valaki annyit, mint Majer István!

És honnan mindezen munkásság?!

Lelkes és eredménydús fáradozásainak éltető rugója — igazi hazaszeretete volt.

Müveinek figyelmes tanulmányozója könnyen észreveheti, hogy Dr. Majer István folyton éber figye-

hozzám a hittanból, számvetésből, ásványtanból, hazai történelemből. A huszas feliratán kipróbálta grammatikai tudományomat, belemelegitett a felelet bátorságába és mire e bizalmas diskursusnak vége lett, tulestem a vizsgán, összes ismeretem kiállotta a kérdések kereszttüzét és az eminens kalkulus mellett enyém lett az ezüst huszas is jutalom fejében." Magyar Korona 1877. nov 22. szám. (Ompolyi M. Ernő.)

lemmel kisérte a külföld mozgalmait, tanulmányozta viszonyait, ismerte azon tényezőket, melyek a viszonyok fejlődésére előnyös befolyást gyakoroltak.

Ámde szakértő és figyelmes tanulmányozója volt mindig a hazai viszonyoknak is. Szerette hazáját, mint kevesen; ismerte hiányait, mint kevesen és égett a vágytól azoknak pótlását eszközölni. Tanulmányozott és elmélkedett tehát folyton, hogy használhasson hazájának. Saját eszméinek megvalósitása mellett aztán igazi hazaszeretettől lángoló kebelének egész hevével törekedett átültetni, meghonositani mindazt, mit a külföldi viszonyok tanulmányozása közepette hasznosnak, czélszerűnek, üdvösnek ismert fel.

Semmi munka sem volt rá nézve nehéz; semmi fáradtság sem terhes; semmi áldozat sem nagy — ha tudta, hogy általa szolgálatot tehet hazájának. A költő szavait:

„Hazádnak rendületlenül
Légy hive, oh magyar!“

a szó legnemesebb értelmében hüen teljesitette.

A szellemdús Jean Paul szerint: „A művészet nem kenyere, hanem csak bora az életnek.“ Más értelemben ugyan, mint Jean Paul szavait vétetni akarja, de alkalmazhatjuk e mondatot Ünnepeltünkre is. Nem levén szoros hivatása a művészet pályáján tündökölni, az ecset, a metszés műszerei, az olló — csak mellékfoglalkozásának valának eszközei.

Schillerrel tartván: „Ernst ist das Leben, heiter die Kunst“, a mindennapi élet súlyos foglalkozásainak dermesztő egyhangusága ellen, a művészet csendes hazájában, örökös tavaszszal dicsekvő birodalmában keresett vigaszt, nyugalmat, üdülést.

Tévedne mégis, ki hinné, hogy kizárólag szórakozást keresett a művészetben. Nem! Ő dolgozott a művészetek tiszteletetparancsoló csarnokaiban! Igaz ugyan, hogy nagy művek nem füződnek e téren nevéhez, de bizonyos az is, hogy sok becses művet létesitett

és oly művészi tehetségnek adta félreismerhetlen jeleit, mely szakszerűen kiművelve és megfelelően gyakorolva, első rangú müvészünkké tehette volna birtokosát. Sőt az „Ezer Műkereszt“ oly művészies munka, mely hivatva van feledhetlenné tenni magas szerzőjét, mert mondhatjuk, hogy valamint jellemét tekintve, valódi tanitványa, úgy mint művész, valódi mestere a keresztnek.

Bármely oldalról tekintsük is tehát az Ünnepelt életét, nemes alakja mindig tiszteletre hangoló fénykörben és oly mintakép gyanánt áll szemeink előtt, melyről valóban elmondhatjuk: „Aspice et fac secundum exemplar!“

Igen; ha van oly szerencsés, ki a dicscsel megfutott pálya boldogitó öntudatával tekinthet vissza földi vándorlása napjaira, úgy bizonyára azok sorába tartozik Dr. Majer István úr ő méltósága, kinek midőn ötvenéves irodalmi munkássága ünnepélyes alkalmából igaz tisztelettel és őszinte hódolattal adózik a hálás haza, egyúttal szivből kivánja, hogy a kegyes Ég drága életét törhetlen munkaerőben és viruló egészségben az emberi kor legvégsőbb határáig megtartani méltóztassék.

FÜGGELÉK.

Dr. Majer István irodalmi müveinek jegyzéke (1835—1885.)

1. Vallási, egyházirodalmi és művészeti munkák.

Példány szám.

1. *A fölszentelt papok kettős tiszteletre méltók.* Első sz. mise (primitia) alkalmára egyházi beszéd. Esztergom. 1838. 8-rét. 16 lap. . . 600

2. *Magyar aláirású sz. képek* sajátkezüleg rézbe metszve 140000

Pld. sz

3. *A jó és olcsó könyvkiadó társulat fametszvényei.* Pest. 1850. 4-rét. XXX. lap.

4. *A rézmetszészet műtana.* Buda. 1847. 8-rét. IX. és 81 lap. Egy táblával. (E nemű első és egyetlen szakmű a magyar irodalomban) 1000

5. *Népszerű egyházi beszédek.* I. kötet Budán. 1849. 8-rét. XVI és 496 lap. II. kötet Pesten. 1858. XII és 519 lap. 1000

6. *A szent kereszlút,* 16 szinezett képpel. Pesten. 1858. 8-rét. 128 lap. 1000

7. *Udvardi kálvária-könyv.* Pest. 1860. 12-rét. 62 lap. Számos képpel 2000

8. *Imák* sebesült harczosok vigasztalására. Esztergom. 1849 és 1868. — Úgy a hébeczi (Hont megye) és besnyői (Pest megye) búcsújárók számára. Pest. 1851. és 1855. . . . 10000

9. *A kereszt nekünk Isten ereje.* Sz. beszéd az esztergom-zamárdhegyi új kereszt fölszentelésére. Esztergom. 1871. 8-rét, 16 lap. . 600

10. *Az esztergomi érseki főmegye papságának irodalmi működése az ujabb korban.* (Bibliographia.) Pest és Esztergom 1873. 8-rét. XIV és 64 lap. 800

11. *Szózat Jézus sz. Szive oltárának fölszentelésekor.* Kalocsa. 1874. 500

12. *Ezer műkereszt.* (Monographia.) Budapest. 1884. 4-rét. VIII és 97 lap. LX tábla. (Összesen 1122 kereszt.) 1000

13. *Második és harmadik ezer műkereszt.* (A budapesti országos kiállitásra.) Esztergom. 1884.

14. *Hazafiúi komoly szavak* a főrendiház reform kérdésében, jelesen a czimzetes püspökök joga mellett. Budapest. 1884. . . . 500

2. Nevelészeti, módszertani, tanodai könyvek és ifjúsági iratok.

Pld. sz.

15. *Vidor szóváltás* kártyalapokra alkalmazva. Mulatva oktató játékszer. Esztergom. 1840. 1000

16. *Szózat* az esztergomi érseki mesterképzőintézet ünnepélyes megnyitásakor. Pest. 1842. 500

17. *Népneveléstan.* (Paedagogia.) Buda. 1844. 8-rét. XIV és 196 lap. (Tót nyelvre forditotta Csaban András. Buda. 1846) . . 2000

18. *Szindarabok ifjúság számára.* Pest. 1846. 12 rét. 174 lap. (Két ívnyi hangjegyekkel.) 1000

19. *Liturgika*, mesterképezdei tankönyv. (Négyszáz frt jutalommal koszorúzott pályamű.) Buda. 1847. 12 rét. 115 lap. 3000

20. *A magyar képezdék reformja.* Esztergom. 1848. 8-rét. VIII. és 115 lap. . . . 800

21. *Az esztergomi honvédápoló társulat alapszabályai.* Esztergom. 1848. 300

22. *Az első pesti bölcsőde alapszabályai.* (Németül is megjelent.) Pest. 1852. 12-rét. 23 lap. 1000

23. *A bölcsőde.* Értekezés. Pest. 1852. 8-rét. 8 lap. . . . . .

24. *A pesti első bölcsőde megalakitása és ismertetése.* Pest. 1852. 1000

25. *Első évi jelentés* az első pesti bölcsődéről. Pest. 1853. 8-rét. 30 lap.

27—31. *A pestvárosi fő- és alsó elemi iskolák értesitője.* Pest. 1851—1856. 6000

32. *Pestvárosi Josephinum árvaház* ismertetése. Pest. 1853. 1000

33. *Abc és olvasókönyv.* Bécs. 1853. . 1000

Pld. sz.

34. *Szivművelő beszélgetések* mindkét nemű ifjúság számára. Pest. 1855. 12-rét. X és 200 lap. 2000

35. *Milyen legyen a néptanitó?* Tanitótanácskozmányi értekezés. Buda. 1858. 1500

36. *Mikép intéztessék a papnövendékek képeztesése*, hogy korszerűleg rendezett néptanodákban, mint hitelemzők és igazgatók sikeresen működhessenek. Pályadijazott mű. Pest. 1859. 1500

37. *A szemléleti tanmód* az első oktatásnál. Tanitótanácskozmányi értekezés. Pest. 1860. 1500

38. „*Három fehér, három vörös, három fekete,*“ vagyis: Szegény ember szándékát bolbog Isten birja. Szinjáték ifjúság számára. (Megjelent a Tanférfiak, Szülők s Nevelők évkönyve III. köt.)

39. *A néptanodai jóirás, szépirás, helyesirás és fogalmazás* tanitásáról az életre. Tanitótanácskozmányi értekezés. Pest. 1861. . . 1500

40. *Elnöki beszédek* az esztergomi kisdedóvodában. 1868—1884. Esztergom.

41. *Évi értesités és számadás* az esztergomi sérült harczosokat és inségeseket segélyző ideiglenes egylet 1866/67-ki működéséről. Esztergom. 1867. Horák Egyed. 8-rét. 18 lap.

42. *Az esztergomi irodalmi egylet alapszabályai.* Esztergom. 1868. Horák Egyed. Ivrét. 4 lap.

43. *Az esztergomi jótékony nőegylet alapszabályai.* Esztergom. 1868. 8-rét. 4 lap.

44. *Évi értesités és számadás* az esztergomi jótékony nőegylet 1868. évi működéséről. Esztergom. 1869. Horák Egyed. 8-rét. 15 lap. 1000

45. *Ugyanaz* az egylet 1869. évi működéséről. Esztergom. 1870. Horák Egyed. 8-rét. 14 lap. 1000

46. *Ugyanaz* az egylet 1870. évi működ-

Pld sz.

déséről. Esztergom. 1871. Beszédes Sándor könyomdájából. 8-rét. 13 lap. 1000

47. *Ugyanaz* az egylet 1871. évi működéséről. Esztergom. 1872. Beszédes Sándor könyomdájából. 8-rét. 15 lap. 1000

48. *Szózat* Dr. Rumy Károly György sirja felett, midőn a bold. tudósnak új emlékköve — melyet Majer István emeltetett — a tisztelet és hála jeléül 1880. november 18., mint születésének százados évfordulóján felavattatott és megkoszorúztatott.[1]

49. *Szózat*, az Esztergom sz. kir. városi bővitett leányiskola ünnepélyes megnyitása alkalmából. Esztergom. 1883.

3. Népkönyvek és népiratok.

Pld. sz.

50. *Egészségtan a nép számára.* Három kiadás. I. Esztergom. II. Buda. 1847. III. Eger. 8518. (Szolcsányi Gyula „István bácsi" könyvesháza cz. vállalatában.) 10000

51. *A jó házi gazda.* Nép számára életszabályul. I. kiad. Esztergom. 1848. . . . 1000

II. kiad. (az esztergomi irodalmi egylet által.) Esztergom. 1869. 1000

III. kiad. Eger. 1885. Szolcsányi. . . 1000

52. *Kath. Néplap.* III. évf. 1850. Jan.—jun.

53. *Aranytanácsok* vándorló mesterlegények számára. Pest. 1852. 8-rét. 30 lap. . 2000

[1] E tudós hazánkfiának 1847. április hó 5. bekövetkezett halálakor a magy. kir. természettudományi társulat felhivása folytán Majer István, mint a társulat tagja irta meg Rumy terjedelmesebb életrajzát „Rumy Emléke" czim alatt, mely az akkori elnök Dr. Bugát Pál által Pesten fel is olvastatott, de kéziratban maradt.

Pld. sz.

54. *A bölcsőde.* Népies beszélgetés. Pest. 1852. 8-rét. 4 lap. Képpel.

55. *István bácsi* a boldog családatya és okos gazda. Képekkel. Pest. 1854. 8-rét. 256 lap. (A munka rendkivüli tetszést aratván, szerzőjének az országszerte használt tisztes „István bácsi“ nevet vivta ki és biztositotta.) 5000

56. *Aranytanácsok* nőcselédek számára. Pest. 1856. 8-rét. 16 lap. 12000

57. *Aranytanácsok veszedelmekben.* Egy tábla hat képpel. Pest. 1856. 12000

58. *István bácsi naptára*, vagyis családos házigazdák, gazdasszonyok, népnevelők, helységelőljárók, iparosok és földmiveseknek való évkönyv. Képekkel. Első évfolyam. Pest. 1856-ra 25000

59. *Ugyanaz* 1857-re 16000

60. „ 1858-ra 14000

61. „ 1859-re 12000

62. „ 1860-ra 12000

63. „ 1861-re 12000

64. „ 1862-re 12000

65. „ 1863-ra 12000

66. „ 1864-re 12000

67. „ 1865-re 12000

68. „ 1866-ra 12000

69. „ 1867-re 12000

70. „ 1868-ra 10000

71. „ 1869-re 10000

72. „ 1870-re[1] 10000

73. „ 1880-ra. (Mint 25. évi [jubileumi] folyamot szerkesztette.) 10000

74. *A regélő István bácsi.* Mulatva ok-

[1] Ezen Majer István által alapitott és már XXX. évfolyamot ért irodalmi vállalat jelenleg — az alapitó felügyelete mellett — Kőhalmi (Klimstein) József nagyszombati érs. főgymnáziumi tanár által folytattatik.

Pld. sz.

tató családkönyv a nép számára. Képekkel. I. kiad. Pest. 1857. II. kiad. Pest. 1858. 8-rét. 234 lap. 5000

75. *Aranytanácsok férficselédek számára.* Pest. 1863. (Kora ötvenedik évének emlékére irta és inséggel küzdő alföldi hazánkfiainak javára adta ki) 10000

76. *Ügyes Mari*, a kis konyhakertésznő; vagyis alapos oktatás a zöldségtermesztésben. Metzger után magyaritva.

I. kiad. Pest. 1863. 2000
II. kiad. Pest. 1871. 2000
III. kiad. Budapest. 1878. 3000

Dr. Walter Gyula.

A PORTA PIA-N INNEN ÉS TÚL.

O virgo felix, o nova gloria,
Coelestis arcis nobilis incola!

Folyó évi augusztus első napjainak egyikén volt, midőn napnyugtakor ns. Steiner Fülöp apát-kanonok úr meglátogatni sziveskedett. Alighogy szobámba lépett, tárczájából egy képecskét vett elő, melyet e szavakkal nyujtott át: Ezt Lourdes ból hoztam, s vele ott a szent helyeket érintettem.

A képecske a boldogs. Szűzet, az előtte térden álló Bernadette-t ábrázolja.

A képecskén franczia nyelven e szavak állanak:

„Asszonyom kegyeskedjél megmondani, mi a neved?“

„Én vagyok a szeplőtlen fogantatás, ki egészen tiszta és szennynélküli vagyokazIsten szemeiben.“

„Ha hozzám közeledni akarsz, kerüld a világot.“

„Ha nekem tetszeni kivánsz, add nekem gyermeki bizalmad által szivedet.“

„Ha utánozni akarsz, őrízd meg ártatlanságodat.“

„Háromszor mondtam neked e titokteljes szót: „Bűnbánat!...“ És te tudod, hogy ámbár egészen tiszta vagyok, mégis bűnbánatot tartottam... Mert a bűnbánat az, mely megőrzi vagy megadja az ártatlanságot.“

Miután a ns. Apát-kanonok úr helyet foglalt, sok szép és csodás dolgot mondott el Lourdes-ról, a szeplőtlen Szűz kimondhatlan és kifogyhatlan kegyességéről. De mig ő a bold. Szűzet dicsérte, azalatt a megette függő Jézus szent Szivét ábrázoló kép némán hirdeté: Mindez fájdalmaim, szenvedéseim és halálom gyümölcse! A bold. Szűz szeplőtlen fogantatása és méltósága, az általa kieszközlött kegyelmek és csodagyógyulások, épen úgy bizonyitékai isteni szeretetemnek, mint bármely földi nyomorúság; és senki sincsen a föld kerekségén, a kit, ha szeretetemmel átkarolok, a szivemet környező tövisek sebzéseitől megmenekedhetnék!

Ha van hely a nap alatt, mely e szavak igazságát hirdeti, bizonyára Róma az, melynek talaját Jézus szeretetétől lángoló vértanúk vére áztatott.

Ott álltam Róma Piazza Navonáján, Jézus sz. Szive templomának ajtaja előtt, azon téren, melyen egykor Domitián circusa volt, s melyen másfél évezred előtt, a kegyelem osztogatása, a kegyetlen Vesta szüzek kezeibe volt letéve.

Mikép tör ezek felett pálczát, ha nem is egyenesen a római patriciusok sarjadéka, szent Sylviának fia, Nagy sz. Gergely pápa, midőn mondja: „Nem nagy a tisztaság jócselekedetek nélkül, sem a jó cselekedetek tisztaság nélkül; tudja mindenki.“

Midőn 1862-ben Pollák egyetemi tanár és jeles jogászunkkal, Szeredyvel déltájban e Piazzán álltam, ezt viz alá helyezték, úgy hogy kis tónak látszott; benne

mezitlábos, felgyürkőzött gyermekek játszottak. Akkor Danteval el lehetett volna mondani :

Dal centro al cerchio, e sì dal cerchio al centro
Movesi l'aqua in un rotundo vaso,
Secondo ch'e percosso fori o dentro.

az az: A központtól a szélig, és a széltől a központig mozgott a kerek tartóban a viz, amint mozgásba hozatott kivülről vagy belülről.

E Piazzán azon gyermekek nem játszanak többé a vizben, mert felnőttek, és mert a piacz talaja magasabbra emeltetett.

A gyönyörű piaczon három szőkőkút frissiti a levegőt. A középsőben egy kőszirt emelkedik a vizből, melyen Domitian obeliskja áll. A kőszirtet a Duna, Ganges, Rio-la-Plata és a Níl szobra környezi, ez utolsó szobor arczát födi el, hogy, mint a rómaiak mondani szokták, ne lássa a Borromini által készitett sz. Ágnes templomának homlokzatát.

Dante e gondolatjával:

Qual si lamenta per che qui si moja
Per viver cola sù, non vide quive
Lo refrigerio della eterna ploja.

Azaz: A ki panaszkodik, hogy innen távozunk, hogy ott fenn éljünk, nem látta ott az örök harmat üditő örömét. A piaczon mentem át a fehér dombor művekkel ékes templomba, és a templomból, mely, mint mondják, a régi circus körfalain épült, az azalatt levő sz. Ágnes egykori börtönébe.

A mit a régiek szent Ágnesről részletekben irtak, ugyanazt egészben látta, a még irni sem tudó stigmatizált Emmerich Katalin. Ezen visióját igy irja le Brentano, az Isten által melléje rendelt irnoka: „Én egy igen kedves, gyenge szüzet láttam katonák közt vonszoltatni. Az hosszú, barnás gyapjúból készült köpenybe volt burkolva, feje pedig felfont hajával el volt fátyolozva. A katonák a köpeny két oldalát fogva, húzták előre, úgy hogy ruhája nagyon ki volt feszítve. — Egy magas fal alól, négyszög

udvaron át egy szobába vitték, melyben egy hosszú, párnákkal ellátott ládán kivül, más butorzat nem volt. Ide tasziták be, ide s tova rántva a sz. Szüzet, mialatt róla a palástot és a fátyolt letépték. Ő tekintve ártatlanságát és béketűrését báránhoz hasonlitott, és oly könynyű volt s úgy lebegett, mint egy madár. Úgy tetszett mintha repdesne, midőn ide s oda ránczigálták. A katonák magokkal vivén a palástot, távoztak. — Szt. Ágnes pedig alsó, ujnélküli fehérruhában, melynek oldalai nyitva voltak, a szoba egyik hátulsó szögletében állott, s felfelé nézve, felemelt kezekkel csendesen imádkozott. — Az ajtó előtt különféle férfiak állottak, mintha meggyaláztatásnak lett volna átadva a Szent. Fehér ruhája nyakán a sebzés következtében véres volt, mely sebet talán az uton kapta."

Először két vagy három fiatal embert jött be hozzá, kik dühösen reája rohanva, ide oda ráncigálták, és nyilt ruháját testéről letépték. Én nyakán és mellén vért láttam, ő nem védte magát, mert azon szempillantásban hosszú haja leesett, és én egy tündöklő ifjút láttam repülő helyzetben felette megjelenni, ki világosságba öltözteté. Mire a haszontalanok megszöktek. Most szemtelen kedvese megvetve a gyávaságot, rontott be hozzá. Érinteni akará, de ő mindkét kezével erősen megfogta s visszataszitotta. Miután az összerogyott, de ismét felegyenesedett, másodszor is mérgesen rontott feléje. A Szűz másodszor is egészen az ajtóig taszitá őt, s most mozdulatlanul rogyott a földre. Ágnes pedig, mint az előtt nyugodtan állva imádkozott s fénylett, arcza fénylő rózsához hasonlított. Az előbbiek kiáltására néhány előkelő férfiú jött a szobába, közöttük egy, ki a földön fekvő ifju atyjának látszott lenni. Ez haragos volt, boszankodott és bűbájosságról beszélt; de midőn hallá, hogyha Jézus nevében kéri őt, hogy akkor életéért kész könyörögni, lecsendesedett, és kéré, hogy tegye meg. Erre Ágnes megszólítá a halottat, ki most felemelkedett, és a többiektől vezettetve bizonytalan léptekkel távozott. Még más kü-

lönféle férfiú is jött hozzá, de mindannyi megijedve elfutott. Kevés idő mulva ismét katonákat láttam hozzá jönni, kik egy barnás ruhadarabot hoztak neki, mely oldalt nyitva, de összefüzve volt, és egy az előbbinél rosszabb fátyolt, milyet a kinzás előtt szoktak kapni. Ezeket felölté, haját feje köré tekerte és így vezettetett a vesztő helyre. — Midőn a biró elé jöttek, ki négyszögletes udvaron egy magasabban álló kőszéken ült, Ágnes — elibe hozatott és egészen szeliden megintetett; mire másokat kérdeztek és intettek. — Szent Ágnes ismét elibe állittatott, ily módon háromszor került reá a sor. Ezután három lépcsőn egy karóhoz vezettetett fel, melyhez kötni akarták; de ő nem akará ezt tűrni. Körülötte farakás volt, mely meggyujtatott. Ismét egy lebegő alakot láttam fölötte, mely a sugarak egész özönét, ernyőhöz hasonlóan bocsájtotta reá, mire a lángok a bakókra átcsapva közülök többet megsebesítettek. Szent Ágnes teljesen sértetlen maradt. Ezután más bakók hozták őt le onnan és ismét a biró elé vezették. Erre őt egy tuskó vagy kőre ültették, és kezeit meg akarták kötözni, de ő ezt ellenezte, és ölébe tette azokat. Én azonban egy fényes alakot láttam előtte állani, ki azokat tartotta. Ekkor egyik hajánál fogta őt és leüté fejét, úgy, mint ez Caeciliával történt; feje vállán függött. Testét ruhástól a máglyára dobták, a többi pedig, ki kihallgatáson volt, a börtönbe visszavezettetett. — Úgy emlékszem, hogy sem a test, sem pedig ruhája el nem égett, lelkét holdfehér szinben láttam az ég felé szállani. Ha nem csalódom ezen, kivégeztetés, délelőtt történt, és barátjai nappal vették le testét a máglyáról és igen tisztességesen eltemették."

Megemlékezvén mindezekről, elhagytam azon helyet, hol Ágnesnek Algardi által fehér márványba vésett képe áll, mely haja által egészen el van födve.

O virgo felix, o nova gloria!
Cui posse soli cunctiparens dedit
Castum vel ipsum reddere lupanar, mondja Prudentius.

Utamon, mely a Pantheon felé vezetett, midőn egy általában ismert magyar urral beszélgetnék, egy előttem teljesen ismeretlen egyéniség közeledett hozzám, ki egy ereklye capsulát azon megjegyzéssel nyujtott felém, hogy az azt hitelesítő okmányt szintén birja.

Ereklyét venni nem szabad, capsulát pedig venni nem levén szándékom, mi volt természetesebb, minthogy mondjam: Köszönöm előzékenységét, ajándékát nem fogadhatom el, és — távozott.

Miután ma még a legművésziesebben készitett bankjegyeket is utánozzák, nem nagy mesterséget igényel egy pecsétnyomó és félívnyi nyomtatvány utánzása, azért igen practicus azon eljárás, hogy az ereklyékkel járó hitelesítő okmányok legujabban szám alatt adatnak ki Rómában, igy azután a netaláni kételyeket nagyon könnyen el lehet oszlatni, a mi néha épen nem felesleges, mert a mily áldásthozók a szent ereklyék, ép oly veszélyesekké válhatnak a nem-szentek. Ez ügyben következőket irja Brentano: „Dr. Wesener egy pogány sirból egy hamvvedret ásott ki, melyben néhány koponya darabocskát talált, ezekből a zarándok — így nevezi magát Brentano — egyet az extaticus imában fekvő beteg — a stigmatisált Emmerich K. — ágyára tett. — Az a csontot közel bal kezének ujjai előtt a takarón hagyta a nélkül, hogy mozdult volna, ugy hogy a zarándok azt vélte, hogy az reá nézve egészen közönbös és semmiféle hatással sem bir, végre igy szólt: „Mit akar az öreg Rebekka nálam?“ Midőn ő — a zarándok — a csontot mindig közelebb hozta hozzá, a beteg kezeit a takaró alá dugta és mondá, hogy egy öreg, barna tisztátlan asszony gyermekekkel, kik meztelenek, mint a békák, szaladgál ide-oda, nem akarja azokat látni, borzad tőlök. Midőn a csontot még tovább is nála hagyták a nélkül, hogy felébredt volna, mindkét kezével a mellette álló ereklye szekrényhez nyult és melléhez szoritva azt mondá: Most nem árthat nekem. Igy bújt, egészen mereven extaticus állapotban a takaró alá, és mivel a zarándok, ki mellette állt, a pogány cson-

tot kabátja mellzsebébe dugta, fejét ezen oldalról elforditá, és ha a pogány csontot a másik oldalra tartotta, akkor onnan forditá el.“ — — „Ő a zarándokot még többször is figyelmeztette, hogy azon csonttól óvakodjék, hogy ne hordja a szentek csontjaival együtt. „Menj, hadd el azon öreg asszonyt, óvakodjál tőle, mert árthat neked,“ ezt többször, sürgősen kérte még mindig extasisban. — Gyakrabban ismétlé: „A pogány csontja visszataszitott, és reám undort s visszatetszést okozólag hatott. Nem mondhatom, de éreztem, hogy el van kárhozva; én azon csontban valami sötétet, Istentől elfordultat, éjt terjesztőt vagy inkább sötétséget mutatót éreztem, egészen ellenkezőjét azon világitónak, vonzónak, kellemesnek, mellyel a szentek csontjai birnak.“

A Minerva piaczára értünk, melynek közepén egy elefánt áll, kőloborral hátán, azontúl van a Hôtel Minerva, jobbról a nemesek academiája, melyben XIII. Leo tanulmányait végezte, balról Maria Sopra Minerva, góth templom. E templom főoltárában nyugszanak égő lámpáktól környezve Sienai sz. Katalin ereklyéi, kinek gyönyörű üvegre festett, töviskoronával ellátott képe közel hozzá a szentély egyik ablakát diszíti.

Salamonról mondják, hogy igen kedves gyürüje volt, melyet mindig ujján viselt, abba egy korona és egy tövis koszorú e szavakkal volt vésve: „A szeretet legyőzője.“

Daczára annak, hogy sz. Katalintól, a fejét környező tövisek, valamint a stigmák fájdalmai, minden földi szeretetet eltávoztattak, mégis találkozott, két undok betegségök miatt mindenkitől elhagyatott nő, kiken könyörült, kiket ápolt, de kik őt a leggyalázatosabb módon rágalmazták; a szent e rágalmakat némán tűrte, úgy hogy Salamonnal el lehetett volna róla mondani: „Vidi calumnias, quae sub sole geruntur, et lacrymas innocentium et neminem consolatorem.“

Az öreg classicus műveltségű Szepesy Imre volt tanárom jutott itt eszembe, ki gyakrabban figyelmeztette

tanitványait, mondván: A görög nyelvben egy szóval szokták a rágalmazót és az ördögöt jelezni, mindkettőnek neve: diabolos.

Sz. Ágoston pedig ezen diabolosról igy szól: „Az ördögnél ki sem ravaszabb a koholmányok kigondolásában. Mert most is mindenféle bünt költ a szentekre. Mivel az Isten előtt vádolásai mitsem érnek; azokat az emberek közt szórja el. Ej mit használ ez neki, midőn az apostol mondja: „Gloria nostra haec est, testimonium conscientiae nostrae.“ Azt vélitek, hogy a költött bűnöket minden ravaszság nélkül gondolja ki? Ő tudja, hogy ezzel, ha csak az őrködő hit nem áll neki ellent, mily rosszat okoz. Azért hirdeti a roszakat a jókról, hogy a gyengék ne véljék azt, hogy jók is vannak, és hogy elragadtatni és megrontatni engedjék magokat a szenvedélyek által, gondolván: ki az, ki az Isten törvényét megtartja? vagy ki az, ki tisztán él? Midőn azt véli, hogy senki, ő maga lesz semmi.“

Meglehet, nem tudom, talán e két nőre is reá illett volna mit sz. Krizosztom mond: „A hibának szokása sajátját az igazságra reá kenni, így tesznek a rosz személyek is, kik, hogy megelőzzék a becsületes nőket, rosz személyeknek nevezik őket, hogy a szemrehányástól megmenekedjenek.“

Mig utamat folytattam a „Maria in via lata“ felé, elképzeltem azon processiót, melyet a Szent egyik életirója igy fest: „A csodák folytatták Katalin sirját dicsőiteni, Olaszhon minden részéről siettek oda, és meggyógyulva és megvigasztalva tértek onnan vissza az emberek.“ — A Sienai köztársaság féltékenyen tekintett oly nagy dicsőségre és e kincsből, melyet ő a keresztény világnak adott, a maga részét kikérte. A pápa átengedte nekik a szent fejét, mely oly nagy gondolatokkal volt eltelve. — A Minerva zárdájának két szerzetese hozta e drága ereklyét.

A püspök ünnepélyes processiót rendelt, mely egy órányira ment az ereklye elé. Az utakon, melyek örven-

dező és ünnepélyes emberektől hemzsegtek, virágok voltak elszórva, a házak szőnyegekkel és zöld füzérekkel voltak ékesítve, a templomok harangjai megszólaltak. A világiak egyesületei mentek a körmenet elején, ezt követték a zsolozsmákat éneklő szerzetesek; ezek után a Clerus ment égő gyertyákkal kezökben; a szent ereklye mellett, melyet két minervai dömés, a legdrágább selyemmel boritott tartón vitt, a szent tanitványai és rokonai lépdeltek. Ezek közt bámulva nézték a Szent majdnem kilenczven éves anyját Lapa-t. Midőn ez Alessa karjára támaszkodva elhaladt, a nép ezen édes szavakkal üdvözölte őt: „Oh mily boldog vagy, hogy ezen diadalt láthatod, melyet a köztársaság leányodnak készített!“ A menetet a város elöljárósága és a nemesség zárta be.

A Collegium Romanum mellett elhaladva, az utcza végén jobbról találjuk a nevezett templomot, melynek kapuja a Corsóra nyilik. A templom előcsarnokából vezetnek le a lépcsők sz. Pálnak, a nemzetek apostolának, az Ur választott edényének börtönébe, ki arra volt választva, hogy az Ur nevét, ezen kincset, melyet az irás: Oleum effusum-nak nevez a népeknek és királyoknak elvigye. „Habemus autem thesaurum istum — mondja sz. Pál — in vasis fictilibus.“ „Ha az agyag edény — igy okoskodik valaki — mely drága folyadékkal van telve, sok és erős ütést kap, soká fogja-e az a folyadékot magába zárni? Nem fog-e az minden oldalról elfolyni? — Nézzétek ezen agyagból képezett edényt, tudniillik sz. Pált, számláljátok meg, ha lehetséges azon ütéseket melyeket kapott. Háromszor verték meg őt kegyetlenül vesszőkkel, ötször ostorozták őt, és mindannyiszor harminczkilencz kegyetlen ostorcsapást kapott. Egyszer megköveztetvén, a köveknek jégesőhöz hasonló sürű ütéseit tűrte el. — Nem volt-e elegendő ennyi csapás arra, hogy ezen agyag edényt összezúzzák? Mennyire folyt tehát el ezen olaj, mely egy annyira összezúzott edényben van. Nem is volt más okból az isteni név olaja szent Pálban,

minthogy ezen megsértett edényből az emberi nem üdvére szétfolyjon."

E börtönben irta sz. Lukács, sz. Pál tanitványa és utitársa az apostolok cselekedetét, melyet a Syrusok, az apostolok történetének, Tertulián sz. Lukács Commentárjának; Chrysost. Sz. János a sz. Lélek dogmái könyvének: Oecumenius a Szent-Lélek Evangeliumának nevez, mivel abban azok mondatnak el, melyeket az apostolok a sz. Lélek sugallatából műveltek.

E börtönben azon gondolatom támadt, hogy sz. Pál, ámbár leveleiben az Isten anyját, a bolds. Szüzet nem említi, mégis a bolds. Szűz igen, igen nagy tisztelőjének kellett lennie, mert különben tanitványa, sz. Lukács, nem irt volna annyit és oly magasztosan róla, és nem festette volna annyiszor képét.

Közel ide van az apostolok temploma, melynek Confessiójában van elrejtve a legujabban megtalált sz. Fülöp apostol teste, kinek egykor ezen szerény kivánsága volt: „Domine, ostende nobis Patrem, et sufficit nobis." Mire szent Bernárd megjegyzi: „Fülöpnek szive kivánsága szerint megmutattatott az Atya a Fiúban." Ott van továbbá az öregebb sz. Jakab teste is, kiről ferreri szent Vincze azt állitja, hogy oly annyira hasonlitott az Ur Jézushoz, hogy néha személyöket eltévesztették: „In tantum, ut plerique in eorum specie fallerentur." Azt állitja továbbá, hogy zöld csütörtökön azért adta Judás a jelt a katonáknak, hogy Jézus helyett ne fogják el Jakabot.

A czél, melyet magamnak kitűztem még távol volt, s hogy úgy ne járjak, mint nagy szent Gergely pápa, ki mint sz. Tamás mondja podagrája miatti elkedvetlenkedésében abba hagyta Ezekiel magyarázatát; vagy mint sz. Ágoston ki, a Soliloquium könyveiben megvallja, hogy fogfájása miatt tanulmányait félbeszakitá, egy a templom előtt álló bérkocsiba szálltam, hogy Sz. Ágnesnek a falakon kivüli templomába vigyen.

Nemsokára felértünk az egykori via di Porta Piá-ra,

melyet most via di venti Settembre-nek neveznek, mert ezen jöttek be 1870-i sept. 20-án az olaszok Rómába.

Midőn kocsisom a Porta Pián áthajtott, szemeim egy felhőcskén akadtak meg, és az eszembe hozta egy bizonyos szavait, ki állitja, hogy azon felhő, mely Üdvözitőnket mennybemenetelekor elfödé sötét volt, mert ellenkező esetben szent Lukács a felhő fényéről emlitést tett volna, mint szent Máté, ki a táborhegyi felhőről mondja: nubes lucida.

Végre megálltunk sz. Ágnes zárdája kapujánál, csengetésemre megjött a szerzetes frater, ki az udvaron át a templom ajtajához vezetett; a templomba, mely félig földalatt van, negyvennél több lépcső vezet le. A templomot nyolcz-nyolcz régi oszlop három hajóra osztja, melynek mindkét oldalán még mellékkápolnák léteznek. A főoltár feletti menyezetet négy régi porphyr oszlop tartja; ezen túl pedig egy nagy régi mozaik kép sz. Ágnest tünteti fel I. Honorius és Symmachus pápák közt. Az oltárban sz. Ágnes és Emerentia csontjai nyugszanak. Az oltáron pedig sz. Ágnesnek fehér alabastrom szobra áll. „Fehér ruha használandó — mondja III. Incze pápa — a sértetlenség és ártatlanság miatt a hitvallók és szüzek ünnepein. Mert fehérek lettek Nazaraeusai, és vele mindig fehér ruhában járnak: „Virgines enim sunt, et sequuntur Agnum quocunque ierit.“

„Én őt pálmával kezében, mellettem — mondja sz. Ágnesről a dülmeni szűz — rendkivüli módon fényleni és tündökleni láttam. A dicsfény, mely egész alakját sugározva körülvevé belül piros volt, mely kékbe sugárzott át.“

A piros szinről a nevezett pápa igy ir: „Piros szin használandó az apostolok és vértanúk ünnepein, a szenvedés vére miatt, melyet Krisztusért kiontottak.“ „Nam ipsi sunt qui venerunt ex magna tribulatione et laverunt stolas in sangvine Agni.“ A fekete és kék szin használandó: „a bűnbánat és önmegtagadás napjaiban a bűnök és halottak miatt. — Mert a jegyes az énekek énekében mondja:

Nigra sum sed formosa, filiae Hierusalem, sicut tabernacula Cedar, sicut pellis Salamonis. Nolite me considerare quod fusca sim, quia decoloravit me sol.“ Ezen nagy pápa idézett szavai megmagyarázzák Emmerich által látott sugarak jelentőségét, a pirosak a vértanuságot, a kékek a bűnbánatot jelentik.

Ez utolsót jelzi a lourdesi Szűz kék öve is, mert mondá:

„Háromszor mondtam neked e titokteljes szót, „Bűnbánat“! — És te tudod, hogy ámbár egészen tiszta vagyok, mégis bűnbánatot tartottam. — Mert a bűnbánat az, mely megőrzi vagy megadja az ártatlanágot.“

Midőn Sz. Ágnes és Emerentia sirjánál a fratével letérdeltem, oly nagy volt a csend, hogy úgy látszott, mintha a falra festett szent szüzek hallgatództak volna, hogy mit kérek sz. Ágnestől. Én a falon levő felirás eme szavait ismételtem:

O virgo felix, o nova gloria
Coelestis arcis nobilis incola!

és felettök kevéssé gondolkodtam, mire néhány Ave Máriát mondtam azon purgatariumbeli lelkekért, kik szent Ágnest és Emerentiát különösen tisztelték a földön.

Mielőtt e szentélyt elhagytam, melyről valaki azt mondá: Ott könnyen esik az imádság; — a felső padozat alatti arany háttérre festett szent szüzek és vértanuk képeit néztem meg.

Az evangelium oldalán kezdtem. A képek sz. Victoriát, Luczát, Ágotát, Borbálát, Cicelét, Martinát, Bibianát, Emerentiát, Rufinát, Candidát, Susannát, Florát, Apolloniát, Juliát és Columbát ábrázolják, kik mindannyian a kapott képecskén levő Lourdesi Szűz eme szavait hirdetik: „Ha hozzám közeledni akarsz, kerüld a világot.“

E templomból van a bejárás Szent Ágnes katakombáiba.

Tudván, hogy a templomot consecráló Püspök a többi közt e szavakat mondja: „Ut in eo Angelorum cus-

todiam deputare digneris.“ E szent helyet nem hagytam el a nélkül, hogy egy két szót ne váltottam volna velök. De illik is, hogy reájok gondoljunk, mert mint valaki mondja:

„Oly nagy az angyaloknak az emberek iránti szeretete, hogy meg nem elégszenek fáradhatlan gonddal, éjjel és nappal az egészségesek és betegek, a virasztók és alvók, a munkálkodók és nyugvók, az ülők és hajózók, az élők és haldoklók, sőt a tisztitótűzben sohajtozó védenczeik mellett őrködni, hanem addig nem nyugszanak, mig az ott szenvedő lelkeket tündöklő karjaikon a mennyei paradicsomba el nem vihetik.“

Felérvén az udvarra, a frate azt mondá, hogy várjak kevéssé, mert azonnal visszajön.

Egy cherico pedig a ki az ajtónál állt, igy szólt hozzám:

„Menjünk az árnyékba,“ én pedig tréfásan kérdém tőle, mi az árnyék? Ő e kérdésemre reám mereszté szemeit. Igen, folytatám, miután az sem substantia, sem accidentia, sem mennyiség, sem mineműség, sem mód, sem viszony, sem anyag, sem alak, tehát micsoda? — a cherico erre az olaszok szokásos é-jével felelt, mialatt fejét kevéssé vállára hajtá. Ezalatt megjött a frate is, — tehát megmondom én, az az árnyék sz. Péter orvossága. Most mindketten kérdőleg mereszték rám szemeiket, mire én az Ap. cs. 5, 15 szavait idéztem: „Ut veniente Petro, saltem umbra illius obumbraret quemquam illorum, et liberarentur ab infirmitatibus suis!“ — A cherico éles hangon azt mondá, bene! A frate pedig nevetve ment előre, a részben fűvel benőtt ösvényen sz. Constanza kerek temploma felé.

A kis templom közepén a kupola alatt a szürke kő oltár, melyen e szavak olvashatók: „Ezen oltárban van sz. Constantia, Atthica és Artemia szüzek teste. — A bold. szűz Mária hajából és Krisztus ruhájának része. — Szent Saturnin és Sisinus ereklyéi.“ — Rövid időzés

után megadván a fratének az őt illető honorariumot, távoztunk.

A cherico-t magammal vittem. Olaszhonban gyakrabban szokták a magyar egyházi javakat emliteni, ezt tette társam is, neki hasonlókép felelhettem volna, mint egy nápolyi szerzetesnek, ki miután megnézte a litteras formatas azt mondá: A primásnak sok pénze van, én pedig: Non ho veduto la sua borza — nem láttam tárczáját, mire hirtelen elfordult. De a szelid lelkű embernek azt mondám:

A magyar egyházi javakat szentek adták és olyanok, mint a Maria Maggiore-i János Patricius volt; kik a boldogs. Szűz különös tisztelői, a neki hagyományozott örökséget tiszteletben tartják.

Utitársam feleletemmel meg volt elégedve, s azt mondá — bene!

Közelebb érve a városhoz társam igy szólt: Ime sz. Péter városa! Én pedig azt kérdém tőle, hogy mióta tisztelik itt sz. Pétert? Ő mosolyogva tekintett reám s mondá, mióta itt keresztre feszitették. Csalódol, viszonzám már a régi pogányok tisztelték a petrat — super hanc petram mondja Üdvözitőnk is — mert első védőjüket egy sziklát — petram — a második puni háború után hozták ide a Quiritesek és pedig a legnagyobb pompával Cybele név alatt. Tehát a petra tisztelete már Péter halála előtt itt meg volt. Társam ismét bene-vel felelt.

Szent Ephrem e szavaival: „Üdvözlégy mennyország kulcsa,“ hajtottunk át a Porta Pia-n.

Winter Ágoston.

AZ ÉRSEKI KÉPTÁR LEIRÁSA.

(Folytatás.)

Egyik t. olvasónk kérdést intézett a szerkesztőséghez, miért mondottuk a 17. számú kép festőjét, kis Giottó-nak? Legott beszámolunk. Giotto hires olasz festő, († 1336. jan. 8. Florenczben.) szobrász és épitész arról is nevezetes, hogy a byzanti merev modort legyőzte, s helyette mozgást, életet hozott a művészetbe; mig azelőtt modoros ruhafodorba helyezték a szépet, G. életet lehelt alakjaiba. Mindig élet után festett. Mint pásztorfiú a porba és kőre ugráló bárányokat rajzolt; ezen foglalkozásában találta őt Cimabue, s megismerve benne a rátermettséget, tanitani kezdette; nemsokára felülmulta mesterét. Mint a merev festési modor megszüntetőjét, s a dramatikus élet alkotóját nevezik most is; ezokon történt, hogy ama kép merevtelenségét, ugyszólván tag-beszédjét, Giotto névvel jeleztük. (Tessék máskor is kérdést intézni, szivesen válaszolunk.)

Elveink a képek méltánylása- és szépségeik megitélésénél a következők: 1. Ha vajjon a kép ábrázolja-e az eszmét, érzést, indulatot, szenvedélyt, melyet a helyzet követel? 2. Ha vajjon eszményeinket utolérte-e vagy felülhaladta a kép beszéde; mert a realitás nem elegendő, a művészet arra való, hogy emeljen, melegitsen, lelkesitsen. 3. A technikai ügyesség, ha vajjon erőlködés nélkül érzékíti-e meg a lelki állapotokat? főleg a nehezen megragadható nuance-okat. 4. Habár nem vagyunk amateurok, régészek, ócskászok, mégis a három-négyszázados mesteri müvek előtt megilletődéssel állunk meg, a szellem magasba törekvésének minden időben, tehát a régiben is elismeréssel adózunk. Ennélfogva némely képet csupán ezen oknál fogva emlitünk meg.

Hogy a kevés idővel rendelkező uraknak szolgála-

tára lehessünk, két csillaggal jegyezzük azon képeket, melyeket okvetlen kell megnézni, egygyel azokat, melyek akkor tekintendők meg, ha egy-két óra áll az illető látogató rendelkezésére. A többit csupán némi teljesség végett irjuk le. — Az I. termelyben váltunk el. (Termelynek nevezzük a szőnyeg falak által elválasztott szakaszokat.)

A német iskolából meg kell tekinteni Wolgemuth két képét (W. Mihály szül. 1434—†1519. Felső M. országban sokat festett.) a 42. és 43. szám alatt: az első egy szent vértanuságát ábrázolja, a másik vértanuk csoportját. Három kép egy keretben. — Átmegyünk az olaszokra, névszerint Bertinelli gyüjteményére.

52. Nicolo Alunno da Foligno, az umbriai iskola alapitójának műve. (1475.) Egy méter magas. A kép fa, arany alappal, mely itt-ott megpattogott. Tárgya: az Atyaisten tartja a keresztre feszitett Krisztust. A festő hire miatt emlitjük meg, mert a kép nem ragadja el a nézőt.

*93 Carlo Crivelli (1400—1476.) Szintén nagy hire van; a Vatikáni képtárnak, mely körülbelül 40 képből áll, ezek közt van egy Crivellije is. Azokhoz tartozik, kik tuloznak; oly torz arczokat fest, mint akár Dürer. „A művészet két lényeges részből áll — ugymond egy római utazó Crivelli képe előtt, — t. i. a valóság és költészetből; e két elemnek egyenlő mértékben kell keverednie, ha a művész lelkünket elragadni akarja. Itt azonban a valóság fölemésztette a poesist s boszankodva fordulunk el tőle, ha eszményképeinket leromboltatni nem akarjuk.“ E képre azon vád nem illik, főleg szent Bernát, élethűség, sőt szépség által is kitünik; mert a fakép 3 részre van osztva, az emlitett egyházi irón kivül rajta van sz. Domonkos és sz. Bonaventura. Három kép egy keretben; magassága 28 cent.

*54. Ismeretlen. A holt Jézust két angyal a sirba helyezi. Félalakok. Fa, 43 centim. Az angyalok arczán a fájdalom naiv, de meginditó módon van kifejezve.

60. Giovanni Cimabue (1240—1302.) Jézus születése.

Mária és József, a kis Jézussal elől, háttérben a pásztorok és a nyáj, fent az örömet hirdető angyal. Csúcsos ivben végződő faalapon, magassága 155 centim. Leginkább a müvész nagy hire miatt emlitjük meg, ki legtöbbet az assisi templomban festett, s oly féltékeny volt hirére, hogy kész volt akármely képét megsemmisíteni, mihelyt műértők rajta hibát vettek észre. Ő élesztette fel Olaszországban a festő-művészetet. — Mai korban már nem tetszik, csak azoknak, kik a régiség föltetlen imádói. Ilyenek ezereket adnának érte. — Jó lesz, ha a látogató ezen képeket is figyelemre méltatja, hogy lássa, milyen mélységből hatolt fel ilyen magasságra a művészet.

*51. Domenico Ghirlandajo da Currado (1451—1498.) Ábrázolja a szt. Szüzet, ölében a kis Jézussal, ki szent Jánosnak könyvet nyujt; a másik oldalon van szt. Jeromus. Hátul aranyszövetű kárpit. Kerete nyolcz szögletes. Fára van festve, magassága 68 centim. Szent János kiváltképen szép; szűz Mária csöndes contemplatioban nézi a gyermekiesen elfoglalt kis Jézust. A legfinomabb vonásokat szerencsésen állitja elő. Domenico egy ékszerész fia volt, s mivel szép fejdiszeket készitett a flórenzi nőknek, elnevezték: Ghirlandajónak. Erős jellemzési tehetséggel birt, rajzban pedig korának első művésze volt. — Róma minden emlékszobrát lerajzolta, anélkül, hogy megmérte volna, oly szabatos szemmértéke volt. Mondják, hogy Michelangelonak volt első tanitója.

71** Marco Palmesano. (1492 és 1537 közt.) Szent Sebestyén kinjai. Fára van festve, magassága 79 centim. A fájdalmak közt megdicsőült arczán van a béke, derültség, s hit kifejezve; látjuk, miszerint az égi jutalom reménye nem engedi éreznie a nyilak égetését. Az égbevágyódás érzetei technikailag is remekül vannak ábrázolva. Ez a keresztény tragikum praegnans kifejezése. A tragikumot immár nem a vak sors vezérli, hanem ez átmeneti tünemény egy felsőbb isteni rendbe. Tessék szent Sebestyén fájdalmait összehasonli Laokon zordon, kétségbeesett kinjaival, midőn a vad sors káromlása ül ajkán,

és legott világos, mit akartam mondani; hogy t. i. a kinok, a halál, amióta keresztül ment rajtok az Isten fia, megszüntek lenni a kétségbeesés forrásai. A keresthalál által a fájdalom disharmoniája összhangzatba van hozva a ker. élettel.

131. Dűrer Albert után (1471—1528.) Pilatus kivezeti Jézust a nép elé. Fa 46 centim. Dűrer merész felfogása látszik rajta, és a jól kezelt árnyék által alakjai kidomborulnak.

**74. Pinturichio (Betto Bertalan, szül. Perugiában (1454— † 1513. Sienában.) Két részre osztott kép. Fent az angyali üdvözlet, alul Jézus születése. Fa 68 centim. — Az amateurok csak térdelve nézik, mert habár meg van rajta a régiek merevsége, régisége, naiv felfogása, elmámoritja a műkedvelőket. Egy angyal, aki a kis Jézust nézi, páratlanul kedves jelenség. Általán, képein sok az elevenség és kellem. Mint a régi művészet remeke nagy becsben álló kép. — P.-Perugino iskolatársa volt. Festett a Sixtinában is, nemkülönben Olaszország több városában freskókat.

95. Filippino Lippi. (1460—1505.) A sz. Szűz halála. Fa, 64 centim. szélessége. Csak azon műkedvelők számára emlitjük meg, kik a festészet történetére nézve keresnek nyugpontokat; de mi nagy közönség is épülhetünk a szeretet eme kedves kifejezésein, mely a temetésével foglalkozók arczán ül. Madonnái, mert sokat festett, gyönyörű profil által tünnek ki. Ő is dolgozott valaha a római Sixtinában.

47. Scarzellino di Ferrara. (1530—1614.) Jézus a kereszten, mellette szűz Mária és Magdolna; Szűz Mária arczán legnemesebben van kifejezve a fájdalom, tulzás, nagyitás nélkül, azért emlitjük meg. Ezen fájdalmas anya nyugodt arczán meglátszanak az emésztő kinok, most is mintául szolgálhat mindazoknak, kik a sz. Mária szenvedéseit festik.

88. Pietro della Francesca. (P. Borghese, 1398—1484.) Urunk keresztre feszitése. Fa 74 cent. Az alakok mind

kifejezésteljesek, de ama kor modorában. Szűz Mária elájul, ami nem igaz; hanem a többi arczon mindenütt indulat jelentkezik, ami a katonák egykedvüsége által még jobban kitünik.

57. Giottino Vespigniani. (1276—1336.) Madonna a gyermek Jézussal, alul a szentek csoportja. Fa csúcsives keretben. Magassága 72 cent. Hire miatt emlitjük.

86.* Innocenzo di Imola. (Francucci. 1490—1550.) Madonna zenelő angyalok közt. Balra sz. Ferencz, amint kapja a sebhelyeket. Fa 48 c. magas. Hire miatt, a műkedvelők el nem mulasztják megnézi; mert a bolognai festészetet ő virágoztatta fel. Raphael legszerencsésebb utánzói közé tartozik.

96. Andrea Cantacci, a XV. századból. Szent János keresztelése Jordánból, amint két embert keresztel, és a parton állók arczán meglátszik a készülődés, hogy ők is kivánnak keresztelkedni. A különféle érzelmek, elhatározás, ingadozás, távol a mulatók csoportja érdekesen van ábrázolva.

49. Sienai iskola. Fra Angelico Fiesole modorában. A sz. Szűz ölében a gyermek Jézus, köralakban körülvéve angyalfőktől. Fa, átmérője 34 cent. Az ártatlanság kifejezése Szűz Mária arczán, Angelicora vall, az angyalarczok is. A kis Jézus a távoli eseményekbe elmerülve látszik. A római műértők ezt nagy becsben tartották.

*66. Carlo Dolci után. (1616—1686.) Krisztus arcz, érczlapon, köralakban. Oly szép „Ecce homo", hogy ha csak másolat, vagy nem is Dolci müve, megérdemli, hogy nevét viselje. Mert Lami, Mancini, és Dolci leánya Mária, számos képét másolták; melyek szelid kifejezés, kellem és szinharmonia által nagy hirt szereztek a művésznek.

Az első és a második termelyben, hol elhelyezvék a régi olasz müvek, (Bertinelli gyüjteménye) van vagy 25 Madonna, melyek a különféle olasz festészeti iskolákat képviselik. Egy kis Olaszország, hazánkban. Ezen gyüjtemény egyedüli e nemben az országban. Az egyházi festő itt bő tanulmányokat tehet, azért hazánk fiai,

kik vallási tárgyakat festenek, ismerkedjenek meg az egyházi müvészet prius-szával, képezzék tehetségüket, különben jelest nem alkothatnak. Ezentul már bűn lesz, ha azt nem ismeri, mivel a közelben láthatók a gloires ecclatantes. — Nem azt mondjuk, hogy csak vallásos ember lehet müvész, nem, hiszen látjuk az ellenkezőt; de azt állitjuk, hogy egyházi művész nem lehet vallás nélkül. És még ez sem elég. Az egyházi festő ne csak hittel birjon, hanem a ker. életben is otthonos legyen, a ker. erények mivoltát gyakorlatilag ismerje; különben kontár minden technikai ügyessége mellett. Nélküle támadnak az aspirations confuses. Néhány év előtt Ő Emja kifestetni akarta a kerek Anna templomot, s boltozatos menyezetére vázlatot is csináltatott. Egy derék festő elkészitette s bemutatta, magyarázta az alakok elrendezését. Egy téres mezőn szent Margit volt ábrázolva, amint ég felé emelt kezekkel, örvendve, sugárzó arczczal hálát ad Istennek. Kérdi Ő Emja — hát ez mit jelent? Sz. Margit ugymond — örvend, hogy főnöknőnek választották! — — Ez is ért a szentek életének képletes magyarázatához! És festetlen maradt a templom.

(Folytatjuk.)

LEVELEK AZ ORSZÁGOS KIÁLLITÁSRÓL.

(Folytatás.)

II.

Kezdjük a nagy iparcsarnoknál. Négy főbejárata van e kolossális csarnoknak a világ négy része felé. A főbejárat homlokán viseli e szót: „nyugat.“ Talán kissé ominosus választás! A nyugat a leáldozó napot jelenti, amikor eltünnek a fénysugarak, a nap bucsúzik a láthatártól s közeledik az alkony. Nekünk pedig nemcsak Bismark bölcs tanácsa után kelet felé kell forditanunk figyelmünket — a politikában, hanem a kelő napot kell fel-

tüntetnünk nemzeti életünk, kulturai fejlődésünkben. A spartai ifju, midőn az olympiai játékokra indult, hogy ott a nagy versenyen az egész nemzet szine előtt bemutassa képességét, jó jelnek vette, ha szemben állhatott a napnak, s egy nyugdijas vén katona, aki az utolsó három évtized csatáiban személyesen részt vett, állitá előttem, hogy addig, amig a nap kel, minden harczfi bátrabb és tevékenyebb. Ohajtjuk, hogy ez a nyugat valamely szomorú alkonyt ne jelentsen számunkra, amire azonban az eddigiek után igen alapos reményünk lehet, mert a mindenesetre nagy számot tévő erkölcsi sikeren kivül egyébre alig van kilátásunk.

Iparunkat fejlődésének delelő fényében mutatja az első kép, amely a belépéskor szemünk elé tárul. Itt a jó izlés győzelme üdvözöl, — már pedig akárki mondjon akármit, a jó izlés fejlettsége, finomsága mindenkor a müveltség ismérve marad. Természetes az, hogy a kor, a viszonyok, a körülmények az izlésnek nagyon változatos kifejezést adnak, és hogy két tényező, a divat és a luxus nagyon befolynak annak fejlődése vagy időszakos hanyatlására, — de az izlés magában, nemcsak egyéni felfogás, hanem visszatükrözője az uralkodó jellemnek is. Az a hatása van, ami a füszernek az ételben. Kellő mértékben, jó helyen alkalmazva kellemesen hat. Ha valaki végig sétál a főbejárattól jobbra és balra eső hüvös csarnokokban, s végig szemléli az ott egymásután következő interieuröket, ezeket az apró, szebbnél szebb, elegáns és páratlan diszszel, gazdasággal összeállitott kis salonokat, ebédlőket, háló- és dolgozó-szobákat, elbámul afölött, hogy mindezt az a magyar kéz állitotta elő, amely századokon át fa-kilincs faragásában erőlködött. E kicsiny termelyek mindegyike bir valami vonzó, behizelgő, csalogató hatással. Kramer udvari butorgyáros elegáns, két részre osztott salonja sokaknak fogalmat adhat ama pazar fényüzésről, amelynek a mai pénzvilág hősei hódolnak. E salon egyike a legizlésesebbeknek, s mig a többiben bizonyos stereotyp kimértség, a helyi viszonyok szabályszerü fel-

használása, mathematikus berendezés a nem laikus szemeiben azonnal feltünik, Kramer salonjában épen a könnyed és finom rendetlenség, a szeszélyes gondatlanság s bizonyos elegáns unalom, amelyet a butorok elhelyezése, a függönyök alkalmazása mutat, az, ami a mai fensőbb körök érzelem világát, életmódját, szórakozásait visszatükrözi. Egy kissé költőibb vénáju ember ilyen salonokban képzelheti lejátszatni ama sikamlós, legtöbbször szomorú társadalmi drámákat, amelyekről a mai élet krónikái beszélnek — süket füleknek. Szinte beléje képzeli az ember Zichy Mihály rőt haju utálatos syrénjét, vagy a modern Delilát, amint a puha selyem-kereveten heverészve élveteg unalommal tépi szét kesztyűit s a sziveket. E salonok finom illata az a halálszag, amelynek elüzésére még nem találtak föl — desinfectiót. Ha Schakspere ma élne, nem Dániát vádolná azzal, hogy ott rothad valami, hanem az ilyen fényes salonokat. Szinte jól esik e csábitó salontól átillanni Lyka Döme pompás ebédlő-terméhez, amelyet Uhl Sándor tervezett, Sipos Albert és Jungfer műlakatos szereltek föl. Valamint az összes interieuröknél, ugy kiváltképen ennél egész teljében kidomborul a régi nemes izlés, amely napjainkban ujra felszinre jutott, s amely a renaissance, de sőt a roccocó fényét, pompáját igen ügyesen tudja párositani a modern kényelem szükségleteivel. Ebben az ebédlőben kedvet kap az ember enni, az asztal örömeinek hódolni, szóval a materialistikus dolgot idealizálni, épen ugy mint Dékán Márton és Krauze Nándor budai kárpitos hálótermében kedve kerekedik a szemlélőnek — aludni. Ez a hálóterem is olyan pazar fénynyel van kiállitva, hogy abban csak valami milliomos tudna háboritlan álmokat élvezni.

Ezen termelyek majd nem kivétel nélkül mind deszkaburkolattal vannak ellátva, s a világosságot a menyezeten alkalmazott nyiláson át nyerik, amint az a régi pompaszerető rómaiaknál volt szokásban, — amikoron is a nagy dőzsölés közben megnyiltak a menyezet függönyei és rózsa-levélzáport, vagy illatos ibolyákat hintettek

alá láthatlan kezek a bankettozó patriciusokra. A mai patriciusokra is felülről jő ugyan az áldás, de nem rózsalevél vagy ibolyavirág képében. A gyér világosság bizonyos mystikus sötétségbe boritja ezen termeket, ép azért a kiállitott háló termek félhomálya, a dolgozó szobák mély csöndje nagyon csábitólag hatnak a nézőre. A Dózsa testvérek és Csepreghy János ebédlői a pazarlásban már tulmennek a határon. Ezeknél a szem alig bir nyugpontot találni. Egy alig ötven négyszeg méternyi helyen annyi minden van összerakva, zsufolva, hogy a szem alig tudja magát tájékozni. Összbenyomása meglepő, de részleteiben feltünik a keresett, a bizarr és nehányszor az impraktikus is.

Ami az utóbbit illeti, abban valódi remeket állitott ki Schwindler Károly kárpitos, akinek legalább a jelen időkben nagy oka lehetne nevét — megmagyarositani. Nomen et omen. Ez a törekvő, de fölöttébb szabadröptü phantasiával megáldott iparos megközelitette ama régi s annyi bölcs embert foglalkoztató problemának megoldását, miként lehetne fából vaskarikát csinálni. Nem kevesebbet akart, mint salonképessé tenni azt, ami paraszt. A legelrugaszkodottabb képzelmű alföldi szűrszabó, aki egy darab abaposztót, vagy halinát a maga féktelen mániájában a rétek és mezők himes virágaival kiteremtettéz olyképen, hogy a szűrszövetből csak górcsővel lehet valamit fölfedezni, semmi ehhez a Schwindlerhez képest. A mostohán festett és faragott ágy, szekrény, székek és padok lapjaira olyan tarka-barka, kökörcsin, kankalin, luczerna-tulipánokat festett, hogyha Móricz Pál renitens bikája, amely az őt szállitó vaggonból az istálló helyett egyenesen az iparcsarnoknak vette utját, — ide téved, menten elkezd legelészni. Hozzá járul, hogy ezen par excellence magyar szobának nevezett nem tudom micsodának butorai mind vakitó fehér atlaszszal vannak bevonva, s az atlaszon ugyanazon tulipánok és bogáncskórók ékeskednek. Nem irigyeljük annak izlését, akinek ez tetszik, mert az izlés az egyetlen, amit motiválni nem

lehet; — de már speciális magyar dolgokat, teszem azt pattogatott kukoriczát ne keverjünk össze — ananászszal, — s ne akarjuk elhitetni a világgal, hogy mivel az ex professo paraszt-hangszer, a czimbalom odahagyva a falusi csárdákat, feltolakodott a legfényesebb salonokba s ott is helyet küzdött ki magának, azért rézfokos, kostól nyert dohányzacskó, százrétű patyolat-lábravaló szintén beillenek oda. A nép műizlése csak saját körében érvényesül teljes hatással, ott fejlődhetik, nemesbülhet, meg van a maga eredetisége, értéke, — ezt egy ugrással nem lehet átvinni a teljesen ellentétes körökbe. Elég baj az, és jellemző korunkra, hogy ott, ahol parasztjaink módosak, sőt gazdagok, a saját kezük faragta s jellemzetes butorok már majdnem teljesen kiányzanak; a jobb módú pórnak már — kanapé kell, és szobája már egészen városias. Mig az apáitól rámaradt nemzedékeket kiszolgáló házi butoroknak succrescentiája nincs; — sőt ami egy kissé jellemzetes és értékes, azt élelmes zsidók potomáron összevásárolják műbarátok számára, — addig a pórszoba megtelik modern szeméttel, s lesz az, ami Schwindler uram monstrum munkája: parasztnak úrias, és úrnak meg parasztos csecsebecse.

Sokan, és pedig nagyon alaposan azt panaszlák, hogy kiállitóink java részben olyan hallatlan árakkal léptek elő, hogy legtöbb vásárló elveszté a kedvét kiváltképen nagyobb szabású megrendelések és vásárlásoktól. Iparosaink kolossális haladásától senki sem fogja megragadni az elismerést, teljes mértékben megadja nekik az érdemet; de bizonyos számitó-szellem árulta el magát az árakban. Számitottak a külföldi vevőkre, akiket ár nem geniroz, s azzal elriasztották a mégis nagyobb számot tévő belföldi vásárlókat. Egyik-másiknak sikerült portékáján túladni a legelsőbben megnevezett áron, hanem a legtöbb hoppon maradt, s most már keresheti lámpával a vevőt, — akit aligha talál meg, — hanem kárát bizonyosan megtalálja. Ez által ártott magának is, másnak is, de legtöbbet ártott a kiállitás voltaképeni czéljá-

nak. És ebben a bajban, mi tagadás benne, legtöbb részük van a zsidó butorgyárosoknak. Mig Pálffy Móricz gróf szomolányi fa-faragó intézetéből kikerült, habár még nem egészen kifejlett iparra mutató butordarabjai méltányos, sőt olcsó árai mellett legottan elkeltek, addig a legtöbb pazar fényü, izléses darabok nem találtak vevőre s a kiállitó befektetett tőkéje ott hever kamatozatlan. Ez a spekuláczió, amely nem az összes közönség igényeihez mérten számit, hanem va-banquett játszik, vihette az egyik kiállitót odáig, hogy egy paraszt-szoba butorzatért, amely áll egy nyoszolyából, szekrényből, asztalból, néhány székből, van pedig utálatos sárgaborsó szinű festékkel bemázolva, kérjen nem kevesebbet, mint ezerkétszáz forintot. Az összekötő udvarcsarnokok egyikében van ez a klenódium kiállitva, ott láthatja mindenki. A kiállitónak nem tehetünk hálásabb szolgálatot, mint hogy a nevét elhallgatjuk, — de hozzá teszszük, hogy a mikor ezt az árat oda biggyesztette, vagy neki nem volt esze, vagy azt hitte, hogy másnak nincs.

A butor-ipar mellett legnagyszerűbb ama vivmány, amelyet az üveg-, de kiváltképen az ugynevezett agyagipar terén arattunk. Zsolnay, Hüttl, Láng és a herendi gyár nagyszerü produktumokkal szerepelnek; sőt a magyar majolika, ez a mainap annyira divatos gyártmány, nem csak egy niveau-n áll a külföld eféle termeléseivel, de részben felülmulja azokat. A porczellán nem hiába arisztokrata a cserepek országában, de most is első csecsebecséje a fejedelmeknek és aristokratáknak. Valami sajátszerü az a tragikum, amely a porczellán-művészet első hőseinek osztályrésze lett. A nagy Palissy, aki negyvenöt esztendeig szolgált királyának és nemzetének, aki az egyszerü fazekas-mesterséget világhirű művészetté tudta emelni, aki az agyagkeverés, a szinvegyülék, és hőmérséknek csak általa ismert alkalmazásával olyan remekeket tudott teremteni, hogy azok most csak koronás fejedelmek kincstárait ékesithetik, mint egy közönséges gonosztévő a bastilleben végezte be munkás életét. Mikor

királya halállal fenyegette, ha titkát el nem árulja, a hetvennyolcz éves aggastján Senecára emlékeztetőleg mondá e jellemző szavakat: „Qui mori scit, cogi nescit.“ S meghalt penészes börtönében az, akinek alkotásaiért most a világ rajong. Hát Böttger, a vieux sachs, feltalálója, a meisseni világhirű porczellán megteremtője! A jámbor addig foglalkozott az aranykészités titokzatos munkájával, hogy hire futamodott mint olyannak, aki rájött a nagy titokra, amelylyel az alchimia már századok óta eredmény nélkül vesződik. Fejedelmek veszekedtek rajta, hogy kié legyen, melyiknek csinálja az aranyat, mikor az valamennyinek kellett. A szegényt befogták, elzárták az emberi társaságtól, hogy annál zavartalanabban gyárthassa a milliókat. Böttger pedig sohasem tudott aranyat csinálni, hanem szomorú fogságában addig főzött, kotyvasztott, amig elvégre feltalálta a — porczellánt. Azt hitte, ez a találmány visszaadja szabadságát, mert hisz a porczellán akkor aranyat ért. No hiszen pórul járt jámbor hitében. Most még jobban elzárták, még jobban vigyáztak rá, hogy valamiképen el ne árulhassa titkát. A titok pedig parókájának hajporában rejlett, abból készitette az első porczellán edényt 1707-ben. Ő alapitotta a hires meisseni porczellán-gyárat, amelynek első termékei csak fejedelmek asztalain pompáztak; s mi volt érte jutalma, mivel viszonozták szolgálatait, amikkel nagygyá, hiressé, gazdaggá tette nemzetét? Azzal, hogy örökös fogoly maradt, hogy midőn egészsége hanyatlott, csak fegyveres kiséret mellett mehetett szabadba levegőt élvezni, hogy midőn élete virágában, mint harminczötéves ember ledőlt az örök álomra, mint egy ebet sötét éjjel minden vallási vigasz és kiséret nélkül ásták el egy gödörben Meissenben a sz. János-temető mellett. Ez volt a vége Szászország jótevőjének. És most, mikor már a porczellán általánossá lőn, amikor mindennap találkozunk az emberi kutató szellem e gyártmányával és pedig rendesen kellemetes czélokból, nem jut eszünkbe a teritett asztalnál, hogy ahhoz az agyaghoz egy emberélet hosszú kinszen-

vedése van fűzve, — s hogy amiben most szemünk gyönyörködik, az a kétségbeesés árán lett megvásárolva.

Mivé emelkedett Palissy, Wedgwood és Böttger találmánya, azt bámulhatjuk Zsolnay, pécsi porczellán készitő remekein. Övé az elsőség; habár a formailag még egy beteges phantasiáju kor utánzatait bátran elhagyhatta volna. Csodálatos azonban, hogy éppen a gyakorlati használatra nem való és pusztán diszitményül szolgáló bizarrnál bizarrabb, sokszor izléstelenül alkotott, tehát formailag épen nem szép darabok találtak legtöbb vásárlóra. A kiállitásunkat látogató fejedelmek, az idegen nemzetiségű herczegek, grófok, gazdag birtokosok, valamint a belföldi főurak, dusgazdag zsidó bankárok neveit és névjegyeit hosszú sorban látjuk kirakva, felfűzve, mint egy szárító kötelen, az egyes szép, de monstrosus alaku daraboknál. Persze ebben is van hiúság s arra okkal-móddal ügyesen számit az élelmes gyáros; mert amint valamely darabnál olvasható volt: „megvette Rudolf koronaörökös ő fensége," vagy más nagy név, — már másnap egész létániát képeztek az ujonnan jött vásárlók névjegyei, — s közőlük az volt a boldogabb, akinek a neve legközelebb áll a fenséges megrendelőéhez. Hiszen annak a törkölypálinka-főzésből milliomossá gazdagodott zsidónak hizeleg az, ha bemutathatja a világ előtt, hogy neki is épen az tetszik, ami ő fenségeiknek s amit az ember fejedelmek termeiben talál, azt megtalálhatja Jeiteles salonjában is. Ezek a névjegyek figyelmes szemlélőnek jó tanulmánytárgyat szolgáltatnak. A gyakorlati élethez szokott porosz vagy angolnak neveit egészen más daraboknál találjuk, mint a franczia, spanyol, vagy amerikaiakéit. Hogy Zsolnay művei milyen hóditást tettek, azt tanusitja többi között az is, hogy habár a japáni porczellán és hasonnemű gyártmány világhirű, — azért megrendelői között van akárhány japáni is.

Hüttl Tivadar a hires ellenbogeni gyár bizományosa nagy érdemeket szerzett magának a porczellán-festés körül. Tiz évi munkájába került, amig a mostani festő-nem-

zedéket létre hozta, — hanem aztán kiállitott darabjai között van akárhány, amely megmérkőzhetik a hires sevresi gyártmányokkal. A porczellán-festés mai nap már annyira elterjedt, hogy lehetne mondani, majd nem házi iparrá vált. Aki betéved a főváros pavillonjának csarnokaiba, ott egész gyüjteményt találhat szebbnél szebb porczellán-festményekből, a melyeket mind a fővárosi ipartanoda növendékei, nagyrészben leányok készitettek. Sok család körében a leányok immár nemcsak kötni, horgacsolni, vagy klavirozni tanulnak, hanem foglalkoznak a porczellán-festéssel, ami biztosabb kenyeret ád. A Hüttl intézetében alkalmazott leány-növendékek olyan munkákat állitottak ki, amelyet a világ bármely piaczán megállanák helyüket. Az egykoron hires herendi gyárról nem lehet már ilyen részletes dicséretet mondani. Az évtizedek előtt virágzó gyár, — tudtunkkal az első hazánkban, — megbukott; romjait iparkodék megmenteni egy részvénytársulat, amely, — dicséretére legyen mondva, — mindent megtett arra, hogy a gyár régi hirnevét visszaszerezze. De időközben hatalmas versenytársai akadtak, Hüttl, Láng, Zsolnay a versenypályán annyira előre nyomultak, hogy a herendi gyárnak meg kelle elégednie azzal, ha versenytársai mellett tisztességgel megállhatott. Ugyanez áll farkasházi Fischerről is, aki azelőtt a herendi gyár tulajdonosa volt, s aki most kiváltképen sevresi és meisseni mintákban dolgozik dicséretes sikerrel.

A durvább agyag nem kisebb győzelmet aratott kiállitásunkon, mint a porczellán. A kolossális zsirtartó döbönök, csuprok, fazekak, a régi magyar alaku kanták, csöbrök, kancsókra már azért is számos vevők akadtak, mert igen olcsóak valának s minden megvásárolt tárgyat legott el lehetett vinni. A legtöbbet poroszok vásárolták meg, akik e specialis magyar mintáknak külföldön is érvényt fognak szerezni. Feltünést okoztak még ez ipar terén a nagyszerü kályhák, kandallók, amelyek roppant számban vannak képviselve, s ugy a munka diszét, csinját, valamint annak gyakorlati kivitelét illetőleg, ha ujat

nem is mutatnak, de a modern e nemű külföldi gyártmányokkal bátran vetekednek.

Imposáns a benyomás, amelyet az iparcsarnok roppant kupolája alatt levő nagy szökőkút tesz a szemlélőre. A hullámzó néptömeg sajátos zsibongásába beleolvad a hulló vizcseppek melodikus zenéje. A hatalmas vizsugár merészen szökik föl a magasba s különösen délutáni napfénynél, amikor a bucsuzó sugarak a főbejárat fölött levő óriási és Kratzmann intézetéből kikerült festett üvegablakon behatnak, elragadó, tündéries képet nyujt. Épen szemben vele áll Ország nagy orgonája, amelyet alföld metropolisának, Kecskemét számára készitett. — E műről sokan és sokat irtak, valamennyien nagy elismeréssel, — mi azonban valamely ujabb vivmányt, kivéve a belszerkezet ügyes és egyszerű voltát, — nem találtunk benne. Hajlandók vagyunk azonban itéletünket oda módositani, hogy a legtöbb, aki e monstre-hangszerrel megmérkőzött, nem vala képes annak belértékét napfényre hozni. Ahányféle az orgona, annyiféle ember kell hozzá, hogy kitünjék, mi rejlik abban. Ha már egy kissé komplikáltabb amerikai harmoniumot is előbb ki kell tanulmányozni, amig a játszó azt hatással kezelheti, mennyivel inkább szükséges ez egy ilyen kolossális hangszernél, amelyben egész légiója van a sipoknak és trombitáknak. Ha valaki járt Helvécziában, Bernben, Freiburgban, s hallotta az ottani orgona-hangversenyeket, annak lehet fogalma arról, milyen különféle, széditő, bóditó, elandalitó és lélekrázó hatást lehet egy ilyen hangszerből előidézni. Mert nincs hangszer a világon még egy, amely hatásban megközelitené az orgonát. Ez a hangszerek fejedelme; méltó, hogy csakis Isten dicsőségének szolgáljon. De a legtöbb eltemetett kincs; nem tudják mi van benne. Egy ilyen hangszerrel teljesen meg kell ismerkedni, ki kell azt tanulmányozni, nem napokig, hanem hónapokon, éveken át; összevissza vegyiteni hangjait, registereit, — mint egy hangvegyésznek száz és száz kisérletet tenni s minden vegyüléknek elemeit figyelemben tartani, a zenedarab részleteihez al-

kalmazni; mindez fáradságos tanulmány, de aki megtette, az azután tud — orgonálni. Ebben a hangszerben benne van minden nagy indulat, amelyre az emberi szív képes. Van benne erő, hatalom, méltóság, imádat, alázat, fájdalom, szenvedés, panasz. Épen azért nagyon kevés zenész érti annak művészi kezelését. A legtöbb ex offo orgonásznak meg van a maga hat, nyolcz változata, azt használja untalan, a többivel nem törődik, mert nem ismeri, s valljuk be, nem veszi magának a fáradságot, hogy megismerje. Mint a réz-bányász, akinek feladata, hogy csak rezet juttasson felszinre, nem törődik azzal, ha keze ügyébe arany vagy ezüst kerül. Igen jól tudom, hogy az ország egyik legnagyobb orgonájának van vagy harmincz változata, a melyet soha sem használnak. Pedig emlékezem arra, hogy egy sokkal kisebb, egyszerűbb orgonán Helvécziában egy délután hallottam előadatni a Tanhänser nyitányát, e nagyszerű és előrészében át meg át komoly szellemű zeneművet, — és soha sem felejtem el azt a roppant hatást, amely okozott. E hangösszlet felemelt, lesujtott, egekbe ragadta a képzelmet, majd a szivet szoritotta össze. Hatása leirhatlan volt. Hanem, amint megtudtam, az előadó művész éveken át tanulmányozta minden egyes darabnál a hangok vegyülékét. Ország orgonájában is sok kincs lehet elrejtve, de eddig nem találkozott olyan, aki felfedezte volna azokat. Egy délután hallottam egy ősz angolt, aki hires orgonajátszó hirében áll, ezen orgonán játszani. Annyi igaz, hogy habár a hangszert alaposan át nem tanulmányozta, mégis nagy hatást idézett elő. Volt is publikuma elég, sőt még tapsot is kapott. Az ex offo játszók közönséges, mindennapi orgonisták, és csinálnak épen annyi hatást, amennyire ők képesek, — és nem a hangszer.

Az orgonán tul vannak a többi hangszerek, — aránylag gyéren képviselve. A zongora gyártást egy hajdanában hires magyar czég — Beregszászi képviselhette volna legjobban. De ez a czég már nem létezik, — az ujabbak pedig még bölcső álmukat élvezik. Csak Jankó

Pál genialis találmánya költ figyelmet uj billentyű-szerkezetével. Tagadhatlan, hogy ez a találmány hivatva van arra, hogy a zongorajáték terén egy uj aerát kezdjen meg. De vajjon nem lesz e arra kázhoztatva, a mire a hires magyar gépész Kliegl nagyszerű találmányai? Agyonhallgatták, s itthon nem szerezhetett magának érvényt. Bajos dolog remélni, hogy egy pár ezer klavirmester egyszerre abbahagyja kenyérkeresetét, s a helyett, hogy maga tanitson, elmenjen maga tanulni. Ehhez a találmányhoz egy külön nemzedéket kellene nevelni. Egyébiránt reméljünk a jövőben. Talán Jankó találmánya is fog olyan győzelmet aratni, mint a magyar czimbalom. Ebből már bőven el vagyunk látva, és a derék Schunda mester dicsőségére legyen mondva, a magyar czimbalom hire jelenleg már több, mint európai. Most már Francziaországban, Angliában, New-Yorkban a legelegánsabb szalonokban is czimbalmoznak. A hangszer ős-régi; már Dávid király ismerte, — hanem lassanként ugy kiveszett, mint a hárfa, amely még a mult században a főrangú, előkelő termek finom hangszere volt, de a melyet a zongora teljesen kiszoritott. Még Beaumarchais azt az irigyelt jogot nyerte a franczia királytól, hogy az egész udvar jelenlétében leülhetett, amikor hárfázott. Most már nem olyan szigorú az udvari etiquette, s akármilyen sátoraljai czigányrajkó neki ülhet a czimbalomnak fejedelmek szalonjaiban. Itt is, az iparcsarnokban minden délután a két B. testvér mulattatja a nagy közönséget épen nem közönséges játékával. Két czimbalmon játszanak, ami nagyban pótolja az egyesben hangzó czimbalom hiányait. Azután hogyan játszanak! Ez azután a czigánymüvészet netovábbja. —A legtöbb gazdag külföldi elbódul e gyönyörű, elragadó, hangzavaron s vásárolja rögtön az első utba eső czimbalmot, — pedig a czimbalom magába véve semmi — czigány nélkül. A czivilizált rajkók genialitását Schunda uram nem árulja, hanem csak a czimbalom iskolát, amiben semmi sincs Pharaó fiainak tüzéből, melegségéből, művészetéből.

Nagyszerűen vannak még képviselve a szabó-ipar, a bőripar és a járművek gyártmányai. Kölber és Zsigmondi pompás hintai, batárjai, landauerjei és szandlóferjei oly elegánsak, hogy az embernek kedve kerekedik beállani kocsisnak olyan urhoz, akinek ilyen kocsijai vannak. A sport különben is csábitó, s ki tudja kiben van elrejtve egy Blaskovics, akinek nem csekély érdeme az, hogy első kocsisa az országnak. Van fiakker-aristocratia is, kiváltképen azóta, hogy a kiállitás megnyilt. Már jóval előbb, hogy a nagy nap megérkezett volna, ahány ócska kocsis-libéria lógott a zsibvásáron, mindeniknek gazdája került. Izrael élelmes és úrhatnám fiai és leányai arra a hat hónapra, ameddig a kiállitás tart, akiktől csak kitellett, valamennyien szert tettek — ekvipázsra. Kiszolgált remunda lovakat megvásároltak potomáron, — hat hónap mulva ugy is a henteshez kerülnek, — ócska szerszámot, hintót kibéreltek, — penzionatus komfortáblis legényeket felfogadtak, libériába bujtatták, — s most minden délután ott ügetnek végig a sugár-uton, hátra vetve magukat az ülésben, ragyogó szemekkel, fülig széthuzott szájjal, véghetetlen boldog ábrázattal, büszkén lenézve a gyalogos, vagy omnibusos szegény publikumot, kézzel-lábbal jelentvén, hogy még is csak gewaltige dolog zsidónak lenni — Magyarországban. Persze, hogy ez a zsibvásáron összetákolt uri fogat, amely mindenestül egész benső tartalmával együtt nem ér száz forintot, genirozta az ex offo sport urait, azért azt találták ki nem annyira a zsidók boszantására, mint inkább az igazi bérkocsisok nagy lelki vigasztalására, hogy ezentúl csak bérkocsin divat kocsikázni. Sok mágnás otthon uri lovaival trágyát hordat, vagy elküldi falura nyaralni, maga pedig szemenszedett pompás bérkocsit használ. A kocsisokat meglehet ismerni háromról; először, hogy valamennyinek lapos karimáju cylindere van, hogy vörös vagy rikitó szinű széles, lebegő nyakkendőt hord, s hogy ha utja ügyében megpillant egy zsidó-fogatot, eléje vág, — s lenézi a bakról.

Nem fogja senki kivánni nyájas olvasóim közül, hogy

ezen futó sorokban az egész kiállitást részletesen leirjam. A legtöbb látta és élvezte azt. Itt csak a főbb és kiválóbb dolgokra terjeszkedhetem ki és tárczairói tisztemhez képest egyes dolgokat és jelenségeket kritikai szempontból veszek szemügyre. Az iparcsarnok tartalmának leirása lapokat igényelne, arra pedig az én tisztelt barátom, a szerkesző ur nem ad tért.[1] Ezuttal még kettőre bátorkodom olvasóim figyelmét felhivni.

Azóta itt voltak a lengyelek is, — a kiket az egész magyar sajtó lengyel testvéreknek nevezett. Mi is testvéreinknek nevezzük őket, ezen szeretettel öleljük keblünkre. Ilyen fogadtatást a főváros még nem látott. Kora hajnaltól késő estig óriási néptömeg hullámzott az utczákon, — s ahol csak egy-két lengyelt festői szép nemzeti öltözetében megpillantott, legott egetverő éljenzésbe tört ki. Midőn a lengyelek a királyi operába mentek, a széles és hosszú sugáruton késő estig alig volt lehetséges a közlekedés, olyan roppant tömeg foglalta el azt. De lengyel testvéreink, akiknek élén a lembergi és krakkói polgármesterek állottak, s az egész sereg igen distingvált, mivelt, előkelő, de zajt kerülő elemekből állott, méltán megérdemelték e meleg, szép fogadtatást. Hiszen gondoljuk meg, hogy ez az egyetlen nép nagy a szláv-törzsből, melynek történelme összeforrott a miénkkel, s mely mindig igazán és önzetlenül szeretett minket. A többi szláv népek megennének minket csupa merő szeretetből. Az orosz jó magyar szlávjainkat bizgatja, a cseh irigykedik ránk, a horvát ha tehetné még erősebb bizonyitékokkal mutatná be csunya hálátlanságát, a szerb pedig kifelé kandikál. Csak a szegény, jobb sorsot érdemelt, örökké rokonszenves lengyel az, amely testvérét látja a magyar nemzetben. Ez az elnyomott kis nemzet megmutatta a mi borgőzös arrangeurjeinknek, hogy miképen kell egy szerencsésebb nemzetet kultur-ünnepén üdvözölni. Mig az égig emelt, istenitett s magyar nemzet méltóságát kocz-

[1] Oh kérem, ne genirozza magát, — csak tessék!

káztató apotheosisban fürösztött franciák közöl több a józan órák bekövetkeztével csak kicsinyléssel s az undor egy nemével gondolhatott ama szolgai tömjénezésre, amellyel itten egy némelyek elbódíták, sőt Parisis, az egyik franczia vendég már ki is mutatta foga fehérét, a mennyiben hálából a sok eszem-iszomért leirta Budapestet, mint a legerkölcstelenebb várost a kontinensen: addig lengyel testvéreink megjelenésében, — habár őket is bevitték, beleragadták, némileg az oktalan, és értelmetlen tüntetetésekbe, — volt valami komoly, és méltóságos. A mi országos kiállitásunknak, — szerény nézetem szerint, — semmi köze szobrok megkoszoruzásához, sirok fölött tartott dikcziókhoz, — annál kevésbé, mert ezekhez igen szomorú és fájdalmas emlékek csatolvák s kár ezeket most már bolygatni. A lengyelek is elmentek Petőfi szobrához, mert ezt már most beleerőszakolják minden programmba, — hanem előbb elmentek a nemzet bölcsének, hazánk felejthetlen nagy államférfiának sirjához. Elmentek a templomba s mint tudomásom van, ott nemcsak lélekemelő áhitattal szent misét hallgattak, hanem hallgattak prédikácziót is. És e prédikáczió mellett teljesen semmivé zsugorodnak össze, a megnyitás ünnepélyén túl elmondott összes beszédek, toasztok. — Szivrázó jelenet volt az, mikor az agg szónok, egy krakkói pap lánghévvel mondott beszédében utalt hazánk boldog sorsára, amely kivivta saját függetlenségét a magyarok nagy Asszonyának ótalma alatt s megszólitván az Egek királynéját, honfi butól megtört hangon esengő szivvel kérte tőle ugyanezt a kegyet saját hazája számára. Persze, hogy a liberális lapok erről hallgattak; nekik utczai tüntetés és teritett asztal kell. A templom számára nincsenek — referensek. A lengyelek nem komédiázni, csavarogni, mulatni jöttek hozzánk, hanem mint testvér-nemzet a miveltség és ildomosság határain belül megosztani örömünket szellemi és anyagi győzelmeink felett. Arra senkisem számitott, hogy a lengyelek a programmba felvegyék az ünnepnapi szent misét is.

A másik nevezetes esemény volt az utóbbi hetekben a szerb királyi pár látogatása. A lovagias Milán király volt az első, aki adott szavát megtartá és elhozta bájos szép nejét az ország fővárosába, hogy megtekintse kiállitásunkat. A kiállitás tulajdonképeni létrehozóját és elnökét kivéve, aki a sok jó életbe már belebetegedett és teljesen az lett, ami a bécsi világkiállitás néhai elnöke volt, vagyis Schwarz, — a többi, a kinek ép keze, lába és üres melle volt, mind résztvett a fogadtatáson. A kiállitási terület főterén nagyszerű kivilágitást rögtönöztek, a nagy ugrókút vizhullámai alá szerb szinű villanylámpákat helyeztek, az iparcsarnok fő-bejárata előtt pedig kolossális gázkandelabereket állitottak föl a magas vendégek nevei kezdőbetűivel. Ez a genialis gondolat a hullámzó embertömegben több hirtelen rögtönözött élczre adott alkalmat, amennyiben Milán király M-betűjét a csöndes szél folyton elfujta, ugyhogy csak lassan pislogott, ellenben a Natália nevet jelentő N-betű teljes lángokban ragyogott. Az ünnepélynek kedvezett a gyönyörű est. Ezen alkalommal mutatták be először az iparcsarnokban levő intérieuröket villamfény mellett. A rend példás volt, — amennyiben midőn a királyi pár a mellékajtón kilépett, nehány aranygalléros takowa-dühöncz rendőrfogalmazó neki ment az ott ácsorgó ártatlan közönségnek és mint a ki uszni tanul, két kezével és lábával jobbra-balra taszitotta, lökte a hódolni vágyó tömeget. A ki csak a hasára, gyomrára, mellére kapott egy pár kegyes rendőri legyintést, az még tisztes és udvarias bánásmódban részesült. „Helyet, helyet kérem alássan, Ő felségeiknek!“ — kiáltá az ügybuzgó fogalmazó, — és ezen alázatos kérelem mellett ugy lökte szét a kérelem ilyetén módjához nem szokott publikumot, mintha valamely száz-ház melletti lebujban kellett volna rendet csinálnia. Azt hiszszük, hogy egy rendőr-fogalmazó fogalmazhatna magának valami fogalmat arról, hogy a tisztes közönség nem csőcselék, — és hogy más, tisztes uton is lehet valaki takowa — lovaggá. Egyébiránt jó maga-

mat, akinek szintén jutott egy kellemetlen érintkezés osztályrészül az ingyen osztogatott rendőri figyelmeztetésből, azzal vigasztaltam, kogy ugy kellett nekem, — minek mentem oda. De nem is mentem volna oda, ha rá nem adtam volna fejemet arra a merényletre, hogy tudósitásokat irjak az U. M. Sion számára. Már most kedves Szerkesztőm! önön a sor, hogy megvigasztaljon! S minthogy ön az elkeseredett szivek vigasztalódásainak többféle módjaival rendelkezik, önre hagyom, hogy keresse ki számomra a legalkalmatosabbat.

(Folyt. köv.)

Maszlaghy Ferencz.

IRODALOM ÉS MÜVÉSZET.

Praelectiones Juris canonici, quas juxta ordinem decretalium tradebat in scholis pont. Seminarii Romani Franciscus Santi, professor. Liber I. 438. l.; lib. II. 296. l. Pustet. 1886.

Mig az egyházi jognak a dekretálisok fölosztása szerint való tárgyalása valamikor általános volt az egyházban, addig manap alig találunk munkát, mely a régi, több százados gyakorlat által elfogadott s követett rendszert ujra fölelevenitené s abba a későbbi jogi intézményeket beilleszteni iparkodnék; pedig a dekretális rendszer követői, mint péld. Andreas Vollensis, Berardus, Devoti, Mayr, Pichler, Pirhing, Reiffenstuel, Schmalzgrueber, valamint a Corpus J. C. különféle magyarázói munkáikban oly kiaknázhatlan bányáját hagyták hátra az egyetemes egyházi jognak, melyben még most is akárhányszor kénytelenek vagyunk kutatni, amint valamely tisztán s egyetemes egyházjogi kérdésben kellő tájékozást óhajtunk szerezni.

Az előttünk fekvő munka szintén a dekretálisok nyomán halad; szerzője tanár volt a római papnöveldében s munkáját, mely első sorban tanitványai számára iratott kézikönyvül, ezeknek valamint sok tudós férfiunak óhajtására rendezte sajtó alá, melyből két kötet már meg is jelent. Fölosztása, miként emlitettük, a dekretálisok nyomán halad s ő maga a következő, különben általánosan ismert versecskével jelzi: „Judex, judicium, clerus, connubia, crimen.“ Az egész első rész tehát a judex-sel foglalkozik, mely alá vétetik az egyházjognak a személyi dolgokra vonatkozó tana. A mit ujabbkori kézi és tankönyveink saját rendszerök keretén belül különböző helyeken tárgyalnak az itt természetesen a dekretálisok titulusai nyomán egymásután adatik elő. Mindössze negyvenhárom titulusra oszlik, épen úgy, mint IX. Gergely pápa törvény könyve s igy nem is tartjuk szükségesnek a tartalmat külön jelezni, elegendőnek vélvén rámutatni a kánonjogi törvénykönyv fölosztására.

Mindazonáltal kiemeljük, hogy csalódnék, a ki azt hinné, hogy a tartalom a dekretálisok egyes czimei tartalmának egyszerű átvétele, vagy pedig a kanonok magyarázatából áll, tudvalevő dolog ugyanis, hogy az egyházjog a dekretálisok és a kánoni törvénykönyv egyéb részeinek megalkotása után nagyban szenvedett változást, s sokban fejlődött is. Elég rámutatnunk magára a tridenti szent zsinatra, a tridenti sz. zsinat kongregátiójának döntvényeire, a pápák bulláira, rescriptumaira, az azóta fejlődött s az egyetemes egyház által is elfogadott némely, általános érvényű jogszokásokra stb. Mindez tehát kellő anyagot nyujt a dekretálisok nyomán haladó szerzőnek s képessé teszi arra, hogy munkáját a kánoni egyházjog mai szinvonalára emelje. S ez e munkában meg is történt.

E szempontból különösen érdekes és tanulságos a különféle kongregatiók leirása. Nemcsak azoknak alapitását, ügykörét, tevékenységét adja, hanem magát az ügymenetet is vázolja, a mi annál tanulságosabb, mert szerző

maga is dolgozott ezen egyházi bizottságokban s igy saját tapasztalásából ismeri azok jogkörét és ügymenetét. Azonkivül igen érdekes az egyházi rendről szóló fejezet, mindazon részletekkel együtt, melyek erre vonatkozólag az egyházi jogban tárgyaltatni szoktak. A hierarchiai fokozatok elősorolásánál bőven értekezik a patriarchákról, a metropolitákról, de keveset beszél a primásokról, kikre vonatkozólag azt állitja, hogy méltóságuk manap puszta czim s joghatóságuk legföljebb abban áll, hogy talán nemzeti zsinatot hivhatnak össze. Ez állitás, igy amint van, téves; mert jóllehet az egyes országokban leginkább a politikai átalakulások következtében sokban megváltozott hatáskörük s némely tekintetben egészen meg is szünt, s csakugyan nem egyéb puszta czimnél, úgy másutt mai napig sértetlen maradt joghatóságuk. Igy pl. Magyarországban, az ország herczegpimása nemcsak politikai, de egyházi tekintetben is oly előjogokat gyakorol, melyek őt az ország összes püspökkara fölé helyezik s melyek Rómában is elismertetnek. Tudjuk ugyan, hogy egy alkalommal a Bach korszak idejében s még utána is, tétetett kisérlet ezen kiváltságok és előjogok csorbitására, de a primási méltóság jelenlegi dicső viselője a jura inabdicabilia védelmében ép ugy megtudta őrizni az egyház iránti fiúi hódolatot, mint a primatialis szék s annak jogai iránti kötelességet. Egyébként a magyarországin kivül, még Csehország és Irland primásai is gyakorolnak bizonyos foku, de a magyarországinál kisebb jurisdictiot. Ezen kitérés után, átmegyünk a második kötetre.

A második kötet az egyházi perrendtartással foglalkozik. Az egyházi perrendtartás, amint az a Corpus Jurisban le van téve, tudvalevőleg egyike a legtökéletesebb perrendtartásoknak és szerzőnk nemcsak a régi törvénykönyvben összehalmozott anyagot dolgozza föl, hanem ép ugy, mint művének első kötetében, itt is fölhasználja mindazt, a mit az ujabbkor követelményeinek megfelelőleg a pápák és egyes kongregatiók a perrend-

tartás tökéletesitése ügyében határoztak. E tekintetben is akarunk egy példára utalni. Napjainkban a szentszékeknél vajmi gyakori a házassági perekben az ismeretlen tartózkodásu fél elleni eljárás. A müncheni érsek nem tartotta a kánonok szabványaival összeegyeztethetőnek az ágy és asztaltóli elválasztás iránti perekben a világi perrendtartások által követett eljárát, mely szerint a távollévő s ismeretlen tartózkodásu fél ellen a per nemcsak felvétetik, de itélettel is elláttatik. Minthogy azonban saját szentszékénél ez eljárást találta, kételyeinek eloszlatása czéljából az apostoli szentszékhez fordult, honnét 1875-ben ján. 23-án azon választ nyerte, hogy az eljárás az egyházi joggal nem ellenkezik s jövőre is fentartható. A causa egész terjedelmében közöltetik (II. k. 54—56. l.) Már e példából is látszik, hogy a munka érdemes a tanulmányozásra s különösen azoknak ajánlható, kik a szentszékeknél működnek. Nagyon könnyű volna ennek nyomán, összevetve a világi perrendtartást, hazai szentszékeink számára egyöntetű perrendtartást alkotni. Ajánljuk az eszmét az arra hivatottak figyelmébe.

Általában véve az egész munkára nézve meg kell jegyeznünk, hogy az a tisztán egyetemes egyházi jogot tárgyalja. Nincsenek abban sem világi uralkodók törvényei, sem kormányrendeletek, sem a tartományi és egyházmegyei zsinatok határozatai, hanem a tiszta egyházi jog képezi tartalmát, úgy miként azt a római papnöveldében tanitják; és a kik ezt óhajtják ismerni, azoknak a munkát különösen ajánljuk. Az előadás folyékony, könnyed, a kiállitás csinos. *Cs.*

Bibliai genealogicus tábla. Főpásztori helybenhagyással összeállitotta Bossányi József, nyitra-nováki lelkész. 1885. Nyitrán Schempek- és Huszárnál. Ára a nagyobb kiadásnak 25 kr., a kisebbnek 5 kr.

A mult hó végén jelent meg ezen mindenesetre ép oly érdekes, mint nagy szorgalom- és fáradsággal

összeállitott táblázat, melyet röviden ismertetni szándékozunk. Sz. a sz.-irás mindazon, részben szétszórt helyeinek felhasználásával, melyeken a leszármazások fellelhetők, adja a különféle bibliai geneologiákat, s igyekszik azokat egy táblázatban lehető világosan feltüntetni. Az első és főgenealogia mindenesetre Krisztus Urunké lévén, ki a világtörténelemnek központja, az ő származási táblája foglalja el a főhelyet, ugy, hogy Ádám és Evától kezdve, vörös betükkel jelöltetnek az „Isten fiai", Szeth ivadéka t. i., innen Noén keresztül a patriarkák, azután Juda nemzedéke sz. Máté szerint, és Dávid királytól kezdve külön sz. Lukács szerint is, egész a Megváltóig. De a másik ágat sem hanyagolja el Sz., hanem közli, ameddig csak lehet, ameddig t. i. a szentirás adatokat nyujt, annak tagjait is (fekete betükkel). Tudvalevőleg ugyanis maguk a sz. könyvek sem nyujtanak teljes adatokat pl. a Káinitákról, csupán Jubal és Tubalkainig, — vagy a Chamiták és Japhetitákról, épen mivel az isteni oeconomia a Sem ivadékában folytattatott. Amennyire azonban az lehetséges volt, a Sz. iparkodott kimeriteni ezen adatokat is, — s innen van, hogy táblázatában a főgenealogián kivül egyéb leszármazási fákat is találunk. Igy a Levi törzsét Áronig, s innen a főpapok successióját egészen a Hasmonaeusokig, hol azután ügyesen átviszi Sz. kimutatását az ezek után trónra jutott Heródesre s ennek utódaira Flavius s egyéb irók nyomán; — ott látjuk a a Benjaminiták sorát is Saul királyig s ennek gyermekeiig, — Izrael országának királyait az assyriai fogságig. Ezen most emlitett leszármazási táblák a kis ($^{48}/_{31}$ cm.) kiadásban, mely kézi használatra igen alkalmas, feltalálhatók. A nagyobb, fali használatra szánt kiadásban ($^{160}/_{59}$c.) ezekenfelül még az egyptomi királyoknak, Syria, Makedonia királyainak, s a római császároknak sorát is látjuk, azokét t. i., kik a szent történelemben szereppel birnak.

Sz.-nek, mint önmaga mondja, e munkájával czélja volt az iskolai oktatást megkönnyíteni, s mi hiszszük, hogy e czélnak csakugyan megfelel a táblázat; mely

egyszerre tünteti fel a chronologiával együtt, azon neveket, s azoknak egymáshoz való viszonyát, melyeket a tanuló hosszú időn át, egymástól elválasztva hall. Ezokon különösen a hitoktatóknak ajánljuk a müvet figyelmökbe, s ismételve kifejezzük reményünket, hogy tapasztalataik megerősitendik jó véleményünket. Természetes, hogy e tábla által nem lett fölöslegessé, kivált egyes helyeken a hitoktató magyarázata, p. o. a sz. Máté és sz. Lukács-féle genealogiák összeegyeztetésénél, vagy a leviratus jogának érvénybe lépésénél. Sz. szorgalma megérdemli, hogy müve minél nagyobb elterjedésében lelje jutalmát.

Dr. Kereszty.

Apion, ein Culturbild aus dem ersten christlichen Jahrhundert. Wien. Hölder, 1882. Nyolcz. 161. lap. (Vége.)

Flaccus tétlensége által bátoritva, az Apion által toborzott csőcselék neki esik a deltafertályban először is a zsinagógáknak, de itt visszaveretvén, elszéled a város többi részeibe, ostromolja a zsidók házait s gyárait, prédál és rabol kedve szerint, egész éjen át. A rablásvágy már felébredt volt benné s mivelhogy a kormány mitsem tesz ellene, nőttön nő a forrongás és már a jövő napok egyikére uj ostrom terveztetik a deltafertály ellen. — Agrippa még az éjjel titkon elhagyja Alexandriát.

Vajjon mi inditotta az eddig olyannyira tartózkodó Flaccust, hogy a zsidókat elleneinek egyszerre kiadja? Az, hogy ép most kapott Rómából parancsot, miszerint a császárszobor felállitását a zsinagógákban is foganatositsa. Mivel pedig tudta, mikép a zsidók inkább életöket adják oda, sem hogy ezt megengedjék: Flaccus máris felségsértőknek nézhette őket.

Miután a zavargások, a rablás és pusztitás már egy hétig tartottak, anélkül, hogy az ismételve felkért Flaccus közbelépne: a zsidó tanács küldöttséget inditott a császárhoz, jogot s igazságot kérni. Valának pedig ki-

küldve az alabarchos, Philo és Apollos. Mindkét családfő magával vitte egész családját, és még azon éjjel hajóra szállva, olyannyira titkon távoztak, hogy még a tó körül lakó hitsorsosaikat sem értesitették.

Erről Apion sem tudott s azért azt hitte, mikor negyednapra Philo házát felperzseltette, hogy ez Apollossal együtt a lángokban elveszett. Dorist is elveszettnek hitte, mert látta alakját az égő háznak már a lángoktól elkapott egyik ablakban feltünni. Kiáltott is embereinek' mentsék meg e leányt, mely nem zsidó, hanem görög, de már későn volt. Doris odafutott volt az égő házhoz, sőt be is tört abba, hogy Philo s Apollosért, ha lehet, valamit tegyen: de bele nem veszett a lángokba, mert ép a végveszélyben kiragadta őt az utána indult Carrabaz s titkon kivitte a házból. És ki volt ez a Carrabas? Tryphosa fivére tehát Apion sógora, kivel az ép oly lelketlenül bánt volt, mint nejével. Sötét pinczében hónapokig zárva tartotta őt, míg eszét tökéletesen elvesztette. Utóbb ő is Onias könyörületes házához került.

Apion önelégedetten elbeszélé Flaccusnak, mint boszulta meg őt s magamagát Philón s Apolloson. De Flaccus, ki a küldöttség elutaztáról épen most értesült volt, megvetőleg elfordult tőle, mint a ki ily fontos dologról nincs értesülve. „Tehát Philo s Apollos életben vannak, mig az én szegény gyermekem elveszett?“ — kérdé Apion. — „Úgy van“ — felele Flaccus. — „Boszút, véres boszút veszek, avagy Alexandriát romba ejtem“ kiálta Apion. — „Kimélj meg, kérlek, kérkedő phrasisaiddal — szakasztá őt félbe Flaccus — a mi pedig a boszút illeti, azaz én dolgom. Mert tudd meg, hogy én ép most adtam ki a rendeletet, hogy a császár szobra valamennyi zsinagógában felállittassék, te tudod, hogy mit jelent az.“

A harcz innen a kormány aegise alatt megindult, de elejénte csak a zsinagógákra szoritkozott. A zsidók, mint oroszlánok harczoltak szentélyeik mellett s nem tágitottak, még a Flaccus ellenök kirendelte katonai kar-

hatalom elől sem. Miután azonban a várost az a hir járta be, hogy a helytartó a császár nevében a zsidókat régi jogaiktól s szabadalmaiktól megfosztotta s földönfutóknak jelentette ki, a zavargók még idáig tartozkodó része is belekeverte magát a zsidóüldözésbe. — A harcz kigyult a város valamennyi utczáiban s sarkain. A zsidók egyetlen egy nap alatt kiszorittattak az egész városból s elzárattak az egy deltafertályba. Négy hétig szenvedtek itt egy rakásra szoritva pokoli kinokat: éhet, szomjat, kiállhatatlan hőséget sat. E négy hét alatt semmivé lett Alexandria virágzó jóléte és a kultura haláldöfést kapott, melyből többé fel sem üdült.

De a zsidó vagyon pusztitása végzetes Flaccusra ugy, mint a görögök vagyonára nézve is. Egy nap a gyármunkások tömegesen felvonultak a helytartó palotája előtt, vezetőjök Pollux köszöntés nélkül Flaccus szobájába lép s hallatlan szemtelenséggel imigyen szól hozzá: „Alexandria munkásai kenyérért kiáltanak. Mi a te nevedben szólittattunk fel a zsidók elleni harczra s kilátásba helyeztetett nekünk jutalomul egy gazdag jövő. Négy hétig harczolunk már, de az igéret még sem teljesül, sőt sorsunk napról napra roszabbra fordul. A zsidó kincsek, melyekkel édesgettél, részint megsemmisitve vannak, részint a te embereid által elhordattak. A helyett számtalan gyár, a mi létünk forrása, szétdulatott, kereskedés és ipar pang, a gazdag görög s egyptomi kereskedők és gyártulajdonosok menekültek. Éhen haljunk-e most, vagy mint a gladiatorok, téged még dicsőitve is.“ Avagy inkább folytassuk az erőszakot, melyre te tanitottál bennünket? Igen, mi ez utóbbit választjuk. Van Alexandriában még négy városrész, melyeknek kincsei elégségesek, a viz fölött tartani bennünket, mig Flaccus kenyeret és munkát szerez számunkra.“ — „Nem Pollux — kiálta közbe Flaccus — ti nem fogjátok bántani a görög tulajdont, nem fogjátok kihivni a császár boszuját.“ — „Mit gondolunk mi a görögökkel, mit a császárral! Tulajdon-tulajdon, akár görög, akár zsidó, és szükség tör-

vényt bont... A munkások kétségbeestek, a fenevad vért nyalt már, félj tőle."

Mialatt Pollux még beszélt, nagy zaj hallatszott. A munkások feltörvén a börtönöket, ezer meg ezer fogoly szabaddá lett, kik most a munkásokkal szövetkeztek. „Most elég erősek vagyunk — szóla Pollux Flaccushoz — most kirendelheted ellenünk egész őrségedet, egy óra alatt elnyomjuk, megsemmisitjük azt." —

Ezután heves, általános harcz tört ki, melyben katona-katona ellen, nép-nép ellen harczolt. Mikor a zavar tetőpontját érte, megjelenik Bassus, egy magasabb rangu katonatiszt s hangos vezényszóval utat tör magának egész Flaccushoz. Bassus Rómából küldve van, Flaccusnak az őt hivatalától felmentő császári rendeletet meghozni azon meghagyással, hogy Flaccust Rómába kisértetvén, a helytartói állomást ő elfoglalja. Igy boszulta meg magát rajta Agrippa, kinek ez müve volt, igy teljesedett Onias jóslata, hogy Apion Flaccusnak daemonja s veszte.

Másnap tudta egész Alexandria, hogy uj helytartója van, kinek minden igyekezete oda megy ki, a megzavart rendet teljes szigorral helyreállitani. Kevés óra, és a rend helyre van állitva, a város ismét békés physiognomiát ölt fel.

Harmadnapra az elbeszélt események után Anania Doris s Carrabassal elhagyja Mareotis tavát, hogy kis Ázsiába, buzgólkodásának szinhelyére átevezzen.

Hogy röviden összehúzzuk a történet végét: a zsidó küldöttség csak hosszú idő mulván, és pedig roszul fogadtatott a császár által. Caius az alabarchost börtönre vetteté. Mire a küldöttség kihallgatást nyert, ott volt Apion is egy ellenküldöttség élén s panaszai, melyekben a zsidókat felségsértőknek és a császár szobra nyilvános megvetőinek vádolta, csak kedvezőtlenül befolyásolták a császárt. A császárszobor már a jeruzsálemi templomban is karhatalommal fel vala állitandó, a mikor Agrippa a végveszélyben maga jön Tiberiasból Rómába, hogy császári barátját a rendelet beszüntetésére birja. Ez csak csellel sikerült neki. Ő ugyanis a nagy gastronom csá-

szár tiszteletére saját palotájában fényes lakomát rendez, melylyel Caius igen meg volt elégedve. Mikor ez tivornya jó kedvében azt mondja Agrippának, kérjen bár országot tőle és ő megadja neki: ez csak az emlitett császári rendelet beszüntetését kéri. Erre Caius nem volt elkészülve s nagyon vonakodott, de hogy szavát beváltsa, végre aláirta mégis, habár ellenkezve, az elébe tett okmányt. Reggel azonban ismét visszavonja azt s szigorú parancsot intéz a syriai legatushoz, hogy ez a császárszobor felállitását Judaea valamennyi templomaiban s zsinagógáiban halasztás nélkül eszközölje. A Syriába inditott futárt megelőzi azonban egy másik, ki Judaeába a hirt hozza, hogy Caius a praetorianusok által megöletett.

Utódja Claudius azonnal szabadon bocsátja a bebörtönözött alabarchost, visszaállitja az alexandriai zsidók szabadalmait s szigorú rendeletet bocsát ki további zavargások megakadályoztatására. Rövid idő alatt végkép eltünik a már divatossá vált zsidóüldözés.

Caius megöletett 41-ki januárban. Philo s Alexander bevárták még a tavaszt, hogy Alexandriába visszaevezzenek. Philó már Rómában vette volt hirét, hogy háza felperzseltetett és hogy a lángokban Doris is elveszett. E hir annyira lesujtotta volt Apollost, hogy sulyos betegségbe esett. Ebből felgyógyulva, kijelenté atyjának, hogy ő nem evez vissza Alexandriába, hanem a therapeuták rendjébe lép. Ez az essenusok egy osztálya volt, mely a világtól visszavonulva „az isteni philosophiának“ szentelt életet élt. Philónak sikerült azonban fiát elhatározásáról lebeszélni. „Tudod-e fiam — igy szól hozzá — mit szoktunk mi felelni azoknak, kik előző gyakorlati élet nélkül a szemlélődőnek adják magukat? Mi ezt mondjuk nekik: ti elvont, társaság nélküli, csöndes nyugalmas életet kerestek? Mi jót tettetek már az emberi társadalomnak, miszerint elhigyjük, hogy a ti tartózkodástok igazi, isteni? Ti megvetitek a gazdagságot. Vajjon voltatok-e már gazdagok s amellett igazak? Ti megvetni szinlelitek az érzéki élvezeteket. Vajjon mértékletesek

voltatok-e, mikor gazdagok voltatok? Ti megvetitek a dicsőséget. Vajjon magasan álltatok-e már s bizonyultatok-e szerényeknek? Ti nevetitek a polgári rendet s talán soha sem tapasztaltátok, hogy mily hasznos az... Menjetek s gondoskodjatok előbb polgártársaitokról, működjetek előbb a közjóért s csak miután a nyilvános meg a házi életben tevékenyen működtetek, térjetek át ama jobb életrendre. Harczoljátok ki előbb az ama magasabb harczra előkészitő harczot a gyakorlati életben s azután válaszszátok a szemléltető életrendet, csak igy menekülhettek a henyeség, a lomha tétlenség vádja alól." — Philo szavai de profugis. — (Nincs-e ez a szemléltető életet követő szerzetes rendek ellen irányozva? E szerint nem erény, nem tökély a világról lemondani előbb, csak miután azt minden izében kikóstoltuk.)

Apollos eláll tehát szándékától, de vissza nem evez szülőivel Alexandriába, hanem részt akar venni az essenusok térito munkájában, a mibe atyja szivesen, ső dicsérőleg beleegyez. Mig Philo Alexandriába, azalatt Apollos kis Ázsiába evez.

És most az irat véglapjaira, azon lapokra érünk, melyekben a nélkülözött kereszténység csak úgy mellesleg, mint egy árnyéktól érintetik.

Három éve mult, hogy Apollos Rómát elhagyta volt. Miután, szónoklatával mindenüvé feltünve, Phönikiát, Syriát, Pontust, Makedoniát sat. bejárta volna, Ephesusba jött. „E városban — igy beszéli szerző — az essenus szellem szilárdulást s frissebb lendületet nyert az által, hogy az utóbbi években Jézus tanitványai is ide gyülekeztek, kiket az essenusokkal ugyanazon igyekezet egyesitett, (vagyis az ellenkező, miután az essenusok zsidóságra, Jézus tanitványai kereszténységre téritettek) s kiktől eleinte csak annyiban különböztek, hogy ők a zsidó próféták által megjövendölt Messiást már megérkezettnek állitották, míg az essenusok annak eljövetelét még csak várták. E véleménykülömbség azonban még nem szolgáltatott vala okot egyenetlenségre, amint az utóbb Péter

és Pál, a zsidók meg a pogányok apostola és a zsidók-meg a pogányokból lett keresztények között kitört s éles ellentétté fejlődött." (Miben egyenetlenkedtek légyen Péter és Pál, egész az éles ellentétig, azt legalább az apostolok cselekedeteinek könyvéből ki nem puhatolhattam, mert még a megtért pogányok körülmetéltetésének vitás kérdésében is egyeztek. Cap. 15.) „A messiási kérdés — mondja tovább szerző — még békés meghányatás tárgya volt." (Valahol prédikált Pál apostol, sehol sem bocsátkozott a kérdés meghányatásába, hanem azonnal határozottan, az érvek teljes súlyával hirdette Krisztust, akár Antiochiában (Apost. csel. 13, 16) akár Thessalonikában (17, 3.) Korinthban pedig, mikor a zsidók ellentmondtak neki, épen átkot mondott rájok: „Véretek fejeteken! én tiszta vagyok; s e napságtól a pogányokhoz megyek." (18, 6.) Annyira nem tűrt feleselést, ellentmondást.)

Nagy mozgalmat előidézett — igy folytatja szerző — Pál megjelenése Ephesusban. Az ő lángbuzgalma számos követőt szerzett neki a pogányok közül. Távozván Ephesusból, a zsenge nyájat Aquilára bizta, kinek oldalán buzgó neje Priscilla állt. Ezek nyilt házat tartottak, nálok szállva volt Pál is. De Anania is, valahányszor őt utja Ephesusba hozta, az ő vendégök volt. Most is, hogy Onias halála után Dorist s Carrabast magával vivén Ephesusba jött, nemcsak hogy Aquila házánál szállt meg, hanem Dorist is az istenes Priscilla anyai gondjára bizta.

Igy álltak a dolgok, mikor Apollos Ephesusba prédikálni jött. Fellépése a zsinagógákban oly feltünést okozott, hogy „még Pált is elhomályositotta" és a csoportok az utczasarkokon versenyt kiáltottak: én Apollos, én Pál pártjáé vagyok. Aquila s Priscilla is hallgatták a buzgó szónokot. Egy nap Dorist is magukkal vitték. Ennek elméje a tűzveszély óta megvolt homályositva. Feltünő hatással volt azonban az ő hangulatára Pál prédikálása s különösen ama szavai a szeretetről: „Ha angyalok nyelvén szólnék is" sat. melyeket ő nemcsak mélyen vésett lelkébe, hanem sokszor magában ismételt is. Apollos épen

végzé Izajás szavával a Messiásra vonatkozó beszédjét, mikor Doris rögtön felkiált: „Apollos.“ Ő ugyanis Apollost a lángokban elveszettnek hitte, amely rögeszméje el is homályositotta elméjét. Nem kevésbé volt meglepetve Apollos is, mikor rá ismert Dorisra, mert mint tudjuk, őt is érte volt Rómában az álhir, hogy Doris a lángokban megégett. Anania kevés szóval felvilágositja az álmélkodva néző Aquilát s Priscillát a két szerelmes előzményeiről, azután áldását adja a szerelmes párra és a menyekző még az nap tartatik meg. (E sietség annál feltünőbb, miután följebb mondva volt, hogy az essenusok nem házasodtak.)

Priscilla, ki eddig hallgatott volt, nehogy az uj házasokat háboritsa, most kérdi Apollostól, nem hallott-e még a názarethi prófétáról. „Kit értesz te ez alatt?“ — „Kit mást, mint Jézust, a mi megváltónkat, a Messiást.“ — „Én Jézusról mitsem hallottam még, hanem igenis Jánosról, ki a sokaságot a Jordánnál oktatta s buzditotta.“ — „Hihetetlen — mondá Priscilla — hisz te úgy rajzolád beszédeidben a Messiást, amint azt testében élt, s Jézusról mitsem hallottál volna?“ — „Csalatkozol, nemes hölgy — felele Apollos — nem én, hanem prófétánk Izajás vázolta a jövendő Messiás képét.“ — „Igy hát engedd meg, hogy én a názarethi prófétával, az ő életével s tetteivel megismertesselek téged.“ — „Nem most, hol minden időm, minden nyugalmam hiányzik, mert tudnod kell, hogy én az égtől ajándékba nyert kedves Dorisommal Alexandriába térek vissza, epedve váró szüleimhez. Majd ha visszajövök, akarunk szólni róla.“

Ily nyomoruságosan végződik a „kulturkép az első keresztény századból.“ Keresztény toll nem kiméli vala még a pár vonást, hogy kivigye a képet egész odáig, hol Apollos Pál apostol további ephesusi utjaiban ezzel és az általa hirdetett Jézus-tannal megismerkedve, kereszténynyé és az apostol kedves tanitványává lészen, vagyis az Apost. cselek. könyv. 18, 25—28 verséig, melyekben ez mondatik Apolloról: „Hic erat edoctus viam Domini,

et fervens spiritu loquebatur, et docebat diligenter ea, quae sunt Jesu, sciens tantum baptismum Joannis.“ — „Vehementer enim Judaeos revinciebat publice, ostendens per Scripturas, esse Christum Jesum.“ Csak szemita toll irtózhatik tőle, hogy emberét, hozzá még buzgó essenust is keresztényné s Jézus nevének hirdetőjévé lenni engedjen. Ha mégis keresztény toll irta: úgy az nem csak a zsidók malmára s inyére irt, hanem eltalálta ügyesen modorukat is. „Oremus et pro perfidis Judaeis“ fog az egyház ismét in Parasceve imádkozni. Jusson ki az imából e könyvnek is az ő része!

És mi lett Apionból, a könyv czimhőséből? Meg kelle élnie „mint tölti be a zsidóság, mint győzedelmes a világot“ azon zsidóság, melyet ő a föld szinéről eltörülni szeretett volna. E fölötti bújában's haragjában odaadja magát feslett, kihágó életnek s meghal nyomoruságosan Ephezusban, ép az nap, melyen Apollos menyekzőjét tartja.

Várnai.

VEGYESEK.

(*A prot. e. i. lap*) ugy ir szűz Máriáról, mint akár a hitetlen lapok. „Ki kell ugratni Máriát a bokorból.“ stb. Mintha nem is az Üdvözitő anyjáról lenne szó, mintha nem tartanák vallásuk alapitójának Krisztus Urunkat, az Isten fiát, kinek, mint embernek szűz Mária, az anyja. (Ugy viselkednek, mintha csakugyan nem Krisztus alapitotta volna vallásukat, hanem Luther, kinek feleségét jobban megbecsülik, mint Krisztus Urunk anyját.) A szentirásban legalább tizszer van szó sz. Máriáról, mint kiben a századok jóslatai teljesedtek, és mint az Isten, emberekkel való közlekedésének eszköze, dicsértetik, hite ma-

gasztaltatik stb., tehát nem érdemli meg a gúnyt és disztelen beszédet. — Jelenésekről is van szó, az ihletett iratokban pl. Apost. Cselek. X. 15. „Amit az Isten megtisztitott, te közönségesnek ne mondd.“ Ha az Isten jelenések által kimondotta akaratát akkor, midőn iratott a szentirás, mért nem később is? Vagy tehetetlen azóta? Tehát az égi jelenéseket a priori nem mondhatja megvetendőnek olyan keresztény, aki hiszi a szentirás isteni származását. — A lourdesi események oly világraszóló tények, hogy megkivánjuk, miszerint keresztény protestáns tisztelettel szóljon róluk, elegendők azok arra, hogy sejtelemmel birjon valódiságokról, s akkor ne öltögesse nyelvét az isteni dolgokra. — Ha valaha egy katholikus imádta volna szűz Máriát (eretnekek imádták a IV. században) akkor érthető volna a folytonos vád, hogy imádjuk Máriát, de soha sem imádta senki; azonkivül 3 száz év óta tanitja az egyház, hogy nem imádjuk s nem szabad imádni s mégis hánytorgatják a Mária-imádást, tehát mi sem akarunk szerecsent mosni, csak arra kérjük, hogy az Isten anyjáról tisztességesebben beszéljen.

(Irodalmi dolgok.) 1. Jézus sz. gyermekségének müve. M.-O.-ban, jelentés 1884-re. (Kiadja Lóváky Antal, csolnoki plébános.) Budapest, 1885. Hunyady nyomda. Kis nyolczad. 48 lap. Van benne szép elbeszélés és Ürge Ignácz chinai hitküldértől igen érdekes levél. — 2. Magyar Helikon 48—52 füzetei. Egyes füzet ára 20 kr. Pozsony, 1885. Kiadja Stampfel Károly. Tartalmát teszik a köv. életrajzok: Révay Miklós, Verseghy Ferencz, Horváth Mihály, Szalay László, Frater György, Hunyady Mátyás. Röviden, szépen irt életrajzok. — 3. Megrendelési felhivás ily czimű munkára: „A Megváltó“ Irta: Dr. Buza Sándor. Munkám a Megváltó egész szent életét, az evangelium szövege szerint egyszerű, szemléltető alakban népies, alexandrin sorokban adja elő, mindenütt feltüntetve a Megváltó szent tanitását, példabeszédeit s üdvözitő tevékenységét. Hogy pedig czélomat annál sikeresebben elérjem, a főbb jeleneteket a szövegbe nyomott huszon-

hét bibliai képpel világitottam meg. A 22 ivre terjedő munka ára diszes vászonkötésben 1 frt 30 kr. Szatmár, 1885. szeptember 1. — 5. Fonyó Pál képezdei tanár: Hitelemzési lapokat fog kiadni Kalocsán, ily czim alatt: „Kath. Hitoktatás" Közlöny a hitoktatás elméleti s gyakorlati művelésére. Minden hóban egy füzet, mely másfél ivből fog állani. Előfizetési ára 2 frt 50 kr. Az első szám októberben fog megjelenni. — 5. Jézus Krisztus élete és tanitása, czimű könyvet, melyet Szabó Imre püspök irt, s már 5000 példányban elkelt, ujra kiadja a szombathelyi tanitók egyesülete. Ára 25 kr., amely Szombathelyre küldendő.

(*Külföldi kath. irodalom.*) 1. Allard Paul: Histoire des persecutions pendant les deux prémiers siècles, d'aprés les documents archéologiques. Paris, 1885. 462 pag. — 2. Sermones S. Antonii de Padua in laudem gloriosae Virginis Mariae, nunc primum editi. Patavii. 1885. 66. pag. — 3. Vigouroux-Ibach: Die Bibel und die neueren Entdeckungen in Palaestina, Aegypten und Assirien. Nach der 4-ten franz. Auflage. Mainz. Kirchheimnél. I. Band 5 M. 40. — 4. Schuster Holczammer illustrált bibliai történetéből megjelent a II. füzet, Herdernél, Freiburgban. — 5. Exempel lexikon, begründet von Scherer, megjelent a IV. kötet 1 füzete. Innsbruck Wagner-nél. Tekintettel van a szellemek modern irányára. — 6. Kalender für Zeit und Ewigkeit auf das Jahr. 1886. Von Alban Stolz. Nach dem Tode des Verfassers herausgegeben von Hattler. S. J. Freiburg. Herder. Kis negyedrét. 45 lap. — Ugyanis Stolz a negyvenes években kiadott egy 3 kötetes müvet a hitelemzők számára, mely már 30 év alatt elfogyott, s nem is nyomták ujra. Ezen műből van véve a tartalom, melynek czime: Wer ist wie Gott? — 7. Sonntagskalender, für 1886. Freiburg. Herder. Szintén kath. tartalmu naptár érdekes népszerű modorban irva. Igen sok illustratió disziti, a jelen évi események leirása, életrajzok, arczképek, egyebek közt Janssen hires kath. történész életrajza; miután jelen évben 25

éves papi jubileumot ülte, Bonbachban a braganczai herczegnő kastélyában. Szül. Janssen 1829. Xantenben Rajna mellett. Tanult Münsterben, Bonnban s magántanár lett a történelemből Münsterben. 1854. óta Frankfurtban tanár. 1860. marcz. 1. áldozárrá szenteltetett; Würzburg és Lőwenben kinevezték hittudornak. A pápa házi praelatusnak nevezte ki. A protestánsok el végre olvashatják milyen volt bölcsőjük, mert „Geschichte des d. Volkes, a középkor óta" kitárja a reformátió oly történetét, melynek egy adatát sem meri eltagadni egy igazságos érzületű protestáns. — 8. Höflinger Ch. Anstandsregeln. IX. Aufl. Regensburg Pustetnél. 60 fillér.

(*A hirneves Gustav-Adolf egylet,*) mely most Eisenachban tartotta gyülését, nincs inyére az orthodox protestáns irányzatnak. Ennek előttünk is van becsülete, mert a hitetlen, Krisztust és Istent tagadó, protestansnak mondott elemekkel szemben állást foglal. Érdekes a szavazatos diktiókból néhány tirádát ide iktatni. Dr. Fricke Lipcséből ekkép debachált: „Hogy mennyire szükséges az egyházi fegyelem az egyházban, azt megmutatta nekünk a kathol. egyház, s legujabban a münsteri nagygyülés. Mi elmondhatjuk: a mi Gustav-Adolf egyletünk képes volt az evangelikus egyház valamennyi tagjait összetartani és Róma árrogans követelményeit visszavetni. Bár mily sulyos sebek ejtettek egyházunkon, ezen Luther városban minden támadás győzelmesen elhárittatott, s nem tagadhatni, hogy a Gustav Adolf egyesület hús Luther húsából és csont Luther csontjából. Merészebben, mint valaha emeli föl fejét a római egyház. Elv gyanánt kell fölállitanunk azt, hogy minden evangelikus, ki Rómával kaczérkodik, nem hozzánk, hanem Rómához tartozik. Windhorst úr Münsterben azt találta mondani: Róma és a pápa kormányozzák a világot. Mi felelünk: a protestáns szellem, a protestáns tudomány, a protestáns müveltség kormányozzák a világot és nem a pápa és Róma! (Viharos tetszés.) Örvendünk, hogy oly városban találtunk szives fogadásra, mely kevéssel ez előtt a Se-

dan-ünnepélyt oly szépen ülte. A protestantismus legszebb ünnepélye Róma Sédanja. („Rivalgó tetszés"). — A György templom pedig következő felebaráti szeretettől duzzadó szóktól visszhangzott: „Még ma dúl a harcz, melyet Luther kezdett 300 év előtt. Csak néhány napja, hogy Münsterben azt mondták: minden világhatalom Rómából ered. Ez az arrogantia komoly veszélyt rejt egyházi, erkölcsi, sőt családi létünkre. Azt kérdezem, hol van e veszélyekkel szemben a hatalmas „Lutherdüh." Mi a pápistáknak azt feleljük: nem félünk ezer pápától. És ha a világ tele volna ördögökkel, nem fognak sikert aratni." Nem, de azt a privát mulatságot csak megengedik, hogy a pásztor urak Lutherdühén szörnyen mulatunk s emellett az ördögöktől sem félünk.

(*Az egyletek, gyülekezetek, jubilaeumok mániája*) végre a tudomány képviselőinek furcsa fajtájára is ragadt: a mikroskopikusokra, nagyitó üvegesekre. Lakomájukat, mert mint mindenütt, úgy köztük is ez fénypontja az üléseknek, ekkép irja le a „New-York Times": „mihelyt az asztalhoz ültek, mindenik maga mellé állitá összetett, forgatható nagyitó üvegét, és gondosan vizsgálgatta a hatásos tápszereket. Örömrivalgások hallatszottak, mikor a levesben váratlanul fémes, növényi és kolbászos alkatrészekre bukkantak. A viz szemléltetése annyi ázalagot, habarczot, emlőst tüntetett föl, hogy a nagyitó üvegesek vonakodtak vizet inni. Lakoma közben nagy lelkesedést keltett Weisz professor kiáltványa, hogy hajtű nyomot fedezett föl a Beefsteakben, amiáltal halomra döntötte az általánosan elfogadott elméletet, hogy amerikai Hôtelekben a Beefsteak nem egyéb, mint vegytanilag tiszta, megszénitett csizmatalp. Később Schwarz professor azt a hihetetlen nyilatkozványt bocsátotta közzé, hogy ő az áfonyapuddingban valóságos áfonyát és a borlevesben valóságos bort talált. Ez heves disputáczióra adott alkalmat, melyben 38 nagyitó üveges Schwarz professort ignoransnak és lelkiismeretlen Svindlernek nyilvánitotta. Más 11 nagyitó üveges azonban úgy vélekedett, hogy

Schwarz professor jó hiszemüleg beszélt és igazolására azon megnyugtó theoriát hozták föl: hogy a pinczér tévedésből neki valóságos áfonyapuddingot borlével szolgáltatott, a mely kizárólag a Hôtelbirtokos asztalára volt szánva" stb.

(Eisenach, a Lutherváros), hol, mint föntebb említettük a Gustav Adolf egyesület ülésezett, reánk magyar katholikusokra nézve különösen sz. Erzsébet emlékeinél fogva vonzó. Eisenach fölött, gyönyörű erdőktől övezve fekszik Wartburg, mint gyöngy a hullámos erdők koszorujában. Andalogva indultunk el reggel a Wartburgba vezető uton s gondoltuk, hogy e sziklákat érte Erzsébet lába s talán könnye is, midőn gyermekeivel a várból kiutasitották. Sz. Erzsébet emléke az eisenachiak előtt is szent, s nem hallottam, hogy megsértették volna azt valahol. A wartburgi cicerone is nagy respektussal beszélt róla magyarázván a gyönyörű freskókat, melyek szent Erzsébet életét Wartburgban azon folyosón, melyen járt, megörökitik. E Wartburg a protestánsok formális bucsujáróhelye; a szegény vándorlegény is kiszurkolja az 50 fillért, csakhogy Wartburgot láthassa; velem is egy csapat vándorlegény járt-kelt a szeges csizmákra nem igen szokott finom padlón; annál inkább feltünt előttem, hogy Luther Márton iránt való kegyeletüket oly durva és goromba módon sértik a legtrágárabb idézetek alkalmazása által. — Vagy meglehet, hogy a lutheránusok máskép gondolkoznak s más követelményekkel lépnek föl az iránt, kit Mann Gottes, Heiliger Gottes — czimmel illetnek. De a hivő és romlatlan lutheranus lehetetlen, hogy meg ne ütközzék azon, hitet és romlatlan szivet egyaránt pofozó Luther mondáson, mely az ajtóval szemben sötétlik: „Wer nicht liebt Wein, Weib und Gesang, Der ist ein Narr sein Lebenlang." Van ott más helyen a hitről is szó, de nem hiszem, hogy akinek az idézett mondás Wartburgon megtetszett, hogy az a hitben megerősödve térjen haza a bucsujárásról. S miért idéznek épen ilyesmit Luther eszméiből, talán ez a legtalálóbb, s legjobban jellemzi az embert s azon irányt, melyet kez-

dett. Hasonlítsa össze mindenki Erzsébet emlékét s az érzelmeket, melyeket e tiszta, irgalmas angyal kelt a zarándok szivében azon benyomással, melyet e szavak olvasásakor Luther tisztelője szenved. De nem Luther tiszteletével, hanem az illem s az erkölcs közérdekével ellenkeznek az ily föliratok; piszkos lebújban nem ütköznének meg rajtok, de a reformatiónak, tehát a hit és erkölcs nagyfontosságú mozzanatának bölcsőjénél nem igazolhatók semmikép. Ezt talán minden jóhiszemű Luther tisztelő is aláirja.

(*A socialista mozgalmak*) sem nélkülözhetik a komikumot, melynek szerepeltetésével az asszonyi socialisták vannak megbizva. Különösen Berlinben folynak e komoediák a női munkások gyülésein. Sept. 15-én nagy lárma, sikitás s teljes fölfordulás kiséretében megtartatott az x—y-odik gyülés, melyhez 1000 ember, köztük 600 asszonyi állat tódult. A nyitány sikerült; a föndicsért 600 ugyanis összeverekedett a székek kapdosásánál, úgy hogy a mihasznák a gyülés fölöszlatásával fenyegetőztek. A férfiak fölszólitattak, az emberi nem gyengédebb részének helyt engedni, még pedig az udvariasság jogczimén, de a jogczimet nem fogadták el mindenütt s csak heves ellentmondás és a nem érdekelt felek hahotája intézte el a jogczim érvényét. Pötting elnökasszony ő nagysága erélyesen rázta a csengetyűt s torkolta a rendetlenkedőket, mig végre Perschauer kisasszonynak szóhoz jutni sikerült. Ezt a nagysámot 10—15 év választja el azon kortól, melyben eladó lányzónak nézhették, tudós ábrázatja vagyon, nagy csont vagy szaru pápaszemet visel, s elegans toilettet hord. Themája: az asszony hajdan és most! az egész beszéd energiája zárszavaiba bujt, melyek ekkép zendültek el hajadon ajkairól: „akkor, igen akkor fog majd a bérmunkások fejei fölött a szabadság hajnala hasadni, s az állam elégedett polgárokra tekinthetni.“ Beszélt azután még több asszony és kiasszony s azon nemes öntudattal hagyhatták el a szószéket, hogy a közönség mindnyájukat, ha nem is egyaránt, kinevetni iparkodott.

(Fölhivás irodalmi pályázatra.) A közjót minden tehetségünkkel és minden észszerü módon előmozditani tartozván, munkásságomat már félszázad előtt az irói pályán is megkezdettem, és pedig zsenge koromhoz illőleg „ABC-énk tökéletesitéséről“ czimü értekezéssel (a Horvát István szerkesztette s Pesten kiadott „Tudományos gyüjtemény“ folyóirat 1835-ki VIII-dik kötetében) és Isten kegyelméből az ötven éves irói jubileumot is szerencsésen elérvén, úgy hittem a Gondviselés iránti forró hálámat illően leróhatni, ha mindvégig a közjó érdekében magam és mások tollát telhetőleg mozgásba hozom; annyival inkább, mivel a fönt érintett s nevem alatt közzé tett első dolgozatomat e szavakkal kezdettem: „Félszázad mulva talán hatalmasabban szólhatnék,“ s ezen jóslatszerű indulómban mintegy kötelezettséget válaltam: ez okoknál fogva félszázados irói jubileumom ünnepélyes hangulatában tisztelt irótársaimat hazafiúilag fölkérem, hogy a következő, nagy horderejű tárgyhoz hozzászólni s az igenis életbevágó kérdést megoldani sziveskedjenek. „A honi sajtónak egyik nemes feladata nemzetünk léte és szabadsága fölött őrködni, s hazánkban a közboldogságot okkalmóddal előmozdítani. Minthogy pedig korunkban a fölvilágosodás, haladás és korszerüség csattanós szavak örve alatt sok, idegen földről átplántált s nemzetünkre nézve igen kártékony ferdeségek, tévtanok és rosz szokások kaptak lábra: tehát a komoly sajtónak szent kötelessége ezen ellenséges áramlattal szembeszállni, s a valódi fölvilágosodás terjesztésével s az ősi erények fölélesztésével régi dicsőségünknek és a közboldogságnak föltámasztásán munkálkodni. — E magasztos föladatnál fogva egy pályairatban a korunkbeli vészthozó új mozzanatok, tévtanok, idegen szokások fölsorolandók s azoknak kártékonysága életbölcsészeti történelmi és vallásos érvekkel begyőzendő, s nyomban azon kérdés megoldandó, hogy nagyobb bajok elháritása tekintetéből mily okszerü gyógymódok és eszközök lennének alkalmazandók?“ A pályairatok tisztán leirva, lapozva, névnélkül s jeligével ellátva,

úgy a szerző nevét rejtő levéllel együtt 1886-ik évi szeptember végeig Esztergomba az „Új Magyar Sion“ tudományos folyóirat szerkesztőségéhez bérmentve küldendők. Gondoskodva lesz arról, hogy a pályairatok tudós egyházi és világi férfiak által megbiráltassanak, s a kitűzött háromszáz forint pályadij a legjobbnak talált mnnka szerzőjének a jövő év végeig kiszolgáltassék és neve a nyilvánosságra hozassék. — A mű a szerző tulajdona marad, de tartozik azt egy év alatt kinyomtattatni. Kelt Esztergomban 1885. szeptember 20-án. Dr. Majer István v. püspök és kanonok.

(Vallási türelem Oroszországban.) E napokban alkalmunk volt teljes hitelt érdemlő oldalról hallani, hogy az 1846-ban érvénybe lépett orosz büntetőkodexnek a vallásváltoztatásra vonatkozó czikkelyei még ma is vasszigorral valósittatnak meg. Oroszországban vétek a schismából más keresztény confessióra áttérni, még nagyobb vétek valakit áttéríteni. Az emlitett codexnek 195. §. a ekkép szól: „Aki valakit az orthodox vallásról más ker. confessióra csábitna, elveszti állásának minden jogát és szabadalmát, s a tobolski vagy tomski (Sibiria) kormányzóságba számüzetik, azonfelül, ha a törvény által nincs kivéve a testi büntetés alól, 50—60 vesszőütésre itéltetik, mielőtt az egy-két évi nehéz munkára küldetnék.“ — A 196. §.: „Aki elhagyja az orthodox vallást más ker. confessió kedveért, az egyházi hatósághoz utasittatik felvilágositás és buzditás czéljából... s amig nem tér vissza az orthodoxiához, a kormány gondoskodni fog, nehogy gyermekei és szolgái elcsábittassanak. Jószágai, ha azokon orthodoxok laknak, gondnokság alá helyeztetnek, s neki tilos ott laknia.“ — A 200. §.: „Akinek tudomása van, hogy neje vagy gyermekei, vagy más törvényes alárendeltjei az orthodox hitet elhagyni szándékoznak, s nem igyekszik őket lebeszélni, sőt akadályozni három naptól három hónapig terjedhető fogságra, s ha ő maga orthodox, egyházi büntetésre itéltetik.“ (Szégyenteljes törvény, mely a férjet, az apát, az anyát kötelezi, hogy denuntiálja saját nejét vagy

gyermekeit!) A 197. §.: „Aki szóval vagy irásban az orthodoxokat más vallásra tériteni megkisérlené, első ízben elveszti jogait és szabadalmait, egy-két évi fegyházba záratik; másodízben várfogságra itéltetik 4—6 évre; harmadízben pedig minden jogai elvesztése mellett Sibiriába számüzetik, és ha nincs kivéve a törvény által, 60—70 vesszőütésre is itéltetik, mielőtt a nehézmunkákra küldetnék két-négy évre.“ Mily áldozatokba kerül tehát azoknak, kik inkább akarnak Istennek engedelmeskedni, mint az embereknek, szándékukat megvalósítani! Mindazonáltal vannak, kik ily áldozatoktól vissza nem rettennek.

(Abbé Richard) a hires belga hydrograph, ki a magyar alföldön is talált vizforrásokat, mielőtt meghalt, titkát Caudereau abbéval közölte, ki hasonló szerencsével fedezi fel a földben rejlő vizforrásokat. Nemrég a pápa Rómába hivatta, hogy Carpineto helységben, (a Pecci grófcsalád ősi lakhelye) is keressen vizet, ami megtörtént is, mert üde vizforrást talált. Azt mondják a gazdák, hogy hol szivesen tartózkodnak a hangyák, ott a földben vizérnek kell lennie. Talán ebben is áll a titok.

(*Bucsus ima aquinói sz. Tamás tiszteletére.*) Beatissime Pater! Joannes Maria Andreas Vidal, professor in Seminario Nannetensi in Gallia, ad pedes Sanctitatis Vestrae humiliter provolutus postulat, ut S. V. aliquam Indulgentiam benigne concedere dignetur Christifidelibus recitantibus sequentem orationem ad s. Thomam, Scholarum catholicarum Patronum: „Doctor angelice, sancte Thoma, Theologorum princeps et Philosophorum norma, praeclarum christiani orbis decus et Ecclesiae lumen, scholarum omnium catholicarum coelestis patrone; qui sapientiam sine fictione didicisti et sine invidia communicas, ipsam Sapientiam Filium Dei deprecare pro nobis ut, veniente in nos Spiritu sapientiae, quae docuisti intellectu conspiciamus, et quae egisti imitatione compleamus; doctrinae et virtutis, quibus in terris, solis instar, semper eluxisti, participes efficiamur; ac tandem earum suavissimis fructibus perenniter tecum delectemur in coe-

lis divinam Sapientiam collaudantes per infinita saecula saeculorum. Amen." Quod Deus etc. SSmus D. N. LEO Papa XIII. omnibus utriusque sexus Christifidelibus, corde saltem contrito ac devote recitantibus suprascriptam orationem, indulgentiam bis centum dierum, semel in die lucrandam, benigne concessit. Praesenti in perpetuum valituro etc. Contrariis etc. Datum etc. 3. Julii. 1885. I. B. Card. Franzelin, Praef. Franciscus Della Volpe, Secretarius.

(*Gaza. Aug. 17. 1885.*) Főtisztelendő Ur! Ismét néhány hirrel szolgálok a sz. földről. Hosszabb idő óta itt meglehetős csend uralkodik. A török kormány a mohamedán gyermekeket távol akarván tartani a keresztény iskoláktól több gondot kezd forditani saját iskoláira. Azonkivül a hitküldéreknek ingatlanok vételénél és új épitkezéseknél nagyobb nehézségeket készit. A görög kel. patriarchatus is jobban megszilárdult, Oroszországból nagyban segélyeztetvén; ezáltal az amugy is nehéz hitküldéri mű Palaestinában még nehezebbé lett. Azonban a katholikusok és nem egyesült görögök között, ugymint a török kormány között nincs ellenségeskedés. A katholikusok impozáns plébánia temploma Jeruzsálemben elkészült; tornya hat nagy harangjával minden egyéb épület fölött kimagaslik; azonban a Domonkosok sz. Istvánról nevezett zárdája csak lassan halad előre. A német katholikusok számára Jeruzsálem mellett egy hospitium épül; ehhez később még egy templom és iskola jön. A tranczia hospitium tervbe vétetik. A patriarchia uj hitküldéri állomásokat nyitott Kerak (Moab) és Adslun (Gibadban); a kath. görögök pedig Ramle és Naplusban. A protestáns templariusok Kaiphában a karmelhegyi kolostor birtokait megtámadták az ebből keletkezett per még nincs eldöntve. Jaffában a maroniták külön politikai községgé alakultak és templomocskájuk fölé egy csinos kis harangot függesztettek. Damascusban az „orthodox" patriarka meghalt és egy jeruzsálemi püspökben nyert utódot; egy jeruzsálemi örmény püspök pedig, a konstantinápolyi ör-

mények patriarkává választatott. Vagy hetven protestáns a Libanonon ismét a görög kath. egyházba tért vissza; Jeruzsálemben pedig egy megtért örmény püspök lakik. Az uj örmény katholikus patriarkatus és templom épitése nagyban halad előre. Aleppó legujabban 2 kath. püspököt kapott egy melkitát és egy maronitát. Nazaretben német irgalmasok kórházat épittettek szintén ott clarissák is telepedtek le. Az osztr.-magyar consulatus a Lloyd-féle hajók számára Gazában is szándékozik állomást nyitni. A szabadkőmüvesek és szabadgondolkozók törekvései Syriában a Beirutban székelő jezsuiták által sikeresen ellensulyoztatnak — ezen társaság iskolái Cairo és Alexandriában mindig nagyobb jelentőséget nyernek. Az oroszok Jeruzsálemben a sz. sirtól nyugatra eső várfalak nagyrészét kiásták — ez uj bizonyitéka annak, hogy a sz. sir temploma valóban Jézus igazi sirja fölé épült. A Jordánon a kormány költségen egy nagy fahid épült. Az idei termés középszerű volt. A husvéti zarándokok között a franciák egy több, mint 300 személyből álló karavan által voltak képviselve. Jeruzsálem jobb járdát kap. Bethlehemben a katholikusok a görögök és örményekkel együtt a sz. barlangot uj diszitményekkel ékesitették. Beszélnek néha vasutak és országutak épitéséről, azonban semmi sem történik és az ország nem emelkedhetik ki régi tespedéséből. Beiruthban uj Serailt és vámházot épitettek azonban a kikötő még mindig régi állapotában marad. A külföldieknek nem szabad semmire sem vállalkozniok, a benszülöttek pedig semmire sem képesek. A Jaffa és Jeruzsálem közti közlekedés most már sokkal kényelmesebb és jutányosabb. Nem tudom, vajjon főtisztelendőséged használhatja-e ezen odavetett jegyzeteimet? Végül még egy kérésem van. A ház épitésről még vagy 6000 franknyi adósság maradt — ez igen nagy teher a missió számára, miután 10 százalékot kell fizetnem ezen tőke után. Az alamizsna csak gyéren jön be és azért csak lassan törleszthetem adósságomat. Ily körülmények között, mig egyszer bátorkodom főtisztelendő-

ségedet kérni, kegyeskedjék 100 intentiót a missio javára elvállalni. (Szivesen tesszük.) Kitünő tisztelettel Gatt György, apostoli hitküldér.

(*Mexico*) dicső kormánya bejelentette az állami tönkrejutást; t. i., hogy nem fizet. Keresett kölcsönt széles e világon, de Japonia is kinevette, mert tolvajnak hinni nem lehet. Már most a nép, s egynehány liberalis ujság a „jezsuitakormány" után sohajtoz. Az nem csalt, rendben volt pénztára. Nem közönséges dolgokat vittek véghez (Miksa császár gyilkossága után) ama dicső liberalis urak. Első dolguk volt lefoglalni az egyházi javakat; szereztek 80 millió dollárt, s ezt jó ideje elköltötték. Minthogy ez nem volt elég, 25 millió adósságot is csináltak, s most nincs honnan kifizetni. A templomokat senki sem akarja megvenni, még zsidó sem. Miután semmiféle kamatra nem kaptak pénzt, bejelentették, hogy hol nincs, ott ne keress. A világ összes financz képességeit felszólitották, hogy adjanak kilábolási tanácsokat; adnak is terveket, de amint nem lehet sziklatalajba fát ültetni, ugy a tékozlónak pénzt szerezni. A kis tolvajokat bünteti a biró, a nagyokat (mikor kormányok lopnak) bünteti az Isten; századunkban az Isten vesszeje, a tönk.

(*Syllabus és liberalismus.*) Egyik t. olvasónk megkért, hogy azon jelesb munkák czímeit közölnők, hol az ujabb államegyházi eszmék megczáfoltatnak. Ime a jegyzék. A jeles művek mind Palmé párizsi könyvárusnál kaphatók. (76, Rue des Saints-Péres.) — 1. Somme contre le catholicisme libéral, par l'abbé Morel, chanoine honoraire d'Angers, consulteur de la Sacrée Congrégation de l'Index. Ára 12 frank. — 2. Le Syllabus Pontifical, ou Réfutation des Erreurs qui y sont condamnées, par M. l'abbé Léonard Falconi, bénéficier du Vatican; traduit de l'italien, avec l'autorisation des éditeurs, par E.-J. Materne, curé de Flostoy, traducteur de S. Em. le Cardinal Bartolini; 3e édit. augmentée des Deux constitutions dogmatiques du Concile du Vatican sur la Foi et l'Eglise catholique. Ára 3 frank. — 3. Le Libérálisme, la Franc-Maçonnerie

et l'Eglise catholique, par le chanoine Labis, professeur de théologie. Ára 1 frank. — 4. L'Autorité et la Liberté, par Mgr Landriot. Ára 2 frank. — 5. L'Eglise catholique seule puissance tolérante et libérale: en quel sens elle l'est et ne l'est pas, par Georges Romain. Ára 2 frank. — 6. Exposition historique des propositions du Syllabus, par l'abbé Verdereau, curé de Romenay. Ára 2 frank. — 7. Les Trois Frances. Ára 7 frank. — 8. Le Pape et la Liberté, par le P. Constant des Frères Precheurs, docteur en théologie. Ára 5 frank. — 9. La Liberté moderne jugée par l'Eglise. Ára 1 frank. — 10. L'illusion libérale, par Louis Veuillot. Ára 2 frank. — 11. Les Libéraux peints par eux-mêmes, par G. Lebrocquy. Ára 3 frank.

(Apró hírek.) Erdélyi Ignátz, hazánkfia chinai missionárius e hóban meghalt. Részletek hiányzanak. — Sz. Genoveva tiszteletére Párisban szobrot emelnek, máris 117 ezer gyüjtetett, igy akarják temploma megrablása miatt megkövetni. — A nálunk is ismeretes Wagner (jézusrendi tag † 1738.) Lexicon latinuma, mely a mult század közepén virágzott, s magyar értelmezéssel 1775. Nagyszombatban megjelent, most franczia értelmezéssel Lille-ben megjelent. (Desclée és Brouwer.) Ára 11 frank kötve. — A porosz kormány eltiltotta a Deharbe kátét, állitólag mert benne van kis vallástörténet. Hanem az olvasó könyvekben megenged ilyen kifejezéseket is: a szerzetes elfajulása az emberi nemnek, mert legszentebb természeti ösztönöket elfojtja stb. Roquette olvasó könyve. Másokban csakis ugy hivják a kath. lelkészeket: faule Pfaffen. A protestantismus csak szájával türelmes, mihelyt hatalomra kerül, kitör belőle a fanatismus. — Egy Canadai városban a pásztor 5 óráig prédikált, anélkül hogy unatkoztak volna a hallgatók. A sz. beszéd végével az egész buzgó közönséget föl kellett ébreszteni.

Szerkeszti: ZÁDORI JÁNOS.

Előfizetési dij egész évre 6 forint osztr.-m. ért.

Esztergom, 1885. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

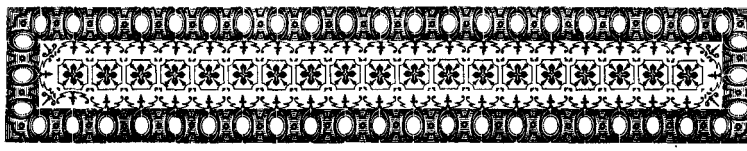

VÓLTAIRE.

(Emlékszobra leleplezésének alkalmából.)

Az 1885. julius 14-iki nemzeti ünnep alkalmával Párisban a Voltaire-nak emelt szobrot nagy ünnepélyességgel leleplezték. A mozgalom, Voltaire-nak szobrot emelni, 1878-ban keletkezett, sőt egy százados emlékünnepet, centenariumot emlegető inditvány már két évvel előbb kisértgetett a franczia titkos-társulati lapok hasábjain. De ez időben a francziák tisztességi érzéke még annyiban éber és józan volt, hogy mindkét mozgalom, különösen a bold. Dupanloup orleánsi érsek hatalmas fölszólalásai után, szerencsés hajótörést szenvedett, a párisi irók társasága egyenesen kijelentette, hogy hasonló ünnepélyben részt nem vesz, a kormány pedig megsemmisitette a városi tanácsok azon határozatát, mellyel pénzt szavaztak meg a szobor fölállitására.

Ma a Quai Malaquais-n a szobor készen áll, hirdetvén a jelen-és utókornak az érdemeket, melyekkel az ünnepelt egyház, haza, szülőföld és emberiség körül bir s buzditva az ő erényeinek követésére! Mennyire sülyedtél dicső nagy franczia nemzet! Quomodo cecidisti de coelo lucifer!

„Uraim“ igy szólt a szobor leleplezésénél az akademia nevében Sardou, „Voltaire fölött dicsőitő beszédet tartani nem szükséges. Két század bámulata lehetetlenné teszi, hogy olyasmit mondjak, a mi még nem volt elmondva. Voltaire, e név többet ér, mint

minden panegyris, mert az az egész világ előtt az előitéletek elleni harczot, a kényuralom gyülöletét, a jog uralmát és az emberiség szeretetét jelenti, s élő tiltakozás minden visszaélés, minden türelmetlenség, minden fanatizmus ellen;“ mihez Houssaye: „Moliére és Voltaire két század alatt legtöbbet működtek a jövő érdekében; az első vigjátékai megteremtették az erkölcsöket, az utóbbi bölcsészete ujjá alakitotta az emberiséget.“

Ime, Voltaire ünnepeltetésének jogczimei! Ki nem ismeri s ki nem olvasta százszor e nyomorult szólamokat? S ki nem olvasta közölünk ugyanannyiszor azok czáfolatát. Mégis mindig ujra kell olvasnunk és hallanunk az igazság e galád arczul ütését, a történelem e szégyenletes meghamisitását, a factiosus bálványozás e legméltatlanabb és legfölházitóbb alakját. Ha ők nem fáradnak bele, ezt tenni, nekünk nem szabad belefáradni, a történelem igaz és valódi szavát hangoztatni. Voltaire nem puszta név ma, hanem zászló, nem történelmi, hanem világnézleti standard, nem a mult egy alakja, hanem a korunkat mozgató két fő áramlatból, a katholikus és istennélküliből az utóbbinak bálványa és harczkiáltása. Nem szabad tehát elmulasztanunk alkalmat, ha módunkban van, a bálványra rásütni a megérdemelt bélyeget.

Ki volt tehát Voltaire? Milyenek az ő jelleme, élete, szereplése, müvei? Hogyan is bizonyitotta be ezt Dupanloup, a párisi község-tanácshoz intézett emlitettük leveleiben 1878-ban?* Először magoknak Voltaire honfitársainak, részben pártfeleinek, Franczia ország iró-tekintélyeinek nyilatkozataival, azután magának Voltaire-nek müveiből.

---

* Lettres au Conseil Munic. de Paris sur le Centenaire de Voltaire. par M. l'évêque d'Orleans. Libr. de la Soc. bibliogr. Rue de Grenelle, 35. 1878.

Marat: „Voltaire... nem mutatott másban eredetiséget, mint a legaljasabb udvaronczkodás finomságában; botrányos iró volt, ki az ifjuságot megrontotta hamis bölcsészettel s kinek szive székhelye volt az irigységnek, a fösvénységnek, a rosszlelkűségnek, a boszuállásnak, a perfidiának s az emberi nemet leginkább meggyalázó szenvedélyeknek.“ (L'Ami du Peuple, 6. apr. 1791.)

Rousseau: „Ha valaki szivének romlottságát a képmutatás veszedelmes köpenyével takarja, ez nem megtisztelése az erénynek, hanem jelvényeinek profanálása által meggyalázása. Vannak emelkedett jellemek, melyek magába a bünbe bizonyos büszkeséget, nemességet viznek s azon égi tűzből mutatnak magokban egyes szikrákat, mely a szép lelkeket megörvendezteti; de e képmutatónak hitvány és csuszó-mászó lelke olyan, mint a hulla, melyben nincs többé sem tűz, sem melegség, sem életremény.“ (Au roi de Pologne, Stanislas.) — „Voltaire istene mindenben rosszakaratu, ki csak az emberek gyötrésében gyönyörködik. E tan különösen föllázitó oly ember részéről, ki mindennemű javakkal van elhalmozva s ki embertársait csak elkeseriteni tudja mindazon sok nyomornak rajzolásával, melyet önmaga nem érez...“ (Confess. liv. IX.) — „A mi azt illeti, hogy önnek tetszik, engem Voltaire-ral ugyanazon trónusra ültetni, bocsánat, de megvallom, kissé nehezemre esik, ennyire leszállni.“ (A Brossette, La Harpe-nál; Cours de litter.)

Brissot: „Milyennek látom a modern Aristippus jellemét az ő Mémoires-jaiban! Nyiltan dicsőit és bámul oly fejedelmet, kit titokban gáncsol s kinek nevetségesekké teszi hibáit; satiráiban lerontja azon reputátiókat, melyeket ő maga teremtett dicsőitései által; irigy, féltékeny és rosszlelkü, és saját gonoszságai fölött tapsol.“ (Brissot emlékiratai.)

Fauchet: „Hamis bölcsész s igen lapos gondolkozó létére oly zsarnokságot gyakorolt, melynek csak az üresfejüek tapsoltak, mig az igazán bölcsek nevették. Az egyenlőség minden eszméje ellenkezett az ő gőgjével.

Társadalmi életünk legtöbb visszaélését rendben lévőnek találta, mert hisz nemesember, várur, a bon ton embere és igen erős aristocrata volt.“ (Discours prononcé en 1790.)

Joubert: „Voltaire, mint a majom, utálatos. Ügyes kezeinek végein mindig visszataszitó arczot látunk. Soha sem komoly. Egy kötéltánczos, kit az ő evolutiói néha komoly genienek mutatnak,... de a ki még tetsző tulajdonságaiban is szemtelen. Az ő befolyása idő folytával elvette az emberiségtől az ész komoly szigoruságát s megrontotta századának szellemét és levegőjét... Erkölcsi érzéke semmisem volt... Minden müvét vagy gyülölet vagy megvetés létesitette s a társadalom bajai és hiányai vagy epéje vagy humora számára léteztek, mert vagy dühbe jött miattok vagy nevette azokat, anélkül, hogy panaszkodott volna fölöttük.“ (Pensées t. II. p. 365.)

Staël: Candidot ugy látszik oly lény irta, ki meg van elégedve szenvedéseinkkel, ki démon vagy majom módjára neveti nyomorait az emberiségnek, amelybe nem érzi magát tartozandónak.“ (L'Allemagne.)

Chateaubriand: „Valóban szomoru, hogy az utóbbi század irodalom-történetében folyton e nevezetes emberrel találkozunk s azt ott oly szerepet látjuk játszani, mely oly kevéssé méltó becsületes emberhez és szép szellemhez.“ (Mélanges litter. édit. Pourr. t. VIII. p. 223.)

Nodier: „Vegyetek le Voltaireről néhány ruhadarabot, a szeretetét és a türelemét, a kereszténységnek általa átvett, de megszentségtelenitett tulajdonait s szomoru bölcsészetének takarására nem marad más vissza, mint egy vasbelű atheusnak utálatos rongyai.“

Renan: „Voltaire nem ismerte sem a bibliát, sem Homert, sem a görög művészetet, sem a régi vallásokat, sem a kereszténységet, sem a középkort... A 18-ik században komoly, igaz és szabad tudományra nem volt szükség, hanem ott volt Voltaire bohóczkodása, gunyolódó és fölületes hitetlensége... izetlen tréfái, marakodó hangja, képmutatása... (Revue des deux Mondes, 1 mai. 1864.; 1. nov. 1865.)

Lamartine: „Voltaire a királyok iránti tiszteletet az ő gyöngeségeik imádásáig vitte. Frigyesnek gyalázatosságait kimentette. Bölcsészete XV. Lajos maitresse-e előtt térdre borult. Voltaire az ő geniejének semmiféle prostitutiójától sem riadt vissza."

„Gyalázat müve, genienek majma, sátán által küldött, kigyó, sophista, hamis bölcs, démon, fekete héjja, sátán, tigris, ólálkodó farkas..." Vajjon kicsoda köti össze Voltairet és az ő müveit ily jelzőkkel? Vajjon ki nevezi a 18-ik századot „vértől piros" kornak „isten nélküli" társadalomnak, „frivol és megbűnhödött" századnak? Oh sajnálatraméltó könnyelműsége a nagy költőnek, ki egyik elnöke volt a Voltaire-centenariumot tervező társulatnak: Hugo Viktor! (Les Rayons et les Ombres, regard jeté dans une mansarde.)

Louis Blanc: „Voltaire nem szerette eléggé a népet... sajnálkozása fölötte soha nem tett érte semmit és sohasem jött igazán democrata szivből; ez pusztán a nagyúrnak volt gőg- és megvetéssel vegyes sajnálkozása... Ismeretes, a nagyokkal szemben mennyire vitte homágiumainak alázatosságát, mily gyermekes élvezetekben tartotta fogva az udvarok kegye az ő hiuságát, mennyire szerette magát kamarai nemesembernek tartani. XV. Lajos egy alkalommal Trajánnak nevezte, Richelien herczeg, az udvari kicsapongó szabadonczok vezére őt barátul birta... A kegyencznők lábai elé borult, még az elé is, kit egy nyilvános ház az Ur élvezetei számára nevelt... ily társaságokban mindazt elvesztette, a mi a jellemeket és a férfias lelkeket alkotja." (Hist. de la Rev. fr. t. I., pag. 355.)

Sainte-Beuve: „Voltaire élete egy nagy comoedia: d'Alemberttel való levelezése kimutatja a coulissákat és a hátteret... Ez egész levelezés utálatos, mindenütt a sectát, az összeesküvést, a pajtáskodást, a titkos-társulatot árulja el, és bármely szempontból tekintjük, nem válik becsületére oly embereknek, kik a hazugságot elvvé teszik s kik embertársaik megvetéséből indulnak ki, mint

azok felvilágositásának első föltételéből. „Világositsátok föl és vessétek meg az emberi nemet!“ Szomoru jelszó... Soha szellem nem alakult át ügyesebben s nem alakult vissza gyorsabban, láthatólag érdekei szerint, mint Voltaire... A bohóczkodást és paródiát annyira vitte, hogy el nem merte mondani: Én a jót magáért, a jónak szeretetéből tettem és az ég meg fog jutalmazni... Ily szellemeket azon fákhoz hasonlitom, melyeknek meg kell tudni válogatni gyümölcseit s megizlelni azokat, de soha magoknak a fáknak árnyékába nem ülni.“ (Causeries du lundi, 1852.)

La Harpe: „Bőven használva a hazugság eszközét, megcsalja a tudatlant s insultálja a hozzáértőt. A legalacsonyabb fokig le tudta alázni szellemét, a bűnből játékot, a botrányból iskolát csinált.“

Benj. Constant: „A Voltaire-ianismus kezd leszállíttatni elhasznált piedesztáljáról. Voltaire-ral a sz. könyvek fölött nevetni, ehez két tulajdonság kell, melyek e derültséget igen szomorúvá teszik: igen nagy tudatlanság és igen nagy könnyelműség.“

Laboulaye: „A 18-ik század valóban messzire vitte a mult iránti tisztelet megvetésében, hogy Voltaire egy gyalázatos költemény hősnőjeül d'Arc Jankát választhatta, azon szándékkal, hogy azt megbecstelenitse... Tegyük föl, hogy ezt manap kisérelné meg valaki, ily tiszta erényt megtámadni, s ha Francziaország legnagyobb költője volna, általános megvetéssel sujtatnék.“ (Cours prof. au Coll. de France, dec. 1866.)

Beranger: „Majdnem meggyülöltem Voltairet, midőn költeményét elolvastam, melyben d'Arc Jankát a hazafias nőt, gyermekségem óta cultusom tárgyát, megbecsteleníti.“

Journal des Debats: „Az ocsmányságoknak, a frivolitásoknak, az aljas tréfáknak, a hazugságoknak és bohóczkodásoknak e mély örvényét, melynek szinén néhány értékes irat is uszik, tisztességes olvasó nem élvezheti.... Élete nem volt más, mint egy hosszú botrány... Folyton

vagy a rókának vagy az oroszlánnak bőrét viseli... nem poltron vagy képmutató ez ember?" (18 fructidor an IX.)

Mirabeau: „Általában, a mit Voltaire „Tancréd" óta irt, azt meg kellett volna égetni kinyomtatás előtt, magának az irónak érdekében. Megbecstelenitette Buffon-t, valamint minden nagy emberünket; azt mondom, mind, egyetlenegyet sem véve ki, sem élőt, sem holtat! a legpokolibb irigység tartotta őt megszállva . . ." (Lettres a Sophie.)

Taine, Henri Martin, Alfréd de Musset sat.

E bélyegfoltok, a legszabadabb, legfüggetlenebb, legilletékesebb tollak által Voltaire homlokára sütve, ott fognak maradni örökre és semmiféle emlékszobor ünnepélyei, semmiféle centenárium nem fogják azokat letörölni. De talán ez irók, kiknek pedig tekintélye nem gyanus, tulságos szigoruséggal itélték meg a legujabb szobor hősét. Lássuk és halljuk magának Voltairenak müveit és nyilatkozatait.

Voltaire ünnepeltetésének jogczimei közt nevezetes helyet foglal el az, hogy a népszabadságnak, a nép jogainak volt előharczosa s kérlelhetetlen ellensége, üldözője és ostora az aristocratiának és viszszaéléseinek. Tehát a szobor a democratát is akarja ünnepelni s a nép bizonyára hálás szivvel nyujtotta filléreit nagy jótevője dicsőitéséhez e szobor által! Halljuk tehát az igazságot Voltaire müveiből. Ezek azt bizonyitják, hogy soha senki a népet jobban meg nem gyalázta, meg nem csufolta, meg nem vetette, meg nem rágalmazta, soha senki a nép javát kevésbbé nem akarta, soha senki nem volt kevésbé democrata, mint Voltaire. Voltaire sohasem élt a néppel, a nép közt, hanem mindig a nagyokkal, az aristocratiával, de nem a javával, hanem az aljával. Aristocrata volt, nem születés, hanem választás szerint; vagy helyesebben az aristocratiának udvaroncza, egy önmagát

elvető udvaroncz, nagyuraknak, fejedelmeknek, királyoknak, királyi maitresse-eknek udvaroncza, udvaroncz mindenütt és mindig, kezdettől-végig, egész életében. A népet utálta és megvetette. Halljuk levelezését:

„Kinek lehetne szándéka, fölvilágositani a csizmadiákat és a cselédeket?“ Ez az apostoloknak osztályrésze. (d'Alembert-hez.)

„Igaza van Monseigneur, hogy a genfiek nem igen bölcsek, de ez onnan van, mert a nép kezd urrá lenni.“ (Richelieu herczeghez.)

„A közönséget igen csekély válogatott szám teszi, a többi a csőcselék. Dolgozzon tehát ön a kisszámu közönség számára, nem tévén ki magát a nagyszám eszelősségeinek.“ (Helvetius-hoz.)

„Azt ajánlom, fojtsuk meg a becstelent a tisztességes emberek közt s hagyjuk meg a csőcseléknek.“ (Diderot-hoz.)

„Az ész diadalmaskodni fog, legalább a tisztességes embereknél, a csőcseléknek, a canaille-nak ugy sincs.“ (d'Alembert-hez.)*

„A nép örökké buta és barbar marad... igavonók ezek, a melyeknek csak iga, ösztöke és széna kell.“ (Tabareau-hoz 1769. 3. fevr.)

„A nép alatt én azon csőcseléket értem, melynek csak két keze van a megélésére.“ (Damilaville-hez 1. avr. 1766.)

„A néppel, a canaille-lal nem törődöm, az mindig canaille marad. Én müvelhetem kertemet, de azért bizony béka ott mindig lesz.“ (d'Alemberthez, 4. juin. 1767.)

„Véleményem szerint a legnagyobb szolgálat, melyet az emberi nemnek tenni lehet: elválasztani a népet a tisztességes emberektől... Türhetetlen volna szemtelensége azoknak, kik azt mondanák: akarom, hogy ön ugy gondolkozzék, mint szabója vagy mosónéja.“ (d'Argental-hoz, 27. avr. 1765.)

* Az eddigi öt idézet Louis Blancnál „Hist. de la Rev. franc.“ t. I. pag. 355 et suiv.

„Helyén van, hogy a nép vezettessék, de nem, hogy tanittassék: nem méltó reá.“ (Damil-hez, 19. mars. 1766.)

„A népnek sem ideje, sem képessége nincs felvilágosodni, meghalnának éhen, mielőtt bölcsészekké válnának. Lényegesnek tartom, hogy létezzenek tudatlan koldusok. A kinek vannak müvelni való földjei és szekerei, az az én véleményemen lesz... Ha a nép okoskodni kezd, mindennek vége.“ (Damil-hez, 1. avr. 1766.)

„Az egyenlőség rendszere mindig, mint egy őrültnek gőgje tünt föl előttem. Az egyenlőségről és függetlenségről szóló nevetséges agyrémeket Rousseaunak köszönhetjük.“ (Richelieu herczeghez, 11. juil. 1770., — 13. fevr. 1771.)

Sat. sat.

Tetszik kérem érteni ezeket? Voltaire a népbarát és democrata elzüllött irók és bonvivant aristocraták társaságában a népet folyton csőcseléknek, populace-nak, canaille-nak nevezi, emellett butának, barbárnak, baromnak, békának, cselédnek, koldusnak. Szemére veti két keze munkáját, mindig ellentétben emlegeti a tisztességes emberekkel, felvilágosodásra képtelennek és méltatlannak tartja, de igába valónak igen, ösztöke segitséggel és széna táplálékkal. És e kifejezések nem kivételesek és szórványosak, hanem hemzsegnek irataiban. Midőn Voltaire igy irt, hetvenkét éves volt, dicsőségének és anyagi jólétének tetőpontján, százezer livres-nél nagyobb évi jövedelemmel, a királyi kamara nemesemberének neveztette magát, Ferney-nek ura és tournayi gróf volt; legnagyobb intimitásban beszélt igy, tehát elmondta tiszta egész gondolatát, kitárta való bensejét. Lehet-e valóban a nép megvetését, utálását messzibbre vinni, mint ezt e gőgös aristocrata-udvaroncz tette, s a mint azt a patentirozott népboldogitók mindnyájan és rendesen teszik? Lehet-e a történelmet lelketlenebbül meghamisitani, mint ez embert a nép barátjának, jóakarójának, fölszabaditójának tüntetni fel? Valóban, ha e

nép, mellyel oly égbekiáltó módon visszaélnek, melynek fillérei talán ott vannak a szobor érczében, mely nép oly igaz hálával emel kalapot igaz jótévői, például IV. Henrik király lovagszobra előtt Párisban, ha e nép föl lesz világositva, igaz értelemben: nem jósolunk hosszu életet a legujabb bálvány-szobornak.

De menjünk tovább. Be akartuk bizonyitani, magának Voltairenak irataiból, hogy ő épen ellentéte volt a democratának, hogy távol a nép javával való törődéstől azt lépten-nyomon meggyalázta, hogy annak tudatlanságát és elnyomatását az emberiség érdekében levőnek találta, hogy gőgős aristocrata volt és amellett aljas udvaroncz. Az utóbbi dologra nézve még igen nyomós adataink vannak.

Voltaire nem volt a nép gyermeke, hanem mint akkor mondani szokták, bourgeois. De ez nem volt neki elég, a bourgeois nemesember akart lenni. Egy párisi posztó-kereskedőnek unokája s egy udvari jegyzőnek fia lévén, hogy aristocratikus társaságokba és az udvarhoz juthasson, megtagadva nevét és eredetét, Voltairenak neveztette magát. Később „királyi nemes"-nek, végre tournayi grófnak. Örökké nagyurak körül forgolódott, saját királyán kivül egy más királynak, porosz Frigyesnek is kamarása lett, hordta e tisztség aranyláncát nyakán aranykulcsát, s élvezte diját, a hazaáruló hizelgés legaljasabb hyperboláit használván szüntelen Frigyes és orosz Katalin irányában, mint látni fogjuk. Richelieu herczeg, a szabadoncz és kicsapongó udvari és társasági roué-k vezére és főhőse Voltaire ifjuságától fogva kiválasztott mintaképe volt. „Herczegségedet imádom," „herczegséged régi imádója," ily hangon szólt hozzá, és e kifejezéseket a királyokhoz, a herczegekhez és nagyurakhoz intézett leveleiben lépten-nyomon ott találjuk. D'Argenson, Fleury, Maupeau, Choiseul, Dubois mind lábaik előtt látták Voltairet s e helyzet

mennyi hizelgésébe, mennyi aljasságába került, nem lehet elmondani.

Francziaország történetének legszomorubb lapjain foglalnak helyet a Pompadour és Dubarry nevek. Voltaire korán sejteni kezdte a gyászos kegyet, melybe Pompadour XV. Lajosnál jutni fog s fölhasználta e körülményt, saját szerencséjének megalapitásához. Ki is mondta nyiltan, „hogy az ember boldoguljon, erre többet ér, négy szót irni egy királyi maitresse-hez, mint száz könyvet.“[1] Irt is nem négy szót, hanem tengernyi hizelgést. Pompadour szerinte „uralkodni fog, és ohajtandó is, hogy uralkodjék.“[2] A gyászos emlékű nőt egy költeményben igy szólitja meg: „Ön minden művészetet, minden izlést, minden tetszési tehetséget egyesít; ékessége az udvarnak, a Parnassusnak és Cytheronnak; a sziveknek bája, bár csak egy halandónak kincse;... legyetek mindketten ellenségek nélkül s tartsa meg mindkettő az ő vivmányát.“[3] E nő által juttatta eszébe a királynak, hogy „ő, Voltaire, több évet forditott a király elődе életének és dicső háboruinak megirására s az akademikusok közt egyedül ő irt öt nyelvre leforditott panegyrist.[4] Ugyane nőről ezt irta Richelieu-nek: „Szeretném, ha Pompadour asszony herczegségedtől megtudná, mily nagy hálával töltenek el az ő kegyei; másrészt igaz, hogy a legnagyobb gyöngédséggel ragaszkodom hozzá s bárkinél inkább van jogom, az ő jóakaratára számitani...[5] De volt-e valaki Francziaországban, Pompadour-nál gyalázatosabb? Igen, Dubarry herczegnő. S Voltaire, ki ötven éves korában oly sok tisztátalan tömjént égetett el Pompadour előtt, nyolczvan éves korában saját ősz haját meggyalázta Dubarry előtt.

[1] Mémoires t. XL. p. 81.
[2] Lettre, aout 1754.
[3] A Madame de Pompadour, t. XIV. p. 390.
[4] Lettre datée de Colmár, 1753. t. LVI. p. 383.
[5] Lettre au duc de Rich. 20. juin. 1745.

1773-ben ezt irta neki: „Asszonyom, Laborde ur ölelésemre jött az ön nevében.....“ Csoda-e, ha folyton ily társaságokban, Voltaire, mint Louis Blanc mondja, elvesztette mindazt, mi a jellemeket és férfias lelkeket alkotja?

Szükséges-e elmondani mindazon aljasságokat, melyekbe Voltairenak került, hogy az akademiába jusson? Fleury bibornok székébe óhajtván jutni egy levelében,[1] azon „mély nagy tiszteletről“ beszél, „melylyel a ker. vallás iránt viseltetik.“ Egy más helyet pedig a jezsuiták által óhajtván elnyerni, ezeket biztositja hálájáról, Pascal ellenében erkölcseiket és erényeiket dicséri, kijelenti, hogy „ha bármikor ki nyomtak az ő nevében egyetlen lapot, mely botránya lehetne egy sekrestyésnek, ő kész azt széttépni,“ hogy „ő iratait az egyház birálata alá bocsájtja“ sat.[2] Ezen ember, kinek egész élete mások kigunyolásából állott, önmaga annyira félt mások gunyjától, hogy midőn az ő „Semiramis“-ára paródiát irtak, az udvaroncz azonnal pártogóihoz fordult, d'Argental-hoz d'Aumont és Gevres herczegekhez, Hénault elnökhöz, Maurepas grófhoz, Berryer rendőrfőnökhöz, Luynes és Villars herczegnőkhöz, d'Aiguillon és Pompadour asszonyokhoz, sőt magához a királynéhoz, — kit előbb megdicsér, hogy csak állására való tekintetből látogatja a szinházat s igy erényét áldozatul hozza a közillemnek, — hogy minden áron akadályozzák meg az ő kigunyoltatását, mert ő a király házinépéhez tartozik sat. sat.[3]

És hogyan viselkedett Voltaire II. Frigyes és oroszországi Katalin irányában? Az első Francziaország diadalmas megalázója volt s Katalinnal Lengyelország vérébe mártották kezeiket, az utóbbi azonfelül koronás Messalinának neveztetett. Frigyest Voltaire föl-

[1] Lettre à M... mars. 1743. t. LIV. p. 515.

[2] 7. fevr. 1746.

[3] Lettre a la reine Marie Lestzinska, 10. oct. 1748.

váltva éjszak Salamonjának, Trajánnak, Marc Aurélnak nevezi.

„A mi imádásra méltó Frigyesünk... imádásra méltó mesterem... Ausztria és Francziaország e boldog legyőzője.“[1]

„Az emberi nem gyönyöre, Fölségedre gondolok, mint az ember maitresse-ére gondol.“[2]

„Emberré lett Fölség.“[3]

„Ha tudná Fölséged, mennyivel fölebb áll müve (Anti-Machiavel) Machiavel-énál!“

„Fölséged régi szolgája és pártfogoltja, kinek lelke mindig térden áll Fölségedé előtt.“[4]

„Fölség, szivemben oltárt állitottam számára... Azon tömjénből táplálkozom, melyet ismerői égetnek... Európa visszhangzik dicséretétől.“

És midőn mindez mégis oly válságosan végződött, midőn Frigyes országából kiüzte a parasitát, midőn Voltaire kénytelen volt visszaszolgáltatni az aranylánczot, aranykulcsot s letenni a kamarási czimet, midőn Frigyes 1749. sept. 12-éről igy nyilatkozott Voltaireról: „Gonosztevőtől is lehet szép dolgokat tanulni, én az ő franczia nyelvét akarom élvezni, az ő nyelvét akarom elsajátitani, erkölcsével nem törődöm. Csodálom az ő szellemét;“ midőn mondjuk mindez történt, hogyan felelt minderre Voltaire? Élete végéig Frigyeshez intézett leveleit igy irta alá: „Fölséged régi bálványozója.“ — Oroszországi Katalint, kit a világ Messalinának tartott, Voltaire, éjszaki Semiramisnak, nagy Fölségnek, szentnek, éjszak legnagyobb szentjének, sz.-pétervári Notre-Dame-nak nevezte. Deffand-hoz irt egyik levelében Voltaire igy ir Katalinról:

„Dicsekszem vele, hogy az ő kegyeiben állok kissé, és lovagja is vagyok mindenki ellen. Tudom

[1] Avril. 1797.
[2] Louis Blancnál.
[3] Ugyanott.
[4] Corresp. t. i. V. p. 171.

ugyan, hogy férje ügyében bizonyos bagatell dolgot vetnek szemére, de ezek családi dolgok, melyekbe nem avatkozom; másrészt nem is árt, ha valakinek helyrehozandó hibája van: ez törekvésekre sarkal, megnyerni a közönség tetszését és becsülését, és valóban, az ő hitvány férje egyikét sem tette volna meg azon nagy dolgoknak, melyeket az én Katalinom mindennap müvel.[1] Az itt emlitett bagatell dolog, mint ismeretes abban állott, hogy Katalin megölette férjét! Különben igy ir Voltaire Katalinról:

„A másik Semiramis fel nem érte ezt; ennek Ninusa nem volt más, mint egy hitvány iszákos. Én csodálom özvegyét és szeretem a bolondulásig.“[2]

„Le vagyunk kötelezve iránta, hogy elég bátor volt detronizálni férjét, miután önmaga bölcsen és dicsően uralkodik...“[3]

„Szent Katalin cultusom tárgya...“[4]

„Kevés élet van már bennem, azt is arra forditom, hogy Fölségednek, mint védő szentemnek segitségét kérjem halálom órájára.“ — „Nemcsak félig meddig-imádom császári Fölségedet, hanem a lelkesedés erejével.“ — „Nem hiszek azon csacska lényben, melyet hirnek neveznek, én csak a dicsőségben hiszek, mely mindig Fölséged mellett van... Az épiti Fölséged emléktemplomát Szent-Pétervárott és én lelkem tömjénével befüstölöm azt kunyhóból.“ — „Én e templom istennőjének és alapitójának lábaihoz borulok, azon köszönettel, hálával, mély tisztelettel és ragaszkodással, melyekkel szivem neki tartozik.“[5]

„Engedje meg császári Fölséged kijelentem, hogy Fölséged az éjszak hajnala, nem, Fölséged az éjszaknak legragyogóbb csillaga, és soha ily jótékony csillagzat nem

[1] Lettre à Mad. du Deffand, 18. mai. 1767.

[2] Lettre à d'Argental, 23. janv. 1768.

[3] Lettre à Damil. 22. dec. 1766. és más levelek.

[4] Lettre à Catherine, 11. dec. 1772.

[5] Lettres du 22. dec. 1766.; des 11. fevr., 17. mai. 1772.; 19. aout. 1773. és mások.

létezett...“ — „Hárman vagyunk, D'Alembert, Diderot és én, kik Fölségednek oltárokat emelünk; Fölséged engem pogánynyá tesz.“ — „Én Fölséged, bálványimádó tisztelettel borulok lábai elé s a legmélyebb tisztelettel vagyok templomának papja.“[1]

Ime, ily democrata és ily aristocrata volt Voltaire. Kérjük itt olvasóinkat, olvassák el ujolag, a mit föllebb Marat-tól, Lamartine-től és Louis Blanc-tól idéztünk. És ily tulajdonságok mellett a legujabb szobor a democratát ünnepli Voltaireban? Ezért mondta Dupanloup a párisi község-tanácshoz, mely a Voltaire centenariumot tervezte: Önök uraim tisztelik a népet, Voltaire meggyalázta; önök szolgálnak a népnek, ő kijelenti, hogy nem törődik vele; önök oktatni akarják, ő erre képtelennek és méltatlannak mondja; önök azt szabadnak akarják, ő járom alatt; önök a democratiát emelni akarják, Voltaire a legaljasabb, legméltatlanabb udvaronczkodásban és hizelgésben, a nagyok iránti legcsufosabb szolgalelkűségben elvesztette mindazt, mi a jellemeket és férfias lelkeket alkotja. És önök oltárt akarnak emelni e bálványnak és a népet ez oltár elé e bálvány lábaihoz hurczolni? Jó, de előbb irják föl ez oltárra:

A népnek iga, széna és ösztöke való!“

Jövőre folytatjuk, milyen volt Voltaire hazafisága, erkölcsisége s hogyan bánt d'Arc Jankával, Francziaország egyik büszkeségével. Még sokkal szebb dolgokat fogunk ott hallani.

Ime, Francziaország bálványa, legujabb szoborkiadásban!

(Folytatjuk.)

Szentimrey M.

[1] Lettre du 22. dec. 1766.

OLÁH MIKLÓS ÉS ROTTERDÁMI ERAZMUS.

(Vége.)

A királyné kiséretében mint titkár, megjelent Augsburgban Oláh Miklós is.

Midőn a Székesfehérvárott végbe ment koronázási ünnepélyek lezajlása után Ferdinand Esztergomba utazott, az őt ide elkisérő Oláh szót emelt előtte, a részére megigért erdélyi püspökség ügyében, s fölkérte, tegye könynyüvé kineveztetése által elhagyni eddigi állását, minthogy megunta már örökösen az asszonyi termekben tartózkodni. — A szerencse azonban nem kedvezett neki. A püspökséget más kapta meg, s ő kénytelen volt beérni a fehérvári őrkanonoksággal s néhány kevés értékü igérettel.

Most hogy Augsburgba jövet reménye volt királyával több izben találkozhatni, azzal kecsegtette magát, hogy talán sikerülni fog őt rábeszélni óhajainak teljesítésére.

Egy alkalommal, midőn az isteni tisztelet végeztével a templomból kijöttek, sietett Ferdinandhoz csatlakozni, s hivatkozván gyakori biztositásaira és igéreteire alázattal fölkérte, hogy részesitse őt most azon kegyben, melynek teljesitését Esztergomban megtagadta tőle. — A király, válaszában újolag biztositá váltózhatatlan jóindulatáról, de egyuttal tudatá vele, hogy kérését jelenlegi helyzetében nem teljesitheti. — Legyen azonban egészen nyugodt és bizzék benne a jövőben is; mihelyt teheti, fog róla gondoskodni, még pedig úgy, hogy nem lesz oka megbánni a várakozást.

Kezdte most már belátni Oláh, hogy nem lehet készpénz gyanánt fogadni minden fejedelmi igéretet, sőt talán ezeket a legkevésbé. — De ha nem érte is czélját, talán ép úgy mint úrnője Mária, az itt tartózkodás több

más tekintetből mégis emlékezetessé vált előtte; ide nyulnak vissza Rotterdámi Erazmushoz való viszonyának első szálai, itt érintkezett vele első izben — levél utján.

Erazmus a férjétvesztett özvegy magyar királynénak, mintegy vigasztaló olvasmányul, egy „vidua christiana" czimű kis könyvet irt, s azt akkor juttatta kezéhez, midőn itt Augsburgban időzött. Mária értékes aranykehelylyel jutalmazá meg a tudós gyengéd figyelmét, s néhány sorban biztositván őt jóindulatáról, köszönetet mondott neki a nyújtott vigaszért.

Oláh sietett megragadni a kinálkozó alkalmat, fölkeresni a nagy hirű irót ismeretlen létére levelével, s tudtára adni azon megnyugvást, melyet úrnője az ő könyvének olvasásából meritett, valamint a kegyet, melyben a királyné előtt áll. Áttérve levelében a környezet személyiségeire, a maga részéről élénk szavakban ad kifejezést legőszintébb csodálatának, melylyel iránta, kinek lelkét csak munkái után ismeri, már régtől fogva viseltetik, s néhány udvarias szólam után felszólitja, hogy jőjön közéjük, hol a vallásnak és közügynek nagy szolgálatokat tehetne. — A tudós, rövid válaszában — gyengélkedő egészségi állapotával és elfoglaltsággal mentvén magát, — örömmel biztositja őt rokonszenves jó indulatáról s a készségről, melylyel őt is barátjai közé fogadta.[1]

Erazmusnak sok jóakaró embere volt Mária környezetében és ha hihetünk Henckel János szavainak, úgy maga a királyné is teljesen osztozott azon csodálatos enthuziazmusban, melylyel korabeliei munkáit minden felé olvasták, s a szentiráshoz irt magyarázatait előbb német, később pedig az eredeti latin nyelven naponkint szokta forgatni.[2]

Csak természetesnek kell találnunk ily viszonyok között Oláhnak kivánságát közelebbről ismerni tanulni azon embert, kit az egekig magasztaltak előtte s akinek

[1] U. ott. p. 70.

[2] Történelmi Tár 1885. évf. 354. l.

rendkivüli szellemi tehetségei iránt, ő maga is régóta a legnagyobb csodálattal viseltetett.

Most, hogy az első lépés már meg volt téve azon czélból, hogy vele közelebbi érintkezésbe lépjen, annál kevésbé akart tervével fölhagyni, minél könnyebbé vált neki a további eljárás a tudós szives és jóindulatot lehelő levele által.

Szeptember 21-én már ajándékot küld neki — egy kanalat és villát, azon kéréssel, hogy fogadja tőle e csekélységet, mely által legalább étkezés közben lesz reá emlékeztetve, szivesen. — A mellékelt levélben pedig biztositja őt, hogy mentegetődzései levelének rövidsége miatt teljesen fölöslegesek, miután e rövid sorokból is ép oly jól esik neki megtudni barátságos jóindulatát, mint ha ivekre terjedő levélből értette volna meg ugyanezt. Végül azon igéretet teszi neki, hogy oda fog törekedni, miszerint ne legyen oka soha megbánni, hogy vele baráti viszonyba lépett, s szorgalmasan rajta leend, hogy a királyné kegyeit számára, amennyire csak tőle függ, továbbra is biztositsa.

Erazmus október 7-én köszönte meg neki a küldött ajándék-tárgyakat, s a sok dicséret között, melylyel új barátját elárasztá, oly nyilatkozatokat tett, melyek lehetségessé teszik nekünk megmagyarázni, miért kapott ő oly mohón az alkalmon, a királyné titkárának vonzalmát kinyerni, illetőleg biztositani.

Levelének első soraiban keserű panaszra fakad korának emberei ellen, kiknek szivéből nem csak kihülni látszik a szeretet s az emberies gondolkozásmód, hanem a kikből e tulajdonok már valóban ki is vesztek, még pedig gyökerestől. „Volt néhány jó barátom, ezek saját szavai, a kiket oly odaadóknak tarték, hogy ha a körülmények úgy kivánták volna, saját életük veszélyeztetésével is készek lettek, volna javamat előmozdítani, most pedig oly elkeseredett ellenségeimmé váltak, mintha csak emberek is megszüntek volna lenni. — Semmi sem tartja őket vissza attól, hogy nekem ártsanak; sem a multra

való visszaemlékezés, sem a tett igéretek és fogadások, sem pedig az érdem vagy más nemesebb érzelem. — Ez teszi a hozzám ragaszkodók vonzalmát még becsesebbé előttem s ez indit arra, hogy az ujakat, ha ugyan találkoznak ilyenek, örömmel öleljem szivemre."

Ezeket előre bocsátván, biztositja Oláht soha nem változó ragaszkodása és nagyrabecsüléséről. Szabadjon azonban — irja folytatólagosan, mind kettőnk szerencséje feletti örömömnek kifejezést adni; téged illetőleg, hogy a fejedelmi nők legjobbjának körében tartózkodhatol, s ami engem illet, hogy ily igaz baráttal birok annak környezetében, aki oly nagy befolyással rendelkezik s akinek jóakaratát kinyerni s azt mindvégig megtartani, leghőbb kivánságom. — Hogy ennek elérésében mennyire segitségemre lehet egy olyan jóakaróm, aki vele naponkint többször érintkezik, már nem egyszer volt alkalmam tapasztalni. És ha igaz a régi közmondás: „simile simili amicum esse," nem kétlem, hogy jeles lelki és szellemi tulajdonaid miatt téged kiválóan kedvel. Afelől is tájékozva vagyok, mily befolyásnak örvend ő fivérei Károly császár és Ferdinand király előtt, a kiknek pártfogását, ha nélkülöznöm kellene, nem tudom, hogy birnék oly rettenetes dolgokat elviselni, melyek naponkint érnek. — Eddig, kétséget sem szenved, mindazt megnyertem tőlük, amit csak ily hőn szeretett fejedelmektől várhattam, hátra van még — s ezzel fejezi be levelét: „ut gratiarum auspiciis pulcherrimum hoc certamen inter nos decertemus, in quo quo majore contentione nitamur, hoc erit firmior amborum amicitia."[1]

Kettőt tudunk meg e levélből.

Az egyik, hogy Erazmus az özvegy királyné pártfogásától várta a két fejedelmi testvér további támogatását és védelmét, mindazon támadások ellen, melyeknek ez idő tájt a világ minden része felé ki volt téve hirdetett tanai miatt, s emellett talán még némi pénzsegélyt.

A másik, mire az idézett sorokból következtethetünk

[1] Codex epist. p. 90.

pedig az, hogy Oláh barátsága csakis annyiban birt előtte értékkel, sőt némi fontossággal, mivel általa remélte magát a királyné kegyeibe még inkább behizeleghetni. Nagyon hihető ugyanis, hogy a királyné környezetéhez tartozó, vagy az itt uralkodó viszonyokat közelebbről ismerő barátai értesitették őt arról, hogy a magyar titkár úrnője előtt nagy bizalomnak és befolyásnak örvend, a mit nagyon előnyösen érvényesithetne érdekében, ha az akarat nem hiányoznék benne ezt megtenni. Miért ne ragadta volna meg tehát a különben is számitó Erazmus a kedvező alkalmat, megnyerni a magyar főpapot saját czéljainak és ügyeinek, s a részéről tapasztalt csodálatot lehetőleg jól kiaknázni?

E föltevés mellett szól mindazon émelygős hangon elmondott dicséret, melylyel ő Oláht, úgyszólván, minden egyes levelében elhalmozá, úgyszintén hathatós befolyásának folytonos hangsúlyozása is. — Ezen állitás erejét nem gyöngitheti meg az az ellenvetés sem, hogy Oláh állása nem volt valami tág hatáskörű, sőt ellenkezőleg nagyon csekély fontossággal birt az udvar előtt. Azt megengedjük, hogy nagyon jelentéktelen volt a titkári állás azon magas méltóságokhoz viszonyitva, melyek reá a jövőben várakoztak; de nem szabad figyelmen kivül hagynunk, hogy az igénytelen titkár teljes mértékben birta úrnője bizalmát, s hogy ép ez okból a királyné igen gyakran nemcsak szolgálatával, hanem tanácsával is élt. Elég ennek bizonyitására azon számtalan igéretre és rábeszélésre utalnunk, melylyel őt rábirni igyekezett, hogy a messze külföldre is kövesse. — Oly dolgok ezek, mikről nem szabad megfeledkeznünk, ha a királynéhoz való viszonyát kellően mérlegelni akarjuk. S ha erre tekintettel leszünk, nem fog előttünk hihetetlennek látszani azon állitás, hogy az európai hirű tudós, kivel koronás főkóhajtottak ismeretséget kötni, s kit a legrendkivülibb odaadással, sőt mondhatnók rajongással tisztelt kora, az igénytelen titoknok barátságától és közbenjárásától várta érdekeinek előmozditását.

Ezalatt összegyültek Augsburgban a birodalmi rendek, hogy a vallási béke visszaállitását czélzó nagyfontosságú tanácskozásokat megkezdjék.

Akik ismerték a protestáns rendek ragaszkodását az elfogadott ujitásokhoz, sokat e gyüléstől nem várhattak. Aki pedig telve a legszebb reményekkel jelent meg a tanácskozás szinhelyén, az is csakhamar kiábrándulva látta, hogyha az egyenetlenség kitörését a császár jelenléte megakadályozza is, a hitujitáshoz szitók makacsságán hajótörést fog szenvedni minden jóakaratú kiegyezési kisérlet.

A hat hónapig elhuzódó tanácskozások eredménye november 20-án délután 4 órakor lett, a császár s az egyházi és világi országnagyok jelenlétében, ünnepélyesen kihirdetve.

A vallási viszályra vonatkozólag az határoztatott, hogy a császár az egyházzal jövő év april hó 15-éig kinem békülő protestánsokat, kik szorosan ragaszkodtak a Melanchton tollából kikerült „Augustana confessio“ hitczikkelyeihez, minden hatalmában álló eszközzel kényszeriteni fogja a wormsi rendelet megtartására.

Ezzel befejezte müködését a nagyfontosságúnak igérkező augsburgi birodalmi gyülés, anélkül, hogy a czél, melyért egybe hivatott, elérhető lett volna, vagy csak egy lépéssel is közeledett volna egymáshoz a két viszálykodó párt.

Hogy mit végeztek e tanácskozásokban mást — irja Oláh még október 1-én egyik barátjának, — mint hogy a viszály és egyenetlenség tüzét még jobban felszitották, nem tudnám megmondani. Félek, hogy Németországot oly tűz fogja nemsokára lángba boritani, a melyet nem lehet majd egy könnyen elfojtani. Igaz, hogy a fejedelmek közül kevesen kedveznek Luther tanainak, ámde annál nagyobb számban ragaszkodik ehhez a köznép, s oly buzgalommal, hogy okvetlenül ellenségének fogná azt tekinteni, aki őt e tanoktól elvonni igyekeznék. Nem várhatunk tehát egyebet a jövőtől a kedélyek ily nagy mértékben

való izgatottságában, mint Németország békéjét megsemmisüléssel fenyegető zavarokat.[1]

Károly császár és Ferdinand a gyülés feloszlása után Speierbe utazták, innen pedig Achenba, az utóbbinak római királylyá való koronáztatására.

Velük egy napon, november 24-én hagyta el Augsburgot Mária királyné is, kiséretében Oláhval, kinek lelkét az itt töltött néhány hó alatt a remény és csalódás érzeteinek folytonosan váltakozó hullámzása, az ujonnan szőtt ismeretségek és barátságok, s a látottak ujdonsága nem szünő izgatottságban tartá.

Most boszankodva távozott, miután az augsburgi vendéglősök kapzsisága pénzéből nagy részben kifosztá.

III.

Károly császár a haldokló Margit, Németalföld kormányzónőjének utódjául nővérét Mária királynét szemelvén ki, határozatát közli vele még az augsburgi találkozás alkalmával. A királyné azonban kivált kezdetben, a legcsekélyebb hajlandóságot sem mutatott elfogadni a terhes megbizást, s a sok mentség között, melyek segitségével menekülni óhajtott a nem óhajtott megtiszteltetéstől, szivdobogásból eredő gyakori betegeskedése mellett felhozta ama gyanusitgatásokat is, melyekben vallási orthodoxiája a közel multban részesült.

A császár 1531. január 3-án kelt, s Kölnből hozzá intézett levelében sorban megczáfolá az általa felhozott okokat s a vallási tisztaságot illetőleg megjegyzé, hogy „ha ezirán a legkisebb gyanuja lenne, nemcsak nem tenné le kezébe Németalföld kormányát, hanem azt sem tudja, képes volna-e őt tovább testvérileg szeretni. — Csupán azt az egyet kivánja tőle, hogy mostani udvari tisztjeit, kivált azokat, kik az uj tanok iránti hajlammal gyanusittattak, hagyja Németországban, miután a belgák úgy sem szeretik az idegeneket azok körül, kik őket kormányozzák.[2]

[1] U. ott. p. 85.

[2] Magyar Sion 1864. 106. l.

A császár rábeszélései utóvégre is legyőzték ellenkezését Máriának, s miután Kölnben találkoztak egymással, junius hóban, 1531-ben mindketten megérkeztek Brüszelbe, a németalföldi tartományok fővárosába.

Kipihenvén a hosszú út fáradalmait, julius 6-án Mária, a császár s a belga főrendek jelenlétében ünnepélyesen átvette az ország kormányzását.

Midőn a királyné visszatért termeibe, az őt elkisérő Oláh szerencsekivánatait fejezé ki előtte, azon óhajtásának adva kifejezést, hogy tegye a Mindenható a gondjaira bizott népre nézve kormányzását szerencséssé és boldoggá. Hozzá adta azonban, hogy ha Magyarországban a béke teljesen helyre áll, a királynénak meg kell még egyszer látogatni a bérczes hazát; mire a királyné „amen," az az „úgy legyen"-nel válaszolt.

Emlékezhetünk rá, hogy Oláh már azon levélben, melyet első alkalommal irt Erazmushoz fölemliti, mily örömet okozna neki visszatérése. Most midőn Brüsselben, Lövenben s az ország egyéb városaiban közelebbi ismeretségbe lépett azon tudós férfiakkal, kik részint Erazmus iskolájához tartozának, részint pedig vele, mint a löveni akadémia igazgatójával barátságos viszonyban állottak, sokszor szóba jött közöttük beszélgetés közben a tudós neve s nem egyszer gondoltak arra, hogy jó lenne őt ismét körükben láthatni. Az ily beszélgetések adhatták Oláhnak azon gondolatot, hogy a dolgot Erazmus előtt komolyan megpenditse. A gondolatot elhatározás követte s 1532. február hó 12-éről keltezett levelében már egész hosszasan és tüzetesen ir erről.

Csodálkozom, úgymond, hogy külföldön jól tudod magad érezni. Mások kézzel-lábbal azon vannak, hogy ott éljék le napjaikat, a hol születtek és neveltettek, s hogy szerzett hirnevükkel hazájuk dicsőségét emeljék; te pedig, hogy őszintén szóljak, ép ellenkezően jársz el. Igaz ugyan, hogy jeles tulajdonaid most is oly mértékben válnak dicsőségére szülőföldednek, mintha egész életeden át honn tartózkodtál volna; mégis panaszkodni látszik, hogy

jelenléteddel is nem emeled fényét. Azt nem akarom tagadni, hogy távolléted eléggé kimagyarázható a veled történtekből, de miután a legnagyobb akadályok immár megszüntek, nem tudom helyeselni, hogy még tovább is a külföldön tartózkodol, már csak amiatt sem, hogy felséges úrnőmben, mint észlelni alkalmam volt, oly jóindulatú pártfogóval birsz.

A vallási viszályok többé kevésbé lecsendesültek már, s a császár minden további intézkedést a királynéra bizott. Ha tehát el tudnád magad határozni a visszatérésre, ezt sok tekintetben megkönnyiteném számodra, amint eddig sem mulasztottam el egy alkalmat sem, hogy ügyeiden az udvarnál valamit lenditsek. Még a sz. Ferencz rendiek s Dominikánusoktól sem kell tartanod, hisz a magasabb körök pártfogása meg fog tudni őrizni ezek lármájától, s részben jóakaróid, részben pedig személyes jelenléted megóvandnak szemtelenkedéseiktől.[1]

Csakhogy Erazmust a felsorolt okok nem tudták meggyőzni a hazajövetel könnyü voltáról. Sokkal élénkebben emlékezett vissza még mindig a nagyfoku ingerültségre, melylyel személyét és munkáit hazájában megtámadák, mint hogy oly könnyen ellehetett volna vele hitetni, hogy a királyné hallgatásra tudná birni a szerzeteseket, mikor ezt még Károly császárnak sem sikerült elérni Spanyolországban. — Már pedig tudta, hogy a Németalföldeken mily nagy befolyásnak örvendenek ezen ellenségei; sőt meg volt győződve róla, hogy személyes jelenléte a helyett, hogy elhallgattatná, csak még jobban felingerelné őket. Szemei előtt lebegett ezen kivül a sorbonni, antverpeni theologiai fakultásoknak s a brundusi érseknek felette kimondott kárhoztató itélete, s több más hasonló körülmény.

Végleg azonban nem adta föl a tervet, s első sorban azért nem, mivel a szeles, hüvös freiburgi éghajlat káros hatással volt egészségére. Bizonyitja ezt azon körül-

[1] Codex epist. 197. p.

mény, hogy tudakozódott, mennyiért lehetne egy nem rég vett házon túladnia, s hogy a 105 forintot, ennyi lett volna körülbelül vesztesége, szivesen feláldozta volna, ha más nem állott volna útjában visszatérésének. Hosszas fontolgatás után végre abban állapodott meg, hogy a 32. év Husvétje körül egyik megbizottját azon feladattal fogja Brüsselbe küldeni, hogy igyekezzék őt lehetőleg hiven tudósitani, mily fogadtatás várna hazájában rá, ha visszatérne. Addig is, mig ez iránt tisztába jön, fölkérte Oláht, hogy a királyné párfogását iparkodjék ügyének minél jobban megnyerni.[1]

Alig olvasta el Oláh e levelet, már megtette a kellő lépéseket. Előadta a királynénak s a császár brabanti kanczellárjának, hogy Erazmus örömest visszatérne hazájába, ha biztositva érezné magát egynémely ellenségeinek támadása ellen; s tudatá velük azon körülményt is, hoyy jelen tartózkodási helyén sokat kell szenvednie a hüvös éghajlat kártékony befolyásától, s egyszersmind fölkéri őket, hogy legyenek segitségére a tudós visszajövetelének kieszközlésében. — Úgy a királyné, mint az érsekkanczellár megigérték közreműködésüket, de mielőtt bele avatkozott volna ez utóbbi a dologba, tudni akarta, vajjon megfogna-e Erazmus elégedni a császár kegyéből eddig élvezett évijárulékkal ezentúl is, vagy pedig többet kiván az eddiginél. Még e kérdésre határozott választ nem kapott, nem akarta a visszatérés ügyét a császár előtt szóba hozni.

Eközben Oláh újból elővette összes rábeszélő tehetségét, s minden követ megmozditott, hogy az Erazmus által felhozott nehézségeket úgy tüntesse föl, mint egyáltaljában nem-, vagy nem azon mértékben létezőket, mint ő azt a távolban maga elé képzelé.

Mindenek előtt afelől sietett az aggódót megnyugtatni, hogy ha nem akar, nem kellend neki az udvari élet fáradságai és mozgalmaiban részt venni, hanem hazájának bármely tetszésszerint választandó helyén nyugalomban

[1] Codex epst. p. 202

fogja élvezhetni nyugdiját, mely pontosan fog neki mindenkor kézbesíttetni. A borhiányát illetőleg, mert Erazmus azt is felhozta egy alkalommal, hogy Belgiumban nélkülözni lenne kénytelen az egészségének oly jót tevő borokat, biztositja őt, hogy itt is ép ugy élvezheti a burgundit, mint Freiburgban, sőt még a burgundinál épen nem rosszabb magyar borok is rendelkezésére fognak állani, mit a királyné hajón hozatott Magyarországból, s a mit a béke megszilárdultával minden évben szándékozik hozatni.

A szerzetesek lármájára vonatkozólag pedig azt válaszolá, hogy ezek teljesen akkor sem fognak elhallgatni, ha soha sem térend is vissza hazájába, s hogy az emberek rosszakaratú megszólásait másoknak sem sikerül mindig kikerülni, erre tehát nagy súlyt ne fektessen.

Mindenek fölött azonban azt sürgeté, hogy a félénk habozás helyett szilárdan határozza el magát a hazajövetelre, mert ezzel indokolá a siettetést, még ő határozottan nem nyilatkozik, a királynétól sem lehet kivánni, hogy lépéseket tegyen érdekében.

Mig igy minden módon oda hatni törekedett, hogy Erazmus visszatérését lehetővé tegye, s őt erre rá birja, egy más ügyet is el kelle intéznie, mi neki nem csekély boszúságot szerzett. Jelentéktelen ugyan az egész, de mert bizonyos tekintetben összefüggésben van Erazmussal is, jónak látom fölemliteni.

Már régebben, még a 31-év folyamán pártfogásába ajánlott Erazmus egy Levinus nevü tehetséges, s a klaszszikai tudományokban jártas fiatal embert, ki nem közönséges szellemi tehetségekkel volt ugyan a Gondviseléstől megáldva, de könnyelmü élete folytán teljesen tönkre jutott. Ki volt ez, mily kapcsok füzték őt hozzá, nem tudom, mert erre nézve hiányzanak a fölvilágositó adatok. Annyi tény, hogy hat évvel ezelőtt még körében tartózkodott, s most oly élénk érdeklődéssel viselteték iránta, hogy nem volt úgyszólván levél, melyben őt Oláh figyelmébe és védelmébe ne ajánlotta volna, ki szerzett

is részére az udvarnál foglalkozást naponkénti nyolcz garas fizetéssel.

A királyné, mióta a kormányt átvevé, szokásba vette időközönkint meglátogatni, a gondjaira bizott tartomány egyes nevezetesebb városait. — Ily utazgatás közt töltött 1532 közepe táján is néhány hónapot Oláh kiséretében, ki viszont az emlitett Levinust vivé magával, hogy egynémely teendőiben segitségére legyen. Gentbe érve mindketten egy Clana Antal nevü polgár házában vettek szállást, kinek unokájával, egy 17-18 év körüli fiatal csinos leánynyal Levinus az itt töltött három hét alatt szerelmi viszonyt szőtt.

Oláh, ki erről egyik szolgálatot tevő cselédje csacskasága folytán értesült, nem látta szükségesnek a háziak figyelmét fölhivni a fiatalok közeledésére azt gondolván, hogy ha komoly a viszony — a fiatalok maguk nem fogják elhallgatni, ha pedig nem az, igy nem érdemes fölemliteni. Hogy nem csalódott, megmutatta a következmény.

Közvetlen az elutazás előtt egyszer csak elő áll Levinus, és fölkéri őt, hogy kérje meg számára a leány kezét, minthogy ő el van tökélve őt nőül venni. Nem használt Oláh rábeszélése semmit, nem a házas-élet ellen irányuló érvelés, nem boszankodása. Nem maradt tehát más hátra, mint magára vállalni az ügy elintézését, s teljesiteni a tüzes szerelmes kivánságát.

Tiz nap mulva hozta meg Brüsselbe, hová időközben visszatértek, a leány mostoha atyja a választ, kijelentvén Oláhnak, hogy a rokonság az ő kedveért, kész nőül adni Levinusnak a hajadont.

A körültekintő Oláh tanácsára a mostoha apával Levinus is elutazott kedvesének szülővárosába, kivált azon czélból, hogy jövendőbelije hozománya iránt tisztába jöhessen. Mielőtt azonban utnak bocsátotta védenczét, szigorúan lelkére köté, hogy semmit elhamarkodva ne tegyen, s magát mielőtt a hozományt illetőleg a szükségesek felől tájékozva nem lesz, könnyelmüen le ne kösse. Sőt, hogy még jobban meg legyen óva a csalódástól, kö-

telességévé tevé, hogy mielőtt az elhatározó lépést megtenné térjen vissza Brüsselbe, s adja elő neki és Erazmusnak a dolgok miben létét, hogy igy ők neki jó tanácscsal szolgálhassanak.

Azonban mindezen jó tanácsok kárba vesztek. A könnyelmű fiatal ember azon meglepő hirrel érkezett néhány nap mulva vissza, hogy nem csak ünnepélyesen eljegyzé magának a leányt, hanem már az esküvő napját is kitüzték, még pedig elég közelre.

Oláh boszúsan hallgatta végig az oktalan szerelmes beszédét, ki mással, mint szenvedélyes vonzalmával menteni nem tudá elhamarkodva tett lépését, s nevetségesnek találta, hogy évi 18 dukáttal, ennyi volt mit a leány hozománykép kapott, akarja feleségét és önmagát fenntartani. Jól van, adá végül válaszul a hallottakra, tégy úgy, amint neked tetszik, s viseld következményeit tettednek; én többé felelős semmiért sem vagyok.[1] — A menyegzőre, mely a kitüzött időben csakugyan meg lett tartva, természetesen ő is meg lett hiva úgy Levinus, mint a menyasszony rokonai által, de nem ment el, több mindenféle okkal mentvén ki elmaradását. De hogy őket némileg kárpótolja, mint tréfásan megjegyzi, küldött maga helyett egy jókedvű tánczost.

Ezalatt lassan, de folytonosan mult az idő. A tegnap szorgalmasan megszülte mindig a maga gyermekét, s az újszülött ma, kit bölcsőjeül a bibor-piros hajnal üdvözölt, s ki egyaránt meghozta az emberiség számára a reményt és csalódást, az örömet és fájdalmat, alig néhány órai élet után, szintén mint halott hagyta el a világot, hogy helyet adjon saját magzatának.

Az elsárguló falevél is átélte még az őszt s azután lehullott, hogy megtermékenyítse a talajt, mely törzsének tápot ad. Az őszt követte a tél fagyasztó hidege, s a fehér lepellel boritott természet nyugalomra tért, hogy új erővel üdvözölhesse az életdús tavaszt.

[1] U. o. 225. etc.

Erazmus is átélte már az életkorát, elhányta reményeinek legszebb virágait, s most midőn közel látta magát a minden dicsőség és élet végső határához — a sirhoz, feléledt lelkében a vágy ujra látni a régelhagyott haza virányait. Sokáig vivódott bensejében, míg az elhatározást megérlelé, de végre .győzött, s a hosszas habozás után közölheté brüsseli ismerőseivel, hogy otthon — a haza édes földjén szeretne végnapjaiban megpihenni.

Zajt azonban nem akart ütni utazásával, s azon volt, hogy lehetőleg titokban tartassék a nép előtt, kinek haragjától még mindig rettegett. Hogy pedig a freiburgiak előtt természetesnek tünjék fel távozása, s a találgatásokat megakadályozza, azt óhajtá, hogy a királyné vagy a császári kanczellár szólitsák fel őt külön levélben a visszatérésre. De mivel egyrészt gyengélkedő egészségi állapota miatt, másrészt más könnyen érthető okokból lehető fénynyel és kényelemmel ohajtott volna hazájába visszautazni, arrá is fölkérte Oláht, eszközölje ki, hogy azon tiz évi járulék fejében, mi az utóbbi időben nem lett neki kifizetve, legalább egy évre eső járandóságát megkapja, a fölmerülő tetemes költség fedezésére.

Mária mindezen kivánságokról értesitve lett Oláh által, s bár a mi saját személyét illeté, ő ugyan szivesen látta volna a hirneves embert udvarában, mindazáltal nem akart egész függetlenül eljárni, hanem jónak látta a császár véleményét kikérni. A válasz Oláh és a kanczellár buzgólkodásai folytán, kik fölkérték a császári udvarban élő ismerőseiket Erazmus ügyének előmozditására, körülbelül három év mulva érkezett vissza, még pedig a tudós sorsa iránt érdeklődők legnagyobb örömére, kedvező hangon irva. Mert Károly császár nemcsak beleegyezett Erazmus visszatérésébe, hanem az eddigi évi segély fizetését is biztositá számára.

Mi sem akadályozá most már a királynét, hogy a tudóst személyesen visszahivja. Ime a levél, mit hozzá e czélból intézett: „Mennyi érdemet szereztél a kereszténység és szent vallásunk körül, jeles tulajdonaíd, kitünő

képzettséged és tudományod által, eléggé bizonyitják tekintélyes számban megjelent munkáid. Ez okból mi is nem csekély mérvben viseltetünk irántad és tehetségeid iránt jó indulattal, annál is inkább, mert úgy leveleid s könyveidből, mint kedves titkárunk és tanácsnokunkhoz, Oláh Miklós fehérvári őrkanonokhoz intézett soraidból tudjuk, hogy mindig különös tisztelet és odaadással viseltettél irántunk. Amiért is óhajtanók, hogy hozzánk hazádba visszatérj, hogy igy jobban igénybe vehessük szolgálataidat. Azért kérünk és buzditunk, hogy csak jöjj közénk. Azon összeg, melyet a császár ő felsége a mi szeretett testvérünk és urunk számodra már rég kijelölt, itt is ki fog évenkint neked szolgáltatni, s hogy ez hiány nélkül történjék, mi fogunk róla személyesen gondoskodni, úgy szintén más bajaidban is segélyedre leszünk, ne hogy valami hiányt kelljen szenvedned. Személyed megvédése teljes gondunkat fogja képezni, hogy igy érdemeid és erényeidnek megfelelő mértékben élvezhesd kegyünket és jóakaratunkat. Ismételten kérünk, hogy késedelem nélkül kelj útra; minél előbb itt léssz, annál nagyobb örömet szerzesz nekünk, s a császár ő felsége is szivesen fogja ezt látni.[1]

E sorokhoz csatolá Oláh, még a kanczellár és saját leveleit, valamint azon 300 forintra rúgó összeget, mit a királyné utiköltség czimén Erazmusnak elküldeni rendelt; Levinust pedig megbizá, hogy juttassa mindezt kezébe, ellátván még egynémely szóbeli utasitással is, miket levélre bizni nem tartott tanácsosnak.

Erazmus az 1533. év augusztus havában már teljesen fel volt készülve az útra. Becsomagolta butorait, könyveit, kibérelt egy hajót, felfogadta a hajósokat s várta a kedvező időpontot, hogy útját megkezdje. Egészsége azonban oly elővigyázatot igényelt, hogy el volt határozva inkább tavaszra halasztani útját, mint kedvezőtlen időjárással elhagyni Freiburgot. Sőt miután az ősz mindinkább

[1] U. o. p. 379.

közeledett, s még mindig nem akart beállni a kedvező idő változás augusztus végén, már végleg lemondott a reményről, hogy ez év folyamán viszontláthassa brüsseli ismerőseit. Tavaszig pedig oly sok mindenféle történhetett, hogy jónak vélte már ekkor intézkedni a kézhez vett utazási költség visszaküldése iránt, nehogy áhitozni látszassék ily csekély pénzösszeg után.

A 33 évet tehát még mindig Freiburgban volt kénytelen tölteni, még pedig karácsony óta súlyos betegen. Nehogy az utolsó pillanat váratlanul találja, megirta végrendeletét, s gondoskodott, hogy nyomdába kerüljön egy régebbi munkája, melyet a halálra való előkészületről irt volt. A többit az örök bölcseségű Istenre bizta, azon reménynyel kecsegtetvén magát, hogy ha nem is teljesen, legalább jó részben visszanyeri egészségét, s april havában viszontlátandja hazáját.

Ez időtájban történt körülbelül, hogy Antwerpenben Hilleni Mihály nyomdájában megjelent egy munka, mely Erazmus személyét és iratait roppant szenvedélyes hangon támadta meg. Okot erre még Colloquiáiban adott, midőn a többi között azt mondotta a sz. Ferencz rendi szerzetesek felől, hogy babonásságukban azt hiszik, hogy ha szerzetesi öltönyükben temetik el őket, megmenekülnek a pokol és a tisztitóhely lángjaitól. Herborn Miklós tartományfőnök védelmébe vette rendtársait ezen ráfogás ellen, s szenvedélyes korában épen nem szokatlan hangon és modorban megtámadta a szerzőt. Elnevezte őt eretneknek, Pilátus katonájának, hazug ócsárlónak stb. a ki többet ártott az egyháznak, mint Luther, Zvingli s a többi vallásújitó együttvéve.

Erazmus hirét vevén a könyv megjelenésének, azonnal fölkérte Oláht s az érsek kanczellárt, hogy tegyenek valamit érdekében, s a közbéke kedveért is igyekezzenek az udvarnál odahatni, hogy az ily munkák megjelenése megakadályoztassék.

Oláh, mint mindig úgy most is egész készséggel emelt szót érdekében a királyné előtt, és csakhamar sike-

rült neki egy rendeletet kieszközölni, mely szerint meghagyatott az antwerpeni őrgrófnak, hogy a Herborn Miklós-féle munka, és jövőre minden hasonló tartalmú könyv kinyomatását vagy áruba bocsátását megtiltsa és megakadályozza annál is inkább, mivel Károly császár szigorú rendeletben tiltotta meg a birodalom nyomdászainak az ily vita iratoknak előzetes censura nélküli közzétételét.

Az aggódó beteg megnyugodott egy kissé, midőn ez intézkedések tudomására jöttek, s uj bizalommal tekintett a jövőbe. Csakhogy az isteni Gondviselés mást határozott; elmult az 1534. év is, és ő még mindig nem látta viszont hazáját. A következő év folyamán átköltözött ismét Bazelba, s itt érte őt utol a halál 1536. julius hó 12-ikén.[1]

Sokat élt, de nem úgy, amint kellett volna; sokat tett és munkált, de ebből nagyon kevés szerez neki az utókor igazságos itélőszéke előtt dicsőséget. Elvitázhatatlan érdeme, hogy a tudomány világitó fáklyáját a forró délről átvivé Európa északon fekvő tartományaiba, de a hatás, melyet korára gyakorolt, egyenlő mértékben volt nagyszerű és romboló. A rendkivüli szellemi tehetséggel megáldott embert csodáljuk, de elitéljük, mint a szabadgondolkozás rosz uton járó bajnokát. Katholikusok és nem katholikusok egyaránt kimondják felőle, hogy „a tizenhatodik század Voltaireja, a tiszta értelem kiváló hőse volt, a kiben megtestesült a lázadás szelleme.“[2]

A hír, hogy Erazmus nincs többé az élők között, hogy átköltözött az örökkévalóság honába, mielőtt az annyira óhajtott visszatérés megtörténhetett volna, leverőleg hatott Oláhnak amúgy is érzékeny kedélyére. Majdnem őt éven át munkált kitartóan azon, hogy őt személyesen megismerhesse, sohasem szünő kedvvel háritván el a terve elé gördülő akadályokat, s most azt kell látnia, hogy mindez sikertelen volt.

[1] Fleury: XXXVII. p. 321.

[2] Symonds: A renaissance Olaszországban. II. 320 l.

Midőn belga ismerősei koruk szokásának megfelelően költemények adtak által kifejezést azon veszteségnek, mely halála által a tudományos világot érte, ő sem állhatta meg, hogy néhány epitaphiumot ne szerkesszen. Majd összegyüjtvén több ily elegikus versezetet, azokat saját költségén Lövenben kinyomatta, mintegy emlékére azon viszonynak, mely őt a meghalthoz füzé.

Most hogy közelebbről ismerni tanultuk azon helyzetet, melyben egymáshoz e két nevezetes ember állott, önkénytelenül fölmerül a kérdés: mily természetüek voltak azon szálak, melyek őket egymáshoz füzék? Mert kell, hogy viszásnak tünjék fel előttünk, hogy ők, kik az elvek és nézetek oly óriási különbözetei által választattak el egymástól, hogy egyikük „a magyar katholikus egyház megtartója“ a másik pedig „a tizenhatodik század Voltaireja“ nevet vivta ki szereplésével magának, hogy mondom ők leveleikben a baráti szeretettől áradozó kifejezésekkel halmozzák el egymást.

Igaz ugyan, hogy a személyes ismeretség hiánya már előzetesen kizárja azt, hogy őket a szó szoros értelmében jó barátoknak tartsuk, hacsak nem akarjuk őket holmi romantikus hajlamokkal felruházni, azt sem hihetjük, hogy pusztán a congenialitás vonzalma volt szülőanyja egymás iránt tanusitott jó indulatuknak. De ha sem az egyik, sem a másik nem tehető fel, miben találjuk meg alapját egymáshoz való ragaszkodásuknak? Mert utóvégre is kellett valaminek létezni, a mi eljárásukat vezérlé s tetteiket indokolttá tevé.

A mi Erazmust illeti, az ő részéről könnyebb a dolognak végére járni. Reá azon körülmény, hogy Oláh Miklóssal szorosabb összeköttetésbe lépett, semmiféle árnyt nem vet. Sőt ha tekintettel vagyunk arra, hogy neki czélja volt a hitbuzgó Károly császár és Ferdinánd király pártfogását a szintén hithű Mária királyné közvetitése által elnyerni, csak előnyösnek találhatjuk reá nézve a kitünően katholikus egyházi férfiú barátságos jó indulatát. Másként vagyunk azonban Oláhval. Ha mi őt ragasz-

kodni látjuk oly emberhez, aki az előtte legszentebbet — az egyedül igaz vallást, a katholikus egyházat, egész életén át makacs következetességgel tette gúnyolódásai tárgyává; ha látjuk, mily készséggel és buzgósággal járt el érdekében, mily nagyon szerette volna őt maga mellett látni: okvetlenül kétségbe kell vonnunk, hogy ő oly jellem volt, kinek minden tettét a vallási meggyőződés intézi.

Már pedig e tekintetben sokkal kétségbe vonhatatlanabb bizonyitékokat nyújt egész élete, mintsem hogy hajlandók lehetnének őt levonni azon magaslatról, melyre az egyháztörténelem helyezi. Nem marad tehát számunkra más hátra, mint kitérvén a lélektani nehézségek elől, oly valamiben keresni a dolog nyitját, ami mig egyrészről megfejthetővé teszi eljárását, addig másrészről nem jő ütközésbe egyéniségének legkimagaslóbb tulajdonával.

Őt csak egy indithatá a lépésre, hogy magát Erazmussal közvetlen összeköttetésbe helyezze: rendkivüli szellemi tehetségei iránt táplált őszinte csodálata. Naponkint oly emberek társaságában forgott, kik a tudós nevét a leghatártalanabb lelkesedéssel emlegették; mi természetesebb, minthogy az ily nyilatkozatok felkölték benne a kivánságot, személyesen ismerni az istenitett embert?

Egész bátran használhatjuk e jelzőt, mert csakugyan istenités volt, a mit iránta tanusitottak. A klasszikai tanulmányok folytán föllelkesült ifjuság, mondja a már többször idézett Janssen, magánkivül volt elragadtatásában és Erazmust szentnek tekintette. Te egymagad — kiált fel a humanista Nesen Vilmos — osztogathatod a halhatatlanságot! Mások, mint Eobanus Hessus, Justus Jonás, Schalbe Gáspár stb. zarándoklásokat rendeztek lakására, mint ez utóbbi irja sok ragályos betegség által megfertőzött vidéken keresztül, hogy a földkerekség egyetlen drága gyöngét meglátogathassák. Eobanus fáradságos utját, melynek egyedüli jutalma rövid társalgás volt, mint életének legszebb eseményét számos hexameterben énekelte meg.

Mutián, a fiatalabb humanistáknak maga is jelentékeny szerepet vivő vezére pedig úgy nyilatkozott, hogy Erazmus meghaladja az emberi tehetségeket; vallásosan, buzgón tisztelendő, mint maga az Istenség. — Ha útra kelt, útja diadalmenethez volt hasonló és sok helyt úgy fogadták, mint bármely fejedelmet. Küldöttségek jelentek meg nála, beszédeket tartottak, feliratokat nyujtottak át neki sokszor becses ajándék kiséretében. Maga a higgadt Zaius Ulrik németország legkiválóbb jogásza is annyira engedte magát elbüvöltetni képességei és ékes latinsága által, hogy Németország összes tudósai közt elsőnek nyilvánitotta őt.[1]

Nem azt akarjuk ezzel mondani, hogy Oláh is a genius ezen őrült tisztelői közé tartozott, ettől megóvta őt józan izlése és gondolkozásmódja; de ilyen emberek között élvén teljesen nem vonhatta ki magát azon szellem uralma alól, mely általános befolyásnak örvendett a kor gondolkozásmódjában. Körülbelül oly helyzetben volt, mint a ki mellett a tüznek lobogó lángjai csapnak fel; nem teheté, hogy ne érezze a tüzoszlop égető hevét, s kénytelen volt beszívni az izzó légkör melegét, mely izgulttá tevé vérét és képzelő erejét. Az izetlenségig azonban soha sem tévedt, s bár találkozunk leveleiben ily mondásokkal: „téged korod tudományos emberei közt méltán megillet az elsőség,“ vagy — „megtisztelő barátságod oly örömet okoz szivemnek, hogy nincs az a kincs, amellyel fölcserélném,“ ezekben inkább kora szokásainak hódolt, mely megszokta erősebb adagban is élvezhetőnek találni a dicséret füszerét, s nem is oly mértékben, mintha az olvasó lelkében képesek volnának undort kelteni udvariaskodásai.

Midőn pedig azt tapasztalá, hogy a tudományok ünnepelt fejedelme nemcsak szivesen fogadja közeledését, de a tanusitott érdeklődésnek kiváló fontosságot is tulajdonit, s a legmegtisztelőbb szavakban kéri befolyásának

[1] Janssen i. m. II. 22 l.

az ő érdekében való latba vetését; a hiuságának nagy mérvben hizelgő gondolat, hogy ily nevezetes ember benne helyezi bizalmát, hogy tőle várja óhajainak teljesülését: csak sarkalá őt annak kimutatására, hogy nem ismerte félre, midőn reá számitott. Mutatja ezt azon levele is, melyet 1533. junius 12-én irt Brüsselből az egri püspöknek. Erazmus érdekében, — mondja ebben önérzetes büszkeséggel, — minden tőlem telhetőt elkövetek. És ő is, mint gyakori leveleiből tudom, a legjobb indulattal viseltetik irányomban. Azon vagyok, hogy a királyné közelébe hozzam, s ez részben már sikerült is. Teljesen megbizik bennem, s rajta leszek, hogy ne csalatkozzék. Nagyon szeretném, ha minél több ily egyéniség lenne úrnőm közelében; gondoskodni fogok tehát, hogy közénk jöjjön, ha csak valami rosz szellem vagy egészségi állapota nem rontja el tervem.[1]

Azt azonban már nem vagyok hajlandó teljesen elhinni, hogy ő csak a királyné kedveért szerette volna Erazmust a Németalföldeken látni. Ez is lehetett egy ok, kétséget sem szenved. De nem valószinű, hogy ő is ne vágyódott volna a személyes ismeretség után, még pedig azon utógondolattal, hogy talán lehetne őt befolyásolni annyira, hogy a katholikus egyház és vallás ügyének érdekében egyet-mást megtegyen. Emellett szól úgy vallásosságtól áthatott egyénisége, mint azon első levele, melyet Erazmushoz intézett. Nagyon óhajtanánk már látni — olvassuk ebben, — mert nagy szükség lenne itéletedre azon vitákban, melyek itt sok lélek örök üdvének kárával folynak. Reméljük, hogy meg fogsz jelenni közöttünk, ha barátaid felhivásának nem lennél is hajlandó engedni, legalább a közjó érdekében.

Ismeretes lévén előttünk a felfogás, melylyel Erazmus a hittani tételeket s az egyház fogalmát mérlegelé, talán különösnek tetszhetik fel, hogy mi mégis ily vérmes reményeket tulajdonitunk Oláhnak. — De ne tévesz-

[1] Codex epist, p 378.

szük szem elől, hogy ő Erazmust közelebbről egyáltalában nem ismeré, csupán mások nyilatkozatai és saját levelei által itélhetett jelleme és gondolkozásmódja felől; sőt azon nyilatkozatát is, mely szerint ő csak könyvei után, melyeket naponkint szokott olvasgatni, ismeri Erazmus lelkét, inkább vagyok hajlandó bóknak tekinteni, mint valóságnak. Mert ha ismerte volna Erazmust a maga valódiságában, — a mint kellett volna ismernie, ha müveit csakugyan tanulmányozá, — úgy lehetetlen, hogy tévutra engedte volna magát vezettetni a tudósnak hangzatos szólamai által, melyek nem voltak mások, mint minden alapot nélkülöző üres szavak, a jámbor vallásosság mezébe burkolva.

Hogy pedig valóban tévútra lett vezetve, azt nem nehéz bebizonyitani.

Erazmus valahányszor csak szóba hozta a németalföldi szerzetesrendeknek ellene táplált ellenségeskedését, mindannyiszor úgy tünteté fel őket, mintha támadásaiknak egyedüli oka az lett volna, hogy ő kárhoztatva a babonaságot, kimutatni igyekezett, miben áll a valódi jámborság. Az egyetemi fakultásoknak s más theologusoknak, müvei fölött kimondott kárhoztató itéletét pedig részint roszakarat, részint tudatlanságnak tulajdonitá.

Más alkalommal ismét azon gyülöletről szólott, melyet iránta a hitujitók táplálnak, s mintegy szemrehányólag mondja, hogy ebből is láthatják a katholikus fejedelmek és theologusok, micsoda érdekközösség áll közöttük fenn.

Csak egy-két munkáját kellett volna felütnie Oláhnak s láthatta volna, hogy az őszinte igazságnak nagyon hijával vannak a nagyrabecsült tudós levelei. S hogy ő mindennek daczára hitelt adott e roszakaratú ferditéseknek, mutatja a modor, melyben Erazmus ellenségei ellen kikel egyik válaszában. Ne adj semmit, — biztatja, — az ily szószátyár, szemérmet nem ismerő bohóczok szavaira és irataira. Hisz jobban ártanak maguknak, mint neked az ily lealacsonyitó szavakkal, s a jók megvetését nem

reád, hanem önmagukra háritják. Most már tudom azt is, hogy itthon a szerzeteseknek józanabb része melletted van; csak a tudatlanabbak, akik alig olvastak valamit munkáidból, hanem inkább csak mások hamis elbeszélései után ismerik könyveidet, és nincs más erényük a képmutatás babonáin kivül, azok lármáznak ellened stb.[1]

Ily módon látjuk kimutatva azon állitás alaposságát, hogy Oláh tévedésben volt mindvégig Erazmus egyéniségét illetőleg, s hogy jobbnak tartá őt, mint valóban volt, s ép azért, mivel nem ismeré, megtett érdekében mindent, a mi csak hatalmában állott.

És ezek után nem lesz többé nehéz felelni a kérdésre: miként történhetett, hogy „a magyar katholikus egyház megtartója“ s a „tizenhatodik század Voltaireja“ egymással barátságos viszonyban állottak.

Kollányi Ferencz.

AZ ÉRSEKI KÉPTÁR LEIRÁSA.

(Harmadik folytatás.)

II. Termely.

Bevégezzük az olasz festők bemutatását, és pedig azokkal, kiknek művei a második termelyben vannak felállitva. Minden nép és minden kornak vannak bizonyos nézetei az életben és művészetben. Ezen belső érzetek befolynak a külalakra, s okozzák a művészet jellemét; ezen jellemet stilnek (modor) mondják. Ezen képek mind a renaissance modorhoz (1500 óta) tartoznak. — Phidias Olympi Zeus-ról mondották, hogy aki anélkül halt volna el, hogy ne látta volna, nem mondható boldognak; — ezt némi részben a következő madonna képekre mondhatjuk, melyek örök érvényü remekművek; egynémelyik

[1] Codex epist. p. 476.

látása, mézet csepegtet a szívbe, sőt emlékök is búoszlató tünemény. Bizonyára boldogok az esztergomiak, hogy ezeket mindennap láthatják.

*109. Andrea del Sarto. (Vanucchi, 1488, † 1530. Florenczben). 143 cent. Madonna a kis Jézussal. Másolata a hires eredetinek, mely a Florenczi tribunának remeke, s melyet sok éven át első Máriaképnek tartottam, mert ami sz. Mária a földön volt, anya és szűz, ami most az égben, a mennynek királynéja, az mind csodálatosan összeolvadva egyesül e képen. Most azonban, talán itt is felülmulja egynémelyik. De a Szűz arcza s a gyönyörüen mosolygó kis Jézus leszegszik a nézőt. Ez utóbbi gyermekies kellemének megragadása igen kedves és eredeti. Mesterkéletlen természetesség, s a jellemzetes utáni törekvés teszik nevezetessé a festőt. Számos műve rézbe van metszve. — Itt nagyon sok a hideg szin. (Igy nevezik a kék, zöld szineket; meg ellenben a sárga, piros szinek melegek).

**68. Jacopo Palma il vecchio. (Szül. 1480. † Velenczében 1548.) Szűz Mária, ölében a kis Jézussal. Alul sz. Katalin ki Jézustól gyűrűt kap. Jelvénye az örök szeretetnek. Környezik sz. Ágoston és Jeromos. Fa 68 cent. Kezdetben Bellinit utánozta, később önálló lett, ezen korból való e kép, mely gyöngye a Bertinelli gyüjteménynek. Rendkivüli gonddal festett, kiváltképen szépek a nők s gyermekek arczai. Itt is Szűz Mária merő kellem, de tükröződik rajta sorsa, öröme, boldogsága. Szelidebb szemek még le nem néztek a földre, édesebb mosolyt még nem látott az emberiség. Katalin ártatlan bizalommal tekint a kis Jézusra, kinek édes gyermeki arcza van. Szinezete világos sárga, mely szintén sokszorozza a megragadó kép hatását. Számos müve rézmetszetből ismeretes.

**65. Giovanni Bellini; közönségesen Gianbellini. (1426—1501.) Zacharias fiát sz. Jánost a sz. család elé vezeti. Fa 32 cent. m. 72 széles. A természet utánzója, s Tizian tanára; az ó velenczei iskola feje. Gyönyörű szinezés, nemes állás, élet és eredetiség a kifejezésben, nem-

különben remek rajz által nevezetes festő. Ezen tulajdonságai mind nyilatkoznak e képen. Nyiló mosolylyal tekint gyermekére, bűbájos ártatlanság dereng arczán. Édesdeden csatolja magához a nézőt; nem lehet elválni tőle. Csupa igazság. Bűvös szinezet tekintetében első a gyüjteményben.

**34. Raphael iskolája. Körkép, fa alapon. Tárgya; Szűz Mária, ki könyvet tart kezében, s a kis Jézus felé hajlik. Jelen korban már az is nevezetes dolog, ha valamely kép R. műhelyéből került ki, melyre ő ügyelt, de tanitványai festették. Egy igazi Rafaelképnek, ha csak oly nagy mint a tenyerem, száz ezer a kikiáltási ára. (Ha mégis áruba bocsáttatik). Ennélfogva ezen szép szűz Mária nagy kincset képvisel. Az arczon anyai szivesség s rafaeli szépség honol. Eredetije a muszka Eremitageban van. Külsőleg a della Sediá-hoz hasonlit.

**85. Raphael ifjukori műve. Madonna és szent Domonkos, ki a gyermek Jézusnak könyvet nyujt. Fa, 11 cent. — Habár távol áll Rafael nagy műveitől, itt végtelen becse van, mert hol Rafaeltól van kép, eo ipso nevezetes képtár. Erről ugyan vitáznak a műértők, a Bertinelli hagyomány Rafaelnak tulajdonitja. Valamely képtár dicsőségét már az is teszi, ha disputábilis rafaelja van. Ifju korában festette, azért különbözik remekeitől. (Rafael szül. 1483. Urbinóban, † 1520. Rómában.) Képeinek számát 1225-re teszik, melyek most az egész világon elszórva, gondosan őriztetnek. Első festő minden idők mesterei közt. Mint Madonna festő, Murillóval osztja meg elsőségét, mert mig Rafael a b. szűz Mária anyai szépségét, boldogságát festette, Murillo menyei tisztaságát, égbe tartozását, Istenhez való közelségét érzékitette meg.

98. Crivelli. Madonna 63 cent. Rajta van a már ismertetett hires festő kezevonása. Önálló individualis jellemzés. A régészek nagyon sokra becsülik. Mi más képekre hagyjuk a lelkesedést. Bennünket a szépség bilincsel le, a műértőket pedig valamely ritkán megragadott indulat, érzés, helyzet, arczvonás s ebből következtetnek a

kép értékére. (Helyesen a maguk szempontjából.) A régészek pedig az ó mesterek ecsetvonását, némelykor rosz szokását keresik, egyes századok modorára vadásznak. Innét történik, hogy kik csupán a szép élvezetére vállalkoznak, nem mindig egy uton járnak a műértőkkel vagy régészekkel. Sit venia verbo. I beg your pardon Arundel — Society!

55. Alessandro Botticelli — Felipepi (1446—1515). Madonna, ölében a kis Jézussal, mellette két angyal. Ijedékeny arczok, de azért elevenség van a képen. Régészek figyelmét el nem kerüli.

342. Ismeretlen. A szent család. 76 cent. Szűz Mária boldogságba mélyedve nézi a kis Jézust, ki sz. János ölelésére tárja ki karjait. A kedves földi anya eszménye valósitva van.

106. Leonardo da Vinci után. 63 cent. magas. Szűz Mária a gyermek Jézussal. (1452 Florencz mellett, Vinci kastélyban † 1519.) Első festők egyike, a florenczi iskola feje; aki az emberi lélekben lakó motivumok legtöbbjét megfigyelte, és elhagyva a typikus vagy arczkép rajzt, eszményi valóságot ábrázolt. Ezt valamelyik tanitványa másolta, rajta van a müvész szokásos ecsetvonása.

70 Cima di Conegliano (1460. † 1525.) Szűz Mária az alvó Jézussal. Fa 62 cent. Szűz Mária arczán az imádkozó jámborság meghatóan ábrázoltatik.

100. Filippo Lippi (1412—1469). Madonna a gyermek Jézussal. Fa 61 cent. A kis Jézus ijedős arcz, de jellemzetes kifejezése van, szintugy a bold. Szüznek. Hire miatt. Egyébiránt a festő kalandor volt; kalandjai miatt Spoletóban megmérgezték. Képein gyakran puha érzékiség jelentkezik. Sokat festett s nem egyszer a művészből mesterember lett.

**64. Tizian da Vecelli (1477—1576.) Madonna a gyermek Jézussal és sz. Jánossal. Fa 49 centimeter. — Sokat festett, azért Olaszország sok magán gyüjteményében is vannak művei. Hire is nagy, mert az emberi dolgokat, a földi valóságokat, tájképeket kitünően festette. A jelen

képen is sz. Mária gondoskodása, hogy a kis Jézus a báránykával játszhassék, nemes müvészettel ragyog az arczon. De mint Máriafestő nem nagyon hóditott, mert nincs képeiben semmi égies, ami az Isten közelségét sejtetné a nézővel. Ugyanis élete nagyobb részében pogány istennőket festett, gondolatai nem birtak egészen áthevülni, hogy képes leendett a legtisztább Szüzet szemünk elé állitani. Még azt sem tudta ábrázolni, hogy sz. Mária ami anyánk, hát még, hogy Isten anyja!? Első arczkép festő a világon, a valóságot jól adta elő, coloritja is fönséges, de égbe szárnyalása a képzelem által, nem sikerült. Tagbaszakadt olasz leányt festett, Velencze környékbeli szépséget ábrázolt, aki nemcsak áhitatos érzetekre gerjeszt. Azért Grigoletti, a basilika képének festője vonakodott Tiziant utánozni, (mert Kopácsy kivánta, hogy a velenczei Tizián madonnát másolja.) Egyetmást megtartott belőle, de saját felfogását követte, s jól tette, mert sokkal fönségesebb, mint a parancsolt minta.

69. Pellegrino da Modena. (1500—1525.) Raphael tanitványa. A szent Szűz, a gyermek Krisztussal, ki édes anyja térdein lovagol; mellette sz. Erzsébet és sz. János, ki imádja az Üdvözitőt. Fa, 68 cent. Rafaeli szinezet, de egyéb szépség nincs Rafaeltől.

*63 Correggio modorában, Madonna a gyermek Jézussal. Fa, 31 cent. Legérdekesb rajta sz. Mária, nemesen szép arcza megragad. Szent János, a háttérben jóízüen alszik. Correggio († 1534-ben.) elsők egyike s a kellem, kedvesség, öröm festője. Mondják róla, hogy amint egyszer Rafael képét meglátta, felkiáltott: anche io son pittore! (Én is festő vagyok.) A legnehezebb helyzetekbe is bátran belefogott, s ebbeli törekvése néha pajkosságba megy. A szinharmonia teremtőjének mondják, a világosság aesthetikus elrendezésében is első.

*117. Carlo Dolci után. A fájdalmas anyai szép másolata a remek eredetinek. 90 cent. magas. A fájdalom nemes kifejezése ül a sz. Mária arczán, a sirástól meg-

dagadt ajkak, megtört szemfény tanuskodnak nagy fájdalmáról.

108. Andrea del Verocchio. (1412—1488.) Madonna a kis Jézussal. Szűz Mária arczán az ártatlan komolyság, érdekes közvetlenséggel ábrázoltatik. A kis Jézus elmélyedt a kereszt nézésébe. Szent János pedig nem tudja, mire vélni ezt az elmélyedést.

*113. Lodovico Caracci. (1555 Bolognában —1619.) Charitas, anyai szeretet. 184 cent. Egy nő, ki tejével táplálja kisdedeit. Caracci Velenczében képezte magát, azért Tizian és Tintoretto szinezete van e képen is, (átvonuló pir.) Ezen jellege néha kellemetlen. Müvei rézmetszetekből is ismeretesek; maga is értette a rézmetszés művészetét. Számos üdemész képet is készitett (al fresco, imagines udo pictae.) Az anyai szeretet egész fönségében tárul elénk; az anya feje eszményi szépség.

*488. Ugyanaz. Urunk a keresztfán. 162 cent. A haldokló Üdvözitő arcza fönséges, valóban Istenemberé, tudniillik aki egészen meg nem hal, mert Istensége vele marad.

*87. Fra Sebastiano il Piombo. (1485. Velenczében, — † 1547.) Jézus ostoroztatása. Réz, 58 cent. Az ostorozó katona mintegy érzi az ostorcsapást, de mégis üt, mert parancsolják. Urunk lehajlik, a fájdalom súlya alatt. Bellinit utánozta, ami szinezetben látszik, mely néha büvös bájos, Michelangelo mellett dolgozott Rómában. Főleg arczképei miatt hires, sőt elsőrendű. Családi neve: Luciani.

112. Guido Reni. (1575—1647.) Állitólag. Egy lány és koszorus halálfő. Hire miatt. Alatta 111 sz. alak szent Sebestyén (159 cent.) vértanusága. Az első olasz festők közt foglal helyet, a bolognai festő iskola feje. Sok pénzt szerzett, de eljátszta. Érzéke volt a szépség, formakellem iránt, de kevés benne a természetesség. A szinek széthangzata feltünő. Egyébiránt müveinek nincs állandó jelleme; azért a két kép czimszerűségében lehet, nem kételkedni.

*110. Annibale Caracci. (1560. Bolognában. — 1609.)

A holt Jézus, mellette imádkozó angyal. Fa, 18 centm. Urunk teste, szabatos rajz által, az angyal a figyelmező tiszteletteljes arcz által, mely finoman van előállitva, érdemel méltánylást. Utánozta Veronese Pált. Rajzolt Rafaelnél is jobban, de nincs élet, kellem képeiben. Kezdetben szabó volt, legény korában tünt fel müvészi hajlama.

115. Annibale Caracci. (1560—1609) Szent Ferencz elragadtatása. 121 cent. Művészek végett.

348. Giovanni Tiepolo. (1693—1770.) Urunk születése. 57 cent. Az ajándékot hozó pásztorok, s az örvendező angyal szép, természetes pose által tünnek fel, és ezek szépségein elmélázva, nem vesszük észre sz. József kezének rajzi hibáját.

114. Girolamo da Treviso. († 1544.) Szt. család. (170 cent.) Szűz Mária kedves fiatal anyácska, ki minden boldogságát szent Fiában találja, s kinek vidámságát fokozni okozván, virágot szakit neki. Kedves családi jelenet.

**102. Giacomo dello Ponte Bassano. (1510—1592.) Velenczében. Jézus az olajfák hegyén. 50 cent. Az energikus árnyék által kiemelt világosság. Üde közvetlenség; az alvó apostolok mély álma oly természetes, hogy hallani véljük hortyogásukat, és pedig zsidók hortyogását. — Ugyanoly szép a 103. szám; hol Jézus meggyógyitja az inaszakadtat. Előkelő festői egyénisége itt is nyilatkozik. Kincset képeznek a gyüjteményekben.

79. Camillo Procaccini. (1546—1626.) Jézus a phariseusak közt. 49 cent. A zsidók pompás typikus arczok, megrohanják Urunkat azt kérdve, kell-e adót fizetni?

Legtöbb universal genie került ki Olaszországból. Picus de Mirandula vitázott, de omni re scibili; Aquinas az ujkor Aristotelese; Mezzofanti bibornok 50 nyelven beszélt, azért Byron szerint vajmi alkalmas tolmács lett volna a babyloni torony épitésénél; s ezek közt florenczíek, róluk mondotta VIII. Bonifácz: „ti vagytok az ötödik elem, florenczíek kormányozzák a világot.“ — Ugyanez áll a művészekre nézve is. Rafael festő és épitész, Michel-

angelo festő, szobrász, épitész, költő, bölcsész. Leonardo da Vinci festő, szobrász, mérnök, vegyész, mathematikus, azonkivül jelesen tánczolt is. Ezen egyetemes lángész nyilatkozik a képek különféleségénél, mert mig a hollandi festészet, például a csendéletben termelt nagyokat, az olasz mindenben excellál, s nincs irány a festészetben, mely Olaszországban nem birna előkelő képviselőkkel. Az erő, szelid, lágy indulat, harag és kétségbeesés, mind hatalmas vonásokkal ábrázolvák. — Ezokon hálásak lehetünk az érseki képtár alapitója iránt, hogy a Bertinilli képgyüjteményt hazánknak megszerezte.

III. Termely.

Ezen osztálylyal hamar elkészülünk. Amugyis Göthe azt mondotta, hogy a művészet arra való, hogy nézzük, gyönyörködjünk benne, de ne beszéljünk felőle. Sokat ugy sem szólunk róluk, mert hiszen e termely nevezetességét tájképek teszik, s ezek iránt nem táplálunk lelkesedést. Csakis a historicumot illetőleg akarjuk tájékoztatni az olvasót.

**394. Ruysdal. (1640. Holland.—† 1681.) A harlemiek büszkesége. Eszményi tájkép; a világ leghiresebb tájfestőinek egyike; költői lelkület s a vadregényes vidékek iránti előszeretet nyilatkozik benne. Hangulatteljes kép. Igy nevezik 1) a mű azon tulajdonságát, mely szerint az érzetet, indulatot, melyet gerjeszteni akar a nézőben, többféle eszközzel s biztosan végrehajtja. 2) Tájképeknél időt is jelez, például: tavaszi hangulat, reggeli, déli hangulat (mikor a napfény erős).

435. 436. Bergchem Miklós. (1624. Harlem. — † 1683.) Állatfestő, a táj mellékes, legtöbb gondot forditott pásztori jelenetekre. Drágán fizették valaha, de most is.

148. Ismeretlen. Jézus holtteste a keresztről levétetik. Szürke kép, 108 cent. Hűség, elevenség jellemzik. (Párja a 140. számúnak, mely sz. Lőrincz kinjait ábrázolja.)

161. Van Hemessen. (XV. század.) Jézus viszi ke-

resztjét. Fa, 111 cent. A csúfolodó zsidók iszonyu arczok. Hire miatt emlitjük, mert festője nevezetes képiró volt.

*358. Elzhaimer Ádám. (1574—1620.) A jelen képet márványra festette, ép azért felette érdekes. Tárgya a szent család utazása az egyptomi sivatagon. Jobbra-balra magas sziklák emelkednek, melyek alatt ül szűz Mária, ölében a kisded Jézussal. József pedig a sziklából csörgedező pataknál itatja szamarát. A viz nem festés, hanem a művész oly ügyesen festett, hogy a viz gyönyörű kék színét, lapis lazulival helyettesíti. Háttérben gyönyörű tájkép, a magasból két angyal repül Jézus szolgálatára. A szingazdagság által pompás kép lett a márványból.

349. Ismeretlen. (98 cent.) Eszményi tájkép szép romok, számos néppel. A romokat festő művész, vagy zülledt ember (declassé) szivesen időz e széditő romoknál. A kép némi viszfénye, azon érzeteknek, melyeket Caracalla fürdői széditő romjainak látásán éreztem. Sokkal jobban érezzük nyomorunkat, semhogy romokban gyönyört lelhetnénk, de láttávola elragad.

122. Ismeretlen. Eszményi nagy tájkép. Jelenet Odysseából. 145 cent.

138. Ugyanaz. Eszményi tájkép, római sz. liget hegyes, erdős részletekkel. Közepén augur áldozatot mutat be. (145 cent.) Rendkivül szép távlat, szabatos arányok, elegans állások, üde természetesség becsessé teszik a képet. Déli hangulat, melyben a szinek symphoniája kellemes rengéseket okoz a néző kedélyében.

*134. Bramer Lipót. (1590—1661.) Fülöp diákon megkereszteli Kandaces királyné főtisztjét. Fa, 76 cent. Összhangzó szinezet, elevenség, jelenet-hűség jellemzik.

450. Szoldatics. Madonna a kis Jézussal, környezik Ker. sz. János és ev. János. Góth szárnyoltár, állványon. Finom, gyöngéd arczok, jámborságot, kellemet lehelnek, főleg a betett ajtón levő angyali köszöntés ábrázolatán.

IV. Termely.

A IV. termely a képtár legszebb darabjait birja. Am a Tribuna Florenczben, a salon carré Párisban, a Salon de Isabella Madridban, az itt a IV. termely, kicsiben; mert ezen képektől is megittasodnak az érzékkel biró látogatók. Első: Szűz Mária a kis Jézussal, **Ittenbach Ferenczől. (Szül. 1813. meghalt 1880-ban.) Aranyos fa alapon, száma 187. Egy meter magas. Szűz Mária karjaiban tartja a kis Jézust, szeretettel szoritja kebléhez; ártatlan kedély égi kéj, végtelen boldogság ömlik el valóján, s hogy boldogságát ne háboritsa a külvilág, szemei félig csukottak. E tekintetben versenyez Correggio-val, aki a lesütött szemű arczokba is tudott oly érzelmeket festeni, mintha égfelé lennének emelve. A szempillák fátyola, az égi titok kellemét adja nekik. Murillotól vette az átszellemült tisztaságot (voporoso.) Rafaeltól az édes anyai érzelmek forró kifejezését. Önmagától a bámulatos ügyességet, melylyel az édes anyjára hasonlatos kis Jézus arczán, meglátszik, hogy ezen szemek mögött más eszmevilág honol, látja a jövőt, olvas a mult századokban s nagy rendeltetése van. Ez valóban az Isten fia, édes anyja ölén! Ez maga az imádság szinekben, élő prédikáczió szemekben. E kép legtöbb nézőt csal magához, s kielégiti mindnyáját, mert szűz Mária gyönyörű arcza, kifejezi azt, hogy ő Isten és ember anyja! Nincs ez arczon földi érzet, emberi vágyakodás, muló érdeklődés, vagy világi félelem; mindez megszünt, mert ami benne földi volt, az az Istenanyaság által megdicsőült, megszentesült.

333. **Ittenbach. Ker. sz. János a pusztában. Arany alap, 90 cent. magas. Sz. János, ha nem is szigoru, de az önmegtagadásban megkeményedetett arcz, melyen a merevség nélküli komolyság visszatükrözi a vezeklést, melyet prédikált és gyakorolt. A pusztai szigoru élet kérget vonhatott erkölcseire, mert elszántan harczolt minden elpuhulás ellen, de miután Jézust látta, a szeretet Istenének volt előfutára, a kegyesség jóság indulatai vonulnak el

arczán. E képen a festési technika is nagyszerű; amit a francziák követelnek habilété d'execution dans les petits sujets, itt végrehajtatott, mert minden virágleivél vagy bogár a legtökéletesb kivitelben részesült; azért ez oly remekmű, mely mig a régiek gondolatdús eszményi szépségeit birja, az ujkor anyagi haladását, a technikai kivitelt teljes fénynyel hordja magán. Impasto a neve azon festési modornak, mikor a festék egész halmokat képez; itt nyoma sincs, mert oly finom, hogy a kép nem is látszik festéknek, hanem valódi természetnek, hol a lepkék repülnek, a tücskök énekelnek, a csigabigák mászkálnak. Ha huszszor láttuk a képet; mindig találunk rajta valamit, amit épen most megleltünk s amit megfigyelni kell, sőt megbámulni.

207. **Szűz Mária, a kis Jézussal, Deger Ernőtől.[1] A kis Jézus kiterjesztett karokkal, mintegy az emberiséget ölelni akarja. Az expansiv szeretet egyszerű, megragadó kifejezése. Az anya és gyermekének arcza csupa kegyességet, szeretetet lehel s bizalmat kelt a szemlélőben. Az egélyes élet, a vallásos ihlet érzik e képen. Ilyen volt szűz Mária az életben. Plato mondotta: „a szép az igazság fénye;“ egészen ráillik. Minden szép rajta s elöntvék alakjai a földön tulemelkedő bájjal. Ami szép és nagyszerű támadhat valamely emberi teremtményen, az mind átváltozáson ment keresztül, földöntuli lett, ami szent, az szentebb lett, ami fönséges az magasztosabb, azaz mennyei lett. Csak az alapvonalak maradtak meg az emberi létből, egyébkint pedig megdicsőült az örökkévalóság visszfénye által. Azt mondják a művészet követi a társadalmat. (L'art suit la societé, dont il est un expression.) Ha ez igaz, akkor társadalmunk még sem oly elv-

[1] Deger Ernő szül. 1809. évben, meghalt 1885 jan. 27. Schadow tanitványa. A harminczas években kezdte művészpályáját, s nemsokára, mint elsőrendű művész emlitetett Európában; mert alkotásaiban szellemi bensőség, üde átlátszó világosság uralkodik. Feje a düsseldorfi iskolának. A német vallásos müvészetben kimagasló alak. Utolsó müve, Dante Divina Comaediájának (Purg. 29.) egy jelenete Dankó praelatus birtokában van.

telen, még sem oly anyagias, mint látszik, mert ez a kép a tiszta hit, a vallásos érzet hő kifejezése. Aki a képpel emlékezetében megy ki a teremből, nem veszi észre Esztergom csunya kövezetét, egyenetlen utczáit s azok poros voltát, mert a szépség impressioi az eszmények realitásai elfoglalják valóját. Valaha ezen képekre hasonlót fognak mondani a mutogatók, mint mikor Sevillában belép a látogató a Murillo-terembe: Miran senores las glorias d'Ittenbach, Deger! Mert ezek hire soha sem szünik meg. Ugy tudjuk, hogy e két festőt hazánkban csak Esztergom képviseli.

214. Rieser Mihály. Madonna, a kis Jézus. 168 cent. Szűz Mária hosszukás arcza szelid majestást lehel, a kis Jézus arczán a jövő századok visszhangja van kifejezve. Az eszme és alak kellemes egyensúlyban ringanak. Nincs Mária arczán földi érzet, emberi vágyakodás, muló érdeklődés vagy világi félelem; mindez megszünt, mert a mi benne földi volt, megdicsőült, a test is mintegy átszellemesült.

*210. Blaas Károly. Madonna térdelő helyzetben, ölében a kis Jézus; földön térdel szent János. (1841-ben festette Rómában. 104 cent.) A kis Jézus Bellini szépség. A szép vidék Rafael utánzása. Remek-mű.

*213. Ismeretlen. Mária a kis Jézussal szikla mellett ül; angyal virágokat nyujt a gyermek Jézusnak, háttérben egy másik angyal szamarat legeltet. 67 cent. Szűz Mária, mintha Simeon jóslatával volna elfoglalva, szomoruságra hangolja a nézőt. Az angyal arczán, a gyermeki szolgálati készség van megragadva, s ügyesen előállitva.

**189. Dobjasovszky Ferencz.[1] (1818—1867.) Mária mennybevitele. A győri székesegyház főoltárának képe kicsinyben. Készitette 1866. Magassága 199 cent. Bécsi festő, Führich és Kuppelvieser hires tanitványa. A következő négy képe kiváló helyet foglal a gyüjteményben.

[1] Életét megirta Dankó József prælatus, 1868-ban. Ugyan ő rajzolta azon festett üvegű ablak mintáit, melyet Ő Emja a bécsi fogadalmi templom számára csináltatott, s mely balra a hajóban látható.

Első szűz Mária, kinek arcza az eszményi szépség valósitása; aki már is az ég titkaiba tekint s azokba elmerülve látszik. E kép látása oly jól esik, hogy magunk szeretnénk lenni, hogy ne zavarjon a látogatók zsibongása, hogy egészen az édes élvezeteknek adhassuk át magunkat. Érezzük a lángész jelenlétét. Egyszerű s mégis oly szép. Felhőkön ül, alakja természetes, és fölséges, teli vonzó kellemmel. Arcza szép, szüzies, tisztes emberi minden szolgai typus nélkül.

186. Dobjasovszky Ferencz. Mária a gyermek Jézussal felhők közt. Mellette sz. Katalin, sz. Ferencz, alant éneklő angyalok. Magassága másfél méter.

**188. Dobjasovszky Ferencz. Árpádházi szent Erzsébetet a vadászatról hazatérő férje meglepi, amint a szegények számára alamizsnát visz, s köténye tartalma rózsákká változik. Magassága 197 cent. Sz. Erzsébet fejedelmi alak, a a többi személy oly elegáns állásokban van elhelyezve, hogy akár Rembrandt sem festette különben.

209. Dobjasovszky Ferencz. Római pásztorfiú, az alkonyati „Ave Mária" idejében. Ezt nem csillagozzuk meg, mert a leáldozó napfényt bibora oly ragyogva, de élethíven van ábrázolva, hogy a belépőnek rögtön feltünik, s első látszatra tulzásnak látszik, pedig nem egyéb, mint a természet utánzása, csakhogy Olaszországban, hol sokkal erősebben szinez a nap. Egyébiránt Dobjasovszky szinpompája általános elismerést nyert, mondják is róla: Gazdag a palette-ja. (Palette gömbölyű vékony fadarab, melyen tartja festékét a művész; valamely kép szingazdagságát így szokás kifejezni. A Medici család, mint a művészet pártolói, czimeröknek választottak a palette-t, rajtafekvő ecsettel.)

**190. Szoldatics Ferencz, Rómában lakó festő hazánkfia. A három király imádása. Festette Rómában, 1868. Magassága 214 cent. Eredeti felfogás, szép elhelyezés, finom ecsetkezelés. Sz. Mária arcza eszményi szépség, ép ugy a többi, tagjaikon szinte látjuk az érverést,

oly élethű az incarnat. Méltán elnevezték magyar Angelico-nak, (Fra Giovani da Fiesole, dömés festő, vagy il beato. Legtöbbet lakott Florenczben, hol a San Marco kolostorban számos falfestménye (al fresco) van; meghalt Rómában 1454.) Mert valamint Angelico mély vallásossága, a képeken tündöklik, ugy hazánkfia képein ez vagyon kiváltképen feltüntetve. Kellem, formai szépség, finom égi arczok, a ruhafodrok szép elrendezése, a szinek összhangja teszik előnyeit. A szentek arczain a túlvilági boldogságot legjobban tudja előállitani. Ismételhetjük, a mit egy olasz itész mondott: T'innamora al solo gvardarla, per la grazia somma e per la squisita finitezza, colle quali e candotta. (Elbájol a kecs és finomság által, melylyel végrehajtatott.)

*215. Szoldatics Ferencz. Madonna a gyermek Jézussal. Magassága 75 cent. A biztos boldogság, az Istenben való elmerülés érzetét fejezi ki, a festészet titkaiban honos ecset. Az igazság és szépség örök frigyet kötöttek nála. Rien n'est vrai, que le beau, rien n'est vrai sans beauté.

206. Szoldatics Ferencz. (A kép a hosszú falon van.) Aquinoi szent Tamás a feszület előtt térdelve, midőn az Üdvözitő ajkairól e szavakat hallja: „jól irtál felőlem Tamás!“ A kereszt a nápolyi dömések templomában, egy mellék oltáron őriztetik. Magassága 82 cent. A meglepetés, a csudát látó arcz, oly nemes, az érzetek, oly mélyek, hogy a kézen a rajz hibáját nem vesszük észre.

*212. Flatz Gebhart. Xaveri szent Ferencz kiteritve. Festette 1874. Magassága 235 centim. Szép, mert a halál *aesthetikája szentekben látható.* (A *hosszu falon van* elhelyezve.)

**205. Flatz Gebhart. Szent Cecilia, mellette éneklő angyalok. Festette 1875. Magassága 94 cm. A művészet áll a következőkből, inventio s a compositio tudománya, a rajz szabatossága, vagyis uralkodás a formán, a szinezet igazsága, a világosság változatos elosztása (a claire obscur elrendezése.) Végre izlés, a távlat (pittoresque) érzése és a gyakorlati tapasztalat. E képeken ez mind ér-

vényesült. Szent Cecilia a mennyei szépség typusza. A hangjegybe néző angyal igen szép.

*208. Flatz Gebhart. Sz. József, ölében tartja a kis Jézust, ki angyaltól virágokat kap, de amint a virágok közől kiemel kis keresztet, legott utána kap Jézus; szenvedési készségének ügyes fixirozása. Festette Rómában, 1841. Körkép, átmérője 80 cm.

203. Grigoletti Mihály. (1801—1871.) Bevégezetlen; az eszterg. basilika mellék oltárképének első tervezete. Sz. István szűz Máriának felajánlja a m. koronát. 83 cm.

**166. Ligeti Antal hazánkfiának a „Kelet" festőjének négy képe van a képtárban, (egymás mellett láthatók.) Jeruzsálem, Bethlehem, Názáreth, Catanea, háttérben Aetnával. (Ez utóbbi legnagyobb, mely a párizsi világtárlaton 1878. elismerést nyert.) Minthogy Ligeti világhirű festő s bűvös világitásai szinte reflectálnak a teremben, mindenkinek feltünik s élvezetet nyujtanak magyarázat nélkül. Rontanók a hatást, ha szépségeit elemeznők. Legszebb Jeruzsálem, hol egy kifáradt zarándok pihen s mozdulatlan szótlanságban élvezi az üde levegőt, hallgatja az alvásra induló természet végső moraját, mig leszáll az átlátszó éj, mely csaknem oly világos, mint a nappal. Rája illik a franczia közmondás, mely szerint a művészet c'est l'interpretation de la nature (értelmezi a természetet).

*125. Remy von Haanen. Holdvilágos est a tó partján. Sötét tájkép 73 cm. A holdfény legtökéletesb kezelése; de a szobák kivilágitása is gyönyörűen van előállitva. Az ujkori technika megkapó példánya.

124. Ugyanaz. Napkelte a helvét havasok közt. 73 cm. A nap fényével hasonló bravourral bánik, genienek minden sikerül. Egy dülékeny ól a pompás világitásban szépséget nyert.

*174. Markó Károly. (1792—1860.) Eszményi tájkép szivárványnyal. 21 cent. — A 175, 176. számu tájképeket szintén Markó festette. Markó remekmüveit minden magyar ismeri, fölösleges rájuk figyelmeztetni a látogatót.

Mosolygó szivandalitó hangulatot ébresztenek a nézőben. E képtár őrzi Markónak 200-nál több vázlatát, rajzát.

199. Wörndle Ede. A subjacoi apátság Róma mellett. 46 cent. — A 200. szám alatt ugyanő festette a Nemi tavat, nem messze Rómától. A világhirű tájkép méltó kivitelben részesült. — Még egynéhány szép tájék van itt, mint például: Brandt Keresztélytől, de én nem lelkesülök a tájékok iránt.

Ezen termelyben van két kép Fűhrichtől is, aki hires a képirók közt, de szinezete oly furcsa, hogy ennyi szépség közt nem emlithető meg. Méltán mondják róla, hogy szinezésben vak volt.

(Vége köv.)

LEVELEK AZ ORSZÁGOS KIÁLLITÁSRÓL.

(Folytatás.)

III.

Hajdanában a legelőkelőbb magyar házban szalonbutor volt a rokka vagy guzsaly. Az uradalmakkal biró gazdag vár-úrnő csakugy font és eresztette a fonalat, mint az egyszerű parasztasszony. A leányok, ahelyett hogy klaviroztak, regényeket olvastak volna, vagy erkölcsrontó szinházakban tanulták volna a finom embercsalás különféle fogásait, otthon ültek, dolgoztak a család, a ház és maguk számára. Még e századnak első negyedében is a legtöbb jó magyar ház maga állitott elő minden szükséges dolgot, amit most kényelmesen, de annál drágább pénzen vásárol a boltokban. A ház ura, a gazda versenyben dolgozott cselédjeivel, avagy legényeivel, a házi asszony, és a kisasszony pedig volt jó gazdaasszony, és a kézimunkájának épen ugy, mint a főztének sokszor messze földön hire terjedt. Most az ur naphosszat ül a kávéházban, ujságot olvas, politizál és billiárdozik; az asszony, kisasszony

pedig piperézi, kendőzi magát, konczertbe jár és betegje a női erény legveszélyesebb betegségének, — az unalomnak. Azután lent és fent romlik, bomlik minden. Ez a modern czivilizáczió fényes átka, az erkölcsi sirásó győzelme, a megaranyozott bűn uralma. Aki a mai társadalmi életben turkál, egy assa foetidát bolygat. Az igazságos Isten büntetni látszék az emberi nemet, amikor a munkát rárótta; pedig épen ebben a büntetésben rejlett áldó kegyelme. Csak most látjuk, tudjuk, érezzük milyen erő, milyen hatalom van a munkában, amikor az az ő poëtikus szinezetét teljesen elveszitette. A munka kiszoritva a család szentélyéből és rabszolgailag űzve a gyárakban, most inkább anyagi kényszer hatalma alatt van, mintsem erkölcs-nemesitő magaslaton. E sötétségben vajmi jól esik látnunk, hogy hazánkban a házi ipar még nem veszett ki egészen, hogy egy jobb érzés fentartotta ősanyáink szép hagyományát s a női kéz még nincs egészen megszentségtelenitve. Ragyogó, fényes példája ennek a magyar házi ipar pavillonja, amely izlés, gazdagság tekintetében véleményem szerint felülmulja az összes többi pavillonokat, nem számitván annak társadalom-erkölcsi jelentőségét.

Aki e csarnokba belép, elszédül tartalmának szemléténél. Itt mutatta be a világnak a magyar kéz azt, hogy mire képes. Még a legkisebb zug is ugy meg van rakva, tömve, zsufolva szebbnél szebb kézi munkákkal, hogy a látogató alig képes mozogni e tömkelegben. A padlattól a mennyezetig minden parányi hely tele van rakva, aggatva a legkülönbözőbb tárgyakkal. A legfinomabb himzések, szövetek, csipkék, szőnyegek óriási halmaza látható itt, amiknek becsét nemcsak a művészi kivitel, a rájuk forditott műgond adja meg, hanem az is, hogy e munkák nem gyárakból kerültek elő, hanem otthon dolgozó munkás kezek eredményei. Mennyi minden van itt, — pedig tudtommal egy külön csarnokot lehetett volna felállitani azokból a tárgyakból, a melyeket a tér szűke miatt el nem fogadhattak. Hiszen száznál több ládát visszaküldtek a kiállitóknak nem azért, mert a mértéket meg nem üték

tárgyai, hanem mivel a helyet kicsinyre szabták. Maga a gyüjtemény oly gazdag és változatos, hogy egy fél nap aligha lenne elégséges tüzetes megtekintésére.

Ami a házi ipar csarnokának érdekességét leginkább emeli, az annak az ethnographikus része. Mintegy tizennégy parasztszobát látunk itt felállitva egészen ugy, azon módon, a hogy Torontálban, Szepességen vagy Thoróczkón látnók. Még a népviselet és az emberfaj is fel van tüntetve a szobák itt-ott kevésbé sikerült staffageiben. Ime, legelőször is szemünkbe ötlik a békés-csabai szoba. Jómódú paraszt gazdáé lehet, mert kettő van benne erősen kifejezve, amit a magyar ember nem utolsó helyre helyez. A mennyezetig felszaladó ágy, megrakva egész sereg vánkossal, s a falak, szekrények megrakva edényekkel. A magyar pór szeret jól enni és aludni. Egy népe sincs a világnak, amely olyan kényes lenne gyomrára és fekhelyére. Látszik is a becsületes kék mundérbe öltözött atyafin, amint ott ül kényelmes székében, hogy ezuttal nincs egyéb kivánni valója. Bezzeg a mellette levő gömöri szobában már van kivánni való, — ott menyegzős népség tölti be a tért. Szinte könyörögni látszanak a bámuló publikumnak, hogy lóduljanak mihamarabb tova s engedjék már befejezni az ünnepélyt. A szepesi szobában épen delet harangoztak; teritett asztal mellett ül három alak s az a szép szőke férfiu, aki az asztalfőnél ül, ugy látszik mintha az asztal imát mormogná magában. A szász szobában furcsa dolog történik; fiatal legény ember enyeleg egy orosz-pópa-süveges leánynyal, akit azonban, bármily kellemetes légyen is ez a furcsa dolog mindkettejökre nézve, bántani látszik az, hogy ennyi ember szemeláttára történik. Nem is kétlem, hogy ha eleven volna az a leányzó, elosonna onnét tüstént, — más csöndesebb helyre. A borsodi szoba lakói előtt kalapot kell emelni. Hat pompás magyar alak van benne; ha nem respektálnák a háttérben fonogató öreg mámit, bizony kirugnák a szoba falát. Amiért is a szomszéd tót szobában szörnyűséges csönd uralkodik és a két jámbor jano ugy

látszik, mintha nagy ájtatosan azért fohászkodnék, hogy valamiképen ezek a borsodiak át ne vetődjenek hozzájuk, — különben baj lesz. Valami költői hangulat mutatkozik a szerb szobán, amely a gazdag paraszt aristokrácziát mutatja be. Igaz, hogy egy jámbor dudás is belekeveredett e fényes pór társaságba, de hát rácz fülnek a duda épen annyi, mint másnak a zongora. A szögletben takácsszéknél ül a házi asszony s gondosan dolgozik a finom csipkéken; ruházata festői s gazdag. Általában a női öltözetekben a bunyevácz népnél valódi főuri pazarlást, fényűzést lehet tapasztalni. A közbeneső, oldalt álló kirakatokban például láthatni Szukováth Ottilia gyönyörű két öltözetét, — egy fiatal és egy idősb bunyevácz asszonyon. Finom, nehéz selyem bársony az egész öltözet, dúsgazdag aranyhimzéssel és paszománttal. Akármely csillagkeresztes palotahölgyre ráillenék. A régi időkben, amikor még a kereskedés a ráczok és görögök kezében és nem a zsidókéban volt, a gazdag kalmárok hallatlan fényt űztek. Ez az előszeretet a fényes és ragyogó iránt még most is meg van azoknál, akik tehetik, — ámbár a faj szegényedik és kivész. A román szobában csunya fekete, ijesztő alakokkal találkozunk, — mintha valamennyi a czinemintyé-t forgatná elméjében és a bicskát a kezében. Már a hétfalusi csángók kibékitenek magukkal, — de nem magunkkal, mert valamennyinek arczán szomoruan meglátszik a nagypipájú és kevés dohányú magyar hazafiság. A szegény jó csángókat akár eredetiben ki lehetett volna állitani, akkor sem volnának szegényebbek, mint itt. A székely-szoba gazdag érdekes és becses kézi munkákban. Hiszen tudjuk, hogy a székely faj a legélelmesebb az összes magyar népek között. Született ezermester, akinek nemcsak tehetsége, hanem jó izlése is van. Egy kissé góbé, hanem ha megszoritják, képes füstöt faragni. Legjobban jellemzi az, hogy még a nyomorúságon is kifog. Ott a Dobos vendéglő végében van egy valóságos székelyház, pompás kapuzatával, feliratos homlokzattal, módos szép udvarral. Bent a házban lakik egy jámbor székely házas-

pár, — hanem csak az utcza felől. A másik szobában már kolozsvári zsidó atyafi árulja a székely specialitásokat, csöbröket, kancsókat, faragványokat, szöveteket, szőnyegeket. Mélázva pipálgat a hunnok unokája a pitvar ajtóban s valóságos ázsiai kényelemmel nézi legveszedelmesebb vetélytársa üzelmeit egy lépésnyire a küszöbétől. Mert Mózes és Attila ivadéka legalább nálunk jelenleg vetélytársak annyiban, hogy mig a zsidók rakásszámra bevándorolnak, addig a derék jó székelyek kivándorolnak, s hogy amig egy nyakon ütött, vagy felfricskázott zsidógyerekért országos lármát ütnek, addig hazánk legősibb fajának szomorú sorsával alig törődik valaki. A székely pedig nem szeret, nem tud panaszkodni, hanem segit magán kormánybiztos nélkül. Az itteni szobában csak a fonó menyecske ellen lehet kifogás, akinek arczában egy mákszemnyi sincsen a székelyből. A torontáli csángó szobán csak a kalotaszegi tesz ki, mert dicséretére legyen mondva, ilyen tősgyökeres magyar czifraságot nem igen láthatni együtt olyan hamar. A kalotaszegi szobában menyegzőt ülnek; természetesen, szoba, asztal, kancsó, szürdolmány és ködmen, lócza és láda olyan tarkán ki van teremtettézve, amilyent csak a legféktelenebb paraszt-phantasia megengedhet A magyar, mint keleti faj, szereti a gazdag szinvegyüléket, a tarkát, a rikitót, hanem igen ügyesen, sőt széptani izléssel is tudja azt alkalmazni. Sehol a világon nincsen olyan sokféle népviselet, mint nálunk. Ha az ember látott egy tyroli, egy skót vagy elszászi parasztot, látta valamennyit, sőt az elhiresztelt szép helvécziai népviseletben sincs annyi változatosság és festőiség, mint nálunk. Ezek a népviseleti alakok tanúskodnak fajunk fényűzéséről. Még a mellette levő thoroczkói magyar szoba is tanúskodik erről, amelyben a mostan divatba jött ékitményekkel találkozunk. A falmentében széles deszkaburkolat vonul végig festett virágokkal, mint akárhány modern divatos ebédlőben. Valódi keleties izlést, csak a bolgár szoba mutat, amely gazdag drága szőnyegekben, csipkékben, himzé-

sekben. Általában a selyem és arany himzésekben valóságos remekeket találunk itt. Csak Matavovszky Arthurné aranyhimzését kell szemügyre vennünk, hogy állitásunkat igazolva találjuk. A mű Brandenburgi Katalinnak, Bethlen Gábor erdélyi fejedelem nejének egyik köntöse után készült, egészen hiven utánozva. Akkor azután valóságos kár, ha egyik ismert gazdag magyar grófnő Párizsból hozatja divatos és csak egy estélyen használható ruháját két ezer forintért, mikor ennek a műremeknek ára csak ezerötszáz forint s a mellett tisztán magyar munka.

A magyar házi ipar csarnoka tehát méltán ébresztett bámulatot, elismerést. A külföldi női vendégek itt vásároltak legtöbbet, mert ami e csarnokban felhalmozva van, az mind magyar specialitás, elkezdve a taplóból készitett kényelmes lágy karszéktől, egészen a teljes salon berendezésig. Itt is találkozunk a vásárlók és megrendelők neveinek hosszú sorával, köztük a legelőkelőbbekkel, a kik kiállitásunkat megszemlélték. A magyar házi ipar ily kolossális termelésének anyagi és erkölcsi sikere tanusítja, hogy amig egy népben ilyen munka- és versenyképesség van, bizton számithat jobb jövőre.

IV.

Kiállitásunkon az erre hivatott miniszteriumok iparkodtak kitenni magukért. A pénzügyminiszter, ő lévén jelen háborgós időkben a legfontosabb személy, felállitott két obelisket és egy kaput sóból, egy trafik bódét fából, a melyben nyolcz szivaros lány dolgozza föl a dohányt szivarrá reggeli nyolcz órától esti hatig és egy szakmaszerű kiállitást arról, miképen készíti ő a pénzt. A só és dohánynak monopoliuma van; tudjuk és érezzük. Étkeink ize, gondüző pipánk tartalma immár egy rettenetes hatalomtól függ, amely minden esztendőben egy még rettenetesebbel szokott meglepni, a minek a neve — budget. A magyar ember nem ehetik, nem ihatik, nem do-

hányozhatik anélkül, hogy a spenót-huszárral érintkezésbe ne kelljen jönnie. Hiszen nem lehet mondani, hogy valami nagyszerű állami háztartást viszünk, — minden fényűzésünk abban áll, hogy tömérdek szolgát tartunk s azért mégis majdnem annyit költünk el egy évben, mint Anglia. Talán van ennek a hibának vétke is. Nem tartjuk jellemzőbbnek azt, mikor egy dusgazdag főurat, aki fényes vagyonát lassanként egészen elgazdálkodta, megtesznek gazdasági egyesületi elnöknek, mert ez legalább bebizonyitotta magáról, hogy tud gazdálkodni — roszul: mint inkább azt, hogy az ország pénzét pusztán congeries lapidumnak tekintjük, mint amely „multis congesta rapinis“ — sorsára vár. Ha a mi nemzetünk nagy akar lenni, jó lenne nem kezdeni azt a nagy adósságnál. „A bölcs államháztartás titka — mondja Stuart Mill — a takarékosság.“ Hanem hogyan lehet valaki másában takarékos, aki a magáéban is pazarló? Ha az államnak egy hatvanezer forintos ménlóra van szüksége, hogy csikókat neveljen, minek venne csak tizezer forintosat, mikor a kupecz-százalék ennél sokkal kisebb? Avagy ha béke idejét éljük is, nincsen e szükségünk nem tudom hány százezer katonára? A prófuntot ugyan senki sem tartja piskótának, de mi haszna, ha épen annyiba kerül? Hogy milyen gazdag ez a mi hazánk, annak jele ama loyalis törvény is, hogy aki huszonnégy óráig ült a miniszteri piros bársonyszékben, az már nyugdijat kap. Az állami szivattyusok ezredéből ugyan nincs kiállitva néhány eleven példány, — de hiszen ez nem is szükséges, mert nagyon is ismerjük őket; hanem ki van állitva néhány példány az állami rabszolgákból, a szegény szivargyártó lányokból. A kiváncsi közönség szemeláttára ott dolgoznak nagy serényen és buzgósággal; gyártják ezt a mindennapi megszokott drága mérget, bámulatra méltó gyorsaság és ügyességgel. Egy csomó füst-barát mindig ott áll mellettük s legott megveszi a helyben készült portékát, tán nem annyira kuriosumból, mint inkább, hogy a szorgalmas munkásnőknek örömet okozzon, akik mint-

hogy fiatalok is, csinosak is, igen természetesen folytonos látogatásnak örvendenek. Annyi tapintata és számitó tehetsége volt az igazgatóságnak, hogy ide, a közszemlére csak a javát válogatta ki rabszolgáinak. Mert menjen csak valaki déli harangszókor vagy este felé munkaszünetkor ama komor, sötét, barátságtalan nagy ház felé, a mely mintegy modern bastille a soroksári utról benyúlik egészen az üllői utig, látni fogja, mint tódulnak ki a kapun a lefonnyadt, kiéhezett, kopott öltözetű szegény nők és leányok, akik ott a dohánygyárban éveken át dolgoznak nyomorú fizetés mellett, ölve az időt és életet, hogy az óriási hasznot az államnak átengedjék. Amily csábitó sok fiatal munkásnőre a kiállitási dohánycsarnok, olyan szomorúan ébresztő emez itt. Szinte bámulnunk kell, hogy annyian találkoznak, akik e lélekölő munkára adják magukat. De az élet fentartásának ösztöne nagy hatalom s az államgazdászatnak mindig elve volt fölhasználni, kiaknázni a nyomort.

Már a közmunka és közlekedési miniszterium vigasztalóbb képet nyujt. Egyetlenegy sincs, a nagyobb csarnokok között, amely ily terjedelmes téren ilyen fényűzést fejtett volna ki. Még a mennyezet is diszszel és elegáncziával van kiállitva, ami annak a jele, hogy ez a miniszterium legtöbb pénzzel rendelkezik. Jelenleg a magyar állam vaspálya-társaság teljes virágzásban áll; amilyen rossz rajta a kiszolgálat, amilyen felületes nála a szükséges elővigyázat, ugy, hogy minden hónapra bátran kivethetünk egy-két vonatösszeütközést, sinekből való kisiklást és egyéb az utasokat gyönyörködtető ingyenben adott meglepetéseket, annál nagyobb a fény és elegánczia. Az államvaspálya egymásután épiti a palotákat; a sugáruton egy kocsmát szerelt föl, amelynek költségei hatvan, hetvenezerre rúgnak; hivatalnokai nem cserélnek az állami főbb tisztviselőkkel fizetés, jövedelem tekintetében; — azért miniszteriuma is teljes pompában jelent meg a nagy tornán. Az osztrák államvaspálya-társaság ugyan már évtizedek előtt leszedte a tejfelt, hanem

azért hasonlithatlanul kevesebb apparatussal jelent meg. Ez a csarnok gazdag tartalmával szintén kulturalis jelentőséggel bir, mert mai napság a nemzetek müveltségének egyik hőmérőjét a vasuti hálózatok képezik; az pedig tény, hogy mióta alkotmányos életet élünk, e tekintetben óriásilag haladtunk. Mióta a vasuti concessió a kormánynak tett jó szolgálatok jutalmát képezi, sokban emelkedett közlekedési állapotunk, habár itt-ott egy pár urnak hasonló, fényes jövőket igérő vállalatba beletört a bicskája. Az a régi magyar elv, a jobbágy-időkből, hogy a kinek nincsen lova, az járjon gyalog, jelenben már semmi; mert akinek most lova nincs, az mind kocsin jár. Sőt ez a kényelem sem elégséges már, mert a kutató emberi elme azon töri magát, hogy elérje a netovábbat, s ne csak a poëta tudjon repülni képzelme sasszárnyain, sem az, akit valamely csapszékből szépen kilóditanak, hanem minden tisztességes ember, aki hallott valamit Mongolfiere léggömbjeiről, vagy Arban repülőgépéről. Ez a közlekedési eszköz még ezuttal nincs kiállitva, de remélhetjük, hogy jövő kiállitásunkon már ez is szerepelni fog.

A minket legközelebbről érdeklő miniszterium, a vallás- és közoktatási, két csarnokkal szerepel, de nem saját firmája alatt. Az egyik a közalapitványi jószágok, a másik a tanszerek nagy és diszes csarnoka. Az elsőt, amelynek izlésteljes faépületét a főváros már megvásárolta, hogy a János-hegyen tavaszra felállitsa, pompás fa-iskola veszi körül. Általában az erdészeti dolgokban sok érdekeset találunk itt. Az egész berendezés nemcsak szakavatott kézre, de jó izlésre is mutat. A csarnok zsufolva van az idevágó ipar termékeivel, amelyek mind eladók és pedig aránylag olcsó áron. Például a pompás, mai izlésben faragott iró-szoba-berendezés csak hatszáz forint, holott az iparművészeti tanoda által kiállitott s a miniszteriumnak felajánlott dús faragványu iróasztal egy maga ezer forintban szerepel. Érdekes itt a kitömött állatoknak kiállitása; a borzok, rókák, nyulak, sasok, vércsék,

gözük, baglyok egész seregét látni itt e legtermészetesebb helyzetben. Még érdekesebb, hogy amikor a csarnokot felállitották, egy kitömött óriási füles baglyot, a legszebb példányt, a csarnokon kivül egy magas fára helyezték el, hogy minden arra menőnek szembe tünjék. A jó eszme azonban pocsékká lett. Mert ime kora hajnalban, mikor pittymallani kezdett, néhány a légben kóválygó csóka és varju megpillantván odalent az ágon füles ellenségét, néhány pillanat alatt seregestől lecsaptak a magasból az ártatlan bagolyra s mire a felügyelők észrevették, már csak tollai repkedtek széjjel a szerencsétlen áldozatnak, — amely okból azután Minerva többi madarai az előcsarnokból beljebb vitettek, nem lévén elégséges biztonság ilyetén megtámadások ellen.

A közoktatásügy csarnokában a szakminiszter fényes győzelme köszönt. Emlékezünk, a tizenkét év előtti nagy világkiállitáson Bécsben, milyen feltünést okozott a svéd iskola. Talán azért, mert a tanügyet ez képviselte egyedül. Ha semmi sem volna kiállitásunkon egyéb, ami az utolsó tizenöt év alatt történt haladásunkat igazolná, ez a csarnok egy magában busásan tanuskodnék arról, hogy számot teszünk Európa kultur-népei között. Itt látjuk szemkápráztató tarkaságban az állami országos, felekezeti és magán tanintézetek productumait; a tanitóképezdék, a polgári és elemi, községi iskolák szorgalmának, szakszerű képzésének gyümölcseit. Minden arra mutat itt: tanitani, kiképezni a serdülő ifjuságot, hogy ne csupán egy módon, hanem minél többféleképen legyen képes megszerezni kenyerét. Nemcsak az elme művelése van czélba véve, — mert hiszen tudjuk, hogy a tudományos pályán olyan a tultermelés, hogy előbb utóbb a jogtudorok is házmesterekké lesznek és megforditva, — hanem arra van suly fektetve, hogy a kéz sem maradjon tétlen s az a nemzedék, amely a nagyon is kétes jövőnek néz eléje, korán megszeresse a munkát s képes legyen magának existentiát biztositani a társadalomban. Nagy győzelem ez, — tagadhatlan; de az embernek a mindennapi

bizonyos kenyeren felül még más igényei is vannak, — amelyeket az élet komor napjai hoznak felszinre, s amelyeknek kielégitése iránt nemcsak semmi sem történt az utóbbi évek alatt, hanem ami történt, az mind a jellem, sziv, erkölcs és vallás ellen történt. Oktatni nem elég, — nevelni kell. — Az oktatásügy nagyszerű haladásán végig vonul a legdurvább materialismus. E fényes csarnok tanúsága annak; mert itt a modern czivilizáczió vivmányaiban egyetlen egy eszmét, fogalmat nem találni arra, ami a jellemet képezi, az erkölcsöket őrzi, a vallást fentartja. Ott van a csarnok közepén a mintarajztanoda nagyszerű és gazdag tartalmú magán pavillonja, merőben kandidált műépitészek, mérnökök, műfaragók, asztalosok munkáival sűrűn megrakva; ott a zay-ugróczi állami ipar-műhely egész muzeumával a művészileg faragott tárgyaknak; ott a hosszúfalusi felső népiskola hasonnemű dolgaival; ott a modori agyagipar, a vajdahunyadi gyerek-játék gazdag tárlatával; — ott az iparművészeti tanoda szebbnél szebb kész munkáival, — hozzá járul még egész légiója a különféle leányiskolákból kikerült himzések, szövések és kézimunkáknak. Mind igen, igen szép hasznos dolgok s jelei annak, hogy nyilvános tanodáinkban ügyesen, jól és eredménynyel tanitanak, oktatnak, — de hogy azokban nevelnének is, annak semmi nyoma. Az állam megadja az ismereteket, megtanit a kenyérkeresés módjára; a kitartást, erőt, szorgalmat, s ami minden polgári erénynek alapja, az istenfélelmet keresse kiki maga. Bizony meglepő, hogy e gazdag tárlatban semmi sincs, ami erre a leglényegesebbre vonatkoznék.

Persze, hogy azután olyan csarnokot is kelle felállítani, amilyen a közel szomszédban van. Czíme: rab- és fegyencz munka-kiállitás. A belépőnek az udvarias felügyelő kezébe nyomja az igazságügyministerium egyik alkalmi kiadványát, amely a börtön-ügyről szól. Ez is szomorú statistika, hanem tanulságos; legelőször is azt tudjuk meg ebből a füzetből, hogy tizezer rab közül hétezernek a befogatáskor nem voltak vallási ismeretei. Cso-

dálatos! Hiszen Vogt, a hires és ünnepelt tudós azt állitja, hogy a „lónál a vallásos eszmék csirája nagyon ki van fejlődve;“ — „Branbach szerint a kutyában — sok vallásosság van; sőt az ünnepelt Darwin-nek volt egy kutyája, amely hitt a szellemekben.“ Hackel pedig azt mondja, hogy ez onnét van, mert „*az oktalan állatok legnagyobb részének látkörét nem korlátolják ama dogmák, előitéletek magas hegyei, amelyek a legtöbb embernél már az ifjukorban megrontják a gondolkozás törvényeit.*“ No lám! a modern század e nagyhirű tudósai szerint nem hasznosabb dolog-e lónak, vagy kutyának születni; ezek közől bizonyosan egy sem kerül Illavára, Lipótvárra, Váczra. És ha a dogmák és előitéletek magas hegyei egy kissé korlátolták volna e szerencsétlen fegyenczeknek látkörét, hát most nem volnának itt. Bizonyára ez a tudós felfedezés nagy bók a lovaknak és kutyáknak, de nagy gorombaság a csimpánzok és orángutángok mivelt unokáinak. Más, szegény ember, aki nem született ilyen nagy tudósnak s nem dicsekedhetik olyan rémséges genealogiával, hogy ősét még Ádám apánkon is tul tudja vinni és többet hisz a józan észnek, mint a tudós ostobaságnak, — szükségesnek találja ezeket a „magas hegyeket.“ — Már most az a kérdés, valjon az emberi méltóság szempontjából melyik illőbb állapot; az hogy a dogmák és előitéletek tartsanak fogva, vagy az állam tartson fogva; a büntető törvény rabjai legyünk-e és lelkiismeretünké egyuttal, vagy csak az utóbbié? Bizony eme statistikai füzet adatai nélkül is rájövünk arra az igazságra, hogy a materiálismus és annak ünnepelt tudósai és hirdetői okai annak, hogy a börtönök megtelnek, a társadalom számüzötteinek száma ijesztőleg szaporodik; ezeknek köszönheti az állam azt az anyagi hasznot, amelyet a raboktól húz, s azt az erkölcsi kárt, amely a szerencsétlen fegyenczeknek osztályrésze.

A világ erkölcsi rendszerében megdönthetlen a tan, hogy ahol nincs erény, ott okvetlen bünnek kell lennie, s minthogy az erény nemcsak tápot, ápolást nem nyer,

hanem rendszeres üldöztetésben részesül, a bűnnek kell helyét elfoglalnia. Mai nap divat az akasztófavirágok dédelgetése. A börtön és fogság nem büntetés többé, hanem tisztességes állami eltartás. Azt mondják, a fegyházak modern humanitási intézetek, amelyekben az eltévedt embert munkára, szorgalomra, becsületességre oktatják. Hát nem megalázása-e az ember legszentebb kötelmének, a munkának az, ha büntetésül használtatik? Büntetés-e a kötelesség teljesitése? Megszeretheti-e az a munkát, akit ezzel büntettek? Mily fonák gondolat, hogy az, aki legtöbbször munkaiszonyból követett el vétket, buzgólkodjék, hevüljön — büntetése után? Kegyetlen és szigorú volt a mult idők igazságszolgáltatása, de erkölcsi szempontból mindenesetre okosabb volt, mikor a rabtól megvonta a munkát és a munka a rabnak jutalom volt. Az igazság csak egy lehet, s aki szenvedést okozott, szenvedjen. Azért a munka csak mellékes dolog, és ép oly kevéssé legyen az büntetés, mint rideg spekuláczió az állam részéről. Másra kell a sulyt fektetni; a vallás és erkölcsi érzelmet kell nevelni, ápolni mindenütt, fent és lent; a börtönben nevelés már elkésett munka s mint a tapasztalás mutatja nagyon kevés jó eredményt képes felmutatni.

E szomorú csarnokban sok mindenfélét láthatunk, ami megengedi eme reflexiókat. Amire a szegény rab képes, az itt mind fel van halmozva. A figyelmet az ajtó küszöbével szemben álló szépen faragott karszék ébreszti föl ama feliratával, hogy készitője a fogházban kitünő faragóvá képezte ki magát, s most immár kiszabadulván, mesterségét folytatja és becsületes ember. No legyen rajta az Isten áldása! De ilyen felirat csak egy van az egész csarnokban, — a többiről hallgat a krónika. Szánalom és részvét érzelmei ébrednek föl lelkünkben emez egyszerű kézimunkák láttára; hiszen ezek a nyomorultak, apagyilkosok, gyermekölők, mérgezők, rablók, tolvajok, sikkasztók, csalók talán nem ebben a csarnokban, hanem a fényes, ragyogó többi csarnokokban szerepelhettek volna,

ha a systema szerint megteremtett balsors áldozataivá nem válnak. A dicsősége mámorát élő kultura geniusza, amely ott ragyog a nagy iparcsarnok óriási kupolája fölött delelő napfényben, sugárözönben, lepillanthat e sötét helyre is, és elmondhatja: — ezeket is én teremtettem!

V.

Az utóbbi napokban az idegenek az eddiginél is nagyobb számban látogatták kiállitásunkat. Némely városok, ugy látszik még a régi maradás elve mellett levők, semmiképen sem voltak hajlandók megmozdulni addig, amig be nem állott annak félelme, hogy semmi sem tart a világon örökké, s a kiállitást egyszer csak szépen becsukják; ami ott volt, összepakolják, kiki megy a maga vaczokjába. És akkor Kis-Alsó-Nagy-Tárcsán megesik a szégyen, hogy nem volt ott. A szégyennek pedig az a tulajdonsága van falun, hogy sokáig tart s egész nemzedék űz csufot abból. Nagyobb mezővárosaink, községeink tehát majd testületileg, majd kisebb számban tömegesen jöttek a fővárosba és bizonynyal nem bánták meg a kirándulást. Az elmaradhatlan eszemiszom akkor is megtörtént, hanem az előbbiekhez hasonlitva, sokkal nagyobb csendben. Belefáradtak már mindannyian az elnököktől elkezdve le az utolsó jegyszedőig. Különben sem valami kiváló erényünk a kitartás. A nagy láda rend-jel megérkezett; akinek jutott belőle, az már csöndes; aki még várja, az még inkább eped az óra után, amelyben a nagy kultur-torna után a függöny legördül.

Kijutott azonban a fejedelmi vendégekből is. A braganzai herczeg már hosszabb idő óta egész csöndben tanulmányozta kiállitásunkat; a hesseni nagyherczeg szintén minden zaj nélkül napokat töltött a gazdag tartalmú csarnokokban; Albert szász király sem sajnálta a fáradságot, ámbátor az utóbbi drezdai események nem épen kellemetes dolgokra emlékeztethették. György porosz királyi herczeg, Vilmos porosz király unokaöcscse valódi német alapossággal tanulmányozott mindent s nem

egyszer ismétlé mennyire van meglepve kiállitásunk fénye és gazdagsága által. Az oldenburgi nagyherczeg teljes inkognitóban napokon át vendége volt kiállitásunknak s a hullámzó embertömegben senki sem ismerte föl. Frigyes Vilmos, a porosz király és német császár unokája ugy látszik apja helyett jött, mert a porosz trónörököst nem volt szerencsénk láthatni. Vendége vala a mi koronánk örökösének, aki ezuttal maga vitte sok helyütt a ciceróne szerepét. Azonban mindezen királyi vendégek szépen, csöndben, zajtalan szerepeltek itt. Még a sajtó sem foglalkozott velük sokat. Annál nagyobb zajt ütött a walesi herczeg, az angol trónörökös, Schakspere V. Henrikje ifju korában és modern kiadásban, aki minden inkognitója daczára nem sajnálta a fáradságot, hogy beszéltessen magáról.

Habár a világ legfényesebb trónjának örököse, és legbüszkébb népének leendő uralkodója nem is áll kora amaz irigylendő szakában, amelyet jeunesse dorée-nek nevezünk, hanem azért valóságos ős angolszász kitartással követi a magyar költő bölcs tanitását, hogy: szedj illatos rózsákat, mig tart a szép nyár, — mert az idő eljár. Főuraink nem is mulasztottak el semmit, hogy a fejedelmi vendég, aki már első itt időzése alkalmával igen kedves emlékeket vitt magával ködös honába, a lehetőleg kevésbé ismerje meg az angol nemzeti betegséget, — az unalmat. A kiállitás csarnokaiban a vendég fejedelem volt, a főuri kaszinó termeiben azonban jó pajtás. A nagyuri kedvtelésnek e fényes helye hasonlatos lévén Mekka kaabájához, a melyet csak a seik-ül-izlam omnipotentiája mutathat meg halandó, de ugyancsak megválogatott szemeknek, — természetesen hallgatnunk kell nekünk is azon társadalom történeti szempontból talán érdekes mozzanatok és tanulmányokról, amelyeknek hősei a par-excellence telivér modern Bardolphok, Pető-k, Poins-ek, — csak Fallstaff nincs közöttük, ellenben akárhány hővérű Perey. Annyi tény, hogy a királyi herczeg ujra meggyőződött arról, hogy a magyar aristokráczia az

egyetlen, amely az angollal mérhető. A herczeg ugy érzi magát közöttük, hogy jobban, mint otthon. György királyról ugyan azt irja Macaulay, hogy annyira pajtás volt Eszterházy herczeggel, hogy akárhányszor az éjfélbe benyuló ivományozások között elfeledte a király azt, hogy ő a király s a dús magyar fő úr, hogy ő Eszterházy herczeg. A komornyikot kellett felszólitani, hogy adjon felvilágositást, — de már nálunk még sem megyen igy. A herczeget, aki oly bensőleg rokonszenvez velünk, ki kellett tüntetni nemcsak főúri barátainak, hanem még a városi főkapitánynak is, aki talán nem annyira az emberi élet veszélyeztetésének, mint inkább a szegény, agyon hajszolt bérkocsi-lovaknak érdekében szigorú parancsot adott ki a sebes hajtás ellen. Ugy szól az ordré, hogy be kell fogni minden kocsist, aki sebesen hajt, legyen az főur, vagy millimári. Hát ennek az eshetőségnek fejedelmi vendégünk is kitéve volt annyira, hogy csak egy mákszemnyi hiányzott abból, miszerint a kötelességérzetétől tüzelt lovas-rendőr be nem fogta, — ami utóvégre is nem rossz példa lett volna sokaknak. Azonban mi történt? Az erélyes főkapitányt megkeresték, hogy ilyen megtisztelő alkalommal ne állja utját az elgázolás veszélyeinek, hanem amint illik, engedjen szabad tért a szélvészes vágtatásnak, legföllebb a gyalog publikumot figyelmeztetvén, hogy vigyázzon bőrére. Aminek folytán — hallatlan dolog — kiadatott az engedély három bérkocsinak, hogy akár repülhetnek ha tetszik, — senkinek sem szabad őket feltartóztatni. Ez a ritka praecedens teszi emlékezetessé nálunk, s fővárosunk évkönyveiben a walesi herczeg látogatását. Mindenesetre érthetlen dolog egy kivánatos erélye miatt méltán dicsért hivatalnok részéről, — ami csak abban lelheti magyarázatát, hogy ezuttal a főkapitány legfeljebb csak a bérkocsi-lovak irányában volt igaztalan. E szegény párákat, amelyek az istenadta kora hajnaltól majd nem késő éjfélig vonják a nehéz kocsikat, majd meg szakadnak a teher alatt, alig van egy percznyi sőt vasár- és ünnepnapon még ennyi pihenésük sem, —

senki sem veszi védelmébe. A zsidó kocsis, mert majdnem mind az, üti veri a szegény állatot, amely szinte epedve várja a megszakadás pillanatát. A kiállitás ideje alatt el lehet mondani, elérte nálunk az állatkinzás az ő tetőpontját. A legfényesebb utczák egyikében naponként látunk összeroskadni nyomorult, kiéhezett, agyongyötrött állatokat s a kocsis, aki ujságot olvas s a modern czivilizáczió embere, ha már nem tud többé életet rugni, ostorozni a kifáradt haldokló állatba, a mai hirlapok styljében elmondja, hogy ime, a divatos haladás egyik jól ismert képviselője áldozatává lett magasztos hivatásának, elbukott a sima aszfalton, és igy legalább *simán* mult ki a világból.

(Folyt. köv.)

Maszlaghy Ferencz.

IRODALOM ÉS MÜVÉSZET.

Bibliotheca Mariana de la Compagnie de Jesus par Carlos Sommervogel Strassbourgeois de la même Compagnie. Paris. Picard. 1885. VIII és 242 lap lexicon alakban.

Azon 2207 könyvczim, melyet a tudós Bollandista a jelen műben felsorol, igen tanulságos. Névszerint Sommervogel Bibliothecája annak hangos bizonyitéka, hogy Jézus társasága mennyire tisztelte Jézus szeplőtelen Szűzanyját, és mennyire törekedett minél előbb betűszerint megvalósitani a boldogságos Szűznek eme jóslatát: „Beatam me dicent omnes generationes.“

Szerzőnk az egész bibliothecát tiz csoportra osztotta, melyekben a művek megjelenésük ideje szerint vannak egymás mellé sorolva. Csak a kegyhelyekről szóló csoportnál találunk más berendezést, amennyiben itt a kegyhelyek betürendje szerint történt az elhelyezés.

Meg kell jegyeznünk, hogy a 2207-es rengeteg számba nincsenek beleértve azon hittudományi tractatusok, dicsőitőbeszédek és elmélkedések, melyek hittudományi kézikönyvekben, nemkülönben szónoklatok és elmélkedések gyűjteményeiben találhatók. Itt csupa önálló mű van elsorolva, melyek mindegyikének egyedüli czélja a Boldogságos dicsőitése, tiszteletének terjesztése.

Megvallom, hogy nagyon kiváncsi voltam arra, mily része van hazánknak a boldogságos Szűz könyvtárában. Nagy örömömre a 64. és 65-ik lapon, melyeket találomra felütöttem, 27 mű között nem kevesebbet, mint 17-et találtam, mely Nagyszombatban jelent meg. Másutt is igen sok a magyarhoni munka, bár nagyrészt latinul vannak irva. A magyarnyelvüek nincsenek mind felemlítve; így Rosty Kálmántól hiába kerestünk valamit; a meglevő magyar czímek pedig nem dicsekedhetnek azzal, hogy nagy gonddal lettek corrigálva; Sommervogel rendtársánál Victor de Bucknél e pontban nagyobb correctséget tapasztaltunk. De miután ezen hibát a hazánkat is emlitő külföldi műveknél már megszoktuk, ezt nem is vesszük épen rosz néven a szerzőtől, kinek művéből megtanultuk, hogy édes hazánk a multban méltó volt a Regnum Mariae nevére. Adja Isten, hogy a jövőben is ugy legyen.

Hazánk kegyhelyeiről is tanultunk valamit e műből, bár ezek közül csak négy van említve (Kolozsvár, Győr, Sasvár és Nagyszombat.) A sasvári Boldogasszony tiszteletére Okolicsányi Elek által irt költői műhöz Sommervogel egy kritikai megjegyzést csatolt, melyen bizony elmosolyogtam magamat. A megjegyzés igy hangzik: „de Backer atya Sas-Váriensist, Stőger atya pedig Jasváriensist ir; nem lehetséges-e, hogy ez Szattmáriensis akart lenni? Ezen esetben az Szathmár-Németi város volna.“ Sajnos, hogy hazánk földrajzát a külföldön igy ismerik!

Halász Ágost.

Legende oder der christliche Sternhimmel von Alban Stolz. Achte Auflage mit vielen Bildern. Freiburg. Herder. Negyedrét.

A német keresztény harczban a hitetlenséggel szemben, Stolz Alban a leghatalmasabb alak, ki a népies irodalom terén a toll harczait vivja! Ha nagyon jó idők nem járnak, akkor beláthatlan sokáig nem támad föl mellette, ki az eredetiség, az erőteljesség és a közhasznosság dicséretét a gondolatban és a nyelvben egyaránt egyesítse, mint ő. Nyelvezetében teremtő erő szikrázik s mégis mindig oly természetes marad, hogy az értelem abból, amit gondolt s mondott erőltetés nélkül kiillatozik. A nyelvezet eredetisége pedig folyton-folyvást zúditja erőteljes, keresztény jellemének és hitének villámait a „modern müveltség" bolondházára. A szive végső ízéig keresztény s hitből élő Stolz, lépten-nyomon üldözi a keresztény élet és hit ellentéteit.

S müveinek legjobbjaihoz kell csatolnunk a Legendákat; keresztény csillagos égről szólnak, de maguk is, mindenikük egy-egy ragyogó csillag. A szeretett nép számára vannak irva, s a vén Stolz legnagyobb vigaszára hallhatta, hogy egyik-másik érdeslelkü paraszt könyezve olvasta a napraszóló legendát. Nincs a legendákban teketória gyüszünyi sem; hit és erény, bűn, szenvedély, a mint nyilvánulnak s egyszersmind a sziv legtitkosabb kamrájában rejtőznek, kerülnek toll alá. „Azok számára írok, mondja Stolz, kik nem azért olvasnak, hogy kiváncsiságukat etessék, hanem, hogy megtanulják a legfontosabb müvészetet, mint kell keresztény módon élni és jól meghalni."

A kiállitás igen szép; az ár olcsó; erős papiron fametszetekkel és szines czimképpel ellátva. Az uj kiadás 10 füzetben à 80 fillér, vagy teljesen egy kötetben kapható; van hozzá három különnemű eredeti kötés is.

P.

Die besten Altarblumen im Topf und ihre Specialcultur von Arnold Rütter Pfarrer in Erfweiler bei Blieskastel (Pfalz.) Mit 68 Abbildungen. Regensburg. Pustet. 1885. Nyolczadr. 150 lap. Ára 1 m. 40 f.

A szerző igen kedves és megnyerő olvasmánynyal lepett meg, mely az oltári szolgálat és az Isten dicsőségének előmozditása körül igénybe vett papok komoly foglalkozásai közé a költészet bájait vegyíti.

Nincs a könyvben szó symbolismusról, mely a virágok titkos szépségébe rejtőzik, szó van realis kertészetről, a virágok mivelése és ápolásáról, még pedig azon szándékból, hogy a buzgó lelkipásztor az Isten oltárait diszithesse velök. A könyvnek czélja nevezetesen a növénymüvelést az Isten szolgálatában megkönnyíteni és a virágok teremtőjének a legjobbat és a legszebbet az évszakok különbözősége szerint fölajánlani. Maga a szerző is plébános, aki egyszerű falusi templomát a legdiszesebb virágkoszorúval köríti, és akinek oltárán télen-nyáron a legszebb virágok pompáznak.

Protestál, hogy nem theorikus, sőt hogy sokban a kertészeknek is ellentmond, saját tapasztalatára hivatkozik, mely elegendő súlylyal bir, ha meggondoljuk, hogy évenkint háromszáz virágcserépből gyüjti adatait. Megis látszik a könyvön, hogy praktikusan van irva; mert mindent tárgyal, ami a növények kezeléséhez szükséges; értekezik a földről, annak vegyitéséről és kezeléséről, a cserepekről, az átültetésről, az oltványokról. Azután sorba veszi a legszebb és legalkalmasabb virágokat s útmutatást ad, mint kell velük bánni; mikor kell ültetni, mily földbe, stb.

Igen csinos illusztrácziók ajánlják az egyes növényeket, s a végén a növények lajstromát adja áraikkal együtt, amint azok Platz und Sohn erfurti jeles kertészeknél kaphatók.

Ha magamról szabad másokra következtetnem, biztos vagyok, hogy sokan vonzatva a tárgy kedves és közhasznú voltától, meg fognak ismerkedni a könyvvel; a

ki pedig különben is szeret kertészettel foglalkozni, az a jelen műben érdekes figyelmeztetéseket vesz és indittatva fogja érezni magát a szerző egyéb kertészeti müveivel is megismerkedni.

Dr. Pethő.

VEGYESEK.

(A Szondy-kápolna felszentelése.) Fm. Simor János bibornok-herczeg-primás ur ő Emja okt. 6. szentelte fel a drégelyi vár hősének, Szondy Györgynek emlékezetére emelt kápolnát, mely a drégelyi vártól északkeletre körülbelől egy órai távolságra épült. Hontmegyében még a hatvanas években megindult a mozgalom arra, hogy Szondy Györgynek szobrot emeljenek. Az eszme sok vajudáson ment keresztül, még sem tudtak 3000 frtnál többet összegyüjteni. Végre fm. Simor János herczeg-primás ő Eminentiája vette kezébe az ügyet, s azt megoldásra is vezette, még pedig ugy, hogy visszaadván a bizottságnak a gyüjtött pénzt, Lippert primási épitész tervei szerint 20,000 forint költségen a Szondy emlékére kápolnát emeltetett a drégelyi romok közelében. A kápolna még két évvel ezelőtt elkészült, azonban felszentelése egész a mai napig maradt. A kápolna egyszerű, de csinos épület. 23 méter magas a tornya; a kápolna hossza 14 méter; szélessége 7 méter. Belső berendezése is igen egyszerű, de a márványból faragott oltár, az ablakok üvegfestményei és a Kiss György által készitett Szondy-szobor igen szépek. — Pongrácz Emma urhölgy, a hontmegyei alispán leányának kezdeményezésére Szondy-zászlót is készittettek a honleányok a kápolna részére; a zászló költségtöbbletét főtisztelendő Ipolyi Arnold beszterczebányai püspök ur ő excellentiája fedezte, s a gazdag aranyhimzéseket a besz-

terczebányai zárdában készittette. A felszentelést megelőzőleg Majthényi főispán küldöttségileg tisztelgett ő Eminentiájánál, s jeles beszéddel üdvözölte. A Herczegprimás szivélyesen válaszolt; majd ezután a fölszentelt kápolnában kis misét és hazafias történeti szónoklatot tartott, melyet azonban nem közölhetünk, mert nincs meg irva. Az ünnepély fényesen sikerült; 200 kocsi volt a menetben. Zászlóanya Coburg herczegné távollétében br. Majthényiné volt. Midőn ő Eminentiája a kápolna előtt kocsijába ült, az egybegyült közönség lelkesen megéljenezte. Ő Emja még az nap székhelyére utazott.

(*Megjelent.*) 1. A „Megváltó.“ Irta Buza Sándor. Szathmárt, 1885. Nyolcz. 348 lap. Diszes képekkel illustrálva. A 22 ivre terjedő munka szép vászonkötésben 1 forint 30 krajczár. Ezen jeles mű, amilyen még irodalmunkban nincsen, a Megváltó egész szent életét, az evangelium szövege szerint egyszerű, szemléltető alakban, népies, alexandrin sorokban adja elő, mindenütt feltüntetve a Megváltó szent tanitását, példabeszédeit s üdvözitő tevékenységét. Nincs benne kétség, hogy kik verses müvekben gyönyörködnek, azokra nagyszerű hatása lesz a keresetlen szépségeknek, melyekben bővelkedik. — 2. A római kath. egyház története Magyarországon. Irta Balics János. I. kötet. 1000-évtől — 1095-ig. Jutalmazott pályamunka (Tárkányi). Budapest, 1885. Nyolcz. 502 l. Ára 2 forint. Egy munkatársunk, aki ismertetni akarja, mondotta, hogy ép ugy a fiatalság, mint a rátermettség kitünő nyomai látszanak benne. A Szent-István-társulat tagdij gyanánt adja, amin örülnek a tagok. — 3. Ujabb levelek a katholicismusról. Irta Hoványi. II. kötet. Ezzel Hoványi kiadása befejeztetett. — 4. Aquinoi sz. Tamás bölcsészetéről tanulmányok. Gonzalez Zefirin után spanyolból forditva. Ezen harmadik kötet, utolsó. — 5. Munkálatok a budapesti növendékpapságtól. A 48. folyam II. kötete, 168 lap. Tartalma a magyarhoni főpapkinevezések történetének vázlata. — 6. „Száz tanács ezer bajra“ czimű neveléstani értekezlet. Irta: Sarmaságh Géza kir. kath.

főgymn. r. tanár. Ára 40 kr. E műről a „Közoktatás" cz. tanügyi közlöny igy ir: S. Géza tanárnak „Száz tanács ezer bajra" czimű, a szülőkhöz intézett remek és rendkivüli körültekintésre és paedagogiai tapasztalatra valló értekezése a maga nemében oly páratlan, hogy a lehető legszélesebb körben való terjesztése igazi jótétemény volna, mind a szülőkre, mind a neveléssel foglalkozókra nézve. Néhány lapon annyi jó tanács, annyi bajnak gyógyszere van felsorolva, az egész értekezés oly tetszetős, könnyen érthető modorban van irva, hogy az értekezés mindenkinek a legmelegebben ajánlhatjuk. Az értekezés szerzője oly józan felfogást, a bajoknak oly helyes megitélését árulja el, a milyen felfogással és itélettel csak az birhat, ki egész életét az ifjuság nevelésének szentelte. — 7. Szondi-Album. Drégeli Emléklapok. A Szondi-emlékkápolna felavatása alkalmából. 1885. Szerkesztve és kiadva Pongrácz Lajos által. Esztergom. 4-r. 8 lap. Diszes és becses irodalmi termék, a legérdekesebb tartalommal és főmag. Simor János bibornok s herczeg-primás jól talált arczképével diszitve. Ajánljuk általános figyelembe a hazafiui albumot, melyből közönséges példányok 1 frtjával, diszpéldányok 2 frtjával megrendelhetők a kiadónál, Pongrácz Lajos urnál Ipolyságon. — 8. „Egy tékozló fiú emlékiratai, mely dr. Rada István kitünő forditásában jelent meg. A mű, melyet t. olvasóinknak becses figyelmébe melegen ajánlunk, a forditónál, Veszprémben kapható, ára 1 frt 20 kr. — 9. „István bácsi könyveshází"-nak 5-ik füzetkéje „Egészségtan és életmentő tanácsok a nép számára," czim alatt, irta maga az országos István bácsi, ft. Majer István cz. püspök ő méltósága. — 10. Magyar Helikon. Jeles férfiak életrajzai. Szerk. Zólyomi Lajos. Kiadja Stampfel Károly Pozsonyban. Egy füzet ára 20 kr., melyek külön is kaphatók. Most megjelentek az 53—56 füzetek, tartalmuk: Bethlen Miklós, Tököly Imre, gróf Dessewffy Aurél, Mikes Kelemen.

(*Külföldi kath. irodalom.*) 1 Katholischer Missionsatlas. Von O. Werner S. J. Zweite Auflage. Freiburg,

1885. Herder. Negyedrét. 31 lap, szöveg és 19 térképi tábla. — Igen érdekes munka, melyet fogunk ismertetni. Megelőzi a lehetőleg legbiztosabb statistikája a katholicismusnak az egész világon. Eszerint katholikus van a világon 217 millió. Következnek az egyes országok, s a missiók. Ez utóbbiak elmésen vannak megjelölve szinekkel, vonalakkal a legujabb térképelési vivmányok szerint. Mellékelve van két térkép, melyek a mult századi délamerikai jezsuita missiókat (reductio) ábrázolják. A legvigasztalóbb olvasmány, mert látjuk, hogy ezen vallás, melyet sem erőszak nem terjeszt, melyhez laza erkölcstan nem csalogat, mégis folyton terjed; csakis az Isten kegyelme táborozza hiveit. — 2. Leitfaden der Erziehungslehre besonders für Lehrer und die es werden sollen. Von Heinrich Baumgartner. II. Auflage. Freiburg, 1885. Herder. Nyolcz. 208 lap. Ára 1 mark. 60 fillér. Fogjuk ismertetni. — 3. „Regensburger Marien-Kalender, für das Jahr 1886.“ Kapható Regensburgban Pustet Frigyes könyvkiadásában. Ára 36 kr. Ez már a 21. folyam, mely mindig tökéletesb az előbbinél. Számos kép disziti elbeszéléseit, meg egy szines kép. Ugyanott megjelent: Kleiner Marien-Kalender von Gemminger. Tizenhatodrét, 191 lap. Diszes szinnyomatú képpel, érdekes olvasmánynyal. Legérdekesb a különbféle országbeli asszonyok jellemzése; a 145 lapon, a magyar nőkről szól s kegyeletesen emlékezik meg jó tulajdonságaikról. Minthogy legujabban sokat rutalmazzák országunkat a németek, jól esett ezen lelkes leirás olvasása. Ajánljuk a kath. magyar nőknek. — 4. Stokar Ferencz Regensburg, olcsó ódondász hirdet 3000 prédikácziós könyvet (Catalog numero 112). Ugyanott van sok egyházi zenedarab; kezdő karnagyok kevés pénzzel gazdaggá tehetik a chorust (numero 110.) Csupán katholikus theologiával foglalkozik, mindent lehet nála megtalálni;—nem egyszerre, hanem több év alatt, megfordul nála az egész német kath. theologia.

(*Pályakérdés.*) Esztergom város és vármegye egyházi és világi iróinak koszoruja czim alatt állittassék egybe az

itt született vagy itt lakott irók név- és mű-lajstroma az irók rövid ismertetésével. A legjobb műnek pályadija huszonöt darab körmöczi arany. A tisztán, irott, lapozott, jeligével ellátott, de névnélküli dolgozatok a szerző nevét rejtő levéllel együtt 1886. julius végeig bérmentesen az „Uj Magyar Sion“ tudományos folyóirat szerkesztőségéhez küldendők Esztergomba. Gondoskodva lesz arról, hogy a beérkezett mnnkálatok egyházi és világi tudós férfiak által megbiráltassanak, s a legjobbnak talált dolgozat irójának a fönti dij ugyanazon év végeig kiszolgáltassék; különben a mű szerzőjének tulajdona marad, köteleztetvén annak mielőbbi közzétételéről gondoskodni. Kelt Esztergomban, 1885. szeptember hóban. Dr. Majer István, v. püspök és kanonok.

(*Izland.*) Baumgarten jezsuita, a hires germanista-tudós, a marialaachi füzetek néhány czikkében közli izlandi utjában szerzett tapasztalatait, mely czikkekből néhány történelmi adatot emelünk ki. A nevezett sziget a középkorban a keresztény Európának legészakibb virágzó tartománya volt, két püspökség és kilencz kolostor őrködött a józan és ájtatos szigetlakók szellemi és anyagi jóléte fölött. Midőn a dánok az ugynevezett reformátiót akarták behozni, a nép Jón Arason püspök vezérlete alatt elkeseredett harczban akarta megvédelmezni szabadságát és ősi hitét, de győzött az erőszak és a legjobb izlandinak, Arason püspöknek ősz fejét a hóhér pallos választá el testétől. Az ország elnyomatott, a király a sziget kereskedelmének monopoliumát a kopenhágai kereskedőkre bízta, kiknek lelketlen üzérkedése annyira vitte a dolgot, hogy a lakosság tetemes része éhen-halt. Elpusztult minden müveltség, ipar és jólét az evangeliumi szabadságnak nagyobb dicsőségére. — Csak az elmult évtizedben nyerte vissza a szerencsétlen sziget politikai függetlenségét és azóta egészséges fejlődésnek is indult. A műveltebbek legfőbb kötelességüknek tartják, a mult dicső emlékeinek visszaidézési által a nemzeti szellemet ébreszteni. A régi izlandi irodalom (csak az ismeretes Edda-költeményt em-

litjük) szorgalmas feldolgozókra talált; ujra hangzanak a szigeten a régi skaldok és bardok énekei. Lehetetlen, hogy a most is okos és józan nép rá ne jőjjön, hogy a dicső multat visszaidézni egyedül azon vallás szelleme képes, mely azt első izben létrehozni tudta. Gyakran is találkozunk az uj izlandi dalokban Arason püspök dicséretével; sőt Sisli Brynjulfsson költő legnépszerűbb dalában világosan ki van fejezve a meggyőződés, hogy Izlandnak ismét lesznek ilyen püspökei. — Adja Isten minél előbb!

(*Adam a Sancto Victore.*) A marialaachi füzetek egy jeles értekezéséből közöljük a következőket. Mióta az ugynevezett humanizmusnak vak elfogultsága a középkori latin-irodalom ellen kissé le lett szoritva, ezen kor liturgiai költészete uj kutatókra és csodálókra talált; de azért az még mindig nagyon kevés, ami eddig történt. Igy Adam a Sancto Victore költőről alig tud valamit a katholikus világ; pedig a hozzáértő philologusok alig győzik elhalmozni dicséreteikkel. Gueranger prépost őt a középkor legnagyobb költőjének nevezi; még tovább megy Dr. Nealy angol (protestáns) tudós, ki őt minden idő latin kötőinek fölébe helyezi. Meg kell vallanunk, hogy a felhozott mutatványok úgy a gondolatok nagyszerűsége, mint verstechnika fölülmulhatatlansága által igazán elbájolják az olvasót.

(*Az inspiratio tana*) mindenfelé élénk megvitatásnak képezi tárgyát. Jól is van igy; legalább előbb lesz tisztázva a homályos kérdés. Schmidt brixeni dogmatikus tanár, „De inspirationis Bibliorum vi et ratione“ czimű művén kivül, melyet a Sion is ismertett, különösen a folyóiratok lapjai képezik a viták szinhelyét. Az 1883. év vége felé Le Hír abbé a Controverseben kimerítően czáfolta Lenormant elméletét, mely szerint a szentirás csak a hit és erkölcs dolgában lenne csalhatatlan. Ilyenféle elméletet közölt Newmann kardinalis is a Nineteenth Centuryban, melyet Healy püspök a Dublin Rewiewben és Brucker a Controversben czáfolt. Újabban Fernandez spa-

nyol szerzetes a valladolidi Rivista Augustinianában ujra védelmére kelt a szószerint való sugalmazás tanának; érveit azonban (azt hisszük sikeresen) megdönti a fentemlítetett Schmidt az innsbrucki Zeitschrift legujabb füzetében. — Mégis azt lehet mondani, hogy általánosan azt tartják, hogy Isten a gondolatokat sugallotta, de nem a szavakat, és hogy a szent irók a gondolatokat saját felfogásuknak megfelelő alakban fejezték ki.

(Képes Missió-Könyvtár.) A kath. nép számára, 2. füzet. A „missió-társulat" tulajdona. A szerkesztésért felelős Nogely István. „A kath. hitterjesztés lapjai" kiadó szerkesztője, társulati igazgató. A missiótársulat örökös alapitó tagjává lesz, aki 100 forintot áldoz a missiókra. E füzetek, valamint a „Kath. Hitterjesztés Lapjai" a legérdekesebb olvasmányokat tartalmazzák azon földrészekről, melyeket mi minden nagy tudományunk mellett is oly kevéssé ismerünk; melyekben a keresztény vallás hősei, a hithirdetők, folytonos halálharczot harczolnak a pogányokkal, akik között nem ritka sarcz még a kikészített emberbőr sem. E 2. füzet olvasmányai következők: Zuema a szerecsen rableány, érdekfeszitő regénynek, vagy novellának mondanók, ha nem tudnók, hogy minden szava megtörtént valót tartalmaz. — Az üldözött hithirdető, levél alakban irva János atyától Francziaországban lakó szüleinek. — A hű pásztor, ki nem más, mint Felix atya, utóbb a koreai keresztények püspökének viszontagságai. E kedves füzettel szétküldettek azon iratok, melyek egy Missiótársulat keletkezését hirdetik, melynek minden oldalu sikert kivánunk. A „Missiótársulat" székhelye N.-Várad. Tagjai hetenkint 2 kr. alamizsnát adnak; miért a Missió-könyvtárból évenkint kapnak 4 füzetet, melyek érdekes utazásokat, elbeszéléseket nyujtanak a hithirdetők viszontagságos életéből, idegen népek szokásairól. Aki bővebben akarja ismerni a társulat mivoltát, forduljon ft. Nogely István képezdei tanár úrhoz, Nagyváradon. Többször fogjuk emliteni a nagyreményű missiótársulatot.

(A dinamit lovagjai.) Amint hajdan a lovagok védői

voltak a kereszténységnek, ugy most az anarchisták védői az ördög országának. Demaistre mondá a század elején: „la revolution est satanique.“ Ez már most ugyancsak igaz, mert ezeknek nem kell rend, szabadság, jóllét, de a rombolásban keresnek czélt, örömet. Nemcsak azon felekezetek tartoznak ide, melyek a sátánt egyenesen s határozottan főnöküknek vallják, hanem, kik más nevezetek alatt egy czélra törekesznek. Oroszországban: nihilisták, Németországban socialisták, Olaszországban communisták, Francziaországban anarchisták (Rienisták), nálunk „földosztók;“ mindezek egy czélra törekesznek, az ördög országának terjesztésére. Valamint a carricatura hasonlit az arczképhez, melynek torzitmánya, ép ugy hasonlitanak ezen elvadult tigrisek, veszett farkasok ama ker. lovagokhoz. Az egyház hozta létre a ker. lovagokat, az ördög az anarchistákat, kiknek nevelő intézete, egyháza a szabadkőmivesség. Mindezen társulatok most egyesültek, hogy az 1889. évben teljesen realizálhassák terveiket. Nem fognak ugyan nyugton lenni addig sem, egyes fölkelésekben szakadatlanul fogják aczélositani erejöket, javitani eszközeiket, de akkor teljesen fölkészülve, és pedig a „nép fiaival,“ kiket immár begyakoroltak a fejedelmek tábornokai, azokkal egyesülten lépnek fel, s mivel az arsenálok kulcsait „a nép fiai“ készítik, majd a meglevő fegyverekkel vivják ki szabadságaikat. Az elpusztitott Louvre, vagy a mult századi rémnapok csak előjátékai lesznek a nagy pusztulásnak. Majd teljesedik a jóslat: „Jertek s gyüljetek a nagy vacsorára, egyétek a királyok, s népvezérek húsát stb. (Jelenések 19 rész 17, 18 vers.) Ha Európa mindezt nem tudja, ne mondja: hogy senki sem figyelmeztette rá. A ker. társadalmak első feje, XIII. Leo világosan s hatékonyan figyelmeztette a dinamit lovagok üzelmeire.

Szerkeszti: ZÁDORI JÁNOS.

Előfizetési dij egész évre 6 forint osztr.-m. ért.

Esztergom, 1885. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

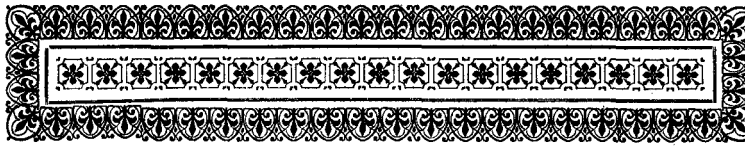

VOLTAIRE.

(Emlékszobra leleplezésének alkalmából.)

II.

Egy megelőző czikkben Voltaire életével és jellemével foglalkoztunk, valamint az ő „democratikus“ elveivel — mint ezt bálványozói mondják — voltakép az ő gőgös aristocrataságával és aljas, méltatlan, udvaroncz szolgaiságával — mint ezt az igazság mondja — mindevvel részint azon nyilatkozatok alapján, melyeket róla saját honfitársaitól, pártfeleitől, Franczia-ország első iró-tekintélyeitől birunk, részint saját műveiből meritett saját nyilatkozatai alapján. Jelen alkalommal az ő hazafiságával és erkölcsiségével akarunk foglalkozni, mert talán ez alapokon épültek föl Voltaire azon érdemei, melyeknek a neki legujabban állitott emlékszobor létét köszöni. D'Arc Jankával-i bánásmódját is érintenünk kell.

A hazaszeretet az emberi kedélynek szent és leggyöngédebb, de legerősebb érzelmeinek egyike, mely az Üdvözitő könyei által van megszentelve, mely a vadnépeknél is föltalálható, s mely annál mélyebb, fájóbb és érzékenyebb, minél nagyobb a veszély, mely a hazai földet fenyegeti, minél nagyobb a szerencsétlenség vagy megaláztatás, mely a hazát éri. Mit mondjunk tehát azon emberről, ki oly időben, midőn a haza legjogosabb büszkeségében, legdrágább dicsőségében van megalázva és nehéz sebektől vérzik, nemcsak

idegen marad az emlitett érzelem iránt, hanem vad gúnynyal és csufsággal képes a hazát illetni? És ezt tette Voltaire. E határokat nem ismerő egoista, e mindenből gúnyt űző udvaroncz, ki csak magával, hiúságával, hirnevével, szerencséjével, élvezeteivel, jólétével törődött, Francziaország javára vagy bajaira sohasem gondolt és a hazafiui érzelmeknek egy szikráját sem ismerte. Lássuk.

1757. nov. 5-dike gyászos nap a franczia történelemben. II. Frigyes porosz király egy nagy és győzelmes ütközetben Roszbachnál megalázza Francziaországot. Mit tesz Voltaire? Gyászt ölt a hazáért? Nem, Voltaire tréfálódik és gúnyolódik, mint idézeteinkből azonnal látni fogjuk. Ő tárczájára gondol s miután az nincs érintve, sőt szerencsés üzletek által dagadoz, az udvaroncz meg van elégedve. De talán azt gondolhatná az ember, legalább a hizelgések és udvarlások szünnek meg a győzelmes király iránt s Voltaire a hallgatás szégyenével és szemérmével bir. Vagy ha az érintkezés tovább tart is, az pusztán irodalmi lesz. Nem, Voltaire mindeme gyöngédségeket nem ismeri, éppen Francziaország bajai, vereségei, szerencsétlensége képezik forrását gúnyjának, élczeinek, szójátékainak s Poroszországban alig akad német, ki vigabb kedélyű Francziaország szenvedéseinek közepette, mint Voltaire. Roszbach ezentúl kimerithetetlen tárgyát képezi Voltaire hizelgéseinek. „Fölség“ igy ir Frigyesnek, „valahányszor kissé komolyabb ügyekről Fölségednek irok, ugy remegek, mint ezredeink Roszbachnál;“[1] s midőn Frigyes arczképét küldte meg Voltaire-nek, ez igy felel: „Fölséged, egy nagy embernek arczképét kaptam meg ma. Nincs franczia, ki nem reszketne, ha ez arczképet meglátja...“[2] És hogyan viszonozza Voltaire az ajándékot? Megküldi a királynak a roszbachi csata képét: „Mig Fölséged

[1] 28 mars 1775.
[2] 27 avril. 1775.

valószinüleg harmincz-negyvenezer emberrel gyakorlatokat tart, én nem tudom az időt jobbal tölteni, mint kedveskedni a roszbachi csatával, rajzolva...“[1]

De Frigyes nemcsak fegyverrel alázta meg Franczia országot, hanem tollával is gúnyolta, franczia nyelven, igaz, hogy nyomorult versekben. Mit tesz Voltaire? Csodálja e szép verseket, örül nekik, buzditja szerzőjöket: „Éjszak hőse, jól tudtam, hogy látta a legkeresztényibb király katonáinak hátsó részeit, becsületesen megkardlapozva azokat. De hogy még szép rimekkel halhatatlanokká is tegye az általa legyőzöttek e hátsó részeit, ez már kiválólagos kegyelem.“ Mit szól ehez a franczia hadsereg, valamint azon másik sorhoz: „A porosz egyenruha hatása, hogy térdre bocsájtkozik előtte minden franczia katona?“ Vagy ehez: „E dőre és fölületes nép, mely épp oly bátor a rablásban, a mily gyáva a csatában?“[2] Azért kérdezte Dupanloup a párisi község-tanácstól 1878-ban, midőn ez egy Voltaire-centenariumot tervezett: „Uraim, ha egy franczia ember a sedáni csata képével kedveskednék Vilmos császárnak, vagy ha egy franczia költő irodalmi összeköttetésben állna Frigyes Károly herczeggel s ennek fölöttünk való győzelmeit ünnepelné, mily állást foglalnának el önök ezen a hazán, a hadseregen, a becsületen elkövetett gyalázattal szemben? Én bizonyos vagyok benne, hogy minden franczia ház kapuja bezáródnék ez ember előtt s kardja lapjával, vagy még csufosabb módon fizetné ki őt katonáink legutolsója. És önök centenariumot akarnak Voltaire-nek? De hát mit értenek önök, uraim, a hazaszeretet alatt, micsoda önök előtt a becsület? A vallás gyülölete ily módon képes megvakitani az embert?“ Valóban, franczia vagy porosz volt-e Voltaire?

Midőn Frigyes és Katalin összeesküdtek Lengyelország földarabolására, néhány nemeslelkű lovagias

[1] 21. juin. 1715.

[2] Lettre à Frederic. 7. dec. 1774.

franczia ellenszövetséget kötött az ujabb idők ez egyik legnagyobb gonosztettének megakadályozására. Mig a szultán, Katalin által szintén fenyegetve, bátor, bár hatástalan föllépést tanusít, mig az emlitett francziák harczba mennek a szövetséges szerencsétlen lengyelekért: Voltaire gyülöletes sarcasmusokkal gunyolódik nemeslelkü honfitársai fölött, azokat „kóbor lovagok"-nak, „Don Quichotte"-oknak nevezi s meglátjuk alább, miket irt ez ügyben Katalinnak. A szerencsétlen Lengyelország, mindenektől elhagyatva, elbukik. Frigyes egy érmet veret, e fölirattal: Regno redintegrato — gunyból vagy igazán Lengyelország helyreállitójának és békéltetőjének tartván magát, — s egy költeményt ir, a Poloniade-ot, melyben a legyőzötteket nemtelenül kigúnyolja és a francziákat, többek közt, a „nemzetek excrementumai"-nak nevezi, és az érmet is, a költeményt is megküldi Voltairenak. Ez mindkettőt elfogadja, örömmel van tele, a nemzetéről használt gyalázatos kifejezést zsebre dugja s felel a királynak, ki egy értékes porczellán csészét is csatolt a küldeményhez:

„Ime, Fölséged egy nagy hatalomnak alapitója s Európa egyensulyának egyik mérlegserpenyőjét tartja, mig Oroszország is egészen uj világ lesz. Mennyire megváltozott a világ, s mennyire örvendek, hogy e nagy események létesülését megéltem!... Nem tudom, hol fog fölséged megállapodni, de azt tudom, hogy a porosz sas messzire fog repülni. Kérem e sast, hogy a magasból, hol szárnyal, vesse reám nyomorultra azon szempillantások egyikét, melyek az elhaló geniet uj életre keltik... Fölséged lábai előtt fekszem, ugy mint harmincz év előtt, de gyöngének érzem magamat. A Regno redintegrato-ra fogok tekinteni, valahányszor erőhöz kivánok jutni...

Fölséged régi bálványozója."[1]

[1] 16. Oct. 1772.

„Fölséged, tegnap magányomba egy királyi küldemény érkezett s ma reggel tejfeles kávémat egy oly csészéből élveztem, a milyent Fölséged testvérénél a chinai császárnál sem igen készitenek... Tehát végre is éjszakon virágzanak ma a művészetek, ott készitik a legszebb porczellán edényeket, ott osztják szét egy tollvonással a tartományokat, ott oszlatják fel két nap alatt a confoederátiókat és senatusokat... Nekünk francziáknak szintén meg van érdemünk: comikus operákat adunk, melyek elfeledtetik Moliére-t, bohózatokat, melyek kiszoritják Racine-t... Fölséged bizony megtehetné még, hogy ugy alkalom adtával néhány tartományt kikerekitene még magának, mert végre is az embernek szórakozás kell, nem lehet mindig olvasni, bölcselkedni, költeni és zenedarabokat készitení. Fölséged lábai elé borulok, mindazon tisztelettel és bámulattal, melyeket fölkelt."[1]

Ime igy felel Voltaire Frigyesnek, ki a franczia népet az emlitett kifejezéssel illette. Ime Voltaire-nek, a népszabadság egyik hősének, a folyton népszabadságról áradozó modern fölvilágosultak egyik vezérének részvéte Lengyelország iránt, s szigoru itélete egy nemzetgyilkos zsarnokkirály fölött! De Lengyelország felosztása ügyében Voltaire a férjgyilkos szégyenletes életű Katalin czárnővel is érdekes levelezésben állott, ki szinte nevezetes ajándékokkal tüntette ki a hozzá méltó költőt. Ismeretes továbbá az is, hogy Katalin Constantinápoly birtoka után is áhitozott, mely ügyben Voltaire szintén többször nyilatkozott. A köztök történt szégyenteljes levelezésből, miután az egészet nem közölhetjük, csak a következő levelekre hivjuk föl olvasóink figyelmét: 1771. jul. 6. és okt. 18.; 1772. jan. 1., márcz. 6. és 12., máj. 29., jul. 31. hol szégyenpir és boszankodás akadályozzák a levelek végig olvasását.

---

[1] 13. nov. 1772.

„Asszonyom, vegye kérem tudomásul, hogy nem akarok francziák között meghalni. Én nem is vagyok voltakép franczia, hanem svajczi és ha fiatalabb, oroszszá lennék.“[1]

„Ki tudja, hogy miután ezen nagy tervet keresztül vitte (Lengyelország földarabolását), az én hősnőm nem fogja-e keresztül vinni ama másikat is (Törökországét) s nem lesz-e egy napon három fővárosa, Szent-Pétervár, Moszkva és Byzancz.“[2]

„Asszonyom, Fölséged visszaad engem az életnek, midőn öli a törököket. Azon levél után, melylyel Fölséged megtisztelt, ágyamból ugrom, fölkiáltva: Allah, Catharina! Isten és Fölséged győzelmes hadai meghallgattak tehát, midőn ezt énekeltem: Te Catharinam laudamus, te dominam confitemur...“[3]

„De én Fölségedet a mi nagy tetteinkről is akarom értesíteni. Egy idő óta kitünő tánczosnénk van az operában...“[4] — „És ezeket teszi, ilyenekkel foglalkozik a mindenség első népe, a mindenség első udvara, a mindenség első majomgyüjteménye...“[5]

„El vagyok keseredve látván, hogy az őrült szövetségesek közt olyanok is akadnak, kik honfitársaim. Nem tudok képzelni otrombább dolgot, mint ha valaki Fölséged ellen hord fegyvert.“ — Ime a mi franczia lovagjaink, a kiket az ő kiváncsiságuk a szarmatákhoz csalt... Nevetséges egy keresztes hadjárat! Nem igen fogja emelni hirben az én drága nemzetemnek okosságát és udvariasságát!“ — „Engedje Fölséged, hogy visszanyerve egészségemet, lábai elé tegyem tiszteletemet és fájdalmaimat. Ez utóbbiakat azon honfiaim okozzák, kik harczba mennek a szarmaták segitségére... a mi a legdőrébb, legnevetségesebb és legigazságtalanabb dolognak látszik előttem.“[6]

---

[1] 18. okt. 1771.
[2] 29 mai. 1772.
[3] Ugyanott; és 12. aout. 1773., 30. okt. 1769, 5, 14 és 12. sept. 1770.
[4] 7. aout. 1771.
[5] 30. avr. 1771.
[6] 2. mars et 22. mai 1772.

Megjegyzendőnek tartjuk itt, hogy a mondottuk dolgokból egyik-másik nem szól szorosan Voltaire hazafiságáról, a melyről beszélni akartunk; mégis jónak találtuk azokat elmondani, részint általában Voltaire egész lelkületének megvilágitására, részint ismételt kimutatására annak, hogy a 18-ik század végén, midőn ama bizonyos „egyenlőség, testvériség, szabadság“ eszméi születtek s a mindennemű zsarnokság és visszaélések elleni küzdelem hajnala fölhasadt: hol voltak akkor találhatók Lengyelország és a népek igaz barátai s hol azok ellenségei. — Nem hallgathatunk el még egy dolgot. Voltaire különösen örvend annak, hogy a porosz király alapitója lett egy nagy hatalomnak, hogy a porosz sas messzire repül, hogy ő Voltaire, megélhette e nagy események hajnalát. Azon francziák, kik neki immár a legujabb szobrot állitották, bizonnyára osztoznak ez örömében s ma annyival inkább, mert a porosz sas elég messzire repült, Straszburgig, Metzig, Párisig; a nagy események befejeződtek, Poroszország manap nagy hatalom. Azért mondja Dupanloup a párisi község-tanácshoz: „Tartsanak önök centenáriumot, hivják meg Poroszországot és egész Europát. A népek látni fogják az önök hazafias érzelmeinek magasztosságát, valamint azt, hogy ha egy nagy népnek hazafisága ennyire lealacsonyitja magát, az idegen, az ellenség fölmentheti magát attól, e lealacsonyitásokat szaporitani. De ha uraim, mi nem vagyunk poroszok vagy kozákok, mint Voltaire volt, ha a haza gyásza sziveinkhez szól, ha nem tartozunk még azon népek közé, melyek ujjászületés nélkül gyalázatra vannak kárhoztatva, ha önök a hazaszeretet szent szégyenét és szemérmét érzik még, ez mindent meg fog önöknek mondani.“

Menjünk tovább. Igen szeretetre méltóan nyilatkozott Voltaire általában a francziák, különösen hazája fővárosának lakosságáról is, s mindazok kik a legujabb szobor költségeihez járultak, minél gyakrab-

ban olvassák el a következőket. Frigyes király igy jellemezvén Páris lakosságát: „Ezen herék mindenütt körüldongnak bennünket; tréfás beszédeik olyanok, mint a papagáj kiabálásai; itéleteik pedig oly komolyak, mint egy sapajounak (vadnép) beszédei metaphysikai tárgyak fölött;“[1] Voltaire igy erősítette meg a király itéletét:

„Valóban a porosz királyra mint mesterre, az angol népre pedig mint polgártársakra volna szükségem... Páris nem más, mint egy nagy baromfiudvar kereket vágó pávák és értelmetlen szavakat ismétlő papagájok számára. Versailles-ből kapják élelmüket; nagy lármát csapnak, de Versailles nem sokat törődik vele... A párisiak avval töltik idejöket, hogy szobrokat emelnek, melyeket nemsokára összetörnek. Fütyüléssel és tapsolással mulatnak: sokkal kevesebb szellemmel birván mint az athénieiek, ezek minden hibája bennök van, de ezeknél még kicsapongóbbak... Nemsokára meghalok és ha ez megtörténik, átkozni fogom a majmok és tigrisek azon országát, hol anyám őrültsége közel hetvenhárom év előtt születni engedett...[2]

Egy dologra gondolt Voltaire, a szerencsétlen háború által sujtott haza gyászában: saját anyagi jólétére. „Avval vigasztalom magamat,“ igy ír Thiriot-hoz, „hogy elfogtunk a tengeren egy angol hajót, mely török szőnyegeket szállitott; talán olcsón juthatok egyhez, ez melegen tartja a lábakat.“[3] S valamivel később: „Akár béke, akár háboru: Vivamus et bibamus!“

Ime, Voltaire hazafisága. Ez ember tehát nemcsak „genieje semmiféle prostitutiójától nem félt;“ nemcsak hogy „elvesztette mindazt, ami a férfias lel-

---

[1] 25. juil. 1772.

[2] 29. aout, 1842. — A M. de Chabanon, 12. avr. 1776. — A d'Alembert, 7 aout 1766.

[3] A Thiriot. 20. nov. 1757.

keket és jellemeket alkotja;“ nemcsak hogy „lelkét lábai elé tette a hatalmasoknak, nagyuraknak, királyoknak és királynéknak, herczegeknek és herczegnéknek, autocratáknak és szégyenletes maitresse-eknek;“ nemcsak hogy „udvarolt“ mindazoknak, kiket kizsákmányolhatott, jezsuitáknak, püspököknek és magának a pápának; nemcsak hogy meggyalázta a népet, a mint azt csak meggyalázni lehet; nemcsak hogy ez érzelmeiből rendszert csinált, a nép elbutitásának és elnyomásának gyalázatos rendszerét: hanem még tovább menvén határtalan önzésében és cynismusában, elnyomta és kioltotta magában az emberi lélek azon erős érzelmét, a hazaszeretetet, a leggyanakodóbb, legféltékenyebb, legbüszkébb, leggyöngédebb érzelmet, a megsértett vagy megalázott haza iránti érzelem szent szégyenét és fájdalmát.

Ha tehát tisztességes és komoly motivumok állitották föl Voltaire emlékszobrát, s Voltaire érdemeiről lehet szó, a hazaszeretet az utóbbiak közt nem foglal helyet.

Voltaire erkölcsisége! „Uraim,“ igy szólt Dupanloup a többször emlitettük alkalommal, „ha az erkölcsök önök előtt semmitsem nyomnak, legjobb volna hallgatnom. De ha önök tulajdonitanak még valami sulyt azoknak, ha hiszik, hogy az erkölcsök romlását valamely népnél minden egyébnek romlása követi, hogy egy erkölcstelen nép kész zsákmánya a barbárságnak és zsarnokságnak, ha önök hiszik és vallják ez igazságokat: akkor itt (a centenarium tervezésénél) kevésbbé mint bárhol értem az önök szerepét; mert azon ember, ki leginkább meggyalázta és megrontotta az erkölcsöket, a legszabadosabb és legerkölcstelenebb iró, az Voltaire volt. „Más cynikusok bámulatra ragadták az erényt, ő bámulatra ragadta a bűnt,“ ezt mondták róla s ez igaz. Csak

Hugo Victor bizonyságára van még szükségünk, mely igy szól: „Voltaire az volt egy feloszlásban lévő társadalomban, a mi egy kigyó a mocsárban... Az ő összes mérgére volt szükség, hogy e mocsár erjedésnek induljon.“[1] S egy más helyen: „Ez álbölcs sok sarat kevert föl, e hamis bölcs sok angyalt vesztett el!...“

E mocsarat most föl kellene kavarnunk, midőn Voltaire erkölcsiségéről beszélünk. De hogyan ezt, hogy a füleket ne sértsük? Sietni fogunk tehát, mindent csak megérinteni, s egy méregfának egyes leszakasztott ágaiból annak összes minőségeire és gyümölcseire következtetést engedni. Nem egy embernek magánbűneiről van itt szó, melyekhez a világnak nincs köze, hanem egy égbekiáltó provocatio visszautasitásáról, egy bálványnyá és zászlóvá tett ember leleplezéséről.

Hagyjuk Voltaire-nek a regenssége romlott szabadonczaival töltött kicsapongó ifjuságát; hagyjuk annyi botrányos kalandját és házasságtöréseit, melyek barátai és párthivei által megirt életrajzaiban emlittetnek meg; de elhallgathatjuk-e Chatelet marquisnéval való tizenöt évi házasságtörését és botrányos viszonyát, kinek ő erényeit zengi s kit franczia Minervának, az erényes és halhatatlan Emiliának nevez? Desnoiresterres az ő „Voltaire à Cirey“ cz. munkájában kimutatja, milyen volt ezen Minerva s ki volt ezen „erényes“ Emilia! E gyászos emlékü nő a nemi kicsapongásból valóságos rendszert és elméletet alkotott magának, melynek gyakorlatában minden határon tulment. A cirey-i gyalázatos mysteriumok fel vannak ma fedve s midőn a hirhedt nő meghalt, Voltaire, mint rendesen, aljasságaihoz még a tréfálkozást és gúnyt csatolta: midőn a halott nő gyürüjében Saint-Lambert arczképét találták Voltaire-é helyett, ez fölkiáltott: „Én kiszoritottam helyéből Riche-

[1] Notice sur Volt. par. V. Hugo (Litter. et philos. mel. t. I. Hachette, 1864.)

lieu-t, engem kiszoritott helyemből Saint-Lambert: ez rendjén van!“ E nőről azt mondta Voltaire: „becsületesség minden erényével bir,“ mihez Pompery hozzá teszi és példákkal bebizonyitja: „de a szemérem ismeretlen volt előtte.“ Tehát Voltaire szerint a nő becsületes lehet szemérem nélkül és a házasságtörés, többekkel elkövetve, feleség és anya részéről az semmi!

Ha Cirey-ből Potsdamba megyünk, a tisztátalanságban még egy fokkal alább kell lépnünk. Ismerjük Lamartine szavait, hogy „Voltaire Frigyesnek gyalázatos erkölcseit kimentette.“ De lássuk, az ő Memoires-jaiban Voltaire maga miként irja le számtalan helyen a nagynak nevezett király ocsmányságait. A király napirendjének leirásakor egy helyen: „Midőn Ő Felsége az ő öltözködését befejezte, a stoikus néhány pillanatot Epikurnak szentelt: két vagy három kegyenczét hivatta, ezredének hadnagyait, fiatal tiszteket, hadapródokat; első volt a kávé...“ Nem folytathatjuk, lehetetlen! Este a vacsora egy kis teremben költetett el ily alkalmakkor, mely teremnek fő ékessége egy festmény volt, melynek piszkosságait Voltaire legnagyobb részletességgel és látható kedvteléssel irja le. „Az ember azt hihette volna, hogy a hét görög bölcset látja nyilvános házban.“ Soha nők vagy papok, teszi hozzá Voltaire, ilyenkor nem voltak jelen, mert a szemérmetlenségeket természetesen istentelen beszédek is kisérték.

Nézzünk be végre néhány pillanatra Ferney-be, hol Voltaire élete végét töltötte. A kicsapongó életü öreg, tulságos szigoruaknak találván itt a genfi erkölcsöket, ezt irja d'Argental-nak: „Élvezeteket akarok itt teremteni; meg akarom rontani a pedans város összes ifjuságát.“ — „Az evangeliumnak egy szolgája van itt, ki adomákat kért tőlem e hirneves leányról (Ninon de Lenclos:) küldtem is neki, egy kissé rossz illatuakat, hogy megszeliditsem a huguenottá-

kat."[1] Egy hirhedt nőnek pedig: „Önnek azon eszméje, hogy festessek magamnak szép mezitelenségeket, hogy ezáltal erőt öntsek öregségembe, résztvevő lélekről tanuskodik, s én hálás vagyok e találmányért. A Palais-Royalnak legtisztességtelenebb képeit lehet lemásoltatni."[2] Voltaire ekkor hatvanhat éves volt, és ily hangon, ily tárgyakról irt még nyolczvan éves korában is, még Katalin czárnőhöz is, midőn mint ő maga mondja, egyik lába már a koporsóban volt, mig a másikkal bakugrásokat tett; igy szállt le a sírba, egy satyrnak gunyos nevetésével ajkain. Nem is emlitjük számtalan kisebb költeményeit, elbeszéléseit, regényeit hasonló tárgyakkal, verseit sz. Lajos és a Bourbonok ellen, a királyi maitresse-ek ellen, Frigyes Thibouville, Villars, Richelieu ellen, kik barátai, pártfelei, jótevői voltak, mely verseket szükség idején hazugul megtagadott, azokat egy „atheus kocsisa által készültek"-nek mondván,[3] mely müveit Hugo Victor „Gyalázat művei"-nek nevez s melyek miatt Marat Voltaire-t botrányos irónak mondja, ki megrontotta az ifjuságot.

De hát voltakép minek nézik e Voltaire-bálványozók a világot s a vallásgyülölet annyira képes-e aljassá tenni az embert, hogy e szoboremelés provocátiójával nem irtóznak igy arczul vágni a legkezdetlegesebb tisztességet és ildomot?! E férfiunak, ki egyéb bűnei mellett bujább és ocsmányabb hajlamu volt a majom- vagy macskafajok legbujábbjainál s ki e tulajdonságát nem irtózott saját műveiben megörökíteni, e férfiunak terveztek centenáriumot és állitottak emlékszobrot hogy az emberiséget hősük erényeinek követésére buzditsák! Hová lettek a tisztesség fogalmai a lovagias franczia nemzet kebelében? E férfiunak, kit Condorcet, maga a bölcsész, nem tudott

[1] 29. mai 1751.

[2] A Mad. de Fontaine, juin 1757. 8. janv. 1756.

[3] Volt. par Maynard, 2 v.

másként s nem röstelt igy védelmezni és mentegetni: A bölcsnek is van szüksége szórakozásra! És e férfiuról, Voltaire-ről, mondta Hugo Victor, midőn ezt élete végén politikai ingadozása a Francziaországban most uralkodó párt táborába vitte: „Voltaire a világosság és szabadság.“ Voltaire a világosság! Nagy költő, mennyire megbélyegezted saját ősz fürteidet!

Látni való tehát, hogy az erkölcsiség szintén nem azon talaj, melyben Voltaire-nek szobrot kivánó érdemei termettek. Voltaire erkölcsisége nem a neki való szoboremelést, hanem emlékének örökre való eltemetését, nevének örökre való elhallgatását teszi kivánatossá, magának a franczia nemzetnek érdekében.

És d'Arc Janka! Mit mondjunk végezetül azon bánásmódról, melyben Voltaire d'Arc Jankának, Francziaország egyik dicsőségének emlékét részesitette? Mert ugyanazon ember — s itt bizonyos értelemben azt mondhatjuk, hála az égnek, hogy ugyanazon ember, — ki meggyalázta a széttépett és vérző Lengyelországot, ki megcsufolta a porosz király által legyőzött és megalázott Francziaországot, ki egy győzelmes és rosszerkölcsü porosz király s egy férjgyilkos orosz czárnő előtt csuszott-mászott, ki álaristocratikus udvaroncz gőggel sértette saját népét: ugyanezen ember meggyalázta és sárba rántotta d'Arc Jankát, az orleansi szüzet, Francziaország legdicsőbb leányát és szabaditóját, a szennyfolt nélküli hősnőt, az angolok által megégetett vértanut, a franczia népléleknek legtisztább megtestesülését!

Voltaire az orleansi szüzről huszonegy énekből álló költeményt (La Pucelle. A Szűz) irt, a melyben annyi a mocsok, piszok és mindennemü tisztátalanság és ocsmányság, hogy tollunk reszketne azok leirásánál. Mily szavakkal is volnának leirhatók s mily szemérem tudná azokat elviselni? Hogyan leirni, ho-

gyan csak gyanittatni azt, ami e szüzi, tiszta, hősies lélekben a legzabolátlanabb kicsapongás, a legutálatosabb libertinage lett volna, ha nem volna az egész egy nagy ördögi rágalom, mely egy határtalanul romlott ember agyában született, s mely gyalázatának egész sulyával kell, hogy azon gonosz fejére hulljon vissza, kinek meg volt azon cynismusa, azt kigondolni s azon még szemérmetlenebb cynismusa, azt kiirni! Az egész Voltaire meg van e költeményben, meggyalázása mindennek, a mi szent és becses az ember előtt, meggyalázása a vallásnak, a hazaszeretetnek, az erénynek, a gyöngeségnek, a fiatal leánynak, a nőnek, a népnek, Francziaországnak, az egész emberiségnek, s mindez oly fokban, mely megreszkettet utálattól, huszonegy éneken át, s magánál a költeménynél még utálatosabb variansokon át. S hiába iparkodnak, e gyalázat-művet szépitgetni és takargatni, a szemek elől rejtegetni, szerzőjét védelmezni, mentegetni, titkolni. A mű létezik, mint Voltaire-nek hozzá legméltóbb öröksége. Nem ifjuságának meggondolatlan műve az, mert hatvankilencz éves volt midőn kiadta, javitva és bővitve, ocsmány képekkel; nem volt az szellemének „egy tévedés"-e, mert Voltaire semmiféle más müvén nem dolgozott oly előszeretettel, mint ezen, több mint harmincz éven át. — Ez volt a La Pucelle, melyhez hasonló utálatos irodalmi termék alig van a világirodalomban s a milyent alig mutat föl a római császárság legromlottabb korszaka; Tibullnak, Martiálnak, Ovidnak lehetetlenség lett volna igy meggyalázni egy Cloeliát a rómaiak közt. Ez volt azon mű, melyért Voltaire-t „Páris megkoronázta, Sodoma számüzte volna," ily hősnőn tudott Voltaire igy mulatni!

És ha még maga mulatott volna! Hanem társul vett egy idegent, a hazának egy ellenségét! Voltaire, az aljas udvaroncz és szabadoncz, költeménye által egyszerre hizelegvén a porosz király szemérmetlen

szenvedélyeinek és francziaellenes érzelmeinek, az utóbbi, föllelkesitve ily mű által, mely annyira szájaíze szerint volt s annyira meggyalázta Francziaországot legnemesebb hősnőjében, ezt irta Voltaire-nek: „Tegnap elmondottunk önről minden jót, a mit csak egy halandóról elmondani lehet. Az ebédlő valóságos templom lett, hol önnek áldozatok mutattattak be. Valami isteni van önben," — tudjuk, hogy Frigyes különben gonosztevőnek nevezte Voltaire-t, — „küldje el kérem La Pucelle-t, meghalok a kivánságtól, annyira óhajtom olvasni."[1] S néhány nappal később: „A Pucelle-t, a Pucelle-t, a Pucelle-t! Az Isten szerelméért, vagy inkább önnek szerelméért, küldje már!"

És még hozzá, mi következik most? A mit Voltaire annyiszor megtett különben: Ő ki bizonnyára öntudatában volt műve gyalázatosságának, ki érezte hogy e műben „szive bőségéből" beszélt, szokása szerint mindennemű képmutatásokhoz és hazugságokhoz folyamodott, hogy a művet illető apaságát eltagadja. D'Argental-nak ezt irta: „Legnagyobb szégyennek tartom, hogy nevemet ily mű czímlapján látom; e dolog utálatot kelt a jó izlésben és az emberiségben."[2] Egy párisi könyvkiadó czégnek pedig: „E gyalázatos rhapsodiának, mely Párisban nevem alatt terjesztetik, töredékei küldettek meg nekem; megbecstelenitenék azok a czéget, legmelegebben kérem tehát, akadályozza meg a sötétség e művének kiadatását." És ugyanakkor e „gyalázatos rhapsodiáról" a „sötétség e művéről," mely „megbecsteleníti" kiadóját ezt irja hősének, Richelieu herczegnek Voltaire: „Akarja Monseigneur?... Mit, mit? A Pucelle-t, a Pucelle-t! Elküldöm, azon uton, melyet kijelelni fog. Tökéletesebb és bevégzetebb alakban fogja kapni, mint bárki más; föl fogja eleveniteni képzelődését.

---

[1] 22. fevr. 1743.

[2] A d'Argental, 20. mai 1775.

Ez lesz az én hősömnek igazi breviáriuma."[1] Sőt, a mi még több, Grasset genfi könyvkereskedőt — ki látván a szabadonczok közt az uj mű utáni kapkodást, azt titkon sajtó alá készitette és kiadta, — e férfit Voltaire, hogy önmaga hatósági zaklatástól szabaduljon és a figyelmet önmagáról elforditsa, a „megsértett erkölcs és vallás" nevében a hatóságoknak denunczialta és elzáratta. Ilyen jellem volt Voltaire!

„Uraim" igy szólt Dupanloup 1878-ban, „önmagok, becsületök, Francziaország, a nép, feleségeik és leányaik iránti tekintetből ne védelmezzék ez embert. Elfelejtették önök, hogy francziák? Meg akarnak becsteleniteni bennünket a világ szine előtt? A La Pucelle szerzőjének önök centenariumot akarnak rendezni? Nyilvános tereink egyikén, két lépésnyire azon helytől, hol d'Arc Janka Páris fölszabaditásának munkájában megsebesíttetett, a szüznek most egy szobra áll, melyet a nép virágokkal és koszorukkal halmoz el, a mi népünk, a szüz emlékéből hazafiságot, becsületet meritő derék népünk. És önök most e nő meggyalázójának, Voltaire-nek, ki inkább volt bakója d'Arc Jankának, mint az angolok, Voltairenek emlékszobra elé akarják e népet erőszakolni! De akkor tegyenek előbb, mint az angolok, égessék meg d'Arc Jankát, törjék össze szobrát, vagy legalább szégyenből fátyolozzák el! Hisz ez valóságos rendszeres összeesküvés, kiirtani népünk lelkéből, ami abban még keresztényi és franczia van! A mint Mózes összetörte a törvény tábláit, törjék önök is össze előbb az erkölcsnek, a hazafiságnak, a szégyennek összes törvényeit!!"

Foglaljuk össze a mondottakat. Láttuk ezekből, hogy Voltaire akár mint ember, kivált mint jellem, akár mint democrata, akár mint aristocrata, akár mint hazafi, akár mint iró, szóval bármely életnyilvánulá-

[1] Aout. 1775. Voltaire a soixante et un ans.

sában nagyon távol volt, hogy gyöngén fejezzük ki magunkat, az eszményiség szinvonalától.

De hát voltakép Voltaire mely tulajdonságának lett akkor e szobor emelve s ki emelte azt? Erre akarunk még jövőre igen röviden felelni.

(Vége köv.)

Szentimrey Márton.

A MAGYAR EGYHÁZ NAPJAI.

Deczember 1.

— Sz. Gerold bajorok birája, ki igen buzgólkodott a ker. hit terjesztésében, a Hunnok által a csatában levágatik.

— Sz. Albanus vértanu, ki Magyarországba küldetett és a király által fia gyanánt fogadtatott, e napon vértanuságot szenved.

1884. Pollák János pécsi kanonok, kiváló egyházi iró, † u. ott. Született 1824. febr. 24.

Deczember 2.

1291. III. Endre Pozsonynak és az ottani zsidóknak szabadalmakat ad, az esztergomi érsek és pozsonyi prépost előjogainak épen tartása mellett.

1313. Tamás eszt. érsek azt határozza, hogy a budai szigetbeli apáczáknak a budai vár számára az adót meg kell fizetni.

1440. Dominis János segniai püspök, Placent bibornok és pápai követ jelentésére, n.-váradi püspökké kineveztetik.

1598. Pethe Márton kalocsai érsekké lesz, és utódául a váradi püspökségben Micatius Miklós erősíttetik meg.

1648. Lippay György eszt. érsek, a Jézus-társaságát a magyar egyházirend törvényes tagjává felavatja.

1719. A magyar főpapság által felhivott XI. Kelemen pápa azt válaszolja, hogy a király lelkiismerete terhelése nélkül a papság tizedéből állandó adót nem kivánhat.

1847. Felső-eőri Pyrker János László egri érsek, † Bécsben.

Deczember 3.

— Sz. Agricola vértanu Pannoniában, a kinek emlékét a római Martyrologium e napra teszi.

1308. Gentilis bibornok az egyházi és világi urakkal Károly javára végzéseket alkot.

1679. Berzeviczei Berzeviczy Ferencz Jézus-társaságának tagja, térítő, tanár és iró, születik Munkácson.

1760. Alagovich Sándor zágrábi püspök születik a győri egyházmegyében.

Deczember 4.

235. Sz. Borbála szűz és vértanu, ki a magyar egyházban külön zsolozsmával tiszteltetik.

1015. Sz. Mór, a sz. Benedek rendnek pannonhalmi sz. Mártonról nevezett monostorának tagja, pécsi püspök emléke.

1483. A pápa Mátyás királyt, kit ő a hitetlenek és eretnekek pőrölyének nevezett, buzditja, hogy a csehországi kelyheseket, kik a kath. üldözik, rendre utasitsa.

1739. Berényi Zsigmond gróf pécsi püspökké neveztetik.

Deczember 5.

— B. Lukács, első remete sz. Pál rendű szerzetes Nostrán, ki szüzesség erénye miatt halála után több éven át enyészet nélkül maradt. Éltében halott feltámasztására érdemesítve vala.

1220. III. Honorius pápa mivel II. Endre király, Imre

király özvegyének a 12,000 girát, melynek fizetésére magát kötelezte, megtagadta, egyházi bizottságot küldött ki, hogy a királyt fenyitéssel tartozásának teljesitésére szoritsa.

1221. III. Honorius pápa buzditja János eszt. érseket, hogy Bosniában a szakadárok ellen apostolkodjék.

1299. VIII. Bonifácz pápa a budai szigetbeli apáczák és a veszprémi püspök között a tizedek iránt fenforgó ügyben a pilisi apátot, a pozsonyi prépostot és az esztergomi scholasticust küldi ki birákul.

Deczember 6.

1287. Lodomér eszt. érsek tudatja Erzsébet királynéval, miszerint őt, az országgyülés a harminczad, vám és adó jogaiba visszahelyezte.

1305. Ottó, IV. Béla leányának, Erzsébetnek unokája, Fehérvárott a veszprémi és csanádi püspök által megkoronáztatik.

1308. Tamás eszt. érsek, Miklós pécsi kántorkanonok ügyében, mely Gentil pápai követ előtt tárgyaltatott, ügynökeül De s. Victoria Angelus Theobaldit, saját jegyzőjét nevezi ki.

1308. Az eszt. keresztes lovagok előtt zelizi Miklós, Giergy birtokrészét Barleus és Jeroslao grófoknak eladja.

1397. Zsigmond király az eszt. érseknek néhány községet adományoz.

1557. Verancz Antal egri püspökké neveztetik ki.

1608. Lépes Bálint a váczi püspökséget nyeri.

1714. Muska Miklós Jézus-társaság tagja, történetiró, születik Szölösön Barsmegyében.

1745. Eszterházi Imre herczeg-primás halála Pozsonyban, 82 éves korában. Kortársai 2 millió frtra becsülték azt, mit éltében jótékonyczélokra forditott. A szükölködőknek évenkint 25000 frtot osztott ki.

1844. Fillinger Lipót róm. kath. pap és tudós, meghal Pesten.

1857. Dankovszky Gergely szintén róm. kath. pap nyelv és történetbuvár meghal Pozsonyban.

Deczember 7.

1397. Demeter (II.) veszprémi püspökké lesz.

1418. B. Dominici János, flórenczi születésű, sz. Domonkos rendű szerzetes, ragusai püspök, ki Zsigmond királyhoz a pápa oldala mellől két izben küldetett követnek, a magyarok szomoruságára meghal Budán.

1740. Eszterházi Imre gróf, győri püspök, a nyitrai püspöki székre áthelyeztetik.

1842. Kolosvári Sándor veszprémi kanonok, nyelvészeti és egyházi iró, ki népnevelési czélokra 72,000 ft. tett le, meghal.

Deczember 8.

1103. II. Paskál pápa a pannonhalmi apátságot az esztergom érsekmegyében fekvő „in Waga" czimű, a Szűz Máriának szentelt templom birtokában megerősíti.

1243. B. Bánffy Buzád vértanú, nagyúri családból származott apostoli férfiú, sz. Domonkos rendű szerzetes emléke, kit a tatárok az oltár előtt leöltek.

1316. XXII. János pápa elrendeli, hogy az eszterg. érsekség üresedésben levő minden javadalmának első évi jövedelme a római egyház számára lefoglaltassék.

1316. Ugyanezt parancsolja a pápa a pécsi püspökséget illetőleg.

1334. Károly király megerősíti a nyulakszigetbeli apáczákat birtokaik és kiváltságaikban.

1387. Zsigmond király, habár a veszprémi püspök által koronáztatott meg, mégis a régi szokás szerint a koronázásért az esztergomi érsekségnek némi birtokokat adományozott.

1388. Zsigmond király Kanizsa János eszt. érseknek Ujfalu, Bajóth, Mócs és Sütő helységeket adományozza.

1446. Hunyadi János, Fridrik elleni hadjáratban pusztitva a bécsi hegyekig érkezik, azután Sechi érsek el-

nöklete alatt követséget nevez ki, mely a pápai követ Carvajal bibornok közbenjárása mellett ujabb alkudozást kezdjen.

1495. Buda környékén a bold. Szűz fiával fénykör által környezve a légben többeknek megjelenik.

1526. János kir. Endre esztergomi prépostot küldi Ferdinándhoz, hogy arról tudósitsa, miszerint ő magát megkoronáztatta és barátságát kéri a törökök ellen.

1625. Pázmán Péter megkoronázza III. Ferdinándot.

1719. Baranyi Pál Jézus-társasági tag, hittani iró, meghal Nagyszombatban.

1756. Faiszi Ányos István Pál első remete sz. Pál rendű szerzetes költő, született e napon Esztergárott, Veszprémmegyében. † Veszprémben 1784. sept. 5.

1760. Mező-szegedi Szegedy János, Jézus-társasági tag meghal Nagyszombatban.

Deczember 9.

1279. III. Miklós pápa szigoruan megfeddi a tévutra csábitott Lászlót.

1295. Lodomér érsek valamely telket Miklós aranymüves ellenére az esztergomi káptalannak odaitél.

1299. VIII. Bonifácz pápa a budai szigetbeli apáczák ügyét a budai polgárság ellen, a nekik fizetendő adók iránt, György eszt. vál. érsekre bizza.

1437. Zsigmond király kivánsága szerint, Nagyváradon sz. László lábaihoz első neje Mária mellé temettetik.

1714. III. Károly király, Keresztély Ambrus szász herczeg és bibornoknak, mint eszterg. érseknek, valamint utódainak, a római birodalmi herczeg czimet adományozza.

1789. Sellyei Nagy Ignácz, székesfehérvári első püspök, egyházi iró, meghal Pesten.

Deczember 10.

— Sz. Viktorin püspök és vértanu, sz. Severinnek fivére, kivel együtt terjesztette a ker. hitet a magyaroknál.

1342. I. Lajos király nagyszerű bőkezűséggel megadományozza a váradi egyházat.

1638. Briberi Milith György Ungvárt papneveldét alapit.

1703. Báró Scalvinioni udv. kincstartó a kurucz mozgalmak iránt ir Széchényi Pál kalocsai érseknek, s kéri, hogy nyilatkozzék, mert csak az ő éles belátása, hűsége és hazaszeretete segithet e bajban.

1710. Foglár György egri kanonokká neveztetik ki.

Deczember 11.

1191. III. Celestin pápa megsemmisiti mindazon engedélyeket, melyek az esztergomi érsek jogait csorbitanák.

1247. IV. Béla király tudatja a pápával minő védintézkedéseket tett a tatárok közeledésének hirére, s kéri a pápát birja reá a többi fejedelmeket, hogy neki segélyt nyujtsanak.

1266. IV. Kelemen pápa (II.) Istvánnak kalocsai érsekké történt kinevezését megerősíti.

1601. Monoszlóy András, veszprémi püspök, kiváló theologiai iró, meghal élte 49 évében Bécsben, Pozsonyban temettetett.

1625. II. Ferdinánd király a püspököknek jogot ad ingó jószágaik felett végrendeletileg szabadon rendelkezni.

1861. Hoványi Ferencz nagyváradi kanonok meghal u. ott.

Deczember 12.

1499. Bakács Tamás adót vet ki a papságra, hogy palotáját, és a székes templomot stb. jókarba helyezhesse.

Deczember 13.

1191. III. Celestin pápa az eszt. érsek jogait és kiváltságait egyetemesen megerősíti.

1223. II. Honorius pápa meghagyja János eszt. érseknek, hogy az erdélyi püspök által büntetett Borza föld lakóit, a büntetés alól oldja fel.

1272. B. Bertold sz. Ferenczrendű szerzetes és apostoli férfiú Magyarországban, meghal.

1311. Tamás eszt. érsek bizonyitja, hogy Pál szepesi prépost a Lapis Refugii-beli karthausiaktól, nekik átengedett tizedek fejében birt bizonyos földet visszaadta.

1717. Vargyas István Jézus-társaságbeli pap, születik Kapuvárott, Sopronmegyében.

1732. Katona István, Jézus-társaságbeli pap, legkitűnőbb történetiró, születik Ipolybolykon, Nógrádmegyében.

1834. Majer József székesfehérvári kanonok, egyházi iró, meghal u. ott.

1847. Szalai és tavarnai báró Barkóczy László, székesfehérvári püspök, meghal Pozsonyban.

1849. Duhovics Vazul róm. kath. pap, munkás iró, meghal Huszton.

1869 Szaniszló Ferencz nagyváradi püspök, egyházi iró, meghal Bécsben.

Deczember 14.

825. körül. Sz. Urolf lorchi érsek, a ki számos hunt és avart Krisztus hitére téritett, azok vezéreit megkeresztelte, kivált Óvár körül működött, e napon meghal.

1199. III. Incze pápa óvást tesz az erdélyi püspök jogai érdekében, melyek az eszt. érsek és flandriai papok által sértettek.

1297. Lodomér érsek, a veszprémi püspök és a Bélaforrási apát között fenforgó ügyben intézkedik.

1608. Ergel Ferencz a pécsi püspöki székből a veszprémibe helyeztetik át.

1848. Spindelhuber Ede kegyesrendű tag, mathematicai iró, meghal Pesten.

Deczember 15.

1009. Szent Petea, kinek tetemei Nándorfehérvárott tiszteltettek.

1047. Benedek eszt. érsek Endre királyt Székesfehérváron megkoronázza.

1222. III. Honorius pápa meghagyja a főpapoknak, birják rá az elégedetleneket, hogy a király koronája, vagy a főemberek személye ellen a törvény utja kikerülésével semmit ne merényeljenek.

1781. VI. Pius pápa tudatja, hogy József császárral, mint atya fiával, személyesen kiván értekezni.

1781. Revisnyei Revitzky Antal, Jézus-társaságbeli tag, utóbb budavári plébános, lekéri apát és egyetemes tábori főpap Magyarországban, természettudományi és mathematikai iró, meghal Budán.

Deezember 16.

926. Sz. Wiberardát a hunok sz. Gál monostorban vértanuként kivégezik.

1235. IX. Gergely pápa felhivja Bélát küldene segélyt II. Balduin latin császárnak a lázongó görögök ellen. A király azonban saját belbajai miatt e felszólitásnak eleget nem tehet.

1256. IV. Béla király megerősiti az eszterg. érsekséget régi jogaiban, a milyenek a független biráskodás, adómentesség és a tized joga.

1442. A győri székesegyházban magyar, lengyel és német nyelven kihirdetik, hogy a béke Erzsébet és Ulászló között megköttetett.

1472. Veronai Gábor az erdélyi püspökségben Róma részéről megerősitést nyer.

1494. II. Ulászló király, Bálint váradi püspök kérelmére a váradi egyházat a bihari örökös főispánságban megerősíti.

Deczember 17.

1551. Martinuzzi György eszt. érsek meggyilkoltatásáról Castaldi jelentést tesz Nádasdynak.

1636. Losy Imre egri püspök körlevelet bocsát ki, melyben megengedi, hogy a bőjti napokon tojás és tejféle ételekkel lehessen élni.

1800. Czuczor Gergely sz. Benedekrendű szerzetes, költő és egyházi iró, születik Andódon, Nyitramegyében.

Deczember 18.

1230. körül. Bold. János magyar, sz. Domonkosrendű szerzetes és püspök, szakadár alattvalói által megnyúzatik.

1439. Széchi Dénes eszterg. érsek Erzsébet királynő közvetitésére bibornokká neveztetik.

1502. Ulászló király kijelenti, hogy Anna királynőnek Bakács Tamás bibornok és esztergomi érsek által történt koronázása nem sértette a veszprémi püspök jogait, annál kevésbé, mivel Frangepan György választott veszprémi püspök még sem a papi, sem a püspöki szenteléseket nem birta.

1745. Benyák Bernát kegyesrendű tag, költő, születik Komáromban.

1779. Faludy Ferencz Jézus-társaságbeli tag, költő és prosaista, korának magyar Cicerója, meghal Rohonczon.

1812. Lányi Károly egbeli plebános, történetiró, született Bakabányán. † Egbelen 1856. Maj. 23.

1827. Alvinczy Ferencz váczegyházmegyei áldozár, egyházi iró, születik Váczott.

1884. Vida Incze kegyesrendű tag, sok irányban dicsérdemű férfiu, meghal Nyitrán, élte 78. évében.

Deczember 19.

1348. VI. Kelemen pápa levélben intézkedik Lajos király kérelme folytán, hogy a szepesi káptalan püspökséggé átalakittassék.

1616. Pázmán Péter ünnepélyességgel elfoglalja az esztergomi érseki széket.

Deczember 20.

1091. László király a zalai apátság jogait megerősíti.

1191. III. Celestin pápa az esztergomi érseket a koronázási és a királyi udvari személyzet feletti lelkihatóság jogaiban megerősíti.

1191. III. Celestin pápa az erdélyi szászoknak ujdon alapitott prépostságát jóváhagyja.

1244. IV. Incze pápa IV. Béla királyt meginteti, hogy a pannonhalmi apátságnak Billa, Gunyu és Udvorch helységeket adja vissza.

1244. IV. Incze pápa, miután a tatárok azon birákat megölték, kik a pannonhalmi apát és a veszprémi káptalan között fenforgott perben ki valának küldve, ezen per elintézését az esztergomi érsekre bizza.

1437. IV. Jenő pápa Lépes György erdélyi püspököt a hajdani milkovi püspökséghez tartozó szebeni esperesség számára, melyben valami 60 plébánia létezett, főfelügyelőül kinevezi.

1450. Hunyadi ir V. Miklós pápának követei érdekében, kiknek egyike, Miklós krakkói főesperes hirtelen meghalt, társa pedig, nem tudni mi okból bebörtönöztetett.

1497. VI. Sándor pápa Ulászló kir. kérelmére megengedi, hogy Ipoly esztergomi érseknek székét, Bakács Tamás egri püspök foglalja el.

1548. Oláh Miklós zágrábi püspök egri püspökké áthelyeztetvén, az iránt Ferdinánd királylyal bizonyos szerződésre lép.

1701. Kelcz Imre Jézus-társaságabeli tag, történetiró, születik Péterfalván, Vasmegyében.

1703. Széchényi Pál kalocsai érsek, a kurucz mozgalmak megszüntetése iránt odanyilatkozik, hogy a forrongokat fegyverrel már nem lehet fékezni, hanem békére kell édesgetni, mire örömest felajánlja magát.

1817. Gosztonyi István tiberiopoli felszentelt püspök, ki a jótékony alapitványai által hálára kötelezte az utókort, meghal.

Deczember 21.

1194. III. Incze pápa a fehérvári prépostot megerősíti azon jogában, hogy a koronaőrt kinevezhesse.

1227. Lajos thüringiai őrgróf, magyarhoni sz. Erzsé-

bet férje, ki midőn keresztes hadjárat czéljából a szentföldre utaznék, útközben e napon meghal.

1307. V. Kelemen pápa a jeruzsálemi sz. János lovagokat az eszt. érsek oltalma alá ajánlja.

1637. Losy Imre eszt. érsekké lesz.

1637. Cseh János pécsi püspökké lesz.

Deczember 22.

1226. III. Honorius pápa megdicséri Kálmán herczeget a bosniai eretnekek térítésében tett fáradalmaiért.

1238. IX. Gergely pápa a bosniai püspököt nagy szegénysége miatt az eszt. érsek és suffraganusai szeretetébe ajánlja.

1269. IV. Béla király a zágrábi püspök jobbágyainak bizonyos adót elenged igen kedves fia Béla herczeg lelke üdveért.

1311. Tamás eszt. érsek a Grezna és Forbaz községek lakóinak a szászokéhoz hasonló szabadalmakat ad.

1476. Mátyás király Beatrixxel, a nápolyi király leányával esküvőjét tartja Budán a Nagyboldogasszony templomában.

1646. III. Ferdinánd rendeli miszerint 20 templom tüstént visszaadassék a protestánsoknak. A jövőre templomokat foglaló papokra 1—2000 frt. birságot szabott ki.

1676. Amiodt István Jézus-társaságbeli tag, udvari könyvtárnok, születik Füleken, Nográdmegyében. † 1756. május 13. Bécsben.

Deczember 23.

1276. Humbert hitvalló emléke, ki Budán a sz. Domonkosrend tartományi főnökévé megválasztatott.

1809. Fabschich József györegyházmegyei áldozár, jogtörténeti, nyelvészeti, mathematicai és csillagászati iró, meghal Győrött.

Deczember 24.

1207. III. Incze pápa, tekintve a kalocsai kanonok kivánatát, Bertold tisztes erkölcseit, de előmozditásának

szükséges voltát is, őt a kalocsai püspökségben megerősíti.

1225. Lőrincz Garam melletti apát Ságh földét visszaszerzi.

1414. Zsigmond király a zsinatra Constanzban megérkezik, kiséretében van: Kanizsai eszt. érsek 160 lóval, Endre kalocsai érsek 18 lóval.

1673. Stankovics János eszterg. kanonok, utóbb Jézus-társaságbeli tag, egyházi iró, meghal Sopronban.

1814. Lázár Miklós szépirodalmi iró, született Nádudvaron, Szabolcsmegyében.

1818. Garay Alajos szépirodalmi és egyházi iró születik Szegszárdon, Tolnamegyében.

Deczember 25.

1076. Gyejcsa király a karácsonyi ünnepeket az atyja által alapitott Benczés apátságban Szegszárdon tölti, hol Dezső eszterg. érsek egyházi beszédére késznek nyilatkozik Salamonnak átengedni a királyságot. (Mások szerint 1074-ben.)

1259. IV. Béla király, a Nyulakszigetén épitett Mária monostornak, melybe kedves leányát Margit herczegnőt, a sz. Domonkos apáczák közé felvétette, Ó-Pest közelében Oszlár, Süly, Rákos, Czinkota, Nemes és Nagyos községeket és Ukad földét adományozta.

1309. Gentilis bibornok Pozsonyban az egyházi büntetést kihirdeti Apor László vajda ellen, mert a koronát és a királyi jószágokat, melyeket letartóztatott, kiadni vonakodik.

1625. Pyber János egri püspökké választatik.

1689. Dvornikovits Mihály csanádi püspök váczi püspökké lesz.

1726. Miháltz István Jézus-társaságbeli tag, költő és egyházi iró, születik Rettegen, Erdélyben † 1772.

1818. Láky ev. János, Dömötör, premontrei rendű kanonok, költő, nyelv. és tört. iró, szül. Keszthelyen.

Deczember 26.

— Sz. István első vértanu, ki sz. István király anyjának, Saroltának, álmában megjelent.

1786. Kaprinay István Jézus-társaságbeli tag, történetbuvár, meghal Budán. Született Érsekujvárott 1717. aug. 12.

1417. Zsigmond király inti Rozgonyi Pétert, kit a veszprémi kanonokok a régóta üresedésben volt püspöki székre megválasztottak, hogy azt el ne fogadja, mert a királyi kinevezést akarja életbeléptetni.

1884. Madrovits Gergely sz. Benedekrendü zalavári apát meghal u. ott. élte 72. évében.

Deczember 27.

1030. István király Várad mellett a premontreiek számára az első monostort alapitja.

1237. Julián magyar Domonkos szerzetes, ki az általa felkeresett magyaroknak Volga vidéki hazájokból január 21-én indult el, e napon érkezett vissza Magyarországba.

1557. Verancz Antal a pécsi püspökségből az egribe helyeztetvén át, Ferdinánd királylyal ép oly egyezkedésre lép, minőt a király Oláh Miklóssal kötött vala.

1783. Gulich László eszt. kanonok meghal Bécsben, mint a Pazmaneum papnövelde kormányzója.

1839. Gosztonyi János eszt. kanonok meghal Budán.

Deczember 28.

1297. III. Endre a Somló-monostor feletti kegyuri jogot Márton főispánnak odaitéli.

1691. Jakabfalvi Román minorita egyházi iró születik Miskolczon.

1716. Adányi Endre Jézus-társasági tag, költő, egyházi és természettudományi iró, születik Dormándon, Hevesmegyében. † Esztergomban 1795. okt. 13-án.

Deczember 29.

1310. Ujvárosi János, sz. István esztergomvári prépost meghal.

1380. Erzsébet királyné, Lajos kir. anyja, meghal Budán, 80 éves korában.

1689. Telekesy István csanádi püspökké neveztetik.

1818. Cziráky János gróf, tárnokmester, a r. kath. egyház kiváló támasza hazánkban, szül. Budán, † 1884. febr. 9-én Lovasberényben.

Deczember 30.

— B. Sebestyén, kit sokan a sz. István által alapitott esztergomi érsekség első főpapjának tartanak, emléknapja.

1291. III. Endre az eszt. káptalan szabadalmait az eszt. keresztesek conventje által átiratja.

1448. Hunyady László ir Rómába és biztatja a pápát, hogy a mi a vallás és a haza kárára történt, az, diadalmaskodván az ellenségen, pótolandó lesz.

1734. Altán Mihály Károly gr. váczi püspökké lesz.

Deczember 31.

1291. III. Endre Lodomér érseknek a szenvedett károk fejében kárpotlásul Rozsnyóbánya helységet adja.

1385. Az esztergomi székesegyháznál létezett oltári szentségről nevezett kápolna búcsú endedélyekkel láttatik el.

1425. Palóczy György eszt. érsek és Rozgon Simon veszprémi püspök a koronázási jog ügyében egyezkednek.

1794. Vezerle Gáspár egri kanonok, egyházi iró, szül. Pápán.

E czikksorozat be lévén fejezve, kedves kötelességünknek tartjuk eljárásunkról és a közlött adatok provenientiájáról számot adni.

„A magyar egyház napjai“ czimű munkálatunk kezdetben csak csekély terjedelemre vala határozva s leginkább csak a magyarhoni szenteknek naptár alakban való felsorolása szándékoltatott, mivel ezek a sz. István Társulat által kiadott „Szentek életében“ sem fordulnak elő teljesen, s egyátalán nincs közkézen forgó könyv, mely azoknak lajstromát birná. A régi művek közül magyarul közli azokat Csete Istvánnak „Panegyrici Sanctorum Patronorum Regni Hungariae“ czimű művéhez, melyet 1754-ben Gyalogi János magyarul kiadott, mellékelt ily czimű naptár: „Magyar Korona alá tartozandó Szentek emlékezetes napjait mutatótábla avagy kalendarium.“ Mivel ezen „kalendarium“-nál még terjedelmesbet közzétett már 1702-ben Szentiványi Márton „Catalogus LXXV. Personarum Sanctitate illustrium Coronae Hungariae,“ nagybecsű „Miscellanea“ gyüjteményeinek „Pars Prima“-jában, ennélfogva ebből az előbbi naptárt kibővitettük, valamint az „Ungaricae Sanctitatis Indicia“ czimű 1737-ben Nagyszombatban rézmetszetekkel megjelent örökbecsű műből is, melyet némelyek Litkey Nándornak, mások helyesebben Tarnóczy Istvánnak tulajdonitanak. Stoeger Scriptores S. J. Prov. Austriacae, mindkettőnek tulajdonitja, v. ő. 210 és 361 lap.

Néhány évvel közleményünk megkezdése előtt egymásután köztulajdonná lőn Pesthy Frigyes „Világtörténelem napjai“ 1870. és Kerékgyártó Árpád „Magyarország évlapja.“ 1875-ben, melyek mindenha nagy tetszéssel és méltó elismeréssel fogadtattak. Ezen körülmény arra serkentett, hogy ezen kitünő művek felhasználásával, valamint más hiteles forrás művekből a „Magyar szentek naptára“ bővitessék ki, sőt alkottassék át Pesthy Frigyes művének mintájára. Mely átalakitott műnek czimeül: „A magyar egyház napjai“ választatott.

E jeles két szerzőnek művein kivül még számos forrásmű is használtatott az előirányzott átalakitás eszközlésénél, melyekről a következőkben betűrendben adunk számot:

Brüstle József, Recensio Cleri Quinque-Eccles. — Bunyitay Vincze, A váradi püspökség. — Danielik-Ferenczy, Magyar Irók. — Desericius József, Hist. Dioec. Vaciens. — Egri Emlékkönyv. — Geiszan Antal, Tagebuch des Erzhauses Oesterreich. — Károly-Nyirák, Emlékkönyv a Székesfehérvári püspökség százados ünnepére. — Károlyi Lőrincz, Speculum Jauriensis Ecclesiae. — Kirchelich Boltizsár, Hist. Eccles. Zagrabien. — Knauz Nándor, Monumenta Eccl. Strig. — Koller József, Hist. Episcopatus Quinqueeccl. — Lányi Károly, Magyar Egyháztörténelem. — Dr. Majer István, Az eszt. papság irodalmi működése. — Moenich-Vutkovich, Magyar irók névtára. — Pauer János, Az egyh. rend érdeme. — Ugyanattól, Hist. Dieac. Albaregál. — Pray György, Specimen Hierarchiae. — Róka János, Vitae Vesprimiensium Praesulum. — Schenkhelius János, Diarium Leopoldi I. — Szerémi György, Emlékirata. — Török János, Magy. Orsz. Primása. — Wagner Károly Analecta Scepus. — Zalka János, Memoria Basil. Strigon., s még számos más mű.

Megjegyzendőnek tartjuk, miszerint élő személyekről adatokat nem vettünk fel.

Végre azt is megemlitjük, miszerint az adatgyűjtést még tovább is folytatni fogjuk, feldolgozván az okmánytárakat is, mert szándékunkban van, Pesthy Frigyes művének mintájára jelen dolgozatunkat önállóan is kiadni.

LEVÉL CHINÁBÓL.

Hangtcheon, 1885. junius hó.

Miután t. olvasói kivétel nélkül s ezeknek közvetitése folytán valószinüleg több mások is immár tudomással birnak „a chinai magyar templom“ kérdéséről, sem

ideje, sem helye többé a dolgot kendőzni akarni; inkább azt teszszük, hogy nyilt arczczal és keresztény bátorsággal szint vallunk, és kimondjuk, hogy igenis ennyi és nem kevesebb az, a miben fejünket törjük. Most már a hátrálás nem lehetséges, nem is szükséges: vagy előre kell mennünk, ha eresztenek, vagy féluton, hogy ne mondjam, az út elején le fognak bukni. Ám legyen; csakhogy ez előbb nem fog bekövetkezni, mig magyar kath. hitfeleim ezt az egész ügyet halálra sebzik, vagy is végképen el nem ejtik.

Eleinte sokat haboztam, megtegyem, ne tegyem ezen lépést? Ön tanuságot tehet rólam azon levél segélyével, mely a fölhivás közzétételével majdnem egyidejüleg vagy bizonyára kevés nappal utána okvetlenül megérkezett, s melyben Önt kértem, hogy az iratot semmi esetre ne közölje. Attól féltem, hogy nyilvános kudarczot vallunk, a mi a dolognak semmi hasznára, csak annál nagyobb ártalmára lenne. Ha még tovább habozom vagy végképen visszalépek, ugy evvel azt jelenteném, hogy teljesen emberileg, emberi számitásra, emberi föltevésekre támaszkodva kaptam a dologba; a mi nem való, mert azon meggyőződésben vagyok, hogy sem roszban sem tilosban nem járok s igy jogom van hinni, hogy Isten akaratával nem ellenkezem, sem a kegyelem határán kivül nem mozgok. De további habozásom vagy visszalépésem jelentené főképen azt, hogy megbántam a magyar kath. hitébe és nagylelküségébe helyeztem bizalmat, hogy megsokaltam a boldogságos szűz Mária iránt náluk föltételezett szeretetet és ragaszkodást, hogy elhamarkodva hittem róluk legalább némi lelkesedést szent vallásunk oly nagy érdekei iránt, minők a külmissiók. Mondjon a ki mit akar, abban senki nem fog hibáztatni engem, mintha kicsinylő véleménynyel volna kath. hitrokonaink iránt. Ha ebben is vétettem, akkor kövezzenek meg, de ne kivánják, hogy megtérjek.

Természetes, hogy ezen tervezett chinai magyar templomra nézve is, mint egyáltalán majd minden dologra

nézve, eltérők lesznek a nézetek. Némelyek helyeselni fogják, de csak félve; mások vállat fognak vonítani, ez leszen egész megjegyzésök; ismét mások egyenesen roszalni fogják a vállalatot, mint vakmerőséget, idétlen eszmeszüleményt. Nagyságod, ki már elég sok izetlenségen átesett, tudni fogja, hogy a véleményeknek ilyetén alakulása és osztályozása nem épen a légből van kapva.

Lesznek tehát, kik azt fogják mondani: Micsoda? Harminczezer forint? Ez, uram, förtelmes gondolat. Ez annyi, mint kizsarolni azt a szegény magyar népet! Nem, kérem, nem akarom én kizsarolni a magyar népet, melyet a távolból is szeretek, mint önnönmagamat s melynek minden lehető testi és lelki jót kivánok az Ur Istentől; sőt azt állitom, hogy a mondott összeg magyar katholikusainknak nemcsak nehezökre esni nem fog, de még meg sem fogják érezni. Ugyan kérem, sokat kérek-e avval, ha minden dohányzó magyar katholikustól egy szivarnak füstjét kérem? Ám pedig én nem egy szivarnak, hanem csak egy harmadszivarnak a füstjét kérem. Számitsunk. A magyar katholikusok számát közönségesen nyolcz millióra teszik. Tegyük föl, hogy e nyolcz millióból csak két millió dohányzik. Tegyük föl továbbá, hogy e két millió mindegyike napjában csak egy öt krajczáros szivart sziv; pedig vannak olyanok, kik napjában 10—12 szivart is könnyen elszivnak. E szerint a két millió öt krajczáros szivar összesen tenne tiz millió krajczárt, vagyis százezer forintot. Én pedig csak harminczezer forintot kérek, vagyis egy rongy szivarnak a harmadát. Mondják, hogy a magyar ember kész ingét is odaadni annak, a kit szeret. Itt ugyan nem ingről, hanem egy pipa dohányról van szó; nem akárkinek számára, hanem szűz Mária számára, kit a magyar ember igen szeret. Valjon tehát zsarolok-e, kérve azt, a mit kérek?

Mások azt fogják mondani: Uram, itthon is sok a szükség, hogyan győzzünk még országkivüli czélokra is adakozni? Nem jó mindent mereven tagadni, mert ez ingerel inkább, mint meggyőz. Azonkivül minden ellenve-

tésben van valami igazság, csakhogy vagy más igazság, mint a melyről szó van, vagy nem annyi igazság, mely képes volna az állitást megdönteni. Itt is ugy vagyunk. Azt felelem tehát: hogy otthon nálunk is sok a szükség s van alkalom a garast kitenni, ezt nem tagadom; de hogy a hazai czélokon kivül nem lehetne adakozni a kértem czélra is, vagy hogy az e czélra tett adakozás, csak a hazai czélok rövidségével történhetik, ebben bátor vagyok hitetlenkedni, és azt állitani, hogy ha meg van a szivben az a valami, a mi ily dolgoknál mindig szükségképen föltételeztetik, akkor sem a hazai czélok, sem az országkivüli vagyis közegyházi czélok fogyatkozást nem szenvednek. Erre példát mondok épen a M. Sion márcziusi füzetéből, mely csak néhány nap előtt jutott kezeimhez. — E füzetben Ön egyebek között azt irja, hogy Lourdesban mult év folytán csak az épitkezési költségek 295,215 frankot, vagyis közel 120 ezer forintot tettek, ide nem számitva a többi adományokat. Ez összeg egészen adakozásból gyült be. Föltehetjük, hogy legalább ugyanannyi költség fordittatott az épitésben levő Jézus szive nemzeti votivtemplomra. Ez összeg ha begyült, szinte csak adakozásból gyült be. Tegyük hozzá, hogy a franczia katholikusok majdnem összes nevelő-intézeteiket a jelen körülmények között ujra alkotni és teremteni kötelesek. Az ide megkivántató összegek szinte a hivek adományaiból gyülnek össze, s mily tetemesek ezen összegek, az könnyen elképzelhető. Igy állván a dolgok, az ember azt gondolná, hogy ezen szegény franciák másra nem is gondolhatnak, mint önszükségleteikre. De pedig gondolnak másra is. Az ő pénzökből él ezer meg ezer hittérito, az ő pénzökből él száz még száz irgalmas néne a pogányok között, az ő pénzökből neveltetik ezer meg ezer árva, az ő pénzök segélyével kereszteltetik évenkint száz és százezer apró pogány lélek, az ő pénzökön gyógyittatnak ezer meg ezer betegek, láttatnak el orvossággal számlálhatatlan nyomorultak. És ez csak itt Chinában, és csak az, a mit tulajdon szemeim-

mel látok s a mire minden órán esküdni merek. Levonjam-e mindebből a következtetést? Nem vonom le, a ki akarja, el fogja érteni, a ki nem akarja, annak hiába mutogatnám. Eddigi összes észleleteim arról győztek meg, hogy az a túlzólag kizárólagos hivatkozás a hazai szükségletekre nem egyéb, mint mentegetődzés szép szóval. Vége többnyire az, hogy sem otthon, sem másutt. A ker. szeretet ismer ugyan sorrendet, de nem ismer sem határt, sem véget.

Egyébiránt, barátom Uram, abban hódolok meggyőződésének, hogy számot kell vetni az adott körülményekkel. Ez oly igazság, mely a gyakorlat talajából nőtt, de melyet az okos elmélet sem hagyhat figyelmen kivül. Melyek tehát amaz adott körülmények? Az, hogy a magyar nép zöme, mely mint másutt, ugy nálunk is a hit kincsének leginkább van háboritatlan élvezetében, ily eszmékkel még kevéssé ismerős, azok iránt kevéssé fogékony s igy az adakozásban való tömeges részvéte nem valószinű. Ha pedig a nép kivüle marad a mozgalomnak, akkor a siker fölötte kétes, mert az ujkori áramlattal uszó müveltebb osztályoktól kevés várható. Ezek tények, melyeket nem lehet tagadnom. Hozzáteszem azt is, hogy ez állapotokon egyszeribe nem lehet segiteni. Árkot átugorhatok egy ugrással, de a létrán föl nem juthatok egy lépéssel. Szükséges, hogy fokonkint haladjak. Igy van ez az értelmi, szellemi s hitbeli fejlődéssel is közönségesen. Időjártával mi is odajuthatunk, a hol vannak mások az egyházi érdekeket illetőleg, de előbb az elméket el kell készitenì. Mindennek daczára annyi mégis bizonyosnak látszik lenni előttem, hogy némi buzgalom és kitartás árán már most is sokat lehetne tenni kath. népünknél. Ugyanis arról van szó, hogy szűz Máriának egy templomocskát épitsünk. Ezt bizonyára mindenki könnyen megérti. Arról van szó, hogy e tervezett templomnak igen nagy jelentősége van kivált a hitnek könnyebb és nagyobb terjesztése érdekében. Ennek megértésére sem kell valamely mélységes bölcseség. Arról van szó, hogy

azok, kiknek módjukban áll, e czélra adakozzanak, ha többet nem, legalább 5 krajczárt egyszer s mindenkorra. Arról van szó, hogy e csekély adománynyal szeretetünket szűz Mária iránt és hitünk elevenségét a kath. világ előtt kimutassuk. Ugy hiszem, hogy ezeket és hasonlókat a legközönségesebb ember is könnyen fölfog. Ha tehát az egyes helyeken akadnának lelkes ügybarátok, kik a dolgot kezökbe vennék, a mi ft. lelkész urakhoz vagy a t. tanitó urakhoz leginkább illenék, akkor annyit sem félnék mint a leesett mákszem attól, hogy dugába dőlünk. De ha ily ügybarátok nem akadnak, akkor magam is azt mondom, hogy bajjal lesz belőlünk valami.

Mindazáltal ugy lenne legkönnyebben és leghamarább segitve rajtunk, ha találkoznék Maecenásunk, kinél a szív isteni szeretettel, az erszény pénzzel egyaránt telvék és a ki kész volna az előirányzott harminczezer forintnyi költséget — nem egészen, ezt nem merem kimondani, de legalább tetemes részben födözni, adván például öt-hat vagy tizezer forintot vagy mint puszta jótevő, vagy mint alapitó enyhébb föltételek mellett. Ha ketten, vagy hárman, vagy többen volnának, az nehézséget nem szülne. Istenem! mily hamar vége lenne igy minden töprenkedésünknek. Teszem, vannak években és érdemekben megőszült egyének, néha tiszteletre méltó egyházi férfiak, kiknek sikerült józanság, mértékletesség, takarékosság és bölcs előrelátás árán némi összeget félretenni, melyről jól tudják, hogy magukkal nem vihetik a sirba, de melyről bizonyos okoknál és tekinteteknél fogva, többnyire szerénységből, csak haláluk idejére akarnak véglegesen intézkedni. A végrendelet már régóta ott fekszik a szekrény fenekén, nehogy a halál, melynek jövetelét mindennap sejtik, rendezetlenül találja őket. Valjon miért épen halálunk utánra az a végrendelet? Nem jobb volna már most kiadni a kiszánt összeget mennyei kamatra? Ha valaki a hiuság incselkedéseitől fél, ugy igérem neki, hogy szűz Mária segitségére lesz, hogy ne árthasson neki az incselkedés.

Szerkesztő Uram! ha tudnák a magyar katholikusok, mennyi epeséggel van szivem megtelve ama dolgok láttára, melyet a protestáns prédikátorok itt szemeim előtt végbevisznek, tudom, hogy segitségemre sietnének, és nem hagynának ily rongyos állapotban. Itt mellékelve küldök egy rajzot.

Ez a rajz magoktól a protestáns prédikátoroktól származik, tegnap hozattam el tőlök emberem által, mert mindenkinek szivesen adják, csakhogy annál nagyobb hirre vergődhessenek. Ez a rajz a legujabb prot. kórházat ábrázolja, mely csak mult május hó 14-én nyittatott meg és adatott át a szolgálatnak nagy ünnepélylyel, melyen magok a város mandarinjai is részt vettek. Ugy-e nagyszerü épitmény, tekintve hogy Chinában vagyunk? És tudja-e Nagyságod, hogy e kórház egy angol kereskedő pénzéből és néhány adakozó pénzéből épült? Hát azt tudja-e, hogy ez már a negyedik ilynemű kórház, melylyel a protestánsok itt Hangtcheouban rendelkeznek? Vagy azt tudja-e, hogy itt szomszédunkban vannak lakházaik, melyek a szó szoros értelmében valóságos paloták, számra nézve három? Mi csak elbujhatunk mellettök, ne is mutassuk magunkat, mint kiknek szegénység és kuncsorgás lévén osztályrészünk, külsőképen sem magunknak kellő tekintélyt szerezni, sem a pogányokra azon ugyan világi felfogáson és tekintetben kezdődő, de igen gyakran a lélekre is kiható és üdvösségre vezető benyomást gyakorolni képesek nem vagyunk. Pedig mi vagyunk itt Chinában az elsők időre nézve; a protestantismus még az ördög agyában sem volt megszületve, mikor itt már kath. hittéritők léteztek. Most pedig háttérbe vagyunk szoritva általuk! Hogyan? Mert van pénzök! Ez ugyan pogány térítési eszköz, melyet föltétlenül soha sem volnék képes foganatba venni; de mint mellékes és közvetett eszközt nemcsak hogy vissza nem utasitom, de inkább mennél hathatósabban alkalmazni óhajtom, mert tapasztalásból látom, hogy csakugyan pogányokkal van dolgom, kikhez nem a lélek, hanem a test révén férhetek

A dolog valóban megfontolásra méltó! Tegyenek róla hath. honfitársaim!

Hogy kiki lássa, mint fogom én föl emez épitendő chinai magyar templom ügyét egész terjedelmében, ide irom az „adok“ igének nehány módositását, mely egyszersmind a lelkiismeret vizsgálása tükreül szolgálhat. Tehát: Aki adhat és nem ad, az ne féljen tőlem, pörbe nem fogom őt. Aki adna és nem adhat, az ne búsuljon szivében; Isten ugy veendi neki, mintha adott volna. Aki adhat és ad is, azt az Isten áldja meg és szűz Mária szeresse meg őt. Aki sokat adhat és keveset ad, avval kész vagyok kiegyezkedni. Aki keveset adhat és keveset ad, az ugy tesz, mint jólelkü emberek tenni szoktak. Aki sokat adhat és sokat ad, annak nevét, ha meghalok, külön bejelentem szűz Máriánál.

Urak! tessék előfizetni a mennyországra! Tessék belépti jegyet váltani szűz Máriánál, ki a mennyország ajtaja! Ha üresen küldik vissza kosaramat, nem tehetek mást, elfogadom azt; de előbb levakarván róla azt a képet, hol szent István király az országot szűz Máriának fölajánlja, valamint a kettős kereszt képét, mint az apostoli jelleg czimerét, ugy eldugom azt, hogy szűz Mária soha meg ne láthassa!

Ürge Ignácz,
apostoli hittérítő Chinában.

RENANISMUS A MŰVÉSZETBEN.

Bizonyára még nagyon is élénk emlékezetében van az „Uj M. Sion“ olvasóinak az a botrányos dolog, melylyel e hónapban annyit foglalkoztak az összes napilapok, — Verescsagin orosz festőnek a bécsi művészházban kiállitott „bibliai tárgyú“ két képéről szól az ének. Miután

az illető képek művészi értéke az általános kritika szerint, még a „Neue frei Presse“ kritikája szerint is egyenlő a semmivel: világos, hogy azoknak más valamiről kellett oly hirhedtekké lenniök, hogy napokon, sőt heteken át beszéltettek magokról a napi sajtóban. Igenis, hirhedtek lettek e képek a szentirásnak eltorzitott magyarázása által, hirhedtekké lettek alkotójoknak keresztény világot mélyen sértő fölfogása által, hirhedtekké lettek a festőnek vastag tudatlansága és vakmerősége által, ki midőn nem ismeri a szentirást, mégis annak tárgyait merészli feldolgozni oly módon, mely a valósággal, és a kereszténység főtanaival homlokegyenest ellenkezik, s mely a bécsi érseket arra kényszeríti, hogy hangosan tiltakozzék e hitetlen fölfogás ellen, a hiveket pedig, hogy ünnepélyes triduumban adjanak kifejezést hitöknek azon igazságokat illetőleg, melyek e képeken tagadtatnak.

De hát mit is ábrázolnak e képek? Az egyiknek czime: „Krisztus föltámadása“; ez, mint az érseki tiltakozás szövege mondja, „a Megváltó Istenembert, ki az emberiség iránti szeretetéből szabadon magára vállalt megváltó halálát a kereszten érettünk elszenvedte, és saját jövendölése szerint a harmadik napon dicsőségesen föltámadott a halálból és ezen föltámadásával megpecsételte megváltó munkáját, — ugy állitja elénk, mint egy tetszhalálból felébredett embert, méltatlan s valóban visszataszitó alakban, amint egy sirüreg nyilásából előtörekszik, s aki elől a megrettent őrök elfutnak.“

Erre nézve nincs sok megjegyezni valónk. Ahogy az evangelisták Krisztus Urunk halálát leirják, ott tetszhalálra józan észszel gondolni nem lehet. Miután egész éjjel kinoztatott, reggel ide-oda hurczoltatott, a keresztfán teljes három óráig függött, s átdöfött oldalának sz. sebéből vér és viz folyt ki, — csak Renan physiologiája nem látja be a halál bekövetkeztének okvetlen szükségét. A hitetlen festő azonban mégis inkább ezt a Renan-féle szellemet testesíti meg vásznán, mintsem a józan ész követelményét; mert ő — ugymond — a realismusnak híve.

Ezt a gyönyörűséges realismust látjuk feltüntetve a másik képen is, melynek czime „szent család.“ A fölfogás, mely e képen nyilvánul, egyenesen oda czéloz, hogy az Isten anyját szűzi koronájától megfoszsza, s a szent családot ugy tüntesse fel, mint melyben Jézus mellett még „testvérei“ is, mint ugyanazon Józsefnek és Máriának gyermekei helyet találnak. A kép ugyanis egyszerű falusi udvart ábrázol, melyben a „családanya“ házimunkával elfoglalva ül; s mig a 15—16 éves Jézus egy lépcsőn valami papirtekercsből olvas, addig József „egyik fiával“ ácsmunkán dolgozik, „fiatalabb fiai“ pedig az udvaron heverésznek és játszanak.

Hogy a festő csakugyan igy gondolja a dolgot, kitünik a müveihez készitett catalogushoz általa adott magyarázatokból. Ezeket egy „liberalis“ napilapunk, melynek ugy látszik, Verescsagin realismusa igen nagyon tetszik, a következő „épületes“ commentárral kiséri: „Jézus családjára vonatkozólag a vélemények eltérők. — A müvész, teljesen mellőzvén a tudósok föltevéseit, egyszerüen az evangelium szövegéhez ragaszkodott, a mely szerint Jézusnak négy öcscse volt: Jákob, József, Simon és Judás és több huga, kik később Nazarethben mentek férjhez. — Verescsaginnak több izben volt alkalma arról meggyőződni, hogy bibliai képeinek realisztikus fölfogása nincs minden embernek inyjére, ezért, midőn festményeit magyarázza, nem is mulasztja el megjegyezni, hogy fölfogását minden pillanatban kész igazolni az evangélium szövegével, a melyet mindig magánál hord a kabátzsebében. „A szentirás szövegét tartottam csupán szem előtt; a ki keresztény, arra nézve csak az lehet érvényes, nem pedig a későbbi kommentárok, amennyiben ezek a szöveggel ellentétben állnak.“ (Bpesti Hirlap, 1885. 296. sz.) — Fölteszszük ugyan, hogy olvasóink jobban ismerik az „evangelium, a szentirás szövegét“ Verescsaginnál, és nem olvassák ki belőle azt, amit ő, hogy t. i. Urunknak csakugyan valóságos testvérei voltak: mégis nem leend fölösleges egy kis theologiai ismétlés ezen alkalomból.

— Lássuk tehát, mennyiben felelnek meg Verescsaginnak „tiszta bibliai adatai“ az igazságnak. A kérdés a körül forog, mit kell értenünk, Urunk „testvérei“ alatt?

Tény, hogy az evangeliumokban szó van (Máté 13, 55, 56.) és (Márk 6, 3.) Jézus „atyafiairól és hugairól“ (fratres et sorores, adelphoi, adelphai), sőt ezen atyafiak föl is soroltatnak: Jakab, Jose, Simon és Judás. De az is bizonyos, hogy a szentirás szólásmódja a „testvér“ (frater et soror) fogalmát sokkal tágabbra terjeszti, mint a mi közbeszédünk, s az egész rokonságot, atyafiságot e szóval jelöli. Számtalan erre a példa. Igy nevezi Ábrahám testvérének Lóthot (Gen. 13, 8., 14, 16.) pedig unokája, fivérének fia volt (11, 27.), Jákob testvérének nevezi Lábánt, (Gen. 29, 12.) holott az szintén Ábrahámnak unokája volt. Tóbiás könyvében szintén többször fordul elő a frater, soror elnevezés távolabbi rokonok jelölésére. S ha valakinek még e példák sem elégségesek, hallgassa meg a rationalista Geseniust, ki egyenesen mondja: „Latius patet apud Hebraeos (vox frater) est enim cognatus et consanguineus, quicunque est contribulis etc.“ (Lex. hebr. et chald.)

De még sokkal világosabb bizonyitékunk van. Egyenesen kimutathatjuk, „tisztán bibliai adatokból,“ igenis, a „szentirás, evangelium szövegéből,“ hogy kik voltak szülői az Ur Jézus ugynevezett testvéreinek, — voltaképen pedig unokatestvéreinek. — Miért nem üti fel a bibliában „annyira jártas“ festő Máté 27, 56. versét, hol megneveztetik Jakabnak és Josénak anyja (ki természetesen egyszersmind Simoné és Judásé is,) továbbá Márk 15, 40. és 16, 1. versét, meg János 19, 25. versét, hol egész világosan ugyanezen anyja az „Ur testvéreinek,“ mint Kleofas felesége mutattatik be, s ugyancsak az is mondatik róla, hogy közel rokona volt szűz Máriának az Isten anyjának? Ime tehát, ez a négy férfiu Kleofasnak és egy, a Szűz anyától erősen megkülönböztetett és hozzá közelrokon másik Máriának házasságából származott, és mind a négy következésképp unokatestvére vagy még távolibb rokona volt Jézusnak. — Ép igy csakis távolabb

nőrokonok érthetők az Ur „hugai“ elnevezés alatt, kik különben a szentirásban sehol nem számláltatnak elő, se meg nem neveztetnek.

Avagy az zavarja ismét a festő bibliai fogalmait, hogy a kisded Jézus Lukács 2, 7. „elsőszülött“-nek neveztetik? Ugyan nyugodjék meg, elsőszülött az egyetlen szülött is, s elsőszülöttnek mondatik, mivel a zsidóknál az elsőszülöttnek jogai és kötelességei voltak, akár következtek utána a családban más gyermekek, akár nem, — sőt mindjárt születése után voltak reá nézve kötelezettségek, amikor még nem is lehet e tudni, lesznek-e majdan testvérei vagy sem.

Az Isten anyjának örök szüzességét mindig kezdettől fogva hitték az egyházban; soha ehez a legkisebb kétely nem fért; s csakis igy van értelme szűz Mária szavainak; „Mikép leszen ez, holott férfiat nem ismerek.“ (Luk. 1, 34.) — Urunknak tehát nem lehettek testvérei. Hisz, ha lettek volna, nem csak nem ajánlotta volna a kereszten haldokló Megváltó sz. anyját Jánosnak; hanem akkor az ajánlás egészen fölösleges is lett volna, — miután magától értendő dolog lett volna, hogy a hátrahagyott anyát a fönmaradt testvérek gondozzák! — Midőn Helvid és Jovinián IV. századbeli eretnekek akkép kezdtek vélekedni, hogy József és Mária, Jézus születése után rendes házassági viszonyban kezdettek élni, utálattal fordult el tőlök az egész egyház. Renané a dicsőség, hogy e két homályfedte eretneknek véleményét felmelegítette, s ismét Jézus testvéreiről kezdett mesélni, s ebben a dicsőségben akar osztozni Verescsagin ur is.

A festészetben is mindinkább lábrakapó realistikus irányt csak fájdalommal constalálhatjuk, — de ha már Verescsagin annyira rajong ez irányért, maradjon a csataképeknél, ott bőven ragyogtathatja ezen iránynak hatásait; — a szentirásnak azonban, melyhez nem ért, hagyjon békét.

Dr. Kereszty.

AZ ÉRSEKI KÉPTÁR LEIRÁSA.

(Vége.)

V. Termely.

*132 Seghers Dániel, németalföldi festő. (1590. Antwerpen, — † 1661.) Virágok, a közepén sz. Mária, kit az angyal üdvözöl. Rézre van festve, magassága 55 cent.

**133. Seghers Dániel. Előbbinek párja. Virágok, azok közepén a szeplőtelen Szűz. Szintén rézre festette. A hollandi festők egyik jelesbike, s elseje azoknak, kik a virágfestészetet oly szinpompában állitják elő, hogy csupán ezáltal világhirüek lettek. Ezt az olvasó megnézni, el ne mulaszsza, mert különben a műértők kinevetik; én is csak azért emlitem meg; de a virág festést nem szeretem. A természet minden iránya mellett lelkesedni divat, tehát te is kedves olvasóm lelkesedjél, velem együtt; — a nagy közönség ruházatában észre nem vesznek. Minthogy itt van (kicsiben) szűz Mária, hódolunk a festőnek, (talán sejtette, hogy igy azoknál is lesz becsülete, kik a festett virágokban nem gyönyörködnek.) Mert hát a művészet valódi alapja az ember, annak érzelmei, szenvedélyei; az illatnélküli virágok nem kellenek. A 393. számú nagy virágképet szintén ő festette közepén a szenvedő Megváltóval. Seghers jezsuita volt, szerzetének sok templomban festett. Rómában is csak virágokat tanulmányozott; s e tekintetben oly sokra vitte, hogy Rubens s más nagy mesterek, ha virágra, vagy rovarokra volt szükségök, nagy képeiken általa festették. Müvei minden nagy képtár által igen nagy becsben tartatnak s folyton kerestetnek.

173. *Szentgyörgyi János, magyar festő, élt a mult század végén s a 19. elején. Nagy virágcsokor, alul házi nyúl, és különféle gyümölcs. 110 cent. E kép párja van a nemzeti muzeumban, mely a sanyarú sorsú müvésznek

szintén csak egy képét birja. Versenyezhet bátran a Seghers müveivel, mint virágfestő.

135. 136. Sitz János. Bogáncskórok, madarak, lepkék, rovarok. A csendélet-képek kedveért emlitjük, mert vannak emberek, kik Sitz urat ezek miatt becsben tartják.

*308. Ismeretlen. Egy goth templom belseje. Németalföldi modor és a templomban járó személyek. Archihitectonikus remekmű; minden oldalról egyformán látható. Főleg, ha központositjuk a szemet. Ide valók az üveg nélküli lorgnettek, melyek azért vannak a látogatók szolgálatára, hogy a szemet concentrálják azon képre, melyet épen élvezni akarunk. — Egyébiránt aki csak kissé rövidlátó, szemüveget használjon, mert különben a magasabban álló képek árnyalatait, arczkifejezéseit, melyekben fekszik sokszor a kép értéke, méltányolni nem birja.

345. *Ismeretlen. Veronika a kendővel, melyen Urunk elkinzott arczképe látható. 52 cent. A szemekben nedves lángot festeni, a fájdalom nemes kifejezésével, a legnehezebb feladat; mindezen királyi hatalommal diadalmaskodott a festő. Urunk arczán az istenség látszik, a szenvedés fátyolával letakarva.

*167. Molnár József, 1876. festette. Templomi jelenet. 95 cent. Az áhitat, szóval a templomi helyzet 8 alakban különbfélekép, de mindig helyesen van előállitva.

*238. Majer Lajos, festette 1874-ben. 58 cent. A falusi atyafiak bejőnek a városba, megnézni a megrendelt oltárképet, s a jegyző magyarázza a birónak a kép szépségeit, mig a pap megelégedése jeléül jóizüen tubákol; egy más paraszt pedig nézi, hogy mi van a kép mögött. M. L. jeles festő, a székesegyházi nagy István képet, melyet Grigoletti megkezdett, ő fejezte be, és pedig teljes sikerrel.

*270. Waldmüller György. (1793—1865.) Az anya öröme. Fa 45 cent. Minden anya magára ismer benne; az álmából ébredő gyermeket édes anya csókjaival üdvözli. Jeles incarnat.

254. Walery-Eljasz. 66 cent. Orosz katonák a tem-

plomból jövő lengyel katholikusokat halomra lövik. Borzalmas jelenet, mely azonban nem a régi századokból, hanem a jelenből vétetett. Érezzük bensőnkben a fájdalmat, fohászaik mint a fűrészek mennek a lelken keresztül.

438. Ribeira, Spagnoletto, (1588—1656.) Sz. Genovévának angyal nyujt feszületet, s gyermekét őz szoptatja. A szerző hire végeit. 93 cent. magas.

294. Ismeretlen. Bellarmin bibornok arczképe, térdelő helyzetben, mellette angyal liliomat tart. 138 cent. Alatta Kollonits bibornok s még 23 pápa eredeti arczképe.

277. Lampi János. (1751—1830.) 100 cent. magas. Consalvi arczképe, valódi remekmű. Senki sem megy el mellette figyelmetlenül, mert lélek, szellem világol belőle. Minden vonás él a nemes arczon, a derült magas homlok, finom ajkak, de kiválólag az értelem világát mutató szép szemek tükrözik elő a hires egyházi férfiú jellemét.

VI. Hosszú falon.

*160. Franck Frigyes (1627—1687.) Salamon király vén korában az idumeai nőktől elcsábittatva, bálványoknak áldoz. 77 cent. magas. A nők pompás alakok, eszményi szépségek, gúnyos diadallal körüljárnak, élvezve hatalmukat; a zsidó papok búsulva állnak az oltárból eltávolitva, mintha mondanák: „Úr Isten mi lesz ebből?!“ Még a ministránsok is kinevetik az öreget, hogy ilyesmire vetemedett; ugyanis saját kezével lódítja a tömjénfüstölőt, a rézből öntött bálványok elé. Minden eretnek a nők tüzes szemében látja a „világosságot,“ melyet hirdet, szemben az egyház tanitásával; ezen nők szemei is villámolnak, mintha csakugyan ezen igazságot akarta volna érzékeltetni a művész. De leginkább azt kiabálja e kép, amit gondolom Cicero mondott: scurrilitas omnem quidem dedecet aetatem, sed inprimis senilem. Fölér egy prédikáczióval, főleg azon öreg urak számára, kik vén korukban hitetik el magukkal, hogy még valaki szerelmes lehetne beléjük. Ime ilyen csúfot úznek belőled ha bolon-

dulsz utánok! Bármely oldalról nézzük, a gyönyörű távlat mindig egyenlő.

*502. Paolo Veronese. A három király hódolata. 210 cent. — Született 1530. Veronában, innen a neve, mert a Cagliari családból származott. Gonzaga bibornok karolta fel, s igy oka nagyterjedelmű művészetének. † 1588. Gazdag fantaziája könnyű, kellemes alakban s helyezekben gyönyörködött. Tarka a szinvegyülete, de nem kereste az ellentéteket. Az is nevezetes, hogy őrizkedett a meztelen alakoktól, mert únta az egyforma húst, volt elég ereje, hogy ruhában, drapperiában mindig eredeti legyen. Európa képtárai telvék munkáival. A jelen tárgyat három jeles képben állitotta elé, az egyik van Dresdában, a másik Péterváradon. Image fort expressiv.

446. Ismeretlen. A bűnös asszonyt Krisztus Urunk elé vezetik. Csoportos kép 94 cent. magas. Urunk szelíd arcza kellemes ellentét a felháborodott zsidókhoz képest.

*147. Janneck Ferencz Kristof (1702—1761.) Réz. Simon a pharizeus Jézust megvendégli. Ugyanazon festő a szentségeket ábrázolja, melyik hiressé tették (148, 149, 150, 151, 155, stb. számok alatt.) A harmonikus szinezés behizelgi magát a néző emlékezetébe.

390. Ismeretlen. K. U. körülmetélése. Legnagyobb kép a gyüjteményben, s ez legfőbb jogosultsága, hogy emlitjük; egyébiránt nem rosz kép, de hideg a szinezete.

*449. Steinle, élő festő. Szűz Mária a kis Jézust térdei közt tartja, szent János keresztjével forrást fakaszt. Kedves kép, Szűz Mária arcza, lesütött szemei, a kis Jézus nyilt szemei, egyiránt lebilincselik a nézőt. Szűz Mária olyan, mintha az egész világ nem léteznék számára, egyedüli boldogságát Jézusban találja. Ravie de son bonheur.

130. Schauffelin Hans modorában (1490—1540.) Krisztus Urunk születése; a földönfekvő gyermek Jézus körül angyalok térdelnek. Szent József égő fáklyát tart kezében, a háttérben pásztorok. Fa, 38 cent. Hire végett em-

litjük, mert valószinüleg Metsys Quintin iskolájából való, kinek művei nagy becsben vannak az amateurok előtt.

VII. A képtári folyosón.

116. Szárnyas oltár, közepén Szűz Mária, mellette sz. Margit. Szerzője ismeretlen, valószinű hogy valamely magyar zárdából való. Szűz Mária képe mitsem ér, sz. Margité jó. Mint magyar tárgy helyet érdemel.

486. Delaroche után Litzenmayer. Mater Dolorosa. Ismert ujkori kép. Szűz Mária a keresztfához támaszkodik.

423. Ismeretlen. Pannonföldi Gergely (Gregorius Coelicus) hires pálos magyar egyházi iró arczképe. Egyik kezében tollat tart, másikát homlokához emeli. (Naiv jelentése annak, hogy épen most jó gondolata támadt.) Élt 1546. körül. A kép mult századból származhatik. Tudtunkra egyedüli képemléke hazánkban.

*392. Paczka Ferencz. Szent Erzsébet, amint négy éves korában osztja az alamizsnát. Nagy széles kép. Az alakok mint esztergomi arczok. — Paczka tehetséges festő, mindig eredetiségre törekszik, ami sokszor sikerül is neki. Ügyes is, amit Raphael és Domenechino nagyszerű másolataiban brillans módon kimutatott. (Lásd a 334, 391. számu másolatait is, Tizian és Domenechino után.) De még mindig a vastag naturalismus követője, mintha csak Zurbaran a spanyol naturalisták eszményét akarná követni. (Naturalisták azon festők, kik a természetet hűven állitják elé, tekintet nélkül a szépészetre, megfestik a körömpiszkot vagy az akasztott Judást.) Paczka nem merült el a naturalismusba, de benne lábol, eredménye az, hogy majd oly birálatot hall, milyen volt Murillo-é mikor Valdes megmutatta neki képét, mely egy rothadó püspököt ábrázol. „Komám, ugymond képedet csak ugy nézhetem, ha befogom az orrom.“ Ami bók is volt, meg igazság is. Paczka remélhetőleg kimenekül a nyers naturalismustól, s megéljük, hogy disze lesz a magyar festőknek. Minden

képei közt legérdekesebbnek (mert fönségesen eredeti) tartom Lázár feltámasztását. Minden alakja jeles, felfogása az ezerszer előállitott tárgynak eredeti, csak Urunk alakja nem szabatos. Ha ezt megjavitja, remeknek válhatott volna be. Mert hát mint Leonardo da Vinci mondotta: Urunk arcza nem csak ember arcza, hanem azon lény arcza, ki a fensőbb sphaerákat látta. — Midőn híres képét az utolsó vacsorát festette (Milano, delle grazie kolostor étterme) az apostolok már készen voltak, s Urunk alakjához még hozzá sem fogott. Kérdőre vonta a herczeg, mi ennek oka. „Ah Fenség, Krisztus fejére mintát nem lehet keresni a földön.“ Csak ritka szellem, s még inkább ritka pillanat az, melyben sikerül a mennybe fölemelkedni, hogy szemlélhesse az örök szépséget. Mondja egyik életirója, hogy remegett keze midőn Krisztus Urunk arczának festéséhez fogott. — Tehát ha K. U. arcza nem sikerült, ezen nem szabad kétségbeesni s elhagyni a vallásos képek festését. — Ugyanő festette a 441, 442. szám alatti képeket, afrikai typusok.

191, 192. Szattler Henrik. Esztergom Párkányról tekintve. — Szent Péter-tér Rómában. A jeles város-festőnek több képe van az érseki képtárban, hű festés, helyes felfogás által jeleskednek.

*118. Ismeretlen. Patriciusfő. 67 cent. Gyönyörű tanulmány a velenczei iskolából.

318. Ismeretlen. Elefántcsontra festett 3 kép. Érdekes ritkaság, melyet a művészi kivitel nevezetessé tett.

*456. Peske Géza. A szendergő nagymama, a fiuk pedig torkoskodnak. 1882. festette. Hangulatteljes kép.

383. Orlay. Petőfy, apjának elbeszéli élményeit. 15 cent. Az apa örömteljes elégedett arcza ügyesen van festve.

427, 428. Dűrer nagy passiójának régi másolata. K. U. elfogatása és Jézus az olajfák hegyén. Hiven van másolva a metszvény, s ezekről már mondtunk itéletet, mely miatt az amateurök megszóltak.

395. Giorgone másolata. Szent család. A kis Krisz-

tus kedvesen hátra tekint a benne gyönyörködő anyjára. 72 cent. A festő nem volt igen gyakorlott.

237. Civetta (1480—1550.) Apró alakok, ugy vannak elhelyezve, hogy bizonyos távolban emberfőt mutatnak. Heródes fejének nevezik. Meter magas.

201. Jansenus Ábrahám (2569—1631.) A szent család egyiptomi utjában meghipen. Mig Szűz Mária a pataknál mos, angyalkák vágyakodó szolgálatkész arczczal foglalkoznak a kis Jézussal.

268. Reuling Károly. A silesiai hadjárat jelenete; festette 1775. Magasság 74 cent. Legszebb csatakép a gyüjteményben.

380. Ismeretlen. Az utolsó itélet. Michelangelo nyomán halad, habár nem egészen másolja. Sok meztelen alak különféle helyzetben amint állapota hozza magával. 90 cent. magas.

*243, 244. Pamfili. Német pór és asszony háló süvegben a férfi, fügét mutatva a nő. 33 cent. Gondos kivitel, mely csaknem oly szép, mint a bécsi belvederben levő két öreg arcz, mely mindenkinek feltünik.

290. Pettenkofen. Istállóban játszó gyermek. Ezen német festő arról nevezetes, hogy habár német, kiváló eredménynyel festi a magyar tárgyakat. Évek hosszú során a nyarat Szolnokon tölti, mert ott vannak a legtökéletesb magyar typusok. 48-ban mint katona szerette meg hazánkat.

328. Braun Ádám († 1827.) Tanulmányfő, érdekes arcz, gondos kivitel.

285. Schalken Gotfried (1645—1706.) Kis fiu egy kialudt fáklya tüzét éleszti. Fa 17 cent. Döbbentő természetesség; tüzijáték szinekből.

172. Lotz Károly: tanyára hajtó paraszt és felesége, ölében kis gyermekkel. 20 cent. Hazánkfiának egyik jobb képe, alföldi tájképpel. A 177., 178. számú képek is hasonló tárgyakat ábrázolnak.

Befejezés.

A művészet sohasem fogja elfeledni, hogy X. Leo pápa alatt ülte diadalát Rómában, azért örökre fog az egyháznak szolgálni. Ez okon aki nagyot akart alkotni, sőt minden művészi lángész a vallásnak is hódol remekműveivel. (Ez inditotta Munkácsyt is, hogy t. i. világhire tetőpontján a szenvedő Krisztusnak hódoljon.) Igy lesz jövőre is. Mert a művészi lángész az Isten szikrája, midőn a művész az egyház szolgálatába lép, épen ezen isteni ajándék gyümölcsét Istennek áldozza. Igy lesz jutalma fáradozásának, nem csak az arasznyi létben, hanem a sphaerák honában is. Tehát a hála, és önérdek is parancsolja, hogy a rátermett művész a vallásos tárgyakat kiváló szorgalommal tanulmányozza s minden ügyességét forditsa a finom kivitelre.

Erre nézve pedig legjobb alkalom a régi remekművek másolása, el nem mulasztván az ujabbakat sem. Ne hagyják haszon nélkül azt a sok remekművet, hanem kamatoztassák a temérdek költséget, melyet az Érsek-bibornok eme képtárra tett. Hadd lássa a kamatokat az egyházi művészet felvirágzásában, mert amint van e nemzet fiaiban képesség a profán művészetre, lesz bizonyára az egyházi művészetre is. Ezen állapot lebegett a biboros főpap szemei előtt, midőn egy darab Olaszországot ide plántált.

Végre a képirás mestersége, részben a vallásos igazságok hirdetése. Egy protestáns tudós Böhmer mondotta:

Nem festők vagytok, hanem apostolok;
Mert az Isten örök igéjét szinekben hirdetitek.
Nem ugyan a fülnek, de a szemeknek prédikáltok.

Vajmi nagy vigasztalás a festőre, vajmi nagy ösztönzés szorgalomra, ha tudja, hogy századokon keresztül fogja remekműve hirdetni szűz Mária kegyességét, vagy más ker. igazságot, melyet K. U. hirdetett, s hogy azokkal fog osztozni jutalomban, kik a ker. igazságokat szóval tettel hirdetik. Igy elérik a czélt, mely egyedül méltó

a müvészethez, t. i. hogy emeljék az embert, miszerint az anyag hálóiból szabaduljon. Teljesedjenek mindezen reményei a H.-primásnak s lásson még oly magyar nemzedéket, mely egyházi irányban is dicsővé tegye a magyar művészetet.

Z.

LEVELEK AZ ORSZÁGOS KIÁLLITÁSRÓL.

(Folytatás.)

VI.

Ha valaki reggeli időben a főkapun betévedett a kiállitás területére, egy pár kibérelt torok három-dob utczai jargonban legottan feléje orditott: „Tessék, tessék a mai napi műsor. Legujabb. Egészen uj. Igen érdekes! Nélkülözhetlen! Ára csak három krajczár! Ha azután a fülhasitó orditás elől menekülendő kivágod a tizest, a derék napi műsor árulónak eszébe sincs visszaadni a visszajáró hét krajczárt, hanem nagy buzgósággal fordul az ujonnan jöttek elé, s kinálja portékáját tovább másoknak. Ha pedig bátorságod van meginterpellálni, akkor először belenyúl az egyik zsebébe, azután a másikba, összekotorászsza összes zsebeit, de sehol sem találja meg azt, amivel adósod maradt. Időközben a növekvő embercsoport között, ahol tolnak, nyomnak, taszitanak előrehátra, elunod az ácsorgást, ott hagyod a követelésedet és mégysz utadra. Ez az egyik humbug en miniatur. Vigasztalod magadat a napi műsorral, amely ott van kezedben. Ugyan mi van ebben érdekes? Legfeljebb az, hogy már három hét óta mindég ugyanazon szöveg van benne. Az élelmes szerkesztő megcsinálja a napi lapot egy egész hónapra előre; csak a dátumot kell minden nap ujra nyomni. Ez a másik humbug. A napi műsorból

azután megérted, hogy a debreczeni és szegedi csárdában czigányzene van, hogy öt órakor a kiállitási park közepén katonai zenekar játszik, hogy a főbejárástól balra panorámát mutogatnak. Mindezeket mindenki látja, tudja, hallja, akinek szeme és füle van, — s hogy mégis benne vannak a napi műsorban, annak csupán az az oka, hogy a pompás ágióval elárusitott műsorban is kell valaminek lenni, mert szellem és tartalomban üres lapot lehet árulni pénzért, de betükben üreset nem. Ez a harmadik humbug. Mikor pedig napközben valami hasznát mégis akarod venni ezen utbaigazitó, felvilágositó bölcs napi műsornak, nyakon fognak megint s nem engedik semmiféle megkönnyebülésed élvezését anélkül, hogy zsebedből az ominosus három krajczárt ismét elő ne czitálják, folytonos veszedelmében annak, hogy ez a furcsa tributum, amely mosolyt és boszankodást idéz elő egyformán, nem fog-e ismét magasabb agióval behajtatni. De elvégre is belefáradsz nézésbe, boszankodásba; pihenni vágyol, letelepszel egy ingadozó vasszékbe a nagy köröndön; ime még nem lélekzettél ötször, már eléd toppan egy bőrzacskóval ellátott nemzeti szinű szalaggal eléktelenített lány, s kéri tőled az ominosus három krajczárt a székért, amelyen ülsz. Annak is, ha tizest adsz, a publikum szemelát-tára várakoztat. Mikor elvégre készen vagy mindennel, egyszerre eléd tipeg, a kis Jancsi, vagy Laczi, egy ökölnyi nagyságú emberke sinóros zöld dolmányban, skárlát veres feszes magyar nadrágban, tollas kalpaggal a fején, Zichy Jenő grófnak e furcsa csinálmánya, és kezedbe nyom egy meghivót a panorámába, aminek a díja legkevesebb három krajczár. A kis Jancsi-huszár szörnyen komoly képű fiú, nem kér tőled semmit, hanem katonásan szalutál, egyet fordul a sarkán s hátat fordit. Ott van a patron-táskája, — oda kell betenni a garast. Ez is csak az, ami a többi, hanem legalább jótékony czélú. Az ökölnyi kis magyar egész kapitálist szedegetett össze magának. Jól esik szegény árvának.

Mindezek azonban még ártatlan dolgok. Kiállitásunk

jövevény látogatói alig vehették észre; hanem az olyan, aki a hét napból hármat, négyet rendesen ott töltött a kiállitás területén a nap mindenféle szakaiban, annak volt módjában egyebekkel is megismerkedni. És ezen egyebek között a borcsarnoké az elsőség, amelynek válogatott személyzetét csakhamar el kelle csapni, mert fölöttébb ragaszkodék a mai kor igényeihez. A bosnyák kávécsarnokban király-utcza Fatimék és Zulejkák mérték a lőrét rikitó veres török dolmányokban, gyomorgörcsöt okozó egér czinczogás mellett. Valamely kóbor bácskai guzliczabanda mulattatta itt a vendégeket, imfámisan nyöszörgő, didergő zenéjével. A derék bácskai bunyeváczok török fezt nyomtak tarkójukra s ugy beváltak töröknek, mint Blum basa Kairóban muzulmánnak, vagy don Pollacsek spanyolnak. Ez is csak humbug volt, — pedig a gyöngy, kaláris, patkószeg, pipaszurkáló, török bicska, dohányzacskó, amit ott a bódéban árultak, a legvalódibb török gyártmány vala, ha nem egyenesen Bessarabiából, hát Szabadkáról. Az egyetlen igaz ember az egész kiállitáson Ali volt, a néger pinczér Pohl uram vendéglőjében, hanem az is hamar elunta azt a dicsőséget, hogy minden vidéki atyafi őt csodálja, becsületes, hamisitlan kordován bőrének miatta, — azért ideje korán megugrott. Elment Kamerunba — miniszternek.

A kiállitás első hónapjaiban kiadott tájékoztató térképek pontosan megjelölték a helyeket, — hol mi van, mi a látható, — hol lehet tanulmányozni, szórakozni, ebédelni és a többi. Hanem bizonyos idők multával egyremásra kezdtek világra jönni a posthumus bódék. Minden alkalmatos bokorban, árnyas facsoportban uj, hogy ugy mondjam kölyök-pavillonok emelkedtek, amelyek ha a czégéren nem is, de a kiszolgáltatott portékában elárulták a kóser izt. A kiállitás tanulmányozója csodálkozva vette észre, hogy itt-amott, egy éjjel összetákoltak egy fabódét, kifestették kékre, zöldre s a bódéban első napon solo zsidó csapláros mérte a papramorgót. Másnap már néhány szék is volt a bódé körül: harmadik, negyedik

napra már teritett asztalok is szerepeltek s a felirat büszkén hirdette, hogy ott *buffet* van, a hol enni-inni lehet olcsó pénzért. Egy hét multával már meg volt a bódénak a saját bandája; majd egy pár czimbalmozó zsidógyerek, majd egy solo tilinkó-müvész, majd a fővárosi lebujokból és zengerájokból elővarázsolt női és vegyes banda. A zenekarnak equipirozása bámulatos tapintattal és olcsósággal volt kiállitva. Kiki volt ugy, amint volt; csak egy tenyérnyi széles nemzeti szinü szalagot viselt a vállán keresztül, — és meg volt az uniformis. Itt azután alkalma nyilt sok embernek, aki a bumsztikat csak hirből, meg abból ismeri, hogy minő kapitális mulatságok szoktak ilyen helyeken történni, — megismerni a a bűzös mulató helyek Orpheusait, — még pedig jobban mint a hirlapokból, amelyek, ugy látszik, ilyen helyekre is külön tudósitót szoktak küldeni, máskülönben nem volnának az ott történtekről olyan *alaposan* értesülve. Volt alkalmunk látni ilyen bódét, a saját zenekarával, amelynek directornéja egy sárga hajú szemüveges delhölgy vala, — hangszerei pedig tarkábbak, mint zenészei. Volt ott zongora, harmonium, öreg dob, czintányér, fuvola, bőgő, hegedű, valóságos ghetto muzsika. Ha valamely bécsi striczi, vagy berlini junker idetévedt és látta, hallotta ott, a rögtönzött faemelvényen ezt a rendesen éjjel dolgozó társaságot szabad ég alatt kornyikálni csúfnál csúfabb német nótákat, hát bizvást elmondhatta, hogy ott van valamely berlini vagy bécsi lebujban. Hogyan tudta ezt a megdekorázott igazgatóság megengedni, hogyan tudta ezt egy nemzeti, *magyar* kulturális tableau-ba beilleszteni? arra csak az tudna felelni, akivel — parco nomini — nem lehet okosan beszélni.

De ne mondja senki rólam, hogy photographus vagyok, aki az árnyoldalakat kénytelen ügyesen felhasználni, hogy sikerült képet adjon a valóról. A mi kiállitásunk most, amikor ezeket a sorokat irom, még él, — nem halt meg, — csak haldoklik. Az az őszinteség, amely nem vár, és nem keres jutalmat, szabadon szólhat a dicsőitett

kiállitás fölött és bátran elmondhatja a nagyban hangoztatott nemzeti büszkeség megsértése nélkül, mi volt benne *valárd*, igaz, mi nem. Megmondhatja annál is inkább, mert csúnya jeremiadjába belehangoznak az asztalosok, kárpitosok, üvegesek, szalonna-késelők és szalámi-gyárosok egész chorusban, akiknek oda száradt minden portékájuk, semmiféle fejedelemnek nem jutván eszébe, hogy jó volna az igazságosság szempontjából ezeket is, ha nem kitüntetésben, legalább valami haszonban részesiteni.

VII.

Mióta a horvát tartománygyülés az ő botrányai miatt európai hirre emelkedett, azóta nagy szomorúságban leledzik Görögország; mert eddigelé csak ennek az országnak parlamentje dicsekvék a hajbakapások, kedélyes pofozkodások és egyéb válogatott gorombaságok szinre hozatalával. De vigasztalhatja magát azzal, hogy ha a horvátoknak olyan széles jó kedvük van horvátul handabandázni, annál több okuk van görögül nevetni. Inog alattuk a föld mindkét értelemben. Egyik csapás a másik után éri őket, amióta olyan jó testvér hozzánk, aminő Kain volt Ábelhez. Mikor kiállitásunk szóba jött, horvát atyánkfiai hallani sem akartak arról, hogy azon ők is képviselve legyenek. A józanabb párt azonban, amely a hazafiasságot nem mosdatlan szájaskodásban helyezi, győzött az ultrák fölött és sok mindenféle akadály ellenére kivitte, hogy a nagy kulturális tornán, ott legyen Horvátország is. Persze, hogy a separatismus és nationalismus minden jelenségeivel együtt; ott lesz, hogy a testvér magyar nemzetet ne ingerelje még tovább, — de ugy lesz ott, hogy a magyarfalók szája is betömettessék. Egészen elkülönitve, mint egy önálló nemzet az ő saját productumaival, amelynek semmi köze a kenyéradó gazdához, — merőben horvát feliratokkal, — hogy eleve lássa és tudhassa minden ember, miszerint egy külön országgal áll szemközt. A magyarok megelégedtek ezzel is, a horvátoknak pedig büszke elégtételül szolgált ez a félhiva-

talos elismerése az önállóságnak. Ily módon azután megmaradt a káposzta és jól lakott a kecske is.

Az a szeszélyesen összeállitott, tarka-barkára festett óriási pavillon pompás nyitott csarnokaival, emeleteivel, keresztben futó folyosóival, kimagasló széles tornyával épen olyan szépen és joggal beillett a kiállitás keretébe, mint Horvátország a magyar korona országai közé. Bizony kár, hogy minden, amivel itt találkozunk, a fentebbiek folytán bizonyos fájó és bántó érzelmet ébreszt. — Pedig a horvátok pavillonja a külső csiny, elegancia, berendezés és a benső tartalom becse és érdekes volta miatt az elsők egyike vala az összes kiállitáson. A szinekben gazdag, dús és becses szőnyegek, amelyek készitése a horvát iparnak legjelentékenyebb részét képezi, befödték a falakat, a mennyezetet oly módon, hogy első pillanatra azt hivők, valamely keleti potentát palotájának termeiben sétálunk. A csarnok foyer-jében mystikus félhomálynak hatása alatt különösen feltüntek a horvát népviseletet feltüntető alakok. Szinvegyülék és gazdagságban egy szemernyit sem engedtek a magyarokéinak; sőt ami az alakok összeállitását, kivitelét illeti, ezek valának a legsikerültebbek a kiállitáson. Itt is, mint a nagy iparcsarnokban, a főhelyet egy óriási orgona foglalta el, amelynek alkalma volt számos horvát dalt elzengeni a magyar fülek gyönyörködtetésére. Mert a hány horvát atyafi, értvén a zenéhez, ide tévedt, nem mulaszthatta el, hogy valamely horvát nemzeti dalt el ne orgonáljon rajta. Ha már Heferer uram versenyre lépett Országgal, a nagy iparcsarnok orgonájának épitőjével, óhajtjuk, hogy pompás instrumentuma ne okozzon nagyobb bajt az országnak, mint itt a kiállitáson, s ha majd eljut rendeltetése helyére, ott szolgáljon Isten dicsőségére s ne nemzeti tüntetéseknek eszközeül.

Fent a csarnok tágas és kényelmes emeletén a horvát kézi ipar műveivel találkozunk. Nem lehet tagadni, de sőt örömmel veszünk arról tudomást, hogy a horvátok az ipar terén nagyszerű haladást tettek. Az emeleti fül-

kékben berendezett apró termelyek, salonok, ebédlők, háló- és dolgozó szobák, ha nincsenek olyan párisi fényüzéssel kiállitva, mint a nagy iparcsarnok tündéries interieur-jei, de kényelem és izlés tekintetében nem engednek azoknak. Sőt van valami, amiben legalább ezuttal egyedül voltanak. Ott vannak kiállitva a zágrábi irgalmas nének intézete által kiállitott egyházi ruhák; a styl, izlés, és bámulatraméltó szorgalom valódi remekei; aminőket az egész kiállitáson sehol, de sehol sem láttunk, s amelyek még a magyar házi-ipar kolossalis kiállitásában is első helyet víttak volna ki maguknak. Természetes tehát, hogy ezek a páratlan finomságu, s a középkori cella-művészetre valló kézimunkák a legnagyobb dijat nyerték el, fényesen igazolván ezuttal is az egyház nemzetközi befolyását a művészetek minden ágaira. Hová satnyul ilyen munkák ellenében a változó divat szüleménye. Ime, — az emeleti csarnokban hemzsegnek a diszes himzések, a legbizarabb módon és helyen nyervén kifejezést. Teszem azt, ki van ott állitva nyolcz-tiz selyem paplan, a közepén méternyi nagyságu monogrammokkal, — ugy, hogy aki avval takarózik, a hasán viseli nevének kezdőbetűit. Ez a monogramm-düh valóságos epidemia mai napság. Nem elég, hogy levélpapiron, az inasok gombjain, a lovak zsebrákjain, késen, villán, tányéron, poháron, sőt még egyéb edényeken is ott van, belevarrják, himezik zsebkendőbe, szivartárczába, ingbe, reklibe, lábravalóba, kalapbélésbe, — de már egészen ott vagyunk, hogy belevarrják a frakk hátuljába, a kabát hátába, hova. Korholjuk a czimer-maniát, mert hiszen demokraták vagyunk, — hanem mivel czimere nem minden embernek van, neve azonban mégis van, hát azt faragtatjuk, festetjük, himeztetjük mindenhová, ahová elfér. A szükséges és czélszerű bizonyos fokon túl izetlenné és nevetségessé válik. Egyébiránt ez is a divat hóbortjai közé tartozik, amelynek többé-kevésbé hódolni kell.

A horvát pavillon előtt egy kis szökőkút áll, amely vékony sugárban és gyéren bocsátja föl vizét a magasba.

Bizvást elmaradhatott volna, amennyiben sem a szomjas szemnek, sem a szomjas toroknak nem szolgál enyhülésül. Sok pénzbe került; most olcsó pénzen árulják, de nem kell senkinek. Hogyan is kellene, mikor mintegy iróniaképen a vizokádó gép mellé két óriási hordót állitott ki valamelyik Broód község a sok közül, amelynek öblös bensejében teritett asztalok vannak, s ugyanott jó szerémi bort mérnek. Jó omen-e volt e hordónak az, hogy mindig tele volt. Nem ugyan szomj-oltó itallal, hanem szomjat oltogató emberekkel. Tizszer is megkisértém, hogy a pogány cynikus bölcs hajlékába bejuthassak, — de még protekczio sem vala képes azt kivinni. Hajnaltól napestig zsufolva volt ez a szük helyiség ama fajtáju kiváncsi emberekkel, akik otthon elmondani akarták, hogy nem a hordó tartalma vala bennük, hanem ők képezték annak tartalmát, ami bizony sok vidéken nagy számot tesz és erős inger egy ilyen monostrumot szemtől-szemben láthatni. Annyi tény, hogy ezzel a hordóval és annak a párjával háta mögött Sorger Jakab uram a hordó készitője Eszékről, tisztességesen szorgoskodott a szomjas vendégek körül.

Mintegy pendent-ját képezi a horvát csarnoknak, a vele szemben álló s igazi keleti bazár-épitészeti modorban készült bosnyák pavillon, amely rácsozatos keritésével, kirakott tarka-barka áruczikkeivel, szép szindús szőnyegeivel akár Byzancz, vagy Kairó bazárjába beillenék. Hanem a mi kiegészitő részét képezné az árúcsarnoknak, a szótlan mélázó török, aki egy világért meg nem szólitaná az előtte elmenő idegent, hogy térjen be hozzá jó vásárra, a mogorva kevésszavú muzulmán kalmár, a ki, ha egy portékának az árát egyszer kimondotta, abból a próféta szakálláért sem enged egy batkát sem, s nem tartja érdemesnek a szót vesztegetni az alkudozó vevőre, az a néma, naphosszat csibukozó keleti typikus alak, — az innét hiányzik. Hanem mint mindenütt, itt is van néhány élelmes szémi ivadék, természetesen fezzel a fején, talán valami kupecz vagy commis-voyageur a dunafejedelem-

ségekből, olyan bukaresti pinczér vagy exminiszter féle, aki pocsékká teszi az izlam komoly méltóságát és ad, vesz, alkuszik, csereberél telivér hajlamai szerint. Pedig nagyon szép dolgok vannak itt ; különösen — nagy bőségben és fényben a két fő bosnyák kellék, — a pipa, meg a bicska. A gazdagon himzett arany ruhák, igazi keleti pazarlással kiállitva, az edények, házi eszközök szemkápráztató formákban, és szinvegyülékben arra a megnyugtató gondolatra vezetnek, hogy bizony, ha az otthon Bosniában is igy van, hát akkor épen nem volt kár Bosniát — okkupálni.

A két emlitett csarnokot kiegészíti a keleti pavillon, amely külső formájára, tarkaságára, jobbra-balra nyiló kerekded, szögletes csarnokaira nézve felülmulja a másik kettőt. Itt már igazán keleti dolgokat látunk, leszámitva Szerbia ethnographikus kiállitását, amely különben talán nem is ide való volna. Az idomtalan kupoláju, apró tömzsi tornyokkal, s erkélyes karcsú minarettel ellátott faépület kivül elég tarka, de még tarkább belül. A benseje egész szőnyeg világ. Itt Zachiri smyrnai szőnyeg-kalmár, és Moise Bechar Izsák zsidók tettek ki magukért. A nyomorban élő szegény fellah, aki egy emberöltőig eldolgozik egyetlen egy szőnyegen, itt nem szerepel; az ő arcza verejtékét, inségteljes életét itt nem látja senki, csak keze munkáját bámulja. Mert amilyen szegény a fellah, épen olyan gazdag a phantaziája. Ezen gazdagság mellett koplal, szűkölködik, vesződik az élettel, hosszú évtizedek szenvedései között teremt meg egy művet, amelyet a nyugati czivilizáczió finyás embere lábaival tapod. Hanem amilyen kevés jutalomban részesül a szegény munkás, aki gyakran a mezőkre, legelőkre járogat ki, hogy az elhullatott gyapjut összeszedegesse, annál nagyobb árakat kiván keze munkájáért a kalmár. A legszebb keleti szőnyegeket itt láthattuk, de a legnagyobb árakat is itt hallottuk. Nem csoda, ha néha napján, mikor egy vevő alkuba bocsátkozott valamely szőnyegért, a takarékos publikum jobban bámulta a vevőt, mint a portékát. Nem

minden emberfiának áll módjában ezerforintos, sőt még drágább szőnyegeket vásárolni. Azután ehhez is műérzék kell, még pedig nagyon jól kifejtett, alapos műérzék és műértés hozzá, — mert a keleti kalmár egyáltalában művész nemcsak az adás-vevésben, hanem a rászedésben is. Ugy elámit, hogy az ötven forintos hamisitványt bátran elfogadod háromszáz forintos eredetinek, s a Kis-Ázsián innen készült portékát megvásárolod, mint teheráni munkát, amelynek ismertető sajátsága az, amely a boré, hogy minél öregebb, annál jobb.

Érdekes e csarnokban a szerb csoport. A szerb, török fegyverek, edények, a házi iparczikkek, ezüsttel, gyöngyházzal kiverve, a filigrán arany és ezüst művek, a bécsi keleti muzeum tömeges kiállitása. Mind olyan dolgok, hogy lapokat lehetne betölteni azok leirása és ismertetésével. Ettől azonban megkimélni tartozom a nyájas olvasót. A ki látta ezen dolgokat, annak leirásom soknál sokabb, — aki pedig nem látta, annak kevés.

(Vége köv.)

Maszlaghy Ferencz.

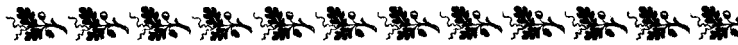

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Die Sociale Gefahr, oder der Socialismus während der letzten zwei Jahre in Europa und in Amerika. Von L. Winterer Elsass-Lothringischem Reichstags Abgeordneten. Mainz. Kirchheim, 1885. Nyolczadrét. 187 l.

A szerző már hat évvel ezelőtt lepte meg az olvasó közönséget a jelenkori socialismus ijesztő terjedésének és hatalmának ismertetésével. Akkor egyik jeles és őszinte kritikus ugy nyilatkozott: „az előadás oly pessimistikus volt, hogy kényszeritve éreztem magamat a franczia so-

cialismusra vonatkozó adatokkal szemben hitetlenkedni. Az események meggyőztek, hogy nincs igazam és valónak deklarálták mindazt, mit a szerző jövendölt."

Már az 1882. évben konstatálnunk kellett a socialismus terjedését. 1884-ben a szerző a német országgyülésen kijelentette, hogy a socialismus sehol sincs fogyóban, hanem mindenütt növekvőben. A jelen kiadás ujabb bizonyiték az akkor mondottak hitelezésére. Föltünteti először a kollektiv, azután az anarchista socialismus hiveit, sajtóját, agitácziói, összejöveteleit, congressusait.

Midőn az idei okt. 28. megejtendő német országgyülési választások küszöbén álltunk, akkor sajtó alá rendezte a szerző művének első részét. Daczára annak, hogy pessimistának tartották, őt magát meglepték az országgyülési választási eredmények. A socialisták 24 mandatumot nyertek.

Ezen siker fölött hangos örömbe törtek ki valamennyi ország socialista egyesületei, melyek jól tudták, mily jelentőséget kell ez eredménynek tulajdonitaniok. A szerző czélja, hogy az intéző körök is ismerjék föl e jelentőséget, azért áll a nyilvánosság elé a socialismus legujabb fejlődésével, s kivánja, hogy műve, amily nehéz és szomoritó, oly hasznos legyen.

Az utolsó rész röviden összefoglalja mindazon óvintézkedéseket, melyeket véleménye szerint a kormánynak elmulasztani nem szabad.

A szerző irányát eléggé jellemzik előszavának végsorai: „Midőn Bebelnek a német országgyülésben mondott szavait korrigáltuk, ki avval állt elő, hogy „az ultramontánok a mi ellenségeink," azt mondtuk: „mi egy embernek sem vagyunk ellenségei, hanem a socialista tanoknak." Ezen elvet, melyet önmagunk állitottunk föl, nem fogjuk soha elfelejteni."

Schöpfung und Gotteserkentnisz. Von Dr. Arthur König. Prof. an der Universität zu Breslau. Freiburg. 1885. Herder. Nyolcz. 281 lap. Ára 3 mark.

1829. évben Britgewater Ferencz angol gróf, 8000 sterlinget hagyományozott annak, aki az Isten hatalmát, bölcseségét, jóságát a természetben kimutatja, s ezen Bridgewater munkák, 9 kötetben 1836. Stuttgartban megjelentek német forditásban is, Hauf Herman által. Azok kivonatát, tulajdonképen együttes eredményeiket feldolgozta Köstlin, 1851. (Stuttgart.) Nagy hatással voltak az olvasókra. Azonban megjelentek Darwin művei, általok a harczél azonnal megváltozott, uj rendszer vala szükséges; nem mintha az érvek elvesztették volna erejüket, csak uj alakba kellett azokat önteni, s amit az erős harczokban az emberi szellem felhozott, ismét értékesíteni. Valóságos élesztő lettek eszméi, s a belőlük keletkezett erjedés sokat használt az ellenséges fogások megrostálására. Erre vállalkozott König.

Szerző e téren nem uj ember; mert egyik jeles munkájában kimutatta erejét. Magyarul is megjelent (Természetes érvek) kétszer, Kalocsán 1871, Bpest 1872. Azóta keresztül barangolta az Isten létéről szóló irodalom összes ágait s kimerető tanulmányait ezen műben tette le. Az érveket nemcsak alaposan, hanem történetileg is előadja; az ellenvetéseket első kimondóikra vezeti vissza, nem különben az ujakat saját forrásaikban kutatta fel. Az egész e nemű irodalmat ismeri, uj termékei mind felsoroltatnak, ugy hogy amit Fabrizi Albert a régi irodalomra tett (Hamburg, 1762.) előadván a szerzőket, kik Istenről irtak, ugyanezt cselekedte az ezen századbeli irodalomra nézve, akár theisták, akár atheisták, akár hittudósok, akár természetvizsgálók voltak az illetők. Ilyképen történt, hogy minden érv, megjegyzés, amit az Istenben hivők kimondottak vagy az Istentagadók, darwinisták véletlenül bevallottak, vagy aliud agendo napfényre hoztak, e műben érvényesült, alkalmas helyen felhasználtatott, ugy hogy a művet a XIX. század brillans theodiceájának lehet mondani.

Legnagyobb gondot forditott a teleologikus érvre. (A czélirányosság a természetben.) Részletezi a természet czélratörekvését az inorganikus természetben, azután a szerves világban, átmegy a növényekre, állatokra, kiváltképen a rovarokra, végre taglalja az emberben nyilatkozó czélirányosságokat. Bőven s világosan czáfolja a kifogásokat, melyeket pajkos szellemek döntő érveink megbénítására kigondoltak. — És mindezekben alaposságа mellett oly érdekes, mint akár Hettinger; szakembernek vonzósága folytán, regényszerűen kellemes, laikusnak érthetősége folytán; és hogy szakadatlanul uj fénygolyókat bocsát az elmébe, végtelenül hasznos.

Első volt Sokrates, aki a természet czélratörekvését (argumentum teleologicum) behozta a metaphysikába, ugyanis mivel a vakon engedelmeskedő természeti s bölcsen sorakozó törvények, önmagukat nem hozhatták létre, szükségképen egy magasabb, bölcs és céltudatos lény hozta azokat létre. Legelőbb Kant igyekezett azt megdönteni, azért ezt hatalmasan czáfolja. Azután a többieket, kijelentvén, hogy az Istenben való hit nem Supranaturalismus, mert Isten léte természetes igazság; a világrend képzelhetlen Isten nélkül. Ha Isten nem volna, nem lenne az ugynevezett Weltmechanik sem, amin most még folyvást nyargalnak az anyagelvüek, mint a fiatalság a vasparipán; de ép ugy nem törődnek vele, ha elszédűlve a földön elterülnek, érvekkel agyongázoltatnak, mint ama kerékpárosok.

Ellenvetik például: a természet nem törekszik czélra, mert hiszen folyton öli azt, amit létrehozott, stb. ezt sokféleképen kibővitik, amint kinek heves vagy lomha a képzelete. Ámde habár a jelenre nézve czéltalan is ez a bő termelés s akarmely irányú pazarlása a természetnek, sokszor a jövőre nézve czélirányos, miután a természet (Ura, ki a veszteglő anyag helyett gondolkodik) nemcsak a jelenre, hanem a jövőre is tekint. Ha azon természeti forradalmak idején, mikor a kőszén kezdett képződni, egy tőröl metszett anyagász (materialista) ama régi erdők-

ben, őstermelésben, növénysokaságban élt volna, s az iszonyu anyag- és erőpazarlást látta volna, mely a kőszén képződésre fordittatott: nincs kétség benne, dörgedelmes értekezést irhatott volna a természet pazarlásáról. Ámde a jelen nemzedék vajmi nagy hálával viseltetik a természet ama régi pazarlása iránt; mert hiszen mostani polgárisultságunk váltig lehetetlen leendett, ha a „pazar" természet nem gondoskodott volna rólunk, azaz ha a régi világ növényóriásainak vázait számunkra meg nem őrzi, ha nem rendez be számunkra kőszéntelepeket. Tehát midőn a teleologikus világtervekről van szó, nem csak a jelent, hanem a jövőt is kell tekintetbe venni, de erre az arasznyi eszű ember képtelen, azért birálja a természeti törvényeket, s mivel mértéke véges (öt érzékére van szoritva) a végtelent itélve, hóbortokba ütközik.

Eleget mondottunk, hogy a jeles munkára figyelmeztessük olvasóinkat.

S.

Archiv für Litteratur und Kirchengeschichte des Mittelalters. Herausgegeben von P. Heinrich Denifle O. P. und Franz Ehrle S. J. Berlin. Weidmann. 1885. Erster Band. Erstes, zweites und drittes Heft. Nyolczadrét 508 lap.

Három füzet jelent meg eddig a czimben emlitett collectiv munkából. Czélja a kiadásnak a történelmi tanulmányok előmozditása az ismeretlen vagy csak mások műveiből ismert okiratok és adatok közzététele által. Hogy nem való laikusnak, magától értetődik, annál is inkább, mert a tüzetesebb oknyomozó tanulmánynak van szánva. A két iró neve legjobb hangzású a középkori történelem és irodalom terén, s ezen kiadást előző műveik biztos kezességet nyujtanak az Archiv ügyes és szemenszedett kiadásai iránt.

Az ismertetés legfölebb a tartalom közzétételére szoritkozik. Az első fejezetet képezi Ehrlenek, önálló munkája, 164 lapra terjedve beszél a pápai kincs, okirat-

tár és könyvtár esélyeiről a 14-ik században. A második helyen Denifle értekezik az „Evangelium aeternum"-ról és az Anagniban székelt „Commissióról," ide van csatolva a Commissió egész, teljes Protocollum-a. A második füzetben Denifle a domonkosiak constituciójáról tárgyal, s követi Ehrle be nem fejezett czikkének vége.

A füzetek dolgozataihoz egyes érdekes adatok vannak csatolva, milyenek vonatkoznak a Borghesiana könyvtárra, a Fratriceli-k, bajor Lajos és a Todi városbeli Ghibellinek történetére; jeles scholasztikusok életére, köztük első helyen: Genti Henrikére; Abaelard Sententiáira, és a többi.

A kiadó czég és a kiadás helye amily feltünő, oly reményre gerjesztő, hogy a történet müvelői nagyban fölkarolják a két tudós intencióit.

Die Universitäten des Mittelalters bis 1400. von P. Heinrich Denifle O. P. Unterarchivar des hl. Stuhles. Berlin. 1885. nagy 8⁰. I. kötet, 814 l. Ára 24 mk.

A középkori egyháztörténelem jelenségeinek buzgó, s előnyösen ismert kutatója, p. Denifle uj munkákkal gazdagitotta a német egyházirodalmat. Az előttünk fekvő vaskos könyv csak első kötete egy öt kötetre tervezett műnek, mely a középkori egyetemek szervezetét, okmányokon alapuló leirását fogja tárgyalni az első két kötetben, mig a másik három csupán a hirneves párisi egyetemről fog szólni.

Az előszóban Sz. számot ad egész eljárásáról, a nem csekély fáradságról, melylyel adatait összehalmozta, az utazásokról, melyeket kidolgozandó tárgya érdekében tett. Áttanulmányozta az összes idevágó irodalmat, különösen Meiners, Raumer és Savigny munkáit, továbbá az egyes nemzetek egyetemeire nézve egyes honi szerzők elucubratióit, igy Olaszországra nézve Muratorit, Francziaországra Pasquier-t, Lebeuföt, stb. stb. Még Magyarországra

is kiterjedt figyelme, s szól röviden a pécsi, budai és pozsonyi egyetemekről, Ábel Jenő ujabb munkája nyomán, (Egyetemeink a középkorban, Budapest, 1881.) s habár az utolsó helyre teszi a magyar főiskolákat, igen méltányosan megjegyzi, hogy ennek oka a kedves török szomszédságban keresendő.

Jól esik a magyar olvasónak a régibb hungaricumok (Pray, Katona, Fejér, Inchofer) mellett Franknóit (Magyarországi tanárok és tanulók a bécsi egyetemen a 14. és 15. században, 1874.) és Ábelt (id. mű) idézve látni.

Különben ezen első kötet jobbára csak az egyetemek keletkezésével és alapitásával foglalkozik, és pedig csak 1400-ig; mert Sz. kénytelen volt egy terminust választani, s a jelzett év azért látszott neki legalkalmasabbnak, mivel a XV. század minden téren uj viszonyokat hozott létre. Módszere az analyticus, melyet meglehetősen indokol is.

Az első kötet tárgyának felosztása és tervezete igen világosan van a tartalomban feltüntetve. Kiindulván a „Studium generale"-ból, kifejti, mit értettek az academia, gymnasium, s az universitas szók alatt, azután átmegy a legrégibb két egyetem keletkezésének leirására (Páris, Bologna. Ugy látszik, a salernóit nem számitja a legrégiebbek közé, mint más történészek szokták, mivelhogy abban főleg csakis az orvostudomány tanittatott). A harmadik fejezetben Európa többi főiskoláiról szól, s itt egyszersmind kimutatja, hogy az „universitás" név nem competál sok oly iskolának, melyeket eddig az egyháztörténetirók, mint egyetemeket szoktak felsorolni. E fejezetet könnyebb áttekintés kedveért négy részre osztja, az elsőben azok az egyetemek soroltatnak fel, melyek nem alapitó levélnek köszönik létöket, a másodikban a pápák alapitóleveleivel biró főiskolákat tárgyalja, a harmadikban a fejedelmek által alapitottakat, végre a negyedikben a pápai és fejedelmi alapitólevelekkel ellátottakat.

Hogy milyen a viszony az egyetemek s a régibb iskolák, nevezetesen a székesegyházi és kolostori isko-

lák között, erről a negyedik fejezetben értekezik, — az ötödikben és utolsóban pedig kutatja, mi volt a főindok, melynek a középkori egyetemek létrejötte tulajdonitandó.

Mint a futólagos, vázlatos kimutatásból is látszik, egy nagy, terjedelmes, lehet mondani monumentalis műnek első kötete van előttünk. Évekbe fog kerülni, mig a teljes munka napvilágot láthat, — de a Sz. ismert szorgalma, mély tudománya, s előnyös helyzete — mint a sz. Szék allevéltárnokának — előre is kezességet nyujt, hogy a többi négy kötet is ép oly alapossággal és lelkiismeretes gonddal lesz összeállitva, mint ez az első.

Dr. Kereszty.

Specielle Moraltheologie. Erster, zweiter und dritter Theil. Von Dr. Josef Schwane. Freiburg in Breisgau. Herder 1885. Nyolczadrét. 615 l.

Schwane münsteri akademiai tanár morálisának első részét már ismertettük. A tetszés, melylyel azt a közönség fogadta, biztatta a szerzőt, hogy a második és harmadik részszel is lépjen a nyilvánosság elé.

Félreismerhetlen jele a nézettisztulásnak és a gondolat egyházias irányának azon siker, mely az erkölcstanokat iró tudósok fáradozásait koszorúzza. Mondhatnók ugyan, amit a moralis prédikációkról mondani szokás, hogy sok a moralizálás és kevés a morális, sok a theoretikus tanitás és kevés a gyakorlati kivitel; de az erkölcstan tudományos művelését az ily vád aligha fogja érhetni; mert a közérdeklődés és ismeretvágy már magában véve is praktikus kivitele az erkölcstan követelményeinek. Mindenesetre praktikusabb erkölcsöt árul el azon pap, ki belátván hivatása és működése igényeit tiszta világos erkölcsi fogalmakra, ezeket megszerezni törekszik, ezekből biztos útmutatást, ujabb intéseket, fontos óvszabályokat meríteni remél; mint az, ki a theoriát szürkének nyilvánitván a dolce far niente medvebőrén terjesz-

kedik s neveti azokat, kik az életet javitani meg is kezdték. — Az első és második rész a specialis theologia moralist tárgyalja. Nem indul a parancsok, és állási külön kötelmek nyomán, mint ezt Gury és különösen az olasz szerzők teszik, hanem az erények fonalán, mint ezt Müller erkölcs tanában látjuk. A kik ez eljárást követik, okul adják, hogy ezáltal szent Tamás fönséges tanainak az erényekről tért szoritanak az ifjukori ismeretek körében, ami enélkül a theologiában egészen mellőztetnék. Az erkölcsnek ezen részét t. i. a keresztény erényt, mely előbb az erkölcstudomány legfőbb feladatának tartatott, ujból fényesebb világitásba helyezni és a neki járó fontosságát visszaadni, ezen czélt tartotta szemei előtt a szerző, midőn sz. Tamás és a régibb skolasztikusok nyomán művét az erények sora szerint rendezi.

A három isteni erényhez csatlakozik az istentisztelet (religio) erénye, annak rendes actusai, milyenek az ünnep megszentelés, azután annak rendkivüli actusai, milyenek az eskü és a fogadalom. A harmadik fejezet a religio erényének tárgyalásában a közvetett istentiszteletet, (a szentek, angyalok, képek, ereklyék tiszteletét) öleli föl; ezt követi a negyedik fejezet, a religio ellen elkövettetni szokott bűnökről.

Körülbelül ilyen a többi erények tárgyalásának beosztása, melyek az Isten iránti kötelmeink előadása után, önmagunk iránt való kötelmeinkre vonatkoznak. Ezek a következő sorban váltják föl egymást: az okosság és a reá vonatkozó értelmi erények; az erősség és a vele rokon erények; a mérséklet és az avval összekötött kötelmek s ellenkező esetben bűnök. Ide tartozik a konkupiscencia háromfejű hidrája, melynek három fejezet van szentelve; az első illeti a becsvágy rendetlen nyilvánulásait, a második vonatkozik a testi vágyak kigyófészkére, a harmadik fényt vet a szemek kivánságának veszedelmes ösvényeire.

A mit a szerző említ, azt mi is mélyen érezzük a mű olvasásánál: „A mű szerkesztésénél sokszor fülemben

dördült a harczi zaj az egyház által nagyra nevelt keresztény kultura ellen, s fölébresztette bennem a kérdést, valjon azok, kik Jeruzsálem falait csattanós szókkal és szószátyár parittyákkal megdönteni ügyekeznek, értik-e, hogy mi ellen törnek, vagy van-e gondjuk megismerni azt, ami ellen dühöngenek. A ki kényszerülve érzi magát a kérdésre tagadó választ adni, az igazolva lát minden oly törekvést, mely a keresztény erkölcs alapjait és czéljait fényes világitásba helyezi és mind szebb vonásokban szemeink elé állitani törekszik. S ha minden fáradságával nincs sikere és eredménye a kivülállók közt, mindenesetre használni fog a benlevőknek."

Bizonyára; a keresztény erkölcs lánczolatának ily érdekes, präcis és szembeszökő előadása hizeleghet magának a haszon, ha nem első, legalább utóbbi nemével.

A harmadik rész azon tanokat öleli föl, melyeket a régiek az általános „de jure et justitia" czim alá foglalnak. Ezen rész a szerző nagy szorgalmáról tesz bizonyságot és mély tanulmányát ajánlja, melylyel a régi elveket a megváltoztatott viszonyokra, az uj szerződésekre, az uj jogi állapotokra alkalmazza.

A jogról szóló tanokban szükséges utalást a polgári jogra és törvényre többnyire a jegyzetben találjuk, s e tekintetben, ami természetesnek mondható, mindenekelőtt Németország lebegett szemei előtt. Mindenütt a communis sententia theologorum az, melyet különösen premál és kritikus studiumra is használatos a könyv, amennyiben a kétes kérdésekben a pro és contra érvek lelkiismeretes lánczolatát adja.

Mem mulasztjuk el e részre nézve az „Archiv für das katholische Kirchenrecht" kritikáját fölemlíteni, egyrészt azért, mert az említett folyóirat e téren, mely a jog éz igazság tere, mérvadó illetékességgel bir, másrészt pedig azért, mert a szóba kerülő tárgy különben is érdekes. A kritika ekkép szól: „Schwane több ujabb keletű moralis theologusokkal azon nézetben osztozkodik, hogy az adó defraudácziója vagy az alóla való kibuvás által a justitia

legalis sérül ugyan, de hogy a justitia commutativa legföllebb egyes kevés esetben emelhet panaszt.

Daczára ezen föltevésnek mégis azt gondolja, hogy az ekkép nyert pénz „injusta detentio rei alienae," ami szükségképen föltételezné, hogy a kormány alattvalóival szemben tökéletes birtokjogot usurpálhatna, mely nézet, nyilvánvaló, helytelennek tartható. Általában a könyv buzgó ajánlást érdemel és alkalmas arra, hogy a tisztelt szerző szándéka és kivánsága szerint, a mozgalmas és izgalmas társadalomnak az örök igazság tükréül szolgáljon."

VEGYESEK.

(Emlékmondat). A „Gusztáv Adolf" egylet gyűlésén, nagy hangon mondotta valaki, hogy most az egész világon a Luther igazsága uralkodik. Mennyiben van igaza ezen szónoknak, ezt jobban megfejtette Gagarin orosz államférfiú (utóbb jézusrendi tag, s mint ilyen meghalt 1883. évben). A negyvenes években nagy ebéd volt Pétervárott Nesselrode államügyér házában. Evés közben vallási tárgyakra tért a beszélgetés. A háziur neje is belevegyült, ezeket mondva: „Már az igaz, hogy nem fogok soha vallást (az orthodox orosz állami vallást) változtatni, de ha mégis kellene azt valaha tennem, inkább lennék protestáns, semhogy katholikus." Igaza van Asszonyom, — feleli Gagarin — mert bizony ezen vallás a legkényelmesebb." (Vous avez raison, c'est la religion la plus commode.)

(*Berlinben Luthernek emléket állitanak.*) A pályázat több művészt nógatott kalotechnikus conceptiókra, melyeknek alaprajza és vázlata ki van téve a műakademia termeiben. Legfeltünőbb az „ich hab's gewagt" jeligés műalkotás, talapzatán két mellékalakot látunk: egy apá-

czának fátyolát lehúzza a mögötte álló, prédikátori talárisba öltözött férfi. Amellett a férfi oly állásba veti magát, mintha átakarná ölelni az apáczát, ki tartózkodva hajlik hátra. Mily szellemes gondolat! Álarczosbálban megesett találka illusztrácziójául még csak beillik, s egészen találó az aláirás is, hogy „ich hab's gewagt," a ki azonban e jelenet láttára „a coelibátus megszüntetésére" gondoljon, ha nem volna aláirva, annak fantáziájától sokat követelnek. A másik műalkotás „Spalatin" jeligével egészen skandalozus. Az allegoriát három alak képezi; egy barát, tonzura, rózsafüzér és cingulummal kezét nyujtja egy habitba és fátyolba öltözött apáczának, s a pár fölé áldást rebeg egy prédikátoros figura. A művész magyarázata szerint ez „a coelibatus eltörlése." A felekezeti pártszenvedély mily forgószele érlelheti meg a művész eszében azon gondolatot, hogy „a tiszta istenige" emlékét ily figurákkal akarja megörökiteni. Tehát azért, mert ezer és ezer hű, és esküttartó szerzetes és szűz közt találkozott néhány nemtelen, ki lábbal tapodta esküjét és hitét, ily szivünk mélyéig sértő situacióval akarják kifejezésre hozni e „reformatori aktust"? Ethikus momentumot mindenesetre nem választott a művész, mert különben tudná, hogy daczára a protestáns prédikátori egybekelésnek, a katholikus papok, szerzetesek és zárdaszüzek coelibátusa legfönségesebb bizonyitéka a kath. öntudat hatalmának. A Luther-emlék helyéül kiszemelték az uj piaczon álló szökőkútat. Ez a szökőkút azon helyen szökik, melyen előbb az akasztófa diszlett. Az akasztófa elvirágzása után ugyanott mintegy 50 év előtt egy bitófa sötétlett a képben fölakasztott gonosztevők neveivel. A bitófára szegeztettek a szökött katonák neveivel ékeskedő pléhlemezek is, miután dobszó mellett a szökevény neve kikiáltatott. A legméltóbb hely, hol akár a „Spalatin", akár az „ich hab's gewagt" jeligés remekek ragyoghatnak.

(*Megjelent.*) 1. Sermo, quem in Ecclesia sua cathedrali habuit Illustrissimus ac Reverendissimus Dominus, Dominus Claudius Vaszary antiquissimi etc. Archiabbas,

ins. ord. Francisci Josephi Eques, cum munus occiperet, die 21. Sept. 1885. Jaurini. Nyolczadrét. 21 lap. — Az uj pannonhalmi főapát ő méltósága remek latin beszédben szerzetesrendje tagjaihoz szól a papi és szerzetesi hivatásról, s mint tanitórend főnöke részletesen értekezik a nevelés- és oktatásról. — 2. Adatok az egri egyházmegye történelméhez. Az egri egyházmegyei irodalmi egylet választmányának megbizásából szerkeszti Kandra Kabos. I. füzet. Eger, 1885. 168 lap. Ára 1 frt. Szolcsányi Gy. bizománya. A jelen füzetet megnyitja Balássy Ferencz jeles egyházi történetirónk becses dolgozata, melynek czime: „A magyar egyház s egyes püspökségek történelme s annak fontossága.“ Következik: az eger-szalóki plebánia történeti vázlata K. K.-tól, a szíhalmi egyház a helyi adatok világánál Bóta Ernőtől, a szendrői parochiáról Walla Károlytól. — Okmányok és regesták czime alatt: Beéli apáturságot illető három oklevél K. K. és Bunyitay Vinczétől, szendrői regesták a XVI—XVII. századból K. K.-tól. Több vegyes és egy tárcza az egri egyházmegyei irodalmi egyletről. A folyóirat első sorban a mai egyházmegye területét karolja föl; de kellő anyagi támogatás mellett az ős egri egyházmegye területét fogja körébe vonni. — 3. Annakönyv vagyis utmutatás Szent Anna követése és tiszteletére. Oktató és imakönyv, anyák, arák számára. Németből forditotta Kunszigeti Mihály, áldozár. Főpapi jóváhagyással. 1885. Budapest és Winterberg. Steinbrener. Kis nyolczad. 640 lap. Ára a kötés szerint 1 frt. 50 krtól — 8 frtig. — 4. Menjetek Józsefhez. Ájtatossági kalauz sz. József tisztelő számára. Szerkeszti egy győrmegyei áldozópap (Hahnekampf). 1885. Budapest és Winterberg. Tizenhatodrét. 320 lap. Ára kötve 1—8 frtig. Mindkettő pompás imakönyv ama czélra, melyre irattak. — 5. Az egyház és az állam. A két hatalom eredete egymáshoz való viszonya, jogai és hatásköre. Irta Moulart Nándor J., kanonok, löweni egyetemi ny. r. tanár. A II. kiadás után forditotta a budapesti növendékpapság magyar egyházirodalmi iskolája. II. kötet. Budapest, 1885. 626

lap. Az első két könyv képezi Moulart művének I. kötetét, mely a bpesti n.-papság e. i. iskolája jeles fordításában taval hatalom jelent meg. A most megjelent II. kötet a III. és IV. könyvet foglalja magában. A III. könyvben a két határait, jelzi az elveket, melyekből a határrendezésnek ki kell indulnia, aztán azon dolgokat sorolja föl, melyek az egyház kizárólagos jogkörébe tartoznak. E kiváló és korszerű munka, melynek eredetijét ismertettük magyar kath. irodalmunkban, jelentékeny hézagot pótol, s a budapesti növ.-papság m. e. i. iskolájának nagy az érdeme, hogy kiadványai számára ily remek és korszerű művet szemelt ki. — 6. Egészségtan és életmentő tanácsok a nép számára. Irta Majer István jelenleg cz. püspök és eszt. kanonok, az országos István bácsi. III. kiadás. Eger, 1885. 49 lap. Ára 29 kr. — A Szolcsányi Gyula kiadásában megjelenő „István bácsi könyvesháza" 5-ik füzete. E füzetet talán fölösleges is ajánlanunk; elég ajánlat rajta Majer István neve. De ajánljuk az egész népies vállalatot, mely hivatva van a népünket rontó ponyvairodalmat nemesiteni. Kérjük a ft. lelkész urakat, hogy e füzeteket a tanitók, templomatyák és egyéb alkalmas közegek által a nép közt minél nagyobb mérvben terjeszteni szivesked-jenek. — 7. Dr. Fonyó Pál kiadó-szerkesztősége mellett októberben Kalocsán, „Katholikus Hitoktatás" czime alatt havi folyóirat indult meg, a hitoktatás elméleti és gyakorlati művelésére havonkint 2 ivnyi füzetekben. Főmunkatársak dr. Walter Gyula és Wayand Géza. Azonfelül a vállalatot több jeles erő támogatja. Ára egész évre két frt. ötven kr., negyedévre hatvanöt kr. Az illető köröknek ajánljuk. — 8. Szemelvények a váczi növendékpapság Pázmány-egyletének munkálataiból. Kiadják: a „Pázmány-egylet" tagjai. Negyedik évfolyam, 1885. A gyönyörüen kiállitott kötet a váczi székeskáptalannak van ajánlva. Tartalma a következő: Néhány szó az olvasóhoz az igazgatótól. Közlemények az 1883—84. és 1884—85-iki egyleti év működéséről. Az 188$^3/_4$-iki egyleti év rövid ismertetése. Az egylet zárünnepélye 1885. május 31-én,

Megnyitó beszéd. 1883—4 és 1884—5-ik egyleti évben beadott jelesebb dolgozatok. Válogatott dolgozatok, stb. — 9. „A szent skapuláré-társulat kegyelmei és bucsui.“ Hiteles források után irta: Löcherer József, nesselwangi kórházi lelkész. Egy függelékkel. A hatodik javitott és bővitett kiadás után németből magyarra forditotta és kiadja: Budapesten a „Jó Pásztor“ szerkesztősége. Nyolcz. 147 oldal. Ára: huszonöt krajczár. A tagoknak felette hasznos mű, mert minden tudnivalót alaposan ad elő. — 10. „Kortársaink. Életrajzi vázlatok.“ Szerkeszti doctor Fésüs György. Kiadja Stampfel Károly, Pozsonyban. — Az életrevaló vállalatból több füzet jelent meg. Legjobb Rónay Jáczint pozsonyi prépost életrajza, Pór Antal pozsonyi kanonoktól. Nagy 8-rét, 64. l. (Kétféle kiadás jelent meg.) Egy füzet ára 60 kr. A kegyelettel s vonzó irályban irt mű igen érdekes, mert hiven előadja ő Exja forradalmi napjait, finom tapintattal azon éveit is festi, melyeket a királyi udvarban töltött, mint a trónörökös tanára a magyar történelemben. Kiállitása igen diszes, sőt fényesnek mondható.

Külföldi kath. irodalom. 1. Meyer, Th., S. J., Institutiones Juris Naturalis seu philosophiae moralis universae secundum principia S. Thomae Aquinatis ad usum scholarum. Pars I: Jus Naturale Generale continens ethicam generalem et jus sociale in genere. Cum approbatione Rev. Archiep. Friburgensis. (XXXII és — nagy nyolczadrét 498 l.) Ára 6. mark vagy 7.50. frank. Fogjuk ismertetni. — 2. Die göttliche Komödie und Dante. Von Gerhard Gietman S. J. Freiburg 1885. Herder. Nyolcz. 430 lap. Ára 4 mark 50 fillér. Ez első kötete azon irodalmi vállalatnak, melyet a német jézusrendi tagok irnak a nagy költőkről, névszerint azokról, kik az emberi élet feladatát vagy problemáját költői felfogásban bonczolgatták, mint Dante, Parzival, Faust, nálunk Madách. Ezen munkák az irodalmi előadások népszerű feldolgozásai, melyek érdekes olvasmányt nyujtanak. — 3. Das Kindlein von Betlehem. Ausführliche Betrachtungen über die Menschwerdnng des evigen

Wortes und über die heiligen Geheimnisse der Kindheit unseres Herrn und Heilandes Jesu Christi. Von P. K. Clemens Priester des Redemptoristenordens. Mainz. Kirchheim. 1885. 832 lap. 8-ad rét. 6 Márka. (Elmélkedések a kis Jézusról.) — 4. Die Heilskraft des Kreuzes. Worte der Belehrung und des Trostes in Leiden insbesondere in den Prüfungen und Versuchungen des inneren Lebens. Von Heinrich Maria Boudon. In deutscher Sprache mit Zusätzen herausgegeben von einem Curatpriester. Mainz. Kirchheim. 1885. 205 lap. 12-ed rét. 1 Márka 80 fillér. — (Elmélkedések a szenvedő Jézusról.) — 5. Die Unsterblichkeit der Seele naturwissenschaftlich und philosofisch begründet. von dr. Schmick. Leipzig. Karl Reissner 1886. Nyolcz. 205 l. Mottója: „ein Wissen für einen Glauben," nem épen jól hangzik, de nem veszi rosz értelemben. Ismertetni fogjuk. — 6. Das Wirken des Dreieinigen Gottes. Von dr. Schell. Mainz. Kirchheim. Nyolcz. 624 l. Apologiai iránynyal. Ismertetni fogjuk. — 7. Boethius ker. bölcsészről irt könyvet Hildebrandt August boroszlói káplány (Regensburg, Mainz.) Ára 2 frt. Bizonyitja, hogy keresztény volt, tagadja vértanuságát, mert politikai okoknál fogva végeztetett ki. Küzdött az arian eretnekség ellen.

(Mitől féltek a protestánsok?) A chinintól. Ezen szó a quina-quína indián szótól származik, ami a Quichua amerikai indiánok nyelvén fakérget jelent. 1638. évben Chinchon grófné, a peru-i alkirály Fernandez Jeromos (de Bobodilla y Mendoza) felesége ezen kéreg használata által meggyógyult harmadnapos lázától s Spanyolországba hozta, hol Juan de la Vega orvos nagy eredménnyel gyógyított vele. Ugyanő Sevillában fontját 100 realon árulta. Linné 1742. a növénynek Chinchana nevet adott, ama grófnő tiszteletére. Nemsokára Delugo jézusrendi tag (utóbb cardinalis) F. O.-ban keresztül utazván, osztogatta a népnek, mire a francziák jezsuita-pornak nevezték el. Nagy hire lett a növénynek s mindenütt ezzel üzték el a lázt; csak Németországban nem, mert a protestánsok féltek tőle,

mert jezsuita-por; sőt protestáns orvosok bebizonyitották, hogy veszélyes jószág, sok esetben pedig halálthozó. Mindez csak azért történt, mert esetleg jezsuiták ajánlották. Mindazonáltal a növény most is a legjobb lázkergető orvosság. A chinin-fának tökéletes leirását Condominenak köszönjük, ki 1735. egy franczia expeditiót vezetett a Cordillerák keleti lejtőjén az Andes hegyeken; mert ez a hazája. Itt nő 1000 és 3000 méter magasságban, nagy hegyek árnyában azon fa, mely a szenvedő emberiség egyik legnagyobb jótevője. A chinint belőle 1820 óta készitik s gyógyit protestanst és katholikust egyaránt, s nem is halt meg tőle soha egy sem, habár a protestans orvosok bebizonyitották veszélyes voltát. (Lásd: Scherzer. Das wirthschaftliche Leben der Völker. Leipzig. 1885. Dürr. 241. lapon.)

(*Egy katholikus, egy zsidó és egy protestáns*) utaztak a vasuton. Ez utóbbi mindenkép beszédbe akart ereszkedni az előbbiekkel. A vonat épen indult, a mint a predikátor mondá: „Van itt köztünk egy katholikus pap, egy zsidó, és egy protestáns hitszónok, melyikünknek van igaza? A katholikus pap hallgatott. A zsidó igy szólt: hallja csak barátom! ha megjelent Krisztus, akkor ennek a katholikus papnak van igaza, ha pedig nem jelent meg, akkor nekem; önnek tehát semmi esetre sincs igaza!“ A zavarba jött predikátor erre a zsidó lábainál heverő kutyához fordulva, mondá: Csak nem vagy te is rabbinus! Nem, felelé gazdája, ez nem az, mert disznó hust eszik; de katholikus sem lehet, mert pénteken sem veti meg a husféléket; tehát csak protestáns lehet, mint ön; annál is inkább, mert prédikáczió alatt is alszik. Luther álmélkodó követője ezentul mit sem szólt.

(*Névtárak.*) 1. Schematismus Prov. Hungariae nunc Reformatae S. Mariae nuncupatae O. Minorum S. P. Francisci. 1885—6. Nyolcz. 21 lap. Posonii. A Confraterek névtára 17 lap. — A tagok száma 283. Ezek közt van 149 áldozár, 28 növendékpap, 76 laikus testvér. Hárman Amerikában hithirdetők, kilenczen jubilaris papok. — 2.

Schematismus almae provinciae SS. Salvatoris in Hungaria, ordinis minorum S. P. Francisci, strictioris observantiae, pro anno domini 1886. Agriae. typis lycei Archi-Episcopalis. — Nyolcz. 60 lap. A tagok száma 336, ezekből áldozár 196, laikus testvér 61. Növendékpap 78. — A tartományi főnök nem többé Gyöngyösön, hanem Szegeden lakik.

(*Az insbrucki theologiai folyóirat*) ez évi utolsó (negyedik füzete) megjelent. Tudomásul hozza, hogy a füzetek ezentúl deczember, márczius, junius és november elején fognak megjelenni. A füzet, mely előttünk fekszik, az eddig megjelent kilencz évfolyam általános betűrendű tárgymutatóján kivül a következőket tartalmazza: 1. Grisar Hartmannak (ez a hires Constantinus Germanus) értekezését a római sacramentariumról és a 6-ik századbeli liturgikus ujitásokról; 2. a második terjedelmes értekezésben Flunk birálja a hirhedt Wellhausen-féle pentateuchus kritikát, melyet a Sion mult évi októberi füzetében jellemeztünk (Roos Die Geschichtlichkeit des Pentateuchus ismertetése alkalmával); 3. Limbourg értekezik a természetes és természetfölötti habitus (lakó tulajdonság) lényegéről. 3. Schmidt czáfolja Fernandez-t, ki a szentirás verbalis sugalmazását akarta bebizonyitani. Ismertetik Lehmkuhl moralisának 2. kiadását. Heiner művét az egyházi cenzurákról, Rothe franczia tanár természetjogát, a Schindler prágai tanár által irt Sz. Volfgang életrajzát és Markovics művét a dalmátországi sz. ferenczrendű plébániákról. A vegyesekben adatokat találunk Kollonics primás végrendeletéből; ezeket követik Bickell ujabb felfedezései a zsidó hymnusok méreteit illetőleg; szemelvényeket a külföldi folyóiratokból, és értesitéseket a már ismertetett művek folytatásairól vagy ujabb kiadásairól.

(*Az ördögtől*) kérdezte egy Spiritista (ördögidéző, asztalkopogtató), mit csinálnak a pokolban. A gonosz szellem ilyen választ adott: In girum imus nocte et consumimur igni. (Sötét éjben körüljárunk s emészt minket a tüz.) Ezen latin szavakat vissza olvasva, ugyanazon mon-

dat jön elő. Ekképen van kifejezve az örökkévalóság, melyet körrel, önmagába visszatérő vonallal szoktak jelképileg értelmezni.

(Janssen) történelmét angolra forditották Északamerikában, s nagyszerű hóditásokat tesz, valóságos Columbus a protestantismus mivoltára nézve. Bizonyos William Fromman, német lutheranus irja a lapokban, hogy történeti tudománya megzavarodott ezen adatok olvasása közben. „Olvastam — ugymond — a válaszokat is, de a durva modor (abject manner), melylyel szerzőt megtámadták, s a nyugodt világosság, melylyel válaszolt, megszerettették velem a szerzőt. Még márczius-ban 5000 dollárnyi jutalmat tüztem ki annak, aki helyesen megczáfolja, s vallásunk eredetét okmányok alapján tisztára mossa, de mindeddig nem jött pályamunka. Azonközben megjelent a Janssen müveinek IV. kötete. Most ezen ötezer dollárt ezen egy kötet megczáfolására tüzöm ki, s a pályadijt a német birodalom egyetemének tanárai fogják szerzőnek odaitélni. (Fölösleges buzgalom.)

(*Érdekes pör.*) Gillman Margit Albany lakos (Newyork tartomány Északamerikában) 1882-ben bizonyos összeget hagyott gyászmisékre, melyek az ő s férje nyugalmáért mondandók. Midőn meghalt, Ardle végrendeleti végrehajtó átakarta adni az illető egyháznak. Az örökösök perbe fogták, mert az ilyen végrendelkezés törvényellenes s igy érvénytelen. Az első biróság az örökösök javára döntött, mert, ugymond, a misehagyomány sem testület, sem egyéb élő lény hasznára nem válik, a megholtak lelkei pedig nincsenek a törvény által elismerve. Föllebezték ez ügyet, a hol az alapitvány javára dőlt ez az ügy, ennek folytán Newyork tartományban a gyászmisékre szóló alapitványok meg vannak engedve.

(*Rabszolgából követ.*) Régi megjegyzés, hogy a majmot bárhogyan is tanitják, nem lesz belőle ember. (Berlinben egy orangutángnak 2 inas szolgált, 2 tanár tanitotta, de másfél év alatt megdöglött.) Mig ellenben bármennyire sülyedt emberből lehet okos embert alakitani.

Legujabban az amerikai democratikus elnök ilyen rabszolgát, telivér szerecsent, Aaron Mózest követnek nevezett ki Afrikába, Liberia nevű néger köztársaságba. Született a követ ur 1846. Montgomerg-ben (Virginia tartomány.) A nagy polgárháboru alkalmával gazdájától megszökött s a táborban szakácskodott. Husz éves korában tanult olvasni s Allegheng collegiumba bevették, hol presbyterian theologus lett. 1877. Newyorkban letette a hittani vizsgát. Pap lett egy négerközségben, Franklintown mellett, hol 8 évig papolt. Azonkivül humánus volt mindenki iránt, s fajának emelésén nagy ügyességgel szorgalmaskodott. A szint kivéve, előnyösen külömbözött minden néger prédikátortól. Minthogy felette eszélyes, okos ember, sokat várnak tőle, hogy Liberiában (hova családjával elutazott) elő fogja mozditani Amerika ügyeit. Öreg apja még emberhust evett.

(*Apró hirek.*) Ő Emja nemrég arra kérte a Spalatoi főpapságot, hogy IV. Béla leányainak hamvait adjak ide az esztergomi egyháznak. Sok tanácskozás után tagadó választ adtak, s így Ő Emja hazafiui szándokai, szép emléksírt akarván nekik emelni, nem teljesedhetnek. — Castle, angol herczeg megtért; minthogy 200 ezer dollár a jövedelme, az episcopalis egyház (államegyház) tagjai rosz néven veszik neki a lépést. — Legujabb amerikai döntvény szerint azon papi öltöny (Cassock), mely állandóan a sekrestyében függ, (hogy a világiban járó papok mise közben felölthessék) vámmentes, mert az egyház tulajdona, olyan pedig, mely a pap tulajdona, vámot fizet, ha más országból hozzák. Ez az egyházi vagyon adómentességének kifolyása, mely a socialisták, petroleurök szemében állandó szálka. — Japánban van 2 kath. hirlap, latin betükkel nyomtatva; a többi lapok is lassan elfogadják a latin betüket. Chinában nehezebben megy a latin betük terjesztése.

Szerkeszti: ZÁDORI JÁNOS.

Előfizetési dij egész évre 6 forint osztr.-m. ért.

Esztergom, 1885. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

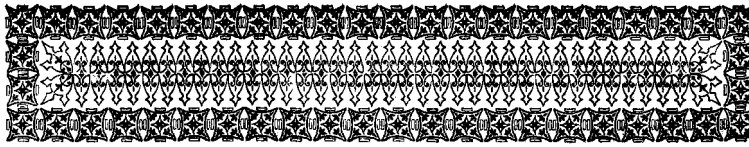

VOLTAIRE.

(*Emlékszobra leleplezésének alkalmából.*)

(Vége.)

III.

Megelőző két czikkünkben kimutattuk, hogy Voltairenak irói, emberi és jellemi egyéniségéről saját honfitársai, sőt pártfelei a legelitélőbb módon nyilatkoztak. Hogy Voltaire nemcsak nem volt democrata, nemcsak nem volt a népnek barátja és jóakarója, hanem rendszer és terv szerint megvetéssel és meggyalázással illette azt. Hogy Voltaire aristocrata sem volt, legfeljebb az aljából, ki udvaronczaljassággal csuszott-mászott a legméltatlanabb nagyok és hatalmasok előtt. Hogy Voltaire nem ismerte a hazaszeretet szent érzelmét, sőt hazaáruló módon gunyt üzött hazája gyászából s annak ellenségeivel czimborált. Hogy Voltaire az erkölcsiség terén élete és müvei által több kárt tett, mint számtalan iró kortársa, elődje és utódja együttvéve. Hogy Voltaire minden tekintet és kegyelet iránt idegen maró gunyjának epéjével, és szabadoncz frivolitásának mocskos lugjával hazája legdicsőségesebb emlékeit is végig öntötte.

És evvel körülbelül kimeritettük azon jogczimeket, melyeken a Voltairenak történt szoboremelés alapulhat, illetőleg, melyek egyikén sem alapul. Voltaire egész élete és müködése nem volt más, mint

Vulgariser l'erreur, et salir la vertu,
Oser mentir, mentir et dans quelque impromptu,

Libelle, ode, poëme, ou bien lettre badine,
Trainer jusqu'à l'egout sa muse libertine;
Aduler Fredéric, flatter la Pompadour,
Insulter Jeanne d'Arc en terms de pandour,
Rougir d'etre Français, déshonorer son ére,

azért kérdezte 1878-ban a kath. Francziaország:

Est-ce lá meriter l'honneur d'un centenaire?*

De hát akkor voltakép Voltaire mely tulajdonságának lett e szobor emelve? És ki emelte azt?" A közvélemény hordozta ez eszmét és képesnek tartsuk a nagy és dicső Francziaországot, legnagyobb tévedéseiben is mégis az egyház legidősb leányát, mely az emberiség történetében a legdicsőségesebb lapokat tölti be műveivel, képesnek tartsuk ezt egy — Voltaire-nak való szoboremelésre? E kérdésekre akarunk még röviden felelni. Ismerjük az 1878-diki Voltaire-centenárium-tervezés történetét s alig járunk távol az igazságtól, ha azt hisszük, hogy ugyanazok állitották most a szobrot, a kik akkor centenárium tervökkel az akkori még józan közfölfogással és a kormány ellenkezésével szemben megbuktak.

1876. elején egy lap, a szoczialistikus és vallásellenes irányáról hires „Droits de l'Homme" (Az ember jogai) azon eszmével lépett föl, az akkori párisi világkiállitás alkalmával Voltaire és Rousseau tiszteletére nagy centenárium-ünnepélyt tartani, kik ép száz évvel előbb haltak meg, 1778-ban, az első május 30-án, a másik jul. 3-án. Az összes lapok, melyek semmi hasznot nem vártak abból, ha a vallás és társadalmi

---

*Terjeszteni hamis tanokat, beszennyezni az erényt,
Merni hazudni s valamely rögtönzött gondolatban.
Könyvben, odában, költeményben vagy tréfás levélben
Az utcza csatornájába rántani a muzsát;
Hizelegni Frigyesnek, csúszni-mászni Katalin előtt,
Pandur módjára meggyalázni d'Arc Jankát,
Szégyenleni franczia voltát, megbélyegezni korát;
Ily működés érdemesit centenárium ünnepélyére?

rend igy, bár közvetve, megtámadtatik, ellenezték e tervet. De annál mohóbban kaptak rajta a fölforgatást képviselő „Reveil," Rappel," „Republ-franç." „Bien public," „XIX. Siécle" és mások. Azonnal baloldali képviselőkből, senatorokból, ujságirókból, fővárosi és vidéki községtanácsosokból „előkészitő bizottság" alakult, mely fölhivást intézett az országhoz, hogy ezen apotheosishoz, mely nem nemzeti, hanem „nemzetközi és európai tüntetés" volt leendő, szellemileg és anyagilag hozzájáruljon. A Grand-Orient, Francziaország s a világ szabadkőmüves páholyainak feje és központja, azonnal kezébe vette az ügyet, s hogy a vallás és társadalmi rend két nagy ellenségét illető tüntetés minél nagyobb legyen, a neki alárendelt páholyokhoz fordult. Fölhivatott az összes sajtó, a politikai és tudományos, a tudós társaságok, az iskolák ifjusága, külföldi ez irányban nevezetes férfiak, mint Garibaldi, „gyermeksége óta Voltaire egyik imádója," mint magáról mondá, hogy részvétük által az ünnepély minél fényesebb legyen. A „Monde Maconnique" (Szabadkőmüves Világ) fölállitotta a centenárium programmját is. 1-ször ünnepélyes leleplezése Voltaire szobrának Páris valamely nevezetes közterén, 2-szor Brutus, Mahomet, A megmentett Róma szerzőjének dramatikus remekműveiből szinházi előadások, 3-szor egy muzeum fölállitása, melyben Voltaire kéziratai, képei, szobrai, emléktárgyai fognak összegyüjtetni, 4-szer irodalom-művészeti ünnepélyek, 5-ször más rendezendő népünnepélyek.[1] „Hivjuk meg a világ összes népeit ünnepelni velünk Voltaire és Rousseau emlékét!"[2] Ez egész ünnepély-rendezés elolvasható Dupanloup azon leveleiben, melyeket 1878-ban a párisi községtanácshoz intézett. Idéztük azok czimét első czikkünkben.

[1] Mars, 1878.

[2] La Vie Littéraira, 21. mars. 1878.

Három mozzanat üti fel fejét ez egész mozgalomból s huzódik végig azon piros fonálként, a vallásellenes, a forradalmi és az ünnepélyességeknek minden tekintetbeni nagy arányai. Kitetszik ez az „előkészitő bizottság“ felhivásából, az ügy sikerülte körül érdeklődő lapok nyilatkozataiból.

Az idézett „Droits de l'Homme“ kijelenti, hogy a gondolat, megünnepelni Voltaire és Rousseau emlékét annak megszivleléséből született, ki volt Voltaire. Tehát erre vigyázzunk. Ugyanezt jelenti ki a „Bien Public“, és az emlitettük fölhivás. Ime:

„Voltaire megtagadta tiszteletét az összes létező állami és társadalmi rendtől... Ő szembe mert szállani magával Krisztussal... Miután ez ember kivetkőzött minden tiszteletből, ő az, aki a mi tiszteletünkre méltó. Ő az, kinek az ember emancipátióját köszönhetjük, emancipátióját minden dogmatikus uralom alól, s az egyéni lelkiismeret felszabaditását: ezért inditványoztuk és tervezzük az ő centenáriumát.[1]

Voltaire-nak, az irodalmi férfiunak centenáriuma nem jelentene semmit. Azon férfiunak centenáriuma ellenben, ki azt mondotta: Fojtsuk meg a gyalázatost (Ecrasons l'infame!), e centenárium a jesuitismus és pápaimádás jelen napjaiban eclatans tüntetés lesz![2]

Voltaire emléke megünneplendő, mert az az emberi szellemnek minden dogma és minden hagyomány alóli emancipátióját jelenti. Voltaire a babona és fanatismus ellen harczolt, melyek alapjai voltak az ő korabeli politikai, vallási, polgári, nemzetgazdasági és erkölcsi rendnek.“[3]

Rousseau kissé zavarba hozta ugyan a bizottságot, mint a ki sem atheista, sem materialista nem volt. Hozzá Voltaire-ral oly farkasszemet nézett egész

---

[1] Banquet d'annivers. des Droits de l'homme, fevr. 1877.

[2] 1878. avr. 11.

[3] Declar. des Conseill. munic. constitués en comité provis. d'initiative.

életében[1], hogy ez nagyon sajátságos szinben tünteti föl e két férfiunak együttes, egy irányban való ünnepeltetését. De végre mégis megbocsájtottak neki, sőt pajzsukra emelték, miután „ő volt az,

kinek a forradalom az ő kitartó lángját, az ő engesztelhetetlen határozottságát, az ő erényben és bátorságban való fanatismusát, az ő folytonos magasztosultságát köszönheti, azon szenvedélyt, mely egy időben, egyszerre fölemészté és fönntartá a convent embereit; mert Rousseau egyik előfutára volt a modern socialismusnak."[2]

„A franczia forradalomnak csodálatos fejlődése 1789-től —1792-ig, az összes szabadalmaknak eltörlése, a szerzetes rendeknek kiirtása, az egyházi javaknak saecularisátiója, mindezek egyenes vonalban Voltaire-tól és azon bölcsészi pleiádtól származnak le, kiket igazságtalanság volna nem

---

[1] Voltaire és Rousseau egész életükben kölcsönösen a legnagyobb megvetéssel és gyülölettel viseltettek egymás iránt, és ennek irodalmi műveikben is kifejezést adtak. Ime egy kis mutatvány számtalan egymásról tett nyilatkozataikból.

Voltaire Rousseau-ról:

„E szegény ördög kevélységből, irigységből, következetlenségekből, ellentmondásokból és nyomoruságból van gyurva. (Lettre a d'Alembert, 16. juil. 1764.) Kedves testvéremnek igaza van, midőn azt mondja, hogy Jean-Jacques a pártnak gyalázata. Multkor, hogy beteg volt, az orvosnak vérátöntést kellett volna nála alkalmazni, mert azon vér, mely most benne van, vitriolból és arsenicumból van összetéve. Én a világon élő legszerencsétlenebb emberek egyikének tartom, mert a leggonoszabbaknak egyike." (A Damilav. 31. decz. 1764.)

Rousseau Voltaire-ról:

„Ön Voltaire-ról beszél nekem. Miért szennyezi be ön leveleit e férfi nevével?... Még jobban gyülölném őt, ha annyira nem vetném meg... Én az ő nagy tehetségeiben csak egy bünnel többet látok, mely megbecsteleníti őt azon méltatlan mód által, melylyel használja azokat... Tehetségei ép ugy, mint anyagi javai csak arra szolgálnak neki, hogy neveljék szivének romlottságát. (Corresp. lettre du 29. janv. 1760.) Ha unokáink lelkében marad vissza valamely szeretete a hazának, ők átkozni fogják emlékét s inkább káromolva, mint csodálva lesz közöttük. (Au pasteur Vernet, 29. nov. 1760.)

Melyiknek volt igaza? Vagy mindenkettőnek volt? S ha az inkább szavahihető Rousseau-nak volt, ki volt akkor Voltaire?

[2] Declar. de Conseill.

foglalni össze ugyanazon homágiumban: a Diderot-kat, a d'Alembert-eket, a Holbach-okat. Mirabeau, Condorcet, Vergniaud, Camille Desmoulins, Anacharsis Clootz, Chaumette, Danton folytatják a 18-ik század e nagy munkáját."[1]

Ime mindenütt a forradalomnak, a socialismusnak, a conventnek és ezek vezérférfiainak dicsőitése, mindenütt a keresztényellenes, a vallásellenes momentum. S mivel Rousseau-nak a forradalom előkészitésében csakugyan nagy része volt, az „előkészitő bizottság" őt fölvette programmjába Voltaire mellé, azon Voltaire mellé, kivel nem hiába már életében sem fért össze, kinek nevét sem lehet Rousseau-val együtt kiejteni, az utóbbinak meggyalázása nékül. Mert Rousseau hibás ugyan és hárhozatos, de való meggyőződésből irt, s mint ember és jellem elérhetetlen magasságban áll Voltaire fölött.

De hogyan tünik ki még a vallásellenes és forradalmi mozzanat e centenárium tervezés mozgalmából? Halljuk tovább a fölhivást és a lapok nyilatkozatait:

„A központi bizottság Voltaire müveinek egy kivonatos röviditett kiadását vette tervbe, mert a bizottságnak szándéka a vallásos könyvek propagandájához Voltaire propagandáját tenni ellenébe[2]... És e kiadásnak száz és százezer példányt kellend magában foglalnia, mert csak akkor fognak a templomok kiürülni, ha minden családnak lesz egy Voltaire-ja[3]...

Ily könyv már van tervben, az ezernyi és ezernyi példányban fog szétterjesztetni és a világosságot a legfélreesőbb faluba is el fogja vinni, a hol még a babona uralkodik..."[4]

---

[1] Réveil.

[2] Declarat.

[3] Bien Public, 18. fevr. 1878.

[4] Le Monde Maconnique.

Ime a bizottság nem irodalmi szempontból terjeszti Voltaire müveit, hanem istentelen propaganda szempontjából. Az irodalmi Voltaire nem jelent semmit, a Krisztussal szembeszálló Voltaire itt minden. A párisi községtanács tizezer frankot szavaz meg oly czélra, melynek feladata és hivatása kiüriteni a templomokat. Lehet-e világosabban kifejezni a centenárium alapgondolatát és szándékát?

De az ifjuságot, a jövő reményeit és urait is bele kell vonni a centenárium tényezői közé. Tudva azt, hogy a kié az ifjuság, azé a jövő, a mozgalom vezetői nem is titkon, hanem nyiltan és vakmerően az ifjuséghoz fordulnak:

„Szükséges, hogy az ifjuság, a tanulók részvéte Voltaire és Rousseau centenáriumában oly nagy, oly teljes és tökéletes legyen, a mint csak lehetséges... A mint Hugo Victor kimondotta, kell, hogy e centenárium a tizennyolczadik század dicsőittetése legyen a tizenkilenczedik által, és az ifjuságnak, mely szabadon gondolkozik és munkálkodik, kötelessége abban résztvenni. Jó lesz tehát, ha a laikus iskoláknak ifjusága, melynek főszékhelye a Pantheonban van, kifejezést ad ezen érzelmeinek és törekvéseinek.“[1]

A mozgalom három fő mozzanata közt emlitettük annak szándékba vett nagy arányait is, hogy igy az istentelenség fővezére apotheosisának, az emlékét ünneplő nemzetközi nagy manifestatiónak minél nagyobb fontosság és suly kölcsönöztessék. Ezért volt szükséges a külföldet is meghivni az ünnepélyben való részvétre:

„Voltaire és Rousseau centenáriuma nem lehet egy embernek ügye, vagy holmi kis kápolnaféléé. Azt nemzetközi nagyságokból álló nagy bizottság által kell szerveztetni, mely bizottság azután elnököt, titkárt, sat. maga válasszon magának s alakuljon meg saját tetszése szerint.

[1] La Voix des Ecoles, 4 avr. 1878.

Sőt, hogy Voltaire és Rousseau centenáriumának nemzetközi jellege megóvassék, azt hisszük, szükséges volna, a bizottság elnökségi tisztével idegent ruházni fel, amellett mi francziák végezvén a dolgok javát és vendégeinkkel szemben megőrizvén a háziuri jogot... Svajcz Rousseau nevében, Németország Voltaire nevében, segitsenek bennünket, ünnepelni a világ e két nagy polgárát, ezt igazságosnak, egyszerünek és természetesnek tartjuk; valamint szükséges lesz Párisban bizottságokat s a határokon tul szintilyeneket szervezni e czélra. Hivjuk meg a világ minden népét, ünnepelni velünk Voltaire és Rousseau emlékét..."[1]

Hogy a szabadkőmüvesség, melynek hisz ez egész mozgalom müve volt, minden követ megmozditott, hogy az atheismus e nagy tüntetése a kereszténység ellen minél fényesebben sikerüljön, magától értetődik. Mihelyt az előkészitő bizottság fölhivása szétküldetett, egy Rómából a párisi „Lanterne"-nek küldött sürgöny azt jelentette, hogy a Voltaire-centenárium tartásának napján és alkalmával a Capitoliumban is, a Vaticánnal szemben, ünnepélyességek fognak tartatni az olasz szabadkőmüvesség kezdeményezésére Voltaire tiszteletére, „ki fáradhatatlan vezére volt azon nagy keresztes-háborúnak, melyet a tizennyolczadik század a pápaság ellen inditott, ki az észnek és a szabad gondolatnak főpapja volt," s a kinek az olasz szabadkőmüvesek már 1867-ben szándékoztak a Vaticán terén szobrot emelni. Igy Németországban.[2]

Ezek és hasonlók voltak azon előkészületek, melyekkel a XIII. Leo pápa által taval oly beható remek tollal rajzolt és megbélyegzett veszedelmes világszövetkezet Voltaire ünneplése által a kereszténységre hatalmas csapást mérni szándékozott. Az egész nem volt más, mint egy szemérmetlen kihivás, egy

[1] Le Bien Public, cité par la Gaz. de Fr. 18. mars. 1878. La Vie Litt. 21. mars. 1878.

[2] Le Bien Public, 5. avr. 1878. L'Unita Cattol. 2. mai. 1878.

gyülöletes provocátió, mely a párisi világkiállitás békés ünnepélyeibe, melynek idejére terveztetett, a harcz kiáltását vitte volna. Ha az ezen ünnepélyt tervezők őszinték akarnak lenni, be fogják vallani, hogy bárki más forgott volna szóban, Francziaország történelmének bármily más kiváló alakja, fejedelme, államférfia, hadvezére, tudósa, szónoka, művésze, bár oly genie, mint Bossuet, Corneille vagy Racine: soha az illető centenáriumának ily arányokat nem adtak volna.

Ekkor lépett nyilvánosság elé Dupanloup, a boldogult nagyérdemü orleansi püspök e tervezett botrányos ünnepélyességek ellen intézett leveleivel a párisi községtanácshoz, melyeket mi ismerünk már. Nemes jólelküséggel és szelid euphemizmussal mondja ott egy helyen a szerző: „A mi megmagyarázza, nem mondom a mi kimenti, hanem a mi megmagyarázza uraim, az önök eljárását és magaviseletét az, a mit egyik irónk, önöknek különben pártfele, egy más helyen és alkalommal ugyancsak Voltaire-ról és Rousseau-ról mondott: Ez irók igen hiresek, de igen kevéssé ismertek saját hazájukban, a hol az emberek bizalomból csodálnak és hol a tudatlanság eddig mindig oly kötelező és oly drága volt... Nem, uraim, önök nem ismerik jól Voltaire-t és Rousseau-t. Én jobban meg fogom ismertetni önöket velök... Engedjék már itt kimondanom, hogy az önök bálványa rosszul van választva és ha az iró őbenne hires marad is, az ő szégyenteljes bünei, melyek ismeretesek, sokkal inkább megbélyegezték őt a lelkiismeret és hazaszeretet előtt, hogysem ily ünneplés helyén volna... És engedjék meg azt is, hogy nem én támadom meg önöket, hanem önök azok, kik kihivnak bennünket. S nekünk jogunk és kötelességünk a törvényes védelem. Hogy kimutassam, mennyire vakitja meg a nyilván sectárius szellem által megmérgezett lelkesedés az embert, kénytelen vagyok az önök bálványát egész meztelenségében bemutatni, nem vonván emellett kétségbe az irónak

tehetségeit s nem sértvén a jogos csodálkozást. De itt nem is az ő tehetségeiről van szó, hanem arról, hogyan használta azokat. Hála az égnek, nem vagyunk többé a 18-ik században és annak gyászos könnyelmüsége nem a mienk. Bármily nagyok és számosak korunk hibái, meg van bizonyos igazságossága, mert az erkölcsi érzék gyarapodott nálunk, a közlelkiismeret emelkedett s ezek azok, melyekre jelen alkalommal apellálok!...“

A rajzot, melyet azután Dupanloup emlittettük leveleiben a franczia közvélemény elé tárt, mi megelőző két czikkünk után ismerjük már. S részint Dupanloup ez érdemes föllépésének, részint az akkori még józanabb franczia közvéleménynek, részint az akkori franczia kormány magatartásának tulajdonitandó, hogy az egész centenárium-ünnepély elmaradt; magok a párisi irók kijelentették, hogy abban résztvenni nem fognak, az ünnepélyre való pénzgyüjtések pedig betiltattak.

Azóta közel egy évtized mult el, a franczia kormányváltozások a szélsőbb pártoknak kedveztek s a szabadkőmüvesség a kormányzatban mindenütt megfészkelte magát. Az 1878-diki centenárium-programmból tehát az emlékszobor 1885-ben csakugyan megvalósult!

Most tudjuk tehát, Voltaire mily tulajdonságának köszönheti az ő szobrát és kik állitották azt. Ujabb bizonyságaul, melyek és milyenek a szabadkőmüvesség czéljai és törekvései és kicsodák az ő eszményei!

Mielőtt befejeznénk utolsó czikkünket, fölhivjuk olvasóink figyelmét azon műre, mely Voltaire-ről ujabban megjelent.[1] E műből Voltaire-t egész meztelenségében tanuljuk megismerni, magának Voltaire-nak leveleiből, melyeket az utóbbinak egyik barátja fön-

[1] Voltaire. Ein Characterbild von W. Kreiten S. J. Freiburg, Herder, 1885.

tartott, daczára Voltaire kérelmének, hogy semmisitse meg azokat, „mert tulságosan utálatos voltomban, tulságos negligében látna meg a világ.“ E műből meggyőződünk, hogy Voltaire több szerencsétlenséget és erkölcsi kárt okozott, mint akárhány pamphletista és pornograph együttvéve; hogy a mi ez ember életében a legvisszataszitóbb, az azon rendkivül alacsony szinvonal, melyen mint ember állott; hogy kevés alakot találhatnánk a világtörténelemben, kik oly sok rosz tulajdonságot s oly nagy mértékben egyesitettek volna magokban, kik jellemtelenséget tekintve Voltaire mellé volnának állithatók. Mily hazug, irigy, kapzsi, rágalmazó és cynikus természetü volt Voltaire, számtalan szomoru adattal bizonyittatik e műben.

De élesebben és találóbban senkisem jellemezte Voltairet, mint de Maistre gróf Voltaire egy szentpétervári arczképének birálata alkalmával. „Szent-pétervári esti órák“ czimü művében de Maistre igy szól Voltaire egy képe előtt: „Nézze ön uram Voltaire e képét, mely semmiben sincs eszményitve, s hol minden való természet. E főben annyi igazság van, a mennyi egy valamely hulláról vett lenyomatban csak lehetséges. Nézze uram ez elvetemült homlokot, melyet a szégyen soha meg nem piritott; e két kialudt krátert, melyekben most is kéjelgés és gyülölet látszik forrani; e szájat, e rettenetes szájat, mely egyik fültől a másikig ér; ez ajkakat, melyeket ravasz roszlelküség tart összeszoritva, s melyek, mint aczélrugó készek minden pillanatban fölpattanni, gunynyal és káromlással!“

És ez ember van a neki legujabban állitott szobor által, mint az igazságnak, az igazságosságnak, a szeretetnek, az irgalmasságnak, a tisztaságnak prófétája az emberiség elé állitva. Vakhoz hasonlóan, ki a csillagok járását akarja tanitani, ez ember, Voltaire, ki maga egész életében a legnagyobb benső meghasonlottságban, nyugtalanságban és szorongásban

szenvedett, mutassa másoknak azon utakat, melyeken a való életboldogság található!

De nem térünk vissza jellemzéséhez, melyet azt hisszük, kimeritettünk. Miután most ismerjük őt, adjuk vissza a szabadkőmüveseknek, hogy használhassák továbbra zászlóul és eszményül.

Szentimrey M.

A HARANG.

(Tanulmány. — Vége.[1])

II.

A harangszentelés.

Az anyaszentegyház mindazon tárgyakat, melyek az istenitisztelet körül használtatnak, jelentőségteljes szertartások kiséretében kiemeli a mindennapi élet köréből és magasztos rendeltetésökre felavatja.

Ekként rendelte azt is, hogy az egyházi életben — bár közvetve — oly nagy szerepet játszó harangok, mielőtt rendeltetésöknek átadatnának, megszenteltessenek.

Mikor és ki rendelte el a harangok szentelését, biztosan meghatározni nem lehet; ugy látszik azonban, hogy e szokás a harangok behozatalával egyidejüleg jött divatba, jóllehet a harangszentelés legrégibb példája csak a X. század utolsó negyedéből származik.

Baronius u. i. — mint a harangszentelés első példáját — emliti, hogy XIII. János pápa (965 -972.) a lateráni főtemplom részére készült óriási harangot 968-ban ünnepélyesen megszentelte és annak János nevet adott.

[1] L. lapunk folyó évi juniusi füzetét 413 s köv. ll.

Azonban legkevésbbé sem szabad hinnünk, hogy ez valóban az első harangszentelés volt és hogy ekként XIII. János pápa az idevonatkozó általános rendelet szerzője.

Nagy Károlynak 789-iki capituláréja a 18. sz. alatt u. i. korlátoltatni kivánja a harangszentelést, amennyiben eltiltja, hogy a harangok, mint a keresztségben történik, valamely szentnek nevére kereszteltessenek. „Ut cloccas non baptisent," mondja az érintett határozat. E szavak azonban a harangszentelést feltétezik, következőleg annak már a X. század előtt kellett divatban lennie.

Hogy XIII. János pápa idejénél korábbi a harangszentelés, bizonyitják a Nagy Károlylyal egykoru gelloni és toursi sacramentariumok is, melyek a harangszentelési szertartásokat a mai Pontificale tartalmával csaknem szóról-szóra megegyezőleg foglalják magukban, — kivéve, hogy a névadásról hallgatnak.[1]

A harangszentelési szertartás meglehetősen terjedelmes, nagyon hasonlit a templomszentelés és a keresztség szentségének szertartásaihoz és a püspöki teendők körébe tartozik — annyira, hogy a püspök ennek teljesitésére áldozárt külön pápai engedély nélkül nem is delegálhat.[2]

Első tekintetre bonyodalmasnak is látszhatik e szertartás. Ha azonban figyelemmel tekintjük főbb mozzanatait, könnyen észrevesszük, mily szépen csoportosulnak a szertartás összes részletei azon alapgondolat körül, mely szerint az egyház e szertartás által a levegőt óhajtja megtisztitani, megszentelni.

A levegő u. i. a harang által az istenitisztelet körébe vonatik, mert mintegy nyelvet kap, hogy a hivőket Isten dicsőitésére, imára hivja fel. Ha ehhez még hozzá gondoljuk azt, hogy a levegő a legkülönfélébb bajok, szerencsétlenségek, betegségek, elemi csapások forrását ké-

---

[1] V. ö. Martène. De antiquis Ecclesiae Ritibus. Rotomagii. 1702. pag. 248., 269., 369. — Menard. Ad Sacramentarium Gregorii. Paris. 1642. pag. 207. — Lonovics. Népsz. egyházi archaeologia. Pest. 1865. III. köt. 71. l. — Dr. H. Otte. J. m. 17. lap.

[2] S. Rit Congr. dd. 19. Apr. 1687. — dd. Maji. 1744.

pezheti: lehetetlen teljesen jogosultnak, jámbornak és üdvösnek nem itélnünk az egyház ama rendeletét, mely az egyházi czélokra szolgáló harangok megszentelését parancsolja.

Ezeket tudva, roszakaratu gáncsoskodásnak kell tekintenünk a protestánsok idevonatkozó ama gúnyolódásait, hogy az egyház „babonás szertartásokat“[1] használ a harangszentelés körül; hogy élettelen tárgyakat is „keresztel;“ hogy nevet ad a harangoknak, mint a gyermekeknek; sőt, hogy még — bár más név leple alatt — a keresztszülőket is alkalmazza.[2]

Babonás volna a harangszentelés szertartása, ha az egyház a harangnak magának tulajdonitaná azon titokteljes erőt, melytől a szentelési imákban foglalt hatásokat várja. Azonban nem a harangnak tulajdonitja az egyház ezen erőt, hanem az egyháznak a szentelés folyama alatt mondott és a harang által figyelmeztetett hivők imája az, melyre a minden jó Adója segitségében, ótalmában részesit.

„Nem szabad, mondja Suarez, a harang szavának tulajdonitott hatásokat mástól várni, mint Istentől az egyház azon imáinak erejénél fogva, melyeket a szentelésnél mond. A kért hatások nem jelentkeznek ugyan mindig, de mégis igen gyakran tapasztaljuk azokat, ha meg vannak a szükséges feltételek. Ha az igaz imája általában birja a meghallgattatás igéretét, mennyivel inkább várhatjuk hatását azon imáknak, melyek az egész egyház nevében végeztetnek?“[3]

Ha igy fogjuk fel a harang szavának erejét, valóban nagyon nehéz megérteni, miért volna azon állitás, hogy a harangok a szentelés által bizonyos erőt nyernek: „ein Satz, den der evangelische Sinn im Bunde mit dem gesunden Menschenverstande verwerfen muss?“[4]

Avagy nem rendelte-e az egyház, hogy a hivek

---

[1] Dr. H. Otte. J. m. 25. lap.

[2] U. o. 19, 23 l.

[3] Suares. Defensio fidei. Lib. II. Cap. XVI. n. 8. — V. ö. Dr. J. Amberger. Pastoraltheologie. Regensburg. 1868. II. köt. 960. l.

[4] Dr. H. Otte, J. m. 24, 25. l.

figyelmeztessenek, felvilágosittassanak arra nézve, honnan van a harangok ereje? Nem tiltakozott-e a felmerült babonás vélemények ellen már a legrégibb időkben? Nem mondja-e a fentérintett Nagy Károly-féle capiturale: „Ut cloccas non baptisent — propter grandinem?“ — akarván jelenteni ez által, mily balhit volna azt tartani, hogy a harangok — a jégesőt, villámütést s más elemi csapásokat saját erejöknél fogva képesek elháritani. Nem rendelte-e az egyház, hogy a hivek a szentelés értelmére és a harangok erejének mibenlétére nézve kellő felvilágositást, oktatást nyerjenek? A kölni 1536. évi tartományi zsinat egyenesen meghagyja ezt, hozzáadván az okot is, hogy a nép t. i. „Signatis potius, quam signis inhaereat.“

Avagy a protestánsoknál nincsenek-e szintén szertartások, melyek kiséretében az uj harang rendeltetésének átadatik? Sőt nem imádkoznak-e ők — már a harang öntése alatt is, hogy az jól sikerüljön?!

Hogy az egyház a harangszentelés szertartásait egy rangba helyezné a keresztség szentségével — teljesen alaptalan ráfogás.

Igaz, hogy a nép — miután a szertartások hasonlitanak a keresztelés szertartásaihoz, sőt bizonyos szentnek nevét is nyeri a harang — „harang-keresztelésről“ beszél, de e kifejezés épen nem származik az egyháztól, épen nem alapszik annak határozatán. Az egyház e kifejezést sohasem tette magáévá. A Pontificalében csak ezeket olvassuk: „*Benedictio* signi vel campanae;“ vagy: „Campana debet *benedici*.“ XIV. Benedek világosan mondja: „Animadvertendum est, huic benedictioni nomen baptismi concedi, quod quidem ecclesia non cooptavit, sed tantum aequo animo patitur.“[1]

Régi szokás, hogy a harangok bizonyos nevet kapnak. Már XIII. János pápa „János“ névvel ruházta fel

[1] Instit. 47. — V. ö. Lonovics. J. m. III. köt. 71. lap. — Amberger. J. m. II. köt. 953. lap.

az általa 968-ban megszentelt harangot. — A 973-ban elhunyt lincolni benczés apát — Turketul, a kolostor védnöke után „Gutlac“ nevet adott az általa készittetett harangnak. — Utódja Egelric 6 harangot öntetett. Neveik valának: „Bartholomaeus, Bettelin, Turketul, Tatwin, Pega, és Bega.“ — Róbert franczia király az 1000. évben öt haranggal ajándékozta meg az orleansi Anianus-templomot. A legnagyobb az adományozó tiszteletére „Róbert“ névvel lőn felruházva.

Mint e példák mutatják, régóta divik azon szokás, mely szerint a harangok — nevet kapnak. Korántsem ily régi azonban az egyház idevonatkozó intézkedése.

A legrégibb sacramentariumokban a névadásnak semmi nyoma. Sz. Remigiusnak a XII. századból eredő Pontifikaléja szabad tetszésre bizza e szokás megtartását mondván: „Si velis.“[1] — Sőt azon tényből is, mely szerint több századon keresztül — mint fentebb láttuk — egészen közönyös neveket kaptak a harangok és még a XV—XVI. században is ilyféle nevek fordulnak elő: Maxima, Rouvelle, Pretiosa, Speciosa, Clinsa, Cantabona stb.[2] — bátran következtethetjük, hogy a névadás nem egyházi intézkedésen alapult, hogy az mellékesnek tartatott és alig történt más czélból, mint hogy a harangokat egymástól megkülönböztessék.

Azonban, ha a mai viszonyokat tekintjük is, ki mondhatná, hogy a névadás a harangszentelést — egyenranguvá teszi a kereszteléssel? A névadás oly kevéssé teszi e szentelést a keresztség szentségévé, amily kevéssé jutott valakinek eszébe azt mondani, hogy mivel a hajóknak nevet adnak — megkeresztelik azokat! Másrészről pedig igen szép jelentősége van e szokásnak. Bizonyos szentnek nevét nyeri a harang, hogy mintegy az égiek ajkai hivjanak bennünket Isten dicsőitésére és az imára; egy

---

[1] Martène. J. m. 369. l.

[2] Dr. H. Otte J. .m. 21. l.

szentnek ajánltatik fel a harang, hogy ő az istenitisztelet emé kiváló eszközét ótalma alá vegye.[1]

Hogy harangszenteléseknél a XV. XVI. századig „tanuk, keresztszülők“ („Zeugen, Paten“) emlittetnek, tudjuk, de ez rendkivül ritkán fordul elő[2] és kétségtelenül csak a vallásos buzgalomnak ténye, anélkül, hogy az egyház azt valaha megparancsolta, vagy helyeselte volna, tudván, hogy az igen könnyen félremagyarázásokra szolgálthathatna alkalmat.

A protestáns felekezeteknél — mint már emlitettük is — szintén divik némi ünnepélyes szertartás az uj harangok használatba vétele előtt. — Az angol püspöki egyház nem tartja magához méltónak az ily szertartásokat, hanem kárpótolja magát ezekért oly ünnepélyekkel, melyek, mint egy prot. iró mondja, „in widerwärtige Roheit ausgeartet sind!“

III.

A harang használata.

Mint a harangszentelésnél mondatni szokott imák világosan mutatják, a harangoknak többféle rendeltetésük van az egyházi életben.

A jelzett imák a harangok használatára nézve különösen két alkalmazást emlitenek.

Először gyülekezési jel adatik a harangok által a hiveknek az istenitiszteletek előtt; másodszor arra szolgálnak, hogy különféle vész idején figyelmeztessék a hiveket, miszerint azoknak kegyes elháritásaért imára nyissák ajkaikat.

---

[1] Lonovics. J. h. 73. lap. — Amberger. J. h. 954. lap. — Steph. Durantus. De ritibus Ecc. catholicae. Col. Agripp. 1592. pag. 177. — Berger. Pastoraltheologie. II. köt. 139. lap. — Brenner. Geschichtliche Darstellung der Verrichtung der Taufe. 183. lap.

[2] Mindössze talán csak két eset ismeretes. Az egyik Merseburgban fordult elő 1423-ban; a másik Klein-Vargula községben (Langensalza mellett) 1516-ban. — V. ö. Thümmel. Weissenfelser Neujahrsblatt. 1838. Évf. 4. lap. — J. Chr. Olearius. Syntagma rerum Thuringicarum. pag. 364.

E kettős feladaton kivül többféle más rendeltetésük is volt és van a harangoknak. Bizonyitja e tényt azon körülmény is, hogy rendeltetésüknek megfelelőleg különféle elnevezést nyertek a harangok és egyes templomokban több, csak bizonyos czélokra használt harangot találunk.

Azonban nemcsak az egyházi élet czéljairá szolgálnak harangok. A polgári élet is megkivánja tőlük szolgálataikat, ugy hogy a harangok valóban sok oldalról vannak igénybe véve.

Tekintsük már most általában, mily szereppel vannak a harangok felruházva.

A leggyakrabban előforduló szerepeket a harangok elnevezései is mutatják. Ily elnevezések főleg a következők:

1. *A vasárnapi*, prédikácziós, vagy mint a magyarok mondani szokták, öreg harang (Dominica), mely a vasár- és ünnepnapi istenitiszteletek előtt használtatik, midőn a hiveknek háromszori („ad invocandum", „ad congregandum" és „ad inchoandum"),[1] vagy kétszeri harangozással adatik jel a gyülekezésre.

Szorosan véve, mondhatnók, nem helyes ez elnevezés, mert vasár- és ünnepnapokon a tulajdonképeni jeladás a „beharangozás", több haranggal történik. Igaz; de bizonyos az is, hogy a jelzett harang külön szólal meg már az első jeladásnál és a beharangozásnál is, mint vezér szerepel, mig a kisebbek, melyek a hét folyamán is használtatnak,[2] csak szerény kiséretét képezik.

---

[1] Durandus. Rationale. Lib. I. Cap. IV. Num. 12.

[2] A kath. egyházban csaknem általánosan követett szokás, hogy a sz. mise előtt hétköznapokon is — de csak valamely kisebb haranggal (Alltagsglocke) — adnak jelt. Sőt sok helyütt a keresztelések és esketések előtt is harangoznak — kivéve, ha a gyermek illegitimus, vagy a sponsa deflorata. Igy van pl. Brandenburgban és Hannoverben. — Tábori misék előtt dobpergés pótolja a harangot, mint ez régebben — a jelen század elejéig — Sicilia szigetén is állitólag szokásban volt. Ma már megszünt a dobszó. Egy igen előkelő egyéniségtől, ki több telet kényelenittetett Sicilia szigetén, nevezetesen Palermóban tölteni, tudjuk, hogy jelenleg ott is a harangozás

2. *Az ünnepi harang*, mely csak székesegyházakban, nagy kolostorokban és gazdagabb plébániatemplomokban található, azon harangot jelenti, mely rendesen csak a főünnepeken, vagy rendkivül ünnepélyes alkalmaknál használtatik. A középkorban az érintett főünnepek közé számitották mindazon ünnepeket, melyek nyolczaddal birtak. Jelenleg az ünnepi harangok használata korlátoltabb. Angolországban, Schweiz és Németország vidékein újév reggelén az ünnepi haranggal üdvözlik a beköszönő évet.

3. Az ünnepi haranggal rokon az *öröm-harang*, mely kizárólag örvendetes alkalmaknál, milyenek a főpásztorok és világi fejedelmek megjelenése, kivivott diadal, békekötés stb. használtatik.

E szokás eredete a legrégibb időkre vihető vissza és onnan származik, hogy a fejedelmeket és főpásztorokat megérkezésük után legelőször a templomba kisérik, hol bizonyos e czélra előirt szertartások végeztetnek.[1]

Az ily ünnepélyes fogadás joga és kötelessége az illető egyházmegye, illetőleg birodalom területére szoritkozik. Mindazáltal máshol is részesithetők a főpásztorok és fejedelmek e tiszteletben — mint ezt régibb adatok is bizonyitják. Igy pl. midőn Bernward hildesheimi püspök az 1000. évben Vercelli városába érkezett, a város püspöke, Leo elrendelte, hogy a magas vendég tiszteletére a város összes harangjai hallassák szavukat. Vannak azonban oly adatok is, melyek szerint e megtiszteltetés kizárólagos előjognak tartatott. Igy midőn IV. Konrád 1378-ban Francziaországban utazott, nem harangoztak tiszteletére,

szokásos. A harangozás módja hasonlit az olaszországi szokáshoz. Nem versben harangoznak u. i., mint nálunk, hanem csak egy oldalát verik a harangnak, mint ez nálunk tűzvész jelzésénél történik — „félre verik a harangot.“ — Olaszországban csak Florenzben és Rómában harangoznak rendesen, kivéve a Requiem-eket az utóbbi helyen. Gyász-istenitiszteletek alkalmával ott is csak félre verik a harangot és ezt jellemző harangozásnak tartván, külön névvel is felruházták és „pulsus luctus“-nak nevezik. — V. ö. Dan. Blavignac. La cloche. Genéve. 1877. 208. lap.

[1] Pontificale Romanum. Ordo ad recipiendum processionaliter Praelatum, Imperatorem, Regem etc.

mivel ezt a francziák a fejedelmi fönhatóság kizárólagos előjogának tekintették. — Ha a fejedelem egyházi büntetés alatt állott, nem részesült e tiszteletben, mint ezt V. Henrik császár is tapasztalta.

Az érintett alkalmak mellett voltak még más események is, melyek az ünnepélyes harangzúgás privilegiumával dicsekedhettek. Igy Francziaországban — a régi császárság idején — a trónörökös születésekor a párisi városház harangjai 3 nap és 3 éjen át folyton zúgtak. — Brüssel 1100-ban a sz. földről visszaérkezett kereszteseket fogadta ünnepélyes harangozással.[1]

4. Az *imaharang*. Érintettük már, hogy Szabinián pápa rendelete szerint, Rómában, az egyházi férfiak imájának, a zsolozsmának idejét harangozással jelezték. Hét izben szólalt meg e czélból naponként a régi sz. Péter templom egyik harangja.

Ez ősi szokás maradványának tekinthető a reggeli, déli és esti harangozás, melylyel az egyház hiveit felhivja, hogy megemlékezvén a megtestesülés titkáról, a bold. Szüz tiszteletére „Az Úr angyala“ kezdetü imát végezzék,[2] mint a költő is mondja:

[1] V. ö. Blavignac. J. m. 112. lap. — J. W. Wolf. Niederländische Sagen. 139 s köv. ll. — Ang. Rocca. De Campanis Commentarius. Romae. 1612. 182. lap.

[2] Hazánkban e harangozásokról a végzendő ima alapján szokták is mondani: „Az Úr angyalára harangoznak.“ — Francziaországban az ezen imával összekapcsolt bucsúengedmény után „Pardon“ („bocsánat“) névvel ruházták fel. — Sajnos, de való, hogy az egyház e figyelmeztetése, intő szózata jelenleg sok süket fülre talál, az ősi idők ama szép szokása — mely szerint e harangozásokra jámborul imáztak a hivek — mindinkább tünedezik. Városokban alig veszik figyelembe. Sőt falvakon is már nem annyira imára való felhivásnak, mint inkább közönséges időjelzésnek tekintik a hármas harangozást, mely szerint a földmüves reggel munkájára indul; délben étkezik és pihen; este hazafelé ballag! — A harangozások idejét tekintve, csaknem elmondhatjuk „a hány ház, annyi szokás.“ A reggeli harangozás hajnaltól csaknem 9 óráig huzódik; a déli 11—1 óra között váltakozik; az esti harang néhol már 3 órakor szólal meg, mig másutt 9—10 óra felé hallatja szavát. — Tudjuk, hogy idevonatkozólag többféle körülménynyel kell számolni. De azt hisszük, hogy a szigoru rend és egyöntetüség behozatala jelentékenyen előmozditaná e hármas harangozás fentebb jelzett czélját.

„Köszöntsük Őt a reggelen,
Midőn a nap ragyogni kél az egen,
Délben, midőn fénypontjához eljutott,
És este, midőn a habok közé leáldozott.“

(Sujánszky Antal.)

A hármas harangozásból legrégibb — ugy látszik — az esti harangozás és állitólag Angolországban Hóditó Vilmos (1066—1087.) alatt jött divatba. Czélja volt, hogy e jeladásra a lakosok a házakban minden világosságot kioltsanak; ha pedig az utczán jár valaki, lámpa legyen kezében.

Vilmos u. i. nem volt népszerü uralkodó. Folyton az összeesküvések rémei állottak szemei előtt. Ezen intézkedéseket tehát azért létesitette, hogy némileg biztositsa magát a netáni eshetőségek ellen. E nézet azonban, hogy Angolországban birja eredetét az esti harangszó, nem támogatható megdönthetlen érvekkel. Mert a jelzett idő körül, a XI. század közepe táján, már Francziaországban, az olasz földön és néhány más középeurópai államban is divott az esti harangszó. Biztosan tehát nem tudjuk, mely korból veszi eredetét. Hogy azonban kezdetben némi, hogy ugy mondjam, rendőri szerepe is lehetett az esti harangozásnak, nincs okunk tagadni, annál is kevésbbé, mivel egyes elnevezésekkel találkozunk, melyek világosan mellette bizonyitanak.

Angolországban „Curfew“ („ignitegium“) nevet viselt az esti harangozás; Francziaországban, tekintettel arra, hogy e harangozás után minden korcsmát, vendéglőt be kellett zárni „vigneron“ („campana bibitorum“) névvel dicsekedhetett.[1]

---

[1] E szokás csaknem általánosan divatozott. Sokfelé léteznek maiglan oly harangok, melyek e czélra szolgáltak és külön névvel valának felruházva. Laibachban pl. a várban, mely ma állami fogházul használtatik, láttam azon toronyban, honnan a Laibach völgyére oly gyönyörü kilátást élvezhetni, egy kis harangot. Kérdésemre, mily czélra használják e harangocskát, a vezető mosolyogva válaszolá: „Das ist die Lumpenglocke.“ Aztán beszélé, hogy régebben naponként megszólalt esti 10 órakor — polgári „takarodó“ gya-

A reggeli harangozás keletkeztét szintén nem lehet meghatározni. Annyi bizonyos, hogy a XIII. században, mindhárom harangozás szokásban volt már és sz. Bonaventura kezdeményezésére ezen idő óta szolgál felhivásul a bold. Szűz tiszteletére végzendő imák elmondására.[1]

Az imaharangozáshoz számithatók továbbá azon harangozások, melyek sok helyütt csötörtök este az esti harangozás után az Üdvözitő haláltusájának és pénteken reggel 9, illetőleg délután 3 órakor szentséges kimulásának emlékére történnek.

Idetartoznak még: a lélekharang megszólalása és a temetések körüli harangozások.

A lélekharang legelső nyomai a VIII. században fordulnak elő. Kezdetben — ugy látszik — csak a zárdákban divatozott. Legalább zárdákban találkozunk e szép szokással legelőször.

Igy, midőn Sturm fuldai apát 799-ben halálát közeledni érezé, kérte, harangoznának minden haranggal, hogy a szerzet tagjai a templomba gyülekezzenek és érette imádkozzanak. Sőt már korábban, 787-ben, a calcuti (Northumberland) zsinat elrendelé, hogy a püspök haldoklásakor jelt adjanak egy haranggal, hogy „omnis famulorum Dei coetus“ összegyülekezzék és a püspök csendes kimulásáért imádkozzék.

A lélekharang maiglan divik. Megszólal, ha valaki a nagy utra készül és czélja felhivni a hiveket, hogy

nánt. — Würzburgban a késő este megszólaló harang „Schlafglocke,“ Ulmban „Narrenglocke“ nevet viselt. Másfelé Németországban „Thor-, Sperr- és Schliessglocke“ volt a neve. — Ma is szokásos itt-ott az ily késői harangozás, anélkül mégis, hogy külön e czélra szánt haranggal történnék.

[1] Sz. Bonaventura 1262-ben a szentferencziek általános gyülésén Pisában hivta fel a rend tagjait, hogy a hiveket a jelzett imára buzditsák. — Megerősitette e felhivást XXII. János 1318. okt. 13. — XIII. Benedek 1724. szept. 14. — Ajánlották a zsinatok is. Igy a Conc. Sennonense a. 1347. Cap. XIII. mondja: „Praecipimus, quod observetur inviolabiliter ordinatio facta per S. M. Joannem P. P. XXII. de dicendo ter A. M. tempore, seu hora ignitegii.“

jámbor imáikkal a haldokló boldog kimulásaért fohászkodjanak.

A XII. XIII. században e harangozás a haldokló neme és állása szerint különböző volt. Papnál annyi verset harangoztak, a hány rendet birt.[1]

Amily régi a lélekharang használata, ép oly régi szokás harangozni a temetés tartama alatt az ünnepélyesség emelésére, valamint a temetés előtt több, rendszerint három izben azon czélból, hogy a hivek imádkozzanak az elhunyt lelki üdveért.

Ha elgondoljuk, mily kétes az ember jövendő sorsa halála után; hogy az imával mily hathatós segélyére lehetünk az elhunytnak, mert hiszen a Macchabeusok könyve szerint is: „Szent és üdvös gondolat imádkozni az elhunytakért, hogy bűneiktől feloldoztassanak:“ alig méltányolhatjuk eléggé az anyaszentegyház azon rendelkezését, mely szerint hitfeleink kimulásánál hosszasabb harangozás által hiv fel bennünket arra, hogy az irgalmas Eget az elköltözött lelke üdveért imáinkkal ostromoljuk.

E mellett a temetés körüli harangozás a leggyöngédebb kegyelet jele, melylyel elhunytaink emlékének adózunk. Innen van, hogy a legszükebb viszonyok között élők is, bármily megerőltetésükbe kerüljenek a harangok használataért az egyházi pénztárakba fizetendő költségek, nem képesek lemondani arról, hogy kegyeletüket hosszabbrövidebb harangoztatás által külsőleg ne nyilvánitsák.

Avagy ki tagadhatná a temetések körüli harangozás ama hasznát, melynél fogva felébreszti bennünk a halál és ezzel kapcsolatban büneink s a szigoru számadás gondolatát és üdvös érzelmeket kelt a keblekben?

Csodálkozni lehet valóban azon gyöngédtelen törekvés felett, melylyel egyes liberalis gondolkozásu protestansok — persze „a harangozáshoz kötött babonás vélemények megszüntetésének“ örve alatt — a temetések körüli harangozások eltörlését sürgették. Nem is vihették

[1] A haldokló neme és kora szerint ma is több-kevesebb verset harangoznak.

keresztül szándékaikat. A jobbérzésüek felzúdultak ellenök és a vallásos meggyőződés egész erejével küzdöttek a kegyeletes szokás fentartása mellett főleg azon okból, mint egy svédországi rendeletük 1687-ből mondja, „um bei den Nachlebenden christliche Gedanken von der Sterblichkeit zu erwecken.“

A harangozás beszüntetésére vagy csak korlátozására czélzó törekvések is nemcsak kegyeletlenséget árulnak el, hanem tanui a vallásosság hiányának és ama szabad gondolkozásnak, mely menekülni szeretne mindattól, mi a természetfeletti dolgokra figyelmeztet. Mert szépen és igazán mondja Chateaubriand: „A harangok hangja sokféle rejtelmes hatással van reánk. Az éj csendjében, a lélekharangnak egy haldokló sziv lassu lüktetéseihez hasonló csengése hányszor nem tölté már el iszonyodással a házasságtörő hitves füleit? Hányszor nem hatott az istentagadóig, ki bűnös virrasztása közt tán épen akkor meré irni, hogy nincs Isten? A toll kiesik kezéből és ő irtózva hallja a halálkongást, mely azt látszik tőle kérdezni: Csakugyan nincs Isten? Hányszor nem rémité már fel álmukból a zsarnokokat az ily komoly zengés? Bámulandó religio, mely egy büvös ércz egyetlen csendülésével képes a gyönyöröket gyötrelmekké változtatni, megrázni az istentagadót és kiragadni a kést az orgyilkos kezeiből?!“

Régebben a harangozás mellett a temetési szertartások megható ünnepélyességének emelésére kézi csengetyűket is használtak. Francziaországban e csengetést a „crieur“-ök (lármazó) végezték, kik a folytonos csengetéssel és főleg az utczák fordulóinál hallatott szavaikkal imára hivták fel a néző sokaságot.

Rendszerint csak a temetés szinhelyén történik a harangozás, vannak mégis esetek, midőn a közelebb fekvő helyek harangjai is megszólalnak a gyászszertartás alkalmából. Hogy általános gyász alkalmával, pl. a szent atya, a fejedelem, a főpásztor halálánál a harangozás is általá-

nosabb és kiterjed az egész világra, az illető birodalomra, vagy egyházmegyére — az ismeretes.[1]

5. A *vészharang*. A tiszta szivből eredő ima a leghatalmasabb eszköz, valamint Isten adományainak, ugy az ő kegyes segélyének is kiesdésére. „Kérjetek és adatik nektek," mondják a sz. irás ismeretes szavai. Szent Jakab apostol pedig igy szól: „Kivántok és nem nyertek; ölitek magatokat, irigykedtek és semmihez sem juthattok; versengtek és harczoltok, de hiába azért, hogy nem kértek."[2]

Ez élő hit és az isteni ótalomba vetett erős bizalom inditá az egyházat ama rendelkezésre, melynél fogva különféle veszélyek, főleg elemi csapások, zivatarok, jégeső, felhőszakadás stb. fenyegetése idején megszólaltatja a harangokat, hogy imára hivja fel a hiveket. „Campanas pulsari pro fructibus terrae, ut pro iis conservandis populus oret," mondja az 1321. tartott carcassoni zsinat.

A protestánsok szeretnek gunyolódni a katholikusok ezen vész-harangozása felett, hangoztatván, hogy ha kezdetben az volt is e harangozás czélja, hogy imára szólitsa a hiveket, a harangszentelés behozatala óta mindazáltal azon babonás hit kifolyása gyanánt tekinthető, mintha „a szentelt harangok természetfeletti erővel birnának az ellenséges elemek megfékezésére;" a fentebb érintett czélja pedig — folytatják — egészen feledésbe ment.

Igen; a kath. egyház megszólaltatta és szólaltatja ma is harangjait, ha vészterhes felhők tornyosulnak az égen, de nem mintha a harangozás által elüzhetni hinné vagy hitte volna a fenyegető vihart, hanem csak azon

---

[1] Az imaharangokhoz számithatjuk az oltárcsengetyűket és azon kisebb harangokat, melyek — ünnepélyes miséknél — az Elevatio tartama alatt szoktak megszólalni. Az oltárcsengetyűk — ugy látszik — Franczia országban jöttek divatba a XII. század elején; innen vette át azokat Németország, később Olaszország és lassan az egész kereszténység. — Az utóbb jelzett harangok első nyomai a XIV. századból származnak és kezdetben külön e czélra — nem ritkán ezüstből — készültek.

[2] Jak. IV. 2.

czélból, hogy imára nyiljanak a hivők ajkai Ahhoz, ki egykor a szeleknek és hullámoknak parancsolt és kérjék Őt, távoztatná el kegyesen a veszélyt, melyet a természeti erők létrehozhatnának.

És ki tagadhatná, hogy e szokás jámbor és üdvös?!

A nyár közepén állunk. Az izzasztó munkával müvelt földek vetései szemgyönyörködtetően virulnak; a szorgalmas kezek által gondosan ápolt ültetvények és fák dús terméssel kecsegtetnek; a szőlőhegyek gazdagon megrakott tőkéi érdemlett jutalmat igérnek a fáradhatlan munkás szorgalmának, midőn a sötét felhők forrongó erői nagy zajjal töltik meg a léget és kiméletlenül öntve ki nehéz tartalmukat, pár pillanat alatt tönkre teszik a szép reményeket, nélkülözésbe, nyomorba döntenek számtalan családot, drágaságot, hogy ne mondjuk éhséget hoznak egész tartományokra.

Nem bölcs elővigyázat, nem dicsérendő szokás-e ily körülmények között, buzgó fohászokat röpiteni az Egek hatalmas Urához és kérni a legjobb Atyát, kimélné meg hű gyermekeit a végzetessé válható veszélytől?

Arról, valjon a harangozás által előidézett légmozgásnak van-e valami és mily mérvü hatása a vészes felhők szétoszlatására; valjon a harangozás előnyös, közönyös, avagy káros-e a villámütés tekintetéből, sokat vitatkozott a tudós világ,[1] anélkül mégis, hogy e kérdések végérvényüleg eldöntettek volna.

A hires természettudós Arago közönyösnek mondja a harangozást a fentebbi szempontból. „Dans l'état actuel de la science, il n'est pas prouvé que le son des cloches rende les coups de tonnerre plus imminents, plus dangereux; il n'est pas prouvé qu' un grand bruit ait jamais

[1] V. ö. Arn. Stockflet. De campanarum usu. Altdorf. 1665. 147. lap. — Iren. Montanus. Hist. Nachrichten von den Glocken. Chemnitz. 1726. — Joh. Fischer. Beweiss, dass das Glockenläuten, mehr schädlich, als nützlich sey. München. 1784.—Chrysander. Antiqu. Nachrichten von Kirchenglocken. (Zugabe zu den Hannover. gelehrten Anzeigen.) Hannover. 1754. 177. lap. — Dr. H. Otte. J. m. 46. lap.

tomber la foudre sur des bâtiments que, sans cela, elle n' aurait point frappés."[1]

De nem is állitotta az egyház soha, hogy maga a harangozás bir a felhőkből fenyegető veszély elháritásának erejével, hanem csak azt czélozta a harangozással, hogy mint a nagynevü Lonovics is irja: „A hivek ezen jeladásra Istenhez folyamodjanak, hogy tőlük mindent távoztatni méltóztassék."[2]

Ezt pedig megtették a protestánsok is. Luther nem kárhoztatta e szokást, sőt inkább megtartotta „den Glockenruf in der Gewitternoth als ein Weckzeichen zum frommen Gebethe."[3]

Megtartották a vészharangozást ezen értelemben orthodox követői is.[4] Csak a felvilágosodottabbak riadtak vissza e szokástól, mely mint Henrik (V.) plaueni várgróf magát 1552-ben kifejezni kegyeskedett: „ärgerlich und nach Papstthum stinkend ist."[5] Tehát a „tiszta evangelium" apostolának tekintélye csak hat évig állott érvényben?!

6. A *mentő-harang.* A vész-harangozás kapcsán említést kell tennünk még azon harangozásról, melylyel hegyes vidékeken zord időjárások alkalmával a netán eltévedt utasoknak figyelmeztető jelt adnak.

Svédországban, az Alpok vidékén, Francziaországban a Sevennek körül, Baden nagyherczegségben stb. szoktak zivataros téli napokon egyes falvakban este 7—10 óráig harangozni, hogy az irányt tévesztett utasok

[1] „A tudomány jelen állása szerint nincs bebizonyitva, hogy a harangozás közelebbivé, veszélyesebbé tenné a villámcsapást; nincs bebizonyitva, hogy a nagy zaj folytán beütött volna a villám oly épületekbe, melyeket különben megkimélt volna." — V. ö. Blavignac J. m. 157. l.

[2] Lonovics József. Népszerü egyházi Archeologia. Pest. 1865. Hartleben. III. kiad. III. köt. 70. lap.

[3] V. ö. Dr. H. Otte. J. m. 47. lap.

[4] V. ö. Libellus visitatorum. De 1528. Cap. XVI. — Magdeburg. Kirchenordnung. De 1685. Cap. VIII. §. 10. — Gebhardt. Thüringische Kirchengeschichte. III. 240. lap.

[5] V. ö. Dr. H. Otte. J. m. 47. l.

a hang után tájékozhassák magukat. Oroszországban ugyanezen czélból 1851-ben lőn elrendelve, hogy a hegyi vidékek falvaiban hózivatarok alkalmával néhány órán keresztül — esetleg egész éjjel harangozzanak.

E szokás első nyomaival már a középkorban találkozunk.

Altopascioban (Lucca mellett) u. i. a Johanniták egy maiglan is meglevő harangot állitottak fel, mely egyedül az utasok érdekében hallatta szavát, miért is „La Smarrita" (az eltévedt) nevet viselt. Hasonló rendeltetésü harang létezett a sz. Bernárdhegyi hires kolostorban is.

Hajdan a világitótornyokat is ilynemü mentő-harangozás pótolta.

E szokásnak köszöni nevét a Skótország keleti partjainál fekvő „Harang-szikla," (Bell-Rock) a hol u. i. az aberbrothoki szerzetesek egy harangot állitának fel azon czélból, hogy a hajósokat apály és dagály idején a sziklára figyelmeztessék. Sőt az 1811-ben ugyanott emelt világitó-tornyon is van 2 harang, melyekkel ködös időkben a tengerészek tájékoztatására harangoznak.[1] Hasonló czélu harang létezett sok más kikötőben is.[2]

7. *A harang a polgári életben.* Bonnban naponként reggel megszólal egy harang és alig csendesült el, már is nagy sürgés-forgás tapasztalható az utczákon. A város lakói már jól ismerik a „söprő-harang" („Kehrglöckchen") hangját és szavára kész engedelmességgel indulnak az utczák tisztogatásának fontos munkájára. Hasonló szokás divott egészen a legujabb időkig sok francziaországi városban és pl. Coutances-ban csak 1840-ben szüntették azt meg.

Habár tehát még tényleg is találkozunk a harangok ily különösen polgári használatával, a „polgári harangok" (Bürgerglocken, Bauernglocken, Gemeindeglocken) keletkezése- és virágzási ideje mindazáltal a középkorban keresendő.

[1] Brockhaus. Conversations-Lexicon. Bell-Rock czikk.

[2] Dr. H. Otte. I. m. 48. lap.

Számtalan volt a czél, melyre a községek maguknak harangokat szereztek.

Memmingenben „tanács-harang“ létezett (Rathsglöcklein), melynek szavára a város atyái tanácskozásra gyülekeztek. A ki a második csengetéskor még nem ült trónusán, 3 fillér birságot kellett fizetnie. — Würzburgban és Aachenben „munka-harang“-ot találunk a XIV. században. Reggeli szavára megkezdé munkáját a lakosság; esti szavára pihenésre térhetett. — Danzigban „sör-harangról“ (Bierglocke) szólnak a krónikák és megjegyzik, hogy nem kevéssé kedvelt volt a lakosság előtt, annál is inkább, mivel minden este hüségesen megszólalt. — A Rajna mentén alig volt város, melynek „őr-harangja“ (Wachtglocke) ne lett volna. — A breisgaui Freiburgban „adó-harang“ hivta fel a lakosságot járandóságainak pontos beszolgáltatására.

Voltak komolyabb szerepü polgári harangok is.

Ilyenek voltak pl. a „tolvaj-harangok“ (Diebesglocke), melyeknek szavára a birák, vádlók, tanuk gyülekeztek össze a tárgyalásra. — Továbbá azon harangok, melyek a gonosztevők kivégzését jelzék (Arm-Sünderglocke) és annak egész tartama alatt szólottak. — Ilyenek voltak a „szégyen-harangok“ (Schandglocke), melyek a hanza szövetségi törvények értelmében a bukott kereskedők fejei felett zúgtak és mintegy eltemették becsületüket.[1]

A szégyen-harangok, mint a legszigorubb büntetések egyike, az iskolákban is divatoztak. Ha u. i. valamely tanuló javithatlannak bizonyult, ha a legérzékenyebb testi büntetések sem használtak a megcsökönösödött kedélyek megpuhitására, akkor nem utasitották ki a tanulót egyszerüen, hanem az iskola udvarán, az egész ifjuság

[1] V. ö. Viollet-le-Duc. Dictionnaire de l'architecture francaise. II. köt. 193—197. ll. — Macchiavelli. Hist. Florentina. Lugduni Batavorum. 1645. Lib. II. pag. 67. — Iren. Montanus. J. m. 65. lap. — F. Unger. Geschichte und Bedeutung der Glocken. Bonn. 1857. 204, l. — Blavignac. J. m. 65, 192. ll. — Chladni. Inventarium templorum. pag. 470. — Joh. Eschenwecker. Dissertatio de eo, quod justum est circa campanas. Magdeburg. 1739. 27, 34, 63. ll. — Dr. Otte. J. m. 49. s köv. ll.

jelenlétében 30 botütést (!) kaptak és deáki öltözetükből csufosan kivetkeztetvén, kiharangoztattak a tanintézetből.[1]

Leginkább mégis csak akkor használták e polgári harangokat, midőn a község lakóit valami rendkivüli okból össze akarták csőditeni, vagy valamely ellenség váratlan közeledtekor sorakozásra felhivni, vagy háboru előtt a készülődésekre figyelmeztetni.

Gyülekezési jeladásra szolgált pl. Perrone városában egy harang, mely 1369-ben szereztetett és csaknem 5000 font nehéz volt. Genfben volt egy harang, mely csak akkor hallatta szavát, ha ellenség közeledését vevék észre a város sánczain tartózkodó őrök.

Merseburgi Thietmar krónikájában olvassuk, hogy midőn Prága 1004-ben ostrom alá vétetett, a közelében fekvő Wissehrad város polgári harangjai egész éjen át zugtak, hogy a lakosságot a hadakozásra szólitsák.

Florenzben volt szintén ily polgári harang, mely akkor vétetett mindig használatba, ha háboru volt készülőben. Ilyenkor egy egész hónapon keresztül mindennap megszólalt, részint azért, hogy a nép készülődjék, részint hogy az ellenség is tudja, mikor várhatja az ütközet kezdetét.

A polgári harangok beszerzése külön engedélyt tételezett fel a fejedelem részéről és oly kedvezménynek tekintetett, melyet a fejedelem hütlenség esetén büntetés gyanánt megvont alattvalóitól. Igy fosztotta meg Fülöp Ágost e jogtól Hesdin városát 1179-ben. Ugyanily büntetés érte Laont 1295-ben és Ypern városát 1328-ban. II. Frigyes 1236-ban Cambray városától nemcsak harangjait vette el, hanem még azon tornyot is leromboltatta, melyben a harang tartatott. I. Napoleon Danzigot fosztotta meg polgári harangjaitól 1807-ben, de a város azokat később tetemes pénzösszegen visszaváltotta magának.

Záradékul meg kell jegyeznünk, hogy a kisebb harangok, a csengetyűk használata, épen ugy, mint azt ma látjuk, szintén a legrégibb idők óta volt divatban. Kolos-

[1] Dr. Kovács Gábor. A miskolczi ev. ref. főgymn. története. Miskolcz. 1885. Forster Rezső. 183. lap.

torokban, intézetekben, kapukon, szobákban, iskolákban, az udvari bohóczok ismert sapkáin, az állatokon stb. ugyanazon czélból, mint napjainkban, igen korán alkalmazták a csengetyűket, sőt a X—XV. században az előkelőbbek — valószinüleg az ó-szövetségi főpap példáját[1] utánozva — ruháikat is 10, 12, 15. csengetyűvel ékitették.

8. *A harangjáték.* A csak kissé müvelt fül is megkivánja, hogy egy harang-csoportozatban a harangok együttes zenéje dallamos, öszhangzatos legyen. Tudták ezt a régiek is és azért e körülményre már a középkorban is kiváló gondot forditottak.[2]

Sőt régen vevék észre, mily kellemes a jól hangolt harangok együttes zenéje is és a XVII. századtól kezdve a nép mulattatására harangjátékokat rendeztek. Egy angol könyvnyomdász Stedmann Fábián, külön könyvet is irt a harangjátékról, mely 1668-ban jelent meg, tizenkét év alatt három kiadást ért, sőt 1733-ban ujra is kiadatott.[3]

A harangjáték tulajdonképeni hazája azonban — ugy látszik — még sem Angolország, hanem Hollandia, hol 1487-ben, Alost városa készittetett állitólag egy e czélra szolgálandó harangcsoportozatot, valami vándor harangöntő által. Ma is Belgium és Holland azon tartományok, hol a legtöbb ilynemü harangcsoportozat található. Mint minden téren, ugy a harangjáték közül is félreismerhetlen haladást tüntetnek fel a rohanó századok. Szakértők állitása szerint a régibb harangcsoportozatok nem versenyezhetnek az ujabbakkal — ámbár ezek között is nagy a különbség.

A legszebbek a következő városokban vannak: Zütphen (26 harang, 14000 font sulyban); Enkhusen (26 harang, 16000 font sulyban); Deventer (25 harang, 14000 font sulyban); Bois-le-Duc (15 harang, 17000 font suly-

[1] V. ö. II. Móz. XXVIII. 33; XXXIX. 25, 26. — Jéz. Sir. fia. XLV. 11.

[2] Mersenne. Harmonie universelle. Paris. 1636. Livre VII. pag. 18. — Dr. H. Otte. J. m. 59—60. lap.

[3] Tintinnalogia, or the art of ringing. London. 1668. — és: Campanologia improved or the art of ringing made easy. London. 1733.

ban); Amsterdamban a börze épületén (20 harang, 25000 font sulyban). Mindezeket 1645—1653. Hemony Ferencz zütpheni harangöntő készitette.

Harangjátékra készült csoportozatokat azonban a Németalföldek határain tul is találunk. Igy pl. Berlinben, Potzdamban, Danzigban. Németországban a legrégibb Dürenben van, mely Trieri Henrik müve, 12, az apostolok neveit viselő harangból áll és 1565-ben készült.

A legnagyobb volt az egész világon Delft harangcsoportozata, mely a „Journal des savants" 1695. évből eredő tudósitása szerint 800, sőt a „Délices des Pays-Bas" 1743. évi leirása értelmében 1000 harangból állott.

A harangjátékok tárgyául leginkább komoly, ünnepélyes zenedarabok bizonyultak alkalmasaknak. Találkoztak mégis müvészek, kik hegedüsolokat, három hangra irt énekeket is játszottak a harangokon.[1]

IV.

Jogi dolgok a harangokról.

Az egyház szigoru rendelete értelmében az egyházi czélokra szolgálandó harangokat, mielőtt használatba vétetnének, meg kell szentelni.[2] A szentelés folytán aztán „res sacrae" gyanánt tekintetnek az egyházban a harangok.

E jellegből kifolyólag határozott szabványokat adott az egyház a harangokra nézve.

[1] V. ö. H. Boeckeler. Beiträge zur Glockenkunde. Aachen. 1882. 34. lap. — Blavignae. J. m. 149. lap. — Duisburg. Versuch einer Beschreibung der See- und Handelsstadt Danzig. Danzig. 1816. 240. lap. — Dr. H. Otte. J. m. 62–64. lap.

[2] „Campana debet benedici," mondja a Pont. Rom. E szavak a theologusok öszhangzó véleménye szerint „a szentelés szükségességét foglalják magukban." — A szentelés a toronyban való elhelyezés előtt, tehát lenn történik. Mert, „non videtur ullo modo decere — mondja a Pontificale — ut episcopus in habitu pontificali ascendat turrim, ut campanas solemni ritu benedicat." — A profán czélu harangokat nem szabad megszentelni. V. ö. S. Rit. Congr. 16. Julii. 1594.

Igy intézkedett arról, hogy a harangok, mint res sacrae, csakis istentiszteleti és jámbor czélokra használtassanak. Az alkalmak, melyeknél a harangozás meg van engedve, különösen a következők: a sz. mise, zsolozsma, körmenetek vagy más istenitisztelet; az úrfelmutatás nagy mise alatt; az utolsó kenet kiszolgáltatása; az Oltáriszentség vitele valamely beteghez; az Angelus Domini jelzése reggel, délben, este; a halál órája és a temetések; a főpásztorok ünnepélyes fogadása.[1]

Ezen felül azonban megengedte az egyház a harangozást oly alkalmaknál is, melyek nem tartoznak az egyházi élet körébe. Ilyenek: a fejedelem érkezése, kivivott diadal, árviz- vagy tüzveszély. Továbbá, mint egy idevonatkozó határozat mondja, „congregatio communitatis ad consilium, indicatio horae discessus vespertini, aliaeque quae ob necessitatem excusari possunt."[2]

Megtiltotta azonban az egyház a szentelt harangok használatát pl. felhivásul a csatára és kivégzéseknél, hacsak nem azon czélból harangoznának ily alkalommal, hogy a hivőket imára hivják fel a kivégzendő lelki üdveért.

Továbbá korlátolta is az egyház a harangozást a különben megengedett alkalmaknál is. Igy pl. erősen pusztító járványos betegségek idején beszüntette a temetések körüli harangozást, nehogy fokoztassék a hivők ijedelme. Hogy a nagyhét három utolsó napján a harangok elnémulnak, az ismeretes.

---

[1] VI. Pius Bécsben időzése alkalmából ezen anekdotát jegyezték fel II. József császárról. Migazzi bibornok elment II. Józsefhez megkérdezni, vajjon megszólalhatnak-e Bécs harangjai a pápa bevonulásakor. „Csodálom, hogy ezt kérdezi, felelé a császár, hiszen a harangok az önök — lovassága." — Megtörtént dolog-e ez, nem tudjuk. De a hasonlat találó. A lovasság emeli a hadsereg diszét, igy fokozza a harangzugás az istenitisztelet ünnepélyességét és hatását. A lovasság a hadsereg legfőbb ereje, akként rejlik sok erő a harangok érczes szavában is!

[2] S. Congr. Ep. et Reg. dd. 31. Januarii 1589.

Meghatározta továbbá, hogy csak a templomok birjanak harangokkal és megvonta e jogot a magánkápolnáktól még azon esetre is, ha szerzetesek tulajdonát képeznék.[1] Szerzeteseknek — több pápai rendelet értelmében — csak egy haranggal volna szabad birniok és azt is inkább házi, mint nyilvános használatra igénybe venniök. Azonban e rendeleteken túltették magukat a szerzetesek és nemcsak több harangot szereztek,[2] hanem még nyilvánosan is használták. E miatt azután támadtak is a plébániák és a szerzetes-házak között surlódások.[3] Határozva lőn még a szerzetesekre nézve az is, hogy N.-Csötörtökön és N.-Szombaton ne szólaltassák meg előbb harangjaikat, mint ez a plébániatemplomban történik.

Mennyire tekintette az egyház „res sacrae" gyanánt a harangokat, bizonyitják azon szabványok is, melyek értelmében:

1. a harangozást egyházi személyek, az Ostiariusok végezték. Sőt a 801-ben tartott aacheni zsinat e teendőt az áldozópapokra ruházta. Idők multával e rendeletek módosultak és már régóta dívik a jelenleg uralkodó azon szokás, mely szerint a harangozást egyszerű világi emberek, a sekrestyések végezik.

2. Az egyház elidegenithetlen vagyonául tekintetnek a harangok. Fájdalom, e jogát sem tartották az egyháznak kellő tiszteletben — a fejedelmek.

Különösen végzetessé lőn e tekintetben a harangokra nézve — az ágyúk feltalálása. Már 1414-ben I. Frigyes

---

[1] „Certificari desideras, utrum Templariis, Hospitalariis et aliis Oratoria in domibus suis habentibus, liceat campanas in eis ponere, publiceque pulsare. Respondemus autem consulto tuo, quod non licet eis hoc agere." Cap. 10. X. V. 33.

[2] A ferenczrendüek több harang szerzésére az „éhség harangot" használták fel ürügyül. Ezt u. i. akkor húzták meg, ha üres lőn az éléstár.

[3] Egymás között is vitatkoztak a szerzetesek a harangozás miatt. Igy nevezetesen egy izben két rend amiatt versengett, melyik szólaltassa meg harangjait naponként reggel korábban. Az itélet aztán igy hangzott: „quod qui, primo surgeret, primo pulsare deberet."

brandenburgi választófejedelem készittetett ágyukat a harangokból, jóllehet kiengesztelte némileg e tettét az által, hogy halálos ágyán meghagyta fiainak, hogy új harangokról gondoskodjanak. — N. Péter orosz czár 500 harangot vándoroltatott az ágyúöntődékbe. — De a legnagyobb, a legkiméletlenebb hadjáratot a harangok ellen a nagy franczia forradalom vezette. Már 1791. junius 30. határozta el a nemzeti convent, hogy a harangok fegyverekké alakittassanak. Azonban nem foganatosittatván e határozat, Lisieux város bölcs tanácsa ujból szóvá tette ez ügyet és kivitte az 1793. febr. 23. ama határozatot, mely feljogositotta a községeket, „hogy harangjaikat ágyúkká önthessék" („à convertir leurs cloches en canons.") Örült dühvel rontott ekkor a bőszült csőcselék a harangoknak, annál is inkább, mivel az 1796. april 11-én kelt határozat betiltott minden jeladást — az istenitiszteletre. Párisban 8 ember 6 hétig izzadott a Notre-Dame templom 1472-ből eredő 25000 font nehéz harangjának szétzúzásán! Ezer és ezer harang került ekkor részint a fegyvergyárakba, részint a pénzverdékbe.[1] Annyi harangot raboltak el és halmoztak össze a nevezett műhelyekben, hogy fel nem dolgozhatván azokat, I. Napoleon 1802-ben a kath. vallás visszaállitása után sok harangot visszaszármaztathatott eredeti helyére. — Mily fékvesztett volt a tömeg, mutatja még azon körülmény is, hogy miután vészjelzésre meg lőn engedve minden községnek egy harangot megtartania, ezeket sem hagyta érintetlenül, hanem leráspolta a régi feliratot és helyébe a Jakobinus sapkát alkalmazta rá e hirhedt szavakkal: „Liberté, Egalité, Fraternité."

3. A haranglopást sacrilegiumnak tekinti az egyház. Halle mellett Giebichensteinban 1643-ban két ily tolvaj halálra itéltetett. Az egyiket felakasztották, a másik pallos által végeztetett ki.

---

[1] 1793-ból sok pénz darab maradt fenn, mely harangokból készült és e feliratot viseli: „Monument de vanité — Détruit pour l'utilité — L'an deux de la liberté."

Végül meg kell emlitenünk, hogy a jelenleg is divó harangdijak szintén nem önkényen, hanem az egyház ősrégi rendeletein alapulnak.

A protestans felekezeteknél, melyeknél a kath. egyház értelmében „res sacrae“ nem léteznek, természetes, hogy a harangok sem tekintetnek ilyeneknek. Mindamellett némi egyházias jelleget adnak a harangoknak, amennyiben oly tárgyaknak tekintik, melyek első sorban egyházi használatra készülnek és szereztetnek.[1]

Függelék.

A legnagyobb harangok átnézete.

Hely, hol a harang létezik	A harang neve	A harangöntő neve	Az öntés ideje.	A harang súlya mázsákban
Moszkva	Czár Kolokol	Monterine Mihály	1734	3962
„	Trotzkoi	„	1734	3280
„	Bolshoi	Bogdanof	1817	1300
„	Sz. Iván	„	1819	1120
Peking	Nagy harang	(Ismeretl.)	1403	1099
Nowgorod	Nagy harang	„	(ismeretl.)	620
Köln (Dóm)	Császár harang	Hamm A.	1874	525
Nanking	Nagy harang	(Ismeretl.)	(ismeretl.)	454
Lissabon (Dóm)	Nagy harang	„	„	418
Aberdeen (sz. M.)	Laurentia	„	„	400
Toulouse	Nagy harang	„	„	386
London (sz. Pál)	„	„	1881	350
Bécs (sz. István)	„	Aichamer János	1711	324
London(Parl.-ép.)	Big Ben of	Warner és fiai	1856	308
Mailand (Dóm)	S. Ambrosio	(Ismeretl.)	(ismeretl.)	300
Schenkenfelden	Nagy harang	Potz Károly	1764	298
Róma (sz. Péter)	Nagy harang	(Ismeretl.)	1786	280
Erfurt (Dóm)	Maria Gloriosa	Wou Gerhard	1497	275
Magdeburg (Dóm)	Maxima	Jacobi János	1702	266
Paris (N. Dame)	Emanuelle	(Ismeretl.)	1685	256
Montreal	Nagy harang	Mears T. és fiai	1847	255

[1] V. ö. Eschenwecker J. m. 26., 52., 61 lap. — Blavignac. J. m. 417—432. lap. — Dr. H. Otte. J. m. 64—68. lap. — Dr. And. Gassner. Handbuch der Pastoral. Salzburg. 1870. Oberer's Witwe. I. köt. 538—539. lap. és Supplement-Band. 59—62. lap. — Dr. J. Amberger. J. m. II. köt. 951—960. lap. — Dr. Szeredy József. Egyházjog. Pécs. 1883. ifj. Madarász E. III. kiad. II. köt. 581—582. lap.

Hely, hol a harang létezik	A harang neve	A harangöntő neve	Az öntés ideje	A harang súlya mázsákban
Frankfurt a M.	Gloriosa	Grosse J. Gy.	1877	245
Bern (sz. Vincze)	Nagy harang	(Ismeretl.)	1611	240
Schaffhausen	Nagy harang	„	1486	230
Prága (sz. Veit)	Sigismundus	Jarosch	1549	225
Köln (Dóm)	Preziosa	Brodermann Henr és Cloit Christian.	1448	224
Boroszló(sz.Erzs.)	Nagy harang	Milde György	1507	220
Reims (Dóm)	Charlotte	Déschamps Péter	1570	209
Bécs (sz. István)	Pummerin	Weiss Orbán	1558	208
Lyon (sz. János)	Nagy harang	(Ismeretl.)	(Ismeretl.)	200
Hamburg	Nagy harang	Grosse J. Gy.	1878	200[1]

Dr. Walter Gyula.

[1] Kétszáz mázsán aluli harang egész 100 mázsásig már sok fordul elő; azértis nehogy túlhosszúra terjedjen e sorozat, azokat elhagyjuk, megjegyezvén, hogy Dr. H. Otte többször idézett jeles művében a 168—169. lapokon több mint ötven ily harang van felsorolva. Csak a magyarországiak hiányzanak. Ugyanott a 180—220. lapokon találjuk a harangöntő családok jegyzékét. A magyarokról itt sincs szó. De még az ausztriaiak közől is hiányoznak családok. Pedig mondhatjuk, hogy e müvészi iparág jelentékeny telepek által van az osztrák-magyar monarchia területén képviselve. Legyen szabad néhányat megemlitenünk. A budapestiek közől kitünik *Walser Ferencz* harangöntődéje. Alapitotta jelenlegi tulajdonosa Walser Ferencz (*Budapest*, VI. ker. Rottenbiller-utcza 66. szám) 1858-ban és legujabban kiadott árjegyzéke szerint eddigelé 1234 harangot öntött — 297467 kilogr. súlyban. — Régibb a „*Seltenhofer Frigyes és Fia* — harangöntő czég *Sopronyban.* Alapitotta a Szászországban, Zwickau-ban született Seltenhofer Frigyes, ki hazánkban telepedett le és 1816-ban a gyár alapját megvetette. E gyár harangjai tiszta, erős és teljes hangjokkal, valamint az együttműködésben teljes öszhangzásuknál fogva az egész országban általános jó hirt szereztek maguknak. E gyárból kerültek ki Ő cs. fensége Rudolf főherczeg, bibornok és olmützi érsek rendeletére 1827-ben az olmützi főtemplom harangjai. Összesen négy — 136, 76, 31 és 17 bécsi mázsa súlyban. 1845-ben az alapító fia, Frigyes, vette át az üzletet, ki tanulmány czéljából nagy utazásokat tőn Németországban, Francziaországban, Schwajzban és szerzett tapasztalatait üzletének felvirágoztatására nagy sikerrel értékesitette. 1881-ben fia is belépett a czégbe, ki jeles szakértelmét nagy buzgalommal igyekszik érvényesiteni. Különös dicséretet érdemel e czég harangfelszerelési találmánya. Ez teljesen kovácsolt vasból készült harangállvány. Enyészhetlen tartósságán kivül nagy előnye, hogy a harang igen nagy könnyüséggel kezelhető ezen állványon. Egy 30 bécsi mázsát nyomó harangot a leggyöngébb férfi huzhatja hosszabb

AZ ÉSZAKAMERIKAI ELNÖK ÜNNEPRENDELŐ KÖRLEVELE.[1]

Az amerikai népnek mindig fölötte elégséges oka van hálával viseltetni a mindenható Ur Isten iránt, kinek folytonos gondoskodása és vezető jobbja nemzeti életének minden viszonya közt nyilvánult: ki őt védi, őrizi veszély és béke idején, ki őt vezérli a sötétség és bú óráiban. Illő és méltányos, hogy egy ily, annyi előnyben részesülő nép egy, azon czélra különösen meghatározott

---

ideig minden jelentékeny fáradtság nélkül. E mellett a harang csendesen mozog és sem a tornyot, sem az állványt nem rázza. A találmány szabadalommal bir és rendesen az 1000 kilogramnál súlyosabb harangoknál alkalmaztatik. Különben a gyár úgy fel van szerelve, hogy valóban minden igénynek képes megfelelni és bátran ajánlható. — A monarchia másik felében nagy hirnek örvend a *Samassa-féle* öntőde *Laibachban*, hol a jelenlegi gyártulajdonos szives közleményei szerint, már 1332-ben volt harangöntőde és csekély megszakitásokkal létezett folyton egész napjainkig. A jelenlegi Samassa-család 1739, vagy 1740-ben alapitotta gyárát. Alapitója Samassa József volt, kit azonban már 1748-ban Samassa Antal váltott fel. Antaltól a gyár más család birtokába került, de már 1767. ismét a Samassa-család egyik tagja, Samassa János Jakab vásárolta azt meg. Ezen évtől fogva minden megszakitás nélkül a Samassa-család birtokában van a gyár, mint azt a családban őrizett és egészen 1767-ig terjedő üzleti könyvek is bizonyitják. Samassa János Jakab után fia Vincze vette át az üzletet 1803-ban. Halála után 1815—1824 a „Samassa-örökösök" állottak az üzlet élén, mig azt 1824-ben Vinczének fia Antal (II.) át nem vette, ki azt 1865-ig vezette. Jelenlegi tulajdonosa *Samassa Albert* 1866 óta birja a gyárat és a 20 év folyama alatt 1551 harangot készitett. 1872 óta tüzoltószereket is gyárt, valamint mindenféle más réz- és bronzból készült egyházi tárgyakat és házi eszközöket. A bécsi (1873), müncheni (1876), párizsi (1878), gráczi (1880) és triesti (1882) kiállitásokon nyert kitüntetései eléggé tanusitják, hogy a czég nagy buzgalommal törekszik a lehető legmagasabb igényeknek is megfelelni.

[1] Példát adván Európa fejedelmeinek, miképen kell elismerni az Isten királyi hatalmát. Mert habár az államok, mint ilyenek, nem üdvözölnek is, e földön Isten jóságos gondviselése nélkül nem boldogulnak. Isten hozza létre a körülményeket, melyek ja-

napon ismerje el Istennek jóságát és neki hálát adjon minden kegyes jótéteményeért.

Azért határozom én, Cleveland Grover, az Egyesült Államok elnöke, csütörtököt, november 26-át, e nyilvános hálaadás és ima napjául, és fölszólitom az állam minden lakóját annak megünneplésére. Szüneteljen e napon minden üzlet, gyüljön a lakosság templomaiba és nyilvánitsa alázatosan ima- és dicsénekkel háláját Isten iránt minden jó és tökéletes adományáért; mindazért, mit Ő a mult évben tett a mi, mint egységes nemzetnek fenntartására; megszabaditásunkért a politikai izgalmaknak rázkódtatásaitól és veszélyeitől; a mit a béke áldásaiért, biztonságunkért és nyugalmunkért tett, mig háború és háborús hirek nyugtalanitottak más nemzeteket; a mi megmentésünkért minden ragályos betegségtől, mely más országokban áldozatait ezer számra követelte és az utczákat gyászolókkal töltötte meg; a bőséges aratásért, mely a földmivelőnek mnnkáját jutalmazta és nemzetünk gazdagságát szaporitotta; a megelégedésért, mely az országban uralkodik, s mely a gazdagság és fölöslegnek következménye. Legyen a családok egysége e napon nagyobb, megszentelve gyengéd emlékek által; ujitsa meg a barátok közti érintkezés kedves visszaemlékezések által a rokonszenv lánczait és erősitse meg a kölcsönös baráti érzületeknek kötelékeit. Ne feledjük el azt sem, mig hálánkat nyilvánitjuk és oly élvezeteknek örülünk, melyek a szivet viditják, hogy igazán hálás sziv, önkénytes, kegyes adományokra hajlandó, hogy a szegények nyomoráról való barátságos és benső megemlékezés saját örömeinket kettőzteti és hálánkat s dicséretünket Isten

---

vünkra vagy szerencsétlenségünkre szolgálnak. Ő adja a termést, ő bénitja meg ellenségeinket, vagy engedi nagyra nőni. Tehát Istent nemzetileg is kell tisztelni, mert ő nemcsak létadó Ura a mindenségnek, hanem fentartója a nemzeteknek, melyek neki szolgálnak, a melyek pedig kitámadnak ellene oly keserűen sujtja, hogy megsiratják a csapást bölcsőben a csecsemők is.

előtt sokkal kedvesebbekké fogja tenni. Adatott Washington városában, az ezernyolczszáznyolczvanötödik és az Egyesült Államok önállóságának száztizedik évében, november hó 2. napján. *Cleveland Grover.*

LEVELEK AZ ORSZÁGOS KIÁLLITÁSRÓL.

(Vége.)

VIII.

Ámbátor csak szakembert érdekelhetett egész valójában az erdészeti pavillon, de kitünő architectonikus szépségei, nagy figyelmet érdemlő tartalma s a költői rendetlenség, a mely az ezen pavillonban kiállitott tárgyaknál nyilvánult, folytonos varázserőt gyakorolt az idegenekre, s azért a nagy iparcsarnok után az erdészeti pavillonban volt rendesen a legtöbb vendég. Már külseje is elárulta — a nemes sportot. A helvécziai házak mintájára készült, nyitott csarnokokkal ellátott, több emeletre felosztott, és egy szeszélyes alaku toronyban végződő épület kivülről egészen be vala vonva cser és bükkfahéjjal. Olyan külseje volt, mintha már évtizedek óta ott állott volna egy magában a csendes, méla erdők közepén, mint csak az évad idején látogatott vadászlak, — mely máskülönben csöndes és elhagyott. Benseje, tiszta nyers, gyalult deszkák és gerendákból összeállitva már akkor is fölöttébb érdekes volt, amikor még semmi sem vala benne. Hát még most! Ami az erdőben él, lakik, növekszik, szaporodik, az egész állat-, rovar- és növényvilág képviselve van itt. Az óriási közép terem főhelyét százados cser foglalja el, amelynek ágain egész állat- és madártárlat van. A hangos szavú rigók, a buta éneků kakukok, a kopácsoló tarka harkályok, nagyfejű és nagy fülű baglyok ott láthatók szerteszéjjel, körülvéve egész

seregétől az apró kicsiny énekes madaraknak. Csak a vidám madárdal hiányzik s az erdő közepén éreznők magunkat. Hanem annál félelmetesebb dolgok vannak lent, a földszinten. Itt már a bátor, ravasz négylábuak szerepelnek; óriási medvék, vadkanok, farkasok, hiúzok, rókák, borzok. Valamennyi immár beszámolt a bőrével, de elhihetni meg annyiról, hogy nem örömest és könnyen adta oda a bundáját. Rezső koronaherczeg ő fensége kiállitásában láttunk néhány diszmedvét, olyan görgényi maczkót, fenyegető állásban, ölelésre kész karmaival, vérszomjas nézésével; — bizony helyén legyen a szive a vadásznak, amikor ilyen fekete szörnyeteggel szemközt találkozik. Még igy kitömve is megteszi hatását, hát még elevenen. Nagyszerűek itt a királysasok, kondorok, a lég büszke királyainak példányai, valódi fejedelmi fenevadak, méltók arra, hogy királyi kéz ejtse el őket. A vadászatról azt mondják, hogy az nemes, férfias foglalkozás, amely megment az elpuhulástól; edzi a férfiúi erőt, jellemet; erősiti a lélekjelenlétet, türelemre, kitartásra tanit, szoktat a nélkülözésekhez, egy szóval tele van áldással. Bátrak vagyunk azonban az érem másik felét is bemutatni. A vadászat magában véve alig több annál, amit orgyilkosságnak nevezünk, — és még jó, ha csak ennyi és nem több. Istennek minden teremtménye, még a pár órára született parányi féreg is szeret, akar, törekszik élni, — menti magát minden veszélyben minden eszközzel, amivel a természet felruházta, elkezdve a sivatagok vérszomjas párduczánál, amely szembeszáll ellenével, párbajra kel megtámadójával, le egészen ama picziny bogárig, amely az első érintésre félve összehuzza, és halottnak tetteti magát, csakhogy irháját megmentse. A vad csak a végső szükségben támadja meg a természet urát, de a természet ura unalomból, szórakozásból, dicsvágyból öli meg őt. A tengerek mélyén rejtőző bálnát épen ugy halálra találja a szigony, mint a messze magasban kóválygó sast a golyó. A dúvadak ellen van oka az embernek magát biztositani, s azért van joga azokat pusz-

titani, de kinozni, gyötörni, sem oka sem joga. Mit mondjunk ama főuri, fényes mulatságokról, amelyeken a fejedelmi szarvast, a csöndes erdők e délczeg szép királyát, ezt az okos, értelmes szép állatot egy röviden végző lövés helyett félnapon át űzik, hajszolják, kergetik tüskén bokron, erdőn-völgyön át mindaddig, amig a *szive meg nem szakad.* Mit mondjunk ahhoz, hogy még nem régiben mult el a szokás, midő a halálig üldözött és végkimerülésében összeroskadt nemes vadat rendesen a legelőkelőbb hölgynek illett ledöfni vadászkésével. Mit mondjunk az egykoron annyira divatos róka-ugratásról, — a mikor a tágas vadász-kastélyok udvarán ötven-hatvan vadászlegény kifeszitve tart egy hálót, s azon eresztenek egy eleven rókát? A szegény állat kinosan bűnhödik azért a sok pecsenyéért, amit más kárára elfogyasztott. De hát tehet ő arról, hogy fűvel, szénával nem táplálkozhatik? Mikor azután ott van a háló közepén, iparkodik menekülni, iparkodik, iramlik ide-oda, de amint a háló széléhez ér, a vadászlegény feldobja a levegőbe, ugy, hogy ismét visszaesik a háló közepébe. A széles terasse-on fényes uri népség gyönyörködik e vérlázitó állatkinzásban, üvölt, nevet, tapsol, valahányszor a szegény állat bukfenczet vet a levegőben. És a mulatság eléri a tetőpontját, amikor az állat agyongyötörve, kinjában megszakadtan végig nyújtózkodik a hálón, — hogy helyet adjon egy másiknak. Mit mondjunk a barbár galamblövészethez, e szivtelen, embertelen mulatsághoz, amelyen százával ölik le ez ártalan szárnyasokat juxból, időtöltésből. A tallihó — és a kill győzelem és örömhang a sport hőseinek füleiben, de ugyanaz halálharang az elkinzott, elgyötrött állatnak. És ezt nevezik nemes sportnak. Az embernek csak annyiban szabad a természet élő lényei fölött irtó hatalmát gyakorolni, amennyiben az szükséges és hasznos az ő számára. Azért, ha a századok nagy emberei között keveset találunk, aki nem lett volna egyuttal szenvedélyes vadász, de még kevesebbet, aki az állatok kinzásában gyönyörködni tudott voina. Külön-

ben áll az, hogy Diana non est amica musis. A komoly tudományok embere fölöttébb ritkán szenvedélyes vadász. Egy tudós orvosnak, aki szenvedélyes vadirtó volt egyuttal, mondták egy alkalommal, hogy elégedjék meg a praxisával, ha már oly sikerrel pusztitja az okos embereket, hagyjon legalább békét az oktalan állatoknak, amit sok hasonlónak el lehetne mondani most.

Nem akarok rossz élczet mondani, de jellemző valami, hogy a főurak bizonyos előszeretettel, büszkeséggel szokták kirakni — szarvaikat. Akinek legtöbb és legnagyobb van, az a legbüszkébb. Itt is találunk olyan agancs gyüjteményt, aminőhöz hasonlót aligha fogunk valaha együtt látni. „Agg a szarvas, feje ágozatján éve számát büszkén mutogatván“ — mondja Vörösmarty, nagyszerű költeményében, midőn a balsors üldözte Salamon király végnapjait festi. Szinte odaképzeljük az ősrengetegbe ama huszonhatágu fejedelmi szarvast, amelynek csodálatos szép agancsa itt pompázik s amely hajdanában disze volt a gödöllői pagonynak s amely elvégre is nem királyi lövés alatt esett el, hanem egy buta pór lőtte le rozsdás pisztolyból. A folyosók, csarnokok, lépcsőházak sürűn ellepvék a legszebb szarvas és őzagancsokkal, s alattuk az ország legfényesebb neveivel találkozunk. Gróf Festetich Tasziló agancsgyüjteménye maga egész falat foglal el, méltó párját képezi a gödöllői uradalom enemű kiállitásának. Nagyszerűek itt a kidolgozott prémek, farkasok és hiúzok, kolossális ijesztő vadkan-fejek, olyan dupla agyarakkal, hogy akárhány divatos zsurnaliszta megirigyelné. Az emeleti folyosókon látunk érdekes praeparutomot az erdővilág ellenségeiből összeállitva. Mesterileg ki van mutatva, hogyan lesz petéből hernyó, hogyan él és pusztit, hogyan őrli össze parányi erejével a százéves fát, hogyan lesz báb, rovar, lepke s mikor pusztitó, romboló küldetésének megfelelt, mint vész el rövid néhány órai élet után. Mind igen érdekes és uj dolgok, s mintegy talányszerűnek tüntetik föl azt az ébenfekete fatöviset, amely az erdészeti pavillon bemenet előtt van elhelyezve

s tisztességes vasabroncsokkal körülfogva, amelynek neve raxis baccata, köznyelven tiszafa a szigetmarmarosi erdőkből, amely már élt és virágzott akkor, amikor Árpád apánk ezt a hazát elfoglalta, lévén nem több, mint ezeréves, amint azt szabad szemmel is látható gyürüiből mathematikai pontossággal ki lehet számitani. Ez a fa az egész magyar nemzet történelmét látta elvonulni maga fölött s mint néma tanuja ezredéves létünk és küzdelmeinknek, talán egyetlen a maga nemében, méltán megérdemelné, hogy az országos muzeum ritkaságai közé helyeztessék.

Fent a pavillon tetején nyitott csarnok van, amelyről széttekintve festői szép, sőt nagyszerű kép tárul szemeink elé. A ki nem sajnálta a fáradságot és felmászott oda, nem bánta meg. Az onnan látott kép némi fogalmat adhatott a minarék és kupolákkal telt Byzanczról. Az egész kiállitási terület nagyszerű épületeivel, kisebb-nagyobb pavillonjaival, a lent hemzsegő népséggel mintegy tarka, népes város tünik fel. Bekeritik a láthatárt a dunántuli kékelő hegylánczok, amelyeknek aljába festőileg tünik elő a budai királyi várpalota, az ősi szent Gellérthegy, komor sötét citadellájával, a széltében elterülő paloták és házsorokkal. Egy kép ez, hasonlatos ahhoz, a minőt ős Pannonia halmáról honszerző eleink láttak, s amely látványra megérlelődött szivükben a vágy elfoglalni e földet és hazává tenni azt. A ki onnét a magasból széttekinte, elmondhatta, — bizony csak szép ország ez a Magyarország, megáldotta a magyarok istene minden jóval; bizony csak kár volna, ha valaha — Palaestina válnék belőle.

IX.

A mi hazánk első sorban van hivatva a mezei gazdaságra. Nincs hozzáfogható, hasonlitható e nemben egész Európában. Azok a népek, amelyek a tulszaporodás miatt minden talpalatnyi földet kénytelenek felhasználni, mint a hollandusok, akik közül akárhány egy négyszög ölnyi

földből meg tud élni, mert beülteti drága tulipán- és jáczint-hagymával s az meghozza neki az elégséges jövedelmet, vagy szorgalmas cseh, aki kicsinyke földön mintagazdaságot tud vezetni, hasznát tudja venni még a békasónak is, csak elförmed magában, ha hozzánk vetődve látja, milyen könnyedén bánik a magyar pór az ő földjeivel és csöndes pipaszó mellett milyen édes keveset törődik azzal a tömérdek kincscsel, amelyet földje rejt magában, s hogy milyen óriási területek vannak még az országban, amelyek okos és gyakorlati mivelés mellett még egyszer annyi népnek képesek volnának kenyeret adni, mint amennyien vagyunk. Az ötvenes években nálunk élő, s minket czivilizálni akaró csehek, ha ahelyett, hogy a különféle hivatalokban görbitették hátukat, rontották szemeiket, s verték a magyar nyelvet, neki álltak volna hasznosabb, fontosabb munkának, odakaptak volna irótok és paragraphus helyett ekéhez, kapához, boronához, — hát most áldásban élne emlékük. Mert a magyar ember általában gazda, — hanem részletben nem jó gazda. Jól tudja, hogy föld nélkül nem élhet, s még sem szereti a földjét. Tudja, hogy az az ő gyékényje, hanem azért hagyja más élelmes emberek által kirántatni maga alól. Szereti, mert hozzá van szokva, a fehér czipót, jó bort, kövér szalonnát, hanem apjánál jobban nem töri magát utána. Az az ázsiai eredet nagy baj nálunk. Nem hiányzik ugyan szorgalom, törekvés, hanem csak akkor, ha a pór meg van szorulva. Még nehány évtized előtt a magyar paraszt, különösen alföldön, ugy élt, mint akárhány gazdag ur a külföldön. De mivel becsmérelte az ipart, a kereskedelmet, mindig első kézből adta ki a hasznot, lassanként hoppon maradt, elszegényedett. Mikor a nagy Széchenyi külföldi utjából hazatért, faluról falura járt s magyarázta a népnek, hogy milyen szorgalmasak a külföldi pórok, mennyit dolgoznak, mennyire izzadnak, a felhozott lelkesitő példa annyira hatott az egyik szájtátó öreg földészre, hogy felkiáltott: „No a szegények!“ — Nálunk az okszerü gazdálkodás ujabb keletű; sok szomorú

tapasztalat volt ebben oktatónk. Nyomoruságunk kényszeritett arra, amire nagy és nemes ösztönöknek kellett volna vezérleni. IV. Henrik a bearni parasztfiukkal együtt nőtt fel a falun s ismerte a földmivelők életmódját; s amikor a franczia trónra jutott, ugy kivánt uralkodni, hogy — amint mondá — minden vasár- és ünnepnapon tyúk legyen a paraszt fazekában. Nagy Frigyes pedig gazdag polgárokat kivánt, mert minél inkább szétosztva van a vagyonbirtok kellő arányok között, annál biztosabb a jóllét. A magyar ember azonban sokáig idegenkedett az ipartól és a kereskedéstől, épen a jóllét eme két legfontosabb tényezőjétől. Tudjuk, hogy még ezen század közepéig a kereskedést a görögök, ráczok és zsidók űzték, — iparral pedig csak a németség foglalkozott általában. Persze, hogy immár másképen vagyunk, de csalódnék az, aki ebből a nép jóllétére akarna következtetni.

Ott volt a nagy mezőgazdasági csarnok mellett egy egész csoport más csarnok a gazdasággal kapcsolatos időszakos kiállitások számára. Itt találkoztunk az ország első gazdáinak neveivel, olyan nevekkel, amelyek magukban tőkét képviselnek. Amit a gondozott és ápolt természet megád az embernek, a legnemesebb munkának, a földmivelésnek jutalmát, azt látjuk itt felhalmozva. A dúsgazdag főnemesek sorában ott találjuk az ország nagynevű főpapjait, akik, — sajnos, hogy nem teljes számban — bemutatták, mit képes létrehozni az okszerű, helyes gazdálkodás. Ezek azután a jó pásztorok, a másik értelemben is, akik ugy fogják föl a dolgot, hogy a takarékosság, szorgalom, iparkodás mellett szerzett vagyon mindenek fölött közkincs s a nemzet vagyona. De mind amellett azt véve tekintetbe, hogy a mi hazánk első sorban a nyers termények hazája, a földmivelésé, ez a csarnok legalább is húszszor nagyobb lehetett volna. Sok fényes és nagy nevet nem láttunk, amelynek pedig hazafiúi kötelessége lett volna, hogy ott szerepeljen. Mintha már megszokta volna a magyar fül, hogy Batthyányiak, Eszterházyak, Keglevichek sat. helyett Popper, Tedesco,

Klein és Deutsch neveket halljon hangoztatni. Nem felekezeti elfogultság szól belőlünk, hanem a teljesen indokolt aggódás fajunk elsatnyulása, elszegényedése fölött. Szeretnők a mai divatos tudománynak, a statistikának ama táblázatos kimutatását látni, amely feltüntetné, hogy rövid harmincz év alatt hány nagy birtokos ment tönkre, hány középnemes lett koldussá, mennyi föld a vérrel szerzett s annak árán megtartott hazából jutott Izrael élelmes fiainak birtokába. A számok tudománya erősebb mint minden eloquentia, minden logika. A statistikai pavillonban volt kiállitva a többi között egy sötét, gyászos mappa is, amelyen szinekkel vala kijelölve, melyik vármegyére mennyi teher nehezül. Csak kettő vala világosabb szinű, Trencsén és Mármaros, a többi mind sötét szinben mutatá gyászos mivoltát. Ime ez lett a téjjel-mézzel folyó országból, amely két jellemző tulajdonságot nem is képviselt immár más, mint a mezőgazdasági csarnok egyik szögletében az ugynevezett modern tejgazdaság, és Göndöcs Benedek derék apátplébános méz-kiállitása. Ez utóbbi még egy maradvány a régi jó időkből. Ilyen urat kivánunk nehány milliót az országnak, nemcsak a jóizű minta-magyar alakot, termetet, arczot, hanem a folytonos tevékenységet, lankadást nem ismerő buzgalmat illetőleg. Mig az ország elegáns napszámosai kiállitott saját tárgyaikat is alig méltatták nagyobb figyelemre, a derék apáturat ott láttuk naphosszat sürögni-forogni az ő kiállitása előtt. Egy idegen, külföldi barátom, akit oda vezettem reggeli időben, amikor még alig volt vendég a csarnokban, az első pillanatban amint meglátta a hosszú asztalon különös csinnel összeállitott, apró nemzeti zászlókkal, folyton-folyvást friss élő virágokkal diszitett üveg döbönöket, köcsögöket csöpögtetett mézzel telve, a hófehér viaszt, a csábitó marczipánokat, — oda fordul hozzám, s mondja: „Hallja, fogadni mernék, hogy ezt egy pap állitotta ki!“ — „Honnét gyanitja?“ kérdém meglepetten. „Az egész olyan mint egy — oltár“ — felelé. Igaza volt, én is csak akkor vettem észre a nagy hasonlóságot.

X.

Kiállitásunk érdekességét rendkivülien emelték az évad szerint rendezett időszakos kiállitások. Ilyenek voltak a virág-, gyümölcs-, konyhakertészet-, szarvasmarha-, juh-, birka-, ló-, eb- és baromfikiállitás. A mezőgazdasági csarnok közvetlen közelében volt egy terjedelmes nagy pavillon, amely abban különbözött a többitől, hogy minden hónapban egyszer-kétszer változtatta a tartalmát, s aki a többi csarnokokat már százszor is bejárta és ismerte azoknak minden zeg-zugát, meg is unhatta ha ugy tetszett neki, nem látván egyéb változást a dolgokban, mint azt, hogy a májusban kétezer forintra tartott portéka már juliusban ezerötszáz, september végén ezerkétszáz, október utolsó napjaiban pedig épen csak nyolczszáz forinttal szerepelt, — ami azt mutatja, mennyire spekuláltak az első hatás keltette mohó vásárlási vágyra és azt is egyuttal, hogy milyen ügyetlenül elspekulálták ezen otromba árakkal a komoly vevőket, — addig az időszakos kiállitás csarnoka mindig uj és uj képet nyujtott. Meg volt benne a változatosság gyönyörüsége. Majd nagyszerű virágos kertet mutatott, a melyben szem és orr megtalálta teljes élvezetét és Salamon király minden dicsőségét felülmuló diszével gyönyörködtetett, majd a művészetig emelkedett konyhakertészet csodáit tüntette föl, aholott is alkalmunk volt látni hordónyi nagyságú kárfiolokat, ugorkákat, emberfejterjedelmét megközelitő kelerábékat, paradicsomokat, ökölnyi paprikákat, epreket, minden házi füvet, gyökeret, gyümölcsöt olyan ijesztő nagyságban, hogy a legjobb magyar gazdasszony is elijedt a látásukra. Hát még a gyümölcskiállitás! No ilyet még a külföld sem látott egy hamar. Az időszaki kiállitási csarnokba csak egy tizedrésze jutott be a beküldött és versenyző gyümölcsöknek, — a többi megtöltött két óriási háromszor nagyobb mellék pavillont, — amelyet nem is ezen czélra szántak volt. Hozzá járult e bámulatos kiállitáshoz az idei bőséges gyümölcsszüret, amely

ezuttal ritka gazdagságban nyujtott alkalmat arra, hogy megmutassuk a külföldnek, milyen lábon áll nálunk a fa- és gyümölcsnemesités. Itt azután még a megvénült pomológ is leesett a lábáról s ha otthon csöndes kertjében élvezve szorgalma jutalmát, édes háláját a gondozott fának, elhitte magáról, hogy ő ugyan érti a természet regulázását, az itteni óriási kiállitást látva, elhihette magáról, hogy semmit sem tud. A gyümölcskiállitáson ugyszólván az egész ország részt vett. Azért vala a siker olyan bámulatra méltó. És minthogy az itt összehalmozott gyümölcsökből semmit vissza nem szállitottak, hanem a kiállitás végével minden dobra került, szinte kétségbeesett az ember arra a gondolatra, hogy ki fogja mindezt — megenni. Hanem azért elfogyott minden az utolsó szem nyaspolyáig. A haszon az volt belőle, hogy a fővárosi kofahölgyek kereskedelmében formaszerű rotty ütött ki; a felhalmozott árukészlet lenyomta a piaczi árat, s a piros almáira büszke deák-téri kofa begyében ádáz harag lángja csapott föl az egész kiállitás ellen, amely egy egész esztendei jó üzletet egy csapással pocsékká teve.

Szarvasmarha-kiállitásunkról a szakértők ugy nyilatkoztak, hogy az a legszebbek egyike vala a világon. Az ökör és bivaly studium fontos dolog a nemzetgazdászatban s a magyar ökör, minden tréfát fétretéve, most is megmutatta, hogy ő az igazi aristokrata az ökrök között. Ha valami ókori, egyptomi ide tévedt volna, a guta ütötte volna meg szégyenében, mert az ő imádott Apis-a csak kismacska lehetett az itteni czimeresek között. A pusztai gulyák egész légiója vala itt összegyüjtve, valamennyi körméről kezdve szarva csücskéig megmosdatva, kikefélve, kifényesitve, felpántlikázva, cziczomázva, mintha pünkösti népünnepre készültek volna. Még ennél is nagyszerűbb volt a ló-kiállitás. Ez már par excellence nemes dolog. A négy óriási pavillon hat-hat folyosóra osztva hosszában, szélrében olyan képet mutatott, aminőt ugyancsak ritkán látni. Az ország összes lótenyésztői szerepeltek itt, kezdve koronás királyunktól egész az utolsó pa-

rasztgazdáig. Minden ménesnek csikósai más-más öltözetben voltak: láttunk itt sötétbarna arczu, hosszú, zsiros haju csikósokat kék üngben, gatyában, az alföld e szilaj fiait, e kész huszárokat, azután a királyi ménes lovászait, egész kis hadsereget, valamennyit egyforma zsemleszin lábravalóban, sárga fekete zubbonyban, egytől-egyig beretvált arczczal, mintha egy sereg statushivatalnokot alkalmaztak volna ide, e született vasas németeket. A helyiség folyton zsufolva volt, csupa herczegek, grófok, nagy birtokosok, értelmes lócsiszárok, uri kupeczek hemzsegtek fel s alá bámulva, vizsgálva, kritizálva Bucanier és Nonius nemzetségét, amelynek genealogiáját, akár mint reuszi kis nagyherczegekéit, ott lehetett olvasni minden ketrecz elején a táblán. A boszantó csak az vala, hogy mig a méneknél tisztességes ló-nevekkel találkoztunk, — addig a kanczáknál egymásután fordultak elő ilyen nevek: Fanny, Bábi, Kata, Linka, Juczi, — sat. sőt előfordult princesse, sőt mitöbb e név is: ma deesse! A magyar ember ősi jellemében van, hogy a lovat szereti; — ősi mythoszunkban nagy szerepet játszik a ló; regéink beviszik a legköltőibb mondakörbe és a táltoslovak a tündérmeséken túl komoly dolgokban is előfordulnak. De a szép női nevekkel még sem illenék ilyen módon visszaélni. Hogy egy római császár megtette lovát — senátornak, az inkább vált a senátorok szégyenére, mint a lónak dicsőségére; hogy a másik római császár pedig kedvencz lovát az istenek közé emeltette, az csak az azon kor isteneinek kvalifikácziójáit jellemzi. A lónak van ugyan esze elég, vagy legalább annyi amennyi kell, — de ha nem volna, — legalább legyen a gazdájának.

Nem annyira impozáns, mint mulatságos vala a baromfi- és ebkiállitás. Soha olyan élet nem volt a kiállitás területén, mint azon néhány napon, amig az apró házi szárnyasok és hű barátaink, az ebek ott mutogatták magukat, két szomszédos pavillonban. Kár hogy nem ismételték nehányszor, mert mindenki sajnálta, mikor elvitték őket. Ezeknek nem kellett utmutató, a póznákra

és fákra függesztve, hogy az ember a tömkelegben rájuk találjon, mert amint a vendég az időszaki kiállitások csarnokához ért, már messziről éktelen nagy kutyaugatás hallatszék a legczifrább vegyülékben, mintegy ötszáz kakas kukorikolásával és nehány ezer kacsa és lúd gágogásával. Aki ilyen konczertet nem hallott, annak fogalma sincs erről a hangribillióról. A kakas tuvalevőleg annyiban is hasonlit a prokátorhoz, hogy ha meghallja társát beszélni, belevág és iparkodik őt tulorditani. Ahány kakas ott vala, az mind első feladatának tartotta éber voltát hangos torkával bebizonyitani. Valamennyi még annyi időt sem vett magának, hogy bizalmas, gyöngéd gügyöléssel forduljon unatkozó tyukjaihoz, hanem orditott gégeszakadtából. Ezt persze nem türhették a kuvaszok és komondorok, lévén nekik épen annyi joguk az udvaron, mint a szárnyasoknak, azért belecsaholtak ők is az éktelen lármába, amint illett. Az ember füle dobja majd megszakadt a siketitő zajban. Ha valaki, mint jómagam, megállt egy ketrecz előtt, egy fejét büszkén magasra tartó harczias kakast kapaczitálni akart békésebb indulatokra, ami a jó szóra többször sikerült is, hát egyszerre a lába alatt orditja el magát egy oda dugott tollas spanyol grand; ha pedig azt kezdte csititani, hogy elég már a szólásszabadságból, egyszer csak a feje fölött rikoltja el magát egy másik. Pokolbéli gyönyörüség volt. Pedig gyönyörüség vala nézni e szebbnél szebb, tarka-barka búbos, baglyas nemzedéket, amely olyan jóizű pecsenyét szolgáltat asztalunkra. E lármás, parlamenti hősökkel szemben sokkal tisztességesebb magaviseletet tanusitottak a nagyfejü ludak és kacsák; nagy fejükkel, tétova buta nézésükkel reprezentálva a tisztes, komoly ostobaságot.

Bezeg más képet nyujtottak az ebek. Itt azután tág tér nyilt a künolognak tanulmányra. Volt itt kiállitva mindenféle eb-nem, faj, születés, nemzetiség és társadalmi foglalkozás, illetve hivatal szerint, agár, kopó, vizsla, mopsz, newfundlandi, bernardiner, angol dogg, svéd tigrisek, vidrafogó, borzfogó, bolognai pincs és rattler. Igen

szépen lehetett itt az egyes kutyajellemeket tanulmányozni, mindeniket külön, nyitott ketreczében, mint valamely menazsériában. Ott volt a komoly newfundlandi bundás, mogorván, kedvetlenül lehúzva fejét két első lába közé s világért fel nem nézve az őt bámulókra. Csak a kutyanyelven hallatott nógatásra nyitá ki néha okos nagy szemeit, amelyeknek topázszinü tüzéből rideg apprehensió villámlott elő. Sehogy sem tetszik neki ez az állapot. Ez megaláztatás számára. Már a szomszéd, kövér, jól táplált angol dogg máskép érez, kényelmesen ül hátsó részén, két első lábát szétvetve, nagy buta fejét előre tolva, tehetetlenül liheg, folyatja nyálát s valódi angol spleennel bámul a világba. Valóságos mintája egy unalombeteg angol lordnak. Nem messze tőle pompás karcsú agarak sütkéreznek. Amint az ember odatéved eléjük, udvariasan felugranak virgoncz ugrándozások között, kecses farkcsóválással fogadnak minden közeledőt. Ezek az udvarias franczia ebek, akiknek minden ember eb vagy kutya. Azután jőnek a méla, vigyázó komondorok, e gyönyörű, de fájdalom, pusztulásnak induló egyetlen magyar faj. Bundája olyan mint egy jegesmedveé, de feje csupasz, tele van értelemmel s ravaszsággal. Amint apró füleit hegyezi, szemeivel széttekint, szinte látja az ember, hogy szeretne belekapni valami — manchester bugyogóba. Ott vannak nemesfajta rókaűző ebek; valamennyi olyan tarka-barka, hogy egyik sem különbözik a másiktól. Pedig mellettük áll a libériás kutyanevelő, az valamennyit egyenkint ismeri egész családi leszármazásukkal. Közelben vannak a lompos szőrű, sárgásbarna vidra fogók; valamennyi szörnyü rossz kedvben; néha három négy szemben áll egymással s szörnyen csaholnak az unalomüzés czéljából. Valódi monstrumok az apró, idomtalan hosszu testü borzfogók, párosával együvé csatolva. Ugy ülnek ott görbe lábaikkal taszigálva egymást, mint az orgonasipok. Különben barátságos faj, szeretik, ha az ember megsimogatja őket. Befejezi a keresztsort az apró pincsik, e dédelgetett salonebek csoportja, akárhány fel van cziczomázva, selyemcsokorral a homlokán

ellátva. Itt van rendesen a nagy hölgy közönség. Járja a czukor és piskóta. Legvégül egy kicsiny, teljesen elzárt ketreczben van még egy parányi rattler; nem nagyobb, mint az öklöm. Ezt csak kuriosumképen hozták ide, ami azonban neki sehogysem tetszik, mert siró pofájával, pityergő szemeivel, mint valamely durczás, elkényeztetett kis gyerek, azt látszik mondani: „Minek hoztak engem ide, mikor nem akarok itt lenni!“ Ez volt az egyetlen eb, amelyet minden este a gazdája zsebében hazavitt — aludni.

XI.

De immár be kell fejeznem leveleimet. Eléggé untattam eddig is nyájas olvasóimat. Lehet, hogy pessimistikus felfogásom sokaknak, akik kiállitásunkban nyert szellemi győzelmünk értékét némileg tulbecsülték, nem vala inyére; ám de ki mindennap és közvetlen közelről volt tanuja e szellemi tornának, az előtt sok dolog nyiltan és világosan áll, — sok olyan dolog, ami a nagy riadalomban, a napi lapok szórta tömjénfüst fellegek között rejtve maradt. Lassanként napfényre jönnek majd ezek is. Most lássuk befejezésül a kiállitás utolsó napját.

El lehet mondani, hogy nagy nemzeti ünnepünknek minden, még a természet is bőven kedvezett. A zárnapon, pedig novemberre esett, olyan gyönyörü őszi idő volt, mint Itália szelid ege alatt. Előtte való napokon hideg szél hasitá át a levegőt, komor felhőkbe volt burkolva az ég, erre a napra elhozta a nap éltető verőfényét, ragyogó sugarait. Talán, hogy még egyszer utoljára fényözönnel boritsa be az arany koronát, a nagy iparcsarnok kupoláján. Az emberek hullámzó tengerként vonultak ki a kiállitási területre, hogy a félesztendeig tartó találkozási helyen végbucsút vegyenek egymástól. Pedig ama hallatlan zaj, herczehurcza és tobzódás után, amelybe a kiállitás tartama alatt elkezdve az elsőtől az utolsó agyonhajtott bérkocsilóig, mindenki belebetegedett, aki abban tettleg részt vett, azt hitte volna az ember, hogy az ünnepély

bezárása is hasonló lesz. Nem. Nagyon is egyszerűen ment minden. Nem volt itt már semmi fény, semmi. A kiknek részük volt a fényes születésnél, kimentek a nagyon is rövid és egyszerű temetéshez. A nagy közönség, amely az eget verte a megnyitás alkalmával, hogy bejuthasson, — most ott lézengett ide-oda a roppant területen és mintegy fáradtan, kimerülten várta a meglepetést. Ebből azonban nem jutott semmi a szemnek. Hanem jutott valami a szivnek.

A magyar királyi trón örököse bezárta a nagy ünnepélyt, a következő beszéddel:

„Mindenekelőtt köszönetemet fejezem ki a földmivelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter urnak üdvözlő szavaiért, s egyuttal mind ő neki, mind a két elnöknek, mind önöknek mindnyájuknak, uraim, kik ezen nagy kiállitásban résztvettek s azt kezdettől fogva odaadó hazafiságukkal oly szépen megvalósiták, ernyedetlen fáradozásaikért, kitartó munkásságukért.

Mai nap teljes megelégedéssel tekinthetünk ezen müvünkre vissza, melynek erkölcsi értéke mindenekelőtt tartós haszonra fog szolgálni: mert ezen kiállitás mindnyájunkban a bizalmat, az önérzetet s a hatalmas közmivelődési emelkedésünk jövőjébe vetett hitet költötte fel (lelkes éljenzés) és a külföld előtt is bemutatta, mivé alakult Magyarország az utóbbi évek alatt, hogyan emelkedett föl a szellemi és művészi alkotásoknak terein, épen ugy, mint ipari és mezőgazdasági tekintetekben teljes mértékben a kulturállamok sorába.

A Szent-István koronájához tartozó országokra nézve e mostani kiállitás fontos szakaszát képezi ifju ereje mivelődési kifejlődésünknek, s ebben rejlik a legjelentékenyebb siker. Reánk nézve, kik szerencsések voltunk ezen műben részt vehetni, a legszebb jutalom és büszkeség azon öntudat, hogy hazánknak szolgáltunk, azon hazának, melynek szent földéhez a hűség és gyermeki szeretet legszivósabb kötelékei csatolnak bennünket. (Viharos, szünni nem akaró éljenzés.)

Ez ünnepélyes pillanatban, midőn ezen első nagy országos kiállitást bezárjuk, hálatelten egyesitsük szavainkat ezen felkiáltásban, mely minden magyarnak lelkesülten lebeg ajkain: Éljen a mi urunk és királyunk ő császári és apostoli királyi felsége, — és éljen a mi imádott hazánk!"

Annyi tény, hogy soha a magyar nép ilyen enunçiácziót fejedelmi sarj ajkairól nem hallott. E szavak érzelme mélyen bevésődött mindnyájunk emlékezetébe. — Óhajtjuk, hogy jobb kornak jobb hirdetője lett légyen, azon koré, amelyet csak az teremthet meg, ha az uralkodó becsvágya a nemzetével egyesül.

Mert, ha megmutattuk is a világnak, hogy mire vagyunk képesek, nagy önámitás, elfogultság kell ahhoz, elhinni, hogy megmutattuk azt is, — mik vagyunk. A győzelem mámora ne feledtesse velünk, hogy jöhet idő, midőn valaki gyászos joggal vetheti szemünkbe a vádat, hogy szellemi tornánk alig volt egyéb, egy fényesen sikerült — *szédelgésnél!*

E nagy szót bátrak vagyunk kimondani, mert sokaktól hallottuk azt, s mert egyéni meggyőződésünk. Soha nem volt hazánk olyan szegény mint most, soha a nyomor és inség nem volt oly borzasztó mint most. Menjünk ki a falvakra, nézzük a népet. Mi lett a mi népünkből! A szive majdnem megszakad az embernek, amit látni, hogy vannak községek, amelyek azelőtt jóllétben, boldogságban, kényelemben éltek, s most teljesen koldúsbotra jutottak. Mig a nemzet diadalt ül, büszke és pazarló, addig a szegény nép, mint bontott kéve pusztul és vesz. Nyertünk dicsőséget, de épen nem apasztottuk nyomorúságunkat. A népnek pedig először kenyér kell, — nem dicsőség. Hogy mit lenditett az annyi költségbe került kiállitás a nép nyomorán, azt meg fogja mutatni — a jövő.

Maszlaghy Ferencz.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Sancti Anselmi Mariale. Desclée, Lefébvre et Cie. Tornaci (Tournay, Belgique.) Kis 36-rét. 214 lap. Ára 1 frank 25 cent.

A tournayi kiadások egyik gyöngyét mutatjuk be tisztelt olvasóinknak; s ezen jelzőt alkalmazzuk tartalmára ép ugy, mint a külalakra. Sz. Anselm költeményeinek gyüjteménye. Sz. Anselm sz. Mária iránt való áhitatának tüze ragyog e költeményekből, melyeket a lángoló szeretet szedett, kellemes rythmusu sorokba.

Egyszer már kiadták sz. Anselm költeményeit, de annyi magyarázó jegyzetet csatoltak hozzá, hogy elhomályosodott a tiszta, derült fény, mely az egyszerű versszorokból ragyogott, s ennélfogva a kiadás nemcsak sz. Anselm műve volt, hanem a glossatoré is. A jelen kiadás egészen megfelel nevének: Mariale S. Anselmi, nem zavarja áhitatunkat e versek olvasásában semmi glossa, semmi jegyzet, s a lélek osztatlanul áll az olvadó szeretet behatása alatt.

Sz. Anselm neve, elragadó imáinak becslést meghaladó érdeme, a régi kor varázsa, mely a majdnem elfeledett imaverseket, s imádkozó költeményeket uj föllépésük alkalmával környezi, nemcsak a katholikusok, de az irodalmárok és tudósok érdeklődését is kivivták. Mi ugyan különösen azt akarjuk benne föltalálni, aminek sz. Anselm szándéka szerint lennie kell e könyvecskének t. i.: Manuale precum quotidianarum ad Mariam Virginem. Ez a költemények jellege, mint azt az ismertebb strófák elseje ki is mondja:

Omni die,
Dic Mariae
Mea laudes anima:
Ejus festa,

Ejus gesta
Cole splendidissima;

ezen strófa, mely más kiválogatott strófákkal egybekapcsolva a hymnus irodalomban sz. Kázmér hymnusának is neveztetik; jóllehet semmi más, mint sz. Anselmtől kölcsönzött versszakok csoportositása. Sz. Anselm Marialeja strofáinak vagy inkább imáinak, — mert mindenekelőtt imák, — az a jellemvonásuk és kivételes előnyük, hogy ismétlésük távol attól, hogy unalmat szülne, fokozza kellemüket, kenetüket s dusságukat.

A kis kötethez többféle tartalomjegyzék csatlakozik, mely alkalmi imákká csoportositja a költeményeket; novenák tartására, gyónási ajtatosság elvégzésére, a sz. Szüz ünnepeiben való előkészületre, a május megülésére és sz. Máriát dicsérő szónokok használatára.

S a kiállitás pedig oly csinos és pompás, hogy a szemnek is hizeleg az a verssor, mely kellemes zenévé olvad a fülben és élvezetes, édes érzetté a szivben.

Alakja kis 36-ad rét; a szöveg kellemesen olvasható betükkel, gyengéd szinnel befutott alapra van nyomva, körülveszi azt vörös keret, melyet könnyen elfutó guirlande koszorúz kék szinben.

Sz. Anselm püspöki utódja Manning bibornok melegen ajánló levélkéje követi az előszót, mely mindenesetre bizalmat önthet a kath. közönségbe a vállalat érdeme s a kiadott költemények szelleme iránt.

Ára kartonba kötve 1 franc, 25 cent, vászonba kötve nyomatokkal a kötés lapjain 2 franc.

Dr. Pethő.

Nachtgebet meines Lebens. Von Alban Stolz, nach dem Tode des Verfassers herausgegeben u. durch. „Erinnerungen an Alban Stolz“ ergänzt von dr. Jacob Schmitt, 276 l. 8⁰. Freiburg in Br. Herder 1885. — Ára 2.40 mark.

Hiányos lenne irodalmi rovatunk, ha fel nem ölelné azt a kis gyöngyöt, mely mint utolsó szem zárja be a fe-

ledhetlen Stolz Alban müveit, s mint posthumus csak ez évben látott napvilágot. A nagyszellemű férfiunak önéletrajza ez, gyermekkorától 1882-ig, — tovább nem folytatta, hanem egy hozzá igen közel álló tisztelője, a st. peteri papnövelde subregense, Schmitt vezette tovább a fonalat ama terminustól egészen Stolz haláláig. A gyönyörű czimet maga Stolz választotta, — s miként a jámbor keresztény, mielőtt nyugodni térne, estimájában hálákat ad Istennek a nap folytán vett jókért, s bánatot kelt szivében az elkövetett hibák fölött: ugy akarta Stolz is élte alkonyán, midőn már a halál árnyéka mutatkozott, ezen „esti imában" kifejezni háláját az isteni gondviselésnek, s az örök Birót megengesztelni netáni ballépéseiért. Nem is látunk itt dicsekvéseket, sem szépitgetéseket, nagyon is szigoruan birálta meg az iró önmagát, s a legnagyobb őszinteséggel tárja fel mély kedélyének hullámzásait, lelki életének változatait. Aki tudja, ki volt Stolz Alban, már is a legnagyobb érdeklődéssel veszi kezébe e könyvet: s nem is csalódik, érdeklődését bőven kielégitve fogja találni, de aki nem is olvasta Stolznak örökbecsü müveit, az is nagy haszonnal fogja olvasni ezen utolsó iveit; mert ezekből is megtanulja ismerni és tisztelni azt, ki férfiú volt, keresztény volt, pap volt, tanár és iró volt a szó legtisztább, legnemesebb értelmében. Igenis, férfiu volt Stolz, kit meggyőződésétől semmi el nem tántorithatott, ki e meggyőződését mindenkor, emberi félelmet nem ismerve, ki is merte mondani, gyülölte a szinlést, a jellemtelen csúszásmászást; — keresztény, katholikus volt, a hit volt mintegy lelke az ő lelkének, s nem került fáradságos küzdelmébe eszét alávetni a kinyilatkoztatásnak, s az egyház isteni tekintélyének, — hitét meg is testesitette életében, mely nem volt egyéb, mint a szeretet parancsának folytonos teljesitése. Mint pap, a legkomolyabban fogta fel hivatásának egyrészt magasztos voltát, másrészt roppant felelősségét, s ép ezért ugy lelkipásztori életében, mint azután is az ima emberét, a hivek lelki üdvéért buzgó munkást, az Oltáriszentség hő tisztelőjét látjuk benne.

Tanári működésében is nem elégedett meg azzal, hogy hallgatóit a szükséges pastoralis tudnivalókra oktatta, hanem őket hivatásukban lelkesitette is, szivökre, akaratukra hatott, hogy majdan ők is, mint papok, igy működjenek. Mint iró pedig, magasan lobogtatva Krisztus zászlaját, hősiesen küzdött az igazságért, sokszor éles, de soha mérgezett fegyverrel. Ő az észhez és szivhez szólt egyszerre, egész lelkét beleöntötte müveibe. Nem is látott ő jövedelemforrást az irodalomban, hanem hathatós eszközt arra, hogy százezereknek használhasson. Ezért Isten áldása volt is tollán, nemcsak ugy értve, hogy századok nem szülnek oly népies irót, ki ugy kezelje a nyelvet, s ugy megtudja magát értetni, mint Stolz: hanem ugy is, hogy számtalan sok jót eredményeztek óriásilag elterjedt munkái.

Ami magát az előttünk fekvő könyvet illeti, az, miként czime is mutatja, két részre oszlik, magára a „Nachtgebet"-re (1—120 l.), mely Stolz autobiographiája, de csak 1852-ig vezetve; — és a Schmitt dr. által hozzáadott jegyzetekre, melyekben folytattatnak Stolz életadai és jellemrajza is nyujtatik. (121—276. l.) Természetes, hogy a két rész közt nagy a különbség, mert bármennyire kitünjék is Schmitt dolgozatából a tisztelet és szeretet Stolz iránt: egészen más az, amit Stolz az I. részben nyujt. Mily közvetlenség, mily melegség! Mily hiven tükröződnek itt vissza az ifju küzdelmei, lelke kételyei, végre nemes elhatározása! Látjuk a theologust, a buzgó fiatal káplányt, az éveken át a falusi lelkészet által kielégitett, sokat dolgozó papot, — végre a tanárt. Schmittnek persze más az irálya, épen mivel nem Stolz, — szárazabb, s koronkint tulságosan a részletekbe bocsátkozik, olyanokba, melyek nem épen birnak fontossággal. Annál dicsérendőbben van ismét kidolgozva a jellemrajz ugyancsak Schmitt által, kit Stolz barátságára méltatott, s ki igen gyakran érintkezvén vele, őt teljesen ismerte is; s ezért bizonyára illetékes ecsetelője, ugy magas erényeinek, mint egyes fogyatkozásainak.

Az egész könyv nagyon tanulságos, kivált papnak, és meg vagyunk győződve, senki sem fogja kárba veszettnek tartani az időt, melyet olvasására forditott.

Dr. Kereszty.

Grundsätze und Regeln der Katechetik. Von P. Leo Ascherfeld Priester der Gesellschaft Jesu. Mit Genehmigung der Obern. Regensburg. 1885. Friedrich Pustet. 16° IV. és 192 lap. Ára 80 fill.

Mondhatnám katechetikai zsebkönyvet nyujt szerző fentjelzett müvében azok számára, kiknek vállaira a hitoktatás fontos tiszte nehezedik.

Tömött rövidségben adja elő azon főelveket és szabályokat, melyeket hitelemzőnek okvetlenül ismernie és követnie kell, ha azt akarja, hogy működését siker koronázza.

Mint ily kivonatos hitelemzési munka teljesen különbözik a német irodalom e nemű régibb és ujabb termékeitől és keletkezését, mint előszavában szerző meg is jegyzi, épen azon körülménynek köszöni, hogy hasonló munka, mely „röviden és világos áttekinthetőséggel“ tárgyalná a hitelemzést, eddigelé nem létezett.

Azonban nemcsak terjedelmére, hanem tervezetére nézve is különbözik e müvecske az eddigi hitelemzéstanoktól.

Szerző a hitelemző azon kettős feladatából indulván ki, mely szerint egyrészről a hitigazságok alapos ismeretének birtokába kell segitenie a gyermeket — mi a tanitás által történik; másrészről pedig a gyermek akaratának irányitására kell törekednie — mit a nevelés által érhetünk el: két részre osztja munkáját. Az elsőben a tanitásról szól, a másikban a neveléssel foglalkozik.

Mindkét rész ismét szakaszokra oszlik, melyek mindegyike több-kevesebb fejezetet foglal magában.

Igy az első rész két szakaszra van felosztva. Az első a tananyaggal, a második a módszertani elvekkel

foglalkozik. A második rész szintén két szakaszt foglal magában. Az első azon szabályokat tárja elénk, melyek szerint a gyermeket a hitélet gyakorlására vezethetjük; a második a fegyelem kezeléséről szól.

A hitelemzés tudományának eddigelé még nincs végleg megállapitott és általánosan elfogadott rendszere. Mást követnek a régibb, mást az ujabb irók. Szerző fentebb vázolt rendszere is egészen uj alapra van épitve.

Nem lehet ugyan a főfelosztást helytelenitenünk, a mennyiben annak alapja a tárgy természetében fekszik, mindazáltal azt hisszük, hogy nagyon általános, mit azon körülmény is bizonyit, hogy nagyon sok alfelosztást kellett szerzőnek eszközölnie, mi némileg a világosság rovására történt.

Igazolhatjuk mégis ez eljárást szerző azon törekvéséből, mely szerint lehetőleg rövid akart lenni és igy felosztását is a legegyszerűebben eszközölte.

Bevezetésében közli a hitelemzés történetét, de müvének terjedelmével egyezőleg csakis a legfőbb mozzanatokra szoritkozik. Szól továbbá a hitelemzés kezeléséről a hitelemző tulajdonairól.

Előnye a munkának, hogy röviden magában foglalja a legszükségesebb tudnivalókat és világosan, érthetően, melegen ir.

Azért is ajánlhatjuk a müvecskét minden hitelemzőnek, de különösen azoknak, kik — mintegy pótlólag — e téren a legelső tanulmányokat óhajtják tenni és maguknak a legszükségesebb tájékozottságot megszerezni.

Dr Walter Gyula.

Adatok Árpádházi boldog Margit történetére. Ereklyéire nézve, Némethy Lajostól. Szenttéavattatása és cultusára vonatkozólag, Fraknói Vilmostól. Budapest. 1885. kis 8⁰ 282. Ára 2 frt.

Alig másfél éve annak, hogy a franczia dömések egy tudós tagja, Ollivier atya, tisztán azon czélból jött

Magyarországba, hogy személyesen felkeresse azon helyeket, hol egykor IV. Béla király szentéletü leánya Margit herczegnő élt, Veszprémet és Margitszigetet, s felette csodálkozék rajta, hogy sehol sem talált méltó emléket, mely a nagy erényü fejedelmi szűz tartózkodási helyét jelölné. A jó atyának minden esetre igaza volt; de ezzel csak egyikét jelezte azon óhajoknak, melyeket a nemzet a herczegnőre vonatkozólag táplál. Boldog Margitnak ereklyéit birhatni s őt az egyház ünnepélyes nyilatkozata által a szentek sorában tisztelhetni: — ez az, amit első sorban óhajt a nemzet vallásos kegyelete s mire a hivatottak elismerést érdemlő törekvése irányul.

Ezen kettős óhajnak kifolyása gyanánt jelent meg a szóba vett mű, mely Margit herczegnő ereklyéire és szenttéavattatása annyiszor meginditott, de mindig elejtett ügyére vonatkozó adatokat tartalmaz. E két kérdés között annyiban is van okozatos összefüggés, amennyiben reményünk lehet hozzá, hogy az ereklyék feltalálása magát a szenttéavattatást is fogja előmozditani, s igy amazok kutatói előbbre viszik az utóbbit — magát a canonisatiót.

A mű javarésze a bold. Margit testének és a vele érintkezésben volt tárgyaknak nyomozására terjed ki. Kiindulván a herczegnő halála és sirbatétele idejéből, azon kérdést veti fel, mikor emeltetett ki Margit teste eredeti sirjából? mire nézve Némethy azon nézetét nyilvánitja, hogy a test felemelésére a margitszigeti apáczák templomának átépitése szolgáltatott alkalmat 1510-ben. A mohácsi vész után Nagyváradra menekültek az apáczák és a szerző kimutatja, hogy e menekülés csak 1541-ben történt, midőn a szigetet elhagyták. Az ereklyék más egyházi kincsekkel együtt ez alkalommal Kassára kerültek s egyelőre a városi tanács által őriztettek, de már 1560-ban, Oláh Miklós primás közvetitése mellett a Várad mellett tartózkodó apáczák birtokába kerültek vissza. Néhány év mulva a hadi mozgalmak és zavarok Váradról is kizavarták a zárdaszüzeket, kik rendjöknek akkortájt egyet-

len monostorába Nagyszombatba menekültek. A nagyszombati házat az idő szerint már csak négy elaggott dömés szerzetes lakta, kik sehogysem akarták befogadni az apáczákat, kik ennek következtében Pozsonyba vonultak, hol is az ottani clarissáknál menedékre akadtak. II. Mátyás király alatt 1615-ben a dömés apáczák ingó és ingatlan birtokai is clarissákra ruháztattak, igy tehát Margit ereklyéi is ezek birtokába mentek át; midőn azonban 1714-ben Pozsonyból az apáczák egy rajzata Budára költözött, ekkor az ereklyéken is megosztozkodtak, mit Némethy tüzetesen kifejt külön-külön mindazon tárgyakat sorolván elő, melyek egykor bold. Margit birtokában valának.

II. József cassationalis maniája a clarissa zárdaszüzeket is érte, kik közül többen más nőszerzetbe léptek át. A zárdák eltörlése alkalmával nem csak ezek ingatlanai, hanem értékes műkincseik is lefoglaltattak, egyebek közt b. Margit ereklyéi is. A jólelkü apáczák közül többen, kik kiváló tisztelettel viseltettek Margit földi maradványai iránt, indokolt aggodalmakat tápláltak, hogy e szent clenodiumok nem találnak majd illő kegyeletet a császári biztosok profan kezei közt. Azon kérelemmel fordultak tehát József császárhoz, hogy az ereklyék nevezetesebbjeit, egyebek közt Margit szűz maradványait, — ha mindjárt minden ékszer és foglalat nélkül is — magokkal vihessék. Az udvari cancellaria Batthyány bibornok-primás véleményét kérte ki ez ügyben, ki oda nyilatkozott, hogy miután ez ereklyék authenticitása még nincsen megállapitva, s különben is e tárgyak nem magánszemélyeknek, hanem csupán a templomok birtokában lehetnek, egyelőre a pozsonyi káptalan kebeléből fog néhány kanonokot kiküldeni, kik ez ereklyéket megvizsgálják.

1782-ben, egy császári resolutio azt határozta, hogy az ereklyék nyilvános árverés alá ne bocsáttassanak, hanem szerzetes rendeknek vagy egyházi férfiaknak kérelmezésére ajándékképen engedtessenek át, de minden arany

és gyöngyékitmény nélkül, s a ki ezekkel együtt akarja az ereklyéket, ugy azt a tartó értékének megfelelő pénzösszeggel kell megváltania. Az ereklyék ez alkalommal tartóikból kiszedettek, s midőn a kamara Budára helyeztetett át, az ereklyék is az ugynevezett „Kirchen-Gerätschaften-Depositen-Amt"-ban helyeztettek el. Itt azonban már nem volt hosszu maradásuk. A császár 1788-ban elrendelé, hogy rövid uton semmisittessenek meg, egyuttal pedig egy körözvényben, felhivta a primást és az ország megyés főpapjait, hogy mindazon ereklyék, melyek authenticummal nem birnak, téritvény mellett a királyi biztosoknak szolgáltattassanak ki és ezek az egyházi biztosok jelenlétében minden feltünés nélkül semmisitsék meg az ereklyéket. E rendelet foganatositására a kormánybiztos Klobuczek János tisztviselőt, az egyházi hatóság Stipsich Ferencz ó-budai esperest küldte ki. Az ereklyék ekkor a cassalt ferencziek budavári zárdájában voltak letéve, s itt adattak át a biztosoknak, kik azokat az épület egy félreeső helyén elégették.

Elszorul lelkünk, ha meggondoljuk, hogy a vallásos lélek áhitatának mennyi kegyeletes tárgya hamvadt el ekkor a fejedelem parancsára; a szerző elő is sorolja ezeket, többi között Margit ereklyéit is, melyek egy ládikába valának foglalva, s azonkivül az ország több mint harmincz egyházából összehalmozott ereklyéket is, melyek ez alkalommal semmisültek meg. József császárhoz hasonló módon csak a török bánt, ki 1541-ben Budán szintén halomra rakatta az elrablott s drága foglalataiktól megfosztott ereklyéket, melyeket a piaczon perzseltetett fel. II. József a legszigorúbb hallgatást és titoktartást hagyta meg a megsemmisült ereklyékre vonatkozólag; de jelenleg immár leveretett a porréteg, mely egy századon át födte az okmányok fakult betűit, melyek szerint „reliquiae concrematae et cineres sepultae sunt." Margit ereklyéi közül csak kevés kerülte el a pusztulást, csontjainak nehány darabkája, a vasöv, s azon kisebb részek, melyek a pozsonyi Erzsébetszüzeknél meg a győri Or-

solya-rendü apáczáknál őriztetnek, és Margit fenyitő ostora (flagellum), mely a bécsi sz. István templom kincstárát ékíti.

Szűz Margit ereklyéire vonatkozólag egyébként Fraknói is szolgáltat adatot azon értekezésben, mely e mű II. részében Ferdinand és Pázmány által felkarolt canonisatio kérdésére vet fényt. Gróf Battyhány Ignácz, erdélyi püspök, midőn Daniel Imre könyvtárnokát a magyar egyháztörténelem emlékeinek felkutatása végett Olaszországba küldte, kiváló figyelmébe ajánlá a szűz Margitra vonatkozó emlékeket; 1785-ben pedig oda utasitá Danielt, hogy bizonyos Soldati atya véleményét kérje ki arra nézve, valjon Erdély püspökének, ki b. Margit testét birja, ez által joga van-e „processum super cultu dictae beatae conficiendi sententiamque ferendi?" Ez nyilván arra vall, hogy bold. Margit teste ez évben az erdélyi püspök birtokában volt. Hol és mikor szerezte Batthyány ez ereklyéket? nem tudni, de valószinű, hogy már 1770-ben jutott birtokukba, midőn még mint egri kanonok tett lépéseket a herczegnő canonisatioja érdekében; mely gyanitást azon körülmény is támogat, hogy a püspök egyik rokona, Batthyány Francziska grófnő, a pozsonyi zárdának, hol szűz Margit ereklyéi őriztettek, hat évtizeden át lakója és egy ideig apátnője volt. De feltehető az is, hogy a pozsonyi apáczák, miután az eltörlési rendelet velök közöltetett, a legféltettebb ereklyéket biztosságba helyezték és azokat részben az erdélyi püspökre bizták.

Batthyány püspök nyilatkozata után még táplálhatjuk a reményt, hogy b. Margit ereklyéit valamikor tán sikerül feltalálni. És ha majdan csakugyan eredményre vezet a hivatottaknak erre irányult nyomozása, alapos reményünk lehet hozzá, hogy a nemzet hő óhaja is teljesül és a királyi szűz iránt nyilvánult tisztelet az egyház ünnepélyes szava által is nyer szentesitést. Érdeme lesz ebben az általunk méltányolt mű tudós szerzőinek,

kik nyomozásuk által nemcsak a tudománynak, hanem a hivő lelkek kegyeletének is tesznek szolgálatot.

Tomann.

VEGYESEK.

(Ő Emja adakozásai az utolsó félév alatt.) Évek jönnek, évek mennek, de egysem megy el a nélkül, hogy fényes és maradandó emlékeket ne vinne át ő Emjának nagy- és nemeslelkiségéről az örökkévalóságba. Talán itt is ellehet mondani a „nulla dies sine linea" elvet, a mely ő Emját is nagy mesterré, az adakozás nagy mesterévé tette. Nagy mester pedig ő Emja nemcsak az adományozott összeg nagyságát tekintve, de különösen abban, hogy csak azon adakozásait engedi napfényre jutni, a melyek csakis igy gyakorolhatók, — mig a többinek tudomására vagy épen semmikép, vagy csak tolvajmódon lehet jutni. Mindkét rendbeli adakozásaiért azonban majd meg fogja áldani Az, aki valamennyiről tudomással bir. Ő Emjának a legközelebb lefolyt félévben tett s tudomásunkra jött adakozásai a következők: az esztergomi érseki kórházban alkalmazott apáczák és orvos alapitványakép 17,100 frtot; a szegényebb ellátásu káplánok felsegélyezésére 4000 frtot; a nagyszombati jezsuiták orgonájára 100 frtot; a saági iskolára 300 frtot; a bessenyői iskolára 200 frtot; a honti iskolára 200 frtot; a ribényi, kőhidgyarmati, komáromszentpéteri és perbetei iskolákra 100—100 összesen 400 frtot; az esztergomi képezdének 710 frtot; a nagyszombatinak 815 frtot; a budapestieknek 1808 frtot; a nagyszombati legényegyletnek 100 frtot; a kenézlői templomnak 50 frtot; az érsekujvári barátok tornyára 300 frtot; az aradi munkás segély-

egyletnek 50 frtot; a viszokai tanitó-lak javitására 50 frtot; a nagyemőkei orgonára 50 frtot; a kopcsányi tűzkárosultaknak 20 frtot; az imelyi templom oltárképére 260 frtot; a kétyiére 146 frtot; a stadthageni templomra 60 frtot; a nagyszombati barátok orgonájára 50 frtot; a csehii orgonára 50 frtot; a turnuseverini templomra 50 frtot; a pozsonyi oltáregyletnek 100 frtot; a prágai bencze-zárdának 20 frtot; a győri Erzsébetegyletnek 100 frtot; a római sz. Bertalan szigeten lakó barátoknak 500 lirát; a budapesti apáczáknak karácsonyfára 250 frtot; a székesfehérvári jótékony nőegyletnek 20 frtot; az esztergomi szegényeknek 300 frtot; ösztöndijak és egyéb segélyezések 1826 frt 56 kr. Összesen 29,629 frt 56 kr.

(*Megjelent.*) 1. Emléklombok Jézus társasága kalocsai házának 25. évfordulójára. Kézirat gyanánt. Kalocsa, 1885. Malatin. Nyolcz. 112 lap. A gyönyörű versek két részre oszlanak. A *Mult*, tartalmazza a kalocsai főmegyének történetét életrajzi versekben. A *Jelen* nevével kifejezni tartalmát. Kedves kép is disziti. Csak a Mária Congregaczio tagjai számára nyomatott. Köszönjük. — 2. Ünnepnapi szent beszédek. Kiadta Jazgits János káplán hitelemző, Pécsett 1885. Nyolcz. 114 lap. Van benne 22 használható beszéd; igy mondja egyik munkatársunk, aki olvasta. — 3. „A kath. cultus szelleme," irta dr. Dallos József, premontrei kanonok és oklev. főgymn. hittanár Szombathelyen. Két kötet ára 5 frt. A csinos kiállitásu nagy nyolczadrét munka dr. Kuncz Adolf csornai prépostnak van ajánlva s kapható özv. Seiler Henrikné kiadásában Szombathelyen. — 4. „Szünórák" czimü versgyüjtemény, irta Fülei Szántó Lajos marosujvári lelkész. Nyomatott Kolozsvártt, 1885. Stein Jánosnál. Nyolczadrét. 158 lap. Ára kötetlen 1 frt; diszkötésben 1 frt 50 kr. vagy megfelelő intentiók. Kapható szerzőnél Maros-Ujvártt. Szerzője egy erdélyi fiatal pap, ki az irodalom terén, kora ifjuságától fogva, kifejtett több irányu munkásságával, főleg pedig gyönyörű, érzelemteljes költeményeivel már jókorán kedves hangzásu nevet vivott ki ma-

gának. A költemények tartalma változatos, eszmével és érzelemmel teljes a kiállitás fényes azért merjük is ajánlani. — 5. „A párbér jogi természete," irta: Kovács Gyula, jogi tudor, okleveles ügyvéd, budapesti kir. táblai biró, a m. tud. akademia l. tagja, képesitett egyetemi tanár s a jogtudományi és államtudományi államvizsgálati bizottságok tagja. A szépen kiállitott s jogtudományi szinvonalon álló müben következő értekezéseket találjuk: „Timon Ákos munkájának: A párbér Magyarországon, birálata." „Felelet Timon Ákos: A párbér jogi természete czimü válaszára." „A párbér a Kuria előtt." A mű ára 1 frt. Fogjuk ismertetni. — 6. A M. Helikonból megjelent az 57—60 füzetek, hol Szentkláray Jenő megirta Niczky Kustaf életrajzát, ugyanott foglaltatik: Fáy András, Erdélyi János, Greguss, Szigligeti életrajza. Kiadja Stampfel, Pozsonyban. — 7. „Magyar hölgyek életrajzai" czimű folyóiratból, melyet Endrődi Sándor szerkeszt, s Stampfel Károly ad ki, megjelent s beküldetett a 2-ik füzet, az elsőhöz hasonló diszkiállitásban, a szöveg közé nyomva több illusztrácziával. E füzet Zrinyi Ilona életrajzát közli Endrődi Sándortól. A füzet ára 20 kr. — 8. Szüts és társa Budapestről beküldte hozzánk 64 oldalra terjedő, dús egyházi szerekről szóló árjegyzékét, mely megérdemli az ismertetést ugy terjedelme, mint szép kiállitásu rajzaiért, valamint az abban felsorolt szép tárgyakért s különösen azért, mivel az egyedüli ily természetü árjegyzék, mely tisztán magyarul s magyar szellemben van szerkesztve. Kivánatra bárkinek bérmentve küldetik.

(Irodalmi dolgok.) Dr. Bitta Dezső egyetemi hittanár és prorector, harmadszor adja sajtó alá jeles müvét. (A ker. vallás isteni eredete.) Javitva, bővitve fog 34—35 ivre terjedni. Ára 2 frt. vagy tiz intentio. Miután már 2 ezer példányban terjedt el, eléggé ismeretes. — 2. Búza Sándor hittanár értesit minket, hogy müve, melyet multkor ajánlottunk, (A Megváltó, 348 lap, 27 képpel.) kiváltképen alkalmas ajándéknak, mert kötve adja. Ára 1 frt

30 kr. vagy pedig 7 intentio. — 3. A kereszténység alapja a valódi haladásnak. Irta Jedlicska Pál esp. pl. Felső-Diós (Pozsonymegye.) Előf. ára 1 frt 20 kr. Megjelenik jan. elején. — 4. A szent unio. Apologeticus czikksorozat, a Magyar Szent Korona alatt élő görög szertartásu katholikus románok védelmére. Irta Dr. Lauran Ágoston, nagyváradi gör. szert. kath. kanonok. A 7—8 nyomatott ivre terjedő füzet ára, postai szétküldéssel 60 kr. Papnövendékeknek 30 kr. A füzet e hó végeig elhagyja a sajtót és a m. t. megrendelőknek azonnal megküldetik. Nagyvárad, 1885. — 5. Őrangyal. A gyermekek barátja, tanitója és vezére. Szerk. Gladits Pál. Előfizetési föltételek: egész évre 80 kr., félévre 40 kr. Küldendő Magyar-Kimlére, Mosonym., a plébániahivatalhoz. Megjelenik minden hó elsején és 15-én legalább is 2 képpel. — 6. Előfizetési fölhivás a kalocsai növendékpapság „Szemelvények" cz. kiadványára és dr. Jocham Magnusnak „A bibliai történet értékesítése a hitoktatásnál" czimű munkájának magyar forditására. A mű 14—15 iven fog megjelenni s előfizetési árát 1 frt 20 krban állapitottuk meg; növendékpapoknak azonban 1 frt kedvezményáron bocsátjuk rendelkezésükre. Dr. Jocham Magnusnak föntebbi kitünő s minden hitelemzőnek olyannyira hasznos és szükséges müvét azonban, hogy ezt mindenki annál könnyebben megszerezhesse, „külön lenyomat"-ban is adjuk, s ennek ára 70 kr., növendékpapoknak 60 kr. Gyűjtőknek minden 8 példány után egy tiszteletpéldánynyal kedveskedünk. — 7. Felhivás előfizetésre „az iskolai felügyeletről" czimű munkára. Különösen három vezérgondolat huzódik az egész munkán, a mely neki az e nemű irodalmi termékek közt sajátos helyet biztosit. Az első az, hogy az iskola nemcsak tanitó, hanem nevelő-intézet egyszersmind, s hogy czélját csak az által érheti el teljesen, ha vallás-erkölcsös alapon áll. A második polemikus természetü, a mennyiben sikra száll az iskolaügy monopoliuma ellen, s kivánja, hogy az iskolában minden tényezőnek meg legyen a megkivántató befolyása. Végre a harmadik vezérgondolat: a néptanitó

sanyaru helyzetének kellő világitásba való helyezése, hozzá adva azon eszközöket és módokat, a melyekkel a néptanitón segíteni lehetne. A mű 10—12 ivre fog terjedni. Ára 1 frt. A kik a pénzt postautalványnyal küldik, azok a müvet bérmentve kapják meg; különben postautánvétellel. Az előfizetést saját czimemre kérem eszközölni. (Regéczy József tanár Nagyszombatban.) A müvet január havában küldöm az előfizetőknek. Gyüjtőknek minden 6 példányra egy tiszteletpéldánynyal szolgálok.

(Latin irodalom.) 1. Sermones in laudem gloriosae Virginis. Nunc primum editi a Josa ex manuscriptis S. Antonii de Padua. Nyolczadrét 66 lap Padua. Typis Seminarii. — 2. Cornely S. J. Introductio historica et critica in utriusque testamenti libros (Cursus Scripturae sacrae) Introductio generalis. Nagy nyolcz. 742 lap. Paris Lethulleux. Ára 9 márk 60 fillér. Fogjuk ismertetni. Ugyanott Commentarius in Job. A Knabenbauer S. J. Nyolcz. 472 lap. Ára 6 márk 40 fillér. — 3. Hurter Compendium Theologiae czímű munkája 5. kiadásban jelenik meg. Ismét javitotta szerző s némely részben bővitette is. (Insbruck, Wagner.) — Opuscula patrum (Hurter) a 48. füzettel befejeztettek. Ezen utóbbi füzet tartalma: Sulpitii Severi opuscula de S. Martino Turonensi et S. Hieronymi vitae Monachorum. Háromféle tartalomjegyzék van hozzá csatolva. — 5. A Nomenclator literarius recentioris Theol. Cath. kötete a napokban megjelenik, melyben az 1822—70 évek hittani irodalma tárgyaltatik. És ekképen a Tridentinum és Vatikanum közti kath. irodalom teljes számban szem elé állitatik.

(Külföldi irodalom.) 1. Trauungsreden von Ludwig Gemminger. Priester in München. Wien 1885. Mayer et Comp. Nyolcz. 177 lap. Ára 1 frt 20. Van benne 29 esketési beszéd. Mindenik valami esketési szertartás körül forog, például áldozat, orvosság, háromszoros igen koszorú, stóla, kereszt stb. A hires szónoklati iró csak jót adhat, azért nagyon kapósak jelen beszédei is. — 2. Dreifacher Jahrgang ganz kurzer Homilien auf Festtage des

Kirchenjahres von G. Wolfgarten Pfarrer. Freiburg 1885. Herder. Nyolcz. 217. Ára 1 márk 50 fillér. Tartalmaz 23 ünnepre szent beszédeket, mindenikre hármat. Egyszerű de nem együgyű beszédek; igazán olyan bennök az eszmemenet, ahogy kell szegényeknek az evangeliumot prédikálni. — 3. Holzammer Biblische Geschichte czimű vállalatból megjelent a 6. füzet. Stolz Alban szentek életéből az 5. füzet. Geschichtslügen (Schöning, Paderborn). Ára 5 márk, immár 5 kiadásban megjelent. — 4. Vorlesungen über die Chronologie des Mittelalters von Dr. Joseph Kopallik o. ö. Professor an der k. k. theologischen Facultät Olmütz. Im Verlage des Verfassers. Wien. „St. Norbertus" Buch- und Kunstdruckerei. 1885. 60 lap 8-adrétben. — 5. Reisebilder aus Schottland von Alexander Baumgärtner S. T. Freiburg 1885. Herder. Nyolcz. XII. 316 lap. Ára 8 márk kötve 32 képpel. — 6. Rund um Afrika. Ein Buch für Jugend. Von Spielmann S. J. Negyedrét XII. 264 lap. Herder. Ára kötve 6 márk. Van benne 250 különféle kép. — 7. Das Wirken des Dreieinigen Gottes. Von dr. Hermann Sirell. Professor der Theologie an der Universität zu Würzburg. 8 márk. Schell a hirneves Hettinger utódja az Apologia tanszékén. A kitünő mű nagy feltünést okozott. Ismertetni fogjuk.

(Halálozás.) 1. Jungmann József Jézustársasági tag és egyetemi tanár, ki ugy szónoklatairól, mint aesztetikai és egyéb müveiről széles körben ismeretes volt, folyó hó 26-án Insbruckban szivszélhüdés folytán hirtelen elhalt 56 éves korában. Egyik müve a szépészetről magyarra is van forditva (Győri növendékpapok által), Jézus Szive tiszteletéről is irt kis tartalmu, de fontos müveket. — 2. Schneeman Gerard S. J. meghalt nov. 25. Herkerod-ban, (Holland) hova Bismark üzte. Rajna mellett (Wezel) született 1829-ben. Mint Jézusrendi tag több helyen tanitott jogot és történelmet, főleg Marialaach-ban, hol a marialaachi füzetekben sokat dolgozott. Ugyanő szerkesztette a Collectio Lacensis Conciliorum, mely világhirű gyüjtemény. Most nyomják a VII. kötetet. Szép latin irálya

minden művében érvényesült. — 3. Panebianco Antal bibornok, meghalt, született 1808-ban, s 1861 óta volt bibornok. — 4. Dr. Schegg Péter, a müncheni egyetem theologiai fakultásán az uj-szövetségi biblia magyarázat tanára elhunyt aug. 10-én. A jeles férfiu született 1815-ben, Kaufbeurenben, gymnaziumi tanulmányainak végeztével a müncheni egyetemre ment. 1838-ban pappá szenteltetett, s egyideig Pfrontenben volt káplán, 1865-ben Jeruzsálembe zarándokolt, majd kinevezték a würzburgi egyetemre a theologia tanárává, 1872-ben pedig a müncheni egyetemre hivatott meg, hol 1881—82-ben rektor is volt. Iratai tágas körben ismeretesek.

(Leibnitz művei.) Sajátságos jelenségnek nevezi a lit. Handweiser 6-ik száma azt, hogy alig van az ókornak egy obscurus személye, mellyel a németek többet ne foglalkoztak volna, mint Leibnizzel, nemzetük legnagyobb lángelméjével. Műveit együttesen kiadni végre is eszébe jutott V. György hannoveri királynak 1861-ben, midőn a nagy munkával Dr. Onno Klopp hires történetirót bizta meg. Miután a kéziratok a király magánbirtokához tartoztak, semmi akadály sem forgott fönn és 1866-ig öt kötet jelent meg. Ekkor azonban a poroszok elfoglalták Hannovert, V. György többi vagyonával a Leibniz-féle iratokat is lefoglalták, és Kloppnak többé használni nem engedték, azon nevetséges ürügy alatt, hogy Leibniz műveinek kiadása a vallási békét megzavarhatná. Joggal alkalmazhatjuk ezen eljárásra a zsoltáros szavait: Mentita est iniquitas sibi; — mert a kulturkampf hőseinek ezen gondoskodása a vallási béke iránt igazán alkalmas tárgyul szolgálhatna a jó szatirának. — És igy miután Onno Klopp az összegyüjtött adatok alapján még hat kötetet adott ki, a kulturharczos tudomány vitézeinek dicsőségére a nagyszerű vállalat ezzel megakadt. Ki van tehát adva a jog- és államtudományi művek egy része tizenegy kötetben.

(Kik a tudatlanság terjesztői?) La Chalotais multszázadbeli nagyszáju szabadon gondolkozó, a jezsuiták hirhedt

ellensége, a következőket irta a bretagnei köznépről: „A keresztény iskolatestvérek, kiket „sötétenczeknek“ neveznek, idejöttek, hogy mindent végleg elrontsanak. Megtanitják ime azon embereket, kiknek nem való más a kezükbe, mint ásó és kapa, és kik már nem akarnak ezzel foglalkozni. Ezek az iskolatestvérek a jezsuiták kartársai és utódai. A társadalom java azt kivánja, hogy a nép ismeretei ne terjedjenek tovább mint foglalkozása.“ És Voltaire a szerzőnek ezt irta: „Minden nézetét hasznosnak tartom. Köszönöm, hogy a tanulást a munkásoknál proskribálta.“ Ime tehát — hol vannak a sötétségnek az obscurantismusnak valódi terjesztői! — És ezeknek utódai nem átallják most a leggyalázatosabb hazugság által saját alávaló nézeteiket az Egyházra és ennek hű papjaira fogni. (Controverse, febr. füzet.)

(*Bibliolatriának*) nevezik sokan nem ok nélkül azon szerfölött túlcsigázott véleményt, melyet a protestánsok kezdetben a szentirásról tápláltak. Nemcsak a szószerint való inspirátiót tartották alapvető dogmának, hanem azt is állitották, hogy a másolók hibája folytán abban még csak egy vessző vagy pont sem lett felcserélve. Vigouroux jól jegyzi meg, hogy az eleven helyett papirpápát választottak maguknak. Érdekesen kommentálja ezen egész dolgot azon tény, hogy a mult század elején Nitsche György superintendens egy önálló műben fejtegette ezen kérdést: „Isten-e a szentirás, vagy csak teremtmény?“ Bizonyára meg fogunk bocsátani azon szegény vadembereknek, kik a szentirást a protestáns prédikátorok istenének tekintették.

(*A kereszténység eredetéről*) a római liberalis egyetem („Sapienza“) egyik tanára 4 év előtt rémséges felolvasásokat tartott, melyekben azt szerette volna bebizonyitani, hogy vallásunk nem egyéb a buddha-vallás gyenge utánzatánál. Az accademia di religione catholica a czáfolattal a római lengyel collegium igazgatóját Pawliczky Istvánt bizta meg, ki feladatának fényesen megfelelt. Hat apologetikus felolvasást tartott, ezeket kiadta olaszul, utóbb

lengyelül, végre németül (Mainz, Kirchheimnél.) Sorba elővesszi a rationalista „theologusok“ rendszereit, és alaposan végez azokkal, kik a keresztény vallást a perzsa, hindu és görög-római vallásokból származtatják. Mindezen kisérletek közül csak a legérdekesebbet emlitjük: egy indus könyvből az Ezurvedából akarták kihozni vallásunkat. Végre kisült, hogy ezen könyvet a tizenhetedik században Kr. u. egy jezsuita irta! — Megemlitjük még, hogy az evangeliumtagadók sehogy sem tudnak egyességre jutni; ellenkezőleg valóságos bellum omnium contra omnes keletkezett táborukban. Renan sz. Márk evangeliumát fogadja el. Keim sz. Mátéét, Kivald sz. Lukácsét, Reuss sz. Jánosét. Most is csak áll, amit az evangeliumok a Megváltó ellen felbérelt hamis tanukról mondanak: Non erant convenientia testimonia eorum!

(*Apró hirek.*) 1. Vianney, ars-i plébános, (Franciaországban) aki annyi embert megtéritett s meghalt 1859. aug. 4. szentté fog avattatni. Oct. 22. megnyitották orvosok jelenlétében sirját, s teste épségben találtatott. Életét megirta Galambos Kálmán. — 2. A jövő évben 33 kath. irányú magyar folyóirat fog megjelenni. Ilyen számban hazánkban még sohasem volt képviselve a magyar kath. időszaki sajtó. — 3. Zimmermann kalocsai jézusr. tag, szomolnoki születésű hazánkfia, azelőtt váczmegyei áldozár, Zambesi-be ment hithirdetőnek. Isten oltalmazza. — 4. Windhorst a német kath. párt fejének unokája W. Miksa azelőtt tartalékos porosz hadnagy, Eichstadtban a mult napokban tartotta első miséjét. — 5. A linczi megyében rendeletet adott ki a püspök, hogy ott is, hol eddig nem vezették a plébánia történetét, a jövő év elejétől kezdve vezessék, mert ez a jó szokás nemcsak a későbbi utókornak hasznos, hanem a közvetlen lelkészek számára igen fontos, gyakran szükséges intézkedés, mert számos tárgy körül teljesen tájékoztatja a lelkészt. — 6. Olaszországban van 20.000 plébánia. A plébánosok kétharmada nem bir több, mint 500 frank fizetéssel; nevezetesen: 2236 plébánosnak 400 fknál kevesebb a fizetése. 1510,

négy és ötszáz közt áll, 1952 öt és hatszáz közt, 1759 hét és nyolczszáz közt. E számok világosan mutatják, mennyire megnyomoritotta a világi papság állását a saecularisatio.

TARTALOM.

I. Értekezések.

Amerikai levél 121.
Chinai közlemények 19, 100.
Esztergomi érseki képtár leirása 517, 673, 758, 844.
Észak-amerikai elnök ünneprendelő körlevele 918.
Főm. Simor János bibornok herczegprimás ő Emja elnöki megnyitó beszéde 161.
Gyarmatositás és kereszténység 206.
Harang 413, 892.
Hitetlenség és lázadás propagandája 338.
Karczolatok 41, 188, 356, 525.
Kölcsönös viszony a plébános és káplán közt 3, 81, 241.
Levelek az országos kiállitásról 605, 678, 773, 852, 920.
Levél Chinából 287, 832.
Magyar egyház napjai 817.
Majer István irói jubileuma 481, 561, 641.
Miklós ostiai püspök követsége Magyarországon 321, 401.
Néhány szó a napisajtóról 112.
Oláh Miklós és Rotterdami Erazmus 585, 736.
Oláh Miklós irodalmi foglalkozásai a külföldön 171, 252.
Porta Pia-n innen és túl 659.
Pör alatti nagyság 448.
Ratisbonne M. Alfons levele saját megtéréséről 342, 435.
Renanismus a müvészetben 839.
Sibyllák 500.
Veuillot Lajos 28, 125, 179.

Visszaemlékezés Szabó Józsefre 262.
Voltaire 721, 801, 881.

II. Irodalom és művészet.

Anselmi s. Mariale 936.
Apion, ein Culturbild aus dem ersten christlichen Jahrhundert 545, 626, 699.
Bossányi József. Bibliai genealogikus tábla 697.
Bunyitay Vincze. A váradi püspökség története 215.
Collone Franciscus. Patris Platelii S. J. synopsis totius cursus theologici 460.
Denifle Heinrich. Die Universitäten des Mittelalters bis 1400. 86.
Egyházi müvészet haladása hazánkban 151.
Ehrle Franz und Denifle Heinrich. Archiv für Litteratur des Mittelalters 865.
Galura Bernát. Páli sz. Vincze élete 541.
Kereszty Géza Dr. Haladás és kereszténység 220.
Kolde Th. Dr. Die Heilsarmee nach eigener Anschauung 370.
König Arthur Dr. Schöpfung u. Gotteserkentniss 863.
Kreiten W. Voltaire 462.
Lenormant François. Les origines de l'histoire d'après la Bible 297.
Monumenta Germaniae paedagogica 63.
Monumenta Vaticana 456.
Némethy Lajos, Fraknói Vilmos. Adatok Árpádházi b. Margit történetére 941.
Rütter Arnold. Die besten Altarblumen in Topf 792.
Saintrain Henri. Vie du Cardinal Dechamps 617.
Santi Franciscus. Praelectiones Juris canonici 694.
Scheicher Joseph Dr. Allgemeine Moraltheologie 223.
Schlauch Lőrincz Dr. püspök-elnök megnyitó beszéde 52, 135.
Schmidt Franciscus. De inspirationis Bibliorum vi 368.
Schmitz E. W. Das ewige Priesterthum von Manning 147.
Schwane Joseph Dr. Allgemeine Moraltheologie 304.
Schwane Joseph Dr. Specielle Moraltheologie 868.

Sommervogel Carlos. Bibliotheca Mariana de la Comp. de Jesus 789.
Steenkiste S. A. van. Sanctum Jesu Christi Evangelium sec. Matthaeum 534.
Stolcz Alban. Legende oder der christliche Sternhimmel 791.
Stolcz Alban. Nachtgebet meines Lebens 937.
Telegdi Miklós. Az keresztenysegnec Fondamentomiról való roevid koenywechke 61.
Waal A. de. Valeria, oder der Triumphzug aus den Katakomben 227, 306, 375, 536.
Walter Gyula Dr. A népiskola és egészségügy 622.
Winterer L. Die Sociale Gefahr 861.

III. Vegyesek.

Adakozások 231, 473. 946.
Adam a s. Victore 798.
Adomák 479, 877.
Amerikai dolgok 319.
Amerikai kath. egyetem 74.
Antideisták 235.
Antikempisták harcza 74.
Árpádházi ereklyék 154.
Basilica restaurálása 231.
Bibliolatria 953.
Búcsúsima sz. Tamás tiszteletére 716.
Chinai dolgok 479.
Chinai kereszténység 158.
Chinai ősvallás 78.
Cosi olasz ferenczes halála 318.
Drága mulatság 157.
Dynamit lovagjai 799.
Egyház és köztársaság 77.
Eisenach a Luther város 712.
Emlékmondat 871.
Esztergomi dolgok 392.
Fragmenta Syntagmatis 554.

Garoucci, Wieser és Seidel Pál halála 399.
Gazai levél 717.
Gusztáv Adolf egyletről 710.
Halálozások 951.
Házassági elválások statistikája 557.
Innsbrucki theol. folyóirat 878.
Inspiratio tana 798.
Iskola testvérek 638.
Islandi állapotok 797.
Sz. István beszéde 636.
Janssen történelme 879.
Jeruzsálem és Lourdes 314.
Jóslat jövő évre 632.
Jubilaeumok mániája 711.
Katholikus naptárak 637.
Kereszténység eredete 953.
Ki az eretnek 74.
Kruesz Krizosztom halála 67.
Külföldi kath. irodalom minden számban.
Lázár Miklós halála 69.
Legényegyleti ház Budapesten 312.
Leibnitz művei 952.
Lourdesi hirek 231, 556.
Luther emléke 871.
Megjelent müvek minden számban.
Mexicói pénzügy 719.
Mise alapitványokról 879.
Missio könyvtár 799.
Mitől féltek a protestánsok 876.
Ördögről 878.
Pályakérdés 714, 796.
Palmieri S. J. új munkája 558.
Pápai kitüntetés 66.
Protestantica 236, 639, 707.
Rabszolgából követ 879.
Redemptio poenitentiae 79.
Richard abbé 716.

Russica 559, 715.
Socialisták 159, 713.
Syllabus és liberalismus 719.
Szabadkőmüvességről 157, 638.
Szentirási kommentár 159.
Szondi kápolna felszentelése 793.
Sz. Vincze élete 398, 555.
Tanner, kiéhezett vallásalapitó 639.
Tudatlanság terjesztői 952.
Ürge Ignácz Chinában 78, 237, 319, 397.
Vallás változtatások Budapesten 478.
Világ legnagyobb templomai 76.
Whitackers almanach 75.
Zsolozsmáról 158.

VI. Tisztelt munkatársaink.

Békesy Emil.
Dr. Csápori Gyula.
Dr. Csernoch János.
Dr. Fehér Gyula.
Halász Ágost.
Dr. Halmos Ignátz.
Dr. Horváth Ferencz.
Kazacsay Á. József.
Kazaly Imre.
Dr. Kereszty Viktor.
Kollányi Ferencz.
Maszlaghy Ferencz.
Meszlényi Gyula.
Dr. Petheő Rudolf.
Pór Antal.
Rajner Lajos.
Sólymos.
Dr. Steiner Fülöp.
Szentimrey Márton.
Tomann József.
Ürge Ignácz.
Várnai.
Vezekényi Károly.
Dr. Walter Gyula.
Winter Ágoston.
Zalavári.

Szerkeszti: ZÁDORI JÁNOS.

Előfizetési dij egész évre 6 forint osztr.-m. ért.

Esztergom, 1885. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

ELŐFIZETÉSI FELHIVÁS

az

EGYHÁZIRODALMI FOLYÓIRAT

tizenhetedik (1886.) évi folyamára.

Szerkeszti: **Dr. ZÁDORI EV. JÁNOS.**

Az egyházat, mert égi intézmény, csak ugy kell védeni, ahogy ő akarja. Lamennais elveszett, mert saját felfogása szerint akarta védeni, Veuillot dicsően harczolt, mert engedelmes volt az egyház iránt. Az egyház feje kimondotta, hogy semmiféle vádat sem kell megtorlatlanul hagyni, nem karddal, szitokkal, hanem az irodalom fegyverével, a szeretet, megbocsátás, békülékenység szellemével. Azért napjainkban a folyóiratok és Sz. Vincze-egyletek első sorban ajánltatnak a szent atya által. Mindkettő egyesült erővel az ész és sziv meghóditására törekszik. Mindkettőnek czélja az igazság uralkodását előmozditani. Evégből a vallási eszmék harczosai, az értelmi mozgalom, tudományos kutatások megfigyelői, a külföldi eszmeáramnak tolmácsai, az idegen irodalmak közvetitői vagyunk; amire Ő Emja gazdag könyvtára, mely uj munkákban szakadatlanul gyarapodik, s mely a biboros Főpap határtalan kegyességéből papjai számára nyitva áll, nagy mértékben képesit.

A lap anyagi kiállitása nem változik. Minden hó végén egy öt ivnyi füzet jelenik meg, 80 lapnyi tartalommal. Tiz példányra egy tiszteletpéldánynyal kedveskedünk. A könyvárus általi közvetitést mellőztetni kérjük.

Előfizetési ára egy évre 6 frt.

(Növendékpapoknak 4 frt.)

Legczélszerübb postai utalványt használni. Minthogy e folyóiratra, mely az egyház érdekében adatik ki, némely egyházi megyében a templomi pénztárból is lehet előfizetni, ezen körülményre van szerencsénk a ft. plébános urakat tiszteletteljesen figyelmeztetni.

Esztergom, 1885. Szent Katalin napján.

A szerkesztőség.